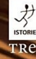
SCOTT ANDERSON

Lawrence în Arabia

RĂZBOI, MISTIFICARE, NESĂBUINȚĂ IMPERIALĂ ȘI CREAREA ORIENTULUI MIJLOCIU MODERN

Finalistă la National Book Critics Circle Award 2014

„Fascinantă – cea mai bună lucrare de istorie militară din ultimii ani și o analiză edificatoare a disputelor care continuă să mocnească amenințător și azi. O carte extraordinară sub toate aspectele.“
– *The New York Times*

TREI

Scott Anderson

Lawrence în Arabia

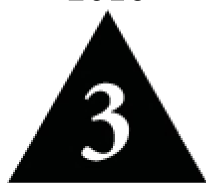
Război, mistificare, nesăbuinţă imperială şi crearea Orientului Mijlociu modern

Traducere din engleză de
Irina Negrea

COLECŢIE COORDONATĂ DE
Livia Szász

EDITURA TREI
2016

Scott Anderson

LAWRENCE IN ARABIA

War, Deceit, Imperial Folly and the Making of the Modern Middle East

This translation published by arrangement with Doubleday,
an imprint of The Knopf Doubleday Publishing Group,
a division of Penguin Random House LLC
Prezenta ediţie s-a publicat prin acord cu Doubleday,
imprint al The Knopf Doubleday Publishing Group,
divizie a grupului Penguin Random House LLC

Design hărţi: John T. Burgoyne

C.P. 27-0490, Bucureşti
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN ePUB: 978-606-40-0036-1
ISBN PDF: 978-606-40-0037-8
ISBN Print: 978-606-719-771-6

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director editorial: Magdalena Mărculescu
Redactor: Ondine Cristina Dascăliţa
Director producţie: Cristian Claudiu Coban
Dtp: Ofelia Coşman
Corectură: Lorina Chiţan, Maria Muşuroiu

Celor două iubiri ale vieţii mele,

Nota autorului

În război, limbajul propriu-zis devine adesea o armă, ceea ce cu siguranţă a fost adevărat în teatrul de operaţiuni din Orientul Mijlociu în Primul Război Mondial. Bunăoară, deşi aveau tendinţa de a folosi „Imperiul Otoman” şi „Turcia” drept termeni interschimbabili, statele Antantei au manifestat o preferinţă accentuată pentru cea de-a doua denumire pe măsură ce războiul a continuat, fără doar şi poate pentru a întări ideea că locuitorii neturci din Imperiul Otoman erau cumva „populaţii captive”, care aveau nevoie să fie eliberate. În mod similar, deşi diverse documente ale Aliaţilor, datând din faza timpurie a războiului, menţionau adesea că Palestina şi Libanul erau provincii ale Siriei otomane, această precizare a început să dispară pe măsură ce britanicii şi francezii făceau planuri pentru a confisca acele teritorii în perioada postbelică. La un nivel mai subtil, toate puterile occidentale, inclusiv Germania – principalul aliat al Imperiului Otoman/al Turciei în război –, au continuat să se refere la oraşul „Constantinopol” (numele acestuia în timpul Imperiului Bizantin cucerit de otomanii musulmani în 1453), şi nu la „Istanbul”, cum era preferinţa pe plan local.

După cum subliniază în mod just numeroşi istorici ai Orientului Mijlociu, utilizarea acestor termeni preferaţi de Occident – Turcia, şi nu Imperiul Otoman, Constantinopol în loc de Istanbul – denotă o perspectivă eurocentristă care, în forma ei cea mai nocivă, urmăreşte să valideze o viziune europeană (a se citi imperialistă) asupra istoriei.

Acest lucru creează o dilemă pentru istoricii care se concentrează asupra rolului Occidentului în acel teatru de război – aşa cum fac eu în această carte –, întrucât cercetările lor, în cea mai mare parte, vor decurge fireşte din surse occidentale. Într-o astfel de situaţie, ar însemna ca un scriitor să trebuiască să aleagă între claritate şi susceptibilitate politică; întrucât consider că pentru mulţi cititori ar fi confuz dacă, de pildă, m-aş referi consecvent la „Istanbul”, când practic toate materialele citate se referă la „Constantinopol”, eu am optat pentru claritate.

Totuşi, adoptarea acestei decizii mi-a fost înlesnită şi de faptul că, la vremea respectivă, aceste distincţii lingvistice nu erau nicidecum atât de clare pe cât susţin unii istorici contemporani ai Orientului Mijlociu. Chiar şi conducerea Imperiului Otoman/a Turciei, din timpul războiului, se referea frecvent la oraşul „Constantinopol” şi, de asemenea, avea tendinţa de a folosi în mod sinonimic cuvintele „otoman” şi „turc” (a se vedea epigraful din Djemal Paşa, în Capitolul 1). A zăbovi prea mult asupra acestor aspecte nu poate decât să dea naştere altor complicaţii. Aşa cum istoricul otoman Mustafa Aksakal nu pregetă să admită în *The Ottoman Road to War* (*Calea otomană spre război*), „pare anacronic să vorbim despre un «guvern otoman» şi un «cabinet otoman» în 1914, când jucătorii majori repudiaseră explicit «otomanismul» şi erau hotărâţi să făurească o guvernare a turcilor şi pentru turci...” (pp. x-xi).

Pe scurt, asemenea actorilor principali din această carte, am folosit „Imperiul Otoman” şi „Turcia” cumva interschimbabil, ghidat în special de ceea ce sună corect într-un anumit context, în timp ce pentru simplitate mă refer exclusiv la „Constantinopol”.

Trecând la o altă chestiune legată de limbă, numele arabe pot fi transliterate într-o mare varietate de moduri. În scopul consecvenţei, am adoptat ortografierile care apar cel mai des în materialele citate şi am standardizat acele ortografieri în cadrul materialelor citate. În majoritatea cazurilor, acest lucru este în conformitate cu pronunţia arabei egiptene. Bunăoară, un om numit Mohammed al-Faroki, al cărui nume de familie a apărut în diferite documente ale timpului deopotrivă ca Faruqi, Farogi, Farookee, Faroukhi etc., va apărea ca Faroki peste tot. Cel mai relevant exemplu în acest sens este cel al principalului aliat arab al lui T. E. Lawrence, Faysal ibn Hussein, de obicei menţionat ca Feisal de către Lawrence, dar ca Faisal de către cei mai mulţi autori, inclusiv istorici. Pentru a evita orice confuzie, am unificat toate ortografierile[1].

În sfârşit, două versiuni ale cărţii *Seven Pillars of Wisdom* (*Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*) au fost publicate în timpul vieţii lui T. E. Lawrence. Prima, o ediţie tipărită

manual în doar opt exemplare, a fost publicată în 1922 şi este cunoscută sub denumirea de „Textul Oxford”, în timp ce o ediţie revizuită, într-un tiraj de aproximativ două sute de exemplare, a fost publicată în 1926, aceasta fiind îndeobşte şi ediţia care se citeşte astăzi. Întrucât Lawrence a explicat limpede că, pentru el, Textul Oxford era o ciornă brută, am citat aproape în exclusivitate din versiunea publicată în 1926. În puţinele cazuri în care am citat din Textul Oxford, nota de la sfârşitul cărţii, aferentă citatului, indică „(Oxford)”.

---

[1] În ediţia în limba engleză Faisal, dar Faysal în textul traducerii în limba română a cărţii. În titlurile lucrărilor menţionate în *Note* şi în *Bibliografie*, s-a păstrat ortografierea aleasă de autor. (*N. red*.)

Introducere

În dimineaţa de 30 octombrie 1918, colonelul Thomas Edward Lawrence[2] a fost convocat la Palatul Buckingham. Regele solicitase prezenţa lui.

Starea de spirit colectivă din Londra în acea zi era euforică. În ultimii patru ani şi trei luni, Marea Britanie şi o bună parte din restul lumii fuseseră devorate de cel mai sângeros conflict consemnat de istorie, în care îşi pierduseră viaţa aproximativ şaisprezece milioane de oameni, pe cuprinsul a trei continente. Acum, cu o viteză greu de imaginat în urmă cu doar câteva săptămâni, totul se apropia de sfârşit. În aceeaşi zi, unul dintre cei trei duşmani principali ai Marii Britanii, Imperiul Otoman, accepta condiţiile de pace, iar ceilalţi doi, Germania şi Austro-Ungaria, aveau să urmeze aceeaşi cale în scurt timp. Contribuţia colonelului Lawrence la acel efort de război fusese în teatrul de operaţiuni din Orientul Mijlociu, iar acum era luat prin surprindere şi el de această încheiere rapidă. La începutul acelei luni, se aflase încă pe câmpul de luptă, participând la cucerirea Damascului, un eveniment care vestea colapsul armatei otomane. Întors în Anglia de nici o săptămână, Lawrence se consulta deja cu demnitarii şi generalii britanici însărcinaţi cu trasarea graniţelor postbelice ale Orientului Mijlociu, un demers cândva fantezist, dar care devenise acum de-a dreptul urgent. Lawrence avea impresia, probabil, că rostul audienţei lui la regele George al V-lea, în acea dimineaţă, era de a discuta despre aceste deliberări în curs de desfăşurare.

Dar se înşela. Odată ajuns la palat, colonelul de treizeci de ani a fost condus într-o sală de bal unde, flancaţi de şase demnitari şi o coterie de curteni în costume de gală, regele şi regina şi-au făcut intrarea curând. Un taburet tapiţat fusese plasat exact în faţa podiumului înălţat al regelui, în timp ce, imediat în dreapta monarhului, şambelanul curţii ţinea o pernă de catifea, pe care erau etalate diverse medalii. După prezentările protocolare, George al V-lea l-a fixat pe oaspetele său cu un zâmbet: „Am câteva daruri pentru dumneata.”[3]

Fiind un bun cunoscător al istoriei britanice, colonelul Lawrence ştia exact ce urma să se petreacă. Piedestalul simbolic era un scăunel de învestitură, pe care el trebuia să îngenuncheze, în timp ce regele îndeplinea complicata ceremonie străveche – conferirea unei eşarfe şi a medaliilor de pe pernă, ritualul atingerii cu sabia şi intonarea unui jurământ –, prin care el avea să devină Cavaler Comandor al Ordinului Imperiului Britanic.

Era un moment la care T. E. Lawrence visase de multă vreme. În copilărie, fusese obsedat de istoria medievală şi de legendele de la curtea regelui Arthur, iar cea mai mare ambiţie a lui, scria el cândva, era să fie ridicat la rangul de cavaler până la vârsta de treizeci de ani.[4] În acea dimineaţă, năzuinţele lui din adolescenţă urmau să se împlinească.

Două detalii completau onoarea care i se făcea. Pe parcursul ultimilor patru ani, regele George oferise atât de multe cuvinte elogioase şi decoraţii soldaţilor naţiunii sale, încât chiar şi acordarea titlului de cavaler se desfăşura îndeobşte în grupuri mari; în toamna anului 1918, un ritual solemn de învestitură privată, cum i se pregătise lui Lawrence, era un eveniment întru totul inedit. Neobişnuită, de asemenea, era şi prezenţa reginei Mary. În mod normal, regina se eschiva de la asemenea ceremonii, însă de data aceasta fusese atât de impresionată de relatările faptelor eroice ale lui T. E. Lawrence din timpul războiului, încât hotărâse să facă o excepţie în cazul lui.

Numai că Lawrence nu a îngenuncheat. În schimb, exact când ceremonia a început să se desfăşoare, l-a informat calm pe rege că el refuza onoarea.

A urmat un moment de confuzie. În toată istoria de nouă sute de ani a monarhiei, refuzarea titlului de cavaler constituia un eveniment atât de extraordinar, încât nu exista niciun protocol pentru comportamentul de rigoare. În cele din urmă, regele George a pus înapoi pe perna şambelanului medalia pe care o ţinuse stânjenit în mână, iar sub privirile ameninţătoare şi furioase ale reginei Mary, colonelul Lawrence s-a întors cu spatele şi a plecat.

Astăzi, după peste şapte decenii de la moartea lui şi la aproape un secol de la faptele de vitejie care l-au făcut celebru, Thomas Edward Lawrence – „Lawrence al Arabiei”, cum este mai bine cunoscut – rămâne una dintre figurile cele mai enigmatice şi controversate ale secolului al XX-lea. În ciuda zecilor de biografii, a nenumăratelor studii erudite şi a cel puţin trei filme, dintre care unul considerat o capodoperă, istoricii nu au izbutit niciodată să cadă de acord asupra personalităţii acestui tânăr sfios, şcolit la Oxford, care a pornit la luptă în fruntea unei armate arabe şi a schimbat istoria.

Unul dintre motivele divergenţelor legate de memoria lui are legătură cu teritoriul pe care el l-a traversat. Lawrence a fost atât martor ocular, cât şi participant la câteva dintre cele mai însemnate evenimente care au condus la crearea Orientului Mijlociu modern, or acest colţ de pământ este locul unde până şi cea mai simplă afirmaţie este disecată, analizată cuvânt cu cuvânt şi contestată. În nesfârşitele dispute privind rădăcinile numeroaselor fricţiuni din această regiune, Lawrence a fost, pe rând, ridicat în slăvi şi pus la stâlpul infamiei, sanctificat, demonizat, chiar şi redus la o notă de subsol, după cum o cer ţelurile politice.

Apoi, era însuşi caracterul lui Lawrence. Fiind din fire un om prin excelenţă interiorizat şi ascuns, ţinea parcă dinadins să îi contrarieze pe toţi cei care ar fi încercat să-l cunoască. Un conducător înnăscut sau un şarlatan? Un om neînfricat sau un laş, atât pe plan moral, cât şi fizic? Cu mult înaintea tuturor biografilor săi, Lawrence însuşi a fost cel care şi-a atribuit aceste trăsături contradictorii, dar şi multe altele. Acestor caracteristici li se adaugă o anumită maliţiozitate, plăcerea povestitorului de a-i ridiculiza pe cei care credeau în „fapte” şi insistau asupra lor. Episodul de la Palatul Buckingham este un caz edificator. În anii care au urmat, Lawrence a oferit câteva relatări despre ceea ce se petrecuse în sala de bal, fiecare variantă diferind uşor de celelalte şi diferind chiar mai mult de amintirile unor martori oculari.[5] Înaintea multora, Lawrence părea să fi adoptat concepţia modernă, potrivit căreia istoria este

maleabilă, iar adevărul reprezintă ceea ce oamenii sunt dispuşi să creadă.

Printre autorii care s-au ocupat de Lawrence, aceste contradicţii au condus, adesea, la invocarea unor amănunte nesemnificative, ajungându-se la dispute absconse între cei care urmăreau să-i întineze reputaţia şi cei care căutau să o apere. A reuşit Lawrence într-adevăr să străbată la un moment dat deşertul în patruzeci şi nouă de ore, cum pretindea el, sau e posibil ca traversarea să fi durat cu o zi în plus? A avut Lawrence un rol atât de decisiv în „bătălia X”, sau meritele le aparţin mai degrabă cutărui ofiţer britanic sau cutărei căpetenii arabe? Ceva mai puţin plicticoşi sunt polemiştii care vor să-l eticheteze în scopuri ideologice. Lawrence, marele apărător al poporului evreu sau antisemitul turbat? Progresistul luminat militând pentru independenţa arabilor sau criptoimperialistul? Lawrence a lăsat în urmă un volum de scrieri atât de amplu, iar concepţiile i s-au schimbat atât de dramatic pe parcursul vieţii, încât este posibil, cu discernământ şi atenţie, atât să confirmăm, cât şi să respingem aproape fiecare laudă şi acuzaţie care i s-au adus.

Dincolo de latura lor plictisitoare, aceste dispute prezintă păcatul capital de a lăsa în umbră cea mai fascinantă enigmă a poveştii lui Lawrence: *Cum* a făcut el toate astea? Cum a putut un arheolog atât de timid, şcolit la Oxford, dar fără măcar o zi de instrucţie militară, să devină comandantul de război al unei armate revoluţionare străine, strategul politic magistral, care a prezis atât de multe dintre calamităţile ce aveau să urmeze în Orientul Mijlociu?

Răspunsul scurt ar putea părea cumva dezamăgitor: Lawrence a avut capacitatea de a deveni „Lawrence al Arabiei”, fiindcă nimeni nu dădea prea multă atenţie lucrurilor de acolo în acea perioadă.

În mijlocul vastului măcel care avea loc pe tot cuprinsul Europei în Primul Război Mondial, teatrul de operaţiuni din Orientul Mijlociu avea o importanţă absolut secundară. Iar în cadrul acelui teatru, Revolta Arabă căreia Lawrence i s-a afiliat era, pentru a folosi propriile lui cuvinte, „o reprezentaţie minoră a unui spectacol minor”.[6] Luând drept

repere vieţile omeneşti, fondurile băneşti şi materialele de război cheltuite, dar şi miile de ore consumate în consultări greoaie între generali, monarhi şi prim-miniştrii, conspiratorii imperiali ai Europei erau infinit mai preocupaţi de situaţia viitoare a Belgiei, de exemplu, decât de ceea ce s-ar fi putut întâmpla în regiunile îndepărtate şi sărăcite din Orientul Mijlociu. Prin urmare, în viziunea tacticienilor militari britanici, dacă un tânăr ofiţer de armată, lăsat în mare parte de capul lui, reuşea să organizeze suficient de bine triburile arabe nedisciplinate, încât acestea să poată să îşi hărţuiască inamicul turc, cu atât mai bine pentru toţi. Desigur, avea să treacă foarte mult timp până ce atât Revolta Arabă, cât şi Orientul Mijlociu aveau să devină cu mult mai importante decât restul lumii, dar aceasta era o posibilitate nicidecum avută în vedere – de fapt, nici n-ar fi putut să fie imaginată – la vremea respectivă.

Dar nici aşa nu avem încă întreaga poveste. Şi asta din cauză că desconsiderarea pe care strategii militari britanici o manifestau faţă de evenimentele din Orientul Mijlociu se reflecta şi în rândul celorlalte mari puteri beligerante. În consecinţă, aceste puteri statale şi-au limitat, de asemenea, eforturile lor militare în regiune la ceea ce le prisosea de pe câmpurile de luptă mai importante de altundeva, lăsând sarcina de culegere a informaţiilor, de instigare la rebeliune şi de formare a alianţelor, pe seama unor oameni cu biografii la fel de modeste şi improbabile, cum era cazul lui Lawrence.

Asemenea lui Lawrence, şi ceilalţi competitori trimişi pe teren erau în general tineri, complet nepregătiţi pentru misiunile care li se încredinţau şi în mare măsură nesupravegheaţi. Şi, la fel ca în cazul mult mai celebrului lor omolog britanic, pentru a profita de extraordinara lor libertate de acţiune, aceşti oameni au valorificat o combinaţie foarte specială de trăsături personale – inteligenţă, bravură, un talent pentru duplicitate – atât pentru a-şi făuri propriul destin, cât şi pentru a schimba cursul istoriei.

Printre ei se afla un aristocrat american scăpătat, la vreo douăzeci şi ceva de ani, care, fiind singurul agent de informaţii american din Orientul Mijlociu în timpul Primului

Război Mondial, va influenţa puternic politica postbelică a naţiunii sale în regiune, continuând să rămână însă pe statul de plată al firmei Standard Oil din New York. Mai era acolo şi tânărul intelectual german care, adoptând camuflajul veşmintelor arăbeşti, va încerca să instige la un jihad islamic contra puterilor coloniale apusene şi care îşi va propulsa ideile „războiului prin revoluţie” până în era nazistă. Împreună cu ei, era un om de ştiinţă evreu care, sub acoperirea de a lucra pentru guvernul otoman, va înfiinţa o reţea complexă de spionaj antiotoman şi va juca un rol crucial în crearea unei patrii a evreilor în Palestina.

Chiar dacă astăzi uitarea i-a învăluit aproape complet, oamenii aceştia au mai avut ceva în comun cu omologul lor britanic. Asemenea lui Lawrence, nu ei au fost generalii de rang înalt care au plănuit în detaliu campaniile pe fronturile de luptă din Orientul Mijlociu, şi nici demnitarii versaţi care au tras linii pe hărţi după încheierea războiului. În schimb, rolurile lor au fost, poate, mai profunde chiar: ei au fost cei care au creat pe teren condiţiile necesare înfăptuirii acelor campanii militare, cei care au făcut posibile acele politici şi hotare postbelice. Istoria este întotdeauna un efort realizat prin colaborare, iar în cazul Primului Război Mondial un efort care a implicat efectiv milioane de jucători, dar într-o măsură surprinzător de mare, partida complexă şi subterană pe care au jucat-o aceşti patru bărbaţi, lealităţile lor ascunse şi duelurile lor personale au contribuit la crearea Orientului Mijlociu modern şi, printr-o inevitabilă extensiune, a lumii în care trăim astăzi.

Însă în cazul acestei mici galaxii de personalităţi, există cel puţin două motive decisive pentru care T. E. Lawrence şi povestea lui trebuie să reprezinte punctul ei central.

Orientul Mijlociu modern a fost creat în mare parte de către britanici. Ei au fost cei care au suportat efortul de război al Aliaţilor în regiune în timpul Primului Război Mondial şi cei care, la încheierea lui, au modelat cu precădere procesul de pace. Era o pace prevestită de porecla dată regiunii de către conducătorii cupizi ai Aliaţior în timpul războiului: „Marea Pradă”. Fiind unul dintre cei mai influenţi şi cei mai importanţi agenţi ai britanicilor în

acea zonă geografică, Lawrence a fost legat profund de toate lucrurile, bune şi rele, ce aveau să vină.

În al doilea rând, şi aşa cum atestă episodul de la Palatul Buckingham, această experienţă de viaţă l-a schimbat complet, făcându-l de nerecunoscut în anumite privinţe, chiar şi pentru el însuşi. Victoria implică o povară morală pe care cei învinşi nu au cum s-o cunoască vreodată, iar ca artizan al unor evenimente capitale, Lawrence avea să rămână marcat obsedant de ceea ce văzuse şi ceea ce făcuse în timpul Marii Prăzi.

---

[2] Gradul militar oficial al lui Lawrence în acel moment era, de fapt, de locotenent-colonel, însă în urmă cu câteva săptămâni i se dăduse temporar statutul de colonel plin, pentru a-i înlesni întoarcerea rapidă în Marea Britanie. Drept urmare, începând din octombrie 1918, a apărut frecvent în corespondenţa oficială drept „colonelul Lawrence”.

[3] Lawrence către Liddell Hart, însemnări despre întrevederea din 29 iulie 1933, p. 2; UT Fişier 1, Dosar 1.

[4] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 562.

[5] Lord Stamfordham, secretarul personal al regelui, către Lawrence (Shaw), 1 şi 17 ianuarie 1928: A. W. Lawrence, *Letters to T. E. Lawrence*, pp. 184–86. A se vedea, de asemenea, Graves, *Lawrence and the Arabs*, pp. 392–93, şi Churchill în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by his Friends* (1937), 193–94.

[6] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 274.

PARTEA ÎNTÂI

1

Playboy în Ţara Sfântă

Consider că această nouă criză care s-a ivit este o binecuvântare. Cred că datoria supremă a turcilor este să trăiască precum o naţiune onorabilă, sau altminteri să iasă de pe scena istoriei în mod glorios.[7]

Djemal Paşa, guvernator al Siriei, despre intrarea Turciei în Primul Război Mondial, 2 noiembrie 1914

Furtuna a început ca o perturbaţie atmosferică uşoară, un fenomen destul de obişnuit pentru acea perioadă a anului. Timp de câteva zile la începutul lunii ianuarie 1914, o briză uscată şi fierbinte suflase dinspre deşertul Sahara, trecând peste apele răcite de iarnă ale Mediteranei răsăritene. În dimineaţa zilei de 9 ianuarie, această convergenţă dăduse naştere deja unui puternic vânt sud-vestic, care a crescut în intensitate când a atins uscatul, în sudul Palestinei. Când a început să se apropie de Beersheba, un sătuc de la marginea pustiului Sin, la vreo patruzeci de kilometri de coastă, acest vânt ameninţa să declanşeze o *khamsin* sau furtună de nisip.

Pentru cineva neexperimentat, a fi surprins în plin deşert de o asemenea *khamsin* poate constitui o încercare primejdioasă. Deşi prezintă câteva dintre caracteristicile proprii unei vijelii cu ploaie şi tunete – aceeaşi scădere prealabilă a presiunii în barometru, acelaşi preludiu cu vânt în rafale –, faptul că de sus cade nisip, şi nu apă, face ca vizibilitatea să scadă rapid până la sub un metru chiar, iar nisipul abraziv, zgâriind pielea corpului, acoperind cu praf nasul şi gura, adunându-se în fiecare crăpătură a hainelor, poate induce o senzaţie de sufocare. Pradă acestei obsesii, mintea poate cu uşurinţă să se agaţe de cea mai proastă idee – aceea de a continua călătoria, de a încerca să

răzbească prin furtună, pentru a ieşi la liman. Oamenii îndeobşte se rătăcesc şi mor, când acţionează mânaţi de acest impuls.

Dar cei trei tineri britanici aşteptând în Beersheba în acea după-amiază nu erau neexperimentaţi. Zăboviseră încă o zi în sat – o aşezare îndepărtată şi izolată, cu vreo opt sute de locuitori, cunoscută în special drept o oază de adăpare pentru caravanele de cămile aflate în trecere –, în aşteptarea sosirii unei expediţii conduse de doi americani. Spre asfinţit, nu se vedea însă niciun semn al prezenţei americanilor, iar ceea ce mai devreme nu păruse mai ameninţător decât o pâclă cafenie ternă înspre apus se preschimbase acum într-un zid de nisip, înalt de vreun kilometru şi jumătate, care se apropia vertiginos. La scurt timp după lăsarea întunericului, iminenta *khamsin* s-a dezlănţuit.

Pe toată durata acelei nopţi, furtuna a făcut ravagii. În căsuţa unde se aflau britanicii, nisipul bătea în obloanele ferestrelor ca o ploaie vijelioasă, iar cu toate eforturile lor de a etanşa construcţia, un strat de praf fin din deşert s-a aşternut implacabil peste ei şi peste toate lucrurile dinăuntru. Până în zori, vântul se mai domolise cumva, suficient încât soarele să se ridice aidoma unui palid glob argintiu pe cerul de la răsărit.[8]

Când furtuna de nisip s-a potolit în cele din urmă la începutul după-amiezii, sătenii din Beersheba au putut ieşi din case şi corturi, începând să se mişte pe-afară. Atunci, le-au parvenit şi englezilor nişte informaţii despre soarta americanilor. Din câte se părea, surprinşi pe drum de furtuna care se apropia, americanii campaseră în seara precedentă în deşert, la doar câţiva kilometri la est de localitate. Cei trei bărbaţi au încălecat pe cămile şi au pornit spre tabăra americanilor.

Ţinând seama de pustietatea din jur, opulenţa pe care au găsit-o acolo li s-a părut un spectacol cam bizar. Pe lângă cele două căruţe trase de cai, încărcate cu furaje pentru turma de animale de povară, mai erau câteva vehicule care transportau „mobilierul de campanie” mai voluminos. Acum, când furtuna de nisip se oprise, ordonanţele indigene demontau de zor bivuacul, inclusiv

cele două corturi în formă de clopot, foarte frumoase şi spaţioase – cumpărate negreşit de la vreun magazin mai scump cu articole de drumeţie, din Londra sau New York –, unde stătuseră cei doi tineri americani care conduceau expediţia. Aceştia, amândoi de vreo douăzeci şi ceva de ani, îmbrăcaţi în costume de teren după moda apuseană şi purtând pălării melon, se numeau William Yale şi Rudolf McGovern. După cum le-au explicat musafirilor lor britanici, cei doi americani se aflau în partea de sud a Palestinei în cadrul unei mari excursii prin Ţara Sfântă, o aventură care, odată cu dezlănţuirea furtunii de nisip, luase o întorsătură la care nu se aşteptaseră deloc.[9]

Ceva, totuşi, la cei doi americani nu părea prea plauzibil. Deşi erau bine îmbrăcaţi şi, în mod evident, călătoreau în stil mare, uitându-te cu atenţie la ei – McGovern scund şi rezervat, Yale pieptos şi cu o faţă colţuroasă, ca de boxer –, era greu să ţi-i imaginezi în postura firească de tovarăşi de drum sau în ipostaza de pelerini, amatori să vizite locurile biblice. Mai era apoi şi comportamentul lor. Ocazia de a te întâlni cu alţi străini în acest colţ izolat al Siriei era atât de inedită, încât stimula de obicei un fel de camaraderie spontană, numai că la Yale şi McGovern nu sesizai nimic de acest fel. Dimpotrivă, americanii păreau agitaţi, chiar tulburaţi, din cauza prezenţei britanicilor, şi se părea că doar uzanţele obligatorii ale ospitalităţii în deşert l-au determinat pe Yale – în mod limpede, personalitatea dominantă dintre cei doi – să-i poftească pe oaspeţi în cortul principal, care servea drept sufragerie, şi să îl trimită pe unul dintre aghiotanţii lor să pregătească ceaiul.

Dar dacă americanii păreau ciudaţi, şi William Yale a avut exact aceeaşi reacţie în privinţa musafirilor lui englezi. Cel mai vârstnic – şi conducătorul grupului, în opinia lui Yale – era un bărbat brunet, cu trăsături de şoim, la vreo treizeci şi ceva de ani, îmbrăcat într-o uniformă militară britanică destul de ponosită. Tovarăşii lui erau în haine civile şi mult mai tineri, la vreo douăzeci şi ceva de ani poate, deşi al treilea arăta ca un adolescent. Spre marea nedumerire a lui Yale, cei doi bărbaţi mai mari ca vârstă au vorbit foarte puţin. În schimb, „adolescentul” a fost cel care a condus

conversaţia în cort şi a sporovăit ca o gaiţă. Foarte firav şi suplu, avea însă o faţă cu trăsături îngroşate, care lui Yale i se păreau aproape dezgustătoare, însă cea mai fascinantă trăsătură a lui erau ochii; de un albastru-deschis, te sfredeleau cu privirea lor intensă.

Tânărul vizitator a explicat că el şi companionii săi se aflau în regiune pentru a efectua o investigaţie arheologică a ruinelor din epoca biblică, pentru o organizaţie britanică numită Palestine Exploration Fund (Fundaţia pentru Explorarea Palestinei – PEF). Apoi, s-a apucat să îşi delecteze gazdele americane cu relatări despre propriile lui aventuri în Orientul Apropiat, povestind atât de volubil şi antrenant, încât lui Yale i-a trebuit ceva timp până să îşi dea seama că, de fapt, mascau un fel de interogatoriu.

„Sporovăiala lui era presărată cu un şuvoi de întrebări – în aparenţă întrebări absolut nevinovate – despre noi şi planurile noastre. Presupunea că eram turişti călătorind în stil mare pentru a vedea celebrele ruine din Sinai şi Palestina. Abia după ce musafirii noştri au plecat, ne-am dat seama că acest tinerel înflăcărat şi chipurile neexperimentat reuşise să stoarcă de la noi toate informaţiile.”

Avea să mai treacă un timp până ca William Yale să afle însă că atunci avusese, de fapt, prima lui întâlnire cu Thomas Edward Lawrence, care în curând avea să devină mai bine cunoscut drept „Lawrence al Arabiei”. Şi, tot aşa, avea să mai treacă un timp până să îşi dea seama că Lawrence se prefăcuse interesat de călătoria americanilor în Ţara Sfântă, doar pentru a jongla cu ei, fiindcă în fond ştiuse de la bun început că povestea lor era falsă.

În realitate, William Yale şi Rudolf McGovern erau agenţi ai Standard Oil Company din New York şi se aflau în Palestina într-o misiune secretă în căutare de ţiţei. Conformându-se ordinelor primite de la sediul central al firmei Standard, îşi petrecuseră ultimele trei luni jucând rolul unor tineri înstăriţi şi fără nici o ocupaţie – „playboy”, în jargonul zilei –, porniţi într-un circuit turistic prin Ţara Sfântă. Păstrând aparenţele acelei poveşti, reuşiseră să se strecoare pe furiş pentru a face săpături de-a lungul Mării

Moarte şi pentru a lua probe geologice în zona colinelor joase din Iudeea.

Dar dacă fabulaţia cu playboy-i păruse cumva verosimilă în prima etapă a hoinărelilor lor – măcar Iudeea avea ruine şi Marea Moartă se regăsea constant în Biblie –, plimbarea lor a devenit cam suspectă atunci când au schimbat brusc direcţia, pornind spre îndepărtata localitate Beersheba. Era de-a dreptul rizibil, dacă te gândeai la destinaţia finală a lui Yale şi McGovern: un masiv de piatră pleşuv, ridicându-se singuratic din deşert la vreo patruzeci de kilometri la sud-est de Beersheba, cunoscut sub numele de Kornub.

De fapt, nu acea puternică *khamsin*, ci improbabilitatea crescândă a scenariului lor de acoperire îi făcuse pe americani să nu intre în Beersheba în seara precedentă. În timp ce se apropiau de sat, petroliştii fuseseră avertizaţi de prezenţa celor trei britanici. Dornici să evite orice întâlnire şi, totodată, întrebările stânjenitoare care ar fi putut apărea, optaseră să campeze în deşert, cu intenţia de a se strecura în Beersheba în faptul zilei, urmând să îşi adune rapid proviziile necesare pentru continuarea călătoriei, iar apoi să o şteargă de-acolo fără să fie detectaţi. Dar acea persistentă *khamsin*, mişcându-se prea încet, pusese capăt planului lor iniţial, iar în timp ce aştepta în acea dimineaţă ca furtuna să treacă, Yale se temuse că nu avea să fie decât o chestiune de timp până ca străinii din Beersheba să afle de tabăra lor din deşert şi să îşi facă apariţia – o temere confirmată atunci când cei trei bărbaţi au venit călări pe cămile.

Dar ceea ce Yale, de asemenea, nu avea cum să ştie era că eforturile lui de disimulare erau absolut inutile şi că această întâlnire în deşert, aparent inopinată, nu era nicidecum ceea ce păruse a fi. În ziua precedentă, Lawrence şi colegii lui din expediţia arheologică primiseră o telegramă de la consulatul britanic din Ierusalim, prin care erau anunţaţi de prezenţa petroliştilor americani în zonă, aşa că în mod intenţionat îşi prelungiseră şederea la Beersheba, pentru a-i intercepta pe Yale şi McGovern şi a afla care erau intenţiile lor.[10]

Dacă această misiune părea ciudată pentru o echipă de cercetări arheologice, povestea era, în realitate, şi mai complicată. Chiar dacă, practic vorbind, era adevărat că Lawrence şi Leonard Woolley – celălalt civil din cort şi, totodată, un reputat arheolog – se aflau în sudul Palestinei în căutare de ruine biblice, acest proiect nu era decât un paravan pentru un ţel cu mult mai subtil, o complicată operaţiune sub acoperire condusă de armata britanică. Autorităţile otomane erau la curent, desigur, cu cercetările Fundaţiei pentru Explorarea Palestinei în pustiul Sin, din moment ce dăduseră aprobarea pentru acea acţiune, dar, în rest, nu ştiau nimic despre cele cinci echipe topografice militare britanice, operând sub stindardul PEF, care exact în acel moment erau risipite prin deşert, cartografiind discret frontiera sud-vestică a Imperiului Otoman. Cel care supraveghea această operaţiune sub acoperire era cel de-al treilea vizitator, îmbrăcat în uniformă, venit în tabăra americanilor, căpitanul Stewart Francis Newcombe de la trupele de geniu Royal Engineers.

Ceea ce avusese loc atunci, lângă Beersheba, a fost un fel de cacealma complexă, în care o parte scotocise după adevăr în spatele ficţiunii celeilalte părţi, încercând în acelaşi timp să păstreze trama propriei ficţiuni.

Lawrence şi Yale nu erau singurii tineri străini cu agende de lucru suspecte, bântuind prin Ţara Sfântă în acel mijloc de ianuarie. La doar optzeci de kilometri la nord de Beersheba, în oraşul Ierusalim, un intelectual german de treizeci şi trei de ani, pe nume Curt Prüfer, îşi urzea şi el viitorul.

În înfăţişarea fizică a lui Prüfer nu găseai prea multe indicii care să fi făcut din el o figură interesantă. Dimpotrivă chiar. Mic de stat, măsurând doar un metru şi şaptezeci şi doi de centimetri, germanul avea umeri înguşti şi căzuţi, iar podoaba capilară sărăcăcioasă, cu fire de păr blond-castaniu, încadra un chip subţiratic şi searbăd, remarcabil prin lipsa oricăror trăsături distinctive, genul de figură care se pierde de la sine în orice mulţime. Vocea lui Prüfer completa perfect această alură inofensivă. Vorba lui era o permanentă şoaptă tremurată, de parcă şi-ar fi petrecut

întreaga viaţă într-o bibliotecă, deşi timbrul lui stins era de fapt rezultatul unei operaţii la gât în copilărie, dar care dăduse greş, lăsându-i leziuni pe coardele vocale. Pentru mulţi dintre cei care îl întâlneau pe tânărul intelectual german, această constituţie modestă, împreună cu vocea aceea murmurată sugerau o aură de efeminaţie, o estimare aproape verosimilă, dacă s-ar fi aflat că subiectul lucrării lui de doctorat fusese un studiu erudit asupra artei dramatice egiptene cunoscute drept teatrul umbrelor. La mijlocul lunii ianuarie 1914, Prüfer aştepta la Ierusalim sosirea unui prieten, un pictor peisagist bavarez de reputaţie modestă, cu care plănuise să întreprindă o lungă croazieră pe Nilul Superior, la bordul unei ambarcaţiuni egiptene de lux.

Dar exact ca în cazul bărbaţilor adunaţi în cortul de lângă Beersheba, exista o latură complet diferită şi la Curt Prüfer. În perioada anterioară, timp de câţiva ani, lucrase ca secretar pentru problemele Orientului la Ambasada Germaniei din Cairo, un post ce se potrivea ideal atât cu înfăţişarea, cât şi cu comportamentul lui. Neavând de-a face cu deliberările strategice care formau apanajul personalului diplomatic de rang înalt, secretarul avea sarcina de a monitoriza cu discreţie opiniile subterane sociale şi politice din ţară, de a nu ieşi în evidenţă în societate şi de a transmite superiorilor săi informaţiile culese. Respectând aceste cerinţe, viaţa lui Prüfer la Cairo constase într-un nesfârşit iureş monden, un şir permanent de întâlniri, ceaiuri şi dineuri cu cei mai importanţi jurnalişti, oameni de afaceri şi politicieni din Egipt.

Cercul său social inclusese şi figuri mai controversate. În condiţiile în care Germania era în competiţie cu rivala ei, Marea Britanie, pentru obţinerea influenţei în regiune, Prüfer cultivase clandestin diverse alianţe cu o mare varietate de disidenţi egipteni, care vizau să pună capăt controlului britanic asupra patriei lor: naţionalişti, regalişti, fanatici religioşi. Vorbind fluent araba, precum şi alte şase limbi, secretarul german pentru problemele Orientului călătorise, în 1911, prin Egipt şi Siria, deghizat în beduin, pentru a aţâţa sentimentele antibritanice în rândul triburilor locale.[11] În anul următor, încercase să îi recruteze pe

mujahedinii egipteni pentru a se alătura fraţilor lor arabi din Libia, împotriva armatei italiene cotropitoare.

Făcând toate acestea, Curt Prüfer intrase în contradicţie până la urmă cu prima regulă a funcţiei lui, aceea de a rămâne în umbră. Alertată în privinţa activităţilor lui de agent provocator, poliţia secretă britanică din Egipt întocmise pe ascuns un dosar voluminos asupra secretarului pentru problemele Orientului de la ambasada germană, aşteptând momentul propice pentru a-l scoate la iveală. Când într-un final s-a ajuns la acest lucru, Prüfer a devenit efectiv *persona non grata*. Iar în momentul în care n-a mai putut suporta această umilinţă publică, şi-a dat demisia din serviciul diplomatic german, la sfârşitul anului 1913. Aceasta era starea de lucruri care îl adusese la Ierusalim în acea lună de ianuarie. Când prietenul lui, artistul Richard von Below, avea să sosească din Germania, cei doi urmau să plece în Egipt, pentru croaziera lor de lux pe Nil. Voiajul era programat să dureze aproximativ cinci luni, şi în timp ce Below avea să picteze, Prüfer intenţiona să îşi ocupe timpul scriind impresii de călătorie pentru diverse reviste din Germania, precum şi actualizând informaţii pentru articolele din celebrul ghid de călătorie Baedeker. Noile activităţi erau menite să marcheze cumva revenirea lui Prüfer la rădăcinile lui universitare, făcând ca extinsele sale incursiuni pe arena confuză a politicii internaţionale să devină de domeniul trecutului.

Sau poate nu. Poate că activităţile lui de spionaj erau doar suspendate temporar, din moment ce croaziera în care pornea avea să-l ducă chiar de-a lungul arterei vitale a Egiptului stăpânit de englezi, având astfel prilejul să arunce o privire asupra fortificaţiilor şi amenajărilor portuare, să ia pulsul opiniei publice egiptene, fără a se face remarcat. Şi chiar dacă aparent fostul secretar pentru problemele Orientului, expus oprobriului şi căzut în dizgraţie, se îmbarca spre un viitor tulbure în acel ianuarie 1914, în sufletul lui exista acum cel puţin o convingere, care conferea vieţii lui o direcţie extrem de puternică: britanicii fuseseră cei care îi distruseseră cariera diplomatică; britanicii erau cei asupra cărora se va îndrepta răzbunarea lui.

Pentru atingerea acestui scop, putea valorifica o altă trăsătură personală relativ surprinzătoare. În ciuda aurei inofensive pe care o degaja, Curt Prüfer ştia să fie un bărbat fermecător, fiind cunoscut drept un afemeiat notoriu. În Cairo, sentimentele pe care le avea probabil faţă de soţia lui, o americancă destoinică, mai mare cu treisprezece ani decât el, fuseseră împărţite cu un şir întreg de amante. De când sosise la Ierusalim, se cuplase cu o emigrantă evreică din Rusia, o tânără frumoasă, cu studii de medicină, pe nume Minna Weizmann, mai bine cunoscută prietenilor şi familiei drept Fanny. În decurs de doar un an şi ceva, în calitate de şef al serviciului de contrainformaţii al Germaniei în Siria în timpul războiului, Prüfer avea să vină cu ideea de a recruta emigranţi evrei, care să fie infiltraţi, ca spioni pentru patria germană, în Egiptul stăpânit de britanici. Printre primii spioni pe care Prüfer îi va trimite pe teritoriul inamic va fi şi iubita lui, Fanny Weizmann.

La numai o sută doisprezece kilometri la nord de Ierusalim în acea lună de ianuarie, se afla încă un om care urma să ducă o viaţă dublă. Numele lui era Aaron Aaronsohn. Evreu emigrat din România, Aaronsohn, la cei treizeci şi opt de ani ai săi, era deja recunoscut drept unul dintre marii specialişti în agricultura ştiinţifică sau agronomie din Orientul Mijlociu, o reputaţie care fusese cimentată prin faptul că descoperise în 1906 strămoşul genetic al grâului cultivat. Sponsorizat de diverşi filantropi evrei americani, în 1909 înfiinţase Staţiunea Evreiască de Cercetări Agricole, lângă satul Athlit, iar în ultimii cinci ani efectuase neobosit experimente cu tot felul de plante şi copaci, în speranţa de a face din regiunea palestiniană aridă a Siriei o grădină înverzită, cum fusese odinioară.

Această ambiţie avea o componentă politică. Fiind un sionist convins, încă din 1911 Aaronsohn începuse să conceapă un plan prin care o vastă fâşie din Palestina ar fi putut să fie smulsă din Imperiul Otoman şi reconstituită drept o patrie a evreilor. Alţi sionişti, desigur, formulaseră această viziune înaintea lui, însă Aaronsohn, cu noţiunile sale enciclopedice despre flora, condiţiile de sol şi straturile

acvifere din regiune, a fost primul capabil să aprecieze cum se putea înfăptui practic acest deziderat, cum ar putea diaspora evreiască să revină în patria ei ancestrală şi să prospere, făcând să înflorească deşertul.

În viitorul apropiat, Aaronsohn va sesiza şansa de a aduce acest vis mai aproape de împlinire şi o va fructifica. Sub acoperirea de a oferi consiliere guvernului local în chestiuni legate de agricultură, va înfiinţa o amplă reţea de spionaj pe tot cuprinsul Palestinei şi le va furniza inamicilor britanici ai otomanilor unele dintre cele mai valoroase informaţii secrete din zonele de război. Agronomul va continua apoi să joace un rol semnificativ în capitalele Europei, pentru promovarea cauzei unei patrii a evreilor. Cumva în mod ironic, principalul lui complice în acea strădanie avea să fie fratele mai mare al lui Fanny Weizmann, iubita-spioană a lui Curt Prüfer, omul care va deveni primul preşedinte al Israelului: Chaim Weizmann.

Mirajul Orientului, fie el pentru a cuceri, a explora sau a exploata, şi-a exercitat atracţia asupra Occidentului timp de o mie de ani. Acest miraj a adus val după val de cruciaţi creştini în Orientul Apropiat în decursul unui interval de trei sute de ani în Evul Mediu. Mai apoi, a adus un general francez cuceritor, cu fantezii faraonice, pe nume Napoleon Bonaparte în Egiptul anilor 1790, urmat de cei mai mari arheologi ai Europei în anii 1830, plus hoarde de magnaţi apuseni ai petrolului, prospectori forând în căutare de ţiţei şi şarlatani pe ţărmurile Mării Caspice în anii 1870. Pentru o varietate similară de motive, în primii ani ai secolului al XX-lea, a adus împreună patru tineri aventurieri: Thomas Edward Lawrence, William Yale, Curt Prüfer şi Aaron Aaronsohn.

La vremea respectivă, regiunile prin care călătoreau aceşti oameni făceau parte încă din Imperiul Otoman, una dintre cele mai mari puteri imperiale care a existat vreodată în lume. Luând naştere într-o mică zonă a regiunii muntoase a Anatoliei din Turcia zilelor noastre, acest imperiu se întinsese şi crescuse în permanenţă, încât la începutul anilor 1600 ajunsese să cuprindă o suprafaţă rivalizând cu aceea a Imperiului Roman la apogeul său: de

la porţile Vienei în nord până în capătul sudic al peninsulei Arabia, de la ţărmurile vestice ale Mediteranei de-a curmezişul până la portul Basra din Irakul epocii moderne.

Dar asta fusese atunci. În al doilea deceniu al secolului al XX-lea, Imperiul Otoman se afla de multă vreme într-o stare aparentă de declin letal. Epitaful acestui proverbial „bolnav al Europei” începuse să fie scris încă din anii 1850, iar de atunci, în perioada următoare, nu mai puţin decât cinci dintre puterile imperiale ale Europei smulseseră pe rând mari bucăţi din teritoriul lui. Faptul că otomanii izbutiseră să evite până atunci o distrugere completă se datora atât abilităţii lor de a învrăjbi acele puteri europene rivale, cât şi unui noroc de-a dreptul incredibil. În 1914 însă, toate acestea erau pe punctul de a se schimba. Intuind greşit – foarte greşit – ce avea să se întâmple în războiul catastrofal care pornea atunci, otomanii nu îşi vor precipita doar propriul sfârşit, ci vor dezlănţui forţe de dezintegrare atât de masive, încât, după un secol, lumea încă se mai confruntă cu repercusiunile acelor evenimente.

---

[7] Djemal Paşa, citat în Aksakal, *The Ottoman Road to War*, p. 19.

[8] Yale, *It Takes So Long,* Capitolul 1, p. 10; BU Cutia 7, Fişierul 7.

[9] Yale a scris câteva relatări diferite şi uşor contradictorii despre prima lui întâlnire cu T. E. Lawrence, inclusiv în memoriile lui, *It Takes So Long*. Cea mai detaliată şi, totodată, sursa majorităţii informaţiilor de aici se află în articolul său „T. E. Lawrence: erudit, soldat, demnitar, diplomat” (nedatat, însă scris, probabil, la scurt timp după moartea lui Lawrence în 1935); BU Cutia 6, Fişier 1.

[10] Yale, *The Reminiscences of William Yale*, p. 7; Columbia University, Oral History Research Office, 1973.

[11] McKale, *War by Revolution*, p. 22, n. 18.

2

Un tip foarte neobişnuit[12]

Ai putea face loc, pe şantierele tale arheologice în iarna viitoare, pentru un tânăr absolvent de la Oxford, care a fost cu mine la Karkemiş? Este un tip foarte neobişnuit, dar un om pe care sunt absolut sigur că îl vei aprecia şi îl vei plăcea... Aş mai putea completa că îi este absolut indiferent ce mănâncă sau cum locuieşte.[13]

David Hogarth către egiptologul Flinders Petrie, 1911

„Cred că e timpul să îţi adresez o scrisoare”, îi scria Thomas Edward Lawrence tatălui său, în 20 august 1906, „deşi lucrul acesta nu implică nicio schimbare a stilului, dat fiind că toate scrisorile mele sunt la fel de lipsite de informaţii personale. Construcţiile pe care încerc să le descriu vor dăinui mai mult decât noi, aşa că este foarte potrivit să le acord un spaţiu mai mare.”[14]

Ţinându-se de cuvânt, Lawrence a continuat acea scrisoare fără a împărtăşi niciun fel de informaţii despre el, nesinchisindu-se nici măcar să menţioneze cum îşi aniversase împlinirea vârstei de optsprezece ani, în urmă cu patru zile. În schimb, a folosit spaţiul scrisorii pentru a descrie cu lux de amănunte particularităţile structurale ale unui castel din veacul al XIV-lea, pe care tocmai îl vizitase.

Lawrence, în vacanţă şcolară de la liceul de băieţi din Oxford, îşi petrecea acea vară călătorind cu bicicleta prin nord-vestul Franţei. Ca vehicul, bicicleta devenise disponibilă publicului larg din Europa doar de puţină vreme, graţie unor inovaţii de proiectare şi a producţiei de serie, iar în rândul clasei de mijloc britanice declanşase o adevărată pasiune de a cutreiera, pedalând pe două roţi, meleagurile europene. Excursia lui Lawrence era întru totul de altă

natură însă: un circuit de aproape o mie şase sute de kilometri, care l-a purtat la majoritatea castelelor şi catedralelor importante din Normandia.

Însemnările pe care le-a făcut despre acele locuri au format baza scrisorilor lui Lawrence către familia lui rămasă la Oxford. Deşi, adesea, începea prin a-şi exprima succint îngrijorarea pentru sănătatea aşa-zisă şubredă a mamei lui, principala caracteristică a majorităţii corespondenţei era absoluta ei impersonalitate, acelaşi ton de disertaţie adoptat şi în rândurile trimise tatălui său.

În anumite privinţe, acest element de rigoare emoţională nu era, probabil, neobişnuit pentru un membru al unei familii britanice din clasa de mijloc, la sfârşitul epocii victoriene. E posibil ca această trăsătură să fi fost exacerbată, în cazul familiei Lawrence, prin preponderenţa părţii masculine – cinci băieţi, dar nicio fată –, însă era vorba totodată despre un segment al societăţii care preţuia stăpânirea de sine şi exprimările subtile, unde copiii aveau datoria să fie studioşi şi respectuoşi şi unde cel mai mare dar al unui părinte pentru acei copii nu era o afecţiune indulgentă, ci mai degrabă un fundament religios sobru şi o bună educaţie. Era, de asemenea, un segment al societăţii care păstra o viziune simplă şi confortabilă asupra lumii. În timp ce ideile politice radicale începeau să încolţească în rândul clasei muncitoare, clasa de mijloc britanică continua să adere la o ierarhie socială bazată nu atât pe avuţia dobândită, cât mai degrabă pe descendenţa nobiliară şi trăsăturile distinctive aferente, un sistem de castă, care dicta cu rigiditate aproape orice aspect al vieţii sociale – în anumite privinţe, chiar mai rigid decât în urmă cu o jumătate de secol. Chiar dacă părea absurdă, această stratificare însemna, de asemenea, că fiecare îşi ştia locul, poziţia în viaţă la care era rezonabil să aspire. În măsura posibilului, promovarea pe plan social şi economic se obţinea prin „virtuţile divine” – modestie, independenţă, diligenţă şi cumpătare.

Poate cea mai puţin contestată dogmă a vremii era ideea că Imperiul Britanic se afla acum în fruntea civilizaţiei moderne şi că sarcina specială a acestui imperiu era să răspândească lumina sa spirituală în lume – fie prin comerţ,

Biblie, arme sau vreo combinaţie din toate trei –, spre folosul culturilor şi al raselor mai puţin norocoase. Deşi această convingere se extindea la toate segmentele societăţii britanice, rezonanţa ei era cu totul specială pentru clasa de mijloc, având în vedere că exact din această categorie socială proveneau principalii custozi ai imperiului – militarii cu rang de colonel sau maior şi administratorii coloniali. Acest lucru contribuia negreşit la o distanţare emoţională în familiile de acest fel; din momentul când se năşteau copiii, părinţii lor trebuiau să se oţelească la gândul că era foarte posibil ca unele dintre vlăstarele lor, în special cele de sex bărbătesc, să plece peste mări şi ţări în vreun avanpost îndepărtat al imperiului, fără să-i mai vadă decenii la rând, sau poate niciodată.

Nu este, poate, nimic surprinzător în faptul că generaţia de britanici din clasa mijlocie, ajunsă la majorat la începutul anilor 1900, era marcată de o anumită voioşie şi dezinvoltură, astfel încât, bunăoară, rememorând mult mai târziu în viaţă anii adolescenţei lor, unul dintre fraţii lui Lawrence putea să scrie, fără nicio undă de ironie: „Noi am avut o copilărie foarte fericită, care nu a fost niciodată tulburată de vreo ceartă între noi”.[15]

Dar, cel puţin dintr-un anumit punct de vedere, exista ceva întru totul neobişnuit la familia Lawrence de pe Polstead Road, în Oxford, iar fără doar şi poate acest aspect sporea gradul de austeritate emoţională din casa lor. Fără ca vecinii ori copiii lor să bănuiască ceva, Thomas şi Sarah Lawrence ascundeau un secret scandalos: trăiau practic ca nişte fugari. Cheia acelui secret începea cu numele lor de familie, care nu era „Lawrence” de fapt.

Numele real al lui Thomas Lawrence era Thomas Robert Tighe Chapman, iar în viaţa sa dinainte fusese un membru marcant al aristocraţiei latifundiare anglo-irlandeze. După ce studiase la Eton, viitorul baronet revenise în Irlanda şi, la începutul anilor 1870, preluase plăcutul rol de gentleman fermier al moşiei familiei sale, în comitatul Westmeath. Se însurase cu o femeie dintr-o altă familie anglo-irlandeză bogată, cu care în scurt timp a făcut patru fete.

Dar această dulce existenţă a început să se destrame, când Chapman s-a combinat cu guvernanta fiicelor lui, o scoţiancă de douăzeci şi patru de ani, pe nume Sarah Junner. Când soţia lui Chapman a aflat de legătura lui amoroasă, la începutul anului 1888, Sarah avea deja un copil cu Thomas – un băieţel ţinut ascuns într-un apartament închiriat la Dublin – şi era din nou gravidă. Întrucât soţia lui a refuzat să divorţeze, aristocratul s-a văzut nevoit să aleagă între cele două familii ale sale.

Ţinând seama de legile şi stricteţea morală ale epocii victoriene, consecinţele acelei alegeri nu puteau fi decât extrem de profunde. Dacă opta să rămână cu Sarah Junner, Thomas Chapman ar fi fost lipsit de cea mai mare parte a moştenirii familiale şi, mai grav, cele patru fiice ale lui ar fi urmat să întâmpine mari dificultăţi în a se mărita vreodată, din cauza stigmatului lăsat de scandalul din familie. Mai rău era ceea ce îi aştepta pe ceilalţi copii ai lui, făcuţi cu Sarah. Fiind vlăstare nelegitime, nu puteau avea acces la multe dintre şcolile mai bune şi profesiile respectabile care li s-ar fi cuvenit de drept, dacă ar fi purtat legal numele de Chapman. Desigur, cea mai prudentă variantă era ca Thomas să o trimită pachet pe Sarah înapoi în Scoţia ei de baştină, cu o alocaţie de întreţinere pentru ea şi copiii ei, un aranjament relativ comun în acele vremuri, când o servitoare „dădea de bucluc” cu stăpânul casei. În schimb, Chapman a ales să rămână cu Sarah.

După ce a renunţat la partea care i se cuvenea din averea familiei în favoarea fratelui său mai mic, Thomas a părăsit Irlanda împreună cu Sarah, la mijlocul anului 1888, alegând anonimitatea unui sătuc din partea de nord a Ţării Galilor, numit Tremadoc. Acolo, pentru a-şi ascunde identitatea, cuplul a adoptat numele[16] de fată al mamei lui Sarah, Lawrence, iar în luna august a acelui an Sarah l-a născut pe cel de-al doilea copil al lor, un băiat pe care l-au botezat Thomas Edward.

În Ţara Galilor, cuplul nu şi-a putut găsi liniştea sufletească. Întreţinându-se dintr-o rentă modestă obţinută din domeniile familiei Chapman, dar trăind cu frica permanentă că s-ar putea întâlni într-o bună zi cu vreo persoană care să îi fi cunoscut anterior, familia Lawrence a

început o existenţă peripatetică, încercând să nu atragă atenţia nimănui: în scurt timp, au renunţat la Tremadoc, optând pentru un sat şi mai izolat, în nordul Scoţiei, apoi s-au mutat în Insula Man, iar de acolo timp de doi ani într-un orăşel francez, după care s-au retras încă doi ani într-o cabană de vânătoare de pe coasta sudică a Angliei. Pe lângă inconvenientele izolării în aceste locuri – peste tot, familia Lawrence a închiriat locuinţe la marginea satelor sau case înconjurate de ziduri înalte din piatră –, Thomas a rupt legătura cu aproape toţi prietenii săi dinainte, iar Sarah nu părăsea decât arareori siguranţa şi anonimitatea locuinţei lor.

„Puteţi să vă imaginaţi cât am suferit eu şi mama voastră în toţi aceşti ani”, avea să mărturisească Thomas Lawrence într-o scrisoare postumă către fiii săi, „neştiind dacă într-o bună zi nu aveam să fim recunoscuţi de cineva, ceea ce ar fi însemnat ca trista noastră poveste să ajungă de notorietate publică.”[17]

Sub imperiul acestei spaime permanente, decizia celor doi Lawrence de a se muta la Oxford în 1896 a fost probabil de-a dreptul sfâşietoare. Pentru prima oară, cuplul se încumeta să locuiască în centrul unui oraş mare unde, dat fiind trecutul educaţional şi aristocratic al lui Thomas, era foarte posibil ca drumurile lor *să se încrucişeze* cu cineva din trecut. Pe de altă parte, procedând astfel, cei doi Lawrence le ofereau fiilor lor – al căror număr crescuse la patru, cu un al cincilea pe drum – şansa de a primi o bună educaţie, poate chiar de a fi admişi, în final, la Universitatea Oxford, aşa că au hotărât să-şi asume riscul. Aflându-se acum într-o poziţie atât de expusă, membrii familiei Lawrence s-au retras şi mai mult în cercul lor strâmt, băieţii trăind izolaţi de societate, spre deosebire de colegii lor de şcoală, dar asta din motive pe care ei înşişi nici nu puteau să şi le imagineze. Toţi, în afară de Thomas Edward, de fapt. Odată cu mutarea la Oxford, băiatul de opt ani se instala acum în cea de-a şasea locuinţă de când venise el pe lume, iar la un moment dat, în primii lui ani în casa de pe Polstead Road, a descifrat parţial secretul de familie. A păstrat însă informaţia pentru sine, fără să-şi

acuze vreodată părinţii sau să divulge adevărul în faţa vreunuia dintre fraţii săi.[18]

La liceul de băieţi din Oxford, Lawrence era cunoscut drept un elev sclipitor, dar liniştit, pe care nu îl atrăgeau sporturile de echipă şi care, atunci când nu era captivat de vreo preocupare solitară, prefera compania fraţilor săi sau a unui grup foarte mic de prieteni apropiaţi. Pasiunea pentru lectură – fusese un cititor vorace încă de la o vârstă fragedă – era contrabalansată de plăcerea de a se plimba cu bicicleta şi de înclinaţia de a le juca feste celor din jur. Dar mai era şi altceva. La începutul adolescenţei, „Ned”, cum îi spuneau membrii familiei şi prietenii, căpătase deprinderea de a-şi testa mereu limitele rezistenţei personale, verificând bunăoară cât de departe sau cât de repede putea merge cu bicicleta ori cât de mult timp putea să se abţină de la mâncare, somn sau apă. Nu era vorba despre uzuala bravadă a băieţilor dornici să demonstreze de ce erau ei în stare, ci de suplicii prelungite pe care Ned, printr-un fel de voinţă de fier, putea să le îndure până la o vlăguire totală.[19] Atât de pronunţată era această tendinţă, încât în clasa a patra (echivalentul clasei a opta) a remarcat până şi directorul şcolii: „Era altfel decât băieţii de vârsta lui”, scria Henry Hall amintindu-şi de Lawrence, „căci încă de când era elev manifesta o înclinaţie puternică spre stoici, o aparentă indiferenţă faţă de plăcere sau durere”.[20]

E posibil ca, parţial, acest lucru să fi izvorât dintr-un mediu familial din ce în ce mai riguros. Pe măsură ce fiii ei s-au făcut mai mari, Sarah Lawrence, care întruchipa spiritul disciplinar al familiei, a devenit mai religioasă şi, totodată, mai înclinată spre pedepsele corporale. Acestea nu erau simple palme peste şezut, ci bătăi prelungite cu cureaua şi cu biciuşca, iar în amintirea fraţilor Lawrence, Ned era de departe ţinta ei cea mai frecventă.[21] Relaţia dintre mamă şi fiu se conforma unui tipic îngrijorător. Faptul că Ned se ambiţiona de fiecare dată să nu plângă sau să nu ceară îndurare în timpul acestor corecţii – dimpotrivă, capacitatea de a nu afişa niciun fel de emoţie părea să-l umple de satisfacţie – avea adesea efectul de a înrăutăţi pedepsele cu bătaia, într-atât de mult, încât de

câteva ori Thomas Lawrence, în mod normal supus şi ţinut la respect, a intervenit pentru a le pune capăt.

În jurul vârstei de cincisprezece ani, Ned a încetat brusc să mai crească. Întrucât toţi fraţii lui au ajuns, până la urmă, să-l întreacă în înălţime, statura măruntă la care el rămăsese – estimată divers între un metru şaizeci şi un metru şaizeci şi cinci – a început să îl complexeze, ceea ce i-a accentuat, probabil, şi timiditatea deja pronunţată. Cam în aceeaşi perioadă, s-a manifestat fascinaţia lui pentru legendele cu cavaleri medievali şi pentru arheologie. A început să facă lungi excursii cu bicicleta la bisericile din zonele rurale ale Angliei, unde obişnuia să cureţe plăcuţele memoriale din alamă. Împreună cu cel mai bun prieten al lui din acea vreme, scormonea prin şantierele de construcţii ale noilor clădiri care se ridicau în Oxford, în căutare de relicve, din care a găsit destul de multe. Aceste descoperiri, în cea mai mare parte cioburi de obiecte de sticlă şi lut din veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, l-au condus curând pe Ned la Muzeul Ashmolean din centrul Oxfordului.

Fiind renumit drept cel mai vechi muzeu public din Anglia şi punând accentul pe evidenţierea confluenţei dintre cultura răsăriteană şi cea apuseană, Muzeul Ashmolean avea să joace un rol transformator în viaţa lui Lawrence. Încurajat de curatorii aşezământului, cărora le aducea vestigiile descoperite pe şantierele de construcţie, adolescentul a devenit în scurt timp o figură cunoscută prin muzeu, venind acolo după şcoală şi ajutând la diverse treburi la sfârşit de săptămână. Pentru Lawrence, Muzeul Ashmolean a ajuns un fel de fereastră spre lumea care se aşternea dincolo de Oxford, exponatele străvechi conferind materialitate tuturor locurilor şi civilizaţiilor despre care citea permanent. O mărturie a fascinaţiei lui pentru trecut, dar şi a îndârjitei suficienţe de sine care îl caracteriza deja a fost lungul lui circuit cu bicicleta la castelele şi catedralele din Normandia, în vara anului 1906.

Luând note mari în liceu, în toamna anului 1907 Lawrence a fost admis la Jesus College de la Universitatea Oxford, pentru a se specializa în istorie. Cu un interes neştirbit atât pentru istoria militară, cât şi pentru Evul Mediu, a conceput o lucrare ştiinţifică despre arhitectura

castelelor şi a cetăţilor medievale. În acest scop, pentru vacanţa de vară din 1908, a plănuit un periplu mult mai amplu decât excursia lui precedentă în Normandia, un circuit cu bicicleta minuţios elaborat, înglobând aproximativ 3900 de kilometri, în cadrul căruia avea să ajungă la aproape toate structurile importante de acest fel de pe cuprinsul Franţei. Cazându-se în pensiuni ieftine sau campând sub cerul liber, parcurgea îndeobşte cu bicicleta peste o sută cincizeci de kilometri pe zi, deplasându-se de la un străvechi castel sau meterez la altul. La fiecare obiectiv, făcea fotografii, desena schiţe şi lua notiţe exhaustive, înainte de a se urca din nou pe bicicletă şi de a pedala mai departe.

Iniţial, scrisorile trimise acasă pe Polstead Road au avut acelaşi ton sec, chiar anost, al epistolelor din călătoriile lui anterioare. Dar, pe urmă, ceva s-a schimbat. S-a întâmplat în 2 august 1908, când Lawrence a ajuns în satul Aigues-Mortes şi a văzut Marea Mediterană pentru prima oară. În scrisoarea descriind experienţa din acea zi, Lawrence manifesta o exuberanţă şi un sentiment de încântare, care erau absolut atipice pentru el.

„M-am scăldat astăzi în mare”, scria el, „marea grandioasă, cea mai grandioasă din lume; puteţi să vă imaginaţi sentimentele mele... Am simţit că, în sfârşit, găsisem calea spre Sud şi spre întregul Orient glorios – Grecia, Cartagina, Egipt, Tyr, Siria, Italia, Spania, Sicilia, Creta – erau toate acolo, şi toate la îndemâna mea... Oh, neapărat trebuie să mai ajung aici – şi mai departe chiar! Efectiv, acest contact cu marea mi-a bulversat cumva echilibrul mental; aş accepta o călătorie cu vaporul în Grecia mâine, dacă s-ar putea.”[22]

Era aproape ca şi cum ar fi descris o revelaţie religioasă. Într-un fel, asta şi era.

Când s-a întors la Oxford şi şi-a reluat studiile în acea toamnă, Lawrence a început să pună la cale o nouă călătorie – nespus mai ambiţioasă –, cu gândul de a ajunge în cea mai îndepărtată dintre regiunile pe care le contemplase în ziua aceea la Aigues-Mortes. Printre primii care aveau să afle de acest nou proiect s-a aflat un om pe nume David Hogarth.

Hogarth, un renumit arheolog care lucrase şi călătorise mult în Orientul Apropiat, nu preluase decât recent funcţia de director, sau custode, al Muzeului Ashmolean. Pe curatorii care lucrau la Ashmolean îi auzise negreşit vorbind despre T. E. Lawrence – studentul timid de la Oxford, care fusese o prezenţă nelipsită în preajma muzeului încă din adolescenţă, şi care manifesta o curiozitate intensă pentru munca arheologică –, însă aceste informaţii nu îl pregătiseră nicidecum pe Hogarth pentru întâlnirea cu persoana firavă, care a fost poftită în biroul său într-o bună zi din ianuarie 1909.

După periplul său la castelele din Franţa, Lawrence îşi extinsese radical viziunea asupra lucrării lui de diplomă la Oxford. Pe scurt, nu mai rămăseseră prea multe lucruri noi, care să poată fi spuse sau descoperite examinând fortificaţiile medievale europene propriu-zise, în timp ce unul dintre misterele ce dăinuiau încă în studierea arhitecturii militare viza gradul în care inovaţiile apărute la meterezele medievale erau de origine apuseană sau răsăriteană: cruciaţii creştini învăţaseră oare de la inamicii lor musulmani în timp ce cotropeau Ţara Sfântă, sau musulmanii copiaseră de la cruciaţi? Aşa cum i-a explicat Lawrence lui Hogarth, ceea ce propunea el era o cercetare cuprinzătoare a fortăreţelor cruciaţilor din Orientul Apropiat sirian – şi, în maniera tipică lui Lawrence, nu doar o vizitare a câtorva dintre cele mai însemnate, ci un traseu complet, pe la *toate* acele construcţii. Lawrence plănuia să întreprindă această călătorie în timpul următoarei vacanţe de vară la Oxford, şi de unul singur.

Hogarth, deja descumpănit de statura modestă a lui Lawrence – avea acum douăzeci de ani, dar îi dădeai cu uşurinţă doar cincisprezece –, a rămas stupefiat de acest plan. Expediţia propusă de Lawrence presupunea o călătorie de peste o mie cinci sute de kilometri prin deşerturi şi lanţuri muntoase accidentate, unde puţinele drumuri şi poteci care mai existau de pe vremea romanilor se deterioraseră continuu de atunci. Mai mult, vara era cea mai nepotrivită perioadă pentru a călători în Siria, un anotimp când temperaturile atingeau în mod obişnuit 49 de grade Celsius, în interior. Aşa cum Hogarth i-a relatat acea

conversaţie unui biograf de-al lui Lawrence, când a încercat cu mult tact să menţioneze aceste probleme, s-a ciocnit de o fermitate de fier.

— Eu plec, a zis Lawrence.

— Bun, dar ai bani? a întrebat Hogarth. Vei avea nevoie de o călăuză şi de servitori, care să-ţi care cortul şi bagajele.

— Voi merge pe jos.

Proiectul devenea din ce în ce mai absurd.

— Europenii nu merg pe jos în Siria, i-a explicat Hogarth. Este periculos şi neplăcut.

— Ei bine, eu o să merg pe jos, a spus Lawrence.[23]

Uimit de perseverenţa îndârjită a tânărului, Hogarth l-a implorat să ceară măcar sfatul unui expert autentic. Acesta era Charles Montagu Doughty, un explorator care străbătuse o mare parte din regiunea pe care îşi propunea Lawrence să o cutreiere şi a cărui carte *Travels in Arabia Deserta* (*Călătorii în Arabia Deserta*) era considerată drept memorialul de călătorie definitoriu al vremii. Când a fost contactat, Doughty a respins planul cu şi mai multă vehemenţă decât Hogarth.

„În iulie şi august, canicula este foarte violentă ziua şi noaptea”, îi scria el lui Lawrence, „chiar şi la altitudinea Damascului (peste 600 de metri). Este un teritoriu sordid, unde un european găseşte cu greu mijloacele de a-şi reface puterile. Un om prudent, care cunoaşte ţara, nu s-ar putea gândi nicidecum să străbată zilnic, cu piciorul, distanţe atât de lungi. Populaţiile locale nu cunosc decât viaţa lor mizeră şi, în cazul cel mai bun, se uită la orice european care hoinăreşte prin ţara lor cu o rea-voinţă disimulată.”[24]

Şi, pentru eventualitatea în care nu ar fi fost suficient de convingător, Doughty continua: „Distanţele ce trebuie parcurse sunt enorme. Nu ai nicio posibilitate de a-ţi întrema forţele, în afară de firava marjă de energie cu care ai venit din Europa. Mâncarea insuficientă, lipsa de odihnă şi somn şi-ar spune curând cuvântul”.

Pe cei mai mulţi, asemenea sfaturi i-ar fi disuadat, nu şi pe Lawrence însă. Pentru un tânăr deja deprins să îşi testeze limitele rezistenţei personale, scrisoarea lui Doughty suna ca o provocare.

Cu siguranţă, era croit pentru acel rol. Cu umerii lui de taur, palmele bătătorite şi mustaţa ghidon *à la* Teddy Roosevelt, William Yale, noul tehnician pentru lucrări inginereşti de nivelment, angajat pe şantierul de la Culebra Cut în vara anului 1908, se integra perfect printre zecile de mii de muncitori care dăduseră buzna în junglele din America Centrală. Veniseră toţi să participe la cel mai ambiţios proiect de construcţie din istoria omenirii, crearea canalului Panama.

Puţini dintre colegii lui de muncă ar fi putut bănui că, în realitate, William Yale nu avea niciun fel de pregătire inginerească; în schimb, obţinuse postul de specialist nivelmetric, împreună cu salariul substanţial pe care îl implica, prin strădaniile unui prieten de facultate, cu relaţii sus-puse. Indubitabil, şi mai puţini chiar ar fi putut ghici că tânărul acela de douăzeci şi unu de ani – fără discuţie, un muncitor neobosit, care nu se plângea niciodată – lucra într-un mediu care îi era complet străin, că în calitate de moştenitor al uneia dintre cele mai bogate şi cele mai ilustre familii din America, dusese până foarte de curând o viaţa de privilegii considerate extraordinare chiar şi conform standardelor extravagante ale zilei. Raportat la arhetipul american al omului ridicat prin forţe proprii, William Yale reprezenta polul opus şi sumbru, un ins care beneficiase prin naştere de avantaje fenomenale, dar care pierduse absolut totul într-o clipită.

Veniţi în America în urmă cu câteva secole, la mijlocul anilor 1600, membrii clanului Yale din New England formau o familie tipică de yankei cu sânge albastru, care timp de 250 de ani îşi sporiseră averea prin transporturi navale, manufacturi şi exploatarea tuturor bogăţiilor pe care Lumea Nouă le putea oferi. Fidelă dogmei prezbiteriene, familia Yale credea, de asemenea, în operele filantropice şi în educaţie; în 1701, Elihu Yale, stră-străunchiul lui William, şi-a adus contribuţia la fondarea universităţii din New Haven, care poartă şi azi numele familiei lor.

Născut în 1887, William părea cu siguranţă hărăzit să trăiască în tradiţia familiei. Cel de-al treilea fiu al lui William Henry Yale, industriaş şi speculant financiar pe Wall Street, a crescut pe un domeniu de aproximativ patru acri în

Spuyten Duyvil, promontoriul stâncos din capătul sud-vestic al Bronxului în New York City. Oferind privelişti spectaculoase spre Manhattan şi fluviul Hudson, Spuyten Duyvil fusese de multă vreme cartierul preferat al clasei înstărite din New York, dornică să scape de zgomotul şi funinginea oraşului, iar domeniul Yale era printre cele mai grandioase reşedinţe. În primii ani ai copilăriei, William şi ceilalţi copii ai familiei Yale, patru fraţi şi două surori, au fost educaţi de tutori particulari la conacul familiei, au luat lecţii de dans şi bune maniere la Dodsworth, renumita academie de dans din Manhattan, şi şi-au petrecut verile pe vasta moşie împădurită a familiei, în valea Black River, din partea nordică a statului New York. Asemenea celor doi fraţi ai săi mai mari, pentru liceu William a fost expediat la prestigioasa Lawrenceville School de lângă Princeton.

Dar, chiar de la o vârstă fragedă, băieţii din familia Yale au avut, probabil, nişte orizonturi mai largi decât majoritatea vlăstarelor masculine din pătura răsfăţată de soartă a New Yorkului. Lucrul acesta se datora tatălui lor. Pe lângă a fi un înfocat susţinător politic al lui Teddy Roosevelt – familia Yale se potrivea ca turnată în matricea republicană progresistă –, William Henry Yale îmbrăţişa de asemenea ideile lui Roosevelt despre americanul ideal şi despre pericolele „civilizaţiei excesive”, un eufemism pentru efeminaţie. Conform acestei concepţii asupra lumii, adevăratul bărbat era un individualist înverşunat, apt pe plan fizic şi cultivat pe plan intelectual, care se simţea în largul lui atât conducând oameni în luptă sau mergând la vânătoare în prerie, cât şi făcând conversaţie cu doamnele în salon. În acest scop, William Henry îi ducea frecvent pe fiii săi în lungi excursii prin ţinuturile sălbatice ale Americii şi avea grijă ca băieţii să se priceapă să vâneze, să pescuiască şi să pună capcane, dar la fel de bine să se comporte cu eleganţă şi manierat la o petrecere pe peluzele din Spuyten Duyvil.

Paradigma „omului visat de Roosevelt” părea să fi prins rădăcini solide în cel de-al treilea fiu al său, care îi purta şi numele. În 1902, în timpul vacanţei de vară de la Lawrenceville, William, atunci în vârstă de paisprezece ani, a călătorit cu tatăl său în Cuba pentru a vedea peisajele

insulei, recent „eliberată” de sub ocupaţia Spaniei, dar şi pentru a vizita minele de cupru ale familiei, achiziţionate de curând. În loc să intre imediat la Yale University după terminarea liceului – şi niciodată nu s-a pus problema la ce universitate aveau să studieze toţi băieţii din familia Yale –, William şi-a luat liber un an şi şi-a petrecut o parte din acel răstimp însoţind un prieten bogat şi familia acestuia într-un mare circuit prin Vestul american, la bordul trenului lor privat.

Dar la fel ca T. E. Lawrence, când William Yale se gândea la viaţa de adult, privea deja cu groază la calea convenţională care îi era trasată atât de clar. „Viaţa de rutină pe care văzusem că o adoptaseră alţi tineri mi se părea insipidă şi fără sens”, avea să scrie el mai târziu. „Ideea de a face mereu şi mereu din nou acelaşi lucru zi după zi, an după an, mă scotea din minţi. Cum de alţii trăiau în acelaşi oraş în care crescuseră, se însurau cu fete pe care le cunoscuseră de-o viaţă, locuiau în casele deţinute de familiile lor, se duceau să lucreze în fiecare zi, în continuu, la firmele tatălui lor, era peste puterea mea de a înţelege.”

Apoi, dilema a fost rezolvată pentru el. În octombrie 1907, un val de panică pe Wall Street a declanşat o retragere masivă de lichidităţi din băncile de pe tot cuprinsul ţării şi aproape a înjumătăţit valoarea bursei din New York în doar câteva zile. Printre cei mai dur loviţi de căderea bursei a fost William Henry Yale, cu mari investiţii bazate pe capital de împrumut, a cărui enormă avere a fost practic spulberată. Când William a venit acasă de Crăciun, fiind student în anul întâi la Yale, tatăl lui i-a dat o veste aproape inimaginabilă: tânărul de nouăsprezece ani va trebui acum să muncească pentru a contribui la completarea costurilor de şcolarizare la facultate; practic, era pe cont propriu.

Reacţia lui William la aceste veşti a fost amestecată: şoc, lesne de înţeles, în faţa bruştei încetări a traiului său privilegiat, dar un şoc atenuat de un sentiment de libertate. Avea acum şansa de a duce viaţa aventuroasă la care visa. În vara aceea, s-a învoit de la universitate şi a plecat cu vaporul în Panama.

Acea şedere de şase luni în America Centrală s-a dovedit o experienţă transformatoare. În loc de moştenitori de bani gata şi personalităţi mondene, tovarăşii lui Yale erau acum o echipă de aventurieri internaţionali şi vagabonzi ce lucrau în construcţii, bărbaţi neciopliţi care l-au învăţat pe aristocratul scăpătat cum să muncească şi cum să bea; după cum povestea chiar Yale, doar îndoctrinarea puritană a mamei lui l-a făcut să reziste la îmbierile perseverente ale prostituatelor din Barul Navajo în Panama City şi să scape cu castitatea intactă.

Dar dacă Panama deschisese o uşă, perspectiva de a-i trece pragul îl descumpănea totuşi. După ce s-a întors în New Haven şi şi-a terminat studiile universitare, William Yale s-a trezit într-un mare impas. „Lumea mea se năruise. A mai ajunge vreodată în punctul în care puteam să mă însor şi să trăiesc existenţa la care fusesem crescut să mă aştept mi se părea absolut lipsit de speranţă. Nu aveam nici cea mai vagă idee cum să fac bani... Ce-mi rămânea de făcut acum? Eram lefter, datornic şi nu ştiam nimic despre o lume care, în adâncul sufletului, mă intimida profund.”

Până la urmă, avea să găsească un răspuns la acea întrebare. Soluţia va îmbrăca forma unui anunţ prin care se cereau doritori care să se înscrie la „şcoala pentru servicii în străinătate” a firmei Standard Oil Company din New York.

Oricine s-ar fi întâmplat să traverseze câmpia toridă, situată la vest de Alep în nordul Siriei, la începutul lui septembrie 1909, ar fi avut parte de o privelişte neobişnuită: un tânăr englez, înfiorător de slab, cu un rucsac atârnat de umeri, păşind anevoios înainte, în timp ce pe urmele lui venea un escadron al cavaleriei turce.

În urmă cu câteva zile, T. E. Lawrence sosise în îndepărtatul oraş Sahyun, la poalele dealurilor, unde voia să cerceteze liniştit încă un fort al cruciaţilor, iar guvernatorul otoman al provinciei, caimacamul, fusese atât de uluit văzându-l pe tânărul drumeţ, încât insistase să îl trateze pe Lawrence ca pe un demnitar străin venit în vizită. Asta însemna ca Lawrence să stea în casa guvernatorului şi să fie servit somptuos, dar mai însemna de asemenea ca o gardă de corp personală, formată din

cavalerişti, să îl însoţească pe Lawrence când avea să pornească în excursia lui de cinci zile spre Alep.

„Este destul de amuzant să vezi un călător pedestru păzit cu grijă de o trupă de cavalerie uşoară”, scria el familiei, descriind întâmplarea. „Bineînţeles, toţi cred că sunt nebun să merg pe jos, iar escorta mi-a oferit un cal, în medie cam la fiecare jumătate de ceas; nu puteau să priceapă ideea mea preconcepută împotriva oricărei chestii cu patru picioare.”[25]

Lunga drumeţie a lui Lawrence prin Siria în acea vară a cuprins două etape de călătorie. Prima a început în oraşul de coastă Beirut şi a constat dintr-o expediţie de trei săptămâni în sud, prin munţii Libanului până în nordul Palestinei. După ce s-a întors la Beirut şi s-a odihnit câteva zile, s-a lansat într-un periplu spre nord, mult mai complicat şi dificil.

A fost o aventură care i-a schimbat viaţa. Pretutindeni, băştinaşii îl întâmpinau cu uimire, dar şi cu o mărinimie copleşitoare. În sat după sat, localnicii insistau ca Lawrence să mănânce cu ei sau să fie oaspetele lor peste noapte, iar, în ciuda sărăciei lor lucii, foarte puţini acceptau vreodată bani de la el. „Ţara aceasta este o minunăţie pentru cei care vor să hoinărească pe meleagurile ei”, îi scria el tatălui său, la mijlocul lui august, „căci ospitalitatea aici nu este doar o vorbă goală.”[26]

Scrisorile trimise acasă sugerau o fericire recent descoperită. În una dintre scrisorile către mama lui, la sfârşitul lunii august, se exprima asemenea unui student modern, care are impresia că voiajurile lui l-au schimbat fundamental: „Îmi va fi atât de dificil să redevin englez”.[27]

Diferenţa în cazul lui Lawrence era că lucru acesta s-a dovedit a fi adevărat.

Reîntors la Oxford pentru ultimul an de studii, Lawrence trudea la lucrarea lui de diplomă în căsuţa agreabilă pe care tatăl lui i-o construise în grădina locuinţei lor de pe Polstead Road. Disertaţia rezultată purta titlul precis, chiar dacă nu tocmai îmbietor: *Influenţa cruciadelor asupra arhitecturii militare europene, până la sfârşitul secolului la XII-lea.*

Examinatorii de la catedra de istorie a Universităţii Oxford au fost suficient de impresionaţi de cercetarea sa originală – atunci, ca şi acum, majoritatea tezelor de licenţă erau îndeobşte compilaţii din lucrările altora –, încât i-au acordat lui Lawrence onoruri de prim rang, cel mai înalt calificativ de studii şi una dintre cele zece asemenea diplome excepţionale conferite de facultatea de istorie în acel an. Această înaltă distincţie i-a sporit considerabil şansele de a îmbrăţişa o carieră academică, urmându-şi astfel noul ideal, iar lucrul acesta a putut fi înlesnit atunci când facultatea i-a oferit o bursă pentru a-şi putea continua activitatea postuniversitară. Pornind poate de la descoperirile lui arheologice din adolescenţă pe şantierele de construcţie de la Oxford, Lawrence avusese de mult timp o atracţie specială pentru obiectele de lut, acesta fiind şi subiectul spre care s-a îndreptat în cercetările lui postuniversitare. Cu siguranţă, a studia „Olăria medievală smălţuită cu plumb între secolul al XI-lea şi al XVI-lea” suna mult mai puţin incitant decât drumeţiile prin Siria, însă era un prim pas spre viaţa pe care o vedea pentru el.

Dar nu avea să fie aşa. În toamna anului 1910, după doar câteva zile de când sosise în Franţa pentru a-şi începe cercetările în domeniul olăriei, Lawrence a aflat că David Hogarth urma să plece în nordul Siriei să supervizeze inaugurarea unui şantier arheologic pentru British Museum, la ruinele antice de la Karkemiş. Abandonând proiectul din Franţa, Lawrence s-a întors în grabă la Oxford pentru a încerca să-l convingă pe Hogarth să-l ia cu el.

Era un copil pipernicit şi bolnăvicios, născut într-o familie care nu cunoştea mila. Chiar înainte de a ajunge la adolescenţă, Curt Prüfer, singurul fiu al unui dascăl din Berlin, suferise de un şir întreg de maladii, care includeau tuberculoza, o boală de rinichi şi difteria. Din cauza unui tratament ratat pentru această ultimă afecţiune, rămăsese cu vocea aceea moale şi subţiratică de mai târziu.

Sănătatea şubredă a băiatului nu a reuşit, se pare, să înduplece inimile împietrite ale părinţilor săi, Carl şi Agnes Prüfer. Tatăl îl critica permanent pe Curt pentru aşa-zisa lui lenevie, în timp ce mama lui arareori se arăta afectuoasă

cu el sau abia dacă îl băga în seamă. Izolarea emoţională nu se oprea aici. Conform biografului lui Prüfer, Donald McKale, Curt nu a avut prieteni în copilărie, iar singura lui legătură afectivă până la maturitate a fost cu sora lui mai mare. În mod semnificativ, ţinând seama de ridiculizările din curtea şcolii, pe care neîndoielnic le-a îndurat din cauza vocii sale, insulta favorită a lui Curt Prüfer ca adult, pe care obişnuia să o aplice unor întregi naţionalităţi sau chiar şi propriul său fiu însurat, era aceea de homosexual.[28]

Dar în contrast cu sărăcia spirituală a vieţii lui familiale, Prüfer se născuse într-o perioadă fantastic de palpitantă şi tumultuoasă din istoria Germaniei.[29] În 1871, exact cu zece ani înainte de naşterea lui, Otto von Bismarck valorificase victoria zdrobitoare a Prusiei asupra Franţei în Războiul Franco-Prusian pentru a distruge mozaicul vechi de secole al principatelor şi ducatelor germane, făurind astfel naţiunea germană modernă.

Sub o structură corporatistă dirijată de stat, Germania a evoluat rapid de la statutul de economie preponderent agrară şi a devenit una dintre cele mai industrializate ţări din lume, legată de la un capăt în celălalt printr-o reţea modernă de căi ferate, canale şi şosele. O serie de legi vizând acordarea de drepturi pentru muncitori, precum şi primul sistem naţional de protecţie socială din lume au fracturat ceea ce fusese una dintre cele mai rigide stratificări în clase sociale din Europa. Aceste fracturi s-au adâncit şi mai mult prin extinderea masivă a învăţământului superior de stat. Fiind cândva doar apanajul unei elite exclusiviste, universităţile deveniseră accesibile clasei mijlocii, astfel încât la cumpăna dintre veacuri acestea înglobau jumătate din totalitatea absolvenţilor de liceu.

La fel de spectaculoase erau noua imagine şi realizările Germaniei în străinătate. Dintr-o amestecătură ameţitoare de fiefuri certăreţe – o amestecătură pe care, cu iscusinţă, puterile imperiale consacrate ale Europei le învrăjbiseră unele contra altora timp de secole –, Germania devenea subit un imperiu de sine stătător. Deşi intrase târziu în hora europeană a „busculadei pentru Africa”, la mijlocul anilor 1880 îşi făcuse deja colonii în vestul, sudul şi estul Africii;

iar într-un acces de grandoare ajunsese chiar să îşi înfigă drapelul în insula Samoa din Pacificul de Sud, literalmente aproape cel mai îndepărtat punct de pe planetă faţă de Germania.

Dar dacă Bismarck crease statul german modern, un alt om a fost cel care avea să catapulteze cu adevărat Germania pe scena globală, înflăcărând totodată inimile tinerilor germani, cum era şi Curt Prüfer. În 1888, Wilhelm al II-lea, cel mai mare nepot al reginei Victoria a Angliei, urca pe tronul german la vârsta de douăzeci şi nouă de ani. Cu o pasiune pentru uniformele militare şi limbajul belicos, dar şi vădind un resentiment neclintit la adresa celorlalte familii regale europene, tânărul kaizer era hotărât să facă din naţiunea sa nu doar o forţă regională, ci o putere mondială. Această agresivitate nu a produs prea multă îngrijorare în celelalte capitale europene, atâta timp cât adevăratele pârghii ale autorităţii germane se aflau în mâinile sigure ale cancelarului Bismarck – în cadrul orbitei incestuoase a regalităţii europene, Wilhelm fusese etichetat deja drept un personaj coleric, instabil emoţional, dar controlabil –, însă îngrijorarea a crescut considerabil când Wilhelm l-a forţat pe Bismarck să se retragă din funcţie în 1890 şi şi-a asumat puteri autocratice. În absenţa influenţei domolitoare a Cancelarului de Fier şi înconjurându-se de curteni linguşitori şi de elita militară prusacă, Wilhelm se hrănea spiritual – ceea ce le impunea şi supuşilor săi – dintr-o mitologie naţionalistă deosebit de toxică, ancorată într-un sentiment atât de victimizare, cât şi de superioritate: concepţia că de-a lungul istoriei, Germaniei i se refuzase cuvenitul „loc sub soare”, fiind trădată de ceilalţi, şi că această colosală nedreptate urma acum să fie remediată prin forţa armelor dacă era nevoie.

Pentru un băiat cum era Curt Prüfer, ajuns la majorat în acest moment crucial, se poate spune cumva că noua Germanie l-a creat. Când a intrat la şcoala secundară în 1896, fusese introdus la nivel naţional un nou program de studii, care renunţa la modelul clasicist european în favoarea unui sistem ce propovăduia mândria naţională alături de întâietatea statului şi a împăratului. Noile concepte şi-au găsit un discipol înfocat în băiatul

bolnăvicios şi singuratic din Berlin. Respingând categoric liberalismul neosocialist al tatălui său, Curt s-a ridicat de asemenea împotriva orizonturilor mic-burgheze înguste ale părinţilor săi, în special dorinţa lor ca el să calce pe urmele lui Carl Prüfer şi să devină profesor de şcoală. În schimb, acest „om nou” german – excepţional de strălucit şi motivat, în ciuda estimărilor aspre ale tatălui său – şi-a imaginat pentru sine o viaţă complet diferită, iar locul unde vedea el că l-ar putea duce acea viaţă se afla înspre est.

E posibil ca această atracţie să fi izvorât în parte din curentele politice ale zilei. Printre toate puterile europene aflate în competiţie la sfârşitul secolului al XIX-lea, exista tendinţa crescândă de a considera diplomaţia drept un joc cu sumă nulă – orice acord între rivalii tăi se traducea printr-o pierdere directă sau ameninţare la adresa ta –, însă nicăieri această tendinţă nu era mai pronunţată decât în Germania atinsă de paranoia sub conducerea lui Wilhelm. Pe parcursul anilor 1890, în condiţiile unor semne tot mai numeroase ale unei prietenii între Franţa, Marea Britanie şi Rusia, o prietenie stimulată în mare parte de spaima provocată de rapida militarizare a Germaniei, discuţiile despre „încercuire” au ajuns tot mai în vogă la Berlin. Ca să scape de această încercuire de către imperiile rivale ei – Franţa şi Marea Britanie de o parte, Rusia de cealaltă parte – Germania prinsă la mijloc avea nevoie să privească dincolo de ele pentru o expansiune politică şi economică, iar regiunea oferind cele mai mari promisiuni era Orientul musulman şi otoman. Această idee s-a consolidat substanţial în 1898, când kaizerul a făcut un voiaj triumfător în lumea otomană şi a fost sărbătorit regeşte oriunde a mers. Pentru tinerii germani patrioţi, Orientul Apropiat a devenit subit un tărâm ademenitor.

Dar pentru Curt Prüfer, probabil că atracţia mai mare deriva din aspectul exotic. În diferite perioade pe parcursul secolului al XIX-lea, descoperirile arheologice din Orientul Apropiat exercitaseră o fascinaţie intensă asupra opiniei publice din Europa, şi probabil nicăieri acest lucru nu fusese mai adevărat, decât în Germania. Începând cu expediţiile lui Karl Lepsius la piramidele egiptene în anii 1840 şi continuând cu săpăturile arheologice ale lui Heinrich

Schliemann la Troia şi Micene în anii 1870, arheologii germani se situaseră în fruntea explorărilor din regiune, lor datorându-li-se multe dintre marile descoperiri. În anii 1880, când savanţii germani dezgropau deja siturile funerare din regiunea Luxor în Egiptul de Sus, iar Adolf Erman descifra deja la Universitatea din Berlin codurile hieroglifelor din vremea faraonilor, un nou val de interes popular a dat naştere aşa-zisei vârste de aur a egiptologiei. Această nebunie la modă l-a captivat şi pe tânărul Prüfer, la fel cum zorii erei spaţiale aveau să fascineze o generaţie ulterioară. Chiar de la o vârstă fragedă, a devorat povestirile cu aventuri şi descoperiri care veneau din Orientul Apropiat şi a visat la împrejurările în care ar putea ajunge şi el acolo.

Toate acestea ar fi putut rămâne o fantezie din copilărie, dacă Curt Prüfer nu ar fi avut un talent special, dar cumva ciudat, în lumina dificultăţilor lui de vorbire. Curt Prüfer era un geniu în materie de limbi străine, unul dintre puţinii oamenii care au capacitatea de a trece de la necunoaşterea totală a unei limbi la o fluenţă aproape completă, în doar câteva luni. Învăţase deja foarte bine franceza şi engleza în şcoala secundară, dar trecând de adolescenţă şi-a fixat nişte ţinte mult mai îndepărtate.

Conformându-se parţial aspiraţiilor convenţionale ale părinţilor lui, în 1901 tânărul Prüfer, în vârstă de douăzeci de ani, s-a înscris la Universitatea din Berlin pentru a studia dreptul. În acelaşi timp, a urmat seminarii de limbi orientale şi, foarte repede, a dobândit o bună cunoaştere a limbii turce şi a limbii arabe, două dintre cele mai dificile idiomuri de pe pământ. Doi ani mai târziu, a renunţat complet la studiile de drept şi, sub pretextul că un climat mai uscat i-ar fi putut ameliora sănătatea şubredă, s-a mutat în sudul Italiei pentru a studia limba italiană.[30]

Dar Italia nu era Orientul, aşa că în aceeaşi vară a anului 1903 Prüfer s-a îmbarcat spre Cairo. Aceasta avea să fie prima dintr-un număr de trei călătorii ample, pe care urma să le facă în următorii trei ani, întreţinându-se parţial din banii câştigaţi compunând articole de călătorie pentru diverse reviste germane de cultură, în timp ce îşi pregătea un doctorat în studii orientale.

Motivat, poate, de propria-i origine modestă, domeniul de studiu ales de Prüfer era foarte neobişnuit pentru un intelectual european din acea vreme: o formă de artă dramatică indigenă cunoscută drept teatrul umbrelor, care satisfăcea exclusiv gusturile clasei muncitoare egiptene. În disertaţia lui, descria vizita la una dintre cafenelele unde se jucau asemenea piese în mahalaua Was'a din Cairo.

„Galeriile şi banchetele de la parterul acestei clădiri sunt înţesate de oameni, majoritatea fiind din păturile cele mai de jos ale societăţii. Aici, harabagiii cu catâri, hamalii şi coropcarii cu tărăboanţe stau înghesuiţi ciorchine, fumându-şi tacticos pipele cu haşiş. Membrii claselor superioare nu se încumetă să intre în mediul din mahalaua Was'a, de teamă să nu-şi strice buna reputaţie."[31]

Acelaşi lucru era valabil, desigur, pentru comunitatea de expatriaţi din Cairo, permiţându-i tânărului intelectual german o privire, practic unică printre europeni, asupra vieţii egiptene cotidiene. Timpul petrecut în locuri ca mahalaua Was'a i-a dat posibilitatea lui Prüfer să înveţe la perfecţie araba colocvială, o limbă foarte diferită de aceea vorbită de clasa aristocratică, ceea ce avea să fie un atu pentru el în anii ce vor urma.

La începutul anului 1906, Prüfer se afla la un fel de răspântie în viaţă. Fiind beneficiarul unui doctorat de la Universitatea din Erlangen, ar fi putut cu uşurinţă să obţină un post de profesor în Germania – şi asta, ca o mică revanşă măgulitoare pentru el, la un nivel cu mult mai prestigios decât atinsese tatăl lui ca dascăl de şcoală primară –, însă el era nerăbdător să se întoarcă în Orient. Într-o succesiune destul de rapidă, două ocazii norocoase aveau să facă posibil acest lucru.

În iarna aceea, a cunoscut-o pe Frances Ethel Pinkham, o americancă venită să studieze muzica la Berlin.[32] Absolventă a Colegiului Wellesley şi provenind dintr-o familie bogată din Lynn, Massachusetts, Pinkham, la cei treizeci şi opt de ani ai ei, era, conform standardelor zilei, deja o fată bătrână când l-a întâlnit pe şarmantul şi prevenitorul specialist în studii orientale, care era cu treisprezece ani mai tânăr decât ea. După o scurtă idilă şi trecând peste obiecţiile crâncene ale părinţilor lui Pinkham,

cei doi s-au căsătorit în aprilie. Prüfer şi-a convins mireasa că trebuiau să se mute în Egipt, astfel încât el să îşi poată continua studiile şi, cum era de dorit, să-şi găsească un loc de muncă adecvat pregătirii lui. Deşi părinţii lui Pinkham aflaţi în Lynn au fost negreşit oripilaţi de idee, la Cairo o oportunitate pentru aventură şi promovare s-a ivit curând în calea proaspătului lor ginere.

În timpul sejururilor lui precedente la Cairo, Prüfer socializase frecvent cu personalul de la ambasada germană, iar aceşti diplomaţi fuseseră foarte impresionaţi de excelentele lui cunoştinţe de arabă clasică şi vorbită. La începutul anului 1907, când dragomanul sau interpretul din acea vreme al ambasadei urma să se pensioneze, Prüfer a fost întrebat dacă nu l-ar interesa să preia el postul. Este greu de imaginat că Prüfer ar fi putut reflecta la acea ofertă mai mult de o clipă. În luna februarie din acel an, Prüfer a devenit cel mai nou membru al legaţiei diplomatice germane în Egipt.

Dar altceva îl aştepta pe acest tânăr banal de douăzeci şi şase de ani la Ambasada Germaniei: un mentor, una dintre cele mai pitoreşti – şi în ochii britanicilor, una dintre cele mai periculoase – personalităţi care au păşit vreodată în Orientul Mijlociu.

Ruinele de la Karkemiş sunt situate pe un mal abrupt şi stâncos deasupra unui meandru al fluviului Eufrat, chiar pe graniţa dintre Turcia şi Siria timpurilor moderne. În jurul lor, se aştern şesuri unduitoare, care treptat se preschimbă în coline joase cu pajişti verzi. Situat strategic deasupra unui important vad în albia Eufratului, malul stâncos a fost locuit de cel puţin cinci mii de ani, dar a ajuns la cea mai mare însemnătate a sa în jurul anului 1100 î.Hr., în timpul Epocii Bronzului Târziu. În acea vreme, Karkemiş era o cetate importantă a civilizaţiei hitite, cu centrul în Anatolia, exact spre nord, şi era bine cunoscut atât de faraonii egipteni, cât şi de autorii Vechiului Testament; Biblia conţine câteva referinţe la cetate, inclusiv o bătălie care a avut loc între regele Nabucodonosor al Babilonului şi faraonul Nechao al II-lea, în secolul al VI-lea î.Hr. Acest mic colţ al Imperiului Otoman a fost locul unde T. E. Lawrence a ajuns să aibă un

sentiment de apartenenţă mai profund decât oriunde în altă parte pe lume.

Reuşind cu vorba bună să obţină un loc în expediţia arheologică a lui David Hogarth, Lawrence a ajuns prima oară la Karkemiş în februarie 1911. În calitate de asistent novice pe şantierul de săpături, îndatoririle lui oficiale erau să fotografieze şi să facă schiţe ale lucrărilor pe măsura desfăşurării lor, precum şi să ţină un inventar al diverselor descoperiri de pe teren. Activitatea lui s-a extins rapid, cu mult dincolo de aceste atribuţii. Fiind unul dintre doar cei doi occidentali prezenţi pe şantier în permanenţă pentru a supraveghea o echipă de circa două sute de muncitori locali (Hogarth, deşi era administratorul general, nu venea la Karkemiş decât din când în când), Lawrence a devenit curând un fel de şef de şantier. În acest rol a descoperit, poate la fel de mult spre propria-i surprindere ca şi spre surprinderea tuturor celorlalţi, că era un conducător înnăscut.

Cu siguranţă, acest lucru se datora în parte statutului său de european. Conform unui sistem datând din anii 1500, cunoscut sub denumirea de capitulaţii, puterile europene smulseseră constant o serie de concesii din ce în ce mai umilitoare de la sultanii din Constantinopol, sub pretextul de a proteja minorităţile creştine din Imperiul Otoman. La începutul secolului al XX-lea, cetăţenii europeni erau efectiv scutiţi de efectele legislaţiei otomane. „Pentru un străin, această ţară este realmente prea glorioasă ca să fie descrisă în cuvinte”, scria Lawrence familiei sale în vara anului 1912. „Eşti ca un baron din epoca feudală.”[33]

Dar nu era doar acest element care făcea din Lawrence un lider. Părea să aibă o afinitate spontană pentru Orient, iar în virtutea acestei afinităţi o înţelegere aproape instinctivă a felului cum funcţiona cultura orientală. Vorbind deja fluent araba, în Karkemiş s-a căznit necontenit să-şi aprofundeze cunoştinţele de limbă. Făcea acest lucru punându-le diverse întrebări muncitorilor din echipele sale de lucru, vizitându-i la ei acasă, notând laborios tot ceea ce afla. De la povestirile lor folclorice, până la concepţiile lor politice, descifrând apoi complicata structură de clan care determina obedienţele regionale, treptat Lawrence a ajuns

să cunoască acest colţişor din nordul Siriei şi oamenii locului mai bine probabil decât oricare alt european al timpului.

Desigur, nimic nu poate câştiga mai bine simpatia semenilor decât atenţia pe care ştii să le-o acorzi. Dacă lucrătorii de la Karkemiş, veniţi din oraşul învecinat, Jerablus, mai avuseseră poate de-a face cu vreun occidental, fără doar şi poate relaţia respectivă fusese marcată de servilism şi superficialitate. Cu siguranţă nu mai întâlniseră niciodată un om care să vrea să înveţe numele copiilor lor, al rudelor şi strămoşilor lor, care să accepte bucuros invitaţii în locuinţele lor modeste, care să manifeste un respect sincer pentru ritualurile şi datinile lor.

Dar mai exista o trăsătură la Lawrence care îi impresiona pe băştinaşi. Lawrence nu părea să aibă nimic din moliciunea sau fragilitatea pe care ei le asociau cu europenii; dimpotrivă, putea să muncească într-o caniculă dogoritoare ore întregi fără oprire, putea să meargă pe jos sau călare zile întregi fără să se vaite, îndura neclintit atacurile de dizenterie şi malarie, cu resemnarea calmă a unui localnic. Pentru arabii din Jerablus, aproape totul în persoana lui Lawrence sugera o tenacitate, o vigoare şi o austeritate, care îl făceau să semene mai puţin cu un european şi mai mult cu ei înşişi. Potrivit tradiţiei arabe, oamenii locului răsplăteau acest sentiment de afinitate profundă cu o lealitate perseverentă şi încrâncenată. Lucrul acesta avea două efecte contrare căci, odată cu şederea sa prelungită în Siria şi integrarea tot mai mare printre localnici, Lawrence începea să gândească şi să se comporte tot mai puţin ca un britanic.

Pe un plan mai profund, perioada cât a stat în Siria l-a făcut să îşi regândească fundamental concepţiile despre „influenţa civilizatoare” a Occidentului. Această schimbare şi-a găsit personificarea în relaţia strânsă pe care a făurit-o cu un tânăr din Jerablus, pe nume Dahoum. Fiind iniţial un simplu băiat de treisprezece ani care făcea cărăuşie cu catârii pe şantierul arheologic de la Karkemiş, sclipitorul şi extraordinar de chipeşul Dahoum a fost curând promovat de Lawrence pentru a-i fi un fel de asistent personal, iar cei doi au devenit inseparabili, ceea ce a dus la zvonuri rostite

în şoaptă că ar putea fi amanţi. Oricare ar fi adevărul acelor zvonuri, cert este că Dahoum a fost cel care l-a inspirat pe Lawrence să elaboreze o teorie oarecum romantică despre nobleţea esenţială a rasei arabe, admirându-i ascetismul ca pe o „evanghelie a austerităţii”[34], neîntinată de permisivitatea apuseană.

Scriindu-le din Jerablus părinţilor lui în 1911, într-un text în care îl prezenta prima oară pe Dahoum ca pe „un personaj interesant”, pe care dorea să îl ajute, Lawrence enunţa concepţii ce veneau în contradicţie cu sensibilitatea colonială britanică: „Din fericire, nu există deocamdată nicio influenţă străină în regiune. Dacă aţi fi văzut distrugerea cauzată de influenţa francezilor şi, într-o mai mică măsură, pe cea cauzată de influenţa americanilor, nu aţi dori niciodată să se extindă. Vulgaritatea absolut iremediabilă a arabului pe-jumătate-europenizat este înfiorătoare. E mai bun de o mie de ori arabul rămas intact. Străinii vin aici întotdeauna să dea lecţii, când de fapt ar face mult mai bine ca *ei* să înveţe”.[35]

Acesta nu era genul de preocupare pe care să o poţi asocia în mod normal cu un arheolog. Chiar şi David Hogarth, în ciuda marii lui afecţiuni pentru protejatul său, nu a fost niciodată convins că Lawrence avea cu adevărat sufletul sau temperamentul unui cărturar studios. Avea prea puţin din acea încăpăţânare meticuloasă a unui om ca Leonard Woolley, care în 1912 a devenit principalul savant de la Karkemiş. În schimb, cea mai mare fascinaţie a lui Lawrence părea să fie pentru meleagurile şi oamenii care îl înconjurau; într-acolo se îndrepta pasiunea lui.

Această pasiune îi oferea totodată lui Lawrence o perspectivă unică asupra unuia dintre cele mai însemnate fenomene de la începutul secolului al XX-lea: agonia prelungită dinaintea morţii Imperiului Otoman.[36] Majoritatea celorlalţi martori oculari occidentali ai acelui spectacol locuiau în oraşele din Orientul Mijlociu. Lawrence a fost unul dintre puţinii care au urmărit desfăşurarea acelui fenomen în regiunile rurale, unde trăia încă marea majoritatea a supuşilor otomani.

Moartea aceasta fusese prezisă de foarte mult timp. Imperiul Otoman rezistase aproape cinci veacuri, în mare

parte graţie unei libertăţi extraordinare acordate minorităţilor religioase şi etnice de a se guverna singure atâta timp cât îşi plăteau tributurile şi jurau supunere totală sultanului de la Constantinopol. Acest sistem începuse să se năruie în secolul al XIX-lea, sub loviturile provocate atât de ascensiunea naţionalismului, cât şi de progresele semnificative în domeniul comunicaţiilor şi al comerţului. Cu o viteză uluitoare, lumea devenea un loc mai mic, ţările industrializate din Europa deveneau tot mai puternice, iar un imperiu clădit pe ceea ce în fond însemna o neglijare a părţilor lui componente era un anacronism. În anii 1850, Imperiul Otoman era deja „bolnavul Europei”, a cărui prăbuşire finală era aşteptată cu nerăbdare de puterile occidentale în ascensiune.

Prin agilitatea cu care încheiau alianţe, otomanii izbutiseră consecvent să evite acest sfârşit, chiar şi atunci când rivalii lor apuseni ciuguleau deja din marginile imperiului. În anii 1870, Rusia ţaristă a zdrobit armata otomană în Balcani, ceea ce a făcut ca România, Serbia şi Muntenegru să îşi câştige independenţa. În 1881, Franţa a înşfăcat Tunisia. În anul următor, Marea Britanie s-a folosit de pretextul unei mişcări naţionaliste incipiente pentru a smulge Egiptul de sub ocupaţia otomană.

În mod crud şi ironic, evenimentul care părea să ofere cea mai bună speranţă pentru renaşterea Imperiului Otoman nu a făcut decât să-i accelereze dezintegrarea. În 1908, o lovitură de stat reformistă, pusă la cale de un grup de tineri ofiţeri de armată sub stindardul Comitetului Unităţii şi Progresului (CUP) – care aveau să devină cunoscuţi în scurt timp drept Junii Turci –, l-a constrâns pe sultanul despotic să reinstaureze constituţia parlamentară, pe care o abrogase în urmă cu treizeci de ani. Îmboldiţi de reuşita lor, Junii Turci au lansat rapid o campanie uluitor de ambiţioasă, menită să împingă imperiul în secolul al XX-lea, incluzând apeluri pentru emanciparea femeilor şi acordarea drepturilor de cetăţenie deplină minorităţilor religioase şi etnice.

Dar dacă ofiţerii CUP, proveniţi majoritatea din părţile europene ale imperiului şi versaţi în liberalismul european, se aşteptaseră ca puterile occidentale să îmbrăţişeze cauza

lor, surpriza a fost pentru ei foarte neplăcută. Profitând de confuzia politică de la Constantinopol, Austro-Ungaria a anexat rapid Bosnia-Herţegovina. În alte capitale europene, inclusiv Londra, Junii Turci erau priviţi cu cea mai profundă suspiciune, fiind chiar luaţi în derâdere drept „criptoevrei” urmărind subversiv să pună mâna pe imperiu, în cadrul unui sinistru complot pus la cale de evreimea internaţională.[37] În interiorul Imperiului Otoman, o virulentă ripostă a conservatorilor împotriva mişcării progresiste a aruncat rapid noul guvernământ parlamentar într-o eră politică de frământări intestine şi paralizie socială.

În 1911, Junii Turci începuseră deja să-şi consolideze poziţia la nivelul puterii politice şi elaboraseră o platformă cu trei puncte principale, în speranţa de a asigura coeziunea imperiului fărâmiţat pe plan intern: modernizare, apărarea Islamului şi chemarea de a se alătura marii familii a popoarelor vorbitoare de limbi turcice sau turanismului. Totul suna bine, doar că aceste trei puncte erau în directă opoziţie unele cu altele în cadrul platformei ideologice.

Caracterul progresist al multora dintre decretele sociale ale Junilor Turci putea avea priză, eventual, la adepţii laicismului şi la minorităţile creştine şi evreieşti din imperiu, dar simultan avea efectul de a înfuria un număr uriaş de tradiţionalişti musulmani. În mod similar, în timp ce retorica lor turanistă din ce în ce mai şovinistă entuziasma cu siguranţă populaţia de etnie turcă, la fel de sigur îndepărta populaţiile neturcice – arabi, slavi, armeni, greci –, care acum constituiau o majoritate în cadrul imperiului. Cât despre mantia de apărători ai Islamului pe care o îmbrăcaseră, este plauzibil ca prin această atitudine să fi câştigat adeziunea musulmanilor arabi, kurzi şi turci, însă asupra celorlalte categorii nu a avut prea mult efect – inclusiv, de altfel, asupra unei importante minorităţi de arabi care erau creştini. În realitate, prin încercarea de a găsi ceva care să fie pe placul fiecărui segment al societăţii lor poliglote, Junii Turci le dădeau tuturor motive de ură şi teamă.

Pentru Lawrence, un tânăr din ce în ce mai racordat la vâltorile sociale şi politice din jurul lui, o concluzie inevitabilă începea să prindă formă: încetul cu încetul,

Imperiul Otoman se destrăma pe la cusături. Pe durata activităţii lui la Jerablus, acest proces de dezintegrare s-a accentuat, iar ceea ce păruse o acţiune intermitentă a puterilor europene de a ciuguli din tărâmul otoman avea să devină o înfulecare vorace.

În prima lună a anului 1907, când Germania a început să îşi impună prerogativele de putere imperială pe care şi le arogase, Curt Prüfer a preluat postul de dragoman la ambasada din Cairo.

Pe hârtie, dragomanul era doar interpretul ambasadei, însărcinat să îl asiste pe ambasador la întâlnirile lui diplomatice, precum şi să traducă documentele pe care legaţia le adresa guvernului local sau le primea de la acesta. În realitate, un dragoman ambiţios putea deveni o forţă în sine. Atunci, ca şi acum, ambasadorii erau adesea un lot temporar şi incapabil, nişte produse ale unui sistem de sinecuri de palat şi pricepuţi mai degrabă pe ringul de dans decât la masa tratativelor. Dragomanii, pe de altă parte, reprezentau continuitatea – mulţi rămânând la post decenii întregi –, şi prin munca lor de traducere aveau cunoştinţe aprofundate despre aproape tot ce se întâmpla în fiecare subsecţie a ambasadei. Mai mult, din cauză că existau într-o zonă cenuşie între secţia consulară şi diplomatică a ambasadei, dragomanii puteau cu discreţie să desfăşoare activităţi îndoielnice, ca, de pildă, întâlniri cu duşmanii unui regim politic, ceea ce ar fi putut să provoace un scandal în cazul superiorilor lor. Lucrul acesta era crucial, căci, în timp ce aproape toate puterile imperiale europene rivale din zorii secolului al XX-lea vedeau în legaţiile lor din străinătate un fel de instrumente utile pentru culegerea de informaţii, trafic de influenţă şi diverse maşinaţiuni, germanii formau o categorie aparte. În conformitate cu viziunea bătăioasă asupra politicii externe, promovată de Wilhelm al II-lea, legaţiile germane erau veşnic surprinse în postura de făptaşi lipsiţi de scrupule – furând secrete industriale şi guvernamentale, folosind reţele de spionaj –, ceea ce îi umplea de indignare pe omologii lor britanici şi francezi, mai principiali în aparenţă.

În centrul multora dintre aceste scandaluri se aflau dragomanii ambasadelor.

În Egipt, Prüfer nimerise pe unul dintre cele mai importante terenuri de joc pentru această abordare în forţă a diplomaţiei germane, un loc unde Berlinul vedea prilejul atât de a intra în graţiile conducerii otomane de la Constantinopol, cât şi de a ştirbi din hegemonia rivalilor lor britanici. Asta din cauză că, în 1882, sub pretextul de a apăra clica guvernantă de un lider naţionalist adept al independenţei, Marea Britanie invadase Egiptul şi preluase efectiv controlul asupra ţării, care se aflase oficial sub dominaţie otomană timp de aproape patru sute de ani. Britanicii nu se opriseră aici. În mai 1906, exact cu nouă luni înainte ca Prüfer să sosească la Ambasada Germaniei, profitaseră de o dispută diplomatică minoră în Sinai, vasta peninsulă situată la estul canalului Suez, pentru a smulge şi această fâşie de sub ocupaţia otomană. Acest episod alimentase şi mai mult nemulţumirea egiptenilor faţă de dominaţia britanică – la fel şi supărarea Constantinopolului pe fostul lor prieten –, iar germanii care acţionau în Cairo nu aveau nimic de pierdut, ci în schimb totul de câştigat, dacă menţineau acea ostilitate la foc scăzut.

Dar poate cel mai mare câştig pe care l-a avut Prüfer în capitala Egiptului a fost însuşi şeful său direct de la ambasadă, un personaj fabulos numit contele Max von Oppenheim.

Cu douăzeci şi unu de ani mai în vârstă decât dragomanul ambasadei, Oppenheim era un bărbat sociabil, elegant şi amator de distracţii, cu o mustaţă ghidon şi o pasiune atât pentru doamne, cât şi pentru cursele de cai, membru al selectului Union-Klub din Berlin, loc de predilecţie al elitei economice şi politice din Germania. Oppenheim a intrat în serviciul diplomatic german în 1883. Rapid, a şi plecat în Siria, începând o poveste de dragoste cu Orientul Apropiat care avea să dăinuie timp de şaizeci de ani. Arheolog şi etnolog amator, a întreprins expediţii arheologice în regiune, pe care le-a finanţat personal din averea de bancheri a familiei. În cazul lui Oppenheim, hobby-ul a dat roade până la urmă; în 1899, a descoperit una dintre cele mai importante aşezări pierdute din

perioada Neoliticului, Tell Halaf, în nordul Siriei. (Se presupune că, în virtutea acelei descoperiri, Oppenheim beneficiază de rara distincţie de a avea un stilou Montblanc cu numele lui, alăturându-se astfel unor personaje ilustre de talia lui Carol cel Mare, Copernic şi Alexandru cel Mare în panoplia de „patron al artelor” adoptată de compania producătoare.) Aventurierul şi-a stabilit într-un final o bază semipermanentă la Cairo în 1896, când i s-a dat un post de ataşat diplomatic, vag definit, la secţia consulară a ambasadei germane.[38]

Existau câteva aspecte controversabile în persoana contelui – nimeni nu cunoştea exact genealogia titlului nobiliar, dincolo de faptul că era indicat pe cartea de vizită a lui Oppenheim –, care îl diferenţiau de colegii săi diplomaţi din capitala egipteană. Unul dintre ele era înclinaţia de „a face pe indigenul”. Lucrul acesta era cel mai evident în obiceiul lui de a umbla îmbrăcat în robe arabe, precum şi în preferinţa de a locui în cartierul „indigen” al oraşului, dar se extindea, de asemenea, şi la legăturile lui amoroase. Potrivit lui Sean McMeekin în *The Berlin-Baghdad Express* (*Expresul Berlin-Bagdad*), „în fiecare toamnă, când Oppenheim revenea de la Berlin, servitorul lui principal, Soliman, îi procura o nouă sclavă (el le numea *Zeitfrauen*, sau concubine temporare), care avea să devină stăpâna haremului până în anul următor şi care, la rândul ei, avea două slujnice”.[39]

Dar contele era un om cu pasiuni universale şi, pe lângă arheologie, curse de cai şi sclave, mai exista o predilecţie pe care rivalii imperiali ai Germaniei din Orientul Apropiat o considerau deosebit de agasantă: Max von Oppenheim voia să rearanjeze eşichierul politic din regiune, alimentând focul jihadului islamic.

Începuse să formuleze ideea la scurt timp după ce preluase postul la consulatul din Cairo. În opinia lui Oppenheim, celebrul călcâi al lui Ahile în cazul principalilor rivali europeni ai Germaniei – Marea Britanie, Franţa şi Rusia – erau populaţiile musulmane dinăuntrul graniţelor acestor imperii, populaţii care detestau profund să se afle sub dominaţia unor puteri coloniale creştine. Fiind cea mai importantă putere europeană care nu încercase niciodată

să colonizeze lumea musulmană, susţinea Oppenheim, Germania se afla în poziţia unică de a putea întoarce această situaţie în avantajul ei – mai ales dacă ar putea făuri o alianţă cu Imperiul Otoman. Dacă s-ar ajunge la un război care să cuprindă toată Europa, ridica problema Oppenheim într-o avalanşă de rapoarte trimise ministrului de externe al Germaniei, iar autorităţile otomane din Constantinopol ar putea fi convinse să cheme la un război sfânt împotriva ocupanţilor creştini ai fostelor lor teritorii, ce s-ar întâmpla cu Egiptul dominat de britanici, sau cu Tunisia francezilor ori Caucazul ruşilor?!

Persoana care ardea de nerăbdare să afle asta era kaizerul Wilhelm al II-lea. Primind câteva dintre expunerile lui Oppenheim despre „războiul prin revoluţie”, împăratul german a devenit rapid un susţinător devotat al ideii jihadului.[40] Wilhelm a avut grijă ca Oppenheim, „spionul meu temut”, să fie promovat la ambasada din Cairo, preluând titulatura cumva ironică de consilier juridic principal.

În aşteptarea binecuvântatei zile a jihadului panislamic, mai erau multe lucruri de făcut în Egiptul stăpânit de britanici. În prima perioadă a anilor 1900, Oppenheim şi-a consacrat o mare parte din timp – şi din averea personală – pentru a coopta discret un vast eşantion reprezentativ din elita egipteană care se opunea dominaţiei britanice: şeici tribali, intelectuali din oraşe, naţionalişti şi figuri religioase. După ce câştigase deja adeziunea kaizerului la ideile lui jihadiste, în 1907 Oppenheim a mai racolat un adept în persona noului său subordonat, Curt Prüfer. Gata cu articolele erudite şi teatrul de umbre egiptean; sub tutela charismaticului său coordonator, Prüfer a văzut acum prilejul de a turna gaz peste regiune, a aprinde un chibrit şi a urmări ce se putea întâmpla.

Vorbind şi cunoscând limba arabă mult mai bine decât Oppenheim, noul dragoman a devenit omul-cheie de legătură între ambasadă şi diverşii rebeli din capitala Egiptului. În mod special, Prüfer a cultivat cu grijă o prietenie cu khedivul Egiptului (echivalentul unui vicerege), Abbas Hilmi al II-lea, şeful local al statului din partea otomanilor, pe care britanicii îl menţinuseră pe tron, deşi îl

lipsiseră de orice autoritate. Lesne de înţeles, această situaţie îl deranjase tot timpul pe khediv, un resentiment pe care Prüfer s-a străduit din răsputeri să i-l cultive. Cei doi agenţi provocatori germani nu şi-au limitat acţiunile doar la categoria nemulţumiţilor din Cairo. La începutul anului 1909, Prüfer şi Oppenheim au pornit într-un amplu circuit prin ţinuturile îndepărtate ale Egiptului şi ale Siriei, unde, deghizaţi în veşminte de beduini, s-au străduit să promoveze în rândul triburilor dubla cauză a panislamismului şi a anticoloniasmului.[41]

Dar nimănui nu i se dedică nominal stilouri Montblanc dacă rămâne cantonat în rutină, aşa că la sfârşitul anului 1910 contele von Oppenheim a făcut un anunţ surprinzător: renunţa la postul său de consilier juridic la ambasadă, pentru a se întoarce la prima lui dragoste adevărată: arheologia. Mai precis, contele decisese că era timpul să înceapă săpăturile la Tell Halaf, ruinele din Neolitic, pe care le descoperise în nordul Siriei şi care acum zăceau netulburate de peste un deceniu.

Sentimentul de uşurare, lesne de priceput, cu care autorităţile britanice din Cairo au primit această ştire – încercaseră de ani de zile să găsească un pretext pentru a cere expulzarea lui Oppenheim –, a fost atenuat de o doză sănătoasă de scepticism, mai ales atunci când o privire rapidă pe hartă a scos la iveală faptul că Tell Halaf se afla exact pe traiectoria propusă pentru Calea Ferată Bagdad. Aceasta constituia un proiect important de lucrări publice, susţinut de guvernul otoman, care urma să lege Constantinopolul de Irak (sau Mesopotamia, cum era încă menţionat în Occident), teritoriul său cel mai răsăritean şi, potrivit unor surse, cel mai bogat în ţiţei. În ciuda obiecţiilor virulente din partea Angliei şi a Franţei, în 1905 otomanii acordaseră Germaniei atât proiectul de construcţie, cât şi generoasele drepturi de concesiune aferente.

Dar chiar şi scăpând de „spionul kaizerului”, britanicii din Egipt nu puteau lăsa garda jos. În locul său, contele Max von Oppenheim lăsase la Cairo un protejat foarte devotat şi ingenios.

Sediul central al şantierului arheologic de la Karkemiş era o mică incintă situată la aproximativ opt sute de metri de ruine, un fost depozit al unei companii de produse din lemn-dulce, amplasat la periferia satului Jerablus. Aici locuiau T. E. Lawrence şi Leonard Woolley, şi tot aici primeau micile grupuri de călători, care ajungeau din ce în ce mai frecvent la şantierul arheologic. Pe parcursul celor trei ani de şedere aici, completaseră continuu structura iniţială cu noi încăperi şi hangare de depozitare, încât „staţia” de la Jerablus ajunsese o locuinţă vastă şi confortabilă. Era locul pe care Lawrence a ajuns să-l considere sanctuarul lui. Aşa cum scria familiei sale în vara anului 1912, după ce făcuse o excursie de doar câteva zile pe coasta siriană, „am senzaţia că am fost plecat luni de zile din Jerablus şi tânjesc după pacea de-acolo”.[42]

Dar în Orientul Apropiat, însăşi noţiunea de pace devenea rapid un anacronism, pe măsură ce fărâmiţarea Imperiului Otoman se intensifica. În 1911, italienii au cotropit Libia, dezlănţuind un război sângeros, care a dus în cele din urmă la înfrângerea otomanilor. Suprapunându-se peste acest conflict, a venit Primul Război Balcanic, în care otomanii au pierdut cea mai mare parte a posesiunilor care le mai rămâneau în Europa, urmat imediat de al Doilea Război Balcanic. Vestea sumbră a avut un efect în cascadă. În 1913, când Junii Turci au organizat o a doua lovitură de stat pentru a prelua frâiele guvernării, diverse rebeliuni pe scară mică şi mişcări separatiste izbucniseră deja pe cuprinsul a ceea ce mai rămăsese din imperiu, unde chiar şi căpeteniile locale şi conducătorii clanurilor simţeau că venise, în fine, momentul de a scutura jugul ocupaţiei otomane.

Sub acest aspect, ţinuturile cândva idilice din nordul Siriei nu erau nicidecum imune. Având în vedere compoziţia etnică a regiunii – populaţia era covârşitor arabă sau kurdă, cu prezenţa etnicilor turci limitată în special la reprezentanţii locali ai structurilor de putere otomane, primari, poliţie, perceptori –, Lawrence ajunsese la o viziune relativ simplistă asupra locuitorilor ei: dragoste pentru nobilul arab; respect prudent pentru impetuosul kurd; ură pentru crudul turc. Drept urmare, i-a plăcut de-a dreptul

când triburile kurde locale au ameninţat cu o insurecţie în 1912, convenindu-i sfidarea tot mai făţişă pe care o vedea manifestându-se pe străzile din Jerablus, unde arabii cândva timoraţi se ridicau contra suzeranilor turci. Subjugarea populaţiei de către otomani – în concepţia lui Lawrence, o subjugare bazată pe frică, corupţie şi pe maşinăria unei birocraţii inepte care ucidea spiritul – regresa rapid, şi era foarte greu să-ţi imaginezi cum ar mai putea să fie restaurată vreodată. Această estimare îl încânta.

Dar nu doar frământările din interiorul Imperiului Otoman se simţeau pregnant în nordul Siriei. Mai era şi vastul păienjeniş de intrigi ţesut de puterile imperiale europene, toate uneltind pretutindeni în căutarea unor avantaje împotriva rivalilor lor. În particular, intrarea în scenă a rău famatului conte Max von Oppenheim părea un indiciu clar că regiunea făcea parte acum din eşichierul european în continuă extindere. Revenind în Siria, sub pretextul de a începe săpăturile la Tell Halaf, sit aflat la circa o sută şaizeci de kilometri la est de Karkemiş, Oppenheim a trecut în vizită la staţia din Jerablus într-o după-amiază din luna iulie 1912.

„Era o persoană atât de oribilă”, îi scria Lawrence fratelui său cel mai mic, „ —n-am prea fost politicos –, dar în schimb era interesant [*sic*]. Zicea că [ruinele de la Karkemiş] erau cele mai interesante şi importante descoperiri pe care le văzuse vreodată, exceptând descoperirile lui.”[43]

Nu după mult timp, Lawrence şi Woolley au început să audă zvonuri despre munca de mântuială pe care contele o făcea la situl de la Tell Halaf, relatări despre mari căruţe încărcate cu comori, care erau transportate ilegal de pe şantier, cu destinaţia Berlin. De asemenea, nu aveau cum să nu remarce că, după ani întregi de progrese lente pe Calea Ferată Bagdad – or în lumea otomană cuvântul „lent” alăturat cuvântului „progres” trezea cumva comparaţii de natură geologică –, ritmul lucrărilor s-a accelerat subit, odată cu apariţia lui Oppenheim. De fapt, lucrările s-au accelerat atât de mult, încât la sfârşitul anului 1912 inginerii germani şi echipele lor aflate deja pe teren

începuseră să construiască unul dintre cele mai complicate segmente din punct de vedere tehnic ale căii ferate, un viaduct peste apele tumultuoase ale fluviului Eufrat. Printr-o remarcabilă coincidenţă, şantierul pentru acest pod-estacadă se afla exact lângă satul Jerablus.

Pe tot parcursul anului 1913 şi o bună parte din anul 1914, cele două grupuri de lucrători occidentali care s-au aflat în acelaşi colţ îndepărtat din nordul Siriei au avut relaţii alternativ amiabile şi ostile. Feroviarii germani din Jerablus îi ajutau pe arheologii britanici, cărând pietrele rezultate din săpăturile acestora, pentru a le folosi la terasamentele *lor* de cale ferată. La rândul lor, germanii apelau frecvent la britanici – şi, cu araba lui vorbită fluent, în special la Lawrence – pentru a media în relaţiile lor veşnic încordate cu muncitorii locali. Un motiv principal al acelor tensiuni era dificultatea germanilor de a găsi mână de lucru de calitate, cei mai buni muncitori ai lor trecând de regulă în cealaltă tabără, pentru salarii mai mari şi pentru nişte şefi ca Lawrence şi Woolley, care îi tratau cu mai mult respect.

Foarte curând, aceste două grupuri aveau să se situeze pe poziţii opuse într-un război mondial, iar o altă cale ferată – linia Hejaz, pornind de la Damasc pe o distanţă de circa o mie o sută de kilometri spre sud până la oraşul Medina – avea să devină cea mai vitală legătură de transport în teatrul de operaţiuni al acelui conflict din Orientul Mijlociu. Cunoştinţele pe care Lawrence le-a căpătat, urmărind construirea căii ferate în Jerablus, i-au fost negreşit de mare ajutor când, peste câţiva ani, avea să facă din aruncarea în aer a Căii Ferate Hejaz o distracţie personală.

La amiaza zilei de 15 septembrie 1913, William Yale, în vârstă de douăzeci şi şase de ani, făcea parte dintr-o echipă de trei muncitori, „trăgând prăjini” la suprafaţă – desprinzând şi stivuind sape de foraj, cumva cea mai mizerabilă activitate cu putinţă la o sondă de ţiţei – pe câmpul petrolifer de la Kiefer, în nordul Oklahomei, când a apărut un curier pe un cal. Peste câteva minute, şeful de şantier din Kiefer l-a chemat pe Yale, pentru a-i înmâna o telegramă. Era de la sediul central al lui Standard Oil

Company din New York şi conţinea un text succint: „Prezintă-te imediat la New York”.

După ce a absolvit, în 1910, cursurile universităţii care îi purta numele, Yale s-a căznit să îşi facă un rost până când, în 1912, a dat peste un anunţ prin care se cereau candidaţi care să urmeze „şcoala pentru servicii în străinătate” a firmei Standard Oil Company din New York. Într-un capriciu de moment, s-a înscris pe listă.

Funcţionând în incinta sediului firmei Standard de pe Broadway 26 în New York, „şcoala” consta dintr-un program intensiv de patru luni, cu prelegeri şi seminarii, menit să îi iniţieze pe candidaţi în toate aspectele industriei petroliere, dar şi să le inoculeze idealul „omului Standard”. Exact în ce ar fi putut consta acel ideal era dificil de spus, căci în 1912 Standard Oil era cea mai rău famată corporaţie din istoria comerţului internaţional, numele ei fiind sinonim cu lăcomia capitalistă scăpată de sub control.[44]

Prin tactici feroce de anihilare a concurenţei, concepute de acţionarul principal al companiei, John D. Rockefeller, Standard ajunsese să domine într-o asemenea măsură industria petrolieră din SUA în ultimele patru decenii, încât la începutul anilor 1900 controla aproape 90 la sută din producţia de ţiţei a ţării. Timp de o perioadă aproape la fel de lungă, pusese în funcţiune o reţea complexă de firme-paravan şi companii fictive, zădărnicind eforturile oricărui reprezentant al legii care a încercat să spargă trustul de monolit al acestui colos. În cele din urmă, în 1911, exact în anul dinainte ca Yale să aplice pentru slujbă, Curtea Supremă a SUA a declarat că monopolul Standard era ilegal şi a decis ca firma să fie dezmembrată în treizeci şi patru de companii separate.

Dacă această interdicţie legală a pus capăt cu adevărat monopolului Standard este încă un subiect de dezbatere, dar cu siguranţă a avut efectul de a forţa părţile componente ale companiei să se specializeze, fie concentrându-se asupra aprovizionării unor pieţe interne regionale, fie punând la punct un sistem internaţional de exporturi. Printre cele mai agresive organizaţii în domeniul pieţei externe, s-a aflat noua Standard Oil Company din New York – adesea menţionată cu acronimul de Socony –, al

doilea ca mărime dintre cei treizeci şi patru de „pui Standard”.

În timp ce alţi pui Standard s-au îndreptat spre piaţa internă, Socony a privit spre lumea largă şi a văzut o sumedenie de pieţe în dezvoltare, însetate de ţiţei. Pentru a coordona şi a standardiza strategiile de marketing în aceste puncte îndepărtate de pe glob, compania lansase şcoala de pregătire pentru servicii în străinătate. William Yale, un elev entuziast, avea să numească metodele de instruire ale programului „cu mult mai eficace şi eficiente” decât tot ceea ce întâlnise în liceu sau la universitate.

Iar administratorilor de la Socony le-a plăcut negreşit ceea ce au văzut în William Yale. La încheierea cursului şcolar, a fost selectat să rămână în firmă şi a fost trimis să vadă nemijlocit producţia de ţiţei din Statele Unite, ca o pregătire pentru munca viitoare în străinătate. Pe parcursul toamnei din 1912, Yale a făcut naveta între diverse platforme petroliere ale companiei Standard din Midwest, având doar sarcina de a întocmi rapoarte săptămânale despre ceea ce observa pe şantiere şi de a le trimite la sediul central al Socony.

Dar nesfârşitul periplu pe câmpurile petrolifere devenise curând monoton pentru un om activ ca Yale. La începutul anului 1913, le-a scris supraveghetorilor lui de la New York, cerându-le să îi dea o muncă pe teren, motivând că pentru a se iniţia mai mult în domeniul afacerilor cu ţiţei era preferabil să lucreze efectiv, şi nu doar să observe. Fără doar şi poate, scrisoarea aceasta l-a ridicat şi mai mult în ochii şefilor de pe Broadway 26; un tânăr cu studii superioare – mai ales că era vorba despre un absolvent Ivy League –, care cerea să trudească asemenea unui salahor, era exact genul de angajat pe care îl căutau cei de la Standard. Yale a fost trimis, aşadar, la noua platformă petrolieră de la Cushing, în vestul Oklahomei, pentru a munci ca simplu sondor.

Pentru un timp, munca grea l-a fascinat. Trăind în pustietate săptămâni la rând, Yale a muncit la o serie de sonde din Oklahoma, unde curăţa suprafeţele de foraj, monta ţevi, manevra instalaţii şi construia turle de sondă.

Făcea acest lucru de câteva luni, când a primit telegrama de la New York.

Exact după trei zile de când fusese rechemat de la sondele Kiefer, Yale păşea în holul sediului central al Socony pe Broadway 26, în centrul Manhattanului. Acolo, a fost condus sus, la etajul treisprezece, în biroul vicepreşedintelui companiei Standard, William Bemis. Yale a găsit în încăpere doi bărbaţi care aşteptau deja, cu pălăriile în mână, iar toţi trei au păstrat tăcerea respectuoşi, în timp ce Bemis, cu temperamentul lui energic, dădea ordine de zor unor subalterni foarte operativi.

„Mintea mea era într-o lume de vis”, povestea Yale, „în timp ce ascultam cum dicta instrucţiuni secretarei lui, despre expedieri de kerosen la Shanghai, despre contracte pentru asfaltul necesar la pavarea străzilor dintr-un oraş în India, şi contracte cu guvernul grec pentru combustibilul destinat aprovizionării marinei greceşti la Pireu.”[45]

Când, în cele din urmă, Bemis şi-a îndreptat atenţia spre cei trei bărbaţi care aşteptau în birou, a fost ca să îi informeze că fuseseră selectaţi în vederea unei misiuni foarte speciale în străinătate, că în doar două zile trebuiau să urce la bordul vaporului *Imperator* în portul New York, cu destinaţia Calais, Franţa. De acolo, urmau să călătorească pe continent, traversând Europa până la Constantinopol, unde aveau să primească noi instrucţiuni de la directorul sucursalei Standard din regiune. Înainte de a-i lăsa să plece, Bemis a ţinut să le atragă atenţia celor trei bărbaţi că se îmbarcau într-o misiune extrem de confidenţială. De aceea, nu aveau voie să povestească nimănui despre destinaţia lor finală sau despre afilierea lor la Standard Oil. În schimb, trebuiau să joace rolul unor playboy bogaţi, care plecaseră într-un voiaj de agrement prin Ţara Sfântă, o înscenare credibilă graţie condiţiilor excepţionale în care aveau să călătorească: *Imperator* era cel mai nou şi cel mai luxos pachebot care traversa Atlanticul, voiajul cu trenul la Constantinopol avea să fie efectuat cu legendarul Orient Express, iar pe tot acest lung traseu aveau să călătorească la clasa întâi.

Dar a păstra aparenţele de playboy era mai uşor de spus decât de făcut pentru cei doi tovarăşi de drum ai lui Yale. J. C. Hill, liderul echipei, era un maistru de la oţelăriile din Pennsylvania. Rudolf McGovern era un geolog ursuz şi necomunicativ, care se apropia de vârsta de treizeci de ani. Chiar presupunând că cei doi ar fi reuşit cumva să-şi ia aerul de oameni de bani gata – ceea ce părea îndoielnic –, cu greu i-ai fi putut vedea în postura de candidaţi plauzibili pentru un pelerinaj pe la locurile biblice. Poate mai înţelept pentru ei era ca, pentru a păstra aparenţa de „playboy”, să interacţioneze cât mai puţin posibil cu ceilalţi pasageri de la clasa întâi.

William Yale nu avea asemenea dificultăţi. Dimpotrivă, călătoria era ca o revenire derutantă la viaţa lui dinainte. Printre pasagerii de la clasa întâi, pe *Imperator* se aflau nenumăraţi tineri, odrasle ale unor magnaţi şi moşieri din America, trimişi să întreprindă obligatoriul lor mare voiaj prin Europa, genul de aventură de cuminţire care, până nu demult, l-ar fi aşteptat şi pe el.

Yale avea să-şi amintească un detaliu special din acea călătorie. *Imperator* era noua navă-amiral a Liniei maritime Hamburg-America, iar la fiecare cină ofiţerii germanii se ridicau în picioare ca să închine un toast pentru *„der Tag”* (ziua). Necunoscând nuanţele limbii germane, Yale a presupus că gestul era o celebrare amuzantă a zilei prezente; abia după un timp însă a înţeles că, în realitate, era un fel de cod, un toast anticipând cu nerăbdare viitorul război mondial, până la care din acel moment nu avea să mai treacă niciun an.

Pe 15 septembrie 1913, în aceeaşi zi când William Yale a fost chemat la New York, prin telegrama primită la sondele din Kiefer, T. E. Lawrence se afla în gara din Alep, la circa o sută de kilometri la vest de Karkemiş, aşteptând sosirea fratelui său Will.

Dintre ceilalţi fraţi ai săi, Lawrence fusese întotdeauna cel mai ataşat de Will, al treilea fiu în ordinea naşterii şi doar cu doi ani mai mic decât el. Când a aflat că fratele lui părăsea Anglia pentru a prelua un post de profesor în India,

îl implorase pe Will, ca în drum spre destinaţia finală, să facă un popas în Siria.

În ciuda apropierii dintre ei, vizita a fost probabil un motiv de îngrijorare pentru Lawrence, căruia i se atribuise de multă vreme în familie rolul de boem; era lesne de imaginat că fratele său putea să fie de-a dreptul şocat de condiţiile primitive în care trăia Lawrence şi că avea să dea raportul la Oxford. Dar Lawrence nu ar fi trebuit să-şi facă griji. După ce au stat împreună zece zile la Jerablus, Lawrence l-a condus pe Will la gara din localitate, de unde urma să plece la Alep, un episod pe care Will avea să îl relateze într-o scrisoare trimisă părinţilor lui.

„Nu trebuie să credeţi despre Ned că ar duce o existenţă necivilizată. Când l-am văzut ultima oară, în momentul când trenul pleca din gară, purta pantaloni albi, şosete şi espadrile roşii, cu un blazer alb de la Magdalen College, şi stătea de vorbă cu guvernatorul din Biredjik, ca un adevărat domn.”[46]

Acea despărţire de la Jerablus avea să fie ultima oară când cei doi fraţi se vor mai vedea vreodată.

---

[12] Multe dintre detaliile despre copilăria şi adolescenţa lui Lawrence provin din cele două cărţi esenţiale despre el: *A Prince of Our Disorder* de John Mack şi *Lawrence of Arabia* de Jeremy Wilson; William Yale a oferit informaţii despre copilăria şi tinereţea sa în „Preludiul” la *It Takes So Long*, memoriile lui nepublicate. Pentru aceeaşi perioadă din viaţa lui Curt Prüfer, biografia *Curt Prüfer* de Donald McKale este aproape singura sursă disponibilă, informaţiile lui provenind din interviurile pe care le-a făcut cu fiul lui Prüfer, Olaf, între timp decedat.

[13] Hogarth către Petrie, 10 iulie 1911, aşa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 85.

[14] Lawrence, *The Home Letters*, p. 23.

[15] Robert Lawrence citat în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediţia din 1954), p. 31.

[16] Geneza numelui de familie „Lawrence” a fost, în realitate, mult mai complicată, fiindcă, aşa cum T. E. Lawrence a aflat de la mama lui în 1919, şi ea fusese tot un copil nelegitim. Numele care apărea pe certificatul ei de naştere era Sarah Junner, iar numele de familie „Lawrence”, care era al tatălui ei prezumtiv, nu l-a adoptat decât când

era adolescentă. Această nepăsare faţă de numele de familie poate explica, de asemenea, uşurinţa cu care T. E. şi-a preluat mai târziu pseudonimele, renunţând la Thomas Edward Lawrence pentru John Hume Ross, iar apoi la Ross pentru Thomas Edward Shaw.

[17] Thomas (Chapman) Lawrence (nedatat); Bodleian MS Eng C 6740.

[18] Lawrence către Charlotte Shaw, 14 aprilie 1927, citat în Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 26.

[19] E. F. Hall în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediţia din 1954), pp. 44–45.

[20] H. R. Hall, aşa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 25.

[21] Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 33.

[22] Lawrence, *The Home Letters*, pp.65–66.

[23] Hogarth discutând cu Robert Graves, aşa cum îl citează Graves, *Lawrence and the Arabs*, p. 18.

[24] Doughty către Lawrence, 3 februarie 1909, în A. W. Lawrence, *Letters to T. E. Lawrence*, p. 37.

[25] Lawrence, *The Home Letters,* p. 106.

[26] Ibid., p. 103.

[27] Ibid., p. 105.

[28] McKale, *Curt Prüfer*, pp. 5; 152; 193–94 n. 5; 233 n.28.

[29] Pentru istoria Germaniei antebelice şi a epocii lui Wilhelm al II-lea, am consultat cu precădere Fischer, *Germany's Aims in the First World War*; Macdonogh, *The Last Kaiser*; şi Cecil, *Wilhelm II,* volumele 1 şi 2.

[30] Prüfer, *Personalbogen*, 24 octombrie 1944; NARA T120, Rolă 2539, Cadru E309975.

[31] Conform traducerii lui Olaf Prüfer în „Notes on My Father", memorii nepublicate, folosite cu permisiunea Trinei Prüfer.

[32] Detalii despre relaţia lui Prüfer cu Frances Prüfer (născută Pinkham) se află la: NARA RG165, Fond 67, Cutie 379, Dosar PF25794, Anexă 8.

[33] Lawrence, *The Home Letters*, p. 218.

[34] Lawrence către Richards, 15 iulie 1918, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 239.

[35] Lawrence, *The Home Letters*, pp. 173–74.

[36] Pentru istoria Imperiului Otoman şi ascensiunea Comitetului Unităţii şi Progresului, am consulat cu precădere Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*; Kent, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*; şi Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,* volumele 1 şi 2.

[37] Lowther către Hardinge, 29 mai 1910, aşa cum îl citează Yapp, *The Making of the Modern Near East*, pp. 183–84.

[38] Cecil, *The German Diplomatic Service*, p. 102.

[39] McMeekin, *The Berlin-Baghdad Express*, p. 25.

[40] Ibid., p. 22.

[41] McKale, *War by Revolution*, p. 22.

[42] Lawrence, *The Home Letters*, p. 217.

[43] Ibid., p. 225.

[44] Pentru istoria companiei Standard Oil şi a dezmembrării ei, a se vedea Chernow, *Titan*, şi Yergin, *The Prize*.

[45] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 1, p. 1.
[46] Lawrence, *The Home Letters*, p. 447.

3

Un alt lucru frumos şi altul mereu

Întotdeauna sufletul meu a jinduit la mai puţin decât a avut.[47]

T. E. Lawrence, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*

Cum pui o zgardă unui leopard? Cu multă grijă, conform unei vechi glume, dar în toamna anului 1913, T. E. Lawrence şi Leonard Woolley aveau nevoie de un răspuns practic la acea întrebare. Primiseră în dar un pui de leopard de la un oficial guvernamental din Alep şi descoperiseră că, atâta vreme cât stătea legat în lanţ în curtea complexului din Jerablus, se comporta ca un câine de pază foarte eficient. Problema totuşi era că leoparzii cresc foarte repede, ceea ce însemna că în scurt timp puteau să se aştepte ca leopardul din curte să se smulgă din zgarda subţire cu care le fusese adus.

Prima idee a arheologilor a fost să arunce peste felină o cutie mare cu pereţi din şipci, iar apoi să bage mâna printre zăbrele pentru a înlocui zgarda, dar întrucât, cum povestea Lawrence, leopardul „nu era prea dulce din fire” oricum, tentativa de încarcerare nu a făcut decât să-l înrăiască. Soluţia lor a fost destul de ingenioasă. Lărgind un pic o deschizătură a lăzii, s-au apucat să îndese înăuntru saci din pânză groasă, până când au imobilizat atât de strâns leopardul, încât nu se mai putea mişca deloc.

„Pe urmă, am scos capacul cutiei, i-am pus zgarda şi l-am lăsat să se mişte din nou”, scria Lawrence familiei lui. „Va ieşi din el un splendid covor într-o bună zi.”[48]

Pe lângă deprinderea artei de a schimba zgarda unui leopard, în acel sezon de săpături din toamna anului 1913 la Karkemiş, al cincilea pentru Lawrence, el şi Woolley aveau să facă o descoperire spectaculoasă – templul principal al sitului antic. Era visul oricărui arheolog, o descoperire unică în viaţa unui om, şi a avut darul de a

alimenta în Lawrence sentimentul că îşi găsise adevărata vocaţie şi, poate, adevăratul cămin. Spaţioasa cameră de zi a complexului de locuit din Jerablus era acum un loc confortabil, împodobit cu opere de artă pe pereţi şi covoare sau blănuri de animale pe jos, o bibliotecă plină cu cărţi în şapte limbi diferite şi un enorm şemineu, în care ardea permanent un foc viu din lemne de măslin. Lawrence şi-a dezvăluit sentimentele într-o scrisoare din acea toamnă, adresată unui bun prieten din vremea când era la Oxford.

„Am ajuns să îndrăgesc foarte mult acest loc”, scria el, „şi oamenii de aici – cinci sau şase dintre ei – şi întregul mod de trai e pe placul meu... [Şantierul de la] Karkemiş va mai dura încă patru sau cinci ani şi teamă mi-e că, după aceea, voi porni probabil să caut un alt lucru frumos şi altul mereu.”[49]

Dar, din nefericire, finanţarea de la British Museum – întotdeauna extrem de strânsă şi întotdeauna alocată condiţionat de la un sezon sau un an la altul – se epuizase complet. Dacă o nouă şi neprevăzută sursă de finanţare nu apărea subit, următorul sezon de săpături arheologice, din primăvara anului 1914, era sortit să fie şi ultimul. Această perspectivă plana ameninţător asupra lui Lawrence şi Woolley şi arunca o umbră de disperare tot mai grea peste bucuria descoperirilor din acel sezon. Abia când au început să închidă şantierul, pregătindu-se pentru pauza dintre sezoane, s-a ivit o nouă posibilitate.

Sub auspiciile Fundaţiei pentru Explorarea Palestinei, le-a explicat un director de la British Museum, un grup de experţi de la Royal Engineers urma să demareze o investigaţie arheologică a aşa-numitului pustiu Sin, în partea cea mai sudică a Palestinei; i-ar interesa oare pe Lawrence şi Woolley să li se alăture pe durata întreruperii activităţii la şantier?

Pentru Lawrence şi Woolley, se punea problema unei alegeri între posibilitatea de a petrece două luni de odihnă în Anglia sau varianta de a străbate unul dintre cele mai neospitaliere locuri din lume. Dar ideea de a porni într-o nouă explorare era atât de ademenitoare încât nu au mai stat pe gânduri; amândoi s-au înscris imediat pe listă.

Târziu într-o seară, la începutul lui octombrie 1913, William Yale stătea lungit în cortul lui, în munţii Anatoliei, şi se gândea consternat la rapiditatea cu care viaţa unui om putea să se schimbe. Exact în urmă cu trei săptămâni, locuise într-o baracă de două încăperi şi scosese prăjini de foraj pe un câmp petrolifer din Oklahoma, iar acum străbătea unul dintre cele mai frumoase ţinuturi stâncoase de pe pământ, o regiune pe care doar câţiva americani o mai văzuseră vreodată.

Uimirea lui era cu atât mai profundă, cu cât îşi amintea că, în perioada când visa cu ochii deschişi în Oklahoma la locul unde l-ar fi putut trimite Standard Oil, niciodată nu luase în calcul Orientul Apropiat. De fapt, în ziua când intrase în sediul central al Socony din New York, presupusese că avea să fie trimis ca reprezentant de vânzări în China.

Ideea greşită pe care şi-o făcuse Yale era explicabilă totuşi. În 1913, Socony era în primul rând un *exportator* de produse petroliere, iar China constituia categoric cea mai mare piaţă de desfacere a companiei. Prin comparaţie, exporturile firmei în Imperiul Otoman, cu precădere kerosenul folosit drept combustibil în unităţile unei industrii incipiente, erau minuscule. Spre edificare, într-un context mai larg, în timp ce kerosenul de la Standard se situa, ca volum, pe locul doi între exporturile americane în Imperiul Otoman, pe locul întâi erau maşinile de cusut Singer.

Dar, aşa cum vicepreşedintele companiei Standard, William Bemis, le explicase celor trei bărbaţi convocaţi în biroul său în acea dimineaţă, ei nu erau trimişi în Orientul Apropiat pentru a racola noi cumpărători, ci mai degrabă pentru a descoperi şi a valorifica noi zăcăminte de ţiţei.

Explicaţia era pur economică. La sfârşitul anului 1913, cererea crescută de ţiţei şi produse petroliere în toată lumea denota că, în scurt timp, această cerere avea să fie mai mare decât capacitatea de furnizare. În Statele Unite numai, numărul autovehiculelor având motoare cu ardere internă se mărise de douăzeci de ori într-un interval de nici un deceniu, de la aproximativ 75000 în 1905 la cu mult peste 1,5 milioane în 1913 –, iar o parte dintre cele mai

vechi exploatări petroliere din America începeau să secătuiască.

Dar petrolul devenea rapid şi un atu militar crucial. În 1912, exact cu un an înainte de convocarea lui Yale la New York, primul lord al amiralităţii britanice, Winston Churchill, făcuse senzaţie în presa internaţională cu planul său de a trece întreaga Marină Regală de pe cărbune pe petrol. Aşa cum era de aşteptat, această propunere de modernizare a celei mai puternice flote din lume determina deja marina militară a celorlalte naţiuni, inclusiv Germania, să se grăbească să îi urmeze exemplul.

Drept urmare, atât companiile de petrol europene, cât şi cele americane se năpusteau acum să găsească şi să exploateze noi zăcăminte, oriunde acestea ar fi putut exista. O regiune deosebit de promiţătoare era Orientul Apropiat. În anii 1870, uriaşe resurse de gaze şi ţiţei fuseseră descoperite în jurul localităţii Baku pe coasta Mării Caspice, urmând apoi o altă mare descoperire în Golful Persic, în 1908. Aceste terenuri erau acaparate rapid de consorţii europene, cursa continuând pentru revendicarea şi exploatarea următoarei mari descoperiri de rezerve.

În acest scop, sucursala Socony din Constantinopol obţinuse discret o opţiune pe şase luni de la un consorţiu format din trei oameni de afaceri din Ierusalim, care deţineau vaste drepturi de concesiune în trei regiuni diferite ale Imperiului Otoman. Iar Yale, McGovern şi Hill fuseseră trimişi de la New York anume pentru a efectua lucrări preliminare pe teren, în aceste zone. Cât despre secretul urzit cu atâta meticulozitate în jurul misiunii lor, existau aici două motive: să deturneze interesul oricărei posibile concurenţe în zonă, fireşte, dar totodată să ţină în culise numele companiei Standard cât mai mult timp cu putinţă. În ciuda dezmembrării recent suferite, brandul Standard era privit în continuare cu un dezgust atât de profund în Orientul Apropiat, dar şi în multe alte părţi ale lumii, încât cel mai simplu mod de a întina reputaţia unui rival în afaceri era să îl acuzi că ar fi o firmă-paravan pentru Standard Oil.

Dar în ciuda tendinţei de a acţiona pe furiş, existau indicii că Standard Oil din New York nu era genul de

maşinărie rapace, funcţionând ca unsă, cum fusese compania din care se născuse. De fapt, un astfel de indiciu era chiar componenţa echipei pe care o trimisese pentru a explora concesiunile otomane. J. C. Hill, şeful echipei, era un siderurgist din Pittsburgh, fără niciun fel de experienţă în industria petrolieră. Rudolf McGovern era un geolog cu studii superioare, dar care nu pusese niciodată piciorul pe un câmp petrolifer. Iar William Yale, chiar dacă ştia categoric să se descurce pe un câmp petrolifer, nu avea niciun fel de noţiuni de geologie.[50]

În mod cert, J. C. Hill avea un stil ciudat de explorare, care putea fi caracterizat cel mai bine drept fatalist. Sosind în Constantinopol la începutul lui octombrie, echipa se îndreptase spre prima zona concesionată, o fâşie lată de teren muntos în centrul Anatoliei, exact la sud de Marea Neagră. Însoţiţi de un mic grup de călăuze locale, cei trei americani au cutreierat podişul înalt, călărind pe cai timp de două săptămâni, dar de fiecare dată când McGovern arăta spre vreun punct îndepărtat care, considera el, merita inspectat mai îndeaproape, Hill era de altă opinie. Un moment critic a apărut când au aflat că exista o ambarcaţiune care urma să plece înapoi la Constantinopol peste treizeci de ore, şi că următoarea nu avea să apară decât cel mai curând peste două săptămâni; au reuşit să ajungă la ambarcaţiune, exact cu câteva minute înainte să plece.

Ritmul lor s-a încetinit considerabil odată ce au ajuns în a doua zonă de explorare, valea Mării Moarte din Palestina, în noiembrie 1913. Fiind de fapt o continuare a Marelui Graben Est-African, din punct de vedere geologic regiunea era cu mult mai promiţătoare decât Anatolia. Timp de câteva săptămâni, echipa s-a deplasat pe ţărmul vestic al Mării Moarte, înaintând anevoios pe grohotişul de marnă şi pe stâncile calcaroase din jur. Foarte adesea, întâlneau indicii incitante semnalând prezenţa ţiţeiului – bulgări de asfalt pur plutind pe mare, suprafeţe calcaroase atât de impregnate de petrol, încât emanau un miros de benzină –, dar nimic ce ar fi putut să confirme existenţa în subsol a vreunui zăcământ viabil din punct de vedere comercial.

Dar din nou era dificil să poţi ajunge la o concluzie clară, din moment ce Hill, aplicând stilul de explorare pe care îl practicase în Anatolia, în scurt timp a început să respingă orice loc pe care McGovern îl recomanda pentru o investigaţie mai atentă. Uneori, Yale avea impresia că, de fapt, nu căutau ţiţei, ci mai degrabă încercau să se ferească de el.

Situaţia a ajuns în cele din urmă la o criză în primele zile ale lui ianuarie, când Hill a anunţat că activitatea lor acolo se terminase şi a ordonat strângerea taberei, în vederea întoarcerii la Ierusalim. Yale, montat de frustrarea acumulată timp de trei luni, nu a putut să-şi mai ţină gura. L-a înfruntat pe Hill, iar cei doi au ajuns la o ceartă aprinsă.

Greu de spus dacă acea ceartă a avut vreun efect sau dacă a fost o pură coincidenţă, însă cert este că a doua zi, când grupul urca pe colinele joase ale Iudeii, îndreptându-se spre Ierusalim, Hill şi-a strunit brusc calul pentru a privi în depărtare un pinten muntos situat la circa patruzeci şi cinci de kilometri spre sud. Era o formaţiune geologică stranie, un masiv neregulat ridicându-se din deşertul înconjurător. Privind cu binoclul, se vedeau un fel de bălţi formate la baza muntelui, care scânteiau cu efecte de irizaţii.

„Acolo”, a zis J. C. Hill arătând spre masivul Kornub. „Acela este locul unde vom găsi ţiţei.”[51]

Evenimentele s-au desfăşurat foarte repede după aceea. Zorindu-şi caravana ponosită şi murdară înapoi spre Ierusalim, Hill a telegrafiat imediat la sediul central al companiei, anunţând „descoperirea” lui. În depeşa de răspuns, i se ordona să îi găsească imediat pe cei doi principali deţinători ai concesiunilor pentru terenurile din Palestina, oamenii de afaceri din Ierusalim, Ismail Hakki Bey şi Suleiman Nassif, şi să-i aducă personal la biroul Socony din Cairo, cât mai curând cu putinţă. În absenţa lui Hill, Yale şi Rudolf McGovern urmau să îşi continue călătoria până la Kornub şi să efectueze teste, pentru a determina cât de important ar putea fi acest nou zăcământ descoperit.

Angajând în pripă călăuze şi ordonanţe de campanie pentru expediţie, Yale şi McGovern au plecat din Ierusalim în jurul datei de 6 ianuarie, iar peste câteva zile s-au întâlnit

cu T. E. Lawrence şi tovarăşii lui în apropiere de Beersheba. După acea întrevedere umilitoare, grupul Socony şi-a continuat drumul spre sud, ajungând, în cele din urmă, la vârfurile golaşe ale masivului Kornub. Ceea ce urmau să descopere acolo avea să aibă consecinţe răsunătoare.

În 15 martie 1913, Aaron Aaronsohn a fost invitat la dejun la un club select din Washington, D.C. Oaspetele de onoare era fostul preşedinte Theodore Roosevelt.

Poate, din respect, amfitrionii lui Aaronsohn, doi lideri evrei americani importanţi, pe nume Julian Mack şi Felix Frankfurter, l-au aşezat pe oaspetele lor lângă fostul preşedinte, sau poate decizia lor izvora dintr-o anumită maliţiozitate; atât Aaronsohn, cât şi Roosevelt, încă numit „Colonelul” de către apropiaţi, aveau reputaţia bine cimentată de a fi mari guralivi, iar celorlalţi meseni li se păruse, probabil, amuzant să vadă care avea să câştige. Spre amuzamentul lui Mack şi al lui Frankfurter, preşedintele Roosevelt a fost cel care abia dacă a apucat să scoată un cuvânt; în schimb, captivat şi atent, l-a ascultat pe Aaronsohn. În mod limpede, Aaronsohn a apreciat unicitatea performanţei lui; nota în jurnalul său, în acea seară, că „de acum înainte, voi rămâne renumit drept omul care l-a făcut pe Colonel să tacă din gură timp de 101 minute”.[52]

Asemenea fostului preşedinte, Aaron Aaronsohn apărea ca o forţă a naturii. Cu o statură impunătoare şi o corpolenţă incipientă, era un bărbat deopotrivă sclipitor şi arogant, pasionat şi combativ, genul de om care are mereu impresia că *el* este cea mai interesantă persoană din cameră. În cazul lui Aaron Aaronsohn, la cei treizeci şi şapte de ani ai lui, lucrul acesta era de obicei adevărat.

În martie 1913, se remarcase deja drept unul dintre cei mai persuasivi purtători de cuvânt pentru o cauză care câştigase recent teren în anumite cercuri evreieşti: sionismul. Chemând la o întoarcere a membrilor diasporei evreieşti în patria lor ancestrală, Eretz Israel (Ţara lui Israel), mişcarea sionistă câştigase adepţi în rândul evreimii internaţionale pe parcursul celor două decenii precedente, dar mai frecvent fusese întâmpinată cu scepticism, ba chiar

şi ostilitate. Ceea ce îl făcea pe Aaronsohn atât de influent era faptul că argumentele lui sioniste nu se bazau pe abstracţii politice sau religioase, ci pe ceva întru totul practic, aproape banal: agricultura. Deja recunoscut ca unul dintre cei mai competenţi agronomi din Orientul Mijlociu, Aaronsohn îşi petrecuse treizeci şi unu de ani, din cei treizeci şi şapte câţi avea la acea vreme, în Palestina, iar acum efectua un vast evantai de experienţe ştiinţifice – pe plante, copaci şi soluri –, în ideea de a face din acea regiune un ţinut înverzit, cum fusese în Antichitate. Lăsând deoparte principiile sioniste înalte, sublinia el frecvent, prima condiţie obligatorie pentru reîntoarcerea evreilor în Israel era să aibă ce să mănânce; or Aaronsohn ştia cum să-i hrănească.

Nu-i fusese uşor nicidecum să ajungă la acest standard. Aaron Aaronsohn, cel mai mare copil al unui negustor de grâne evreu, s-a născut în 1876 într-un orăşel din centrul României. Avea doar doi ani, când Războiul Ruso-Turc a dus la independenţa României faţă de Imperiul Otoman. Pentru numeroasa populaţie evreiască a ţării, ceea ce fusese o existenţă tolerabil de proastă sub autocraţia musulmană, a devenit rapid o existenţă intolerabil de proastă sub o democraţie creştină. Interzicându-li-se efectiv dreptul la cetăţenie, ceea ce însemna de asemenea interzicerea accesului la majoritatea şcolilor şi profesiilor, evreii au început un exod în masă din România. În 1882, când Aaron avea şase ani, părinţii lui s-au alăturat celor care fugeau din ţară. Dar, în loc să se îndrepte spre destinaţia preferată a emigranţilor, Statele Unite, familia Aaronsohn împreună cu alţi 250 de evrei români s-au îmbarcat spre regiunea Palestina din Siria otomană.[53]

Grupul s-a stabilit pe terenul sterp şi stâncos al unei costişe, în apropiere de portul Haifa, un loc pe care l-au numit Samarin. Acolo, au descoperit repede că „ţara în care curge lapte şi miere”, descrisă în „Ieşirea” din Vechiul Testament, se schimbase foarte mult de atunci. Puţinii colonişti din Samarin care se pricepeau să cultive pământul – majoritatea fuseseră mici negustori în România – au fost curând înfrânţi de ţinutul arid şi pământul sărac de acolo.

După un an, emigranţii erau atât de oropsiţi, încât au fost nevoiţi să îşi amaneteze sulurile sfinte ale Torei.

Salvarea a venit în persoana baronului Edmond de Rothschild, un bancher evreu francez cu o avere colosală. Fiind un mai vechi susţinător şi binefăcător al imigraţiei evreieşti în Palestina, Rothschild întemeiase sau răscumpărase deja o serie de colonii evreieşti din regiune, iar în 1884 a făcut acelaşi lucru cu Samarin, schimbându-i denumirea în Zichron Yaakov (Memorialul lui Iacov), în onoarea tatălui său decedat. Totuşi, aşa cum comunitatea a descoperit în scurt timp, patronajul lui Rothschild venea la un preţ foarte aspru. Acceptând să le acorde sprijin financiar, prima lui condiţie fusese „ca singur el să fie unicul stăpân al coloniei şi ca toate treburile de pe domeniul lui să fie sub conducerea lui” – şi nu glumise. Locuitorilor din Zichron Yaakov li se spunea ce culturi să sădească, cum să se îmbrace, chiar şi cine dobândise dreptul de a se căsători, iar agenţii locali ai lui Rothschild aveau grijă ca regulile să fie aplicate.

Dar, pentru Aaron Aaronsohn, un tânăr extraordinar de sclipitor, acest sistem de tip feudal a avut beneficiile lui. În 1893, la vârsta de şaisprezece ani, a fost selectat de către agenţii lui Rothschild pentru o şcolarizare în Franţa, cu toate cheltuielile plătite, iar în următorii doi ani a studiat agronomia şi botanica la Institutul Grignon de lângă Paris, una dintre cele mai prestigioase academii agronomice din Europa. Când s-a reîntors în Palestina, nu a fost pentru a trăi ca un şerb de-al lui Rothschild în Zichron Yaakov, ci pentru a servi drept instructor „agronom” într-o altă colonie a baronului. Aranjamentul nu a fost de durată. După niciun an, Aaronsohn, care avea doar nouăsprezece ani, dar era deja un tânăr recalcitrant şi nerăbdător, a rupt relaţia cu baronul şi agenţii lui, lansându-se în viaţă pe cont propriu.

Lucrând pe post de consilier agronom al unor diverşi mari proprietari de pământ care locuiau în străinătate, a început de asemenea să studieze şi să inventarieze meticulos flora şi geologia Palestinei. În această strădanie, curiozitatea imensă şi neobosita lui energie au devenit curând legendare. Când avea cam douăzeci şi cinci de ani, Aaronsohn vorbea deja fluent şase limbi străine şi începea

să publice articole în jurnale de agronomie din Europa. Nimeni din comunitatea strâns sudată a agronomilor europeni cu titluri ştiinţifice prestigioase nu auzise vreodată de colegul lor din Palestina, iar frecvenţa şi sfera eclectică a muncii lui Aaronsohn – studii erudite pe diverse teme, de la extracţia uleiului de susan până la producţia de mătase – i-au făcut pe mulţi să se întrebe dacă numele respectiv nu era cumva un pseudonim pentru un colectiv de savanţi.

Adevărata lui recunoaştere a venit în 1906, odată cu descoperirea unei specii de grâu sălbatic – strămoşul genetic al grâului cultivat, despre care se credea de mult timp că dispăruse complet –, care creştea pe pantele Muntelui Hermon. Într-o perioadă când peste 80 la sută din populaţia lumii era încă agrară, descoperirea a fost anunţată cu litere de-o şchioapă în presa internaţională şi i-a adus tânărului savant evreu, practic autodidact, recunoaşterea omologilor săi din întreaga lume. Trei ani mai târziu, a acceptat invitaţia, din partea Departamentului de Agricultură al SUA, pentru a efectua o amplă călătorie în Vestul Americii. Acolo, a fost tratat ca o celebritate, i s-au oferit catedre de profesor la diverse colegii, prelegerile lui fiind aşteptate cu nerăbdare de săli arhipline. Dar pe parcursul şederii lui în Statele Unite, unde a rămas timp de aproape opt luni, Aaronsohn a intrat în contact cu gândirea politică evreiască modernă şi, în special, cu cei mai importanţi lideri ai mişcării sioniste din America.

Deşi ideea unei reîntoarceri în Israel fusese o piatră unghiulară a credinţei milenare a evreilor – de aproape două mii de ani, slujbele evreilor de Yom Kippur şi Pesah se încheie cu formula ritualică „anul viitor la Ierusalim” –, un scriitor ungur, Theodor Herzl, a fost cel care a transformat-o într-o idee politică modernă.[54] Ca reacţie la antisemitismul instituţionalizat chiar şi în cele mai „luminate” naţiuni din Europa şi ţinând seama de masacrarea periodică a evreilor în ţări ca Rusia ţaristă, Herzl afirmase în cartea sa din 1896, *Statul evreilor*, că evreimea internaţională nu putea să fie cu adevărat liberă şi în siguranţă, decât întemeindu-şi propria patrie pe pământul străvechi al Israelului. În anul următor, Herzl a prezidat prima întrunire a Congresului

Sionist Mondial, în Elveţia, un eveniment care a electrizat publicul evreu din întreaga lume.

Dar, totodată, a provocat şi o reacţie adversă violentă. Atât în Europa, cât şi în SUA, mulţi lideri evrei – poate majoritatea – vedeau în sionism un instrument periculos, care avea să ducă la izolarea evreilor în raport cu naţiunile în care se născuseră şi care putea alimenta acuzaţia, repetată de multă vreme, cu privire la lealitatea divizată a evreilor; unii chiar suspectau că sionismul ar fi un complot antisemit. Pentru antisionişti, răspunsul la „chestiunea evreiască” era nu Israelul, ci asimilarea, deplina participare economică şi politică în naţiunile unde se născuseră, un ţel devenit mai tangibil într-o mare parte din Europa, prin răspândirea democraţiei.

„Asimilaţioniştii” păreau să aibă, de asemenea, un puternic argument politic în favoarea lor. La începutul anilor 1900, deja aproximativ şaizeci de mii de evrei locuiau în Ţara Sfântă, dar cei mai mulţi dintre ei trăiau într-o sărăcie lucie sau subzistau prin subvenţiile strânse de coreligionarii lor din străinătate.

Ca ripostă la această întrebare, Aaron Aaronsohn – care nu era doar un agronom renumit, ci şi un arheolog amator şi un avid cititor de istorie – a ajuns să formuleze propria-i întrebare extrem de interesantă. Ce îi susţinuse pe romani, şi pe babilonieni, şi pe asirieni? Atât din săpăturile arheologice, cât şi din legendele străvechi, era limpede că în Palestina existaseră condiţii de trai pentru populaţii mult mai numeroase decât cei aproximativ 700000 de locuitori, câţi erau estimaţi la începutul anilor 1900, şi nu se putea spune că sursele de apă sau brazdele de pământ, care susţinuseră acele civilizaţii, dispăruseră pur şi simplu. Mai degrabă li se pierduse urma de-a lungul timpurilor şi aşteptau să fie redescoperite, revalorificate. Aaronsohn avea, de asemenea, un exemplu modern convingător, pe care îl putea invoca. În timpul călătoriilor lui prin America, efectuase un studiu special al Californiei, un loc cu condiţii de climă şi sol foarte asemănătoare cu Palestina. Cu ajutorul apei deviate din Sierra Nevada, Valea Centrală a Californiei devenea deja grânarul Americii şi aducea un şuvoi de noi colonişti. Exact acelaşi lucru, susţinea

Aaronsohn, ar putea fi înfăptuit în Palestina, şi ţinând seama de cunoştinţele lui inegalabile despre regiune, el era omul potrivit pentru a face asta.

În faţa unui asemenea optimism, ca să nu spunem aroganţă, un cerc tot mai mare de evrei americani bogaţi au îmbrăţişat viziunea lui Aaronsohn despre refacerea Israelului. Înainte de a pleca din Statele Unite în toamna anului 1909, un consorţiu al acestor oameni de afaceri şi filantropi adunaseră aproximativ 20000 de dolari în vederea înfiinţării Staţiunii evreieşti de cercetări agricole din Palestina, un centru modern de cercetare, pe care Aaronsohn urma să îl coordoneze şi să îl dezvolte, cu intenţia de a face din el cel mai important obiectiv ştiinţific de acest fel din întregul Orient Mijlociu.

Pentru această nouă acţiune îndrăzneaţă, Aaronsohn a organizat o serie de lucrări pe un mal înalt şi stâncos de pe coasta Mediteranei, situat la aproximativ şaisprezece kilometri de Zichron Yaakov, într-o localitate numită Athlit. În următorii ani, a plantat răsaduri experimentale şi livezi, construind de asemenea un complex de sere şi laboratoare. De asemenea, s-a ocupat de construirea unei mari clădiri cu două etaje, destinată adăpostirii unei biblioteci a staţiunii de cercetări, precum şi cazării lucrătorilor permanenţi, cu o privelişte impresionantă spre marea aflată la doar un kilometru şi jumătate distanţă. În lipsa unor localnici suficient de instruiţi, Aaronsohn şi-a selectat o mare parte dintre lucrătorii permanenţi din propria-i familie – în diferite etape, toţi cei cinci fraţi ai săi aveau să fie angajaţi la Athlit –, aceştia fiind cei care supervizau lucrările de zi cu zi şi îi supravegheau totodată pe muncitorii proveniţi din satele arabe din apropiere. „În scurt timp”, nota biograful Ronald Florence, „loturile experimentale ale centrului de cercetări au ajuns să producă mai mult grâu, orz şi ovăz per dunam (aproximativ 1000 de metri pătraţi), decât unele ferme cu tradiţie pe soluri mult mai prielnice.”[55]

În lumina rolului tot mai important ca recrutor pentru sionism, este cumva ciudat că Aaronsohn nu părea să fi reflectat prea mult la ramificaţiile politice şi sociale ale acestei mişcări. Putea să pună mai mulţi evrei pe pământul din Palestina, de asta era sigur, dar ce însemna acest lucru

sau ce formă de guvernare putea îmbrăca rămânea destul de vag.

Dar acelaşi aspect vag se extindea şi la mişcarea sionistă propriu-zisă. În rândurile sioniştilor religioşi şi „sociali”, scopul era relativ modest: intensificarea procesului de imigraţie a evreilor în Palestina pentru cei care doreau să plece acolo, fără a tulbura însă sistemul politic existent pe plan local. Iar mulţi dintre oamenii de afaceri care făcuseră donaţii pentru Staţiunea de Cercetări Agricole a lui Aaronsohn se considerau antisionişti, imaginându-şi cumva că implicarea lor era apolitică, asemănătoare cu sprijinul acordat refacerii unei sinagogi.

Chiar şi printre cei care îmbrăţişau ideea unui „stat al evreilor”, nu prea exista vreun consens asupra definiţiei acestuia. În 1901, Theodor Herzl se întâlnise cu sultanul otoman, în speranţa de a putea cumpăra Palestina. Când această propunere nu a dus nicăieri, majoritatea liderilor sionişti pledaseră în perioada care a urmat pentru o mişcare progresivă, în care financiarii evrei ar fi cumpărat treptat pământ în Palestina pentru colonizare, negociind simultan cu Constantinopolul – negocieri care ar fi putut să ia forma de mită sau de achitare a unei părţi din covârşitoarea datorie externă a otomanilor –, pentru a garanta acceptarea şi protecţia otomană a noilor colonişti. Rămânea însă de văzut dacă o asemenea stratagemă ar fi putut conduce vreodată la o mutaţie demografică substanţială, care să determine instituirea guvernării unei majorităţii evreieşti, având în vedere că populaţia neevreiască existentă în Palestina îi depăşea numeric pe evrei într-o proporţie de zece la unu. La momentul dejunului lui Aaronsohn cu Teddy Roosevelt în 1913, apăruse totuşi o nouă perspectivă mai promiţătoare. Întrucât Imperiul Otoman începuse să fie sfâşiat din toate părţile, prăbuşirea lui finală părea dintr-odată iminentă. Dacă acea năruire se producea într-adevăr, iar o putere europeană prelua controlul asupra Palestinei, sioniştii ar putea să se plaseze sub protecţia acesteia. Cel mai plauzibil şi, totodată, cel mai dezirabil patronaj într-o asemenea situaţie, în opinia lui Aaronsohn, îl constituia Marea Britanie.[56]

Stewart Newcombe era o figură legendară în Orientul Apropiat, deşi nu de o manieră uniform pozitivă. La cei treizeci şi cinci de ani ai săi, acest veteran din Războiul Burilor măsurase topografic şi cartografiase deja vaste teritorii din Egipt şi Sudan, pentru guvernul britanic, şi căpătase reputaţia de a fi un explorator neobosit, capabil să muncească singur cât zece oameni la un loc. O parte din problemă venea de aici. Din cauza obiceiului de a cere de la ceilalţi aceleaşi eforturi pe care şi le impunea lui însuşi, arabii care au lucrat cu el în războiul ce a urmat aveau să spună despre căpitanul Stewart Newcombe că „era ca focul, mistuindu-şi atât prietenii, cât şi duşmanii”.[57]

Nu era deci nimic surprinzător în faptul că Newcombe era într-o dispoziţie destul de sumbră în dimineaţa de 8 ianuarie, când a plecat de la tabăra sa din pustiul Sin spre Beersheba, la distanţă de o zi de mers cu cămila. Se ducea acolo pentru a se întâlni cu cei doi arheologi eminenţi aflaţi de ceva timp pe un şantier arheologic din nordul Siriei, care fuseseră repartizaţi pentru a participa la misiunea lui în sudul Palestinei. Deşi înţelegea perfect necesitatea prezenţei arheologilor – erau o acoperire politică menită să le permită celor cinci echipe de cartografi militari să îşi desfăşoare activitatea clandestină –, această operaţiune trebuia să se desfăşoare foarte rapid, pe un teritoriu extrem de dificil, iar ideea de a avea grija celor doi intelectuali de la Oxford era ultimul lucru care îi mai lipsea lui Newcombe. Trimisese deja zece cămile în Gaza, ca să-i aştepte când coborau de pe vas şi să le preia echipamentul – arheologii întotdeauna aveau enorm de multe accesorii –, iar el aducea din deşert alte cămile, pentru eventualitatea inevitabilului bagaj excedentar.

O surpriză foarte plăcută îl aştepta în Beersheba. „Mă aşteptam să întâlnesc doi oameni oarecum în vârstă; [în schimb] am dat de C. L. Woolley şi T. E. Lawrence, care arătau cam de douăzeci şi cinci de ani şi, respectiv, optsprezece... Scrisorile pe care li le adresasem pentru aranjarea primirii lor fuseseră evident prea politicoase. Deferenţa nepotrivită a încetat de atunci înainte.”[58]

Departe de a necesita o caravană de cămile pentru a le căra echipamentul, când Lawrence şi Woolley coborâseră

de pe vas în Gaza, însoţiţi de Dahoum, tânărul asistent al lui Lawrence, toate lucrurile lor se aranjaseră perfect pe spinarea unui mic catâr. Bagajul lor se mărise cumva prin cumpărarea unor produse fotografice şi de camping, însă în mod limpede cei doi tineri arheologi înţelegeau nevoia de a călători fără prea mult calabalâc pe terenul brutal pe care urmau să îl străbată.

În acea seară, Newcombe le-a explicat oamenilor veniţi din Siria ce se aştepta de la ei în continuare, dar şi care era scopul secret al expediţiei. În această ultimă privinţă, Lawrence intuise deja destul de bine cum stăteau lucrurile. „În mod evident, rolul nostru este doar să inducem în eroare”, le scrisese el părinţilor lui, în drum spre Palestina, „să dăm o culoare arheologică unei acţiuni politice.”[59]

Acea acţiune politică decurgea dintr-o problemă de care Marea Britanie era ea însăşi răspunzătoare. Fiind puterea europeană care depindea cel mai mult de controlul mărilor, Marea Britanie fusese forţa motrice din spatele construirii canalului Suez în Egipt, în anii 1870, urmărind legarea Mediteranei de Marea Roşie, ca o scurtătură comercială şi militară vitală pentru a păstra strâns unit acel imperiu foarte întins. Atât de vital era considerat canalul Suez, încât Marea Britanie fusese dispusă să sacrifice bunele relaţii pe care le avea de multă vreme cu Imperiul Otoman, pentru a intra imediat în posesia acelei artere de navigaţie, ceea ce s-a înfăptuit prin cotropirea Egiptului în 1882, sub pretextul de a înăbuşi nişte frământări locale. Această intervenţie dusese la eliberarea malului vestic al Canalului Suez, frontiera de facto a Egiptului, dar îi lăsa pe otomanii acum ostili în continuare pe poziţii pe malul estic, în peninsula Sinai. Această problemă a fost curând soluţionată; în 1906, Anglia a profitat de o dispută diplomatică minoră pentru a confisca şi acel teritoriu. Rezultatul final a fost un fel de compromis. Britanicii obţinuseră acum canalul, împreună cu zona tampon, lată de circa 200 de kilometri, a peninsulei Sinai, separând Egiptul de regiunea Palestina dens populată, în sud-vestul Siriei. Partea mai dezavantajoasă era că în felul acesta se aleseseră cu resentimentele nepieritoare ale otomanilor.

Acest inconvenient nu părea un preţ greu de suportat în 1882 şi în 1906, poate, însă la începutul anului 1914 cu totul altfel stăteau lucrurile. În situaţia în care, din greşeală în greşeală, Europa se apropia rapid de un război pe tot continentul, britanicii au devenit subit foarte preocupaţi de starea jalnică a relaţiilor lor cu otomanii, dar şi de semnele de rău augur care indicau alunecarea progresivă a Constantinopolului în sfera de influenţă a duşmanului declarat al Marii Britanii, Germania. Dacă războiul la care se aştepta toată lumea izbucnea într-adevăr, canalul Suez avea să fie culoarul de trecere crucial pentru aducerea în Europa a trupelor teritoriale britanice din India şi Australia; iar dacă Turcia se alia cu Germania în acel război, ţinta lor avea să fie de asemenea canalul, pentru exact aceleaşi motive. Dar problemele britanicilor nu s-ar fi sfârşit aici. În eventualitatea în care inamicul ar fi reuşit să traverseze canalul şi să ajungă în Egipt, era foarte posibil să declanşeze o insurecţie antibritanică în rândul unei populaţii care îi dispreţuia profund pe englezi, imobilizând astfel la faţa locului contingente de soldaţi britanici, de care avea să fie nevoie pentru a lupta în Europa.

Contemplând acest scenariu, britanicii au ajuns prea târziu să înţeleagă dezavantajul zonei lor tampon din Sinai, un dezavantaj inerent însuşi conceptului de zone tampon: cum să ştii ce se află de cealaltă parte? Britanicii cunoşteau foarte bine ce se afla în colţul nord-estic al peninsulei Sinai – regiunea de coastă a Palestinei, dens populată şi cu terenuri cultivate de multă vreme –, dar în schimb nu ştiau practic nimic despre frontiera formată din deşertul care se întindea spre sud-est de la acea coastă până la Golful Aqaba, la circa o sută şaizeci de kilometri distanţă. Existau drumuri acolo, puţuri de apă care să poată aproviziona o forţă de invazie?

Persoana cea mai preocupată să afle aceste lucruri era conducătorul de facto al Egiptului, consulul general şi împuternicitul britanic Horatio Herbert Kitchener. În 1914, lordul Kitchener era considerat drept cel mai mare erou de război în viaţă al britanicilor – zdrobise o răscoală indigenă în Sudan în timpul Războiului Mahdist în 1898, apoi condusese la victorie forţele britanice în Războiul Burilor în

1902 –, dar prin una dintre acele coincidenţe bizare ale istoriei, în tinereţe Kitchener fusese topograf, iar una dintre marile lui realizări a fost cartografierea Palestinei. Singurul colţ al Palestinei pe care Kitchener şi colegii săi topografi îl omiseseră erau ţinuturile pustiului Sin – în principal, un teritoriu în formă de triunghi, reprezentând jumătatea de jos a Israelului din zilele noastre –, sponsorii lucrărilor topografice din regiune considerând că nu exista, pur şi simplu, niciun motiv economic sau politic de a include şi acea zonă. Dar exact acest triunghi necartografiat reprezenta acum teritoriul necunoscut, care se aşternea de cealaltă parte a zonei tampon din Sinai.

Ţinând seama de animozitatea care se dezvoltase între cele două imperii, Kitchener dăduse dovadă de un tupeu remarcabil în 1913, când le „oferise” otomanilor serviciile trupelor britanice din Royal Engineers, pentru a efectua măsurători topografice în Sin; deloc surprinzător, Constantinopolul a refuzat rapid oferta. Însă printr-o fericită coincidenţă Sin figura de asemenea în multe locuri din Vechiul Testament, fiind regiunea prin care Moise şi israeliţii au trecut la sfârşitul celor patruzeci de ani ai fugii lor din Egipt. Acest aspect putea constitui o explicaţie istorică şi teologică verosimilă a motivelor pentru care o naţiune creştină ar dori să exploreze regiunea, iar când britanicii au încercat această tactică în discuţiile cu Constantinopolul – reambalându-şi oferta anterioară, astfel încât acum să apară sub forma unei investigaţii arheologice a locurilor biblice, sub auspiciile respectabilei Fundaţii pentru Explorarea Palestinei – stratagema a funcţionat. Acesta era şiretlicul care îi adusese pe Lawrence şi Woolley la Beersheba şi care îi oferise lui Newcombe acoperirea necesară pentru echipele lui militare de cartografiere.[60]

Foarte rapid, obiecţiile iniţiale pe care Newcombe le avusese, probabil, la gândul de a se trezi pe cap cu cei doi arheologi, s-au risipit complet. În Lawrence mai ales, Newcombe părea să fi găsit un spirit înrudit, un om atât de indiferent faţă de confortul material şi capabil de o rezistenţă interioară atât de uluitoare, încât friza masochismul.

A detectat, de asemenea, o ciudăţenie în personalitatea lui Lawrence, o tendinţă de a se ridica din timiditatea lui inerentă ca o reacţie faţă de cei care i-ar denatura spusele sau i s-ar pune în cale. Un exemplu mai vechi al acestei trăsături era tortura verbală aplicată bieţilor petrolişti americani în Beersheba. Majoritatea oamenilor timizi au tendinţa să se închidă şi mai mult în timiditatea lor atunci când se află într-o situaţie de potenţială confruntare, însă cu Lawrence şi americanii fusese exact invers, tânărul arheolog transformând întâlnirea într-un joc de-a şoarecele şi pisica, cu el jucând rolul pisicii. Lucrul acesta sugera la Lawrence un talent de a-şi înfrânge adversarii prin tactici ingenioase şi abile, o calitate care avea să-i fie de mare folos în confruntările cu oficialităţile otomane înguste la minte care, Newcombe era sigur, aveau să încerce să le obstrucţioneze orice mişcare.

Dar de fapt, mult mai mult decât otomanii, însăşi „pustia” Sin a fost cea care le-a pus cele mai mari probleme lui Lawrence şi Woolley. Operând independent de echipele militare de topografie, deşi frecvent verificaţi de Newcombe, cei doi au menţinut un ritm necruţător prin sumbrul teren, forţându-şi cămilele şi mica echipă de ordonanţe de campanie până la vlăguire. Măcar aceşti localnici erau învăţaţi cu regiunea; venind din clima mai temperată a nordului Siriei, Lawrence şi Woolley sufereau cumplit pe acel pământ uscat şi pârjolit de soare.

Aceste neajunsuri nu ar fi contat, poate, atât de mult, dacă ar fi găsit acolo ceea ce veniseră să descopere. Dar n-au găsit. Iar în afară de câteva ruine datând din perioada bizantină sau de mai târziu, Lawrence şi Woolley n-au găsit decât foarte puţine structuri în regiune – şi categoric nimic ce ar fi putut să sugereze vreo aşezare din epoca exodului evreilor din Egipt.

De fapt, existase întotdeauna un fel de eroare intrinsecă în proiectul Sin, o concepţie greşită pe care otomanii ar fi putut să o deducă, dacă ar fi cântărit lucrurile mai bine. Într-un peisaj atât de neospitalier, încât chiar şi nomazii beduini neînfricaţi îl abandonau vara, ce i-ar fi putut determina pe Moise şi pe israeliţi – rătăcind de patruzeci de ani prin deşert şi, se presupune, dornici să

ajungă şi ei într-un loc frumos – să zăbovească în acest iad mai mult decât era necesar? Acesta a fost un argument, pe care Lawrence l-a menţionat într-o scrisoare cumva ghiduşă adresată părinţilor săi: „Fundaţia Palestina, desigur, doreşte să găsească situri menite să ilustreze Exodul, care se presupune că ar fi trecut pe aici. Dar bineînţeles e greu de presupus că un popor plecat de 40 de ani din Egipt ar fi putut să lase prea multe urme ale prezenţei lui prin locurile unde a poposit în acest răstimp”.[61]

*

În dimineaţa de 12 noiembrie 1913, Curt Prüfer a luat o decizie dureroasă. Pentru o scurtă perioadă de timp, păruse că în sfârşit ar fi putut să dobândească respectul şi statutul meritoriu la care năzuise întotdeauna – ca om de cultură, ca prototip valoros al noii Germanii –, dar apoi totul se prefăcuse în cenuşă. În realitate, lucrurile au fost chiar mai grave, căci în lupta îndârjită legată de candidatura lui la o poziţie prestigioasă în structura de putere egipteană, inamicii britanici ai lui Prüfer urmăriseră nu numai să i se refuze acel post, ci şi să îl distrugă profesional. În acea dimineaţă, Prüfer s-a aşezat la biroul său din Ambasada Germaniei şi a compus o scrisoare succintă, prin care îşi dădea demisia de la Ministerul de Externe, instituţia care fusese casa lui în ultimii şapte ani. Peste câteva zile, de-acum fostul funcţionar al ambasadei a plecat la Ierusalim, pentru a aştepta acolo sosirea prietenului său, artistul Richard von Below, în vederea lungii lor croaziere în susul Nilului.

Una dintre caracteristicile mai ciudate ale epocii imperialiste europene făcea ca puterile europene angajate în duelul pentru supremaţie să recurgă adesea, în domeniile lor coloniale, la un complicat sistem de împărţire-a-prăzilor cu rivalii lor imperiali, o modalitate menită atât să asigure acceptarea pretenţiilor lor la hegemonie, cât şi să diminueze motivaţia rivalilor lor de a instiga la revolte locale.

Din punctul de vedere al prestigiului academic, puţine posturi alocate străinilor în Cairo erau mai râvnite decât funcţia de director al bibliotecii khedivale. De la semnarea

unui acord bilateral în 1906, acel post era rezervat unui cetăţean german. La sfârşitul anului 1911, când directorul german al bibliotecii urma să se pensioneze, Ambasada Germaniei a propus numele doctorului în filologie Curt Prüfer, pentru a-l înlocui în funcţie.

În ciuda titulaturii aparent inofensive, postul reprezenta o poziţie extrem de sensibilă. Pe vremea otomanilor, khedivul fusese şeful desemnat al statului egiptean, iar britanicii, pentru a păstra iluzia că prin invazia lor din 1882 acţionaseră cumva drept un garant al stăpânirii otomane, îl păstraseră pe khediv ca pe o figură de paie. Din 1892, acesta fusese Abbas Hilmi al II-lea. Deşi, în mod lesne de înţeles, Abbas nu fusese niciodată un mare susţinător al ocupaţiei britanice, antipatia lui s-a adâncit considerabil odată cu sosirea lordului Kitchener la faţa locului, în 1911. În calitate de nou împuternicit britanic în Egipt, Kitchener se plictisise atât de repede de Abbas – sau, cum prefera să îl numească el, „afurisitul ăsta de khediv” –, încât începuse să îi confişte chiar şi îndatoririle pur ceremoniale pe care le mai avea. Ca reacţie, Abbas începuse să folosească tot mai mult oficiile „bibliotecii” lui pentru a păstra legătura, pe ascuns, cu o sumedenie de disidenţi egipteni, care se opuneau stăpânirii britanice.

Bineînţeles, ceea ce era rău pentru Marea Britanie era bun pentru Germania, iar prin controlul lor asupra postului de director al bibliotecii, germanii beneficiaseră de o acoperire perfectă pentru a-şi păstra şi cultiva propriile contacte cu comunitatea egipteană antibritanică. Exact lucrul acesta îl făcuse directorul german de până atunci, iar la sfârşitul anului 1911, britanicii aveau toate motivele să se aştepte ca dr. Curt Prüfer, acum promovat din funcţia de dragoman în aceea de secretar pentru problemele Orientului la Ambasada Germaniei, să menţină tradiţia.

Desigur, Prüfer nu se făcuse nicidecum agreabil autorităţilor britanice din Cairo, continuând eforturile destabilizatoare panislamiste ale mentorului său, Max von Oppenheim. Extrem de alarmant pentru autorităţile din Cairo era faptul că Prüfer păstrase de multă vreme o relaţie strânsă cu o sumedenie de figuri egiptene antibritanice, precum şi cu nemulţumitul khediv însuşi.[62] Astfel, în câteva

ocazii, poliţia secretă egipteană îl urmărise pe onorabilul doctor în filologie la diverse întâlniri clandestine cu unii dintre cei mai înverşunaţi şi periculoşi vrăjmaşi ai Egiptului britanic.

În consecinţă, a plasa un asemenea personaj în biblioteca khedivală era ca şi cum ai fi pus un piroman într-o fabrică de artificii; la scurt timp după ce a fost propus numele lui Prüfer, britanicii i-au informat pe căi diplomatice pe germani că această candidatură era „neadecvată”.[63] Germanii nu s-au lăsat, iar ambasadorul Germaniei la Cairo a intervenit direct la Kitchener pentru a susţine cu vigoare nominalizarea lui Prüfer. La sfârşitul lunii octombrie 1911, ambasadorul Germaniei în Marea Britanie, contele Paul Metternich, a ajuns cu această problemă până la ministrul britanic de externe, Edward Grey.

Dar cu cât germanii pledau mai vehement cauza lui Prüfer, cu atât britanicii intrau şi mai mult la bănuieli. La începutul lui 1912, Kitchener a informat Ambasada Germaniei că problema fusese deferită Ministerului Educaţiei din cadrul guvernului egiptean, unde candidatura lui Prüfer fusese respinsă din nou. Era o manevră absolut transparentă – aşa-zisul guvern egiptean proceda exact cum îi dicta Marea Britanie –, dar a pus capăt chestiunii în cele din urmă. Pentru Prüfer, această turnură a evenimentelor era devastatoare pe plan profesional. Nu era numai faptul că fusese umilit public, pierzând postul de director al bibliotecii, dar cum rapoartele serviciilor secrete privind intrigile lui ajunseseră de notorietate în guvernul britanic, Prüfer avea să fie împiedicat efectiv să mai promoveze în cadrul ambasadei germane din Cairo.

Dar asta era partea cea mai neînsemnată a situaţiei. Oricât de mult se transformase structura elitistă a societăţii germane în diversele sfere de activitate, schimbările nu pătrunseseră şi în ramura diplomaţiei din cadrul Ministerului de Externe; în 1912, ca şi în 1812, acea ramură era apanajul aristocraţiei germane, cu conţii, prinţii şi nobilii ei. De fapt, nu exista un exemplu mai bun privind dificultatea, aproape imposibil de surmontat, ca o persoană din exterior să fie admisă în acest club exclusivist, decât

lunga şi inutila luptă a mentorului lui Prüfer, contele von Oppenheim.

Deşi cu studii înalte şi extrem de inteligent, Oppenheim prezenta un cusur fatal în ochii ramurii diplomaţiei Germane – era de origine evreiască –, or acest aspect fusese suficient pentru a-i zădărnici nenumăratele eforturi, timp de peste două decenii, în vederea obţinerii unui transfer de la mult mai puţin prestigioasa secţie consulară. A ajuns, probabil, cel mai aproape de acest deziderat în 1898, când solicitarea lui a fost însoţită de nenumărate scrisori de susţinere din partea unor aristocraţi germani neevrei, prieteni de-ai săi de la Union-Klub din Berlin, doar că Oppenheim a avut nenorocul de a-şi prezenta cererea în acelaşi timp cu un alt evreu. În întreaga istorie a serviciului diplomatic german, nu mai existase decât un singur membru evreu, un Rothschild, iar ideea că brusc ar putea să mai fie încă *doi* a creat panică.

„Am absoluta convingere”, scria un membru marcant al Ministerului de Externe ca răspuns la acea situaţie, „că problema noastră aici nu se referă la *un* evreu, ci la numeroşii lui coreligionari care vor forţa să pătrundă prin breşa pe care o face el... [Chiar] dacă unul este lăsat să intre, un strigăt de lamentaţie va rezulta dacă ceilalţi sunt refuzaţi.”[64] Din aceste considerente, ambele cereri au fost prompt respinse.

Pe hârtie, şansele lui Curt Prüfer – un individ de rând, cu un doctorat de la o universitate mediocră – de a promova în posturile superioare ale Ministerului de Externe păreau aproape la fel de sumbre ca şi în cazul lui Oppenheim, însă numirea lui ca secretar pentru problemele Orientului al ambasadei din Cairo îi adusese o licărire de speranţă; din această funcţie, în cadrul secţiei consulare, uneori aveau loc promovări în secţia diplomatică propriu-zisă. În mod evident, posibilităţile ca acest lucru să se întâmple ar fi crescut semnificativ dacă Prüfer ar fi devenit directorul bibliotecii. Invers însă, după ce se zbătuse pentru această poziţie şi pierduse, şansele lui erau acum practic nule.

Pe tot parcursul anului 1912 şi în cea mai mare parte a anului 1913, Prüfer a continuat să se lupte, însă a constatat

că îi era imposibil să scape de stigmatul dezonorant care i se aplicase. În condiţiile în care acum poliţia secretă egipteană îi urmărea fiecare mişcare, chiar şi activităţile lui riscante ca secretar pentru problemele Orientului s-au redus enorm. Din acest motiv – şi poate, de asemenea, pur şi simplu din dorinţa de a încerca un lucru complet nou în existenţa lui –, şi-a înaintat demisia în cele din urmă şi s-a dus să se întâlnească cu Richard von Below. A plecat purtând în suflet o ură neclintită pentru britanici, „duşmanul natural” al Germaniei, reprezentând acum deopotrivă naţiunea care îi distrusese cariera.

Într-un context mai larg, controversa creată în jurul candidaturii lui Prüfer pentru funcţia de director al bibliotecii ilustra clar o caracteristică deosebit de periculoasă a perioadei de început a anilor 1910. Dacă oricum părea greu de crezut că lordul Kitchener, suveranul neîncoronat al unui popor de douăsprezece milioane de suflete în unul dintre cele mai importante state vasale ale Marii Britanii, simţise nevoia să se implice personal în această controversă, cum a fost posibil ca situaţia să fi escaladat într-atât de mult, încât să se fi ajuns până la ministrul de externe britanic şi consilierii săi cei mai apropiaţi? Oare oamenii aceştia chiar nu aveau altceva mai bun de făcut cu timpul lor decât să compună şi să dezbată lungi expuneri despre numirea într-un post a unui funcţionar neînsemnat al ambasadei germane din Cairo?

În răspunsul la această întrebare rezidă una dintre explicaţiile-cheie privind felul cum s-a ajuns la Primul Război Mondial. La începutul anilor 1910, când toate puterile europene trăgeau sfori în permanenţă pentru a obţine avantaje şi toate fabricau constant crize, în speranţa de a câştiga vreo prerogativă măruntă contra rivalilor lor, un tip unic de „ceaţă de război” se aşternea pretutindeni, compusă din mii de motive de supărare meschine – afronturi, dispute, certuri. Nu era doar ministrul de externe britanic singurul personaj oficial care să-şi fi ocupat timpul cu asemenea chestiuni, ci toţi miniştrii de externe – iar, în multe cazuri, premierii, preşedinţii, regii de asemenea – ai tuturor puterilor statale, şi adesea pentru nişte lupte şi mai puţin lipsite de importanţă decât aceea referitoare la Curt

Prüfer. În acest vacarm de reproşuri şi ofense banale, cum să mai ştii ce conta efectiv, cum să identifici adevărata criză, atunci când a fost dat să apară?

Golful Aqaba este o prelungire îngustă a Mării Roşii, lungă de aproximativ o sută şaizeci de kilometri, care desparte munţii stâncoşi şi pustii din peninsula Arabia, pe o parte, de un lanţ muntos similar în peninsula Sinai, pe cealaltă parte. În capătul dinspre nord al golfuleţului Aqaba, se află oraşul iordanian cu acelaşi nume.

În 1914, Aqaba nu era decât un sătuc de pescari, cu aproximativ o mie de locuitori care trăiau în colibe rudimentare presărate pe linia ţărmului. Cu toate acestea, Aqaba îl obseda pe căpitanul Stewart Newcombe mai mult decât oricare punct de pe suprafaţa de peste zece mii de kilometri pătraţi pe care el şi specialiştii lui de la Royal Engineers o cartografiau.

În încercarea de a anticipa calea pe care o forţă de invazie ar putea să se deplaseze din Palestina otomană pentru a ajunge la canalul Suez, cu siguranţă ruta cea mai logică era să traverseze nordul peninsulei Sinai, în apropiere de Mediterană. Aceasta era o traversare terestră consacrată de milenii, iar puţinele surse de apă existente fuseseră descoperite şi exploatate de tot atât de mult timp. Înspre interior, asprul pustiu Sin nu părea să ofere prea multe posibilităţi reale, o estimare ce avea să fie confirmată treptat de către oamenii lui Newcombe. La începutul lui februarie 1914, aceştia efectuaseră măsurători în cea mai mare parte a teritoriului situat în interiorul zonei de uscat şi, deşi găsiseră câteva poteci şi puţuri ale beduinilor, nu descoperiseră niciun fel de resursă naturală, care să poată susţine o forţă de invazie, indiferent de mărimea acesteia.

Dar în toate astea, Aqaba, situată exact în capătul sudic al liniei de demarcaţie Sinai-Palestina, reprezenta un factor imprevizibil. Cu accesul ei la Marea Roşie, permitea aducerea pe apă a unor trupe şi apoi deplasarea lor pe uscat spre vest. Timp de peste un deceniu, circulaseră zvonuri potrivit cărora turcii ar fi construit în secret o cale ferată secundară legând Aqaba de interiorul Arabiei şi completând astfel cărarea existentă prin munţi. Lăsând

zvonurile la o parte, se ştia că cel puţin două „drumuri” porneau de undeva din munţii Quweira, deasupra Aqabei, acestea fiind cărări pe care beduinii locali le foloseau de mult timp pentru a lansa raiduri în peninsula Sinai. Punând totul laolaltă, însemna că era posibil ca turcii să aibă potenţialul de a lansa o forţă de invazie de-a curmezişul Sinaiului, chiar din punctul sudic al zonei-tampon, profitând de faptul că britanicii îşi concentrau atenţia spre mult mai plauzibilul capăt nordic al ţinutului.

Este lesne de înţeles, atunci, de ce Stewart Newcombe considera că a ajunge la Aqaba era cel mai crucial aspect al întregii lui misiuni în Sin. La mijlocul lui februarie 1914, şi-a concentrat atenţia asupra modului în care ar fi putut face asta şi împreună cu cine.

Istoria este adesea povestea unor momente mărunte – întâlniri întâmplătoare, decizii fortuite sau pure coincidenţe –, care par de mică însemnătate la vremea lor, dar care cumva se contopesc cu alte momente mărunte pentru a produce ceva colosal, asemenea proverbialei zbateri din aripi a unui fluture care declanşează un uragan. Aşa s-a întâmplat şi în cazul căpitanului Newcombe, când s-a pus problema să-şi aleagă un tovarăş de drum pentru călătoria la Aqaba.

Teoretic, l-ar fi putut alege pe oricare dintre experţii de la Royal Engineers, care făceau parte din cele cinci echipe topografice ale sale, dar oricât de utilă i-ar fi fost pregătirea lor tehnică, Newcombe se aştepta în sat la o primire rece, pe care era puţin probabil ca apariţia a doi ofiţeri britanici, în carne şi oase, să o poată îmbunătăţi. L-ar fi putut alege, de asemenea, pe Leonard Woolley, care cu manierele lui de modă veche ar fi făcut mai credibilă afirmaţia că era vorba despre o incursiune de interes pur ştiinţific. Dar, în schimb, el l-a ales pe Lawrence. A decis aşa, fiindcă agrea sincer compania lui, dar în acelaşi timp şi pentru că remarcase la Lawrence, încă din primele zile ale expediţiei, o abilitate specială de a manifesta, sub diferite forme, un gen de agresivitate politicoasă, de care era foarte probabil să fie nevoie la Aqaba.

Însoţiţi de Dahoum, Newcombe şi Lawrence au intrat în Aqaba la mijlocul lui februarie şi, exact cum se aşteptase

Newcombe, primirea lor a fost categoric glacială. Guvernatorul municipal, pretinzând că nu avea cunoştinţă de proiectul lor, le-a interzis imediat orice acţiune de cartografiere sau fotografiere, precum şi orice investigaţie arheologică în regiune. Dar exact cum Newcombe se şi aşteptase, aceste interdicţii nu au făcut decât să-l stimuleze pe Lawrence să aibă şi mai multe iniţiative. „Am fotografiat tot ce-am putut”, avea să povestească Lawrence într-o scrisoare adresată prietenului său Edward Leeds, „am arheologizat pretutindeni.”[65]

De un interes deosebit pentru Lawrence – şi e posibil ca acest interes să fi decurs în principal din ocazia de a nesocoti flagrant ordinele guvernatorului – au fost ruinele unei fortăreţe de pe o mică insulă aflată la doar câteva sute de metri de ţărmul Aqabei. În secret, a aranjat cu un barcagiu să îl ducă pe insulă, însă omul a fost arestat imediat de poliţia guvernatorului. Nedescurajat, Lawrence a meşterit o plută gonflabilă rudimentară şi, împreună cu Dahoum, a vâslit în larg spre insulă.

A fost relativ simplu să ajungă până acolo, dar lucrurile s-au schimbat complet la întoarcere. Având acum împotriva lor atât curenţii golfului, cât şi vântul, lui Lawrence şi Dahoum le-au trebuit câteva ceasuri ca să ajungă la ţărm, unde poliţia locală, deja alertată de aventura lor, i-a reţinut imediat. Furios, guvernatorul i-a plasat pe cei doi sub escortă armată, expulzându-i din Aqaba. Din nefericire pentru oamenii repartizaţi pentru această misiune, anturajul nedorit a constituit pentru Lawrence o nouă provocare amuzantă.

„Am aflat că ordinele lor erau să nu mă scape din ochi”, scria el familiei lui, peste o săptămână, dintr-un oraş situat la optzeci de kilometri spre nord, „aşa că două zile i-am pus să umble peste dealuri şi prin ueduri [până i-am dat gata]. Eu mi-am instalat cortul aici de două zile, iar ei încă se mai chinuie să ajungă din toate direcţiile cardinale.”[66]

Ca un bonus, în timpul acestui marş forţat, Lawrence dăduse din întâmplare peste cele două „mari răspântii” pe care grupurile de beduini le folosesc pentru incursiunile şi raidurile lor în Sinai.

Toate acestea aveau să se dovedească extrem de utile pentru Lawrence. Peste un interval ceva mai mare de trei ani, socotind de atunci, Lawrence avea să valorifice cunoştinţele căpătate în timpul escapadelor lui în Aqaba, pentru a cuceri acest sat strategic, într-un mod pe care nimeni nu l-ar fi putut concepe, un act de eroism considerat şi acum drept una dintre cele mai neînfricate fapte vitejeşti militare din timpurile moderne.

Când s-au despărţit de J. C. Hill în Ierusalim, la începutul lui ianuarie, William Yale şi Rudolf McGovern au pornit spre masivul Kornub. Ajungând acolo după câteva zile de la întâlnirea lor umilitoare cu Lawrence în Beersheba, cei doi au avut imediat un motiv să-şi reamintească o lege de bază a proprietăţilor chimice: şi anume faptul că nu doar ţiţeiul amestecat cu apă formează un luciu iridescent. În concentraţii corecte, o mare varietate de minereuri pot face acest lucru, inclusiv fierul, or exact asta era – apă stătătoare bogată în reziduuri de fier – ceea ce Hill observase prin binoclu de la o distanţă de patruzeci şi cinci de kilometri.[67]

Descurajaţi, dar hotărâţi să valorifice la maximum această excursie anevoioasă, Yale şi McGovern s-au ocupat câteva zile să adune mostre de roci şi să foreze puţuri de sondă. Procedând astfel, au stabilit că *se găsea* ţiţei la Kornub – McGovern era absolut sigur de asta –, dar părea puţin probabil ca eventualele zăcăminte să fie în cantităţi valabile din punct de vedere comercial. Cei doi s-au întors la Ierusalim, pentru a comunica la sediul general al Socony aceste veşti menite să pună capăt euforiei iniţiale.

În mod ciudat şi din motive pe care Yale şi McGovern nici nu şi le-ar fi putut închipui pe atunci, patronii de pe Broadway 26 nu păreau să împărtăşească acelaşi sentiment de dezamăgire. Celor doi li s-a spus să stea liniştiţi la Ierusalim, ceea ce au şi făcut până la mijlocul lui martie, când au fost trimişi pentru o altă explorare nefructuoasă, de data asta a ultimei dintre cele trei zone concesionabile, în regiunea deluroasă a Traciei, exact la vest de Constantinopol. Retras în cotloanele îndepărtate ale Imperiului Otoman, Yale nu avea de unde să ştie că vestea

„marii descoperiri” de la Kornub declanşase o complexă luptă diplomatică înverşunată, care se întindea pe patru continente şi angrena ambasadori, ministere de stat şi aproximativ şase corporaţii internaţionale.

Când britanicii identificaseră localizarea intereselor firmei Socony în Palestina, graţie interogatoriului aplicat de Lawrence lui Yale lângă Beersheba, o stare de panică s-a răspândit în tot guvernul. În condiţiile în care accesul la zăcămintele de ţiţei era considerat acum o chestiune de securitate naţională, în lumina programului menit să treacă navele din Marina Regală la un combustibil pe bază de petrol, preluarea controlului asupra oricărui nou câmp petrolifer nu constituia doar o preocupare de natură economică, ci în primul rând politică. Au urmat o serie de manevre complicate, în care autorităţile britanice au încercat să saboteze tranzacţia pentru Kornub şi să aranjeze ca o companie petrolieră britanică să obţină concesiunile. În acest demers, se bizuiau pe informaţiile primite de la unul dintre deţinătorii de concesiuni palestinieni, Suleiman Nassif, care cu şiretenie învrăjbea cele două părţi, spre propriul său beneficiu. Aceasta era faza în care se ajunsese, când raportul descurajant al lui McGovern despre Kornub a ajuns în cele din urmă la New York, dar de-acum deja era prea târziu. Prinsă în spiritul de competiţie, Socony nu numai că a nesocotit constatările lui McGovern, dar în final a plătit un preţ mult mai ridicat pentru concesiunile de la Kornub decât intenţionase iniţial.[68]

Yale şi McGovern nu au ştiut nimic din toate acestea, până nu s-au întors la Constantinopol din Tracia, la sfârşitul lui aprilie. Acolo, au fost întâmpinaţi de vechiul lor şef, J. C. Hill, care i-a informat că, obţinând acum concesiunile de la Kornub pentru o perioadă de douăzeci şi cinci de ani, Socony se pregătea pentru un masiv proiect de explorare în regiune, ceea ce avea să implice construirea de drumuri, ridicarea unor tabere pentru muncitori în deşert, aducerea de camioane, echipamente de foraj şi instalaţii grele. Mai mult, Socony îi trimitea pe toţi trei în Egipt, pentru a superviza la faţa locului achiziţionarea utilajelor necesare şi a coordona expedierea lor la destinaţie. Faptul că acesta era un domeniu în care ei nu aveau nicio pregătire era

socotit neimportant; prin urmare, la sfârşitul primăverii anului 1914, Yale, McGovern şi Hill erau în Egipt, contemplând un teanc impresionant de cataloage tehnice în birourile din Alexandria ale firmei Socony.

Dar în această nouă însărcinare, cei trei bărbaţi puteau să facă apel la un puternic principiu călăuzitor: ei erau „oamenii de la Standard” şi, mai presus de toate, aşa cum începea să înţeleagă tot mai bine William Yale, asta însemna să îşi asume răspunderea, să ia decizii. După câteva zile de răsfoit prin acele cataloage de produse şi fără să fi cerut sfatul vreunei persoane avizate, comandaseră utilaje de foraj în valoare de aproximativ 250000 de dolari (echivalentul a circa 30 milioane de dolari, în ziua de azi) pentru inaugurarea noilor exploatări Socony în Kornub. Aceste utilaje, achiziţionate de la diverşi vânzători din Statele Unite, puteau ajunge în Palestina în decurs de câteva luni – operaţiunile de foraj propriu-zise erau programate să înceapă la 1 noiembrie –, dar între timp erau de rezolvat enorm de multe alte lucruri.

Primul pas era să croiască un drum din Hebron, în jos, printre colinele din Iudeea, iar apoi pe o distanţă de aproximativ treizeci şi cinci de kilometri, de-a curmezişul deşertului practic neumblat, până la Kornub. Acest aspect al proiectului avea să se dovedească extrem de important în viitorul apropiat. Yale a fost desemnat să se ocupe de proiect, iar în acest scop a angajat cel mai bun constructor de drumuri din Palestina. Chiar şi aşa, au existat neplăceri. O răscoală a fost la un pas să izbucnească în Hebron, când proiectanţii constructori au început să marcheze zidurile caselor, de pe viitorul traseu al drumului, cu cruci din vopsea albă, un simbol pe care locuitorii musulmani evlavioşi l-au interpretat drept preludiul unei convertiri forţate la creştinism. Într-o altă situaţie, nişte beduini înarmaţi cu puşti au atacat una dintre echipele de constructori, pe dealurile unde lucrau; asaltul a fost respins, până la urmă, de miliţia privată angajată de Socony.

Dar Yale ştia prea bine că obstacolele cele mai mari aveau să apară la ambele capete ale drumului. Provenind în totalitate din Statele Unite, echipamentul de foraj trebuia să ajungă în portul mediteraneean Jaffa – doar că la Jaffa nu

existau macarale făcute pentru a descărca utilaje atât de grele. Apoi, mai trebuia rezolvat un mic detaliu agasant şi la celălalt capăt al traseului. Un lucru care face dintr-un deşert un deşert este, desigur, lipsa de apă, or chiar dacă McGovern reuşise să localizeze câteva mici puţuri în zona Kornubului, apa din ele părea abia suficientă pentru echipa de douăzeci de muncitori care aveau să locuiască acolo, darămite să mai poată furniza şi uriaşele cantităţi necesare pentru procesul de foraj, care depindea în mare parte de folosirea apei. Totuşi, la fel ca în cazul atât de multor altor părţi ale proiectului, această chestiune nu a declanşat niciun semnal de alarmă în cadrul firmei Socony, iar dacă o problemă nu este recunoscută, ce nevoie mai e de o soluţie, de fapt?

Pe măsură ce lucrările au început să avanseze, Yale a fost cuprins de un presentiment de rău augur, din ce în ce mai intens. „În sinea mea”, scria el, „mi-era teamă de haosul şi mizeria, care păreau consecinţa inevitabilă a modului nesistematic în care Şeful [J. C. Hill] trata problemele.”

La reîntoarcerea în Siria, după aventura lui prin Sin la începutul lui martie, pe Lawrence îl aştepta o scrisoare de la David Hogarth. Textul conţinea veşti minunate. Impresionat de ceea ce auzise despre descoperirile din sezonul precedent, filantropul britanic, care era principalul sponsor al proiectului de la Karkemiş, reuşise până la urmă să adune suficiente fonduri pentru a asigura continuarea lucrărilor de pe şantierul arheologic pe o perioadă mai lungă – încă doi ani cel puţin şi, posibil, atâta timp cât era nevoie pentru explorarea exhaustivă a sitului antic. Cu aceste veşti îmbucurătoare, Lawrence plănuia să încheie repede raportul său despre pustiul Sin, pe care trebuia să îl redacteze pentru Fundaţia pentru Explorarea Palestinei în timpul viitoarei vacanţe în Anglia, iar apoi să revină repede la Karkemiş, ca să înceapă mai devreme următorul sezon de săpături pe şantier.

Pentru ruta de întoarcere în Anglia, Lawrence plănuia să facă întâi un ocol prin Bagdad, iar apoi să coboare pe fluviul Tigru până la Oceanul Indian, gândindu-se că voiajul

mai lung pe mare, pe care îl presupunea acest traseu, i-ar lăsa mai mult timp la dispoziţie pentru a lucra la raportul despre pustiul Sin. Dar, exact când lucrările de pe şantier urmau să se încheie la începutul lui iunie, o scrisoare de la Stewart Newcombe i-a schimbat planul.

Newcombe, după ce îşi încheiase munca în sudul Palestinei, venise în vizită la Karkemiş, în luna mai, fiind în drum spre Anglia. Dar, bineînţeles, Karkemiş nu se afla de fapt „în drum” spre nicăieri, iar adevăratul motiv al ocolului făcut de Newcombe fusese planul de a-şi continua călătoria pe uscat până la Constantinopol, pentru a spiona progresele făcute de turci şi germani la Calea Ferată Bagdad – şi în special lucrările lor de construcţie a tunelurilor în munţii Taurus şi Amanus. Reuşise să întreprindă călătoria plănuită, dar fusese supravegheat îndeaproape tot timpul, încât nu reuşise să studieze în detaliu lucrările la galeriile subterane străpunse prin munţi. În scrisoarea lui din iunie, Newcombe întreba dacă Lawrence şi Woolley nu ar putea folosi aceeaşi rută de întoarcere în Anglia, încercând astfel să culeagă mai multe informaţii de la faţa locului. Destul de încântaţi de noul lor rol de detectivi pentru serviciul de informaţii al armatei, arheologii au acceptat imediat.

Acea călătorie avea să se dovedească a fi una dintre acele coincidenţe cu totul întâmplătoare, dar care într-un final se va concretiza de o manieră foarte diferită, în comparaţie cu excursia lui la Aqaba. În munţii Taurus şi Amanus, Lawrence avea să identifice un esenţial – şi, posibil, devastator – „călcâi al lui Ahile” al Imperiului Otoman, dar care, în ciuda strădaniilor lui intense din timpul războiului care se apropia, nu avea să fie niciodată exploatat.

În căsuţa lui din grădina locuinţei de pe Polstead Road nr. 2, din Oxford, Lawrence s-a apucat să scrie o lungă scrisoare[69] adresată unui prieten, James Elroy Flecker, în ultima luni din iunie 1914. Scrisoarea, în marea ei parte, conţinea o descriere picarescă a unei încăierări care avusese loc între inginerii feroviari germani şi muncitorii lor din Jerablus, în mai. Dar lucrul cel mai interesant la această

scrisoare este ceea ce nu se menţionează în ea. În ziua când Lawrence aşternea pe hârtie acele rânduri – luni, 29 iunie – aproape toate ziarele din Anglia publicau pe prima pagină ştirea despre asasinarea, în ziua precedentă, a moştenitorului tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand, împreună cu soţia, pe străzile din Sarajevo, de către nişte revoluţionari sârbi.

Ştirea din Sarajevo nu i-a impresionat, se pare, nici pe Curt Prüfer şi William Yale. După încheierea lungii lui croaziere pe Nil împreună cu Richard von Below, la sfârşitul lunii iunie 1914, Prüfer locuia în München, unde se căznea să-şi câştige existenţa susţinând conferinţe publice despre limbile orientale; în jurnalul lui nu a pomenit nimic despre asasinatele din Balcani. Cât despre William Yale, angrenat în lucrările de construire a drumului care pornea din Hebron, se pare că nici nu a auzit de ele decât abia după câteva săptămâni.

Toate acestea erau, de fapt, lesne de înţeles; opinia publică devenise absolut imună la nesfârşitul zornăit de săbii al puterilor imperiale europene, acele „crize” care păreau să se umfle şi apoi să se pleoştească la fiecare câteva luni, şi nu exista niciun motiv de a crede că *acea* criză ar fi putut avea un deznodământ diferit. Dar Sarajevo a fost criza care a contat, deoarece cei care doreau războiul au făcut ca ea să conteze. Un fitil arzând foarte lent fusese aprins şi avea să mai treacă o lună până să ardă complet, dar în acel moment, în primele zile ale lunii august 1914, avea să declanşeze un război extins pe continente întregi şi care, până la urmă, avea să îi tragă pe toţi în abis, laolaltă.

În scrisoarea lui către Flecker, din 29 iunie, Lawrence menţiona că urma, probabil, să mai rămână în Anglia încă două sau trei săptămâni, iar „după aceea spre Est”, la Karkemiş. Dar zilele lui Lawrence ca arheolog se încheiaseră.

---

[47] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 277.
[48] Lawrence, *The Home Letters*, p. 275.

[49] Lawrence către V. Richards, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp.160–61.
[50] Yale, *It Takes So Long,* ciorne mai vechi nedatate, BU Cutia 8.
[51] Yale, *The Reminiscences of William Yale*, p. 6, Columbia University, Oral History Research Office, 1973.
[52] După cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 91.
[53] Pentru detalii despre copilăria şi tinereţea lui Aaronsohn, m-am bazat în cea mai mare parte pe Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, şi Eagle, *The Nili Spies.*
[54] Pentru istoria de început a sionismului, m-am documentat cu precădere din Laqueur, *A History of Zionism*; O'Brien, *The Siege*; şi Sachar, *A History of Israel.*
[55] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, pp. 90–91.
[56] Aaronsohn către Mack, „Aaron's Confession", 9 octombrie 1916, p. 8, ZY.
[57] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 239.
[58] Newcombe în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediţia din 1937), p. 105.
[59] Lawrence, *The Home Letters*, p. 280.
[60] Cea mai amănunţită relatare a motivelor politice şi militare din spatele expediţiei în Sin se găseşte în cartea lui Moscrop, *Measuring Jerusalem,* Capitolul 8.
[61] Lawrence, *The Home Letters,* p. 282.
[62] *Note Confidentielle,* Guvernământul Egiptului către Preşedintele Consiliului de Miniştri, 11 noiembrie 1911; PRO-FO 372/1114, Dosar 44628.
[63] Corespondenţa guvernului britanic şi diverse rapoarte referitoare la disputa privind numirea lui Prüfer la biblioteca khedivală pot fi găsite în PRO-FO 372/1114, Dosar 44628.
[64] După cum citează Cecil, *The German Diplomatic Service*, p. 102.
[65] Lawrence către Leeds, 28 februarie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 165.
[66] Lawrence, *The Home Letters*, p. 287.
[67] Relatarea lui William Yale despre expediţia pentru prospecţiuni de ţiţei la Kornub este preluată în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 2.
[68] Corespondenţa guvernului britanic legată de chestiunea concesiunii Socony-Palestina este păstrată în PRO-FO 371/2124. A se vedea, de asemenea, Edelman către Secretarul de Stat, 10 aprilie 1914; NARA M353, Rola 67, documentul 867.6363/4.
[69] Lawrence către Flecker, „Luni (Iunie 1914)", în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 171. Deşi Lawrence nu specifică în care zi de luni din iunie scria acele rânduri, se poate deduce că era 29 iunie dintr-o scrisoare datată 1 iunie pe care a adresat-o familiei lui, pe când era încă la Karkemiş. Discutând despre viitoarea lui călătorie spre casă, Lawrence scria că „puteţi să vă aşteptaţi să ajung cam pe 25, sau aşa ceva".

4

Până la ultimul milion

Domnule, am onoarea să raportez că aici lucrurile merg din rău în mai rău.[70]

Consulul general al SUA în Beirut, Stanley Holls, către secretarul de stat, 9 noiembrie 1914

În după-amiaza de 7 august 1914, lordul Horatio Herbert Kitchener, în proaspăta sa calitate de ministru de război al Marii Britanii, a fost chemat la prima sa şedinţă de guvern cu premierul Herbert Asquith şi alţi miniştri importanţi.

Alegerea lui Kitchener la Ministerul de Război survenise aproape din întâmplare. Aflat într-o scurtă vizită în Anglia, venind din Egipt unde ocupa postul de împuternicit britanic, Kitchener tocmai se îmbarca pe un vas, pregătindu-se de plecare, când s-a declarat războiul. Asquith, considerând că numirea celui mai ilustru erou militar al Marii Britanii la conducerea acelui resort ar fi putut avea un efect salutar asupra moralului populaţiei, sărise peste o lungă listă de candidaţi potenţiali şi îi dăduse funcţia respectivă lui Kitchener.

La acea vreme, ridicarea moralului populaţiei părea printre cele mai mărunte griji ale prim-ministrului. În Marea Britanie, ca pretutindeni altundeva în Europa, euforia războiului cuprinsese masele populare, cu mari mulţimi adunându-se în pieţele publice pentru a sărbători vestea. Majoritatea previziunilor erau că acest război avea să fie foarte rapid, iar în satele şi oraşele de pe tot cuprinsul continentului, rezerviştii, dornici să scape de slujbele anoste din fabrici şi ferme, ardeau de nerăbdare să fie chemaţi sub arme, înainte ca această mare aventură să fi trecut pe lângă ei. Situaţia era oarecum diferită în Marea Britanie, unul dintre puţinele state europene fără serviciu militar obligatoriu, însă în câteva zile de la declararea războiului guvernul britanic intenţiona deja să întrerupă

procesul de recrutare, declarând că se înrolaseră deja mai mulţi voluntari decât ar putea fi nevoie vreodată.

Dar în acea vară a anului 1914, aproape toată lumea scăpa din vedere un detaliu capital: faptul că armamentul de război se schimbase atât de radical în ultimii patruzeci de ani, încât tacticile de război consacrate deveniseră perimate. Erau chestiuni destul de simple, uşor de trecut cu vederea – mitraliera; obuzele de artilerie cu rază mare de acţiune; sârma ghimpată –, însă din cauza acestei omisiuni, Europa era pe punctul de a se rostogoli într-un conflict complet diferit de ceea ce îşi imaginaseră cei mai mulţi.

Unul dintre motivele pentru care puterile imperiale ale Europei au neglijat semnalele de avertizare a fost faptul că aceste noi instrumente de război fuseseră anterior folosite aproape exclusiv împotriva celor care nu le aveau – mai precis, acei neeuropeni care încercau să se opună dominaţiei lor imperiale. În asemenea situaţii, noile arme duseseră la un masacru unilateral, nemaivăzut de pe vremea conchistadorilor în cele două Americi, şi contribuiseră mai mult decât oricare alt factor individual la expansiunea spectaculară a imperiilor coloniale ale Europei în Asia şi Africa, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În mod paradoxal, printre puţinii oameni care au înţeles atunci cu adevărat această nouă faţă a războiului şi problemele pe care avea să le ridice era omul care oficiase asemenea măceluri unilaterale pe câmpurile de luptă, mai multe poate decât oricare altă persoană în viaţă: lordul Kitchener. La bătălia de la Omdurman, din Sudan, în 1898, îşi aţintise mitralierele Maxim asupra unor călăreţi care atacau cu suliţe: cu un cost de patruzeci şi şapte de soldaţi britanici decedaţi, el omorâse zece mii de oameni din rândurile inamicului, într-o singură dimineaţă. Dar ce s-ar întâmpla oare dacă şi cealaltă parte ar avea mitraliere Maxim? Kitchener ştia prea bine. La acea şedinţă de guvern din 7 august, când unii dintre miniştri îşi imaginau un conflict de doar câteva luni sau chiar săptămâni, nou-numitul ministru de război a prezis ani. „[Războiul] nu se va termina”, le-a spus el colegilor lui, „până când nu vom fi epuizat efectivele noastre până la ultimul milion.”[71]

Fireşte, acestea erau cuvinte pe care puţini doreau să le audă, darămite să le mai şi dea atenţie. Şi astfel, ca şi cum şi-ar fi imaginat că nimic nu se schimbase de fapt de la ultimele bătălii ale războaielor europene din timpul lui Napoleon, soldaţii din regimentul scoţian şi-au luat cimpoaiele şi kilturile, cuirasierii francezi şi lăncierii austrieci şi-au pus platoşele şi coifurile cu panaş şi, acompaniaţi de gornişti şi toboşari, au mărşăluit voioşi la luptă, nedându-şi seama decât prea târziu că Europa lor avea să devină acum un abator, un loc de măcel în care, pe parcursul următorilor patru ani, aproximativ zece milioane de soldaţi, împreună cu un număr de civili estimaţi la şase milioane, aveau să fie împinşi nemilos la moarte.[72]

Ar fi trebuit să te întorci în Evul Mediu sau pe vremea ravagiilor lui Genghis-Han pentru a găsi un război atât de devastator. Ca termen de comparaţie, în secolul precedent, pe parcursul căruia îşi extinsese imperiul în cinci continente, Imperiul Britanic fusese angrenat în circa patruzeci de conflicte armate diferite pe tot cuprinsul globului – insurecţii coloniale majoritatea, dar incluzând Războiul Crimeii şi războaiele cu burii – şi pierduse aproximativ patruzeci de mii de soldaţi în acest proces. În următorii patru ani, pierderile de vieţi omeneşti aveau să fie de douăzeci de ori mai mari, în raport cu acea cifră. În dezastruosul Război Franco-Prusian din 1870–1871, Franţa pierduse pe câmpul de luptă aproximativ 270000 de soldaţi; în războiul de acum, acea cifră a victimelor avea să fie depăşită în primele trei săptămâni. În acest conflict, 13 procente din populaţia bărbătească a Germaniei, având vârsta pentru armată, avea să fie ucisă; Serbia avea să piardă 15 procente din *totalul* populaţiei, în timp ce într-un interval de numai doi ani, din 1913 până în 1915, speranţa de viaţă a unui bărbat francez avea să scadă de la cincizeci de ani la douăzeci şi şapte.[73] Atât de imuni la asemenea statistici aveau să devină artizanii carnajului, încât la lansarea ofensivei sale de pe Somme, în 1916, generalul britanic Douglas Haig a putut să se uite peste listele victimelor din prima zi – cu cincizeci şi opt de mii de soldaţi morţi sau răniţi din rândul Aliaţilor, rămâne ziua cea mai

sângeroasă din istoria lumii anglofone – şi să opineze că cifrele „nu puteau fi considerate drastice”.[74]

Efectul acestor lucruri asupra psihicului european colectiv avea să fie absolut profund. Euforia iniţială va ceda locul şocului, şocul va deveni groază, iar apoi, când numărul morţilor părea să nu mai aibă sfârşit vreodată, groaza a devenit un fel de disperare împietrită.

Pe parcurs totuşi, opinia publică din Europa va ajunge să pună sub semnul îndoielii o serie de precepte fundamentale ale societăţii. Printre lucrurile pe care europenii le-au înţeles atunci a fost că, eliminând toată retorica şi înaltele justificări morale, în esenţa lui acest război avea multe dintre capcanele unei vrajbe familiale extinse, un prilej pentru regii şi împăraţii Europei – mulţi dintre ei fiind rubedenii de sânge – de a se răfui pentru vechi ranchiune şi jigniri personale, peste mormanele de cadavre ale supuşilor lor credincioşi. La rândul ei, structura imperială a Europei întreţinuse un cult al elitelor militare decrepite – aristocraţi, eroi de război vârstnici şi adulatori de profesie –, a căror crasă incompetenţă pe câmpul de luptă, dar şi cruda nepăsare faţă de cei care mureau pentru ei nu îşi găseau măsura decât în rândul rivalilor lor. De fapt, privind modul în care a fost condus acest război şi idioţenia aproape anormală de care au dat dovadă *toate* puterile beligerante, poate că trăsătura cea mai remarcabilă este că, până la urmă, cineva a câştigat totuşi războiul.

În final, publicul european avea să privească înapoi la celebrările din august 1914 când începuse războiului, ca la o eră complet diferită, un dans al morţii interpretat de nişte primitivi naivi. Situaţia avea să dea naştere, de asemenea, unei fine ironii. În această luptă titanică purtată pentru imperiu – protejarea lui, extinderea lui, ciuntirea din imperiile altora –, patru dintre cele şase mari puteri imperiale ale Europei aveau să dispară complet, în timp ce cele două supravieţuitoare, Marea Britanie şi Franţa, aveau să rămână zdruncinate, fără să mai poată vreodată să-şi revină complet. În breşa apărută, vor intra două ideologii totalitare adverse – comunismul şi fascismul –, precum şi o nouă putere imperială – Statele Unite ale Americii – care, dată fiind proasta reputaţie pe care predecesorii o

ataşaseră acestei titulaturi, îşi vor proclama veşnic inocenţa.

Dar în august 1914, toate astea erau în viitor. Deocamdată, Europa răsufla cumva uşurată, bucurându-se că anii de ipocrizie şi bune maniere se încheiaseră, că venise în sfârşit *der Tag*.

În această privinţă, familia Lawrence din Oxford nu era nicidecum imună. La câteva zile de la declararea războiului, Frank Lawrence, penultimul născut şi cel mai belicos din fire dintre cei cinci fraţi Lawrence, primea gradul de sublocotenent în Batalionul al 3-lea Gloucester. În India, Will Lawrence şi-a făcut rapid planuri pentru revenirea în Anglia, unde voia să se înroleze, în timp ce Bob s-a înscris în Royal Army Medical Corps. Până la sfârşitul lunii, acasă nu mai rămăseseră decât Arnold, în vârstă de paisprezece ani, şi „Ned”, de douăzeci şi şase de ani.

Pentru T. E. Lawrence, această şedere acasă era impusă de forţe care îl depăşeau. Deşi Imperiul Otoman nu se năpustise să intre în război în luna august, Londra se aştepta ca acest lucru să se producă în curând – şi probabil de partea Puterilor Centrale, alături de Germania şi Austro-Ungaria. Dacă acest lucru avea să se întâmple, expediţia de cartografiere a sudului Palestinei, la care Lawrence şi Leonard Woolley participaseră recent, putea fi de o mare importanţă militară. Conform ordinelor primite de la Kitchener însuşi, celor doi arheologi li s-a spus să renunţe la orice idee de a se înrola, până ce nu-şi vor fi terminat raportul.[75] Astfel, în timp ce alţii plecau în tabere de instrucţie militară, în acel august Lawrence făcea naveta între căsuţa lui de pe Polstead Road şi arhivele de la Muzeul Ashmolean, ocupându-se cu înfrigurare de ultimele retuşuri la lucrarea sa, *The Wilderness of Sin* (*Pustia Sin*).

Chiar dacă Lawrence era conştient de însemnătatea raportului, lasitudinea care îl cuprinsese îl umplea de o disperare tot mai adâncă. La începutul lui septembrie, el şi Woolley l-au contactat pe Stewart Newcombe, supraveghetorul lor în expediţia din Palestina, iar acum, un ofiţer de rang superior în serviciul de informaţii al armatei, cerându-i ajutorul pentru a obţine o misiune acolo.[76] Newcombe le-a recomandat răbdare. Dacă Turcia intra în

război de partea Germaniei, le-a explicat el, serviciile lor ca experţi în Orientul Apropiat aveau să fie solicitate urgent, însă numirea lor la post nu ar fi decât îngreunată, dacă între timp s-ar arunca în ghearele birocraţiei militare.

Acest sfat nu i-a convenit deloc lui Lawrence. Desigur, întristarea lui venea, în plus, şi din faptul că în acele zile de început războiul părea să se îndrepte spre finalul rapid pe care îl prezicea majoritatea – cu victoria însă revenindu-i părţii indezirabile.

În provocarea conflictului, strategia Germaniei se bazase pe o stratagemă extrem de îndrăzneaţă, poate chiar nesăbuită. Planul era să apere doar superficial frontiera ei estică şi să cedeze teren în faţa înaintării armatelor Rusiei, lansând o ofensivă masivă contra armatelor franceze şi britanice, la vest, în speranţa de a scoate din război aceste două ţări, înainte de a fi putut să se mobilizeze complet. Odată închis acel front, germanii puteau să-şi îndrepte toată atenţia asupra ruşilor.

La începutul lui septembrie, părea că planul germanilor avea sorţi de izbândă, cum nu îşi închipuiseră ei nici în cele mai nebuneşti vise. Pe frontul de vest, armatele lor trecuseră valvârtej prin Belgia neutră şi, apoi, se întorseseră spre sud, împrăştiind din faţa lor forţele britanice şi franceze dezorganizate. Acum, se aflau pe malurile râului Marna, la doar patruzeci şi cinci de kilometri de Paris. Surpriza intervenise pe frontul de răsărit unde, în loc să aplice pur şi simplu nişte tactici defensive de tărăgănare cum era plănuit, o armată germană mult depăşită numeric sărise la atac; anihilase deja o forţă rusească de invazie, care se năpustise înainte orbeşte şi era pe punctul de a mai distruge încă una. „Acasă de Crăciun” a devenit subit un slogan conservator, iar pentru soldaţii Triplei Înţelegeri – Marea Britanie, Franţa şi Rusia – un strigăt obsedant.

Dar apoi, în a doua săptămână din septembrie, cursul evenimentelor s-a schimbat brusc. În lupta armată ce avea să ajungă cunoscută drept „miracolul de la Marna”, britanicii şi francezii au stopat înaintarea germanilor şi au început încet să-i împingă înapoi prin ţinuturile rurale ale Franţei. Acest război nu avea să fie o „scurtă furtună

purificatoare”[77], cum prezisese atât de încrezător cancelarul german; dimpotrivă, după şase săptămâni de lupte, muriseră deja o jumătate de milion de oameni şi pe front se ajunsese la un impas.

Pentru Lawrence, a rămâne izolat în peisajul verde al Oxfordului într-un asemenea moment, buchisind la harta redusă la scară a unui deşert sălbatic situat la peste o mie cinci sute de kilometri de cel mai apropiat câmp de luptă, era pesemne un exerciţiu academic teribil de dureros. Mai mult chiar, se gândea el desigur, răsturnarea de situaţie din Franţa însemna că purgatoriul lui avea să continue, probabil; dacă turcii nu intraseră în război când se părea că Germania conducea situaţia, de ce să o facă acum, când germanii se retrăgeau?

„Scriu în prezent o lucrare erudită despre Moise şi peregrinările lui”, menţiona el caustic într-o scrisoare adresată unui prieten din Liban, în 18 septembrie. „Am o teamă oribilă că turcii nu intenţionează să intre în război.”[78]

Dacă Lawrence nu sesizase semnalele de avertizare premergătoare războiului, William Yale, ocupat cu supervizarea construirii drumului pentru Standard Oil, în sudul Palestinei, le ratase complet. De fapt, la fel cum o telegramă primită la un câmp petrolifer din Oklahoma prevestise trimiterea lui în Orientul Apropiat, tot aşa o a doua telegramă sosită în îndepărtata tabără a muncitorilor din deşertul palestinian, cam la un an după aceea, îl informa despre izbucnirea războiului.[79]

Oprind imediat toate lucrările la proiectul rutier, Yale a plecat în grabă spre Ierusalim, în luna august a acelui an. În vasta comunitate de expatriaţi europeni şi americani, majoritatea familiilor îşi făceau deja bagajele pentru călătoria spre casă. Dând curs chemărilor de mobilizare generală lansate de guvernele lor, bărbaţii francezi şi germani având vârsta de concentrare în armată plecau primii (britanicii aveau să iniţieze obligativitatea încorporării militare abia la începutul anului 1916).

„Ne-am dus şi noi să-i conducem la gară”, îşi amintea Yale. „Ca nişte liceeni plecaţi la un meci de fotbal strigau, ovaţionau şi cântau. Când trenul de Jaffa a ieşit din staţia

de triaj, într-un vagon germanii cântau cu entuziasm *Deutschland über alles*, în timp ce, în alt vagon şi cu acelaşi patos, francezii cântau *La Marseillaise*. Prietenii de ieri porneau în marea lor aventură.”

În contrast cu forfota frenetică din jurul lui, petrolistul american a constatat subit că nu prea avea nimic de făcut. Având în vedere că Statele Unite nu intrau în război, conducerea Socony i-a ordonat lui Yale să rămână în Palestina, unde, până aveau să ia o decizie pentru mai departe, putea măcar să vegheze asupra utilajelor de foraj ale companiei, care urmau să sosească în scurt timp. Dar chiar şi acest rol de supraveghetor a devenit curând discutabil. Invocând un decret pentru stare de urgenţă, guvernul otoman a rechiziţionat totalitatea camioanelor sosite pentru Standard Oil, imediat ce au fost descărcate pe docurile din Jaffa.[80] La scurt timp după aceea, marina britanică a blocat un cargobot care aducea majoritatea tubulaturilor şi a utilajelor de foraj ale Socony în Palestina şi a sechestrat întreaga încărcătură a vasului, deviind-o spre un loc de depozitare în Egipt.

Întrucât din comunitatea de străini din Ierusalim rămăseseră acum doar câţiva, Yale şi-a petrecut timpul în acel sfârşit de vară jucând tenis şi canastă, sau purtând lungi şi obsesive discuţii cu alţi expatriaţi despre ceea ce ar fi putut să se întâmple mai departe pe plan mondial. O preocupare constantă a acestor discuţii era încercarea de a ghici viitorul politicii regionale, cernând şi cântărind diversele indicii privind posibilitatea ca Junii Turci din Constantinopol să decidă, sau nu, intrarea ţării lor în luptă. Pentru un tânăr activ din fire, această pasivitate impusă era înnebunitoare, iar Yale începea să fie din ce în ce mai nerăbdător să facă totuşi ceva.

Dar vechea dojană moralizatoare, care spune să ai grijă ce-ţi doreşti, s-a adeverit curând, atunci când lui Yale i s-a cerut să facă pe dădaca pentru un grup de vreo zece sondori americani nedisciplinaţi. Aceştia, majoritatea din Texas şi Oklahoma, urmau să facă parte din echipele de lucru pe şantierul de forări de la Kornub şi veniseră la bordul aceluiaşi cargobot pe care britanicii îl deviaseră spre Egipt. Având tot timpul la dispoziţie şi bani în buzunar,

sondorii s-au apucat să-şi facă de cap într-un mod atât de scandalos pe străzile din Cairo – ceea ce nu era puţin lucru într-un oraş libertin ca acela –, încât birourile locale Socony trimiseseră telegrame la sediul central, cerând insistent ca petrecăreţii să fie luaţi înapoi în Statele Unite. În schimb, şefii de pe Broadway 26 au decis să-i expedieze lui Yale, sperând poate că o scurtă şedere în Ţara Sfântă i-ar putea readuce pe calea virtuţilor creştine.

Dar s-a dovedit a fi o speranţă deşartă. Căci prilejul de a păşi pe urmele lui Iisus părea să-i incite pe petrolişti la un comportament public şi mai revoltător. Ţinând seama de această realitate, dar şi de faptul că rezervele de bani peşin ale sucursalei scădeau rapid – războiul din Europa provocase un blocaj temporar al transferurilor monetare internaţionale –, Yale şi şeful lui au decis că o soluţie la ambele probleme era de a reduce leafa oamenilor şi de a le distribui doar câte o alocaţie săptămânală de cinci dolari. Intuind irascibilitatea muncitorilor faţă de această măsură, în zilele de plată a alocaţiei Yale şi-a luat obiceiul de a împărţi banii cu o mână, dar ţinând în cealaltă mână un revolver cu şase focuri, gata încărcat.

Dar aceste îndatoriri neplăcute aveau şi o funcţie foarte utilă. Fiind în contact permanent cu cei mai mizerabili locuitori ai Ierusalimului, sondorii erau asemenea proverbialului canar dintr-o mină de cărbuni, altfel spus, primii receptori ai tuturor zvonurilor sumbre care circulau prin oraş – iar odată cu răspândirea războiului în Europa, aceste zvonuri deveneau tot mai sumbre. Exact în asemenea momente încordate, apărea şi riscul ca bogatul mozaic al lumii otomane – un mozaic compus din nenumărate grupări etnice, tribale şi religioase – să se transforme cu uşurinţă în reversul sinistru al propriei imagini, un loc unde diversele comunităţi se retrăgeau în carapacea lor şi unde vechi feude, suspiciuni şi revanşe explodau cu violenţă. În mod deloc surprinzător, această primejdie se manifesta cel mai pregnant în colţurile „mixte” ale imperiului, iar cu amestecătura de arabi, turci şi armeni, de musulmani, evrei şi creştini, toţi trăind strâns laolaltă, nu exista în Orientul Apropiat un oraş mai cosmopolit decât Ierusalimul.

Spre sfârşitul lui august, se zvonea că în regiunile rurale musulmanii formau grupări paramilitare, sau că evreii şi armenii erau atacaţi, şi chiar dacă, în mare parte, se dovedeau a fi false, aceste informaţii contribuiau la sporirea atmosferei oricum tensionate. În Oraşul Vechi, prăvăliaşii ridicau preţurile şi adunau stocuri de mărfuri, având tot mai mult convingerea că, în curând, Constantinopolul va intra în război. Ceea ce însă nu părea clar încă era cu cine avea să se alieze, aşa că o nouă linie de divergenţă s-a format între cei care doreau ca alianţa să fie cu Tripla Înţelegere, din care făceau parte Anglia, Franţa şi Rusia, şi cei care doreau să fie cu Puterile Centrale, din care făceau parte Germania şi Austro-Ungaria.

În 8 septembrie, sentimentul de ameninţare a îmbrăcat o formă mai personală pentru Yale şi ceilalţi străini care rămăseseră în oraş. Profitând de haosul din Europa, guvernul Junilor Turci a anunţat încetarea capitulaţiilor, acele concesii umilitoare obţinute de puterile occidentale pe durata celor patru veacuri precedente şi care în mare parte îi exceptau pe străini de la prevederile legislaţiei otomane. Yale a remarcat imediat efectul. Diverşii funcţionari locali, până atunci servili, au devenit încrezuţi şi autoritari. Pe trotuarele înguste din Ierusalim, locuitorii nu mai păşeau automat pe carosabil, când vedeau că venea un occidental „alb”. La un moment dat, când Yale şi alţi doi rezidenţi străini vizitau Muntele Măslinilor, o ceată de băieţi a aruncat cu pietre în ei. În mintea lui Yale, Ierusalimul semăna tot mai mult cu un morman de iască în aşteptarea unui chibrit.

Pentru alţii, revocarea capitulaţiilor a căpătat, în Palestina, o semnificaţie mult mai gravă decât simplul hazard de a arunca cineva cu pietre în tine. Într-o situaţie deosebit de vulnerabilă, erau acum zecile de mii de emigranţi evrei, care veniseră în regiune pe parcursul ultimilor treizeci de ani.

Cei mai mulţi dintre ei veniseră în două valuri succesive. Primul val, din care făcuse parte familia Aaronsohn, reprezentase un exod din Europa Centrală şi de Sud-Est, în anii 1880. Acesta a fost urmat de o a doua

aliyah (textual „înălţare”, în ebraică), la începutul anilor 1900, compusă în principal din evreii ruşi, care fugeau din calea unei noi serii de persecuţii politice ţariste şi pogromuri aprobate de autorităţile de stat. Deşi, din punct de vedere cultural, aceste grupuri erau foarte diferite – majoritatea emigranţilor din primul val erau evlavioşi şi conservatori pe plan social, în timp ce mulţi din al doilea val erau socialişti atei –, ceea ce aveau toţi în comun era faptul că, potrivit capitulaţiilor, mulţi rămăseseră cetăţeni ai locului unde se născuseră.

Acest aranjament funcţionase de-a lungul istoriei atât în beneficiul emigranţilor, cât şi al puterilor occidentale. Prelevându-se de acele prevederi, evreii apelaseră la protecţia patriilor lor anterioare, la fel cum şi acele guverne străine puteau folosi pretextul legal de a se amesteca în treburile otomane în numele grijii faţă de cetăţenii lor transplantaţi. Deşi acest sistem bizar a dat naştere la o serie de paradoxuri, cu siguranţă niciunul nu a fost mai grotesc decât spectacolul Rusiei ţariste apărând vehement drepturile şi bunăstarea cetăţenilor ei evrei din Palestina, dar în acelaşi timp brutalizând sistematic aceeaşi minoritate religioasă în interiorul Rusiei. Odată cu revocarea capitulaţiilor, toate acestea luau sfârşit. În plus, dacă Turcia intra până la urmă în război, cel puţin o parte a acestei comunităţi evreieşti se îndrepta spre un viitor neplăcut; cu mii de emigranţi din primul val deţinând încă paşapoarte austro-ungare şi alte mii din al doilea val deţinând paşapoarte ruseşti, un grup sau celălalt avea să fie categorisit până la urmă drept „cetăţeni ai unei naţiuni ostile”. Aşa cum se întâmplase deja cu nenumăraţi cetăţeni nevinovaţi de pe tot cuprinsul Europei, cei care pierdeau în această loterie puteau fi supuşi apoi deportării sau internării în lagăre.

În tot acest context, cei mai mulţi dintre locuitorii coloniei Zichron Yaakov, inclusiv familia Aaronsohn, beneficiau de un paradox diferit. Aceşti evrei români veniseră în Palestina după ce fuseseră efectiv excluşi de la dreptul de cetăţenie în România, după obţinerea independenţei ţării. Implicit, ei rămâneau astfel cetăţeni ai puterii statale care stăpânise România până la

independenţă, şi anume Imperiul Otoman. Astfel, spre deosebire de ceilalţi evrei din Palestina, Aaron Aaronsohn şi ceilalţi locuitori din Zichron Yaakov puteau privi revocarea capitulaţiilor cu un oarecare calm, dacă nu chiar cu o undă de satisfacţie răutăcioasă.

Acest sentiment a durat extrem de puţin totuşi, deoarece chiar de a doua zi, în 9 septembrie, Constantinopolul a anunţat mobilizarea generală a forţelor sale armate. Sub pretextul ciudat că această măsură era necesară pentru „păstrarea neutralităţii” Imperiului Otoman, ordinul de mobilizare cerea ca toţi cetăţenii de sex bărbătesc cu vârsta cuprinsă între optsprezece şi treizeci şi cinci de ani, să se prezinte pentru încorporarea în armată.[81] Mai rău, acest edict se extindea la aproape *toţi* cetăţenii – conform tradiţiei, evreii şi membrii unor secte creştine erau scutiţi –, guvernul abrogând de asemenea vechiul sistem prin care bogătaşii puteau scăpa de serviciul militar, plătind o taxă (*bedel*) specială.

Aaron Aaronsohn cunoştea suficient de bine modelul de guvernare otomană, încât să ştie că această ultimă clauză nu trebuia luată textual, ci însemna doar că obţinerea unei scutiri de la armată avea să necesite acum plata unor bacşişuri mai numeroase în favoarea şi mai multor funcţionari de stat –, însă mobilizarea îl îngrijora pe agronom din considerente mai generale. Aşa cum ilustrau recentele evenimente din Europa, mobilizarea unei armate însemna aproape întotdeauna o armată pregătită de război; odată ce maşinăria şi birocraţia de război fuseseră puse în mişcare, în paralel cu alimentarea isteriei populare, era greu să mai întorci lucrurile. Mereu, de la izbucnirea conflictului în Europa, Aaronsohn auzise o serie de zvonuri contradictorii de la prietenii lui din ierarhia politică şi militară otomană despre ce ar putea face Constantinopolul, iar această nebuloasă era exacerbată de tabloul vag ce se putea contura despre ceea ce se întâmpla în Europa. În faţa unei asemenea incertitudini, Aaronsohn, aidoma majorităţii evreilor care locuiau în Palestina, nu putea decât să se agaţe de speranţa că raţiunea avea să prevaleze şi războiul evitat.

Este interesant că temerile lui nu par să fi avut legătură neapărat cu alianţa pe care Turcia ar fi ales-o intrând în război, cât mai degrabă cu ideea în sine de a intra în război. Parţial, e posibil ca această atitudine să fi decurs dintr-un numitor comun al războaielor europene, mergând înapoi în timp până la cruciade – indiferent cine câştiga sau pierdea, singura constantă infailibilă era faptul că evreii undeva aveau să sufere –, însă izvora, de asemenea, din stilul special al otomanilor de a purta războaie. În eventualitatea conflictului, autorităţile militare şi civile deopotrivă s-ar considera subit îndreptăţite să se lanseze într-o orgie de rechiziţionări cu toptanul – „jafuri” ar fi un termen mai adecvat –, înşfăcând tot ceea ce considerau necesar pentru efortul de război. Deşi o asemenea campanie ar afecta cu siguranţă satele arabe şi evreieşti în egală măsură, fireşte ar fi mai zeloasă în locurile moderne şi prospere care aveau mai mult de oferit – colonii ca Zichron Yaakov şi Athlit, bunăoară. Deja pe la mijlocul lui septembrie 1914, familia Aaronsohn şi vecinii lor din Zichron au început să ascundă bunurile de valoare, pregătindu-se pentru sosirea dezastruoasă a agenţilor de rechiziţionare.[82]

În după-amiaza de 4 septembrie 1914, Curt Prüfer se afla într-o cameră a hotelului Germania, din Constantinopol, unde avea o întâlnire cu un german blond şi trupeş, de vreo treizeci şi ceva de ani, pe nume Robert Mors. Până de curând, Mors fusese poliţist în oraşul de coastă egiptean Alexandria, iar principalul lor subiect de conversaţie din acea după-amiază era cum ar putea ei să distrugă administraţia britanică din Egipt, printr-o serie de atacuri cu bombe, asasinate şi insurecţii islamice. Cei doi au analizat chiar şi diverse posibilităţi de a arunca în aer canalul Suez.

Întâlnirea lor era remarcabilă atât pe un plan personal, cât şi politic. Exact cu o lună în urmă, Prüfer îşi câştiga anevoios existenţa susţinând prelegeri publice despre limbile orientale în München; acum, era un agent-cheie într-o misiune de spionaj atât de secretă, încât doar vreo treizeci de oameni în lume ştiau poate de existenţa ei. Şi asta din cauză că scopul suprem al acestei misiuni era să

determine intrarea în război a Imperiului Otoman, pe atunci încă neutru, iar printre cei care nu aveau idee de activităţile lui Prüfer în Constantinopol putea fi inclusă practic întreaga conducere politică a Junilor Turci. Meritul pentru regizarea acestor circumstanţe speciale îi aparţinea vechiului mentor al lui Prüfer, Max von Oppenheim, în condiţiile unuia dintre cele mai ciudate acorduri diplomatice puse vreodată pe hârtie.

În timp ce norii războiului se îngroşaseră deasupra Europei în acea lungă vară a anului 1914, o majoritate clară de circa treizeci de membri importanţi ai Comitetului Unităţii şi Progresului (CUP), junta care conducea imperiul, nu dorea să aibă de-a face cu prăpădul care se pregătea în Europa. Exista totuşi o mică facţiune care se zbătea energic pentru a forma o alianţă cu Tripla Înţelegere, în timp ce o alta, condusă de Enver Paşa, ministrul de război, în vârstă de treizeci şi doi de ani, încerca să facă acelaşi lucru cu Puterile Centrale. Enver a avut câştig de cauză. În împrejurările unei sincronizări vădit nefavorabile, acesta semnase acordul de apărare mutuală cu Germania în după-amiaza de 2 august, exact cu câteva ceasuri înainte ca Germania să declare război Rusiei şi conflictul să înceapă.

Doar că, aşa cum s-a dovedit, Enver Paşa purtase aceste tratative fără să-şi fi consultat vreodată colegii din CUP, astfel încât, în momentul semnării acordului, doar trei sau patru dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Enver erau la curent cu ce avea să se întâmple.[83] Şi mai uimitor chiar este faptul că Enver a continuat să păstreze secretul acestei informaţii faţă de restul guvernului turc şi în primele săptămâni ale războiului. Aşa cum le spusese tânărul ministru de război aliaţilor săi germani deja nerăbdători, avea nevoie de ceva mai mult timp pentru a pregăti terenul înainte de a le comunica această mică surpriză colegilor săi din guvern. În acest scop, un eveniment care să precipite lucrurile, ceva care să poată convinge atât restul conducerii Junilor Turci, cât şi întreaga naţiune să renunţe la ideea predominantă a neutralităţii, ar putea să se dovedească foarte util.

Enver venise la poporul potrivit căci, aşa cum aflase de curând şi Belgia, tot o ţară neutră, precipitarea

evenimentelor era un fel de specialitate germană. Pentru a-şi ajuta aliatul turc ţinut în secret, kaizerul Wilhelm al II-lea nu ar fi putut să găsească un ghid mai bun decât Max von Oppenheim şi pledoariile lui despre o revoltă panislamică. Dacă insurecţia islamică ar putea fi instigată în diferite teritorii musulmane controlate de britanici – şi, mai ales, în acea ţară pe care Marea Britanie o furase de la Constantinopol, adică Egipt –, cu siguranţă ar fi evident atât pentru conducerea, cât şi pentru populaţia Imperiului Otoman că trebuiau să intre în război.

Dar dacă ţelul final era atragerea Turciei în război, cel puţin câteva persoane din înaltul comandament german din acea toamnă vedeau o parte pozitivă în menţinerea neutralităţii ceva mai mult timp. Atâta vreme cât rămânea neutru, Imperiul Otoman putea servi drept platformă de lansare pentru eforturile de destabilizare întreprinse de Germania, un fel de cal troian de unde să poată fi pornite atacuri asupra coloniilor britanice din jur, cu foarte puţine riscuri de repercusiuni. Această neutralitate putea servi, de asemenea, drept un scut convenabil în timp ce Germania pregătea terenul pentru cea mai importantă operaţiune militară ce urma să fie declanşată în regiune, atacul asupra canalului Suez. La mijlocul lui august, kaizerul a semnat o directivă secretă vizând înfiinţarea unui „Nachrichtenstelle für den Orient” (Birou de Informaţii pentru Orient), cu sediul la Constantinopol şi care avea rolul de a servi drept agenţie centrală de legătură în campaniile subversive ale Germaniei în Orientul Apropiat.[84] Directorul acelui birou urma să fie Max von Oppenheim. Printre primele măsuri luate de Oppenheim la numirea în funcţie a fost să îi ofere un post fostului său protejat, Curt Prüfer.

Încrederea lui Oppenheim în discipolul său era, desigur, meritată. Imediat ce se cazase la hotelul Germania în seara de 3 septembrie, Prüfer se apucase de treabă. Devreme, a doua zi dimineaţă, s-a întâlnit cu unul dintre locotenenţii-şefi ai lui Enver Paşa, un tânăr ofiţer de stat-major, turcul Omar Fawzi Bey, şi împreună au trecut în revistă o întreagă listă de proiecte de atac împotriva britanicilor din Egipt: angajarea unor triburi de beduini care să atace garnizoanele britanice izolate din lungul canalului

Suez; introducerea pe furiş în ţară a unor aşa-numite unităţi de luptă *komitadji* ale mişcării de rezistenţă, care să instige la o insurecţie islamică; lansarea unei campanii teroriste cu asasinate precise şi atacuri cu bombe detonate la întâmplare. Chiar dacă păstra unele îndoieli în privinţa câtorva dintre planurile mai novatoare propuse de Fawzi Bey şi acoliţii lui – unul dintre ele implica scufundarea intenţionată a unui cargobot încărcat cu ciment, în punctul cel mai îngust al Canalului Suez –, Prüfer aprecia entuziasmul şi gândirea creatoare din spatele lor.[85]

Când nu complota cu Fawzi Bey sau şeicul Shawish, un agitator egiptean detestat şi temut de britanici, Prüfer era în consfătuiri regulate cu alţi patru sau cinci agenţi operativi ai Nachrichtenstelle, care sosiseră deja în capitala turcă. La aceste întâlniri, la care adesea participau şi trei sau patru angajaţi ai ambasadei germane informaţi despre uneltirile lui Oppenheim, se discutau planuri ambiţioase pentru acţiuni de sabotaj şi campanii subversive în toată lumea musulmană: în Egipt, în Asia Centrală stăpânită de Rusia, în Afghanistan, ba chiar şi în îndepărtata Indie.[86]

La sfârşitul unei asemenea şedinţe, în după-amiaza de 7 septembrie, Prüfer a fost condus în faţa omului care făcuse posibile toate acestea, ministrul de război Enver Paşa. Mic de statură, extravagant în uniforma lui elegantă şi extraordinar de chipeş – „cel mai chipeş bărbat din armata turcă”, se extazia *New York Times*[87] –, Enver avea ochi căprui pătrunzători şi o mustaţă spectaculoasă, cu vârfurile răsucite în sus şi pomădate, după moda prusacă. Ceea ce nu era o coincidenţă. Ca ofiţer de legătură al armatei turce în Germania, la începutul anilor 1910, adoptase rapid manierele şi stilul elitei militare de acolo, iar acum se imagina mai prusac decât prusacii. Deşi Curt Prüfer nu prea avea înclinaţii spre psihanaliză, cele câteva cuvinte pe care le-a notat la repezeală în jurnalul său, în acea seară, descriindu-l pe Enver la cei treizeci şi doi de ani pe care îi avea atunci – cu patru luni mai tânăr decât Prüfer –, oferă unul dintre cele mai incisive portrete ale omului care avea să distrugă, practic de unul singur, Imperiul Otoman: „Un om de piatră. Un chip inflexibil, bine format, frumos în sensul feminin. Spilcuit până la preţiozitate. Dar

cu o trăsătură de duritate şocantă. «Noi putem să fim mai cruzi decât britanicii». Omul vrea ceva, dar acel ceva nu vine”.[88]

Dar dintre toate întâlnirile pe care le-a avut şi toate uneltirile pe care le-a auzit în acele prime zile la Constantinopol, pe Prüfer l-a intrigat cel mai mult situaţia unică în care se afla Robert Mors, poliţistul din Alexandria, care fusese destituit din funcţie. Întâmplarea făcuse ca Mors să fie plecat din Egipt când a izbucnit războiul şi, în mod deloc surprinzător ţinând seama de cetăţenia lui germană, fusese imediat concediat din post de către autorităţile britanice. Dar, în mod ciudat, aşa cum se întâmpla încă în acel „război de gentlemeni” care caracterizase începuturile Primului Război Mondial, britanicii i-au permis lui Mors să se întoarcă la Alexandria pentru a-şi lua familia rămasă acolo. În ochii lui Prüfer, asta făcea din Mors intermediarul ideal pentru lansarea campaniei lui subversive. Având în vedere statutul său de european privilegiat, Mors era totodată mult mai recomandabil decât un localnic, pentru a strecura articole de contrabandă printre lucrurile lui personale – iar aici Prüfer se gândea la componente de bombe artizanale – şi a le introduce clandestin în ţară. Ca să-l impresioneze pe fostul poliţist în privinţa misiunii importante ce i se încredinţa, Prüfer a aranjat să fie primit în audienţă la Enver Paşa, chiar cu o zi înainte ca Mors să se îmbarce pe un vas spre Alexandria, având ascunse în bagaje diverse detonatoare de bombe. Ministrul turc de război i-a mulţumit cu căldură lui Mors pentru serviciile lui.[89]

Deşi britanicii au suspectat imediat că între Enver şi înaltul comandament german se încheiase probabil un pact, nu aveau absolut nicio idee în privinţa detaliilor. Bănuielile lor au crescut totuşi, când Prüfer şi alţi agenţi operativi de la biroul de informaţii condus de Oppenheim au început să apară la Constantinopol. „Chiar şi fără [ca Turcia să intre în] război”, telegrafia la Londra ambasadorul britanic Louis Mallet în 15 septembrie, „maşinaţiile germane sunt atât de variate aici, încât nu m-ar mira dacă ar reuşi să regizeze vreun complot contra Canalului, fie prin intermediul unei

aşa-zise nave neutre de pe coasta siriană, fie prin agenţi veniţi de pe uscat.”[90]

Contrare acestor impresii erau dezminţirile pe care ambasadorul britanic le primea în permanenţă din partea oficialităţilor guvernamentale otomane. De la sultan şi premier în jos, Mallet auzea veşnicul refren că Turcia nu avea niciun fel de intenţii militariste şi că nu dorea decât să rămână neimplicată în conflictul european. Dacă, desigur, unii dintre aceşti înalţi demnitari ascundeau cu bună ştiinţă adevărul, alţii vorbeau sincer; părea incredibil, dar mulţi nu aflaseră încă nimic despre acordul cu Germania, semnat de Enver în 2 august.

Mallet i s-a adresat direct lui Enver, în 5 octombrie, prezentându-i suspiciunile lui. Pe lângă alte talente însă, Enver era un mincinos versat. Nu numai că a negat existenţa oricărei intenţii sinistre în spatele deplasărilor de trupe în Palestina, dar, potrivit lui Mallet, „a râs de ideea că nişte nemţi răzleţi ar putea organiza vreo lovitură iresponsabilă contra Canalului sau altundeva”.[91]

Doar că de data asta ministrul turc de război avea să fie prins cu mâţa-n sac. Cu câteva zile înainte de întâlnirea lui Mallet cu Enver, Robert Mors fusese arestat în portul Alexandria, cu detonatoarele lui de bombe în bagajul personal. Riscând execuţia capitală, conform legii marţiale a Egiptului, nu a pregetat mult până să le povestească anchetatorilor tot ce ştia el despre comploturile germano-turce împotriva Egiptului, neomiţând nici audienţa la Enver Paşa şi urările de bine ale acestuia din ajunul voiajului său. Mors a fost deosebit de volubil când s-a ajuns la relaţia lui cu Omar Fawzi Bey şi Curt Prüfer. Pentru Prüfer, partea cea mai incriminatoare a venit atunci când contrabandistul speriat a recunoscut de bunăvoie că detonatoarele din bagajul lui fuseseră destinate fabricării unor bombe artizanale în Egipt. Când a fost întrebat de unde ştia asta, Mors a răspuns: „Fiindcă odată l-am găsit pe şeicul Shawish stând cu dr. Prüfer în camera acestuia din hotelul Germania. Copiau în arabă o reţetă de fabricare a bombelor… [Aceasta] conţinea instrucţiuni, o listă de componente chimice şi o schiţă a unei bombe, în colţul din dreapta jos”.[92]

Britanicii din Cairo au dat dovadă de multă îngăduinţă în incidentul Mors, probabil în speranţa că elementele mai moderate din regimul de la Constantinopol ar mai fi putut încă să-l înfrâneze pe impetuosul Enver şi să oprească intrarea Turciei în război. La procesul expediat rapid la curtea marţială, Mors a fost condamnat la închisoare pe viaţă, în timp ce orice menţionare despre întâlnirea lui cu ministrul turc de război a fost omisă intenţionat din toate actele publice. Autorităţile de la Cairo nu s-au arătat însă la fel de clemente cu omul care trăise la un moment dat în mijlocul lor. Din cauza rolului central pe care Curt Prüfer îl jucase în afacerea Mors, britanicii aveau să ofere curând o recompensă pentru capturarea lui.[93]

Vechea clădire a Ministerului de Război, de la intersecţia dintre Horse Guards Avenue şi Whitehall, în centrul Londrei, este o structură neobarocă impozantă, un monolit cu cinci niveluri din piatră albă de Portland, cu câte o cupolă înaltă de nouă metri în fiecare colţ al edificiului. Înăuntru, arată ca un club pentru gentlemeni deosebit de elegant, cu scări de marmură de la un etaj la altul, somptuoase policandre din cristal şi holuri pardosite cu mozaicuri. În încăperile cele mai selecte ale acestui palat cu aproape o mie de camere, pereţii sunt lambrisaţi în lemn de stejar, cu nişe decupaje pentru şemineuri de marmură. În toamna anului 1914, această clădire era cartierul general al Statului-Major General al Imperiului Marii Britanii, a tuturor acelor ofiţeri de rang înalt însărcinaţi cu supravegherea efortului de război al naţiunii lor. De asemenea, la această clădire a fost trimis, la mijlocul lui octombrie, T. E. Lawrence, care îşi terminase în sfârşit raportul despre *Pustia Sin*, pentru a prelua noua lui funcţie de cartograf civil la Secţia Geografică a Statului-Major General.

La vremea aceea, „Secţie” a devenit rapid o denumire inadecvată căci, în decurs de o săptămână de la sosirea lui Lawrence, ultimul dintre cartografii militari ai departamentului a fost expediat pe frontul de luptă din Franţa, nemairămânând la Londra decât el şi şeful lui ierarhic direct. Astfel, Lawrence a ajuns repede să facă singur munca a cel puţin şase oameni: organiza diferitele

hărţi ale teatrelor de război, adăuga noi detalii pe măsură ce soseau rapoartele de pe front, îşi informa comandanţii superiori despre caracteristicile esenţiale ale acelor hărţi.

Ne-am putea imagina că, pentru un tânăr – Lawrence abia împlinise douăzeci şi şase de ani –, faptul de a se trezi subit chiar în centrul nervos al comandamentului militar al naţiunii, de a discuta zilnic cu generali şi amirali, avea să fie o experienţă îmbătătoare. Dar ne-am imagina greşit. Dimpotrivă, Lawrence părea să-şi fi făcut o impresie categoric negativă despre noul cadru din jurul lui, unde ocupanţii birourilor au devenit ţinta de predilecţie a spiritului său muşcător.

Parţial, e posibil ca dispreţul lui să fi izvorât din asemănarea izbitoare pe care o sesizase între cultura militară şi cea a sistemului de învăţământ englez, al cărui produs era şi el: nesfârşitele plecăciuni şi temenele în faţa autorităţii; structura ierarhică rigid definită, aşa cum denotau cravatele speciale purtate de studenţii din ultimul an şi de monitorii din şcoli, sau numărul treselor şi al stelelor de pe epoleţii uniformelor în armată; privilegiile speciale acordate sau refuzate, ca rezultat al acelor aspecte. Aşa cum îi spunea glumeţ Lawrence unui prieten, la scurt timp după ce venise la Ministerul de Război, s-ar fi zis că toate acele scări ale clădirii, cu adevărat grandioase, erau rezervate în exclusivitate feldmareşalilor şi „femeilor de serviciu”, sau doamnele de la curăţenie.[94]

Atitudinea lui lipsită de respect decurgea, probabil, şi din calibrul general al ocupanţilor clădirii. Întrucât majoritatea ofiţerilor activi din armată erau acum pe front în Franţa, statul-major fusese umplut cu diverse cadre aduse din rândul rezerviştilor sau al pensionarilor, or chiar pentru o persoană neavizată, cum era Lawrence pe atunci, devenea limpede că mulţi nici nu aveau habar de ce ar fi trebuit să facă. Ca în oricare instituţie, sentimentul de a fi inadecvat pentru acea muncă era adesea mascat printr-o aură de suficienţă exagerată: la Ministerul de Război, coloneii şi generalii proaspăt unşi păşeau ţanţoşi pe coridoare, cu hârtii în mână, sau convocau şedinţe urgente cu subalternii, ori trimiteau vreun curier de la Cercetaşi la

Secţia Geografică pentru cea mai recentă hartă a câmpului-de-luptă X şi care trebuia să fie gata acum zece minute.

Un rezultat colateral al acestui climat de impostură şi îngâmfare însă a fost faptul că a condus direct la încorporarea lui Lawrence, în nişte împrejurări pe care avea să le relateze ulterior cu mult umor.

La scurt timp după ce a început să lucreze în cadrul Statului-Major General, a fost adus valvârtej în faţa augustei persoane a generalului Henry Rawlinson. Rawlinson urma să părăsească Londra, pentru a prelua comanda forţelor armate britanice din Belgia, iar Lawrence fusese chemat de urgenţă pentru a-i da ultimele informaţii despre hărţile Belgiei, recent actualizate de la faţa locului. Doar că, potrivit lui Lawrence, pe Rawlinson l-a apucat amocul când a văzut hainele civile ale tânărului din faţa lui şi a răcnit: „Eu vreau să vorbesc cu un ofiţer!”[95] Întrucât Secţia Geografică era compusă acum din numai doi oameni, Lawrence a fost trimis pachet la depozitul de efecte pentru armată şi marină, unde urma să fie costumat ca sublocotenent, în timp ce actele aferente „numirii” lui erau întocmite la repezeală. Totuşi, uniforma nu avea să rezolve de fapt problema; în anii următori, desconsideraţia lui Lawrence faţă de protocolul militar, manifestată atât printr-o înfăţişare îndeobşte neglijentă, cât şi printr-o atitudine relaxată frizând insolenţa, avea să-i scoată din minţi nu de puţine ori pe ofiţerii lui superiori.

Dar chiar dacă făcea parte acum din armată, indiferent cum se ajunsese la asta, munca lui Lawrence la Ministerul de Război nu-l aducea nicidecum mai aproape de arena acţiunii principale. Având în vedere că înălţimea lui era sub minimul staturii standard acceptat de armata britanică, Lawrence avea nevoie de o situaţie în care experienţa şi cunoştinţele lui puteau precumpăni în raport cu neajunsurile fizicului său, iar singurul scenariu posibil întrunind acel criteriu era, încă o dată, dacă Turcia intra în război.

Acest lucru părea mai improbabil decât oricând. În condiţiile în care războiul încremenea într-un impas – pe frontul de vest ambele părţi săpau acum frenetic tranşee –, ce motiv ar fi avut oricare altă putere statală să vrea să se

bage în noroaie? „Turcia pare în sfârşit să fi luat decizia de a sta cuminte şi a păstra pacea cu toată lumea”, i se lamenta Lawrence lui Winifred Fontana, soţia consulului britanic din Alep, în 19 octombrie.[96] Dar exact peste două săptămâni, temerile lui au contenit. În 2 noiembrie, după ce până la urmă facţiunea lui Enver Paşa avusese câştig de cauză, Turcia a intrat în război de partea Germaniei şi a Austro-Ungariei.

Pentru Lawrence, veştile bune nu s-au oprit aici. Ca urmare a declaraţiei Turciei, Stewart Newcombe a fost rechemat de pe teatrul de război din Franţa, pentru a prelua comanda unei noi unităţi de informaţii a armatei la Cairo, oraşul desemnat drept cartier general pentru efortul de război al Marii Britanii în teatrul de luptă din Orientul Apropiat. Urma să fie o unitate foarte mică, doar câţiva oameni cu vaste cunoştinţe despre regiune, iar Newcombe i-a ales imediat pe Lawrence şi Leonard Woolley pentru a i se alătura.

„Acum este Cairo”, îi scria Lawrence lui Winifred Fontana din nou, la începutul lui decembrie, în mod limpede într-o stare de spirit mult ameliorată. „Totul merge bine, dar nu şi la turci.”[97]

Era un ţinut pustiit. Deşi Aaron Aaronsohn fusese pregătit pentru atacul sălbatic al brigăzilor de rechiziţionare ca urmare a intrării otomanilor în război, jaful la care acestea s-au dedat a întrecut chiar şi cele mai rele închipuiri ale lui. Pe tot cuprinsul Siriei, recolte, vehicule agricole şi animale de tracţiune erau confiscate şi trimise mai departe, în numele cerinţelor pe timp de război, nefericiţii proprietari primind în schimb nişte chitanţe mâzgălite la repezeală, care, ştiau cu toţii, nu aveau să le mai aducă niciodată înapoi bunurile pierdute. Şi, exact cum se temuse agronomul, jafurile păreau să nu aibă limită în coloniile evreieşti. În Zichron Yaakov, potrivit biografului Ronald Florence, „Aaron Aaronsohn a văzut cum soldaţii turci luau îmbrăcăminte (inclusiv lenjerie de damă şi haine pentru copii), căruţe, care, bivoli de apă, utilaje agricole, unelte, arme de foc, instrumente medicale (inclusiv cele pentru obstetrică), microscoape, chiar şi stâlpi de gard şi

sârmă ghimpată de care era nevoie pentru protejarea culturilor”.[98] În cele din urmă, cea mai mare parte a ţevilor de irigaţie din Zichron aveau să dispară şi ele, lăsând câmpurile şi livezile să se ofilească din cauza lipsei de apă. Aaronsohn a putut să evite o asemenea spoliere a Staţiunii de Cercetări Agricole de la Athlit, doar prin intervenţia fermă a oficialităţilor otomane locale şi prin amplasarea unor paznici înarmaţi.

Poate că agronomul s-ar fi resemnat cu gândul că aceste prăduiri făceau parte din inevitabilele sacrificii ce trebuie acceptate pe timp de război, dacă ar fi ştiut că aveau să servească efortului de război; în schimb, efectul lor era de a devasta Siria din interior, făcând de fapt jocul inamicului. În drumurile lui, pe parcursul lunilor următoare, avea să vadă mari mormane de grâu confiscat putrezind în curţile de depozitare ale guvernului; un maldăr din trei mii de saci de zahăr, lăsaţi neacoperiţi, în oraşul Nablus, dizolvându-se în apele pluviale, „spre deliciul puştanilor de pe stradă”.[99] Ca să repare un pod în Beersheba, relata ulterior Aaronsohn, inginerii ceruseră circa trei tone de ciment. În schimb, brigăzile de rechiziţionare adunaseră zeloase cincizeci şi patru de tone, iar întreaga cantitate „a fost distrusă de ploaie înainte de a fi utilizată, cu rezultatul că podul a rămas fără reparaţii”.[100]

Deşi se poate argumenta că, de fapt, coloniile evreieşti au avut de suferit disproporţionat mai mult prin aceste confiscări din cauză că dispuneau de echipamente şi produse mai numeroase şi mai bune, este cert că acţiunile regimului de la Constantinopol au contribuit cu atât mai mult la agravarea năpăstuirilor la care erau supuse. La câteva zile de la intrarea Turciei în război de partea Germaniei şi a Austro-Ungariei, califul, întruchipând suprema autoritate religioasă în lumea musulmană sunnită, a emis o *fatwa*, decretând că acesta era acum un război sfânt, că pentru ocrotirea credinţei era de datoria sacră a fiecărui musulman să se alăture jihadului contra străinilor de islam, duşmanii creştini.[101] Deşi această chemare la jihad şi-a pierdut cumva din strălucire pentru cei care au sesizat că otomanii tocmai se aliaseră cu două puteri imperiale creştine, a avut totuşi efectul scontat de a înflăcăra masele

de musulmani; în oraşele şi târgurile de pe cuprinsul imperiului, tinerii musulmani au ieşit pe străzi şi s-au îndreptat spre centrele de recrutare, declarând că erau gata să lupte şi să moară pentru cauză. Bineînţeles, această *fatwa* a avut şi efectul de a alarma simultan atât populaţia evreiască, cât şi pe cea creştină din imperiu, obligându-l astfel pe guvernatorul Siriei să emită la repezeală un document, explicând că jihadul se aplica doar duşmanilor din străinătate.[102]

Dacă această clarificare a domolit oarecum spiritele în comunitatea creştină, care cuprindea aproape 30 la sută din locuitorii imperiului, efectul de liniştire a fost mult mai limitat în rândurile comunităţii evreieşti. Parţial, teama lor continuă decurgea negreşit din numărul mic al membrilor comunităţii – „mic” având din păcate tendinţa de a se interpreta drept „vulnerabil” pe timp de război –, dar izvora, de asemenea, şi din situaţia controversată pe care coloniştii evrei o aveau în structura socială a Palestinei.

Câteva dintre probleme erau chiar opera coloniştilor. În Zichron Yaakov, la fel ca în majoritatea celorlalte aşezări evreieşti din „primul val”, emigranţii ajunseseră treptat la prosperitate, prin adoptarea sistemului de lucru cu felahi, folosind pentru muncile manuale ţărani arabi de prin partea locului, care nu aveau pământ sau luau pământ în arendă. Dimpotrivă, mulţi dintre emigranţii veniţi din Rusia cu a doua *aliyah*, majoritatea cu idei socialiste, înfierau acest aranjament, considerându-l exploatator şi feudal; pentru crearea „evreului nou”, susţineau ei, toată munca trebuie să fie făcută de evrei în mod nemijlocit. Pentru felahii năpăstuiţi, erau evidente dezavantajele ambelor abordări: prima, perpetuând sistemul muncii pe plantaţii, care făcuse ca familiile lor să trăiască de generaţii întregi în sărăcie şi fără drepturi cetăţeneşti; a doua, interzicându-le să aibă un loc de muncă, chipurile spre binele lor – ori, aşa cum avea să remarce caustic Aaron Aaronsohn, „interzicându-le cu generozitate să mai muncească în vreun fel”.[103]

La exacerbarea acestor fricţiuni, contribuia şi faptul că în opinia multora dintre vecinii lor arabi musulmani, evreii erau un *dhimmi* sau popor inferior. Chiar şi pentru acei palestinieni a căror existenţă nu fusese afectată de sosirea

în masă a evreilor, ci poate chiar fusese îmbunătăţită, imaginea unor evrei trăind mai bine decât ei – ca să nu mai menţionăm şi privilegiile suplimentare, de care mulţi se bucurau graţie capitulaţiilor – adăuga încă un strat de amărăciune. Începând cu prima *aliyah*, existaseră atacuri sporadice asupra coloniilor de evrei din partea sătenilor locali, şi uneori uciderea vreunui colonist prins singur pe drum.

Dar coloniştii nu acceptaseră această situaţie cu pasivitate. La începutul anilor 1900, în aşezările lovite dur de tâlhari s-au format forţe paramilitare evreieşti, cei mai cunoscuţi fiind „ghedeoniţii” şi „adepţii lui Bar Giora”, care au început apoi să-şi ofere serviciile de protecţie şi în alte colonii. Nu era nevoie să fii clarvăzător pentru a intui la ce avea să se ajungă; în scurt timp, „ghedeoniţii” şi „adepţii lui Bar Giora” au trecut la raiduri punitive contra satelor de arabi consideraţi ostili sau răspunzători pentru atacurile anterioare, ceea ce a dus la noi represalii, sub forma unor atacuri organizate de arabi.

Luaţi laolaltă, aşadar, în toamna anului 1914, coloniştii evrei din Palestina aveau de ce să fie îngrijoraţi. Ţinând seama de *fatwa* pentru jihad, la care se adăugau rechiziţionările abuzive şi revocarea capitulaţiilor, se punea acut întrebarea dacă reprezentanţii locali ai autorităţilor otomane – mulţi dintre ei neagreându-i pe evrei nici în vremurile bune – ar veni în ajutorul lor, în cazul în care lucrurile ar lua o întorsătură cu adevărat urâtă.

În Zichron Yaakov, un răspuns la această întrebare a început curând să se contureze, dar nu era deloc liniştitor. Fratele mai mic al lui Aaron Aaronsohn, Alex, fusese luat cu forţa în armată în urma raziilor de recrutare din septembrie, iar când în cele din urmă a reuşit să facă rost de un certificat medical şi să se întoarcă acasă după două luni, veştile pe care le aducea erau tulburătoare: după chemarea la jihad, Alex şi toţi ceilalţi evrei şi creştini din unitatea lui de recruţi fuseseră deposedaţi de arme şi încorporaţi în batalioane de muncă forţată. Apoi, la sfârşitul lui noiembrie, a venit un nou edict, prin care se cerea ca armele de foc deţinute de persoane particulare să fie predate autorităţilor, ceea ce a făcut ca un alt escadron militar de

rechiziţionare să dea buzna în Zichron Yaakov. Când locuitorii coloniei au declarat că ei nu aveau niciun fel de arme – îşi luaseră precauţia de a le îngropa pe un câmp din apropiere –, comandantul turc a înşfăcat patru bărbaţi, printre care şi pe nefericitul de Alex Aaronsohn, şi i-a târât cu forţa la Nablus, ca să fie snopiţi în bătaie până mărturiseau adevărul. Dar abia când acelaşi comandant a ameninţat, potrivit unor surse, că îşi va îndrepta atenţia spre tinerele din Zichron, armele au fost predate într-un final, iar Alex şi ceilalţi au fost eliberaţi.[104]

Pentru mulţi dintre emigranţii evrei de pe cuprinsul Palestinei, totul începea să semene cu un preludiu la pogromurile pe care credeau că le lăsaseră în urmă în Europa, mai ales când, în primele zile ale lunii decembrie, reprezentantul Junilor Turci care guverna Palestina, Djemal Paşa, a anunţat că cetăţenii „naţiunilor beligerante” inamice trebuiau să îşi ia cetăţenia otomană, altminteri urmând să fie deportaţi.[105] Această măsură, fireşte, a afectat nemijlocit minoritatea evreiască venită din Rusia, iar în câteva zile, circa opt sute de evrei ruşi au fost adunaţi forţat în Jaffa pentru a fi expulzaţi. Docurile portului s-au umplut repede de alţi evrei încercând să plece cu orice navă, care ar fi acceptat să îi ia, şi spre orice liman sigur, care ar fi putut să-i primească.

O serie de locuitori din Zichron Yaakov s-au alăturat acestui exod, dar familia Aaronsohn nu s-a numărat printre ei. Deşi patriarhul familiei, Ephraim, în vârstă de şaizeci şi şase de ani, trăia încă, fiul său mai mare era cel care lua acum deciziile importante în familie, or pentru Aaron Aaronsohn nu exista nicio decizie de luat. Palestina era casa lor. Mai mult chiar, era locul întregii lui activităţi ştiinţifice şi al visului care îl susţinuse mereu. „Sunt mereu supravegheat”, îi scria el unuia dintre binefăcătorii săi americani, la mijlocul lui ianuarie, „iar mulţi prieteni bine intenţionaţi mă sfătuiesc insistent să plec din ţară cu prima ocazie. Dar eu nu am intenţia să fug – deocamdată.”[106] Totuşi, încrederea lui Aaronsohn în stat fusese profund zdruncinată. „Fiind un vajnic susţinător al turcilor din vremurile de odinioară, regret şi mi-e ruşine pentru tot ceea ce am auzit şi am văzut în aceste ultime săptămâni.”

În dimineaţa de 15 decembrie 1914, un vapor francez plecat de şase zile din Marsilia se apropia de orizonturile joase şi pâcloase din nordul Egiptului. Printre cei aflaţi la bord, era şi T. E. Lawrence, venit să îşi preia noua funcţie din cadrul unităţii de informaţii militare a Forţei Expediţionare Egiptene britanice la Cairo. Era însoţit de omul care urma să-i fie şeful direct în acel post, căpitanul Stewart Newcombe.

Cairo, în 1914, era un oraş care avea sub un milion de locuitori, un loc cu bulevarde largi, grădini frumoase şi promenade elegante pe malul Nilului. În acea vreme, Marile Piramide de la Giseh se aflau la circa şaisprezece kilometri depărtare de marginile oraşului, vârfurile lor de piatră tare fiind vizibile de pe acoperişul majorităţii clădirilor înalte din centru.

Dar, mai mult chiar decât aspectul, ceea ce făcea din Cairo, în 1914, un loc atât de seducător, era statutul său de mare răspântie a lumii, straturile de istorie suprapuse aici mergând înapoi în timp cu peste un mileniu. Oraşul Vechi rămânea un labirint întortocheat de străduţe şi prăvălioare, vechi palate şi moschei cuibărite pe străzi dosnice, şi chiar dacă ocupanţii britanici reuşiseră să dea un lustru european ici şi colo în cei treizeci de ani de guvernare, capitala egipteană continua să fie un loc profund exotic şi misterios, incomprehensibil, aşa cum sunt toate oraşele cu adevărat grandioase.

Toate astea, desigur, îl fascinaseră pe Lawrence încă de la prima sa vizită în Cairo, în urmă cu trei ani. Dacă însă în privinţa înfăţişării generale oraşul nu se schimbase prea mult din 1911, sub alte aspecte Cairo în 1914 era practic de nerecunoscut. De când izbucnise războiul în Europa, devenise un punct de tranzit pentru sutele de mii de militari din trupele teritoriale britanice venite din India, Australia şi Noua Zeelandă, care treceau prin canalul Suez, în drumul lor spre frontul de vest. Aşa cum se întâmplă cu popasurile de „repaus şi relaxare” în majoritatea războaielor, aceşti soldaţi transformaseră rapid o mare parte din Cairo într-un vast cartier al felinarelor roşii, locuri unde puteai cumpăra aproape orice şi pe oricine, dacă plăteai preţul corect.

Această situaţie, scandaloasă pentru locuitorii conservatori din Cairo, nu făcuse decât să se înrăutăţească de la o zi la alta de când Turcia intrase în război. În condiţiile în care un atac al turcilor asupra canalului Suez era acum aproape o certitudine – într-adevăr, la sfârşitul lui noiembrie, guvernatorul Siriei, Djemal Paşa, jurase public acest lucru –, zeci de mii de britanici din trupele teritoriale primiseră ordinul de a rămâne în Egipt, pentru a face faţă pericolului. Din această cauză, Cairo se transforma rapid într-o adevărată tabără militară, străzile din centrul oraşului fiind invadate de ofiţeri păşind ţanţos şi de coloane întregi de soldaţi de rând mişunând în toate direcţiile. Dacă locuitorii oraşului Cairo nu se arătaseră niciodată prea încântaţi de prezenţa supraveghetorilor britanici imperiali – ceea ce era o realitate –, acum îi priveau cu o antipatie de-a dreptul înverşunată.

Pentru a oferi spaţii de birouri şi de cazare ofiţerilor care aveau misiunea de a coordona această forţă militară în expansiune, britanicii au preluat rapid majoritatea hotelurilor de lux. Unul dintre acestea era Savoy, un amestec eclectic de arhitectură britanică din epoca victoriană şi indiană din epoca mogulilor, amplasat în apropiere de malul estic al Nilului. Când au sosit la Cairo, membrii noii unităţi de informaţii a armatei, sub conducerea lui Stewart Newcombe, şi-au stabilit sediul în trei camere mari la unul dintre etajele hotelului Savoy, iar dormitoarele la Grand Continental Hotel, situat imediat alături.

Iniţial, unitatea consta doar din cinci oameni, putând fi luată mai degrabă drept un fel de comisie de absolvenţi de la Oxford sau Cambridge decât un grup angajat în arta neagră a informaţiilor secrete şi a contraspionajului. Împreună cu cei doi arheologi şcoliţi la Oxford, Lawrence şi Woolley, mai erau doi tineri aristocraţi, George Lloyd şi Aubrey Herbert, ambii membrii ai Parlamentului. La scurt timp după sosirea la Cairo, Lawrence îi scria vechiului său prieten, Edward Leeds de la Muzeul Ashmolean, pentru a-i descrie funcţiile fiecăruia: „Woolley se ocupă de personal, e suav cu musafirii pe multe limbi şi întocmeşte liste cu persoanele utile sau indezirabile. (George) Lloyd, care e un

M.P. mai atipic şi altminteri deloc prost, se ocupă de Mesopotamia, iar Aubrey Herbert, care este o persoană bizară, se ocupă de politica turcă. Amândoi, în timpul lor liber, localizează armata turcă, o activitate ce necesită folosirea lupelor”. Cât despre propriile lui îndatoriri, Lawrence scria: „Eu sunt spălătorul-de-sticle, trepăduşul din birou, care ascute creioanele şi şterge peniţele”.[107]

În realitate, Lawrence era cu mult mai mult decât atât. Datorită faptului că lucrase pentru scurt timp la Secţia Geografică a Ministerului de Război de la Londra, a fost pus să răspundă în cadrul unităţii de camera hărţilor. Întrucât toată lumea se pregătea pentru viitorul atac asupra Suezului, această însărcinare îl ţinea ocupat de dis-de-dimineaţă până seara târziu.

Chiar dacă Lawrence ajunsese în sfârşit mai aproape de acţiune, un lucru care nu se schimbase era aptitudinea lui de a-şi irita superiorii din armată. În câteva săptămâni de când venise, o serie de ofiţeri cu grade mari au început deja să se plângă de tânărul firav din camera hărţilor de la Savoy, nemulţumiţi atât de aerul lui obraznic, cât şi de ţinuta lui neglijentă. Dar talentul lui Lawrence de a enerva nu se limita doar la aspectul şi limbajul lui; Lawrence era, de asemenea, şi un scriitor foarte iscusit. Fiind recunoscut drept „expertul pentru Siria” în cadrul unităţii de informaţii secrete, la începutul anului 1915 s-a apucat să lucreze la un lung raport în care descria topografia, cultura şi categoriile etnice ale acelei fâşii late din Imperiul Otoman. Dar Lawrence nu era adeptul limbajului ezitant şi încărcat de determinanţi care, atunci ca şi acum, împăna îndeobşte asemenea rapoarte de fond; în schimb, în „Siria: materialul brut”, şi-a expus opinia despre diferitele oraşe şi segmente de populaţie ale regiunii, într-o proză tăioasă şi originală, ba uneori chiar de o aroganţă comică. Tipică, în acest sens, era caracterizarea caustică făcută Ierusalimului: „Ierusalimul este un oraş murdar, pe care toate religiile semite l-au făcut sfânt... În el, forţele unite ale trecutului sunt atât de puternice, încât oraşul nu poate avea un prezent; oamenii de-acolo, cu rare excepţii, sunt lipsiţi de caracter ca nişte servanţi de la hotel, trăind pe seama mulţimii de vizitatori aflaţi în trecere”.[108]

Remarcabila utilitate a acelei prime fraze – capacitatea ei ca în doar douăsprezece cuvinte să denigreze unul dintre cele mai legendare oraşe din lume, trei religii majore şi să lezeze sensibilităţile oricărui diplomat britanic de rang înalt sau general de armată, care ar fi putut să o citească – era negreşit sursa unei considerabile mândrii pentru Lawrence.

William Yale şi-a permis luxul unui limbaj solemn, atunci când a descris starea de spirit de la bordul vasului comercial ticsit de refugiaţi, cu care a călătorit de la Beirut la Alexandria, la mijlocul lunii noiembrie 1914. După ce reuşise să scape de ameninţătorul plafon de nori ai războiului, care coborâse peste Palestina otomană, Yale nota acum că „pentru toată lumea de la bordul vasului, Egiptul era un loc de refugiu unde nu exista nimic de temut. Nu mi-a trecut prin minte niciodată atunci că un alt gen de teroare avea să cuprindă curând tărâmul faraonilor”.[109]

În loc de soldaţi dedaţi la tâlhării sau fanatici religioşi justiţiari, teroarea la care se referea Yale a îmbrăcat forma zecilor de mii de ostaşi australieni aflaţi în tranzit care, scăpaţi în fine din înghesuiala în care stătuseră săptămâni întregi la bordul navelor de transport cu care fuseseră aduşi din Australia, transformau rapid anticul Cairo într-un lupanar, unde se răcnea grosolan şi se bea whisky cu nemiluita. În ciuda experienţei de care avusese parte cu sondorii americani scandalagii din Ierusalim, Yale, rămas în sufletul lui acelaşi yankeu puritan, nu se aştepta la scenele dezlănţuite pe care le vedea permanent pe străzile oraşului: încăierări, femei pipăite fără ruşine, soldaţi turmentaţi, căzuţi prin şanţuri. În opinia lui, asemenea comportamente revoltătoare nu puteau decât să întineze prestigiul britanicilor în ochii populaţiei locale, „căci egiptenii, asemenea multor etnii din Orientul Apropiat, văd în britanici o rasă superioară şi rece. Aceşti australieni din 1914, nedisciplinaţi, petrecăreţi şi cu sânge fierbinte... au fost o revelaţie”.

Din colţul său izolat, în Ierusalim, Yale asistase la lunga şi lenta prăvălire a Imperiului Otoman în război. În 3 noiembrie, când s-a răspândit vestea despre declaraţia de război a Turciei, grupuri de musulmani au început să se

adune în Oraşul Vechi, numărul lor crescând constant, pe măsură ce alte valuri de oameni se revărsau din satele înconjurătoare. În acea seară, Yale şi alţi expatriaţi occidentali au urmărit, dintr-un balcon de sus al lui Grand New Hotel, cum un şuvoi nesfârşit de tineri trecea prin Poarta Jaffa a Oraşului Vechi îndreptându-se spre moscheea Al-Aqsa, cel mai sfânt lăcaş de cult musulman din Ierusalim, bătându-se cu pumnii în piept şi scandând că erau gata să moară pentru credinţă.

„Ne treceau fiori reci pe şira spinării”, avea să-şi amintească el. „În mod conştient sau nu, simţeam până în adâncul fiinţei noastre că aceşti oameni erau animaţi de aceeaşi fervoare religioasă cu care, acum vreo 800 de ani, pe exact aceeaşi stradă, strămoşii lor îşi măsuraseră forţele cu străbunii noştri cruciaţi.”

Spectacolul văzut de la balconul hotelului a avut, de asemenea, efectul de a-l convinge pe Yale şi pe şeful lui, A. G. Dana, că era timpul să plece de-acolo. Peste trei zile, erau în portul Jaffa, tocmindu-se pentru a obţine locuri la bordul unui cargobot încărcat cu refugiaţi. Urmând o rută întortocheată la bordul altor vase supraîncărcate, în 17 noiembrie au ajuns într-un final în Egipt, unde au dat peste noua teroare a soldaţilor australieni cheflii.

Sosirea lor a fost remarcată de un ofiţer vigilent al serviciului de informaţii britanic. Pe cheiul din Alexandria, Yale a fost condus la un birou, pentru a declara tot ce văzuse sau auzise în Palestina în perioada recentă. Spre plăcuta surpriză a anchetatorului, petrolistul american părea să fi observat multe detalii pe parcursul fugii lui din Siria, fiind în măsură să furnizeze estimări privind efectivele trupelor turceşti dintr-o serie de oraşe şi localităţi din sudul Palestinei. A confirmat, de asemenea, că pretutindeni în regiune erau ofiţeri germani şi că, împreună cu convoaie de camioane cărând echipament militar şi diverse batalioane de turci mărşăluind, germanii păreau să se îndrepte spre sud.[110]

În Cairo, Yale a fost nevoit să aştepte până când şefii lui de pe Broadway 26 aveau să decidă ce să facă totuşi cu el şi cu ceilalţi angajaţi Socony risipiţi prin Orientul Mijlociu. Privită din perspectiva proiectului de la Kornub al firmei

Standard, intrarea otomanilor în război nu făcea decât să înrăutăţească situaţia şi mai mult. Ţinând seama de blocada impusă acum de marina militară britanică şi franceză pe linia de coastă a noului lor inamic – iar în perioada otomană asta însemna întregul ţărm răsăritean al Mediteranei, din Palestina până în colţul sud-estic al Europei –, posibilitatea de a dezvolta acea concesiune era categoric îndepărtată. Întrebarea fundamentală pentru Socony era dacă să retragă pe moment oamenii din Orientul Mijlociu şi să îi aducă acasă, sau să îi ţină la faţa locului, în speranţa unei ameliorări, greu de prevăzut, în viitorul apropiat.

Yale era încă în aşteptarea răspunsului când, într-o zi de la sfârşitul lui decembrie, s-a auzit un ciocănit la uşa camerei lui din National Hotel. Nu l-a recunoscut imediat pe vizitatorul lui – omul era tânăr şi într-o uniformă a armatei britanice, două caracteristici pe care le regăseai la tot pasul în Cairo pe atunci –, însă privirea pătrunzătoare a ochilor lui albaştri i se părea cumva cunoscută.

— Salut, Yale, a zis musafirul, rânjind amuzat în colţul gurii. Nu mă mai ţii minte? Sunt Lawrence de la Serviciul de informaţii britanic. Ne-am întâlnit la Beersheba, în ianuarie.

Yale şi-a adus aminte atunci şi, negreşit, şi-a amintit de asemenea plăcerea cu care tânărul arheolog înfumurat se apucase să-i demoleze imaginea de „playboy” sub care se ascundea.

Aşa cum s-a dovedit curând, această întâlnire avea să fie tot un fel de interogatoriu. Chiar dinainte de a intra în război, Constantinopolul deplasase trupe în jos, în Palestina, pregătindu-se evident pentru un atac asupra canalului Suez, iar acum ritmul acestor manevre se accelerase. Lawrence, sosit şi el doar de câteva zile în Egipt, avusese ideea să verifice listele cu străinii intraţi în ţară şi aşa dăduse de numele lui Yale. Acum, voia să afle toate informaţiile posibile despre drumul pe care Standard Oil se apucase să-l construiască la sud de Hebron: traseul exact, compoziţia structurii de bază şi sistemul de drenare, precum şi dacă putea fi folosit de turci pentru a transporta armament greu în sud.

„După ce a obţinut toate informaţiile pe care le deţineam”, îşi amintea Yale, „a început să vorbească despre situaţia din Palestina. În scurt timp, am descoperit că, deşi eu tocmai sosisem de-acolo, acest ofiţer ştia mult mai multe lucruri decât mine. Atunci, am început să mă edific în privinţa eficienţei Serviciului de Informaţii britanic şi să înţeleg câte ceva din capacităţile tânărului Lawrence.”[111]

În acea seară, Lawrence a notat observaţiile sale într-un raport pentru şefii săi din serviciul de informaţii al armatei. Concluziile nu erau prea plăcute. Deşi şoseaua Hebron-Beersheba nu era terminată, Socony încheiase lucrările pe tronsonul cel mai dificil, coborârea prin dealurile Iudeii până la marginea deşertului. Bazându-se, poate, pe experienţa lui de tehnician la canalul Panama, William Yale luase măsuri ca drumul să fie croit cu o înclinare a pantei suficient de graduală, încât să permită circulaţia camioanelor grele – o înclinaţie atât de graduală, de fapt, încât cu uşurinţă straturile de împietruire puteau fi convertite în terasamente de cale ferată. Până atunci, tacticienii militari britanici consideraseră că orice înaintare turco-germană de anvergură spre Suez, venind din sudul Palestinei, s-ar fi limitat în mare parte la vechea cărare îngustă din apropierea ţărmului Mediteranei. Cu drumul lor pornit din Hebron, Standard Oil şi William Yale fără să-şi dea seama le oferiseră turcilor posibilitatea de a-şi extinde aria operaţiunilor cu circa patruzeci şi cinci de kilometri.[112]

În dimineaţa de 21 noiembrie 1914, la mai puţin de trei săptămâni după intrarea Turciei în Primul Război Mondial, Ahmed Djemal Paşa, unul dintre cei trei Juni Turci ai „triumviratului” care conducea acum Imperiul Otoman, a părăsit Constantinopolul pentru a prelua noua sa funcţie dublă de comandant al Armatei a Patra şi guvernator al Siriei. Autoritatea lui reală era cu mult mai mare decât sugerau aceste titluri: el era supremul conducător politic şi militar al tuturor ţinuturilor otomane aflate la sud de Anatolia şi la vest de Irak, o zonă care cuprindea peste jumătate din teritoriul total al Imperiului Otoman din acea vreme. Şi, aşa cum şedea bine unei asemenea autorităţi,

prima lui prioritate era să ducă armata turcă la canalul Suez şi să lovească în inima Egiptului britanic.

Pe parcursul următorilor trei ani, Djemal Paşa va ajunge să domine complet viaţa în Siria, acţiunile lui purtând răspunderea pentru multe din cele care aveau să urmeze. În dubla lui capacitate de lider politic şi militar, va intra de asemenea în contact – şi în diferite etape le va folosi serviciile – cu trei oameni foarte diferiţi: Aaron Aaronsohn, Curt Prüfer şi William Yale.

În anumite privinţe, Djemal, scund şi robust cum era, nu părea candidatul verosimil pentru o asemenea funcţie. Născut în 1872 în familia unui ofiţer otoman de rang inferior, Djemal alesese o carieră în armată, cum era de aşteptat, şi promovase în grad, fără să se remarce în mod deosebit, înainte de a-şi lega soarta de cea a conspiratorilor reformişti din Comitetul Unităţii şi Progresului (CUP), la începutul anilor 1900. Fiind o figură relativ obscură până la lovitura de stat din 1913, care a permis Comitetului să guverne prin decrete discreţionare, Ahmed Djemal a fost numit apoi guvernator militar al Constantinopolului. După nici un an, odată cu impunerea aşa-numitului „triumvirat” al celor trei Juni Turci, acest ofiţer de patruzeci şi doi de ani a devenit una dintre cele trei figuri publice ale comitetului care controla din umbră imperiul.

Fără doar şi poate, unul dintre motivele ascensiunii politice a lui Djemal a fost forţa sa de atracţie. Aşa cum avea să-şi amintească Henry Morgenthau, ambasadorul american în Turcia, „când îţi strângea mâna, prinzându-te ca într-o menghină şi uitându-se scrutător la tine cu ochii aceia pătrunzători, forţa personală a acestui om devenea impresionantă”.[113] Asta nu însemna că Morgenthau îl simpatiza pe Djemal; dimpotrivă, vedea în charisma lui o forţă răuvoitoare, descrisă cel mai bine printr-o proză înfierbântată şi cu tente rasiale. „Avea ochi negri şi sfredelitori, agerimea lor, rapiditatea şi acuitatea cu care ţâşneau de la un obiect la altul, cuprinzând aparent totul din câteva priviri fulgerătoare, denotau viclenie, implacabilitate şi egoism în cel mai înalt grad. Chiar şi râsul lui, care îi dezgolea în totalitate dantura albă, era dezagreabil şi animalic.”

Un punct de vedere mai nuanţat a fost oferit de către un alt american, care l-a cunoscut bine pe Djemal în timpul războiului. Howard Bliss, preşedintele Colegiului Protestant Sirian din Beirut, avea să îşi aducă aminte de figura guvernatorului la o recepţie de după-amiază organizată în timpul războiului la Beirut, un eveniment monden la care fuseseră invitaţi chiar şi cetăţenii expatriaţi ai duşmanilor Turciei. Djemal era „vesel, amabil, atent, preumblându-se dezinvolt cu mâinile în buzunar sau poposind pe braţul unui fotoliu, în timp ce celălalt braţ al fotoliului era ocupat de o fermecătoare doamnă din Europa”.[114] Observând dragostea guvernatorului pentru copii şi manifestările de afecţiune faţă de nevasta sa – „neobişnuite la orientali” –, Bliss vedea în Djemal un om prins între o vanitate copleşitoare şi o bunătate profundă, „o personalitate mustind de elemente contradictorii: cruzime şi clemenţă, fermitate şi fantezie, idealitate [*sic*] şi hedonism, egocentrism şi patriotism”.

Aceste trăsături de caracter conflictuale oglindeau concepţiile politice ale lui Djemal. Într-adevăr, omul părea să întruchipeze contradicţiile interne inerente mişcării Junilor Turci, care oscilau între Vest şi Est, modernitate şi tradiţie, veneraţie faţă de puterile europene şi resentimente amare. Fiind un musulman evlavios, care îmbrăţişa crezul jihadist al panislamismului, Djemal fusese, de asemenea, unul dintre liderii Junilor Turci care pledase cu vehemenţă pentru acordarea de drepturi cetăţeneşti depline minorităţilor religioase şi etnice din imperiu. Deşi era un adevărat estet, iubind muzica şi literatura europeană şi plăcându-i nespus de mult să vorbească franţuzeşte în saloanele expatriaţilor de la Constantinopol, Djemal îşi îndemna totuşi compatrioţii să epureze naţiunea de influenţa occidentală coruptă. Visând la o renaştere a Turciei şi a Islamului, care să redea Imperiului Otoman splendoarea de odinioară, Djemal era în sinea lui un tehnocrat, dornic să împingă naţiunea lui în modernitate, prin construirea de drumuri, căi ferate şi şcoli.

„Avea ambiţia să creeze o Sirie pe care să o poată expune cu mândrie, spre admiraţia Europei”, scria Bliss. „Cred că nu ar fi nedrept dacă l-aş numi un patriot personal. Era extraordinar de vanitos. Dorea să reformeze

Turcia, dar dorea eminamente să fie cunoscut drept Reformatorul-Şef.”[115]

Pentru a încerca să înfăptuiască acest lucru, Djemal se va bizui pe abilităţile pe care şi le perfecţionase în timpul ascensiunii dificile printre tendinţele politice înşelătoare ale CUP, capacitatea de a trece într-o clipită de la excelenţă morală la ferocitate, o îndemânare atât de a oferi pacea, cât şi de a mânui pumnalul. Aşa cum aveau să descopere curând cei care trăiau pe teritoriile sudice guvernate de el, Djemal Paşa putea fi de o solicitudine extraordinară în încercarea de a ţine de partea sa orice potenţial duşman, dar dacă măgulirile, sinecurile şi promisiunile nu păreau să aibă efect, nu ezita să aplice vechile metode ale surghiunului şi execuţiei.

În timp ce trenul lui ieşea din gara Haidar Paşa, părăsind Constantinopolul, dificultăţile reformării Siriei aveau să se contureze tot mai pregnant – obstacolul iniţial întâmpinat de Djemal fiind chiar să ajungă acolo. Prima parte a acelei lungi călătorii s-a desfăşurat destul de bine, un voiaj agreabil cu trenul, timp de două zile prin centrul Anatoliei, însă necazurile au început când au ajuns în oraşul-depou Mustafabeyli, în capătul nordic al golfului Alexandretta. Acolo, jenaţi, funcţionarii locali l-au informat pe Djemal că linia ferată care mergea mai departe spre oraşul Alexandretta (Iskenderun, în zilele noastre) fusese recent luată de ape în câteva locuri. Paşa a hotărât să îşi continue drumul cu un automobil, dar după doar câţiva metri pe „şoseaua” principală spre Alexandretta, maşina s-a împotmolit cu roţile în noroi până la osii. De acolo, după patru ceasuri de deplasare în şaua calului, Djemal a ajuns într-un final la orăşelul Dort Yol, de la malul mării. Aici, au găsit un mic vagon de tramvai pentru două persoane care, cum sperau unii mai optimişti, era eventual suficient de uşor, încât să poată rula pe şinele deteriorate din lungul coastei, ca să-i ducă pe paşă şi pe şeful statului-major la Alexandretta, o localitate situată la circa şaisprezece kilometri mai încolo.

„Niciodată nu voi uita această călătorie cu tramvaiul pe şinele alunecoase”, scria Djemal. „De nenumărate ori, viaţa noastră a fost în pericol, în timp ce înaintam prin ploaia

torenţială în lungul coastei, care era păzită de vase inamice... Am ajuns la Alexandretta după o călătorie în care tramvaiul a mers pe şine care, în unele locuri, stăteau suspendate peste un gol pe porţiuni de cincisprezece până la douăzeci de metri, iar în altele erau sub apă.”[116]

Dar alte veşti proaste îl aşteptau în continuare pe paşă. Drumul care ducea la Alep, singura legătură dintre Alexandretta şi partea dinspre interior a nordului Siriei, era acum impracticabil – deşi „impracticabil” era poate puţin zis. Cu ceva timp în urmă, începuseră nişte reparaţii pentru refacerea drumului, dar deocamdată nu se îndepărtaseră decât pietrele de la suprafaţă. Aceste pietre zăceau acum sub formă de stive cât vedeai cu ochii, de o parte şi de cealaltă, astfel încât drumul arăta acum ca „un canal perfect”, cum spunea Djemal. Aşa cum avea să exclame în memoriile lui: „Şi acesta este singurul drum care ţine armata mea în contact cu patria!”[117]

Când Djemal a ajuns într-un final la cartierul său general din Damasc, în 6 decembrie, după peste două săptămâni de la plecarea din Constantinopol, trăsese deja o concluzie mai mult decât evidentă: atacarea canalului Suez trebuia amânată, până la rezolvarea unor probleme fundamentale legate de liniile de aprovizionare şi de infrastructură. A făcut totuşi greşeala de a împărtăşi această idee tânărului ofiţer german de informaţii, care aşteptase sosirea lui în Damasc şi care fusese desemnat pentru a-i servi lui Djemal drept om de legătură cu înaltul comandament german: maiorul Curt Prüfer.

Pentru Prüfer, nici nu se putea pune problema de a întârzia declanşarea ofensivei asupra Suezului. Aşa cum îi scria lui Max Oppenheim după ce aflase de ezitarea lui Djemal, sprijinul pentru jihad în rândurile sirienilor fusese modest de la bun început, iar în eventualitatea unei amânări, „nu încăpea nicio îndoială că bruma de entuziasm întreţinută cu multă grijă avea să dispară şi că vechea indiferenţă, dacă nu chiar ostilitate, îi va lua locul”. Mai grav chiar, o asemenea tergiversare ar provoca „totala descurajare a egiptenilor, care oricum sunt nişte laşi”.[118]

Era o atitudine destul de ciudată din partea lui Prüfer, din moment ce cea mai mare parte a scrisorii lui către

Oppenheim consta din argumente care susţineau că un atac asupra canalului avea toate şansele să dea greş, teoria lui fiind că „mijloacele nu sunt suficiente pentru misiune”. Dar e posibil ca Prüfer să fi avut un motiv mai sumbru de a insista astfel. În Constantinopol, văzuse cât de mult durase până ce Turcia să fie convinsă să intre în război, şi, cum ştia prea bine din rapoartele serviciilor secrete, pe care le primea la Damasc, existau încă suficienţi membri în conducerea CUP care unelteau pentru retragerea ţării din alianţa cu Germania şi pentru tratative de pace cu Antanta. Un atac asupra Suezului ar fi pus capăt acestor lucruri. Din acel moment, Turcia ar fi fost nevoită să meargă umăr la umăr cu Germania, indiferent dacă la moarte sau la victorie.

La scurt timp după aceea, Djemal a primit o depeşă concisă de la Constantinopol: planul de atac asupra canalului Suez trebuia să continue fără întârziere.

---

[70] Hollis către Lansing, 9 noiembrie 1914; NARA M353, Rola 6, Clasificare zecimală 867.00/713.
[71] Magnus, *Kitchener*, pp. 282–84.
[72] Stevenson, *1914–1918*, p. 54.
[73] Keegan, *The First World War*, p. 7; J. Vallin, „La Mortalité par génération en France depuis 1899”, *Travaux et documents*, Cahier no. 63 (Paris: Presses Universitaires de France).
[74] Haig, însemnare din jurnal, 2 iulie 1916, după cum citează Gilbert, *The Somme*, p. 93.
[75] Lawrence către Liddell Hart, în Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt.2. p. 90.
[76] Ibid.
[77] Aşa cum este citat de Fischer, *War of Illusions*, p. 542.
[78] Lawrence către Rieder, 18 septembrie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 185.
[79] Relatarea lui William Yale despre viaţa în Ierusalim la sfârşitul anului 1914 provine în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 2.
[80] NARA RG84, Fond 448, Volumul 14.
[81] Beaumont către Gray, 3 august 1913, Dosar 35857, No. 605; şi Tewfik Paşa către Grey, 4 august 1914, Dosar 35844, No. 598, în Gooch & Temperly, *British Documents on the Origins of the War*, Vol. XI.
[82] O relatare excelentă şi relativ nepărtinitoare despre tensiunile din Siria, în timpul războiului, poate fi găsită în jurnalul consulatului ţinut

de consulul american la Damasc, John Dye; NARA RG84, Fond 350, Volumul 101. O relatare, fireşte mai subiectivă, se află în *With the Turks in Palestine* de Alex Aaronsohn.

[83] Secretul despre alianţa turco-germană a fost păstrat cu zel de către ambele părţi. În 29 iulie 1914, în timp ce se negocia încă pactul secret cu Enver, generalul Liman von Sanders, comandantul misiunii militare germane în Turcia, a cerut permisiunea să se întoarcă în Germania în caz de război. Când i-a fost prezentată telegrama de la Sanders, kaizerul Wilhelm a notat pe margine: „Trebuie să stea acolo şi, de asemenea, să instige la război şi răscoală contra Angliei. Nu a auzit încă de alianţa avută în vedere, conform căreia el urmează să fie Comandant-Şef?!”

[84] Oppenheim către Bethmann-Hollweg, 18 august 1914; NARA T137, Rola 143, Cadrele 16–21, Der Weltkrieg no.11, Banda 1.

[85] Prüfer, *Diary*, 8 septembrie 1914; HO.

[86] Oppenheim către Bethmann-Hollweg, 18 august 1914; NARA T137, Rola 143, Cadrele 16–21, Der Weltkrieg no.11, Banda 1.

[87] *New York Times*, 20 aprilie 1915.

[88] Prüfer, *Diary*, 7 septembrie 1914; HO.

[89] *Interrogation of Robert Mors*, 10 octombrie 1914, pp. 4–5; PRO-FO 371/1972, Dosar 66271.

[90] Mallet către Grey, 15 septembrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 8.

[91] Mallet către Grey, 6 octombrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 93.

[92] *Interrogation of Robert Mors*, 10 octombrie 1914, p. 5; PRO-FO 371/1972, Dosar 66271.

[93] McKale, *Curt Prüfer*, p. 31.

[94] Lawrence către un „Prieten”, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 188.

[95] Lawrence către Liddell Hart, 1 august 1933, în Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt. 2, p. 141.

[96] Lawrence către Fontana, 19 octombrie 1914, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 187.

[97] Lawrence către Fontana, 4 decembrie 1914, în ibid., p. 189.

[98] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 119.

[99] Aaronson, *Present Economic and Political Conditions in Palestine*, p. 6, începutul anului 1917; PRO-FO 882/14, f. 328.

[100] Aaronsohn (anonim), „Syria: Economic and Political Conditions”, *Arab Bulletin* no. 33 (4 decembrie 1916): 505.

[101] Kayali, *Arabs and Young Turks,* pp. 187–188.

[102] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman,* p. 204.

[103] Aaronsohn (anonim), „The Jewish Colonies”, *Arab Bulletin*, no. 64 (27 septembrie 1917): 391.

[104] Alex Aaronsohn, „Saifna Ahmar, Ya Sultan!”, *The Atlantic Monthly*, iulie 1916, Vol. 118.

[105] Un număr de istorici au afirmat că Djemal Paşa a ordonat expulzarea evreilor din Palestina în 1914–1915, în cadrul unei campanii generale de distrugere a comunităţii evreieşti, dar cel care a susţinut cel mai vehement această idee a fost David Fromkin. La pp. 210–211 din *A*

Peace to End All Peace, Fromkin afirmă că Djemal „a dispus măsuri violente împotriva coloniştilor evrei. Influenţat de un demnitar otoman animat de un antisionism crâncen, pe nume Beha-ed-din, Djemal a trecut la distrugerea coloniilor sioniste şi a ordonat expulzarea tuturor evreilor veniţi din străinătate – ceea ce însemna majoritatea evreilor din Palestina". De fapt, ordinul de expulzare dat de Djemal în decembrie 1914 se aplica doar cetăţenilor din naţiunile beligerante ostile, aceeaşi politică adoptată şi de alte ţări la izbucnirea Primului Război Mondial, şi a fost apoi modificat, în scurt timp, pentru a-i excepta pe evreii francezi şi britanici. Mai mult chiar, evreilor „beligeranţi" din Palestina care urmau să fie expulzaţi, în principal evrei ruşi, li s-a dat posibilitatea de a rămâne, cu condiţia să îşi ia cetăţenia otomană, o opţiune unică pentru Imperiul Otoman. Ca rezultat al acestui tratament tolerant şi al nenumăratelor posibilităţi de salvare pe care le oferea, doar o mică parte, estimată la 85000, din evreii care locuiau în Palestina antebelică au părăsit sau au fost forţaţi să părăsească teritoriul, şi în niciun caz „majoritatea evreilor din Palestina", cum aprecia Fromkin.

[106] Aaronsohn către Rosenwald, 21 ianuarie 1915; NARA RG84, Articolul 58, Volumul 378, Clasificare zecimală 800.

[107] Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 69.

[108] Lawrence, „Syria: the Raw Material", scris la începutul lui 1915, *Arab Bulletin* no. 44 (12 martie 1917).

[109] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 3, p. 1.

[110] Military Censor, *Statement of W. M. Yale*, 17 noiembrie 1914; PRO-WO 157/688.

[111] Yale, *T. E. Lawrence: Scholar, Soldier, Satesman, Diplomat* (nedatat, dar din 1935); BU Cutia 6, Dosar 1.

[112] Lawrence, notiţe de mână (nesemnate şi nedatate) de la întrevederea cu William Yale; PRO-WO 158/689.

[113] Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, p. 120.

[114] Bliss, „Djemal Pasha: A Portrait", în *The Nineteenth Century and After*, vol. 86 (New York: Leonard Scott, iulie-decembrie 1919), p. 1151.

[115] Ibid., p. 1153.

[116] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, pp. 141–42.

[117] Ibid., p. 143.

[118] Prüfer către Oppenheim, 31 decembrie 1914; PAAA, Rola 21128, Der Weltkrieg no. 11g, Banda 6.

5

O mizerie abjectă

În ceea ce priveşte Siria, Franţa, şi nu Turcia, este inamicul.[119]

T. E. Lawrence către familia lui, februarie 1915

La scurt timp după preluarea postului de la hotelul Savoy, Lawrence şi-a adjudecat cel mai mare perete din birou şi l-a acoperit cu o imensă hartă, împărţită pe sectoare, a lumii otomane. În momentele libere, se posta în dreptul peretelui opus şi contempla harta, cât îi permitea răgazul avut la dispoziţie, studiind vasta ei suprafaţă.

În ianuarie 1915, aştepta atacul turcilor asupra canalului Suez cu o oarecare nervozitate. Unul dintre motive era faptul că el nu avea aproape nicio îndoială cu privire la deznodământul unei asemenea acţiuni. Pentru a ajunge la canal, turcii trebuiau întâi să străbată aproximativ 200 de kilometri prin ţinutul neprimitor al peninsulei Sinai. Din cunoştinţele lui despre acea întindere de pământ şi, mai ales, despre sursele de apă limitate, Lawrence avea convingerea că forţa de atac urma să fie, în mod obligatoriu, destul de mică – în niciun caz acea cifră de 100000 de soldaţi, cum sugerau diverşi alarmişti din ierarhia armatei britanice – şi, astfel, uşor de contracarat.[120]

Dar principalul motiv al nervozităţii lui venea din faptul că el se gândea deja la următorul capitol al războiului din Orientul Apropiat, după ce atacul lansat de turci va fi fost respins. Atunci, avea să vină momentul ca britanicii să treacă la ofensivă, aşa că, studiind hărţile lui în biroul din hotelul Savoy, Lawrence căuta locurile pe unde o forţă de invazie să poată lovi devastator Imperiul Otoman.

Lawrence observase de multă vreme, probabil, o trăsătură cu adevărat bizară a acelei hărţi: în ciuda dimensiunilor enorme şi a coeziunii politice fragile, din

punct de vedere geografic Imperiul Otoman era protejat uimitor de bine.

Centrul spiritual şi politic al lumii otomane era, bineînţeles, străvechiul oraş Constantinopol, împreună cu regiunea muntoasă a Anatoliei, leagănul ancestral al turcilor, care se întindea în est. Această concentrare reprezenta un obiectiv irezistibil pentru strategii militari britanici, şansa de a „decapita” inamicul: dacă oraşul şi acea regiune ar fi cucerite, negreşit tot restul imperiului s-ar prăbuşi repede.

Doar că orice posibilă cale de a face acest lucru prezenta enorme obstacole. Întrucât ambii vecini europeni ai Turciei, Grecia şi Bulgaria, păstrau încă neutralitatea în război, rămânea prea puţin spaţiu de manevră pentru a încerca o apropiere pe uscat spre Constantinopol, venind din vest. În teorie, aliaţii ruşi ai britanicilor ar fi putut încerca o înaintare spre est din poziţia lor în capătul îndepărtat al Anatoliei, dar fiind deja vlăguiţi de germani pe frontul de est, era foarte posibil ca ruşii să îşi epuizeze trupele şi armamentul disponibil înainte de a ajunge prea departe prin ţinutul muntos. Cât despre o apropiere dinspre sud, asta însemna fie ca unităţi militare terestre să se deplaseze anevoios prin inima Anatoliei unde rezistenţa locală avea să fie crâncenă – şi, din nou, prin munţi –, fie ca o flotilă navală să treacă prin ploaia de gloanţe a forturilor turceşti înşirate de o parte şi de cealaltă a strâmtorii Dardanele, cu o lăţime de circa cinci kilometri.

Dar alternativa de a porni de undeva de la periferia Imperiului Otoman părea şi mai proastă. Forţele indiene britanice confiscaseră câmpurile petrolifere din sudul Irakului încă din primele zile de război, însă un marş pe uscat începând de acolo însemna o deplasare anevoioasă pe o distanţă de circa o mie o sută de kilometri, prin lunci mlăştinoase şi prin deşert, până a ajunge măcar la frontiera cu Anatolia. Tot la fel, o înaintare de forţe pornind din Egipt presupunea întâi traversarea ţinutului pustiu al peninsulei Sinai, ca apoi să se ciocnească direct de trupele turceşti masate în gâtuirea strâmtă din sudul Palestinei.

Dar în toată această imensă întindere de pământ, exista un punct de o mare vulnerabilitate în zidul de

apărare naturală al Imperiului Otoman. Acesta era golful Alexandretta, în acel loc din nord-vestul Siriei unde lunga linie de coastă a ţărmului estic al Mediteranei întâlneşte linia de coastă, mult mai abruptă, a Anatoliei. Pe lângă faptul că avea cel mai adânc port natural din Mediterana răsăriteană, ceea ce constituia un atu esenţial pentru operaţiunile amfibii, Alexandretta oferea exact la est un teritoriu relativ plat, care lăsa un amplu spaţiu de manevră unor trupe terestre pentru a forţa înaintarea mai departe spre interiorul continentului.

Dar acestea erau considerente militare, pe care o serie de ofiţeri britanici de rang înalt din Egipt le analizaseră încă dinaintea sosirii lui Lawrence. Unicitatea viziunii lui Lawrence, izvorâtă atât din familiaritatea lui cu regiunea – Jerablus se afla doar la o sută şaizeci de kilometri la est de Alexandretta –, cât şi din observarea nemijlocită a societăţii otomane, ţinea de domeniul politicului.

Unul dintre marile pericole ascunse, în cazul oricărui imperiu pe timp de război, vine din faptul că între hotarele lui există adesea mari comunităţi de oameni care nu vor să aibă nimic de-a face cu acea stare de lucruri. Şi cu cât războiul şi privaţiunile lui continuă mai mult, cu atât mai nemulţumite devin aceste comunităţi şi, totodată, mai receptive la promisiunile şi propaganda inamicului. Majoritatea imperiilor din Europa angajate în conflict se confruntau cu acest pericol intern, pe măsură ce războiul se extindea, dar problemele pe care europenii le aveau sub acest aspect – iar în unele cazuri acestea erau considerabile – păleau ca însemnătate în comparaţie cu dificultăţile pe care le aveau Junii Turci în Constantinopol. În mod simplu, ţinând seama de specificul extrem de poliglot al împărăţiei lor, aproape orice demers ar fi adoptat şi care putea câştiga sprijinul unui segment al populaţiei, în mod garantat înstrăina adeziunea altui segment. Această dilemă fusese ilustrată de rezultatele contradictorii ale chemării la jihad, în noiembrie. Deşi această chemare înflăcărase momentan tinerimea musulmană, în acelaşi timp înspăimântase populaţiile nemusulmane ale imperiului. Totodată, mulţi arabi musulmani conservatori, deja suspicioşi în privinţa favoritismului pe care îl sesizau la Junii

Turci faţă de etnicii turci, considerau această chemare drept o tentativă, din partea unui regim din ce în ce mai ateu, de a juca cinic cartea religiei.

Dar dacă Imperiul Otoman era un mozaic, existau acolo modele distincte, în care diferite „culori” predominau sau se diminuau pe toată întinderea lui. Şi, dacă studiai acest mozaic de la o oarecare distanţă, sesizai că exista un loc pe această imensă suprafaţă, unde multe dintre acele modele se contopeau, creând un fel de epicentru etnic şi religios: Alexandretta.

Deja, din raţiuni de distanţă şi ţinând seama de resursele relativ modeste alocate pentru acest scop, Lawrence era convins că un război convenţional contra Turciei nu era viabil. În schimb, era nevoie ca britanicii să adopte o aşa-zisă strategie neregulată. Asta însemna să profite de fisurile interne din societatea inamicului, încheind alianţe cu cei nemulţumiţi. Bazinul Alexandretta era linia de demarcaţie dintre lumea turcă a Anatoliei, la nord, şi marea lume arabă, la sud – şi, aşa cum Lawrence ştia prea bine din anii petrecuţi la Jerablus, arabii din nordul Siriei ajunseseră să îi deteste profund pe conducătorii lor turci. Alexandretta se afla, de asemenea, la marginea fiefului armenilor, un popor care îndurase masacrări periodice săvârşite de vecinii lor turci; neîndoielnic, niciun popor nu avea mai multe motive decât ei ca să se răscoale împotriva Constantinopolului. În concepţia lui Lawrence, lăsând la o parte avantajele pur militare, o debarcare britanică la Alexandretta putea aproape cu certitudine să declanşeze răscoale împotriva turcilor atât din partea sirienilor, cât şi a armenilor, ceea ce ar completa în mod firesc eforturile britanicilor.

Dar Lawrence dispunea, de asemenea, de informaţii personale care făceau ideea şi mai atrăgătoare. Şoseaua principală care lega Anatolia de părţile sudice trecea prin bazinul Alexandretta, şi aşa cum Lawrence ştia din perioada şederii în regiune, acea şosea era într-o stare cumplită. În plus, Calea Ferată Hejaz, care lega Constantinopolul de meleagurile arabe ale imperiului, trecea prin acel bazin – sau, mai exact, lega *parţial*, deoarece ceea ce Lawrence ştia de asemenea, graţie călătoriei întreprinse prin regiune

în urmă cu şase luni la cererea lui Stewart Newcombe, era că lucrările la două tronsoane cruciale ale acelei linii ferate în munţii Taurus şi Amanus, la nord de Alexandretta, nu erau nicidecum încheiate. Asta însemna că turcii nu ar avea nicio cale de a reacţiona rapid, dacă o forţă de invazie ar prelua controlul bazinului, iar în lentoarea reacţiei lor, totul fiind îndreptat spre sud şi lipsiţi fiind de posibilitatea de a primi rezerve şi întăriri, ar putea să cedeze rapid. Atunci, doar cu un număr redus de soldaţi în Alexandretta – Lawrence estima că ar fi nevoie de două sau trei mii –, britanicii ar fi în măsură nu numai să scindeze în două Imperiul Otoman, ci şi să scoată din război, dintr-o singură suflare, o treime din populaţie şi peste jumătate din suprafaţa teritorială a acestuia.

Dar Lawrence nu era singurul care să fi identificat extraordinara vulnerabilitate a Alexandrettei; şi turcii conştientizau acut acest lucru, mai ales că din această cauză înduraseră deja unul dintre cele mai umilitoare episoade din Primul Război Mondial.

În 20 decembrie 1914, o navă de război britanică, HMS *Doris*, apăruse singuratică în largul apelor Alexandrettei şi, hazardându-se cu tupeu la o cacealma, a dat un ultimatum comandantului turc din localitate, cerându-i să elibereze toţi prizonierii străini din oraş şi să predea, de asemenea, toate muniţiile şi toate garniturile de tren, în caz contrar urmând să fie bombardaţi. Disperaţi, deoarece nu dispuneau de tunuri cu care să poată rezista la un asemenea atac, turcii ameninţaseră să ucidă câte un prizonier britanic pentru fiecare dintre cetăţenii lor omorâţi în bombardament. Acea ameninţare, care încălca flagrant convenţiile de război de la Geneva şi Haga, indignase comunitatea diplomatică şi fusese rapid contramandată de conducerea Junilor Turci din Constantinopol. Astfel, s-a ajuns la un bizar compromis: în schimbul abţinerii britanicilor de a bombarda oraşul, turcii erau de acord să distrugă două locomotive de tren, care se aflau în gara Alexandretta. Doar că, foarte jenaţi turcii au fost nevoiţi să admită destul de curând că ei nu aveau nici explozibili, şi nici pregătirea tehnică necesară pentru a-şi respecta partea din învoială, aşa că în dimineaţa de 22 decembrie un expert

în demolări de pe *Doris* a fost lăsat să coboare în siguranţă pe ţărm şi să arunce în aer trenurile.[121] Din motive lesne de înţeles, atenţia guvernului britanic în incidentul *Doris* s-a focalizat cu precădere asupra aspectului ameninţării cu moartea, însă pentru Lawrence episodul respectiv a scos în evidenţă cât de panicaţi erau turcii de ceea ce puteau păţi în Alexandretta.

Deşi era doar un sublocotenent pus să colaţioneze hărţi, în virtutea apartenenţei lui la Serviciul de informaţii al armatei, Lawrence se afla în poziţia unică de a-şi putea răspândi ideile până la cele mai înalte eşaloane ale structurii britanice de tactică militară. Nu este cu siguranţă o simplă coincidenţă că planul unei debarcări la Alexandretta, care fusese discutat deja anterior, a dobândit o nouă urgenţă la scurt timp după sosirea lui Lawrence la Cairo. Judecând după inconfundabilul lui stil gramatical, Lawrence a fost, aproape cu certitudine, autorul unui decisiv memoriu de informaţii militare secrete asupra acestui subiect, purtând data de 5 ianuarie 1915: „Am fost informaţi din două surse bune că germanii de la conducerea trupelor din Siria nu se tem de nimic mai mult decât de o debarcare a noastră în nordul Siriei – afirmă ei înşişi că acest lucru ar putea fi urmat de o dezertare generală a soldaţilor lor arabi. Este cert că această spaimă este bine întemeiată şi că o revoltă arabă generală, condusă de liga militară panarabă, ar fi rezultatul imediat al acţiunii noastre de ocupare a Alexandrettei”.[122]

Presiunile repetate în favoarea ideii au avut efect. În 15 ianuarie 1915, la doar o lună de la sosirea lui la Cairo, Lawrence i-a trimis o informare la zi vechiului său mentor de la Oxford, David Hogarth. Din cauză că scrisoarea trebuia să treacă de cenzura militară, a adoptat un ton dinadins vag: „Treaba noastră specială merge bine. Am tras cu toţii tare timp de o lună ca să îi întoarcem pe «ei» de la o cale pe care noi o consideram greşită – şi se pare că am reuşit complet, astfel încât astăzi am obţinut tot ce vrem pentru moment, şi de aceea ne simţim absolut plictisiţi”.[123]

Acei „ei” la care se referea erau strategii militari britanici din Cairo şi Londra, iar „treaba” era o operaţiune amfibie de debarcare la Alexandretta. Singurul motiv de

întârziere acum, i se părea lui Lawrence, era necesitatea ca asaltul turcilor asupra canalului Suez, aşteptat de atâta vreme, să rămână definitiv de domeniul trecutului.

Atât de ridicat era moralul oamenilor lui, încât pentru scurt timp până şi Djemal Paşa a fost emoţionat la gândul că ar fi posibil ca planul să reuşească până la urmă. „Toţi erau absolut convinşi că, în mod cert, Canalul avea să fie traversat”, îşi amintea el, „că ne vom înfige solid pe celălalt mal şi că patrioţii egipteni se vor ridica atunci şi îi vor ataca pe englezi din spate.”[124]

Una dintre sursele acestui optimism avântat în rândurile Armatei a Patra otomane la sfârşitul lunii ianuarie 1915 era extraordinara tenacitate de care dăduseră dovadă în traversarea Sinaiului, un strălucit exemplu a ceea ce era posibil când îndârjirea turcilor se combina cu organizarea nemţilor. Efectuarea acelei traversări pe o distanţă de 200 de kilometri fusese plănuită de luni de zile, cu aranjamente logistice aproape supraomeneşti. Sub supravegherea ofiţerilor germani, unităţi din trupele de geniu se răspândiseră în deşert înaintea operaţiunii propriu-zise, pregătind puţuri de apă pentru coloanele militare, construind rezervoare de ape pluviale şi instalând depozite de muniţii. Mari convoaie trase de boi transportaseră podurile plutitoare dezasamblate, necesare pentru a traversa canalul Suez, precum şi artileria grea a armatei, în timp ce circa 12000 de cămile fuseseră adunate tocmai din centrul Arabiei pentru a căra proviziile. La începutul lui ianuarie, armata de treisprezece mii de oameni a pornit pe trei căi diferite prin deşert şi, în ciuda privaţiunilor din acel marş – raţia zilnică de mâncare a fiecărui om consta doar din 250 grame de pesmeţi şi un pumn de măsline –, spre sfârşitul lunii forţa de atac era încartiruită la doar câţiva kilometri în estul canalului, pregătită de atac. Desigur, britanicii din Egipt ştiau că un atac era iminent – avioanele lor de recunoaştere fotografiaseră şi, uneori, trăseseră cu muniţie de război în câteva dintre formaţiunile turceşti –, însă păreau să nu aibă habar cât de mare putea fi acea forţă inamică sau în ce punct al canalului, lung de circa o sută şaizeci de kilometri, ar fi putut să atace. Toate aceste

aspecte contribuiseră la excelentul moral pe care îl aveau trupele lui Djemal.

„Obişnuiam să vorbesc cu soldaţii în fiecare seară despre victoria care ne aştepta”, scria el, „şi ce victorie glorioasă avea să fie. Voiam să ţin vie flacăra sacră în întreaga armată... Dacă, printr-un formidabil noroc, această acţiune... ne-ar fi adus izbânda, ar fi trebuit fireşte să o privim drept un semn de bun augur pentru eliberarea finală a Islamului şi a Imperiului Otoman.”[125]

Un om care împărtăşea prea puţin aceste speranţe înalte era maiorul Curt Prüfer. Împreună cu un mic contingent de alţi ofiţeri germani de rang inferior, îndurase şi el rigorile aspre ale acelei traversări prin deşert, al cărei succes îl atribuia planificării meticuloase a principalului consilier militar german al lui Djemal, un locotenent-colonel cu numele pitoresc de Friedrich Kress von Kressenstein. Totuşi, planificarea avea limitele ei, or chiar dacă Prüfer nu era un soldat profesionist – la fel ca T. E. Lawrence, fusese învestit ofiţer fără niciun fel de instruire militară –, înţelegea că specificul schimbat al războiului modern avea să creeze cu siguranţă probleme în viitoarea ofensivă. Cu atât mai mult cu cât, în epoca acţiunilor de recunoaştere aeriene, pe atunci aflate doar în faşă, britanicii deţineau informaţii despre puterea şi intenţiile inamicului lor mult mai temeinice decât îşi imaginau turcii.

Acest lucru i-a fost confirmat lui Prüfer prin propriile lui misiuni de recunoaştere la canalul de Suez. Planul de atac prevedea ca flancurile armatei turce să efectueze diversiuni în capătul de nord şi de sud al canalului, în timp ce forţa principală de aproximativ 6500 de oameni năvălea în apropierea punctului de mijloc, forţând traversarea, exact deasupra Marelui Lac Amar. Când Prüfer a mers în recunoaştere împreună cu un grup de cercetaşi ai armatei, furişându-se în apropiere de canal, în dimineaţa de 25 ianuarie, a observat doar două drage britanice şi câteva ambarcaţiuni mai uşoare pe lac. Peste trei zile însă prezenţa forţelor britanice la faţa locului crescuse, incluzând câteva vase de transport şi două crucişătoare, iar până la 30 ianuarie numărul lor ajunsese la circa douăzeci de nave. Între timp, Prüfer scăpase teafăr ca prin minune,

când un avion britanic de război aruncase două bombe pe cartierul general al taberei militare.

„Mărturisesc că loviturile repetate ale bombelor, exploziile puternice şi fumul negru care s-a ridicat, m-au înspăimântat”, nota el în jurnalul lui, „deşi m-am străduit din răsputeri să nu se vadă. În tabără, toată lumea alerga talmeş-balmeş.”[126]

În opinia lui Prüfer, totul indica un viitor dezastru. „Crucişătoarele inamicului controlează situaţia pe lac”, scria el la întoarcerea din misiunea de recunoaştere, în 30 ianuarie. „Vom fi distruşi înainte de a ajunge de fapt în apropierea canalului de navigaţie.” În seara aceea, a mâncat „meniul spânzuratului”, sparanghel şi pâine prăjită, ca francezii.[127]

Asaltul s-a produs în cele din urmă în primele ceasuri ale dimineţii de 3 februarie 1915. Profitând de o scurtă furtună de nisip care le-a disimulat acţiunile, geniştii turci au asamblat la repezeală cele zece poduri plutitoare, la marginea apei, în timp ce infanteriştii se adunau în spate, pregătiţi să se năpustească spre celălalt mal. Într-un moment crucial totuşi, un proiector britanic a prins agitaţia de pe mal; într-un baraj de tiruri de artilerie şi mitraliere, şapte dintre podurile plutitoare au fost distruse rapid. Aceste rafale de focuri au fost probabil o binecuvântare, până la urmă, pentru Armata a Patra, întrucât au limitat măcelul. Cu toate acestea, cei aproximativ şase sute de soldaţi turci care reuşiseră să ajungă pe celălalt mal înainte ca posibilităţile de salvare să nu fie retezate au fost ori ucişi, ori constrânşi să se predea.[128]

Prüfer primise misiunea donquijotescă de a conduce un lung convoi de căruţe pline cu saci de nisip; conform planului, sacii de nisip urmau să fie folosiţi atât pentru a bloca accesul prin canal, cât şi pentru a crea un pod până pe celălalt mal. El însă şi-a petrecut toată ziua mutându-se pe linia frontului dintr-o zonă de haos în alta, în timp ce obuzele trase de pe vasele britanice explodau de jur împrejur.

Spre înserate, Djemal şi principalii săi consilieri germani au conchis că situaţia era disperată şi au ordonat să înceapă retragerea generală, înapoi prin deşertul Sinai.

Spre surprinderea tuturor, britanicii nu au făcut nici o tentativă de a urmări armata care fugea din calea lor, ceea ce a permis ca retragerea să se desfăşoare la fel de ordonat şi disciplinat cum fusese şi înaintarea.

În ciuda presimţirilor sumbre din ajunul bătăliei, înfrângerea operaţiunii de la canalul Suez părea să-l fi descurajat complet pe Curt Prüfer. Invocând o rană uşoară la braţ – din câte se părea, fusese lovit de nişte schije în timpul asaltului –, s-a retras în Hafir el Andscha, o localitate dintr-o oază din marginea estică a Sinaiului, pentru a trimite rapoarte oficiale lui Max von Oppenheim şi lui Hans von Wangenheim, ambasadorul Germaniei în Turcia. Tonul pe care l-a folosit era tăios, chiar zeflemitor, când a relatat eşecul campaniei de a declanşa o răscoală a egiptenilor.

„Cu toată agitaţia noastră”, îi scria el lui Oppenheim, „în ciuda miilor de broşuri [jihadiste], nu am avut nici un dezertor... Egiptenii sunt chiar mai laşi în disperarea lor, şi le lipseşte adevărata iubire de patrie.”[129]

Dar, în mod limpede, dezamăgirea lui avea rădăcini mai adânci. De când intrase în echipa lui Max von Oppenheim, fostul specialist în limbi orientale adoptase cu fervoare ideea unui jihad panislamic contra imperiilor care reprezentau inamicii Germaniei. Nu doar bătălia, ci întreaga campanie din Sinai dovedise cât de nefondată era această iluzie. Încă de la bun început, tensiunile au fost evidente între componenta turcă şi cea arabă a forţei de asalt, iar aceste tensiuni nu au făcut decât să se agraveze cu timpul. Multe dintre unităţile de arabi au luat-o la fugă imediat ce au început împuşcăturile, sau de la bun început au stat deoparte, în timp ce altele au trecut de partea duşmanului. Dispreţul lui Prüfer îi viza în mod special pe războinicii nomazi beduini, dintre care pe mulţi îi recrutase personal pe post de cercetaşi, dar care, în mod similar, se evaporaseră fără urmă în ziua decisivă. De fapt, singurul element unificator detectabil în sânul acestor grupuri recalcitrante era antipatia faţă de consilierii lor germani; de asemenea, până şi mulţi dintre ofiţerii turci adoptaseră o politică de „rezistenţă pasivă” faţă de orice îndrumare oferită de germani pe parcursul campaniei.

„Războiul sfânt”, îl informa Prüfer, din Hafir el Andscha, pe vechiul său mentor, „este o tragicomedie.”[130]

Djemal Paşa avea o viziune cu mult mai optimistă. Chiar dacă era evident că asaltul nu dusese la o răscoală egipteană, aşa cum sperase el, operaţiunea militară avea să-i determine pe britanici să ţină mai multe trupe, în rezervă, în Egipt, ceea ce însemna mai puţine trupe disponibile pentru a lupta altundeva. Mai mult, oprind la timp atacul, armata lui rămăsese aproape intactă. Pe de altă parte, în timp ce se deplasau înapoi prin Sinai, fiecare pe drumul său, Djemal şi Prüfer împărtăşeau negreşit un sentiment de nelinişte din ce în ce mai acut. Ţinând seama de principiul ripostei prompte, specific oricărui război, era de aşteptat ca represaliile să apară curând sub forma unei ofensive britanice. Singura întrebare era *unde*, or din călătoriile lor recente prin Siria, amândoi ştiau care era locul cel mai plauzibil: Bazinul Alexandretta.

Motivele de îngrijorare nu erau doar şinele de cale ferată stricate şi drumurile tip „canal” care împiedicau accesul. În graba de a aduna de pe tot cuprinsul imperiului trupe de nădejde pentru linia frontului, turcii fuseseră nevoiţi să lase apărarea regiunii Alexandretta în seama a doua divizii de mâna a doua, compuse aproape în exclusivitate din arabi sirieni. Detestându-i pe ocupanţii turci chiar şi în vremurile bune – or acestea nu erau nicidecum vremuri bune în lumea otomană –, era foarte posibil ca aceste unităţi arabe să cedeze rapid la primul semn al unei debarcări a Aliaţilor, ba poate chiar să treacă în cealaltă tabără.

De fapt, din cauza îngrijorării pe care i-o provoca situaţia din Alexandretta, Djemal Paşa fusese deja împins la un gest foarte nesăbuit. Disperat să mascheze abjecta vulnerabilitate a oraşului, el era cel care ameninţase să îi execute pe prizonierii britanici, în luna decembrie, când HMS *Doris* venise în apropiere de ţărm. Acum, ca urmare a înfruntării de la Suez, guvernatorul Siriei era sigur că britanicii aveau să se întoarcă din nou la ceea ce era pentru Turcia „călcâiul lui Ahile” şi că de data asta nu aveau să mai existe negocieri, şi nici vreo modalitate de a-i opri.

De-a lungul istoriei s-a întâmplat, nu o dată, ca o forţă militară superioară numeric să sufere o înfrângere, când toate condiţiile garantau, de fapt, o victorie aproape sigură. De obicei, acest fenomen îşi are rădăcina în una dintre următoarele trei cauze: aroganţa, o credinţă atât de oarbă în propria superioritate culturală sau militară, încât capacităţile inamicului nu mai sunt luate în serios; interferenţa politicului; şi viziunea de tunel, acea tendinţă ciudată, întâlnită la unii strategi militari şi generali de armată, de a crede că o demarare defectuoasă ar putea fi rectificată simplu, mărind numărul trupelor şi al armelor de foc aruncate în luptă. La începutul anului 1915, armata britanică avea să se îndrepte spre un fiasco de proporţii colosale, pe care doar acţiunea concertată a acestor trei factori l-ar fi putut induce.

După respingerea fulminantă a asaltului turcesc asupra Suezului în 3 februarie, Lawrence şi alţi membri ai unităţii de informaţii secrete a armatei de la Cairo au presupus că planurile pentru o debarcare la Alexandretta aveau să fie puse în aplicare imediat. În schimb, strategii militari din Londra începuseră să se concentreze deja asupra unui punct diferit de pe linia de coastă a Imperiului Otoman: strâmtoarea Dardanele, la sud de Constantinopol.[131]

Fiind una dintre cele mai ciudate formaţiuni naturale de pe pământ, Dardanelele reprezintă un canal de navigaţie îngust, asemenea unui fiord, flancat de continentul asiatic turcesc pe malul său estic, şi peninsula muntoasă Gallipoli, pe malul său vestic. După un traseu de aproximativ şaizeci de kilometri, şerpuind printre munţi, strâmtoarea se deschide spre nord, la confluenţa ei cu marea interioară Marmara, în capătul căreia se află oraşul Constantinopol, sau Istanbulul din zilele noastre. Din motive evidente, intrarea sudică în Dardanele, la care se ajunge venind din Mediterana, a fost considerată dintotdeauna poarta maritimă spre Constantinopol, ceea ce a făcut ca încă din Antichitate fiecare civilizaţie care a controlat regiunea să ridice fortificaţii în acea zonă. Forturile otomane, care erau presărate pe pantele înalte de deasupra strâmtorii la începutul anului 1915, fuseseră clădite pe ruinele unor forturi bizantine, care la rândul lor

fuseseră construite pe ruinele unor cetăţi romane şi greceşti.

„Forţarea Strâmtorii” fusese o idee tentantă pentru strategii militari britanici încă de la intrarea Turciei în război, şi cu atât mai mult odată cu numirea lui Winston Churchill ca prim lord al amiralităţii. Aşa cum acesta a subliniat în repetate rânduri în cadrul guvernului britanic – adesea până la saturaţie, cum era stilul lui –, având în nordul acelei strâmtori un Constantinopol lipsit de apărare, în acest punct se afla şansa de a decapita rapid inamicul turc şi de a-l scoate din război. Un argument în plus pentru o străpungere armată prin Dardanele a fost strigătul de ajutor din partea Rusiei, care era dur presată în nord de forţele germane şi austro-ungare. În condiţiile în care porturile din nordul Rusiei erau sub gheaţă sau supuse unor acţiuni de hărţuire din partea submarinelor germane, singura rută maritimă posibilă pentru un asemenea ajutor, susţinea Churchill, era prin sud.

Pe măsură ce la Londra creştea consensul pentru o operaţiune navală prin Dardanele, la Cairo cei care pledau pentru o debarcare la Alexandretta s-au trezit din ce în ce mai marginalizaţi; în condiţiile în care Marina Regală avea să se focalizeze asupra primei ţinte, li s-a spus, forţele disponibile pentru a susţine o intervenţie asupra celeilalte ţinte ar fi insuficiente. În esenţă, această dispută era absurdă. Chiar şi în cea mai pesimistă estimare a Ministerului de Război[132], se ajunsese la concluzia că Alexandretta ar fi putut să fie cucerită cu circa 20000 de soldaţi – cu mult mai mult decât cifra de două sau trei mii de oameni avută în vedere de Lawrence, totuşi o nimica toată în comparaţie cu numărul celor care se holbau în gol peste tărâmul nimănui pe frontul de vest. Adevărata problemă era miopia instituţională. Întrucât Dardanelele deveniseră acum prima prioritate în Orientul Apropiat, orice operaţiune la Alexandretta era considerată drept diversiune, or pentru tacticienii militari britanici din eşaloanele superioare, adepţi ai teoriei secolului al XIX-lea de a concentra toate forţele disponibile într-un singur punct, diversiune rima cu deriziune.

La toate astea, se mai adăuga o aroganţă glacială. Turcia era o putere de categoria a treia, cu soldaţi prost hrăniţi, prost instruiţi, slab înarmaţi şi recalcitranţi. În intervalul ultimilor cinci ani, fuseseră bătuţi de italieni, bulgari, greci, sârbi şi muntenegreni. De curând, fuseseră puşi pe fugă de la canalul Suez şi măcelăriţi de ruşi în bătălia de la Sarikamiş, în estul Turciei. „Văzută ca un întreg, armata turcă”, raportase un ofiţer britanic superiorilor săi în noiembrie 1914, „era ca o miliţie moderat antrenată şi compusă de regulă din ţărani duri, dar înceţi la minte, panicându-se uşor în faţa neprevăzutului, ca majoritatea oamenilor needucaţi.”[133] Ce şanse putea avea această prostime contra puterii Imperiului Britanic? Prin urmare, de ce să îi ciupim de călcâie la Alexandretta, când am putea să îi decapităm la Constantinopol?

Mai exista în joc însă şi o altă chestiune, complet diferită, care nu avea nimic de-a face cu strategiile militare sau cu trufia, ci ţinea întru totul de politică. Încă de la începutul războiului, Franţa revendicase Siria, o pradă de război pe care voia să o ia în stăpânire la încheierea conflictului. Chiar dacă enclava Alexandretta se afla exact în afara graniţelor unanim recunoscute ale Siriei în sensul larg al denumirii, toate discuţiile britanicilor despre răscoala din Siria, care avea să urmeze negreşit după o debarcare la Alexandretta – discuţii pe care ironia făcea ca Lawrence să le fi generat în mare parte, prin rapoartele lui trimise la Londra –, le creau francezilor o mare nervozitate. Mai simplu spus, în cazul în care avea loc o ofensivă a Aliaţilor în regiunea siriană, francezii doreau să participe de la bun început, pentru a prelua controlul asupra situaţiei. Lucrul acesta era de înţeles la un nivel teoretic, poate, dacă nu urma şi reversul: din moment ce Franţa, presată dur pe frontul de vest, nu avea trupe disponibile pentru o asemenea acţiune, însemna ca întreaga regiune, inclusiv Alexandretta, să fie de neatins, din punct de vedere militar, chiar şi pentru aliaţii ei.

Indiferent dacă în mod justificat sau nu, în mintea lui Lawrence această obiecţie a francezilor zădărnicea planul pentru Alexandretta mult mai mult decât obtuzitatea Ministerului de Război al Marii Britanii. La mijlocul lui

februarie, când personalul unităţii de informaţii de la hotelul Savoy a aflat cu stupoare despre această poziţie a Franţei, Lawrence a compus o scurtă scrisoare adresată părinţilor săi, în care nota cu amărăciune: „În ceea ce priveşte Siria, Franţa, şi nu Turcia, este inamicul”.[134]

Iniţial impresia a fost că indignarea lui Lawrence era deplasată, iar manevrele din Dardanele aveau să fie un succes. În 19 februarie, o flotilă combinată britanică şi franceză a apărut la intrarea sudică în strâmtoare, iar tunurile lor cu bătaie lungă s-au apucat să bombardeze în voie fortăreţele turceşti de acolo. În condiţiile în care turcii abia au reuşit nişte riposte simbolice, majoritatea forturilor dinspre ţărm au devenit curând mormane de moloz, ceea ce l-a făcut pe comandantul flotei britanice să prezică încrezător că, înaintând metodic prin strâmtoare şi distrugând celelalte fortificaţii turceşti care mai rămâneau, armada lui ar putea ajunge la Constantinopol în două săptămâni. În mod limpede, locuitorii acestui oraş i-au dat perfectă dreptate. În timp ce flota Aliaţilor s-a retras pentru reaprovizionare înainte de marele atac, iminenta cădere a Constantinopolului părea atât de inevitabilă, încât rezervele de aur ale statului au fost expediate rapid într-un loc sigur din interiorul Imperiului, iar mulţi demnitari urzeau pe furiş planuri de fugă, pentru a-şi salva pielea.[135]

Omul care nu împărtăşea acest punct de vedere era T. E. Lawrence. Dimpotrivă, nutrind speranţa că, atâta timp cât operaţiunea din strâmtoarea Dardanele nu demara în forţă, exista încă posibilitatea de a anula decizia francezilor, Lawrence a folosit acalmia de după bombardamentele din 19 februarie pentru a continua pledoaria în favoarea unei debarcări la Alexandretta, însă zadarnic. Din moment ce acum comandamentul armatei britanice devenise surd la argumentele lui, nu i-a mai rămas decât să apeleze la singura persoana cunoscută, care avea relaţii influente în ierarhia politică britanică, David Hogarth.

Deşi Lawrence adoptase întotdeauna un ton colegial şi dezinvolt cu mentorul său, scrisoarea lui către Hogarth din 18 martie era complet diferită: imploratoare, chiar imperioasă. Subliniind întâi importanţa capitală de a cuceri Alexandretta – „cheia întregii regiuni, după cum ştii” – şi

avertizând cât de periculos ar fi dacă ar încăpea pe mâinile oricărei alte puteri statale, îi trasa lui Hogarth o serie de ordine operative pentru a anihila diversele forţe aliniate contra planului: „Nu poţi găsi pe cineva care să-i sugereze lui Winston [Churchill] că există ţiţei care erupe la suprafaţă chiar într-un loc de pe plajă (foarte bine apreciat de mulţi ingineri, dar concesiunile au fost mereu refuzate de turci), zăcăminte uriaşe de fier lângă Durt Yol la 16 kilometri spre nord şi cărbune, de asemenea... Apoi, du-te la F.O. [Foreign Office] dacă poţi. Spune-le că, în Convenţia de la Bagdad, Franţa a renunţat la Alexandretta în favoarea germanilor şi a recunoscut că nu face parte din Siria. Jur că nu face parte din Siria – şi ştii că se vorbeşte turceşte... Ocupând Alexandretta cu 10000 de oameni suntem inexpugnabili”.[136]

Indiferent dacă Hogarth avea sau nu influenţa necesară de a pune în aplicare asemenea instrucţiuni, era deja prea târziu. Exact în ziua când Lawrence trimitea această scrisoare, 18 martie, flota Aliaţilor a revenit la intrarea în strâmtoarea Dardanele ca să îşi reia campania de bombardamente. Doar că de data asta lucrurile nu au mers deloc conform planului.

În primele trei ceasuri, armada Aliaţilor a bombardat forturile de pe coastă, aproape cu aceeaşi uşurinţă ca în februarie. Necazurile au început când prima linie de nave a primit comanda să se retragă, pentru a face loc unei a doua linii. În timpul bombardamentelor din februarie, turcii observaseră un obicei ciudat al flotei Aliaţilor: atunci când schimbau direcţia de mers, aproape invariabil îşi întorceau navele spre dreapta, la tribord; sperând că această tradiţie avea să continue, turcii instalaseră recent un singur şir de mine într-un golfuleţ pe care Aliaţii l-ar traversa întorcând la tribord. Cum era de aşteptat, cam la două după-amiaza, prima linie de nave din flota Aliaţilor a cârmit direct în câmpul de mine. Într-o rapidă succesiune, trei vase de război s-au scufundat, iar alte trei au fost grav avariate.[137]

Deşi expresia „împotmolire în misiune”, cu toate conotaţiile ei negative, nu se folosea în 1915, bine era să fi fost totuşi cunoscută. Analizând dezastrul produs de câmpul de mine în 18 martie, strategii militari britanici au ajuns la concluzia rezonabilă că Dardanelele nu se puteau

cuceri doar prin forţele navale. Lucrul pe care nu l-au înţeles însă a fost că trebuia să se renunţe cu totul la acea campanie, căutând o altă soluţie. Dimpotrivă, Aliaţii urmau acum să supraliciteze: efortul marinei militare în strâmtoare avea să fie dublat de o ofensivă terestră.

Avea să treacă o bună bucată de timp până ca lumea să înţeleagă că fusese vorba despre una dintre cele mai nefaste decizii din Primul Război Mondial, spulberând definitiv orice speranţă ca operaţiunile militare din Orientul Mijlociu – şi implicit din Europa – să se fi putut încheia rapid. Între timp, regimul de la Constantinopol, care doar cu câteva zile în urmă cochetase cu ideea de a abandona capitala, a căpătat un nou respiro, când Aliaţii au oprit iarăşi ostilităţile pentru a încropi o forţă terestră.

În plină iarnă a anului 1915, Standard Oil Company din New York a hotărât ce să facă până la urmă cu William Yale. Eliberându-l din Cairo, acea „Sodoma şi Gomora" a timpurilor moderne atât de supărătoare pentru sensibilităţile lui de yankeu, i s-a dat ordinul de a reveni la Constantinopol.

Cu mai multă viclenie, poate, decât oricare altă corporaţie internaţională, Socony urmărise tragedia în desfăşurare a Primului Război Mondial şi decisese să o valorifice spre propriul avantaj. De fapt, încă din primele zile ale războiului elaborase un plan prin care să poată aproviziona cu petrol *ambele* blocuri europene beligerante, prin reînregistrarea petrolierelor firmei sub pavilionul unor state neutre. Chiar dacă această maşinaţie fusese dată în vileag, Yale a descoperit că Socony născocise acum un nou sistem ingenios de a introduce clandestin petrol în Turcia, prin Bulgaria care era neutră. Dar asta era o nimica toată pe lângă ceea ce Standard punea la cale în continuare, iar pentru realizarea acestui plan de anvergură se decisese ca Yale să fie adus înapoi în Turcia.

Ceea ce şefii de pe Broadway 26 ajunseseră să înţeleagă era că, atâta vreme cât războiul continua pe tot cuprinsul Europei – şi, un lucru la fel de esenţial, atâta vreme cât Statele Unite nu se amestecau în conflagraţie –, vastele teritorii ale Imperiului Otoman erau practic la

dispoziţia lor. În condiţiile în care concurenţa lor britanică, franceză şi rusă era scoasă din joc până la încheierea ostilităţilor, Socony avea acum excelenta oportunitate de a pune mâna pe oricâte concesiuni petrolifere din Orientul Apropiat ar fi dorit – şi, întrucât ei reprezentau singura mare companie de profil care opera încă în regiune, puteau face asta la nişte preţuri extrem de scăzute. Planul se baza pe realitatea că Turcia avea nevoie cu disperare de petrol, un produs vital pentru capacitatea ei militară de a-şi înfrunta adversarii. Petrolul provenit din operaţiunile de contrabandă prin Bulgaria era întru totul insuficient, în raport cu necesităţile reale, iar pentru acoperirea acestora Standard avea o posibilă soluţie: Palestina.

În diferite studii geologice datând încă de la sfârşitul anilor 1800, informaţiile sugerau că în centrul Palestinei s-ar putea afla unul dintre cele mai mari zăcăminte de ţiţei din lume, rămas încă neexploatat.[138] Echipa de topometrie, din care William Yale făcuse parte în 1913–1914, investigase doar o mică porţiune a acelei suprafeţe, circa patruzeci şi cinci de mii de acri, încadrându-se între limitele zonelor concesionate. Standard urmărea să îşi extindă masiv proprietăţile din Palestina, iar acum vedea o modalitate de a face acest lucru.

Exact înainte de întoarcerea lui Yale, conducerea filialei Socony din Constantinopol comunicase guvernului otoman că, după o analiză atentă, conchiseseră cu părere de rău că suprafaţa acoperită de cele şapte concesiuni ale lor în Kornub era pur şi simplu prea mică, pentru ca lucrările de exploatare să fie rentabile din punct de vedere financiar.[139] Dacă o asemenea concluzie părea ciudată venind de la Socony la atât de scurt timp de când firma se lansase într-un masiv efort de a dezvolta acele concesiuni, o întrebare fireşte mult mai presantă, pentru un stat însetat de petrol în războiul pe care îl purta, era câţi acri considera Standard că ar fi necesari *în plus* pentru rezolvarea problemei? Răspunsul: o jumătate de milion de acri în plus, sau, în termeni mai tangibili, aproape întreaga întindere de pământ din centrul Iudeii, de la Marea Moartă la Mediterana, o suprafaţă acoperind cam o zecime din statul Israel actual.[140]

Doar că exista un amănunt-cheie în toate astea, cu care Socony considera că nu ar avea rost ca turcii să-şi bată capul. Socony nu avea nicio intenţie să foreze de fapt după ţiţei, darămite să mai procedeze şi la rafinarea lui, decât abia după terminarea războiului.[141] Unicul ţel al firmei era să profite de „momentul de aur” pe care războiul îl oferea ca să obţină acei 500000 de acri pentru viitor, un viitor care, cu condiţia unor acţiuni de lobby judicioase, întreprinse pe lângă diplomaţi şi politicieni judicios selectaţi, nu ar depinde nicidecum de partea care avea să câştige războiul până la urmă.

Fiind angajatul firmei Socony cu cea mai mare experienţă în problemele Palestinei, William Yale avea să fie omul recomandat pentru a se ocupa de acel ţinut. Primul lucru ce se impunea totuşi era modificarea legislaţiei turceşti în materie de minerit; legile existente erau învechite şi complicate, fiind un adevărat impediment pentru genul de rapt teritorial pe care Standard spera să îl realizeze. În acest scop, filiala Socony din Constantinopol s-a apucat să redacteze pentru parlamentul turc un set cuprinzător de recomandări vizând o nouă legislaţie a mineritului – o iniţiativă înlesnită de faptul că îl trecuseră pe secretarul senatului turc pe statul lor de plată şi îl plasaseră pe Yale în comitetul de elaborare a proiectului de lege.[142] Astfel, la douăzeci şi şapte de ani, după nici optsprezece luni de când muncise ca simplu sondor pe un câmp petrolifer din Oklahoma, Yale a devenit un factor esenţial în refacerea legilor comerciale ale unui imperiu străin.

Căminul German este o splendidă clădire din piatră galbenă şi ardezie, care se înalţă pe linia de creastă a Muntelui Măslinilor la Ierusalim. Astăzi, contururile austere ale complexului arhitectural sunt îndulcite de chiparoşii şi pinii care îl înconjoară, dar când a fost construit la începutul anilor 1900, la comanda şi indicaţiile precise ale kaizerului Wilhelm al II-lea al Germaniei, terenul golaş şi poziţia proeminentă pe coama masivului muntos îi confereau o asemănare deloc neglijabilă cu un castel bavarez.

Clădit pentru a găzdui pelerinii şi clericii germani veniţi să viziteze Ţara Sfântă, clădirea arată ca o mănăstire

medievală deosebit de agreabilă, cu scări de piatră brută făcând legătura dintre diferitele etaje şi cu galerii interioare deschise, oferind privelişti spre grădinile din incinta complexului. La parter, se află o capelă grandioasă clădită din piatră, ferestrele cu vitralii, în combinaţie cu arcadele în stil maur, amintind de Marea Catedrală din Córdoba. Atât de grandios este ansamblul, încât Djemal Paşa l-a ales ca sediu al cartierului său general din Ierusalim în timpul Primului Război Mondial, oraşul unde el şi ofiţerul lui de legătură german, Curt Prüfer, s-au întors după experienţa de tristă amintire trăită la canalul Suez, în februarie 1915.

În Ierusalim, guvernatorul a devenit rapid cunoscut pentru iritabilitatea pe care o manifesta în exercitarea atribuţiilor funcţiei sale. Noul său secretar personal, un ofiţer în rezervă, tânărul de douăzeci şi unu de ani Falih Rifki, a avut prilejul de a observa acest lucru încă din prima lui zi de muncă la cartierul general, în iarna anului 1915. Introdus în sanctuarul interior al lui Djemal, Rifki a urmărit cum guvernatorul a semnat în viteză un vraf de hârtii, plasate în faţa lui şi luate apoi de trei aghiotanţi, fără să-i bage în seamă pe cei aproximativ douăzeci de bărbaţi care stăteau în picioare într-un colţ al sălii, palizi şi tremurând de frică. Când Djemal a isprăvit în fine cu semnarea hârţoagelor, s-a întors spre grupul de oameni, cu toţii conducători vârstnici din oraşul palestinian Nablus, şi i-a întrebat dacă înţelegeau gravitatea crimelor lor, nespecificate însă. Bătrânii din Nablus, aparent nesesizând că întrebarea guvernatorului se voia doar retorică, au început să se lamenteze că ei erau nevinovaţi şi să ceară îndurare.

„Linişte!” a tunat Djemal. „Ştiţi care este pedeapsa pentru aceste crime? Execuţia capitală! Execuţia capitală!” Lăsând câteva clipe pentru ca informaţia să-şi facă efectul, a continuat apoi pe un ton mai calm: „Dar puteţi să-i mulţumiţi lui Dumnezeu pentru sublima milostivire a Imperiului Otoman. Pentru moment, mă voi mulţumi să vă surghiunesc, pe voi şi familiile voastre, în Anatolia”.[143]

După ce oamenii i-au mulţumit adânc, Djemal s-a întors spre Rifki, ridicând din umeri. „Ce poţi să faci? Aşa se procedează pe-aici.”

Întâmplarea exemplifica destul de bine stilul de conducere al lui Djemal Paşa, un om căruia i se potrivea perfect epitetul de „versatil”. Veşnic oscilând între o severitate turbată şi o mărinimie duioasă, adesea în cadrul aceleiaşi conversaţii, îi ţinea pe toţi cei din jurul lui într-o stare de permanentă incertitudine, din cauză că nu puteau şti niciodată care avea să fie reacţia lui la o situaţie sau alta. Howard Bliss, preşedintele Colegiului Protestant Sirian din Beirut, îşi amintea de o întâlnire dintre Djemal şi un britanic venit să-i ceară o favoare; guvernatorul a refuzat tăios toate solicitările, până când, la ţanc parcă, un aghiotant i-a adus un plic sigilat. Citind conţinutul, Djemal s-a luminat la faţă, cu un zâmbet larg.

„Acum pot să îţi acord toate solicitările”, a anunţat el. „Tocmai am primit o decoraţie de la ţarul Bulgariei, iar în asemenea ocazii întotdeauna acord primele favoruri care îmi sunt cerute.”[144]

Desigur, unul dintre efectele acestui stil de guvernare era faptul că problemele nu se rezolvau niciodată cu adevărat; ştiind că aproape orice decret aspru putea fi contramandat sau, invers, orice favoare acordată putea să fie imediat revocată, petiţionarii au învăţat să apeleze la bunăvoinţa lui Djemal când auzeau că era binedispus – ori, bizuindu-se pe legea mediilor, pur şi simplu să îl implore în mod repetat.

Pentru a-i lua cumva apărarea, nu se poate spune că guvernatorul Siriei nu ar fi avut suficiente motive de enervare. Într-adevăr, spre mijlocul lunii martie 1915, Djemal Paşa era asaltat de o atare succesiune de situaţii critice, încât şi cea mai jovială persoană din lumea s-ar fi simţit cumva depăşită. Ţinând seama de dificultatea situaţiei create, prima dintre aceste crize, apărută în dimineaţa de 22 martie, friza absurdul: lăcustele.

Consulul Spaniei la Ierusalim, un tânăr spilcuit pe nume Antonio de la Cierva, Conde de Ballobar, lucra la birou în acea dimineaţă, când a observat că subit cerul s-a întunecat dramatic, ca şi cum ar fi avut loc o eclipsă solară. „Când m-am uitat afară de pe balcon, am văzut că un nor imens acoperise complet lumina soarelui.” Sub privirile lui Ballobar, norul a coborât, revelându-se sub forma a

milioane şi milioane de lăcuste. „Pământul, balcoanele, acoperişurile, întregul oraş şi apoi meleagurile rurale, totul a fost acoperit de aceste mici vietăţi păcătoase.”[145]

La fel de repede cum apăruse, hoarda s-a mutat mai departe, pornind înspre est spre Ierihon, însă în zilele următoare veşti despre plaga lăcustelor au început să vină de pe tot cuprinsul Palestinei centrale. Se povestea despre livezi şi câmpuri întregi pustiite, rămase fără frunze şi fără răsaduri în doar câteva ceasuri, despre animale de fermă şi prunci lăsaţi un pic nesupravegheaţi, care orbiseră, din cauza insectelor ce se hrăneau cu lichidul din ochii lor.[146]

Ţara Sfântă trecuse prin diverse invazii de lăcuste în trecut, dar nimic în memoria oamenilor nu se compara cu calamitatea de acum. Mai mult, nici momentul în care se petrecuse nu ar fi putut să fie mai nefericit. Adăugându-se la adversităţile provocate de efortul de război – zeci de mii de ţărani sirieni fuseseră încorporaţi în armată, rechiziţionarea animalelor de fermă şi a utilajelor fusese făcută cu samavolnicie –, flagelul actual avea să înrăutăţească şi mai mult sezonul semănăturilor de primăvară, cauzând implicit o mare penurie de alimente şi creşteri imprevizibile ale preţurilor. Într-adevăr, nota consulul Ballobar, în câteva ore de când roiul de lăcuste năpădise Ierusalimul, preţurile la grâu din bazarurile din oraş urcaseră necontrolabil.

Fidel imaginii de reformator pe care şi-o atribuia, Djemal Paşa nu s-a apucat să constituie un comitet sau să numească vreun slujbaş care să se ocupe de problemă, cum ar fi fost tipica reacţie otomană la o criză. În schimb, el l-a convocat imediat pe cel mai celebru savant agronom din Siria, emigrantul evreu de treizeci şi nouă de ani, Aaron Aaronsohn.

Întâlnirea dintre aceşti doi bărbaţi, ambii de o tenacitate cruntă, a avut loc în 27 martie şi, conform preferinţei lui Djemal, discuţia s-a purtat în franceză. Începutul a fost furtunos. Descriind tehnicile moderne care puteau fi folosite pentru a combate calamitatea, Aaronsohn nu a ratat prilejul de a critica făţiş rechiziţionările cu toptanul făcute de armată, din cauza cărora regiunea rămăsese aproape devastată, chiar înainte de invazia

lăcustelor. Conform celor relatate de Aaronsohn ulterior, guvernatorul într-un final i-a întrerupt tirada cu o simplă întrebare: „Ce-ar fi dacă eu aş porunci să fii spânzurat?”

Într-o replică plină de spirit, făcând aluzie atât la corpolenţa lui considerabilă, cât şi la reţeaua de prieteni influenţi din străinătate, agronomul a ripostat: „Excelenţa Voastră, greutatea trupului meu ar rupe spânzurătoarea cu un zgomot atât de puternic, încât s-ar auzi până în America”.[147]

Lui Djemal, se părea că i-a plăcut răspunsul. Până la încheierea întâlnirii, îl numise deja pe Aaronsohn în funcţia de inspector-şef al unui nou program de eradicare a lăcustelor şi îi acordase puteri aproape dictatoriale pentru a-l aduce la îndeplinire. Dacă se întâmpla ca vreun funcţionar mărunt să îi stătea în cale lui Aaronsohn, guvernatorul trebuia să fie anunţat, iar funcţionarul urma să dea socoteală în faţa lui.[148]

Dar dacă plaga lăcustelor a putut fi delegată unui expert, nu la fel s-a întâmplat cu celelalte necazuri ale lui Djemal din acea lună a lui martie.

De ceva vreme deţinea informaţii care sugerau că era posibil ca „problema arabă” din imperiu să fie cu mult mai gravă decât îşi imaginau cei de la Constantinopol, şi că situaţia din Siria putea fi asemuită cu un vulcan mocnit.

La scurt timp după ce Turcia intrase în război în noiembrie, o unitate de ofiţeri turci de contraspionaj intrase cu forţa în clădirea ferecată a consulatului francez din Beirut, unde descoperise nenumărate documente într-un seif ascuns în perete. Acele hârtii au scos la iveală o relaţie secretă de lungă durată dintre consulul francez şi o serie de lideri arabi din Beirut şi Damasc, opuşi guvernului Junilor Turci. Nu doar opuşi; multe dintre propunerile pe care aceste persoane le înaintaseră consulului Franţei – vizând independenţa Siriei, un protectorat francez în Liban – erau de-a dreptul acte de trădare.

Dar a administra o corecţie unor bătrâni cârcotaşi din Nablus fusese un lucru, pe când adoptarea unor măsuri punitive contra unor complotişti de la consulatele din Beirut şi Damasc era ceva mult mai complicat. Mulţi dintre ei erau bine cunoscuţi în lumea arabă, or a-i supune pedepsei cu

moartea sau surghiunului risca să provoace exact acea rebeliune arabă pe care Turcia voia să o evite. Asemenea măsuri puteau, de asemenea, să dea alarma în lumea musulmană arabă mai vastă, inclusiv în teritoriile „captive” din Egipt şi în nordul Africii aflat sub dominaţie franceză, exact când Constantinopolul încerca să mobilizeze aceste comunităţi la cauza jihadului panislamic. Drept urmare, Djemal nu avusese de ales, decât să adopte tactica „aşteptăm-şi-mai-vedem”. Ascunzând bine dosarul Beirut în biroul său din Damasc, se străduise să îi ţină aproape pe nemulţumiţi, simulând normalitatea şi revenind la vechiul expedient otoman de a împărţi sinecuri şi onoruri. Cu această tactică putea eventual să-i câştige pe complotişti de partea lui sau, dimpotrivă, să dezvăluie cât de extinse erau cercurile lor conspiraţionale, însă oricum era un motiv de îngrijorare să îi ştie pe aceşti trădători în libertate, exact în momentul când o invazie a Aliaţilor în Siria devenise dintr-odată mai plauzibilă.

Dar în Siria orice problemă avea şi contraproblema ei. În timp ce disidenţii din Beirut constau aproape în exclusivitate din aşa-numiţii progresişti, liberali arabi din oraşe, pătrunşi de ideile europene de naţionalism şi autodeterminare, la sfârşitul lui martie Djemal s-a confruntat şi cu o criză provocată de conservatorii arabi indignaţi de reformele moderniste – şi, în ochii lor, laice – ale Junilor Turci. Această criză conservatoare prin spiritul ei avea să apară textual la uşa guvernatorului în persoana unui tânăr de treizeci şi unu de ani, blajin la vorbă, pe nume Faysal ibn Hussein.

Faysal era al treilea dintre cei patru fii ai emirului Hussein, un conducător de triburi din imensa regiune Hejaz, în vestul peninsulei Arabia. Dar cu mult mai important rămânea faptul că tatăl lui Faysal era şeriful, sau conducătorul religios, al sfintelor oraşe musulmane Mecca şi Medina, cel mai recent descendent al clanului Haşemiţilor, care serviseră drept păzitori ai pământului sfânt al Islamului încă din veacul al X-lea.

Relaţiile dintre Junii Turci şi emirul Hussein fuseseră încordate chiar de la bun început, iar trecerea timpului nu avusese darul de a le ameliora. Aproape medieval în

conservatorismul lui, pe parcursul anilor, Hussein privise şuvoiul de decrete liberaliste emanate din Constantinopol cu o antipatie tot mai profundă; nemulţumirea lui se întindea de la emanciparea femeilor şi promovarea drepturilor minorităţilor, dictate de Junii Turci, până la ştirbirea autorităţii civice a conducătorilor religioşi, inclusiv eforturile guvernanţilor de a restrânge sclavia, o practică încă uzuală în Hejaz. În mod concludent, resentimentul emirului Hussein se concentra tangibil asupra propunerii de extindere a Căii Ferate Hejaz de la Medina la Mecca. Departe de a vedea în această extindere un semn de progres, o modalitate de a uşura călătoria credincioşilor musulmani veniţi în pelerinaj la oraşul sfânt, Hussein considera că această măsură era ca un cal troian folosit de Constantinopol, în vederea exercitării unui mai mare control asupra regiunii şi, în mod special, asupra lui personal. Rezultatul fusese o serie nesfârşită de ciocniri între guvernatorii civili ai Hejazului, numiţi de Constantinopol, şi emir, împreună cu fiii săi.[149]

Tensiunile nu făcuseră decât să se înrăutăţească – iar consecinţele cu atât mai mult –, de când Turcia intrase în război. Având în vedere că Hussein era una dintre cele mai respectate personalităţi religioase din lumea musulmană, reacţia lui circumspectă la chemarea lansată pentru jihad în noiembrie a fost imediat observată de toţi, fiind considerată drept motivul principal al efectului modest pe care strigătul de luptă îl avusese până atunci. În mod similar, apelurile pentru unitate naţională în efortul de război nu reuşiseră să inducă vreo împăcare în disputa care dura de multă vreme între Ali, fiul cel mare al lui Hussein, şi guvernatorul Medinei, o dispută în care, uneori, se ajunsese aproape la o luptă făţişă. Apoi, fusese reacţia anemică a emirului la cererea lui Djemal de a trimite voluntari care să participe la atacul canalului Suez. În loc de miile de luptători din triburile arabe pe care regimul contase, Abdullah, cel de-al doilea fiu al lui Hussein, apăruse în Siria doar cu o mână de oameni.

Totuşi, în ciuda acestor provocări, Hussein şi fiii lui trebuiau să fie trataţi cu şi mai multă delicateţe chiar decât nemulţumiţii din Beirut. Dacă, din punct de vedere strict

militar, Hejazul nu avea importanţa strategică a Siriei – regiunea consta din câteva orăşele înconjurate de vaste deşerturi la marginea cea mai îndepărtată a imperiului –, capacitatea unică a emirului haşemit de a-şi da binecuvântarea religioasă, sau de a o refuza, în privinţa acţiunilor Constantinopolului, îi conferea o putere extraordinară. De aceea, s-a ajuns într-un impas. În mod evident, Junii Turci doreau ori ca Hussein să se dea pe brazdă, ori dacă nu să se descotorosească de el, însă a lua măsuri împotriva lui de o manieră prea brutală însemna să-şi atragă o ripostă feroce din partea conservatorilor. În ceea ce îl privea, Hussein trebuia să ştie, la rândul său, că răbdarea Junilor Turci avea o limită şi că a împinge lucrurile prea departe risca să aducă în regiune trupe de represiune.

Această stare de inerţie cunoscuse recent o întrerupere periculoasă. În ianuarie, Ali, fiul cel mare al lui Hussein, a susţinut că descoperise un complot al guvernatorului din Medina de a-l înlătura pe Hussein şi de a-l înlocui cu o figură religioasă mai maleabilă. Acesta era motivul pentru iminenta sosire a lui Faysal în Siria. Emirul Hussein îl trimitea dincolo de deşerturile Arabiei pentru a se întâlni cu reprezentanţii regimului de la Constantinopol, atât ca să îşi exprime indignarea faţă de complotul de răsturnare de la putere, cât şi pentru a cere înlăturarea guvernatorului provinciei.

Dar aici, în sfârşit, părea să se întrevadă şi o veste mai bună pentru Djemal Paşa, căci dacă exista cineva în recalcitranta familie Hussein care să poată întruchipa cumva vocea raţiunii, acela era Faysal. Asemenea fraţilor săi mai mari, Faysal fusese crescut şi educat în cadrul curţii interioare a sultanului din Constantinopol, însă se părea că această influenţă civilizatoare avusese un efect pozitiv asupra celui de-al treilea fiu al lui Hussein. Modest din fire, Faysal manifesta un fel de circumspecţie, chiar o reţinere, care puteau fi exploatate prin vorbe blânde şi o atitudine fermecătoare – şi, chiar dacă nefericiţii bătrâni din Nablus aduşi cu forţa în biroul lui plecaseră de-acolo cu o opinie diferită, farmecul era cumva o specialitate de-a lui Djemal. Când Faysal şi suita lui aveau să pătrundă în oraş,

guvernatorul intenţiona să îl întâmpine cu tot fastul şi ceremonialul rezervat unor demnitari.

La nici un kilometru distanţă de Căminul German, în sediul cartierului general al armatei germane din centrul Ierusalimului, Curt Prüfer era şi el foarte preocupat de iminenta sosire a lui Faysal ibn Hussein. Dar viziunea lui despre modalitatea prin care familia Hussein putea fi atrasă de partea cauzei turco-germane era mai clar definită. În octombrie 1914, chiar dinainte ca Djemal Paşa să sosească în Siria, Prüfer îşi trimisese propriii spioni în Hejaz, pentru a-şi face o idee despre direcţia care captase adevăratele lealităţi ale emirului Hussein. Concluzia lui, aşa cum îi raportase lui Max von Oppenheim la începutul lui noiembrie, era că emirul de la Mecca se afla esenţialmente pe statul de plată al Egiptului britanic, fiind prin urmare „completamente englez”.[150]

Dincolo de evidentele diferende de natură politică şi religioasă cu Junii Turci, problema în cazul lui Hussein se extindea şi la situaţia geografică. Fiind una dintre cele mai izolate şi sărăcite regiuni din Imperiul Otoman, Hejazul avea o economie care depindea aproape în totalitate de *hajj*, pelerinajul anual pe care credincioşii musulmani îl făceau la Mecca, cea mai mare parte a lor venind din India şi Egipt. De asemenea, regiunea aridă a Hejazului se baza pe grânele din import pentru a-şi hrăni populaţia, iar o mare parte din aceste cantităţi veneau pe Marea Roşie din Egipt sau Sudanul britanic, sub forma unor ofrande religioase sponsorizate de guvern. În condiţiile controlului inatacabil pe care marina britanică îl exercita în Marea Roşie, ar fi fost o chestiune simplă să se taie atât circulaţia pelerinilor, cât şi aprovizionarea cu alimente în Hejaz, o măsură care ar fi dus rapid la distrugerea totală a regiunii. Aceasta era sabia care atârna deasupra capului său, le sugerase Hussein celor de la Constantinopol, şi totodată motivul principal pentru care era nevoit să trateze cu atâta grijă cerinţele regimului.

Dar pentru Curt Prüfer totul era doar o cacealma revoltătoare. Pe scurt, britanicii nu ar risca niciodată să suporte furia lumii musulmane înfometând-o, darămite

cotropind pământul sfânt al Islamului; nu se putea ca Germania să aibă atâta noroc. În acelaşi timp, Hussein, ca păzitor al oraşelor Mecca şi Medina, nu ar îndrăzni să treacă în tabăra britanicilor, fiindcă aceeaşi furie musulmană s-ar îndrepta atunci asupra lui. În schimb, viclean, bătrânul emir din Mecca juca pe degete ambele părţi, ţinându-i pe britanici în şah – dar păstrând neschimbat regimul donaţiilor lor de alimente şi traficul pelerinilor –, prin trâmbiţarea divergenţelor lui cu Constantinopolul, şi ţinând Constantinopolul în şah prin evocarea pretinsului pericol britanic.[151]

Problema era că turcii nu voiau să îl întărâte pe Hussein şi nici nu le permiteau aliaţilor lor să facă asta. Încă de când veniseră în regiune, lui Prüfer şi celorlalţi agenţi de informaţii germani li se interzisese explicit să se amestece în vreun fel în treburile din Hejaz. Chiar şi pe durata viitoarei vizite a lui Faysal, Djemal intenţiona să împiedice pe cât posibil orice contact între tânărul şeic şi consilierii militari germani. În schimb, guvernatorul Siriei avea să adopte aceeaşi atitudine pe care Junii Turci o avuseseră faţă de familia Hussein în ultimii şase ani – solicitudine şi linguşire, amestecate cu ameninţări voalate –, dar cu acelaşi efect neglijabil.

Ceea ce îl înnebunea efectiv pe Prüfer în toată această conjunctură era faptul că Hussein reprezenta unul dintre factorii esenţiali pentru succesul jihadului panislamic. Fără binecuvântarea conducătorului haşemit, acea *fatwa* rămânea o găselniţă a regimului Junilor Turci; cu binecuvântarea lui, fervoarea războiului sfânt putea fi aprinsă pe tot cuprinsul Orientului Mijlociu şi mai departe chiar.

În raportul lui din noiembrie, trimis lui Oppenheim, Prüfer conchisese că emirul era „din fericire neputincios şi complet în mâinile noastre”. Sarcina dificilă era acum de a-i convinge pe toţi ceilalţi – Djemal, Junii Turci din Constantinopol şi Hussein însuşi – că lucrul acesta era adevărat.

Nu există prea multe indicii că Lawrence ar fi urmărit cumva evenimentele din Arabia sau chiar că ar fi fost la

curent cu existenţa lor pe durata primelor luni de serviciu în unitatea de informaţii secrete de la Cairo, ceea ce era lesne de înţeles, dată fiind preocuparea lui aproape obsesivă în privinţa Siriei. Situaţia s-a schimbat când a făcut cunoştinţă cu Ronald Storrs, secretarul britanic pentru probleme orientale în Cairo.

Cu mustaţa lui subţire şi pasiunea pentru costumele din in alb, Storrs făcea figură de dandy printre nenumăraţii britanici în uniformă care populau oraşul Cairo pe timpul războiului, un estet cu studii la Cambridge, având cunoştinţe enciclopedice despre operă, arta Renaşterii şi literatura clasică. Plecat în Egipt de foarte tânăr, ocupase o serie de posturi în administraţia britanică de acolo, înainte de a fi numit secretar pentru problemele Orientului, în 1909, la vârsta de douăzeci şi opt de ani.

Părea născut pentru acest post. Pe lângă avantajul de a fi o prezenţă elegantă la recepţiile oficiale şi galele pe care comunitatea britanicilor din Cairo le preţuia în mod deosebit, Storrs era mâna dreaptă a consulului general britanic în Egipt, un observator din culise al puzderiei de intrigi politice din ţară. Steaua lui urcase considerabil când lordul Kitchener preluase acea funcţie în 1911. Ajungând repede să îl considere pe Storrs drept subalternul său de nădejde – secretarul pentru problemele Orientului jucase un rol esenţial în torpilarea numirii lui Curt Prüfer ca director al bibliotecii khedivale, bunăoară –, Kitchener păstrase aceleaşi relaţii cu el chiar şi după numirea sa ca ministru de război în august 1914. Întrucât intenţiona serios să revină la postul său din Egipt după terminarea războiului, Kitchener îşi lăsase protejatul la Cairo, ca să-i servească drept „ochi-şi-urechi” pe durata absenţei lui.

Dar, în realitate, existau şi alte motive. În slujba lui Kitchener, Ronald Storrs reprezenta cureaua de transmisie într-un joc de intrigă politică atât de delicat, încât doar câteva persoane din Cairo, Londra şi Mecca ştiau despre ce era vorba, el fiind omul care deţinea poate cel mai periculos secret din Orientul Mijlociu. Împrietenindu-se cu T. E. Lawrence şi dându-i acces la acel secret, Storrs avea să-l plaseze pe tânărul ofiţer de informaţii pe o traiectorie care îl va conduce la faimă şi glorie.

Cel puţin iniţial, acea prietenie s-a bazat pe un lucru absolut obişnuit: pasiunea lor comună pentru literatura clasică. Aşa cum povestea Storrs despre Lawrence în memoriile lui, pe un ton oarecum pedant: „Nu existau între noi diferenţe de gusturi literare, doar că el îl prefera pe Homer, în locul lui Dante, şi nu agrea preferinţa mea pentru Teocrit în defavoarea lui Aristofan”.[152]

La un moment dat, în iarna anului 1915, discuţiile lor au abordat subiecte mai actuale, în mod special misiunea sub acoperire pe care Storrs o efectua pentru lordul Kitchener.

Povestea începuse în urmă cu un an, în februarie 1914, când Abdullah ibn Hussein, în vârstă de treizeci şi doi de ani, cel de-al doilea fiu al emirului Hussein de la Mecca, a venit în vizită la Cairo. Deşi dezamăgirea emirului în privinţa regimului de la Constantinopol devenea deja de notorietate, Abdullah a împins lucrurile pe un tărâm întru totul nou; primit într-o scurtă audienţă la Kitchener, a încercat să afle de la consulul general care ar putea fi reacţia Marii Britanii în privinţa unei revolte arabe în Hejaz.

Kitchener s-a căznit să evite orice răspuns. În fond, pe atunci între Marea Britanie şi Turcia existau încă relaţii de pace, ceea ce însemna că nu se cădea ca ei, britanicii, să încurajeze o revoltă pe teritoriile turcilor. Când Abdullah a revenit la Cairo după două luni, sperând să aibă o a doua întrevedere la nivel înalt, Kitchener i l-a pasat secretarului său pentru problemele Orientului.

Tonul cât de cât subtil pe care Abdullah izbutise să îl adopte cu Kitchener a lipsit cu desăvârşire din întâlnirea cu Storrs. „M-am trezit întrebat foarte categoric dacă Marea Britanie i-ar putea dărui Marelui Şerif [Hussein] o duzină, sau măcar o jumătate de duzină de mitraliere”, îşi amintea Storrs. „Când l-am chestionat care putea fi scopul lor, mi-a ripostat (asemenea tuturor căpeteniilor militare) «pentru apărare»; şi când am insistat, a mai adăugat că apărarea avea să fie contra unui atac din partea turcilor. Nu aveam nevoie de instrucţiuni speciale pentru a-l informa că noi nu puteam concepe să furnizăm arme pentru a fi folosite contra unui stat prieten.”[153]

Dar această a doua întâlnire cu Abdullah avusese loc în aprilie 1914, or în septembrie deja situaţia se schimbase enorm. În aşteptarea unei posibile intrări a Turciei în război, Kitchener, de-acum ministru de război, a avut motiv să-şi aducă aminte de conversaţia lui anterioară cu fiul lui Hussein şi să îşi dea seama că în Arabia i se oferea probabil o ocazie unică. Preferând să nu apeleze la funcţionarii de rang înalt din administraţia britanică civilă şi militară a Egiptului, Kitchener a ales să expedieze o telegramă cifrată fostului său departament de la Cairo: „Spuneţi-i lui Storrs să trimită din partea mea un mesager secret, selectat cu grijă, la Şeriful Abdullah, pentru a afla, presupunând că actuala influenţă germană în Constantinopol ar constrânge [Turcia să intre în]... război contra Marii Britanii, dacă el, tatăl lui şi arabii din Hejaz ar fi cu noi sau contra noastră”.[154]

Răspunsul lui Hussein, care a venit exact când Turcia a intrat în război, era tentant. Deşi afirma că el se va strădui să rămână neutru, Hussein lăsa să se înţeleagă că, dacă ar beneficia de un sprijin extern satisfăcător şi de promisiuni concrete din partea Marii Britanii de a nu se amesteca în treburile interne ale lumii arabe, el i-ar putea convinge pe „adepţii săi apropiaţi” să participe la o revoltă.[155]

Profitând de acea posibilitate, Kitchener a trimis imediat un alt mesaj care plusa spectaculos conţinutul depeşei anterioare. Dacă arabii s-ar alătura Marii Britanii în loc să păstreze neutralitatea, scria Kitchener, „Marea Britanie va garanta independenţa, drepturile şi privilegiile şerifatului împotriva oricărei agresiuni străine, în special împotriva otomanilor. Până acum, noi am apărat şi am simpatizat Islamul în persoana turcilor [*sic*]; de acum înainte, va fi în persoana nobilului [popor] arab”.[156]

Dar, pe urmă, Hussein a devenit cumva mai evaziv. În următoarea lui scrisoare, primită de Storrs în decembrie, emirul repeta intenţia lui de a „evita orice acţiune care ar putea fi în detrimentul britanicilor”, dar indica de asemenea că o rupere radicală a relaţiilor cu Turcia va trebui să mai aştepte până la o dată nespecificată în viitor. Şi lucrurile au rămas în această fază. De când Hussein trimisese acest ultim mesaj, nu mai sosise nicio veste de la Mecca.

Pentru Lawrence, detaliile acestei corespondenţe secrete cu Hussein au fost ca un fel de revelaţie. De la sosirea lui în Cairo, Lawrence studiase cu mult patos posibilitatea unei revolte arabe în Siria, o revoltă care, aproape prin definiţie, s-ar fi bazat pe aşa-numitele elemente progresiste: oameni de afaceri şi intelectuali nemulţumiţi de corupţia regimului de la Constantinopol, minorităţi jinduind la egalitate, ofiţeri arabi şi soldaţi de rând frustraţi de şovinismul din armata turcă. Despre Arabia, cu spiritul ei conservator, nu ştia practic nimic.

Totuşi, din punct de vedere politic, Lawrence a înţeles rapid potenţialul Hejazului. O alianţă cu Hussein i-ar imuniza pe britanici contra acuzaţiei că ar instiga la o rebeliune, cu scopul de a pune mâna pe Orientul Mijlociu; fiind păzitorul oraşelor sfinte, ar fi de neconceput pentru majoritatea musulmanilor ca emirul Hussein să fi intrat într-un parteneriat cu necredincioşii care voiau să le înşface ţara. Dimpotrivă, o revoltă pornind din Hejaz şi sub conducerea lui ar purta pecetea consfinţirii religioase, anihilând propaganda „Islamul-contra-Cruciaţilor” promovată de turci şi de Max von Oppenheim.

Dar a încerca o evaluare a situaţiei, în lipsa oricărei noi comunicări cu Hussein, era un proces deconcertant. Pe de o parte, Hussein părea să îşi fi ţinut promisiunea de neutralitate, după cum dovedea continua lui poziţie evazivă faţă de chemarea la jihad. Pe de altă parte, Hussein îl trimisese recent pe al treilea fiu al său, Faysal, pentru a se întâlni cu Djemal Paşa în Siria şi a continua ulterior călătoria până la Constantinopol, în vederea altor întâlniri cu conducerea Junilor Turci. Întrucât, dintre fiii lui Hussein, Faysal era considerat drept cel mai moderat şi raţional, concluzia evidentă era că Hussein încerca treptat să dea înapoi, reapropiindu-se de Constantinopol, şi că scurta şi tentanta perspectivă a unei revolte arabe în Hejaz le alunecase printre degete britanicilor.

Cât despre Lawrence, în scurt timp a avut alte treburi mult mai presante decât încercarea de a prezice viitorul politic al Hejazului. Spre începutul lui aprilie 1915, toată atenţia Egiptului britanic se îndreptase asupra apropiatei ofensive terestre şi navale în strâmtoarea Dardanele.

În primele săptămâni din aprilie, o vastă flotilă de nave a început să se adune în lungul coastei nordice a Egiptului, în timp ce în imensele tabere militare presărate pe linia ţărmului zeci de mii de soldaţi se agitau, transportând provizii şi exersând tactici de luptă. Făceau parte cu toţii din recent creata Forţă Expediţionară din Mediterană (Mediterranean Expeditionary Force – Med-Ex), care urma să fie trimisă în curând pentru a lovi în inima şi creierul inamicului turc. În ciuda perioadei anoste de aşteptare, trupele erau motivate şi într-o dispoziţie exuberantă.

T. E. Lawrence însă era cuprins de presentimente neliniştitoare. Starea de anxietate pe care o avusese de la demararea campaniei din Dardanele nu a făcut decât să se adâncească, după ce el şi alţi membri ai unităţii de informaţii din Cairo au fost trimişi în zona de pregătire a operaţiunilor militare, pentru a-şi informa comandanţii cu privire la ce se puteau aştepta în celălalt capăt. „Med-Ex se arată groaznic de prost pregătită”, îi scria Lawrence lui David Hogarth, în 20 aprilie, „fără să aibă habar unde se duce sau peste ce va da, sau ce urmează să facă.”[157] Lucrul cel mai şocant pentru Lawrence era faptul că, pentru a-şi plănui ofensiva terestră, statul-major al Med-Ex sosise în Egipt având exact doar două exemplare dintr-o hartă, mult redusă la scară şi foarte învechită, a regiunii Dardanelelor.[158]

Dar în materie de acte prosteşti, strategii militari britanici îşi făceau doar încălzirea. Principalele zone de debarcare pentru Med-Ex, se stabilise, urmau să fie pe peninsula Gallipoli, acea fâşie muntoasă îngustă şi abruptă, care formează ţărmul vestic al Dardanelelor. Măsurând, cu rare excepţii, doar zece sau unsprezece kilometri dintr-o margine în cealaltă, peninsula se întinde la nord pe o distanţă de circa optzeci de kilometri, lăţindu-se apoi şi contopindu-se cu continentul european. În selectarea punctelor de debarcare, englezii ar fi putut alege nenumărate locuri în lungul peninsulei, unde o forţă terestră, reuşind să urce pe crestele înalte şi să coboare spre celălalt ţărm – o distanţă de nici cinci kilometri pe alocuri –, ar fi putut să rupă în două armata otomană şi să izoleze forţele inamice poziţionate sub acea linie.

Bineînţeles, cea mai bună opţiune ar fi fost să evite complet peninsula şi să debarce în golful Saros, în capătul ei nordic. O forţă de invazie debarcând în acest golf lat nu numai că ar fi izolat complet trupele turceşti cantonate pe peninsula Gallipoli, ci totodată ar fi avut practic cale liberă, pentru a se deplasa nestingherită pe un teren uşor de străbătut, până la Constantinopol, situat la doar 160 de kilometri depărtare. Aceasta era, categoric, cea mai mare spaimă a generalului Liman von Sanders, comandantul german numit recent de către guvernul turc pentru a supraveghea apărarea strâmtorii Dardanele; aşteptându-se la o debarcare la Saros, generalul german îşi plasase cartierul general şi o treime din armată în acel loc.

Singura posibilitate pe care Sanders a fost tentat să o ignore complet era o debarcare în capătul sudic al peninsulei Gallipoli, pur şi simplu din motivul că orice regulă elementară a logicii militare – ba chiar şi a bunului simţ – contrazicea o asemenea variantă. O forţă de debarcare în acel punct era vulnerabilă nu numai în faţa ripostei directe a apărătorilor ascunşi în şanţuri săpate pe înălţimile muntoase de deasupra, ci şi complet expusă artileriei pe care turcii o mai aveau probabil în fortăreţele din apropiere. Şi, chiar dacă o forţă de debarcare reuşea să escaladeze culmile muntoase şi să captureze acele forturi, apărătorii turci puteau atunci să înceapă o lentă retragere în sus, pe peninsulă, construind noi linii de fortificaţii pe măsură ce se deplasau, şi astfel repetând identic războiul static de tranşee, care paralizase atât de mult armatele de pe frontul de vest. Într-adevăr, cu greu s-ar fi putut găsi un loc de debarcare mai prost pe aproape toată lungimea de circa cinci mii de kilometri a coastei mediteraneene a Imperiului Otoman – cu toate astea exact aici urma ca Med-Ex să debarce.

Pe lângă aerele de superioritate faţă de inamic, constituind întotdeauna o mentalitate periculoasă pentru o armată, acea decizie părea izvorâtă dintr-o crasă încăpăţânare birocratică. Întrucât campania din Dardanele fusese concepută ca o operaţiune navală, reuşita sau eşecul misiunii extinse ar continua să fie judecată prin lentila îngustă a obiectivului ei iniţial – eliberarea rutei prin

strâmtoare –, ceea ce făcea ca planificatorii ofensivei nici să nu se gândească la faptul că ar putea adopta o abordare diferită, care să ducă în final la acelaşi rezultat. Pare incredibil, dar strategii de la Gallipoli nici măcar nu au respins eventual ideea altor puncte de debarcare, ci pur şi simplu nu le-au luat în considerare.[159]

La sfârşitul lui aprilie, soldaţii din Med-Ex aflaţi pe coasta Egiptului au început să se înghesuie în navele de transport, care aveau să-i ducă prin estul Mediteranei până la Gallipoli. Lawrence, privind înapoi la toate eforturile lui eşuate din lunile anterioare – nu doar Alexandretta, ci şi o serie de alte proiecte, pe care el şi unitatea de informaţii secrete din Cairo le concepuseră, pentru ca până la urmă să fie abandonate –, abia îşi mai putea ascunde furia într-o altă scrisoare către Hogarth:

„Treburile arabe s-au dus toate de râpă. Ce mizerie abjectă, ca dintr-un asemenea proiect să se aleagă praful. Îţi vine să urli de furie, când te gândeşti ce şansă superbă am avut acolo”. Încheia pe un ton oarecum mâhnit: „Insistă cu A(lexandretta) aşadar, dacă poţi; mi se pare singurul lucru care ne-a mai rămas”.[160]

Când compunea acea scrisoare, în 26 aprilie, Lawrence nu ştia cât de groaznică avea să devină acea mizerie. Exact în ziua precedentă, Med-Ex pornise operaţiunile de debarcare la Gallipoli.

La ora 6:15 în dimineaţa de 25 aprilie, SS *River Clyde*, un carbonier modificat, originar din Liverpool, s-a apropiat de o mică plajă arcuită şi lină – nume de cod „V Beach” – la Capul Helles, vârful sudic al peninsulei Gallipoli.[161] Înghesuiţi sub punte erau circa 2000 de soldaţi britanici. Venind împreună cu *Clyde* pe apele liniştite ale mării, se vedeau cinci sau şase bărci mari cu motor, fiecare remorcând câteva cutere, tot la fel de ticsite până la copastii cu alţi soldaţi. La o distanţă de circa o sută de metri de mal, căpitanii cuterelor au aruncat cablurile de remorcare şi au împărţit vâsle, pentru ca echipajele să poată aduce ambarcaţiunile până la ţărm. De pe acel ţărm, nu venea niciun semn de viaţă. Se părea, aşa cum speraseră toţi, că

debarcarea la Capul Helles îi luase pe turci complet prin surprindere.

Ceea ce era şi teribil de bine, căci pregătirile de mântuială făcute pentru cei care urmau să coboare la ţărm pe V Beach – iar ideea de a trimite nişte oameni pe o plajă inamică, în ambarcaţiuni de lemn, neblindate şi nemotorizate, nu era încă lucrul cel mai grav – sugerau mari necazuri, dacă s-ar fi întâmpinat vreo rezistenţă. Într-un şantier naval din Alexandria, nişte muncitori începuseră să aplice un strat de vopsea de camuflaj pe *River Clyde*, dar intraseră în criză de timp; drept urmare, când carbonierul se apropia de V Beach în acea dimineaţă, de sub cenuşiul tern tipic unei nave de război ieşeau la iveală enorme pete de grund ruginiu, scoţând vasul în evidenţă de parcă ar fi fost luminat. Pe urmă, deloc neglijabil, mai era faptul că *River Clyde* nu putea să ajungă de fapt până la plajă. Planul era de a duce nava până la punctul limită de împotmolire, iar de acolo să improvizeze un fel de ponton de la vas până pe ţărm, legând una de alta câteva bărci de pescuit pentru a acoperi distanţa rămasă. În acel moment, soldaţii forţei de debarcare trebuiau să iasă afară prin patru porţi decupate în prora vasului *River Clyde*, să treacă pe două pasarele până la bărcile de pescuit, apoi să se cocoaţe pe ele ca să ajungă într-un final pe plajă. Este greu de imaginat cum asemenea pregătiri iresponsabile ar fi putut servi la o debarcare împotriva vreunor băştinaşi din Epoca de Piatră pe o insulă din Pacific, darămite împotriva unei armate moderne, însă într-atât de mare se vădea a fi dispreţul cu care strategii militari britanici îi priveau pe turci.

În timp ce cuterele se apropiau de plajă, singurele zgomote care pluteau peste golful liniştit veneau de la plescăitul vâslelor şi râsetele oamenilor vorbind poate un pic mai tare decât ar fi fost normal, răsuflând uşuraţi că debarcarea se desfăşura fără incidente. Abia când primele bărci au ajuns la doar câţiva metri de plajă, mitraliorii turci, ascunşi în puncte strategice pe linia ţărmului, au deschis focul.

Oamenii din cuterele neacoperite nu aveau nicio şansă să scape. Una după alta, aceste ambarcaţiuni au fost

spulberate de gloanţe sau răsturnate, soldaţii din ele, încărcaţi cu echipamente, înecându-se în mare sau fiind împuşcaţi după ce se încurcaseră în sârma ghimpată care fusese montată sub suprafaţa apei. Din puţinii care au reuşit să ajungă teferi pe plajă, majoritatea au fost seceraţi imediat de tirurile mitralierelor.

Nici celor care veneau de pe *Clyde* nu le-a mers mai bine. Din când în când, echipe de muncitori ieşeau din coca de oţel protejată a navei pentru a încerca să lege laolaltă aşa-zisul pod din pontoane, însă erau împuşcaţi aproape imediat sau se înecau în mare. Când într-un final a fost încropit un fel de pod plutitor, soldaţii care urcau pe pasarele erau ţinte uşoare; din prima companie de două sute de oameni care au ieşit din prora navei, doar unsprezece au ajuns la ţărm. Multe dintre primele victime de pe pasarele au murit, de fapt, din cauza sufocării, oamenii fiind prinşi sub mormanele de morţi şi răniţi ai celor care veneau din spate. Cei care au izbutit să ajungă pe plajă s-au ghemuit în spatele unei dune de nisip de vreo doi metri înălţime, pe marginea dinspre uscat, ceea ce nu era decât o firavă protecţie în calea rafalelor de mitralieră. Spre sfârşitul după-amiezii, erau atât de mulţi morţi în apă încât, un căpitan aflat la faţa locului observa: „Marea în apropiere de ţărm era de un roşu sângeriu, ceea ce se putea vedea de la sute de metri depărtare”.[162]

La sfârşitul acelei prime zile, avangarda forţelor de debarcare la Gallipoli suferise deja pierderi socotite la aproape patru mii de vieţi omeneşti sau, conform calculelor lui Lawrence, considerabil mai mult decât numărul total de oameni de care ar fi fost nevoie pentru a cuceri Alexandretta. Atât de stupefiat era generalul von Sanders de idioţenia inamicului său, încât pe toată durata zilei următoare a rămas cu convingerea că debarcarea din sud era doar un tertip şi că principala forţă de invazie avea să apară altundeva. În felul acesta, a căzut în sarcina unui comandant de divizie otoman de pe peninsulă, locotenent-colonelul Mustafa Kemal, acţionând din proprie iniţiativă, să îşi trimită oamenii, în mod repetat, contra cotropitorilor care se agăţau de firavele lor capete de pod, pentru a încerca să-i arunce înapoi în mare.

Obiectivul din prima zi al celor care debarcau la Capul Helles fusese de a cuceri un sătuc situat la circa şase kilometri şi jumătate spre interiorul peninsulei, iar de acolo să atace forturile turceşti amplasate exact deasupra. Pe parcursul următoarelor şapte luni, britanicii nu vor ajunge niciodată la acel sat, însă vor suferi pierderi omeneşti cifrate la aproape un sfert de milion în tentativa de a atinge acea ţintă. Cât despre comandantul otoman, Mustafa Kemal, lumea avea să mai audă curând despre el; în 1922, se va ridica drept salvatorul republicii turce renăscute şi va deveni mai bine cunoscut sub numele său onorific, Kemal Atatürk.

Dar nu au fost doar cei cinci sute de mii de soldaţi ucişi sau răniţi de o parte şi de cealaltă a liniei tranşeelor care aveau să cadă victime ca urmare a ostilităţilor de la Gallipoli. Chiar în ziua în care britanicii au ajuns la ţărm, în 25 aprilie, regimul de la Constantinopol a ordonat arestarea unui număr de aproximativ două sute de oameni de afaceri şi intelectuali armeni, pe care i-a acuzat că ar fi acţionat ca o coloană a cincea în numele cotropitorilor. Era începutul unui brutale „operaţiuni de epurare” împotriva minorităţii creştine din Imperiului Otoman – un genocid, în viziunea multora –, care avea să se soldeze cu moartea unui milion de armeni şi asirieni pe parcursul următorului an.

Avea să mai treacă o bucată de timp până ca Lawrence şi alţi ofiţeri britanici din teatrul de lupte din Orientul Mijlociu să ajungă să îşi dea seama că la Gallipoli se mai înregistrase şi o altă mare pierdere: şansa unei revolte arabe decisive contra turcilor, care potenţial s-ar fi putut întinde din Hejaz până în nordul Siriei şi, trecând dincolo, până în Irak. Amănuntele acestei oportunităţi ratate nu aveau să fie cunoscute pe deplin decât un an mai târziu, atunci când Lawrence a ajuns faţă în faţă cu Faysal, fiul blajin la vorbă al emirului Hussein, de la care a aflat că acea călătorie întreprinsă de el spre nord, în primăvara anului 1915, însemnase cu mult mai mult decât se văzuse în aparenţă.

În ianuarie 1915, aproape în acelaşi timp când a aflat de complotul guvernatorului din Medina de a-l răsturna de

la putere, emirul Hussein fusese vizitat la Mecca de către un sirian pe nume Fawzi al-Bakri. Fiind un vechi membru de încredere din suita emirului, cu prilejul acelei vizite al-Bakri îi dezvăluise că era totodată un fruntaş al mişcării al-Fatat, o societate secretă a naţionaliştilor arabi, cu sediul principal în oraşul lui natal, Damasc, şi cu celule de lucru pe tot cuprinsul Siriei şi al Irakului. Aflând de corespondenţa secretă a lui Hussein cu englezii,[163] conducerea al-Fatat îl trimisese pe al-Bakri la Mecca, pentru a-i face emirului o propunere: o revoltă împotriva Constantinopolului, organizată în comun de al-Fatat în Siria şi de forţele emirului în Hejaz, cu sprijinul britanicilor şi cu Hussein servind drept lider spiritual.

Preferând să nu dea un răspuns definitiv la această propunere, prudentul Hussein l-a trimis, în schimb, pe Faysal în ţinuturile de la nord, cu o dublă misiune: să evalueze care era poziţia actuală a familiei în ochii regimului de la Constantinopol, dar totodată să estimeze adevăratele şanse ale unei alianţe cu al-Fatat.

Sosind în Damasc la sfârşitul lui martie, Faysal a refuzat politicos invitaţia lui Djemal Paşa de a sta la palatul guvernatorului, explicând că acceptase deja să fie oaspetele unei importante familii din Damasc: al-Bakri. În acea locuinţă, la adăpostul zidurilor înalte, Faysal a avut lungi serii de discuţii cu conspiratorii din al-Fatat, negocierile delicate din cadrul acelor discuţii explicând în mare parte de ce şederea lui la Damasc, iniţial prevăzută a fi de scurtă durată, s-a prelungit până la circa trei săptămâni.

Continuându-şi călătoria la Constantinopol, tânărul şeic a manevrat abil relaţiile cu cealaltă tabără. În întâlniri cu ceilalţi doi membri ai triumviratului Junilor Turci, Enver Paşa şi Talaat Paşa, precum şi cu Max von Oppenheim, sosit de curând, Faysal a exprimat în mod repetat lealitatea familiei sale faţă de cauza otomană, mergând până într-acolo încât să semneze un acord cu Enver Paşa, prin care părea să se pună capăt multora dintre problemele care stăteau între Constantinopol şi tatăl lui. La mijlocul lunii mai, după o fastuoasă ceremonie de rămas-bun organizată de regimul

otoman recunoscător, Faysal s-a suit în tren, în gara Haidar Paşa, pornind înapoi spre Siria.

Dar acel voiaj s-a derulat într-o lume transformată. La doar câteva săptămâni după debarcările din Gallipoli, deja zeci de mii de armeni erau izgoniţi din casele lor şi trimişi în surghiun pe teritoriul imperiului, iar de la fereastra vagonului de tren Faysal a putut vedea un nesfârşit spectacol de groază cu femei şi copii înfometaţi – şi, în mod dubios, prea puţini bărbaţi – mânaţi pe drumul pribegiei, Dumnezeu ştie unde, sub ameninţarea baionetelor. Din punctul de vedere al preconizatei revolte arabe, alte veşti sumbre îl aşteptau la Damasc. De la asociaţii săi din al-Fatat, Faysal a aflat că multe dintre unităţile militare predominant arabe din regiune – unităţi pe care conspiratorii contaseră pentru sprijin când revolta s-ar fi declanşat – fuseseră deja trimise pe câmpurile morţii din Gallipoli, iar în locul lor fuseseră aduse regimente turceşti leale regimului.

În ciuda atmosferei schimbate radical, poate chiar din cauza ei, complotiştii al-Fatat insistaseră ca Faysal să ducă un document tatălui său, şi prin el britanicilor din Egipt. Protocolul de la Damasc, cum avea să fie cunoscut în scurt timp, consta dintr-o listă de condiţii în care, cu sprijinul britanic, al-Fatat ar mai putea încă lansa revolta arabă. Când Faysal a pornit pe drumul de întoarcere la Mecca, singurul exemplar al protocolului era ascuns în cizma bodyguardului său credincios.

Pregătindu-se pentru sosirea lui Faysal în Siria, în luna martie, Djemal Paşa văzuse în cel de-al treilea fiu al emirului ultima şi cea mai bună şansă a sa de a domoli firea recalcitrantă a lui Hussein. De fapt, guvernatorul Siriei avea perfectă dreptate în estimările lui, chiar dacă din motive complet greşite. La un conclav al familiei Hussein, organizat în palatul lor de vară, în luna iunie, Abdullah şi Ali au fost cei care au făcut lobby pe lângă tatăl lor pentru o rebeliune promptă contra Constantinopolului, în timp ce Faysal, martor recent la tot ceea ce produsese dezastrul de la Gallipoli – armenii murind în număr mare pe drumurile din Anatolia, dispersarea forţată a unităţilor arabe din nordul Siriei – a îndemnat la prudenţă.

Despre toate astea avea să afle în viitor T. E. Lawrence. În zilele şi săptămânile de după debarcările de la Gallipoli, în timp ce citea sumbrele rapoarte de luptă care curgeau prin telegraf la hotelul Savoy din Cairo, era mai bine că nu ştia nimic deocamdată despre Protocolul de la Damasc şi despre potenţialii aliaţi ai britanicilor din Siria şi Hejaz. O condiţie prealabilă absolută pentru revolta lor, după cum aveau să comunice prea târziu, la Cairo, conspiratorii al-Fatat şi Hussein, o cerinţă indispensabilă de care depindeau toate acţiunile lor, era o debarcare britanică la Alexandretta.

---

[119] Lawrence, *The Home Letters*, p. 303.

[120] „Note”, Intelligence Department, 3 ianuarie 1915; PRO-FO 371/2480, f. 137.

[121] Detalii despre incidentul *Doris*-Alexandretta au fost relatate într-o serie de rapoarte de la consulul SUA la Alep, J. B. Jackson, către Secretarul de Stat al SUA, Lansing, între 22 decembrie 1914 şi 14 ianuarie 1915; NARA RG84, Fond 81, Cutia 12, Clasificare zecimală 820.

[122] Raport fără titlu al Departamentului de Informaţii, pledând pentru debarcarea la Alexandretta, 5 ianuarie 1915; SADD Clayton Papers, Dosar 694/3/7, p. 3.

[123] Lawrence către Hogarth, 15 ianuarie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 191.

[124] Djemal Paşa, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 154.

[125] Ibid., pp. 154–55.

[126] Prüfer, *Diary*, 26 ianuarie 1915; HO.

[127] Ibid., 30 ianuarie 1915.

[128] Erickson, *Ordered to Die*, p. 71.

[129] Prüfer către Wangenheim şi Oppenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[130] Prüfer către Oppenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 868.

[131] Pentru o descriere detaliată a dezbaterii Alexandretta-Dardanele în guvernul britanic, a se vedea Gottlieb, *Studies in Secret Diplomacy*, pp. 77–87.

[132] Raportul M.O.2, „Expedition to Alexandretta”, 11 ianuarie 1915, p. 2; PRO-WO 106/1570.

[133] P. P. Graves, „Report on Turkish Military Preparations and Political Intrigues Having an Attack on Egypt as Their Object”, 10 noiembrie 1914; PRO-FO 371/1970, f. 187.

[134] Lawrence către părinţi, 20 februarie 1915, în Lawrence, *The Home Letters*, p. 303.
[135] Gottlieb, *Studies in Secret Diplomacy*, p. 109.
[136] Lawrence către Hogarth, 18 martie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp. 193–94.
[137] Hickey, *Gallipoli*, p. 72.
[138] Manuel, *Realities of American-Palestine Relations*, p. 267. De asemenea, Geological Adviser, „Mines and Quarries of Palestine in 1921”; NARA M353, Rola 87, document 867N.63/1.
[139] Cole, director al Socony, către Polk, Subscretar de Stat, 18 septembrie 1919; UNH Cutia 2.
[140] Cole, director al Socony, către Polk, Subscretar de Stat, 5 mai 1919; NARA RG59, Dosar clasificare zecimală centrală, 1920–1929, document 467.11st25/31.
[141] Yale, *It Takes So Long,* Capitolul 4, p. 3 şi pp. 24–25.
[142] Ibid., Capitolul 3, p. 12, şi Capitolul 4, p. 3.
[143] Lewis, „An Ottoman Officer in Palestine, 1914–1918”, în Kushner, *Palestine in the Late Ottoman Period*, p. 404.
[144] Bliss, „Djemal Pasha: A Portrait”, în *The Nineteenth Century and After*, vol. 86 (New York: Leonard Scott, iulie-decembrie 1919), p. 1156.
[145] Ballobar, *Jerusalem in World War I*, p. 55.
[146] Deşi poate fi o exagerare, Alex Aaronsohn susţinea că văzuse cu ochii lui „copilaşi arabi, lăsaţi de mamele lor la umbra vreunui copac, ale căror chipuri au fost devorate de roiurile de lăcuste, înainte ca strigătele lor să fi fost auzite”. Alex Aaronsohn, *With the Turks in Palestine*, p. 51.
[147] După cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 129; Engle, *The Nili Spies*, p. 45.
[148] Engle, *The Nili Spies,* p. 60.
[149] Pentru detalii despre istoricul relaţiilor dintre Hussein şi Junii Turci, a se vedea Antonius, *The Arab Awakening*, pp. 125–58; Baker, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, pp. 12–45; Kayali, *Arabs and Young Turks*, pp. 144–73.
[150] Prüfer către Oppenheim, 3 noiembrie 1914; NARA T137, Rola 23, Cadrul 213.
[151] Prüfer către Metternich, 22 ianuarie 1916; NARA T130, Rola 457, Türkei 65, Banda 38.
[152] Storrs, *Memoirs*, p. 202.
[153] Ibid., p. 135.
[154] Kitchener către Consulul General, Cairo, 24 septembrie 1914; PRO-FO 141/460.
[155] Antonius, *The Arab Awakening*, p. 132.
[156] Ciorna scrisorii lui Kitchener către Şeriful Abdalla, noiembrie 1914; PRO-FO 141/460.
[157] Lawrence către Hogarth, 20 aprilie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 196.
[158] Ibid., p. 197.

[159] Aşa cum remarcă Guinn în *British Strategy and Politics*, p. 70: „Această schimbare drastică de strategie în ceea ce acum devenea *campania* din Dardanele – de la aspectul naval iniţial la cel în exclusivitate militar – fusese decisă pe loc, în câteva momente, fără efortul de a mai reflecta."

[160] Lawrence către Hogarth, 26 aprilie 1915, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 198.

[161] Despre primele debarcări la Gallipoli, în 25 aprilie 1915, s-a scris de nenumărate ori, de menţionat fiind cele două cărţi intitulate *Gallipoli*, semnate de Alan Moorehead şi, respectiv, Peter Hart. Din punctul de vedere al ştiinţei militare, probabil cea mai competentă relatare poate fi găsită în *Gallipoli: The End of the Myth* de Robin Prior.

[162] Weldon, *Hard Lying*, pp. 68–69.

[163] Pentru detalii despre călătoria lui Faysal, în 1915, la Damasc şi Constantinopol, a se vedea Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, pp. 26–31; Tauber, *The Arab Movements in World War I*, pp. 57–67.

6

Păstrătorii de secrete

Ştii, bărbaţii aproape toţi mor râzând, fiindcă ei ştiu că moartea este foarte cumplită şi că mai bine uiţi de ea atâta timp când nu a venit încă.[164]

T. E. Lawrence, într-o scrisoare către mama lui, 1916

Constatând că, prin plecarea armatei Med-Ex, exigenţele impuse de îndatoririle ce îi reveneau în camera hărţilor de la Savoy se diminuaseră cel puţin temporar, Lawrence şi-a asumat sarcina de a edita un buletin de informaţii secrete, o culegere de rapoarte primite din teritoriu, destinată eşaloanelor superioare din comandamentul militar britanic. Cu sarcasmul său inconfundabil, descria această îndeletnicire într-o scrisoare trimisă unui prieten din Anglia:

„Edităm un ziar cotidian, absolut necenzurat, spre edificarea a douăzeci şi opt de generali; tirajul creşte automat pe măsură ce se inventează noi generali. Această gazetă este singura mea bucurie. Ai posibilitatea să prezinţi părerea turcilor (în conversaţii imaginare cu diverşi prizonieri) despre demersurile amiralilor şi generalilor pe care nu-i poţi suferi, aşa că, în calitatea mea de redactor-şef, le-o servesc cu vârf şi îndesat. Există, de asemenea, o scrisoare săptămânală către «Mamă» [Ministerul de Război din Londra] în care îi poţi zeflemisi într-o şi mai mare măsură chiar”.[165]

Bineînţeles, exact această atitudine ireverenţioasă, pe care Lawrence ţinea să o afişeze atât în corespondenţa lui, cât şi personal îi înfuria atât de mult pe superiorii lui din armată. Însă această sfidare a protocolului cazon sublinia totodată un adevăr mai profund: în mod fundamental, Lawrence nu era de-al lor, iar pe zi ce trecea se distanţa tot mai mult de prototipul lor.

În doar patru luni în teatrul de război, Lawrence avusese posibilitatea să vadă cum se pierduse cea mai bună speranţă pentru Marea Britanie de a-i învinge rapid pe turci, şi asta doar din cauza inerţiei instituţionale şi politice; în schimb, „marii gânditori” produseseră Gallipoli. Din ceea ce văzuse absolventul de la Oxford, cultura militară era o lume de carierişti obtuzi, urmărind să obţină titlul de cavaler sau următoarea lor medalie, şi de subalterni refuzând să ceară socoteală celor aflaţi la putere, cu mii şi mii de oameni murind din aceste cauze.

Mai mult, graţie funcţiei pe care o ocupa în cadrul unităţii de informaţii a armatei din Cairo, Lawrence avea posibilitatea unică de a cunoaşte în permanenţă adevărul din spatele minciunilor şi al propagandei. Zilnic, vedea rapoartele brute de pe câmpurile de luptă care soseau la hotelul Savoy din diferitele teatre de război, iar din povestea lor reieşea o cutremurătoare incompetenţă şi nepăsare: soldaţi cărora li se dădea ordin să rămână în formaţie, în timp ce înaintau pe teren deschis spre cuiburile de mitralieră ale inamicului; sute de militari murind pentru a cuceri, a pierde şi a cuceri din nou un singur sat, un singur mamelon de pământ. Desigur, exista un grup select de tineri ofiţeri care aveau şi ei acces la aceste informaţii – aghiotanţi de generali şi militari de rang inferior din cadrul unor unităţi de informaţii militare de acelaşi tip –, dar cei mai mulţi dintre aceştia erau aspiranţi la sistem, rotiţe supuse în vasta şi stupida maşinărie de tocat carne, despre care nimeni nu îndrăznea să vorbească aşa.

Misiunea militară germană din Ierusalim îşi avea sediul în Căminul Pelerinilor Ruşi, într-un cartier agreabil şi curat, situat imediat la nord de Oraşul Vechi şi cunoscut drept Cvartalul Rusesc. Acolo, putea fi găsit adesea Curt Prüfer spre sfârşitul iernii din 1915, studiind cu migală diverse depeşe cu informaţii secrete şi calculându-şi următoarea mutare.

Detaşându-se un pic de eveniment, deziluzia pe care o resimţise în legătură cu aşa-zisul război sfânt imediat după tentativa de asalt asupra canalului Suez se mai atenuase cumva. Îşi dădea seama că, în condiţiile în care forţele

armatei turce nu ajunseseră decât până la malurile canalului de navigaţie, ideea în sine rămânea esenţialmente neverificată. Îşi mai dădea seama, de asemenea, că, în ciuda acelui obstacol întâmpinat iniţial, Egiptul britanic nu putea fi lăsat de capul lui, că, atâta vreme cât condiţiile de-acolo nu se schimbau, regimul instituit în Egipt constituia ameninţarea principală pentru alianţa germano-turcă în Orientul Mijlociu. Prin urmare, era necesar un nou asalt[166], de data asta susţinut prin mai mult armament de luptă, inclusiv artileria şi aviaţia germană, dar şi printr-un mai eficient serviciu de informaţii al armatei, care să poată furniza detalii despre ceea ce puneau la cale britanicii pe celălalt mal al canalului, sau despre locurile unde erau desfăşurate trupele lor.

Problema era însă că victimă în asaltul de la canalul Suez căzuse şi extinsa reţea de informaţii secrete pe care Prüfer o avea în interiorul Egiptului. În primele zile de război, putuse să îşi folosească diversele contacte egiptene pentru a compila o viziune cuprinzătoare asupra pregătirilor inamicului; într-un memorabil raport din noiembrie 1914, scrisese despre lucrările de apărare britanice la timpul viitor – adică, despre instalaţii ale inamicului care erau încă în faza de construcţie sau proiectare. Toate aceste surse de informare dispăruseră în perioada premergătoare Suezului. Aşa cum le raporta Prüfer superiorilor săi la sfârşitul lui februarie, din „amara [lui] experienţă practică” la Canalul Suez a învăţat că majoritatea beduinilor şi a egiptenilor, pe care îi recrutase în pripă ca spioni, nu erau buni de nimic, „lăsând de izbelişte onoarea şi patriotismul în faţa ispitelor cu care îi momeau agenţii britanici, care nu erau zgârciţi deloc cu lirele [de aur]”.[167] Germania putea foarte bine să ia exemplul britanicilor şi, cu bani, să îşi formeze o nouă reţea de informatori în Egipt, sublinia Prüfer, dar asta ar însemna să depindă de datele neverificabile transmise de aceşti agenţi plătiţi, „funcţionând cu aceşti oameni”, în loc de a-i coordona de fapt. Meditând la această dilemă, ofiţerului de informaţii i-a venit o idee destul de abilă: spioni evrei.

E posibil ca această idee să fi apărut şi ca urmare a relaţiei apropiate pe care Prüfer o întreţinea pe atunci. Numele acestei persoane era Minna Weizmann, o

emigrantă evreică, dinamică şi foarte drăguţă, la vreo douăzeci şi ceva de ani, din oraşul Motal în Rusia Albă (Belarusul din zilele noastre). Provenind dintr-o familie marcantă şi cultă, Weizmann îmbrăţişase socialismul de la o vârstă fragedă şi profitase de ocazia de a fugi de odiosul regim ţarist când era la facultatea de medicină din Berlin; în 1913, emigrase în Palestina, devenind una dintre puţinele femei-medic din Siria. La începutul anului 1914, ea şi Curt Prüfer, demisionat recent de la ambasada germană din Cairo, se întâlniseră pentru prima oară în Ierusalim.[168]

Deşi există puţine detalii despre relaţia lor, mărturii fragmentare sugerează că legătura dintre ei a contat mult pentru amândoi. Conform unui zvon, care a ajuns să fie inclus în rapoartele de spionaj german, se pare că în ajunul plecării lui Prüfer pentru ofensiva de la canalul Suez, în ianuarie, Weizmann petrecuse noaptea în camera lui de hotel, la Ierusalim, un comportament atât de scandalos pentru acele vremuri, încât putea distruge reputaţia oricărei femei, dacă nu era o prostituată. În ceea ce îl priveşte, există indicii că Weizmann a fost mai mult decât doar una dintre nenumăratele cuceriri amoroase ale veşnic nestatornicului Prüfer; jurnalele lui personale din timpul războiului conţin câteva referiri la „scumpa mea Fanny”, porecla lui Weizmann, semne ale unei afecţiuni mai degrabă absente în puţinele menţionări ale nevestei lui, americanca Frances Pinkham, care apare de obicei doar cu abrevierea „Fr.”.[169]

Dar chiar dacă ataşamentul pentru Minna Weizmann era iubire adevărată, pentru Curt Prüfer era o iubire pe care era dispus să o pună în slujba unui ţel mai înalt.

Când Turcia a intrat în război, existau zeci de mii de evrei ruşi răspândiţi pe cuprinsul Palestinei siriene, care, asemenea Minnei Weizmann, păstrau în continuare cetăţenia rusă. În scurt timp, Constantinopolul le-a cerut acestor cetăţeni ai unor „naţiuni beligerante” inamice, cum erau consideraţi acum, să aleagă clar: ori deveneau cetăţeni otomani, ori altminteri se supuneau deportării sau surghiunului în interiorul Imperiului. Ca reacţie, mii de emigranţi renunţaseră la paşapoartele ruseşti, în favoarea celor otomane, în timp ce alte mii de emigranţi se

îngrămădiseră la bordul unor nave ticsite de oameni, în portul Jaffa, pornind în căutarea unei noi patrii. În martie 1915, acest exod din Palestina continua – nave de război ale Statelor Unite, ţară neutră, veneau acum să completeze vasele comerciale –, iar locul unde majoritatea acestor refugiaţi nimereau era Egiptul sub ocupaţie britanică. Aşa cum sublinia Prüfer într-o propunere pe care a trimis-o atât lui Djemal Paşa, cât şi lui Max von Oppenheim, organizarea unei reţele de spionaj eficiente în Egipt necesita „oameni care să poată fi introduşi în ţară fără nici o suspiciune şi care să aibă perspicacitatea şi sângele-rece necesar. Putem găsi asemenea oameni în rândul populaţiei evreieşti din această ţară”.[170]

Fiabilitatea unei asemenea reţele de spioni, în opinia lui Prüfer, s-ar baza pe ura nestinsă a evreilor ruşi împotriva regimului ţarist antisemit. Pornind de la premisa că prietenul duşmanului tău este duşman pentru tine, Prüfer şi-a făcut socoteala că existau probabil nenumăraţi membri ai acestei comunităţi în Palestina, care erau dispuşi să nu piardă ocazia de a lucra contra intereselor Rusiei ţariste, lovind în aliatul ei în regiune, Egiptul britanic. Şi mai bine chiar, fiind deţinători de paşapoarte ruseşti, aceşti spioni puteau să se alăture refugiaţilor care erau transportaţi în Egipt, fără a trezi niciun fel de bănuială.

Dar dacă se considera deja o performanţă să inserezi nişte spioni activi într-o ţară inamică pe timp de război, rămânea de rezolvat totuşi modalitatea prin care să-i poţi scoate de-acolo sau să obţii informaţiile de la ei. Aici, schema lui Prüfer era de-a dreptul ingenioasă. În martie 1915, Italia era încă un stat neutru (avea să se alăture Triplei Înţelegeri în luna mai a acelui an), iar între porturile italiene şi Egipt navele circulau cu regularitate. În loc să încerce să comunice cu Turcia sau să se întoarcă acolo, spionii lui Prüfer puteau să tranziteze prin Italia şi să paseze informaţiile pe care le aveau ambasadei germane de la Roma. Din acel moment, puteau fie să revină în Turcia, străbătând continentul, sau, dacă acoperirea lor rămăsese intactă, să se întoarcă în Egipt pentru o nouă rundă de culegere de informaţii secrete.

Entuziasmându-se de ideea lui, Prüfer explica în continuare că spionii trebuiau să fie împărţiţi în două celule, una compusă din bărbaţi, iar cealaltă compusă din femei. Ambele celule „vor încerca să fure documente (britanice) relevante sau să procure copii ale lor. De asemenea, vor încerca să se împrieteneacă bine cu persoanele care ar putea să le furnizeze asemenea informaţii”.[171] Pentru a evita orice confuzie în privinţa recomandării de „a se împrieteni bine”, Prüfer dădea lămuriri. „Mai presus de toate, spioanele – care trebuiau să fie tinere şi deloc lipsite de farmec – trebuie să încerce să intre în relaţii cu oameni influenţi care, într-un moment de slăbiciune indusă de intimitate, pot lăsa să le scape informaţii ce s-ar putea dovedi utile pentru noi.”

Propunerea lui s-a bucurat de o reacţie entuziastă din partea lui Oppenheim şi a ambasadorului Wangenheim, la Constantinopol, iar la începutul lui aprilie Prüfer a început acţiunea de recrutare. În scurt timp, reuşise să racoleze doi emigranţi evrei, Isaac Cohn şi Moses Rothschild, care plecau din Palestina în Egipt. În timp ce Rothschild a luat contact cu un cuib de spioni germani din Shepheard’s Hotel, locul de cazare şi distracţie preferat de înaltul comandament britanic la Cairo, Cohn a întreprins un tur extins al apărărilor de coastă britanice din Alexandria şi din lungul canalului Suez.[172]

Şeful reţelei de spioni şi-a luat noua misiune foarte în serios şi, ca un adevărat patriot, era dispus ca sentimentele lui pentru Minna Weizmann să treacă pe locul doi în faţa veneraţiei pe care el i-o închina kaizerului. La începutul lunii mai 1915, Minna Weizmann s-a îmbarcat pe un vas cu destinaţia Egipt, fiind cel mai nou membru al reţelei de spionaj organizate de Prüfer. În cazul ei, nu a fost nevoie, probabil, de prea multă muncă de convingere; fiind evreică şi, totodată, socialistă, era ca şi cum ar fi avut desenată pe spate o ţintă pentru regimul ţarist, iar în plus era şansa ei de a porni într-o aventură şi de a-şi lua revanşa în acelaşi timp.

Iniţial, lui Weizmann i-a mers foarte bine în noua ei profesie clandestină, munca de spital şi ineditul de a fi o femeie-medic asigurându-i accesul în eşaloanele superioare

ale societăţii britanice din Cairo. Dar norocul ei nu a fost de lungă durată. Sub acoperirea de a însoţi acasă un soldat francez grav rănit, a izbutit să ajungă în Italia, dar acolo a fost filată şi surprinsă în timp ce se întâlnea cu ambasadorul german la Roma. Demascată, a fost expediată înapoi în Egipt, unde o aştepta negreşit un viitor sumbru: internarea într-un lagăr britanic de prizonieri de război, în cazul cel mai bun, şi posibil execuţia capitală. În schimb, farmecele considerabile ale lui Weizmann combinate cu un cavalerism de modă veche au produs un deznodământ cu mult mai plăcut. Aşa cum a povestit o elveţiană care a cunoscut-o pe Minna în luna august a acelui an şi a auzit povestea ei, „era atât de îndrăgită în Cairo şi Alexandria, şi atât de respectată pretutindeni, încât oamenii au negat fără şovăire că ar fi putut fi o spioană”. În mod ironic, chiar şi consulul ţarului la Cairo a garantat pentru nevinovăţia ei şi a aranjat să se poată întoarce în siguranţă înapoi în Rusia. În timpul şederii la un hotel din România, în tranzit spre patria din care fugise cu doi ani în urmă, Weizmann s-a agăţat cu disperare de acea elveţiană.

„Mi-a dezvăluit totul”, i-a explicat Hilla Steinbach-Schuh unui oficial german, „şi m-a implorat cu fervoare să informez ambasada germană din Constantinopol despre deportarea ei, insistând ca Herr Prüfer să afle neapărat acest lucru.”[173]

Dar tratamentul deosebit de blând de care a avut parte Minna Weizmann – care a supravieţuit războiului, ca apoi să se întoarcă în Palestina unde a lucrat în cadrul serviciului medical al organizaţiei sioniste de femei, Hadassah – se poate explica şi prin legăturile ei de sânge. Fratele ei mai mare era Chaim Weizmann, un renumit chimist care imigrase în Marea Britanie în 1904 şi care, în 1915, colabora deja strâns cu industria de muniţii britanică, pentru îmbunătăţirea mijloacelor lor tehnice de luptă; ulterior, Chaim avea să devină primul preşedinte al statului Israel, în timp ce nepotul Minnei, Ezer, va fi cel de-al şaptelea preşedinte al ţării. Dar aceste legături de rudenie pot fi, de asemenea, o explicaţie a faptului că Minna a fost scoasă în general din cărţile de istorie şi chiar din memoria familiei Weizmann (Chaim nu face nici măcar o singură

referire la sora lui în memoriile sale); pentru „prima familie a Israelului”, a avea printre membrii ei o persoană care a făcut spionaj pentru Germania şi al cărei amant, şeful acelei reţele de spioni, a ajuns ulterior un diplomat nazist important, constituia incontestabil o poveste stânjenitoare, pe care era preferabil să o dea uitării.[174]

Însă chiar înainte de a afla de soarta Minnei Weizmann, Curt Prüfer rămăsese fără cea mai mare parte a incipientei lui reţele de spionaj din Egipt, ca urmare a intrării Italiei în rândurile Triplei Înţelegeri, în mai, ceea ce a dus imediat la retezarea „liniei de turnători” de la ambasada germană. Oricum, iniţiativa îndrăzneaţă a lui Prüfer îi impresionase în mod deosebit pe superiorii săi din sfera armatei şi a informaţiilor secrete. Aşa cum comunica la Berlin locotenent-colonelul Kress von Kressenstein, comandantul forţelor germane din Palestina, „Curt Prüfer este indispensabil ca şef al serviciului de informaţii”.[175]

În 9 mai 1915, fratele mai mic al lui T. E. Lawrence, Frank, de douăzeci şi unu de ani, cantonat cu trupele în sectorul Arras de pe frontul de vest, efectua nişte lucrări de reparaţie la o tranşee din primele linii, în vederea pregătirii unui atac, când a fost lovit de trei schije de la un obuz tras de artileria germană. Indiferent dacă era adevărat sau nu, căci soldaţii ascund îndeobşte realitatea despre asemenea lucruri, ofiţerul comandant al lui Frank a raportat în scrisoarea de condoleanţe trimisă părinţilor lui Lawrence că fiul lor murise instantaneu.

Vestea a zdruncinat-o sufleteşte pe Sarah Lawrence. După spusele multora, Frank fusese copilul ei favorit, iar de când fusese luat să lupte în Franţa, în februarie, băiatul îi trimisese scrisori lungi şi dezlânate, descriind micile neplăceri ale vieţii de soldat şi existenţa lui de zi cu zi pe front.[176]

T. E. Lawrence a aflat de moartea lui Frank dintr-o telegramă de la părinţii lui, la mijlocul lunii mai. Nu se ştie din ce motiv însă, nu a răspuns decât după ce a primit mai multe informaţii de la tatăl său, prin poştă. Abia în 4 iulie, a scris la repezeală câteva rânduri concise ca o telegramă:

Nu v-am scris de când am primit depeşa voastră, fiindcă am aşteptat mai multe detalii. Azi am primit cele două scrisori ale tatii. Sunt o lectură foarte reconfortantă, şi sper că, atunci când voi muri, nu va mai fi nimic de regretat. Singurul lucru care mă deranjează un pic este că nu era nevoie să purtaţi doliu după el, nu credeţi? Eu nu pot vedea efectiv vreun rost. În orice caz, a muri pentru ţara ta este un fel de privilegiu. Mamei şi dumitale vi se va părea mult mai dureros şi dificil să trăiţi pentru ţară, decât a fost pentru el să moară pentru ea, dar cred că în aceste momente este de datoria fiecăruia să nu manifeste atitudini care să-i întristeze pe ceilalţi, or a părea profund îndurerat de pierderea suferită cade categoric sub această condamnare.

Aşa că, vă rog, fiţi bravi în faţa lumii. Nu putem toţi să mergem la război, dar putem face asta, ceea ce este de aceeaşi factură. N[ed].[177]

Aspectul cel mai interesant, poate, al acestui mesaj, dincolo de tonul de o răceală uimitoare, era invocarea unui gen de patriotism pueril, pe care Lawrence îl luase în derâdere de multă vreme. În orice caz, Sarah Lawrence nu era nicidecum într-o stare sufletească propice pentru a da curs acestor sfaturi pline de rigoare primite de la fiul ei. La scurt timp după aceea, i-a trimis lui Ned o altă scrisoare, reproşându-i din câte se pare („din câte se pare”, fiindcă această scrisoare nu a fost niciodată găsită) că nu îşi exprimase dragostea pentru ea în clipele de mare suferinţă pe care le trăia. Dacă Sarah Lawrence spera ca în felul acesta să-l înduioşeze cumva pe fiul ei, o aştepta o mare dezamăgire:

Dragă Mamă, biata de tine,

Am primit scrisoarea ta azi-dimineaţă şi m-a mâhnit foarte mult. Tu nu vrei niciodată, niciodată să ne înţelegi pe niciunul dintre noi după ce am crescut un pic. Nu simţi niciodată că noi te iubim, chiar dacă nu-ţi spunem? Mă simt ca un vierme detestabil fiindcă trebuie să scriu toate astea. Nu ştii, din păcate, că, atunci când te gândeşti profund la ceva, mai bine mori decât să spui ceva despre asta. Ştii, bărbaţii aproape toţi mor râzând, fiindcă ei ştiu că moartea este foarte

cumplită şi că mai bine uiţi de ea atâta timp cât nu a venit încă.

Haide, dă la spate toate astea, şi fii bravă în ochii lumii, de dragul lui Frank. În aceste vremuri înfricoşător de apăsătoare pentru ţara noastră, este de datoria fiecăruia să se comporte cu multă grijă, pentru ca aceia mai slabi dintre noi să nu fie cumva afectaţi; şi tu ştii, noi am fost întotdeauna cei puternici, iar dacă oamenii te vor vedea pe tine distrusă sufleteşte, pe toţi îi va cuprinde teama pentru ai lor care sunt pe front.[178]

Lawrence le-a scris din nou părinţilor lui cam după o săptămână; nu s-a referit deloc la Frank – de fapt, arareori i-a mai pomenit numele în corespondenţa lui ulterioară –, dar în schimb a umplut scurtul mesaj cu rânduri descriind vremea din acel moment la Cairo.

*

Djemal Paşa era într-o stare de spirit cu mult mai bună spre începutul lunii iunie 1915. Avea şi de ce. Când forţele Aliaţilor lansaseră operaţiunea militară din Gallipoli în 25 aprilie, posibilitatea unei debarcări undeva în Siria scăzuse substanţial. Mai mult chiar, în condiţiile în care ambele părţi trimiteau trupe şi armament în număr mare pe acea fâşie îngustă a câmpului de luptă, guvernatorului Siriei i se oferise prilejul de a se descotorosi de unităţile militare mai dificile din zona lui. Răspunzând la apelul urgent al Constantinopolului de a trimite întăriri, Djemal expediase imediat regimentele predominant arabe din nordul Siriei la Gallipoli, înlocuindu-le cu unităţi turceşti proaspăt recrutate din interiorul Anatoliei – practic, răcani, majoritatea, dar măcar se putea conta pe lealitatea lor. Şi, bineînţeles, înlăturarea trupelor de arabi potenţial rebele făcea ca uneltirile complotiştilor de la consulatul francez şi orice alte planuri ar fi urzit poate diverşi trădători arabi adepţi ai separatismului să nu mai fie acum atât de periculoase.

Apăruseră veşti bune şi în privinţa recalcitrantei familii Hussein din Hejaz. Bazându-se pe primirea fastuoasă pe care i-o făcuse lui Faysal la Ierusalim şi Damasc, Djemal trimisese vorbă la Constantinopol să continue ofensiva, odată ce tânărul şeic avea să ajungă în capitala otomană.

Această instrucţiune fusese urmată întocmai; la începutul lunii mai, guvernatorul civil al Medinei, care îl ofensase pe Hussein, a fost transferat, ceea ce a făcut posibil ca Faysal şi Enver Paşa să ajungă la un acord, care sugera o reapropiere totală între Junii Turci şi agasantul Hussein de la Mecca. Aceasta era în orice caz opinia lui Max von Oppenheim, care a avut două lungi întrevederi cu Faysal în Constantinopol, dar şi a lui Djemal, atunci când Faysal a revenit în Siria la sfârşitul lunii mai. Într-o alocuţiune emoţionantă în faţa statului-major al armatei lui Djemal, la Căminul German, fiul lui Hussein îşi declarase nepieritoarea lealitate atât faţă de imperiu, cât şi faţă de cauza jihadului panislamic.[179]

Se înregistraseră chiar şi nişte progrese în privinţa plăgii lăcustelor. Desigur, ravagiile acestui flagel aveau să fie resimţite dureros la recolta de toamnă, însă prin eforturile energice ale savantului evreu Aaron Aaronsohn şi datorită tehnicilor lui moderne de săpare a terenului, se părea că fusese evitată o catastrofă de proporţii.

Totuşi, pe fundalul acestor perspective mai luminoase, o nouă criză se abătuse asupra imperiului – sau mai degrabă o criză mai veche izbucnise din nou.

În cadrul curţii otomane, armenii creştini din Anatolia fuseseră consideraţi de multă vreme drept o coloană a cincea pentru cotropitorii creştini – şi în special pentru ruşi, duşmanii crânceni ai turcilor – şi tot de multă vreme armenii înduraseră periodic masacre declanşate de vecinii lor musulmani turci şi kurzi. Cel mai recent val de măceluri, în anii 1890, provocase moartea a cel puţin cincizeci de mii de armeni în doar câteva zile.[180]

Această ostilitate istorică fusese reaprinsă prin chemarea lansată de regim la un jihad contra „duşmanilor creştini" în noiembrie 1914. Armenii – aparte din punct de vedere etnic şi lingvistic, dar şi suficient de numeroşi pentru a constitui o ameninţare plauzibilă – erau extrem de vulnerabili la orice scânteie, care ar fi putut declanşa un nou val de furie antiarmeană. Acea scânteie venise odată cu o ofensivă lansată de ruşi în estul Anatoliei, când armenii au devenit ţapul ispăşitor ideal pentru neputinţa turcilor pe câmpul de luptă. Astfel, condiţiile erau create: în retorica

regimului de la Constantinopol şi în mintea multora dintre supuşii săi turci şi kurzi, cele aproximativ două milioane de armeni din Anatolia erau acum duşmanul din interior.

În 24 aprilie, în ajunul debarcării Aliaţilor la Gallipoli, ministrul de interne Talaat ordonase să fie arestaţi sute de fruntaşi armeni din Constantinopol şi, simultan, le ceruse guvernatorilor din provinciile unde exista o substanţială populaţie armeană să interzică imediat toate „organizaţiile politice şi revoluţionare" ale armenilor şi să îi aresteze pe liderii lor.[181] Acest ordin, sugerând că ar fi existat cu adevărat o mişcare secesionistă armeană credibilă, a avut consecinţe cumplite; în ochii multora dintre funcţionarii guvernamentali din provinciile imperiului, *toţi* armenii erau duşmanul. La câteva zile de la ordinul lui Talaat Paşa, zeci de mii de cetăţeni armeni de rând au fost izgoniţi din casele lor, pentru a fi trimişi în marş forţat spre o „zonă de strămutare" nespecificată, sau în multe cazuri au fost, pur şi simplu, măcelăriţi acolo unde se aflau.

Având în vedere porozitatea frontierelor Turciei, precum şi prezenţa unor şcoli ale misiunilor occidentale pe cuprinsul imperiului, în scurt timp au început să sosească la Constantinopol rapoarte despre masacrarea armenilor în toată Anatolia, despre cadavrele care înţesau traseul marşurilor lor forţate prin regiunile rurale ale imperiului. Povestirile de groază se înmulţeau constant, iar pe 24 mai, miniştrii de externe ai Triplei Înţelegeri au dat o proclamaţie prin care declarau că Junii Turci vor fi consideraţi răspunzători pentru „aceste noi crime ale Turciei contra omenirii şi civilizaţiei".[182]

Reacţia Constantinopolului a fost de sfidare; la trei zile după proclamaţia Antantei, cabinetul turc a aprobat „Legea de strămutare provizorie". Fără a se referi explicit la armeni, textul de lege afirma că armata avea acum „autorizaţia şi obligaţia de a zdrobi în cel mai drastic mod"[183] orice semn de rezistenţă sau agresiune din partea populaţiei. În acest scop, armata avea puterea „să disloce şi să strămute populaţia satelor şi a oraşelor, fie individual sau colectiv, în funcţie de necesităţile militare, ori ca reacţie la orice semn de complot sau trădare". Cât despre locul unde ar fi putut să fie trimis acest imens val de

deportaţi din interiorul imperiului, Talaat şi Enver aleseseră deja zona: adunaţi de pe tot cuprinsul Anatoliei, cei mai mulţi deportaţi urmau să fie mânaţi cu forţa spre regiunile sterpe din nordul Siriei. Nebunia inerentă unui asemenea plan, de a dezrădăcina o populaţie numeroasă şi de a o arunca pe un teritoriu deja pustiit de privaţiunile războiului, avea să ducă la un rezultat şocant: potrivit estimărilor îndeobşte acceptate, circa 800000 dintre armenii deportaţi aveau să piară – prin inaniţie, împuşcare sau snopiţi în bătaie – până a ajunge la destinaţie.[184]

În rândul istoricilor există consensul că reacţia lui Djemal Paşa faţă de aceste expulzări a fost foarte diferită de atitudinea celorlalţi membri ai conducerii Junilor Turci.[185] În iunie, primii supravieţuitori ai marşurilor morţii au început să apară în oraşul Alep, din nordul Siriei, un punct de popas spre destinaţia prevăzută, „zona de strămutare” Deir al-Zour, situată la câteva sute de kilometri spre est. Vizitând Alep, Djemal Paşa a fost îngrozit de ceea ce a văzut. Reactualizând un decret din martie, prin care ordona armatei să îi protejeze pe armeni, a intervenit pe lângă guvernul de la Constantinopol pentru ca acelaşi ordin să fie impus unităţilor militare din Anatolia, unde situaţia era foarte gravă.[186] Rugămintea lui a fost ignorată.

Nemulţumit de reacţia Constantinopolului, Djemal le-a permis miilor de armeni să rămână în Alep, în loc să îşi continue marşul morţii, şi în ciuda foametei tot mai grave şi a penuriei de alimente care se resimţeau în toată Siria, el a ordonat mărirea raţiei de hrană acordată de guvern refugiaţilor. Ca o confirmare a pasiunii lui pentru ordine şi respectare a legii, a fost seria de noi ordonanţe pe care le-a emis, stipulând că armata avea datoria să reglementeze şi să menţină aprovizionarea cu hrană pentru armeni, că trebuiau puse la dispoziţie căruţe şi cai pentru transportul lor, ba chiar şi că fiecare refugiat avea să primească o alocaţie financiară din partea statului. Dar implicit în stiva de documente pe care guvernatorul Siriei le semna zilnic în biroul său era faptul că administraţia sa ar avea, de fapt, resursele necesare pentru a pune în practică aceste măsuri, chiar dacă realitatea exterioară – care începea chiar imediat sub ferestrele biroului lui Djemal şi se întindea

până în cele mai îndepărtate colţuri ale provinciei lui – contrazicea acest lucru. Era ca şi cum Djemal s-ar fi imaginat în postura administratorului unui canton elveţian pe timp de pace, şi nu în rolul de guvernator al unei regiuni năpăstuite şi extrem de fragmentate, cam de mărimea Italiei, care era devastată de război, foamete şi molime. În faţa crizei armene, la fel ca în cazul multor altor probleme cu care s-a confruntat, Djemal a reacţionat cu un amestec de vociferări, ameninţări şi rugăminţi, iar când nimic nu a avut efect, a întors pur şi simplu privirea. În septembrie, când criza continua să se agraveze, a emis un nou ordin, prin care fotografierea armenilor era pedepsită prin lege.[187]

Ceva neaşteptat i s-a întâmplat lui Aaron Aaronsohn în satul palestinian Katra, când un arab bătrân a venit la el şi i-a spus „*zatna mamnounin”* – „vă suntem recunoscători”. Aşa cum agronomul nota în jurnalul său, în acea seară, „arabii nu vorbeau aşa cu evreii acum douăzeci de ani. Munca pe care o fac eu este dificilă într-adevăr, dar faptul că nişte localnici au simţit nevoia să spună, fie şi dacă nu cred asta în sinea lor, *zatna mamnounin* unor evrei, faptul că au înţeles că sunt neputincioşi în faţa unor asemenea calamităţi dacă noi nu îi ajutăm să iasă din necaz, asta înseamnă deja ceva”.[188]

În calitate de şef al programului de eradicare a lăcustelor instituit de Djemal, Aaronsohn a călătorit în toată zona siriană lovită de plagă, în primăvara anului 1915, ţinând conferinţe publice şi organizând seminarii practice, despre cele mai bune modalităţi de a combate flagelul. La îndemnul lui, Djemal Paşa a ordonat ca fiecare bărbat, femeie sau copil să adune şase *rotel*, circa 18 kilograme de ouă de lăcuste pentru a fi distruse, în caz contrar trebuind să suporte o amendă exorbitantă.

Dar chiar şi pentru un om de o energie neobosită, existau momente când, în faţa unei sarcini atât de dificile, pe Aaronsohn îl cuprindea disperarea. În ciuda tuturor eforturilor de eradicare, roiurile continuau să se extindă – cel puţin unul dintre ele avea lăţimea de un kilometru şi jumătate şi lungimea de unsprezece kilometri, conform măsurătorilor făcute –, la fel ca şi amploarea distrugerilor

pe care le provocau. Suprafeţe tot mai mari din şesurile Iudeii, în mod normal înverzite în acea perioadă a anului, deveneau aidoma unor studii în nuanţe de cafeniu: kilometri întregi de livezi rămase fără fructe şi frunze, câmpuri atât de golite de vegetaţie, încât semănau cu nişte terenuri desţelenite iarna.

Aşa cum se întâmplă, în general, pretutindeni în situaţii de criză, plaga lăcustelor a scos totodată la iveală inegalităţile şi deficienţele societăţii siriene. În ciuda puterilor excepţionale pe care i le conferise Djemal, reacţia pe care Aaronsohn o întâmpina îndeobşte din partea birocraţilor şi a ofiţerilor de armată locali, când încerca să îi coopteze în eforturile de eradicare, se situa undeva între dezinteres şi sfidare. În Jaffa, fusese nevoit să îl admonesteze public pe caimacam, pentru a-l convinge să vină la prelegerea lui, ceea ce nu l-a împiedicat însă pe acesta să părăsească ostentativ sala la mijlocul discuţiilor. În ciuda cuvintelor rostite de bătrânul din Katra, reacţia uzuală a arabilor era mai degrabă resemnarea; pentru ei, lăcustele erau *djesh Allah* sau „armata lui Dumnezeu”, ceea ce însemna că era zadarnic, poate chiar un sacrilegiu, să i te împotriveşti. De asemenea, s-a văzut cu prilejul acestei crize şi resentimentul autorităţilor la adresa coloniştilor evrei, care mocnise tot timpul sub calmul de suprafaţă. Tipicari, perceptorii otomani dădeau amenzi pentru cantităţile insuficiente de ouă de lăcuste adunate în satele de evrei, în timp ce aceleaşi deficienţe – iar în multe cazuri inactivitatea completă – erau trecute cu vederea în satele de arabi. Într-un caz deosebit de revoltător, relata Aaronsohn, la scurt timp după ce toţi caii de plug din aşezarea evreiască Petah Tikvah fuseseră confiscaţi conform legii rechiziţionărilor de război, proprietarii lor au fost amendaţi conform legii de eradicare a lăcustelor, pe motiv că nu şi-au arat câmpurile.[189] De nenumărate ori, dezgustat de situaţie, a ameninţat că va demisiona din funcţia de inspector general, dar de fiecare dată Djemal îl asigura din nou că problemele şi inechităţile aveau să fie soluţionate, că în curând, în deplină armonie, toţi îşi vor uni forţele într-un efort colectiv.

Totuşi, o parte din nemulţumirea lui Aaronsohn se datora unei transformări lăuntrice, care se produsese în el în timpul drumurilor lui prin Palestina. Pentru prima oară, începuse să pună la îndoială capacitatea Imperiului Otoman de a supravieţui – sau, poate mai exact, capacitatea comunităţii evreieşti de a supravieţui sub dominaţia acestui imperiu. Nu era vorba doar de hărţuirile meschine şi de corupţia la care asistase, ci de ceva cu mult mai amplu. În aproape toate coloniile evreieşti pe care le vizitase, înspăimântaţi, oamenii veniseră la el să-i povestească despre relaţiile tot mai încordate cu vecinii lor arabi şi despre faptul că autorităţile locale ajunseseră să-i ameninţe făţiş, cu arma în mână.

Aceste indicii periculoase nu îi vizau doar pe evrei. În aprilie, Aaronsohn îl trimisese pe fratele său Alex în Liban, atât pentru a verifica dacă lăcustele ajunseseră acolo, cât şi pentru a vedea cum îi mergea surorii lor mai mici, Rivka, care fusese expediată la Beirut în timpul perioadei rechiziţionărilor, când armata turcă venise să confişte armele locuitorilor din Zichron. Cât timp capitulaţiile fuseseră în vigoare, Libanul, cu o populaţie predominant creştină, se bucurase întotdeauna de mari libertăţi din partea Constantinopolului şi devenise o enclavă francofilă, mândră şi prosperă, în cadrul Siriei; aşa cum raporta Alex, deşi Libanul scăpase de invazia lăcustelor, acum era un tărâm înfrânt şi jalnic, cu soldaţi turci pretutindeni, şi unde până şi locuitorii Beirutului, trufaşi îndeobşte, erau înspăimântaţi de ceea ce le rezerva viitorul. La începutul lui iunie, au început să vină însă cele mai alarmante relatări, zvonuri sumbre despre masacrarea armenilor din Anatolia. Exact cam în această perioadă, gândurile care îl frământau de atâta vreme l-au condus pe Aaronsohn la două concluzii interdependente: evreii din Palestina trebuiau să se rupă de Imperiul Otoman. Pentru a realiza această rupere, tot ei trebuiau să lucreze activ la prăbuşirea imperiului.

Agronomul a fost negreşit influenţat în formularea acestor concluzii de asistentul său la Athlit, Absalom Feinberg, un agitator în vârstă de douăzeci şi şase de ani, care era logodit cu Rivka, sora lui Aaronsohn. În satul său natal Hadera, o colonie evreiască situată la doar circa

şaisprezece kilometri la sud de Zichron, Feinberg formase un nucleu local al „ghedeoniţilor”, organizaţia paramilitară care proteja aşezările evreieşti şi, în acelaşi timp, lansa raiduri de represiuni contra arabilor consideraţi duşmani. Era o activitate care se potrivea bine concepţiilor lui politice, căci, pentru Feinberg, lupta dintre evrei şi arabi în Palestina era o ciocnire între „cultură şi sălbăticie”, or nu era greu de dedus ce rol jucau arabii. „Eu am trăit printre ei toată viaţa”, avea el să scrie, „şi cu greu m-ar putea determina ceva să îmi schimb părerea că nu există rasă de oameni mai laşi, mai ipocriţi şi mai falşi, decât aceasta.”[190]

Dar, dacă exista o „rasă” pe care Feinberg să o deteste mai mult chiar decât pe arabi, aceasta era etnia turcă, iar încă de când venise să lucreze la Athlit îi propovăduise lui Aaron Aaronsohn evanghelia revoltei, susţinând că era nevoie ca evreii din Palestina să se ridice şi să scuture definitiv jugul otoman.

Aaronsohn, care era cu paisprezece ani mai mare decât Feinberg, s-a amuzat poate de retorica înflăcărată a asistentului său, punând-o pe seama patosului tinereţii, dar în luna ianuarie se ajunsese la un fel de cotitură decisivă, când Feinberg şi alţi doisprezece locuitori din Hadera au fost arestaţi sub învinuirea mincinoasă de a fi făcut spionaj pentru britanici. Reuşind să scape, Feinberg s-a dus direct la Aaronsohn.

Pentru a obţine eliberarea oamenilor din Hadera, agronomul se gândea să folosească metodele la care recursese atât de des înainte – să apeleze la relaţiile sale din cadrul sistemului birocratic otoman, să dea mită acolo unde era nevoie –, dar de data asta Feinberg nici n-a vrut să audă. „Cel mai rău duşman al nostru sunt turcii”, i-a spus el lui Aaronsohn. „Acum, când bate ceasul prăbuşirii lor, cum să stăm deoparte şi să nu facem nimic? Turcii au dreptate să ne suspecteze, fiindcă ştiu prea bine că plănuiesc să ne distrugă. Orice om, în care nu bate o inimă de laş, ar fi mândru să facă spionaj contra lor, dacă ar ştii că aşa i-ar putea aduce pe britanici mai repede.”[191]

Cu siguranţă, concepţiile lui Feinberg nu deveniseră mai tolerante pe parcursul lungilor zile şi săptămâni petrecute alături de Aaronsohn în campania de eradicare a

lăcustelor. În schimb, prin iunie deja, agronomul fusese deja convertit la ideile lui Feinberg.

Cât despre modul în care ar putea acţiona contra turcilor – ceea ce implicit presupunea servicii în favoarea britanicilor –, răspunsul era destul de evident. În timpul muncii de eradicare a lăcustelor, Aaronsohn şi diverşii lui asistenţi străbătuseră toată Palestina, iar acum omul de ştiinţă avea pe masa lui de lucru un vraf de rapoarte care prezentau amănunţit condiţiile şi resursele locale pentru cea mai mare parte a provinciei. Lista resurselor disponibile inclusese, în mod firesc, mărimea şi amplasarea cazărmilor militare, a depozitelor de provizii şi a staţiilor de stocare a combustibilului, toate acestea reprezentând informaţii vitale pentru o campanie civilă de amploare, dar şi pentru o armată inamică. Mai exact, aceste rapoarte şi constatările făcute de Aaronsohn în călătoriile lui confirmau faptul că armata turcă era concentrată doar în câteva oraşe şi localităţi din Palestina, că practic întreaga linie de coastă fusese lăsată fără apărare, în afara câtorva echipe pestriţe compuse din jandarmi locali şi miliţie rurală. În mod clar, britanicii nu cunoşteau acest lucru, fiindcă altminteri ar fi năvălit pe ţărm de mult timp deja, iar acestea erau informaţiile strategice cele mai importante pe care Aaronsohn putea să le furnizeze, un raport detaliat, kilometru cu kilometru, privind opoziţia existentă – ori, mai corect, inexistentă – în lungul coastei Palestinei.

Cât despre modalitatea de a le comunica britanicilor că o reţea de spioni aştepta să lucreze pentru ei în Palestina, răspunsul era şi mai evident chiar. În Beirut şi Haifa, navele de război americane continuau să îi evacueze pe „neutrii” care doreau să părăsească Imperiul Otoman, iar în ambele oraşe înflorise o piaţă neagră specializată în procurarea de documente false. Chiar dacă în Siria nimic nu mai era simplu, a îmbarca un mesager pe una dintre navele de evacuare cu destinaţia Egipt nu era decât o chestiune de bani şi de noroc.

Pentru Aaronsohn, era limpede, de asemenea, cine putea fi acest mesager. De două ori în primele zile de război, fratele său Alex intrase în conflict cu autorităţile otomane, iar acum era prins într-o dispută periculoasă cu

un oficial local. Mai mult, Alex vorbea englezeşte impecabil, graţie unui sejur de trei ani în New York. Şi astfel, la mijlocul lunii iunie 1915, Alex Aaronsohn s-a îmbarcat pe USS *Des Moines* în portul Beirut. Împreună cu el, călătorea „soţia” lui, Rivka Aaronsohn. După ce vor fi trecut de primul port de oprire a navei de război americane, insula grecească Rodos, cuplul avea să îşi continue voiajul până în Egipt, unde Alex urma să se ducă direct la biroul britanic de informaţii al armatei din Cairo.

Până acolo călătoria[192] fusese o delectare: două săptămâni într-un vagon de tren la clasa întâi, printr-un peisaj superb, cu opriri ici şi colo în oraşe pitoreşti din Anatolia. Dar cel mai bun lucru pentru William Yale fusese faptul că nimerise în compania lui Abdul Rahman Paşa al-Yusuf, un membru al parlamentului turc şi unul dintre cei mai bogaţi nobili din Damasc, şi avusese parte astfel de o ospitalitate luxoasă, în calitatea lui temporară de „fiu adoptiv” al paşei. De fapt, singurele momente dezagreabile din întreaga călătorie fuseseră ploşniţele de la hotelul din Eskisehir şi imaginea refugiaţilor armeni famelici, înghesuiţi în lungul liniei ferate secundare din Tarsus. „A fost un spectacol trist să vezi bieţii oameni”, îşi amintea Yale placid, „smulşi din casele lor şi trimişi spre o destinaţie necunoscută, în timp ce deasupra lor plana ameninţător umbra unei mari tragedii.” Chiar dacă petrolistul american avea vreun scrupul moral în privinţa rolului jucat de el sau de tovarăşul lui prin colaborarea cu regimul care orchestra această tragedie, a preferat să păstreze acest lucru pentru sine; William Yale avea de îndeplinit o misiune delicată.

După un sejur de doar câteva zile în capitala Siriei, cu părere de rău şi-a luat rămas-bun de la paşă, continuându-şi călătoria spre Ierusalim, unde pe primul loc al agendei lui de lucru figura o întâlnire cu Djemal Paşa. Cu o grabă atipică pentru guvernul otoman, în scurt timp a fost convocat la Căminul German de pe Muntele Măslinilor.

În timp ce, în ziua fixată pentru audienţă, fiacrul tras de cai urca pe drumul pietruit şi abrupt, Yale se simţea din ce în ce mai agitat. „Exersam în gând urările protocolare şi saluturile pe care le învăţasem venind de la

Constantinopol”, scria el, „şi mă întrebam dacă se cădea să le folosesc în prezenţa unui personaj atât de influent ca Djemal.”

Dar neliniştea lui Yale nu era legată doar de întâlnirea cu un personaj sus-pus. El venise la Ierusalim pentru a obţine drepturi de concesiune pentru o jumătate de milion de acri din Palestina în favoarea firmei Standard Oil şi, aşa cum ştia prea bine, reuşita sau eşecul acestui demers depindea de întâlnirea lui cu guvernatorul Siriei. Or problema era exact faptul că nu ştia la ce să se aştepte în cadrul acelei întâlniri.

Trecând printre porţile din fier forjat ale Căminului German, trăsura lui Yale a oprit în faţa intrării principale a somptuoasei clădiri, unde nişte santinele în livrea au venit să-l ajute să coboare. Înarmat cu documentele şi hărţile lui, petrolistul american a fost condus în holul principal, frumos ornamentat, iar de acolo pe un lung coridor cu pardoseală de piatră până în anticamera sanctuarului interior al lui Djemal.

În timp ce aştepta acolo, Yale a intrat în vorbă cu unul dintre tinerii aghiotanţi ai guvernatorului, un ataşat naval care vorbea englezeşte. Bucuros de această ocazie de a uita un pic de neliniştea care îl frământa, Yale era atât de captivat de conversaţia lor, încât nu mai observa cine venea sau ieşea din cameră, incluzându-l aici şi pe bărbatul scund în uniformă, cu o barbă neagră tunsă scurt, care a apărut într-un final pe o uşă laterală. Abia când s-a apropiat păşind iute spre biroul secretarului, aşezându-se pe un colţ al mesei şi uitându-se foarte atent la Yale, acesta şi-a dat seama că îl avea în faţă pe Djemal Paşa.

— Ei bine, domnule Yale, i-a spus el într-o franceză elegantă, scoate-ţi hărţile şi documentele şi arată-mi ce doreşti.

Tonul neprotocolar al lui Djemal a avut darul de a domoli pe loc nervozitatea lui Yale, dar totodată i-a trezit subit un regret. În ultimul moment, decisese că ar fi fost o rugăminte prea îndrăzneaţă dacă de la prima lor întâlnire i-ar fi cerut guvernatorului concesionarea în totalitate a acelei jumătăţi de milion de acri pe care Standard îi voia în Palestina, aşa că Yale venise doar cu jumătate din hărţi la

Căminul German. Pe acestea, le-a desfăcut repede pe biroul secretarului şi a indicat o fâşie lată de pământ în centrul Iudeii. Djemal se uita la hartă, dar judecând după nerăbdarea cu care mişca din cap, nu îl interesa să audă prea multe detalii. După doar câteva momente, s-a îndreptat de spate şi a încuviinţat scurt din cap. „Spune-mi ce ai nevoie şi eu voi da ordinele necesare numaidecât.”

Abia în acea clipă, avea să susţină Yale ulterior, a sesizat ce abis exista între ce ştia el şi ce înţelesese de fapt guvernatorul Siriei. Dacă exista ţiţei în Palestina, Djemal Paşa dorea fireşte ca zăcămintele să fie descoperite şi exploatate rapid, astfel încât camioanele lui de transport să se poată deplasa şi armatele lui să poată lupta în război. Dar Standard Oil nu avea nicio intenţie de a face aşa. În schimb, Yale venise în Palestina doar pentru a cumpăra concesiuni şi pentru a revendica regiunea în numele firmei Standard, în epoca postbelică.

„Privind în urmă acum”, povestea Yale peste aproximativ douăzeci de ani de atunci, „regret că nu i-am spus adevărul.”

Dar nu i l-a spus. În schimb, cu sprijinul lui Djemal Paşa, Yale a obţinut rapid documentele oficiale necesare şi a organizat o expediţie la faţa locului. În scurt timp, cu ajutorul soldaţilor turci şi a autorităţilor locale, care i-au asigurat colaborarea deplină a şeicilor tribali, Yale a bătut în cuie drepturile de concesiune miniere pentru o suprafaţă de circa un sfert de milion de acri în centrul Palestinei. Superiorii săi de la filiala Socony din Constantinopol au fost încântaţi la primirea veştii, dar după toate aparenţele la fel de încântaţi au fost şi conducătorii guvernului turc. Întâi, Standard îi ajutase să eludeze blocada navală britanică, aducându-le ţiţei de contrabandă prin Bulgaria, iar acum Standard mai făcea un pas – sau aşa credeau turcii –, ajutându-i să îşi dezvolte propriile resurse de ţiţei. La sfârşitul lui iulie, regimul otoman a decis să îşi arate recunoştinţa faţă de prietenii lor de la birourile Socony din Constantinopol, conform tradiţiei consacrate de-a lungul vremurilor în imperiile de pretutindeni: decernarea de medalii.

Pe nişte oameni mai slabi de inimă, ideea de a accepta medalii de la regimul otoman în acel moment critic i-ar fi pus pe gânduri. Comunitatea de expatriaţi din Constantinopol primea o avalanşă de rapoarte despre ceea ce li se întâmpla armenilor, relatări proaspete sosind aproape zilnic despre locuitorii încă unui sat care fuseseră măcelăriţi, despre sute sau mii de oameni lăsaţi să moară de foame sau omorâţi în bătaie în timpul marşurilor forţate spre locurile de surghiun. Numai că oamenii de la Socony nu ajunseseră în funcţiile lor combinând moralitatea cu afacerile, sau cochetând cu diversele idealuri umanitare în vogă la un moment dat. În 28 iulie, cei trei directori ai filialei Socony de la Constantinopol – William Bemis, Oscar Gunkel şi Lucien I. Thomas – au fost primiţi în Palatul Dolmabahçe, pentru o audienţă la sultan. Cu prilejul acelei ceremonii, reprezentanţilor firmei Socony li s-a decernat Ordinul Osmanieh, una dintre cele mai înalte distincţii civile acordate de Imperiul Otoman, pentru „numeroasele [lor] servicii umanitare”.[193]

La mijlocul lunii iulie 1915, T. E. Lawrence se pregătea să răspundă la o scrisoare pe care o primise recent de la Will, fratele lui mai mic, de care se simţea foarte legat. În acea perioadă, Will îşi făcea pregătirea militară la Cambridge Barracks din Portsmouth, urmând să fie înrolat ca observator aerian în Royal Flying Corps.

Având în vedere reticenţa aproape patologică a lui Lawrence de a-şi exprima trăirile intime, fusese probabil extrem de dificil pentru el să abordeze subiectul care îl determinase pe Will să-i scrie: moartea în mai a fratelui lor mai mic, Frank. „Moartea lui Frank a fost, cum spui tu, un şoc fiindcă a fost atât de neaşteptată”, scria el. „Nu cred că putem să o regretăm exagerat de mult, fiindcă a fost, în fond, o cale foarte bună de a pleca. Imensitatea acestui război te face să îţi schimbi perspectiva, cred, iar eu unul abia dacă mai pot vedea detaliile.”

În încheiere însă, Lawrence a găsit un ton mai dulce, aproape tânguitor. „Mă întreb când se va sfârşi totul şi va veni pacea? Toată uşurarea sufletească o găsesc în *Mitologia greacă*, Heredia, Morris şi câţiva alţii. Tu?”[194]

În iulie 1915, războiul nu era încă nici pe sfert terminat; aveau să urmeze încă trei ani de măcel şi distrugere. Însă seminţele pentru rolul capital al lui Lawrence în acea conflagraţie se semănau chiar atunci. Acele seminţe s-au născut din două evenimente aparent disparate: sosirea la Cairo a unei stranii scrisori, adusă pe furiş de la Mecca, şi momentul în care un enigmatic bărbat de douăzeci şi patru de ani a traversat fâşia de pământ, răvăşită şi ciuruită de obuze, care forma tărâmul nimănui între cele două linii de foc de la Gallipoli.

Spre mijlocul verii anului 1915, pe peninsula Gallipoli, atât de mulţi oameni mureau într-un spaţiu atât de limitat – în unele locuri, tranşeele adverse erau la nici treizeci de metri una de cealaltă –, încât au început să fie cerute armistiţii neoficiale, pentru a putea aduna morţii. Aranjamentele erau, de obicei, puse la punct de către comandanţii locali, astfel încât la o anumită oră stabilită dinainte grupuri de gropari din ambele tabere ieşeau pe tărâmul nimănui şi îşi începeau munca sinistră.

Aceasta părea, desigur, să fie şi intenţia locotenentului otoman care, în dimineaţa de 20 august, a ieşit din tranşeea armatei sale, aflată în prima linie, şi, sub protecţia unui steag alb, a început să traverseze tărâmul nimănui. În schimb, când a ajuns la linia frontului britanic, tânărul ofiţer a anunţat, spre stupoarea celor de-acolo, că el dorea să se predea.

Respectând procedura standard, omul a fost legat la mâini şi la ochi, fiind apoi condus prin tranşeele Med-Ex până la cartierul general al regimentului. Dacă procedura standard ar fi fost respectată în continuare, tânărul ar fi fost interogat acolo de către un ofiţer de informaţii, ca ulterior să fie trimis la închisoarea centrală pentru prizonieri de război, înaintea transferului final într-un lagăr de prizonieri de război, în Cipru sau Egipt. Dar nu exista nimic standard la acest prizonier. Numele lui era Mohammed al-Faroki şi, în ciuda înfăţişării lui modeste – avea doar douăzeci şi patru de ani şi era foarte subţiratic –, povestea pe care a spus-o era atât de remarcabilă, încât o serie întreagă de ofiţeri

britanici au considerat că era nevoie ca superiorii lor să o audă nemijlocit.[195]

Dezertorul susţinea că era membru al unui societăţi militare secrete numite al-Ahd (Deşteptarea), compusă în mare parte din ofiţeri arabi ca el, care de ani de zile aşteptau în zadar să apară condiţiile propice pentru a organiza o revoltă împotriva comandanţilor lor turci. Zvonurile despre diverse misterioase reţele de genul „coloana a cincea” în interiorul Imperiului Otoman deveniseră deja un loc comun în acea vară, dar ceea ce aducea Faroki diferit era o listă a presupuşilor complotişti din al-Ahd, majoritatea ofiţeri de rang superior, incluzând detalii despre ce unităţi erau în comanda lor şi unde se aflau desfăşurate în acel moment.

Ca o dovadă a seriozităţii cu care au fost tratate afirmaţiile locotenentului, generalul Ian Hamilton, comandantul suprem al campaniei de la Gallipoli, a trimis în 25 august un raport adresat personal lui Kitchener, ministrul de război.[196] Considerând că unitatea de informaţii secrete din Cairo era cea mai în măsură să judece veridicitatea poveştii locotenentului, Londra a ordonat ca Faroki să fie îmbarcat pe o navă militară cu destinaţia Egipt.

Cel puţin iniţial, nici Gilbert Clayton, comandantul tuturor serviciilor de informaţii ale armatei britanice de la Cairo, şi nici vreunul dintre subalternii lui n-a prea ştiut ce să creadă despre tânărul care le-a fost adus în birourile lor de la hotelul Savoy, în 10 septembrie. Totuşi, au devenit brusc atenţi când Faroki a sugerat că britanicii prăpădiseră o oportunitate militară extraordinară, nedebarcând la Alexandretta în primăvara anului 1915.

Potrivit lui Faroki, la vremea respectivă Alexandretta era păzită cu precădere de unităţi militare constând din arabi, mulţi dintre comandaţii acestora fiind membri fideli ai al-Ahd, şi mai mult chiar aceste unităţi sabotaseră sistematic fortificaţiile de apărare ale oraşului, în aşteptarea unei iminente debarcări a forţelor britanice. Toate acele eforturi se irosiseră, desigur, când britanicii au lansat dezastruoasă lor campanie de la Gallipoli. Iar asta nu era încă partea cea mai gravă. Când a început ofensiva de

la Gallipoli, Djemal Paşa expediase rapid unităţile arabe din Alexandretta pe câmpul de luptă; drept urmare, a explicat Faroki, mulţi dintre potenţialii conspiratori ai al-Ahd zăceau acum morţi pe coastele dealurilor din Gallipoli, ucişi exact de „duşmanul” cărora ei speraseră să li se alăture.[197]

Până în acest punct, cea mai mare parte a poveştii lui Faroki era destul de uşor de verificat. Întemeietorul organizaţiei al-Ahd, Abdul Aziz al-Masri, trăia în exil la Cairo, aşa că a fost adus să garanteze că Faroki era de bună-credinţă. Cât despre faptul că Alexandretta fusese păzită de trupe dornice să se răzvrătească, aşa cum susţinea Faroki, din discuţiile lui cu diverşi prizonieri otomani, Lawrence aflase exact acelaşi lucru, pe care îl subliniase în pledoariile lui pentru o debarcare în acel loc. Dar Faroki avea mai mult de povestit. Mult mai mult.

Pentru o perioadă de timp, susţinea el, servise drept persoană de legătură între al-Ahd şi o altă societate secretă arabă, al-Fatat, din Damasc. Pe această filieră, al-Ahd aflase despre negocierile confidenţiale dintre al-Fatat şi emirul Hussein de la Mecca, în vederea organizării împreună a unei răscoale contra turcilor. Pe parcurs, al-Ahd aflase, de asemenea, despre corespondenţa secretă dintre emirul Hussein şi britanicii din Cairo. Concluzia finală a acestei stări de lucruri era că, dacă ar primi armament şi sprijin de la Marea Britanie, ambele societăţi secrete arabe, al-Fatat (civilă) şi al-Ahd (militară) erau dispuse acum să i se alăture emirului Hussein într-o revoltă organizată contra turcilor.

Un asemenea parteneriat venea însă cu un preţ: recunoaşterea de către Marea Britanie a unui stat arab independent, cuprinzând practic întreaga lume arabă, din Irak, la est, până în Siria, la vest, şi întinzându-se în jos până la vârful sudic al peninsulei Arabia. Parametrii precişi ai acestui stat arab puteau face obiectul unor negocieri limitate – viitorii rebeli recunoşteau pretenţiile coloniale britanice asupra Adenului, precum şi interesele comerciale ale Angliei în sudul Irakului –, însă o precondiţie absolută era ca francezii să nu deţină controlul nicăieri. Dacă se cădea de acord asupra acestor lucruri, a explicat Faroki,

atunci britanicii puteau avea revoluţia visată în inima lumii otomane.

De-aici însă, povestea tânărului locotenent începea să piardă din credibilitate. În mod evident, Faroki aflase de undeva despre corespondenţa secretă dintre emirul Hussein şi Ronald Storrs, dar din câte se părea nimeni din unitatea de informaţii militare de la Cairo nici măcar nu auzise de al-Fatat. Cât despre afirmaţia lui Faroki potrivit căreia această celulă vorbea în numele unei vaste reţele de conspiratori antiotomani din Siria, Lawrence, fiind familiarizat de atâta vreme cu scena politică din Siria, era cel mai în măsură, probabil, să cântărească veridicitatea acestei declaraţii, doar că nimic din ceea ce aflase el, fie înainte ori în timpul războiului, nu sugera existenţa unei asemenea reţele extinse. Şi chiar dacă ar fi existat, pentru orice om, cunoscând câtuşi de puţin specificul societăţii arabe, ideea unei alianţe dintre castele intelectuale şi militare progresiste din Siria şi Irak, pe de o parte, şi ultraconservatorul emir Hussein de la Mecca, pe de altă parte, părea cam trasă de păr.

Cu excepţia unui lucru însă. Cu doar câteva săptămâni înainte ca Faroki să treacă linia frontului la Gallipoli în tabăra englezilor, Hussein pusese capăt unei tăceri de opt luni şi, într-un final, îi trimisese un nou mesaj lui Ronald Storrs. Lipseau însă din această scrisoare vechea ambivalenţă a lui Hussein, dar şi simţul măsurii. Acum, susţinea că vorbeşte în numele „întregii naţiuni arabe”, iar cerinţele lui pentru o cooperare cu britanicii se amplificaseră de la simpla neintervenţie în Hejaz, la recunoaşterea de către Marea Britanie a independenţei pentru practic întreaga lume arabă.

Atât de exorbitante i s-au părut lui Storrs cerinţele lui Hussein – caustic, le considera „cu mult mai mari decât [Hussein] avea dreptul, speranţa sau puterea de a pretinde” –, încât el şi McMahon, noul înalt comisar britanic pentru Egipt, au decis că răspunsul cel mai bun era, pur şi simplu, să le ignore cu totul.[198] Lucrul acesta se întâmplase în răspunsul lui McMahon către Hussein, trimis cu scurt timp înainte de apariţia lui Faroki.

Totul s-a schimbat, însă, când informaţiile desprinse din scrisoarea din iulie a lui Hussein au fost confruntate cu declaraţiile lui Faroki din septembrie, căci lucrul care s-a constatat imediat a fost că stipulaţiile şi pretenţiile lor teritoriale se potriveau aproape perfect. Văzută din această perspectivă, referirea vagă la „întreaga naţiune arabă”, din scrisoarea lui Hussein, căpăta un înţeles foarte diferit, poate nu iluzii de grandoare nutrite de emirul Hejazului, ci mai degrabă o aluzie la parteneriatul său secret cu conspiratorii din al-Fatat şi al-Ahd. Oficialităţile britanice din Cairo şi-au dat seama subit că era posibil să-l fi subestimat prea mult pe Hussein şi că enigmaticul bătrân de la Mecca nu avea doar capacitatea de a declanşa o posibilă insurecţie într-un colţ îndepărtat al Imperiului Otoman, ci că, de fapt, el era pivotul cheie al întregului teatru de război din Orientul Mijlociu.

Şi asta încă nu era tot. Cu uzuala lui lipsă de transparenţă, în ultima lui misivă Hussein introdusese spectrul unui cronometru cu numărătoare inversă, spunând că Marea Britanie avea treizeci de zile de la primirea acelei scrisori pentru a accepta sau a respinge condiţiile lui, dincolo de acest termen arabii „rezervându-şi totala libertate de acţiune”.[199] La vremea respectivă, Storrs şi McMahon nu dăduseră prea multă atenţie acelei ameninţări voalate, însă, aşa cum îi informa acum Mohammed al-Faroki, acest ultimatum era rezultatul unei oferte tentante pe care Djemal Paşa i-o făcuse recent lui Hussein: deplina independenţă a arabilor în epoca postbelică, cu condiţia ca, între timp, arabii să acorde sprijinul lor devotat efortului de război turco-german.

În faţa britanicilor, se profila o alegere extrem de riguroasă: să ajungă la un acord cu Hussein şi conspiratorii lui, care ar fi putut paraliza dinăuntru Imperiul Otoman sau, invers, să asiste cum Hussein şi arabii cad la pace cu Constantinopolul, ceea ce s-ar solda negreşit cu o chemare reînvigorată la jihadul contra Aliaţilor, riscând totodată să fie exact scânteia care să aprindă focul răzvrătirii în rândurile musulmanilor din coloniile lor. În timp ce premierul Asquith şi cabinetul său erau ţinuţi la curent cu această stare de lucruri, diplomaţii britanici din Londra şi

Cairo se căzneau să trimită un nou mesaj, cu mult mai respectuos, emirului de la Mecca. Astfel, a început unul dintre cele mai controversate schimburi de mesaje secrete din istorie, aşa-numita Corespondenţă McMahon-Hussein, cu ramificaţii care vor fi, atât pentru guvernul britanic, cât şi pentru viitorul său agent în Arabia, T. E. Lawrence, aidoma unui complicat păienjeniş de confuzii, promisiuni contradictorii şi mistificare.

Pe termen scurt, dezvăluirile lui Mohammed al-Faroki îi vor permite lui Lawrence să revină la ţelul care îl preocupase încă de când sosise la Cairo, în urmă cu nouă luni: o debarcare britanică la Alexandretta.

De pe promontoriul de la Athlit în zilele senine, Aaron Aaronsohn şi Absalom Feinberg desluşeau cu uşurinţă navele de război franceze şi britanice care patrulau de-a lungul ţărmului Palestinei, în cadrul operaţiunii de blocadă impusă de Aliaţi. De pe una dintre aceste nave de război, presupuneau ei, avea să le parvină la un moment dat un mesaj din Cairo, de la Alex – adus poate chiar de Alex personal. Dar, pe măsură ce zilele treceau adunându-se în săptămâni, încrederea lor a început să scadă.

După aproape o lună fără nicio veste, Aaronsohn şi Feinberg au recurs la un plan de rezervă riscant. Dacă aşteptarea avea să se prelungească, Feinberg urma să folosească una dintre bărcile de pescuit, care circulau cu regularitate în apropierea coastei, pornind astfel în larg spre una dintre navele care formau blocada, pentru a încerca să fie primit la bord. La mijlocul lui august, s-a aflat însă că blocada se înăsprea, navele de război ale Aliaţilor având acum dreptul de a distruge imediat orice ambarcaţiune ce li s-ar fi părut dubioasă; întrucât acest criteriu se aplica negreşit la orice ambarcaţiune străină care ar fi încercat să iasă în larg, planul lor de rezervă părea nu doar o aventură riscantă, ci de-a dreptul sinucigaşă. Pe urmă, au venit alte veşti proaste. La sfârşitul lui august, s-a anunţat (în mod eronat, după cum avea să se dovedească) că transportul naval al refugiaţilor lua sfârşit, USS *Des Moines* urmând să mai facă doar o ultimă oprire în portul Haifa, pe 30 august. Când acea navă de

război americană avea să dispară la orizont, credeau conspiratorii, odată cu ea avea să se piardă şi ultima lor şansă de a intra în contact cu britanicii.

Când Feinberg i-a propus insistent să plece cu acest vapor, Aaronsohn a refuzat categoric. Până la urmă, Feinberg, bine deghizat şi înarmat cu un paşaport rusesc fals, a izbutit să se îmbarce pe *Des Moines*. Peste o săptămână, a ajuns pe cheiul portului Alexandria, în Egipt.[200]

Feinberg avea doar un singur contact în Egipt, dar s-a dovedit că era valabil: un tânăr arab creştin, originar din Haifa, care acum lucra pe post de curier pentru cartierul general al serviciului britanic de informaţii navale din Port Said. În Port Said, Feinberg a dat de urma vechiului său prieten, care i-a aranjat rapid o întâlnire cu unul dintre ofiţerii de informaţii de-acolo. Întâmplarea făcea ca acel ofiţer să fie tocmai vechiul partener al lui T. E. Lawrence pe şantierul arheologic de la Karkemiş şi în expediţia prin deşertul Sin, Leonard Woolley.

Ceea ce Feinberg nu ştia – nu avea cum să ştie – era că Alex Aaronsohn luase legătura, de fapt, cu serviciul britanic de informaţii din Egipt. După câteva refuzuri, obţinuse până la urmă o audienţă la unul dintre ofiţerii superiori din cadrul personalului unităţii de informaţii a armatei de la Cairo, în 18 august. Acest ofiţer era celălalt partener al lui T. E. Lawrence în expediţia din deşertul Sin, căpitanul Stewart Newcombe. Numai că acea întâlnire nu decursese deloc bine. Newcombe l-a privit cu circumspecţie pe Alex Aaronsohn de la bun început, iar acea circumspecţie nu a făcut decât să se accentueze, când tânărul de douăzeci şi şase de ani a început să îi povestească amănunţit şi cu mult patos despre reţeaua de spioni evrei care, susţinea el, era pregătită în Palestina să vină în sprijinul britanicilor. Nu trecuseră decât două luni de când Minna Weizmann, protejata lui Curt Prüfer, fusese demascată ca spioană, iar agenţii britanici de informaţii secrete din Egipt cunoşteau acum planul germanilor de a folosi refugiaţi evrei din Palestina drept intermediari. Dar, ceea ce l-a făcut pe Newcombe să intre la bănuieli în mod special a fost faptul că Alex Aaronsohn nu părea să vrea nimic tangibil, în

schimbul serviciilor lui. Ca ofiţer de informaţii, cu putere de decizie, Newcombe era permanent asaltat de aşa-zişi spioni care, în schimbul unor „date valoroase”, doreau bani sau arme sau sprijin în rezolvarea unor probleme legale; părea de-a dreptul ciudat ca Alex Aaronsohn să ofere această presupusă comoară de informaţii secrete doar din mărinimia sufletului lui. Drept urmare şi luând una dintre cele mai greşite decizii din cariera lui de ofiţer de informaţii, Newcombe nu numai că refuzase oferta lui Aaronsohn, ci mai mult chiar dăduse ordin să fie expulzat din ţară. Desigur, Alex nu avea nicio posibilitate de a-i transmite toate astea fratelui său rămas în Palestina, care aştepta cu nerăbdare veşti de la el; în 3 septembrie, cu doar trei zile înainte ca Absalom Feinberg să sosească în Alexandria, Alex şi sora lui, Rivka, plecaseră din acelaşi port, la bordul unui vas cu destinaţia New York.

Dar Feinberg avea să fie mult mai norocos cu Leonard Woolley. Cu o încredere totală în tânărul înfocat care fusese adus în faţa lui, Woolley a născocit un sistem prin care o navă britanică de recunoaştere urma să treacă periodic prin dreptul Staţiunii de Cercetări Agricole din Athlit. Prin intermediul unei serii de coduri prestabilite, conspiratorii urmau să semnaleze navei de recunoaştere când aveau de transmis informaţii secrete şi, la adăpostul întunericului, aceasta avea să trimită la ţărm o mică barcă sau vreun înotător pentru a le prelua.

Nu exista decât o singură modalitate pentru a stabili cifrul de comunicare şi a testa totodată eficacitatea acestui plan: Feinberg să se întoarcă clandestin în Palestina, la bordul unei nave de recunoaştere. După ce a pus la punct cu Woolley toate detaliile acestui aranjament, Feinberg a aşteptat condiţiile propice – o mare calmă, o noapte fără lună – pentru a porni înapoi spre casă.

Una dintre persoanele care nu ştiau nimic despre contactele lui Newcombe şi Woolley cu potenţialii spioni din Palestina la sfârşitul acelei veri era fostul lor partener în expediţia din deşertul Sin, T. E. Lawrence. Lucrul acesta se explica, parţial, prin metoda de compartimentare a muncii adoptată de serviciul britanic de informaţii în Egipt, dar şi

prin concentrarea lui Lawrence asupra unei anumite chestiuni: o debarcare britanică la Alexandretta. Spre mijlocul lui octombrie, ultimele detalii ale acelui plan păreau să se fi definitivat, iar scrisoarea pe care Lawrence a compus-o pentru părinţii lui încerca să găsească acel delicat echilibru între un ton entuziast şi un stil evaziv, pentru a putea trece de cenzura militară:

„Vom avea destul de multă treabă iarna aceasta în Levant”, scria el. „Sunt mulţumit în general cu starea de lucruri. Situaţia ne-a fost potrivnică până acum când guvernul nostru a devenit mai rezonabil, iar soluţionarea finală aici, deşi va dura mult timp, cred eu, va fi foarte satisfăcătoare. Pentru asta trebuie să mulţumim greşelilor noastre [din trecut].”[201]

Pentru Lawrence, aspectul cel mai sfâşietor al povestirii lui Faroki era descrierea situaţiei care existase în Alexandretta, iarna, la începutul anului 1915, sugerând implicit că o forţă britanică de debarcare ar fi putut să coboare pe ţărm, practic fluierând. Neîndoielnic, circumstanţele erau mult schimbate acum, când unităţile militare dominate de arabi fuseseră deja dislocate altundeva, însă în toamna anului 1915, Lawrence şi alţi militanţi ai unei debarcări la Alexandretta puteau invoca apariţia unor noi factori, care făceau ca argumentul lor să fie aproape la fel de convingător.

Păstrând neutralitatea în primul an de război, Bulgaria intrase până la urmă în luptă de partea Puterilor Centrale la sfârşitul lui septembrie. Asta însemna că inamicul dispunea acum de o legătură neîntreruptă, rutieră şi feroviară, între Germania şi Turcia, ceea ce permitea transferul de trupe şi armament, rapid şi simplu. În acelaşi timp, tacticienii militari britanici, recunoscând într-un final că întreaga campanie de la Gallipoli fusese un fiasco, întocmeau pe tăcute planuri pentru o retragere din peninsulă. Coroborate, aceste două noi elemente măreau posibilitatea ca Egiptul britanic să redevină o ţintă a unui inamic care era acum mult mai bine pregătit şi echipat. Pentru a zădărnici o asemenea ofensivă, preluarea controlului în bazinul Alexandretta putea nu numai să deranjeze principala linie de aprovizionare a duşmanului, ci chiar să o reteze complet

– iar dacă o asemenea acţiune putea fi şi scânteia unei răzvrătiri arabe regionale, turcii s-ar vedea nevoiţi să facă faţă unor probleme complet diferite.

În favoarea unei ofensive la Alexandretta, exista încă un nou factor: firea versatilă a lui Djemal Paşa. În opoziţie tacită faţă de ceilalţi doi Juni Turci din triumviratul de la Constantinopol, Djemal oferise azil pentru cel puţin optzeci de mii de armeni care scăpaseră cu viaţă de pe câmpiile morţii din Anatolia, iar pe mulţi dintre bărbaţii armeni îi organizase în batalioane de muncă. Aceşti refugiaţi şi batalioanele de muncă se aflau acum în regiunea Alexandretta – circa opt mii dintre ei fuseseră puşi să lucreze la tunelurile de cale ferată care erau străpunse prin munţii Amanus şi Taurus –, or chiar dacă le erau recunoscători paşei care le salvase viaţa măcar temporar, în cazul unei debarcări această populaţie armeană nu ar pregeta să vadă în soldaţii britanici nişte eliberatori, grăbindu-se să treacă de partea lor. Pe lângă asta, desigur, ar fi şi o lovitură de imagine – un aspect al războiului la care Lawrence era întotdeauna sensibil: Marea Britanie salvând din robie sau de la moarte mii şi mii de armeni creştini.

Exercitând o energică muncă de convingere şi influenţare pentru reactualizarea planului de debarcare la Alexandretta, Lawrence şi alţi membri ai unităţii de informaţii militare de la Cairo au reuşit, spre sfârşitul lunii octombrie, să câştige adeziunea celor mai importanţi demnitari britanici din Egipt: înaltul comisar Henry McMahon şi generalul de divizie John Maxwell, comandantul Forţei Expediţionare Egiptene. Şi mai îmbucurător chiar, cei doi urmau să aibă o întâlnire la nivel înalt cu lordul Kitchener, aflat în vizită, pentru a decide viitorul mers al războiului în Mediterana răsăriteană. Astrele se aliniau favorabil în cele din urmă, încât Lawrence începea să creadă că zidurile aparent inexpugnabile ale idioţeniei militare erau pe punctul de a fi străpunse.

„Suntem în fierbere pentru acest sfârşit de săptămână,” îi scria Lawrence unui prieten în 4 noiembrie, în ajunul întâlnirii la nivel înalt cu Kitchener, „şi niciodată nu

am fost aşa de ocupaţi ca acum! E de bun augur şi, totodată, un motiv de mare mulţumire.”[202]

Întâlnirea dintre Kitchener, McMahon şi Maxwell a avut loc pe o navă în largul insulei Mudros din Marea Egee, în 10 şi 11 noiembrie. După ce iniţial s-a arătat reticent, ministrul de război a adoptat şi el planul Alexandretta şi a trimis de urgenţă o depeşă premierului, cerând aprobarea imediată a operaţiunii.

Dar la Londra ideea nu s-a bucurat de aceeaşi unanimitate. În condiţiile carnajului continuu de pe frontul de vest, înaltul comandament britanic se căznea deja să găsească noi trupe pe care să le arunce în acea maşinărie de tocat carne, or perspectiva de a rupe de-acolo mijloace tehnice de luptă şi soldaţi – în forma revizuită, planul Alexandretta necesita acum 100000 de oameni – era greu de acceptat. În plus, nenorocirea de la Gallipoli nu pleda nicidecum pentru o nouă operaţiune amfibie pe frontul otoman. În iureşul de depeşe dintre nava lui Kitchener şi diferitele ministere din Londra, s-a ajuns la o dispută.

În acest moment crucial, un ofiţer de legătură francez, care însoţea delegaţia lui Kitchener la bordul vasului, a rezolvat problema, trimiţând urgent o telegramă la Paris, prin care îşi alerta guvernul în privinţa dezbaterilor din cabinetul britanic.[203]

Trăind cu impresia că planul Alexandretta fusese ucis încă de la începutul anului 1915, guvernul francez s-a simţit acum obligat să facă acest lucru într-o formă mai explicită. În 13 noiembrie, ataşatul militar francez la Londra a înmânat o scrisoare generalului William Robertson, şeful Statului-Major Imperial Britanic şi comandantul suprem al armatei britanice. Reafirmând interesele politice şi economice ale Franţei în Siria, scrisoarea declara în continuare că „opinia publică franceză nu ar putea rămâne indiferentă faţă de ceea s-ar putea întâmpla într-o ţară pe care o consideră deja hărăzită să devină o parte a Siriei [controlate de francezi]; şi i-ar cere guvernului Franţei ca nu numai să nu aibă loc niciun fel de operaţiune militară în această ţară până nu va fi fost decisă de comun acord între Aliaţi, ci totodată, dacă s-ar întâmpla ca o asemenea acţiune să se desfăşoare, cea mai mare parte a misiunii să

fie încredinţată trupelor franceze şi generalilor care deţin comanda lor."[204]

Lăsând deoparte limbajul diplomatic obtuz, scrisoarea repeta în esenţă obiecţiile anterioare ale Franţei împotriva unei debarcări la Alexandretta: întrucât Franţa intenţiona să preia Siria după război, forţele franceze trebuiau să se afle în avangarda oricărei operaţiuni militare în regiune, şi întrucât nu existau actualmente trupe de care Franţa să se poată dispensa pentru o asemenea misiune, demararea oricărei misiuni de acest fel era exclusă. Şocant de data asta era însă faptul că francezii se pretaseră să pună pe hârtie asemenea argumente sordide. Istoricul britanic Basil Liddell Hart scria despre directiva franceză că „[aceasta] constituia negreşit unul dintre cele mai uluitoare documente prezentate vreodată unui Aliat, când eşti angajat într-o luptă pe viaţă şi pe moarte. Deoarece impunea, de fapt, un veto asupra celei mai bune oportunităţi de a tăia linia vitală de comunicare a inamicului comun şi de a o proteja pe a noastră." Consimţind la un asemenea ultraj, susţinea Liddell Hart, statul-major britanic devenea esenţialmente „complice la [o] crimă", prin care britanicilor din Egipt nu le mai rămânea acum altă alternativă decât să aştepte un nou atac asupra canalului Suez, iar apoi să lanseze propriul lor asalt contra celui mai puternic punct de pe linia defensivă a turcilor – fâşia îngustă din sudul Palestinei –, o acţiune care, pentru ei, avea să ducă în final la pierderea a încă cincizeci de mii de vieţi omeneşti.[205]

Spre stupoarea lui Lawrence şi a altor agenţi de informaţii de la Cairo, planul Alexandretta a fost zdrobit din nou, urmând ca niciodată de atunci să nu mai fie reluat în mod serios.

În februarie 1915, când planul fusese suprimat prima oară, Lawrence sugerase cu amărăciune, într-o scrisoare adresată familiei, că Franţa era adevăratul inamic în Siria. După ce planul a fost suprimat a doua oară în noiembrie 1915, un resentiment puternic se născuse în sufletul lui, ceea ce îl va face să privească toată acţiunile viitoare ale Franţei în regiune cu un dezgust profund.

La scurt timp după moartea fiului ei Frank, Sarah Lawrence îl mustrase pe cel de-al doilea fiu al său, „Ned”, pentru un lucru care, indiscutabil, rămânea un punct dureros: faptul că înainte de a pleca în Egipt Ned nu îl vizitase pe Frank în tabăra de instructaj militar unde acesta se afla la sfârşitul anului 1914. T. E. Lawrence reacţionase la critica mamei lui cu o logică atât de prozaică, încât friza absurdul. „Nu m-am dus să-mi iau la revedere de la Frank”, explica el, „fiindcă el prefera să nu mă duc, şi ştiam că era puţin probabil să-l mai văd din nou; în care caz, era mai bine să nu ne luăm rămas-bun.”[206]

Lawrence avusese o reacţie foarte diferită în martie 1915, când a aflat că nava cu care fratele său Will se întorcea din India în Anglia trecea prin canalul Suez. Întrucât nu se mai văzuse cu Will de când acesta venise în vizită la Karkemiş în 1913, Lawrence a lăsat deoparte pentru scurt sarcinile de serviciu din birourile de la hotelul Savoy, s-a suit pe motocicleta sa Triumph şi a străbătut în goană distanţa de circa 130 kilometri până la Port Suez, ca să aştepte sosirea vasului cu care călătorea fratele său.

Dar, exact înainte de a ajunge acolo, o ciocnire armată a izbucnit undeva în lungul canalului, făcând ca vasul pe care se afla Will să întârzie. În loc de o întâlnire faţă în faţă, cei doi fraţi au trebuit să se rezume la o scurtă convorbire telefonică vapor-ţărm. În aceeaşi seară, Lawrence s-a suit din nou pe motocicletă şi s-a întors la serviciu, în Cairo.

Optând de bună voie să servească drept observator aerian în cadrul Royal Flying Corps, Will alesese o misiune cotată cu cea mai mică speranţă de viaţă pentru un soldat în Primul Război Mondial. În 23 octombrie 1915, Will şi-a pierdut viaţa când avionul său a fost doborât deasupra Franţei, iar trupul său nu a mai fost recuperat niciodată. Avea douăzeci şi şase de ani, şi nu trecuse nici măcar o săptămână de când plecase pe front.

Efectul de a pierde doi fraţi în numai cinci luni părea să-l fi făcut pe Lawrence să se retragă şi mai adânc în cochilia lui sufletească. În următoarele luni, scrisorile către cei de-acasă au devenit constant mai rare şi mai succinte. Dacă în rândurile trimise părinţilor lui a renunţat rapid să mai pomenească de Frank, despre moartea lui Will nu a

menţionat nimic la vremea respectivă, în afară de o singură aluzie indirectă, dintr-un scurt bilet trimis acasă în acel decembrie:

> *Scriu doar câteva cuvinte în această dimineaţă, fiindcă m-a surprins că azi e Crăciunul. Teamă mi-e că pentru voi nu va fi o zi prea fericită; totuşi, îi aveţi încă pe Bob şi Arnie acasă cu voi, ceea ce e cu mult mai mult decât pot avea alţi oameni. Să priviţi înainte tot timpul. Totul aici este ca de obicei, doar că am avut parte de ploaie ieri şi a fost răcoare în ultima vreme.*[207]

---

[164] *The Home Letters*, p. 304

[165] Lawrence către Bell, 18 aprilie 1915, în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 71.

[166] Prüfer către Wangenheim, 9 februarie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[167] Prüfer către (ilizibil), 24 februarie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrul 390.

[168] Primele întâlniri ale lui Prüfer cu Minna Weizmann sunt descrise în McKale, *Curt Prüfer*, p. 42.

[169] A se vedea Prüfer, *Diary*, 26 octombrie 1914; 27 ianuarie 1915; 5 mai şi 25 iunie 1916; HO.

[170] Prüfer către Djemal Paşa, 1 martie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrele 271–73; PAAA, Rola 21131, Der Weltkrieg no. 11g, Banda 9.

[171] Ibid.

[172] Cohn, „Report”, 16 iulie 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrul 697.

[173] Steinbach către Ziemke, 3 august 1915; nara T 137, Rola 24, Cadrul 779.

[174] McKale, *Curt Prüfer*, p. 203, n. 18.

[175] Wangenheim către Bethmann-Hollweg, într-o scrisoare secretă, 3 martie 1915; NARA T137, Rola 23, Cadrul 862.

[176] A se vedea Lawrence, *The Home Letters of T. E. Lawrence and His Brothers*, pp. 653–720.

[177] Lawrence către familie, 4 iunie 1915; Bodleian MS Eng C 6740.

[178] Lawrence către Sarah Lawrence, fără dată; Bodleian MS Eng C 6740.

[179] Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, p. 30; Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 213.

[180] Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 28. Numărul armenilor ucişi în aşa-numitele „masacre hamidiene” constituie un subiect de dispută istorică şi astăzi, estimările mergând de la cifra redusă de treisprezece mii, potrivit guvernului turc, până la cifra maximă de trei sute de mii, potrivit unor istorici armeni. Probabil, mai

veridică este cifra pe care o menţionează Lewy, cuprinsă între cincizeci şi optzeci de mii de armeni ucişi.

[181] După cum citează Lewy, ibid., p. 151.

[182] Telegrama Departamentului de Stat al SUA către Ambasada SUA, Constantinopol, 29 mai 1915; NARA M353, Rola 43, document 867.4016/67.

[183] După cum citează Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 153.

[184] Cea mai competentă istorie despre tragedia armenilor în 1915–16 este în Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey.*

[185] Aşa cum remarcă istoricul armean Vanakh Dadrian în *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide*, p. 54: „Trebuie subliniat în această privinţă că nu numai Comandantul Armatei a IV-a, Cemal [*sic*] din Siria şi Palestina, dar şi Comandantul Armatei a III-a, Vehib Paşa, din estul Turciei, în ciuda legăturilor lor puternice cu Partidul Ittihad, au refuzat să adopte planul genocidului secret impus de conducerea de vârf a partidului, şi ori de câte ori au avut posibilitatea au încercat să se opună şi să împiedice masacrele aferente”.

[186] După cum citează Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 197. A se vedea de asemenea Metternich către Bethmann-Hollweg, 9 decembrie 1915: NARA T139, Rola 463, Banda 40.

[187] Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, p. 192.

[188] Aaronsohn, *Diary*, 1 aprilie 1915, ZY.

[189] Ibid., 27 aprilie 1915.

[190] Citat în Gorni, *Zionism and the Arabs*, p. 56.

[191] Citat în Engle, *The Nili Spies*, p. 47.

[192] Relatarea lui William Yale despre călătoria lui la Ierusalim, în 1915, şi întâlnirea cu Djemal Paşa se află în Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 4.

[193] *New York Times*, 29 iulie 1915.

[194] Lawrence către Will Lawrence, 7 iulie 1915; Bodleian MS Eng C 6740.

[195] Datorită rolului esenţial pe care l-a jucat în definirea strategiei britanice din Orientul Apropiat în 1915–1916, Mohammed al-Faroki rămâne una dintre figurile enigmatice care se desprind din acea perioadă. Întrucât se crede că a fost ucis în 1922 în timpul unui război tribal din Irak, multe dintre întrebările legate de persoana lui vor rămâne probabil fără răspuns.

Faroki a revenit în atenţia opiniei publice odată cu cartea *A Peace to End All Peace* publicată de David Fromkin în 1989. Aici, Fromkin se referă în mod repetat la „farsa” pe care Faroki a regizat-o şi la extraordinarul efect pe care acţiunile lui l-au avut asupra evenimentelor internaţionale. Mai precis, „nu doar scrisorile lui McMahon, ci şi – cu mult mai important – negocierile cu Franţa, Rusia şi ulterior Italia, care au dus în final la Acordul Sykes-Picot-Sazanov şi la înţelegerile din tratatul secret cu Aliaţii au fost printre rezultatele farsei locotenentului al-Faruqi [*sic*]”

Chiar dacă aceste afirmaţi îi dau lui Faroki mai mult credit decât i se cuvine probabil, Fromkin nu precizează totuşi niciodată în ce a constat

presupusa lui farsă. În schimb, acuzaţia lui pare să se concentreze pe două aspecte ample: faptul că Faroki a exagerat poziţia lui în al-Ahd, atât în faţa britanicilor, cât şi a emirului Hussein, cu scopul de a obţine un rol de intermediar; şi faptul că a minţit referitor la forţa şi capacitatea al-Ahd şi al-Fatat de a organiza o revoltă de proporţii în Siria. În esenţă, susţine Fromkin, Faroki le-a vândut britanicilor o listă falsă de mărfuri, pe care el nu avea cum să le livreze.

Dar dacă pornim de la premisa că Faroki era un naţionalist arab înfocat, care privea cu profundă suspiciune puterile coloniale occidentale, este greu de acceptat că oricare dintre aceste două acuzaţii ar putea fi plasată la nivelul de „farsă”. Deşi Faroki a exagerat incontestabil forţa şi capabilitatea rebelilor sirieni, cu scopul de a obţine concesii mai mari din partea britanicilor, în vreme de război un asemenea comportament a făcut din el un impostor sau un bun negociator?

Dar problema este cu mult mai vastă decât delimitarea noţională şi semantică a unei realităţi din trecut. În viziunea lui Fromkin, din cauza farsei lui Faroki, înţelegerea la care Hussein a ajuns cu britanicii prin intermediul Corespondenţei McMahon-Hussein a fost dobândită cu o monedă falsă (p. 186). Mai precis (p. 219), „Biroul [britanic] pentru problemele arabe credea că răscoala [arabă] va căpăta sprijin pe tot cuprinsul lumilor vorbitoare de arabă şi, respectiv, musulmane. Lucrul cel mai important însă era convingerea că revolta va căpăta sprijin din partea armatei otomane, pe care britanicii o considerau formată în mare parte din vorbitori de limbă arabă... Dar, după cum s-a dovedit, revolta arabă la care spera Hussein nu a avut loc niciodată. Nicio unitate militară arabă a armatei otomane nu a trecut de partea lui Hussein. Niciuna dintre figurile marcante militare sau politice ale Imperiului Otoman nu au dezertat, pentru a se alătura lui sau Aliaţilor. Puternica organizaţie militară secretă, despre care al-Faruqi [*sic*] promisese că se va ralia lui Hussein, nici măcar nu şi-a făcut cunoscută prezenţa.”

Problema cu teza lui Fromkin este că, în momentul revoltei arabe din iunie 1916, nici britanicii şi nici Hussein nu credeau asemenea lucruri. Aşa cum Hussein îl informase pe McMahon în urmă cu patru luni, aripa siriană a preconizatei revolte fusese grav debilitată din cauza „tiraniilor guvernării [turce] de acolo”, ceea ce făcuse să nu mai rămână „decât câteva” dintre „persoanele pe care [conspiratorii] se puteau bizui”. Fromkin nu pomeneşte însă nimic despre această faimoasă avertizare din partea lui Hussein şi, mai mult chiar, omite să menţioneze că britanicii ţinuseră seama întru totul de această informaţie. Aşa cum scria Gilbert Clayton, şeful serviciilor de informaţii ale armatei britanice din Egipt, în 22 aprilie 1916, într-un memoriu (PRO-FO 882/4, f. 92–3), „Şeriful [Hussein] recunoaşte că Siria este nulă pentru scopurile revoluţionare”. În lumina acestei constatări, Clayton nota în acelaşi memoriu: „Înaltul Comisar (McMahon) consideră cu tărie că în prezent este recomandabil ca acţiunile Şerifului să se limiteze la cucerirea Căii Ferate şi la eliminarea turcilor din Hedjaz”.

Pe scurt, autorităţile britanice nu au fost nicidecum luate prin surprindere de sfera limitată a revoltei arabe, ci dimpotrivă au ştiut cu mult timp înainte exact ce puteau obţine – şi ce nu – sprijinind-o; de fapt, britanicii au fost cei care insistaseră pentru sfera limitată a mişcării de revoltă.

[196] Hamilton către Kitchener, 25 august 1915; PRO-FO 371/2490.

[197] În afară de raportul lui Ian Hamilton, din 25 august, mărturia lui Faroki este detaliată în scrisoarea lui Clayton către McMahon, 11 octombrie 1915; PRO-FO 371/2486, f. 223–28; în declaraţia lui Faroki, intitulată „«A» Statement of Sherif El Ferugi”; PRO-FO 371/2486, f. 229–38; şi în „Notes on Captain X”, precum şi „Statement of Captain X”, 12 septembrie 1915, Departamentul de Informaţii, Ministerul de Război, Cairo; PRO-FO 882/2.

[198] Storrs, „Memorandum”, 19 august 1915; PRO-FO 371/2486, f. 150.

[199] Aşa cum este citat în Antonius, *The Arab Awakening*, pp. 414–15.

[200] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 172.

[201] Lawrence, *The Home Letters*, p. 310.

[202] După cum citează Wilson, *Lawrence*, p. 223.

[203] Ibid., p. 224.

[204] Panouse către Robertson, 13 noiembrie 1915; retipărit în PRO-WO 33/747. p. 811.

[205] Liddell Hart, *Colonel Lawrence: The Man Behind the Legend*, p. 38.

[206] Lawrence către Sarah Lawrence, nedatat; Bodleian MS Eng. C 6740.

[207] Lawrence, *The Home Letters*, pp. 310–11.

7

Trădare

Am impresia că noi suntem cumva în situaţia vânătorilor care au împărţit pielea ursului înainte de a-l fi omorât. Personal, eu nu pot prevedea situaţia în care ne-am putea afla la sfârşitul războiului, or de aceea consider că orice discuţie în momentul de faţă despre cum vom tăia în bucăţi Imperiul Turcesc este cu preponderenţă de natură teoretică.[208]

Generalul britanic George Macdonogh, director al Serviciului de informaţii al armatei, 7 ianuarie 1916

În 16 noiembrie 1915, T. E. Lawrence a compus o scrisoare către vechiul său prieten, Edward Leeds, unul dintre curatorii Muzeului Ashmolean de la Oxford. Trecuseră doar trei săptămâni de la moartea fratelui său Will, iar Lawrence era foarte abătut. După ce şi-a cerut scuze pentru lunga lui tăcere de până atunci, i-a povestit lui Leeds că acest lucru se datora parţial cerinţelor slujbei lui, „şi parţial faptului că sunt atât de trist pentru că întâi unul şi acum un altul dintre fraţii mei au fost ucişi pe front. Bineînţeles, am fost plecat departe de ei mult timp, aşa că nu e neapărat ca un şoc pentru mine, însă mi-e cam groază de Oxford şi de cum ar putea fi acolo dacă aş veni înapoi. În plus, amândoi erau mai tineri decât mine, or nu mi se pare corect, cumva, ca eu să continui să trăiesc liniştit la Cairo”.[209]

Dacă războiul, prin esenţa lui, este o experienţă traumatizantă, se poate înţelege de ce Lawrence, în acel noiembrie, resimţea profund acest lucru. În cele unsprezece luni de când sosise la Cairo, stătuse în cea mai mare parte a timpului închis între patru pereţi la hotelul Savoy, o lume complet diferită de câmpurile morţii de pe frontul de vest, unde îşi pierduseră viaţa fraţii lui. Dar şi mai mult chiar îl

deranja faptul că el îşi consumase energia nu luptându-se cu duşmanul, ci angajându-se în „lupte-pe-hârtie” contra intereselor înguste ale birocraţiei militare din Marea Britanie şi ale celui mai apropiat aliat al ei, Franţa.

Inutilitatea acelor lupte se vedea limpede pe imensa hartă a Imperiului Otoman, prinsă pe perete în biroul de la Savoy. În noiembrie 1915, după un an de război în acel teatru de operaţiuni şi după moartea a sute de mii de oameni, harta rămânea practic neschimbată.

În Gallipoli, Forţa Expediţionară Mediteraneeană se agăţa încă de capetele ei de pod îmbibate de sânge, dar chiar şi acele mici puncte de sprijin în Turcia aveau să dispară curând; cu o crudă ironie, se poate spune că retragerea Aliaţilor din Gallipoli, care urma să înceapă cam atunci, avea să fie singura fază bine executată din întreaga campanie. În Anatolia, suferinţa armenilor continua cu aceeaşi intensitate, alăturându-i-se acum persecuţiile sângeroase asupra potenţialilor secesionişti arabi, ai căror conducători fuseseră decimaţi de poliţia secretă a lui Djemal Paşa. O debarcare la Alexandretta, care ar fi putut veni în ajutorul ambelor grupuri, părea acum o problemă închisă, chiar dacă din motive pe care nimeni din Cairo nu reuşea să le desluşească pe deplin (aveau să mai treacă nişte săptămâni până ca Ministerul de Război de la Londra să ajungă să informeze Egiptul despre respingerea oficială a planului de către guvernul francez). În schimb, acum se vorbea tot mai mult despre un asalt frontal convenţional contra forţelor turceşti fortificate în tranşee în capătul îndepărtat al Sinaiul, în Palestina. Dacă această ofensivă avea să se dovedească reuşită – şi exemplul de la Gallipoli nu oferea prea multe motive de a spera acest lucru –, armata britanică s-ar vedea apoi nevoită să pornească într-o lungă, lentă şi dificilă deplasare spre nord, către regiunea centrală a Turciei. Singurul punct luminos pe acea hartă era în Irak. Acolo, o armată indiană britanică înaintase hotărât în susul râului Tigru pe parcursul ultimelor şapte luni, iar la mijlocul lui noiembrie se afla la porţile Bagdadului. Dar, chiar dacă acel oraş de la periferia Imperiului Otoman ar fi fost capturat, era greu de imaginat că această victorie ar fi

putut avea vreun efect concret asupra Constantinopolului, aflat la o mie şase sute de kilometri depărtare.

Drept urmare, Lawrence începuse să vadă în Arabia singurul loc care oferea o rază de speranţă, unde războiul neconvenţional, de care el era convins că era nevoie pentru a-i învinge pe turci, ar putea fi pus în practică. Această speranţă căpătase un nou elan exact cu câteva zile înainte. Ca urmare a dezvăluirilor făcute de Mohammed al-Faroki, înaltul comisar britanic în Egipt, Henry McMahon, trimisese o nouă scrisoare către emirul Hussein, prin care accepta aproape toate pretenţiile teritoriale ale acestuia pentru o naţiune arabă independentă, ca preţ al revoltei arabe în alianţă cu Marea Britanie. În 5 noiembrie, un răspuns la fel de rezonabil sosise la Cairo de la Hussein. Câteva mici puncte rămâneau încă de stabilit, însă acum exista un acord solid pentru o răzvrătire a arabilor contra Turciei.[210]

Asta nu însemna că Lawrence îşi imagina cumva că acest lucru rezolva cu adevărat situaţia. Dimpotrivă, prin toamna anului 1915, în rândul statelor europene angajate în război, câştigase teren o mentalitate greşită, care sugera că situaţia din Orientul Mijlociu era pe punctul de a deveni mult mai complicată şi litigioasă.

Pentru a înţelege această mentalitate, este necesar să evaluăm starea de paralizie care se instalase asupra unei hărţi mai ample a războiului. Pe frontul de vest, fâşia de tărâm al nimănui, separând trupele franceze şi britanice de trupele germane, pe o lungime de 650 kilometri, nu se mişcase aproape deloc timp de un an. Fără să fie la fel de static, un alt gen de punct mort se instalase şi pe frontul de est. Acolo, după ce fusese zdrobită de forţele germane pe frontiera ei de nord-vest, Rusia se răzbunase pe ghinionista armată austro-ungară pe frontiera ei de sud-vest, pentru ca apoi să fie din nou învinsă când Germania a venit în ajutorul Austro-Ungariei. În felul acesta, s-a stabilit un tipar implacabil – victoria ruşilor contra Austro-Ungariei se anula prin victoria germanilor contra Rusiei –, care avea să continue până în 1917. Totuşi, ca exemplu de crasă inutilitate şi nesăbuinţă, nimic nu se putea compara cu frontul de sud, deschis recent în nord-estul Italiei. Intrând într-un târziu în război de partea Antantei, în noiembrie

1915 Italia îşi aruncase trupele de patru ori în luptă contra forţelor austro-ungare, disproporţionate numeric, care erau desfăşurate pe versanţii abrupţi ai unei văi, dar fusese învinsă de fiecare dată; până la sfârşitul războiului aveau să aibă loc douăsprezece bătălii în valea Isonzo, soldându-se cu 600000 de victime în rândul armatei italiene.

Desigur, stagnarea în cazul unui front de luptă este valabilă pentru ambele părţi, ceea ce înseamnă că veştile proaste, în cazul acestei hărţi mai ample a războiului, erau atât pe partea Antantei, cât şi a Puterilor Centrale.

Având în vedere această uluitoare inerţie şi cumplitul ei cost, ar fi fost de aşteptat ca diferitele state beligerante să se gândească imediat la posibilitatea de a pecetlui o stare de pace, de a găsi o modalitate de ieşire din acest haos sinistru. În schimb, s-a întâmplat exact invers.

Încă din timpuri străvechi, popoarele şi statele aflate în război s-au confruntat mereu cu aceeaşi întrebare, la care răspunsul a fost îndeobşte mereu cumplit: în faţa carnajului în care au pierit atâţia oameni şi a risipei ce a secătuit vistieriile, cum să recunoşti că totul a fost degeaba? Întrucât o asemenea recunoaştere este de neconceput, iar statu-quo-ul devine insuportabil, singura opţiune care mai rămâne este escaladarea situaţiei. Astfel, pentru statele beligerante din Europa la sfârşitul anului 1915 nu se mai punea doar problema de a obţine ceea ce le împinsese iniţial în conflagraţie – şi în multe cazuri, motivele respective fuseseră şocant de meschine –, ci intervenea necesitatea de a extinde sfera revendicărilor, condiţiile acceptabile pentru pace nefiind diminuate, ci amplificate. În acest conflict nu mai era vorba despre lupta pentru mici avantaje pe care să le obţii de la imperii rivale, ci urmărea mutilarea acestora pentru totdeauna, pentru a căpăta certitudinea că niciodată nu vor mai avea capacitatea de a purta un război atât de devastator şi absurd.

Dar înfrângerea duşmanilor în luptă este doar jumătate din joc; pentru ca un război să se justifice cu adevărat, este nevoie să câştigi din punct de vedere material. În tradiţia europeană modernă, această necesitate fusese satisfăcută prin vărsarea unor despăgubiri de război în sipetele învingătorului, confiscarea unei provincii disputate ici sau

colo, însă toate astea păreau cumva derizorii, ţinând seama de costurile acestui conflict. În schimb, întregul carnaj trebuia să fie justificat printr-o nouă eră de aur a imperiului, învingătorii devenind mai bogaţi şi mai impunători decât înainte. Fireşte, în felul acesta ciclul era împins la singura lui concluzie logică, dar scelerată. Gândindu-te la tot ce aveau să primească învingătorii finali şi la tot ce aveau să piardă învinşii, cum să renunţi tocmai acum? Nu, ceea ce se cerea acum era un angajament mai mare – mai mulţi soldaţi, mai mulţi bani, mai multe pierderi –, totul urmând a fi recuperat, când va veni victoria, prin mai multe teritorii, mai multă bogăţie, mai multă putere.

În timp ce, în eventualitatea unei victorii, imperiile din Puterile Centrale îşi aveau propria listă de dorinţe, care devenea tot mai grandioasă şi ea odată cu timpul, pentru statele din Antantă – Marea Britanie, Franţa şi Rusia – nu exista cu adevărat decât un singur loc care oferea perspectiva unei răsplăţi la scara cerută: teritoriile diverse şi fragmentate din Imperiul Otoman. Într-adevăr, în toamna anului 1915 în capitalele Antantei acest imperiu era numit cu cinism „Marea Pradă”.

Pentru toate aceste trei puteri, războiul din Orientul Mijlociu avea să devină acum instrumentul de a-şi satisface poftele imperiale – deziderate, cum erau politicos numite –, pe care le nutreau de multă vreme. Ţarii Rusiei jinduiau să înşface Constantinopolul, de cel puţin două sute de ani. La fel, Franţa se bucurase de un statut special ca stat protector al populaţiei catolice a Imperiului Otoman în Siria încă din veacul al XVI-lea; dacă acest imperiu urma să fie dezmembrat, atunci acea regiune trebuia să-i revină ei de drept. Marea Britanie, la rândul ei, fusese obsedată de protecţia teritoriilor ce duceau spre India, „giuvaerul din coroana” ei, împotriva unor cotropiri din partea rivalilor săi imperiali – în mod paradoxal, în principal Rusia şi Franţa. Apoi, mai era şi factorul religios. Toate cele trei puteri statale principale ale Antantei erau naţiuni de confesiune creştină în 1915, şi chiar şi după şase sute de ani pe mulţi îi deranja încă faptul că Ţara Sfântă creştină se afla în mâinile musulmanilor. Prin îmbucătăţirea Imperiului Otoman,

apărea în sfârşit şansa de a relua cruciadele, dar cu un sfârşit fericit.

Ceea ce a propulsat, probabil, aceste vechi dorinţe pe tărâmul posibilităţii a fost seria de negocieri secrete dintre Marea Britanie şi emirul Hussein. Pe măsură ce aceste negocieri au devenit mai puţin secrete în rândul Aliaţilor, iar perspectiva unei revolte arabe s-a conturat tot mai aievea, s-a ajuns nu numai la o stimulare a apetiturilor imperiale, ci de-a dreptul la o puternică salivare colectivă.

Spre sfârşitul lui noiembrie, Franţa, informată de tratativele Marii Britanii cu Hussein şi nerăbdătoare să-şi anunţe revendicările, va compila la repezeală un set de deziderate ambiţioase pe care le avea pentru regiunea respectivă. Cererilor Franţei li se vor alătura curând pretenţiile Rusiei. În faţa dorinţelor lacome ale principalilor ei aliaţi – aliaţi astăzi poate, dar probabil rivali din nou mâine –, Marea Britanie va decide subit că avea şi ea chef de căpătuială, aşa că nici nu mai contau promisiunile făcute recent lui Hussein. Trăgând sforile pentru un loc la masa festinului rapace, vor veni în cele din urmă Italia şi chiar Grecia, până atunci neutră. În felul acesta, foarte repede considerentele militare în Orientul Mijlociu se vor subordona celor politice, iar procesul decizional se va transfera de la ofiţerii de armată de pe teren spre diplomaţii şi politicienii adunaţi în saloane oficiale. Dacă principala trăsătură distinctivă a primilor fusese inepţia, măcar scopul lor fusese clar; odată cu ascensiunea oamenilor de stat şi în condiţiile în care diverse blocuri de putere se luptau pentru avantaje, totul avea să devină învăluit în trădare şi bizantinism.

Printr-o coincidenţă, omul care avea să joace un rol singular în generarea acestei intrigi a sosit la Cairo în 17 noiembrie 1915, exact a doua zi după ce Lawrence i se plânsese lui Edward Leeds că avea o viaţă prea liniştită acolo. Numele lui era Mark Sykes – sau, mai oficial, sir Tatton Benvenuto Mark Sykes, al 6-lea baronet de Sledmere.

Puţini oameni din istorie au provocat cu atâta nechibzuinţă o tragedie atât de mare. La vârsta de treizeci şi şase de ani, Sykes, un tânăr chipeş, chiar dacă un pic corpolent, întruchipa acea remarcabilă categorie de

aristocraţi britanici din epoca imperială târzie, cunoscuţi sub denumirea de „amatori”. În ciuda conotaţiei moderne cumva depreciative, cuvântul „amator” provine din latină, cu sensul de „persoană pasionată de ceva”, iar în acest context se referea la un grup select de tineri bogaţi şi, de obicei, cu titluri nobiliare, a căror creştere, educaţie şi independenţă financiară – se considera teribil de degradant pentru asemenea oameni să aibă o slujbă autentică – le permiteau să aibă o sumedenie de preocupări şi să constate că li se deschidea orice uşă. Crescând pe un domeniu ancestral de treizeci de mii de acri, ca unic copil al unui aristocrat din Yorkshire, Sykes, asemenea multora dintre amicii săi „amatori”, părea dornic să trăiască imediat cât zece oameni „obişnuiţi” la un loc. Cu studii la Cambridge, călătorise mult prin Imperiul Otoman, scrisese patru cărţi, luptase ca soldat în Războiul Burilor, servise drept secretar parlamentar pentru administratorul şef al Irlandei şi ca ataşat onorific pe lângă ambasada britanică din Cairo – iar acestea erau doar realizările lui cele mai importante până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani. În următorii unsprezece ani înainte de a sosi la Cairo în acea toamnă, se însurase şi făcuse cinci copii – un al şaselea urmând să se nască în curând –, dobândise renumele de caricaturist talentat, inventase o variantă incipientă a aparatului de proiecţie, iar din 1912 era membru în Parlament din partea conservatorilor, pentru Hull Central.

Apariţia lui Sykes la Cairo era rezultatul celei mai recente activităţi incluse în cariera lui profesională. În primăvara anului 1915, lordul Kitchener îl numise consilier al Comitetului Bunsen, o comisie interdepartamentală care avea rolul de a îndruma cabinetul britanic în treburile Orientului Mijlociu. Deloc surprinzător, Sykes se afirmase rapid drept cel mai important membru al acelui comitet, iar în iulie 1915 a plecat într-o amplă misiune de documentare în regiune, cu intenţia ca la întoarcere să comunice cabinetului impresiile pe care şi le formase la faţa locului.

Lawrence şi Sykes s-au întâlnit prima oară în august 1915, în timpul şederii lui Sykes la Cairo, înainte de a porni mai departe în misiunea lui de documentare. La fel ca aproape toţi ceilalţi, Lawrence l-a plăcut imediat pe acest

parlamentar prezentabil şi fermecător. El şi alţi membri ai unităţii de informaţii din Cairo s-au bucurat, de asemenea, să găsească în sfârşit o persoană din eşaloanele superioare ale guvernului britanic, care părea să aprecieze opiniile lor despre războiul neconvenţional. Acea impresie s-a consolidat iniţial la întoarcerea lui Sykes în Egipt, în luna noiembrie; în cele două luni precedente, Sykes avusese nenumărate întâlniri cu autorităţile britanice din India, care se opuneau cu vehemenţă planurilor de război indirect ce emanau din Egiptul britanic, dar revenind la Cairo, Sykes nu a făcut niciun secret din faptul că el era adeptul demersului propus de cei din Egipt.[211]

Cu toate realizările lui spectaculare însă, Mark Sykes exemplifica şi o altă trăsătură adesea întâlnită la clasa conducătoare britanică în epoca edwardiană: aroganţa formidabilă de a crede că majoritatea problemelor tulburi din lume puteau avea o soluţie clară, că britanicii deţineau răspunsul la multe dintre ele şi că lor le revenea povara specială – istovitoare, chiar dacă venea de la Dumnezeu – de a lumina restul omenirii în această privinţă. Abilitatea deosebită a lui Sykes sub acest aspect era un talent pentru o scriitură concisă şi îndrăzneaţă, priceperea de a desface orice chestiune complexă în enunţuri clar formulate pe puncte, care creau iluzia unei simplităţi aproape matematice. Era un maestru al prezentărilor PowerPoint cu aproape un secol înainte ca acestea să existe.

Un exemplu în acest sens – aveau să mai fie multe altele în anii imediat următori – era o analiză pe care a întocmit-o în timpul şederii lui la Cairo, în august, prin care urmărea să clasifice diferitele tipuri umane care interacţionau în Orientul Mijlociu. Împărţindu-le iniţial în „Antici” şi „Moderni”, Sykes oferea apoi subcategorii ale acestor două grupuri principale. Astfel, Clasa I a Anticilor era formată din ortodocşi („duri, intransigenţi, bigoţi şi fanatici”), în timp ce Clasa I a Modernilor („tipul de intelect superior”) denota „o persoană de familie bună, care absorbise în totalitate educaţia occidentală”, dar a nu se confunda cu Clasa II a Modernilor, unde intrau „indivizii săraci, incompetenţi sau criminali, care primiseră o educaţie europeană inferioară şi al căror intelect, prin

împrejurări sau temperament sau ambele la un loc, este împins pe căi mai sinistre decât cei din prima clasă”. Nemulţumindu-se să se oprească aici, Sykes folosea în continuare această formulă de clasificare pentru diversele regiuni din Orientul Mijlociu, oferindu-le cititorilor britanici un ghid, uşor de urmărit, al poziţiei naţiunii lor în fiecare dintre aceste zone. Nu era un tablou prea frumos într-un loc ca Egiptul, ce-i drept: la Antici, Clasele I, II, II, găseai o absolută ostilitate, o apatie afabilă şi o supunere moderată, la care se adăugau, de la Moderni, Clasa I şi II, o opoziţie intrinsecă şi o duşmănie neiertătoare.[212]

Cu siguranţă nu era prima oară când asemenea clasificări rasiale erau aşternute pe hârtie, însă analiza lui Sykes scotea în evidenţă cu precădere suficienţa membrilor clasei conducătoare britanice – precum, negreşit, şi veşnica lor stare de nelinişte în încercarea de a controla un conflict care cuprindea întreg mapamondul –, lucru confirmat prin faptul că asemenea baliverne, bine organizate şi afirmate cu încredere, puteau trece drept înţelepciune. După revenirea lui Sykes la Londra şi o expunere măiastră în faţa Comitetului Bunsen, guvernul britanic avea să-i încredinţeze „amatorului” de treizeci şi şase de ani una dintre cele mai spinoase – şi, din punct de vedere istoric, una dintre cele mai importante – misiuni din Primul Război Mondial: sarcina de a pune ordine în pretenţiile teritoriale rivale ale Marii Britanii şi ale aliaţilor ei în Orientul Mijlociu.

Abia într-un târziu, conducătorii britanici aveau să recunoască, în cazul lui Sykes, o altă trăsătură de caracter, care le-ar fi dat poate de gândit dacă ar fi sesizat-o mai din timp. Având în vedere ritmul lui frenetic şi varietatea preocupărilor, nu era de mirare, poate, că lui Mark Sykes îi era foarte greu să fie consecvent în concepţiile şi convingerile lui chiar. Influenţat îndeobşte de ultima persoană cu care stătuse de vorbă sau de ultima idee care îi încolţise în mintea mereu fecundă, Sykes se contrazicea permanent în privinţa unor puncte de vedere sau teorii pe care le susţinuse mai devreme – adesea doar cu câteva zile în urmă.

Lawrence a început să întrevadă crâmpeie din această labilitate în perioada petrecută în preajma lui Sykes în

timpul popasului făcut de acesta în noiembrie. Exista ceva absolut îngrijorător în dezinvoltura cu care tânărul parlamentar nesocotea evidenţele incomode, care nu se potriveau concepţiei lui din acel moment, pentru ca adesea să le accepte, atunci când opinia lui se schimba. Aşa cum Lawrence avea să scrie în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Sykes era „avocatul imaginativ al unor mişcări internaţionale neconvingătoare... un mănunchi de prejudecăţi, intuiţii şi pseudoştiinţe. Ideile lui erau din exterior, dar îi lipsea răbdarea de a-şi testa materialele înainte de a alege stilul de construcţie. Prelua un aspect al adevărului, îl desprindea din context, îl umfla, îl răsucea şi îl modela”.[213]

Dar mai exista şi o altă latură a personalităţii lui Sykes, care nu prevestea nimic bun pentru rolul crucial pe care urma să şi-l asume. Se pare că era un individ cam perfid. Poate din impulsul de a demonstra că el era întotdeauna cel mai deştept sau, poate, din dorinţa farsorului de a arăta că el e mai tare, doar de dragul amuzamentului, cert este că tânărul „amator” făcea o artă din deformarea adevărului, după cum îi convenea lui, sau din învrăjbirea părţilor aflate în dispută, prin ascunderea sau manipularea unor informaţii esenţiale. Prin urmare locul pe care Sykes avea să-l ocupe în istorie este şi el controversat: este greu să ne închipuim vreo altă personalitate care, fără o dorinţă reală de a face rău şi neavând la dispoziţie o naţiune sau o armată, avea să producă un dezastru mai bulversant în secolul al XX-lea decât acest tânăr aristocrat din Yorkshire, prezentabil şi sclipitor la minte; un dezastru pe care un mic grup de compatrioţi de-ai săi, inclusiv T. E. Lawrence, vor încerca din răsputeri să îl repare.

Să nu se înţeleagă totuşi că doar Sykes ar fi avut aceste trăsături de caracter. În materie de duplicitate, „amatorul” avea o mulţime de competitori foarte talentaţi în Orientul Mijlociu, chiar în acea perioadă.

În acelaşi timp când Sykes făcea furori la Cairo, o figură enigmatică, purtând veşmântul tradiţional arab, circula prin bazarurile şi ceainăriile oraşelor din vestul Siriei. Era un bărbat foarte blajin la vorbă, de vreo treizeci

şi ceva de ani, înstărit şi cultivat, judecând după roba pe care o purta şi pronunţia clasică în arabă. Din cauza tenului pal şi a ochilor albaştri, oamenii care îl întâlneau pe acest călător îl luau drept cerchez, acea străveche seminţie de munteni originari din regiunea Mării Negre, dintre care mulţi au trăsături aproape nordice. Dar era o impresie greşită, pe care Curt Prüfer nu făcea niciun efort, probabil, să o corecteze. Efectua această misiune clandestină la cererea lui Djemal Paşa. Scopul urmărit era să afle unde se situau afinităţile reale ale populaţiei din Siria.

În acea toamnă, o evaluare obiectivă a opiniei publice din Siria devenea o necesitate stringentă atât pentru guvernatorul provinciei, cât şi pentru consilierii lui germani. Întrucât nenorocirea trăită de Aliaţi în Gallipoli părea să se încheie, se profila din nou ameninţarea unei debarcări a inamicului undeva pe coasta Siriei. Dacă Aliaţii descindeau în Liban, cum ar reacţiona creştinii libanezi şi minoritatea religioasă a druzilor? Şi ce ar face evreii, concentraţi imediat mai jos, în Palestina? În condiţiile în care persecuţia armenilor din Anatolia continua cu aceeaşi intensitate, cu siguranţă mulţi membri ai comunităţii evreieşti din Siria se temeau să nu vină şi rândul lor. Dar mai ales, ce ar face arabii? Djemal Paşa iniţiase deja măsuri de represiune contra conspiratorilor arabi demascaţi în documentele de la consulatul francez, iar emirul Hussein de la Mecca era o permanentă sursă de îngrijorare, dar ce ar face masele largi de arabi din alte regiuni?

Timp de cinci săptămâni, luându-şi diferite identităţi şi deghizări, Prüfer cutreierase Siria. În drumurile lui, stătuse de vorbă cu colonişti evrei, prăvăliaşi arabi şi moşieri creştini, cu aristocraţi occidentalizaţi, cu şeici beduini şi cu felahi. Pe la începutul lui decembrie 1915, spionul german a conchis că luase pulsul naţiunii suficient de temeinic, încât să poată întocmi un raport cu concluziile la care ajunsese, pe care să-l trimită lui Djemal şi ambasadei germane de la Constantinopol.

Pe scurt, descoperise cea mai mare nemulţumire în rândurile creştinilor care, aproape în totalitate, aprecia el, simpatizau în secret cu puterile Antantei. Dar Prüfer nu vedea un pericol real aici, atât din cauza numărului relativ

redus al acestor creştini sirieni, cât şi din cauză că „aptitudinea [lor] pentru trădare” era întrecută de o „laşitate care îi împiedica să încerce să-şi împlinească visurile”.[214]

Cumva mai îngrijorătoare, în estimarea lui, era poziţia populaţiei evreieşti şi, în special, a subgrupului de sionişti. Deşi, „oficial, sionismul afirmă că nu doreşte decât să creeze în Palestina un centru pentru civilizaţia şi limba evreilor, şi că nu este interesat deloc de politică”, scria Prüfer, în mod limpede acest lucru nu era adevărat. Mai degrabă, scopul lor suprem era să întemeieze un stat evreiesc autonom în Palestina, ceea ce era mult mai plauzibil în eventualitatea unei victorii a Antantei, şi nu a Puterilor Centrale. Oricum, şi cam din aceleaşi motive ca în cazul creştinilor, Prüfer nu vedea mari motive de alarmă: „Fiind din fire laşi şi fără iniţiativă, evreii nu vor îndrăzni să săvârşească acte subversive decât dacă o forţă armată a inamicului ar fi deja în ţară”.

Deosebit de îmbucurător părea ceea ce spionul german observase în rândurile comunităţii musulmane arabe, de departe cea mai numeroasă dintre cele trei grupuri etnice din regiune. Parţial datorită măsurilor „juste şi drastice” pe care Djemal le luase deja contra liderilor arabi suspectaţi de înclinaţii secesioniste, Prüfer a constatat că mişcarea de independenţă a arabilor era extrem de slăbită ca forţă. „În rândul claselor de mijloc, reformismul nu prea are niciun adept”, scria el, „iar printre micii proprietari de pământ, negustori şi lucrători, care constituie marea masă a populaţiei, guvernul şi cauza lui par să aibă popularitate.” Chiar dacă o răscoală arabă ar fi cumva lansată, sugera Prüfer în uzualul lui stil tranşant, nu ar primi adeziunea maselor, „din cauza neseriozităţii populaţiei”.

Această evaluare, în general optimistă, era însoţită totuşi de o avertizare majoră; dacă britanicii debarcau în Siria, unele sentimente de simpatie latentă aveau să iasă la suprafaţă. În acea eventualitate, cotropitorii ar găsi categoric colaboratori locali dornici să îi susţină. Prüfer i-a pus la dispoziţie lui Djemal o listă cu numele persoanelor „pe care nu se putea conta”, majoritatea oameni de afaceri, atât creştini, cât şi arabi musulmani, precum şi „toţi

şefii de partid sionişti”, care trebuiau imediat deportaţi, în cazul unei debarcări a Aliaţilor.

Această ultimă sugestie a tras un semnal de alarmă în sânul ambasadei germane. Exact în august, Djemal făcuse uz de documentele confiscate de la consulatul francez din Beirut pentru a executa unsprezece conducători arabi importanţi în una dintre pieţele principale ale oraşului. Acest eveniment stârnise indignare în lumea arabă, iar Germania nu-şi dorea ca unul dintre ofiţerii ei de informaţii să îi furnizeze guvernatorului Siriei o nouă listă de nume indezirabile. În nota ce însoţea raportul trimis ministrului de Externe de la Berlin, ambasadorul german la Constantinopol menţiona că îi dăduse lui Prüfer următoarea avertizare: „La cel mai mărunt incident, populaţia ar putea lansa acuzaţia că noi suntem cei care provocăm măsuri aspre, cum ar fi expulzările. Pe viitor, te rog să manifeşti prudenţă şi reţinere atunci când îi transmiţi lui Djemal sugestii de acest gen”.[215]

E posibil ca această admonestare să fi venit prea târziu. Având deja în mână raportul lui Prüfer, guvernatorul Siriei părea să fi ajuns la concluzia că o manieră flexibilă de rezolvare a problemei – alternând între proverbialul trandafir şi pumnal, fără vreun tipic lesne de desluşit – constituia cea mai bună metodă de a se dovedi mai abil decât lista tot mai mare a duşmanilor lui. În 18 decembrie, poruncise să mai fie arestate o serie de persoane menţionate în dosarele de la consulatul francez, un năvod în care avea să prindă până la urmă circa şaizeci de membri ai elitei intelectuale progresiste arabe din Beirut şi Damasc.

Poate că aceste arestări îi creaseră o stare de bună dispoziţie lui Djemal, din moment ce s-a arătat cu mult mai generos atunci când un alt personaj, de o lealitate tot mai îndoielnică, Aaron Aaronsohn, a venit să-l viziteze la biroul său din Damasc, în luna ianuarie.

Nava de recunoaştere nu a venit niciodată.

În noaptea de 8 noiembrie 1915, când luna nu se vedea pe cer, Absalom Feinberg ajunsese înapoi pe furiş, la Athlit, adus de o navă de recunoaştere britanică, şi imediat

îi comunicase veştile bune lui Aaron Aaronsohn, care era în culmea fericirii: da, luase legătura cu britanicii, care aşteptau cu nerăbdare să primească informaţii secrete de la ei, fiind puse la punct detalii privind modalitatea concretă de transmitere a acestor mesaje.

Până la sosirea navei de recunoaştere, programată peste două săptămâni, cei doi bărbaţi au pornit imediat în ample misiuni de observaţie, pentru a-şi actualiza informaţiile, Aaronsohn îndreptându-se spre nord, iar Feinberg spre sud. Sub pretextul de a efectua investigaţii ştiinţifice pentru Staţiunea de Cercetări Agricole, au putut nota pe ascuns amplasarea noilor tabere militare turceşti, locul depozitelor de aprovizionare şi reţeaua de tranşee, au monitorizat mişcările trenurilor şi ale unităţilor de armată, consemnând meticulos, cu un scris mărunt, în carneţelele lor, tot ce li se părea că ar fi putut să le fie de folos britanicilor.

Dar când s-au întors la Athlit şi au aşteptat semnalul în noaptea stabilită pentru contact, nava de recunoaştere nu a venit; nu a venit nici în noaptea următoare, sau în celelalte nopţi. Au tot aşteptat aşa până la începutul lui decembrie, când Aaronsohn şi Feinberg erau deja tot mai nedumeriţi, ba chiar îngrijoraţi; în mod evident, intervenise ceva neprevăzut, dar cu cât aşteptau mai mult, cu atât creştea şi riscul ca activităţile lor nocturne să atragă atenţia patrulelor de noapte ale miliţiei turceşti. Pe de altă parte, dacă nava sosea totuşi, iar ei nu erau la post să intercepteze semnalul, britanicii puteau conchide că, până la urmă, conspiratorii se răzgândiseră sau fuseseră prinşi sau, pur şi simplu, abandonaseră ideea.

Cuprins de disperare la gândul că nava nu avea să mai apară vreodată, în 8 decembrie impetuosul Feinberg născocise un nou plan: va restabili contactul cu britanicii, fofilându-se cumva printre trupele turceşti concentrate în sudul Palestinei, apoi va traversa tărâmul pustiu ai Sinaiului până la liniile britanice din celălalt capăt. Dacă era oprit de vreo patrulă turcească, putea pretinde că făcea muncă de teren pentru eradicarea lăcustelor. Un alibi perfect credibil: exact cu câteva zile în urmă, un nou roi imens de lăcuste apăruse deasupra Iudeii, primul de acest fel după invazia

din primăvară, iar Aaronsohn apreciase că de data asta veneau din Egipt, peste Sinai. Oricum, încercarea părea teribil de riscantă, dar, îngrijorat de imposibilitatea de a mai lua legătura cu britanicii, Aaronsohn a cedat până la urmă; Feinberg a pornit spre sud chiar în acea seară.

La scurt timp după aceea, Aaronsohn a avut un nou motiv de îngrijorare, dar din cu totul altă cauză. La Constantinopol, sora sa mai mică, Sarah, căuta de multă vreme o modalitate de a scăpa dintr-o căsnicie nefericită şi de a se întoarce la familia ei în Palestina. La mijlocul lui noiembrie, când soţul ei era plecat într-o lungă deplasare de afaceri, a aflat că o delegaţie a agenţiei pentru ajutorarea evreilor urma să plece în scurt timp din Constantinopol, pentru a vizita coloniile evreieşti, ceea ce însemna pentru ea o şansă de salvare. Rugându-se să meargă şi ea, în 26 noiembrie, Sarah, care avea pe atunci douăzeci şi cinci de ani, s-a suit în tren în gara Haidar Paşa, pornind în lunga ei călătorie spre casă.

De luni de zile, circulau nenumărate zvonuri sumbre despre ceea ce li se întâmpla armenilor în regiunile rurale ale Anatoliei, dar printr-o abilă combinaţie de comunicare defectuoasă şi cenzură riguroasă, regimul otoman izbutise, în mare măsură, să ascundă opiniei publice adevărul despre actele de violenţă şi brutalitate săvârşite. Lucrul acesta nu se aplica, desigur, în cazul celor care călătoreau prin câmpiile morţii. Când Sarah Aaronsohn a ajuns în cele din urmă la fratele ei, în Palestina, în data de 16 decembrie, era absolut şocată de ceea ce putuse să vadă în timpul călătoriei cu trenul prin Anatolia. Agronomul avea să povestească mai târziu că „Sarah a văzut sute de armeni morţi – bărbaţi, femei şi copii – zăcând de o parte şi de cealaltă a şinei de cale ferată. Uneori, turcoaice percheziţionau cadavrele, în căutarea unor lucruri care puteau fi de valoare; alteori, câini sfâşiau trupurile neînsufleţite. Vedeai sute de schelete curăţate de carne până la oase”. Dar cel mai sinistru incident, susţinea Sarah, fusese când trenul în care se afla a fost luat cu asalt de mii de armeni lihniţi de foame, într-o gară îndepărtată; în îmbulzeala aceea cumplită, oamenii s-au călcat în picioare, mulţi dintre ei căzând sub roţile vagoanelor, spre marea

delectare a conductorului. Sarah a leşinat în faţa sinistrului spectacol, dar când şi-a revenit în simţiri a fost mustrată de doi ofiţeri turci, pentru vădita ei lipsă de patriotism.[216]

Aaron Aaronsohn auzise de multă vreme, în călătoriile lui, despre grozăviile săvârşite împotriva armenilor, dar înclinase să nu le dea prea multă importanţă, punându-le mai degrabă pe seama veşnicei mori a zvonurilor, care în Siria nu se oprea niciodată. Dar când sora lui i-a povestit ce văzuse cu ochii ei – şi când a aflat că măcelul continua –, agronomul a înţeles hidoasa realitate şi, fatalmente, a ajuns să-şi pună sinistra întrebare: cine venea la rând? Dacă Junii Turci erau capabili să comită aceste atrocităţi împotriva celor două milioane de armeni care făceau parte din statul otoman, cu cât mai uşor le-ar fi de fapt să facă acelaşi lucru împotriva celor optzeci de mii de evrei de-acolo.

Apoi, au venit alte veşti proaste. În Sinai, Absalom Feinberg fusese oprit de o patrulă militară turcească, nicidecum impresionată de aşa-zisa lui misiune de eradicare a lăcustelor, cum fusese scenariul prezentat de el. În schimb, l-au târât înapoi la Beersheba, sub suspiciunea de a fi spion. La începutul lui ianuarie, a fost transferat la închisoarea din Ierusalim pentru a aştepta un posibil proces; dacă avea să fie găsit vinovat de cea mai groaznică învinuire ce i s-ar fi putut aduce, aceea de trădare, Feinberg urma să aibă rapid un randevu cu gâdele şi spânzurătoarea.

Grija pentru soarta tânărului său colaborator în conspiraţia pusă la cale fusese motivul pentru care Aaron Aaronsohn venise la biroul din Damasc al lui Djemal Paşa, în acea după-amiază de 12 ianuarie. Intuind că apelurile la îndurare sau pledoariile pentru nevinovăţie ar fi putut să nu aibă efect în acest caz, agronomul a recurs la acelaşi instrument care îi fusese fatal lui Feinberg: lăcustele. Pentru a combate această nouă plagă, i-a spus el lui Djemal, era de acord să preia din nou postul de inspector general al programului de eradicare a lăcustelor, din care demisionase cu opt luni în urmă, scârbit de ingerinţele guvernului. Singura condiţie indispensabilă totuşi era ca Aaronsohn să poată lucra împreună cu cel mai valoros şi important asistent al său, un tânăr pe nume Absalom

Feinberg, recent arestat în Sinai din cauza unei confuzii regretabile.[217]

La ordinul lui Djemal, Feinberg a fost eliberat rapid din închisoarea de la Ierusalim. Dar euforia celor doi potenţiali spioni s-a temperat, probabil, destul de repede: lunga şi nefructuoasa lor campanie de a lua legătura cu britanicii rămânea în acelaşi impas.

Nimeni nu putea cuprinde tabloul pe de-a-ntregul. Având în vedere haosul războiului şi dificultatea de a comunica, diferite ramuri ale guvernului britanic negociau cu diferiţi aliaţi în timp de război – sau cu persoane din care sperau să-şi facă nişte aliaţi –, fără ca cineva să-şi dea seama, decât prea târziu, că nişte acorduri astfel întocmite ar putea fi în contradicţie unele cu altele. Nu era o chestiune de duplicitate, ci mai degrabă un regretabil caz în care mâna dreaptă nu ştie ce face mâna stângă.

Aceasta este opinia împărtăşită îndeobşte de istoricii care analizează harababura de acorduri secrete pe care Marea Britanie le-a încheiat referitor la Orientul Mijlociu în 1915 şi 1916. Un grup mai mic de istorici însă consideră că nu a existat de fapt niciun fel de harababură, iar numeroase cărţi, cât să umple un întreg raft gemând sub greutatea tomurilor, au căutat cu meticulozitate să identifice determinanţii gramaticali şi propoziţiile condiţionale inserate în diversele acorduri, pentru a-i exonera pe artizanii lor de orice învinuire că ar fi fost de rea-credinţă.

În realitate, prima opinie ţine de domeniul ficţiunii, iar a doua este efectiv sordidă, ca atunci când ai susţine că o promisiune nu a fost o promisiune fiindcă nu ai ţinut degetele strâns încrucişate. Dacă s-a întâmplat ca la britanici mâna dreaptă să nu ştie ce făcea mâna stângă, a fost fiindcă un grup select de oameni, de la cele mai înalte niveluri ale guvernului, s-a străduit din răsputeri să facă posibil aşa ceva. În acest scop, au creat un dedal de protecţie a informaţiilor – înşelătorii, conform unei exprimări mai puţin caritabile –, pentru a se asigura că datele esenţiale nu aveau să ajungă la cunoştinţa aliaţilor Marii Britanii din timpul războiului şi nici chiar la urechile

multora dintre diplomaţii şi comandaţii de armată cu grad înalt.

Cumva în mod ironic, una dintre primele entităţi care a avut parte de acest tratament a fost chiar propriul „giuvaer din coroana” Imperiului Britanic, India britanică.

Spre începutul secolului al XX-lea, Imperiul Britanic degenerase într-un fel de sistem solar colonial aparte, o galaxie în care principalii sateliţi funcţionau cu o autonomie tot mai mare faţă de „steaua” centrală, care era Marea Britanie. Nicăieri acest lucru nu era mai adevărat decât în India, unde administraţia britanică de la Simla (cum era numit îndeobşte guvernământul britanic al Indiei, deşi Simla era doar capitala de vară) îşi avea propriul program pe plan intern şi, într-o măsură considerabilă, chiar şi propria politică externă.

Dacă atitudinea manifestată de India britanică faţă de Londra putea fi caracterizată drept distantă, relaţia pe care o avea cu Egiptul britanic era de-a dreptul glacială, mai ales după ce s-a aflat despre tratativele dintre Cairo şi emirul Hussein în 1915. Încă de la transformarea subcontinentului indian într-o colonie a Coroanei britanice (*Indian Raj*) în 1858, peninsula Arabia fusese trecută în sfera de influenţă a Indiei, or administratorii acesteia detestau ingerinţele şi opiniile Egiptului, ajuns „la spartul târgului” la masa negocierilor. Mai exact, cea mai numeroasă populaţie musulmană din lume, aproximativ optzeci de milioane de suflete, se afla în India, fiind astfel de patru ori mai mare decât populaţia musulmană din Imperiul Otoman. Aşa cum autorităţile de la Simla ţineau să atragă atenţia cabinetului londonez, părea un joc foarte periculos să încurajezi o revoltă a populaţiei indigene, cu promisiuni de autonomie sau independenţă, într-o anumită parte a lumii musulmane, în timp ce fără nicio milă înăbuşeai orice indiciu al unei rebeliuni musulmane izvorâte din dorinţe similare într-o altă regiune, aşa cum se întâmpla de decenii în India britanică.

Din acest motiv, când negocierile celor de la Cairo cu emirul Hussein au atins o fază critică în toamna anului 1915, Simla lansase un contraatac crâncen la Londra, înfierând în permanenţă convorbirile secrete, ceea ce a făcut ca, spre sfârşitul lui octombrie, când oficialităţile din

Londra şi Cairo se căzneau să formuleze un răspuns adecvat la pretenţiile exagerate ale lui Hussein, lordul Kitchener să decidă, pur şi simplu, excluderea Indiei de la orice consultări. Abia când răspunsul prin care erau acceptate majoritatea pretenţiilor lui Hussein a fost expediat, i s-a spus pentru prima oară şi viceregelui Indiei ce soluţie fusese adoptată, motivând că, sub presiunea evenimentelor, nu avuseseră timp să se consulte cu el înainte de a lua acea hotărâre.[218]

În absenţa Indiei, care fusese scoasă din ecuaţie, emirul Hussein obţinuse un acord foarte favorabil pentru el – sau cel puţin aşa credea. În scrisoarea din 24 octombrie, esenţială pentru viitorul mers al lucrurilor, înaltul comisar britanic în Egipt, Henry McMahon, declara că, depinzând de anumite modificări, „Marea Britanie este dispusă să recunoască şi să susţină independenţa arabilor din toate regiunile în cadrul limitelor (frontaliere) cerute de Şeriful de la Mecca”. Deşi în scrisorile ulterioare cei doi au continuat să se tocmească asupra modificărilor cerute – cele mai litigioase erau cerinţele englezilor pentru „aranjamente administrative speciale” în provinciile irakiene bogate în ţiţei, Bagdad şi Basra, precum şi pentru excluderea colţului nord-vestic al Siriei –, emirul Hussein avea toate motivele să creadă că i se promisese un mare stat arab independent, care ar fi urmat să cuprindă aproape întreaga peninsulă Arabia şi să se întindă la est până la graniţa cu Persia, la nord până în Anatolia, centrul vital al Turciei, şi la vest până la Marea Mediterană şi la graniţa Egiptului.

Dar Hussein ar fi trebuit să dea mai multă atenţie unei propoziţii condiţionale, pe care McMahon o inserase discret în scrisoarea sa: avertismentul că aceste promisiuni se aplicau doar „acolo unde Marea Britanie este liberă să acţioneze fără a leza în vreun fel interesul aliatului ei, Franţa”. Cu alte cuvinte, dacă francezii aveau ceva de obiectat în privinţa înţelegerii, împotrivirea lor putea anula punctele acceptate de englezi.[219]

Dar englezii ştiau prea bine că francezii vor avea ceva de obiectat.[220] În vara anului 1915, ambasadorul francez în Marea Britanie îi precizase ministrului britanic de externe, Grey, exact teritoriul pe care ţara lui intenţiona să îl preia în

Orientul Mijlociu. Acest teritoriu includea întreaga regiune istorică a Siriei, sau, altfel spus, cele mai valoroase provincii promise acum lui Hussein.

Dar cum se putea eluda o asemenea dilemă? Pur şi simplu, nespunându-le francezilor despre înţelegerea perfectată cu Hussein. În schimb, spre sfârşitul lunii noiembrie, diplomaţii francezi au fost invitaţi la Londra, pentru a discuta despre dorinţele lor privind Orientul Apropiat. Cu o remarcabilă ipocrizie, oficialităţile britanice şi-au exprimat uimirea, când francezii au repetat că ei doreau cam tot: Libanul, Palestina, interiorul Siriei, Irakul.[221] Astfel s-a creat cadrul pentru Acordul Sykes-Picot, considerat drept unul dintre cele mai ciudate şi, prin perspectiva timpului, mai distructive protocoale încheiate vreodată.

În doar câteva zile de întâlniri la începutul lui ianuarie 1916, doi diplomaţi din eşaloanele de mijloc, Mark Sykes şi François Georges-Picot – printr-o coincidenţă, exact omul care, pe timpul cât fusese consulul Franţei în Beirut, purtase o corespondenţă secretă cu disidenţii arabi şi care, atunci când se retrăsese, lăsase în urmă documentele descoperite de poliţia secretă a lui Djemal Paşa –, au încropit împreună o viitoare hartă a Orientului Mijlociu, care nu avea absolut nicio legătură cu harta visată de emirul Hussein. În schimb, avariţia imperială a francezilor a alimentat spiritul de competiţie al britanicilor, astfel încât statul arab cu adevărat independent se limita acum la deşertul Arabiei, în timp ce Franţa prelua controlul asupra Siriei istorice, iar Anglia prelua Irakul cu totul. În plus, două mari bucăţi din interior, practic tot ce era la nord şi în centru, faţă de regatul Hejaz al lui Hussein, urmau să fie controlate indirect, fiind altfel spus cvasiindependente, din moment ce Marea Britanie şi Franţa deţineau „dreptul de preempţiune” la orice investiţie sau afacere. Dar cinismul negociatorilor era cel mai evident exact în aceste aşa-numite Zone A şi B; întrucât amândoi credeau că arabii nu erau, de fapt, capabili să se guverneze singuri, Sykes şi Picot puteau promite independenţa pentru aceste enclave, ştiind cu certitudine că aveau să ajungă finalmente state vasale dependente de Anglia şi Franţa. În timpul lor liber,

cei doi diplomaţi au născocit şi o nouă menire pentru Palestina.[222] În loc să facă parte din viitorul stat arab – statutul ei implicit, din moment ce McMahon nu menţionase niciodată Palestina în vreuna dintre modificările pe care i le propunea lui Hussein –, Palestina urma să fie plasată acum sub administraţia reunită a Franţei, Marii Britanii şi Rusiei.

În apărarea lui Picot, se poate spune că el nu avea de unde să ştie cât de mult intrau în conflict pretenţiile lui teritoriale cu ceea ce i se promisese emirului Hussein. Şi asta deoarece omologul lui britanic nu a considerat necesar să-i spună. Oricât de incredibil ar putea părea, în acele zile cruciale de la începutul lui ianuarie 1916, când a fost desenată cea mai mare parte a viitoarei hărţi a Orientului Mijlociu, nu exista în lume decât o singură persoană care cunoştea în întregime atât conţinutul Corespondenţei McMahon-Hussein, cât şi detaliile acordului Sykes-Picot, şi care astfel ar fi putut înţelege pe deplin că scopurile urmărite în regiune de arabi, francezi şi britanici porniseră acum pe calea unei coliziuni iminente: Mark Sykes.

Dar, chiar dacă a intuit toate astea, Sykes nu a spus nimic. Dimpotrivă, acordul lui cu Picot însemna că fuseseră ridicate acum noi sisteme de ecranare, pentru a ţine în beznă nu numai pe emirul Hussein, ci şi pe toţi înalţii funcţionari britanici din Egipt, care ştiau de înţelegerea cu el şi care subscriau încă principiilor de modă veche, potrivit cărora un stat trebuie să îşi respecte promisiunile. Exact cum India britanică fusese scoasă din ecuaţie în toamna anului 1915, la fel şi Egiptul britanic avea să fie scos din ecuaţie în primăvara anului 1916, când Acordul Sykes-Picot era dezbătut în capitalele Antantei. Ori de câte ori Cairo se interesa despre stadiul negocierilor anglo-franceze, Sykes şi alţi demnitari de la Londra admiteau doar că acestea „erau în curs de desfăşurare” şi că, negreşit, Egiptul avea să fie consultat îndeaproape, înainte de a se ajunge la un acord final. În realitate, abia în mai 1916 un exemplar al documentului Sykes-Picot va ajunge la Cairo, iar pe-atunci era deja un fapt împlinit: un pact secret încheiat între guvernele Angliei, Franţei şi Rusiei. Aşa cum avea să-şi amintească T. E. Lawrence[223], reacţia membrilor serviciului britanic de informaţii militare de la Cairo, când stupefiaţi au

ajuns să citească textul acordului, a fost impulsul colectiv de a voma.

Dar pentru Lawrence, în iarna 1916, toate astea erau în viitor. La masa lui de lucru din hotelul Savoy, continua cu „spălatul sticlelor”, întocmirea hărţilor şi „luptele-pe-hârtie”.

Sub acest ultim aspect, eforturile lui începuseră să frizeze absurdul. În trecut măcar, luptele lui birocratice fuseseră purtate contra perfidiei francezilor; acum, se îndreptau contra permanentelor intrigi ale compatrioţilor săi din India britanică. Pornind, se părea, de la premisa că, atâta timp cât emirul Hussein nu lansa revolta propriu-zisă, pactul făcut cu el putea fi îngropat, Simla depunea eforturi neobosite la Londra în acest scop, invocând atât inadecvarea lui Hussein, cât şi dezastrul ce ar urma, dacă era încurajată formarea unui stat arab unificat (o temere ce ar fi fost mult diminuată, dacă Simla ar fi ştiut de prevederile Acordului Sykes-Picot, ceea ce nu era cazul însă). Cumva ciudat la toată această campanie, în opinia lui Lawrence, era însă faptul că în iarna 1916 India părea să aibă suficiente probleme în perimetrul ei imediat, care să-i fi dat motive de îngrijorare.

În toamnă măcar, Simla fusese îndreptăţită să argumenteze că ei, şi Egiptul britanic, realizaseră ceva concret contra Imperiului Otoman. Motivat de uşurinţa cu care capturaseră câmpurile petrolifere din sudul Irakului, în aprilie 1915 comandantul Forţei Expediţionare Indiene trimisese un corp de armată de douăzeci de mii de oameni în susul râului Tigru. Tratând cu dispreţ ideea de a încheia alianţe cu triburile arabe locale, darămite să mai peroreze despre autonomie şi independenţă, generalul Charles Townshend îşi condusese trupele din succes în succes în vechea tradiţie militară britanică – înainte la luptă, secerând tot ce-ţi stă în cale –, astfel încât prin octombrie armata lui se afla la porţile Bagdadului. În lumina acestor fapte de arme, metoda directă de a purta război, adoptată de Simla, părea mult mai viabilă decât principiile ciudate şi înflăcărate de a învinge în luptă, câştigând „inimile şi cugetele”, cum sugera Cairo.

Dar, între timp, situaţia se schimbase enorm. În loc de o intrare triumfală în Bagdad, armata lui Townshend fusese oprită după lupte sângeroase în împrejurimile oraşului la sfârşitul lui noiembrie. Rupt de liniile de aprovizionare rămase mult în spate şi fără perspectiva de a primi rapid întăriri, Townshend făcuse atunci o retragere strategică, pe o distanţă de aproximativ o sută şaizeci de kilometri în josul râului Tigru, până la oraşul Kut, situat pe malul apei. În februarie 1916, garnizoana din Kut ar fi fost supusă, se părea, unui asediu tot mai intens – India britanică nu părea dispusă să ofere prea multe detalii –, exact în timp ce o coloană militară se lupta în amonte pe Tigru pentru a-i veni în ajutor.

Totuşi campania de defăimare lansată de Simla contra autorităţilor de la Cairo şi, implicit, împotriva susţinerii lui Hussein, continuase. La sfârşitul lui ianuarie, Lawrence a scris un lung raport, „Politica de la Mecca”, menit să atenueze îngrijorările Londrei – care erau cu fervoare alimentate de India –, legate de ceea ce ar putea însemna pentru interesele pe termen lung ale Marii Britanii în regiune o naţiune arabă unificată sub conducerea lui Hussein. Ajustându-şi poate mesajul în funcţie de ceea ce dorea să audă guvernul britanic, Lawrence opina că ideea unui asemenea monolit era exagerată şi că, „dacă erau mânuiţi cum trebuie, [arabii] vor rămâne în faza de mozaic politic, o încrengătură de mici principate duşmănoase, incapabile de coeziune”.[224]

În luna următoare, India a ales să încerce tactica de a-l calomnia pe Hussein. Au făcut acest lucru, publicând în *Intelligence Bulletin for the Middle East* (*Buletinul de Informaţii Speciale pentru Orientul Mijlociu*), o publicaţie strict secretă, rezervată demnitarilor şi ofiţerilor de rang înalt, un interviu cu Abdul Aziz ibn-Saud, o căpetenie de trib din colţul nord-estic al Arabiei. Acesta spunea despre Hussein că era „un personaj esenţialmente ordinar şi nestatornic” şi preciza răspicat că el şi, de asemenea, majoritatea căpeteniilor de triburi arabe nu îl vor recunoaşte niciodată drept conducătorul lor. Chiar dacă Hussein ar fi făcut pasul riscant de a se declara calif, suprema personalitate politică şi religioasă în lumea

islamică, susţinea ibn-Saud, „lucrul acesta nu ar modifica nicidecum imaginea lui în ochii celorlalte căpetenii, care nu vor accepta niciodată să i se subordoneze mai mult decât făceau acum”.[225]

Pentru Lawrence, acest interviu reprezenta o nouă şi, potenţial, foarte periculoasă escaladare a tensiunii în competiţia dintre Cairo şi Simla. Şi asta din cauză că Abdul Aziz ibn-Saud nu era doar un şef tribal nemulţumit, care nu dorea decât să-şi păstreze autonomia, ci rivalul cel mai de temut al lui Hussein din toată Arabia. Devenind adeptul fanatic al unei forme extrem de austere de islam fundamentalist, cunoscută sub denumirea de wahhabism, în ultimii cincisprezece ani ibn-Saud îşi condusese războinicii din deşert în lupte cu diversele triburi arabe recalcitrante, mânat de un fel de zel evanghelic. Disciplina wahhabiştilor era legendară; în acest răstimp, influenţa lui Ibn-Saud se întinsese de la câteva sate din oazele regiunii Riyadh până la un vast teritoriu în nord-estul Arabiei. Totodată, ibn-Saud era omul Indiei britanice în Arabia, în virtutea unei relaţii strânse, care data dinainte de război.

Nu era deloc bine, socotea Lawrence, că Simla folosea *Buletinul de Informaţii* pentru a promova un om cu concepţii atât de contrare valorilor britanice, însă acest „gambit” sublinia, de asemenea, o situaţie aproape rizibil de absurdă, dacă nu ar fi fost atât de periculoasă: în lupta lor pentru supremaţie în politica arabă, două ramuri diferite ale Coroanei britanice susţineau doi rivali neîmpăcaţi. Cu siguranţă, aceasta nu era nicidecum reţeta pentru o revoltă arabă reuşită, ci mai degrabă pentru un război civil – ceea ce, bineînţeles, putea să fi fost scopul urmărit de Simla de la bun început.

În riposta lui la interviul cu ibn-Saud, distribuită tot la fel în rândul eşaloanelor de vârf ale guvernului britanic, Lawrence susţinea că, în ciuda faptului că pozau în reformişti islamici „cu acel bigotism îngust la minte al puritanilor”, ibn-Saud şi wahhabiştii lui nu erau nicidecum reprezentativi pentru islam.[226] În realitate, aşa cum avertiza el în „Politica de la Mecca”, secta wahhabistă era compusă din indivizi marginali cu apucături medievale, „iar dacă ar prevala, am avea în loc de tolerantul şi relativ confortabilul

Islam de la Mecca şi Damasc, fanatismul din Nejd... intensificat şi umflat de succes”.[227]

La fel ca multe dintre celelalte preziceri ale lui Lawrence, avertizarea lui în privinţa lui ibn-Saud şi a wahhabiştilor avea să se adeverească până la urmă. În 1923, ibn-Saud va cuceri o mare parte din peninsula Arabia şi, pentru a-şi onora clanul, îi va da numele de Arabia Saudită. În următorii nouăzeci de ani, vasta şi risipitoarea familie regală saudită va supravieţui în principal cumpărând favoarea wahhabiştilor doctrinari, care îi aduseseră la putere, sponsorizând financiar activităţile lor, atâta vreme cât discipolii lor îşi îndreptau eforturile jihadiste în străinătate. Cel mai faimos produs al acestui aranjament avea să fie Osama bin Laden.

Mult mai aproape în timp însă, Lawrence avea să lase deoparte campania războiului-prin-cuvinte împotriva Indiei britanice, pentru a se ocupa de nişte probleme mult mai presante. În martie 1916, a fost selectat pentru o misiune atât de clandestină şi atât de ofensatoare pentru ideea de onoare în mentalitatea britanică, încât adevăratul ei scop avea să fie înlăturat în mare parte din cărţile de istorie. Ironia făcea însă ca această misiune să fi devenit necesară printr-o catastrofă care fusese creaţia Indiei britanice, o serie de evenimente care au ajuns la un deznodământ urât în primele ceasuri ale dimineţii de 8 martie 1916.

În jurul orei 6:30, în acea dimineaţă, generalul de corp de armată Fenton Aylmer, viitorul al 13-lea baronet de Donadea, a primit nişte veşti uluitoare. În marşul nocturn al armatei sale spre oraşul Dujaila din centrul Irakului, Brigada a 36-a de Infanterie indiană se rătăcise pe întuneric.[228] În loc să se oprească în punctul prestabilit, pentru a aştepta să treacă bombardamentul din zori al artileriei inamice, segmente din acea brigadă continuaseră să străbată câmpia aridă Dujaila şi nimeriseră direct în primele linii ale turcilor. Mai precis, se duseseră drept spre „Fort”, o cetate de pământ, înaltă de doisprezece metri, care se ridica în mijlocul şesurilor din jur şi forma bastionul de apărare a turcilor.

S-ar fi zis că era situaţia tipică pentru un masacru, numai că lucrurile nu decurseseră aşa. Curierul care a apărut la cartierul general al lui Aylmer în acea dimineaţă a raportat că, după toate aparenţele, fortăreaţa era ori abandonată, ori apărată simbolic de câţiva oameni; Brigada a 36-a de Infanterie indiană se afla la porţile fortului şi nu-i rămânea decât să-l captureze.

Acesta a fost momentul de răscruce în lunga şi sângeroasa campanie purtată de Aylmer pentru a veni în ajutorul armatei generalului Townshend la Kut, până unde mai erau acum doar treisprezece kilometri în amonte, pe cursul Tigrului. Odată cu acest uimitor raport despre situaţia de la fort, i se oferea nu numai şansa de câştiga bătălia de la Dujaila, înainte de a fi început de fapt, ci şi de a începe să ispăşească toate erorile colosale care caracterizaseră înaintarea armatei lui Aylmer pe parcursul ultimelor două luni.

Prin martie 1916, diferitele armate din Europa născociseră o metodă simplă, trasă parcă la indigo, pentru atacarea inamicului baricadat în tranşee: un bombardament de artilerie intens asupra primelor linii de apărare ale duşmanului, care să dureze câteva ceasuri sau chiar zile, depinzând de amploarea asaltului plănuit, urmat de atacul infanteriei năvălind peste tărâmul nimănui. Problemele inerente acestor tactici erau vizibile la orice pas. Majoritatea bombardamentelor de acest fel cauzau pierderi omeneşti relativ reduse, întrucât cei care se apărau se retrăgeau, pur şi simplu, în tranşeele din spate – sau, în cazul lucrărilor de fortificaţii din tranşeele de pe frontul de vest, în nişte buncăre subterane bine protejate – pentru a aştepta oprirea tirurilor. Fireşte, aceste focuri de baraj preliminare îi avertizau, de asemenea, pe cei care se apărau, că urma un atac şi exact din ce direcţie.

Când bombardamentul cu obuze înceta, unităţile infanteriei de atac ieşeau din tranşee şi începeau să înainteze pe tărâmul nimănui, spre poziţiile adversarului. Din nefericire pentru ele, oprirea focurilor de baraj ale artileriei le dădea un semnal apărătorilor din faţă că avea să înceapă asaltul terestru, ceea ce le permitea să se întoarcă rapid în tranşeele lor din prima linie şi să îi secere

pe atacatorii expuşi, care veneau spre ei. Exact în acest mod, până la începutul anului 1916, oamenii muriseră cu sutele de mii în tranşeele săpate pe tot cuprinsul Europei.

În ciuda eşecului acestor tactici pe o mare suprafaţă a Europei şi în condiţii topografice variate, generalul de corp de armată Aylmer nu simţise nevoia să le amelioreze în regiunea de şes, plată şi ternă, din centrul Irakului. De asemenea, nici nu îi trecuse prin minte că, din cauza aceloraşi tactici dezastruoase folosite şi de generalul Townshend în încercarea lui de a cuceri Bagdadul, fusese nevoie ca el să pornească în această misiune de salvare. În cele două luni de când plecase spre Kut, cu circa douăzeci de mii de soldaţi britanici şi indieni, Aylmer îşi trimisese de trei ori oamenii în asalturi frontale pe un teren descoperit, împotriva turcilor ascunşi în tranşee. Şi de fiecare dată armata lui câştigase până la urmă teren, fie numai şi prin superioritatea ei numerică – soldaţii britanici şi indieni erau de cel puţin două ori mai numeroşi decât turcii –, şi doar cu un cost uluitor; în primele două săptămâni, forţa militară de salvare fusese aproape înjumătăţită, înregistrând circa zece mii de pierderi de vieţi omeneşti.

Lucrul acesta nu a avut darul de a crea panică în rândul comandanţilor militari situaţi în aval, din moment ce imediat i-au trimis încă cincisprezece mii de soldaţi lui Aylmer, pentru a forţa o nouă înaintare. Pe la începutul lui martie, aceste unităţi reîntregite înaintaseră deja în susul râului până la linia de tranşee turceşti din Dujaila, ultimul obstacol care se afla între salvatori şi garnizoana din Kut, situată în apropiere. Învăţând măcar câte ceva din experienţa bătăliilor anterioare, Aylmer decisese să pornească într-un marş de noapte până la marginea liniei de artilerie a turcilor, din Dujaila; apoi, urma să lanseze un bombardament rapid la revărsatul zorilor, după care un atac fulgerător pentru capturarea fortului care domina câmpia plată ca o tipsie. Cu puţin timp înainte să se lumineze de ziuă, în vreme ce tunurile lui erau demontate de pe antetrenuri şi amplasate pe poziţie pentru viitorul foc de baraj, Aylmer a aflat uluitoarea veste despre Brigada 36-a de Infanterie din armata sa.

Dar Fenton Aylmer nu agrea deloc surprizele, nici măcar pe cele plăcute. Consultându-se la repezeală cu comandanţii săi superiori, a luat decizia că a captura anticipat fortul turcesc implica o abatere prea mare de la planurile de luptă deja elaborate şi nu justifica eforturile necesare. Prin urmare, Brigada a 36-a indiană a primit ordin să se retragă de la fort şi să revină la liniile frontului principal britanic; de acolo, putea să traverseze din nou câmpia şi să cucerească fortăreaţa, după efectuarea bombardamentului de artilerie iniţial.

Când bombardamentul armatei britanice a fost lansat până la urmă – nu în zori, cum fusese plănuit, ci la opt dimineaţa –, elementul surpriză se pierduse complet, fiindcă între timp fortăreaţa Dujaila primise întăriri cu trupe turceşti transportate de pe celălalt mal al râului. A mai durat un ceas până la începerea asaltului frontal al unităţilor britanice. Foarte rapid, încă patru mii de soldaţi ai armatei imperiale britanice au căzut pe tărâmul nimănui, fără ca vreunul măcar să fi ajuns la fort.

Acea bătălie de la Dujaila reprezenta ultima mare şansă pe care englezii o aveau de a-şi salva armata aflată sub asediu la Kut. În cele două luni precedente, muriseră paisprezece mii de soldaţi încercând să salveze o armată de douăsprezece mii de oameni[229] – şi numărul victimelor nu avea să se oprească aici. Pentru strădaniile lui, Fenton Aylmer a fost eliberat discret din funcţie, la trei zile după Dujaila, şi trecut pe linie moartă într-o bază militară din spatele frontului. Poate ca o recunoaştere a realizărilor lui inegale pe frontul din Irak[230], precum şi a tentativei lui de a ascunde eşecul de la fort – în raportul lui oficial privind bătălia nu menţionează nimic despre situaţia Brigăzii a 36-a, despre care fusese informat –, titlul de cavaler i-a fost decernat cu întârziere, abia în 1922.

Ca urmare a ruşinosului dezastru de la Dujaila şi în lumina situaţiei cumplite în care se afla armata lui Townshend la Kut – rapoartele indicau că spre mijlocul lui aprilie garnizoana risca să rămână fără hrană –, lordul Kitchener a recurs la un plan disperat. Astfel, în dimineaţa de 22 martie 1916, nava de pasageri *Royal George* a părăsit dana la care era acostată în Portul Suez şi a cotit

spre sud în Marea Roşie, pornind într-un voiaj de paisprezece zile în jurul peninsulei Arabia spre sudul Irakului. La bordul vasului se afla T. E. Lawrence, care avea asupra lui o scrisoare de recomandare din partea înaltului comisar Henry McMahon, adresată lui Sir Percy Cox, principalul ofiţer politic al Indiei britanice în Irak.

„Dragul meu Cox”, începea scrisoarea. „Îţi trimit aceste rânduri pentru a-l prezenta pe căpitanul Lawrence, care porneşte astăzi spre Mesopotamia, din ordinul Ministerului de Război, pentru a-şi oferi serviciile în domeniul problemelor arabe. Este unul dintre cei mai buni membri ai serviciului nostru de informaţii de aici şi cunoaşte perfect chestiunea arabă sub toate aspectele ei relevante. Sunt sigur că îţi va fi de mare ajutor. Noi regretăm profund să ne dispensăm de un om atât de valoros pentru personalul nostru de aici.

Sper că lucrurile merg bine pe partea ta. Aşteptăm cu îngrijorare veşti despre salvarea lui Townshend, dar n-am mai auzit nimic de o grămadă de timp.”[231]

Scopul misiunii lui Lawrence era, de fapt, dublu, unul evident, celălalt mult mai voalat. Ţinând seama de permanentizarea crizei de la Kut, Kitchener şi colaboratorii lui din serviciul de informaţii cu sediul în Egipt sperau ca, până la urmă, comandanţii militari ai Indiei britanice dislocaţi în Irak să înţeleagă necesitatea de a conlucra cu triburile arabe indigene, care ar fi trebuit să fie aliaţii lor fireşti de la bun început. Planul era ca, pentru început, să fie trimis la faţa locului un grup de ofiţeri arabi irakieni, care dezertaseră de la turci şi care acum lucrau pentru britanici în Egipt, astfel încât aceştia să poată încheia alianţe cu şefii de triburi irakiene locale, dar şi să încerce să atragă de partea lor o serie de unităţi arabe nemulţumite, care făceau parte din armata otomană.

Era greu de imaginat totuşi cum toate aceste acţiuni ar fi putut fi realizate în timp util pentru a-l salva pe Townshend, iar această constatare a dat naştere celui de-al doilea scop al misiunii lui Lawrence. Din ordinul lui Kitchener personal, trebuia făcută o tentativă de a-l mitui pe comandantul turc al asediului de la Kut, pentru a lăsa

armata lui Townshend să plece, în schimbul sumei de un milion de lire sterline englezeşti, socotită în aur.

Chiar dacă îl deranja profund să fie executantul acestei instrucţiuni ruşinoase, aproape fără precedent în istoria militară britanică, Lawrence nu a lăsat niciodată să se vadă. De fapt, chiar cu puţin timp în urmă avusese două dovezi care îi amintiseră de îngâmfarea şi ipocrizia care caracterizau cultura militară.

Cu un an şi jumătate în urmă, Lawrence fusese ridicat ca prin farmec de la statutul de civil la gradul de sublocotenent, din cauză că un general venit în vizită în camera hărţilor a Statului-Major Imperial pretindea să primească informaţii de la un ofiţer. Acum, superiorii lui Lawrence de la Cairo, precipitaseră brusc promovarea lui la gradul de căpitan, valabilă din prima zi a voiajului său pe mare, probabil din dorinţa de a-i scuti pe comandaţii militari de rang înalt, cu care Lawrence urma să stea de vorbă în Irak, de înjosirea de a se consulta cu un simplu sublocotenent.

O altă întâmplare, şi mai uimitoare chiar, avusese loc doar cu patru zile înainte ca el să se îmbarce pe *Royal George.* În 18 martie, mica legaţie franceză din Cairo fusese rechemată temporar în Franţa şi, respectând lunga tradiţie militară valabilă în ţările europene, marcase evenimentul prin acordarea cu generozitate a numeroase medalii şi titluri onorifice. În mod cu totul inexplicabil, ţinând seama de eforturile lui consecvente de a sabota ambiţiile francezilor în regiune, legaţia îl selectase pe Lawrence pentru *Légion d'Honneur*, una dintre cele mai înalte distincţii ale Franţei. Sporind eroarea, în anul următor i-au decernat medalia *Croix de Guerre* cu ramură de palmier.

Pe parcursul serviciului său militar în timpul războiului, lui Lawrence i s-au decernat numeroase decoraţii şi medalii cu panglică, dar cu dispreţul lui profund pentru asemenea lucruri, fie le-a aruncat, fie nici nu s-a obosit măcar să le preia. A făcut o excepţie în cazul medaliei *Croix de Guerre*; după război, potrivit fratelui său, se amuza să lege medalia la gâtul câinelui unui prieten şi să îl scoată la plimbare pe străzile din Oxford.[232]

În dimineaţa de 5 aprilie, *Royal George* a intrat în golful oraşului portuar Basra, cu maluri joase şi mohorâte, de unde o şalupă a Marinei Regale a fost trimisă în larg pentru a-l prelua pe cel mai important pasager de pe vas, T. E. Lawrence, proaspăt uns căpitan de armată.

Aşa cum Lawrence avea să descopere curând în Basra, obiectivul făţiş al misiunii lui în Irak, acela de a-i îndupleca pe comandanţii militari ai Indiei britanice să lanseze o campanie de câştigare a „inimilor şi a cugetelor” în rândul triburilor locale, fusese deja contestat. Într-o serie de depeşe trimise la Londra, în timp ce el era pe mare, noul comandant suprem al Forţei Expediţionare a Armatei Indiene în Irak, generalul Percy Lake, respinsese deja planul, pe motiv că era „indezirabil şi inoportun”[233].

Dar cu prilejul consultărilor pe care Lawrence le-a avut cu conducerea acelei armate în primele zile ale şederii lui în Basra, a devenit limpede că, de fapt, un alt element, mai insidios, pecetluise soarta negativă a misiunii lui politice: o combinaţie toxică de rasism şi de convingeri cu privire la superioritatea militară britanică. În ciuda proaspătului exemplu al dezastrului de la Gallipoli – poate chiar din această cauză –, mulţi comandanţi de armată britanici de rang superior nu concepeau, pur şi simplu, că ar putea să piardă din nou în faţa „prostimii” care forma armata otomană. Această atitudine nu era specifică doar generalilor înguşti la minte din India britanică, ci se extindea ierarhic în sus până la comandantul suprem al forţelor armate britanice, generalul William Robertson, care era la Londra. Aflând de condiţiile generoase de capitulare oferite lui Townshend de către Khalil Paşa, comandantul turc de la Kut, după înfrângerea coloanei militare de salvare condusă de Aylmer, Robertson răspunsese: „Informaţiile generale pe care le am conduc la ideea că dificultăţile turcilor sunt grave. Văd în propunerile lui Khalil Bey o confirmare a acestui lucru şi un indiciu că, dacă vom acţiona hotărât, succesul este garantat”.[234]

Cu alte cuvinte, în viziunea răsturnată pe care acest război, contra unui adversar considerat inferior din punct de vedere cultural şi militar, o indusese în mintea înaltului comandament britanic, o ofertă de capitulare onorabilă era

doar o dovadă a slăbiciunii inamicului, iar cele două campanii militare de salvare a garnizoanei, încheiate printr-un eşec lamentabil, denotau că o a treia campanie avea să reuşească negreşit.

Până ca Lawrence să fie transportat în amonte, pe râul Tigru, pentru a ajunge la statul-major al armatei de pe linia frontului, în 15 aprilie, o a treia campanie militară de salvare a garnizoanei era deja în curs de desfăşurare. După eşecul de la Dujaila, statul-major al armatei fusese restructurat pe toată linia, Aylmer fiind înlocuit cu un oarecare general de divizie George Gorringe. Din păcate, schimbările nu interveniseră şi în tactica de luptă. Manifestând aceeaşi pasiune pentru asalturile frontale contra inamicului baricadat în tranşee, pe care o avusese şi predecesorul său, Gorringe a repetat conştiincios recordul înregistrat de Aylmer în prima campanie militară de salvare a garnizoanei – zece mii de morţi şi răniţi, nicio străpungere a frontului inamic – în aproape exact acelaşi interval de două săptămâni.

Această ultimă înfrângere a pus capăt neplăcerilor pe care Lawrence le îndurase de când ajunsese pe *Snakefly*, nava pe care se afla cartierul general britanic, ancorată pe râul Tigru, în aval de Kut. Când zvonul despre scopul clandestin al misiunii lui – încercarea de a cumpăra cu bani eliberarea garnizoanei din Kut – a început să se răspândească printre ofiţerii de la bordul navei, aproape toată lumea i-a întors spatele tânărului căpitan venit din Egipt. Acum însă, după ce suferiseră douăzeci şi trei de mii de pierderi de vieţi omeneşti, în decursul a nouă bătălii separate, fără ca măcar să ajungă vreodată la Kut, şi în condiţiile în care garnizoana risca să piară de inaniţie, generalii de armată au acceptat într-un târziu ideea că planul lui Kitchener era singura soluţie rămasă.

Dar chiar şi în acest al unsprezecelea ceas, tot au mai găsit timp să se dea în spectacol. Întrucât nici generalul Townshend şi nici comandanţii militari care sperau să-l salveze nu doreau să-şi păteze reputaţia cu o asemenea faptă abjectă, în ultimele zile din aprilie, Townshend şi generalul Lake s-au duelat în cablograme, fiecare susţinând că celălalt trebuia să poarte tratativele de capitulare. În

schimb, până la urmă avea să cadă în sarcina a trei ofiţeri de rang mai mic – colonelul Edward Beach, căpitanul Aubrey Herbert şi căpitanul T. E. Lawrence – să facă o ultimă tentativă de a-i salva pe muribunzii din Kut.

Avea întreaga recuzită şi distribuţie a unei melodrame de salon din epoca victoriană: tânărul nobil, extraordinar de chipeş şi epatant, nelipsita coterie de cochete virtuoase, marele ticălos flegmatic, chiar şi ageamiul în străinătate, acel personaj „picat-din-lună” care, după diferite întortocheli şi răsturnări, va spune povestea şi morala ei la final. Dar această comunitate de expatriaţi – puţini la număr – din Ierusalim în timpul războiului se deosebea de orice alt tablou dramatic, prin consecinţele pe care trebuia să le suporte, dacă nimerea pe partea greşită a naraţiunii: închisoare, surghiun, chiar execuţie capitală. Diferită, bineînţeles, era şi lumea care exista dincolo de ferestrele acelui salon, nu plăcutele meleaguri britanice sau vreo stradă elegantă din Londra, ci un oraş mistuit de moarte, cu străzi şi uliţe înţesate de cei răpuşi de foamete sau tifos, cu pieţe publice în care vedeai adesea oameni atârnând în ştreang.[235]

Pentru William Yale, era o existenţă extraordinar de stranie, ca într-un acvariu. Neavând mai nimic de făcut, aproape în fiecare după-amiază se întâlnea să joace bridge cu un grup eclectic de prieteni – un medic grec, un medic armean, un colonel turc în rezervă şi episcopul grec din Ierusalim –, un mijloc de divertisment care seara ceda locul unor reuniuni mai ample în saloanele diverselor doamne expatriate de vârstă mijlocie. La aceste serate, unde toată lumea dansa şi se distra cu jocuri de societate, se producea o ciudată dinamică sexuală. Întrucât nu mai rămăseseră prea multe femei expatriate nemăritate în Ierusalim – şi orice interes arătat faţă de una dintre ele putea fi repede interpretat drept o posibilă cerere în căsătorie –, burlacii flirtau, făţiş şi competitiv, cu femeile măritate, adesea în văzul şi cu consimţământul soţilor. Totul era absolut inofensiv şi inocent.

Dar, în realitate, nimic nu era cu adevărat inofensiv în timpul războiului la Ierusalim, aşa cum Yale a descoperit

când a devenit preferatul lui Madame Alexis Frey, o franţuzoaică văduvă, trecută de prima tinereţe, dar atrăgătoare, care se bucura de statutul de mare doamnă a saloanelor din oraş. Favorurile pe care Frey i le arăta lui Yale l-au deranjat atât de mult pe unul dintre rivalii lui, un arab creştin de vârstă mijlocie care conducea Regia turcă a tutunului, deţinătoarea monopolului în Siria, încât tipul l-a luat deoparte pe Yale într-o bună zi ca să-i facă o propunere: „Ce-ar fi ca noi doi să ne împărţim între noi cucoanele din Ierusalim”, i-a zis omul de afaceri. „Eu mi-o rezerv pe Madame Frey, iar tu poţi să le iei pe toate celelalte.”

Iniţial, Yale n-a dat atenţie propunerii, crezând că era o glumă, însă şi-a schimbat părerea când s-a dus cu prima ocazie la Regia de tutun ca să îşi cumpere raţia lunară de ţigări, aflând însă de la funcţionari că primiseră ordin să nu-i vândă nimic. Situaţia devenea problematică, dat fiind că tutun la Ierusalim, pe timp de război, nu puteai cumpăra decât la Regie, care deţinea monopolul la aceste produse. La scurt timp după aceea, Yale a aflat de la şeful poliţiei din Ierusalim că rivalul lui de la Regie urzea intrigi contra lui.

„Am început să-mi dau seama că aveam de-a face cu un bărbat gelos şi lipsit de scrupule, care nu s-ar fi dat înapoi de la nimic ca să se descotorosească de un rival în dragoste”, îşi amintea Yale. „Întrucât serviciul meu necesita să fiu în termeni buni cu autorităţile şi funcţionarii turci, mi-am dat seama că eram prins într-un joc periculos. Am decis să o las pe Madame Frey să lămurească disputa, aşa că i-am spus să îi dea papucii lui Monsieur X, sau altminteri aventura noastră se încheia.”

Când Madame Frey i-a explicat că era absolut imposibil să facă aşa ceva, dată fiind poziţia importantă pe care o avea bărbatul de la Regia de tutun, petrolistul american s-a retras ofensat din salonul lui Frey. Servitorul lui Yale, un kurd cu părul cărunt, pe nume Mustapha Kharpoutli, a venit cu o altă soluţie. „Stăpâne”, l-a povăţuit el pe Yale, „eu ştiu unde se duce «porcul» în fiecare seară, aşa că dă ordin şi îi fac de petrecanie.” Aşa cum i-a explicat Kharpoutli, omul de la Regie pleca în fiecare noapte, la douăsprezece, din casa

unei anumite femei. „E pe o stradă lăturalnică. Îl omor diseară, dacă îmi spui dumneata.”

Yale a refuzat propunerea, iar la scurt timp după aceea prietenii lui au regizat o scurtă împăcare cu Alexis Frey. Era o aventură riscantă, ştiut fiind că hăţişul de edicte generate de legea marţială oferea unui rival posibilităţi de răzbunare aproape infinite; în timpul următoarei serate din salonul lui Frey, sub pretextul că se încălcase decretul de stare excepţională, în locuinţa ei a avut loc o razie şi jumătate dintre cei prezenţi au fost aruncaţi în închisoare, probabil ca urmare a unei delaţiuni făcute de bărbatul de la Regia de tutun.

Acest incident i-a reamintit lui Yale că viaţa lui era acum ca un joc de societate în care jumătate sunt eliminaţi rând pe rând, doar că miza era extrem de mare. Arbitrul suprem al acelui joc era, desigur, Djemal Paşa. La un cuvântul de-al lui, aproape oricine putea fi azvârlit în temniţă sau surghiunit imediat în vreun sat îndepărtat din pustietăţile Siriei – chiar dacă adesea era rapid eliberat sau repus în drepturi, după cum erau toanele lui Djemal.

Pentru a rămâne în graţiile lui Djemal, ori pentru a îndulci pedeapsa dacă nu se putea altfel, comunitatea de străini din Ierusalim apela cel mai adesea la doi oameni. Unul dintre ei era elegantul consul al Spaniei, ţară neutră, Antonio de la Cierva, conde de Ballobar, care, asumându-şi îndatoririle consulare pentru majoritatea ţărilor europene „beligerante”, era extraordinar de bine informat şi foarte influent. Relaţia lui William Yale cu contele de Ballobar era delicată: un bun aliat, dacă lucrurile mergeau prost, dar şi un formidabil rival, când venea vorba despre cuceriri amoroase, dată fiind puţinătatea persoanelor de sex feminin cu adevărat atrăgătoare şi disponibile din Ierusalim.

Pentru protecţia de zi cu zi, era mult mai plauzibil ca Yale să se îndrepte spre un alt stâlp al societăţii din Ierusalim, un şarmant aristocrat trecut de prima tinereţe, pe nume Ismail Hakki Bey al-Husseini, unul dintre cei trei oameni de afaceri din Ierusalim de la care Socony obţinuse concesiunile iniţiale de la Kornub, în primăvara anului 1914. Yale se împrietenise cu Ismail Bey în timpul şederii lui

prelungite în Palestina dinainte de izbucnirea războiului. Reluaseră bunele relaţii când Yale revenise în 1915, iar în primăvara anului 1916 petrolistul ajunsese să-l considere pe Ismail Bey drept cel mai apropiat prieten al său în Orientul Mijlociu. Bineînţeles, probabil că nu deranja nici faptul că Husseinii erau una dintre cele mai puternice şi respectate familii din sudul Siriei, Ismail Bey fiind un membru deosebit de important al clanului.

Dar comunitatea de expatriaţi nu avea numai protectorii ei, ci şi prădătorii ei. Dintre aceştia, niciunul nu era mai de temut decât un tânăr ofiţer german, care apărea şi dispărea din oraş cu o oarecare regularitate, Curt Prüfer. Aşa cum nota contele de Ballobar despre Prüfer, în ciuda „înfăţişării lui inofensive, [acest om] este nici mai mult, nici mai puţin decât un agent secret al guvernului german” şi „dotat cu un talent extraordinar”.[236] Ceea ce făcea din Prüfer o figură atât de ameninţătoare, dincolo de factorul sinistru al glasului lui şoptit, era faptul că era unul dintre germanii în care Djemal Paşa părea să aibă o încredere totală. Te certai cu Curt Prüfer şi ţi-l făceai duşman, cu siguranţă nici măcar rugăminţile insistente ale contelui de Ballobar sau ale lui Ismail Hakki Bey nu te mai puteau salva. De fapt, nici măcar rugăminţile lui Djemal Paşa. Într-o după-amiază, Yale era în vizită la un cuplu de expatriaţi cu care era prieten, când dintr-odată uşa de la intrare a fost deschisă cu brutalitate, iar în prag s-a ivit Prüfer, însoţit de doi poliţişti. Deşi cei doi expatriaţi afirmaseră că erau elveţieni, nu mai era niciun secret în comunitatea de străini – şi nici pentru Djemal Paşa – că de fapt erau francezi, un amănunt pe care se părea că Prüfer tocmai îl descoperise. Când a cerut deportarea celor doi, Djemal, deşi nu-i convenea, a trebuit să semneze ordinul de expulzare.

Autoritatea pe care o avea Prüfer a început să îl deranjeze pe William Yale în special în iarna anului 1916, când a descoperit că el şi agentul de informaţii german erau prinşi într-un triunghi de rivalităţi sentimentale – al treilea vârf al triunghiului fiind nelipsitul Ballobar – ce vizau aceeaşi femeie, o tânără evreică-americancă foarte frumoasă, care locuia în Ierusalim. Îngrijorată că pretendentul ei american risca să fie arestat în curând,

tânăra i-a mărturisit până la urmă lui Yale că Prüfer o întreba adesea despre el şi preocupările lui. „În mod limpede, eram considerat suspect.”

A supravieţui în Siria, pe timpul războiului, necesita nu numai un egoism cras, ci şi o duritate sufletească. Sub acest aspect, Yale, supravieţuitorul versat, nu era nicidecum imun. Zilnic, luni la rând, călcase peste oameni morţi şi muribunzi, când mergea prin Ierusalim. În fiecare săptămână, auzea despre persoane căzute în dizgraţie şi făcute dispărute, fie la figurat, sub forma surghiunului, fie textual sub forma ştreangului. Pentru a se proteja pe sine şi a-şi proteja totodată interesele într-un asemenea loc, a devenit din ce în ce mai flegmatic, ajungând ca până la urmă să se îndrepte împotriva celui mai bun prieten al lui. Mai târziu, i-a fost ruşine pentru fapta lui, care nu pornise din raţiuni de siguranţă personală; William Yale a făcut-o pentru ţiţei.

Înainte de prima lui întâlnire cu Djemal Paşa în primăvara anului 1915, Yale decisese să împartă cererea Socony pentru drepturi de concesiune în Palestina în două solicitări separate, imaginându-şi că, dacă se repezea să ceară întreaga suprafaţă de jumătate de milion de acri, risca să stârnească o reacţie nedorită. Problema era că, obţinând de atâta timp drepturile de concesiune pentru primul sfert de milion de acri, fără să înceapă însă niciun fel de lucrări de exploatare, în primăvara anului 1916 petrolistul nu reuşise încă să îşi ia inima în dinţi şi să îndrăznească să ceară şi a doua jumătate.

Ştia că avea nevoie de un pretext viabil pentru a redeschide discuţia, dar care putea fi acesta îi era greu să-şi imagineze, mai ales că Djemal agrease evident jocul făcut de Socony. La începutul anului 1916, biroul Socony din Constantinopol se străduise din răsputeri să obţină drepturi de concesiune pentru câteva terenuri vaste din jurul Damascului, mergând până într-acolo încât să-l pună pe consulul american din acel oraş, Samuel Edelman, să acţioneze în numele firmei. La sfârşitul lui martie însă, după ce a ajuns cu acea problemă la „factorul suprem din aceste regiuni” – o referire clară la Djemal –, Edelman a trimis o telegramă la Socony cu veşti proaste. „[Djemal] spune că,

fiind recent la Constantinopol, ministrul minelor i-a zis că Standard Oil nu lucra în beneficiul sau interesul Turciei, ci pentru eliminarea concurenţei. Atâta vreme cât această suspiciune planează asupra voastră, nu va fi posibil să se obţină alte concesiuni.”[237]

La scurt timp după această nereuşită, o ocazie prielnică s-a ivit brusc, atunci când Yale a fost convocat din nou la cartierul general al lui Djemal de la Căminul German. Guvernatorul i-a explicat că primise de curând rapoarte de la diverşi ofiţeri de armată de pe teren, care menţionau apariţia unei mari bălţi naturale de ţiţei, la poalele unui munte, în sudul deşertului. Întrucât acest ţiţei era deja la suprafaţă, a subliniat Djemal, nu ar fi prea dificil să se treacă imediat la colectarea şi rafinarea lui. Ca o favoare personală, îl ruga pe Yale să se ducă şi să cerceteze situaţia la faţa locului, un mic lanţ muntos mai jos de Beersheba, cunoscut sub denumirea de Kornub.

Yale şi-a dat seama imediat că era vorba despre aceeaşi „descoperire” pe care J. C. Hill o zărise cu doi ani în urmă, de pe un deal din Iudeea şi pe care el şi Rudolf McGovern o identificaseră indiscutabil drept o apă stătătoare cu reziduuri de fier. Dar acesta părea un detaliu pe care nu merita să i-l menţioneze lui Djemal Paşa. În schimb, Yale a răspuns că ar fi bucuros să poată investiga terenul de la Kornub, atâta vreme cât şi guvernatorul ar putea găsi o modalitate de a mai aproba câteva concesiuni de terenuri. Când a plecat de la Căminul German în acea zi, reprezentantul firmei Standard avea consimţământul paşei pentru încă un sfert de milion de acri din Palestina.

Dar în timp ce se pregătea pentru această nouă expediţie cu scopul procurării unor noi concesiuni, Yale a întâmpinat subit o problemă chiar cu cel mai bun prieten al lui, Ismail Hakki Bey. Cu prilejul primei mari expediţii de achiziţionare a concesiunilor, în vara precedentă, Ismail Bey cedase rugăminţilor lui Yale de a-l însoţi, bazându-se pe vaga asigurare că Socony avea să-l recompenseze pentru serviciile lui; chiar dacă omul de afaceri nu avea niciun fel de interes ca proprietar în acele concesiuni, care nu îi aparţineau, până la urmă acceptase. Cu certitudine, colaborarea dintre cei doi nu se baza doar pe prietenie.

Deşi Ismail Bey, un om cult şi agreabil, era o companie plăcută în comparaţie cu adunătura de soldaţi şi funcţionari de stat corupţi, care formau alaiul lui Yale, americanul se aştepta totodată ca prietenul lui, beneficiind de relaţii influente, să îl ajute să depăşească eventualele dificultăţi pe care le-ar fi putut întâmpina din partea unor proprietari de pământ încăpăţânaţi sau a unor autorităţi locale puse pe căpătuială. Din perspectiva lui Ismail Bey, ţinând seama că Socony plănuia lucrări masive de extracţie a ţiţeiului în Palestina, la un moment dat în viitor, nu strica pentru afacerile lui să fie implicat cât mai mult în aceste proiecte.

Dar când Yale i-a cerut din nou ajutorul la sfârşitul primăverii 1916, pentru o nouă rundă de achiziţionare a unor concesiuni, Ismail Bey l-a refuzat. Pentru un om de afaceri arab, era exclus să-ţi încalci cuvântul dat. Ismail Bey văzuse deja destul din deprinderile americanilor în afaceri, pentru a şti că promisiunile lui Yale privind nişte recompense viitoare erau absolut fără sens; ce voia el acum era un contract scris. În faţa acestei solicitări, Yale i-a explicat că el era doar un agent comercial pentru firma Socony, că nu avea autoritatea de a semna o asemenea garanţie, dar că dacă Ismail Bey „voia să ştie opinia mea personală, i-aş spune că ar fi preferabil să aibă încredere în Companie”.

Dar lui Ismail Bey nu-i convenea aşa; l-a informat pe prietenul lui că, fără o asemenea garanţie scrisă, el nu putea să îl ajute.

Yale se afla acum într-o poziţie extrem de complicată. În cei doi ani şi jumătate de când se împrieteniseră, ajunsese să îi cunoască pe toţi cei şapte copii ai lui Ismail Bey, iar adesea luase masa la el acasă, în Ierusalim. Ca în orice prietenie adevărată, cei doi ajunseseră şi la confidenţe: Yale îi povestise despre asistenta medicală britanică, pe care o cunoscuse la Ierusalim înainte de război şi cu care spera ca într-o bună zi să se însoare; Ismail Bey, la rândul său, îi mărturisise că avea o părere proastă despre guvernământul otoman în general şi că îl detesta pe Djemal Paşa, în mod special. Dificultatea în care se afla Yale era agravată de faptul că numele Husseini era foarte influent în Siria. Ţinând seama că Ismail Bey avea rude în

diferite funcţii guvernamentale înalte, pe tot cuprinsul regiunii, o ruptură între ei doi putea avea consecinţe mai grave decât o simplă despărţire; dacă omul de afaceri ar alege să îi stea în cale, aceleaşi uşi care anterior se deschiseseră larg pentru Socony, acum i s-ar trânti în nas.

Aşa cum povesteşte Yale în memoriile lui, „m-am uitat la el şi i-am zis: «Ei, bine, Ismail Bey, oricât de mult îmi va displăcea să fac asta, dacă tu nu accepţi să cooperezi cu mine, eu o să mă duc imediat la Djemal Paşa şi o să-i spun că tu mă blochezi, că eşti probritanic şi că eşti strâns legat de interesele britanicilor”.

Această atitudine marca o transformare radicală a caracterului lui William Yale. În 1911, când lucra pentru un industriaş bogat din Boston, Yale refuzase să dea curs implorărilor tatălui său, ruinat şi disperat, care îi ceruse să îi aranjeze o întâlnire cu patronul lui, considerând că a se folosi de slujba pe care o avea pentru a intermedia o asemenea întrevedere ar fi de prost gust. Exact cinci ani mai târziu, Yale îl ameninţa pe cel mai bun prieten al lui cu moartea, probabil – şi nu o moarte uşoară, ci o execuţie ce avea să vină după lungi torturi şi după ce soţiile şi copiii lui vor fi fost izgoniţi în surghiun, fără niciun ban –, şi asta din cauza unei chestiuni legate de serviciul lui.

Dar metoda a funcţionat. „Îi studiam faţa, cu nerăbdare, aşteptând să văd ce-mi va răspunde”, avea să-şi amintească Yale. „Destul de brusc, a replicat: «Te voi ajuta; voi avea încredere în companie». Şi, într-adevăr, a colaborat leal cu mine, pe toată durata cât am reprezentant compania în Palestina.”[238]

Cartierul general al lui Khalil Paşa, în tabăra militară, consta dintr-un singur cort rotund, amplasat la circa şase kilometri în spatele liniei frontului la Kut. S-a făcut după-amiază până ca, într-un târziu, cei trei ofiţeri britanici, după un drum istovitor pe tărâmul nimănui, legaţi la ochi, să fie poftiţi înăuntru.

Khalil era un bărbat zvelt, trecut de treizeci de ani, cu ochi căprui sfredelitori şi cu genul de mustaţă ghidon care era la modă printre ofiţerii turci – de fapt printre toţi turcii –, şi în ciuda ambianţei dezolante din jur păstra şi acum ceva

din stilul elegant pe care îl dobândise în saloanele din Constantinopol. Aubrey Hubert, pe vremea când fusese consul onorific în capitala otomană, înainte de război, îl cunoscuse pe Khalil destul de bine, aşa că, după ce el şi tovarăşii lui s-au aşezat în cort, a încercat să spargă gheaţa cu câteva amabilităţi de început. „Unde eram când ne-am întâlnit ultima oară, Excelenţa Voastră?” l-a întrebat Herbert în franceză.

Khalil părea să aibă memorie bună. „La un dans, la ambasada britanică”[239], i-a răspuns el, tot în franceză. De aici însă, conversaţia a luat totuşi o turnură cu mult mai sumbră.

Era 29 aprilie, iar cei trei ofiţeri britanici porniseră dis-de-dimineaţă pentru această întâlnire, căţărându-se întâi peste parapetul din faţă al liniei de tranşee britanice şi continuând pe tărâmul nimănui, sub protecţia unui steag alb. În faţa lor, se aşterneau şase sute de metri de ierburi înalte până la brâu, iar la capătul acestui interval se vedea berma de pământ a tranşeelor săpate de turci. Când au ajuns într-un punct situat aproximativ la o distanţă egală de cele două linii ale frontului, s-au oprit şi au aşteptat câteva ceasuri un semn din partea taberei turceşti, suferind în acest timp din cauza caniculei care creştea constant şi a roiurilor de muşte de carne care devorau hoiturile în putrefacţie zăcând în jurul lor. Într-un târziu, cei trei au fost preluaţi şi conduşi până la linia frontului turcesc, unde au fost legaţi la ochi şi suiţi pe cai, pentru a fi duşi la cartierul general al lui Khalil. Din cauză că se lovise rău la genunchi, când căzuse cu câteva zile în urmă, Lawrence a constatat repede că nu putea să călărească; ajutat să se dea jos de pe cal, dar în continuare legat la ochi, a fost dus de mână de un soldat turc, poticnindu-se şi şchiopătând pe distanţa de şase kilometri până la cortul lui Khalil.

Când au păşit afară pe tărâmul nimănui în acea dimineaţă, cei trei tineri resimţeau acut umilinţa de a trebui să ducă la îndeplinire o asemenea sarcină. Atât de dezonorantă era această încercare de mituire, încât Edward Beach nu avea să dezvăluie niciodată în mod public adevăratul scop al misiunii, Lawrence avea să scrie despre acest moment doar în cel mai eufemistic mod cu putinţă,

iar Aubrey Herbert nici măcar nu s-a putut încumeta să încredinţeze câteva cuvinte anonimităţii jurnalului său intim, deşi în seara precedentă, notase că singurele articole cu care se puteau tocmi erau „tunurile lui Townshend, schimbul de prizonieri turci, şi un alt lucru”.[240] Chiar şi această ambiguitate i s-a părut până la urmă prea revelatoare; când jurnalul lui Herbert a fost publicat după război, acea sintagmă a fost suprimată cu totul.

Dar, după cum cei trei ofiţeri au aflat curând în cortul lui Khalil Paşa, de fapt nu prea mai aveau cu ce să se tocmească. Nu avuseseră cum să fi ştiut când porniseră la drum că, devreme în acea dimineaţă, Townshend, la un pas de a-şi pierde minţile, acceptase pe neaşteptate o capitulare necondiţionată. Conform protocolului militar, se apucase apoi să distrugă toate piesele de artilerie care îi mai rămăseseră. Gestul acesta l-a înfuriat pe Khalil Paşa – abia aşteptase să pună mâna pe tunurile acelea –, iar pe Beach, Herbert şi Lawrence i-a lăsat, cum s-ar spune, cu mâinile goale, nemaiavând ce să-i ofere comandantului de armată turc decât aurul pentru răscumpărare.

Pe acesta, ofiţerii britanici l-au prezentat sub forma unui pachet de asistenţă umanitară pentru locuitorii civili din Kut. Nu încăpea nicio îndoială, au sugerat ei, că pe parcursul asediului de cinci luni oamenii aceia nevinovaţi suferiseră la fel de rău ca soldaţii britanici prinşi sub atac, aşa că o formă de recompensă financiară părea de rigoare. Khalil Paşa a sesizat imediat subterfugiul şi, cu dezinvoltură, a respins propunerea.

Grupul de negociatori s-a descurcat un pic mai bine atunci când a cerut un transfer al militarilor răniţi. Întrucât garnizoana de la Kut capitulase deja, comandantul turc a fost de acord ca vapoarele britanice să vină cu provizii de alimente şi să îi preia pe cei grav răniţi. Această concesie i-a dat curaj colonelului Beach, negociatorul-şef, să joace şi ultima carte: un schimb de prizonieri teferi, supravieţuitorii din Kut, pe de o parte, şi prizonierii otomani pe care britanicii îi capturaseră de când debarcaseră prima oară în Irak, pe de altă parte.

Cu un aer maliţios, Khalil a propus un alt aranjament, un schimb de unu-la-unu pentru soldaţii britanici şi cei turci,

şi un schimb separat pentru soldaţii indieni şi, respectiv, arabi. Ofiţerii britanici nu prea ştiau cum să interpreteze această ofertă, dar când Herbert a remarcat că mulţi soldaţi arabi din armata inamicului luptaseră vitejeşte, iar Khalil s-ar putea considera norocos să-i primească înapoi, atitudinea comandantului turc s-a schimbat brusc. Luând în mână o listă a prizonierilor de război capturaţi de britanici, Khalil a subliniat preponderenţa numelor arabe. „Poate unul din zece dintre soldaţii noştri [turci] este fricos sau laş”, a zis el, „dar doar unu dintr-o sută de arabi este viteaz... Puteţi să mi-i trimiteţi înapoi dacă vreţi, dar eu i-am condamnat deja la moarte. O să pun să fie spânzuraţi.”[241]

Dându-şi seama că erau luaţi în zeflemea, ofiţerii britanici au abandonat subiectul. La scurt timp după aceea, Khalil Paşa a căscat cu subînţeles şi a anunţat că el era obosit şi că mai avea încă multe alte chestiuni de rezolvat. Aşa s-a consumat şi ultima şansă de a salva garnizoana de la Kut. De la cartierul general al lui Khalil, Lawrence, Herbert şi Beach au fost însoţiţi înapoi până la linia frontului dar, întrucât se lăsase deja întunericul, au fost poftiţi să rămână peste noapte în tabăra turcă. Aşa cum nota Lawrence, incisiv, în jurnalul său: „Ne-au dat o excelentă cină în stil turcesc”.[242]

A doua zi dimineaţă, cei trei ofiţeri au fost conduşi până la malul râului. La lumina zilei, au văzut cadavru după cadavru plutind în jos în apele repezi ale Tigrului. Erau soldaţi otomani, morţi din cauza holerei, a tifosului sau a rănilor din bătălie, dar atât de nepăsători erau comandaţii lor, încât trupurile oamenilor fuseseră azvârlite în apă, în loc să fie îngropate.

În aceeaşi zi, Townshend şi unităţile lui armate din Kut s-au predat oficial. Atât armata sa, cât şi coloanele de salvare care au fost măcelărite încercând să o elibereze fuseseră alcătuite în mare parte din soldaţi indieni şi, chiar dacă într-o oarecare măsură rasismul comandanţilor britanici contribuise la sacrificarea lor în luptă, oamenii aceia aveau să sufere acum mult mai cumplit în mâinile turcilor. În condiţiile în care majoritatea au fost puşi să lucreze ca ocnaşi la Calea Ferată Bagdad, din cei zece mii de soldaţi indieni şi însoţitori care au fost capturaţi la Kut,

doar o treime aveau să scape cu viaţă până la sfârşitul războiului.[243]

O soartă mult mai fericită i s-a rezervat generalului Townshend. Condus la Constantinopol, a locuit până la sfârşitul războiului într-o vilă frumoasă de pe o insulă din Bosfor, având la dispoziţie un iaht turcesc şi participând frecvent la recepţiile oferite de curtea otomană pentru misiunile diplomatice străine. Împreună cu el la Constantinopol, erau şi cei trei terrieri Yorkshire, pe care îi adora şi care, în ciuda foametei care făcuse ravagii în Kut, suportaseră calvarul destul de bine. Ca o dovadă a colegialităţii care persista în rândul claselor conducătoare ale imperiilor, chiar şi pe timp de război, o serie de demnitari turci i-au trimis lui Townshend mesaje de felicitare cu prilejul decernării titlului de cavaler de către regele George al V-lea, în octombrie 1916.[244]

Într-o dimineaţă de la începutul lunii aprilie, un curier călare a apărut la ferma lui al-Bakri, de lângă Damasc, convocându-l pe Faysal Hussein la sediul administrativ al lui Djemal Paşa, din oraş. Faysal se întorsese în capitala siriană la rugămintea lui Djemal, în urmă cu trei luni, şi avusese întâlniri frecvente cu guvernatorul. Totuşi, când Faysal a sosit la biroul lui Djemal în acea dimineaţă, în mod ciudat acesta avea un aer rece şi rezervat.

După ce fusese servită cafeaua şi se rostiseră amabilităţile uzuale, Djemal a împins pe birou o foaie de hârtie, spre musafirul său. Era o telegramă de la Enver Paşa din Constantinopol şi se referea la o scrisoare pe care comandantul suprem al armatei turce tocmai o primise din Mecca, de la tatăl lui Faysal. Scrisoarea era, mai degrabă, un ultimatum: dacă Junii Turci doreau să păstreze prietenia lui, ameninţa Hussein, era necesar să îl recunoască drept domnitorul ereditar al Hejazului şi, de asemenea, să pună capăt procesului celor şaizeci de lideri naţionalişti arabi din Liban.

Faysal era într-o poziţie foarte periculoasă. Când revenise la Damasc în ianuarie, descoperise repede că şansele de reuşită ale unei revolte arabe în Siria se diminuaseră radical de la ultima lui vizită. Mulţi dintre

potenţialii lideri ai unei asemenea revolte fuseseră surghiuniţi sau se ascunseseră, din cauza epurărilor lui Djemal, în timp ce componenta militară fusese decimată la Gallipoli. Deşi Faysal îl avertizase pe tatăl lui că situaţia se schimbase, judecând după acea telegramă acerbă, Hussein nu înţelesese de fapt cât de disperată era situaţia.

„Efendi,” povestea Djemal că i-a spus Faysal, „nici nu ai idee cât de mult mă mâhneşte acest lucru. Telegrama aceasta este, neîndoielnic, rezultatul unei mari neînţelegeri. Pot să te asigur cu tărie că tatăl meu nu vrea nimic rău.”[245]

Faysal punea această „neînţelegere” pe seama dificultăţilor pe care le avea tatăl lui cu limba turcă; în mod evident, vreun scrib tradusese greşit textul compus în arabă de tatăl lui şi deformase complet sensul cuvintelor lui. În biroul lui Djemal în acea dimineaţă, Faysal s-a oferit să îi telegrafieze tatălui său, explicându-i că vorbele lui fuseseră interpretate greşit, şi să obţină în mod cert imediata lui renunţare la acea scrisoare ofensatoare.

Dar oricât de agasante i se păreau lui Djemal Paşa maşinaţiile lui Hussein şi ale fiilor săi, îi plăcea enorm să îl vadă pe Faysal frământându-se. Trimiţându-l la plimbare pe tânărul şeic, s-a apucat să-i scrie el emirului Hussein. După ce i-a explicat de ce îi era imposibil să îi elibereze pe inculpaţii din Damasc – „un guvern care ar ierta nişte trădători ar fi acuzat de slăbiciune” –, Djemal sugera în continuare că, în condiţiile în care statul era angajat într-un război în care însăşi supravieţuirea lui era în joc, poate că nu era momentul tocmai potrivit ca Hussein să insiste pe ideea de a face ca titlul său să fie un drept ereditar. După care, a renunţat să mai umble cu mănuşi: „Trebuie de asemenea să-ţi atrag atenţia asupra următorului aspect al problemei. Să presupunem că membrii Guvernului ar fi de acord cu solicitarea ta, fiindcă nu vor să le creezi necazuri în vremurile dificile prin care trecem. Dacă războiul s-ar încheia prin victoria dorită, cine ar putea împiedica Guvernul să nu te trateze cu cea mai mare severitate, când totul se va fi terminat?”[246]

Oricât de imperfecte ar fi fost noţiunile lui de limbă turcă, nu se putea ca emirul Hussein să nu înţeleagă ameninţarea din acele cuvinte. Şi pentru eventualitatea

când ar mai fi rămas vreo neclaritate, Djemal şi-a îndreptat atenţia curând asupra inculpaţilor din procesul complotiştilor libanezi. În 5 mai şi în ciuda repetatelor rugăminţi pentru clemenţă venite din partea lui Faysal, Djemal a semnat ordinul de execuţie capitală pentru douăzeci şi unu dintre cei găsiţi vinovaţi. Dis-de-dimineaţă, a doua zi, condamnaţii au fost duşi în pieţele publice din Damasc şi Beirut, unde au fost spânzuraţi.

Coroborate cu un alt eveniment, aceste execuţii au pus capăt în sfârşit acelui lung şi chinuit balet dintre Junii Turci şi conducătorul haşemit din Arabia. Exact cu câteva săptămâni înainte, Djemal Paşa trimisese la Medina circa trei mii cinci sute de soldaţi din trupele militare speciale. Îl asigurase pe Hussein că această unitate armată era în drum spre Yemen, în colţul sud-vestic al peninsulei Arabia, dar Hussein nu era convins, suspectând că noua forţă armată se îndrepta împotriva lui. Ca urmare a execuţiilor din 6 mai, Hussein a decis că trecuse vremea şovăielilor, aşa că i-a trimis vorbă lui Faysal să plece din Damasc.

Cam în acelaşi timp când Faysal se pregătea să facă acest lucru, la Djemal Paşa a venit un alt suplicant, Aaron Aaronsohn. În cele patru luni de când revenise în funcţia de şef al programului de eradicare a lăcustelor, agronomul îl vizitase relativ frecvent pe guvernator, la sediul din Damasc, în drumurile lui prin regiune. Bucuros, îi raportase lui Djemal că al doilea val de lăcuste nu depusese ouă şi nu prezenta nicio ameninţare pentru viitor; deja la sfârşitul lui martie, numărul lăcustelor începuse să scadă. Desigur, Aaronsohn nu-i povestise guvernatorului Siriei şi că, sub pretextul activităţii lui ştiinţifice pe teren, pusese la punct o vastă reţea de posibili spioni evrei pe tot cuprinsul Palestinei.

Munca de organizare a acelei reţele se dovedise extrem de delicată pentru Aaronsohn. În cadrul comunităţii evreieşti (*yishuv*), adică a evreilor ce trăiau în Palestina, exista o facţiune care sprijinea activ Puterile Centrale, o altă facţiune care sprijinea în secret Antanta, în timp ce marea majoritate dorea, pur şi simplu, să nu aibă de-a face cu toată acea harababură şi spera că avea să fie bine până la urmă. Ceea ce îi unea aproape pe toţi însă era

împotrivirea fermă faţă de orice acţiune care ar fi putut atrage reacţii adverse din partea otomanilor; chiar şi cei care se rugau în gând să vină britanicii, nu acceptau să îi ajute decât după ce debarcau, dar orice acţiune până atunci era prea periculoasă pentru toţi. Doar sondând cu precauţie opiniile prietenilor şi cunoştinţelor lor, reuşiseră Aaronsohn şi Feinberg să recruteze până la urmă circa zece membri ai comunităţii, însufleţiţi de aceleaşi idei şi dispuşi să spioneze pentru Marea Britanie cu anticipaţie.

Totuşi, proiectul a rămas la stadiul teoretic. Pe parcursul acelei ierni, nave de recunoaştere britanice fuseseră zărite de câteva ori în largul coastei, din Athlit, iar britanicii trimiseseră chiar şi mesaje la ţărm, dar printr-un incredibil şir de ghinioane, niciodată nu se putuse stabili legătura. Pe Aaron Aaronsohn, aceste neşanse repetate îl scoteau din minţi. De trei ori încercaseră să ia contact cu britanicii, şi de trei ori ieşise prost, în ultima tentativă Feinberg fiind la un pas de moarte. Apoi, la începutul primăverii 1916, lui Aaronsohn i-a venit o nouă idee.

Din călătoriile lui, Aaronsohn aflase că armata turcă suferea din cauza unei lipse acute de ulei pentru lubrifiere; de fapt, nici nu avea cum să nu afle de această criză, din moment ce scârţâitul asurzitor al osiilor neunse devenise un fel de fundal sonor permanent în Siria. Citind la un moment dat un jurnal ştiinţific, agronomul a dat peste un articol despre o echipă de savanţi europeni care găsiseră o metodă de a transforma uleiul din seminţe de susan în ulei lubrifiant. Or de un lucru, cu siguranţă, Imperiul Otoman nu ducea lipsă – seminţele de susan, iar pentru a-i face această propunere – să meargă să înveţe metoda de extracţie de la savanţii din Germania şi să o aplice în folosul efortului de război al Turciei – Aaronsohn venise la biroul din Damasc al lui Djemal, într-o bună zi din luna mai.

Oriunde te-ai fi deplasat în Imperiul Otoman, aveai nevoie acum de *vesika*, adică un permis, iar unul dintre puţinii oameni care puteau da aprobarea pentru genul de călătorie pe care o propunea Aaronsohn era însuşi Djemal Paşa. Guvernatorul era negreşit foarte bănuitor. Nu avea încredere în Aaronson – şi nici în vreun alt evreu, de fapt –, iar în plus mai fusese de curând şi povestea aceea ciudată

cu asistentul lui Aaronsohn, prins în timp ce bântuia prin Sinai. A lăsa să-i scape de sub control un asemenea individ, chiar şi pentru o vizită într-o ţară aliată, însemna un mare risc.

Pe de altă parte însă, Djemal avea nevoie disperată de ulei lubrifiant pentru armata lui, ceea ce directorii de la Standard Oil Company din New York nu păreau să se grăbească să-i pună la dispoziţie, în ciuda uluitoarelor concesiuni pe care li le dăduse în Siria. Cu bruscheţea lui uzuală, guvernatorul i-a acordat lui Aaronsohn un permis de liberă trecere până la Constantinopol; după ce ajungea acolo, savantul trebuia să depăşească alte obstacole birocratice, înainte de a-şi continua drumul până la Berlin. Dar, bineînţeles, Aaronsohn nu avea nicio intenţie să se oprească la Berlin. În schimb, spera să se poată strecura peste graniţa germană într-o ţară neutră şi acolo să ia legătura cu serviciul britanic de informaţii; doar că nu se gândise exact cum avea să procedeze pentru această parte a planului.

Lawrence a pornit înapoi din Irak spre Cairo, la bordul unui vas britanic pentru transportul de trupe, în 11 mai. În anul care trecuse, doi fraţi îi muriseră în această conflagraţie care părea să nu se mai sfârşească, iar dacă spre mijlocul anului 1916 falimentul efortului de război britanic era pretutindeni evident, nicăieri nu apărea mai pregnant decât aici, pe flancul estic al frontului. În doar treisprezece luni, Marea Britanie suferise 350000 de pierderi de vieţi omeneşti în luptele cu „bolnavul Europei”, dăduse greş – şi dăduse greş totalmente – acolo unde o adunătură pestriţă de miliţii populare din Balcani şi ţărani înarmaţi repurtaseră victorii repetate doar cu trei ani în urmă. Şi, ca şi cum toate acestea nu ar fi fost de ajuns, acum se întorcea după o experienţă care, atât pe plan personal, cât şi istoric, dădea în vileag acest faliment mai clar decât orice altceva: o tentativă zadarnică de a salva viaţa a doisprezece mii de oameni, lihniţi de foame şi înfrânţi, un act de umilinţă ruşinos la care fusese forţat să ia parte, fiindcă generalii care îi azvârliseră în iad pe acei

oameni considerau că era sub demnitatea lor să facă acel lucru.

După şederea lui în Irak, Lawrence avea să rămână cu două noţiuni persistente. Prima se referea la aroganţa autodistrugătoare cu care armata Indiei britanice făcuse prostia să intre în ţară: „Prin forţă brută, au mărşăluit în Basra cuceritori. Soldaţii inamici din Irak erau aproape toţi arabi în nefericita situaţie de a trebui să lupte pentru asupritorii lor [turci] seculari contra unui popor [britanic] în care vedeau de mult timp nişte eliberatori, dar care refuzau cu obstinaţie să joace acel rol”.[247] Umflaţi şi mai mult în trufia lor prin uşurinţa cu care cuceriseră Basra, comandanţii armatei din India britanică dispreţuiseră orice sprijin local, nesocotind până şi necesitatea de a avea o linie de aprovizionare viabilă, şi cu nesăbuinţă îşi conduseseră oamenii pe Tigru în sus, la moarte sigură. Având în minte, probabil, catastrofa militară din Irak, Lawrence avea să remarce mai târziu: „Generalii britanici adesea au pierdut prin stupiditate ceea ce câştigaseră prin ignoranţă”.[248]

La un nivel mai filosofic, ceea ce Lawrence a preluat din experienţa de la Kut a fost o antipatie tot mai profundă faţă de cauza imperialistă. Aşa cum avea să scrie în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*: „Noi plătim pentru aceste lucruri prea mult în materie de onoare şi vieţi nevinovate. Am mers pe Tigru în sus cu o sută de soldaţi aparţinând trupelor teritoriale din Devon, nişte băieţi tineri, impecabili şi încântători, plini de puterea pe care ţi-o dau bucuria şi satisfacţia de a-i face fericiţi pe alţii, femei şi copii, deopotrivă. Graţie lor, vedeai clar cât de măreţ este să fii ca ei, şi englez. Iar noi îi trimiteam cu miile în focul celei mai oribile morţi, nu pentru a câştiga războiul, ci pentru ca tot grâul şi orezul şi uleiul Mesopotamiei să fie ale noastre... Nu meritau toate provinciile supuse nouă să moară pentru ele nici măcar un singur englez”.[249]

Totuşi, Lawrence nu concepea ca totul să fi fost în zadar. În timpul voiajului de paisprezece zile spre Egipt, a întocmit un lung raport despre lucrurile la care fusese martor în Irak, o critică usturătoare vizând totul, de la sistemele de depozitare şi andocare ale armatei venite din

India britanică până la incompetenţa generalilor de divizie şi prostia nesăbuită a strategiilor lor de luptă. Dar şi acest raport avea să fie tot un efort irosit. După ce au citit textul incendiar al lui Lawrence şi au aflat că urma să îi fie transmis generalului Archibald Murray, comandantul suprem al forţelor britanice din Egipt, ofiţerii superiori din unitatea de informaţii de la Cairo au decis că era mult prea nedelicat pentru sensibilităţile generalului; cu scurt timp înainte ca raportul să îi fie trimis lui Murray, au extras cu grijă cele mai provocatoare pasaje, făcând astfel ca nici acum măcar lecţiile sumbre de la Kut să nu fie pildă pentru viitor. Cu atâta migală a lucrat atunci cenzura, încât se pare că din raportul iniţial al lui Lawrence despre situaţia din Irak nu s-a mai păstrat intact decât un singur exemplar.[250]

Pentru oricine ar fi dorit să justifice păienjenişul de acorduri contradictorii pe care Marea Britanie şi-l ţesuse în Orientul Mijlociu până în primăvara anului 1916, existau de fapt câteva argumente foarte puternice.

Poate cel mai evident argument este redat succint în vechiul adagiu care spune că în dragoste şi război totul e permis. Până în mai 1916, în război muriseră deja milioane de tineri pe cuprinsul Europei, iar viitorul părea să rezerve un număr la fel de mare de victime; dacă făcând un joc dublu şi oferind promisiuni fără susţinere puteai urni, câtuşi de puţin, acea conflagraţie spre o posibilă încheiere, cine ar fi putut, în mod rezonabil, să aibă ceva împotrivă?

Exista de asemenea o chestiune de semantică, legată de felul în care defineai noţiunea de „independenţă”. Dacă astăzi sensul cuvântului pare evident şi universal acceptat, nu aceeaşi era situaţia în 1916. Pentru mulţi europeni, impregnaţi de spiritul de condescendenţă specific epocii imperiale târzii, independenţa nu însemna să laşi populaţiile indigene să se guverneze singure, ci o viziune mult mai paternalistă: o nouă rundă de „povară a omului alb”, îndrumarea – şi, desigur, exploatarea – populaţiilor băştinaşe, până ajungeau să înţeleagă suficient de bine specificul civilizaţiei moderne, încât să poată deveni de sine stătătoare la un moment nedeterminat din viitor. Pentru adepţii unei asemenea concepţii – şi aici intrau nu numai

majoritatea înalţilor demnitari ai Marii Britanii, ci şi ai celorlalte state din Europa –, distanţa dintre „independenţă” pe de o parte, şi „mandate” sau „zone de control” sau „suzeranitate”, pe de altă parte, nu reprezenta un abis de contradicţii, cum vedeau alţii.

Mai putea fi adus şi un alt argument, simplu şi cinic: învălmăşeala de promisiuni conflictuale nu avea prea multă importanţă, fiindcă oricum toate aveau să ajungă în final obiectul unui exerciţiu academic. Chiar şi cel mai utopist imperialist trebuia să admită că era cumva ridicol şi absurd ca Marea Britanie şi Franţa să stea să-şi împartă Orientul Mijlociu postbelic într-un moment când, dacă nu erau chiar pe punctul de a pierde războiul, cu siguranţă nici nu aveau şanse să-l câştige. Cât despre emirul Hussein, el tot vorbise despre o insurecţie contra Constantinopolului încă dinainte de război, or nici acum nu se vădea vreun semn că s-ar fi putut ajunge la aşa ceva. În improbabila eventualitate în care revolta arabă *s-ar fi declanşat*, iar Antanta *ar fi reuşit* să câştige războiul, complicaţiile ar fi fost cea mai simplă problemă de rezolvat pe parcurs, văzând şi făcând.

Din câte se povesteşte, în dimineaţa de 5 iunie 1916, emirul Hussein s-a urcat într-un turn al palatului său din Mecca şi a tras un foc cu o veche muschetă în direcţia fortului turcesc din oraş. Acesta a fost semnalul de începere a rebeliunii, iar până la sfârşitul acelei zile susţinătorii lui Hussein lansaseră atacuri contra unor fortăreţe turceşti, pe toată lungimea provinciei Hejaz.[251]

Printr-o stranie întorsătură a sorţii, occidentalul care făcuse mai mult decât oricare altul pentru materializarea acelei revolte nu avea să afle niciodată despre acest lucru. Cu puţin timp înainte de ora cinci după-amiaza a aceleiaşi zile, un crucişător al Marinei Regale, HMS *Hampshire*, a plecat dintr-un port din nordul Scoţiei pentru a-l transporta în Rusia pe ministrul de război Horatio Kitchener. După nici trei ceasuri, *Hampshire* a lovit o mină germană şi s-a scufundat rapid în largul mării. Aproape toţi oamenii de la bord au pierit în naufragiu, inclusiv Kitchener.

Exact cu două săptămâni înainte, Lawrence se întorsese din misiunea sa eşuată în Irak şi îşi reluase munca de birou la hotelul Savoy. Viitorul pentru el semăna

aproape identic cu trecutul: hârtii mutate de colo colo, hărţi de întocmit, strategii şi rapoarte de redactat, deşi nimeni nu le lua vreodată în seamă. În realitate, cu veştile sosite de la Mecca, Lawrence va avea în curând războiul visurilor lui, care îl va catapulta într-un rol proeminent şi, apoi, în legendă.

---

[208] Macdonogh către Nicolson, 7 ianuarie 1916; PRO-FO 882/16.

[209] Lawrence către Leeds, 16 noiembrie 1915, în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp. 78–79.

[210] Natura exactă a acordului convenit între emirul Hussein şi guvernul britanic în aşa-numita Corespondenţă McMahon-Hussein rămâne unul dintre cel mai controversate aspecte din istoria Orientului Mijlociu. Prin nenumărate cărţi pe această temă, istorici de toate orientările au căutat să desprindă din acele scurte scrisori o interpretare care să se potrivească perfect cu teoria sau înclinaţiile lor politice.

Optând să sublinieze cu precădere structura gramaticală adesea ciudată a scrisorilor – un stil arhaic stufos în cazul emirului Hussein, o exprimare deliberat prozaică în cazul lui Henry McMahon –, mulţi au sugerat că se pot deduce de aici interpretări radical divergente şi că nu a existat nicio înşelăciune intenţionată din partea britanicilor. Astfel, scoţând în evidenţă determinanţii gramaticali aleşi cu grijă de McMahon, unii istorici, îndeosebi Isaiah Friedman, Elie Kedourie şi David Fromkin, au avansat teoria că, în realitate, englezii nu i-au promis absolut nimic lui Hussein. Fără niciun fel de promisiune, aşadar, argumentează în continuare aceştia, Marea Britanie avea toată libertatea să încheie cu aliaţii ei europeni convenţia ulterioară privind Orientul Mijlociu, prin aşa-numitul Acord Sykes-Picot.

Această argumentare se dovedeşte totuşi şubredă în faţa logicii bunului-simţ şi a dovezilor contemporane. Pentru orice observator imparţial, având o hartă a regiunii şi câteva minute la dispoziţie pentru a citi întreaga Corespondenţă McMahon-Hussein, devine absolut evident exact ce a crezut emirul Hussein că se stabilea prin acel schimb de scrisori. Mai mult, acţiunile guvernului britanic la acea vreme demonstrează limpede că şi acesta credea că i se făcuseră promisiuni lui Hussein şi că acele promisiuni au fost subminate prin Acordul Sykes-Picot. Lucrul acesta se vede din eforturile zeloase de a păstra secretul Acordului Sykes-Picot faţă de Hussein timp de aproape doi ani, o conspiraţie a tăcerii care ar fi continuat negreşit, dacă existenţa acordului nu ar fi fost dezvăluită de către guvernul bolşevic al Rusiei.

[211] Sykes către Cox, fără dată, dar sfârşitul lui noiembrie 1915; PRO-FO 882/2.

[212] Sykes către generalul E. C. Callwell, Director al Operaţiunilor Militare, Ministerul de Război, 2 august 1915; PRO-FO 882/13, f. 367–71.
[213] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 58.
[214] Prüfer către Djemal Paşa, 5 decembrie 1915; PAAA, Rola 21138, Der Weltkrieg, no. 11g, Banda 16.
[215] Metternich către Bethmann-Hollweg, 23 decembrie 1915; PAAA, Rola 21138, Der Weltkrieg, no. 11g, Banda 16.
[216] Aaronsohn, „Addendum to «Report of an Inhabitant of Athlit, Mount Carmel, Syria»„, fără dată, dar din noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.
[217] Engle, *The Nili Spies*, pp. 62–64; Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 205. Engle, Florence şi alţi biografi ai lui Aaronsohn au relatat acest incident în termeni mult mai funeşti, susţinând că Feinberg a fost torturat în Beersheba şi că risca să fie condamnat la moarte în Ierusalim. Totuşi, jurnalul lui Aaronsohn pentru acea perioadă pare să contrazică aceste afirmaţii, în special atunci când notează că el aflase despre detenţia lui Feinberg dintr-o telegramă pe care acesta i-a trimis-o din Beersheba, în 29 decembrie. Mai mult, din celelalte însemnări ulterioare făcute de Aaronsohn în jurnalul său nu reiese că ar fi fost cumva presant să rezolve mai repede situaţia dificilă în care se afla Feinberg, mai ales că, după ce a aflat de arestarea lui Feinberg, Aaronsohn a mai aşteptat două săptămâni până să intervină personal pe lângă Djemal Paşa.
[218] Chamberlain către Hardinge, 22 octombrie 1915; PRO-FO 371/2486, f. 254.
[219] „Clauza de exonerare”, prin invocarea intereselor Franţei, inclusă în scrisoarea lui McMahon, din 24 octombrie, a fost elaborată meticulos la nivel înalt, în guvernul britanic, după cum atestă corespondenţa dintre McMahon şi Foreign Office, în PRO-FO 371/2486, f. 204–8.
[220] Tanenbaum, *France and the Arab Middle East*, p. 8.
[221] „Results of second meeting of Committee to discuss Arab question and Syria”, 23 noiembrie 1915; PRO-FO 882/2, f. 156–60.
[222] Memorandumul „Arab Question” semnat în comun de Sykes şi Picot, 5 ianuarie 1916; PRO-FO 371/2767. Dintre toate controversele care continuă să înconjoare Corespondenţa McMahon-Hussein, poate cea mai specioasă teorie este că teritoriul Palestinei ar fi fost exclus dinadins din statul arab independent propus şi că Hussein cunoştea perfect acest lucru. Promotorul principal al acestei teorii a fost Isaiah Friedman în cele două cărţi ale sale, citate frecvent, *The Question of Palestine* şi *Palestine: A Twice-Promised Land?*, argumentele lui fiind preluate de Fromkin în *A Peace to End All Peace*.
Această teorie se bazează pe una dintre „modificările” propuse de McMahon în scrisoarea lui din 24 octombrie 1915 adresată lui Husssein, în care menţiona că „porţiunile din Siria, situate la vest de districtele Damasc, Homs, Hama şi Alep, nu pot fi considerate drept pur arabe şi de aceea trebuie să fie excluse din limitele cerute (pentru un stat arab independent)”. Pornind de la această afirmaţie, Friedman înşiră în continuare nenumăratele ocazii pe care Hussein le-a avut după 24 octombrie, pentru a obiecta faţă de excluderea Palestinei, dar

pe care nu le-a folosit niciodată. Aşa cum scrie în *The Question of Palestine* (p. 90): „La primirea scrisorii din 24 octombrie trimisă de McMahon, Hussein a argumentat că Mesopotamia şi vilaietele Beirut şi Alep «sunt arabe şi trebuie, prin urmare, să fie sub guvernare musulmană», deşi, în mod semnificativ, s-a abţinut să plaseze Palestina în aceeaşi categorie. Din nou, în 1 ianuarie 1916, i-a reamintit Înaltului Comisar că, după terminarea războiului, el va revendica «Beirutul şi regiunile de coastă aferente», dar nu a pomenit nimic de sangeacul Ierusalim”. Din aceste omisiuni ale emirului, conchide Friedman, este limpede că Hussein cedase tacit controlul asupra Palestinei, în dialogul lui cu McMahon.

Prima problemă cu această teză însă este faptul că nicio porţiune a Palestinei nu se afla „la vest de districtele Damasc, Homs, Hama şi Alep”. În schimb, această denumire corespunde *aproximativ* – aproximativ, fiindcă este neclar ce anume înţelegea McMahon prin „districte” – cu Libanul din zilele noastre şi cu zonele de coastă ale Siriei de azi; Palestina/Israel se află mult mai la sud. O problemă şi mai mare chiar este faptul că, pe parcursul corespondenţei lui cu Hussein, McMahon a specificat explicit fiecare regiune pentru care voia „modificări”, or niciodată măcar nu a menţionat Palestina. Cât despre motivul pentru care nici Hussein nu a ridicat vreodată chestiunea Palestinei în negocierile cu McMahon, Friedman şi ceilalţi susţinători ai acestei teze par decişi să evite cea mai evidentă explicaţie: din moment ce Palestina cădea în afară zonei de excluziune, pe care o descrisese McMahon, şi din moment ce McMahon nu o inclusese niciodată în „modificările” lui, nu exista, pur şi simplu, nimic de discutat!

[223] Lawrence către Liddell Hart, note din interviu, fără dată; UT, Dosar 1, Fişier 1.

[224] Lawrence, „Politics of Mecca”, raport trimis de McMahon lui Grey, 7 februarie 1916; PRO-FO 371/2771, f. 151–56.

[225] După cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 249.

[226] Ibid.

[227] Lawrence, „Politics of Mecca”, p. 1; PRO-FO 371/2771, f. 152.

[228] Millar, *Death of an Army,* pp. 204–5.

[229] Există o disparitate considerabilă în sursele istorice în privinţa mărimii garnizoanei din Kut, cifrele pornind de la nouă mii până la treisprezece mii de oameni. Această disparitate se explică prin includerea sau omiterea însoţitorilor permanenţi – numărul soldaţilor fiind mai aproape de cifra inferioară a estimărilor –, dar întrucât aceşti însoţitori permanenţi împărtăşeau aceeaşi soartă sumbră, se cuvine să îi includem şi pe ei.

[230] Pentru detalii despre bătălia de la Dujaila şi acţiunile lui Aylmer, a se vedea PRO-WO 158/668, f. 75–127.

[231] McMahon către Cox, 20 martie 1916, aşa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 259.

[232] A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by his Friends* (ediţie 1937), p. 301.

[233] Lake către Secretarul de Stat (India), 30 martie 1916; PRO-FO 371/2768, f. 36.
[234] Robertson către Lake, 16 martie 1916; PRO-WO 158/669, no. 197.
[235] Povestirea lui William Yale despre viaţa la Ierusalim în timpul războiului este extrasă în mare parte din Yale, *It Takes So Long*, Capitolele 4 şi 5.
[236] Ballobar, *Jerusalem in World War I*, p. 75.
[237] Edelman către Socony, Constantinopol, 29 martie 1916; NARA RG 84, Articolul 350, Volum 30, Clasificare zecimală 300 – general.
[238] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 5, pp. 7–8.
[239] Herbert, *Mons, Kut and Anzac*, p. 232.
[240] Jurnalul lui Herbert, citat de Wilson, *Lawrence*, p. 272. În versiunea publicată (Herbert: *Mons, Kut and Anzac*, p. 228), fraza a fost modificată în „Avem foarte puţine lucruri cu care să ne tocmim în ceea ce îi priveşte pe turci, practic doar schimbul de prizonieri”.
[241] Herbert, *Mons, Kut and Anzac*, p. 234.
[242] Lawrence, *The Home Letters*, p. 324.
[243] Deşi guvernele britanice postbelice au ţinut cu meticulozitate evidenţa soldaţilor britanici de la Kut, care muriseră în captivitate – 1755 dintr-un număr de 2592, conform lui Crowley (*Kut 1916*, p. 253) –, nu au dat dovadă de aceeaşi scrupulozitate în privinţa soldaţilor indieni, şi nici chiar în demersurile de repatriere a celor care supravieţuiseră. Conform lui Millar (*Death of an Army*, p. 284), diverşi supravieţuitori indieni de la Kut au continuat să apară în satele lor natale, după ce izbutiseră cumva să se întoarcă singuri acasă, chiar şi în 1924.
[244] Nash, *Chitral Charlie*, pp. 274–79.
[245] Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman*, p. 216.
[246] Ibid., pp. 216–17.
[247] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 59.
[248] Ibid., p. 386.
[249] Ibid., p. 25.
[250] Acesta poate fi găsit în Wingate Papers de la Durham University, în Dosarul W/137/7.
[251] Baker, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, pp. 98–99. Baker dă drept dată de începere a revoltei ziua de 10 iunie.

PARTEA A DOUA

8

Bătălia a început

În războiul din Hejaz, se luptă dervişii contra trupelor regulate, iar noi suntem de partea dervişilor.[252]

T. E. Lawrence, 3 noiembrie 1916

Pentru a alunga plictisul voiajului molcom şi torid pe Marea Roşie, ofiţerii de pe HMS *Lama* au organizat spontan un concurs de tir, în după-amiaza de 15 octombrie 1916, cea de-a doua zi de când plecaseră din Port Suez. Profitând de apele liniştite ale mării, au înşirat sticle pe una dintre balustradele vaporului comercial modificat pentru uzul armatei, după care s-au adunat în dreptul balustradei opuse, de unde urmau să tragă pe rând, cu arme de foc, în ţintele pe care îşi propuneau să le facă ţăndări.

Îndeletnicirea ofiţerilor nu prea era pe placul celui mai important pasager de pe *Lama*, secretarul pentru problemele Orientului al Marii Britanii în Egipt, Ronald Storrs. Sperase să aţipească un pic în lâncezeala de după prânz, dar a constatat că era imposibil cu atâtea rafale de împuşcături, mai ales din momentul în care ofiţerii de pe navă au trecut la faza tirului experimental cu o flintă turcească. „O detonaţie aproximativ egală cu aceea a unui tun de 18–pfunzi”, nota Storrs în jurnalul lui. „Mi-a venit ideea ca, la întoarcere, să opresc orice vas care se îndreaptă spre nord şi să mă urc la bord.”[253]

Unul dintre cei care se remarcau prin rezultate excepţionale în competiţia de tir era tovarăşul de călătorie al lui Storrs, T. E. Lawrence, care făcuse un hobby din tragerea la ţintă pe vremea când fusese la Karkemiş, devenind un ţintaş foarte abil. Exceptând pasiunea lui Lawrence pentru mânuirea armelor de foc, Storrs era foarte încântat de prezenţa prietenului său în această călătorie. În cele două voiajuri anterioare[254] pe Marea Roşie până la Jiddah, secretarul pentru problemele Orientului resimţise cu

disperare lipsa unei companii interesante. Deja în această călătorie, „supercerebralul” Lawrence îi ţinuse o prelegere minuţioasă despre cifrul Playfair, un sistem criptografic ingenios, pe cât de simplu de elaborat, pe atât de dificil de dezlegat, şi, aşa cum obişnuiau la Cairo, cei doi îşi petrecuseră o mare parte din timp discutând despre literatura şi arta clasică.

La fel ca în cazul călătoriilor anterioare ale lui Storrs la Jiddah, şi acest voiaj din octombrie era rezultatul Revoltei Arabe, datând acum de patru luni deja. Servind drept intermediar principal între guvernul britanic şi emirul Hussein în laborioasele negocieri care au dus la acel eveniment, era firesc ca secretarul pentru problemele Orientului să continue să joace acelaşi rol şi după ce bătălia a început. Prin octombrie 1916 totuşi, Revolta Arabă se apropia rapid de un punct de criză, punându-se de-a dreptul întrebarea dacă avea să mai rămână mult timp un domeniu de interes pentru Ronald Storrs sau oricine altcineva.

Faptul că era o acţiune slab pregătită şi pornită în pripă se oglindea şi în felul cum lumea exterioară ajunsese să afle iniţial de existenţa acestei Revolte Arabe. Momentul coincisese cu prima călătorie a lui Storrs în Arabia, în luna iunie.

Din diversele mesaje cifrate transmise în secret din Mecca, se aflase că data de lansare pentru această răscoală mult amânată fusese stabilită până la urmă pentru 16 iunie, motiv pentru care Storrs traversase din Sudan la Jiddah, în 1 iunie, pentru a se întâlni cu Abdullah, al doilea fiu al emirului şi – dacă acţiunea se declanşa – comandantul suprem al rebeliunii. Doar că Abdullah nu era de găsit pe nicăieri. După ce a trimis la Mecca un mesager, cu rugămintea ca Abdullah să vină pe coastă cât mai repede cu putinţă, Storrs şi-a petrecut următoarele patru zile patrulând pe lângă ţărmul arab, la bordul unei nave de război, în ideea de a surprinde vreun semn de activitate militară la turci sau la arabi. Dar anostele localităţi portuare i se păruseră şi mai soporifice decât de obicei.

În 5 iunie, solul se întorsese în sfârşit de la Mecca, aducând un mesaj de la Abdullah. „Mult onoratului şi

stimatului domn Storrs”, începea scrisoarea. „Regret profund că nu am posibilitatea să vă întâlnesc personal, dar treburi urgente m-au chemat altundeva, aşa că fratele meu va veni la dumneavoastră cu toate noutăţile.”[255] Fratele acela era Zeid, de douăzeci şi unu de ani, mezinul între cei patru fii ai lui Hussein, iar Storrs era îndrumat să se ducă la Samima, un sătuc de pe coasta mării, la sud de Jiddah, unde Zeid urma să-şi facă apariţia în dimineaţa următoare. Exasperat, probabil, de aceste complicaţii, Storrs a găsit totuşi un motiv să se mai liniştească, aflând de un lucru ciudat: conform trimisului său, data pentru lansarea revoltei fusese devansată din 16 în 10 iunie. Secretarul pentru problemele Orientului se resemnase deja de multă vreme cu ideea că în lumea arabă orarele se respectă doar arareori, însă nu-şi amintea de vreo ocazie când data fixată pentru un anumit eveniment să fi fost mutată *în faţă*.

Când, în cele din urmă, a luat legătura cu Zeid în dimineaţa următoare, deşi până la data revizuită a lansării mai erau doar patru zile, nu exista niciun indiciu de precipitare a lucrurilor. În schimb, misteriosul tânăr l-a poftit pe Storrs în cortul său militar ridicat pe plajă, unde s-a complăcut în amabilităţi şi flecăreli în timp ce slujitorul pregătea cafeaua. După ce cafeaua a fost servită, Zeid i-a înmânat lui Storrs un mesaj de la tatăl său, „scris execrabil”, în care acesta detalia planurile lui pentru viitoarea revoltă şi cerea, totodată, 70000 de lire sterline în aur, pentru susţinerea financiară a forţelor rebele. Când Storrs a insistat ca fiul lui Hussein să-i spună exact cum intenţionau să îl înfrângă pe inamic, a devenit evident că toate considerentele tactice rămâneau într-o fază rudimentară. „Îi vom soma pe turci să se predea”, a replicat Zeid, „şi îi vom împuşca dacă refuză.”

Secretarul pentru problemele Orientului abia mai reuşise să-şi stăpânească enervarea. Britanicii îi pompaseră aur şi puşti lui Hussein de multe luni deja, iar Storrs auzise aceste planuri măreţe – toate intacte, sub raportul nepunerii lor în aplicare – cam tot de atâta timp; aşa cum el şi alţi delegaţi britanici îl informaseră pe Hussein de nenumărate ori, până nu începea revolta nu avea să mai primească alte fonduri. Abia atunci când Storrs a reiterat

acest mesaj pe plaja din Samima, Zeid a catadicsit să strecoare o informaţie interesantă: „Atunci, sunt fericit să vă pot anunţa că [revolta] a început ieri la Medina”.

Luându-i valvârtej pe Zeid şi pe adjunctul său principal la bordul navei de război, Storrs i-a instalat pe cei doi la o masă de mic dejun amenajată la repezeală pe pasarela de la pupa, unde el şi cei doi ofiţeri de informaţii militare care îl însoţeau de la Cairo au încercat să stoarcă toate detaliile de la tânărul şeic. După ce a transmis urgent vestea la Cairo şi a compus repede nişte mesaje de felicitări pentru Hussein şi Abdullah, Storrs a adunat tot ce-a putut găsi la îndemână pentru a le trimite liderilor rebeliunii câteva stimulente imediate: 10000 de lire în aur din seiful vasului; cinci cartuşe de ţigări pentru Faysal şi Abdullah, cei doi fumători din familie; promisiunea unei mitraliere Maxim, care avea să fie livrată în decurs de o săptămână. În toată această activitate crucială, o micuţă gazelă de deşert, cumpărată dintr-un bazar de pe malul Mării Roşii, ca mascotă a vasului, aducea o notă de destindere, ba împungându-i cu coarnele pe musafiri, ca să fie băgată în seamă, ba mâncând toate ţigările pe care le găsea în jur.[256]

Durase ceva timp până ca liniile de luptă să se delimiteze clar în Hejaz. Profitând de elementul surpriză în primele zile, rebelii lui Hussein învinseseră rapid puţinele forţe turceşti de la Mecca şi, cu ajutorul unui bombardament naval lansat de britanici, cuceriseră şi portul Jiddah, care era un punct strategic foarte important. În Taif, „capitala de vară” a lui Hussein, situată în munţii din sudul oraşului Mecca, luptătorii lui Abdullah au pus stăpânire pe oraş, izolând garnizoana turcă, de circa trei sute de soldaţi, în fortul lor bine apărat. Lucrurile nu au mai mers la fel de bine la Medina, cel mai mare oraş din Hejaz. Acolo, rebelii, încurajaţi de vestea victoriilor rapide de la Mecca, s-au aruncat în ghearele unei garnizoane turceşti mult mai mare şi mai bine fortificată, cu circa zece mii de ostaşi, şi au fost măcelăriţi de focurile de mitralieră şi artilerie. La o lună după declanşarea revoltei, se instalase o stagnare periculoasă: forţele lui Hussein, ocupând ferm Mecca, Jiddah şi alte câteva localităţi sudice mai mici de pe coastă, iar turcii ocupând, la fel de ferm, punctul terminus

de cale ferată şi oraşul Medina, la circa 350 kilometri în nord de Mecca, precum şi oraşele de la Marea Roşie, situate în susul coastei.

Din punct de vedere politic, ştirea despre Revolta Arabă a fost primită cu bucurie la Cairo şi la Londra. Urmând relativ repede după catastrofele militare de la Gallipoli şi Kut, venea în sfârşit o veste bună şi din Orientul Mijlociu. Dar extrem de important era faptul că, rupând violent relaţiile cu Constantinopolul, Hussein – custodele celor mai sfinte simboluri ale islamului şi, totodată, unul dintre cei mai respectaţi conducători din lumea arabă – reuşise să anihileze teama persistentă că turcii şi germanii ar fi putut până la urmă să instige la jihadul panislamic pe care şi-l doreau.

Din punct de vedere militar însă, reacţia britanicilor a fost mult mai echivocă. Era clar că, odată ce rebelii arabi reuşeau să ţintuiască în Arabia efective numeroase din armata turcă, flancul drept al armatei britanice avea să fie mai protejat într-o ofensivă în Palestina, o operaţiune militară aflată acum în fazele de pregătire la Cairo. Pe de altă parte, neizbutind să incite la o răscoală mai amplă a arabilor – în Siria şi în alte provincii, revolta din Hejaz fusese întâmpinată cu o tăcere stăruitoare –, forţele lui Hussein rămâneau extrem de vulnerabile la un contraatac turcesc şi, ţinând seama de comportamentul lor defectuos de până atunci, era puţin probabil să facă faţă cu brio într-o astfel de încleştare armată. Într-o asemenea eventualitate, era necesar ca trupe şi material de război să fie dislocate din armata expediţionară britanică din Egipt, pentru a veni în ajutorul rebelilor, exact în momentul când comandantul acelei armate, generalul Archibald Murray, ţinea cu dinţii de toate resursele disponibile pentru ofensiva pe care o pregătea în Palestina.[257]

Iar acest scenariu avea să aducă un risc mult mai mare, făcând ca Revolta Arabă, atât de aplaudată de unii tacticieni militari britanici mai atenţi la interesele politice, să se transforme rapid în cel mai oribil coşmar al lor. Şi asta din cauză că, potrivit dictatului coranic, nu doar oraşele sfinte Mecca şi Medina erau zone interzise pentru „necredincioşii” din afara islamului, ci, într-o măsură doar

cu puţin mai mică, acest lucru era valabil pentru întregul Hejaz. Un indiciu în acest sens apăruse cu prilejul primei călătorii a lui Ronald Storrs în Arabia, în luna iunie, când Zeid refuzase să îi lase pe cei doi colegi ai lui Storrs din unitatea de informaţii militare să îl însoţească la ţărm; secretarul pentru problemele Orientului fiind nevoit să vină singur. În lunile următoare, Hussein născocise un fel de spaţiu de manevră, ce respecta prevederile textelor sfinte, pentru a permite unui grup foarte mic de ofiţeri britanici de logistică militară să organizeze o operaţiune de aprovizionare a frontului în oraşul de coastă Rabegh, dar restrângând prezenţa lor strict la linia ţărmului. Dacă i-ar fi lăsat să se aventureze mai mult în interiorul peninsulei, darămite să mai fi adus întregi unităţi de soldaţi creştini britanici, în eventualitatea unei înfrângeri majore a rebelilor, ar fi însemnat să facă exact jocul propagandiştilor turci şi să rişte sacrificarea tuturor celor vizaţi: Hussein, considerat drept un trădător nu doar pentru Imperiul Otoman, ci şi pentru întregul islam; intenţiile imperialiste ale Marii Britanii, angajată într-o nouă cruciadă, denunţate în faţa unei lumi musulmane turbate de furie.

În faţa acestei dileme, Marea Britanie a încercat să acţioneze simultan pe mai multe planuri, aducând armament şi aur rebelilor din Hejaz prin Rabegh, dar şi transportând în peninsulă orice trupe musulmane de care se puteau dispensa imediat – în primul rând, egipteni, împreună cu câţiva dezertori irakieni şi sirieni –, pentru a asigura instructajul militar necesar şi o mică prezenţă la faţa locului. Dar, în mod limpede, nu era suficient, iar spre sfârşitul verii 1916, când dezorganizarea rebelilor devenea tot mai evidentă, iar o contraofensivă turcească părea tot mai iminentă, disputa în Cairo şi Londra între cei care urmăreau o implicare mai profundă şi cei care îndemnau la o atitudine în continuare prudentă a căpătat conotaţii de profundă urgenţă. Emirul Hussein nu făcea nimic pentru a debloca situaţia. De fapt, spre mijlocul toamnei, pusese în operă şi el cam acelaşi gen de dispută, după cum sunau veştile de pe câmpul de luptă, ba respingând planurile de a aduce în peninsulă trupe nemusulmane, ba implorând să îi fie trimise imediat orice fel de trupe disponibile, iar periodic

alegând linia de mijloc şi cerând autorităţilor de la Cairo să ţină astfel de trupe pe picior de plecare, pentru o posibilă intervenţie în viitor.[258]

Prin octombrie însă, vremea pentru asemenea şovăieli luase sfârşit. Garnizoana turcă din Medina era acum mai puternică decât la începutul revoltei, primind întăriri pe calea ferată, şi recent respinsese un atac al rebelilor conduşi de Faysal, al treilea fiu al lui Hussein. Cu războinicii lui Faysal retraşi acum în munţi, apăreau semne clare că turcii se pregăteau de o ofensivă pornită din Medina, cu scopul dublu de a rupe în două armatele rebele şi de a recăpăta controlul asupra oraşului Mecca. Drept reacţie la această criză şi la apelurile tot mai disperate din partea fiilor lui aflaţi pe diferite fronturi de luptă, Hussein acceptase până la urmă o desfăşurare a trupelor britanice în Hejaz.

Această desfăşurare de trupe era ceea ce îl adusese pe Ronald Storrs la Jiddah pentru a treia oară. Ca răspuns la solicitarea lui Hussein şi în ciuda bombănelilor generalului Murray din Cairo, Comitetul Britanic de Război de la Londra tocmai aprobase ca o brigadă de trupe britanice să fie trimisă în Hejaz – cuprinzând undeva între trei mii şi cinci mii de soldaţi –, împreună cu o flotilă de avioane. Pentru secretarul responsabil cu problemele orientale, prilejul de a fi purtătorul unor veşti bune şi de a petrece un timp în compania lui T. E. Lawrence compensa măcar parţial dezgustul profund pe care îl simţea pentru aceste călătorii anoste şi pentru oraşul Jiddah în sine.

Lawrence ştiuse perfect ce dispută intensă generase Revolta Arabă în eşaloanele superioare ale maşinii de război britanice în lunile precedente. Şi asta atât mulţumită poziţiei privilegiate pe care o avea în cadrul aparatului de informaţii secrete din Cairo – revolta începuse după nici două săptămâni de la întoarcerea lui din Irak –, cât şi graţie prieteniei lui cu Storrs. Totuşi, întrucât specializarea lui era centrată cu precădere asupra Siriei, rămăsese cumva în afara mersului acestor dezbateri. De fapt, când se îmbarcase cu Storrs pe *Lama* în octombrie, contribuţia lui principală la efortul de război din Hejaz se rezumase la o activitate extrem de prozaică: mărcile poştale.

Gândindu-se cum să contracareze vălul de tăcere aşternut de Turcia asupra Revoltei Arabe în faza ei de început, lui Storrs îi venise ideea unei emisiuni de timbre poştale cu „Republica Hejaz”, o modalitate ieftină şi eficientă de a arăta lumii exterioare că se produsese o ruptură. Dar când îi ceruse emirului Hussein să îi dea un proiect islamic adecvat, schiţa primită de la acesta semăna straniu de mult cu un far englezesc. Storrs apelase atunci la ajutorul prietenului său specialist în problemele arabe, Lawrence, şi amândoi hoinăriseră pe îndelete o după-amiază întreagă prin Muzeul Arab din Cairo, în căutarea de motive decorative potrivite. Întrucât, aşa cum relata Storrs, „s-a văzut rapid că Lawrence avea deja sau asimilase imediat o tehnică de lucru completă privind reproducerile filatelice în culori”[259], secretarul pentru problemele Orientului i-a dat prietenului său sarcina să se ocupe de tipărirea timbrelor.

Proiectul cu mărcile poştale a coincis cu o perioadă extrem de incomodă pentru Lawrence. De când venise la Cairo, el şi celelalte personaje excentrice din mica unitate de informaţii speciale a lui Stewart Newcombe de la Savoy depinseseră oficial de armata britanică locală din Egipt, un aranjament care lui Lawrence îi convenea de minune, din moment ce altminteri ar fi însemnat să se subordoneze greoaiei şi crâncenei structuri ierarhice a Forţei Expediţionare Egiptene (FEE), sub comanda generalului Murray, armata „regulată” care avea misiunea de a purta război contra turcilor. Totuşi, în cadrul unei reorganizări birocratice din acea vară – una dintre cele cel puţin şase reorganizări din timpul războiului ale administraţiei britanice de la Cairo, care semănau haos de fiecare dată –, Lawrence fusese transferat la o unitate de informaţii aflată întru totul sub controlul FEE. Mai rău chiar, noile sarcini de serviciu îl plasaseră pe Lawrence sub conducerea unui comandant militar, pentru care nu avea aproape niciun respect, şi îl obligaseră să plece din Cairo la Ismailia, un oraş portuar de la canalul Suez, unde totul era adormit. Lawrence solicitase urgent să fie transferat înapoi la „Băgăreţi” (porecla pe care unitatea de informaţii din hotelul Savoy şi-o alesese de bună voie, ca o recunoaştere

a reputaţiei pe care o avea în cadrul birocraţiei militare), dar fusese refuzat la fel de urgent. „Eu am interpretat asta”, scria Lawrence, „nu fără unele dovezi amiabile, drept o metodă de a mă ţine departe de treburile arabe.”

Dar fiind atât de inventiv din fire, Lawrence s-a gândit să uzeze de marea lui capacitate de a agasa. Referindu-se la noii lui colegi din Ismailia, Lawrence nota: „Mă foloseam de orice ocazie pentru a le demonstra cât de ignoranţi şi ineficienţi erau în domeniul informaţiilor (deloc dificil!) şi îi iritam în continuare cu aerele (mele) literare, corectându-le din rapoarte infinitivele rupte prin adverbe după moda lui Shaw şi tautologiile”.[260]

Strategia a funcţionat. La sfârşitul lui septembrie 1916, aflând de apropiata călătorie a lui Ronald Storrs la Jiddah, Lawrence a cerut o permisie de zece zile de la noul lui post, pe care, deja exasperaţi, superiorii săi i-au acordat-o bucuroşi. Exact în acest mod şi fără vreo însărcinare oficială[261], decât aceea de a fi în anturajul lui Ronald Storrs, Lawrence s-a îmbarcat spre Arabia pentru prima oară.

La scurt timp după revărsatul zorilor în 16 octombrie, *Lama* intra în golful larg al portului Jiddah, îndreptându-se spre ţărmul îndepărtat şi adăpostit al radei portuare. În razele soarelui matinal, Lawrence a observat doar lumina şi umbra printre clădirile acelui oraş, în timp ce dincolo de ele era „spectacolul halucinant cu leghe după leghe de nisip monoton”. În timp ce vaporul se apropia de dană, Lawrence avea să resimtă un fenomen tipic pentru cei care vin în Arabia de pe mare, momentul când aerul rece marin se ciocneşte brusc cu aerul care suflă dinspre uscat. Aşa cum avea să scrie Lawrence, aceea a fost clipa când „arşiţa Arabiei a ieşit afară ca o sabie scoasă şi ne-a lovit amuţindu-ne”.[262]

A fost o întâlnire jenantă, tapetată cu politeţe britanică. Coborând de pe *Lama* înainte de amiază, Storrs şi Lawrence au pornit pe jos, pe străzile înguste din Jiddah, spre frumoasa clădire cu trei etaje din apropiere, în care se afla consulatul britanic, fiind întâmpinaţi acolo de reprezentantul oficial britanic, locotenent-colonel Cyril Wilson. Wilson şi-a condus musafirii într-o sală de recepţie,

răcoroasă şi plăcut adumbrită – nu era încă ora zece dimineaţa, dar clădirile văruite în alb din Jiddah radiau o strălucire orbitoare – şi a comandat să fie adusă trataţia.

Ronald Storrs îl cunoştea de multă vreme pe Wilson, un tip zvelt şi mustăcios, militar de carieră, care lucrase anterior în administraţia britanică din Sudan, dar trecerea timpului nu avusese efectul de a-i ameliora opinia pe care o avea despre acest om. Wilson i se părea obtuz şi iritabil, chiar un pic isteric – „total neadecvat pentru altceva dincolo de un post în administraţia vreunei provincii”[263], scrisese el cândva – şi de aceea absolut necorespunzător în funcţia pe care o preluase în iulie, ca reprezentant al Marii Britanii pe lângă „guvernul” din Hejaz al emirului Hussein. De fapt, principalul motiv pentru care Storrs, la Cairo, nu îşi formulase mai vehement obiecţiile faţă de alegerea lui Wilson, era frica teribilă ca omul să nu fie pus pe liber, iar în locul lui la Jiddah să fie trimis chiar el.[264]

În ceea ce îl privea, Wilson părea să deteste aceste vizite ale secretarului pentru problemele Orientului, deferenţa automată pe care i-o arătau emirul Hussein şi emisarii lui, în timp ce el, ofiţerul de la faţa locului, se ocupa de toată munca ingrată şi laborioasă a politicii britanice.

Existase, de asemenea, un mic incident între Wilson şi Lawrence. Cu câteva luni în urmă, la Cairo, locotenent-colonelul îl zărise pe Lawrence purtând acoperământul arab pentru cap, în timp ce era îmbrăcat în uniformă, şi îl mustrase aspru pentru această atitudine ofensatoare. Se părea însă că ofiţerul de informaţii nu pusese la inimă criticile referitoare la înfăţişarea sa, judecând după uniforma pătată de transpiraţie cu care Lawrence sosise la uşa consulatului.

Totuşi, întrucât toţi cei din sala de recepţie a consulatului erau britanici, niciunul dintre aceste resentimente nu a fost pomenit explicit sau indirect. În schimb, afişând o falsă colegialitate, Storrs şi Wilson au discutat despre situaţia curentă din Hejaz şi despre programul acelei zile. Respectând tradiţia arabă, prima prioritate era să îi facă o vizită de curtoazie şeicului Abdullah, aflat într-un bivuac la circa şase kilometri şi

jumătate de oraş, ca un preludiu al unei întâlniri mai substanţiale, care urma să se desfăşoare în acea seară la consulat. Lăsându-l pe Lawrence să îşi ocupe timpul după bunul lui plac, cei doi bărbaţi cu funcţii importante au plecat călare pe cai la tabăra lui Abdullah, înainte de amiază.

Când cei trei s-au reîntâlnit, după-amiază, la sediul misiunii diplomatice, veştile erau neplăcute. Sosise o telegramă de la Cairo, în care se anunţa că, în urma unei analize mai profunde, Comitetul de Război decisese să recheme la bază atât brigada de trupe britanice, cât şi flotila de avioane, ce ar fi urmat să sosească în curând la Rabegh. Iar, pentru ca situaţia să se înrăutăţească şi mai mult, plata de 10000 de lire în aur, cu care Storrs călătorise la bordul vasului *Lama*, pentru a-i fi remisă lui Abdullah, se suspenda cel puţin temporar. După vizita lor din acea dimineaţă la Abdullah, unde fuseseră beneficiarii unei opulente ospitalităţi arabe, Storrs şi Wilson se cam îngrozeau la gândul iminentei vizite a şeicului la consulat.

Însoţit de alaiul său compus din curteni şi sclavi în costume somptuoase, Abdullah a sosit la scurt timp după ora cinci după-amiază. Prima impresie a lui Lawrence a fost că Abdullah era un om foarte jovial – poate mai ales acum, după recenta biruinţă a lui Abdullah în oraşul Taif, unde garnizoana turcă se predase în cele din urmă, după ce rezistase multă vreme asaltului –, cu o undă de senzualism; deşi nu avea încă treizeci şi cinci de ani, şeicul începuse să se împlinească la faţă, ca un om care gustă plăcerile vieţii şi îşi satisface poftele. Dar jovialitatea lui nu a durat mult. După amabilităţile sofisticate care însoţesc îndeobşte asemenea întâlniri, nici n-au apucat bine Abdullah şi locotenenţii lui să se instaleze în sala de recepţie a consulatului, când Wilson a şi început să citească cu voce tare din telegrama primită de la Cairo, în timp ce Storrs traducea în arabă. Abdullah asculta cu un stoicism greu-de-desluşit.

După ce lectura s-a încheiat, Abdullah a început să îşi pledeze cazul în faţa lui Storrs, o cotitură în conversaţie pe care secretarul pentru problemele orientale s-a grăbit să o preîntâmpine, explicând că el nu avea absolut niciun fel de

autoritate în chestiunile militare. Era o afirmaţie mai mult decât nesinceră, venind din partea omului care elaborase în scris propunerea secretă iniţială adresată lui Hussein în 1914, iar pentru prima oară, britanicii din cameră au fost martori la o izbucnire de furie din partea lui Abdullah: „Să-mi fie cu iertare,” l-a întrerupt el, „dar scrisoarea dumitale şi mesajele voastre au început acest lucru cu noi, şi aţi ştiut asta de la început, şi dinainte de început chiar”.

Puşi la punct aşa cum meritau, Storrs şi cei doi compatrioţi ai lui au ascultat în tăcere cum musafirul lor a ţinut un lung solilocviu despre sumbra stare de lucruri existentă în acel moment în Hejaz şi rolul esenţial pe care Marea Britanie îl avusese în inducerea unei asemenea situaţii. „A prezentat concis şi relativ corect un istoric al negocierilor”, nota cu părere de rău Storrs în jurnalul lui, „citând de câteva ori promisiunea [guvernului Majestăţii Sale] că noi vom face tot posibilul să îi ajutăm pe arabi.”

Conversaţia a durat cam două ceasuri, Abdullah subliniind dificultăţile pe care le întâmpina în prezent, iar Storrs şi Wilson promiţând să facă tot ce le stătea lor în putere pentru a determina anularea acestei ultime decizii. Spre sfârşitul întâlnirii, şeicul a trecut la sarcina pe care era limpede că îşi dorea să o evite: o convorbire cu tatăl lui pentru a-i da aceste informaţii. A fost adus aparatul de telefon al consulatului, de la care s-a sunat la numărul privat al emirului Hussein, Mecca 1.

Spre surprinderea lui Storrs, emirul nu s-a arătat prea dezamăgit de vestea primită, reafirmându-şi deplina încredere în partenerii lui britanici şi convingerea că totul se va rezolva în final. Când, într-un final, Abdullah a plecat din clădirea misiunii diplomatice în acea seară, urmând să revină a doua zi dimineaţă, gazdele lui britanice au rămas, cum avea să relateze Storrs, „într-o stare de admiraţie pentru el şi de dezgust pentru noi înşine”.[265]

Cel care vorbise foarte puţin, sau poate deloc, pe parcursul acelei lungi şi tensionate întâlniri era T. E. Lawrence. Motivul, cel puţin parţial, părea evident: Lawrence nu avea nicio însărcinare oficială care să justifice prezenţa lui acolo, or a formula neîntrebat vreo opinie la o asemenea reuniune dificilă ar fi însemnat o încălcare

flagrantă a protocolului. În acelaşi timp, această distanţare i-a permis lui Lawrence să îl studieze atent pe Abdullah – sau cum descria chiar el, „să pândesc efectul, să îl urmăresc, să îl critic”.[266]

Dacă emirul Hussein era liderul spiritual incontestabil al Revoltei Arabe, Abdullah în schimb era feldmareşalul incontestabil; atât de evident era acest lucru în rândul ofiţerilor de armată şi al diplomaţilor britanici angajaţi în afacerea Hejaz, încât nici măcar nu se discutase vreodată despre acest lucru. Abdullah era fiul în care tatăl său avea cea mai mare încredere, emisarul pe care îl trimisese la Cairo în 1914, pentru a sonda atitudinea britanicilor în privinţa planurilor lui secesioniste, comandantul militar care reuşise să cucerească Taif, reprezentantul familiei care venea şi negocia cu consilierii lor britanici.

Chiar de la această primă întâlnire, Lawrence a avut dubiile lui. În ciuda atmosferei sumbre a conversaţiei de la consulat, el intuia la Abdullah „o voioşie constantă”, o mină de politician sagace, dar nu neapărat şi sincer, un om de o ambiţie covârşitoare. Dar asta nu era tot. Studiind cu migală rapoartele de informaţii speciale venite din Hejaz în ultimele patru luni, Lawrence încercase să analizeze de ce revolta ajunsese în această fază de stagnare sinistră, după un început atât de promiţător. Conchisese că, în esenţă, ceea ce lipsea la această revoltă era conducerea adevărată, „nu intelectul, nici judecata, nici înţelepciunea politică, ci flacăra entuziasmului care să aprindă focul în deşert”. Revolta Arabă avea nevoie de un profet, şi pe măsură ce acea întâlnire de la consulat se prelungise, „am devenit din ce în ce mai sigur că Abdullah era prea echilibrat, prea rece, prea spiritual pentru a fi un profet – în special un profet înarmat care, dacă istoria nu minte, să învingă în revoluţii”.

Dacă Lawrence s-ar fi apucat să le comunice reflecţiile lui celor doi colegi ai săi, ar fi declanşat o reacţie evidentă: cui îi pasă ce gândeşti tu? Dar Lawrence nu a dat glas gândurilor lui. Oricum, pare limpede că deja în seara de 16 octombrie, când nu trecuse nici măcar o zi de când sosise în Arabia, Lawrence îşi propusese să calculeze o nouă traiectorie pentru Revolta Arabă, în virtutea căreia el să

dobândească un rol central. Rolul acesta, aşa cum el însuşi l-a descris într-un moment de profundă siguranţă de sine – sau halucinantă aroganţă, depinde de perspectivă – era „să găsească acel spirit magistral, încă necunoscut, al întregii acţiuni, şi să măsoare capacitatea lui de a împinge revolta spre ţelul pe care eu i l-am conceput”. Totuşi, pentru ca aşa ceva să se întâmple, avea să fie nevoie de discreţie din partea lui Lawrence, o abilitate de a rămâne reţinut în vorbe şi în fapte, căutând însă pe ascuns acele ocazii care să-i permită să-şi împlinească planul. Pe parcursul acelei întâlniri cu Abdullah, Lawrence identificase prima lui ocazie, pe care avea să încerce să o valorifice încă din dimineaţa următoare.

Dar acea lungă zi de 16 octombrie 1916 nu se încheiase încă: Lawrence urma să întâlnească încă o personalitate a cărei prezenţă avea o mare influenţă asupra Hejazului şi care, prin exemplul negativ, avea curând să clarifice şi mai bine misiunea pe care Lawrence şi-o făurea pentru sine.

*

Spre sfârşitul dineului din acea seară la sediul misiunii franceze din Jiddah, colonelul Édouard Brémond a ridicat paharul cu şampanie pentru a închina în onoarea oaspeţilor săi britanici. „Tocmai am aflat”, a anunţat el, „că singura mea rudă de sex bărbătesc, care până acum nu murise şi nici nu suferise vătămări în război, a fost grav rănită. De aceea, este o datorie şi o mândrie pentru mine să beau în cinstea Alianţei şi să spun cât de mare este satisfacţia mea de a fi asociat cu englezii.”

Acest moment patetic din seara de 16 octombrie l-a impresionat profund pe Ronald Storrs. „Absenţa atât de ne-franceză a oricărui *panaş* din alocuţiunea lui a fost foarte emoţionantă. Am băut pentru însănătoşirea vărului lui şi succesul Misiunii franceze.”[267]

Ajuns acum la vârsta mijlocie şi deja cam corpolent la cei patruzeci şi şapte de ani ai lui, Brémond era prototipul soldatului imperial francez, călăuzit de o nestrămutată credinţă atât în măreţia naţiunii sale, cât şi în justeţea unei *mission civilisatrice*, de a răspândi cultura şi iluminismul

galic printre dezmoşteniţii acestei lumi. Aproape pe toată durata carierei lui militare, fusese la post în coloniile Franţei din nordul Africii, Algeria şi, apoi, Maroc, iar din experienţele lui în luptele cu triburile rebele dobândise renumele de a fi un expert în arta războiului neregulat. Avansările au venit constant, deşi nespectacular: supraveghetor al poliţiei porturilor marocane, adjunct al comandantului misiunii militare franceze în Maroc, administrator al oraşului Rabat.[268]

În perioada imediat premergătoare Primului Război Mondial, Brémond fusese rechemat în Franţa şi trimis de urgenţă pe front. Asemenea atâtor ofiţeri francezi în acea oribilă primă lună de război, misiunea lui Brémond acolo a fost jalnic de scurtă, încheindu-se atunci când a fost împuşcat în piept, în timp ce îşi conducea oamenii în luptă la frontiera cu Belgia. După ce s-a însănătoşit de pe urma rănilor, i s-a încredinţat comanda unui regiment de infanterie, al 64-lea, unde în următorii doi ani a văzut cum camarazii săi militari, la fel ca şi rudele lui de sex bărbătesc, au căzut rând pe rând în măcelul de pe frontul de vest. O posibilă eliberare din acel calvar s-a ivit în vara anului 1916, odată cu izbucnirea Revoltei Arabe. Luând decizia de a trimite o mică misiune militară în regiune, Ministerul francez al Apărării se gândise la Brémond – „un far profesionist în războiul cu indigenii, un succes în Africa franceză”[269] –, găsind astfel omul ideal pentru a o conduce.

De fapt, colonelul era candidatul perfect, din raţiuni care depăşeau cu mult îndelungata lui experienţă în lumea musulmană. Ca în cele mai multe dintre activităţile diplomaţiei franceze în teatrul de război din Orientul Mijlociu, exista şi în cazul misiunii franceze din Hejaz o agendă secretă, care necesita atât viclenie, cât şi făţărnicie, pentru a fi pusă în aplicare. Norocul făcea ca aceste trăsături să fie bine reprezentate în persoana lui Édouard Brémond.

Încurajarea arabilor la revoltă fusese, desigur, o operaţiune britanică de la bun început şi care, atunci când a ajuns la urechile francezilor, cu proiectele lor de factură imperială vizând Siria şi Libanul, a creat o stare de mare nervozitate. Neliniştile lor se mai domoliseră odată cu

semnarea acordului secret Sykes-Picot, în care erau stipulate pretenţiile lor, însă reveniseră în forţă atunci când Revolta Arabă a devenit o realitate. Lăsând la o parte toate vorbele frumoase despre o Antantă cordială, francezii nu aveau încredere, pur şi simplu, că aliaţii lor îşi vor respecta promisiunile în regiune, mai ales că prin revolta din Hejaz dezlănţuiseră acum o forţă revoluţionară care putea deveni de nestăpânit, chiar dacă britanicii nu ar fi dorit asta. Teama francezilor se adâncise şi mai mult atunci când propunerea lor de a trimite o forţă militară simbolică în regiune, ca o modalitate de a proteja revendicările lor viitoare şi de a monitoriza evenimentele la faţa locului, a fost refuzată politicos, dar ferm de către britanici; situaţia din Hejaz era atât de versatilă şi delicată, argumentase Londra, încât introducerea unei alte prezenţe militare străine exact atunci nu putea decât să complice lucrurile.

Aşa că francezii au ales, în schimb, metoda calului troian. Unitatea militară de două sute de oameni, care a plecat pe mare din portul Marsilia sub comanda colonelului Brémond în august 1916, se numea oficial misiunea militară franceză în Egipt. Britanicii nu aveau cum să interzică o asemenea misiune venită de la cel mai apropiat aliat al lor, chiar dacă nu puteau să nu se întrebe ce intenţionau soldaţii francezi să facă, de fapt, în Egipt. La asta, colonelul Brémond avea răspunsul pregătit: să faciliteze trecerea pelerinilor musulmani din teritoriile franceze, în special Maroc şi Algeria, care mergeau să se închine la Mecca. Nici la asta britanicii nu prea aveau cum să obiecteze, din moment ce armata şi marina lor asigurau deja protecţia necesară miilor de musulmani egipteni şi indieni plecaţi în pelerinaj la Mecca.

Iar ultima etapă din această mică uneltire stârnise până şi admiraţia, ce-i drept înciudată, a britanicilor, pentru extraordinara ei îndrăzneală. Însoţind un grup de pelerini marocani la Jiddah, la mijlocul lui septembrie, Brémond debarcase, se ocupase de închirierea unui clădiri suficient de impozante şi anunţase sosirea misiunii militare franceze în Hejaz.[270] Foarte rapid, a trimis o telegramă Ministerului francez al Afacerilor Externe, cerând înfiinţarea de urgenţă a unei misiuni diplomatice permanente pe lângă

administraţia lui Hussein. Când această solicitare a fost aprobată, prezenţa diplomatică şi militară a francezilor în Arabia era, din punct de vedere tehnic, egală cu cea a britanicilor, un fapt împlinit pe care Londra nu avea cum să îl contracareze; în fond, putea argumenta Parisul, iată ce ocazie formidabilă pentru cei doi mari aliaţi de a conlucra pentru viitorul regiunii de pe poziţii de egalitate, ceea ce, desigur, nu putea decât să consolideze şi mai mult eterna lor prietenie. Aceasta era situaţia pe care au găsit-o Storrs şi Lawrence, când au ajuns la Jiddah, la mijlocul lui octombrie.

Dar viclenia lui Brémond nu se limita la şmecheria de care se folosise pentru a-şi instala misiunea franceză în Hejaz, ci se extindea la ţelul însuşi al acestei misiuni. Aşa cum a explicat în timpul acelui dineu de la consulatul francez, în 16 octombrie, rolul său declarat în Hejaz era de a arăta sprijinul Franţei pentru Revolta Arabă şi de a determina modul în care francezii ar putea fi de ajutor. Rolul lui nemărturisit însă era de a încerca să limiteze anvergura acelei revolte, de a o ţine departe, împreună cu aspiraţiile ei pentru un stat arab, de teritoriile arabe la care Franţa jinduia în epoca de după război. Cât despre cum s-ar fi putut realiza acest lucru, Brémond avea un plan clar, dar prin excelenţă cinic.

Mai presus de toate, le-a explicat el oaspeţilor lui britanici în acea seară, arabii nu trebuiau să fie lăsaţi să cucerească Medina. Atâta vreme cât garnizoana turcească de acolo rezista şi atâta vreme cât arabii se concentrau cu trup, suflet şi bani în capturarea ei, rebeliunea rămânea cantonată doar în Hejaz. Dacă Medina ar cădea, a avertizat el, atunci arabii şi-ar îndrepta fireşte atenţia spre nord, pentru a-i elibera de sub jugul turcesc pe fraţii lor arabi din Palestina, Siria şi Irak, o campanie care ar intra inevitabil în conflict cu scopurile imperiilor, francez şi britanic, în acea regiune.[271]

Era o strategie concepută poate cu sânge rece, dar absolut strălucită în simplitatea ei: dacă a încerca să ajuţi o rebeliune străină să izbândească era întotdeauna o chestiune problematică, a aranja ca acea rebeliune să *nu* izbândească era infinit mai uşor.

Totuşi, la acel dineu de la consulatul francez, colonelul Brémond se baza pe cel puţin două mari concepţii greşite. Prima se referea la ideea că acest element de maşinaţie subversivă – a acorda sprijin Revoltei Arabe ca mijloc de a o submina – era cu adevărat necesar. Dacă Brémond ar fi ştiut de Acordul Sykes-Picot, în care era prevăzut ca Siria şi Libanul să le revină francezilor, poate că s-ar fi arătat mult mai binevoitor faţă de mersul viitor al Revoltei Arabe. Însă textul Sykes-Picot era cunoscut doar de câţiva demnitari francezi, iar din acel grup nu făceau partea birocraţii din armată şi din Ministerul de Externe, care aveau sarcina de a apăra pretenţiile Franţei în Orientul Mijlociu. Părea incredibil, dar aceste informaţii nu-i fuseseră comunicate nici chiar omului trimis în Arabia, pentru a servi drept gardian în prima linie al acestor pretenţii teritoriale.[272]

A doua concepţie greşită a lui Brémond venea din presupunerea că, aşa cum a declarat în faţa oaspeţilor săi britanici din acea seară, se afla printre prieteni – sau cel puţin printre oameni cu opinii imperialiste similare. Se înşela, mai ales în privinţa tânărului căpitan britanic care şedea la masă şi nu vorbea aproape deloc. După cum Brémond avea să descopere curând, în T. E. Lawrence avea un opozant formidabil. Mai mult chiar, avantajul trecuse acum de partea lui Lawrence. La consulatul francez, Brémond pusese toate cărţile pe masă; Lawrence nu dezvăluise nimic.

Precedat de o legiune de sclavi, Abdullah şi-a făcut intrarea în curtea consulatului britanic călare pe o iapă albă, aproximativ la ora zece în dimineaţa următoare. Părea mai sumbru decât în ziua precedentă şi, după ce s-au instalat în sala de recepţie a consulatului, a explicat de ce. Tocmai primise o telegramă de la fratele său Faysal, din bivuacul acestuia aflat în munţi, la nord de Rabegh, prin care îi raporta că două avioane de război turceşti bombardaseră corturile în după-amiaza precedentă; deşi daunele nu erau mari, atacul semănase groaza printre membrii triburilor, majoritatea nemaivăzând până atunci vreodată asemenea maşinării zburătoare. Ştirea era deosebit de pertinentă, ţinând seama că bombardamentul

survenise exact în ziua când britanicii anulaseră planul de a trimite o flotilă de aeronave în Arabia.

De data asta, Lawrence a intervenit în discuţie, sugerând că această demonstraţie de forţă din partea turcilor nu trebuia să creeze prea multă panică. „Foarte puţine avioane turceşti supravieţuiesc mai mult de patru sau cinci zile”[273], a explicat el cu nonşalanţă.

Probabil că, auzind acest comentariu, Abdullah l-a remarcat efectiv pe Lawrence – o prezenţă doar de fundal, în ziua precedentă – pentru prima oară. Curând, a avut ocazia să se uite şi mai atent la el, atunci când conversaţia a abordat tema amplasării diferitelor trupe turceşti în Orientul Mijlociu. „Pe măsură ce erau rostite denumiri siriene, cercheze, anatoliene, mesopotamiene”, îşi amintea Storrs, „imediat Lawrence spunea cu exactitate care unitate [turcească] se afla în fiecare poziţie, până când, uluit, Abdullah s-a întors spre mine: «Omul acesta e Dumnezeu, ca să le ştie pe toate?»„

În memoriile lui, Storrs atribuia remarcabila performanţă a prietenului său din acea dimineaţă fericitei coincidenţe izvorâte din truda minuţioasă a lui Lawrence în camera hărţilor de la Cairo. Poate aşa era, sau poate că Lawrence doar improviza, ca să epateze. În ambele variante, efectul a fost acelaşi, oferindu-i lui Lawrence platforma pe care să-şi poată desfăşura planul.

Principala dificultate întâmpinată de britanici în acţiunea de sprijinire a Revoltei Arabe, i-a explicat el lui Abdullah, era lipsa unor informaţii solide despre ceea ce se întâmpla efectiv pe teren. Era nevoie de un observator obiectiv, care să poată capta atenţia tacticienilor militari britanici, furnizând un raport cuprinzător asupra situaţiei, atât în ceea ce priveşte problemele care existau la oleoductul de alimentare în portul Rabegh, cât şi în ceea ce priveşte necesităţile logistice ale forţelor lui Faysal, aflate la nord, în munţi. Întrucât timpul era în mod limpede un factor esenţial, Lawrence s-a oferit să fie el omul care să aducă la îndeplinire această misiune.

Era o propunere destul de inofensivă, pe care Abdullah a acceptat-o imediat, sugerând că, după ce Lawrence ajungea la Rabegh, avea să aranjeze ca Faysal să coboare

din munţi pentru a se întâlni cu el. Dar Lawrence a obiectat, politicos, la această propunere. El avea nevoie să evalueze personal situaţia din peninsulă, ceea ce însemna că el trebuia să meargă la Faysal, şi nu Faysal să vină la el. Ţinând seama de restricţiile severe împotriva călătoriei unor nemusulmani în interiorul peninsulei, cererea lui părea îndrăzneaţă. Chiar şi Cyril Wilson, care se întâlnise cu Faysal de două ori şi pe care emirul Hussein îl respecta enorm, nu avusese voie decât să coboare de pe vas în oraşele portuare şi să aştepte apariţia lui Faysal.

Când Storrs s-a alăturat efortului de persuasiune, până la urmă Abdullah a acceptat ideea – determinat, negreşit, şi de situaţia dificilă în care se aflau forţele arabe –, însă decizia finală urma să îi aparţină redutabilului Hussein. Aşa cum se aştepta Abdullah, tatăl său s-a arătat extrem de nehotărât faţă de planul propus, atunci când l-au sunat la Mecca, făcându-l pe Storrs să ia receptorul în mână ca să vorbească direct cu el.

„Storrs când se dezlănţuia verbal era o încântare să-l auzi, măcar pentru felul cum vorbea araba”, avea să-şi amintească Lawrence, „mai ales că oferea totodată o lecţie oricărui englez în viaţă despre cum să tratezi cu aceşti orientali, suspicioşi şi îndărătnici de felul lor. Era aproape imposibil să-i rezişti mai mult de câteva minute, iar în acest caz, de asemenea, a ieşit cum voia el.”

Dar era o victorie limitată. Tot ce s-a putut obţine de la Hussein a fost ca Lawrence să se ducă la Rabegh, iar acolo să aibă o întâlnire cu fiul său cel mare, Ali; dacă „socotea oportun”, Ali urma să aranjeze deplasarea lui Lawrence spre interiorul peninsulei pentru a se întâlni cu Faysal. Nu era greu să-ţi imaginezi cum ar fi putut să se încheie această tentativă. Se ştia că Ali era precaut din fire, iar pentru oamenii precauţi răspunsul prestabilit este întotdeauna *nu*. Storrs şi Lawrence au decis să urnească lucrurile şi mai mult, când Abdullah a revenit la consulatul britanic la cină, în acea seară.

La acea cină, Storrs şi Lawrence l-au pisat pe Abdullah să compună nişte scrisori de recomandare oficiale către Ali şi Faysal, considerând că în felul acesta şansele ca Lawrence să primească permisiunea de a călători în

interiorul Arabiei aveau să sporească substanţial. Iniţial, Abdullah a avut mari reţineri să le facă pe plac, dar, obţinând telefonic aprobarea tatălui său, relata Lawrence, Abdullah s-a apucat până la urmă „să îi dea instrucţiuni scrise clare lui Ali ca să mă urce în şa, cât mai bine şi mai rapid cu putinţă, şi, dându-mă pe mâini sigure, să mă trimită în tabăra lui Faysal”.

Devreme, în dimineaţa de 19 octombrie, HMS *Lama* a ieşit din portul Rabegh. Până la capătul vieţii, Ronald Storrs va păstra în minte imaginea lui Lawrence stând în picioare pe chei şi fluturând din mână, în semn de la revedere, spre nava pe care Storrs a pornit înapoi spre Egipt. Începuse astfel aventura lui Lawrence în Arabia.

Intuiţia lui Lawrence în privinţa lui Ali s-a dovedit absolut corectă; fiul cel mare al lui Hussein a rămas înmărmurit, când i-a fost înmânată scrisoarea de la Abdullah, conţinând permisiunea expresă a tatălui lor de a-l lăsa pe tânărul căpitan de armată britanic să călătorească prin ţară. Totuşi, cu lealitatea profundă pe care toţi fiii lui Hussein o manifestau faţă de tatăl lor, Ali nu a avut încotro, decât să consimtă, după care s-a apucat să aranjeze călătoria lui Lawrence.

Situat la marginea unei câmpii late şi pustii, portul Rabegh, mic şi comun, nu părea un loc care să poată reţine prea mult timp atenţia cuiva, darămite să mai fie şi pivotul strategic în războiul pentru supremaţie în peninsula Arabia. Cu toate astea, situat la jumătatea distanţei dintre Mecca şi Medina, Rabegh era un popas crucial în „drumul pelerinilor” – un fel de potecă pentru cămile, marcată de mormane de pietre – care lega aceste două oraşe sfinte, ceea ce însemna că stătea de-a dreptul în calea oricărei armate turceşti care s-ar fi deplasat spre sud, ca să recucerească Mecca. Rabegh era, de asemenea, principalul punct de transbordare pentru proviziile şi armele britanice venind din Egipt, pentru a fi distribuite rebelilor care luptau în interiorul ţării – sau *a nu fi distribuite*, ci pur şi simplu evaporându-se undeva pe drum, cum părea să se întâmple tot mai des.

Chiar dacă Rabegh nu era un loc prea atrăgător, cele două zile şi jumătate pe care Lawrence le-a petrecut acolo i-au oferit prilejul de a se întâlni cu alţi doi fii ai emirului Hussein şi de a-i supune aceluiaşi studiu de caracter, pe care îl efectuase şi în cazul lui Abdullah în Jiddah.

Printr-o coincidenţă, Zeid, mezinul, sosise de curând ca să-l ajute pe Ali să rezolve problemele liniei de aprovizionare. Frate vitreg cu ceilalţi trei fii ai lui Hussein, Zeid era un tânăr chipeş de douăzeci de ani, care moştenise tenul pal şi trăsăturile mai delicate ale mamei lui, care era turcoaică. Deşi, în mod limpede, era foarte inteligent, faptul că era atât de tânăr şi că nu avea alură de arab l-ar fi împiedicat să devină un comandant al rebelilor, chiar şi să fi avut stofă de conducător, ceea ce nu avea. „Îi place să călărească tot timpul şi să joace feste”, nota Lawrence. „Amuzant în felul lui şi, poate, nefiind atât de aprig, un pic mai echilibrat decât fraţii lui. Timid.”[274]

În ciuda circumstanţelor tensionate în care s-au întâlnit prima oară, Lawrence a ajuns repede să îl placă pe Ali. „Atitudinea lui era demnă şi admirabilă, dar directă”, scria el, „şi m-a frapat prin alura lui de gentleman agreabil şi serios.”[275] Dar fiul cel mare al lui Hussein părea un om melancolic şi obosit, cu pielea pământie, cu gura „tristă şi colţurile buzelor căzute”, părând de aceea mai bătrân decât cei treizeci şi şapte de ani pe care îi avea. Fără să vrea parcă nimic pentru el, remarca Lawrence, Ali avea tendinţa de a se lăsa influenţat cumva de orice personalitate mai dinamică din preajma lui, ceea ce nu era nicidecum caracteristic pentru un conducător înnăscut. Totuşi, în comparaţie cu Abdullah, Lawrence îl prefera pe Ali, notând că „dacă Faysal se va dovedi a nu fi un profet, revolta ar scoate-o la capăt destul de bine cu un conducător în persoana lui Ali”.[276] Posibil, dar era o estimare de circumstanţă, care ridica mult ştacheta pentru întâlnirea lui Lawrence cu Faysal.

A pornit la drum pentru acea întâlnire în seara de 21 octombrie. Ca o dovadă a seriozităţii cu care Ali s-a ocupat de pregătirea călătoriei – o parte din distanţa de aproximativ o sută şaizeci de kilometri traversa regiuni controlate de triburi ostile revoltei – au fost precauţiile

minuţioase pe care le prevăzuse, păstrând secretul despre deplasarea şi destinaţia lui Lawrence, chiar şi faţă de cei mai apropiaţi sclavi ai săi. Pentru a servi drept călăuze ale lui Lawrence, Ali alesese doi dintre cei mai credincioşi subalterni ai lui, un tată şi fiu care, conform legii nescrise a triburilor arabe, aveau datoria să-l apere cu preţul vieţii lor pe omul de care răspundeau. Apoi, Ali i-a instruit pe cei trei bărbaţi să evite toate aşezările de pe ruta lor şi să călătorească mai ales noaptea, spunându-i lui Lawrence să poarte un acoperământ arab pentru cap, peste uniforma militară, pentru ca la lumina lunii să lase impresia de la distanţă că ar fi arab.

În ciuda pericolelor la care se puteau aştepta, la foarte scurt timp după ce au pornit la drum pe Lawrence au început să-l preocupe nişte lucruri mult mai banale, cumplitul disconfort fizic de a călări din nou pe o cămilă, după doi ani de stat pe scaun la birou, în hotelul Savoy. Având în vedere că la o cămilă şira spinării, proeminentă şi îngustă, se găseşte imediat sub piele, a călări pe o cămilă este complet altceva decât a călări pe un cal, fiind mai degrabă ca şi cum ai sta pe o tijă de metal care se leagănă întruna. Chiar şi cel mai bun model de şa beduină – un fel de ramă din lemn şi piele, acoperită cu pături – nu poate atenua prea mult durerea pentru un călăreţ ageamiu. Cei mai mulţi începători în arta de a călări pe o cămilă nu pot, în general, să îndure suferinţa mai mult de două sau trei ceasuri fără pauză, dar lui Lawrence nu-i era rezervat un asemenea răsfăţ pe parcursul acestei călătorii; dimpotrivă, în faţa lui se aşternea un calvar de vreo treizeci de ore în şa, întrerupt doar de două scurte halte. Şi-a dat ghes să suporte, amintindu-şi de extraordinara capacitatea de rezistenţă pe care o avusese în trecut – în excursiile lui cu bicicleta prin Franţa, în drumeţia de aproape două mii de kilometri prin Siria – şi gândindu-se tot timpul că la celălalt capăt al traseului îl aştepta ultimul dintre fraţii Hussein, omul care putea să se dovedească a fi „profetul” căutat de el.

În ciuda disconfortului călătoriei – sau poate ca o modalitate de a nu-i mai da atenţie – Lawrence a studiat minuţios terenul pe care îl străbăteau, notând din mers

observaţii în carneţelul lui militar. Traversa un ţinut pe care doar câţiva străini îl mai văzuseră vreodată, meleaguri unde cultura specifică deşertului rămăsese aproape neschimbată de mii de ani, dar prezentând suficiente similarităţi cu Siria, atât de bine cunoscută lui, încât să aibă acum o senzaţie de dezorientare. În Siria, făcuse un hobby din a desluşi structura complicată a clanurilor şi a triburilor, regulile complexe care guvernau interacţiunea lor, însă în Arabia aceste reguli păreau să fie mult mai stratificate şi mult mai rigid respectate.

„Fiecare deal şi vale de aici aveau un proprietar recunoscut [de toţi]”, scria el, „şi [care] nu pregeta să apere acest drept al familiei sau al clanului său contra oricărei agresiuni. Chiar şi puţurile şi copacii aveau stăpânii lor, care îi lăsau pe alţii să folosească lemnele şi să bea apă, atâta cât le era de trebuinţă, dar care opreau imediat pe oricine ar fi încercat să le exploateze în folos personal... În deşert prevala un fel comunism smintit, în virtutea căruia Natura şi elementele puteau fi folosite de orice persoană venită cu bune intenţii, pentru uzul propriu, dar atât.”[277]

În Siria, pedeapsa pentru încălcarea legilor nescrise era cel mai adesea ostracizarea, poate o amendă sub forma vreunei oi confiscate; în ţinuturile aride şi necruţătoare ale Arabiei, pedeapsa era moartea.

Dar rămânând acelaşi antropolog amator pasionat, Lawrence observa totodată topografia regiunii Hejaz cu ochi de militar: unde puteau fi găsite sursele de apă, traseele pe care armata s-ar putea deplasa în condiţii optime. În acest fel, a descoperit un neajuns flagrant în planul de intervenţie al armatei sale.

Pregătind apărarea portului Rabegh – ceea ce, prin definiţie, însemna şi apărarea oraşului Mecca –, ofiţerii britanici care îi îndrumau pe rebeli identificaseră pe hartă cele mai plauzibile tactici de apropiere ale turcilor, bazate pe existenţa unor drumuri şi a surselor de apă, şi prevăzuseră în consecinţă amplasarea şi construirea la distanţă a unor posturi de pază. Dar în timpul călătoriei spre tabăra lui Faysal, Lawrence a descoperit întâmplător două fire de apă sezoniere, care nu figurau pe nicio hartă britanică şi care ar permite unei armate adverse fie să

atace Rabegh, venind dintr-o direcţie neprevăzută, fie să evite complet oraşul portuar în drumul spre Mecca. Cum fusese posibil ca strategii militari britanici, care se aflau la Rabegh de trei luni deja, să nu afle de existenţa acestor fire de apă şi de ce arabii din zonă, care cu siguranţă ştiau de ele, nu le atrăseseră atenţia? Foarte simplu, fiindcă în carantina „religioasă” care îi obliga să nu iasă din zona ţărmului, britanicii nu avuseseră cum să cunoască împrejurimile pentru a formula acea întrebare, iar fără o întrebare, arabii nu se gândiseră că britanicilor le-ar fi fost utilă o asemenea informaţie. În concepţia lui Lawrence, lucrul acesta scotea în evidenţă atât dificultatea de a încerca o armonizare a celor două culturi complet diferite, în scopul unui război purtat în comun, cât şi potenţialul pentru dezastru ce decurgea din intransigenţa cu care Hussein interzicea prezenţa unor necredincioşi în interiorul Arabiei;[278] indiferent câte trupe britanice ar fi aduse aici, atâta vreme cât acestea ar rămâne izolate pe coastă, fără posibilitatea de a evalua primejdia, era ca şi cum ar fi fost legate la ochi.

În 23 octombrie, spre după-amiază, ocolind un perete de stânci înalte, grupul lui Lawrence s-a trezit brusc în valea înverzită Wadi Safra, refugiul armatei de rebeli a lui Faysal care fusese atât de recent umilită la porţile Medinei. În timp ce urcau spre izvoare, Lawrence a început să vadă mici campamente de oameni înarmaţi, împrăştiate printre satele de pe coasta dealurilor, ca pe măsură ce înaintau aceste tabere să devină din ce în ce mai mari şi mai numeroase, ajungând să umple aproape fiecare fâşie de teren.

În cele din urmă, au intrat în Hamra, un sat cu aproximativ o sută de case, şi s-au oprit în faţa unei clădiri lungi şi joase, unde stătea de strajă un sclav înarmat cu o sabie. Descălecând de pe cămilă, Lawrence a fost condus într-o curte interioară, unde a văzut silueta unui bărbat postat în uşa din celălalt capăt. „Părea foarte înalt, ca un stâlp”, scria el, „foarte subţire, în robele lui lungi din mătase albă, purtând pe cap un acoperământ cafeniu, legat cu un cordon auriu şi roşu strălucitor. Avea pleoapele

molatice, iar barba neagră şi faţa lividă erau ca o mască în contrast cu vigilenţa stranie şi încremenită a trupului său.”

Acesta era Faysal ibn Hussein. Aşa cum Lawrence avea să scrie mai târziu în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „am simţit de la prima privire că acesta era omul pe care sperasem să-l găsesc în Arabia, conducătorul care să călăuzească Revolta Arabă spre o glorioasă victorie”.

Posibil, dar în realitate întâlnirea lor iniţială nu a decurs bine. Poftit în casă, Lawrence împreună cu Faysal şi vreo doisprezece alţi bărbaţi, căpetenii ale diverselor triburi care se alăturaseră revoltei, s-au instalat într-o încăpere slab luminată şi acoperită de covoare. Aidoma fraţilor săi, Faysal avea o gentileţe rafinată, aşa că i-a mulţumit lui Lawrence pentru lunga şi dificila călătorie întreprinsă ca să îl viziteze. În scurt timp, acest preambul a cedat, totuşi, locul unei discuţii mai sumbre despre recentul şir de înfrângeri militare pe care le suferise în faţa turcilor.

Dintre fiii lui Hussein, Faysal şi adepţii lui purtaseră marea povară a bătăliilor de când începuse revolta, chiar dacă tot ei, din păcate, primiseră şi cele mai reduse provizii şi fonduri. Foarte recent, i-a explicat el musafirului său, oamenii lui fuseseră pe punctul de a repurta o mare victorie la Bir Abbas, la periferia Medinei. În schimb, lipsindu-le artileria necesară cu care să poată contracara atacurile lansate de tunurile turceşti, armata lui fusese biruită şi apoi se împrăştiase. Cei rămaşi din acea armată – mulţi se retrăseseră şi se întorseseră la casele lor – erau acum cu el, în tabăra din Hamra, la adăpostul munţilor din jur, aşteptând următoarea mişcare a turcilor. Aşa stăteau lucrurile în acel moment. Dacă ar fi bine aprovizionaţi şi înarmaţi, susţinea Faysal, oamenii lui ar fi în stare de orice, dar dacă situaţia actuală persista, ceea ce însemna că trebuiau să se milogească de britanici pentru fiecare dram de material de război – oricum majoritatea mijloacelor de luptă nici măcar nu ajungeau pe linia frontului –, atunci viitorul curs al răscoalei era pecetluit. Când turcii aveau să iasă din fortăreaţa lor de la Medina şi să pornească în forţă spre coastă, un marş ce părea de-acum iminent, Faysal nu mai avea de ales decât ori să rămână izolat în munţi, ori să

bată în retragere înapoi spre Mecca. Prima opţiune ar însemna lenta anihilare a armatei de rebeli, a doua – rapida ei dezintegrare, căci, exact aşa cum se întâmplase după Bir Abbas, mulţi dintre adepţii lui ar refuza să fugă atât de departe de zonele de baştină ale triburilor lor şi s-ar întoarce, pur şi simplu, acasă.

În timp ce asculta toate acestea, Lawrence îl studia intens pe Faysal, căutând indicii care să-l ajute să înţeleagă mai bine atât personalitatea acestui om, cât şi natura puterii pe care o exercita asupra celorlalţi bărbaţi îngrămădiţi în cameră. „Era un om cu stări sufleteşti schimbătoare”, nota el, „oscilând brusc între glorie şi disperare, iar exact acum – părea mort de oboseală. Arăta mult mai în vârstă decât cei treizeci şi unu de ani ai săi, iar ochii aceia negri, atrăgători, amplasaţi un pic pieziş înspre tâmple, erau injectaţi, iar obrajii supţi, brăzdaţi de riduri şi împuţinaţi de gânduri... Ca înfăţişare era înalt, mlădios şi viguros, cu o alură superbă şi o semeţie regală în linia capului şi a umerilor. Bineînţeles, ştia asta, iar o mare parte din prezenţa lui publică se manifesta prin semne şi gesturi.”

Poate că din cauza aceleiaşi oboseli remarcate de Lawrence, Faysal vorbea mai tăios decât fraţii lui despre acel element de neîncredere care marca profund relaţia dintre arabi şi Marea Britanie, o neîncredere reflectată în totul, de la sinuoasele negocieri ale lui Hussein cu Storrs şi McMahon, timp de doi ani, până la interdicţia impusă consilierilor britanici de a nu părăsi linia ţărmului. Întrucât istoria arăta limpede că britanicii nu-i ajută niciodată pe alţii doar din bunătatea inimii lor, a întrebat Faysal, ce voiau de fapt acum în Hejaz?

Aşa cum mulţi alţi ofiţeri britanici făcuseră cu alţi membri ai clanului haşemit al lui Hussein, şi Lawrence, în încăperea slab luminată din satul Hamra, cu multă răbdare l-a asigurat pe Faysal că britanicii nu aveau absolut niciun interes teritorial în Hejaz. O asigurare, l-a contrazis Faysal, care îşi pierdea mult din greutate pentru cei care nu uitaseră că britanicii spuseseră exact acelaşi lucru despre Sudan, înainte de a-l înşfăca.

Conversaţia lor oarecum tăioasă s-a prelungit pe timpul cinei, apoi s-a reluat la şase treizeci în dimineaţa

următoare, când Faysal a apărut la cortul lui Lawrence. În acele discuţii, Lawrence a considerat că al treilea fiu al lui Hussein era „foarte neraţional”, deşi patosul cu care vorbea şi fermitatea dură din atitudinea lui i se păreau extrem de impresionante. Era un patos pe care nu-l remarcase la Abdullah sau Ali, alimentându-i convingerea că în persoana lui Faysal găsise conducătorul pe care îl căuta.

Convingerea aceasta s-a consolidat când Lawrence a cutreierat câteva ceasuri în acea zi prin taberele de rebeli, intrând în vorbă cu cei care îi ieşeau în cale. Unul dintre primele lucruri care l-au frapat a fost largul evantai de triburi pe care le reprezentau. În lumea atât de fragmentată a Arabiei, arareori găseai un om care să poată uni măcar diferitele triburi şi clanuri din apropierea lui, însă aici în Wadi Safra erau mii de bărbaţi reprezentând aproape fiecare grupare tribală de pe cuprinsul părţii de vest a Hejazului, unii dintre ei fiind la o distanţă de cel puţin două săptămâni de drum faţă de ţinuturile lor natale. Şi mai remarcabil chiar, aceasta era o armată care fusese pusă pe fugă de către turci cu numai o săptămână în urmă, dar cu toate astea moralul şi încrederea în victoria finală păreau absolut neclintite în inimile războinicilor. Omul care plămădise această unitate şi insuflase acea încredere era Faysal.

În seara aceea, după un pic mai mult de douăzeci şi patru de ore de când sosise în Wadi Safra, Lawrence s-a oprit la cartierul general al lui Faysal ca să îşi ia la revedere. Conversaţia lor la despărţire a fost mai destinsă decât discuţiile lor anterioare, Faysal mulţumindu-i lui Lawrence că venise şi Lawrence nutrind palida speranţă că poate călătoria nu va fi fost în zadar. Acestea fiind zise, s-a urcat pe o altă cămilă şi, cu un escadron de paisprezece războinici pe post de bodyguarzi, a pornit spre cel mai apropiat port la Marea Roşie, aflat sub controlul rebelilor, oraşul Yenbo, unde o navă britanică urma să îl preia pentru întoarcerea în Egipt. Era nerăbdător să ajungă acolo, fiind acum ferm convins că în persoana lui Faysal ibn Hussein revolta îşi găsise profetul. „Era totul şi mai mult decât speraserăm noi”, scria el, „mult mai mult decât merita

traiectoria noastră poticnită. Ţelul călătoriei mele era îndeplinit.”

---

[252] T. E. Lawrence, „Military Notes”, 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 63.

[253] Dacă nu se menţionează o altă sursă, toate remarcile lui Storrs şi citatele legate de călătoria la Jiddah, în octombrie 1916, sunt luate din „Extract from Diary” (PRO-FO 882/5, f. 22–38) sau din jurnalul lui personal, reprodus parţial în Storrs, *Memoirs*, pp. 186–95.

[254] Barr, *Setting the Desert on Fire*, pp. 9–10.

[255] Dacă nu se menţionează o altă sursă, toate remarcile lui Storrs şi citatele legate de vizita sa din iunie 1916 în Arabia sunt extrase din raportul său (fără titlu), adresat înaltului comisar McMahon, 10 iunie 1916 (PRO-FO 371/2772), sau din jurnalul lui personal reprodus parţial în Storrs, *Memoirs*, pp. 169–76.

[256] Storrs, *Memoirs*, p. 176.

[257] Deşi opoziţia lui Murray faţă de ideea de a sprijini Revolta Arabă data de multă vreme, a repetat cu vehemenţă acelaşi punct de vedere la o reuniune a comandanţilor armatei britanice, care a avut loc în Ismailia, Egipt, în 12 septembrie 1916 (PRO-FO 882/4, f. 338–47.).

[258] Wilson către Biroul Arab, 10 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 8–9. De asemenea, Clayton către Wingate, 12 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 12–14.

[259] Storrs, *Memoirs*, p. 203.

[260] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 63.

[261] Deşi, scriptic vorbind, este adevărat că Lawrence a plecat la Jiddah fără o misiune oficială, Gilbert Clayton a lucrat din culise pentru a-l trimite împreună cu Storrs pentru ca, amândoi împreună, să vină înapoi cu „o apreciere justă a situaţiei” din Arabia (Clayton către Wingate, 9 octombrie 1916; SADD Wingate Papers, W/141/3/35.) Lucrul acesta, ulterior, a fost legat de eforturile lui Clayton de a obţine transferul lui Lawrence înapoi la Biroul Arab.

[262] O mare parte din relatarea lui Lawrence despre călătoria lui în Arabia, în octombrie 1916, este luată din Lawrence, *Seven Pillars*, Cartea 1, Capitolele 8–16, pp. 65–108.

[263] Storrs Papers, Pembroke College, Cambridge, aşa cum este citat de Barr, *Setting the Desert on Fire*, p. 65.

[264] Ibid.

[265] Storrs, *Memoirs*, p. 189.

[266] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 67.

[267] Storrs, *Memoirs*, p. 190.

[268] Porte, Lt. Col. Remi, „General Édouard Brémond (1868–1948)”, *Cahiers du CESAT* (buletinul Colegiului de Învăţământ Superior al Armatei Franţei), numărul 15 (martie 2009).

[269] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 111.

[270] Detalii despre misiunea lui Brémond în Egipt şi în Hejaz se găsesc în PRO-FO 882/5, f. 299–306 şi PRO-FO 371/2779, Dosar 152849.

[271] Memoriul lui Lawrence pentru Clayton, 17 noiembrie 1916 (SADD Clayton Papers, 694/4/42). De asemenea, Brémond către Defrance, 16 octombrie 1917, aşa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 309.

[272] Brémond a primit primul indiciu în acest sens printr-o telegramă de la mareşalul Joffre, în 27 noiembrie 1916, aşa cum este reprodusă în Brémond, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, p. 97.

[273] Storrs, *Memoirs*, p. 204.

[274] Lawrence, *The Sherifs*, 27 octombrie 1916; PRO-FO 882 /5, f. 40.

[275] Lawrence, *Seven Pillars,* p. 76.

[276] Ibid., p. 77.

[277] Ibid., p. 83.

[278] Lawrence s-a referit indirect la aceste surse de apă necunoscute anterior în rapoartele lui din acea perioadă: „Feisal’s Operations”, 30 octombrie 1916, şi „Military Notes”, 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 47–8 şi f. 63.

9

Omul care avea să ridice regi

[Faysal] este iute la mânie, mândru şi nervos, uneori neraţional şi sare cu uşurinţă de la una la alta. Are mult mai mult magnetism personal şi vitalitate decât fraţii lui, dar mai puţină prudenţă. În mod evident, foarte deştept, poate nu prea scrupulos...
Dacă nu ar fi primit o educaţie aleasă, ar fi putut ajunge un ofiţer de cazarmă. Un idol popular, şi ambiţios; plin de vise, dar şi de capacitatea de a le împlini.[279]

T. E. Lawrence despre Faysal ibn Hussein, 30 octombrie 1916

Îndărătnicia şi norocul făcuseră ca vizita lui Lawrence în Hejaz să fie extraordinar de reuşită. În doar zece zile, îi cunoscuse pe toţi cei patru fii ai emirului Hussein, precum şi pe principalii trimişi ai Aliaţilor la Jiddah. De asemenea, văzuse cu ochii lui eforturile britanicilor de a stabili o linie de aprovizionare pentru rebelii din Rabegh şi fusese primul străin care putuse să călătorească în interiorul Arabiei pentru a vedea frontul de luptă propriu-zis. Acum, în timp ce intra călare în Yenbo în dimineaţa de 26 octombrie 1916, era nerăbdător să se întoarcă la Cairo ca să raporteze constatările făcute.

În acel orăşel portuar plin de praful deşertului, brusc şansa nu i-a mai surâs. O navă de război britanică era programată să se oprească în portul Yenbo, dar în ziua prevăzută pentru acostare nu a apărut niciun vas. Neavând încotro, Lawrence s-a resemnat să mai aştepte – timp de cinci zile, până la urmă –, instalându-se într-o cameră dintr-o modestă clădire cu trei etaje plasată cu faţada spre mica ieşire la mare, unde locuia ofiţerul de legătură local al lui Faysal, iar acolo s-a apucat să-şi depene impresiile de

călătorie. Cu scrisul lui aproape neciteţ şi având la dispoziţie doar un stilou albastru şi nişte bucăţi de hârtie, în următoarele cinci zile avea să aştearnă pe hârtie circa şaptesprezece mii de cuvinte.

Tot în acea casă din Yenbo aveau să se nască şi legendele conflictuale despre T. E. Lawrence. Pentru adulatorii săi, capacitatea lui Lawrence de a fi sesizat cu atâta perspicacitate situaţia reală din Arabia, combinată cu talentul lui strălucit de a transpune ceea ce a văzut în cuvinte, aveau să facă din el omul potrivit la momentul potrivit, un exemplu excelent al fenomenului în care un anumit tip de geniu ajunge, în sfârşit, în acele circumstanţe spre care a tins o viaţă întreagă. Pentru detractorii săi, ceea ce urma să se întâmple putea fi atribuit în mare parte, chiar în totalitate, purului hazard, fiindcă nenumăratele mici întâmplări care aveau să se petreacă în următoarele săptămâni şi, în mod atât de improbabil, să se întoarcă în avantajul lui Lawrence – stranii coincidenţe, mesaje sosite la momentul oportun sau cu oportună întârziere, maşinaţiile bizantine ale generalilor şi ale oamenilor de stat –, erau dincolo de orice predicţie. Dacă toţi aceşti factori ar fi azvârliţi într-un fel de gigantică pâlnie cosmică, ca această poveste să se înfiripe, niciodată nu s-ar mai fi produs în exact aceeaşi succesiune din nou.

Caracteristicile carierei profesionale a lui Lawrence în acel octombrie par să dea credit mai degrabă celei de-a doua versiuni a legendei. La Yenbo, Lawrence, în vârstă de douăzeci şi opt de ani, era un căpitan de armată fără nicio singură zi de instrucţie militară; în acea vreme, politica din Arabia era dezbătută la cele mai înalte niveluri ale conducerii politice şi militare din Marea Britanie. Ce-i drept, el era primul ofiţer britanic care îi văzuse pe luptătorii rebeli la faţa locului, însă această ocazie durase doar douăzeci şi şase de ore şi constase, în principal, din posibilitatea de a-i vedea stând într-un bivuac dintr-o vale, ceea ce nu putea constitui baza unei analize competente. Şi nici majoritatea observaţiilor lui nu erau cu adevărat unice; aproape toţi ofiţerii britanici, care îl precedaseră în Hejaz, subliniaseră caracterul întru totul ad-hoc al „armatei” arabe, lipsa

oricărei disciplinei militare, chiar şi teroarea ruşinoasă provocată de artileria şi avioanele inamicului.

Dar, desigur, cunoştinţele lui Lawrence despre lumea arabă nu se bazau doar pe scurta şedere în campamentul lui Faysal, ci mai ales pe anii pe care îi petrecuse studiind cu migală cultura arabă în Karkemiş. În acea perioadă, aflase multe despre cum funcţionau alianţele dintre triburi şi clanuri, felul cum acea structură putea să se reflecte pe câmpul de luptă sau cât de rar se întâmpla să poţi găsi un conducător capabil să formeze o coaliţie de triburi pentru mai mult decât un ţel pe termen scurt. În plus, începând din copilărie şi continuând în anii de studii la Oxford, Lawrence fusese pasionat obsesiv de un anumit subiect – istoria militară medievală –, or arta războiului la începutul secolului al XX-lea în Arabia prezenta asemănări izbitoare cu cea din secolul al XIV-lea în Europa. Aceste similitudini înglobau modalitatea de recrutare a forţei de luptă, structura conducerii militare – înlocuind şeicii şi emirii cu lorzii, baronii şi prinţii de odinioară –, precum şi tactica de luptă propriu-zisă. În 1916, în Hejaz, la fel ca bunăoară în 1356 în Franţa, o armată în mişcare depindea întru totul de satisfacerea celor mai elementare necesităţi – apă, animale de tracţiune, procurarea hranei –, iar aceste considerente dictau încotro se deplasau, cu cine se luptau şi când. Pentru Lawrence, a cărui erudiţie în materie de strategii militare medievale nu îşi găsea egalul decât la puţini contemporani de-ai săi, multe dintre trăsăturile câmpului de luptă din Arabia erau comparabile cu ceea ce aflase din studiile sale, şi negreşit le înţelegea mult mai bine decât un ofiţer de carieră, impregnat de preceptele napoleoniene sau chiar cele contemporane, de pe frontul de vest.

Luându-şi drept reper aceste cunoştinţe culturale şi academice, Lawrence a înţeles imediat inutilitatea totală a oricărei încercări de a transforma forţa de luptă a rebelilor arabi în ceea ce nu era şi nici nu putea fi vreodată: o armată convenţională în stil european. Singura cale de a merge mai departe, susţinea el în rapoartele întocmite în Yenbo, era ca britanicii să accepte modul arabilor de a purta război şi de a-şi adapta strategiile şi aşteptările lor în funcţie de asta.

Dar nici măcar această constatare nu era teribil de controversabilă sau originală în sine – în fond, chiar şi cel mai obtuz ofiţer de armată recunoaşte necesitatea de a se adapta la condiţiile existente, însemnând oameni şi material de luptă deopotrivă –, însă din scurta perioadă de timp cât stătuse în Hejaz, Lawrence ajunsese la două concluzii mult mai edificatoare în acest sens.

Judecând din prisma regretabilei lipse a oricărui succes militar, după primele zile ale Revoltei Arabe, exista un consens tot mai mare atât la Londra, cât şi la Cairo, în privinţa necesităţii ca o forţă britanică importantă să fie trimisă în Hejaz pentru a susţine forţele rebele; cifra vehiculată îndeobşte se referea la efectivele unei brigăzi, sau cel puţin trei mii de soldaţi. În octombrie, emirul Hussein continua să oscileze în privinţa acestei idei, îngrijorat că prezenţa atâtor „necredincioşi” pe pământul sfânt musulman i-ar submina autoritatea în faţa triburilor care i se alăturaseră până acum. Din călătoriile lui şi, mai ales, din circumspecţia pe care o întâlnise în tabăra lui Faysal, Lawrence a concluzionat că aprehensiunile lui Hussein erau absolut întemeiate; dacă un mic grup de consilieri şi instructori militari europeni instalaţi pe linia de coastă ar fi „primiţi cu bucurie”, scria el, orice forţă mai numeroasă risca să fie neagreată şi să facă jocul propagandei turceşti despre „cruciaţii creştini”. Pledând în favoarea acestei prezenţe minimale, Lawrence se situa pe o poziţie opusă opiniei majoritare a comandamentului armatei britanice, incluzându-i aici şi pe cei doi ofiţeri britanici cu cea mai lungă şedere în Hejaz, locotenent-colonelul Cyril Wilson şi adjunctul lui, Alfred Parker.[280]

Poate şi mai discutabilă părea ideea lui Lawrence că adevăratul „profet” al revoltei era Faysal, omul blând la vorbă, dar auster. Încă dinainte de război, autorităţile britanice consideraseră că principalul lor aliat în Hejaz era Abdullah, omul sociabil şi dinamic, fiul cu care versatilul Hussein se consulta strâns, or nimic de când izbucnise revolta nu putuse să le schimbe acest punct de vedere. Dimpotrivă, la Abdullah apelau în continuare autorităţile britanice, în speranţa de a ghici intenţiile bătrânului şi pentru a plănui următoarea etapă a luptelor. Pe de altă

parte, înainte de Lawrence, singurii oficiali britanici care îl întâlniseră pe Faysal erau Wilson şi Parker, dar oricum concluziile lor nu fuseseră prea edificatoare; chiar dacă Faysal i s-a părut un personaj agreabil, Wilson văzuse în al treilea fiu al emirului „un om care nu suportă vacarmul luptelor" – în esenţă, un laş –, o impresie pe care o comunicase şi conducerii Marii Britanii.[281] Dacă se punea problema de a-l ridica pe Faysal în rolul de conducător real al revoltei, Lawrence constituia o minoritate formată exact dintr-o singură persoană.

Şi atunci, în ciuda acestor puternice opinii contrare, cum a reuşit Lawrence până la urmă să aibă câştig de cauză? O manevră de geniu fără doar şi poate sau, efectiv, un noroc chior?

Ceea ce agenţii ambelor legende conflictuale au tendinţa să omită totuşi este faptul că, deja la Yenbo, Lawrence avea o armă formidabilă, deşi poate nu spectaculară, în arsenalul lui. Făcând parte din cercul interior al aparatului de informaţii militare din Cairo, cunoştea nemijlocit structura puterii politice şi militare britanice, care decidea politica din Arabia. Dar „structură" este un cuvânt prea indulgent. În realitate, era o mlaştină birocratică, un labirint de ministere cu atribuţii suprapuse, planuri contradictorii şi răfuieli personale. Din documentele care îi treceau prin mână la hotelul Savoy – şi, practic, nicio informaţie nu era atât de „strict secretă", încât el să nu fi avut acces la ea –, Lawrence ştia cine erau jucătorii principali în acest hăţiş al puterii, opiniile pe care le aveau şi, poate cel mai important, care erau rivalii lor. Pe lângă faptul că şi-a putut scrie rapoartele, aşteptarea de cinci zile în Yenbo i-a oferit răgazul de a reflecta la eşichierul politic, uluitor de complex, din acel moment, încercând să conceapă o strategie prin care să poată angrena în joc facţiunile adverse şi să se asigure că ideile lui vor prevala.

În acest sens, un alt aspect, adesea trecut cu vederea, avea să-i fie de mare ajutor lui Lawrence: specificul comunicaţiilor din acea vreme. În unele sfere, apăruseră progrese fantastice în comparaţie cu doar câteva decenii în urmă; în altele însă, sistemul rămânea primitiv. În 1916, şapirograful putea să facă sute, chiar mii de copii ale unui

document important; pentru aproape toate celelalte cazuri, exista tehnologia tradiţională a plombaginei. Prin telegraful fără fir, puteai transmite un mesaj de la Londra la Buenos Aires în câteva minute, în timp ce trimiterea aceluiaşi mesaj cuiva situat doar la cincisprezece kilometri distanţă, într-un loc ca Arabia, necesita folosirea unui curier pedestru sau călare. Lawrence se va dovedi extrem de abil în a folosi în interesul lui atât progresele, cât şi deficienţele sistemului de comunicaţii, adesea încălcând regulamentele pentru a expedia rapid mesaje aliaţilor săi, sau după cum îi convenea „nerecepţionând” ordinele inoportune – „transmisie bruiată” era o scuză favorită –, până deja nu mai contau, fiindcă decizia fusese luată oricum. Adăugând aici şi o atitudine adesea necruţătoare, toate aceste circumstanţe îl plasau pe T. E. Lawrence în postura birocratului acerb, cu o abilitate pe care ar fi invidiat-o chiar şi cel mai viclean intrigant de palat sau cel mai mare vânător de titluri universitare.

În următoarele trei săptămâni, Lawrence avea să fie folosit ca vârf de lance – casap ar fi poate un termen mai adecvat – de către diverşi oficiali britanici, care urmăreau să-şi impună interesele, în detrimentul rivalilor lor. În acest rol, căpitanul de douăzeci şi opt de ani va acţiona cu abilitate pe toate direcţiile, ceea ce i-a permis să dea o lovitură brutală proiectelor francezilor în regiune, să submineze un demnitar britanic extraordinar de puternic şi să contribuie la catalizarea unei schimbări fundamentale a politicii britanice în Arabia. În acelaşi timp, va modifica de asemenea cursul Revoltei Arabe şi rolul jucat de el în cadrul acesteia.

Dar această putere privilegiată, de care avea să se bucure mai târziu, a demarat prost. În 31 octombrie, HMS *Suva*, sub comanda ofiţerului de marină William Boyle, poreclit „Ginger” („Morcoveaţă”) fiindcă avea părul roşu, a acostat în Yenbo pentru a-l elibera în sfârşit pe Lawrence din interludiul lui forţat în Arabia.

„Auzisem de un căpitan Lawrence care era pe coastă”, avea să-şi amintească Boyle în memoriile lui. „Presupusesem că era unul dintre ofiţerii de armată trimişi acolo, aşa că am fost un pic uimit când am văzut păşind

spre mine pe punte un ins cu o alură deloc militărească, scund, îmbrăcat neglijent... cu mâinile în buzunare, fără nici măcar gestul de a mă saluta.” Observând că Lawrence avea trei stele de căpitan pe un epolet, dar, în mod inexplicabil, niciuna pe celălalt epolet, Bolye, care nu ştia de glumă, a refuzat să discute cu pasagerul său, îndrumându-l în schimb spre ofiţerul secund; căpitanul navei a fost mulţumit când adjunctul său l-a muştruluit aspru pe Lawrence pentru atitudinea lui necuviincioasă.[282]

Lawrence, la rândul lui, amintindu-şi de acea întâlnire, a recunoscut că nu reuşise să îi facă o impresie bună lui Ginger Boyle, însă prefera să pună această problemă pe seama geneticii. „Oamenii cu părul roşu sunt arareori răbdători”[283], sublinia el.

Din câte se pare, Édouard Brémond nu-l prea băgase în seamă pe căpitanul de armată britanic, care participase tăcut la dineul oferit de el la misiunea franceză, în 16 octombrie. Nici nu prea ar fi avut de ce. Oaspeţii principali ai colonelului francez în acea seară fuseseră omologul său britanic la Jiddah, Cyril Wilson, şi secretarul responsabil cu problemele Orientului pentru Egipt, aflat în vizită, Ronald Storrs, un conviv sociabil şi spiritual. În contrast cu ei, căpitanul Lawrence păruse atât de pipernicit şi de juvenil la faţă încât, în uniforma aceea care stătea prost pe el, ar fi putut cu uşurinţă să fie confundat cu un adolescent care se juca de-a soldaţii. Dar Brémond a avut toate motivele să îşi reconsidere părerea, când Lawrence a revenit în sufrageria misiunii franceze, la începutul lunii noiembrie. La acest dineu, tânărul ofiţer cu alură modestă, aşa cum păruse în urmă cu trei săptămâni, a fost locvace, chiar acaparând conversaţia, iar Brémond a rămas uluit de ceea ce spunea.

Când HMS *Suva* apăruse în golful Yenbo, în 31 octombrie, Lawrence se aştepta să pornească imediat înapoi spre Cairo. În schimb, adjunctul lui Cyril Wilson în Hejaz, colonelul Alfred Parker, venise la bordul vasului *Suva* ca să audă la prima mână ce aflase Lawrence în tabăra lui Faysal. Impresionat de constatările lui perspicace, Parker sugerase ca Lawrence să meargă întâi la Khartoum, pentru a discuta cu Reginald Wingate, guvernatorul general al

Sudanului şi unul dintre cei mai importanţi demnitari britanici implicaţi în problemele Arabiei. Drept urmare, *Suva* îl transportase pe Lawrence înapoi în josul coastei, pe o distanţă de aproximativ trei sute douăzeci de kilometri, până la Jiddah, unde o a doua navă îl aştepta pentru scurta traversare pe Marea Roşie până în Sudan. Ca o dovadă a subitului interes pe care îl stârnise misiunea lui, această a doua navă, HMS *Euryalus*, era nava amiral a flotei din Marea Roşie, condusă personal de comandantul flotei, amiralul Rosslyn Wemyss.

Când a auzit toate astea, colonelul Brémond a dorit cu nerăbdare să afle şi el ce observase tânărul căpitan de armată în tabăra lui Faysal şi, poate chiar mai mult, ce intenţiona de fapt să îi povestească lui Reginald Wingate. Pentru asta, i-a invitat pe Lawrence şi Wemyss să-i fie oaspeţi la cină, în Jiddah. Cu prilejul acestei întâlniri, colonelul francez s-a lămurit relativ repede că aproape fiecare opinie pe care şi-o formase căpitanul Lawrence venea în contradicţie directă cu ceea ce el urmărea să realizeze în Arabia.

De când se instalase oficial în Jiddah la începutul lunii septembrie, Brémond militase pentru o amplă prezenţă a armatei Aliaţilor în Hejaz. Desigur, acest argument izvora parţial din părerea foarte proastă pe care o avea despre capacitatea de luptă a rebelilor lui Hussein. De nenumărate ori propusese ca efectivul de două sute de specialişti militari francezi, care se aflau sub comanda lui şi care acum stăteau degeaba în Egipt, să fie aduşi în Rabegh, unde ar putea începe să facă din grupările arabe o forţă de luptă competentă. Bineînţeles, o unitate militară atât de mică ar fi complet vulnerabilă în eventualitatea unui atac turcesc asupra acelui oraş portuar, argumenta Brémond, aşa că a propus în continuare ca un contingent important de soldaţi britanici – cel puţin o brigadă, poate două – să fie adus din Egipt, pentru a asigura protecţia şi apărarea zonei. Dacă până la urmă colonelul francez obţinea ce voia, prezenţa militară occidentală în Hejaz ar putea creşte de la o mână de oameni – el, Wilson şi Parker, câţiva ofiţeri britanici de logistică risipiţi în lungul coastei – până la o cifră cuprinsă între trei mii şi zece mii de soldaţi.

Ceea ce această propunere nu spunea era cât de bine se potrivea ea, de fapt, cu planurile ascunse ale Franţei – sau cel puţin ale colonelului Brémond. Cu o forţă numeroasă de trupe ale Aliaţilor la faţa locului, devenea cu mult mai simplu să se monitorizeze şi să se ţină sub control toate evenimentele, precum şi să se împiedice o răspândire a Revoltei Arabe spre nord, în Siria. Mai bine chiar, cu o investiţie absolut minimă din parte francezilor – cei două sute de soldaţi împreună cu miile de soldaţi ai Marii Britanii –, Franţa ar ajunge să aibă o prezenţă militară în Orientul Mijlociu şi, totodată, să îşi revendice dreptul de a fi un partener unit şi egal cu Marea Britanie în regiune.

Chiar şi fără să intuiască motivele ulterioare ale lui Brémond, comandantul Forţei Expediţionare Egiptene din Cairo, generalul Archibald Murray, primise ideea cu multă răceală. Având sarcina de a lansa o ofensivă în sudul Palestinei, în celălalt capăt al peninsulei Sinai, şi în condiţiile în care armata sa era periodic împuţinată de comandanţii de trupe de pe frontul de vest în căutare de noi trupuri pe care să le azvârle contra nemţilor în Franţa, Murray se împotrivea cu intransigenţă oricărei tentative de a-i mai fi luaţi oameni şi pentru „reprezentaţia minoră” din Arabia.

Brémond avusese mult mai mult noroc cu Reginald Wingate. De fapt, guvernatorul general al Sudanului era un complement britanic ideal pentru colonelul francez, un om care credea cu fervoare în importanţa unei rebeliuni a arabilor, dar care avea convingerea înfocată că rebelii nu ar putea niciodată să triumfe pe cont propriu. Pe lângă sfaturile lui Brémond, convingerile lui Wingate sub acest aspect erau permanent consolidate de către cei doi ofiţeri politici pe care îi trimisese în Arabia, Wilson şi Parker, care credeau amândoi că revolta se va prăbuşi imediat, dacă nu erau aduse trupe străine. Bineînţeles, era simplu pentru Wingate să militeze pentru o asemenea mişcare, din moment ce el nu avea soldaţi de trimis pe front; aceştia trebuiau să fie luaţi de sub aripa lui Murray, din Egipt. În viziunea lui Brémond, având-l pe Wingate ca aliat, rămânea doar să aştepte următoarea înfrângere a arabilor, iar în acel moment, unindu-şi forţele, să „sară” peste

Murray şi să apeleze direct la comandamentul din Londra pentru desfăşurarea armată pe care o doreau.

Brémond nu a trebuit să aştepte mult. De fapt, o oportunitate s-a ivit chiar în timpul celor câteva zile cât Lawrence s-a aflat imobilizat în Yenbo. La sfârşitul lui octombrie, a apărut informaţia că o mare forţă de atac turcească se apropia de Rabegh. Vestea a semănat panica în rândul forţelor arabe grupate pe dealurile de deasupra acestui port vital, făcându-le să dea năvală spre coastă. Profitând de ocazie, Wingate şi Brémond se mişcaseră rapid. Wingate a trimis imediat o telegramă la Londra, cerând insistent ca o forţă armată anglo-franceză să fie pregătită să debarce la Rabegh.[284] Venind imediat după intervenţia lui Wingate, Brémond a aranjat ca o notă de informare să ajungă la Foreign Office, anunţând că, deşi el era pregătit să îşi trimită soldaţii şi tunurile pentru apărarea portului Rabegh, măsura ar fi „extrem de imprudentă”, dacă nu ar fi „protejaţi de o escortă armată suficientă pentru a elimina riscul de a cădea în mâna inamicului”. Cât despre mărimea „escortei” pe care colonelul francez o avea în vedere, Wingate a furnizat guvernului său detaliile necesare: minimum şase batalioane, sau şase mii de ostaşi britanici.[285]

În faţa unui apel de o asemenea urgenţă, Comitetul de Război britanic a fost pe punctul de a aproba propunerea şi, probabil, ar fi făcut acest lucru, dacă nu ar fi intervenit obiecţiile îndârjite ale generalului Murray, ghinionistul care ar fi trebuit să pună la dispoziţie cei şase mii de soldaţi. Astfel în 2 noiembrie, Comitetul de Război a refuzat să dea ordinul pentru o desfăşurare armată cu trupe din Egipt, sugerând în schimb ca Brémond şi Wingate să adune la repezeală ce soldaţi puteau găsi disponibili şi să îi trimită valvârtej la Rabegh – o sugestie care, în mod evident, îi readucea cu picioarele pe pământ şi exact în faza în care se aflaseră iniţial.

Deşi dezamăgit de decizia Londrei, Brémond a avut toate motivele să se mai îmbărbăteze când a primit o altă informaţie, exact în aceeaşi zi. După cum raporta Alfred Parker din Rabegh, nu exista nicio forţă turcească pregătită să atace acel oraş, şi nici nu existase vreodată; toată criza

fusese declanşată printr-un zvon eronat. Acest episod jenant, nota caustic Parker, „demonstrează că forţa militară din Rabegh nu ar putea rezista nici măcar o clipă, sub ameninţarea unui asalt... Consider că soluţia cea mai bună ar fi ca membrii Comitetului de Război (al Guvernului britanic) să îşi reconsidere decizia şi să trimită o brigadă la Rabegh”.[286]

Ştirea a venit ca un balsam pentru Brémond, care nu se îndoia că o nouă şansă de a face lobby pe lângă Comitetul de Război avea să se ivească în curând; în fond, dacă rebelii fuseseră puşi pe fugă de un zvon, ce se va întâmpla când turcii vor lansa un atac în toată regula?

Exact în această fază însă, a reapărut şi T. E. Lawrence la Jiddah.

Aşa cum a explicat Lawrence la dineul de la misiunea franceză, din ceea ce aflase în perioada cât discutase cu Ali la Rabegh şi cu Faysal în Hamra, căpătase acum convingerea că orice prezenţă militară a Aliaţilor în Arabia trebuia să fie absolut minimă; rebelii lui Hussein ar fi bucuroşi să primească arme şi pregătire militară din partea experţilor „necredincioşi” creştini, fie ei francezi sau britanici, însă desfăşurarea unor forţe mai numeroase ar alimenta cu siguranţă temerile faţă de o preluare a puterii de către europeni şi ar face ca revolta să se distrugă din interior.

Aceasta era o analiză cu care un om raţional putea să nu fie de acord – şi Brémond şi-a exprimat vehement dezacordul –, însă ceea ce l-a lăsat perplex cu adevărat a fost teoria lui Lawrence că, lăsând deoparte aspectul religios, o asemenea forţă armată nu era nicidecum necesară. În opinia lui Lawrence, forţa luptătorilor arabi era pe plan defensiv şi, controlând defileurile şi trecătorile înguste care se aflau între Medina şi coasta mării, poziţiile lor erau practic inexpugnabile în faţa unui atac al turcilor, indiferent din ce direcţie ar fi venit. Atâta vreme cât arabii ocupau dealurile şi munţii din jur – şi era greu de imaginat cum ar fi putut să fie dislocaţi de pe acele forme de relief, ştiut fiindcă că terenul era complet neadecvat utilizării artileriei şi aviaţiei turceşti, ceea ce îl dezavantaja pe inamic – Rabegh era în perfectă siguranţă.

Brémond era o gazdă prea politicoasă pentru a fi remarcat că această afirmaţie venea de la un om care îi observase pe rebeli în elementul lor nu mai mult decât o singură zi, însă cu siguranţă nu s-a sfiit să întrebe cum se potrivea această concepţie cu recenta busculadă a rebelilor în apropiere de Rabegh; din câte se părea, arabii nu erau convinşi de faptul că poziţiile lor nu puteau fi cucerite, dacă nu pregetaseră să le părăsească la primul zvon. Poate ca reacţie la aceste întrebări retorice, Lawrence a făcut o nouă afirmaţie: cei care se panicaseră la Rabegh fuseseră oamenii lui Ali, nu ai lui Faysal, or adevăratul conducător al revoltei era *Faysal*.

Mai mult chiar decât celelalte opinii ale lui Lawrence, această afirmaţie l-a stupefiat pe Brémond. Colonelul nu-l întâlnise încă pe Faysal, dar nimic din ceea ce auzise despre cel de-al treilea fiu al lui Hussein nu îl plasa în postura unui conducător ferm şi înnăscut; în schimb, aşa cum Brémond avea să raporteze în scurt timp la Paris, „[Faysal] vorbeşte mult, dar nu spune nimic. Acţionează puţin şi nu realizează nimic”.[287]

Dar, din perspectiva francezilor, ideea promovării lui Faysal la conducerea revoltei era, de asemenea, alarmantă. Din câte se ştia, Faysal părea mult mai neîncrezător în aliaţii europeni decât erau fraţii lui mai mari. Mai era apoi şi problema îndelungatei lui relaţii cu conspiratorii arabi pro-independenţă din Siria. Chiar dacă Djemal Paşa îi anihilase pe mulţi dintre ei, reţeaua nu fusese distrusă în totalitate, iar pentru Franţa, dornică să ţină departe de Siria această Revoltă Arabă, nicio perspectivă nu putea fi mai îngrijorătoare decât ascensiunea lui Faysal.

Poate că Brémond l-ar fi ignorat până la urmă pe Lawrence, considerându-l un musafir foarte enervant, un individ naiv, dar îngâmfat, care avea tupeul să facă asemenea afirmaţii necugetate, dar două detalii îl puseseră pe gânduri. În primul rând, comportamentul lui. Lawrence îşi enunţa teoriile cu o încredere de nezdruncinat, frizând chiar impertinenţa în ceea ce privea protocolul militar; indiferent de gradul sau funcţia superioară a celor care nu erau de acord cu el, căpitanul de armată, cu ochii lui albaştri glaciali, refuza să se supună. Un alt detaliu ţinea de

efectul pe care Lawrence îl avusese asupra amiralului Wemyss. Indiferent care fuseseră anterior opiniile amiralului despre o desfăşurare de forţe în Arabia, era limpede că Lawrence îl impresionase foarte mult, iar acum avea păreri similare cu ale lui; de fapt, Wemyss plănuia să-l însoţească pe Lawrence la Khartoum, astfel încât să îşi poată pleda cauza împreună. În mod deloc surprinzător, Édouard Brémond avea toate motivele să se teamă de ceea ce s-ar fi putut întâmpla atunci când aceste două personaje aveau să intre în contact cu omul care până atunci fusese cel mai apropiat aliat britanic al lui.

După acel dineu la Jiddah, colonelul Brémond a remarcat depreciativ că Lawrence devenise un „vasal” al lui Faysal. Totuşi, pe măsură ce avea să-l cunoască mai bine pe Lawrence în lunile următoare, Brémond va conchide că înţelesese complet invers lucrurile, că modestul căpitan britanic avea, de fapt, un motiv egoist, chiar sinistru, de a-l promova pe Faysal. Dacă o brigadă britanică ar debarca în Arabia, s-ar stabili o structură de comandă militară în toată regula, în care un ofiţer neexperimentat, cu muncă de birou, cum era căpitanul Lawrence, nu mai avea ce rol să joace. Fără o asemenea intervenţie armată, fiilor lui Hussein le-ar reveni misiunea să câştige bătălia, or în figura blajină şi ezitantă a lui Faysal, a dedus Brémond, Lawrence găsise un om pe care să-l poată plia după voinţa lui, ceea ce i-ar fi lăsat lui posibilitatea să devină eminenţa cenuşie a Arabiei.

În aceeaşi zi de 22 octombrie, când Lawrence pornea spre tabăra lui Faysal din munţi, o întâmplare deosebit de ciudată se petrecuse în nordul Scoţiei. Totul a început când nava de pasageri *Oskar II*, aparţinând Scandinavian-American Line, a acostat la staţia de realimentare cu cărbuni în oraşul Kirkwall, din insulele Orkney.

Deşi *Oskar II* făcea legătura între două ţări neutre – plecase din Danemarca şi se îndrepta spre New York City –, insulele Orkney reprezentau o zonă extrem de sensibilă pentru armata britanică, fiind locul unde era amplasată principala lor bază navală din timpul războiului, în portul cunoscut sub numele de Scapa Flow. Mereu la vânătoare de

posibili spioni sau sabotori, o echipă de inspectori de poliţie britanici a urcat la bordul navei înregistrate în Suedia, pentru o verificare de rutină a paşapoartelor şi a bagajelor pasagerilor. În acea zi, au găsit o persoană care le-a stârnit un mare interes. Era un cetăţean otoman voinic, de patruzeci şi unu de ani, care sosise recent din Germania în Danemarca, ţară neutră.

Reţinându-l pe punte, în văzul celorlalţi pasageri, inspectorii au efectuat o percheziţie minuţioasă a cabinei lui; după cum l-au informat ulterior pe căpitanul vasului *Oskar II* în prezenţa pasagerilor rămaşi cu gura căscată, au găsit cabina „plină de lucruri nemţeşti”.[288] Luat de pe vas într-o şalupă a poliţiei, omul a fost ţinut sub pază în acea noapte într-un hotel din Kirkwall, iar a doua zi a fost transferat în Scoţia propriu-zisă. Adus la Londra, în dimineaţa de 25 octombrie a fost supus unui interogatoriu de către Basil Thomson, şeful Departamentului de Investigaţii Criminale de la Scotland Yard şi, totodată, persoana care răspundea de prinderea elementelor subversive şi a spionilor în Marea Britanie, în timpul războiului.

Abia când *Oskar II* a ajuns în New York City, reţinerea lui Aaron Aaronsohn de către britanici a devenit de notorietate publică. Ştirea a stârnit imediat vâlvă în anumite cercuri, în special în cadrul comunităţii sioniste şi printre savanţii agronomi care îl cunoscuseră pe Aaronsohn cu prilejul vizitelor sale prelungite în Statele Unite, înainte de război. Pentru membrii ambelor grupuri, părea absolut de neconceput ca agronomul evreu să fie un agent al Puterilor Centrale, o acuzaţie implicită în arestarea sa la Kirkwall. Pe de altă parte, se punea întrebarea de ce alesese să rămână în Palestina sub dominaţie otomană, la izbucnirea războiului, când atât de mulţi alţi emigranţi evrei fugiseră în ţări neutre sau în Egiptul aflat sub administraţie britanică. Pe urmă, era toată aceea călătorie extrem de dubioasă pe care o făcuse prin centrul Europei sfâşiate de război, pentru a ajunge în Danemarca. Cu siguranţă, o asemenea deplasare nu ar fi putut să fie făcută fără aprobarea unor demnitari din guvernul turc şi, respectiv, german.

Cel puţin unul dintre ceilalţi pasageri de pe *Oskar II* credea cu fervoare în nevinovăţia lui Aaronsohn: evreica germană Olga Bernhardt, o femeie mondenă care se împrietenise cu agronomul pe durata voiajului de la Copenhaga şi care, odată ajunsă în America, a căutat să facă publică soarta nefericită a acestuia. Dar eforturile ei au ricoşat urât când, alertat probabil de Bernhardt, ziarul *New York Evening Post*, referindu-se la detenţia lui Aaronsohn în Marea Britanie, l-a tratat drept un spion turc periculos.[289] Odată cu asta, orice campanie pentru eliberarea lui, iniţiată în cadrul comunităţii ştiinţifice sau evreieşti, s-a stins rapid.

Ceea ce, de fapt, îl aranja perfect pe Aaron Aaronsohn. Şi asta din cauză că „arestarea” lui la Kirkwall fusese o înscenare bine ticluită. Aaronsohn era spion, sau cel puţin îşi dorea foarte mult să fie, dar pentru cealaltă parte aflată în conflict, iar îndepărtarea lui de pe *Oskar II* cu toată teatralitatea de rigoare – plasarea lui sub pază în văzul publicului, anunţul semipublic despre ceea ce descoperiseră în cabina lui – avea rolul de a deturna atenţia agenţilor de contrainformaţii turci şi germani şi de a proteja reţeaua lui de spioni din Palestina. Acest lucru nu s-ar fi putut realiza dacă Aaronsohn ar fi dispărut, pur şi simplu, din peisaj. Avea nevoie ca nemţii şi turcii „să ştie” că intenţia lui fusese să meargă în America şi că britanicii înhăţaseră un „spion turc periculos” de pe puntea vasului *Oskar II* din pură întâmplare. În acest scop, portretul pe care i-l făcuse *Evening Post* era doar un bonus. Aşa cum Aaronsohn nota în jurnalul său, în acea seară, în camera lui de hotel din Kirkwall, „partida se joacă”[290].

Semăna foarte mult cu un maraton. Trecuseră peste trei luni de când Aaronsohn plecase din Palestina, având în mână permisul de călătorie (*vesika*) de la Djemal Paşa. Întâi, fusese o lună de întârziere în Constantinopol, până când a reuşit să se strecoare prin labirintul birocratic pentru a obţine documentele necesare continuării călătoriei până la Viena. Din capitala Austriei, fusese o chestiune simplă să ajungă la Berlin, dar apoi a urmat încă o lună de întârziere, încercând să găsească o modalitate de a traversa în Danemarca, stat neutru. Savantul reuşise, în sfârşit, să facă acest lucru la mijlocul lui septembrie, dar apoi veniseră alte

obstacole: în primul rând, să ia legătura cu agenţii britanici de contrainformaţii, apoi să-i convingă că incredibila lui poveste era adevărată.

Agenţii britanici de spionaj din Danemarca nu au fost poate pe deplin convinşi sub acest ultim aspect, dar după o oarecare ezitare, au decis să lase ca Scotland Yard să lămurească problema. La mijlocul lui octombrie, au aranjat să-l îmbarce pe Aaronsohn pe *Oskar II*, cu plecare din portul Copenhaga în data de nouăsprezece, regizând totodată şi arestarea lui la Kirkwall, peste trei zile. Astfel, britanicii urmau în sfârşit „să aducă din frig” un potenţial spion, care se chinuise timp de peste un an să le atragă atenţia.

În timp ce aştepta ca *Oskar II* să pornească pe mare, Aaronsohn simţea acut că era pe punctul de a face un pas fără întoarcere, că indiferent ce se va întâmpla în continuare, viaţa lui dinainte, ca simplu om de ştiinţă în Palestina, se încheiase definitiv. În Copenhaga, a compus câteva scrisori încifrate pe care spera să le poată trimite, prin nişte intermediari, celorlalţi complotişti din Athlit; în ele, scria cât de fericit era că urma să plece curând spre New York – pentru ochii şi urechile agenţilor de contrainformaţii germani şi turci –, dar folosea anumite cuvinte şi expresii, pentru a sugera că destinaţia lui reală era Marea Britanie.[291]

A redactat, de asemenea, o scrisoare foarte lungă adresată judecătorului Julian Mack, unul dintre sponsorii americani ai Staţiunii de Cercetări de la Athlit, în care dezvăluia motivele ce îl determinaseră să adopte calea periculoasă pe care se angaja acum. În acest text care era, parţial, o confesiune – de fapt, aşa avea să îl descrie Aaronsohn mai târziu – şi, parţial, o declaraţie publică, povestea impresionant tot ceea ce se întâmplase în Palestina în ultimii doi ani, cum inexorabil ajunsese în punctul în care era dispus să trădeze statul care oferise un refugiu familiei lui. „Dacă aş fi părăsit ţara şi m-aş fi angajat făţiş de partea englezilor”, scria el, „ar fi fost oricum prost. Personalitatea mea, prestanţa mea ar fi fost prejudiciate. Dar eu am făcut şi mai rău. Am rămas unde eram, am organizat o întreagă mişcare, am intrat în legătură cu Biroul de Informaţii, cum îl numesc oamenii care se tem de

cuvinte. Dar mie nu-mi place să mă ascund după vorbe. Spus clar şi răspicat, am devenit Spion.”

Aaronsohn spera ca scrisoarea să le fie arătată şi altor filantropi evrei americani, care sponsorizaseră Staţiunea de Cercetări Agricole, iar cum mulţi dintre aceştia nu se considerau sionişti era de aşteptat să rămână şocaţi de conţinutul mesajului. Aşa se explică, probabil, tonul oratoric, chiar cumva histrionic al savantului, atunci când explica motivul pentru care luptau el şi asociaţii lui: „Nimeni nu poate spune că am făcut asta de dragul unor bani murdari… Nu am făcut asta nici pentru onoruri… Nu facem asta nici din răzbunare; facem asta fiindcă sperăm că astfel servim cauza noastră evreiască… Am considerat de datoria noastră să ne aducem contribuţia şi suntem încă suficient de naivi, încât să credem în dreptate şi echitate şi recunoaşterea Cauzei pe care o servim”.[292]

Toate bune şi frumoase, doar că era puţin probabil ca această aroganţă să-l mulţumească pe Basil Thomson. În calitate de şef al Departamentului de Investigaţii Criminale al Scotland Yard, Thomson interogase sute de posibili spioni până spre sfârşitul anului 1916, şi încă mulţi alţii care se dovediseră a fi cârtiţe germane. Cu certitudine, nici biografia şi nici recentele călătorii ale omului care i-a fost adus în birou, în 25 octombrie, nu erau de natură să-i inspire încredere.

Totuşi, pe măsură ce Aaron Aaronsohn continua să povestească, Thomson începea să se convingă tot mai mult că de data asta avea în faţă un element autentic, un om dornic să fie de ajutor pentru efortul de război britanic – chiar dacă din motive personale –, un individ înzestrat cu aptitudinile şi sagacitatea necesară pentru a face acest lucru. Nu erau doar detaliile meticulos observate despre maşina de război a turcilor – un pic învechite acum, poate, însă Aaronsohn susţinea că avea o reţea la faţa locului, care putea să le actualizeze permanent –, ci şi cunoştinţele aproape enciclopedice pe care Aaronsohn le avea despre toate aspectele acelei regiuni. Pentru detectiv, momentul decisiv a venit atunci când discuţia s-a îndreptat spre lenta înaintare din acel moment a armatei britanice prin peninsula Sinai, ca un preludiu al ofensivei din Palestina.

Unul dintre motivele principale ale acestui ritm anevoios prin pustietatea aceea aridă era necesitatea de a aduce apă tocmai din Egipt. Asta însemnase montarea unei conducte, care necesitase la rândul ei construirea unei căi ferate. Potrivit lui Aaronsohn, relata Thomson în memoriile lui, toate astea ar fi putut să fie evitate. „Există apă chiar acolo în deşert, la nouăzeci de metri adâncime”, i-a spus el. „Tot ce trebuie făcut este să forezi până dai de ea.”

„Dar de unde ştii asta?” avea să-şi aducă aminte Thomson că îl întrebase.

Aaronsohn a ridicat din umeri. „Stâncile indică acest lucru. Iar Flavius Josephus [cronicarul roman evreu din secolul întâi] coroborează informaţia. A scris că puteai să mergi pe jos o zi întreagă la sud de Caesarea, fără să părăseşti o clipă grădinile înfloritoare... Unde existau grădini, exista neapărat şi apă. Unde este acea apă acum?”

„Şi dumneata ce-ai putea face?” a întrebat Thomson.

„Dacă aş fi [acolo] cu armata britanică, aş putea să le arăt tehnicienilor unde să foreze. Garantez că ar găsi suficientă apă pentru armată, fără să mai trebuiască să aducă vreo picătură măcar din Cairo.”[293]

Impresionat, Thomas a decis să îl trimită pe Aaronsohn la cartierul general central al armatei britanice, Statul-Major General de pe Whitehall Street. Acolo, un tânăr maior, Walter Gribbon, a primit ordinul de a scoate mai multe informaţii de la agronom, ca un prim pas înainte de a se lua o hotărâre în privinţa lui. În 28 octombrie, la trei zile după ce sosise la Londra, Aaronsohn le scria fratelui său Alexander şi surorii sale Rivka, la New York. Pe lângă sentimentul de mare uşurare de a fi ajuns în sfârşit în Anglia – „în ultimele nopţi am dormit liniştit, fără să mai am coşmaruri” –, recunoştea ca avea o undă de regret:

„Aici, am avut norocul să întâlnesc urechi receptive şi minţi deschise. Am motive să cred că, dacă prietenii noştri [britanici] ar fi fost mai bine informaţi şi mai din timp, ar fi acţionat în consecinţă. Dacă eu aş fi venit mai devreme, aş fi putut probabil să servesc mai bine cauza noastră, să cruţ ţara noastră de unele suferinţe şi să aduc servicii mai eficiente prietenilor noştri.”[294]

Când scria aceste rânduri, Aaronsohn nu bănuia ce avea să-i mai rezerve viitorul. În ziua precedentă, în timp ce răspundea întrebărilor lui Walter Gribbon, în birou a intrat un bărbat de vreo treizeci şi ceva de ani, un pic bucălat, care a asistat un timp la discuţii. Profitând de o pauză în interogatoriu, vizitatorul l-a întrebat pe Aaronsohn ce părere avea despre sionism şi care era poziţia lui în galaxia gândirii politice evreieşti. Necunoscutul a ascultat cu atenţie şi, înainte de a pleca, i-a dat lui Aaronsohn o carte de vizită, rugându-l să aibă amabilitatea şi să vină la adresa indicată, la nouă şi jumătate dimineaţa, peste trei zile. Aaronsohn a acceptat imediat. Adresa de pe cartea de vizită era Broadway Gate 30, reşedinţa din Londra a parlamentarului pentru Hull Central, sir Mark Sykes.

*

În 15 noiembrie 1916, generalul de brigadă Gilbert Clayton se afla într-o dilemă tipică relaţiei dintre un subaltern şi ofiţerul său superior în grad: cum să saboteze planurile şefului său, fără să se afle că era opera lui. Dificultăţile lui Clayton veneau, în plus, şi din faptul că, pentru a pune la cale un plan fezabil, avea nevoie să discute de urgenţă cu unul dintre propriii lui subalterni, căpitanul T. E. Lawrence. Din păcate, era imposibil să ia legătura cu Lawrence, care se afla undeva pe intervalul fâşiei de peste o mie şase sute de kilometri de deşert şi oraşele de pe malurile Nilului, care se găseau între Khartoum şi Cairo.

Problema era că, din nou, Reginald Wingate făcea lobby la Londra pentru o intervenţie militară pe scară largă în Arabia, iar de data asta sugera că atât Lawrence, cât şi şeicul Faysal erau în favoarea unei asemenea operaţiuni. Până când Lawrence nu reapărea la Cairo, el nu avea cum să afle ce îi spusese acesta lui Wingate, iar din această cauză nu ştia cum să procedeze pentru a zădărnici planul.

Indiferent ce cale ar fi ales totuşi, Gilbert Clayton avea un avantaj intrinsec special. Şi asta din cauză că în labirintul de birocraţii cu atribuţii ce se întretăiau şi se suprapuneau unele cu altele, pe care britanicii îl creaseră în timpul războiului în Egipt, nimeni nu mai ştia exact unde

începeau îndatoririle de serviciu ale lui Clayton şi unde se terminau. Această incertitudine îi fusese de mare folos maestrului spionajului britanic – omul cu mustaţă subţire şi un aer nonşalant – în diverse crize trecute şi avea să-i fie de folos din nou.

La începutul războiului, Clayton fusese şeful serviciului de informaţii al armatei britanice din Cairo, având astfel în subordine unitatea din care făceau parte Lawrence şi ceilalţi „Băgăreţi”, care se instalaseră la hotelul Savoy la sfârşitul anului 1914. La rândul lui, Clayton fusese subordonat autorităţii civile britanice din Egipt, înaltul comisar Henry McMahon. Pentru a simplifica lucrurile, toţi în ultimă instanţă ţineau de Foreign Office, la Londra.

Lanţul convenţional de comandă a căpătat aspecte tulburi şi controversate, când Egiptul a devenit principala scenă de pregătire pentru operaţiunile armatei britanice contra Imperiului Otoman, care intrau sub egida Ministerului de Război. În inevitabila dispută pentru supremaţie dintre administraţia britanică locală şi generalii Forţei Expediţionare Egiptene, veniţi din afară, unităţile de informaţii militare care ţineau de Ministerul de Război – Cairo fusese brusc invadat de ele – nu vedeau de ce ar fi tolerat existenţa unei unităţi de aceeaşi factură care depindea de Foreign Office. Tensiunile s-au agravat şi mai mult când „Băgăreţii” lui Clayton au primit un mandat mai clar la începutul anului 1916 şi au fost declaraţi instituţie separată, sub denumirea de Biroul Arab. Luni de zile după aceea, generalul Archibald Murray, comandantul Forţei Expediţionare Egiptene, a încercat în zadar să smulgă unitatea lui Clayton de sub subordonarea lui McMahon, pentru ca până la urmă să se resemneze cu un vag rol de supervizare.

Dar în bătălia pentru supremaţie în Cairo erau angajate de fapt trei personalităţi şi, pentru ca disputa să fie şi mai vioaie, cel de-al treilea „combatant” se afla la aproximativ o mie şase sute de kilometri depărtare, în Khartoum. Reginald Wingate, guvernatorul general al Sudanului, era totodată *serdarul* sau comandatul suprem al armatei egiptene, o forţă militară cu totul diferită de Forţa Expediţionară Egipteană a lui Murray. Aşa cum se poate

bănui, cei trei bărbaţi – McMahon, Murray, Wingate – nu se prea agreau între ei, iar pe lângă intrigile urzite unul contra altuia, mai erau şi birocraţiile rivale din Londra şi India britanică, fiecare cu interesele, aliaţii şi adversarii ei în capitala egipteană. Peste toate astea, mai era şi guvernul egiptean indigen oficial pe care, deşi complet neputincios, diverşi oficiali britanici simţeau nevoia periodic să pretindă că îl consultă, ca să poată păstra aparenţele că dorinţele locuitorilor din Egipt erau cumva luate în seamă.

În toată această încâlceală de nepătruns, un nume reuşea să reapară cu o regularitate surprinzătoare: Gilbert Clayton. În toamna anului 1916, maestrul în arta spionajului era concomitent şeful Biroului Arab (subordonat lui McMahon), „agentul din Cairo al serdarului” (Wingate) şi ofiţerul de legătură principal între Forţa Expediţionară Egipteană (Murray) şi administraţia civilă britanică din Egipt (McMahon). În timpul său liber, coordona de asemenea o reţea de spionaj intern, care îi supraveghea atât pe liderii disidenţilor locali, cât şi pe reprezentanţii guvernământului egiptean indigen, o sarcină simplificată prin faptul că adesea cele două categorii erau una şi aceeaşi. Aşa cum Lawrence avea să scrie mai târziu despre Clayton: „Nu era uşor să captezi influenţa lui. [Clayton] era ca apa, sau ca uleiul care se ridică la suprafaţă, strecurându-se pe tăcute şi insistent prin orice. Nu era posibil să spui unde Clayton era şi unde nu era, sau în ce măsură un lucru era, de fapt, opera lui”.[295]

În mod paradoxal, ţinând seama de acţiunea de sabotare a diverşilor lui rivali profesionali la care se gândea în acel noiembrie, Gilbert Clayton, personal, era cel mai apropiat de Wingate. Fiind un bărbat elegant la vreo cincizeci şi ceva de ani, cu o mustaţă albă spilcuită, Wingate era o figură legendară în Africa de Est, unde luptase împreună cu Kitchener împotriva revoltei mahdiste la sfârşitul anilor 1890, rămânând în continuare acolo, în postul de guvernator al Sudanului britanic, în următorii şaptesprezece ani. Iar timp de cinci ani, Clayton fusese secretarul personal al lui Wingate în Khartoum şi rămăsese profund impresionat de sagacitatea politică a acestui om. Serdarul fusese, de asemenea, unul dintre primii

conducători britanici din regiune care să fi înţeles importanţa Revoltei Arabe, în vara anului 1916, şi militase neobosit pentru promovarea cauzei rebelilor în rândul demnitarilor de la Londra.

Obstacolul recurent în calea acestui scop îl constituia însă faptul că aproape toate informaţiile lui Wingate despre Arabia veneau fie de la cei doi subalterni ai săi din Sudan pe care îi trimisese acolo, Cyril Wilson şi Alfred Parker, sau de la colonelul Édouard Brémond. De la aceştia trei, serdarul auzise o permanentă litanie despre incompetenţa rebelilor, o nesfârşită pledoarie în favoarea desfăşurării unei ample forţe armate a Aliaţilor. Dar practic toţi membrii Biroului Arab se opuneau cu tărie acestor puncte de vedere şi, cumva în speranţa de a putea impune o nouă perspectivă asupra lucrurilor, Clayton aranjase să-l trimită pe T. E. Lawrence în misiunea lui de informare în Hejaz, în luna octombrie. Aşa cum Clayton anticipase, vizita îl convinsese pe Lawrence că intervenţia militară în peninsulă ar fi o prostie – or tot din acelaşi motiv aprobase şi ca Lawrence să facă un ocol prin Khartoum, pentru a-l informa direct pe Wingate.

La început, stratagema a părut să dea roade. Lawrence a sosit în Khartoum în 7 noiembrie, la doar câteva zile după ce prima solicitare a lui Wingate pentru o intervenţie militară fusese respinsă de Comitetul de Război, iar ceea ce i-a spus Lawrence pare să-l fi calmat. Impresionat negreşit de cunoştinţele lui Lawrence despre lumea arabă şi despre ceea ce îi relatase în privinţa capacităţilor defensive ale trupelor lui Faysal, Wingate i-a telegrafiat lui Clayton în aceeaşi zi, prezentându-i detaliile unui plan schimbat radical: să-l îndemne pe Brémond să îşi trimită consilierii tehnici în Hejaz, dar fără miile de soldaţi britanici ca protecţie, şi să le dea oamenilor lui Faysal „sprijinul moral şi material (avioane, tunuri şi mitraliere) necesar pentru a le permite să îşi continue defensiva [*sic*] pe dealuri”.[296]

Dar dacă Clayton a crezut că prin asta lucrurile se rezolvaseră, în scurt timp şi-a dat seama că se înşelase. A doua zi, 8 noiembrie, guvernul Franţei ceruse insistent Comitetului de Război să îşi reconsidere decizia, subliniind că, deşi Brémond era nerăbdător să îşi trimită tehnicienii

militari la Rabegh, „aceştia nu puteau constitui acea forţă de luptă pe care ar reprezenta-o infanteria britanică. A trimite aceste unităţi franceze la Rabegh, fără escortă, ar însemna riscul de a fi sacrificate inutil, lăsând astfel în mâinile turcilor tunurile şi mitralierele destinate armatei Şerifului”.[297]

În telegrama trimisă la scurt timp după aceea, Wingate îşi arătase din nou sprijinul pentru argumentul francez/Brémond, chiar dacă oarecum temperat de influenţa lui Lawrence. Din moment ce era posibil ca Faysal să blocheze pe cont propriu o înaintare a turcilor spre Rabegh, cum susţinea Lawrence, Wingate sugera ca o brigadă britanică să fie pregătită pentru desfăşurare, dar să nu fie trimisă pe ţărm decât „în ultimul moment”. În continuare, serdarul făcea cunoscut faptul că această strategie fusese aprobată de către singurul ofiţer britanic care fusese efectiv pe linia frontului, căpitanul Lawrence.[298]

Clayton, citind această telegramă în Cairo, nu prea mai înţelegea nimic. Lawrence lucra de suficient timp în cadrul armatei, încât să ştie deja că o forţă pregătită pentru desfăşurare *va fi* desfăşurată, provocând astfel exact situaţia nedorită – implozia Revoltei Arabe –, pe care o prezisese el. Cum fusese posibil ca Lawrence să îşi dea consimţământul pentru aşa ceva? Dar era o întrebare fără un răspuns imediat. Lawrence plecase din Khartoum în 11 noiembrie, iar până nu ajungea înapoi la Cairo nu se putea lua legătura cu el. Între timp, Comitetul de Război, sub presiunea intensă a francezilor, reflecta la următoarea mişcare.

Nu există nicio consemnare privitoare la discuţia care a avut loc între Clayton şi Lawrence, la Biroul Arab, în 16 noiembrie, şi nici ei nu au dat detalii despre acea întâlnire în scrierile lor ulterioare. Din câte se povesteşte, se pare că Lawrence ori a susţinut că Wingate îl înţelesese cumva greşit, ori, dacă a recunoscut totuşi că fusese de acord cu planul lui Wingate, a pretins probabil că în viziunea lui era vorba despre un scenariu doar ipotetic.

Dar, presupunând că Lawrence s-a exprimat echivoc în privinţa întâlnirilor lui cu Wingate, mai există o explicaţie plauzibilă. În 6 noiembrie, ziua dinainte ca el să ajungă la

Khartoum, s-a anunţat că Henry McMahon urma să fie destituit din funcţia de înalt comisar al Egiptului şi să fie înlocuit cu Reginald Wingate. Această ştire îl punea pe Lawrence într-o situaţie neplăcută în Khartoum; se afla în faţa celui mai mare adept al intervenţionismului militar, din structura de putere a Marii Britanii, dar care pe deasupra urma să-i devină şi mare şef. Cunoscând aceste lucruri, cel mai verosimil scenariu era ca Lawrence să fi fost de acord cu propunerea lui Wingate, când s-a aflat faţă în faţă cu el la Khartoum, dar nutrind totodată speranţa că va putea să contribuie la contracararea planului, odată ce va fi ajuns înapoi în atmosfera mai prielnică din Cairo.

Neîndoielnic, exact asta s-a şi apucat să facă acum. La sfârşitul întrevederii cu Clayton în 16 noiembrie, Lawrence s-a întors în biroul lui şi a redactat rapid un nou memoriu despre situaţia din Hejaz, un text atât de tăios şi de sec, încât nu mai lăsa loc de confuzii sau interpretări greşite. Din punctul de vedere al lungimii, nu există probabil niciun alt document care să fi influenţat mai profund efortul de război britanic din Arabia decât acea notă de serviciu, de patru pagini, pe care i-a înmânat-o lui Gilbert Clayton a doua zi.

În acel memoriu, Lawrence a expus şi a demolat practic, punct cu punct, fiecare argument pentru o amplă prezenţă armată a Aliaţilor în Arabia – şi a făcut acest lucru întorcând propriile argumente ale intervenţioniştilor contra lor. Deşi era poate adevărat că arabii nu ar putea apăra Rabeghul dacă turcii ar străpunge liniile de apărare din munţi ale lui Faysal, sublinia el, atunci la fel de adevărat era că nici vreo forţă armată a Aliaţilor, ţinută undeva în rezervă, cum propunea Wingate, nu ar putea face acest lucru. Şi asta din cauză că, odată ce ar trece de acei munţi, turcii ar ajunge în oraşul portuar în numai patru zile, altfel spus, prea repede pentru ca o forţă armată, fie ea şi complet pregătită de intervenţie în Egipt, să poată fi adusă şi desfăşurată pentru luptă în timp util.

Rămânea totuşi argumentul în favoarea unei desfăşurări de forţe acum, când oamenii lui Faysal aveau încă poziţiile avantajoase în munţii, însă problema aici era neîncrederea adânc înrădăcinată a arabilor. „[Arabii] sunt

foarte buni prieteni cu noi, atâta vreme cât le respectăm independenţa", scria Lawrence. „Sunt profund recunoscători pentru ajutorul pe care li l-am dat, dar se tem ca nu cumva să ridicăm pretenţii asupra lor ulterior. Ne-am însuşit prea multe ţări musulmane, încât să mai poată crede cu adevărat că am fi complet dezinteresaţi şi le este cumplit de frică de o ocupaţie engleză a Hejazului. Dacă britanicii, cu sau fără aprobarea Şerifului, ar debarca la Rabegh o forţă armată suficient de puternică încât să... organizeze o poziţie fortificată acolo, [arabii], sunt convins, ar spune «am fost trădaţi» şi s-ar împrăştia la corturile lor."[299]

Acesta era, desigur, acelaşi argument fundamental pe care alţi anti-intervenţionişti îl susţinuseră constant, însă Lawrence a avut posibilitatea să îi dea o turnură complet nouă, graţie observaţiilor făcute direct la faţa locului, în peninsulă. Aşa cum descoperise în timpul călătoriei spre tabăra lui Faysal, existau şi alte surse de apă în munţii de deasupra Rabeghului, despre care, până atunci, nimeni nu ştiuse. Dacă rezistenţa arabilor din acei munţi se prăbuşea – ceea ce s-ar petrece negreşit în cazul unei intervenţii a Aliaţilor –, turcii ar putea să profite de acele surse de apă pentru a ocoli complet Rabeghul şi a continua direct spre Mecca nestingheriţi. În acest scenariu, oraşul portuar, până atunci un punct strategic vital, nu ar mai servi la nimic.

Dar Lawrence nu isprăvise încă. Ştiind că, în realitate, colonelul Brémond şi superiorii săi pe linie ierarhică erau principalii agenţi din spatele presiunii intervenţioniste – şi după toate probabilităţile ar continua aceste presiuni, indiferent ce ar decide Comitetul de Război în timpul acestei recente confruntări –, Lawrence s-a apucat să le desfiinţeze raţionamentul prin care susţineau necesitatea unei forţe de protecţie britanice pentru unitatea lor militară de tehnicieni din Rabegh. Dacă turcii ar străpunge prin munţi pentru a înainta spre Rabegh, susţinea el, Aliaţii tot ar mai avea un răgaz de patru zile până ca inamicul să ajungă acolo. În acest scenariu, marina regală ar avea timp mai mult decât suficient pentru a-i evacua pe cei două sute de consilieri militari francezi, însă probabil nicidecum îndeajuns timp pentru a evacua şi mii de soldaţi britanici,

plus preţiosul lor material de război. În mod ciudat, acest inconvenient flagrant din argumentul francezilor nu pare să fi fost remarcat de nimeni până atunci.

Doar că, susţinea Lawrence, planul francezilor nu fusese niciodată să apere Rabeghul, de fapt, ci mai degrabă să îşi consolideze scopurilor lor imperialiste în Orientul Mijlociu, încercând pentru asta să distrugă din interior Revolta Arabă: „Ei spun: «Mai presus de toate, arabii nu trebuie să cucerească Medina. Lucrul acesta poate fi garantat dacă o forţă armată aliată ar debarca la Rabegh. Efectivele tribale vor pleca acasă, iar noi vom rămâne singurul sprijin al Şerifului de la Mecca. La sfârşitul războiului, îi vom da Medina drept recompensă». Aceasta este desigur o politică bine definită, în concordanţă cu planurile lor mai ample”, însă rezultatul, susţinea el, ar fi ca „forţa armată franco-britanică [să rămână] ca un monument al deznădejdii pe plaja prăfoasă din Rabegh”.[300]

Era uluitor să formulezi o asemenea acuzaţie contra celui mai apropiat aliat al Marii Britanii, pornind de la o extrapolare – şi o interpretare destul de confuză – a ceea ce colonelul Brémond îi spusese lui Lawrence în Jiddah. Dar poate nu era chiar atât de uluitor pentru comandanţii armatei britanice, care începuseră să aibă tot mai multe resentimente şi suspiciuni la adresa aliaţilor lor francezi. Pe frontul de vest, britanicii erau cei care purtau majoritatea luptelor – şi dădeau majoritatea morţilor –, întrucât armata franceză, dur lovită şi împuţinată, încerca să se refacă. În ultimele cinci luni, într-o campanie militară menită să elibereze garnizoana franceză din Verdun, greu lovită de inamic, generalul britanic Douglas Haig îşi trimisese armata, în mod repetat şi zadarnic, contra fortificaţiilor germane din lungul râului Somme; cei 400000 de britanici morţi şi răniţi în bătălia de pe Somme reprezentau dublul pierderilor suferite de francezi. La un nivel mai local, orice comandant britanic, care era la curent cu modul în care francezii blocaseră în mod repetat planul atacului de la Alexandretta, precum şi cu permanenta lor ambivalenţă în privinţa viitoarei ofensive britanice din Palestina – o ambivalenţă născută din temerile că, în cazul unei victorii, britanicii ar ajunge în regiuni pe care francezii le revendicau

pentru ei în lumea postbelică –, era pregătit să aprobe automat aproape orice învinuire vizând perfidia galică. Bineînţeles, acuzaţia lansată de Lawrence avea toate prerogativele pentru a fi agreată de segmentul imperialist al guvernului britanic, dornic să elimine cumva Franţa complet din Orientul Mijlociu.

Prin efectul pe care l-a avut, memoriul lui Lawrence a făcut ca problema unei desfăşurări de trupe aliate în Arabia să treacă din contextul ei militar într-unul politic. Mai precis, demnitarii britanici care erau în favoarea unei intervenţii armate riscau acum să cadă fără să ştie într-o capcană abil ticluită de francezi, cu scopul dublu de a sabota Revolta Arabă şi, prin devierea unor trupe britanice în Arabia, de a şubrezi ofensiva britanică în Palestina. În toamna anului 1916, cu greu s-ar fi putut concepe vreo acuzaţie mai injurioasă la adresa reputaţiei unui ofiţer britanic decât aceea de marionetă a francezilor, aceasta era în esenţă şi acuzaţia pe care Lawrence i-o punea în faţă lui Reginald Wingate, chiar dacă în mod indirect.

Dar ce era de făcut totuşi cu un asemenea document incendiar? Aceasta era noua dilemă cu care se confrunta Gilbert Clayton în dimineaţa de 17 noiembrie. Întrucât Lawrence lucra în cadrul Biroului Arab, procedura standard prevedea ca memoriul să ajungă întâi la coordonatorul unităţii, Henry McMahon. Asta ar fi însemnat să bată la uşi deschise, în plus, ţinând seama că McMahon era deja pe picior de plecare din postul de înalt comisar, influenţa lui în privinţa acelui document era mai degrabă redusă. Pe de altă parte, Clayton avea opţiunea de a i-l trimite lui Reginald Wingate, în speranţa că serdarul ar înţelege într-un final cât de greşite erau soluţiile lui intervenţioniste şi ar schimba macazul – doar că Lawrence tratase cu atâta deriziune planul privind forţa armată de rezervă, încât exista riscul ca omul care îl concepuse să se zbârlească rău.

Dar în materie de dispute politice interne, uneori duşmanul cel mai înverşunat poate deveni un aliat temporar. De când sosise la Cairo, generalul Archibald Murray îşi propusese să îl controleze sau să îl neutralizeze pe Gilbert Clayton, cu Biroul lui Arab cu tot, în orice mod cu

putinţă. Într-un acces de supărare după ce dăduse greş în încercarea de a trece biroul în subordinea lui, Murray mersese până într-acolo încât să le interzică propriilor lui unităţi de informaţii militare să mai coopereze cu organizaţia lui Clayton.[301] Mult mai interesantă pentru Clayton, în 17 noiembrie, era implacabila împotrivire a lui Murray de a trimite trupe în Arabia. Îşi afirmase răspicat aceste opinii la o conferinţă comună a agenţiilor de informaţii în luna septembrie.

„Nu are niciun rost să-mi spui mie că tu vrei doar asta şi asta”, se burzuluise el la subalternul lui Wingate, Cyril Wilson. „Din experienţa de război şi din experienţa campaniilor recente, este absolut clar că odată ce începi, pe urmă creşti. Începi cu o brigadă, brigada aceea vrea ceva artilerie, apoi avioane şi cămile. Apoi vine cererea ca forţa armată respectivă să fie mutată în alt punct, cam la şaisprezece kilometri, care trebuie apărat cu orice preţ. Şi aşa campania creşte.”[302]

Având toate acestea în minte, Clayton s-a gândit pesemne că Archibald Murray ar putea să fie exact omul care să ştie ce să facă până la urmă cu memoriul lui Lawrence.

Pentru comandantul Forţei Expediţionare Egiptene, raportul acesta de patru pagini a fost probabil ca un dar nesperat. Avea acum în faţă o analiză exactă, care demonta argumentul intervenţiei militare, bazându-se pe caracteristicile intrinseci ale unei asemenea operaţiuni, şi, mai mult chiar, insinua sumbru că totul ar fi o uneltire a francezilor. A dat ordin ca autorul raportului să se prezinte imediat în biroul lui.

Archibald Murray era un om recunoscut pentru nervozitatea lui. În primele zile după începerea războiului, îşi pierduse cunoştinţa la un moment dat din cauza stării de tensiune permanentă, un incident care făcuse vâlvă la nivelul înaltului comandament britanic şi, probabil, contribuise la retrogradarea lui din funcţia de şef al statului-major al armatei, poziţia numărul doi în ierarhia militară, în 1915. Transferul lui în Egipt nu păruse să amelioreze lucrurile, aşa cum a descoperit şi Lawrence când, dând curs somaţiei de a se prezenta la cartierul general al lui Murray

în acea zi, a fost interceptat de adjunctul lui Murray, generalul Lynden-Bell. Lawrence povestea: „Am rămas uimit când, imediat ce am intrat, [Bell] a sărit în picioare, s-a repezit în faţă şi m-a prins de umăr, şoptindu-mi: «Bagă de seamă să nu-l sperii; să nu uiţi asta!»„ Sarcina lui Lawrence, l-a instruit Bell, era să-i prezinte lui Murray „un tablou liniştitor al situaţiei, dar care să nu fie nici prea roz, din moment ce nu-şi puteau permite exagerări în nicio direcţie”.[303]

Lawrence pare să fi reuşit acest număr de echilibristică delicată, când în cele din urmă a fost adus în faţa lui Murray. Şi, în ciuda reputaţiei de a fi extrem de irascibil, imediat s-a văzut limpede că, în materie de intervenţii birocratice, Murray avea o mână foarte sigură. La scurt timp după ce Lawrence a plecat din biroul lui, Murray i-a trimis o telegramă lui Wingate: „Tocmai m-am văzut cu Lawrence, care a revenit după vizita la Faysal, iar opinia lui, pe care înţeleg că dumneata şi Faysal o susţineţi, este atât de vehementă împotriva trimiterii de soldaţi albi în Arabia, încât mă încumet să îţi sugerez să iei în considerare dacă [Şeful Statului-Major Imperial, William Robertson] nu ar trebui să fie informat imediat”.[304]

Poate că această sugestie făcută lui Wingate se dorea mai degrabă un fel de înfloritură retorică, din moment ce Murray îi trimisese deja lui Robertson raportul lui Lawrence cu cincisprezece minute în urmă. Cât despre o concordanţă între opiniile lui Wingate şi cele ale lui Lawrence, Wingate nu prea ar fi avut cum să analizeze acest aspect, având în vedere că Murray nu se sinchisise să-i trimită şi lui o copie a memoriului.

La Londra, raportul lui Lawrence a avut mare efect, fiind difuzat rapid în eşaloanele ierarhice superioare ale Ministerului de Externe şi, respectiv, de Război. Aşa cum se întâmplă îndeobşte în asemenea cazuri, cei care erau de acord cu raportul au şlefuit rapid biografia autorului, ca să dea greutate afirmaţiilor lui. În 19 noiembrie, generalul Robertson, nicidecum un fan al intervenţiei militare în Arabia, a înaintat raportul în atenţia cabinetului, descriindu-l pe autorul documentului drept un om „despre care se spune că îi cunoaşte îndeaproape pe turci şi pe arabi”.[305]

Pentru unii membri ai cabinetului nefamiliarizaţi cu încâlcelile politicii din Arabia, e posibil ca aspectul cel mai persuasiv al memoriului să fi fost tendinţa lui antifranceză. Interesant este că demnitarul care a încercat să contracareze acest efect a fost tocmai Mark Sykes. „Afirmaţia căpitanului Lawrence cu privire la atitudinea francezilor faţă de arabi”, se plângea el la Foreign Office, „şi referirea lui la unele planuri mai ample ale politicii lor sunt, pesemne, rezultatul unei înţelegeri greşite, fie din partea căpitanului Lawrence în privinţa francezilor, ori din partea ofiţerilor francezi în privinţa intenţiilor guvernului lor, întrucât pare să nu se potrivească nicidecum cu nimic din ceea ce s-a spus sau s-a gândit aici ori la Paris.”[306]

Dar Sykes era o voce singuratică şi nu avea cum să le ţină piept demnitarilor antifrancezi/anti-intervenţionişti, care acum îşi aveau propriul „expert” la faţa locului, cu care să se laude. Henry McMahon şi-a alăturat eforturile în sprijinul aceleiaşi campanii, într-o telegramă trimisă lui Charles Hardinge, subsecretarul permanent al Ministerului de Externe. Menţionând că el se temuse întotdeauna că o intervenţie militară a Aliaţilor în Arabia ar putea coroda moralul arabilor, McMahon scria că Lawrence, „despre care ştiu că este un observator foarte perspicace, a confirmat opinia mea în această privinţă. Mai mult, mi-a povestit, aşa cum neîndoielnic vei auzi de la Serdar [Wingate], că francezii au aceeaşi părere, şi că exact din acest motiv amplifică pericolele prezentei situaţii şi pledează pentru o operaţiune la Rabegh. Colonelul Brémond, într-un moment de sinceritate, a ajuns chiar până acolo, încât să-i spună lui Lawrence că obiectivul francezilor era să dezintegreze astfel forţa rebelilor arabi… Nu strică să ne reamintim acest lucru în orice propunere pe care francezii ar putea să o facă acum sau mai târziu cu privire la asistenţa noastră comună acordată Şerifului [de la Mecca]”.[307]

În tot acest tumult, „acţiunile” lui Lawrence au crescut chiar şi printre ofiţerii din statul-major al armatei regulate de la Cairo, care până atunci priviseră cu dispreţ atât Biroul Arab, cât şi pe el ca persoană. „Au început să fie politicoşi cu mine”, scria el, „şi să-mi spună că am fost perspicace, cu un stil caustic, şi integru.”[308]

În faţa unui asemenea asalt, Comitetul de Război a îngropat din nou, pe tăcute, propunerea Rabegh, dar nu înainte de a se fi petrecut un ultim incident nostim. Abia în 21 noiembrie, la patru zile după ce memoriul lui Lawrence a ajuns la Londra, a văzut şi Reginald Wingate în fine analiza cu care se presupunea că era întru totul de acord. După telegrama lui furioasă, prin care cerea socoteală de ce el fusese scos din circuitul informaţional, Comitetul de Război l-a dojenit blând pe Murray pentru omisiunea de a nu-i fi cerut întâi opinia lui Wingate, sugerând că „există se pare o lipsă de coordonare în [această] chestiune”.[309]

Murray nu s-a lăsat mai prejos. „Am avut întotdeauna o grijă deosebită ca Serdarul să fie pe deplin informat de tot ceea ce fac eu”, a telegrafiat el înapoi la Londra, „şi din câte cunosc eu lucrăm în strânsă colaborare. Poţi să te bizui pe mine în această privinţă. Referitor la raportul lui Lawrence. Întrucât Lawrence a venit la mine exact după ce stătuse câteva zile cu Serdarul, am dedus fireşte că acesta cunoştea în întregime toate constatările lui Lawrence. De fapt, Lawrence m-a informat în acest sens.”[310]

Aaron Aaronsohn avea obiceiul să ţină evidenţa exerciţiilor fizice pe care le făcea zilnic – cât timp mergea cu bicicleta, câţi kilometri parcurgea pe jos – şi să noteze datele în jurnalul lui. Era un tic deprins de-a lungul permanentului său efort, rareori încununat de succes, de a slăbi în greutate, însă de data asta lungile plimbările pe care le făcea prin Londra aveau şi o altă menire: un mod de a uita de înnebunitoarea inerţie a guvernului britanic. Aşa cum nota în jurnalul său, în data de 11 noiembrie 1916, o zi în care străbătuse pe jos aproape douăzeci de kilometri: „Dacă aş reflecta continuu la toată această situaţie, cred că mi-aş pierde minţile. Câtă lentoare în decizii! În curând, se vor face două luni de când am plecat din Berlin şi, după atâta timp, nimic important nu s-a făcut pentru a-i descoperi [*sic*] pe oamenii din Athlit”.[311]

Desigur, savantul făcuse ceea ce se aştepta de la el. În cele aproape trei săptămâni de când se afla la Londra, întocmise două lungi rapoarte pentru gazdele lui britanice, unul relatând situaţia cumplită a armenilor din Siria, celălalt

descriind condiţiile din interiorul Palestinei. Cel de-al doilea raport, conţinând patruzeci şi şase de pagini, le oferea britanicilor cea mai cuprinzătoare analiză, probabil, din interiorul vreunei regiuni a Imperiului Otoman, de când începuse războiul. Pe lângă o sinteză a situaţiei economice şi politice a provinciei, Aaronsohn descria amănunţit criza medicală şi de sănătate din Palestina, starea drumurilor şi a căilor ferate, înşirând meticulos amplasarea şi mărimea fiecărei garnizoane turceşti de pe coasta Siriei. Menţiona chiar şi câţi jandarmi număra în acel moment poliţia din Beirut şi ce fel de arme aveau.

Cu toate acestea, în continuare Aaronsohn era plimbat permanent de la un birou la altul, de la un minister la altul, cerându-i-se în mod repetat să povestească totul de la început. Din nicio direcţie, se părea, nu se profila vreo tentativă de a-l trimite înapoi în teatrul de război, darămite de a încerca să se intre în contact cu reţeaua lui de spioni din Palestina.

Parţial, acest lucru era cu siguranţă consecinţa unei stupidităţi birocratice, dar probabil mai era în plus şi un fel de neîncredere colectivă a oficialităţilor britanice în privinţa informaţiilor care le fuseseră puse la dispoziţie. Atunci, ca şi acum, agenţii de informaţii erau învăţaţi să obţină mici crâmpeie de date de la o mare varietate de surse şi să încerce să le alipească pentru a forma un portret; era ceva foarte neobişnuit, chiar dubios, să primeşti un asemenea calup de informaţii dintr-o singură mişcare. O contribuţie la această atitudine o avea şi doza de antisemitism care prevala în guvernul britanic la acea vreme – ceea ce stabilea din start că nu trebuia să ai încredere deplină într-un evreu până nu se dovedea că merita acest lucru. În zona spionajului, lucrul acesta ducea la un paradox greu de depăşit. Într-o analiză întinsă pe zece pagini a raportului lui Aaronsohn despre Palestina, un ofiţer de informaţii de la War Trade Intelligence Departament admitea că informaţiile erau „foarte corecte”, acolo unde puteau fi verificate, dar nota de asemenea că informatorul era un sionist şi „un evreu provenit din România”. Această descriere valida aparent concluzia agentului: „Bineînţeles, noi nu cunoaştem obiectivul vizitei lui în această ţară, însă

e posibil să fie un observator la fel de bun al lucrurilor de aici, aşa cum a fost şi în Turcia, şi un furnizor de informaţii privind condiţiile din Anglia, dacă ar fi să ajungă înapoi în Turcia”.[312]

Fireşte, Aaronsohn nu avea cum să ştie toate astea. În schimb, pe măsură ce interminabila tergiversare la Londra se tot prelungea, savantul a început să se frământe din ce în ce mai mult la gândul că, poate, problema izvora din conversaţia pe care o avusese pe Broadway Gate 30, în data de 30 octombrie.

Dând curs invitaţiei de a-i face o vizită lui Mark Sykes, Aaronsohn se prezentase la locuinţa acestuia din Londra, exact la ora nouă şi jumătate. După ce s-au instalat în biroul mobilat elegant, celor doi bărbaţi li s-a alăturat în curând un al treilea. Acesta era Gerald FitzMaurice, fostul dragoman de la ambasada britanică din Constantinopol şi unul dintre principalii colaboratori ai lui Sykes în structurile guvernamentale britanice. Aaronsohn nu a furnizat prea multe detalii despre subiectul conversaţiei de o oră şi jumătate – „am discutat despre sionism”, nota el în jurnalul lui –, însă iniţial rămăsese cu impresia că totul mersese foarte bine. După câteva săptămâni însă, când se făcea aproape o lună de când se afla în Londra, a început să aibă dubii şi să facă diverse presupuneri. „Am fost probabil prea deschis cu ei”, scria el în 24 noiembrie, „şi au luat asta drept un artificiu. Sau au fost prinşi de alte probleme sau au preferat să ignore dinadins. Sau poate au considerat că fusese o naivitate din partea mea.”[313]

În realitate, nici că s-ar fi putut ca temerile lui să fie mai neîntemeiate. Chiar dacă se ferea să facă publică viziunea lui, Mark Sykes se număra printre cei câţiva demnitari britanici influenţi care începuseră să se gândească la crearea unei enclave evreieşti în Palestina. Mai mult chiar, Sykes vedea în Aaron Aaronsohn omul care ar putea juca un rol semnificativ pentru punerea în operă a acestei idei.

Parţial, motivul lui Sykes izvora din religiozitate. Fiind un catolic evlavios, pentru el revenirea vechiului trib al lui Israel în Ţara Sfântă era o modalitate de a corecta o nedreptate de aproape două mii de ani. Această concepţie

căpătase un nou patos şi o nouă urgenţă, odată cu masacrele săvârşite în rândul armenilor. În opinia lui Sykes, prin continuarea acelor atrocităţi, Imperiul Otoman arătase că era incapabil să îşi protejeze minorităţile religioase. La sfârşitul războiului, Palestina, Ţara Sfântă a evreilor şi a creştinilor, va fi scoasă din acel imperiu, iar eşecul cruciadelor va fi îndreptat.

Dar nu era doar religiozitate; Sykes vedea, de asemenea, posibilitatea unui uriaş avantaj politic. În lumea occidentală, evreii erau o prezenţă influentă, dar profund divizată, majoritatea preferând deocamdată să rămână neutri în război sau să se situeze de partea Puterilor Centrale. O cauză esenţială era includerea în Antanta a Rusiei, unde regimul ţarist era notoriu pentru atitudinea lui antisemită; chiar şi mulţi evrei britanici aveau reţineri în a susţine o alianţă care includea regimul detestabil de la Petrograd. Dacă Antanta şi-ar declara public sprijinul puternic pentru o patrie a evreilor în Palestina, considera Sykes, opinia evreimii internaţionale s-ar întoarce inevitabil în favoarea Triplei Înţelegeri. În continuare, pledoaria evreilor americani – un electorat mic, dar puternic – ar putea constitui, în sfârşit, impulsul necesar pentru intrarea Statelor Unite în război.

Această idee fusese promovată deja de către un demnitar britanic mult mai influent decât Mark Sykes. În martie 1915, ministrul de interne, Herbert Samuel, propusese cabinetului ca Palestina să devină protectorat britanic la încheierea războiului, iar emigraţia evreilor să fie încurajată activ, în vederea creării unei enclave evreieşti majoritare.[314] Dar acea rezoluţie a fost rapid şi discret respinsă de cabinet – posibilele ramificaţii ale unui asemenea demers capital fiind inimaginabil de vaste –, dar ideea persistase. Când a primit sarcina de a pune la punct un acord, împreună cu Georges-Picot, privind organizarea statală a Orientului Mijlociu postbelic, Mark Sykes reluase ideea.

Imediat a apărut un obstacol latent. În corespondenţa lui cu emirul Hussein, Henry McMahon enumerase explicit toate teritoriile ce urmau să fie excluse de sub suveranitatea unui stat arab sau să facă obiectul unor

negocieri ulterioare, însă nicăieri nu menţionase – darămite să mai fi formulat vreo revendicare în acest sens – Palestina. O lectură atentă a acelei corespondenţe, aşadar, nu putea decât să conducă la concluzia că Palestina urma să facă parte din noul stat arab independent. Lucrul acesta nu era o piedică atât de mare totuşi, în ceea ce îl privea pe Mark Sykes; din moment ce el şi Georges-Picot ignorau oricum majoritatea celorlalte promisiuni făcute lui Hussein în operaţiunea lor de împărţire a Orientului Mijlociu pe imperii, ce mai conta dacă adăugau şi Palestina în amestecul general?! Într-un bruion al Acordului Sykes-Picot, această provincie a Siriei fusese prevăzută să intre sub „administraţia internaţională” a Angliei, Franţei şi Rusiei.

Dar nici măcar acest aranjament nu putea înlesni formarea statului evreiesc sub protectorat britanic la care visa Sykes, şi nici nu putea reprezenta o soluţie armonioasă. Aşa cum recunoştea într-o telegramă din martie 1916 adresată lui George Buchanan, ambasadorul britanic în Rusia, „arabii creştini şi musulmanii deopotrivă ar lupta până la ultimul om contra Dominionului evreiesc în Palestina”[315]. În acelaşi timp, evreii se opuneau puternic unei administraţii internaţionale acolo, iar Franţa şi Rusia s-ar opune aproape sigur unei administraţii britanice în exclusivitate. Pentru a debloca acest impas, îl informa Sykes pe Buchanan, el şi Georges-Picot găsiseră o altă idee.

O amprentă specială a „soluţiilor” lui Sykes era teoria vag ştiinţifică, potrivit căreia o complexitate fantastică poate duce la o simplitate supremă, ca şi cum lumea ar fi un vehicul cu motor în care, odată ce nenumăratele angrenaje au fost montate la locul lor, totul va funcţiona ca uns. Aşa era şi cu noua lui idee pentru Palestina. Invocând propunerea de rezoluţie supusă cabinetului de către Herbert Samuel cu un an înainte, a propus ca Palestina să fie pusă sub un protectorat britanic; ca emirul Hussein să îl desemneze pe unul dintre fiii săi drept sultan al Palestinei independente; ca Marea Britanie şi Franţa să fie împreună garantul sultanatului; în timp ce, simultan, se înfiinţa o „corporaţie comercială autorizată” cu scopul de a cumpăra pământ pentru colonizarea evreilor. „Regret că o problemă complicată necesită o reglementare complexă”, conchidea

Sykes adresându-i-se lui Buchanan, „dar conform celor de mai sus, Franţa capătă o poziţie în Palestina, cererile ruşilor sunt satisfăcute, arabii au un prinţ, sioniştii dobândesc un statut constituţional şi au protecţia britanicilor, ceea ce înţeleg că îşi doresc.”[316]

Dar ca nu cumva şampania să fie destupată prea repede, formula clară propusă de Sykes eluda câteva realităţi supărătoare. În primul rând, propunerea lui Samuel din anul precedent fusese respinsă pe nerăsuflate de către cabinet. În al doilea rând, Sykes îşi lansase planul fără a fi obţinut aprobarea şefilor săi ierarhici – şi mai ales îl prezentase tocmai negociatorului principal al francezilor, care avea rolul de a decide alcătuirea Orientului Mijlociu. A doua zi după ce telegrama lui Sykes către Buchanan ajunsese pe biroul acestuia, ministrul de externe britanic, Edward Grey, a compus o mustrare usturătoare, prin care îi ordona lui Sykes să îşi „şteargă din memorie faptul că memorandumul lui Samuel, adresat Cabinetului, ar fi menţionat cumva un Protectorat britanic… I-am spus domnului Samuel la acea vreme că un Protectorat britanic era absolut exclus, iar sir M. Sykes nu trebuie să pomenească niciodată subiectul, fără a menţiona acest lucru.”[317]

E posibil ca această interdicţie să fi condus la o mai mare discreţie din partea lui Sykes, însă cu siguranţă nu i-a potolit ardoarea gândirii creatoare, când venea vorba despre Palestina. În primăvara şi vara anului 1916, a avut o serie de discuţii private cu Moses Gaster, un lider al mişcării sioniste din Marea Britanie, ca să menţină efervescenţa ideilor. Dar abia când l-a cunoscut pe Aaron Aaronsohn, pasiunile lui au revenit în forţă. Potrivit biografului lui Sykes, Roger Adelson: „Dacă rabinul Gaster, cu câteva luni înainte, îi oferise lui Sykes preludiul sionismului în Europa, acum îl avea pe Aaronsohn care trâmbiţase deşteptarea în Palestina. Şi lui Sykes îi plăcea cum suna”.[318]

Istoricul sionist Isaiah Friedman a fost şi mai explicit: „Faptul că Sir Mark Sykes a fost profund impresionat de Aaronsohn se poate deduce din relaţia strânsă şi încrezătoare care s-a creat mai târziu între ei”. Citând alţi înalţi funcţionari britanici din timpul războiului, care în

curând aveau să fie puternic influenţaţi de concepţiile lui Aaronsohn, Friedman susţinea că „ar fi rezonabil să presupunem că el a fost cel care a reprezentant influenţa decisivă în convertirea lui Sykes la sionism”.[319]

De fapt, chiar dacă începuse să aibă îndoieli pe măsură ce şederea lui la Londra se prelungea, nota din jurnalul lui Aaronsohn referitoare la întâlnirea de pe Broadway Gate făcea aluzie la alianţa care se contura deja. „FitzMaurice este în favoarea «faptului împlinit» în Palestina”, scria el, înţelegând prin asta o patrie a evreilor, „[dar] Aliaţii nu au căzut încă de acord... [Sykes] speră că vom reuşi să modificăm punctul de vedere al englezilor, «dar necesită muncă».”[320]

Locul unde Aaronsohn avea să contribuie la acea muncă era Cairo. În 24 noiembrie, exact ziua când el se frământa din cauza impresiei pe care i-o făcuse poate lui Sykes, savantul a început să îşi adune bagajele pentru îmbarcarea pe vasul care urma să îl ducă în Egipt. Acolo, îşi va uni forţele cu serviciul de informaţii al armatei britanice şi va încerca să-şi reactiveze reţeaua de spioni, de multă vreme inertă. În Egipt, Aaronsohn se va reîntâlni, până la urmă, şi cu Mark Sykes. Împreună, vor concepe un plan care va contribui substanţial la remodelarea viziunii guvernului britanic în privinţa întemeierii unei patrii a evreilor în Palestina, sub protectorat britanic.

În ciuda vâlvei stârnite de nota lui de serviciu din 17 noiembrie, acum când scurta şedere a lui Lawrence în Hejaz era de domeniul trecutului, nu existau alte planuri de a-l mai trimite înapoi în Arabia. Dimpotrivă, Gilbert Clayton intenţiona să se folosească de talentul lui literar şi de faptul că vorbea fluent araba pentru o nouă muncă de birou în Cairo, în postul de şef al incipientului departament de propagandă din Biroul Arab. Lawrence avea să scape totuşi de această soartă anostă, graţie intervenţiei incredibile a lui Reginald Wingate.

La scurt timp după ce a aflat că urma să preia postul lui McMahon la Cairo şi, astfel, să răspundă direct de operaţiunea din Hejaz, Wingate ceruse mărirea personalului de consilieri şi ofiţeri de informaţii pentru Arabia; deosebit

de presant era să numească un ofiţer de legătură pentru Faysal, în munţii din apropierea Rabeghului. Alegerea logică pentru a conduce această misiune militară britanică, toată lumea recunoştea, era supervizorul titular al lui Lawrence la Biroul Arab, Stewart Newcombe. Dar, întrucât Newcombe era plecat în interes de serviciu în Europa până la un moment dat în decembrie, Wingate a insistat ca altcineva să fie trimis temporar în locul lui şi, în mod absolut firesc, s-a gândit la impresionantul tânăr căpitan care tocmai îl vizitase în Khartoum. În 12 noiembrie, a doua zi după ce Lawrence a părăsit capitala Sudanului, Wingate i-a telegrafiat lui Clayton la Cairo, sugerându-i ca Lawrence să fie trimis înapoi la Yenbo ca să se ocupe de treburi acolo, până sosea Newcombe. Clayton, gândindu-se la departamentul de propagandă unde intenţiona să îl pună şef pe Lawrence, a încercat să ocolească rugămintea, dar Wingate nu concepea să fie refuzat.

„Până la întoarcerea lui Newcombe”, a revenit el în 14 noiembrie, „vreau că Lawrence să plece la Yenbo cu prima ocazie. Este de o importanţă vitală să avem un ofiţer, cu asemenea cunoştinţe excepţionale despre arabi, care să fie în permanent contact cu Faysal [în acest] moment critic.”[321] Apoi, îl asigura pe Clayton că avea să fie doar o măsură temporară şi că Lawrence va reveni la Cairo, imediat ce Newcombe ajungea la faţa locului. Sub asemenea presiuni, Clayton nu a mai avut încotro şi a trebuit să cedeze.

Bineînţeles, toate acestea s-au întâmplat înainte ca Lawrence să scrie acel memoriu incendiar vizând direct planurile lui Wingate în Arabia. Când Wingate a ajuns să vadă acel memoriu, laudele lui entuziaste la adresa lui Lawrence erau deja cunoscute public, la fel ca şi insistenţa lui ca Lawrence să se întoarcă la Yenbo. Chiar dacă Wingate ar fi vrut să îl pedepsească pe tânărul căpitan pentru tupeul lui, nu avea cum să mai facă asta, fără să nu se dea în spectacol.

Dar a excela în lupta birocratică nu înseamnă doar să ieşi mereu la suprafaţă. Adevărata măiestrie presupune abilitatea de a-ţi acoperi atât de bine urmele, încât să pari absolut ireproşabil, or acesta era un joc în care Clayton şi Lawrence erau foarte versaţi. Înainte ca luna noiembrie să

se fi încheiat, colonelul Brémond avea să primească o telegramă de la comandantul suprem al forţelor armate franceze, mareşalul Joseph Joffre. După o referire indirectă la un „acord” convenit cu britanicii – pactul Sykes-Picot –, Joffre îl mustra aspru pe Brémond pentru ideea de a fi sugerat vreodată că Franţa ar dori să împiedice cucerirea Medinei de către arabi. „Starea de spirit, deja cunoscută, a britanicilor şi a Şerifului, ar putea conduce la convingerea că noi am încerca să ne dezicem de aranjamentele stabilite şi ar putea avea consecinţe grave pentru dezvoltarea planurilor noastre în Levant. Este important, de aceea, ca atitudinea dumitale să nu se preteze la o asemenea interpretare.”[322]

Dar intimidarea lui Reginald Wingate a fost şi mai impresionantă chiar. În 23 noiembrie, când furtuna stârnită de memoriul lui Lawrence continua să facă ravagii, Clayton i-a trimis o depeşă „privată” lui Wingate la Khartoum, sugerând că toată vina pentru acea controversă îi aparţinea lui Murray. Făcându-şi socoteala, probabil, că animozitatea dintre serdar şi comandantul Forţei Expediţionare Egiptene presupunea să nu se ajungă niciodată la lămurirea detaliilor, Clayton a mers până într-acolo încât să sugereze că Murray îl silise pe Lawrence să scrie raportul ofensator.[323]

În mod evident, Wingate avea o undă de naivitate pronunţată: „Nu am nicio îndoială că Lawrence a făcut toate astea fiind absolut de bună-credinţă”, îi scria el lui Cyril Wilson în aceeaşi zi în care a primit depeşa lui Clayton, „dar mie mi se pare a fi un vizionar, iar statutul lui de soldat amator i-a dat o părere exagerată despre temeinicia concepţiilor lui asupra unor chestiuni pur militare”. În mod limpede, făcând aluzie la Murray, continua: „Sunt foarte agasat de toată această chestiune, nu neapărat din cauza vizibilei lipse de francheţe din partea anumitor oameni care ar trebui să nu se coboare la asemenea lucruri, dar mai ales din cauza acestei colosale pierderi de timp, când eu lucrez sub o presiune foarte mare”.[324]

Ori Wingate nu şi-a imaginat niciodată cât de mult îl păcăliseră, de fapt, Clayton şi Lawrence, ori era un om extraordinar de iertător; în doar opt luni, va depune eforturi insistente pentru ca lui Lawrence să i se decerneze

„Victoria Cross”, cea mai înaltă decoraţie militară a Marii Britanii, pentru vitejie pe câmpul de luptă.

Dar nu toată lumea era dispusă să îi atribuie cele mai bune intenţii arogantului căpitan de armată. Mult mai ostil şi ranchiunos în această privinţă era Cyril Wilson, oficialul britanic care îl studiase cel mai îndeaproape pe Lawrence în Arabia şi care urma să fie, ierarhic, şeful direct al lui Lawrence, la întoarcerea în Arabia. Wilson s-a opus vehement acestei întoarceri, fie ea şi temporară, iar când a fost pus în faţa faptului împlinit nu s-a sfiit să-i spună pe şleau lui Gilbert Clayton care erau sentimentele lui. „Lawrence are nevoie să fie bătut”, îi scria el directorului Biroului Arab, „dar bătut *zdravăn*; pe urmă, poate se cuminţeşte. În momentul de faţă, e un nătărău de mucos obraznic, care strică incontestabilele cunoştinţe despre arabii din Siria etc. pe care le are, imaginându-şi că e singura autoritate în materie de război, tehnică, pilotarea navelor [Majestăţii Sale] şi orice altceva. I-a scos din sărite pe toţi, de la Amiral în jos până la cel mai tânăr matroz de pe Marea Roşie.”[325]

Dar dintre toate minciunile aşternute pe hârtie despre evenimentele din acel noiembrie, cu singuranţă cea mai neobrăzată a fost aceea pe care Lawrence a scris-o despre el însuşi. Se referea la ziua aceea, de la sfârşitul lunii, când a fost chemat în biroul lui Clayton, unde i s-a spus că era trimis înapoi în Arabia, ca ofiţer de legătură temporar pentru Faysal ibn Hussein. Potrivit relatării lui Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*: „Am insistat că eram complet inadecvat pentru acea misiune”.[326]

---

[279] Lawrence, *The Sherifs*, 27 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 41.

[280] Wilson, *Notes on the Military Situation in the Hedjaz,* 11 septembrie 1916; PRO-FO 882/4, f. 329.

[281] Minută a Conferinţei desfăşurate la Reşedinţa Comandantului Suprem, Ismailia, 12 septembrie 1916; PRO-FO 882/4, f. 333.

[282] Boyle, *My Naval Life*, p. 99.

[283] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 143.

[284] Wingate către Foreign Office, 2 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603.

[285] *Arabian Report* no. 16 (2 noiembrie 1916); PRO-CAB 17/177, p. 2. De asemenea, Wilson către Biroul Arab, 1 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 49A.
[286] Parker către Biroul Arab, 2 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 17b.
[287] Raportul lui Brémond, 2 ianuarie 1917, aşa cum este citat de Tanenbaum, *France and the Arab Middle East*, p. 19.
[288] Aaronsohn, *Diary*, 25 octombrie 1916; ZY.
[289] Katz, *The Aaronsohn Saga*, p. 6.
[290] Aaronsohn, *Diary*, 25 octombrie 1916; ZY.
[291] Engle, *The Nili Spies*, p. 77.
[292] „Confesiunea" lui Aaronsohn către Julius Mack, 9 octombrie 1916, pp.12–13; ZY.
[293] Thomson, *My Experiences at Scotland Yard*, pp. 225–26, şi *The Scene Changes,* pp. 387–88.
[294] Aaronsohn către Alex şi Rivka Aaronsohn, 28 octombrie 1916; ZY.
[295] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 57.
[296] Wingate către Clayton, 7 noiembrie 1916; PRO-WO 158/603, f. 79A.
[297] Ambasada Franţei (Londra) către Foreign Office, 8 noiembrie 1916, aşa cum este citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 325.
[298] Wingate către Robertson, 12 noiembrie 1916, aşa cum i-a repetat Wingate lui Murray, 18 noiembrie 1916; PRO-WO 158/627, f. 10A, p. 4.
[299] Lawrence, Raport, 17 noiembrie 1916; PRO-WO 106/1511, f. 34–36.
[300] Ibid.
[301] Parker către Wingate, 6 iulie 1916; SADD Wingate Papers, W/138/3/69.
[302] Minută a Conferinţei ţinute la Reşedinţa Comandantului Suprem, Ismailia, 12 septembrie 1916; PRO-FO 882/4, f. 333.
[303] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 112.
[304] Murray către Wingate, 17 noiembrie 1916; PRO-WO 158/627, f. 7A.
[305] Robertson, *The Occupation of El Arish*, 19 noiembrie 1916; PRO-WO 106/1511, f. 34.
[306] Sykes, Evaluarea Raportului despre Arabia, No. XVIII, 20 noiembrie 1916; PRO-CAB 17/177.
[307] Citat în Wilson, *Lawrence,* pp. 327–28.
[308] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 112.
[309] Robertson către Murray, 22 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 75A.
[310] Murray către Robertson, 23 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 76A.
[311] Aaronsohn, *Diary*, 11 noiembrie 1916; ZY.
[312] W.T.I.D., *Report of Inhabitant of Athlit*, 2 noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.
[313] Aaronsohn, *Diary,* 24 noiembrie 1916; ZY.
[314] Schneer, *The Balfour Declaration*, pp. 135–45.
[315] Sykes către Buchanan, 14 martie 1916; PRO-FP 371/2767, Dosar 938.
[316] Ibid.
[317] Însemnările lui Edward Grey despre telegrama lui Sykes către Buchanan, 15 martie 1916; PRO-FO 371/2767, Dosar 938.

[318] Adelson, *Mark Sykes*, p. 213.
[319] Friedman, *The Question of Palestine*, p. 122.
[320] Aaronsohn, *Diary*, 30 octombrie 1916; ZY.
[321] Wingate către Clayton, 11 noiembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 18A.
[322] Joffre către Brémond, 27 noiembrie 1916, după cum citează Brémond, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, p. 97.
[323] Clayton către Wingate, 23 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/6/44.
[324] Wingate către Wilson, 23 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/6/54.
[325] Wilson către Clayton, 22 noiembrie 1916; SADD Clayton Papers, 470/5/7.
[326] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 114.

10

Înconjurat de pustiu

Situaţia este atât de interesantă, încât mă gândesc să nu mai vin înapoi.[327]

T. E. Lawrence, în Arabia, către cartierul general din Cairo, 27 decembrie 1916

De pe coama dealului, valea Nakhl Mubarak înveşmântată în noapte oferea o privelişte uluitoare. Aşa cum Lawrence avea să povestească, zăreai prin frunzişul pâlcurilor de curmali „fumul luminat de flăcări al nenumăratelor focuri”[328], în timp ce valea răsuna de răgetele miilor de cămile agitate, printre împuşcăturile şi strigătele oamenilor rătăciţi în întuneric.

Însoţit de patru călăuze dintr-un trib, Lawrence pornise din portul Yenbo, ceva mai devreme în acea seară de 2 decembrie 1916. Destinaţia lor era tabăra lui Faysal din enclava muntoasă Kheif Hussein, la aproximativ şaizeci şi cinci de kilometri spre interiorul peninsulei. Având cămile bune sub ei şi călărind constant, grupul prevăzuse că ar putea ajunge la tabără exact înainte de revărsatul zorilor. În schimb, după doar cinci ore de drum şi la numai patruzeci de kilometri de coastă, au dat peste această scenă inexplicabilă în Nakhl Mubarak; nimeni din grupul lui Lawrence nu avea idee cine puteau fi cetele masive de oameni înarmaţi din valea de dedesubt.

Descălecând, membrii grupului au coborât pe furiş de pe linia de creastă, până au ajuns la o casă părăsită de la marginea văii. După ce şi-au adunat cămilele într-o împrejmuire şi l-au ascuns în casă pe britanicul de care răspundeau, şeful călăuzelor a vârât un cartuş în carabină şi a pornit singur pe jos să investigheze. În scurt timp, s-a întors cu o veste şocantă: oamenii aceia erau armata lui Faysal. Încălecând la loc pe cămile, au pornit cu toţii spre inima văii, scena părându-i-se lui Lawrence din ce în ce mai deconcertantă de la un minut la altul. „Erau sute de focuri

din scaieţi ghimpoşi şi în jurul lor erau arabi fierbând cafea sau mâncând, sau dormind înfăşuraţi ca nişte mumii în pelerinele lor, îngrămădiţi toţi laolaltă prin învălmăşeala de cămile.”[329]

L-au găsit pe Faysal în centrul campamentului, aşezat în faţa cortului, cu câţiva aghiotanţi şi un scrib. La lumina unor felinare ţinute de sclavi, dicta ordine şi, alternativ, asculta rapoartele de luptă citite cu voce tare, întruchipând placiditatea însăşi. A trecut ceva timp până să le dea drumul subalternilor, astfel încât să îi poată explica oaspetelui său britanic care era situaţia. Şi situaţia nu era bună; de fapt, era aproape dezastruoasă.

În timpul primei vizite a lui Lawrence în octombrie, Faysal îi prezentase un plan complicat de a-şi deplasa campania militară spre nord, ca o modalitate de a reduce riscul unui atac turcesc asupra oraşelor Rabegh şi Mecca, creându-i astfel inamicului noi motive de îngrijorare. Această schemă depindea de colaborarea strânsă a armatei lui Faysal cu unităţile combatante ale celor trei fraţi ai lui. În timp ce Abdullah hărţuia forţele turceşti în jurul Medinei, Faysal urma să îşi mute armata spre nord-vest prin munţi până la Kheif Hussein, înainte de a porni la atac spre portul Wejh, controlat de turci, la circa trei sute douăzeci de kilometri mai sus de Yenbo. Simultan, Zeid urma să apară pentru a apăra zonele de acces spre Yenbo, în timp ce Ali îşi aducea armata din Rabegh pentru a păzi o intersecţie crucială de pe drumul pelerinilor spre Mecca.

Lui Lawrence, planul i se păruse mult prea complicat, mai ales că se baza pe un nivel de coordonare între cei patru fraţi aproape imposibil de realizat în imensele pustietăţi din vestul Arabiei. Îi comunicase îndoielile lui şi lui Gilbert Clayton în rapoartele din acea perioadă[330], însă din câte se părea nu fusese suficient de persuasiv cu Faysal; la mijlocul lui noiembrie, Faysal îşi pusese planul în aplicare.

Pentru scurt timp, totul mersese cum era prevăzut, cu Faysal conducându-şi cea mai mare parte a armatei spre nord la Kheif Hussein. Însă în spatele lui, Zeid, fratele de douăzeci şi unu de ani, a lăsat în mod inexplicabil complet nepăzită una dintre potecile muntoase care ducea spre

Yenbo, or exact această potecă a fost descoperită de o patrulă călare a turcilor. Trezindu-se subit cu turcii între ei şi calea de salvare spre coastă, oamenii lui Zeid o rupseseră la fugă imediat, în totală debandadă. Dar asta fusese doar prima fază a dezastrului. Când au aflat de eşecul lui Zeid şi temându-se că în curând ar putea rămâne şi ei izolaţi în munţi, oamenii lui Faysal căzuseră pradă unei panici similare, fugind disperaţi din Kheif Hussein. Faysal şi locotenenţii lui reuşiseră să-i prindă din urmă şi să-i oprească aici, în Nakhl Mubarak, dar nici măcar aşa, i-a mărturisit el lui Lawrence în acea noapte, nu-i va putea reţine probabil; în condiţiile în care turcii înaintau acum spre est şi sud, era doar o chestiune de timp până când întreaga lui armată – ceea ce mai rămăsese din ea – avea să dea năvală drept înapoi până în portul Yenbo.

Funcţionând practic fără nicio oră de somn, Lawrence şi-a petrecut următoarele patruzeci şi opt de ore consultându-se cu Faysal sau circulând printre luptătorii din Nakhl Mubarak, pentru a încerca să înţeleagă mai bine amploarea crizei. Apoi, a gonit înapoi la Yenbo ca să dea alarma. Când s-a aşezat jos ca să îi trimită un mesaj urgent lui Clayton, în dimineaţa de 5 decembrie, era epuizat şi deznădăjduit. „Mai bine să încep prin a spune că am călărit toată noaptea de sâmbătă, am avut alarme şi incidente toată noaptea de duminică şi apoi am călărit din nou toată noaptea trecută, aşa că în total am dormit doar trei ore în ultimele trei nopţi şi sunt destul de pesimist. Oricum, situaţia este proastă."[331]

Aşa cum Lawrence ştia prea bine, fuga precipitată a arabilor de pe poziţiile de luptă din munţi era mai mult decât un simplu inconvenient militar temporar. Ca să unească triburile din nord sub conducerea lui, Faysal avusese nevoie de luni întregi de eforturi dificile şi muncă de persuasiune delicată, iar toate astea acum se risipeau. În raportul trimis lui Clayton, Lawrence enumerase triburile care îl abandonaseră deja pe Faysal – sau păreau pe punctul să o facă – şi avertizase că, din cauza acestor dezertări, apărea riscul de a lăsa cale deschisă turcilor pentru a cuceri Mecca, dar şi pericolul unei prăbuşiri a Revoltei Arabe propriu-zise. Punctul crucial, scria Lawrence,

era faptul că acum Faysal ajunsese „o căpetenie tribală, şi nu căpetenia triburilor”, şi că avea să treacă mult timp pentru a îndrepta acest prejudiciu de imagine. Aici, de asemenea, exista o situaţie de paralelism cu armatele de cruciaţi din Evul Mediu, pe care Lawrence o studiase; fragilitatea extremă a alianţelor dintre diversele grupuri disparate şi foarte autonome făcea ca unitatea lor să fie pe punctul de a se destrăma la cel mai mic neajuns apărut.

Dar era totodată şi un fiasco personal pentru Lawrence. În rapoartele lui din octombrie[332], admisese fără ezitare dificultatea de a organiza luptătorii arabi într-o forţă de luptă convenţională – sugerase că o singură companie de soldaţi turci, bine fortificaţi în tranşee pe un teren deschis, ar putea să-i înfrângă –, însă susţinuse cu elocvenţă şi putere de convingere că potenţialul lor era ca forţă defensivă. „Sfera lor reală de acţiune este războiul de gherilă... Cu imensele cunoştinţe intrinseci despre ţară şi mobilitatea lor sunt formidabili pe dealuri.”[333] Nu doar formidabili; în opinia lui Lawrence, într-un asemenea rol ar fi practic inexpugnabili. „După cum am observat eu că sunt dealurile între Bir Abbas şi Bir Ibn Hassani”, scrisese el, „nu văd, doar să nu apară vreun act de trădare din partea triburilor de pe dealuri, cum s-ar putea încumeta turcii să încerce să străpungă liniile lor.” Dimpotrivă, considerând că dealurile erau „un adevărat paradis pentru ambuscade”, era sigur că doar o sută sau două sute de oameni ar putea stăvili cu succes orice posibilă înaintare a turcilor spre coastă.

Această convingere era una dintre pietrele unghiulare ale argumentării lui Lawrence împotriva trimiterii unor trupe ale Aliaţilor în Arabia, şi o menţinuse chiar şi după apariţia unor flagrante dovezi contrare. La începutul lui noiembrie, după ce la auzul unor zvonuri despre un atac al turcilor oamenii lui Ali fugiseră de pe înălţimile din apropiere de Rabegh, Lawrence îi dăduse de înţeles lui Édouard Brémond că situaţia ar fi fost diferită dacă la conducerea trupelor s-ar fi aflat Faysal. După cum demonstrau evenimentele acum, în această estimare Lawrence se înşelase sută la sută.

Poate jenat din cauză că interpretase atât de greşit situaţia, sau poate fiindcă, şi aşa vlăguit cum ajunsese, Lawrence rămânea acelaşi strateg birocrat mereu vigilent, cert este că, înainte de a-i expedia lui Clayton acea depeşă pesimistă, s-a gândit să adauge la repezeală un post scriptum. Dacă telegrama lui era republicată în *Arab Bulletin,* însemna să fie citită curând de toţi acei demnitari britanici pe care îi convinsese de valabilitatea argumentului lui nonintervenţionist, aşa că a notat în grabă: „Nu folosi nimic din cele de mai sus în Buletin sau altundeva; nu e just – fiindcă sunt terminat de oboseală”.[334]

Ca reacţie la adâncirea crizei, mai multe nave din marina militară britanică s-au adunat în largul portului Yenbo; dacă se ajungea la situaţia disperată ca oamenii lui Faysal să fie asediaţi în acel oraş, navele puteau măcar folosi focurile de artilerie asupra şesului din jurul localităţii, pentru a încetini înaintarea turcilor. Confirmând prezicerea lui Faysal, în dimineaţa de 9 decembrie avangarda trupelor lui împuţinate a început să pătrundă în oraş, aducând vestea că fuseseră împinşi din Nakhl Mubarak printr-un nou atac al turcilor; când în localitate au ajuns şi ultimele rămăşiţe răzleţe ale armatei, din cei aproximativ cinci mii de războinici care erau adunaţi sub stindardul lui Faysal doar cu o săptămână în urmă, nu mai rămăseseră nici două mii. O mică parte din cei trei mii care lipseau acum căzuseră în bătălie, însă marea lor majoritate abandonase, pur şi simplu, lupta şi se întorsese acasă în satele de baştină.

Atât de demoralizantă era atmosfera, încât până şi Lawrence avea acum îndoieli în privinţa teoriei pe care o susţinuse cu atâta tărie. Scriindu-i lui Clayton în 11 decembrie, îl anunţa că „Faysal şi-a schimbat părerea şi crede acum [în necesitatea ca] o forţă armată britanică să fie desfăşurată la Rabegh. Ţi-am telegrafiat lucrul acesta, şi la rândul meu cred că argumentele lui sunt întemeiate. Dacă Zeid n-ar fi fost atât de indolent, nu s-ar fi ajuns la aşa ceva”. Şi mai adăuga o reflecţie amară: „Arabii, scoşi dintre dealurile lor, nu sunt buni de nimic”.[335]

În aceeaşi zi, Lawrence îi prezenta un tablou şi mai sinistru lui Cyril Wilson. Fără trupe britanice în Rabegh,

scria el, Faysal considera acum că întreaga revoluţie s-ar putea prăbuşi în trei săptămâni.[336]

Spre stupoarea multor locuitori, în dimineaţa de 31 mai 1916, un avion de război german apăruse pe cer deasupra Ierusalimului şi începuse să execute o serie de cercuri strânse, exact la vest de zidurile Oraşului Vechi. În cele din urmă, un mic obiect greu a fost aruncat din avion, aterizând pe stradă direct în faţa hotelului Fast, locul de predilecţie al ofiţerilor germani în Ierusalim. Cercetat cu atenţie, s-a dovedit că era vorba despre un steag german împachetat bine şi având înăuntru un bilet de la Curt Prüfer. Se întorcea în oraş în acea seară, scria în acel bilet, şi dorea ca bucătarul să îi pregătească „o cină bună”.[337] Era genul de gest extravagant, pe care Prüfer nu l-ar fi făcut niciodată în rolul lui anterior de şef al spionilor, însă era foarte în ton cu bufoneriile pitoreşti ale noilor săi camarazi de arme, piloţii avioanelor de recunoaştere, mitraliorii şi „aşii aerului” din *Fliegertruppen* – Serviciul aerian al armatei imperiale germane.

În vederea unei noi ofensive turco-germane împotriva canalului Suez, la începutul primăverii anului 1916 o nouă escadrilă de avioane germane fusese adusă şi instalată într-o bază militară la Beersheba, în capătul estic al peninsulei Sinai. Plictisit de munca de propagandă şi supraveghere din Siria şi dornic să joace un rol activ în viitorul atac, Prüfer ceruse să zboare cu avioanele de recunoaştere, ca observator aerian, în cadrul Detaşamentului 300 al aviaţiei militare.[338]

Solicitarea era cumva inexplicabilă, dat fiind că Prüfer rămăsese sceptic în privinţa oportunităţii unui al doilea asalt asupra Suezului, după ce luase parte la primul. Încă din august 1915, într-un raport detaliat prezentat ambasadorului german la Constantinopol, susţinuse că pentru ca o asemenea ofensivă să aibă măcar o minimă şansă de reuşită, nu putea în niciun caz să semene cu acea haotică „acţiune de recunoaştere în forţă” ordonată de Djemal în februarie 1915, ci ar necesita o investiţie masivă în efective umane şi resurse materiale: echipe de constructori pentru drumuri şi căi ferate, trupe militare

speciale turceşti, artilerie, ofiţerime şi aviaţie germană. Bineînţeles, sublinia el, prin anvergura ei o astfel de investiţie presupunea şi efortul logistic de a întreţine o asemenea forţă de luptă, asigurând hrana, aprovizionarea şi apa necesară în traversarea nisipurilor din Sinai. În mod simultan, ideea de a-i lua cumva prin surprindere pe britanici devenea „de neconceput”. „Cu maşinăriile lor de război”, scria el, „ar trebui să lansezi întâi un asediu şi să le distrugi cu artileria liniile de apărare, înainte de putea intra cu armata în Egipt, după care ar trebui să menţii o linie de aprovizionare din Palestina şi Siria.”[339]

Dar chiar dacă toate astea ar putea fi realizate, sublinia Prüfer, capturarea Suezului s-ar putea să nu se dovedească până la urmă prea semnificativă. De fapt, în condiţiile în care marina britanică domina complet mările, Suezul nu avea cum să le devină subit folositor nemţilor şi turcilor. Cât despre argumentul că, retezând acea scurtătură maritimă, s-ar întrerupe fluxul trupelor teritoriale britanice spre Europa, forţându-le să ocolească Africa pe la Capul Bunei Speranţe, lucrul acesta era desigur adevărat, însă acea întârziere de două-trei săptămâni pe care ar provoca-o nu ar putea fi mai mult decât un simplu inconvenient. În viziunea agentului de informaţii german, planurile pentru o a doua operaţiune armată la canalul Suez scoseseră în evidenţă vechiul proverb care spunea că războiul poate ucide orice, dar nu şi ideile proaste.

În ciuda acestor opinii, o tentaţie puternică avusese un mare impact asupra lui: Detaşamentul 300, „splendoarea” războiului aerian. În contrast cu hidoasa realitate a vieţii şi a morţii din tranşee, o aură de romantism înconjurase imediat cea mai nouă formă de război, în care „aşii aerului” din toate armatele erau transformaţi în eroi ai jurnalelor de actualităţi şi idoli ai spectacolelor la matineu. Prüfer, care nu se bucurase niciodată de popularitate în rândul bărbaţilor, era încântat, desigur, să poată fi în compania acelor *Übermenschen* la Beersheba, iar lunile pe care le-a petrecut alături de Detaşamentul 300 s-au numărat, probabil, printre cele mai fericite din viaţa lui, clipe lipsite de griji, bând până noaptea târziu sau zburând inopinat la Ierusalim sau Jaffa, pentru a participa la recepţii

diplomatice sau serate de dans. Era aproape ca o fascinaţie pentru el[340]; spre deosebire de puţinele detalii pe care le nota îndeobşte în jurnalul lui din timpul războiului – când se sinchisea să mai scrie în el –, a consemnat în schimb cu atenţie numele majorităţii piloţilor din Detaşamentul 300, ca să rămână pentru posteritate. Când aruncase din avion pachetul cu biletul lui în faţa hotelului Fast, pentru a comanda o masă de seară, fostul filolog cu voce şoptită imita şotiile noilor şi legendarilor lui camarazi – şi neîndoielnic era foarte mândru că ţintise de sus atât de bine.

La scurt timp după această perioadă de distracţii însă, veniseră veştile despre Revolta Arabă din Hejaz. Uitând parcă de câte ori tot repetase că arabii erau prea laşi ca să se răscoale vreodată, Prüfer reacţionase iniţial cu o oarecare trufie, remarcând în jurnalul său: „Şi doar i-am avertizat în privinţa Şerifului [Hussein]”[341]. Când revolta a început să se extindă, iar garnizoanele turceşti din Arabia cădeau una după alta sub asediu, Prüfer şi-a amintit de vechiul lui mentor, Max von Oppenheim, şi de extraordinarele eforturi pe care acesta, ca şef al propagandei, le făcuse pentru a nu se ajunge vreodată la aşa ceva. „Situaţia din Arabia evoluează prost pentru turci”, nota el la începutul lui iulie. „Bietul Oppenheim!”[342]

Dar în scurt timp Prüfer se concentrase din nou asupra unor chestiuni mai presante, pe măsură ce pregătirile pentru noua ofensivă asupra canalului Suez se intensificau. Ca observator aerian, a putut efectiv să urmărească de sus atacul avangardei turceşti asupra capătului de linie ferată de la Romani, controlat de britanici, la circa patruzeci de kilometri la est de canal, în dimineaţa de 4 august 1916. De la înălţimea avionului, a putut să arunce câteva bombe asupra inamicului – bombe care în acea fază incipientă a luptelor aeriene erau ca un fel de grenade de mână mai mari –, dar totodată a avut posibilitatea să perceapă pe de-a-ntregul amploarea înfrângerii trupelor turco-germane pe parcursul următoarelor două zile.

Sperând să-i surprindă pe britanici printr-o manevră de învăluire din flanc, forţa de atac a fost prinsă pe câmp deschis, fiind împresurată. În după-amiaza de 5 august,

armata turcă se retrăgea năvalnic, după ce suferise şase mii de pierderi de vieţi omeneşti, adică aproape o treime din efectivul ei total, o jertfă care negreşit ar fi fost şi mai mare, dacă britanicii nu ar fi încetinit acţiunea de urmărire, din cauza extenuării pe o arşiţă de aproape 50^{0}C.

Înfrângerea catastrofală de la Romani a pus capăt pentru totdeauna visului turco-german de „eliberare” a Egiptului. Dar a pus capăt, de asemenea, şi idilei pe care Prüfer o trăise patru luni cu Detaşamentul 300, când a fost nevoit să recunoască, până la urmă, un lucru pe care încercase din răsputeri să îl ignore: era grav bolnav. De câteva timp, în jurnalul lui apăruseră mici indicii laconice în acest sens – „Nu mă simt bine”[343], notase el încă de la mijlocul lui mai –, dar acum, tras la faţă şi cântărind numai 45 de kilograme, până şi scrisul îl dădea de gol; în locul grafiei emfatice şi abrupte, vedeai acum o mâzgălitură tremurată şi aproape ilizibilă. Punându-i-se diagnosticul de holeră şi tuberculoză în acelaşi timp, i s-a dat concediu medical şi a fost expediat înapoi în Germania la începutul lunii octombrie. După câteva săptămâni de recuperare într-un spital din Berlin, a început o colaborare în cadrul diviziei de cartografie a Statului-Major al Armatei de Rezervă, pe Wilhelmstrasse.[344]

Cu această ocupaţie, experienţa profesională a lui Curt Prüfer în timpul războiului se plasa într-o ciudată simetrie inversă cu sarcinile de serviciu ale unuia dintre adversarii săi pe teren, căpitanul din armata britanică T. E. Lawrence. În primii doi ani de război, Lawrence îşi petrecuse cea mai mare parte din timp în camera hărţilor a Biroului Arab din Cairo, în timp ce Curt Prüfer părea să fie pretutindeni: lansând misiuni de sabotaj şi spionaj împotriva Egiptului britanic, participând la două ofensive majore, demascând inamici potenţiali ai cauzei germane şi otomane pe cuprinsul Siriei. Spre sfârşitul anului 1916, Lawrence era acum pe teren, în timp ce Prüfer îşi petrecea zilele într-o cameră cu hărţi la Berlin.

Şi ce existenţă prozaică era. Prin ianuarie 1917, când i se prelungise concediul medical în Germania, Prüfer a ajuns să se certe cu Biroul pentru raţionalizarea alimentelor din Berlin din cauza cotei lui de pâine. Aşa cum se plângea în

diverse telegrame[345] trimise atât foştilor lui colegi din Constantinopol, cât şi unor funcţionari importanţi de la Ministerul de Externe, fără o confirmare scrisă a prelungirii concediului medical, comisia pentru pâine refuza să îi elibereze cupoanele de raţie, aşa că îi implora să îl ajute să rezolve problema cât mai curând cu putinţă. Ce cale lungă era de la faza în care îşi comanda cina prin bilete aruncate din avion!

În plus, plana ameninţător posibilitatea ca întreaga carieră pe timp de război a lui Curt Prüfer să se încheie cu asemenea preocupări sordide. Având din naştere o sănătate precară, orientalistul fusese acceptat în armata germană în 1914 doar prin intervenţia lui Max von Oppenheim, iar acum sănătatea lui era în mod vizibil şi mai şubredă. Din nou însă, autoproclamatul baron din Köln avea să vină în ajutorul protejatului său, oferindu-i lui Prüfer o cale de salvare de la îndatoririle de semi-invalid pe care le primise la Berlin.

Nereuşind deocamdată să aprindă scânteia unui jihad panislamic în Orientul Mijlociu care să fie în avantajul Germaniei pe plan militar şi politic, Oppenheim îşi extindea acum ambiţiile în sfera economicului, potrivit biografului lui Prüfer, Donald McKale[346]. Ceea ce avea el în vedere, după apropiata victorie a Puterilor Centrale, era un vast consorţiu economic german, care să domine dezvoltarea resurselor şi a comerţului în toată regiunea, pentru multe decenii de-atunci înainte. În viziunea contelui, modalitatea de realizare a acestei dominaţii urma să fie un parteneriat unic între guvernul german şi conglomeratele industriale private ale ţării, lucrând într-o strânsă colaborare, atât în interes naţional, cât şi personal. Fiind un om care credea profund, poate chiar exagerat, în puterea cuvântului tipărit, Oppenheim a elaborat un pachet ademenitor de broşuri şi pliante, menite să îi uluiască pe oamenii de afaceri germani cu visuri de bogăţii ce puteau în curând să fie ale lor pe meleagurile îndepărtate ale Imperiului Otoman.

Aşa cum le-a explicat Oppenheim posibililor investitori, nimic nu putea exemplifica mai bine relaţia simbiotică dintre public şi privat, concepută de el pentru Orient, decât rolul pe care avea să şi-l asume în curând tânărul său

protejat, Curt Prüfer, la Constantinopol. În noua lui funcţie de şef al biroului german de informaţii de acolo, Prüfer va servi de asemenea drept principalul intermediar al investitorilor în încercarea de a se descurca prin hăţişurile birocraţiei din Turcia. Industriaşii germani nu puteau să-şi dorească un prieten mai bun decât acest om, care cunoştea îndeaproape structura de putere a Junilor Turci şi întreaga regiune şi, mai mult chiar, dovedise o extraordinară capacitate de a rezolva orice problemă prin toate mijloacele ingenioase necesare.

La fel ca în cazul teoriei lui privind jihadul islamic anticolonial, planul economic al lui Max von Oppenheim avea să se dovedească un pic prematur pentru acele vremuri, prevestind de fapt aşa-numitul model al corporatismului naţional, utilizat prima oară cu succes de către conducătorul fascist italian Benito Mussolini în anii 1920, iar apoi, cu un efect şi mai spectacular, peste încă un deceniu de către protejatul lui Mussolini, Adolf Hitler. Pentru Curt Prüfer în 1917, însemna pur şi simplu o reîntoarcere pe teren. La sfârşitul lui februarie, şi-a luat la revedere de la colegii lui din camera de cartografie din Berlin şi a pornit din nou spre Orientul Mijlociu.

Pentru colonelul Édouard Brémond, imaginea căpitanului T. E. Lawrence coborând de pe puntea vasului HMS *Suva* în portul Jiddah, în 12 decembrie, a fost probabil un motiv de satisfacţie maliţioasă. Chiar dacă nu se dumirise deocamdată că Lawrence fusese principalul agent din spatele perdafului pe care i-l trăsese Ministerul de Război francez cu câteva săptămâni în urmă, Brémond ştia acum că avea de-a face cu un provocator, omul care, mai mult decât oricare alt ofiţer britanic, otrăvise apele pentru trimiterea de trupe aliate în Arabia. Dar acum omul din faţa colonelului francez avea o figură complet schimbată, fără aroganţa şi suprema siguranţă de sine dinainte. Lawrence venea direct de la Yenbo, unde asistase nemijlocit la busculada forţelor lui Faysal, care fugeau din calea turcilor, iar acea experienţă părea să-l fi lecuit pe micul căpitan agasant de toate ideile lui romantice despre vitejii războinici arabi.

Poate având credinţa că acum, în sfârşit, erau amândoi de aceeaşi parte a baricadei, sau poate fiindcă nu a putut rezista tentaţiei de a mai răsuci un pic cuţitul în rană, cert este însă că, pe cheiul din Jiddah, Brémond l-a informat pe Lawrence că el tocmai pleca să se întâlnească la Khartoum cu Reginald Wingate. În lumina crizei apărute pe coasta Arabiei, Brémond intenţiona să insiste încă o dată pentru trimiterea unei forţe anglo-franceze la Rabegh.

Lawrence nu avea nicio îndoială că Brémond nu va găsi o audienţă receptivă. Într-adevăr, în 14 decembrie, avându-l pe colonelul Brémond alături, Wingate a expediat altă depeşă secretă la Foreign Office şi la generalul Murray în Cairo, cerând urgent ca o brigadă să fie trimisă cât mai repede cu putinţă. „Nu văd nicio alternativă sau modalitate practică de a-i ajuta pe arabi şi de a salva de la prăbuşire mişcarea Şerifului", scria Wingate. „Şeriful şi-a anulat cererea iniţială adresată nouă de a trimite trupe europene, însă este [acum] de-a dreptul alarmat de situaţie şi, în opinia colonelului Brémond, cu un pic de presiune va cere din nou trupe." Întrebarea cu care se confruntau în acel moment, susţinea Wingate, era „dacă să mai facem o ultimă încercare de a-i salva pe arabi şi pe Şerif, fără voia lor".[347]

Doar că, aproape fără ştirea nimănui în acel moment, criza imediată din vestul Arabiei trecuse de fapt. În noaptea de 11 decembrie, la câteva ceasuri după ce Lawrence a plecat la Yenbo pe vasul *Suva*, o mare forţă armată turcă se apropiase de oraş, dar se oprise locului când văzuse navele britanice în port, luminând ca ziua, cu proiectoarele lor, ţinutul din jur. Pesemne că îngrozitoarea frică de artilerie a arabilor îi chinuia şi pe turci, din moment ce această forţă armată s-a răzgândit subit şi a făcut cale întoarsă; după câteva zile, misiunile de recunoaştere aeriană au depistat că turcii se retrăseseră în munţi, fiind poate chiar pe drum înapoi spre Medina. Deşi acest episod nu însemna neapărat sfârşitul unui pericol turcesc pentru oraşele de pe coastă, crea totuşi un respiro, dar care nu le era de niciun folos celor doi intervenţionişti din Khartoum. În următoarele săptămâni, Wingate şi Brémond vor mai găsi câteva ocazii ca să insiste pentru intervenţia armată, însă pierduseră

ultima mare şansă odată cu retragerea turcilor înainte de a ajunge la Yenbo.

La câteva zile după ce trecuse acel pericol, Lawrence, cumva spăsit, era înapoi la Yenbo, încercând să analizeze cu Faysal ce se putea face mai departe. Dar un eveniment foarte important, care s-a petrecut la Londra, i-a ajutat să întrevadă un răspuns. În urmă cu câteva săptămâni, coaliţia guvernamentală a lui Herbert Asquith căzuse şi fusese înlocuită cu o nouă coaliţie guvernamentală condusă de David Lloyd George. Noul prim-ministru era hotărât să rupă cu mentalitatea „occidentală” care predomina la Londra încă de la începutul războiului şi potrivit căreia victoria supremă nu putea fi obţinută decât pe frontul de vest. Din cauza acestei mentalităţi, până la sfârşitul anului 1916 muriseră aproximativ 400000 de soldaţi britanici fără să se întrevadă posibilitatea de a străpunge liniile inamicului şi de a pune capăt acelui măcel. De aceea, Lloyd George intenţiona să urmeze o politică „estică”, să încerce „să taie suflul” maşinăriei de război inamice, lovind în punctele ei cele mai slabe. Cel puţin prin comparaţie cu zidul aparent inexpugnabil al frontului de vest, lucrul acesta însemna Balcanii şi Imperiul Otoman.

La scurt timp după întoarcerea lui Lawrence la Yenbo, această nouă ţintă a devenit evidentă în numărul mai mare de britanici prezenţi pe coasta Hejazului – nu miile de trupe regulate, visate de Wingate şi Brémond, ci tot felul de instructori şi specialişti care aveau sarcina de a transforma cetele de rebeli arabi nedisciplinaţi într-o forţă de luptă credibilă. Cea mai interesantă dintre aceste ample operaţiuni a avut loc la Yenbo, portul controlat de rebeli situat cel mai la nord şi, acum, considerat relativ ferit de un atac turcesc. Întrucât Calea Ferată Hejaz, legătura vitală a turcilor cu garnizoana lor din Medina, se afla la doar aproximativ o sută cincizeci de kilometri spre interiorul peninsulei, britanicii s-au gândit să folosească Yenbo drept scena de pregătire a unei susţinute campanii de sabotaj îndreptate împotriva liniei ferate, iar în acest scop au adus o figură pitorească, în persoana lui Herbert Garland. Acesta, un scoţian lung şi deşirat, fusese chimist înainte de război şi, bricolând pe terenurile de instruire din Cairo, devenise

un expert autodidact în arta de a provoca explozii. În cele câteva raiduri pe care le făcuseră contra Căii Ferate Hejaz înainte de sosirea lui, arabii se apucaseră să rupă şinele cu târnăcoape şi cazmale, altfel spus stricăciuni uşor de reparat, dar acum Garland începuse să-i înveţe arta subtilă de a pune un pachet de explozivi sub o şină de tren, astfel încât distrugerea cauzată să nu se mai poată repara deloc. La Yenbo, în zilele de refacere anoste de la începutul lui ianuarie 1917, unul dintre cei mai atenţi ucenici ai maiorului Garland era T. E. Lawrence.

Dar, deşi permanent în contact cu Garland şi cu ceilalţi specialişti britanici care se instalau acum în oraşul portuar, exista ceva ce îl diferenţia complet pe Lawrence de compatrioţii lui. Parţial, se vedea cu ochiul liber: vestimentaţia lui.

În timpul vizitei lui Lawrence în campamentul arab din Nakhl Mubarak, la începutul lui decembrie, Faysal îi sugerase să renunţe la uniforma militară britanică şi să adopte vestimentaţia arabă; în felul acesta, ofiţerul de legătură britanic ar putea circula prin tabără şi ar putea veni în vizită la Faysal, când poftea, fără să deranjeze pe nimeni. Lawrence acceptase sugestia cu promptitudine, îmbrăcând robele albe şi cordoanele aurii rezervate unui şeic important. Îşi schimbase acele robe doar în timpul scurtei călătorii în josul coastei, la Jiddah, dar imediat şi le pusese la loc când se întorsese la Yenbo.

Însă Lawrence făcea figură aparte nu doar prin îmbrăcămintea lui. Luându-şi foarte în serios funcţia temporară ca ofiţer de legătură pentru Faysal, Lawrence evita în general bivuacul britanicilor instalat la malul apei, petrecându-şi cea mai mare parte din timp în tabăra răsfirată a arabilor, la câţiva kilometri spre interiorul peninsulei. Acolo, şi cu mult mai multă toleranţă decât ar fi putut da dovadă majoritatea celorlalţi ofiţeri britanici, Lawrence a început să se adapteze la lasitudinea cu care Faysal îşi conducea „armata”.[348]

O zi tipică în tabăra arabilor începea în zori cu strigătul de deşteptare al imamului, apoi urma un mic dejun pe îndelete, când Faysal se consulta cu aghiotanţii lui şi cu diverşi conducători de triburi. După aceea, pe parcursul

dimineţii, orice om din campament putea să vină cu o petiţie la Faysal, în legătură cu vreo problemă sau nemulţumire; aşa cum Lawrence a remarcat repede, foarte puţine astfel de audienţe aveau vreo legătură directă cu efortul de război. Această perioadă de casă deschisă se încheia doar odată cu servirea dejunului, care adesea dura cam două ceasuri, cu participarea altor aghiotanţi şi conducători de triburi, după care Faysal avea vreo două ore în care dicta mesaje scribilor săi. După ce termina această treabă, urma alt taifas până la o masă de seară consumată într-un ritm şi mai lânced decât dejunul. După aceea, din nou Faysal dicta mesaje, din nou erau conversaţii cu şefii, se citeau rapoarte de la diferite grupuri de cercetaşi, un procedeu tacticos şi neprogramat care putea să se întindă până după miezul nopţii – ba chiar până la strigătul din zori al imamului, care semnala că totul urma să o ia de la început.

Pentru un om recunoscut prin nerăbdarea şi ascetismul său cum era T. E. Lawrence, totul părea probabil o caznă. În vremuri normale, era atât de indiferent faţă de mâncare şi mese, încât prefera să mănânce stând în picioare şi să termine în mai puţin de cinci minute. Probabil şi mai chinuitor pentru un om care detesta orice contact fizic – evita chiar şi să dea mâna cu cineva, dacă ştia că nu jignea prin refuzul lui – era genul de afecţiune şi simpatie veşnic afişate în tabăra arabilor, nesfârşitele lor îmbrăţişări şi săruturi pe obraz, obiceiul de a se ţine de mână, cu dezinvoltură.

Dar Lawrence admitea, de asemenea, că acesta era felul de a fi al arabilor în război şi în pace. Faysal nu era doar un conducător pe timp de război, ci şi o căpetenie din Hejaz, iar acele lungi conversaţii, aparent fără niciun scop, erau liantul care ţinea laolaltă coaliţia lui fragmentată. În această cultură, Faysal nu era un general care dădea ordine – cel puţin nu oamenilor care nu făceau parte din tribul lui –, ci un creator de consensuri, nevoit să flateze, să povăţuiască şi să asculte. Categoric, nimic din toate astea nu avea să se schimbe pentru a le face pe plac consilierilor militari britanici. Dimpotrivă, înţelegea Lawrence, el şi compatrioţii lui erau cei care trebuiau să se adapteze, dacă

sperau să fie acceptaţi şi să obţină rezultate. Era un truism destul de simplu, dar pe care mulţi dintre colegii lui, pătrunşi de conceptele ierarhiei culturale şi militare, îl asimilau greu.

Imboldul lui Lawrence de a se adapta era însăşi personalitatea lui Faysal ibn Hussein. Chiar şi în cele mai sumbre momente ale revoltei, când vizitase tabăra unde arabii se refugiaseră temporar în Nakhl Mubarak, Lawrence fusese frapat de ambiţia neclintită a lui Faysal, o trăsătură de caracter care avusese darul de a-i mai domoli propriul pesimism în privinţa situaţiei. Aşa cum îi raportase lui Gilbert Clayton, în 5 decembrie: „L-am auzit [pe Faysal] adresându-se comandanţilor unui batalion aseară, înainte de a-i trimite în prima linie, pe nişte înălţimi situate deasupra taberei turcilor de la Bir Said. Nu a spus prea multe, nu a făcut mare caz de acest lucru, dar a fost exact ce se aştepta de la el, şi oamenii s-au îmbulzit bucuroşi unii peste alţii ca să-i sărute şnurul acoperământului de pe cap, când a terminat. Primise o lovitură urâtă odată cu retragerea lui Zeid [din faţa inamicului], şi îşi dădea seama perfect că toată munca lui de şase luni, sus aici, pe dealuri, străduindu-se să sudeze trib cu trib şi să repartizeze fiecăruia zona cuvenită, se dusese de râpă. Şi totuşi, în faţa oamenilor a luat totul în glumă, tachinându-i pentru felul cum o rupseseră la fugă, dojenindu-i ironic ca pe nişte copii, dar fără să le jignească nicidecum sentimentele, şi făcându-i pe ceilalţi să simtă că toate acele neajunsuri puteau fi îndreptate. [Omul acesta] este magnific, fiindcă eu ştiu că în sinea lui a fost mâhnit cumplit”.[349]

Faysal manifestase acelaşi spirit şi în Yenbo. În 20 decembrie, când a fost limpede că turcii se retrăgeau înapoi spre Medina, l-a implorat pe fratele lui, Ali, să vină spre nord din Rabegh cu armata sa de aproximativ şapte mii de oameni, în timp ce Faysal urma să îşi ducă trupele în sus, spre munţi; ideea era de a prinde ca într-un cleşte armata turcă aflată în retragere. Dar, din păcate, Ali nu s-a dovedit a fi un conducător de oşti mai bun decât fratele lor Zeid. În câteva zile, armata lui se panicase şi pornise înapoi spre Rabegh, la auzul altui zvon eronat privind un posibil

atac al turcilor, iar Faysal, dezamăgit, nu a mai avut altă opţiune, decât să îşi aducă oamenii înapoi la Yenbo.

Pentru majoritatea celorlalţi ofiţeri britanici care au analizat incidentul, faptul că, de cel puţin două ori până atunci, arabii fugiseră de pe câmpul de luptă doar la un zvon despre prezenţa turcilor, nu făcea decât să confirme inaptitudinea forţelor arabe. Lawrence vedea lucrurile complet diferit. După recenta busculadă din munţi, prudent din partea lui Faysal ar fi fost să îşi țină oamenii sub protecția tunurilor marinei britanice la Yenbo, până se regrupau; în schimb, el încercase să declanşeze o ofensivă, imediat ce se ivise ocazia propice. Această atitudine demonstra, în cazul lui Faysal, o mare fermitate, dar care din păcate le lipsea fraților lui.

Cumva în aceeaşi notă, ştiind că atât Rabegh, cât şi Yenbo păreau acum măcar temporar în siguranță, Faysal a revenit la ideea de a porni într-o campanie militară spre nord şi de a cuceri oraşul portuar Wejh. Odată ce Wejh ar ajunge în mâinile rebelilor, linia britanică de aprovizionare din Egipt ar fi adusă mai aproape cu peste trei sute de kilometri şi, mai mult chiar, terenul mai propice din acea zonă ar permite înmulțirea raidurilor împotriva Căii Ferate Hejaz. Pe parcursul unor lungi discuții cu Lawrence, cei doi au ajuns la o variantă mai simplificată a planului anterior al lui Faysal, care depindea mult mai puțin de un sprijin din partea fraților lui, pe care se dovedise acum că nu se putea bizui.

Dar plănuirea acestei ofensive i-a lăsat, probabil, un gust dulce-amar lui Lawrence, şi asta fiindcă ştia prea bine că şederea lui în Arabia se apropia rapid de final. Deşi fusese nevoit să mai întârzie în Europa, Stewart Newcombe urma să vină în curând să îşi ia în primire postul permanent ca ofițer de legătură pentru Faysal, în timp ce Lawrence avea să fie trimis pachet înapoi, la munca lui între patru pereți, în cadrul Biroului Arab.

Era o soartă pe care el se căznise să o împiedice printr-o campanie de subminare discretă, încă de când se întorsese în Hejaz. O țintă principală a acelei campanii fusese supervizorul lui temporar pe teren, locotenent-colonelul Cyril Wilson. Cunoscând perfect cu câtă

încrâncenare se opusese Wilson chiar şi detaşării lui temporare în Arabia, Lawrence căutase să îl ocolească pe reprezentantul oficial la Jiddah, adresându-se direct structurilor de putere superioare din Cairo. Această tramă începuse chiar de la prima lui depeşă trimisă lui Gilbert Clayton, în 5 decembrie. „Unul dintre lucrurile pe care nu le-am stabilit când am venit eu încoace”, scria Lawrence, „a fost [cine este] şeful meu direct, precum şi modalitatea de transmitere a rapoartelor. [Filiera] este, probabil, prin colonelul Wilson, însă întrucât diseară pleacă o corespondență spre Egipt, îți trimit asta direct.”[350]

De fapt, lui Lawrence i se explicase foarte clar că Wilson era şeful lui pe teren, aşa că nedumerirea lui în această privință era cel puțin nesinceră. Metoda folosită de el stabilea însă un precedent, la care Lawrence avea să recurgă din nou în scurt timp, când Wilson a încercat să-i reteze aripile, desemnându-l într-un post inferior, ca ofițer logistic în Yenbo. Plângându-i-se lui Clayton de această numire – „Eu mă consider în primul rând un ofițer de informații, sau de legătură cu Faysal” –, Lawrence s-a gândit de asemenea să explice că el prefera să îşi trimită ultimele rapoarte direct la Cairo, în loc să le devieze prin intermediul lui Wilson, fiindcă „dacă e să folosească la ceva, trebuie să îți parvină într-un interval rezonabil de la expedierea lor – or a le trimite la Jiddah înseamnă o întârziere de o săptămână sau zece zile”.[351] Acest raționament nu ar mai fi părut atât de convingător, dacă s-ar fi ştiut că, în momentul când scria mesajul, Lawrence se afla de fapt la bordul unei nave în drum spre Jiddah.

Cu fiecare nouă zi din decembrie, campania lui devenea şi mai fățişă. Dar Lawrence nu era omul care să se preteze la rugăminți, când voia să obțină ceva; în schimb, a procedat ca şi cum continuarea misiunii lui în Arabia ar fi fost un lucru de la sine înțeles. „Dacă e să rămân aici”, îi scria el adjunctului lui Clayton, la sfârşitul lunii, sărindu-l din nou pe Wilson, „voi avea nevoie de tot felul de lucruri. Ai vreo veste de la Newcombe? Situația este atât de interesantă, încât mă gândesc să nu mai vin înapoi. Vreau să mă descotorosesc de obiceiurile mele de britanic şi să plec cu Faysal un timp.” Ca şi cum această dorință ar fi

făcut parte deja din planul guvernului său, Lawrence şi-a expus apoi intenţiile. „Când voi avea pe cineva care să preia aici sarcinile mele, voi pleca. Wadi Ais este zona necunoscută din nordul Hejazului, iar eu vreau să merg acolo şi să o văd, la fel şi tot ce este mai încolo de Rudhwa merită văzut.”[352]

Nu era poate neapărat o administraţie care dăduse greş cât mai degrabă un regim politic care se hrănea dintr-o fantastică iluzie. Pe tot cuprinsul Siriei, până spre sfârşitul anului 1916, se estima că o jumătate de milion de oameni pieriseră deja de foamete sau boli, iar condiţiile păreau sortite să se înrăutăţească şi mai mult în noul an. Pe plan militar, forţele turceşti fuseseră respinse din nou în ofensiva contra canalului Suez, garnizoana din Medina era una dintre ultimele redute în calea rebelilor din Hejaz, iar britanicii înaintau din nou în susul Tigrului spre Bagdad. Cu toate acestea, în palatele lui de guvernator, din Ierusalim şi Damasc, Djemal Paşa continua să studieze planuri pentru construirea de noi canale funcţionale şi drumuri, continua să ia parte la ceremonii de tăiere a panglicii la inaugurarea de şcoli şi spitale. Era ca şi cum s-ar fi agăţat mai tenace de imaginea lui ca reformator progresist, tocmai *din cauza* avalanşei de distrugeri din jurul lui, şi nu în ciuda lor.

Poate unul dintre motive venea din faptul că, tot mai mult, guvernatorul Siriei începea să se rupă de elitele puterii din Constantinopol. În capitala otomană, criticile la adresa lui Djemal atinseseră noi culmi odată cu izbucnirea Revoltei Arabe, dar conform unui tipic de-acum consacrat, aceste critici cuprindeau toată gama de acuzaţii, de la învinuirea de a fi fost prea aspru – o opinie larg răspândită, adoptată de majoritatea istoricilor, era că ordinele lui de execuţie a liderilor naţionalişti arabi provocaseră acea rebeliune – până la aceea de fi prea indulgent. În privinţa acestei ultime acuzaţii, tendinţa lui Djemal de a fi culant nu pleda în favoarea lui; când Julius Loytved-Hardegg, consulul german la Damasc, a întrebat ce-l apucase de fapt să-l lase pe Faysal ibn Hussein să plece în Arabia în ajunul revoltei, Djemal a răspuns că făcuse aşa pentru a verifica adevărata faţă a lui Faysal. După cum Loytved-Hardegg nota acerb în

raportul său despre acea întâlnire, „timpul prezent nu pare deloc potrivit” pentru asemenea verificări.[353]

Iritantă de asemenea pentru Constantinopol era ciudata curtoazie manifestată de Djemal față de europeni în general, şi față de francezi în mod special, aşa cum reieşea din faptul că le permisese acestor „cetățeni beligeranți” să rămână în Siria fără vreo restricție. O excepție notabilă de la această eurofilie a lui o forma chiar statul european cu care guvernul său avea o alianță militară; Djemal detesta aproape totul în privința Germaniei şi a culturii ei, şi nu se sfia îndeobşte să enumere acele deficiențe în fața oricui avea urechi să-l audă.[354]

Pe măsură ce războiul a continuat însă, iar francezii au devenit o prezență tot mai rară în Siria – mulțumită nu în mică măsură talentului de a-i dibui al unor agenți germani de factura lui Curt Prüfer –, guvernatorul a început să îşi transfere simpatia asupra unei alte comunități de expatriați, americanii. Pentru membrii evlavioşi şi retraşi ai Coloniei Americane, o sectă religioasă conservatoare care se stabilise la Ierusalim în anii 1890, Djemal era un oaspete bine-venit oricând; în fotografiile care s-au păstrat din acea perioadă, Djemal apare ținând pe genunchi copii din Colonie, spre vizibila lui încântare.[355] Tot la fel, Howard Bliss, preşedintele Colegiului Protestant Sirian (ulterior, Universitatea Americană din Beirut), a fost atât de recunoscător pentru sprijinul acordat de Djemal instituției sale, prin măsurile de a le distribui ajutoare sub formă de alimente în perioada foametei din Liban, încât la sfârşitul lui ianuarie 1917 l-a invitat pe guvernator să țină discursul de inaugurare cu ocazia deschiderii universității.[356]

În acea perioadă, consulul SUA la Damasc, Samuel Edelman, avea şi el o experiență ciudată cu Djemal; totul a început când Djemal l-a convocat la biroul său din Damasc, în 20 ianuarie. De câteva luni, Edelman se căznise să aranjeze plecarea în siguranță din Siria pentru circa cinci sute de cetățeni americani, dornici să scape de condițiile din ce în ce mai rele de acolo, însă eforturile lui fuseseră zădărnicite de autoritățile otomane. Desigur, nici recenta realegere a preşedintelui Woodrow Wilson nu avea cum să faciliteze lucrurile. În ciuda sloganului de campanie, care îl

ajutase să câştige un nou mandat – „El ne-a ţinut departe de război” –, existau indicii tot mai multe că Wilson intenţiona să aducă Statele Unite în conflagraţie de partea Aliaţilor, iar Constantinopolul, lesne de înţeles, nu concepea să dea drumul să plece atâtor sute de străini, care deţineau informaţii la prima mână despre situaţia din Siria, în condiţiile în care guvernul acestora putea în curând să intre în război alături de inamic. La întâlnirea lui cu Edelman, în 20 ianuarie, Djemal a oferit o soluţie inedită. Aşa cum consulul telegrafia perplex ambasadei lui de la Constantinopol, Djemal era acum de acord să îi lase să plece pe cei cinci sute de americani, cu condiţia ca aceştia să îşi dea cuvântul de onoare „că nu vor discuta despre treburile otomane până la sfârşitul războiului”.[357] Deloc surprinzător, diplomaţii americani s-au grăbit să accepte aceşti termeni flagrant inaplicabili şi s-au apucat să aranjeze plecarea cetăţenilor lor din Siria.

Dar asta nu însemna că Djemal încuviinţa rugăminţile tuturor americanilor. Unul dintre cei care nu a avut câştig de cauză în faţa guvernatorului, într-o anumită situaţie, a fost reprezentantul firmei Standard Oil în Siria, William Yale.

Deşi situaţia la Ierusalim continua să se înrăutăţească, petrolistul american se dovedise extrem de adaptabil la condiţiile din jurul lui.[358]

Când moneda turcă se devalorizase dramatic, iar speculanţii riscau să fie spânzuraţi, Yale se lansase în nişte scheme complicate pe piaţa neagră, cumpărând şi revânzând aur şi bilete convertibile prin diferite oraşe din Palestina, care, după deducerea cheltuielilor, îl lăsau cu un profit frumos de 10 procente. La un moment dat, când guvernatorul Ierusalimului se opusese la reînnoirea autorizaţiilor pentru concesiunile Socony, Yale îl şantajase, ameninţând că îl va denunţa conducerii Junilor Turci de la Constantinopol şi, totodată, o va informa pe soţia guvernatorului despre aventura lui amoroasă extraconjugală.

Rugămintea specială adresată de Yale lui Djemal Paşa a intervenit în toamna anului 1916, motivul ei apărând atunci când un cenzor de încredere – sau poate mituit – de la oficiul telegrafic din Ierusalim a venit la Yale şi la

partenerul lui de afaceri, Ismail Hakki Bey, cu nişte veşti îngrijorătoare. Potrivit cenzorului, Djemal tocmai primise o scrisoare anonimă, prin care Ismail Bey era acuzat că ar aparține unei grupări de revoluționari, având legături cu liderul Revoltei Arabe, Faysal Hussein. Mai mult, scrisoarea afirma că „un tânăr american finanța gruparea”, o referire clară la Yale.

Întrucât o asemenea acuzație, dacă era crezută, echivala cu o condamnare la moarte, cei doi s-au dus valvârtej la biroul lui Djemal de la Căminul German, şi au cerut să vadă scrisoarea. Profund şocați, au recunoscut scrisul lui Selim Ayoub, unul dintre ceilalți doi oameni de afacerii implicați în concesiunile de țiței de la Kornub. „Gestul de perfidie şi trădare din partea acestui om ne-a înfuriat atât de rău pe mine şi pe Ismail Bey”, îşi amintea Yale, „încât am cerut ca el şi membrii familiei lui să fie surghiuniți”.

În memoriile lui, Yale susținea că fusese în „relații apropiate şi prieteneşti” cu Ayoub şi familia lui, or nu se putea să nu fi ştiut ce ar fi însemnat o asemenea deportare pentru soția şi copiii acestui om: sărăcie lucie în cazul cel mai bun, moarte lentă de boli sau inaniție, în cazul cel mai rău. Yale părea, de asemenea, să fi uitat că îl amenințase pe Ismail Bey cu o soartă similară în anul precedent. În orice caz, Djemal a refuzat să le dea satisfacție deplină petroliştilor calomniați; deşi a fost de acord să îl trimită în surghiun pe Selim Ayoub, a declarat că restul familiei lui Ayoub putea să rămână la Ierusalim. Privind în urmă, după douăzeci de ani de la acel incident, Yale avea să noteze în memoriile lui: „Mă bucur că Djemal a reacționat cu mai puțină cruzime decât noi”.

Marşul spre Wehj a început într-un sat dintr-o oază situată la nord-est de Yenbo, într-o ambianță exotică extraordinară. Lui Lawrence, scena i s-a părut deopotrivă splendidă şi barbară, ca şi cum legendele medievale pe care le devorase în copilărie s-ar fi întrupat aievea sub ochii lui. „Faysal în frunte, în alb”, scria el. „[Căpetenia] Sharraf în dreapta lui, cu acoperământ roşu pe cap, purtând o tunică şi o pelerină vopsite cu henna, eu însumi în stânga

lui, în alb şi roşu. În spatele nostru, 3 flamuri de mătase purpurie cu pasmanturi de aur, în spatele lor 3 toboşari bătând ritmul marşului, iar în spatele lor o masă mişcătoare şi frenetică de 1200 de cămile ale gărzilor de corp, toate încărcate din belşug, cât să se poată mişca însă, bărbaţii în haine de felurite culori şi cămilele aproape la fel de strălucitoare în valtrapurile lor – şi toată mulţimea cântând răsunător un imn de război în onoarea lui Faysal şi a familiei lui! Totul arăta ca un râu de cămile, căci am umplut uedul până sus pe dâmburi, revărsându-ne într-un lung şuvoi de vreo patru sute de metri."[359]

Pentru Lawrence, acest spectacol fascinant avea să fie de foarte scurtă durată. Cu toate maşinaţiile lui din luna precedentă, devreme în acea dimineaţă sosise o depeşă la Yenbo, anunţând că Stewart Newcombe urma în sfârşit să vină din Egipt; Lawrence a primit instrucţiuni să aştepte la Yenbo sosirea înlocuitorului său, după care perioada lui de detaşare în Arabia avea să se încheie. În consecinţă, după ce a însoţit grandioasa cavalcadă spre nord timp de doar un ceas, Lawrence nu a mai avut de ales decât să-şi ia rămas-bun de la Faysal şi să se întoarcă pe coastă.

Dar nu avea să se producă nicio predare de ştafetă la Yenbo. Întrucât Newcombe fusese reţinut în ultimul moment la Cairo, trebuind astfel să-şi amâne plecarea, s-a decis ca, până la urmă, cei doi ofiţeri să se întâlnească în micul port Um Lejj, controlat de rebeli, la jumătatea distanţei pe coastă faţă de Wejh, unde puteau intercepta armata lui Faysal, care înainta spre nord. Aşadar, în 14 ianuarie, Lawrence s-a îmbarcat pe HMS *Suva*, ajungând repede la Um Lejj, unde s-a întâlnit cu Faysal. Trupele de rebeli făceau o haltă acolo, pentru reaprovizionare, ceea ce i-a dat ocazia lui Lawrence să-şi aducă aminte fugitiv de frumoasa aventură pe care o trăise timp de peste şase săptămâni şi de tot ceea ce avea să rateze mai departe. „Mi-aş dori să nu trebuiască să mă duc înapoi în Egipt", scria el cu nostalgie familiei lui, în 16 ianuarie, din Um Lejj. „Oricum, am văzut cum e şi altfel."[360]

Doar că nu exista încă niciun semn de la Newcombe. În data de 17 ianuarie şi în condiţiile în care marşul rebelilor era programat să se reia a doua zi dimineaţă, Lawrence

spera în sinea lui că, poate, şeful său nu avea să ajungă la timp nici de data asta, ceea ce ar fi însemnat ca el „să nu aibă de ales”, decât să îl însoţească mai departe pe Faysal până la Wejh. În acea seară, tot fără niciun semn de la Newcombe, speranţele lui Lawrence păreau să se fi realizat; lăsându-i un bilet lui Newcombe în Um Lejj – „Se pare că a lipsit o zi ca să ne fi întâlnit!”[361] – a gonit spre deşert ca să i se alăture lui Faysal.

De fapt, a fost mult mai puţin decât o zi. Nici nu ridicaseră bine arabii tabăra în acea dimineaţă, când, în timp ce Lawrence se aliniase fericit lângă Faysal, doi călăreţi au apărut în galop dinspre Um Lejj. Unul dintre ei era Newcombe, care sosise în cele din urmă să-şi preia funcţia de şef al misiunii militare britanice în Hejaz.

Conform instrucţiunilor primite, Lawrence urma acum să se întoarcă la Um Lejj şi să plece cu prima navă spre Cairo. În ultimul moment însă, Stewart a schimbat planul. Această predare de ştafetă era prea în pripă, căci, şi dacă ar fi reuşit, mai anevoios probabil, să se familiarizeze cu Faysal şi conducătorii armatei lui pe parcursul drumului până la Wejh, Newcombe şi-a dat seama că totul ar fi mult mai simplu dacă locţiitorul lui din ultimele şase săptămâni ar rămâne lângă el, ca să facă prezentările. Când Newcombe i-a sugerat această alternativă lui Lawrence, nu a întâmpinat nicio rezistenţă.

În acele zile anoste de lungă aşteptare la Londra, Aaron Aaronsohn îşi fixase privirea spre Cairo, locul unde îşi imagina el că inerţia britanică ar putea fi învinsă până la urmă.[362] Dar lucrurile nu mergeau chiar aşa cum sperase el. „De o sută de ori, zilnic, blestem momentul când ne-am decis să lucrăm cu ei”, tuna şi fulgera el în jurnalul său, în 5 ianuarie 1917. „Era mai bine pentru noi să fi stagnat cu turcii şi să ne fi păstrat iluziile despre Aliaţi decât să îi fi abordat şi să fi văzut această iremediabilă incompetenţă. Dacă nemţii vor fi bătuţi până la urmă de aceşti *mototoli*, vor avea toate motivele să se îndoiască de Dumnezeu şi de Dreptate.”

Aaronsohn sosise în Port Said la mijlocul lui decembrie, cu intenţia de a pleca imediat la Cairo, pentru a-şi prezenta

scrisorile de recomandare lui Gilbert Clayton, la Biroul Arab. În schimb, funcţionarii britanici, care întâmpinaseră vaporul în port, fuseseră mai impresionaţi de statutul lui legal îndoielnic – era în continuare cetăţean al Imperiului Otoman – şi îl băgaseră în carantină la Alexandria. La scurt timp după aceea, un tânăr căpitan de la Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau (EMSIB/Biroul de Informaţii Speciale Est-Mediteraneean), William Edmonds, apăruse cu vestea că primise misiunea de a fi ofiţerul de legătură pentru Aaronsohn.

Părerea bună pe care agronomul şi-a format-o iniţial despre Edmonds – „nu doar foarte inteligent, ci şi foarte perspicace”[363] – s-a schimbat rapid, când a devenit limpede că funcţia agentului de informaţii era mai mult să îl tempereze pe Aaronsohn, dându-i impresia că lucrurile ar progresa, decât să îl pună în legătură cu vreo persoană importantă. Un indiciu al felului cum era văzut Aaronsohn în schema mai largă a lucrurilor a ieşit la iveală atunci când s-a interesat dacă nu s-ar putea să i se deconteze o parte din cheltuielile pe care le suportase ca să ajungă la Londra şi apoi ca să vină în Egipt, şi pe care el le estima la circa 1500 de lire sterline. Edmonds s-a făcut livid la faţă; cu acea avariţie deja tipică pentru oficialităţile britanice, a subliniat că niciun fel de cheltuieli nu puteau fi decontate fără chitanţe în regulă, propunându-i în schimb să îi ofere lui Aaronsohn o diurnă de 1 liră pe zi, o sumă care nu acoperea nici măcar factura de la hotelul din Alexandria. Mândru, savantul a refuzat imediat.

„Până acum”, a răbufnit el în jurnalul lui, în acea seară, „n-am întâlnit altceva decât neîncredere şi reticenţă, micime şi meschinărie. Trebuie să încerc să-mi stăpânesc nervii, astfel încât să pot stabili o altă legătură cu Absa”, scria el, referindu-se la Absalom Feinberg, adjunctul său pe care îl lăsase la Athlit. „După aceea, n-are decât să continue el munca, dacă vrea. În ceea ce mă priveşte, eu unul m-am săturat. Nu voi continua să lucrez în asemenea condiţii.”[364]

Ceea ce îl înfuria şi mai mult pe Aaronsohn era faptul că, de opt luni, nu mai ştia nimic despre situaţia din Palestina. Scopul venirii lui în Egipt fusese de a stabili, în

sfârşit, legătura între britanici şi rețeaua lui de spionaj de la Athlit, dar în schimb el pierdea vremea ciondănindu-se pentru nişte chitanțe şi întâlnindu-se cu funcționari fără însemnătate.

Ceea ce savantul nu înțelegea era că britanicii nu aveau încă încredere deplină în el. La fel cum analistul din serviciul secret de la Londra conchisese că informațiile lui Aaronsohn erau atât de precise, încât ar putea indica, de fapt, că era un spion turc, la fel şi omologii acelui analist încercau la Cairo să dezlege enigma pe care o ridica această suspiciune: cum să ia legătura cu rețeaua de spionaj a lui Aaronsohn, dacă aceasta exista într-adevăr, dar în acelaşi timp să-l împiedice să intre în contact cu agenții de contrainformații turci, dacă acesta era în realitate jocul lui? Totodată, fără să-şi dea seama, Aaronsohn sporise aceste îndoieli, cerând în mod repetat să stea de vorbă cu ofițerul de informații cu care Absalom Feinberg luase contact în 1915, Leonard Woolley. Agenții britanici din Cairo au pregetat mult până să îl informeze pe Aaronsohn că Woolley era acum prizonier la turci, după ce vasul pe care se afla fusese lovit de o torpilă în Golful Alexandretta, în timpul verii, iar faptul că Aaronsohn invoca mereu numele lui Woolley, în absența acelei informații, nu făcea decât să stârnească noi nedumeriri.

Cu scurt timp înainte de Crăciun, britanicii s-au gândit că descoperiseră o modalitate ingenioasă de rezolvare indirectă a dilemei lor. Edmonds l-a informat pe Aaronsohn că, până la urmă, deciseseră să expedieze o navă de recunoaştere care să stabilească un contact cu Athlit; nu ar vrea Aaronsohn să trimită şi el un mesaj personal? Agronomul a sesizat imediat tertipul şi şi-a ieşit din fire, în stilul lui caracteristic. Dacă nu însoțea personal acea ambarcațiune, i-a spus el lui Edmonds, din clipa acea nu mai aveau ce discuta; mult mai bine să termine orice relație decât să-i lase pe britanici să trimită vreun „gafeur”, care să pună în pericol viața oamenilor lui.

În fața acestui ultimatum, s-a ajuns la un compromis: Aaronsohn putea să însoțească nava, dar nu avea voie să meargă pe țărm. În schimb, nişte curieri urmau să fie trimişi cu o şalupă, camuflați în întunericul nopții, cu

instrucțiuni din partea lui, precum şi câteva mici obiecte personale, pe care asociații lui să le poată recunoaşte, convingându-se astfel că instrucțiunile erau autentice. Calculând un interval rezonabil în care se putea stabili contactul, şalupa urma mai târziu să revină la țărm pentru a-i lua pe curieri de pe plajă. Oricum, timp nu aveau prea mult la dispoziție, evident, întrucât nava de recunoaştere trebuia să fie dincolo de linia orizontului şi să dispară din peisajul vizual, înainte de răsăritul soarelui.

Ca aproape în toate celelalte etape ale acestei întreprinderi nenorocoase, care intra acum în cea de-a şaptesprezecea lună, şi de asta era scris să apară un obstacol. Cu Aaronsohn la bord, nava de recunoaştere, un mic trauler transformat, cu numele de *Goeland*, a ieşit pe furiş din Port Said în Ajunul Crăciunului şi a ajuns în largul coastei unde se afla localitatea Athlit, a doua zi după-amiaza. Aaronsohn a observat pe cineva fluturând o pânză neagră de la balconul etajului doi al stațiunii de cercetări, dar cum nimeni din echipajul navei nu se gândise să aducă un binoclu de bună calitate, i-a fost imposibil să identifice cine era persoana. Aşteptând lăsarea nopții pentru operațiunea de trimitere a curierilor la mal, *Goeland* s-a îndreptat apoi spre largul mării, nimerind însă direct într-o vijelie puternică, un fenomen tipic în estul Mediteranei în acea perioadă a anului. Drept urmare, se făcuse aproape ora două noaptea, până ca marea să se calmeze suficient, încât vasul să se poată întoarce la Athlit şi să trimită şalupa cu cei doi curieri la bord, unul dintre ei ducând instrucțiunile lui Aaronsohn pentru asociații lui, celălalt briceagul cu monogramă şi lupa lui specială. Dar, imediat ce şalupa a dispărut în beznă, furtuna s-a dezlănțuit din nou.

După un ceas, şalupa s-a întors cu veşti deprimante. Din cauza talazurilor prea puternice pentru ca ambarcațiunea să poată ajunge până la plajă, curierii primiseră instrucțiuni să înoate pe scurta porțiune rămasă până la țărm. Însă, cum în curând urma să se crape de ziuă – deja puteau zări un foc de bivuac spre nord, probabil de la vreo patrulă de coastă a turcilor –, nu mai aveau timp acum să se ducă înapoi ca să-i recupereze; curierii trebuiau să se

descurce cum puteau. Ambalând motoarele, *Goeland* a pornit din nou spre larg. Pentru Aaronsohn, era o nouă experienţă înnebunitoare, la fel ca toate eşecurile dinainte; zărise, în sfârşit, din nou Athlitul, dar nu avea cum să afle dacă într-adevăr contactul fusese stabilit cu succes.

Starea lui de spirit s-a ameliorat când, la începutul lunii ianuarie, i s-a permis în fine să părăsească Alexandria şi să vină la Cairo. Luându-şi o cameră la hotelul Continental, s-a adresat pe rând diferiţilor funcţionari din Biroul Arab şi, până la urmă, a început să găsească interlocutori mai receptivi. Cel mai important dintre aceştia s-a dovedit a fi un alt aristocrat „amator" şi membru al parlamentului, un tânăr de treizeci şi unu de ani, absolvent la Oxford şi sosit de curând la Cairo, pe nume William Ormsby-Gore. Fără să fie la fel de erudit şi sclipitor, poate, ca Mark Sykes, Ormsby-Gore era şi el un mare diletant pasionat de o gamă eclectică de subiecte, incluzând şi ideea înfiinţării unei patrii a evreilor în Palestina – o cauză care pentru el avea o rezonanţă specială, întrucât se convertise de curând la iudaism. În lunile următoare, el şi Sykes se vor distinge drept două dintre cele mai importante personalităţi politice britanice militând pentru crearea unei asemenea patrii a evreilor, iar unul dintre principalii lor agenţi în promovarea acestei cauze avea să fie Aaron Aaronsohn.

Între timp totuşi, Ormsby-Gore a căutat, pe cât posibil, să îi ridice moralul agronomului. La insistenţele lui, încă o navă de recunoaştere a fost trimisă pentru a stabili contactul cu Athlit, la mijlocul lui ianuarie; din păcate, şi această misiune a întâmpinat condiţii meteorologice neprielnice, fiind nevoită să renunţe, înainte chiar de a fi ajuns pe coasta Palestinei. Totodată, Ormsby-Gore i-a făcut cunoştinţă lui Aaronsohn cu alţi doi membri ai Biroului Arab, Philip Graves şi maiorul Windham Deedes, care împărtăşeau credinţa parlamentarului în enormele beneficii ce ar fi putut decurge din activarea reţelei de spionaj a savantului. Aceşti simpatizanţi au reuşit să insereze un fragment din raportul lui Aaronsohn despre coloniile de evrei din Palestina în *Arab Bulletin*, adăugând comentariul pertinent că dorinţa cea mai mare a sioniştilor era obţinerea „autonomiei prin bunăvoinţa unei puteri

protectoare prietene”[365], marcând astfel una dintre puținele dăți când un corespondent, care să nu fie britanic, avea acces să publice în revista serviciilor secrete. Dar agronomul continua să rămână în afara cercului interior al puterii din Cairo, din moment ce a putut să-şi imagineze că Windham Deedes ar „răspunde de Serviciul de Informații”[366], după cum nota el în jurnalul său, ceea ce demonstra că nu cunoştea adevăratul statut al acestuia ca simplu analist în eşaloanele de mijloc ale Biroului Arab.

Lent, dar sigur, Aaronsohm a început până la urmă să facă unele progrese, însă aşa cum ştia prea bine, un ritm „lent” era în defavoarea lui. Lucrul acesta a devenit absolut evident în 25 ianuarie. Când se întorcea la hotelul Continental, în acea după-amiază, l-a zărit pe ofițerul de legătură, care îi fusese repartizat inițial, căpitanul Edmonds, stând lângă scară; a remarcat că tânărul ofițer avea „o atitudine misterioasă”.

„Exact pe dumneata te căutam”, i-a spus Edmonds. „Trebuie să pleci imediat la Port Said. Unul dintre oamenii dumitale a traversat deşertul până acolo.” Vestea era şocantă pentru Aaronsohn, însă, în mod tipic, Edmonds a refuzat să îi furnizeze alte detalii, în afară de numele acelui om: Joseph Lishansky.

„Mă întreb dacă nu o fi rănit, poate”, scria Aaronsohn în jurnalul lui, înainte de a pleca valvârtej la Port Said. „De ce să mă trimită pe mine la el, în loc să-l aducă pe el aici? Nu ştiu de ce domnii aceştia simt nevoia să fie aşa de misterioşi degeaba!”

Aşa cum a descoperit în Port Said, temerile lui erau îndreptățite – Lishansky era rănit –, însă întreaga poveste era cu mult mai gravă. Disperați de faptul că nu primeau nicio veste de la Aaronsohn şi întrucât situația din Palestina devenea din ce în ce mai sumbră, la mijlocul lui decembrie Lishansky şi Absalom Feinberg se hotărâseră să mai facă o tentativă de a ajunge în Egipt, traversând deşertul; printr-o cruzime a sorții, le-a fost dat să pornească din Athlit exact cu câteva zile înainte ca acei doi curieri de pe *Goeland* să ajungă pe țărm cu instrucțiunile lui Aaronsohn. După un drum epuizant prin pustietățile Sinaiului, cei doi bărbați se apropiau în fine de liniile britanice, când au fost zăriți de o

bandă de tâlhari beduini. În schimbul de focuri de armă care a urmat, Lishansky a scăpat cu răni relativ minore, însă Feinberg fusese împuşcat în spate şi, probabil, murise.

Aaronsohn s-a cutremurat la aflarea acestor veşti; Feinberg nu era doar adjunctul lui la Athlit, ci şi cel mai bun prieten al său. „Vasăzică Absa, viteazul, a fost împuşcat de nişte beduini mârşavi şi hrăpăreţi”, se lamenta el în jurnalul lui; „a murit răpus de mâinile celor pe care îi dispreţuia cel mai mult.”[367]

Dar nu era timp pentru bocit; Aaronsohn a înţeles imediat noua problemă apărută ca urmare a posibilei morţi a lui Feinberg: dacă turcii descopereau cadavrul şi îl identificau, cu siguranţă aveau să distrugă Staţiunea de Cercetări Agricole de la Athlit şi să-i aresteze pe asociaţii lui. Năpustindu-se înapoi la Cairo, Aaronsohn s-a apucat disperat să îi caute pe noii lui prieteni din Biroul Arab, găsindu-l până la urmă pe Windham Deedes.

Frustrările acumulate în aproape doi ani s-au revărsat din el ca un torent. Printre lacrimi, Aaronsohn a dat vina, pentru moartea lui Feinberg, pe incompetenţa şi cinismul maşinii de război britanice, şi a avertizat că moartea prietenului său prevestea de fapt multe alte decese, ce riscau să se producă, dacă turcii descopereau reţeaua lui de spioni, după cum părea foarte posibil acum. „Am vorbit cu patos şi amărăciune”, nota Aaronsohn în jurnalul lui. „[Deedes] a avut bunătatea să mă asculte... M-a asigurat că pe viitor nu vor mai exista umilinţe şi suspiciuni, şi că totul va fi bine.”

Deedes s-a ţinut de cuvânt: o navă de recunoaştere a fost pregătită imediat pentru un nou voiaj la Athlit. De data asta, Aaronsohn a văzut clar semnale de la balconul staţiunii de cercetări; o şalupă a fost lansată la apă pentru a duce mesajele lui pe ţărm. Dar, într-o stranie reluare a călătoriei iniţiale, din nou o furtună s-a dezlănţuit exact în acel moment; şalupa nu s-a mai putut apropia de mal, aşa că un curier a fost trimis să înoate pe ultima porţiune până pe plajă. După un ceas de aşteptare încordată, înotătorul a reapărut pe ţărm cu doi oameni de la Athlit, dar de-acum furtuna făcea ravagii; neputând să înoate prin valurile

imense până la şalupă, şi acest curier a fost lăsat pe coasta Palestinei.

Au urmat alte veşti proaste. Ghidându-se după descrierea atacului făcută de Lishansky, un urmăritor beduin a fost trimis în deşertul Sinai, în căutarea lui Absalom Feinberg. Nu a găsit nimic. „Aşadar, bravul nostru Cavaler a murit!”, scria Aaronsohn în jurnalul lui. „Fără să recunosc nici măcar faţă de mine însumi, sperasem nebuneşte că a supravieţuit. Dar acum, nu ne mai rămâne decât să ducem la bun sfârşit munca pentru care el şi-a dat viaţa.”[368]

Însă nici în acest gând Aaron Aaronsohn nu putea găsi o mângâiere. Acum, când Absalom Feinberg murise, iar Alex, fratele lui Aaronsohn, era în America, întreaga povară şi primejdie a coordonării reţelei de spioni avea să cadă pe umerii singurei persoane rămase în Palestina şi în care savantul putea avea o încredere totală: sora lui, Sarah, în vârstă de douăzeci şi şapte de ani.

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence descria în termeni exaltaţi armata arabă, care a pornit din Um Lejj în marşul asupra portului Wejh, pe 18 ianuarie. După un pic mai mult de o lună de la dezastrul suferit pe înălţimile din apropiere de Yenbo, Faysal se afla acum în fruntea unei forţe de aproape zece mii de războinici proveniţi din şase triburi diferite şi multe alte clanuri. Lawrence sublinia importanţa acelui moment, evocând cuvintele lui Abd el Karim, un tânăr şeic din tribul Beidawi, în timp ce contempla marea de corturi din taberele lor:

„M-a strigat să-mi arate şi, mişcând larg braţul dintr-o parte în cealaltă, mi-a spus cumva cu tristeţe: «Nu mai suntem nişte arabi, ci un Popor». Era şi oarecum mândru totodată, căci ofensiva asupra oraşului Wejh reprezenta cel mai mare efort al lor, prima oară în memoria străbunilor când bărbaţii unui trib, cu arme, hrană şi transport pentru [a străbate] trei sute douăzeci de kilometri, plecaseră din regiunea lor şi intraseră pe teritoriul altora, fără speranţa unor jafuri sau imboldul unor răfuieli între familii.”[369]

Posibil, însă pornind cu un asemenea ţel înalt, forţele armate ale lui Faysal au simţit, probabil, o dezamăgire

când, peste o săptămână, depăşind dunele situate la sud de Wejh, au descoperit că oraşul portuar era deja un morman de ruine fumegânde. A fost o privelişte jenantă pentru Faysal ibn Hussein şi, probabil, nu cu mult mai puţin şi pentru acel membru britanic din anturajul său care devenise cel mai mare susţinător al lui.

Conform programului stabilit împreună cu ofiţerii britanici la Um Lejj, oamenii lui Faysal trebuiau să fi ajuns la Wejh cu două zile mai devreme. În acel moment, urma să fie lansată o operaţiune terestră-şi-navală coordonată, în care forţele lui Faysal se apropiau dinspre interiorul peninsulei, în timp ce flotila marinei britanice aşteptând în larg transporta la ţărm cei circa 550 de luptători arabi, pe care îi adusese de la Yenbo.

Dar în timp ce armada britanică se pregătea de intervenţie în aşteptarea orei H, în 23 ianuarie, armata lui Faysal nu se vedea pe nicăieri. În acea noapte, comandantul flotei britanice, amiralul Rosslyn Wemyss, a decis că, măcar din „motive sanitare”[370], era nevoit, pur şi simplu, să îi pună pe ţărm pe războinicii arabi de pe vasele lui. După un scurt bombardament în dimineaţa de 24 ianuarie, luptătorii arabi fuseseră aduşi în Wejh, sub comanda a doi ofiţeri britanici.

A urmat un fel de bătălie haotică şi intermitentă, care a durat aproape toată ziua şi s-a soldat cu moartea a aproximativ douăzeci dintre luptătorii arabi. Ritmul lent şi neregulat al luptelor – cei două sute de soldaţi ai garnizoanei turceşti erau depăşiţi numeric, în proporţie de aproape trei la unu, şi demoralizaţi – a fost negreşit şi o consecinţă a obiceiului arabilor de a-şi întrerupe atacul, pentru a jefui şi a prăda fiecare nouă clădire pe care o ocupau. Unul dintre ofiţerii britanici care răspundea de operaţiunea terestră, căpitanul Norman Bray, a fost şocat de comportamentul rebelilor, notând în raportul luptei că rezultatul apucăturilor lor de piraţi a fost un oraş „jefuit de la acoperişuri până la podele”.[371] Aceasta era scena în care Faysal şi Lawrence au intrat călări în ziua următoare.

În ceea ce îl privea, Lawrence s-a căznit din răsputeri să învăluie lucrurile într-o lumină favorabilă, oferind în raportul său o serie de explicaţii neconvingătoare pentru a

justifica întârzierea cu care ajunseseră la Wejh. Reacția contrară la criticile aduse arabilor de către ceilalți ofițeri britanici nu era un reflex nou în cazul lui Lawrence. Mai demult, în seara de 11 decembrie, când forțele turceşti se apropiaseră de împrejurimile oraşului Yenbo, un pilot britanic descrisese necruțător panica generală care pusese stăpânire pe forțele lui Faysal aflate în oraş. Relatarea lui era complet diferită de versiunea lui Lawrence despre acele evenimente. „Garnizoana a fost strigată pe la ora zece seara prin intermediul unor crainici trimişi pe străzi”, raporta el. „Toți oamenii au ieşit afară fără vreo agitație vizibilă şi s-au îndreptat spre posturile lor în jurul zidului oraşului, fără să facă vreun zgomot sau să tragă vreun foc.”[372]

Cea mai simplă explicație pentru această discrepanță între cele două relatări era că pilotul fusese, de fapt, la Yenbo, în acel moment, pe când Lawrence – nu; mai devreme, în aceeaşi zi, plecase din Yenbo la bordul unui vas, un detaliu rămas în umbră în raportul lui.

Această deosebire de păreri se extindea şi la persoana lui Faysal ibn Hussein. În raportul său din decembrie, acelaşi pilot britanic menționase că Faysal „se sperie uşor şi trăieşte permanent cu groaza unui atac turcesc, deşi pare să-şi ascundă frica în fața armatei”[373]. Un alt ofițer britanic, maiorul Charles Vickery, comenta caustic, după ce observase comportamentul forțelor lui Faysal în Wejh, că „nu se ştie în ce măsură ceilalți Şerifi conducători [de trupe] se preocupă de pregătirea oamenilor lor, însă cu siguranţă Şeriful Faysal ignoră acest lucru”[374]. Ofiţerii britanici rămăseseră îngroziţi de Faysal care decisese să se instaleze pe o navă de război britanică în portul Yenbo, în acele zile negre din decembrie, când un atac al turcilor părea iminent, abandonându-şi oamenii la mal să se descurce de unii singuri.

Toate astea, bineînţeles, erau în mare contradicţie cu analiza lui Lawrence; aşa cum spusese despre Faysal chiar şi în timpul acelui sumbru interludiu din Nakhl Mubarack, „omul acesta este magnific”. Dar atitudinea lui dezvăluia încă un lucru remarcabil: după doar trei luni în teatrul de operaţiuni, Lawrence era nu numai cel mai energic

susţinător al lui Faysal şi al arabilor, ci şi cel mai ferm apologet al lor.

Printre cei care au observat asta era Faysal însuşi. Ştiind că Lawrence urma acum să se întoarcă la Cairo – şi, lămurindu-se, probabil, pe parcursul marşului de la Um Lejj că Newcombe era un om rigid, cu care i-ar fi fost mult mai greu să stabilească o relaţie armonioasă –, Faysal a trimis în secret o telegramă lui Cyril Wilson în Jiddah, chiar în ziua când au ajuns la Wejh. După cum Wilson i-a transmis la rândul lui Gilbert Clayton, la Cairo, Faysal „ţine neapărat ca Lawrence să nu se întoarcă la Cairo, deoarece i-a oferit un sprijin atât de însemnat”[375].

În faţa acestei rugăminţi directe de la Faysal, lui Clayton i-a fost imposibil să găsească o modalitate de a refuza. În câteva zile, actele au fost gata, pentru a definitiva postul lui Lawrence în Hejaz. În sfârşit, Lawrence avea să fie liber; scăpase de munca de birou la hotelul Savoy şi avea libertatea acum să refacă războiul din Arabia după propria lui imagine.

---

[327] Lawrence către K. C. Cornwallis, 12 decembrie 1916; PRO-WO 882/6, f. 25A.

[328] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 118.

[329] Ibid.

[330] Lawrence, *Faisal's Operations,* 30 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 43.

[331] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 6.

[332] Lawrence, *Military Notes: Possibilities*, 3 noiembrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 57

[333] Lawrence, *Faisal's Operations*, 30 octombrie 1916; PRO-FO 882/5, f. 44.

[334] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 8.

[335] Lawrence către Clayton, fără dată, dar din 11 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 123.

[336] Wilson către Clayton, 12 decembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 206A.

[337] Ballobar, *Jerusalem in World War I,* p. 98.

[338] Metternich către Ministerul de Externe german, 2 mai 1916, NARA T137, Rola 25, Cadrul 384.

[339] Prüfer, *Vertraulich*, 6 august 1915; NARA T137, Rola 24, Cadrele 790–97.

[340] Prüfer, *Diary*, 8 şi 14 mai 1916; HO.
[341] Ibid., 9 iunie 1916.
[342] Ibid., 8 iulie 1916.
[343] Ibid., 13 mai 1916.
[344] Nadolny către Ambasada Germaniei/Constantinopol, 27 octombrie 1916; PAAA, Rola 21142, Der Weltkrieg no. 11g adh., Banda 1.
[345] Prüfer către Oficiul Central al Ministerului de Externe german, 22 ianuarie 1917; PAAA, Rola 21142, Der Weltkrieg no. 11g adh., Banda 1.
[346] McKale, *Curt Prüfer*, pp. 50–51.
[347] Wingate către Foreign Office şi Murray, 14 decembrie 1916; PRO-WO 158/604, f. 211A.
[348] Lawrence a descris prima oară tempoul vieţii din tabăra lui Faysal în raportul său din 30 octombrie 1916, „Faysal’s Operations”; PRO-FO 882/5, f. 42–51. Acesta a servit drept bază descrierii lui din *Seven Pillars*, Cartea 1, Capitolele 14 şi 15, şi Cartea 2, Capitolul 19.
[349] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 7.
[350] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 6.
[351] Lawrence către Clayton, 5 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 122.
[352] Lawrence către K. C. Cornwallis, 27 decembrie 1917; PRO-FO 882/5, f. 25A.
[353] Loytved-Hardegg către un adresant necunoscut, 6 mai 1916; NARA T139, Rola 457.
[354] În iulie 1915, un maior Rochus Schmidt se plângea că Djemal se simţea foarte jignit când în faţa lui apăreau emisari ai Oficiului Colonial Imperial purtând uniforme germane în Siria, dar în schimb le rezerva un „tratament excelent ostaticilor civili francezi şi englezi, care se bucură de o mare libertate, din ordinul lui”. NARA T137, Bobina 139, Cadrul 79.
[355] Vester, *Our Jerusalem*, pp. 243–54.
[356] Bliss către Edelman, 11 martie 1917; NARA RG84, Articol 306, Volum 34.
[357] Edelman către Elkus, 20 ianuarie 1917; NARA, ibid.
[358] Relatarea lui William Yale despre viaţa la Ierusalim în timpul războiului provine, în mare parte, din Yale, *It Takes So Long*, Capitolele 5 şi 6.
[359] Lawrence către Wilson, 8 ianuarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 127–28.
[360] Lawrence, *The Home Letters*, p. 333.
[361] Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 102.
[362] Relatarea lui Aaronsohn despre începutul şederii lui la Cairo, în timpul războiului, este extrasă în mare parte din *Diary*, decembrie 1916 până în ianuarie 1917; ZY.
[363] Aaronsohn, *Diary*, 14 decembrie 1916; ZY.
[364] Aaronsohn, *Diary*, 16 decembrie 1916; ZY.
[365] „Jewish Colonies in Palestine”, *Arab Bulletin* (19 ianuarie 1917): p. 35.
[366] Aaronsohn, *Diary*, 24 ianuarie 1917; ZY.
[367] Ibid., 26 ianuarie 1917; ZY.
[368] Ibid., 30 ianuarie 1917; ZY.

[369] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 152.
[370] Raportul lui Wemyss către Secretarul Amiralităţii, 30 ianuarie 1917; PRO-ADM 137/548, f. 114–15.
[371] Bray, *Arab Bulletin* no. 41 (6 februarie 1917): p. 68.
[372] Lawrence către Wilson, 19 decembrie 1916; PRO-FO 882/6, f. 49.
[373] Raportul lui J. C. Watson, 11 ianuarie 1917; PRO-WO 158/605, p. 4.
[374] Vickery, *Memorandum on the General Situation in Arabia*, 2 februarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 152.
[375] Wilson către Biroul Arab, Cairo, 25 ianuarie 1917; PRO-FO 141/736.

11

O negură de mistificări

Un om poate în mod limpede să se distrugă singur, însă îmi repugna ca inocenţa şi idealurile arabilor să intre în sordidele mele sarcini de serviciu pentru a le distruge. Aveam nevoie să câştigăm războiul, iar inspiraţia lor se dovedise cel mai bun instrument aici, pe teren. Efortul ar fi trebuit să îşi fie propria răsplată – ar putea să mai fie pentru cei înşelaţi –, însă noi, stăpânii, le promiseserăm nişte rezultate în falsul nostru contract, or asta însemna să te joci cu viaţa.[376]

T. E. Lawrence, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*

Prin cucerirea oraşului Wejh, neajunsurile şi situaţiile jenante care afectaseră cauza rebelilor arabi în ultimele luni deveneau pagini de istorie. Lawrence a făcut toate eforturile cu putinţă pentru a accelera procesul uitării.

După cucerirea oraşului Wejh, la sfârşitul lui ianuarie 1917, Lawrence a fost adus pentru scurt timp la Cairo, în vederea pregătirilor necesare pentru întoarcerea lui în Arabia, pe o funcţie permanentă. În capitala Egiptului, a menţinut un ritm extenuant. Pe lângă redactarea mult întârziată a rapoartelor lui şi diverse adăugiri la *Manualul Hejazului*, un fel de ghid esenţial pe care Biroul Arab îl întocmea pentru iniţierea ofiţerilor britanici care erau trimişi acolo, Lawrence făcea naveta între birourile comandanţilor militari britanici, pentru a le furniza relatări la prima mână despre ceea ce se petrecea de cealaltă parte a Mării Roşii. Tuturor, el le prezenta o viziune foarte optimistă asupra situaţiei de la faţa locului[377] – reuşea chiar să plăsmuiască nişte scuze plauzibile pentru întârzierea cu care Faysal a sosit la Wejh – şi insista că existau o nouă tărie morală şi un

entuziasm pentru bătălie în rândul triburilor arabe din vest. Aprecierile lui contrastau puternic cu constatările altor ofiţeri britanici prezenţi la Wejh, dar succesul are căile lui de a-şi alege învingătorii în dispute de acest fel.

„Cercul de simpatizanţi ai arabilor se mărise acum în mod straniu”, îşi amintea Lawrence, maliţios. „În armată, acţiunile noastre au crescut când am arătat profituri. [Generalul] Lynden-Bell rămânea cu fermitate prietenul nostru şi jura că o metodă reieşea până la urmă din nebunia arabilor. Sir Archibald Murray şi-a dat seama cu un şoc subit că mai multe trupe turceşti se luptau cu arabii decât se luptau cu el, şi a început să-şi aducă aminte cum favorizase el dintotdeauna revolta arabă.”[378]

Dar, poate, nimeni nu era mai încântat, decât şeful lui Lawrence, generalul Gilbert Clayton. Desigur, insistenţa lui Faysal ca Lawrence să rămână permanent ofiţerul lui de legătură necesita o oarecare reconfigurare birocratică – Clayton trebuia să se asigure că nici Cyril Wilson la Jiddah, şi nici Stewart Newcombe, sosit recent în calitate de şef al misiunii militare britanice, nu aveau să se simtă cumva lezaţi în atribuţiile lor –, dar toate acestea erau nişte fleacuri în comparaţie cu ceea ce se realizase: după toată neîncrederea care îşi pusese amprenta asupra relaţiilor arabo-britanice din ultimii doi ani, suspiciuni care se menţinuseră în ciuda bunăvoinţei manifestate de diverşi generali şi diplomaţi importanţi, comandantul-şef al trupelor arabe îl considera acum pe un ofiţer britanic de grad inferior drept cel mai indispensabil sfătuitor al său.

Atât de frenetic era ritmul activităţii lui Lawrence la Cairo, încât după toate aparenţele nici nu l-a remarcat pe musafirul care a venit la Biroul Arab în dimineaţa de 1 februarie 1917. Trecuseră doar câteva zile de când Aaron Aaronsohn aflase de moartea în deşertul Sinai a principalului său partener în reţeaua de spionaj, Absalom Feinberg, iar acum era tratat cu un fel de respect spăsit în cadrul aparatului britanic de informaţii militare; venise la hotelul Savoy în acea dimineaţă, pentru a-l ajuta cu sfaturi pe un ofiţer britanic care întocmea un dosar despre situaţia politică din Palestina. Deşi Lawrence nu a consemnat în niciun fel scurta lor conversaţie, Aaronsohn a fost îndeajuns

de frapat, încât să facă o însemnare în jurnalul său, în acea seară. „La Biroul Arab, era un tânăr, locotenent secund (Laurens)”, scria el, „un arheolog – foarte bine documentat în chestiunile legate de Palestina –, dar cam înfumurat.”[379]

Poate unul dintre motivele pentru care Lawrence a uitat de prima lui întâlnire cu Aaronsohn – cei doi se vor întâlni din nou, şi cu urmări mult mai importante – se datora faptului că exact după două zile a început un lanţ de evenimente, care aveau să transforme fundamental misiunea lui în Orientul Mijlociu. Totul a pornit în dimineaţa de 3 februarie, prin vizita la hotelul Savoy a duşmanului lui neîmpăcat, colonelul Édouard Brémond.

Perfidia şi ingeniozitatea sunt, în general, trăsături profitabile în cazul unui ofiţer de armată. Judecând doar după aceste două caracteristici, Édouard Brémond ar fi trebuit să fie nu doar colonel al forţelor armate franceze, ci mareşal.

Aşa cum demonstrase în mod repetat pe durata şederii lui în Arabia, dacă Brémond constata că o cale de a-şi atinge un scop dorit era blocată, imediat se apuca să caute o alta. Iar dacă acel prim scop devenea de neatins sau redundant, pur şi simplu îşi recalibra vizorul spre altceva. Dar această agilitate părea cu atât mai impresionantă cu cât, în calitate de purtător de cuvânt pe plan militar şi politic pentru politica Franţei în Arabia, Édouard Brémond jongla simultan cu două obiective foarte contradictorii: să se asigure că Franţa se bucura de un statut egal cu aliata ei, Marea Britanie, în toate chestiunile legate de efortul de război acolo, dar totodată să încerce să limiteze dinspre interior acel efort de război.

Lunga şi infructuoasa lui campanie de a aduce o forţă militară a Aliaţilor în Rabegh nu fusese decât strădania lui cea mai evidentă. În aceeaşi perioadă însă, insistase pe lângă Hussein pentru înfiinţarea unei bănci franco-otomane în Jiddah, o instituţie care să poată acorda credite financiare, ca împrumuturi, guvernului din Hejaz, cu dobânzi foarte atrăgătoare. Ofiţerii britanici care examinaseră propunerea lui Brémond privind o asemenea bancă îşi dăduseră seama imediat că era o capcană

economică – fără mijloace de a rambursa împrumuturile, regimul lui Hussein ar deveni curând obligat faţă de creditorii lui francezi – şi au îngropat planul.[380] Apoi, era veşnicul argument al colonelului de a plasa ofiţeri francezi, ca specialişti, pe lângă diversele formaţiuni de rebeli arabi; deşi a avut cumva succes cu Abdullah şi Ali – vreo şase experţi militari francezi fuseseră trimişi în taberele acestora în decembrie –, nu avusese niciun fel de trecere la Faysal, care rămânea profund circumspect faţă de intenţiile galice.

Odată cu înaintarea armată spre Wejh, Brémond văzuse o nouă oportunitate. Dacă acest port la Marea Roşie avea să fie capturat de la turci, întregul focar al conflictului din Arabia s-ar deplasa cu vreo trei sute de kilometri spre nord. În felul acesta, pericolul turcesc asupra oraşelor Jiddah şi Mecca devenea pur ipotetic – şi odată cu el orice argument în favoarea unei forţe armate a Aliaţilor la Rabegh –, însă putea oferi o ţintă şi mai ademenitoare: ultima redută principală a turcilor la Marea Roşie, micul port Aqaba.

Observată pe o hartă, extraordinara importanţă strategică a Aqabei era evidentă pentru oricine. Situat în capătul unui golf strâmt, lung de aproximativ o sută optzeci de kilometri, care formează marginea sud-estică a peninsulei Sinai, portul avea o amplasare ideală pentru a servi atât drept un teren de pregătire pentru atacuri împotriva centrelor populate din sudul Palestinei, la doar o sută şaizeci de kilometri în nord, cât şi pentru lansarea de raiduri asupra Căii Ferate Hejaz, legătura vitală a garnizoanei turce din Medina, la numai circa o sută de kilometri spre est. De fapt, Brémond abordase cu omologii lui militari britanici ideea unui asalt asupra Aqabei, la scurt timp după ce sosise în Cairo, în vara anului 1916.[381] Ideea fusese primită foarte favorabil de britanici, însă, întrucât pe atunci Revolta Arabă se poticnea încă mult la sud, punerea ei în aplicarea fusese considerată prematură.

Spre sfârşitul lunii ianuarie 1917, ideea nu mai era deloc prematură. Pe lângă faptul că arabii controlau acum ţărmul Mării Roşii, ajungând în nord tocmai până la Wejh, în acelaşi timp înaintarea anevoioasă a generalului Murray prin peninsula Sinai, ca preludiu al ofensivei lui în Palestina,

se apropia de final. În spaţiul dintre aceste două forţe armate se afla Aqaba. Dacă Aliaţii cucereau oraşul, flancul drept al lui Murray era în siguranţă, prin eliminarea posibilităţii ca o contraofensivă turcească să fie lansată din acea direcţie, şi în acelaşi timp rebelii arabi se apropiau mult mai mult de armata britanică din Egipt, care era sursa lor de aprovizionare.

Desigur, planul putea, de asemenea, să-i înlesnească lui Brémond împlinirea unui obiectiv, nu chiar atât de secret: restrângerea Revoltei Arabe doar la zona Hejazului. Departe de oraşele sfinte ale Islamului, Mecca şi Medina, regele Hussein (îşi acordase singur acest titlu la sfârşitul lunii octombrie) nu mai avea cum să obiecteze faţă de prezenţa semnificativă a trupelor britanice şi franceze în Aqaba. Şi, graţie acestei prezenţe, principalii Aliaţi puteau să le dicteze arabilor, parteneri de dată recentă, exact unde să meargă şi ce să facă; iar la orice dezacord în această privinţă, arabilor li se putea tăia, pur şi simplu, linia de aprovizionare cu armament şi aur de la Aliaţi, de care depindeau. Şi, mai bine chiar, toate acestea puteau fi realizate sub pretextul de a ajuta cauza rebelilor, mutându-le baza de înaintare într-un loc de unde să poată efectua mai uşor atacurile lor asupra liniei ferate.

La mijlocul lunii ianuarie, chiar înainte ca Wejh să fi fost cucerit, Brémond a început să discute această idee cu şefii lui din Paris, la care a găsit o susţinere entuziastă. În timp ce Parisul urma să continue dezbaterile la nivel ministerial cu Londra, reprezentantul oficial francez în Cairo şi Brémond în Jiddah au primit ordinul să militeze pentru proiectul Aqaba în rândul conducerii britanice regionale. Brémond ştia perfect spre cine să se îndrepte. Pe lângă promovarea planului la nivelul ofiţerilor britanici din Hejaz, el i l-a prezentat celui mai de nădejde aliat al său din structura puterii de la Cairo, Reginald Wingate, proaspăt instalat ca înalt comisar britanic în Egipt.[382] Lui Wingate i-a plăcut atât de mult ideea, încât i-a transmis-o imediat generalului Archibald Murray.

Judecând după standardele uzuale ale politeţii şi subtilităţii britanice, reacţia lui Murray a fost ucigătoare. „Ca răspuns la scrisoarea ta referitoare la propunerea lui

Brémond”, îi scria el lui Wingate în 22 ianuarie, „opinia mea, din punct de vedere pur militar, este că obiecţiile [anterioare] faţă de debarcarea unei forţe armate la Rabegh se aplică, cu aceeaşi tărie, dacă nu chiar şi mai puternic, în cazul unei debarcări la Aqaba.”[383] Murray continua apoi cu uzuala litanie de spaime privind eşuarea misiunii, ca după aceea să treacă la demolarea teoriei lui Wingate, potrivit căreia controlul asupra Aqabei le-ar permite Aliaţilor să lovească, spre interiorul peninsulei, Calea Ferată Hejaz. „Ţinutul din apropierea Aqabei este extrem de neregulat şi stâncos”, explica generalul, şi orice înaintare spre interior s-ar face pe un teren pe care doar unele specii rare de cămile l-ar putea străbate. „Pe scurt, aşadar”, scria Murray, „propunerea francezilor de a aduce pe mare trupe la Aqaba oferă, din punct de vedere militar, atât de puţine avantaje, dar nişte dezavantajez atât de grave, încât nu pot decât să presupun că a fost formulată fără să fi fost cântărită cum se cuvine şi, de aceea, eu nu propun să fie adoptată.”

Pe lângă irascibilitate, o altă trăsătură a stilului de conducere a lui Archibald Murray era o tendinţă de a compartimenta informaţia în mod inutil. Aşa cum ştia prea bine când îi scria lui Wingate, principalul impediment în calea unei înaintări spre est din Aqaba nu era doar terenul „neregulat şi stâncos”, ci faptul că acel teren era aproape de nestrăbătut. Cu câteva luni în urmă, îl însărcinase pe un ofiţer de rang inferior din Biroul Arab să analizeze o serie de fotografii de recunoaştere aeriană făcute deasupra regiunii Aqaba. În raportul său, acel ofiţer subliniase că portul era cuibărit chiar la umbra unei masiv lanţ de munţi abrupţi, care se înalţă pe o lungime de circa cincizeci de kilometri în interiorul peninsulei, înainte de coborî spre un peisaj la fel de neospitalier în deşertul unde se află Calea Ferată Hejaz. Singura cale de a trece prin acel perete de stâncă era un defileu îngust cunoscut sub numele de Wadi Itm, în lungul căruia turcii construiseră o reţea de cazemate şi tranşee fortificate, ceea ce făcea ca orice forţă armată, suficient de nesăbuită încât să încerce să traverseze pe-acolo, să fie expusă unor ambuscade şi focuri continue. Problema, atunci, nu era *cucerirea* Aqabei – asta era partea uşoară –,

ci găsirea unei soluţii de a trece mai departe de plajele portului. Orice mişcare imprudentă aici însemna să ajungi la o reluare în miniatură a dezastrului de la Gallipoli sau la o repetare pe scară largă[384], asta depinzând de eventuala încrâncenare a comandanţilor armatei de a persista în eroarea lor iniţială.

În mod inexplicabil totuşi, Murray a ales să nu-i împărtăşească lui Wingate această informaţie esenţială, şi, evident, nici corului tot mai răsunător al celorlalţi ofiţeri britanici care pledau pentru o debarcare la Aqaba. În lipsa acelei informaţii, răspunsul dispreţuitor al lui Murray la acea propunere părea să fie doar o nouă manifestare a catastrofismului şi a ţâfnei care îl caracterizau. Aceasta a fost, cu siguranţă, şi impresia cu care a rămas colonelul Brémond după ce a auzit vestea prin filtrul diplomatic al lui Reginald Wingate.

„Puteţi să-l informaţi confidenţial pe Brémond”, le-a telegrafiat Wingate subalternilor săi din Jiddah, în 24 ianuarie, „că noi aici am analizat amplu deja propunerea de a debarca trupe la Aqaba, însă ţinând seama de angajamentele noastre militare actuale în Sinai şi aiurea, trebuie să renunţăm la ea. Recunoaştem pe deplin avantajele acestui proiect, însă trupele şi transportul necesar pentru a întreprinde o expediţie reuşită contra căii ferate (plecând din Aqaba) nu sunt disponibile.”[385]

Pentru Édouard Brémond, un om care reuşise să aibă o influenţă satisfăcătoare asupra lui Wingate, s-ar fi zis că toate astea sunau nu neapărat ca un „nu” emfatic, ci ca un „poate” rostit din cochetărie. Peste câteva zile, colonelul francez s-a îmbarcat pe o fregată în portul Jiddah, pornind în lungul coastei spre Wejh, pentru a-şi prezenta propunerea direct în faţa omului ale cărui dorinţe puteau prevala asupra opiniilor lui Murray: Faysal ibn Hussein.

Cei doi bărbaţi s-au întâlnit în după-amiaza de 30 ianuarie, împreună cu Stewart Newcombe, care vorbea bine araba, pe post de interpret. Brémond l-a informat pe Faysal că el se afla în drum spre Egipt, intenţionând să inspecteze situaţia oamenilor lui din Port Suez, înainte de a continua călătoria până la Cairo. Acolo, avea de gând să facă lobby pe lângă înaltul comandament britanic, pentru a trimite o

brigadă ca să cucerească Aqaba, această forţă armată urmând să fie completată cu două batalioane franco-senegaleze, care stăteau inactive în portul Djibouti, controlat de francezi, la intrarea sudică în Marea Roşie.

Deşi Faysal pusese ochii şi el pe Aqaba, a refuzat să accepte planul lui Brémond; aşa cum avea să relateze Newcombe, „Faysal mi-a spus după aceea că el ar dori ca trupele britanice să îl ajute, însă nu voia niciun ajutor de la francezi şi nici să aibă de-a face cu ei în vreun fel”.[386] Imediat după întâlnirea avută în Wejh, Brémond a plecat direct la Port Suez şi, apoi, la Cairo, unde l-a căutat pe cel mai improbabil ascultător cu putinţă. „[Brémond] a venit să mă felicite pentru cucerirea Wejhului”, povestea Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „spunând că acest lucru confirma credinţa lui în talentul meu militar şi îl încuraja să spere în ajutorul meu pentru o extindere a succesului nostru.”[387] Acea „extindere”, fireşte, era planul colonelului pentru o debarcare a Aliaţilor la Aqaba.

Dar ce-l apucase pe Brémond să pună cărţile pe masă în faţa lui Lawrence? Cea mai simplă explicaţie – faptul că în mintea lui planul pentru Aqaba era atât de profitabil pentru toate părţile, încât până şi recalcitrantul Lawrence l-ar putea adopta – este însă şi cea mai neverosimilă. De-acum, Brémond cunoştea prea bine statornica neîncredere a lui Lawrence atât în el, ca persoană, cât şi în intenţiile francezilor în Orientul Mijlociu, o neîncredere atât de profundă, încât era foarte posibil ca Lawrence să respingă orice propunere a francezilor, doar fiindcă venea de la ei. Într-adevăr, conform spuselor lui, Lawrence a simţit imediat în planul lui Brémond pentru Aqaba un ecou al motivelor ascunse ale colonelului francez în mai vechiul proiect pentru Rabegh, ca o modalitate pentru Aliaţi de a prelua de facto controlul asupra Revoltei Arabe şi de a opri extinderea ei în Siria.[388]

Dar, cu siguranţă, Brémond nu şi-a dat seama că, de fapt, omul care şedea în faţa lui în acea dimineaţă la hotelul Savoy cunoştea atât de bine regiunea Aqaba. În primul rând, Lawrence parcursese acel ţinut în timpul expediţiei lui din 1914 în pustiul Sin, ca apoi, mai târziu, la cererea generalului Murray, să fi avut prilejul de a studia hărţile

captate din aer ale Aqabei, ceea ce îl făcuse să formuleze acele concluzii pesimiste. E posibil ca Brémond să fi înţeles că Aqaba putea fi o mare fundătură pentru arabi, dar în estimările lui Lawrence avea să fie un impas la fel de grav şi pentru orice trupe franceze şi britanice trimise acolo.

Când Lawrence a încercat să-i explice acest lucru, Brémond a rămas totuşi foarte încrezător în proiectul lui. De fapt, a lăsat să-i scape informaţia că, odată încheiate eforturile lui de persuasiune la Cairo, intenţiona să se întoarcă la Wejh pentru a-l presa în continuare pe Faysal.

E posibil ca acesta să fi fost, de fapt, adevăratul motiv pentru care colonelul venise să discute cu Lawrence în acea dimineaţă. Micul tupeist de la Oxford fusese cel mai elocvent – şi, din păcate, cel mai influent – dintre opozanţii britanici ai lui Brémond în timpul episodului Rabegh, or cu siguranţă francezul nu voia să-l ştie pe Lawrence în Cairo, pregătit să toarne apă peste posibilele focuri pro-Aqaba pe care el ar reuşi să le aprindă printre membrii înaltului comandament britanic. Strecurând, aparent întâmplător, ideea că în curând voia să se întoarcă la Wejh pentru o nouă întâlnire cu Faysal, Brémond spera, probabil, ca Lawrence să plece valvârtej în Arabia, dispărând astfel de pe arena unde deciziile erau luate de fapt.

Dacă acesta a fost scopul lui Brémond, subterfugiul a funcţionat perfect. „Eu nu-l avertizasem pe Faysal că Brémond era un ticălos”, povestea Lawrence. „Newcombe era acolo [în Wejh], cu dorinţa lui binevoitoare de a mişca lucrurile înainte... Mi s-a părut că era cel mai bine să mă duc şi eu repede, ca să-i păzesc contra ideii [Aqaba].”[389]

La câteva ceasuri după întâlnirea lui cu Brémond, Lawrence a plecat din Cairo la Port Suez, urmând ca de acolo să se îmbarce pe prima navă cu destinaţia Wejh.

Era un semn mic, dar grăitor în privinţa schimbărilor pe care războiul le adusese. În iunie 1915, când William Yale venise prima oară pe Muntele Măslinilor, ca să discute cu Djemal Paşa, caii înhămaţi la birjă urcaseră cu vioiciune drumul pietruit şi abrupt. Acum, în februarie 1917, aceeaşi călătorie a fost chinuitor de lentă, caii fiind atât de costelivi şi prăpădiţi după doi ani de penurie alimentară, încât te

aşteptai să cadă morţi din cauza efortului. „Aveam senzaţia că nu o să mai ajungem niciodată la Căminul German”, îşi amintea Yale.[390] Petrolistul nu a renunţat însă, fiindcă pentru el era absolut vital să ia legătura cu guvernatorul Siriei.

În acea iarnă a anului 1917, Yale simţea cum zidurile se strângeau parcă în jurul lui la Ierusalim. Parţial, acest lucru avea legătură cu naţionalitatea lui. Pe parcursul celor doi ani şi jumătate de la începutul războiului, respectul reticent cu care Statele Unite fuseseră iniţial privite de către aproape toţi combatanţii, agasanta lor poziţie de neutralitate fiind contrabalansată de eforturile de a promova pacea, se erodase constant transformându-se într-un fel de dezgust general. În Marea Britanie şi Franţa, a luat forma unei disperări în faţa refuzului guvernului american de a recunoaşte cât de mult propria bunăstare a SUA dicta ca ţara să se alinieze de partea „democraţiilor” contra „dictaturilor”. În statele Puterilor Centrale, acest sentiment a îmbrăcat forma unei amărăciuni crescânde faţă de politica externă americană, căci, în ciuda discursului pios al lui Woodrow Wilson care pleda pentru rolul de arbitru neutru, în mod limpede Statele Unite preferau Antanta. Şi, pentru toţi cei angajaţi în conflagraţie, exista furia tot mai adâncă la gândul că, sub pretextul de a apăra conceptul sacru al „liberului comerţ”, SUA continuau să finanţeze şi să facă afaceri cu ambele părţi, îmbogăţindu-se tot mai mult pe spinarea Europei însângerate.

La începutul anului 1917 însă, când campania pentru realegerea lui Woodrow Wilson îşi atinsese scopul, existau tot mai multe indicii că statu-quoul avea să se încheie curând şi că Statele Unite vor intra în război de partea Antantei. Dacă se întâmpla acest lucru, americanii care se mai aflau încă în statele Puterilor Centrale puteau să se aştepte la un tratament neplăcut, iar lucrul acesta era valabil cu precădere în cazul lui William Yale. Cu stilul lui agresiv de a face comerţ – mita, ameninţările şi şantajul fuseseră metodele lui de predilecţie –, petrolistul îşi făcuse o sumedenie de duşmani în timpul şederii lui în Palestina, rivali în afaceri şi autorităţi locale nemulţumite, care s-ar fi bucurat să îl vadă pe americanul „neutru”, protejat atâta

vreme, reclasificat drept un „inamic beligerant” şi, de aceea, internat cu forţa într-un lagăr.

Dar în ciuda semnalelor ameninţătoare apărute în acea iarnă un sentiment al datoriei îl oprise pe Yale să ceară biroului Standard Oil din Constantinopol permisiunea de a părăsi Ierusalimul. În schimb, el şi bodyguardul lui credincios, Mustapha Kharpoutli, făceau planuri disperate să fugă în Egiptul britanic, în eventualitatea în care americanii intrau în război, chiar dacă amândoi ştiau că şansele de reuşită ale unei asemenea tentative erau practic nule.

Apoi, în 1 februarie, Germania anunţase că va relua o campanie nerestricţionată de atacuri cu submarine a tuturor vaselor comerciale care îi aprovizionau pe inamicii ei europeni, o operaţiune ce avea să vizeze inevitabil navele americane şi care părea făcută cumva cu scopul de a provoca o declaraţie de război din partea SUA. Aceasta nu s-a materializat imediat, ci peste câteva zile, după ce Wilson a făcut pasul intermediar de a rupe relaţiile diplomatice cu Germania. Yale a primit telegrama pe care o aştepta cu disperare: biroul firmei Standard de la Constantinopol îi ordona să părăsească Palestina şi să se îndrepte spre capitala Imperiului Otoman. Răsuflând uşurat, americanul şi-a strâns repede documentele de serviciu şi lucrurile personale, unsprezece geamantane şi cufere în total, pregătindu-se pentru lunga călătorie cu trenul spre nord.

Atunci a descoperit Yale că era prins într-un fel de farsă absurdă. La fel ca oricine altcineva în Siria, în timpul războiului, avea nevoie de un permis de călătorie, sau *vesika*, pentru a putea părăsi Ierusalimul. Întrucât el era cetăţean străin, acest permis trebuia să fie aprobat personal de către Djemal Paşa, or Djemal arareori mai părăsea acum Damascul. Zile întregi, Yale s-a căznit să găsească o modalitate de a ieşi din această dificultate, până când într-un final a primit informaţia că Djemal urma să vină la Ierusalim, pentru o scurtă vizită de rutină. Din acest motiv, ţinea el morţiş să urce pe Muntele Măslinilor în acea dimineaţă de februarie.

Dar în timp ce aştepta în holul Căminului German momentul propice de a-l aborda pe guvernatorul Siriei, William Yale a fost cuprins brusc de un sentiment de deznădejde, atât de atipic pentru uzuala lui siguranţă de sine. „America era pe punctul de a declara război Germaniei”, îşi amintea el, „iar eu nu-i mai puteam fi de niciun folos lui Djemal Paşa. Mai grav chiar, [în urmă cu ceva timp] fusesem acuzat că aş face parte dintr-o grupare arabă revoluţionară. În mod cert, nu aveam cum să mă aştept ca Djemal Paşa să fie binevoitor cu mine.”

Poate că un alt factor care îl demoraliza acum pe Yale era şi rolul absolut neproductiv pe care el îl jucase la cererea patronilor săi, pe durata şederii la Ierusalim. Deşi primise în concesiune de la Djemal Paşa o vastă suprafaţă din Iudeea, Standard Oil nu se achitase de promisiunea de a extrage măcar o picătură de ţiţei palestinian pentru maşinile de război ale armatei turce.

În timp ce Yale aştepta în holul clădirii, Djemal Paşa a ieşit în sfârşit pe o uşă şi, înconjurat de o coterie de ofiţeri turci şi germani cu grade mari, a păşit iute pe coridor, venind înspre el. Dar petrolistul a rămas ca o stană de piatră, fără ca măcar să încerce să atragă atenţia guvernatorului, când acesta a trecut vijelios prin dreptul lui. Îngrozit de propria-i laşitate, Yale a rămas holbându-se pur şi simplu în urma alaiul care se îndepărta, până când cineva l-a strigat: „Domnule Yale, ce naiba cauţi aici?”

Întorcându-se, Yale a văzut că omul care îl strigase era Zaki Bey, fostul guvernator militar al Ierusalimului. Personaj curtenitor şi cultivat, Zaki Bey se străduise la începutul războiului să protejeze comunitatea de străini din Ierusalim împotriva efectului edictelor mai aspre emise atât de regimul de la Constantinopol – se povestea că el îl prevenise pe patriarhul ortodox grec să ascundă odoarele bisericii, înaintea unei razii de rechiziţionare ordonate de guvern –, cât şi de unităţile serviciului secret german de la faţa locului. Ca represalii pentru faptele lui împăciuitoare, Zaki Bey fusese demis din funcţie la cererea germanilor, însă rămăsese cumva un membru agreat în cercul interior al lui Djemal Paşa. Şi, un lucru la fel de important, date fiind circumstanţele din acel moment, Zaki Bey era un membru

agreat în clubul unde William Yale juca bridge de două ori pe săptămână. Când a aflat de situaţia dificilă în care se afla americanul, fostul guvernator a rupt ultima pagină dintr-un document oficial, a scris la repezeală pe dosul ei o autorizaţie de călătorie şi a fugit pe coridor, să-l prindă din urmă pe Djemal. La scurt timp după aceea, a venit înapoi, aducând *vesika* semnată.

„În timp ce caii trăgeau istoviţi la vale pe Muntele Măslinilor”, scria Yale, „eu fredonam de bucurie. După lungul exil de doi ani, în care văzusem cum cei din jurul meu se împotmoleau în mizeria tot mai cumplită a războiului, acum ţineam în mână o hârtie, cu care puteam porni pe drumul spre casă.”

Fireşte, se punea întrebarea ce avea să-i rezerve viitorul odată ce ajungea acasă. Dacă americanii intrau în război, exploatările firmei Standard Oil în Orientul Mijlociu aveau să fie suspendate pentru o lungă bucată de timp. Rămas fără activitate, Yale urma probabil să fie disponibilizat sau aruncat înapoi la munca de jos, pe care o efectuase pe câmpurile petrolifere din SUA. Meditând la aceste necunoscute, petrolistul a conchis, probabil, că recunoştinţa pe care se cuvenea să i-o poarte lui Djemal Paşa, care îi dăduse voie să fugă din Palestina, merita menţinută în nişte limite acceptabile. Pe durata lungii călătorii cu trenul până la Constantinopol, un adevărat calvar, extenuant şi poticnit, tărăgănat timp de aproape trei săptămâni, Yale a notat cu foarte multă atenţie tot ce vedea pe geam: manevre ale trupelor turceşti şi germane, stadiul proiectelor de construcţie a liniilor de cale ferată, amplasarea taberelor militare şi a depozitelor de muniţii. În funcţie de ceea ce avea să-i aducă viitorul, aceste informaţii ar putea fi de mare folos cuiva – şi i-ar putea fi foarte utile, de asemenea, şi lui William Yale.

Temerile lui Lawrence fuseseră exagerate, aşa cum avea să descopere ajungând la Wejh în 6 februarie. Grăbindu-se imediat să discute cu Faysal, a aflat că, într-adevăr, conducătorul rebelilor arabi era dornic să cucerească Aqaba, însă tot la fel de dornic era ca francezii să nu joace niciun rol în această ofensivă; oricum, întâlnirea

pe care o avusese cu colonelul Brémond, în urmă cu o săptămână, nu făcuse decât să adâncească şi mai mult suspiciunile lui Faysal faţă de francez.

În acelaşi timp, în sinea lui, Lawrence îi era probabil recunoscător lui Brémond fiindcă ridicase problema Aqabei, deoarece în felul acesta îl avertizase în privinţa marii dispute care avea să apară inevitabil în legătură cu soarta acestui oraş. De fapt, această dispută demarase deja, iar subterfugiul colonelului francez era doar o mică parte din ea.

Wejh era acum baza militară de avangardă a Revoltei Arabe, şi aproape în fiecare zi noi delegaţii de triburi veneau să îl întâlnească pe Faysal şi să subscrie cauzei revoluţionare. Majoritatea acestor triburi erau din întinderile deşertice şi muntoase situate la est şi la nord, frontiera revoluţionară deschisă prin cucerirea Wejhului, iar aceşti noi recruţi doreau fireşte să participe la acţiune în propria lor ogradă. Lucrul acesta însemna desfăşurarea forţelor armate în sus pe coasta Mării Roşii spre Aqaba. Concomitent, Faysal era tot mai presat de către consilierii lui militari arabi – în principal ofiţerii sirieni care căzuseră prizonieri sau dezertaseră din armata otomană – să împingă frontul mult înspre nord, până în patria lor. Calea cea mai scurtă şi cea mai uşoară, totodată, pentru a face asta trecea prin Aqaba.

Acestor pretenţii insistente, li se puteau adăuga cererile ofiţerilor britanici care operau acum în Hejaz, începând cu şeful misiunii militare, Stewart Newcombe. Pentru ofiţerii britanici de pe câmpul de luptă, cucerirea Aqabei ar fi însemnat o linie mult mai scurtă de comunicare şi aprovizionare din Egipt, precum şi controlul asupra întregii linii de coaste din nordul Arabiei. Chiar şi Gilbert Clayton de la Cairo insista într-o notă din ianuarie ca brigada cândva hărăzită pentru Rabegh să debarce pe ţărm la Aqaba.[391] În faţa acestui cor de voci unanime, Lawrence şi-a dat seama, desigur, că obiecţiile lui privind obstacolele fizice ale oraşului aveau într-un final să nu se mai facă auzite. Într-adevăr, dacă dezastrele de la Kut, Gallipoli şi zeci de câmpuri de luptă de pe frontul de vest puteau servi drept ghid, atunci însăşi impractibilitatea unei debarcări la

Aqaba avea să-i atragă pe tacticienii militari britanici spre acel punct, ca fluturii de noapte spre flacără.

Era puţin probabil ca viziunea contrară a lui Lawrence să fie mai bine primită de către arabi. La fel ca în cazul tuturor mişcărilor revoluţionare, forţa însufleţitoare din spatele Revoltei Arabe era pasiunea, altfel spus un sentiment alimentat de cutezanţă şi îndrăzneală, trăsături complet opuse rugăminţilor pentru prudenţă sau abţinere. În afară de asta, dacă Aqaba era exclusă, singura cale viabilă ce le rămânea arabilor spre Siria era ruta din lungul Căii Ferate Hejaz, prin deşert, o opţiune periculoasă, atâta vreme cât garnizoana turcă din Medina le stătea în spate. Această opţiune presupunea, de asemenea, folosirea unei linii foarte lungi şi precare de aprovizionare spre coastă şi care risca să devină şi mai precară pe măsură ce arabii înaintau spre nord – deşi această îngrijorare era mai degrabă pur teoretică decât practică: ţinând seama de ritmul actual cu care arabii se mişcau în teatrul de operaţiuni din interiorul peninsulei, era posibil ca nu prezenta generaţie de războinici să ajungă la Damasc, ci copiii copiilor lor.

Pentru toate aceste motive, Lawrence ar fi putut să îi recomande energic lui Faysal să nu meargă la Aqaba, ar fi putut chiar să îi vorbească pe îndelete despre capcana pe care credea că Édouard Brémond i-o întindea acolo, însă era puţin probabil ca insistenţele lui să aibă un efect mai mare decât o frână temporară. Însă, graţie poziţiei lui unice în cadrul aparatului de informaţii secrete britanic – având acces la planurile politice şi strategice cele mai confidenţiale care se făceau la Cairo, dar totodată operând pe teren, acolo unde acele planuri urmau să fie implementate –, Lawrence mai percepea şi altceva.

În 1917, puterile statale europene rămâneau încă tributare mentalităţii imperiale, potrivit căreia revendicarea întâietăţii într-o anumită regiune era legată direct de cantitatea de sânge vărsat şi de banii cheltuiţi pentru a cuceri acea regiune, considerând că legitimitatea se stabilea textual înfigându-ţi stindardul pe acel sol. În ultimă instanţă, acesta era motivul pentru care francezii, cu atât de puţine trupe disponibile pentru operaţiunile din Orientul

Mijlociu, îngropaseră planurile britanicilor de a debarca în Golful Alexandretta în 1915; şi, de asemenea, motivul pentru care îi deranja atât de mult viitoarea ofensivă a lui Murray în Palestina; plus totodată motivul, de data asta invers, pentru care doreau ca orice soldat francez din regiune să ia parte la cucerirea Aqabei. Doar prezenţa lor fizică, aveau ei convingerea, era garanţia onorării revendicărilor lor imperiale.

Dar această perspectivă nu era tipic galică, ci se regăsea răspândită destul de mult şi în rândul britanicilor. În toate discuţiile privind cucerirea Aqabei, ceea ce toată lumea vizualiza, inclusiv Faysal, era practic o reluarea a operaţiunii de la Wejh: o debarcare amfibie a trupelor arabe aduse cu vase britanice, un atac contra garnizoanei turceşti susţinut masiv de tunurile marinei britanice, un nou influx de provizii şi materiale de război, după ce oraşul era cucerit. Doar că Aqaba, spre deosebire de Wejh, era un oraş de o enormă importanţă strategică pentru britanici, şi mai ales se afla mult în afara zonei „pământului sfânt” islamic, care îi făcuse să păşească atât de precaut în jurul Meccăi. Neprecupeţind vieţi omeneşti şi bani pentru a cuceri Aqaba, tentaţia strategilor militari britanici de a-şi revendica oraşul – şi simultan de a-i retrograda pe arabi pe o poziţie inferioară – putea să fie de-a dreptul irezistibilă. Când acest lucru s-ar întâmpla, arabii ar fi sugrumaţi pur şi simplu. Pentru prima oară, cei doi aliaţi principali ai Antantei, Marea Britanie şi Franţa, ar avea o forţă armată reunită puternică în Orientul Mijlociu, or, dacă ar fi nevoiţi să aleagă între dorinţele arabilor şi cele ale francezilor, nu prea exista vreo îndoială pentru ce parte ar opta conducătorii britanici din Cairo – sau dacă nu din Cairo, de la Londra. Cel mai plauzibil rezultat ar fi abandonarea arabilor în Aqaba, fie explicit, fie tacit, blocându-i să mai continue spre nord.

Pe scurt, în acel moment Édouard Brémond era cea mai mică dintre problemele lui Faysal. Aşa cum demonstrase episodul Rabegh, Lawrence putea cu uşurinţă să dejoace planurile lui Brémond, invocând atuul antifrancez, atunci când interesele galice se ciocneau cu interesele britanicilor, însă situaţia ar fi foarte diferită dacă

interesele britanicilor şi ale francezilor s-ar contopi. În esenţă, Faysal era bine pregătit pentru a identifica perfidia francezilor, dar cum rămânea cu perfidia britanicilor?

Cât despre motivul pentru care Lawrence putea percepe toate astea, pe când alţii nu, şi totodată motivul pentru care era atât de tentat să se îndoiască de fidelitatea propriului său guvern, răspunsul era simplu: Acordul Sykes-Picot. Atâta vreme cât acel pact rămânea în vigoare, trădarea britanicilor faţă de cauza arabilor, din respect pentru aliatul lor, Franţa, era practic predeterminată, majoritatea angajamentelor conţinute în Corespondenţa McMahon-Hussein anulându-se. De fapt, tocmai din cauza acelui pact, guvernul britanic ar putea avea propriul motiv puternic de a-i izola pe arabi la Aqaba; refuzându-le posibilitatea de a participa activ la eliberarea Siriei şi a celorlalte meleaguri arabe, britanicii ar putea atunci să-şi renege promisiunile făcute arabilor cu mult mai puţine mustrări de conştiinţă.

Dar în încercarea de a-i explica toate astea lui Faysal – de a-l convinge de necesitatea de a nu cădea în capcana cu Aqaba şi de a porni spre Siria prin mijlocul peninsulei; de a nu avea încredere în francezi, dar nici în britanici – Lawrence nu avea la dispoziţie decât un singur instrument eficient: încă o dată, Sykes-Picot.

În armata britanică a anului 1917 – ca, de fapt, în orice armată pe timp de război, din orice epocă istorică – a divulga unei terţe părţi un tratat secret era considerat un grav act de trădare, care se pedepsea cu închisoare pe viaţă sau prin împuşcare. Totuşi, la un moment dat în acele zile de la începutul lunii februarie în Wejh, Lawrence l-a luat deoparte pe Faysal şi a făcut exact asta, dezvăluindu-i atât existenţa Acordului Sykes-Picot, cât şi detaliile importante ale acestui document.[392]

Faptul că Lawrence era conştient de enormitatea faptei lui reiese limpede din eforturile ulterioare de a-şi acoperi urmele. În scrierile lui, ca şi în întrebările pe care i le-au pus diverşi biografi, a rămas cu hotărâre evaziv în privinţa momentului când a aflat prima oară despre Sykes-Picot şi despre cât cunoştea de fapt din detaliile documentului, lăsând să se înţeleagă că nu ar fi fost nicidecum în măsură

să îi spună mare lucru lui Faysal. De fapt, Sykes-Picot nu este în niciun caz un document complex – nu are decât trei pagini –, or aproape cu certitudine Lawrence era pe deplin familiarizat cu acest acord încă din iunie 1916, când tratatul a circulat prin birourile serviciului de informaţii de la Cairo. În mod similar, în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence a ticluit o cronologie falsă, prin care revenirea lui în pripă la Wejh după întâlnirea cu Brémond în Cairo a izvorât din necesitatea de a-l preveni pe Faysal în privinţa planului francezului – „[Brémond] a încheiat conversaţia ameninţător, spunând că, oricum, el se ducea la Faysal, în Wejh, să îi prezinte planul [pentru Aqaba]”[393] –, o afirmaţie care nu funcţiona decât omiţând să menţioneze că Brémond îi prezentase deja lui Faysal planul respectiv, în urmă cu patru zile. Se poate presupune că scopul lui Lawrence în această omisiune era să strecoare ideea, dacă ar fi ieşit vreodată la lumină că el îi divulgase lui Faysal acordul Sykes-Picot în acea fază, că nu făcuse asta decât pentru a-l sabota pe francezul uneltitor. Pentru oficialităţile şi cititorii britanici din perioada postbelică, această turnură antifranceză ar fi o explicaţie mult mai plăcută decât alternativa ei, iar fapta lui Lawrence nu neapărat o trădare, ci un gest întru totul acceptabil, poate chiar admirabil.

Totul era un eşafodaj pe care biografii lui Lawrence – cel puţin aceia din tabăra idolatră – au fost mai mult decât bucuroşi să-l accepte. Dar procedând astfel, au trecut pe lângă una dintre cele mai importante şi mai fascinante enigme ale vieţii lui T. E. Lawrence. Cum se poate explica faptul că un om, care nu venise nici de patru luni în Arabia, a ajuns să se identifice atât de mult cu cauza arabilor, încât să fie dispus să trădeze secretele propriei sale ţări pentru a le fi de ajutor şi să îşi transfere, efectiv, lealitatea de la patria sa la un popor pe care abia îl cunoştea?!

Desigur, parţial această atitudine îşi avea rădăcinile într-un ciudat simţ al onoarei în rândul britanicilor. Probabil într-o măsură mai mare decât la oricare alt stat european angajat în război, clasa conducătoare britanică, în 1917, ţinea cu încrâncenare încă la preceptul că orice promisiune se respectă cu sfinţenie. Printre cei câţiva militari de carieră şi diplomaţi britanici care cunoşteau politica secretă

a guvernului lor în Orientul Mijlociu – faptul că arabii erau încurajaţi să lupte şi să moară, în baza unor făgăduinţe care fuseseră deja vândute –, mulţi considerau că această politică era absolut ruşinoasă, un afront adus demnităţii britanice. E posibil ca Lawrence să fi resimţit mai visceral acest lucru, în virtutea faptului că se afla acolo unde se lupta şi se murea, însă nu era nicidecum singurul om pătruns de acest dezgust.

Pe de altă parte, atitudinea lui e posibil să fi izvorât din reaprinderea unor fantezii adolescentine. Aşa cum Lawrence avea să scrie, „Visasem, la şcoala municipală din Oxford, să pot plăsmui, pe timpul vieţii, o nouă Asie pe care vremurile o impuneau inexorabil generaţiilor noastre”.[394] Aici, în Arabia, avea dintr-odată şansa de a fi acel cavaler rătăcitor din lecturile copilăriei lui, eliberatorul unui popor îngenuncheat şi înrobit, iar prin asta dobândea sentimentul unui ţel mult mai puternic decât orice chemare a unui naţionalism meschin sau a unui imperiu, care pe zi ce trecea îşi dovedea şi mai mult nevrednicia şi uzura morală.

Oricare ar fi fost combinaţia reală a motivelor lui – şi e posibil ca Lawrence să nu le fi sesizat nici el pe deplin –, efectul dezvăluirii făcute lui Faysal a fost deopotrivă imediat şi dramatic. Conducătorul arab înţelegea acum că, în ciuda promisiunilor lor, britanicii nu aveau de gând să cedeze Siria; dacă arabii voiau Siria, trebuiau să lupte pentru ea. După câteva zile de la întoarcerea lui Lawrence la Wejh, ceilalţi ofiţeri britanici au început să remarce consternaţi cum Faysal devenise subit neinteresat de ideea unei operaţiuni la Aqaba; în schimb, singurul lui scop era să îşi împingă forţele rebele cât mai înspre nord, în însăşi inima Siriei.

Exact aceeaşi veste a auzit-o şi Édouard Brémond cu prilejul următoarei sale vizite la Wejh, în 18 februarie. Cu Lawrence asistând la discuţii, Faysal l-a informat pe colonelul francez că el acum se opunea ferm unei debarcări la Aqaba, intenţionând în schimb să îşi dubleze eforturile în interiorul peninsulei. A refuzat încă o dată oferta lui Brémond de a-i pune la dispoziţie tehnicieni francezi, explicând că nu avea nevoie de ei, şi a oferit chiar o apologie abilă pentru amploarea tot mai mare a planurilor

lui militare; ar fi bucuros să-şi concentreze eforturile asupra Medinei, i-a spus el lui Brémond, dacă ar avea aceeaşi artilerie franceză „pentru a riposta tunurilor pe care francezii li le furnizaseră turcilor”[395]. Văzându-şi planurile dejucate din nou, nota vesel Lawrence, Brémond n-a mai avut de ales, decât „să se retragă din luptă decent”[396].

În săptămânile următoare, diverşii ofiţeri britanici staţionaţi în Wejh au încercat încontinuu să înfrâneze planurile subit grandioase ale lui Faysal, să-l determine să se concentreze asupra problemelor stringente. Dar degeaba. Aşa cum avea să scrie în 1 aprilie unul din acei ofiţeri, maiorul Pierce Joyce: „Sunt încă de părere că întreaga atenţie a Şerifului Faysal este îndreptată spre nord... M-am străduit să îl limitez pe Faysal la operaţiuni militare şi ambiţii locale, dar de undeva a căpătat nişte idei foarte vaste”.[397]

Cât despre sursa de unde Faysal căpătase acele idei, ofiţerii superiori britanici erau complet derutaţi. În niciun caz nu îl suspectau pe căpitanul Lawrence. Într-un raport trimis la Cairo, la începutul lui martie, adjunctul lui Cyril Wilson la Jiddah îl lăuda în mod special pe Lawrence, considerându-l de o „valoare inestimabilă”.[398]

*

Pentru Djemal Paşa, opţiunile se îngustau. Încă de la începutul războiului, semnalele că britanicii aveau să lanseze curând mult aşteptata lor ofensivă în sudul Palestinei deveniseră tot mai evidente. Prin februarie, unităţile armatei turce cedaseră constant teren tocmai până la periferia oraşului Gaza, iar britanicii continuau să atace; avioanele de recunoaştere germane raportau o adevărată mare de tabere cu corturi şi depozite cu provizii înşirate în lungul noii căi ferate montate de britanici, mergând înapoi până la El Arish, la circa şaizeci de kilometri depărtare. Deşi estimările privind forţa de atac britanică variau, cert era că aceasta întrecea numeric cu mult efectivul de circa douăzeci de mii de soldaţi turci, care formau apărarea în faţa lor.

Era o disparitate pe care Djemal nu avea cum să o reducă, deoarece pretutindeni în imperiu armata otomană

era încolţită în situaţii aproape fără ieşire: angajată activ pe două fronturi în Europa, pregătită de luptă împotriva ruşilor în estul Anatoliei, iar acum retrăgându-se în faţa unei a doua forţe de invazie din India britanică în Irak. Chiar dacă ar fi putut aduce câteva unităţi de pe celelalte fronturi – şi realitatea era că nu se putea –, părea absolut imposibil ca acestea să ajungă în Palestina la timp pentru a respinge atacul britanic. Neavând altă soluţie, cu părere de rău Djemal şi-a întors atunci privirile spre cei zece mii de soldaţi care apărau încă Medina.

Gândul de a abandona acel oraş din Arabia era extrem de dureros, acesta fiind probabil şi motivul pentru care guvernatorul îl tot amânase până în ultimul moment. Nu era doar faptul că Medina ancora ferm punctul terminus sudic al Căii Ferate Hejaz, ci şi ideea că acolo dominaţia turcilor era absolută, niciodată grav periclitată de rebelii arabi neînarmaţi corespunzător şi dezorganizaţi, care sporadic hărţuiau teritoriul pe la margini; astfel, Medina era ca un bastion împotriva uneltirilor emirului Hussein de a împinge revolta spre nord. A ceda Medina, al doilea oraş sfânt al Islamului, ar însemna să le ofere rebelilor şi sponsorilor lor britanici o extraordinară victorie psihologică, mantia supremaţiei religioase în ochii musulmanilor de pretutindeni.

Pe de altă parte, trupele turceşti din Medina se numărau printre cele mai destoinice corpuri de armată din Imperiul Otoman, fiind conduse, de asemenea, de unul dintre cei mai valoroşi generali, Fakhri Paşa; prezenţa lor pe frontul din Palestina putea face diferenţa dintre victorie şi înfrângere. Şi aşa, la insistenţele lui Enver Paşa şi ale înaltului comandament militar german din Constantinopol, la sfârşitul lui februarie Djemal a trimis vorbă că trebuia ca Medina să fie cedată, iar garnizoana să înceapă anevoiosul drum înapoi în lungul Căii Ferate Hejaz până în Siria, ca să se instaleze grabnic în tranşeele de apărare din Gaza.

Acest ordin a stârnit o reacţie promptă şi crâncenă din partea unui om pe nume Ali Haidar. După declanşarea revoltei rebelilor lui Hussein, în vara precedentă, Constantinopolul îl alesese pe Haidar drept noul muftiu „legitim” de la Mecca şi îl trimisese de urgenţă în sud ca să

îşi preia rolul de mare căpetenie religioasă. Haidar nu se încumetase să meargă mai departe de Medina, bineînţeles, dar acolo instituise un fel de „papalitate marionetă” rivală a regimului lui Hussein de la Mecca. Chiar dacă erau respinse de majoritatea arabilor din Hejaz, pretenţiile lui Haidar de a fi adevăratul păzitor al celor mai sfinte lăcaşuri ale islamului a dat de gândit totuşi comunităţii musulmane internaţionale, care a încercat să atenueze vociferările lui Hussein. Toate acestea se pierdeau dacă Medina era abandonată. „Vestea m-a îngrozit”, scria Haidar în memoriile lui. „Imediat i-am trimis o telegramă aspră lui Djemal, în care i-am spus că însăşi ideea de a părăsi Mormântul Sfânt era absolut ruşinoasă şi că [locul] trebuia să fie protejat cu preţul vieţii, până la ultimul om, dacă era nevoie.”[399]

Muftiul ştia categoric cu cine avea de-a face, căci după doar câteva zile de când dăduse ordinul de retragere din Medina, brusc Djemal l-a revocat; cetatea avea să rămână în mâinile turcilor, iar trupele în inferioritate numerică din Palestina trebuiau să se descurce pe cont propriu în faţa iminentului atac al britanicilor.

Dar prin unul dintre acele ciudate artificii ale hazardului istoric, această scurtă şi rapid soluţionată dispută a turcilor privind viitorul Medinei avea să aibă nişte consecinţe extrem de ample. Şi asta deoarece criptografii militari britanici au interceptat şi descifrat depeşa lui Djemal Paşa, prin care ordona retragerea garnizoanei, dar n-au mai reuşit să intercepteze şi ordinul ulterior de anulare a primei măsuri. Drept urmare, rebelii arabi şi consilierii lor britanici îşi vor canaliza energia în următoarele luni pentru a reacţiona la un eveniment care nu avea să se mai producă. Tot în aceste circumstanţe, T. E. Lawrence va avea cea mai mare revelaţie a lui privind Revolta Arabă şi modul cum trebuia condusă lupta mai departe.

Conformându-se instrucţiunilor, Lawrence aştepta pe chei când *Nur el Bahr*, o navă de patrulare egipteană, a acostat în portul Wejh, în dimineaţa de 8 martie. Acolo, a preluat de la un curier militar britanic două documente de-a dreptul extraordinare.

Primul era o transcriere a depeşei lui Djemal Paşa, ordonând abandonarea Medinei. Cât mai urgent cu putinţă, dăduse dispoziţie Djemal, soldaţii din garnizoana turcă trebuiau să înceapă deplasarea în lungul Căii Ferate Hejaz, luând cu ei toată artileria şi celelalte materiale de război, pentru a forma o nouă linie defensivă în oraşul sirian Maan, situat la aproximativ opt sute de kilometri în nord. De acolo, efectivele de care comandanţii armatei se puteau dispensa trebuiau trimise rapid la reduta din Gaza, în sudul Palestinei.

Al doilea document era o directivă de la Gilbert Clayton, din Cairo. Întrucât până la lansarea propriu-zisă a ofensivei generalului Murray în Palestina mai rămăseseră doar câteva săptămâni, era vital ca niciun fel de întăriri să nu ajungă la apărătorii turci din Gaza, ceea ce însemna că trebuiau depuse toate eforturile cu putinţă pentru a împiedica plecarea garnizoanei din Medina. Cu ajutorul tehnicienilor militari britanici, rebelii arabi aveau obligaţia să îşi extindă considerabil atacurile asupra Căii Ferate Hejaz, avariind şinele cât mai mult cu putinţă, iar la nevoie să declanşeze o bătălie pentru a bloca înaintarea unităţilor turceşti aflate în retragere. Cu uzuala lui aplecare spre discreţie, Clayton a sugerat ca Faysal, şi nici vreun alt comandant arab, să nu fie informat în legătură cu motivul acestei escaladări a conflictului.[400]

Această directivă îl plasa pe Lawrence într-o nouă situaţie dificilă. Pe de o parte, concentrarea asupra liniei ferate avantaja enorm eforturile lui personale de a-l convinge pe Faysal să se îndrepte spre operaţiuni în interiorul peninsulei şi să renunţe la capcana atrăgătoare, care era Aqaba. Pe de altă parte însă, capturarea Medinei fusese obiectivul primordial al Revoltei Arabe de la bun început, iar retragerea otomanilor din acel oraş ar însemna pentru rebelii arabi o victorie psihologică aproape la fel de mare ca o capitulare a otomanilor. Dar acum arabilor li se cerea nu numai să renunţe la răsplata pentru care se luptaseră atât de mult timp, ci şi să trimită oameni în luptă pentru a împiedica obţinerea ei.

Acesta, desigur, era şi motivul apelului lui Clayton de a se păstra secretul asupra operaţiunii, însă era vorba aici

despre cel puţin două aspecte problematice de ordin moral. Dacă arabii puteau fi convinşi să ocupe un sector din calea ferată dintre Medina şi Mann, ca forţă de blocare, fără să li se spună însă şi de ce, însemna că nu aveau nici cum să ştie că în felul acesta se plasau direct în calea garnizoanei care părăsise Medina – şi nimeni nu-şi putea face iluzii în privinţa deznodământului unei încleştări în plin deşert, între oamenii din triburile arabe, slab înarmaţi, şi una dintre cel mai bine înzestrate armate ale Turciei. Mai exista, de asemenea, problema că arabilor li se cerea acum să lupte – şi, inevitabil, să suporte pierderi de vieţi omeneşti – în Hejaz, pentru a diminua povara şi numărul morţilor în rândul trupelor britanice din Gaza. În mod cert, aceasta era o consecinţă a statutului lor de membru într-o alianţă militară, dar tot la fel de cert, în opinia lui Lawrence, britanicii aveau datoria să le spună aliaţilor lor arabi de ce trebuia să se întâmple aşa.

Întrucât, practic vorbind, Lawrence comisese o trădare cu doar câteva săptămâni în urmă, divulgând Acordul Sykes-Picot, i-a fost mult mai uşor acum să nesocotească aceste dispoziţii. „Cu toate ordinele generalului Clayton”, îi scria el lui Cyril Wilson în acea seară, „eu i-am povestit [lui Faysal] cam cum stau lucrurile. Mi-ar fi fost imposibil altminteri să mai pot acţiona conform cerinţelor.”[401] Aşa cum avea să povestească ulterior în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Faysal „s-a arătat la înălţime, ca întotdeauna, în faţa unei propuneri de onoare şi a acceptat pe loc să facă tot ce putea”.[402]

Sarcina imediată era să îi transmită noua directivă lui Abdullah – cu oamenii lui adunaţi lângă Calea Ferată Hejaz la Wadi Ais, aceştia ar fi urmat să fie cei care să câştige sau să piardă bătălia –, însă dată fiind indolenţa celui de-al doilea fiu al lui Hussein, Lawrence avea convingerea că atât transmiterea acestui mesaj critic, cât şi punerea lui în practică trebuiau făcute de către un ofiţer britanic. Ţinând seama că Stewart Newcombe şi alţi câţiva ofiţeri britanici care cunoşteau deşertul Hejaz erau deja plecaţi în misiuni de recunoaştere sau demolare, nu mai rămânea decât el. În aceeaşi notă scrisă la repezeală în acea seară, Lawrence îi explica lui Cyril Wilson că planurile lui erau efectiv ad hoc,

dat fiind cât de puţin timp avea la dispoziţie pentru a se pregăti:

„Cred că punctul slab al planurilor [de evacuare a] turcilor rezidă în trenurile cu apă şi hrană. Dacă noi reuşim să secţionăm linia ferată într-atât de grav, încât ei să nu mai poată să o repare, sau să le facem praf locomotivele, forţa armată se va împotmoli... Măcar dacă i-am putea ţine în loc vreo zece zile. Din păcate, va fi periculos şi precar. Iau nişte mine de-ale lui Garland, dacă pot găsi amorse instantanee şi dacă am timp, voi încerca să le plasez cât mai aproape de Medina cu putinţă: parţial, acesta este şi motivul pentru care mă duc personal într-acolo.”[403]

Profitând de întuneric, în noaptea de 10 martie, Lawrence, însoţit de un grup de numai paisprezece luptători, a pornit spre tabăra lui Abdullah, până unde îi aştepta un drum epuizant, vreme de cinci zile.

A fost o călătorie atroce de la început. Lawrence suferea deja de o dizenterie gravă, iar la amiază, în ziua următoare, s-a umplut şi de furuncule pe şezut. Abia reuşea să se ţină pe şaua cămilei, în timp ce micul lui grup înainta anevoios prin una dintre cele mai drastice porţiuni de deşert din vestul Arabiei. După încă o zi, în 12 martie, starea lui se înrăutăţise şi mai mult, iar din cauza dizenteriei leşinase de două ori, „atunci când urcuşul pieptiş m-a vlăguit prea mult”.[404]

Preocupat de propriile lui suferinţe, Lawrence nu a remarcat, probabil, frecuşurile tot mai accentuate din micul său grup, care fusese format cu oameni proveniţi din triburi ce se duşmăneau între ele. De la tachinările făcute mai mult în glumă la începutul călătoriei, se ajunsese treptat la insulte şi ameninţări voalate, într-o atmosferă de tensiuni mocnite. Lucrurile au atins punctul critic în acea seară.

Adăpostindu-se pentru noapte într-un defileu muntos cunoscut sub denumirea de Wadi Kitan, Lawrence a adormit extenuat printre stânci. S-a trezit însă când ecoul unei împuşcături a răsunat între pereţii văii. Unul dintre oameni l-a condus pe Lawrence peste roci, ca să i-l arate pe un membru al grupului, un bărbat din tribul Ageyl, pe nume Salem, care zăcea mort, cu un glonţ în tâmplă. Întrucât pe marginile rănii pielea se vedea arsă, era limpede că omul

fusese ucis de la mică distanţă, ceea ce însemna că focul fusese tras de un alt membru al grupului. Foarte repede, bănuielile au căzut asupra unui marocan, pe nume Hamed. În timpul unei judecăţi ad-hoc, Hamed şi-a mărturisit fapta, iar fraţii lui Salem din tribul Ageyl au cerut sânge pentru sânge.

Pe parcursul lunilor precedente, Lawrence, fascinat, urmărise cu admiraţie cum Faysal acţiona ca pacificator în zeci de vrajbe între triburi, care cuprindeau o gamă largă de dispute de la drepturi de jefuire până la vendete vechi de decenii sau chiar secole. Era un rol pe care Faysal avea să-l îndeplinească pe toată durata războiului. „Se făcea o socoteală, cu câştiguri şi pierderi, între părţi", avea să îşi amintească ulterior Lawrence, „cu Faysal modulând tonul şi intervenind între ei, iar adesea achitând diferenţa, sau contribuind la sumă din fondurile lui personale, pentru a grăbi pactul. Timp de doi ani, Faysal a trudit aşa zilnic, punând laolaltă şi aranjând în ordinea lor firească nenumăratele piese micuţe care alcătuiau societatea din Arabia, astfel încât, în regiunile pe unde trecuse el, nu mai rămânea niciun fel de răfuială activă între clanuri."[405]

Ceea ce făcea ca sistemul să funcţioneze era credinţa colectivă în imparţialitatea mediatorului, însă acest aranjament avea şi o latură dură: când era necesar, pacificatorul trebuia să fie şi cel care împărţea dreptatea.

Grozăvia deciziei care îi revenea lui acolo, în Wadi Kitan, a încolţit încet în mintea lui Lawrence. Dacă cei din tribul Ageyl insistau ca Hamed să fie ucis, atunci aşa trebuia să se facă; aceasta era legea deşertului. Dar, chiar dacă executarea lui Salem de către oamenii din tribul Ageyl putea asigura pacea pe termen scurt pe timpul călătoriei până la tabăra lui Abdullah, odată ce incidentul ajungea la urechile comunităţii de rebeli, ar aprinde categoric scânteia unei vendete sângeroase între Ageyl, un trib foarte important şi numeros, şi marocanii care se alăturaseră revoltei în număr mare. Singura soluţie reală, atunci, era ca o terţă persoană imparţială să îl execute pe Hamed, or în Wadi Kitan în acea noapte nu exista decât un singur om care să fie „străin şi neînrudit" cu nimeni. Aşa cum Lawrence avea să-şi amintească în *Cei şapte stâlpi ai*

înţelepciunii, „L-am pus [pe Hamed] să intre într-o viroagă îngustă în versantul muntelui, un loc umed şi întunecos, năpădit de buruieni. Nisipul de pe jos era ciuruit de picăturile de apă care se prelinseseră de pe stânci, de la ultima ploaie... Am rămas la intrare şi i-am lăsat un răgaz de câteva momente, în care a plâns tăvălit pe jos. Apoi, l-am pus să se ridice şi l-am împuşcat în piept”.

Dar primul glonţ nu l-a omorât. În schimb, Hamed a căzut pe jos, ţipând ascuţit şi zvârcolindu-se, cu hainele stropite de sângele care îi ţâşnea din rană. Lawrence a tras din nou, dar tremura atât de rău, încât nu l-a nimerit pe Hamed decât în încheietura mâinii. „A continuat să strige, nu la fel de tare, zăcând acum cu picioarele spre mine, şi m-am aplecat în faţă şi l-am împuşcat pentru ultima oară în gât, sub maxilar. Trupul i s-a înfiorat un pic.”[406]

Era primul om pe care Lawrence îl ucisese vreodată. Pornind împleticit spre locul lui dintre stânci, s-a lungit imediat pe jos şi a adormit extenuat. În zori, era atât de bolnav, încât oamenii au trebuit să-l salte în şa, ca să poată continua călătoria.

Aaron Aaronsohn reuşise – sau devenise atât de impresionabil la o vorbă bună şi la un interlocutor respectuos, încât cel puţin aşa îşi imagina.

Spre mijlocul lunii martie 1917, omul care bântuise atâta vreme prin hăţişurile birocratice de la Cairo era, în sfârşit, recunoscut de către comunitatea agenţilor de informaţii britanici drept unul dintre principalele ei atuuri, filiera de transmitere a unei bogăţii de date pertinente, care începeau să vină din Palestina aflată sub controlul inamicului. Cu o satisfacţie extraordinară, agronomul vedea cum tot mai mulţi dintre ofiţerii britanici, care cândva îl repeziseră, fie din cauza temperamentului său, ori din cauza statutului de străin, ori din cauza faptului că era evreu – poate, în unele cazuri, o combinaţie din toate cele trei considerente –, îi cereau acum sfatul şi îl pofteau să ia masa cu ei.

Acest dezgheţ începuse în forţă la mijlocul lunii februarie, când Aaronsohn se deplasase, la bordul navei de recunoaştere *Managem*, pentru încă o tentativă de a lua

legătura cu Athlit. De data asta, vremea le fusese prielnică, aşa că reuşiseră să îl preia pe unul dintre asociaţii lui Aaronsohn, un bărbat pe nume Liova Schneersohn. Lucrul cel mai îmbucurător era faptul că reţeaua de spioni fusese anunţată de eforturile britanicilor de a stabili un contact, prin curierii lăsaţi la ţărm în expediţiile precedente, aşa că Schneersohn a venit la bord cu o comoară de rapoarte conţinând informaţii recente, într-o servietă etanşă la apă.

„Am plecat numaidecât”, nota Aaronsohn în jurnalul său, în data de 20 februarie, „fericiţi”.

Prin acea expediţie, legătura cu reţeaua de spioni din Athlit fusese ferm stabilită, iar în săptămânile şi lunile care au urmat, curierii de la bordul ambarcaţiunilor de coastă britanice aveau să culeagă constant rapoarte despre condiţiile din interiorul Palestinei. Britanicii erau uluiţi, desigur, de bogăţia de informaţii pe care le primeau – şi, totodată, plini de regrete că nu profitaseră de această ocazie de la bun început, cu un an şi jumătate în urmă, când li se făcuse prima oară propunerea de colaborare. Întrucât reţeaua de spionaj a evreilor continua să se extindă, ajungând la aproximativ douăzeci de agenţi care operau pe tot cuprinsul Palestinei, mulţi dintre ei deţinând funcţii importante în administraţia locală, reţeaua de la Athlit furniza date despre orice, de la amplasarea depozitelor de provizii ale armatei turce, până la numărul exact al vagoanelor de tren încărcate cu soldaţi, care treceau prin nodul de cale ferată din oraşul Afuleh; în acest ultim efort, erau ajutaţi de un agent întreprinzător, care se gândise să deschidă un chioşc cu răcoritoare lângă gară. La rândul lor, conspiratorii evrei au dat un nume de cod reţelei lor, NILI, acronimul ebraic pentru versetul din Cartea lui Samuel, *Nezah Israel Lo Ieshaker*, sau „Cel ce este tăria lui Israel nu minte şi nu Se căieşte”.[407] Dar toate astea erau un pic prea exotice pentru britanici, care au continuat să se refere oficial la spionii lui Aaronsohn sub denumirea simplă de „Organizaţia A”.

Având în vedere scadenţa care se apropia rapid pentru demararea ofensivei lui Murray în Palestina, analiza detaliată asupra regiunii, furnizată de Aaronsohn britanicilor, era cu atât mai bine-venită. O lucrare de

nouăsprezece pagini despre economia palestiniană, întocmită de William Ormsby-Gore în februarie se inspira masiv din rapoartele anterioare ale agronomului; Reginald Wingate a fost atât de impresionat, încât i-a trimis o copie şi noului ministru de externe la Londra, Arthur Balfour.[408] Aaronsohn a fost, de asemenea, cooptat pentru a face adăugiri şi rectificări la *Manualul Armatei pentru sudul Siriei*, un ghid pe care ofiţerii britanici să-l aibă asupra lor când înaintau dincolo de Gaza. Când manualul a început să circule la mijlocul lunii martie, lumea a sesizat rapid vastitatea informaţiilor, precum şi provenienţa lor. Aşa cum scria Aaronsohn în jurnalul său, în 20 martie, o cunoştinţă din armată „m-a felicitat pentru contribuţia mea la Manual, spunându-mi că toată lumea vorbea despre asta la comandamentul general. Pesemne că aşa este, ţinând seama că [ofiţerul său de legătură, William Edmonds] mi-a spus astăzi că primeau rapoarte de pretutindeni, din care reieşea cât de încântaţi erau toţi de munca mea”.

Fireşte, în toate acestea Aaronsohn îşi urmărea şi propriile interese. O parte dintre ele erau făţişe – desigur, nu ascunsese niciodată faptul că motivul covârşitor pentru care se alăturase britanicilor izvora din preocuparea pentru viitorul coloniştilor evrei în Palestina, dar altele erau mult mai subtile. În *Manualul Armatei pentru sudul Siriei*, bunăoară, Aaronsohn a inclus o descriere amănunţită a majorităţii coloniilor de evrei din Palestina, împreună cu satele de arabi alăturate. În scurte schiţe portretistice pe care le furniza despre conducătorii din aceste comunităţi exista un element de revanşă, aliaţii lui fiind invariabil prezentaţi ca „inteligenţi” şi „demni de încredere”, iar inamicii lui exact invers. Astfel, principalul opozant arab al lui Aaronsohn în Athlit era înfierat drept un „parazit jecmănitor” şi un „musulman fanatic”, în timp ce un bancher evreu din Tiberias, cu care Aaronsohn încrucişase săbiile, era denigrat pentru „onestitatea [lui] de tip oriental”[409]. Efectul era de a-i ghida aprioric pe britanici spre aliaţii lui sionişti şi, totodată, de a le conferi coloniştilor evrei din Palestina o importanţă cu mult peste acea mică porţiune din populaţie pe care o constituiau de fapt. Poate, extrem de semnificativ era tabloul foarte roz pe care

Aaronsohn îl prezenta, referindu-se la primirea de care generalul Murray ar fi urmat să beneficieze odată ce străpungea frontul inamic din Gaza şi înainta în inima Palestinei. „Atitudinea evreilor din toată lumea faţă de regimul britanic este lesne de ghicit”, scria el la sfârşitul lunii februarie. „Palestina sub drapelul britanic va atrage constant idealismul evreilor, inteligenţa evreilor, capitalul evreilor şi masele de evrei.”[410]

Agronomul ştia negreşit că această afirmaţie era doar într-o mică măsură adevărată. În rândul evreimii internaţionale, sionismul rămânea o cauză profund discordantă, iar în Palestina marea majoritate a evreilor continua să fie leală regimului otoman sau ferm apolitică. Dar asta nu conta; audienţa lui Aaronsohn era formată din conducători politici şi militari britanici, or rar se întâmplă ca un grup de tacticieni ai războiului să rămână indiferenţi la poveşti idealiste în care soldaţii armatei lor ajung să fie întâmpinaţi ca nişte eroi eliberatori.

Atât de sus ajunsese steaua lui Aaronsohn, încât în 26 martie a primit o răsplată pe care şi-o dorise de când venise în Egipt: o audienţă la generalul Gilbert Clayton. Această întrevedere a decurs atât de bine, încât a fost urmată de o alta, mult mai lungă, peste o săptămână. Între timp, generalul Murray îşi lansase, în sfârşit, ofensiva în Palestina, iar primele rapoarte vorbeau despre un succes zdrobitor – „o mare victorie asupra turcilor”, nota Aaronsohn în jurnalul său, în 29 martie. În 3 aprilie, Clayton l-a rechemat pe agronom în biroul său, pentru a asculta opiniile lui despre modul în care britanicii ar putea valorifica acest avantaj în următoarea etapă a bătăliei.

Aaron Aaronsohn avea arareori reţineri în a-şi face cunoscute părerile, ceea ce nu a fost nicidecum cazul în acea zi, în prezenţa lui Gilbert Clayton. După ce a declarat că niciodată în istorie Ierusalimul nu fusese cucerit din sud sau vest, a susţinut ideea că armata britanică trebuia să continue înaintarea spre nord, pe câmpia de lângă coastă, ca apoi să facă o întoarcere pe loc şi să atace oraşul venind dinspre nord. Spre deosebire de cei de acolo, generali „de birou”, Aaronsohn beneficia de cunoştinţe enciclopedice despre ţară – căile de acces, terenul, sursele de apă –, care

puteau da greutate pledoariilor lui. Aşa cum nota în jurnalul său, în acea seară, „Generalul Clayton m-a ascultat cu mult interes. L-am lăsat visând cu ochii la hartă, după o invitaţie de a veni la el ori de câte ori aveam asemenea sugestii bune să-i dau.” În aceeaşi însemnare, savantul îşi permitea un moment de exultare. „Am reuşit să fac ca tabăra cea bună să înţeleagă că este inutil să se învârtă în jurul cozii. Palestina este un fruct bine pârguit. Dacă scuturi bine, va cădea în mâinile noastre.”[411]

Rămânea neclar ale cui erau „mâinile noastre”: ale Aliaţilor, ale britanicilor sau doar ale sioniştilor.

La asfinţit, în 28 martie, Lawrence şi avangarda lui de rebeli războinici s-au căţărat pe un colţ de stâncă, privind în jos peste marginea de piatră. În valea plată de dedesubt, la o distanţă de poate cinci kilometri, se afla Aba el Naam, o gară principală şi un rezervor de apă pentru Calea Ferată Hejaz.[412] În lumina difuză, Lawrence a studiat garnizoana turcă – aproximativ patru sute de soldaţi, cel mult – făcând manevrele de rutină din fiecare seară.

Rapoartele evidenţiau că turcii patrulau frecvent pe timpul nopţii în jurul perimetrului garnizoanelor lor feroviare, pentru a elimina orice posibil pericol în izolarea în care se aflau. Ştirea nu-i convenea lui Lawrence; avangarda lui consta din doar treizeci de oameni, care oricum aveau nevoie de odihnă după călătoria de trei zile de la Wadi Ais. I-a venit o idee. Pe înserate, câţiva oameni au fost trimişi să se furişeze aproape de gară şi să tragă la întâmplare câteva focuri în direcţia ei. Aşa cum povestea Lawrence, „inamicul, crezând că acesta era preludiul unui atac, s-a instalat pe poziţii în tranşee toată noaptea, în timp ce noi am dormit confortabil”.

Lawrence, probabil, avea nevoie de somn mai mult decât tovarăşii lui, fiindcă el se recupera încă după dizenteria şi febra care îl măcinaseră săptămâni întregi. Avea nevoie, totodată, să fie cu mintea limpede şi în putere, pentru asaltul pe care îl plănuia la Aba el Naam.

După incidentele sinistre de la Wadi Kitan, Lawrence se forţase să reziste, din ce în ce mai bolnav însă, până când într-un final au ajuns în tabăra lui Abdullah de la Wadi Ais în

dimineaţa de 15 martie. Acolo, după o scurtă discuţie cu Abdullah, în care i-a explicat necesitatea de a ataca imediat calea ferată, Lawrence s-a scuzat ca să se odihnească un pic. În realitate, a zăcut în cortul lui, scuturat de frigurile malariei, timp de zece zile.

Chinurile lui Lawrence în acele lungi zile de boală erau cu atât mai cumplite cu cât el ştia perfect ce se întâmpla – sau mai bine zis ce nu se întâmpla –, pe perioada cât el bolea acolo. Dată fiind reputaţia de indolenţă a lui Abdullah, Lawrence ştiuse tot timpul că orice acţiune fermă contra căii ferate trebuia să fie condusă de el, personal – iar această idee s-a dovedit lucidă şi clarvăzătoare. În rarele momente când reuşea să-şi mai adune puterile pentru a se aventura afară din cort, Lawrence observa că tabăra lui Abdullah îşi păstrase climatul de frivolitate şi relaxare exact ca înainte şi că, de fapt, nu avea loc niciun fel de mobilizare militară.

Mai mult însă, a devenit limpede că Lawrence nu era prea bine-venit în Wadi Ais. În cercul de apropiaţi ai lui Abdullah se simţea o suspiciune abia disimulată, chiar o animozitate faţă de ofiţerul britanic, şi pe care căpetenia lor nu se sinchisea să o risipească. Cât despre Lawrence, opinia destul de favorabilă pe care o avusese cândva pentru Abdullah, aşa moderată cum era, s-a înăsprit constant devenind o aversiune plină de dispreţ: „Apucăturile lui simpatice de samavolnicie păreau acum o tiranie neputincioasă deghizată în toane”, scria el, „atitudinea lui prietenoasă a devenit capriciu, buna lui dispoziţie [o] patimă pentru plăceri... Chiar şi simplitatea lui părea falsă când îl cunoşteai mai bine, iar prejudecăţile religioase moştenite erau lăsate să guverneze asupra perspicacităţii minţii lui, fiindcă nu îi complicau existenţa, cum s-ar fi întâmplat în cazul gândirii neînregimentate”.

În 25 martie, în sfârşit suficient de însănătoşit după boală încât să poată funcţiona, Lawrence a intrat în cortul lui Abdullah ca să-l anunţe că el, personal, va conduce un atac contra căii ferate. Acest anunţ a fost primit cu căldură, căci Abdullah „permitea cu generozitate orice, dacă nu impieta direct asupra energiilor lui”.[413] Luând legătura cu unii dintre şeicii din Wadi Ais, pe care Lawrence îi percepea

drept nişte adevăraţi războinici, a reuşit în scurt timp să adune din diferite triburi un grup de asalt de circa opt sute de oameni, cu care să tabere asupra depoului feroviar izolat de la Aba el Naam. A doua zi dimineaţă, a pornit înainte cu o mică avangardă, pentru a evalua terenul şi a concepe un plan de luptă.

Pe tot parcursul zilei de 29 martie, Lawrence şi grupul lui de cercetaşi s-au deplasat în poziţii de atac pe dealurile din jurul staţiei, studiindu-i în permanenţă pe soldaţii turci care îşi făceau programul lor de rutină: prezentarea la raport, ruperea rândurilor pentru a merge la masă, pregătire militară făcută de mântuială, şi totul fără să aibă habar de capcana care li se întindea. Şi mai bine chiar, din perspectiva lui Lawrence, a fost când un tren a apărut pufăind în acea dimineaţă şi a făcut o haltă la Aba el Naam; a distruge un tren turcesc ar fi un mare bonus al întregii operaţiuni, aşa că el îşi dorea cu înfocare ca trenul să nu se urnească de-acolo până nu sosea şi unitatea principală de asalt.

Membrii acelei forţe armate au început să apară treptat în cursul serii, însă spre stupoarea lui Lawrence nu erau cei opt sute de războinici, cum i se promisese, ci mai degrabă doar vreo trei sute în total. Acest inconvenient l-a constrâns să recalibreze rapid ceea ce se putea realiza a doua zi dimineaţă.

Pe tot parcursul acelei nopţi, Lawrence s-a ocupat de pregătiri. Mici grupuri de războinici au fost trimişi să se ascundă pe înălţimile din jurul gării; când asaltul avea să pornească, turcii se vor trezi prinşi ca într-un amfiteatru de împuşcături. O echipă de demolare a fost trimisă să plaseze o mină pe calea ferată, la nord de Aba el Naam, în timp ce el, personal, a plasat o mină la sud, fiind prima oară când punea în practică instrucţiunile lui Herbert Garland în materie de explozivi. Tot aici a poziţionat şi unica lui mitralieră, într-o vâlcea dosnică, la doar patru sute de metri de şină. Întrucât Medina se afla la circa şaizeci de kilometri spre sud, Lawrence şi-a făcut socoteala că aceasta avea să fie direcţia pe care garnizoana turcă ar veni retrăgându-se – sau invers, direcţia de unde ar putea veni eventuale întăriri –, iar mitraliera, pusă în funcţiune de o echipă de trei

oameni, avea să transforme câmpul deschis într-un adevărat abator. Atât de istovitoare şi laborioase au fost toate aceste pregătiri, încât atunci când într-un final atacul a fost lansat cu scurt timp înainte să se crape de ziuă, Lawrence a trebuit să fie zgâlţâit din somnul toropitor care îl doborâse.

Totul a început foarte bine. Cele două tunuri de munte ale arabilor, sau obuziere, fuseseră vârâte în nişte spărturi în stânca dealurilor, cu orientare direct spre depou, iar, când au deschis focul, efectul a fost devastator. În câteva momente, două dintre clădirile de piatră ale staţiei fuseseră lovite în plin, rezervorul de apă fusese ciuruit, iar un vagon de tren, parcat pe o linie secundară, luase foc. Simultan, turcii care se năpusteau spre tranşeele lor descopereau că nu aveau unde să se ascundă; cu gloanţele care veneau de pe trei laturi, riscau să fie împuşcaţi oricum, fie din faţă, fie din spate.

În haosul general, trenul care venise în gara Aba el Naam, în ziua precedentă, s-a urnit din loc, încercând să scape spre sud. Sub privirile satisfăcute ale lui Lawrence, trenul s-a lovit de mina montată de el, producând o mică explozie cu nisip şi metal împrăştiat – dar pe urmă nimic. Apoi, Lawrence a aşteptat nerăbdător ca echipa de mitraliori ascunşi în vâlcea să deschidă focul. Degeaba, însă. Liniştea persista. În schimb, mecanicii de tren turci au putut să coboare în perfectă siguranţă, apoi, tacticos, au pus la loc pe şine roţile din faţă ale locomotivei acum deteriorate, după care pufăind şi şontâcăind trenul şi-a reluat deplasarea spre Medina.

La scurt timp după aceea, Lawrence a anunţat încetarea asaltului. Întăriri de trupe turceşti aveau, cu siguranţă, să apară în curând, iar soldaţii de dedesubt, care scăpaseră cu viaţă din învălmăşeala iniţială, erau protejaţi acum de mantia de fum negru şi gros care învăluia staţia, de la vagonul în flăcări. Singura alternativă la retragere, se gândea Lawrence, era un atac frontal contra tranşeelor turceşti, o opţiune care avea toate şansele să fie la fel de nimicitor de inutilă la Aba el Naam, aşa cum fusese pe alte sute de câmpuri de luptă.

Măsurată în termeni de pierderi omeneşti – modul în care militarii evaluează îndeobşte asemenea lucruri –, ciocnirea armată fusese un mare succes. Cu doar un singur războinic rănit, arabii uciseseră sau răniseră vreo şaptezeci de soldaţi turci, luaseră prizonieri alţi treizeci şi, neîndoielnic, întrerupseseră traficul pe Calea Ferată Hejaz pentru următoarele zile. Pentru Lawrence totuşi, era o victorie incompletă, diminuată de ceea ce el ştia că ar fi putut să fie, de fapt. Dacă mitraliorii din vâlcea ar fi acţionat conform planului, trenul avariat ar fi fost spulberat în bucăţi, în loc să reuşească să scape; aşa cum Lawrence a aflat în curând, cei trei arabi abandonaseră, pur şi simplu, mitraliera, când începuseră luptele în jurul depoului, fie fiindcă voiau să vadă şi ei ce se întâmpla, fie fiindcă se simţeau în pericol, fiind atât de rupţi de forţa principală a rebelilor. Tot la fel, dacă Lawrence ar fi avut efectivul de opt sute de războinici, cum i se promisese la Wadi Ais, şi nu doar pe cei trei sute care veniseră până la urmă, garnizoana de la Aba el Naam, depăşită din punct de vedere numeric, ar fi putut să fie anihilată. Privat de victoria absolută la care visase, Lawrence, referindu-se la această bătălie, va spune doar că „nu am dat greş în totalitate”. Negreşit, dezamăgirea lui venea şi din ceea ce recenta experienţă lăsa să se întrevadă pentru viitorul mers al Revoltei Arabe. Îndemnându-l pe Faysal să pornească spre Siria, prin concentrarea atacurilor în interiorul peninsulei, Lawrence pomenise vag despre ideea ca, pe parcursul marşului, să ia cu asalt garnizoanele turceşti izolate de-a lungul căii ferate. Dar care erau şansele reale de a realiza acest lucru, ţinând seama de exemplul de acum, de la Aba el Naam? Dacă arabii nu erau capabili să se organizeze suficient pentru a înfrânge o garnizoană din spatele frontului, păzită de patru de sute de soldaţi, într-o ambuscadă în care ei controlau înălţimile din jur şi aveau atuul de a-i lua prin surprindere, ce s-ar întâmpla când ar urma să înfrunte garnizoanele cu mii de soldaţi, care se aflau în localităţile mai mari, de pe calea ferată, în sudul Siriei – darămite în faţa celor zece mii de ostaşi, bine pregătiţi şi înarmaţi, care le stăteau în coaste la Medina?

Şi totuşi, de o manieră diferită, lupta de la Aba el Naam s-a dovedit a fi un eveniment fundamental pentru Lawrence, prin faptul că venea să dea substanţă unei idei – poate, mai precis, unei constelaţii de idei – la care el începuse să reflecteze. Din povestirile lui, acest proces demarase în zilele când zăcuse bolnav în cort, la Wadi Ais.

Raţionamentul pornea de la încercarea de a elucida ce ar putea face cu adevărat rebelii arabi în faţa armatei turce. Practic, toţi experţii militari britanici trimişi în Hejaz de la demararea revoltei luau în derâdere capacităţile de luptători ale arabilor. De fapt, Lawrence împărtăşise cumva aceeaşi opinie, menţionând că o singură companie de soldaţi turci plasaţi în tranşee fortificate ar fi putut pune pe fugă întreaga armată a rebelilor.

Problema cu această concepţie, începea Lawrence să îşi dea seama, nu era doar faptul că îi raporta pe arabi la standardele europene de a purta un război – standarde total nepotrivite cu terenul din Arabia –, ci şi că îi făcea pe aceşti experţi străini să nu mai sesizeze care era, în fond, extraordinarul avantaj pe care acel teren putea să îl ofere. Într-un cuvânt, spaţiul. Aproximativ 665500 km^2 de spaţiu deschis.

„Şi cum ar apăra turcii aşa ceva?” se întreba Lawrence. „Neîndoielnic, printr-o linie de tranşee de-a curmezişul, în partea de jos, dacă am veni ca o armată cu stindarde fluturând, dar dacă am fi (aşa cum am putea fi) o influenţă, o idee, un lucru intangibil, invulnerabil, fără faţă sau spate, plutind peste tot ca un gaz?... Majoritatea războaielor au fost războaie de contact, ambele forţe căznindu-se să aibă o linie de tangenţă pentru a evita surprizele tactice. Noi trebuie să purtăm un război de desprindere; să îl dominăm pe inamic prin ameninţarea mută a unui vast deşert necunoscut, nedezvăluindu-ne prezenţa până nu atacăm.”

Chiar dacă străină de gândirea obtuză a structurii militare britanice din acea vreme, teoria nu era în sine revoluţionară, ci mai degrabă o strategie clasică la care au recurs automat forţele militare mai slabe, de-a lungul istoriei. În fond, dacă deţii mai puţine trupe sau materiale de război decât inamicul tău, nu te năpusteşti direct în el, doar dacă nu vrei să ajungi mai repede la cimitir sau la

capitulare. Unic, aici, era felul cum Lawrence vedea aplicarea acestor principii la războiul din Arabia.

De când sosise acolo, ţelul major al rebelilor arabi şi al consilierilor lor britanici deopotrivă fusese capturarea Medinei, un eveniment care ar elibera Arabia după patru veacuri de ocupaţie turcă şi ar permite deplasarea spre nord a teatrului de operaţiuni. Actuala campanie pentru a-i împiedica pe turci să se retragă din Medina adăugase la toate astea o nouă complicaţie, însă scopul final nu se schimbase; atât pentru britanici, cât şi pentru arabi, a vedea steagul otoman coborât de pe zidurile oraşului sfânt, al doilea ca importanţă pentru islam, era răsplata care putea deschide calea spre alte recompense. Ceea ce Lawrence înţelegea acum era că Medina nu trebuia cucerită, nici prin forţă armată, şi nici prin capitulare: „Turcii erau inofensivi acolo. În închisoare, în Egipt, ne-ar costa hrană şi gardieni. Noi voiam ca turcii să stea la Medina şi în alte locuri îndepărtate, cât mai mulţi la număr cu putinţă”.[414]

Strategia adecvată în continuare, potrivit noii viziuni a lui Lawrence, era ca turcii să fie ţinuţi la Medina aproape pe termen nelimitat. Asta nu presupunea însă închiderea completă a Căii Ferate Hejaz, cum visau britanicii să facă, ci menţinerea posibilităţii ca acea linie de aprovizionare să funcţioneze doar cât să ţină în viaţă garnizoana turcă de-acolo; la limita subzistenţei, dar prea slăbiţi pentru a se retrage sau a lansa o ofensivă, soldaţii acelei garnizoane aveau să devină astfel prizonieri acolo – chiar mai convenabil decât prizonieri, fiindcă povara de a-i întreţine ar continua să cadă pe umerii inamicului.

Acest concept nu se aplica doar în cazul Medinei. Odată ce această garnizoană ajungea neputincioasă, preconiza Lawrence, arabii puteau să îşi mute rebeliunea în Siria şi să urmeze aceeaşi strategie şi acolo: lăsându-le turcilor oraşele cu garnizoane mai mari, în timp ce ei bântuiau pe meleagurile din jur atacând punctele slabe, după cum voiau ei, perturbând liniile de alimentare ale inamicului, până când prezenţa turcilor ajungea să fie limitată la un atol de insule înarmate în mijlocul unei mări arabe eliberate.

În momentul în care i-a venit această idee cu forţele arabe „plutind peste tot ca un gaz”, gândurile lui Lawrence s-au îndreptat, probabil, inevitabil spre acel loc de pe hartă care îl frământase continuu de peste două luni: Aqaba.

O problemă spinoasă în cazul Aqabei, din perspectiva arabilor, venea din faptul că, deşi reprezenta o capcană dacă era să meargă acolo ca parteneri secunzi ai britanicilor şi francezilor, portul era totuşi vital pentru ei, dacă voiau să poată ajunge în Siria. Dacă ar exista posibilitatea de a smulge din mâinile turcilor defileul care străpungea lanţul muntos dintre Aqaba şi Calea Ferată Hejaz, arabii ar putea beneficia atunci de o linie de aprovizionare de numai circa o sută de kilometri pentru operaţiunile lor din sudul Siriei, în loc de linia de aproximativ cinci sute de kilometri care venea din Wejh. Dar cum să treacă de obstacolul acelor munţi, şi mai ales cum să facă asta, fără a deveni tributari britanicilor şi francezilor?

Meditând anterior la această dilemă, Lawrence ajunsese la o soluţie destul de convenţională şi evidentă, subliniind că, pe măsură ce forţele arabe înaintau spre nord de-a lungul liniei ferate, eliminându-i pe turci din oraşele pe unde treceau, garnizoana turcă din Aqaba ar ajunge până la urmă să fie complet izolată; o forţă arabă secundară ar putea atunci să fie trimisă, dinspre interiorul peninsulei, peste munţi, ca să cucerească oraşul. Acum, totuşi, având în minte conceptul de a „pluti ca un gaz”, Lawrence a început să elaboreze o stratagemă cu mult mai temerară. Capturarea Aqabei nu era nevoie să fie amânată până când se cucereau oraşele cu garnizoane turceşti din interiorul peninsulei, şi nici până când arabii reuşeau să avanseze în număr mare spre nord. În schimb, Lawrence considera că o mică forţă mobilă formată din războinici arabi ar putea să se strecoare nedetectată până în vecinătatea oraşului Maan, punctul terminus în deşert al drumului care făcea legătura cu Aqaba, şi de acolo să lanseze o serie de raiduri diversioniste aparent întâmplătoare. Turcii ar intra în mare alertă din cauza acestor atacuri – ceea ce însemna să rămână pe poziţiile lor de apărare –, neştiind din ce direcţie ar putea veni următorul asalt, iar forţa armată arabă ar

putea atunci să traverseze munţii şi să tabere asupra Aqabei, venind dinspre uscat, până ca vreun comandant al armatei turce să apuce să se dumirească.[415]

Cu aceste idei în minte – încă în faza de embrion, atâta timp cât, cu siguranţă, aspectele logistice capitale nu fuseseră încă abordate –, Lawrence a revenit în tabăra lui Abdullah, după raidurile lui asupra căii ferate, la începutul lui aprilie. Acolo, îl aştepta un mesaj plângăcios de la Faysal.

„Mi-a părut foarte rău când am aflat că ai fost bolnav”, scria Faysal, într-o franceză stângace. „Sper că te-ai făcut deja bine şi că ai vrea să vii înapoi la noi în scurt timp, cât mai curând posibil. Prezenţa ta cu mine este foarte indispensabilă, având în vedere chestiunile urgente şi ritmul treburilor.” Încheia pe un ton oarecum văicăreţ. „Promisiunea ta nu a fost să stai acolo atât de mult. Aşa că sper să te întorci aici imediat ce vei primi această scrisoare.”[416]

Şi, cât a putut de iute, Lawrence a pornit înapoi spre Wejh.

---

[376] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), capitolul 51.

[377] Lawrence, „Faisal’s Order of March”, *Arab Bulletin*, no. 41 (6 februarie 1917): 66.

[378] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 167.

[379] Aaronsohn, *Diary*, 1 februarie 1917; ZY.

[380] Lloyd către Wingate, 24 noiembrie 1916; GLLD 9/8.

[381] Minuta Conferinţei ţinute în biroul Comandantului Şef, 5 septembrie 1916; SADD Clayton Papers, 694/4/8–11.

[382] Pearson către Clayton, nedatat; PRO-WO 158/627, f. 108A.

[383] Murray către Wingate, 22 ianuarie 1917; PRO-WO 158/627, f. 113A.

[384] Citat de Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 294, n. 47.

[385] Wingate către Pearson, 24 ianuarie 1917; PRO-WO 158/627, f. 114A.

[386] Newcombe către Wilson, 4 februarie 1917; GLLD 9/9.

[387] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 167.

[388] Ibid., p. 168.

[389] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 30.

[390] Relatarea lui Yale despre întâlnirea din februarie 1917 cu Djemal Paşa şi plecarea ulterioară din Palestina provin din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 6.

[391] „Aprecierea” lui Clayton despre debarcarea la Aqaba, ianuarie 1917; SADD Clayton Papers, 694/5/17–21.

[392] În biografia sa autorizată *Lawrence of Arabia*, Jeremy Wilson susţine extrem de convingător că Lawrence i-a împărtăşit lui Faysal detalii din Acordul Sykes-Picot probabil chiar din primele zile de când s-a întors la Wejh, în februarie 1917. Având în vedere cercetările meticuloase care l-au condus pe Wilson la această concluzie, este ciudat de ce acesta conchide apoi că motivul lui Lawrence de a face acel lucru a fost să „termine cu chestiunea francezilor odată pentru totdeauna”.

După cum s-a văzut în episodul Rabegh, sugestiile militare ale francezilor în Orientul Mijlociu depindeau întru totul de sprijinul – sau de lipsa acestuia – celui mai puternic aliat al lor în regiune, Marea Britanie. În plus, în momentul când Lawrence s-a întors la Wejh, la începutul lunii februarie 1917, profunda neîncredere a lui Faysal faţă de colonelul Brémond era deja bine înrădăcinată. În consecinţă, ideea că Lawrence i-ar fi dezvăluit lui Faysal tratatul Sykes-Picot, fiind îngrijorat de intrigile sau influenţa francezilor, stârneşte nedumeriri. În schimb, cea mai logică explicaţie ar fi că Lawrence urmărea să contracareze singura putere statală care avea cu adevărat capacitatea de a-i trăda pe arabi: Marea Britanie.

Cu toate acestea, nenumăraţi biografi care l-au simpatizat pe Lawrence au acceptat acest motiv antifrancez ca o explicaţie pentru dezvăluirea făcută de Lawrence. Împingând lucrurile şi mai departe, Wilson afirmă chiar că Lawrence a făcut această dezvăluire deoarece „cu timpul avea să servească mai bine intereselor Marii Britanii”. Poate, în concepţia lui Lawrence despre interesele Marii Britanicii, dar în niciun caz în concepţia guvernului britanic din acea vreme.

[393] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 168.

[394] Ibid., p. 661.

[395] Lawrence, *Diary*, 18 februarie 1917; PRO-FO 882/6, f. 180.

[396] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 169.

[397] Joyce către Wilson, 1 aprilie 1917; PRO-FO 882/6, f. 227.

[398] Pearson către Clayton, 4 martie 1917; PRO-FO 882/6, f. 194.

[399] Stitt, *A Prince in Arabia*, pp. 177–78.

[400] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 379.

[401] Lawrence către Wilson, după cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 380.

[402] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 177.

[403] Lawrence către Wilson, după cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 380.

[404] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 180.

[405] Ibid., p. 176.

[406] Ibid., pp. 181–82.

[407] 1 Samuel, capitolul 15:29, în *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament,* pag. 334, Societatea Biblică pentru răspândirea Bibliei în Anglia şi străinătate, Bucureşti, 1938 (*n. tr.)*.

[408] Wingate către Balfour, 7 februarie 1917; PRO-FO 371/3049, Dosar 41442.

[409] *Personalities of South Syria: North Palestina*, mai 1917; PRO-FO 371/3051.

[410] Aaronsohn, *Present Economic and Political Conditions in Palestine*, pp. 20–21, PRO-FO 882/14, f. 342–43.

[411] Aaronsohn, *Diary*, 3 aprilie 1917; ZY.

[412] Relatarea lui T. E. Lawrence despre călătoria lui spre tabăra lui Abdullah, atacul asupra Aba el Naam şi reflecţiile lui despre războiul de gherilă provin din Lawrence, *Seven Pillars*, Cartea 3, Capitolele 32–36, pp. 183–215.

[413] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 216.

[414] Ibid., p. 225.

[415] În absenţa unor dovezi clare despre momentul exact când Lawrence a formulat stratagema „Aqaba-dinspre-uscat”, majoritatea biografilor au conchis că lucrul acesta s-ar fi petrecut la începutul lui februarie 1917, şi că i-ar fi împărtăşit această idee lui Faysal, tot atunci, ca o modalitatea de a-l convinge să renunţe la planul „Aqaba-dinspre-mare”, propus cu insistenţă de Brémond şi ceilalţi. La o analiză mai atentă, această concluzie pare neverosimilă.

Modul în care Lawrence concepea capturarea Aqabei era atât de complet diferit de tot ceea ce se avusese în vedere anterior, iar dacă reuşea ar fi schimbat atât de dramatic eşichierul politic în Arabia, încât este de presus că efortul de a implementa imediat această idee ar fi devenit scopul său major. Dacă lucrul acesta s-ar fi petrecut în februarie, e greu de imaginat de ce Lawrence a optat pe urmă să lipsească din tabăra lui Faysal timp de treizeci şi şapte de zile, cât i-a luat drumul dus-întors la tabăra lui Abdullah, în Wadi Ais.

Tot la fel, dacă Faysal ar fi ştiut, din februarie, de planul unui atac dinspre uscat, este greu de crezut că ar fi dat deoparte sfaturile lui Lawrence, reluându-şi în schimb sprijinul pentru planul de a ataca Aqaba de pe coasta mării, cu ajutorul britanicilor, aşa cum a făcut la începutul lui martie şi, pe urmă din nou, la începutul lui aprilie. Deşi e posibil ca Lawrence să-i fi oferit lui Faysal vagi paliative în februarie despre cum ar fi cel mai bine să cucerească Aqaba pentru a asigura înaintarea arabilor spre nord, este aproape cert că planul atacului terestru nu a căpătat o formă concretă decât abia când cei doi s-au reîntâlnit în Wejh, la mijlocul lui aprilie.

[416] Faysal către Lawrence, fără dată, dar marcată „spre sfârşitul lui martie”, 1917; PRO-FO 882/6, f. 18A.

12

O stratagemă temerară

În ceea ce priveşte toate gradele militare ale trupelor angajate în luptă, a fost o victorie strălucită, iar dacă prima parte a zilei ar fi fost normală, victoria ar fi fost obţinută.[417]

General de corp de armată, Charles Dobell, despre înfrângerea britanicilor în Gaza, 28 martie 1917

Când ruinele de la marginile oraşului Wejh s-au ivit în lumina cenuşie dinaintea zorilor, Lawrence a poruncit caravanei lui de cămile să se oprească. Nu se îmbăiase de când plecase din tabăra lui Abdullah, în urmă cu patru zile, şi, din politeţe, dorea să îşi schimbe robele murdare şi îmbâcsite de praf, înainte de a se prezenta în faţa lui Faysal.

Era în 14 aprilie 1917. Lawrence fusese plecat din Wejh un pic mai mult de o lună, însă acum se întorcea într-o lume transformată. Într-adevăr, schimbările care se petrecuseră în acel interval de treizeci şi cinci de zile, atât la nivel global, cât şi regional în Orientul Mijlociu, erau atât de ample, încât i-a fost dificil, probabil, să le absoarbă pe toate simultan.

La mijlocul lui martie, la câteva zile după ce el pornise spre tabăra lui Abdullah, dinastia Romanov, care domnea de trei sute de ani în Rusia, luase sfârşit. Confruntat cu greve industriale paralizante organizate de muncitorii care cereau încheierea războiului şi cu o armată pe jumătate răzvrătită care refuza să se îndrepte împotriva muncitorimii, ţarul Nicolae al II-lea a fost forţat să abdice. Guvernul provizoriu, care înlocuise ţarismul, a jurat să menţină Rusia în Antantă, însă în condiţiile haosului tot mai extins, capitalele europene se întrebau, din ce în ce mai sceptice, cât timp avea să mai reuşească Petrogradul să

păstreze acest angajament. De fapt, deşi nimeni nu îşi dădea seama încă, germenul distrugerii noului guvernământ rus fusese deja plantat prin intermediul uneia dintre cele mai reuşite operaţiuni subversive din istoria mondială. În 1 aprilie, poliţia secretă germană adunase pe furiş un grup de exilaţi ruşi de stânga, indivizi care se opuneau noului regim moderat la fel de mult pe cât se împotriviseră şi ţarismului, şi a aranjat transportul lor în ţară. Printre nemulţumiţii care se întorceau atunci în Rusia se afla un marxist pe nume Vladimir Ilici Ulianov, care în curând avea să devină cunoscut sub numele lui de fruntaş al partidului, Lenin.

Dar, pe cât de îngrijorătoare era evoluţia situaţiei din Rusia pentru conducerea Marii Britanii şi a Franţei, pe atât de convenabilă părea sub alte aspecte. Aversiunea preşedintelui Woodrow Wilson faţă de regimul ţarist retrograd jucase un rol esenţial în refuzul lui de a aduce Statele Unite în război de partea Antantei. Cu noua guvernare moderată de la Petrograd, Rusia devenea subit „un partener adecvat pentru o Ligă de Onoare”[418], în viziunea preşedintelui american. Acest aspect, coroborat cu reluarea de către Germania a războiului cu submarine în Atlantic şi descoperirea unei revoltătoare conspiraţii germane de a momi Mexicul să atace Statele Unite, îi oferise lui Wilson pretextul politic de a declara război Germaniei, la începutul lui aprilie. Ţinând seama de complicata logistică necesară pentru a face din mica armată americană pe timp de pace o forţă majoră de luptă, care apoi să fie transportată peste Atlantic, avea să treacă destul timp până ca infanteriştii americani să poată contribui semnificativ în bătăliile de pe frontul de vest – majoritatea strategilor militari estimau cel puţin un an –, însă ştirea a venit ca o imensă uşurare pentru Franţa şi Marea Britanie, amândouă riscând tot mai mult un colaps financiar, pe măsură ce războiul continua să facă ravagii.

Avusese loc un eveniment important şi în Orientul Mijlociu. În 26 martie, ziua în care Lawrence a pornit la atac contra garnizoanei feroviare de la Aba el Naam, generalul Archibald Murray îşi trimisese în sfârşit armata contra tranşeelor fortificate ale turcilor în Gaza. Într-o bătălie

spasmodică şi confuză, care se prelungise şi în ziua următoare, britanicii fuseseră în mod repetat pe punctul unei victorii decisive, pentru ca de fiecare să găsească noi modalităţi de a-şi irosi avantajul, ceea ce a dus până la urmă la încetarea asaltului, atunci când întăririle turcilor ajunseseră aproape la faţa locului. Rezultatul a fost complet diferit de acel „mare succes”, cum îl numea Aaron Aaronsohn în jurnalul său, sau acea „victorie strălucită”, cum raporta comandantul trupelor lui Murray în comunicatul lui iniţial. În realitate, britanicii, deşi erau de cel puţin trei ori mai numeroşi decât garnizoana turcă, suferiseră peste patru mii de pierderi de vieţi omeneşti, în timp ce inamicul înregistra doar două mii de victime şi păstra controlul asupra câmpului de luptă. Deznodământul justifica din plin textul de pe fluturaşii pe care, ironici, turcii i-au aruncat de sus peste liniile britanice după aceea: „Voi ne-aţi bătut în comunicate, dar noi v-am bătut în Gaza”.[419] Când Lawrence s-a întors la Wejh în 14 aprilie, generalul Murray îşi mobiliza forţele armate în sudul Palestinei pentru o nouă încercare.

Dar în relatările lui Lawrence, acea zi a fost memorabilă şi pentru un alt eveniment: prima lui întâlnire cu Auda abu Tayi.

Încă de la prima lui vizită în Hejaz, Lawrence auzise de faptele legendare ale lui Auda abu Tayi, o căpetenie din crâncenul trib Howeitat, în nord-vestul Arabiei. Iar Faysal încercase cu mult înainte să-l ademenească pe conducătorul tribului să se alăture cauzei rebelilor, trimiţând emisari cu mesaje, daruri şi promisiuni, încercând să câştige adeziunea locotenenţilor tribali ai lui Auda. Acum, când prin cucerirea Wejhului, rebelii ajunseseră la marginea exterioară a teritoriului howeitaţilor, Auda venise în fine, pe coastă, ca să se întâlnească personal cu Faysal. La un moment, în timpul discuţiilor dintre Faysal şi Lawrence, în acea zi, Auda a fost poftit să li se alăture.

Indiferent dacă observaţiile lui erau întru totul exacte sau nu, Lawrence avea obiceiul să noteze, foarte incisiv şi atent, primele impresii pe care şi le făcea despre oamenii întâlniţi – or puţini indivizi l-au impresionat de la bun început atât de profund ca Auda abu Tayi. „Are pesemne

aproape cincizeci de ani acum (el recunoaşte patruzeci)”, nota Lawrence într-un raport din timpul războiului. „Barba e neagră, înspicată cu alb, dar e un bărbat încă înalt şi drept, zvelt, uscăţiv, puternic şi activ ca un om cu adevărat tânăr. Are chipul brăzdat şi obrajii supţi ca beduinii: fruntea lată şi joasă, nasul lung, ascuţit şi coroiat, ochii verzi-cafenii, oblici spre tâmple, gura cu buze lungi.”

Dincolo de această alură fizică frapantă, exista charisma şi inegalabila reputaţie a lui Auda ca războinic al deşertului. „S-a însurat de douăzeci şi opt de ori, a fost rănit de treisprezece ori, iar în bătălii a văzut cum toţi oamenii tribului său au fost răniţi şi cum majoritatea rudelor lui au fost ucise. A raportat «ce-a ucis» doar începând din 1900, iar numărul se ridică acum la şaptezeci şi cinci de arabi; pe turci, Auda nu-i mai pune la socoteală când sunt morţi. Sub conducerea lui, [howeitaţii] au devenit cea mai temută forţă de luptă din vestul Arabiei... Vede viaţa ca pe o saga şi toate evenimentele din ea sunt semnificative şi toate personajele eroice. Are mintea plină (şi în general debordează) de poveşti despre raiduri de odinioară şi epopei de lupte.”[420]

Deşi nu se spune explicit, s-ar părea că unul dintre motivele pentru care Lawrence a fost atât de impresionat de Auda abu Tayi era antiteza flagrantă în care acesta se plasa faţă de Faysal ibn Hussein. Deşi continua să îl aprecieze profund pe Faysal pentru meritele lui de călăuzitor politic al Revoltei Arabe, omul care putea convinge şi menţine sub stindardul măreţei cauze diversele clanuri şi triburi dezbinate din Arabia, Lawrence se lămurise din ce în ce mai limpede că, de fapt, al treilea fiu al regelui Hussein, nu era un războinic înnăscut. Dimpotrivă şi contrar imaginii pe care Lawrence o prezentase superiorilor săi din armată, Faysal părea să deteste violenţa şi să facă tot posibilul să evite participarea lui personală în bătălii, „un om care nu suportă vacarmul luptelor”, cum remarcase sec, mai demult, Cyril Wilson.

Lucrul acesta devenise evident foarte recent, în plină campanie împotriva Căii Ferate Hejaz. Ca să-i îmboldească la acţiune pe luptătorii arabi, Lawrence procedase asemenea celorlalţi ofiţeri britanici, îndemnându-l pe Faysal

să ridice tabăra din Wejh şi să se îndrepte spre principala scenă de pregătire a ofensivei arabe, la Wadi Ais. Dar Faysal respinsese aceste rugăminţi, ba sub pretextul că nu avea cămile suficiente, ba invocând necesitatea de a rămâne pe coastă, pentru a se întâlni personal cu diferitele delegaţii tribale care veneau să se alăture revoltei, atitudini care i-au determinat pe ofiţerii britanici să conchidă tacit că omul era cam laş. Dar această opinie nu era nici justă, nici adevărată – categoric, fusese nevoie de un curaj enorm pentru numărul de echilibristică diplomatică pe care Faysal îl efectuase atâtea luni, între Djemal Paşa şi naţionaliştii arabi din Damasc –, însă era un gen de curaj foarte diferit de acea pură sete de luptă pe care o avea un bărbat ca Auda abu Tayi.

Faysal scăzuse acum în ochii lui Lawrence şi din cauza tendinţei de a fi mereu fluctuant în deciziile lui. Poate că era doar o consecinţă a rolului său de conciliator şi interlocutor plin de răbdare, însă neîndoielnic emirul – Faysal şi fraţii lui promovaseră la acest titlu, când tatăl lor se autoproclamase rege în octombrie – avea obiceiul derutant de a renunţa la nişte opinii aparent ferme, lăsându-se influenţat de cei care se nimereau să-i fie prin preajmă; aşa cum Lawrence avea să remarce mai târziu, „Faysal asculta întotdeauna de povăţuitorul lui de moment, deşi ştia că nu făcea bine”.[421]

Ca un exemplu recent, în februarie Lawrence îi divulgase lui Faysal exact de ce a subscrie unui atac coordonat de Aliaţi asupra Aqabei reprezenta o posibilă capcană pentru arabi – şi îşi asumase un risc imens făcând acest lucru. Astfel edificat, Faysal pusese capăt oricăror discuţii despre o înaintare pripită spre port. Totuşi, după ce a lipsit pentru scurt timp din Wejh la începutul lui martie, la întoarcere, Lawrence a constatat că Faysal se lăsase din nou influenţat de ceilalţi arabi din coaliţia rebeliunii şi pleda iarăşi pentru un asalt imediat. A fost nevoie de o nouă rundă de persuasiuni din partea lui Lawrence, pentru a-l face pe Faysal să renunţe la idee.

De fapt, se părea că o nouă întoarcere de o sută optzeci de grade fusese imboldul acelui mesaj plângăcios, trimis de Faysal lui Lawrence la Wadi Ais, prin care îl ruga

să vină imediat înapoi. La sfârşitul lui martie, la Wejh se zvonise că francezii se pregăteau să lanseze o debarcare amfibie pe coasta Siriei – unele zvonuri susţineau că francezii erau deja pe ţărm –, transformând într-un fapt împlinit spaima că Siria le-ar putea fi furată prin operaţiunea francezilor. Temerile lui Faysal fuseseră alimentate în continuare printr-o vizită a lui Édouard Brémond în 1 aprilie, aducând noi insistenţe din partea colonelului francez de a alipi forţelor arabe din Wejh diverşi ofiţeri francezi „de legătură”. Faysal îl refuzase din nou pe Brémond, însă vizita acestuia îl făcuse pe conducătorul rebelilor arabi să fie şi mai nerăbdător să plece spre Siria via Aqaba, cât mai curând cu putinţă. Drept urmare, una dintre primele sarcini ale lui Lawrence când a ajuns la Wejh în 14 aprilie a fost să se asigure că zvonurile despre francezi erau neadevărate şi să îl potolească din nou pe Faysal. Pe lângă că era obositoare, această sugestibilitate a emirului era şi periculoasă; Lawrence reuşea, poate, să îl redirecţioneze acum, dar ce avea să se întâmple oare data viitoare, când vreo căpetenie arabă insistând pentru Aqaba sau vicleanul colonel Brémond ar veni din nou să-l bată la cap?

Exista un răspuns evident, bineînţeles: să pornească imediat spre Aqaba – şi, odată capturat acel port, în continuare spre nord –, implementând stratagema îndrăzneaţă de a veni dinspre interiorul peninsulei pe care Lawrence începuse să o schiţeze deja în minte. Mai mult, printre căpeteniile arabe adunate în Wejh în acea zi se afla exact genul de războinic neînfricat şi hotărât care putea aduce la îndeplinire acea stratagemă: Auda abu Tayi.

Doar că s-a ivit o nouă complicaţie, legată direct de inconstanţa lui Faysal. Mai demult, la începutul lui martie, când pe Faysal îl apucase din nou nerăbdarea să atace Aqaba, un ofiţer britanic din Wejh se gândise să îl informeze şi pe Gilbert Clayton. Ca răspuns, Clayton trimisese o directivă strict secretă, care era adresată lui Lawrence şi doar altor doi ofiţeri britanici din Arabia. Acea directivă nu ajunsese la Wejh când Lawrence pornise spre tabăra lui Abdullah, însă se afla în corespondenţa care îl aştepta la întoarcere, în 14 aprilie.

„O înaintare spre Aqaba din partea lui Faysal”, scrisese Clayton, „nu este în prezent dezirabilă.”[422] Deşi susţinea că principala lui preocupare era ca Faysal să nu fie distras de la operaţiunile împotriva Căii Ferate Hejaz, în încheierea scrisorii Clayton lăsa să se înţeleagă adevăratul motiv. „Este discutabil dacă, în actualele circumstanţe, prezenţa unei forţe arabe la Aqaba ar fi dezirabilă, având în vedere că ar tulbura triburile, care e preferabil să fie lăsate în pace atâta vreme cât nu apare un moment mai propice.”

Atât din câte ajunsese el să îl cunoască pe Gilbert Clayton, strategul desăvârşit, cât şi din ceea ce reuşise să spicuiască pe coridoarele biroului de informaţii din Cairo, Lawrence a sesizat repede subtextul cuvintelor generalului. Avusese perfectă dreptate când îl avertizase pe Faysal în februarie – britanicii voiau Aqaba pentru ei –, însă pentru a realiza asta, nu voiau doar să îi izoleze pe arabi acolo, răpindu-le libertatea de mişcare; acum, nu-i mai voiau deloc pe arabi acolo. (De fapt, în curând Clayton avea să formuleze explicit acest lucru, într-o notă trimisă lui Reginald Wingate: „Ocuparea Aqabei de către trupele arabe ar putea conduce la revendicarea acelui loc de către arabi după aceea, or nu există absolut niciun dubiu că, după război, Aqaba nu va căpăta o importanţă considerabilă pentru planul viitor de apărare a Egiptului. Este, aşadar, esenţial ca Aqaba să rămână în mâinile britanicilor după război”.[423])

În 14 aprilie, Lawrence putea încerca să nege valabilitatea directivei lui Clayton din 8 martie în fel şi chip – bunăoară, susţinând că, după ce trecuseră deja cinci săptămâni, ordinul era acum depăşit; sau că nefăcând decât să indice ce era şi ce nu era „dezirabil” nu echivala cu un ordin explicit –, însă cu siguranţă cunoştea suficient de bine caracterul indirect specific limbajului militar britanic, încât să îşi dea seama că, a persevera acum cu planul său pentru Aqaba, ar fi o încălcare clară a dorinţelor şefului său ierarhic. Dar, pe de altă parte, Lawrence era omul care, doar cu două luni în urmă, îi dezvăluise lui Faysal detaliile unui pact diplomatic atât de secret, încât doar câţiva oameni din eşaloanele superioare ale guvernului britanic ştiau de existenţa lui.

La un moment dat în acea remarcabilă zi de 14 aprilie – şi foarte posibil atunci când cei trei erau singuri în cortul lui Faysal –, Lawrence le-a prezentat lui Faysal şi lui Auda propunerea lui pentru Aqaba. Promptitudinea şi înflăcărarea cu care Auda a acceptat propunerea era o confirmare a ceea ce Lawrence intuise din start la această căpetenie de trib. „După câteva clipe am ştiut”, scria el, „judecând după forţa şi francheţea acestui om, că ne vom atinge scopul. Venise aici la noi ca un cavaler rătăcitor, iritat de tergiversarea noastră în Wejh, nerăbdător doar să dobândească un merit pentru libertatea arabilor, în ţinuturile lui. Dacă faptele lui erau măcar pe jumătate cât dorinţa lui, cu siguranţă aveam toate şansele să reuşim.”[424]

În 18 aprilie 1917, exact după patru zile de la întoarcerea lui Lawrence în Wejh, un distrugător francez ieşea dintr-un port italian şi se îndrepta spre sud-est, în Mediterana. La bord, erau cei doi funcţionari guvernamentali din eşalonul mediu care, în urmă cu an, împărţiseră în secret viitorul Orient Mijlociu în sfere de control britanice şi, respectiv, franceze, dând numele lor acelui pact: Mark Sykes şi François Georges-Picot. Destinaţia lor era Alexandria, Egipt, iar misiunea lor era să pună ordine politică în situaţia militară ce se schimba rapid în regiune.

Sau, cel puţin, aşa păruseră să stea lucrurile când ideea voiajului lor fusese antamată în urmă cu câteva luni. În ciuda unui record în materie de stagnare pe toate fronturile de luptă de la începutul războiului, guvernul britanic şi guvernul francez deopotrivă nu se dezbăraseră de năravul de a se ciondăni pe prăzile victoriei, cu mult timp înainte ca victoria să fi fost repurtată. La începutul anului 1917, când generalul Archibald Murray îşi mobiliza forţele armate pentru marşul său în Palestina, certurile lor s-au îndreptat inevitabil spre Orientul Mijlociu.

Dornică să îşi apere revendicarea Siriei pentru imperiul francez, Franţa lansase o iniţiativă focalizată pe două axe. Prima viza adunarea puţinelor unităţi militare din regiune pentru a fi anexate armatei lui Murray. Când această propunere, prezentată sub forma unui act de solidaritate a

Antantei, a fost respinsă iniţial de britanici sub pretextul că planul lor operaţional era mult prea avansat pentru a mai permite integrarea lor, francezii ripostaseră furioşi, acuzându-i de trădare. Comandanţii britanici de pe front au fost nevoiţi să cedeze, dar nicidecum fericiţi. „Bineînţeles că e imposibil să refuzi să ai aceste trupe franceze”, i-a mărturisit adjunctul lui Murray, generalul Lynden-Bell, unui membru al Biroului Arab, la mijlocul lui martie, „dar poţi să-ţi imaginezi ce pacoste teribilă vor fi pentru noi.”[425]

Pe plan diplomatic, Parisul insistase, de asemenea, ca un ofiţer politic francez să însoţească armata lui Murray în timp ce înainta în Palestina, o nouă pacoste, bineînţeles, dar pe care Londra considera la fel de dificil să o respingă. Când în ianuarie Franţa anunţase că acest ofiţer politic urma să fie Georges-Picot, Marea Britanie a descoperit brusc că trebuia şi ea să aibă un ofiţer politic care să-l însoţească – şi cine putea fi mai potrivit, decât vechiul partener de negocieri al lui Picot, Mark Sykes?

Dar această nouă misiune îl plasa pe parlamentarul pentru Hull într-o poziţie destul de complicată. În timpul discuţiilor lui cu Picot, despre unde să traseze fiecare liniile pentru controlul zonelor din Orientul Mijlociu, Sykes nu simţise niciodată nevoia să îl informeze pe francez – şi pe niciun francez, de fapt –, în ce mod acele linii ar putea intra în conflict cu promisiunile deja făcut regelui Hussein. Şi nicăieri nu era mai flagrant acest conflict decât în Siria, un teritoriu pe care britanicii acum îl „vânduseră de două ori”, recunoscând independenţa lui în Corespondenţa McMahon-Hussein, recunoscând dominaţia Franţei asupra lui în Acordul Sykes-Picot.

Această problemă nu era stringentă, atâta vreme cât Picot rămânea în Franţa, armatele rebelilor lui Hussein rămâneau în Hejaz, iar turcii stăpâneau încă Siria, dar acum, cu marşul iminent al lui Murray în Palestina şi cu Sykes şi Picot hărăziţi să fie în alaiul lui, acele delicate ziduri de separare urmau să se sfărâme. Gândindu-se la călătoria lui în Egipt, Mark Sykes nu ar fi putut să se aştepte decât la neplăceri.

Dar pe urmă a găsit o soluţie foarte ingenioasă. Cum ar fi ca, în loc de regele Hussein, să-l prezinte pe Georges-

Picot unor exilaţi sirieni, care să nu ştie nimic de promisiunile făcute arabilor? În ignoranţa lor, aceşti sirieni ar putea fi recunoscători pentru orice firimituri de limitată autoguvernare pe care britanicii şi francezii ar fi dispuşi să li le arunce, iar această recunoştinţă ar putea la rândul ei să-i determine pe francezi să îşi reducă pretenţiile imperialiste. În 22 februarie, Sykes îi scrisese lui Reginald Wingate, înaltul comisar britanic în Egipt, cerându-i ajutorul pentru a organiza o asemenea delegaţie de exilaţi sirieni la Cairo, oameni cu care el şi Picot să poată discuta viitorul statut al patriei lor. Dacă va fi necesar să includă şi un delegat din Hejaz în comitet, Sykes sugera să fie „o persoană venerabilă şi docilă, care să nu vrea să călărească sau să facă prea multă mişcare”[426]. Cu o vervă remarcabilă, Sykes s-a gândit de asemenea să includă în scrisoare o serie de schiţe făcute la iuţeală pentru un nou steag al rebelilor. (În mod ciudat, poate că adevăratul talent al lui Mark Sykes era în proiectarea drapelelor. Regele Hussein avea să adopte până la urmă una dintre schiţele lui Sykes pentru stindardul său.)

Uimit de rugămintea cinică a lui Sykes, Wingate a trimis o telegramă la Foreign Office, subliniind că din moment ce regele Hussein era cel căruia Marea Britanie îi făcuse promisiunile, tot el trebuia să fie acela care să aleagă delegaţia cu care să se întâlnească Sykes şi Picot. Sykes a respins rapid ideea, sugerându-i lui Wingate că „nu pare necesar să i se dea impresia Regelui Hussein că viitorul Siriei urmează să fie luat în considerare *de novo* [din nou]”.[427] În orice caz, sugera Sykes, înaltul comisar făcea prea mult caz de toată situaţia. „Ce ne trebuie nouă de fapt sunt câţiva oameni de nădejde, reprezentanţi ai Partidului Naţional Arab, care să reprezinte punctul de vedere musulman sirian, să semneze manifeste şi să aprobe orice aranjamente locale de care poate fi nevoie.”

Ţinând seama de aceste tensiuni care se acumulau, Mark Sykes, simţindu-se cu musca pe căciulă, a răsuflat uşurat, pesemne, în momentul în care, exact când se făceau ultimele pregătiri pentru călătoria lui şi a lui Picot în Egipt, a venit vestea despre eşecul din 26 martie suferit de trupele lui Murray în Gaza. Cu siguranţă, următoarea

ofensivă a lui Murray avea să reuşească – era greu de imaginat că norocul absurd al turcilor ar fi putut să se prelungească prea mult în faţa puterii armatei britanice –, între timp, însă, întârzierea avea să-i lase răgaz lui Sykes să se strecoare prin complicatul câmp minat care îl aştepta la Cairo.

Acest câmp minat nu era limitat doar la chestiunea siriană. Pe parcursul ultimelor luni, Mark Sykes lucrase în tăcere la o altă stratagemă care, dacă totul mergea bine, putea să-i dejoace planurile partenerului lui de călătorie, François Georges-Picot.

Conform clauzelor originale ale Acordului Sykes-Picot, Palestina urma să fie separată de restul Siriei şi plasată sub o „administraţie internaţională" a celor trei principale state din Antanta: Marea Britanie, Franţa şi Rusia. La câteva luni după negocierea acestui aranjament la care participase nemijlocit, Sykes văzuse o posibilitate de a obţine mai mult. Mânuind cu abilitate sentimentele diferitelor categorii etnice şi politice din Palestina – şi, cu precădere, pe sioniştii evrei, cu neîncrederea lor profundă faţă de Franţa şi cu ura lor amară contra Rusiei ţariste –, Marea Britanie avea posibilitatea să îngroape definitiv ideea unei administraţii comune, sub pretextul nefuncţionalităţii ei, şi să plaseze Palestina sub un protectorat exclusiv britanic. Sykes fusese aspru admonestat când fluturase această idee în faţa conducerii de la Foreign Office în primăvara anului 1916 – ministrul de externe Grey îl instruise să îşi „şteargă" gândul din memorie[428] –, dar acum, după un an de atunci, ideea încolţise din nou în mintea productivă a lui Sykes.

Unul dintre motive era faptul că ministrul de externe Grey era acum un personaj de domeniul trecutului, fiind forţat să demisioneze împreună cu restul guvernului Asquith în decembrie 1916. Concentrat asupra „Vestului", regimul Asquith fusese întotdeauna circumspect faţă de orice maşinaţii diplomatice care ar fi putut inflama relaţiile cu francezii, veşnic susceptibili, însă acum, cu noua orientare spre „Est" a aminstraţiei lui David Lloyd George şi a lui Arthur Balfour, ministrul de externe în exerciţiu, aspectul acesta nu mai conta aşa de mult. Nerăbdător să obţină o victorie în război undeva – oriunde –, cabinetul

britanic pusese un accent şi mai puternic asupra operaţiunilor din Orient, iar dacă o reuşită acolo însemna să calce Franţa pe bătătură, costul părea minor.

Sykes mai beneficiase şi de o altă schimbare importantă în noul guvern. Un reproş principal împotriva administraţiei Asquith fusese lipsa unei direcţii constante şi clare în război, şi ca răspuns Lloyd George înfiinţase un aşa-numit Cabinet de Război, o conjuraţie formată din doar cinci demnitari importanţi, învestiţi cu puteri decisive în coordonarea majorităţii aspectelor legate de efortul militar britanic. Cu siguranţă, un indiciu al apetitului noii administraţii pentru soluţii creative fusese promovarea lui Mark Sykes în funcţia de secretar adjunct al Cabinetului de Război, cu sarcina de a se ocupa de treburile din Orientul Mijlociu.

La fel de cruciale fuseseră discuţiile lui Sykes cu Aaron Aaronsohn, în octombrie şi noiembrie. Ca urmare a acelor conversaţii şi entuziasmat din nou de posibilitatea de a folosi sionismul drept un vehicul probritanic în Palestina, Sykes avusese o serie de întâlniri, în secret, cu diverşi lideri sionişti britanici, la începutul anului 1917. Aceste discuţii culminaseră cu o consfătuire extraordinară cu un grup de „gentlemeni evrei” britanici influenţi, într-o casă din Londra, în dimineaţa de 7 februarie 1917; ceea ce a făcut ca această întrunire să fie cu adevărat extraordinară a fost anunţul rostit de Sykes în deschidere, prin care le comunica interlocutorilor săi că venise acolo fără ca Ministerul de Externe sau Cabinetul de Război să ştie acest lucru, şi de aceea discuţiile lor trebuiau să rămână secrete.[429] Printre cei opt bărbaţi care au participat la şedinţă au fost lordul Walter Rothschild, fostul ministru de interne Herbert Samuel şi o persoană care, în curând, avea să capete un rol foarte important în planurile lui Sykes pentru Palestina, viitorul preşedinte al Federaţiei Sioniste Engleze, Chaim Weizmann.

Emigrant evreu din Rusia ţaristă, Weizmann avea patruzeci şi trei de ani, era dinamic şi purta barbişon; fost lector de chimie la Universitatea din Manchester, pe parcursul deceniului precedent se profilase drept una dintre cele mai elocvente şi persuasive voci ale sionismului

britanic. Personalitate proeminentă în cadrul conferinţelor sioniste internaţionale, Weizmann era preocupat totodată să transforme retorica în fapte. În 1908, contribuise la înfiinţarea Companiei pentru dezvoltare rurală în Palestina, care avea mandatul de a cumpăra pământ agricol în Palestina destinat coloniilor de evrei. Pentru autorităţile britanice, deosebit de importantă era activitatea de chimist a lui Weizmann. La scurt timp după întâlnirea cu Sykes, Weizmann elaborase un proces revoluţionar pentru a crea acetonă sintetică, o componentă-cheie în producerea explozivelor, şi, punând această descoperire la dispoziţia industriei de muniţii din Marea Britanie, se bucura acum de o mare recunoştinţă din partea guvernului. (Negreşit, odată cu asta se anulase şi orice eventuală învinuire care i s-ar fi putut aduce ca frate mai mare al Minnei Weizmann, fosta amantă a lui Curt Prüfer, care fusese arestată ca spioană germană în Egipt, în 1915.) Ca un fapt divers, în perioada când a predat la Manchester, Weizmann câştigase simpatia parlamentarului local pentru cauza sionistă; acel parlamentar era Arthur Balfour, noul ministru de externe britanic.

La acea întrunire din 7 februarie, liderii evrei britanici declaraseră cu emfază exact ceea ce Mark Sykes spera să audă de la ei: şi anume, că pur şi simplu era exclus ca mişcarea sionistă internaţională, în general, şi coloniştii sionişti din Palestina, în particular, să accepte o administraţie în comun a statelor Antantei în Palestina. Dimpotrivă, toţi cereau controlul exclusiv al Marii Britanii în regiune, sau, cum s-a exprimat unul dintre participanţi, „un stat evreiesc în Palestina sub Coroana Britanică”.[430] Ca răspuns, Sykes a anunţat că era pregătit să prezinte Cabinetului de Război punctul de vedere sionist. Le-a sugerat, de asemenea, demnitarilor care participau la întrunire, să înceapă să facă lobby pe lângă coreligionarii lor din alte părţi, în favoarea acelui ţel, oferindu-se chiar „să [le] pună la dispoziţie telegrafele de la Cabinetul de Război, astfel încât să poată comunica în secret cu fruntaşi sionişti din Paris, Petrograd, Roma şi Washington D.C.”[431]

În acelaşi timp, politicianul din Hull nu se putea dezbăra complet de optimismul său nonşalant şi enunţurile

disimulatoare. În ceea ce privea susceptibilităţile arabilor, a opinat Sykes la întâlnirea din 7 februarie, el nu vedea nicio obiecţie din partea lor la o intensificare a colonizării evreilor în Palestina – o afirmaţie interesantă, ţinând seama că, nici la acea dată măcar, arabii nu ştiau că puterile Antantei ar fi avut vreo intenţie, de fapt, în privinţa Palestinei. (În mod evident, Sykes nu ar fi avut de unde să ştie că, exact atunci, Lawrence îi povestea lui Faysal despre Acordul Sykes-Picot.) Începând, pesemne, să aibă unele suspiciuni când Sykes a sondat opinia interlocutorilor lui despre o administraţie în comun a Palestinei, lordul Rothschild îl întrebase atunci, fără înconjur, ce promisiuni li se făcuseră francezilor în regiune. La care, Sykes a dat uluitorul răspuns că „francezii nu au niciun fel de poziţie specială în Palestina şi nu au dreptul la nimic de-acolo”.[432] Acestea erau încă două afirmaţii eronate – prima, poate un exerciţiu de reverie nostalgică, a doua – o minciună crasă –, pe lângă toate celelalte enunţuri de acest fel pe care Mark Sykes le făcuse în ultimele luni, un eşafodaj tot mai mare de adevăruri parţiale şi uneltiri contradictorii, încât până şi el avea cât de curând să nu mai poată să le ţină socoteala.

Între timp, avea inteligenţa necesară să îşi dea seama că totul era foarte instabil, că un eveniment apărut inopinat sau o nouă conjunctură intervenită pe teren ar putea răsturna iarăşi totul, punând sub semnul întrebării unele dintre combinaţiile lui şi dând naştere unor noi oportunităţi de a-şi atinge scopurile – indiferent cât de variabile puteau fi acele scopuri. În plus, pornind în aprilie spre Egipt, Sykes urma să se reîntâlnească acolo cu un om care înţelegea nevoia unor acţiuni îndrăzneţe: Aaron Aaronsohn.

Agronomul din Athlit era un sionist de o cu totul altă factură decât cei cu care Sykes uneltise pe furiş la Londra. Oamenii aceia erau sobri şi precauţi, cu maniere elegante, pe când Aaronsohn era repezit şi impulsiv, un individ înăsprit de trăirea aievea a „visului” sionist în Palestina. În comparaţie cu unii dintre acei confraţi londonezi, Aaronsohn avea, de asemenea, o viziune mult mai grandioasă despre ceea ce trebuia să se întâmple în Palestina: nu doar o amplă prezenţă a evreilor sub protecţia britanicilor, ci până la urmă un stat al evreilor, care să se

întindă de la ţărmul Mediteranei până la est de Iordan şi aproape până la porţile Damascului. Aaron Aaronsohn era un radical, dar, aşa cum Mark Sykes ştia prea bine, adesea temperamentele radicale erau cele care catalizau schimbarea.

Ceea ce nu ar fi putut ghici în acel moment era că el şi Aaronsohn urmau să primească un dar generos de la cineva aflat de cealaltă parte a câmpului de luptă: Djemal Paşa.

Din toate timpurile, spre agasarea comandanţilor militari preocupaţi de tehnicile defensive, civilii au o tendinţă de a sta cuminţi în casele lor până în ultimul moment, când forţele cotropitorilor ajung să se ivească la orizont. Atunci când săgeţile sau gloanţele sau rachetele încep să şuiere, aceşti civili îşi adună familiile şi cât mai multe dintre lucrurile lor, dacă timpul le permite, după care pleacă pe drumuri cu orice mijloc de transport au la îndemână. În mod previzibil, cel mai uzual rezultat al acestui exod pripit este un grav ambuteiaj – şi adesea o completă paralizie – pe toate căile care pornesc de la câmpul de luptă, făcând extrem de dificilă aducerea de întăriri pentru forţele angajate în operaţiunea defensivă. Pentru a preîntâmpina acest inconvenient, armatele au constrâns îndeobşte populaţia civilă să părăsească zona posibilă de luptă cu mult timp înainte – şi, la nevoie, împingând-o cu baioneta de la spate. Din cauza încremenirii de pe liniile de luptă, asemenea evacuări forţate fuseseră arareori necesare pe frontul de vest în primii doi ani şi jumătate ai Primului Război Mondial, însă fuseseră o manevră uzuală în est, şi cu precădere pe frontul otoman.

Era o metodă care le convenea otomanilor, din motive care depăşeau simplul expedient militar. De nenumărate ori de-a lungul secolelor, sultanii din Constantinopol, conştienţi atât de slăbiciunea armatei lor, cât şi de natura poliglotă a imperiului lor, adoptaseră un fel de tactică a pământului pârjolit în faţa unui pericol din exterior, dezrădăcinând populaţii întregi care ar fi putut, tacit sau făţiş, să colaboreze cu cotropitorii. Când timpul permitea, luau din calea cotropitorilor vitele, utilajele agricole şi hambarele cu provizii, aproape tot ceea ce ar fi putut

deveni mijloace de subzistenţă pentru inamic, iar lucrurile, pe care nu mai puteau să le ia, le ardeau, le zdrobeau sau le otrăveau.

În ciuda tuturor ideilor lor reformiste în alte domenii, Junii Turci nu consideraseră necesar să reexamineze această tradiţie când au venit la putere în 1908; sau, mai plauzibil, pur şi simplu fuseseră copleşiţi de ritmul evenimentelor. În timpul Războaielor Balcanice din 1912–1913, întregi populaţii civile au fost expulzate cu forţa de majoritatea armatelor combatante, nu neapărat fiindcă aşa era mai convenabil din punct de vedere militar, ci aplicând o politică de conjunctură, care peste un secol avea să devină cunoscută drept epurare etnică. Această imensă tragedie umană, chiar dacă în mare parte uitată – sute de mii de turci, bulgari, macedoneni şi greci au fost alungaţi definitiv de pe meleagurile lor ancestrale –, a constituit precedentul pentru mult mai brutala şi criminala expulzare a populaţiei armene din Anatolia în primăvara anului 1915. În ciuda acestui sinistru exemplu recent şi a propriilor sale eforturi de a-l atenua, când Djemal Paşa a constatat că fieful lui sirian era ameninţat la începutul anului 1917, tot spre politica de expulzare s-a îndreptat şi el.

La început, nu a existat nimic controversabil în privinţa acestei măsuri. La sfârşitul lui februarie, când invadatorii britanici s-au adunat la sud de Gaza şi era clar că urmau să atace, Djemal Paşa ordonase evacuarea populaţiei acestui oraş, probabil vreo douăzeci de mii de civili în total. Era o dispoziţie pentru care guvernatorul Siriei avea toate motivele să se felicite; când s-a declanşat atacul britanicilor la sfârşitul lui martie, drumurile libere, la nord şi la est de Gaza, le permiseseră turcilor să aducă urgent întăriri şi să câştige lupta.

După acea victorie, Djemal şi comandanţii militari germani din anturajul lui au studiat harta întregii regiuni sudice a Palestinei; în mod cert, britanicii aveau să încerce din nou, dar la fel de cert era şi că vor fi atât de abili, încât să nu atace de două ori prin acelaşi loc. Încercând să anticipeze cam pe unde s-ar putea produce noua ofensivă, Djemal s-a concentrat asupra oraşului de coastă Jaffa, situat la circa şaizeci de kilometri spre nord.

Pe tot parcursul lunii martie, diverse zvonuri care ajungeau în cartierul general al lui Djemal susţineau că era posibil ca britanicii să ocolească tranşeele turceşti din Gaza, făcând o debarcare amfibie la nord. Jaffa era propice pentru o asemenea operaţiune, atât graţie plajelor netede şi a mării liniştite, care ofereau un loc ideal pentru o debarcare, cât şi din cauza populaţiei amestecate a oraşului: dintre cei patruzeci de mii de locuitori, circa zece mii erau evrei şi, poate, vreo patru mii creştini, minorităţi care începeau să fie din ce în ce mai nemulţumite de cârmuirea otomană. Deşi aceste temeri iniţiale fuseseră eliminate prin asaltul frontal britanic care eşuase în Gaza în 26 martie, au reapărut năvalnic după aceea, astfel încât, în 28 martie, Djemal a ordonat evacuarea oraşului Jaffa. După ce iniţial le-a dat locuitorilor mai puţin de o săptămână pentru a-şi organiza plecarea, Djemal a cedat la obiecţiile aduse de liderii comunităţilor evreieşti – Paştele, una dintre cele mai sfinte sărbători la evrei, urma să înceapă – şi a prelungit termenul-limită cu încă opt zile.[433]

În ciuda tendinţei guvernului otoman spre proclamaţii senine în asemenea momente – de obicei, se vorbea mult despre trenuri suplimentare pentru a-i transporta pe dezrădăcinaţi în afara zonelor periculoase, despre locuri de cazare temporare, foarte plăcute, care erau pregătite pentru a asigura confortul refugiaţilor –, aceste evacuări erau invariabil mizerabile şi haotice. Pentru infractori, ofereau prilejul de a jefui locuinţele vecinilor plecaţi, sau de a ataca pe drum pribegii epuizaţi şi încărcaţi de bagaje. Dată fiind corupţia endemică la toate nivelurile guvernământului otoman, se ţinea seama de pile şi favoruri; cei blagosloviţi cu relaţii adecvate sau cu fonduri pentru a mitui oficialităţile adecvate erau lăsaţi să rămână pe loc sau erau mutaţi doar la periferia oraşului, în timp ce alţii erau mânaţi zile sau chiar săptămâni întregi tot mai departe de casele lor. Poate, inevitabil, aceste abuzuri aveau tendinţa să fie mai intense într-un oraş „mixt” cum era Jaffa, o ocazie pentru animozităţile religioase şi etnice, care întotdeauna mocneau în societatea otomană, să izbucnească în plin.

Cu toate acestea, iniţial nu a existat nimic în cazul evacuării oraşului Jaffa care să sugereze că ar putea fi mai mult decât una dintre acele uitate note de subsol ale războiului, un nou motiv de suferinţă pentru o populaţie civilă care ajunsese de mult să se resemneze în faţa durerii. Dar când emisese acel decret, Djemal Paşa, fără să ştie, pusese în mişcare una dintre cele mai însemnate campanii de dezinformare din Primul Război Mondial. Prima verigă în acel lanţ de evenimente s-a petrecut în noaptea de 17 aprilie, când o femeie de douăzeci şi şapte de ani a fost ajutată să se urce la bordul unei nave britanice de recunoaştere, care patrula în largul coastei Palestinei.

A fost o revedere înduioşătoare. Aaron Aaronsohn nu o mai văzuse pe surioara lui Sarah de aproape un an, dar acum tânăra ajunsese la Port Said, palidă şi slăbită, însă în viaţă. Venise la bordul navei *Managem*, de la Athlit. Conducând-o în grabă în camera lui de la hotelul Continental din Cairo, Aaronsohn a chemat un medic, care a pus diagnosticul de anemie şi i-a prescris pastile cu fier. În ciuda stării ei de epuizare, Aaronsohn s-a apucat apoi să o descoasă pe sora lui, dornic să afle noutăţi din Palestina.

A spune despre Sarah Aaronsohn că era un spirit independent ar fi o flagrantă subestimare a personalităţii ei. Crescând în Zichron Yaakov, tânăra îi scandalizase pe locuitorii mai conservatori ai coloniei prin ambiţia ei de a face călărie şi de a participa, alături de bărbaţi, la partidele de vânătoare pe dealurile din împrejurimi. Asemenea fraţilor ei, era foarte şcolită, călătorise – în cazul ei, prin Europa Centrală – şi afişa o sofisticare mondenă, atipică pentru o tânără ajunsă la majorat în coloniile evreieşti care făceau eforturi să supravieţuiască în Palestina. Chiar dacă se conformase tradiţiei, măritându-se repede după logodna surorii ei mai mici Rivka cu Absalom Feinberg – se considera aproape scandalos pentru o soră mai mare să nu se mărite ea prima –, fusese suficient de modernă, încât să rupă mariajul ei nefericit, în Constantinopol, fără să se mai uite înapoi.[434]

Poate cel mai şocant pentru o femeie la începutul anilor 1900, Sarah Aaronsohn nu făcuse nicio tentativă de

a-şi ascunde inteligenţa sau talentul înnăscut de a conduce. Deşi aceste trăsături stârneau resentimentele în unele cazuri, mulţi totuşi erau de-a dreptul înamoraţi de ea, iar de-a lungul anilor, sora lui Aaronsohn, o tânără atrăgătoare, adunase în jurul ei un alai de pretendenţi înfocaţi. Nu se sfia să profite de farmecul pe care îl exercita pentru scopurile ei mai înalte. La moartea lui Absalom Feinberg în deşertul din Sinai în ianuarie 1917, Sarah preluase conducerea reţelei de spioni NILI în Palestina, iar printre agenţii operativi răspândiţi pe cuprinsul regiunii, o reţea care, graţie contribuţiei ei, ajunsese la aproape douăzeci de oameni, erau şi câţiva bărbaţi vizibil îndrăgostiţi de ea.

Lăsând deoparte acest aspect, Sarah Aaronsohn părea făcută pentru rolul periculos în care o împinseseră împrejurările şi, judecând după rezultate, putea să îl joace cu mai multă competenţă decât ar fi putut să dea dovadă oricare dintre liderii originali ai NILI – fratele ei temperamental sau impetuosul Feinberg. Ca femeie, era cumva exonerată de suspiciunile care îi vizau automat pe evreii occidentalizaţi, în ochii autorităţilor otomane, şi se folosise de această „imunitate” pentru a întreprinde ample incursiuni de recunoaştere prin regiunile rurale, ca o „doamnă la plimbare”, cum ar fi spus, dacă ar fi oprit-o vreodată cineva. După ce fusese stabilit contactul cu britanicii, Sarah a făcut din Athlit postul ei de comandă, sortând crâmpeiele de informaţii sosite din toată Palestina şi având grijă să fie organizate în timp util, pentru următoarea dată când trebuiau să fie predate navei de recunoaştere. O dovadă a intransigenţei ei a fost capacitatea de a ascunde faţă de restul reţelei NILI moartea lui Absalom Feinberg, omul cu care ea împărtăşise o iubire castă.[435] Astfel, pentru a menţine moralul organizaţiei, Sarah a susţinut ficţiunea plăsmuită de fratele ei în Cairo, potrivit căreia Feinberg plecase în Europa, ca să se pregătească să fie pilot pentru Antanta.

Acum, la mijlocul lui aprilie 1917, Sarah Aaronsohn venise în Egipt cu informaţii îngrijorătoare. În urmă cu trei săptămâni, i-a povestit ea fratelui ei, Djemal Paşa poruncise evacuarea oraşului Jaffa. Deşi acest decret viza întreaga populaţie a oraşului, nici nu a fost de mirare că povara

căzuse mai greu asupra locuitorilor evrei; existând prea puţine mijloace de transport, aceştia au fost nevoiţi să-şi lase în urmă majoritatea bunurilor, îndurând în acelaşi timp maltratări şi tâlhării din partea vecinilor musulmani plini de ranchiună. Potrivit lui Sarah, cel puţin doi bărbaţi evrei fuseseră linşaţi la marginea oraşului Jaffa.[436]

Pentru Aaron Aaronsohn veştile erau profund alarmante. Cunoscând prea bine soarta armenilor, expulzările din Jaffa sugerau că acum era posibil ca o nenorocire asemănătoare să se abată şi asupra evreilor. Imediat, Aaronson s-a pregătit să îi alerteze pe asociaţii lui din serviciile secrete britanice, informându-i despre posibila criză umanitară care se profila în sudul Palestinei.

Dar nici că şi-ar fi putut alege un moment mai nepotrivit. Exact în ziua sosirii lui Sarah Aaronsohn la Cairo, 19 aprilie, Archibald Murray pornise ofensiva armată contra tranşeelor turceşti din Gaza, pentru a doua oară. Dovedind că Djemal Paşa se înşelase, Murray a ales să atace exact pe acelaşi teren ca în primul asalt, deşi optând pentru o tactică şi mai lipsită de artificii: un asalt frontal de infanterie asupra poziţiilor inamicului. Singurele rafinamente britanice faţă de prima bătălie din Gaza au fost folosirea tancurilor şi a gazelor otrăvitoare împotriva duşmanului, dar nici măcar acestea nu au putut schimba deznodământul; cu şase mii de pierderi de vieţi omeneşti, în faţa turcilor mult mai puţini la număr, dar victorioşi, înfrângerea britanicilor a fost incontestabil dezastruoasă.

Puţini oameni au fost, probabil, mai uluiţi decât Aaron Aaronsohn. Încă din 12 martie, înainte de prima ofensivă armată a lui Murray, strategii britanici îl consultaseră, ţinând seama de cunoştinţele lui vaste despre topografia sudului Palestinei. Agronomul fusese stupefiat când britanicii au propus ca principalul atac să se desfăşoare pe o suprafaţă de teren situat la sud de oraşul Wadi Ghazzal, o fâşie de teren plat întrerupt de pâraie şerpuite, care apoi se transforma într-o reţea de ţarcuri pentru animale, împrejmuite cu garduri de cactuşi aproape impenetrabile. „Am spus că terenul mi se pare foarte mult în dezavantajul nostru”, scrisese Aaronsohn la acea vreme, „oferind mari şanse franctirorilor turci. Sunt numeroase ueduri acolo şi

greu de traversat.”[437] În ciuda acestei admonestaţii, în ambele asalturi din Gaza britanicii se îndreptaseră spre pâraiele şi gardurile de cactuşi de la Wadi Ghazzal ca nişte porumbei voiajori venind spre casă.

În situaţia în care ultimul dezastru din Gaza captase toată atenţia britanicilor din Cairo, lui Aaronsohn i-a fost imposibil să găsească un interlocutor pentru problemele ce planau acum asupra populaţiei evreieşti din Jaffa. Pe toată durata săptămânii următoare, savantul a încercat cu disperare să discute aproape cu toţi funcţionarii britanici pe care îi cunoştea, dar nu a obţinut nimic. Apoi, norocul i-a surâs brusc, în 27 aprilie, când a reuşit, în fine, să obţină o întrevedere cu Mark Sykes.

De cinci zile, de când sosiseră în Cairo, Sykes şi Picot îşi petrecuseră cea mai mare parte din timp discutând cu „delegaţia” de exilaţi sirieni, pe care Sykes îi selectase în prealabil pentru a reprezenta interesele arabilor în regiune. Deşi veştile sumbre venite din Gaza atenuaseră mult din caracterul urgent al acestor consultări, după câteva zile de tratative, Sykes avea convingerea că reuşise să creeze o punte peste prăpastia imensă dintre planurile imperiale ale Franţei în Siria şi angajamentele Marii Britanii privind o independenţă a Siriei. De mare ajutor în remedierea acestei discrepanţe a fost faptul că cei trei delegaţi sirieni nici nu aveau habar de existenţa ei.

„Principala dificultate”, explica Sykes într-o telegramă adresată directorului serviciului de informaţii al armatei, cu sediul la Londra, „a fost ca, fără să le arătăm delegaţilor vreo hartă sau să le spunem că ar exista un acord real cu detalii geografice stabilite deja, să îi manipulăm să întrebe ei ce eram dispuşi, de fapt, să le oferim noi.”[438]

Odată ce, cel puţin temporar, „chestiunea siriană” începuse să se rezolve frumos de la sine, Sykes a putut să-şi facă timp şi pentru alte lucruri. Prioritară pe lista lui era o întâlnire cu Aaron Aaronsohn, care de mai multe zile îi tot ceruse insistent o întrevedere. Întâlnirea lor a avut loc într-o sală de conferinţe de la hotelul Savoy, în dimineaţa de 27 aprilie.

„În sfârşit!”, scria Aaronsohn în jurnalul lui. „Imediat, am abordat o serie de probleme particulare. El mi-a spus

că, întrucât discuta acum cu un patriot evreu, va avea încredere să-mi împărtăşească chestiuni foarte secrete, unele dintre ele nefiind cunoscute nici măcar de Ministerul de Externe.”

Sykes i-a povestit despre întâlnirea lui clandestină cu liderii sionişti britanici într-o casă londoneză, în 7 februarie, iar apoi i-a prezentat o nouă formulă de pace în Orientul Mijlociu, concepută recent de el şi care presupunea o mare alianţă între evrei, arabi şi ce mai rămânea din armeni. Cu o asemenea alianţă, explica Sykes încrezător, arabii ar deveni maniabili – trebuiau să înţeleagă că fără evrei şi fără sprijinul britanicilor, tentativa lor de a dobândi independenţa ar eşua –, dar ar căpăta şi tăria necesară de a-i sfida pe francezi. În acelaşi timp, un asemenea pact le-ar închide gura italienilor hrăpăreţi, i-ar marginaliza pe ruşi, ar crea un stat tampon, probritanic, pentru a proteja Egiptul şi India, aducând totodată o susţinere de faţadă pretenţiilor anticoloniale ale celui mai nou aliat al Marii Britanii, Statele Unite. Nu se ştie cum a reacţionat Aaronsohn la această ameţitoare elucubraţie, concepută cu o precizie milimetrică – complexitatea eşafodajului nu era întrecută decât de absurditatea lui. Pesemne, pur şi simplu, o fi ascultat respectuos, în tăcere; în fond, avea şi el chestiuni presante pe care voia să i le prezinte lui Mark Sykes.

Dacă alţi oficiali britanici, prinşi cu alte probleme, nu dăduseră atenţie situaţiei disperate în care se afla populaţia evreiască din Jaffa, nu la fel s-a întâmplat în cazul noului secretar adjunct al Cabinetului de Război. Se pare că Sykes a sesizat imediat efectul propagandistic excepţional pe care veştile aduse de Aaronsohn îl puteau avea asupra acelei părţi a evreimii internaţionale care nu aderase încă la cauza sionistă susţinută de britanici. L-a trimis rapid pe Aaronsohn să elaboreze un memoriu asupra situaţiei din Jaffa şi a stabilit o nouă întâlnire pentru a doua zi dimineaţă.[439]

Când scrisese despre situaţia grea a armenilor, în urmă cu cinci luni, Aaronsohn fusese nevoit să îl prezinte într-o lumină favorabilă pe Djemal Paşa, subliniind că, în ciuda defectelor de caracter şi a greşelilor lui ca administrator, guvernatorul Siriei încercase cu fermitate să pună capăt

masacrării armenilor şi să uşureze suferinţele supravieţuitorilor.[440] De asemenea, la vremea respectivă, agronomul beneficiase de pe urma firii schimbătoare şi ciudat de curtenitoare a lui Djemal, obţinând de la el atât eliberarea lui Absalom Feinberg, după ce fusese arestat ca prezumtiv spion, dar şi modificarea unor serii de decrete nocive pentru coloniştii evrei. Totuşi, când s-a aşezat să-şi scrie prezentarea pentru Mark Sykes, în după-amiaza de 27 aprilie, Aaronsohn a considerat că avea o ocazie de aur să promoveze cauza sionistă, iar pentru a exploata din plin această ocazie era nevoie să îşi ia unele „licenţe de creaţie”. Prima victimă a acelei creativităţi avea să fie Djemal Paşa.

Reîntâlnindu-se cu Mark Sykes la nouă şi un sfert în dimineaţa următoare, Aaronsohn i-a înmânat memoriul lui despre Jaffa. Imediat, Sykes a trimis o telegramă strict secretă la Ministerul de Externe, cerându-le să îl contacteze pe Chaim Weizmann la Federaţia Sionistă Engleză şi să îi predea următorul mesaj: „Aaron Aaronsohn mi-a cerut să vă informez că Telaviv [enclava evreiască din Jaffa] a fost devastat. 10000 de evrei palestinieni sunt acum fără casă sau hrană. Întreaga yeshuv [comunitate] este ameninţată cu distrugerea. Jemal [Paşa] a declarat public că politica faţă de armeni va fi acum aplicată evreilor. Rog informaţi centrele [evreieşti], fără a pomeni numele lui Aaron Aaronsohn sau sursa de informaţii”.[441]

Apelul a fost preluat cu promptitudine de *Jewish Chronicle,* cel mai important ziar sionist din Marea Britanie. În 4 mai, cititorii erau informaţi într-un articol publicat cu subtitlurile „Grave relatări – Ultraje cumplite – Ameninţarea unui masacru general”: „Cu profundă mâhnire şi îngrijorare, *Jewish Chronicle* a aflat, dintr-o sursă absolut sigură, informaţii foarte grave despre evreii din Palestina… Tel Aviv, acest splendid «oraş cu grădini» din Jaffa, a fost devastat şi a ajuns un morman de ruine, în timp ce alte distrugeri similare nejustificate au avut loc, după toate probabilităţile, şi în alte părţi din Palestina, populate de evrei”.[442]

Preluând ficţiunea despre declaraţiile făcute de guvernatorul Siriei, *Chronicle* continua: „Dar există riscul

unor măsuri şi mai grave. Căci guvernatorul turc, Djemal Paşa, şi-a anunţat intenţia autorităţilor [*sic*] de a extermina necruţător populaţia evreiască din Palestina, afirmând public că politica de masacre, folosită în cazul armenilor, va fi aplicată acum evreilor. Dacă această sinistră şi revoltătoare ameninţare va fi pusă în practică, va însemna nu numai că mii de evrei... vor fi măcelăriţi cu sânge rece, ci şi că întreaga muncă de recolonizare a Palestinei va fi fost complet anihilată”.

În următoarele zile, veştile sumbre venite din Palestina s-au răspândit prin comunităţile de evrei din Marea Britanie, Statele Unite şi Europa, declanşând apeluri disperate adresate guvernelor ţărilor respective de a acţiona în consecinţă.[443] În cazul conducerii Ministerului de Externe britanic totuşi, nu era deloc clar ce s-ar fi putut face.[444] „Regret”, comenta un diplomat important în aceeaşi zi când a apărut articolul în *Chronicle*, „că în ceea ce ne priveşte niciun fel de acţiune nu pare fezabilă în vreun fel.”

Dar cel puţin unul dintre funcţionarii guvernamentali britanici a văzut în relatarea despre Jaffa o şansă de a propulsa problema la un nivel complet nou, nelimitându-se doar la influenţarea opiniei evreilor din toată lumea, ci trecând la presiuni directe asupra propriului guvern. Este vorba despre William Ormsby-Gore, parlamentarul conservator, care fusese atât de impresionat de Aaron Aaronsohn când îl întâlnise la Cairo, în Biroul Arab; în mai 1917, Ormsby-Gore se întorsese la Londra şi lucra împreună cu Mark Sykes în departamentul pentru Orientul Mijlociu din cadrul Cabinetului de Război. Sykes, care plecase pentru scurt timp din Cairo, într-o vizită în Arabia, în 30 aprilie, fiind de aceea mai greu de contactat, a găsit telegrama de la Ormsby-Gore, când a revenit în Egipt, în 9 mai.

„Cred că e cazul să folosim pogromurile în Palestina ca propagandă”, scria Ormsby-Gore. „Orice poveşti picante despre atrocităţi ar fi primite cu entuziasm de oamenii care se ocupă de propagandă aici, iar Aaron Aaronsohn ar putea trimite nişte articole macabre la ziarele evreieşti.”[445]

Sykes nu a primit nicio obiecţie de la Aaronsohn. Cei doi au avut o nouă lungă întâlnire în 11 mai, la care, relata

savantul, au „discutat despre evreii americani şi despre propaganda pe care am putea să o facem acolo [*sic*] acum în recrutarea pentru frontul din Palestina. Sir Mark s-a oferit să expedieze mai departe orice telegrame sau scrisori pe care aş vrea să le trimit”.

Conştient, probabil, că era renumit pentru tendinţa de a exagera lucrurile, Sykes a avut înţelepciunea de a trimite mai departe noul raport extins, întocmit de Aaronsohn, dar sub semnătura înaltului comisar Reginald Wingate. „În timpul Paştelui evreiesc”, relata telegrama trimisă de Wingate la Londra în aceeaşi zi, „întreaga populaţie de evrei din Jaffa a fost expulzată spre nord. Locuinţe, proprietăţi devastate, populaţia pribeagă jefuită cu consimţământul autorităţilor turce. Evreii care s-au împotrivit au fost prădaţi, spânzuraţi. Mii de evrei rătăcesc neputincioşi pe drumuri, murind de foame.”[446] Şi acum apăruse o nouă agravare a situaţiei, o extindere a evacuărilor şi în cazul populaţiei evreieşti mult mai numeroase din Ierusalim. „Evrei tineri din Ierusalim sunt deportaţi în masă, către nord, destinaţie necunoscută. Evacuarea forţată a coloniei [de evrei din Ierusalim] este iminentă.”

Sub semnătura lui Wingate, această depeşă nu a fost difuzată doar printre membrii conducerii Ministerului de Externe, ci a ajuns pe biroul regelui, al premierului şi la întregul Cabinet de Război. În acelaşi timp, Aaronsohn i-a dat lui Sykes o listă cu aproximativ cincizeci de lideri sionişti din toată lumea, care trebuiau să fie imediat înştiinţaţi. Acum povestea despre Jaffa a atins cotele senzaţionalului, aşa cum era conceput în anul 1917. „Cruzimi asupra evreilor deportaţi din Jaffa”, titra vehement *New York Times,* „Djemal Paşa vinovat”[447], în timp ce guvernul american, abia de curând cooptat în efortul de război, s-a alăturat unui cor internaţional, denunţând această ultimă faptă revoltătoare săvârşită de regimul de la Constantinopol. Nicăieri nu a fost acest cor mai răsunător decât în Marea Britanie.

Turcii şi aliaţii lor germani ar putea fi iertaţi pentru lentoarea reacţiei lor la aceste învinuiri nimicitoare; în fond, evacuarea Jaffei se produsese la începutul lui aprilie, iar

acum era mijlocul lunii mai. După ce iniţial nu a socotit de demnitatea lui să dea un răspuns la acele condamnări, Djemal Paşa a negat categoric acuzaţiile, subliniind că întreaga populaţie din Jaffa fusese evacuată, nu doar evreii, şi că acea operaţiune – neplăcută, desigur, pentru cei direct afectaţi – fusese efectuată în mod ordonat şi paşnic; de fapt, guvernatorul acordase populaţiei evreieşti din Jaffa avantaje speciale, care le fuseseră refuzate celorlalţi.[448] Cât despre afirmaţiile că evreii ar fi „deportaţi” din Ierusalim, guvernatorul Siriei riposta că nu avuseseră loc niciun fel de evacuări acolo. Aceste declaraţii au fost confirmate de regimul de la Constantinopol şi, respectiv, Berlin, ba chiar şi de către un număr de lideri evrei din Palestina, inclusiv şef-rabinul din Ierusalim.[449]

Dar era un pic prea târziu. În ochii opiniei publice internaţionale, „pogromul” din Jaffa era deja un fapt cert, cea mai recentă atrocitate comisă de Puterile Centrale, după „siluirea Belgiei” şi masacrarea armenilor. De asemenea, în felul acesta sioniştii şi aliaţii lor din guvernul britanic ştiau că li se înmânase o unealtă extraordinară. Intervenind atât de curând după căderea odiosului ţar şi după intrarea Statelor Unite în război, povestea din Jaffa a contribuit la accelerarea unei mutări tectonice care avea loc în rândurile evreimii internaţionale, convingerea din ce în ce mai fermă că viitorul lor depindea de plasarea lor alături de Antanta.

Un prim efect imediat a fost susţinerea adusă argumentului sioniştilor mai radicali care afirmau că orice aranjament sau compromis cu Turcia nu mai era posibil. La începutul lui iunie, când povestea din Jaffa făcea ravagii, Aaron Aaronsohn a compus câteva telegrame adresate unora dintre cei mai însemnaţi fruntaşi ai comunităţii evreilor americani, oameni care continuau să fie circumspecţi în privinţa adoptării necondiţionate a cauzei sioniste şi care, în unele cazuri, încă îşi mai imaginau că pentru viitorul coloniilor de evrei din Palestina cârmuirea otomană era mai profitabilă. Pentru a conferi mai mult autoritate mesajului lui Aaronsohn – printre destinatari era un judecător în exerciţiu al Curţii Supreme, Louis Brandeis, precum şi un viitor judecător al aceleiaşi instanţe, Felix

Frankfurter –, Mark Sykes a aranjat ca depeşele să fie direcţionate prin Ambasada Marii Britanii de la Washington, de unde să fie trimise mai departe.[450] Edificator, în acest sens, era mesajul primit de judecătorul Mayer Sulzberger din Philadelphia:

„Atrocităţi comise de turci asupra populaţiilor evreieşti din Palestina, conform unor informaţii sigure”, scria Aaronsohn. „Este timpul să renunţăm la atitudinea noastră iertătoare faţă de turci… Acum, când turcii au săvârşit aceste crime, atitudinea evreilor şi opinia publică americană trebuie să treacă printr-o schimbare completă. Singura modalitate eficientă de eliberare rapidă a populaţiilor evreieşti din ghearele turcilor este să-i atacăm pe teren şi pretutindeni… Trebuie să fim un front unit şi să concentrăm influenţa evreilor în scopul smulgerii Palestinei din mâinile turcilor.”[451]

Tot în luna iunie, a început să se impună o variantă complet diferită a poveştii din Jaffa. Ca reacţie la apelurile Antantei, Spania, Suedia şi Vaticanul, toate trei entităţi neutre în conflict, au trimis delegaţi să investigheze ce se întâmplase acolo. Atât trimişii spanioli, cât şi cei ai Vaticanului au conchis repede că rapoartele despre masacrele şi persecuţiile asupra evreilor erau fără temei, în timp ce omologul lor suedez a mers chiar mai departe. „În multe privinţe”, scria el, „comunităţii de evrei din Jaffa îi mersese mult mai bine – şi categoric nu mai rău – decât populaţiei musulmane locale, în timpul evacuării.”[452] La scurt timp după aceea, consulatul SUA din Ierusalim a raportat, de asemenea, că relatările despre actele de violenţă contra evreilor din Jaffa au fost „exagerate grosolan”[453]. Chiar şi Aaron Aaronsohn a fost nevoit în ultimă instanţă să admită că cei doi evrei „linşaţi” în Jaffa, potrivit unor surse, fuseseră de fapt arestaţi sub învinuirea de tâlhărie şi, evident, nu fuseseră nicidecum spânzuraţi.[454]

Dar nu mai conta, bineînţeles. În război, adevărul este ceea ce oamenii sunt manipulaţi să creadă, iar Djemal Paşa tocmai le oferise duşmanilor lui un „adevăr” care va schimba istoria Orientului Mijlociu. Ficţiunea plăsmuită despre ceea ce s-a întâmplat la Jaffa în 1917 – o ficţiune repetată drept realitate de către majoritatea istoricilor care

au scris de atunci despre acea perioadă – va deveni acum „mitul originar” în susţinerea argumentului că niciodată comunitatea evreiască din Palestina nu va putea fi în siguranţă sub cârmuirea musulmană, că pentru a supravieţui avea nevoie de un stat propriu.

*

În 21 aprilie, o navă de patrulare a marinei britanice a acostat în portul Wejh, cu o încărcătură de mare interes pentru căpitanul T. E. Lawrence: unsprezece prizonieri de război turci. Până în dimineaţa anterioară, aceştia făcuseră parte din garnizoana turcească de la Aqaba.

Acţionând în baza zvonurilor că germanii desfăşurau o operaţiune de plasare a unor mine lângă Aqaba, trei nave de patrulare britanice se apropiaseră de port, înainte să se crape de ziuă în 20 aprilie şi lăsaseră la ţărm o mică unitate armată, reuşind astfel să ia pe nepregătite garnizoana de acolo. În urma unui scurt atac de artilerie, doi soldaţi turci au murit, unsprezece au fost capturaţi, iar restul – circa cincizeci sau şaizeci de ostaşi, cel mult – au fugit pe dealuri. Întrucât şase dintre prizonieri erau recruţi sirieni şi şi-au exprimat dorinţa de a se alătura rebelilor conduşi de Faysal ibn Hussein, una dintre navele de patrulare britanice îi adusese la Wejh, pentru a fi supuşi unui interogatoriu.

Pe parcursul acelei zile, Lawrence i-a interogat pe sirieni, unul câte unul, aflând de la ei că, de fapt, garnizoana din Aqaba fluctua ca mărime, dar arareori se întâmpla să aibă mai mult de o sută de soldaţi. De o importanţă şi mai mare, ţinând seama de planul pe care îl punea el la cale, era faptul că numărul soldaţilor turci încartiruiţi în cazematele plasate în lungul drumului de circa o sută de kilometri prin Wadi Itm, între Aqaba şi Maan, era de cel mult încă două sute.[455] Asta însemna că planul lui Lawrence ar putea funcţiona; dacă ar reuşi să adune o forţă armată formată din arabi în punctul terminus estic al acelui traseu şi să lanseze o ofensivă fulger peste munţi, ar putea să înfrângă din mers garnizoanele turceşti din calea lui şi să se năpustească asupra oraşului Aqaba fără practic nicio împotrivire.

Dar faptul că Lawrence înţelegea perfect ce posibilităţi avea nu însemna ca ofiţerii din armata britanică să fie obligatoriu de părerea lui. Încă în vigoare era directiva lui Gilbert Clayton, din 8 martie, potrivit căreia arabii nu trebuiau să pornească spre Aqaba. În schimb, toată atenţia urma să rămână concentrată asupra atacurilor împotriva Căii Ferate Hejaz, pentru a bloca retragerea garnizoanei turceşti din Medina (urmau să mai treacă, de fapt, câteva săptămâni, până ca britanicii să îşi dea seama că turcii nu aveau nicio intenţie să plece din Medina), un imperativ care nu lăsa loc de aventuri colaterale.

Bineînţeles, cea mai bună modalitate ca ideile tale să nu fie desfiinţate este să nu le formulezi niciodată în mod explicit. În loc să se ducă direct la Clayton cu propunerea lui, Lawrence a ales să îi atragă pe ceilalţi doi ofiţeri britanici, aflaţi la post în Wejh, într-o discuţie generalizată despre subtilităţile războiului de gherilă, pe care le dobândise în timpul convalescenţei lui în Wadi Ais. În particular, avea să susţină el mai târziu, a vorbit despre nesăbuinţa de a încerca cucerirea Medinei de la turci şi despre nefezabilitatea tentativelor de organizare a arabilor ca forţă armată de blocare pe Calea Ferată Hejaz. În schimb, a sugerat el, era nevoie ca puterea armatei turce să fie diluată prin extinderea frontului de război cât mai mult cu putinţă. Printre alte lucruri, asta însemna să se meargă spre nord cu „o unitate de luptă ofensivă, cât mai mobilă, cât mai bine echipată şi cât mai puţin numeroasă, care să fie folosită, în mod succesiv, la atacarea punctelor de apărare înşirate pe linia turcilor”.[456]

Pentru interlocutorii lui Lawrence din Wejh, ambii ofiţeri de carieră, pesemne că expunerea lui a sunat interesant, dar nu era decât o acţiune secundară, faţă de misiunea pe care o aveau în acel moment. Aceasta era reacţia pe care Lawrence contase, de fapt. „Fiecare era prea ocupat cu munca lui, pentru a-mi da mie autoritatea explicită de a mă lansa în ceea voiam să fac”, avea să povestească el. „M-am ales însă cu un auditoriu atent şi cu recunoaşterea competentă că [ideea] contraofensivei mele ar putea fi o diversiune utilă.”[457]

E greu de imaginat cum cei doi ofiţeri ar fi putut să-i confere lui Lawrence o „autoritate explicită” pentru planul lui, din moment ce reiese clar din propriile lor rapoarte de la faţa locului că el nu a indicat niciodată faptul că această unitate armată diversionistă ar putea porni să cucerească Aqaba. Lawrence a adoptat o abordare şi mai indirectă cu Cyril Wilson la Jiddah, informându-l pe şeful său că Auda abu Tayi urma să pornească într-un raid spre Maan şi că el, Lawrence, se gândea să însoţească grupul de arabi, pentru a se convinge că acţiunile lor corespundeau obiectivelor militare actuale ale Marii Britanii. Wilson a fost de acord, raportându-i lui Clayton, în 1 mai, că „Auda urmează să se deplaseze spre nord, probabil însoţit de Lawrence, prima lor ţintă fiind să avarieze linia ferată în jurul localităţii Maan”[458]. Mesajul omitea să menţioneze care ar fi putut fi cea de-a doua lor ţintă.

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, o carte care abundă în justificări personale, Lawrence avea să ofere o explicaţie de-a dreptul uluitoare pentru decizia lui de a acţiona pe cont propriu: „Elementul pe care l-aş fi retras din planul vizând calea ferată era doar persoana mea şi, în situaţia dată, această cantitate era neglijabilă, deoarece simţeam o aversiune atât de puternică împotriva ideii, încât ajutorul meu acolo ar fi fost fără nicio tragere de inimă. Prin urmare, am decis să procedez în felul meu, cu sau fără vreun ordin.”[459]

Cu alte cuvinte, întrucât Lawrence nu mai vedea rostul de a distruge calea ferată, era de fapt cel mai bine pentru toţi ca el să-şi găsească altceva de făcut. De ce să ne mai mirăm atunci că atâţia dintre ofiţerii superiori îl considerau pe acest absolvent de la Oxford un personaj enervant?!

Dar dincolo de asta, exista o raţiune psihologică şi mai grandioasă pentru acţiunea pe care Lawrence o avea în vedere. În mintea lui, respectarea promisiunilor făcute arabilor putea cu adevărat să servească intereselor pe termen lung ale Marii Britanii, nu doar ca o chestiune de onoare, ci şi ca o modalitate de a reduce la minimum influenţa celorlalte state europene – aliaţi astăzi, poate, dar cu siguranţă competitori din nou mâine – în toată regiunea. Un prim pas vital în această campanie era a-i lăsa pe arabi

să îşi exporte revoluţia în Siria şi, astfel, să fure Franţei acel teritoriu. Problema esenţială, în estimarea lui Lawrence, era că Marea Britanie nu sesizase deocamdată ce era cel mai bine pentru ea, or el, pur şi simplu, nu mai avea timp să explice.

Înainte de a porni spre Aqaba, Lawrence avea să mai aibă o întâlnire crucială în Wejh. Aceasta a survenit în dimineaţa de 7 mai, când un distrugător britanic a intrat pentru scurt timp în port. La bord, se afla Mark Sykes.

Cei doi se cunoscuseră iniţial în timpul deplasării de documentare pe care Sykes o făcuse în Egipt, în 1915, şi, cu toate că erau atât de diferiţi ca fire – Sykes, comunicativ şi şarmant; Lawrence, taciturn şi teribil de reticent –, se spune că se înţeleseseră destul de bine. Dar asta nu a durat prea mult. La fel ca în cazul majorităţii angajaţilor din biroul de informaţii militare secrete de la Cairo, opinia lui Lawrence despre acest diplomat se deteriorase atunci când a aflat detaliile Acordului Sykes-Picot, în primăvara anului 1916. Desigur, continua pasiune a lui Sykes de a trimite note de serviciu nesăbuite, propunând aşa-zise soluţii clare la problemele din regiune – propuneri adesea în directă opoziţie cu cele pe care le susţinuse cu câteva săptămâni sau chiar zile mai devreme – nu contribuise nicidecum la reabilitarea imaginii lui în ochii lui Lawrence, în anul care trecuse. În concepţia lui, Sykes întruchipa perfect acea caracteristică agasantă a Angliei edwardiene, aristocratul enervant, un om care putea găsi o audienţă pentru ideile lui iresponsabile în virtutea pedigriului lui şi a tupeului cu care le dădea glas.

Totuşi, în întâlnirea lor din 7 mai, Lawrence avea să mai descopere ceva la acest om; în lipsa unui termen mai manierat, Mark Sykes era şi mincinos.

De fapt, cei doi ajunseseră să se întâlnească la Wejh în ziua aceea ca o consecinţă colaterală a faptului că Sykes fusese prins pe picior greşit în ultima lui rundă de tertipuri. Diplomatul tocmai se întorcea de la o întrevedere cu regele Hussein, o întâlnire pe care Sykes voise să o evite, dar care îi fusese băgată pe gât cu forţa de către reprezentantul oficial la Jiddah, colonelul Cyril Wilson.

În ciuda pedanteriei lui scorţoase Wilson devenise treptat glasul conştiinţei pentru politica britanică din Orientul Mijlociu. În lunga dezbatere de la sfârşitul anului 1916 privind o eventuală desfăşurare a unei brigăzi britanice în Hejaz, Wilson fusese iniţial printre cei mai înverşunaţi susţinători ai ideii şi fusese însărcinat de către superiorul său, Reginald Wingate, să îl constrângă pe regele Hussein să se plieze acestui punct de vedere. Pe parcursul unor numeroase întâlniri cu Hussein, reprezentantul oficial al Marii Britanii începuse să înţeleagă treptat că, probabil, bătrânul de la Mecca îşi cunoştea mai bine supuşii şi, totodată, se pricepea mai bine la politica din vestul Arabiei decât consilierii Aliaţilor, recent sosiţi la faţa locului. În ultimă instanţă, când Wingate îi ordonase încă o dată subalternului său să încerce să-l convingă pe Hussein, Wilson, până atunci considerat drept foarte supus lui Wingate, refuzase efectiv să facă acest lucru şi avusese un rol esenţial în eliminarea definitivă a propunerii.

Wilson avusese o reacţie de-a dreptul viscerală când aflase de maşinaţiile lui Sykes de a-l evita pe Hussein, preferând acel simulacru de negocieri cu „delegaţii” sirieni la Cairo. La sfârşitul lui martie, îi trimisese lui Clayton o lungă şi angoasată scrisoare, în care enumera atât problemele ce puteau inevitabil să apară din acest act de înşelăciune, cât şi beneficiile ce puteau decurge dintr-un comportament onest cu Hussein. „Avem acum o şansă, care e puţin probabil să se mai repete, de a câştiga recunoştinţa a milioane de musulmani din Imperiul [Britanic]”, scria el. „Pentru numele lui Dumnezeu, haidem să fim sinceri cu bătrânul; sunt convins că va fi spre binele nostru în final.”[460]

Deşi acel apel fusese în van, se părea că destoinicul colonel din Jiddah avea şi el abilitatea de a trage sforile în culise. La următoarea lui întâlnire cu Hussein, îl convinsese pe rege să solicite oficial o întâlnire cu Mark Sykes. Când Wilson i-a înaintat acea solicitare lui Reginald Wingate[461], un alt om care, în ciuda impulsurilor lui intervenţioniste, ţinea la tradiţia britanică de fairplay, totul a devenit rapid o invitaţie pe care Sykes nu o putea refuza. În 30 aprilie, când terminase cu consfătuirile pe care el şi Picot le

avuseseră cu „delegaţii” sirieni la Cairo, Sykes se îmbarcase pe distrugătorul britanic în Port Suez şi pornise spre Jiddah.

Chiar şi pentru om foarte sigur de sine, voiajul fusese probabil stresant. Nu îi fusese greu să ducă de nas câţiva funcţionari din Cairo, bine aleşi dinainte, care nu ştiau nimic despre Corespondenţa McMahon-Hussein; dar avea să fie, indubitabil, cu totul altceva să-l păcălească pe unul dintre autorii acelor scrisori. Dar, de fapt, Sykes putea juca şi altă carte. În primul rând, avea atuul de a putea controla fluxul de informaţii. Exact aşa cum aranjase să aibă o primă întâlnire cu sirienii la Cairo, fără prezenţa lui Picot, şi acum intenţiona să se întâlnească între patru ochi cu Hussein. În felul acesta, orice fel de dispută ar putea apărea pe viitor despre ceea ce se discutase sau nu acolo, cuvântul unui trimis britanic, foarte stimat, putea prevala în faţa eventualelor afirmaţii făcute de o oarecare căpetenie din deşert, un personaj renumit pentru uşurinţa cu care uita şi modul voit greşit de a interpreta lucrurile.

Totul ar fi ieşit poate bine – cel puţin pentru moment, ceea ce din perspectiva lui Mark Sykes părea rezonabil –, dacă nu s-ar fi gândit să se oprească la Wejh, pentru o întrevedere cu Faysal. Întâmplător, Lawrence era plecat într-o misiune de recunoaştere când Sykes a venit în vizită pe 2 mai, însă Faysal i-a povestit tot ce aflase de la el când Lawrence s-a întors la Wejh, peste două zile. În acel moment, Sykes era deja plecat la Jiddah, pentru întâlnirea lui cu regele Hussein.

Judecând după raportul pe care i l-a trimis lui Reginald Wingate în seara de 5 mai, naveta diplomatică făcută de Sykes nu ar fi putut nicidecum să decurgă mai bine: „În 2 mai, m-am văzut cu Şeriful Faysal la Wejh şi i-am explicat principiul acordului anglo-francez cu privire la o confederaţie arabă; după multe argumentări, a acceptat principiul şi a părut mulţumit”.[462] Acel succes prevestise un altul şi mai remarcabil, căci chiar în acea după-amiază Sykes se întâlnise cu regele Hussein. „În conformitate cu instrucţiunile mele, i-am explicat principiul acordului [anglo-francez] cu privire la o confederaţie sau un stat arab… L-am făcut pe Rege să înţeleagă importanţa prieteniei franco-

arabe şi, cel puţin, l-am determinat să admită că era esenţială pentru dezvoltarea lumii arabe în Siria, dar asta după argumentări foarte lungi.”

Un cititor atent al acelui raport din 5 mai s-ar fi mirat, probabil, de ciudata simetrie a acestor două întâlniri – francheţe din partea lui Sykes în prezentarea scopurilor franco-britanice în regiune, urmată de argumentări din partea arabă, urmate în ultimă instanţă de acordul părţii arabe –, în timp ce un cititor de-a dreptul cinic ar fi conchis că, punând accentul pe aspectul divergent al discuţiilor, Sykes îşi pregătea deja apărarea, în eventualitatea unui posibil dezacord formulat de Faysal şi Hussein asupra celor spuse sau convenite. Între timp însă, călătoria fusese un triumf al diplomaţiei, un prim pas crucial spre soluţionarea problemelor agasante care stăteau între Franţa şi Marea Britanie, pe de o parte, şi aliaţii lor arabi, pe de altă parte.

„Spuneţi-i, vă rog, domnului Picot”, îşi încheia Sykes depeşa adresată lui Wingate în 5 mai, „că eu sunt mulţumit de întrevederea mea cu Faysal şi Regele, întrucât amândoi se situează acum în acelaşi punct la care s-a ajuns la ultima noastră întâlnire comună cu cei 3 delegaţi sirieni la Cairo.”

Ceea ce Mark Sykes nu ştia, bineînţeles, era că în Faysal ibn Hussein avusese un interlocutor avizat în privinţa Acordului Sykes-Picot – mulţumită lui T. E. Lawrence –, or sub nicio formă acea prezentare generalizată şi vagă făcută de Sykes despre pact, în 2 mai, nu se potrivea cu ceea ce căpetenia arabă ştia deja. Totuşi, conformându-se poate tradiţiei arabe de a negocia, care spune să nu îţi pui cărţile pe masă până nu devine absolut necesar, sau poate din teamă ca Lawrence să nu fie deconspirat ca sursa lui de informaţie, Faysal nu îi reproşase diplomatului nebulozităţile discursului, în acel moment.

De fapt, Faysal nu a fost în măsură să-i facă vreo observaţie lui Sykes, nici când acesta s-a oprit din nou la Wejh, la întoarcere, în 7 mai. Faptul că Faysal cunoştea adevărata structură a Acordului Sykes-Picot, diferită de versiunea denaturată pe care Sykes alesese să i-o prezinte, constituia marele secret periculos dintre el şi Lawrence, or a-l da în vileag acum însemna un posibil dezastru pentru amândoi: pentru Faysal, riscul de a fi îndepărtat şi, poate,

chiar abandonat de către binefăcătorii lui britanici; pentru Lawrence, transferul imediat şi, probabil, curtea marţială.

Pe de altă parte, Lawrence cunoştea în mod legitim textul Acordului Sykes-Picot, ceea ce însemna că el, personal, îi putea cere socoteală lui Sykes pentru versiunea edulcorată pe care acesta i-o spusese lui Faysal – şi, probabil, lui Hussein. Toate indiciile conduc la presupunerea că Lawrence a provocat o asemenea înfruntare. Niciunul dintre ei însă nu avea să consemneze în vreun fel întâlnirea lor din Wejh, deşi se pare că discuţia a fost foarte aprinsă. Începând din acea zi, atitudinea lui Lawrence faţă de Sykes va fi ostilă. Cât despre Sykes, puţine vor fi ocaziile în care să nu îl denigreze sau să nu îl marginalizeze pe Lawrence în toate modurile cu putinţă.

Pe un plan mai subiectiv, se pare că acea întâlnire cu Sykes în Wejh a ajuns simultan să îl obsedeze pe Lawrence, dar şi să îi ofere o oarecare uşurare. Simţea că avusese dreptate să nu se încreadă în cuvântul de onoare al guvernului său şi să îi dezvăluie lui Faysal planul secret al britanicilor de a trăda cauza arabă. Dacă avusese cumva mustrări de conştiinţă pentru acea decizie, maşinaţiile perfide ale lui Mark Sykes le anulaseră complet.

În acelaşi timp, îşi dădea seama că în compatriotul său îşi găsise un rival redutabil. Prin comparaţie cu el, Édouard Brémond era un individ unilateral, diversele lui uneltiri fiind previzibile prin unica lui justificare: hegemonia Franţei. Spre deosebire de el, Mark Sykes era un om dominat de capricii, care nu se simţea obligat – poate uneori nici nu le ţinea minte – de nenumăratele promisiuni care îi ieşeau pe gură cu atâta uşurinţă. Reuşea să se detaşeze de toate, prin talentul de a înşela, dar beneficiind de atuurile puterii, mişca pârghiile de la Jiddah până la Londra şi în toate punctele de pe acest interval, după bunul lui plac, pentru ca în final să nu mai conteze idealurile britanice privind onoarea sau dreptatea, iar totul să fie sacrificat în numele a ceea ce era convenabil. De aceea, singura cale pentru arabi era să încerce să schimbe lucrurile la faţa locului, să dea o lovitură care să poată răsturna planurile celor care făceau jocurile.

Cu asemenea gânduri în minte, două zile mai târziu, Lawrence a pornit în lunga şi periculoasa lui aventură spre Aqaba. Pentru ceea ce avea să devină în curând una dintre cele mai cutezătoare şi celebrate fapte militare din Primul Război Mondial, „armata” care îl însoţea consta din numai patruzeci şi cinci de războinici arabi.

---

[417] Dobell, aşa cum îl citează Keogh, *Suez to Aleppo*, p. 102.
[418] Wilson, Mesajul pentru război, adresat Congresului, 2 aprilie 1917.
[419] Moore, *The Mounted Riflemen in Sinai and Palestina*, p. 67.
[420] Lawrence, „The Howeitat and their Chiefs”, *Arab Bulletin* no. 57 (24 iulie 1917): 309–10.
[421] Lawrence către Liddell Hart, 31 octombrie 1933; Graves and Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt.2, pp. 188–89.
[422] Directiva lui Clayton din 8 martie 1917, cu copii pentru Wingate, C. Wilson şi Lawrence; PRO-FO 686/6, f. 46.
[423] Clayton către Wingate, 29 mai 1917; PRO-FO 882/6, f. 388.
[424] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 222.
[425] Lynden-Bell către Lloyd, 17 martie 1917; GLLD 9/3.
[426] Sykes către Wingate, 22 februarie 1917; PRO-FO 882/16, f. 58.
[427] Foreign Office către Wingate, 14 martie 1917; SADD Wingate Papers, 145/3/38.
[428] Grey către Buchanan, ambasador în Rusia, 16 martie 1916; PRO-FO 371/2767, Registru 49669.
[429] Adelson, *Mark Sykes*, p. 220.
[430] După cum citează Friedmann, *The Question of Palestine*, p. 130.
[431] Adelson, *Mark Sykes*, pp. 220–21.
[432] După cum citează Friedman, *The Question of Palestine*, p. 131.
[433] Hardegg to Glazebrook, 2 aprilie 1917; NARA RG84, Fond 448, Volumul 3.
[434] Cea mai bună sursă în limba engleză despre viaţa lui Sarah Aaronsohn este Engle, *The Nili Spies.*
[435] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 287.
[436] Aaronsohn, *Diary*, 19 aprilie 1917; ZY.
[437] Ibid., 12 martie 1917.
[438] Sykes către War Office, 30 aprilie 1917; PRO-FO 371/3053, f. 191–93.
[439] Aşa cum nota Aaronsohn în jurnalul lui, în 27 aprilie 1917, „M-am dus la [Wyndham] Deedes şi i-am spus că sir Mark [Sykes] mi-a cerut să trimit prin el telegramele despre devastarea sectorului evreiesc din Jaffa”.
[440] Aaronsohn, „Addendum to «Report of an Inhabitant of Athlit»„, nedatat, dar din noiembrie 1916; PRO-FO 371/2783.
[441] Sykes către Graham, 28 aprilie 1917; PRO-FO 371/3055.

[442] *Jewish Chronicle* (Londra), 4 mai 1917; PRO-FO 371/3055.
[443] A se vedea PRO-FO 371/3055, Dosar 87895.
[444] Oliphant, minută despre „Jews in Palestine”, 4 mai 1917; PRO-FO 371/3055, Dosar 87895.
[445] Ormsby-Gore către Sykes, 8 mai 1917; MSP-47, p. 4.
[446] Wingate către Foreign Office, 11 mai 1917; PRO-FO 371/3055.
[447] *New York Times*, 3 iunie 1917.
[448] Unul dintre cele mai interesante documente legate de evacuarea populaţiei din Jaffa a fost un raport scris de Heinrich Brode, consulul Germaniei la Ierusalim, şi adresat lui Richard von Kuhlmann, noul ambasador al Germaniei, în 5 aprilie 1917. Susceptibil la orice acţiuni guvernamentale care puteau atrage ostilitatea populaţiei evreieşti din Palestina, Brode, îngrijorat de ordinul de evacuare a Jaffei, se dusese la Djemal Paşa. Cu prilejul acelei întâlniri, Djemal l-a lămurit că evreii din Jaffa care se ocupau de agricultură puteau rămâne acolo, iar cei care erau evacuaţi puteau merge la Ierusalim, dacă doreau, o destinaţie refuzată „otomanilor”. Brode către Kuhlmann, 5 aprilie 1917; NARA T120, Rola 4333, Türkei 195, Banda 12, Cadrele K178502–8.
[449] Legaţia turcă în Olanda, 24 mai 1917; PRO-FO 371/3055. De asemenea, Alvarado către Hardinge, 8 iunie 1917; PRO-FO 371/3055.
[450] Deedes către Biroul Înaltului Comisar din Egipt, Cairo, 1 iunie 1917; PRO-FO 141/805.
[451] Aaronsohn către Sulzberger, 2 iunie 1917; PRO-FO 141/805.
[452] Raport către Ministrul Afacerilor Externe al Suediei, 25 august 1917; NARA RG84, Fond 58, Volumul 399.
[453] Townley către Balfour, 10 august 1917; PRO-FO 371/3055.
[454] Aaronsohn, „The Evacuation Menace”, nedatat, dar de la sfârşitul lui iulie 1917; PRO-FO 141/805.
[455] Lawrence către Wilson, Notă de informare, nedatată, dar cu aproximaţie din 21 aprilie 1917; PRO-FO 686/6, f. 88.
[456] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 224.
[457] Ibid., p. 225.
[458] Wilson către Clayton, „Note on the Proposed Military Plan of Operations of the Arab Armies”, 1 mai 1917; PRO-FO/882/6, f. 351.
[459] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 266.
[460] Wilson către Clayton, 21 martie 1917; PRO-FO 882/12, f. 199–201.
[461] Wingate către Foreign Office, 27 aprilie 1917; MSP-41d.
[462] Sykes către Wingate, 5 mai 1917; MSP-41d.

13

Aqaba

Niciodată să nu te îndoieşti de cuvântul Marii Britanii.
Este înţeleaptă şi vrednică de încredere; să nu te temi.[463]

Regele Hussein către fiul său Faysal, mai 1917

Majestatea Sa Şeriful [Regele Hussein] suferă, evident, de defectele de caracter şi necunoaşterea sistemului comune potentaţilor orientali... Sarcina de a călăuzi un conducător din Orient sau un guvernământ pe calea pe care se cuvine să meargă nu este deloc uşoară – aşa cum eu cunosc pe pielea mea –, şi dumneata ai toată înţelegerea mea. Trebuie că este o muncă sfâşietoare uneori.[464]

Reginald Wingate către Cyril Wilson, 20 iulie 1917

A fost un moment când cumplita povară a misiunii de conducător a căzut zdrobitor pe umerii lui Lawrence, amintind de ceea ce se întâmplase în Wadi Kitan cu două luni în urmă. Atunci, mantia autorităţii ceruse ca Lawrence să execute un om. Acum, îi cerea să salveze un alt om, fiind foarte posibil să-şi piardă el viaţa, făcând acest lucru.[465]

Era trecut de primele ore ale dimineţii, în 24 mai, a cincea zi de când grupul lui se deplasa prin El Houl. Însemnând în arabă „Teroarea”, El Houl este o imensă întindere de deşert, fără poteci şi fără apă, în nordul Arabiei, unde nu există nici cea mai mică formă de viaţă, iar Lawrence, de când plecaseră din Wejh, se gândise cu groază la acest tronson din expediţia lor spre Siria. Realitatea s-a dovedit mai oribilă decât orice imaginaţie.

După câteva ceasuri de când intraseră în El Houl, caravana de patruzeci şi cinci de oameni fusese lovită din faţă de un vânt feroce, „ca o vijelie” cum se exprimase Lawrence, „atât de uscat, încât buzele, deja arse, ne-au crăpat complet şi pielea de pe faţă ni s-a scorojit”. Vântul şi nisipul fierbinte, orbitor, pe care îl spulbera, au continuat aproape fără întrerupere timp de încă patru zile la rând.

Pentru a rezista în asemenea situaţii, oamenii au tendinţa să se închidă într-o stare de izolare mentală, tot efortul lor concentrându-se spre ţelul de a ajunge la capăt. Aşa se întâmplase acum cu grupul lui Lawrence şi Auda, în El Houl, astfel încât în dimineaţa de 24 mai nimeni nu părea să dea atenţie cămilei fără călăreţ care păşea în urma celorlalte. Poate, au presupus că era una dintre cămilele pentru bagaje, care în general rămâneau mai la urmă, sau că omul care călărea pe ea se mutase eventual pe o altă cămilă şi era de găsit altundeva de-a lungul caravanei. Dar cel mai plauzibil era că, în starea lor de semihibernare, nici nu le trecea prin minte să le pese cumva. Când, în cele din urmă, Lawrence a investigat misterioasa cămilă, a constatat că era animalul pe care până atunci călărise Gasim.

„Un proscris colţos şi pământiu la faţă”, Gasim era un indigen din localitatea siriană Maan, pe care Lawrence îl luase în expediţie, cu speranţa că ar putea intra în legătură cu alţi naţionalişti arabi din oraşul lui natal. Bineînţeles, din cauza asta Gasim era un străin printre oamenii din triburile Howeitat şi Ageyl, care formau caravana, iar în codul drastic al deşertului, nu avea niciun prieten într-o situaţie de criză, la fel cum fusese şi condamnatul Hamed, la Wadi Kitan. După cum povestea Lawrence, statutul lui Gasim „muta [acum] dificultatea pe umerii mei”.

Stresat, probabil, de traversarea anevoioasă a deşertului El Houl, Lawrence nu mai judeca limpede, din moment ce a putut să ia decizia nesăbuită de a se întoarce din drum, de unul singur, pentru a-l căuta pe Gasim şi, mai grav chiar, fără să anunţe pe cineva. După doar o scurtă distanţă, a constatat că dispăruse orice urmă a potecii pe care veniseră, urmele cămilelor prin nisip fiind şterse de vântul nimicitor, iar pe urmă caravana cu totul s-a făcut tot

mai nevăzută, până s-a pierdut complet în zarea întunecoasă. Pentru a încerca să-l găsească pe Gasim şi, apoi, să se întoarcă înapoi la caravană, Lawrence nu se putea bizui decât pe coordonatele busolei, pe care le notase periodic în jurnalul lui, rugându-se acum să nu fi greşit ceva.

Trecuseră cincisprezece zile de când porniseră la drum. Conform tradiţiei beduinilor, câţiva şefi de trib, inclusiv Faysal, îi însoţiseră de-a lungul primilor kilometri la ieşirea din Wejh, în semn de rămas-bun, iar apoi cei patruzeci şi cinci de călători se afundaseră în întunecimea dinspre nord-est, de unde nimeni din Hejaz nu avea să mai audă nimic despre ei timp de peste două luni.

Nu îşi luaseră multe bagaje. Pe lângă câteva flinte şi 20000 de monede de aur – cu care sperau să câştige adeziunea căpeteniilor de triburi siriene pentru cauza rebelilor –, fiecare om căra în traistele agăţate de şa circa douăzeci de kilograme de făină. Aceasta şi apa aveau să fie alimentele lor de bază până când ajungeau la terenul acţiunii principale, depresiunea Wadi Sirhan de la frontiera siriană, într-un interval estimat la circa trei săptămâni.

Deşi suferea din nou de fierbinţeală şi furuncule, Lawrence avea să-şi amintească acele prime zile ale călătoriei, în termeni aproape idilici, ca pe începutul unei mari aventuri. Tot în acest răstimp, s-a petrecut şi unul dintre cele mai fascinante episoade secundare din perioada petrecută de el în Arabia: cum a ajuns Lawrence să aibă cele două ordonanţe, cărora în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* le-a dat numele de Daud şi Farraj (în realitate, îi chema Ali şi Othman).

S-a întâmplat în timpul unei zile de răgaz când, în timp ce Lawrence îşi odihnea trupul plin de furuncule la umbra unui dâmb stâncos, un flăcău a apărut în fugă, implorându-l să-l ajute. Daud, care fugise dintr-un campament al tribului Ageyl, i-a povestit că prietenul lui cel mai bun, Farraj, urma să fie snopit în bătaie de către comandantul campamentului, fiindcă din greşeală dăduse foc la un cort; o vorbă bună din partea lui Lawrence, a sugerat băiatul, ar putea opri pedeapsa. Teoria aceasta a fost infirmată însă, când Lawrence a intervenit în favoarea băieţilor,

adresându-se lui Saad, comandantul taberei tribului Ageyl, când acesta a trecut pe-acolo, câteva momente mai târziu. Explicându-i că cei doi flăcăi creau mereu probleme şi că trebuiau să se înveţe minte odată pentru totdeauna, Saad a propus în schimb un fel de soluţie după pilda lui Solomon, din respect pentru rugămintea lui Lawrence: Daud putea înjumătăţi pedeapsa prietenului său, supunându-se el însuşi celeilalte jumătăţi din corecţie. „Daud a sărit în sus de bucurie”, scria Lawrence, „şi, sărutând mâna mea şi a lui Saad, a luat-o la fugă în susul văii”.

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence avea să sugereze cu tărie că Farraj şi Daud aveau o relaţie sexuală, descriind-o drept „unul dintre cazurile de ataşament afectiv băiat-băiat, tipic oriental, pe care segregaţia femeilor îl făcea inevitabil”. În felul acesta, Lawrence avea să sporească supoziţiile – care continuă să facă obiectul unor dispute aprinse în unele cercuri după aproape un secol – despre propria lui orientare sexuală. O bună parte din aceste presupuneri izvorăsc din descrierea „celor două figuri aplecate, cu durere în ochi, dar cu zâmbete parşive pe buze”, care au apărut la tabăra lui în dimineaţa următoare şi s-au milogit să fie slugile lui:

„Aceştia erau Daud intrepidul şi iubitul lui, Farraj, o creatură feciorelnică şi delicată, cu o faţă netedă şi inocentă, cu ochi languroşi.” După ce iniţial a încercat să-i gonească pe băieţi, explicându-le că el nu avea nevoie de servitori, Lawrence a cedat până la urmă, „în principal, fiindcă arătau atât de tineri şi curaţi”. Din acea zi, giumbuşlucurile lui Daud şi Farraj îi vor descreţi fruntea lui Lawrence în călătoriile lui.

Dar deja din aceste prime zile ale expediţiei, caravana se confrunta cu o problemă îngrijorătoare. Practic, toate cămilele lor, atât cele pentru bagaje, cât şi cele pentru călărit, sufereau de o formă virulentă de râie, specifică zonei Wejhului, şi fiindcă nu aveau nici măcar unguentele rudimentare pentru a o trata – untul era un remediu tradiţional în deşert –, multe cămile începeau să şchiopăteze rău sau să căpieze de-a dreptul. Se presupune că tot din cauza epidemiei pieriseră şi două dintre cămilele pentru bagaje când, în timpul unui urcuş printr-un defileu

foarte îngust, au călcat strâmb şi s-au prăbuşit pe stâncile de dedesubt. Toate astea nu prevesteau nimic bun când caravana a ajuns la marginea pustiului El Houl.

„În tot ţarcul cu cămile de călărit, pe care le avea Faysal”, nota Lawrence, „nici măcar una nu era sănătoasă. În mica noastră expediţie, fiecare cămilă se sleia de puteri de la o zi la alta. Nasis [principalul adjunct al lui Auda] era foarte îngrijorat la gândul că multe dintre cămile ar putea să se prăpădească în timpul marşului forţat care ne aştepta şi să ne lase naufragiaţi în deşert.”

Calvarul traversării pustiului El Houl s-a reflectat în micul jurnal de buzunar pe care Lawrence îl avea asupra lui. În loc de însemnările voluminoase pe care le făcea îndeobşte în călătoriile lui, cele câteva fragmente scurte pe care a reuşit să le consemneze acolo au devenit constant tot mai dezlânate, aproape absurde. Şi apoi, în a cincea zi, Gasim a dispărut.

Luând decizia de a se întoarce din drum pentru omul care se pierduse de caravană, Lawrence ştia cu siguranţă că, probabil, Gasim era deja mort; pentru orice om rămas de izbelişte în pustiul El Houl, fără adăpost sau apă, în acea perioadă a anului, speranţa de viaţă se putea măsura în ore. Şi, de asemenea, mai ştia cu siguranţă că, dacă existase fie şi cea mai mică eroare în citirea datelor de pe busolă, şi el avea să piară în curând. Totuşi, a perseverat – şi, până la urmă, a avut noroc. După un ceas şi jumătate de călărit pe cămilă, a zărit un mic obiect negru departe, în zare, un obiect care, pe măsura ce s-a apropiat, a căpătat forma lui Gasim, clătinându-se pe picioare, delirând. Săltându-l pe spinarea cămilei, Lawrence s-a întors şi a pornit în goană să-i prindă din urmă pe ceilalţi.

În filmul legendar al lui David Lean, salvarea lui Gasim avea să fie imortalizată într-o scenă de zece minute, culminând cu momentul când Lawrence îşi regăseşte camarazii, care îl primesc cu urale şi exclamaţii de bucurie, gestul său nobil cimentându-i imaginea de adevărat „fiu al deşertului”. Realitatea a fost complet diferită. Potrivit codului nescris al acestui necruţător peisaj, Gasim îşi merita moartea, din cauză că omisese să priponească bine cămila, când se oprise să se uşureze, iar Lawrence, în loc să fie

lăudat, a fost muştruluit de unii dintre camarazii lui, fiindcă îşi riscase viaţa pentru un asemenea terchea-berchea. Mai mult, comandantul caravanei le-a tras o nouă bătaie lui Daud şi Farraj, fiindcă îl lăsaseră să se ducă înapoi de unul singur.

În 26 mai 1917, la două zile după ce Lawrence îl salvase pe Gasim, regele George al V-lea şi Cabinetul de Război au primit veşti îmbucurătoare, sub forma unei telegrame strict secrete de la Reginald Wingate, din Cairo, conţinând un raport despre cea mai recentă vizită triumfătoare a lui Mark Sykes în Arabia.

În continuarea vizitei anterioare a lui Sykes, el şi omologul său diplomatic francez, François Georges-Picot, se întâlniseră recent cu regele Hussein în Jiddah, cu speranţa de a ajunge la o înţelegere între arabi şi francezi privind viitorul statut al Siriei. Întrucât dorinţele lor erau diametral opuse – Hussein insistând că Siria postbelică trebuia să facă parte dintr-un mare stat arab independent, francezul susţinând la fel de insistent că Siria trebuia să intre sub controlul Franţei –, existaseră puţine şanse de reuşită. Runda de discuţii din prima zi a confirmat această prognoză. După o întrevedere tensionată, de trei ceasuri, în 19 mai, Picot şi Hussein se despărţiseră de pe poziţii şi mai intransigente decât înainte.[466]

A fost ca un şoc, aşadar, când în dimineaţa următoare Hussein l-a pus pe interpretul lui să le citească trimişilor europeni o propunere îndrăzneaţă: regele era acum dispus să accepte ca francezii să-şi asume acelaşi rol viitor pe „litoralul sirian musulman” – referindu-se probabil la porţiunea de coastă libaneză a Siriei –, pe care britanicii urmau să-l aibă în provincia irakiană Bagdad. Întrucât o armată britanică victorioasă plasase recent Bagdadul sub ocupaţie militară, iar termenii Acordului Sykes-Picot prevedeau menţinerea provinciei sub control direct britanic pe termen nedeterminat, această ecuaţie Bagdad-Liban a lui Hussein a avut efectul de a le ceda subit francezilor tot ce-şi doreau în Liban. Aşa cum Sykes îi raporta lui Wingate, prin ceea ce nu putea să fi fost decât o grosieră litotă,

„Domnul Picot a primit asta foarte bine şi relaţiile au devenit cordiale.”[467]

Era o realizare remarcabilă. În ciuda tuturor aşteptărilor, Sykes reuşise să facă o primă tăietură crucială prin imensul nod gordian creat de pactele şi promisiunile conflictuale făcute de Marea Britanie în Orientul Mijlociu.

Totuşi, pentru cei familiarizaţi cu stilul de lucru al lui Sykes, exista ceva în această izbândă care ar fi trebuit să-i pună pe gânduri. Spre deosebire de prolixitatea lui uzuală pe orice temă, raportul lui complet despre întâlnirile de la Jiddah, cele mai importante consultări diplomatice dintre Aliaţi şi regele Hussein până la acea dată, cuprindea doar patru pagini, cu uimitoarea concesie a lui Hussein privind Libanul expediată într-o singură propoziţie. În plus, Sykes şi Picot nu insistaseră niciunul ca Hussein să îşi pună oferta în scris, şi nici nu reuşiseră să obţină vreo copie a angajamentului regelui, pe care interpretul îl citise cu voce tare. Chiar şi înalţii funcţionari din Ministerul francez al Afacerilor Externe, care doriseră cu înfocare exact o asemenea rezoluţie, au început imediat să suspecteze că exista ceva prea bine adus din condei în convenţia de la Jiddah.[468]

Aceste îngrijorări au căpătat o formă tangibilă când Stewart Newcombe a sosit la Cairo în 27 mai şi a păşit în biroul lui Gilbert Clayton. Atât el, cât şi Cyril Wilson fuseseră prezenţi cel puţin la o parte din tratativele din Jiddah şi fiecare îşi scrisese propria relatare despre ceea ce se petrecuse acolo. Newcombe a adus, de asemenea, relatarea lui Fuad al-Kutab, interpretul lui Hussein şi omul care citise propunerea. Deşi pe alocuri detaliile difereau, toţi trei indicau că, de fapt, Mark Sykes, şi nu Hussein, fusese cel care venise iniţial cu formula Liban-Bagdad. Mai neliniştitor chiar, se părea că regele plecase de-acolo cu o opinie radical diferită de cea a Aliaţilor despre ceea ce însemna acea formulă.

Cel care se frământase cel mai mult din cauza acestei chestiuni era Cyril Wilson. „Deşi Sykes şi Picot erau foarte mulţumiţi de acest rezultat fericit,” scria el, „iar Şeriful făcuse personal propunerea (Liban-Bagdad), eu nu am fost fericit în sinea mea, şi mi-am dat seama că era posibil ca

Şeriful, unul dintre cei mai politicoşi oameni, absolut leal mie şi cu o încredere deplină în Mare Britanie, să accepte verbal un lucru, pe care niciodată nu l-ar fi acceptat, dacă ar fi ştiut interpretarea noastră despre ceea ce urmează să fie situaţia din Irak.”[469]

În scrisoarea lui disperată – şi destul de repetitivă –, pe douăsprezece pagini, adresată lui Clayton, Wilson povestea cum el, în mod repetat, îi ceruse lui Sykes să clarifice exact ce avea în vedere Hussein prin acea ofertă, dar de fiecare dată insistenţele lui fuseseră respinse. În schimb, raporta Wilson, toată afacerea fusese marcată de un refuz dezinvolt din partea lui Sykes de a aborda detaliile problemei.

Chiar dacă mai puţin emoţionale, obiecţiile lui Newcombe erau, în multe privinţe, mai pertinente. Misiunea lui în Hejaz fusese dificilă, nu credea că rebelii arabi puteau fi o forţă combatantă viabilă, dar cu toate acestea episodul din Jiddah îl impresionase neplăcut. În centrul temerilor lui era o conversaţie pe care o avusese cu Faysal, fiul lui Hussein, care fusese şi el la Jiddah în timpul vizitei trimişilor europeni. Când a făcut acea ofertă surprinzătoare, povestea Newcombe, „[Hussein] i-a spus lui Faysal foarte vehement că el dorea să facă acest lucru fiindcă sir Mark Sykes, reprezentând guvernul britanic, îi spusese aşa, şi că, întrucât sir Mark Sykes îl povăţuise să lase totul pe mâna lui, el cu bucurie făcea asta, având o încredere absolută în guvernul britanic”.[470]

Din poziţia pe care Newcombe o avea ca ofiţer britanic, această garanţie dată de Sykes, coroborată cu faptul că Hussein avea evident informaţii incomplete despre ceea ce accepta, însemna că acum guvernul britanic avea obligaţia morală de a avea grijă ca Revolta Arabă să îşi atingă scopul final. „Altminteri, îi tragem pe sfoară pe Şerif şi oamenii lui, jucând un joc foarte fals în care ofiţerii [britanici] de pe lângă armata Şerifului sunt inevitabil implicaţi şi care, ştiu eu prea bine, provoacă mari temeri în mintea câtorva ofiţeri, pentru eventualitatea în care îi vom trăda.”

Cu toată nemulţumirea lor însă, Wilson şi Newcombe erau ori prea diplomaţi ca să-l fi acuzat pe Sykes direct, ori prea creduli pentru a pune laolaltă toate elementele maşinaţiei. În realitate, ceea ce se întâmplase la Jiddah nu

era o posibilă înţelegere greşită a lucrurilor, ci o înşelăciune sofisticată şi foarte ingenios executată din partea lui Mark Sykes.

Piatra de temelie pentru această înşelăciune fusese pusă în urmă cu trei săptămâni, în timpul primei vizite a lui Sykes în Arabia. În raportul acelei deplasări, la fel de sumar ca şi următorul, Sykes afirma că le explicase lui Hussein şi Faysal întregul conţinut al Acordului Sykes-Picot şi că obţinuse acceptul lor, chiar dacă fără tragere de inimă. Deşi opinia lui Faysal despre întâlnirea lor era complet diferită, trimisul britanic putea fi sigur că autorităţile britanice aveau să îl creadă pe el – membru în Parlament şi, pe deasupra, baronet –, şi nu pe un arab nomad, căpetenie de triburi, şi pe fiul lui războinic. Bineînţeles, *exista* cel puţin încă o persoană care ştia că Sykes minţise în timpul acelei prime deplasări şi căreia autorităţile britanice ar fi fost dispuse să îi dea crezare. Această persoană era T. E. Lawrence, dar spre norocul lui Sykes, Lawrence ieşise acum din peisaj, fiind plecat în aventura lui spre nord şi neputându-se lua legătura cu el în timpul acelei cruciale noi vizite a lui Sykes la Jiddah, împreună cu Picot.

Se pare că lui Sykes i-a venit inspiraţia pentru înşelăciunea lui magistrală, reflectând exact la aspectul care influenţase atât de urât prima întâlnire Picot-Hussein din 19 mai: insistenţa lui Picot ca rolul Franţei pe litoralul Siriei să fie identic cu cel al britanicilor în Bagdad. La momentul respectiv, Sykes se enervase enorm din cauza acestei asocieri – el voia ca dezideratele Franţei şi ale Marii Britanii să rămână separate în Orientul Mijlociu – şi părăsise discuţiile foarte demoralizat. Totuşi, când ajunsese înapoi pe HMS *Northbrook*, nava de război britanică cu care trimişii veniseră la Jiddah şi unde rămăseseră cazaţi, o soluţie evidentă la dilema lui i-a venit în minte lui Sykes.

Motivul pentru care Hussein se împotrivea asocierii Liban-Bagdad se datora pur şi simplul faptului că el nu voia o prezenţă a francezilor nicăieri, şi nu faptului că ar fi ştiut cumva că Bagdadul era prevăzut să intre sub controlul permanent al Marii Britanii. Singurul mod în care Hussein *ar fi putut* să ştie acest lucru era dacă Sykes i-ar fi povestit

despre acea clauză din Acordul Sykes-Picot, or Sykes în niciun caz nu făcuse asta.[471]

În schimb, ultimele date pe care Hussein le avea despre intenţiile britanicilor în Bagdad erau acordul imprecis la care ajunsese cu înaltul comisar Henry McMahon, la sfârşitul anului 1915. În schimbul lor de scrisori, McMahon argumentase că, în lumina intereselor economice ale Angliei în Irak, provinciile Basra şi Bagdad urmau să necesite „aranjamente administrative speciale" în viitorul stat arab, implicând un control din partea britanicilor.[472] Ca răspuns, Hussein se oferise să lase acele provincii sub administraţie britanică, „pentru scurt timp", cu condiţia ca „o sumă adecvată să fie plătită drept compensaţie regatului arab pentru perioada de ocupaţie"[473]. Din toate astea, a dedus Sykes, Hussein avea convingerea că orice prezenţă a britanicilor în Irak urma să fie în conformitate cu acest aranjament pe termen scurt, dar că, în ultimă instanţă, includerea acelor provincii în marele stat arab independent era garantată. Într-adevăr, de câteva ori în ultima vreme, Hussein îi asigurase enigmatic pe cei mai apropiaţi confidenţi ai săi, inclusiv pe Faysal şi Fuad al-Kutab, că el avea „în buzunar" promisiunea de fier a Marii Britanii privind viitorul Irakului, deşi a refuzat să le arate scrisorile propriu-zise de la McMahon.

Pentru Sykes, lucrul acesta deschidea calea unei posibilităţi tentante. Din moment ce Hussein nu ştia de existenţa Acordului Sykes-Picot, iar Picot, la rândul lui, nu ştia de Corespondenţa McMahon-Hussein, s-ar putea concepe o înţelegere în care ambele părţi să creadă că obţineau ceea ce doreau. Frumuseţea unui asemenea protocol era că, întrucât fiecare parte ar avea convingerea că, de fapt, o păcălise pe cealaltă, niciuna dintre ele nu ar risca să îngroape acordul, intrând în detalii nedorite. În aceeaşi zi de 19 mai, după-amiaza, Sykes a trimis un mesaj urgent la ţărm, de pe *Northbrook*, cerându-i lui Fuad al-Kutab să îl viziteze.

La acea întâlnire, i-a explicat lui Fuad că propunerile lui Hussein pentru a doua zi trebuiau să se limiteze doar la două puncte. Primul, mai degrabă un gest de bunăvoinţă, era ca Hussein să anunţe că el nu susţinea grupul de exilaţi

sirieni care urmau să se lanseze într-o campanie internaţională pentru independenţa arabilor. Al doilea, şi evident mult mai important, era ca Hussein să accepte formula Liban-Bagdad. Al-Kutab rămăsese perplex, dar Sykes a încercat să-l liniştească, spunându-i în mod repetat să lase chestiunile acestea pe mâna lui, fiindcă el se va ocupa de toate.

Chiar şi aşa însă, Hussein rămânea circumspect în privinţa acceptării planului. Până la urmă, a cedat, relata al-Kutab, fiindcă „el ştie că, în chestiunile politice, sir Mark Sykes poate să se lupte pentru arabi mai bine decât el şi ştie că sir Mark Sykes vorbeşte cu autoritatea guvernului britanic şi, de aceea, va fi capabil să aducă la îndeplinire promisiunile acestuia”.[474] În plus, i-a reamintit Hussein lui al-Kutab încă o dată, el avea „o scrisoare de la sir Henry McMahon care promite tot ce doresc eu. Ştiu că acest lucru este perfect, întrucât guvernul britanic îşi va respecta cuvântul”.

În dimineaţa următoare, Fuad a dat citire declaraţiei lui Hussein, aşa cum fusese instruit. În acea după-amiază, când *Northbrook* părăsea portul Jiddah, Georges-Picot credea probabil că Franţa tocmai primise Libanul, în timp ce regele Hussein credea, probabil, că tocmai manipulase Franţa să accepte independenţa viitoare a Siriei mari.

Chiar dacă nu percepeau complet frauda care fusese săvârşită, Wilson şi Newcombe erau suficient de îngroziţi de cinismul lui Sykes, încât să ceară o explicaţie completă în scrisorile lor adresate lui Clayton. Wilson a insistat ca Sykes să fie constrâns să pună pe hârtie ce credea el că se convenise la Jiddah, iar lui Hussein să i se spună exact care erau cu adevărat intenţiile britanicilor. „Dacă nu îl vom ajuta pe Şerif până la capăt”, scria Wilson, „şi îl lăsăm de izbelişte urât, după toată încrederea pe care şi-a pus-o în noi, mult «râvnitul» post de ofiţer pentru pelerinaje la Jiddah va fi vacant, fiindcă eu în niciun caz nu aş mai putea rămâne.”[475]

Dar când venea vorba de stratageme politice, arabii nu erau nici ei nişte fraieri. Cunoscând în secret prevederile Acordului Sykes-Picot, mulţumită lui Lawrence, nu e de mirare că Faysal a rămas stupefiat de ceea ce tatăl lui

putuse să accepte, aşa că a încercat imediat să întoarcă situaţia în favoarea lor. În 28 mai, a dat o proclamaţie publică adresată poporului sirian, chemându-l sub arme pentru cauza independenţei arabilor, dar totodată ridicând în slăvi Marea Britanie, pentru ajutorul ei în acea misiune. „Neîndoielnic, procedând astfel”, scria Faysal, „unicul ei obiectiv este de a vedea în lume un guvernământ arab independent, instituit şi administrat de către arabi, fără nicio modificare a hotarelor ţării lor.” Francezii au avut parte de un tratament similar. După ce i-a mulţumit Franţei pentru contribuţiile ei din trecut în Siria, Faysal nota că „noi îi suntem profund îndatoraţi [Franţei] pentru faptul că i s-a alăturat Aliatului ei în recunoaşterea independenţei noastre”.[476]

Prin urmare, rezultatul real al mascaradei lui Sykes în Jiddah nu a fost nicidecum un acord, ci adâncirea unui abis între năzuinţele arabilor şi, respectiv, ale Aliaţilor în Orientul Mijlociu, o sciziune care curând va avea repercusiuni foarte urâte şi durabile. Între timp, guvernanţii britanici au revenit la strategia pe care o cunoşteau ei cel mai bine: nu facem nimic, vedem ce se mai întâmplă şi sperăm că totul se va rezolva până la urmă. Când a fost întrebat despre proclamaţia lui Faysal, atât de contrară acordului la care se ajunsese cu câteva zile înainte, Sykes a ridicat din umeri, catalogând-o drept o măsură propagandistică pentru uzul intern al lumii arabe. Când Clayton a ajuns, în sfârşit, să îi prezinte lui Sykes reproşurile făcute de Wilson şi Newcombe, a introdus chiar el o clauză de salvare. „Eu nu acord prea multă importanţă acestui lucru”, scria el despre confuzia aparentă a lui Hussein, „întrucât consider că evenimentele vor fi prea puternice pentru el şi că, în final, va trebui să se alinieze sau să rămână pe dinafară.”[477]

Dar Cyril Wilson, tenace din fire, nu era omul care să se dea bătut. La sfârşitul lui iunie 1917, la o lună după ce trimisese iniţial la Cairo obiecţiile lui şi nu primise nicio lămurire, i-a scris adjunctului lui Reginald Wingate, locotenent-colonel Stewart Symes, insistând ca Sykes să fie pus să scrie o „scurtă expunere a faptelor” despre ce anume exact se convenise la Jiddah. Aşa cum Wilson nota

emfatic: „Nu poate fi nimic rău în a scrie un fapt [*sic*] pe care Sir Mark Sykes, înţeleg eu, afirmă că i l-a explicat clar Şerifului”.[478]

Dar urmele pe hârtie provocaseră deja destule probleme în Orientul Mijlociu, iar Symes nu vedea niciun motiv de a adăuga şi altele. „Întreaga chestiune este în prezent într-o stare de continuă schimbare”, i-a răspuns el lui Wilson, „şi depinde întru totul de diferitele dezvoltări pe care le va avea mersul războiului. De aceea, este absolut imposibil să stabilim ceva cât de cât definit, şi tot ce putem face este să menţinem în joc diferitele facţiuni, cât mai mult timp cu putinţă, până când situaţia devine mai clară. Este o poziţie dificilă, ştiu, dar asta e.”[479]

Ca o notă patetică, poate cel mai vajnic apărător al onoarei britanicilor în urma întâlnirilor de la Jiddah a fost omul care a devenit victima lor, regele Hussein. Când a aflat despre propunerea făcută pe puntea vasului *Northbrook*, Faysal s-a certat rău cu tatăl său, până când Hussein l-a pus la punct, mustrându-l: „Acestea sunt cuvintele unui tată către fiul lui. Niciodată să nu te îndoieşti de cuvântul Marii Britanii. Este înţeleaptă şi vrednică de încredere; să nu te temi”.

Era de aşteptat să fie un refugiu, dar pentru Lawrence a fost complet diferit: un loc de chinuri şi pestilenţă, un peisaj de coşmar, din care să-ţi doreşti să scapi cât mai repede cu putinţă.

Întins pe o diagonală de la nord-vest spre sud-est, prin regiunile limitrofe ale Arabiei şi Siriei (prin Iordania din zilele noastre), Wadi Sirhan, cu o lungime de circa trei sute douăzeci de kilometri, este mai degrabă o depresiune geologică, o albie îngustă în acest colţ de lume pustiu, pe unde în urmă cu o sută de milioane de ani curgea multă apă. În 1917, în acest ued Auda abu Tayi aranjase să se adune oamenii din tribul Howeitat, pentru a se întâlni cu mica forţă armată, pe care el şi Lawrence o aduceau din Wejh.

După cum nota Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, cu nenumăratele puţuri de apă şi vegetaţia relativ luxuriantă, Wadi Sirhan ar fi trebuit să li se pară un

adevărat paradis, după ce străbătuseră El Houl. Din păcate însă, cel puţin două aspecte făceau ca în oaza aceasta condiţiile să fie greu de suportat. În primul rând erau şerpii veninoşi: vipere cu corn, vipere pufăitoare, cobre păreau să fie peste tot – ascunse sub roci, înfăşurate pe tufişuri, încolăcite la marginea apei – şi, fiind un om care avea fobia şerpilor, Lawrence nu a putut sta liniştit nicio clipă. Şi nu însemna că temerile lui erau de-a dreptul iraţionale; la câteva zile după ce au ajuns în Wadi Sirhan, trei dintre oamenii care veniseră cu ei din Wejh au murit din cauza unor muşcături de şarpe, iar alţi patru au fost la un pas să piară şi ei. Şi nici „leacul” local nu inspira prea multă încredere, din moment ce se rezuma la bandajarea rănii cu un „plasture” din piele de şarpe, urmând apoi recitarea unor versete coranice în timp ce victima trăgea să moară.

Pe urmă, erau banchetele. Wadi Sirhan constituia regiunea mai joasă a fiefului lui Nuri Shalaan, unul dintre cei mai puternici şefi tribali din sudul Siriei, iar Auda plecase imediat să îl întâlnească şi să îi ceară permisiunea ca rebelii să poposească acolo. În felul acesta, lui Lawrence i-a revenit rolul de mare oaspete de onoare la ospeţele cu pilaf şi carne de oaie organizate, pe înserate, de clanurile Howeitat reunite. După cum ar putea confirma orice occidental care le-a fost musafir, ospitalitatea beduinilor poate fi atât de copleşitoare, încât să devină aproape apăsătoare, şi aşa s-a întâmplat şi în cazul lui Lawrence. În fiecare seară, diverse familii năpăstuite se luau la întrecere care să fie gazdele călătorilor din Wejh, iar în descrierea cuprinzătoare a acestor banchete, ceea ce la început părea o ambianţă folclorică pitorească aluneca treptat spre grotesc, în special atunci când Lawrence zăbovea asupra imaginii unor copii cu burţile umflate, adunaţi pe marginile festinului, aşteptând cu nerăbdare prilejul de a se repezi să înhaţe resturile de pe tipsia comună.

„Peisajul era dezolant şi jalnic, mai rău decât toate deşerturile nesfârşite pe unde trecusem”, scria Lawrence. „Nisipurile, bolovanii de cremene sau pustiul cu stânci golaşe puteau fi interesante uneori, iar în anumite lumini aveau frumuseţea monstruoasă a unei sterpe devastări; dar

exista ceva sinistru, ceva incontestabil malefic în acest Sirhan închinat şerpilor.”

Însă chinurile lui Lawrence însemnau mai mult decât reptile şi carne de oaie în cantităţi prea mari. În acele zile liniştite de aşteptare, când tot mai multe triburi veneau să negocieze alianţa lor cu emisarii rebelilor, el conştientiza acut mantaua de duplicitate în care se înfăşurase.

Această duplicitate acţiona pe niveluri multiple. În ziua când plecaseră din Wejh, majoritatea companionilor lui Lawrence cunoşteau doar motivul oficial al călătoriei lor: să racoleze triburile siriene şi să pregătească înaintarea spre nord a forţelor lui Faysal. Despre obiectivul concret, cucerirea localităţii Aqaba, ştiau doar câţiva oameni. De fapt, nu este exclus ca întregul plan să nu fi fost cunoscut decât de Lawrence, ca nici măcar Auda şi Faysal să nu fi avut imaginea globală a acţiunii.

Lăsând deoparte aura lui romantică, Auda era de fapt un tâlhar de deşert şi, din această postură, îl interesau în primul rând prădăciunile. Ţinând seama că nu prea ar fi avut ce să jefuiască în Aqaba, se poate presupune că Lawrence a preferat să fie mai evaziv iniţial, pornind de la premisa că la un moment dat în timpul expediţiei va putea să îl convingă pe Auda că, de fapt, cucerirea Aqabei putea servi mai bine intereselor lui pe termen lung decât orice prăzi i s-ar fi ivit în cale pe parcurs. Cât despre Faysal, după plecarea lui Lawrence din Wejh, acesta a insistat din nou pe lângă ofiţerii britanici pentru o înaintare imediată spre Aqaba.[480] Poate nu era decât un subterfugiu din partea lui Faysal, o modalitate de a masca şi mai bine în ochii colaboratorilor săi adevărata destinaţie a lui Lawrence, dar pare la fel de verosimil şi ca şeful forţelor arabe să fi procedat astfel, fiindcă de fapt nici el nu ştia exact care era acea destinaţie. Bineînţeles, era vorba doar despre simple disimulări tactice, impuse de condiţiile războiului, însă acestea denotau că, în ultimă instanţă, responsabilitatea adevăratului conducător – fără a mai pomeni de un posibil eşec şi de catastrofa pe care ar declanşa-o asupra celor din jurul lui – apăsa doar pe umerii lui Lawrence.

Dar ceea ce îngreuna enorm povara acestor frământări era ideea înşelăciunii capitale care avea să urmeze:

plănuita trădare a arabilor de către Aliaţi. Se pare că Lawrence percepuse întreaga semnificaţie a acestei perfidii abia la întâlnirea lui cu Mark Sykes, exact înainte de a pleca din Wejh, şi e limpede că aceste gânduri l-au apăsat teribil în timpul expediţiei spre nord. Dar despre asta, în mod evident, Lawrence nu putea discuta nimic cu companionii lui, iar sentimentul lui de culpabilitate devenea covârşitor în faţa nesfârşitului şuvoi de delegaţii tribale, care veneau în Wadi Sirhan ca să se alăture luptei pentru independenţă a arabilor.

„[Arabii] vedeau în mine un agent liber al guvernului britanic”, scria el, „şi pretindeau de la mine o asumare a promisiunilor scrise ale acestuia. Aşa că a trebuit să mă alătur conspiraţiei şi, atât cât valora cuvântul meu, să îi asigur pe oameni că aveau să-şi primească răsplata.” Dar din cauza acestui rol, Lawrence simţea continuu că îi „crăpa obrazul de ruşine”, fiindcă „era evident de la început că, dacă noi am câştiga războiul, aceste promisiuni ar rămâne literă moartă, or, dacă eu aş fi fost un povăţuitor onest al arabilor, i-aş fi sfătuit să se ducă acasă şi să nu-şi rişte viaţa luptând pentru asemenea lucruri”.[481]

Dar bineînţeles că Lawrence nu putea face aşa ceva. Ca o alternativă, a ales să iasă din scenă. „Nu mai suport încă o zi aici”, nota el la repezeală în jurnalul său, în 5 iunie. „Plec spre N(ord) şi scap de toate.”[482]

Expresia „scap de toate” părea bizară, căci Lawrence vorbea acum despre o incursiune în inima Siriei subjugate de turci, o expediţie atât de primejdioasă, încât echivala practic cu un suicid. În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii,* va încerca să justifice această decizie, explicând că a vrut să se aventureze spre nord pentru „a sonda opiniile şi a mă documenta suficient, încât să pot stabili nişte planuri clare. Cunoştinţele mele generale despre Siria erau destul de bune, iar unele porţiuni le cunoşteam exact, însă am considerat că văzându-le încă o dată m-ar ajuta să îmi confirm noţiunile de geografie strategică pe care le dobândisem de la Cruciade”.

Implicită în această căutare era speranţa, firavă ce-i drept, că dacă Revolta Arabă putea să prindă în inima Siriei, planurile imperialiste ale Franţei ar putea fi

subminate. Dar, contrazicând din păcate această năzuinţă, era un deznodământ mult mai posibil: ca în revoltă, sirienii să lupte şi să moară pentru o cauză deja pierdută.

Chinul sufletesc pe care i-l provoca această situaţie era evident în mesajul pe care i l-a scris în fugă lui Gilbert Clayton, pe marginea carneţelului său. „Clayton. Am decis să plec singur la Damasc, sperând să mor pe drum. Orice-ar fi, încearcă să limpezeşti mascarada asta până nu ajunge prea departe. Noi le cerem să lupte pentru noi în numele unei minciuni, iar eu nu suport aşa ceva.”[483] Gândindu-se că acel carneţel ar ajunge până la urmă în mâinile britanicilor, dacă s-ar fi întâmplat ca el să piară în misiune, Lawrence a lăsat carneţelul în Wadi Sirhan şi a pornit spre nord, însoţit doar de două călăuze.

Aceasta avea să fie, poate, cea mai temerară faptă de vitejie a lui din întregul război, un traseu ocolitor de aproximativ şase sute cincizeci de kilometri prin teritoriul inamic, care l-a condus până la graniţa cu Libanul şi până la periferia Damascului. Această realizare eroică îi va aduce prestigioasa Victoria Cross, cea mai înaltă decoraţie militară a Marii Britanii, deşi va rămâne, totodată, în lipsa mărturiilor, una dintre cele mai misterioase perioade din viaţa lui Lawrence. Dar el a dorit înadins să fie aşa. Singurul raport pe care avea să-l prezinte, în cele din urmă, şefilor lui ierarhici de la Cairo, relatând această odisee, nu cuprindea decât patru pagini. În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, o carte de aproximativ 650 de pagini împănate cu disertaţii exhaustive despre flora şi caracteristicile geologice ale unor obscure depresiuni din deşert, incursiunea lui Lawrence spre nord este expediată în câteva paragrafe şi luată în derâdere ca fiind „lipsită de consecinţe, la fel cum a fost lipsită şi de motive meritorii”.[484]

Ce se ştie despre acea expediţie este că, periodic, Lawrence s-a întâlnit în secret cu posibili aliaţi ai Revoltei Arabe – şefi tribali şi naţionalişti citadini –, fiind întâmpinat de fiecare dată cu o profundă circumspecţie. Era acel paradox tipic războiului de gherilă: rebelii lui Faysal aveau nevoie de sprijinul localnicilor care să le deschidă calea înaintării în Siria, dar, în mod logic, localnicilor nu li se putea cere să se răscoale fără ajutorul şi sprijinul armat al

rebelilor. Această dilemă, combinată cu turnura cumplit de gravă pe care ar fi putut să o ia lucrurile, dacă nu se ajungea la echilibrul necesar, îl făcea pe Lawrence să resimtă mai pregnant decât oricând povara minciunilor lui şi ale Marii Britanii.

Din punct de vedere politic şi, totodată, relevant pentru personalitatea lui Lawrence, cea mai însemnată întâlnire a avut-o spre sfârşitul călătoriei, când a făcut un popas în Azraq, o oază din deşert, în sud-estul Siriei, unde s-a întâlnit cu emirul Nuri Shalaan. Ca o dovadă a însemnătăţii lui Shalaan în regiune, a fost faptul că la el se grăbise să ajungă Auda abu Tayi, în urmă cu câteva săptămâni, pentru a-i cere permisiunea de a folosi Wadi Sirhan ca punct de adunare pentru oamenii din tribul Howeitat. Încă dinainte ca Revolta Arabă să înceapă, regele Hussein trimisese emisari la Shalaan pentru a încerca să obţină adeziunea lui şi a vastului său trib Rualla la cauza independenţei arabilor, dar de atunci emirul nu făcuse decât să îl ţină în şah, dându-i de înţeles că era posibil ca în curând să fie gata să se alăture rebeliunii, pentru ca imediat după aceea să treacă înapoi de partea otomanilor. Totuşi, nu doar această autoritate pe care o avea în lumea triburilor din Arabia făcea din Shalaan o figură impunătoare; sub condeiul lui Lawrence, căpetenia tribală părea cumva o întrupare spectrală a morţii înseşi:

„Foarte bătrân, livid şi înăcrit, cernit de amar şi căinţă, cu un rictus mâhnit care era singura mobilitate pe chipul lui. Cu gene groase, pleoapele boţite atârnau grele, iar prin fanta lor, de la soarele de deasupra capului, o lumină roşie licărea în orbitele ochilor lui şi le făcea să arate ca nişte borte în flăcări în care omul se mistuia lent.”[485]

Dar poate că această descriere oarecum sofisticată avea legătură cu un alt lucru care îl caracteriza pe Nuri Shalaan. În ciuda unei existenţe trăite în izolarea deşertului, se părea că şeful tribului Rualla era bine informat despre diferitele promisiuni pe care britanicii le făcuseră lui Hussein şi altor căpetenii arabe din Hejaz în ultimii doi ani. Vrând să-l pună la încercare pe Lawrence, Shalaan a scos nişte copii ale acestor documente contradictorii, le-a pus în faţa musafirului său şi a întrebat pe care să le creadă. „Mi-

am dat seama că prin răspunsul meu puteam să câştig sau să pierd încrederea acestui om”, povestea Lawrence, „iar prin el deznodământul mişcării arabe.”[486]

Lawrence i-a recomandat lui Shalaan să se încreadă în cea mai recentă dintre promisiunile britanicilor. Răspunsul a părut să îl tempereze pe emirul din deşert, dar desigur a marcat un nou motiv de vinovăţie pentru conştiinţa încărcată a lui Lawrence.

După acea întâlnire cu Shalaan, Lawrence s-a întors la companionii pe care îi lăsase în Wadi Sirhan, fiind ferm decis să oblige Marea Britanie să îşi respecte angajamentele faţă de arabi. Avea s-o facă conducându-i personal pe arabi pe întinsul câmp de luptă sirian, într-o campanie care îi va îndreptăţi să revendice teritoriile pe care le cucereau şi, în felul acesta, să le tragă clapa francezilor, lecuindu-i de planurilor lor imperiale. „Cu alte cuvinte”, scria Lawrence, „am presupus (nevăzând niciun alt conducător cu voinţa şi puterea necesare) că eu voi supravieţui campaniilor şi voi fi capabil să înving nu numai armata turcilor pe câmpul de luptă, ci şi propria-mi ţară şi aliaţii ei în sălile de consilii.”[487]

Asta era, recunoştea el, „o trufie neruşinată”.

Lawrence nu era singurul agent de informaţii occidental care circula prin Siria în acel iunie. De fapt, la un moment dat în timpul impetuoasei lui incursiuni de recunoaştere spre nord, a fost la o distanţă de aproximativ cinci kilometri de vechiul lui duşman neîmpăcat, Curt Prüfer.

De când se întorsese din Germania în luna martie, Prüfer nu părăsise decât arareori confortul muncii din birou la sediul central al serviciului de informaţii din Constantinopol. Grandiosul parteneriat dintre guvernanţii şi industriaşii germani, conceput de Max von Oppenheim, eşuase aproape complet, deoarece oamenii de afaceri din Germania nu erau dispuşi să investească într-o regiune care de la o zi la alta devenea tot mai mizeră şi divizată. În schimb, Prüfer îşi petrecea o mare parte din timp, încercând să aranjeze publicarea unei noi serii de broşuri propagandistice progermane, deşi se ciocnea de întrebările

meschine ale Berlinului despre costurile de tipar, dar şi de obstacolele birocratice venite din partea cenzorilor otomani obtuzi la minte.

La mijlocul lui mai, a decis să rupă această rutină plictisitoare, întreprinzând un amplu circuit de inspecţie al centrelor şi bibliotecilor de propagandă germane, pe care Oppenheim le înfiinţase în Siria în anul precedent. Graţie acestor deplasări pe teren, Prüfer putea să-şi facă mai bine meseria de agent de informaţii, obţinând date la prima mână, care adesea contraziceau comunicatele şi depeşele edulcorate care ajungeau pe biroul lui. Chiar şi aşa însă, în această delegaţie urma să aibă un şoc.

Aşa cum se întâmplă adesea în război, prin primăvara anului 1917 lumea exterioară începea să îşi facă o imagine mai clară despre ceea ce se întâmpla în interiorul Imperiului Otoman decât ceea ce ştiau propriii cetăţeni ai imperiului. O mare parte din aceste informaţii speciale veneau de la angajaţii consulatelor americane, care începuseră să se retragă de la posturile lor, ca urmare a ruperii relaţiilor diplomatice dintre SUA şi Imperiul Otoman, în luna aprilie. Din interogatoriile la care aceşti diplomaţi au luat parte în Elveţia, Washington şi Londra, a reieşit tabloul unui stat unde sute de mii de civili mureau din cauza bolilor şi a foametei, unde vaste teritorii erau în pragul unor rebeliuni făţişe şi unde dezertările din armată atingeau cote de 25, 30, chiar 40 la sută.[488] Mai perspicace, unii dintre aceşti diplomaţi evacuaţi au relatat, de asemenea, despre fricţiunile tot mai pronunţate dintre unităţile militare germane şi turce, o antipatie reciprocă, ajungând uneori la violenţă, dar şi despre completa apatie a populaţiei, în general, oamenii dorindu-şi din suflet ca războiul să se termine şi viaţa lor să devină din nou acceptabilă.[489]

Negreşit, Prüfer primise crâmpeie de ştiri despre toate acestea încă de când lucra în Constantinopol. Chiar dacă atenuate, rapoartele venite din teritoriu vorbeau despre lipsuri şi epidemii, despre moralul scăzut în rândul soldaţilor, dar şi al civililor turci. Dar nimic din ce citise până atunci nu-l pregătise de fapt pe Prüfer pentru dezastrul care îl aştepta atunci când s-a suit într-un tren în gara Haidar Paşa, în 21 mai. Extrem de grăitoare din

punctul de vedere al lui Prüfer erau privaţiunile pe care el, personal, a trebuit să le îndure în această călătorie. Nici vorbă de acele vagoane confortabile, care i se puseseră cândva la dispoziţie, şi de banchetele oficiale organizate în onoarea lui. Acum, deşi continua să fie unul dintre cei mai importanţi oficiali germani din Orientul Mijlociu, Prüfer călătorea cu trenuri ticsite de oameni şi rablagite, care frecvent se stricau sau erau trecute pe linii moarte ore în şir, chiar şi zile, fără vreun motiv aparent, în condiţiile în care cazare nu găseai decât în hanuri împuţite şi infestate de purici. Jurnalul în care a notat sporadic acea odisee de două luni, scurte însemnări mâzgălite cu creionul, consta dintr-o litanie de lamentaţii, aproape neîntreruptă.[490]

Sporindu-i suferinţa şi întruchipând cumva nenorocirile din jurul lui, o durere de dinţi intermitentă a continuat să se agraveze, până când Prüfer s-a trezit cu toată falca umflată. Un dentist a pus, timid, diagnosticul de scorbut, o boală care făcea ravagii acum în Siria, deşi era provocată de o simplă deficienţă de vitamina C. Până în urmă cu doi ani, Siria fusese una dintre regiunile cu cea mai mare producţie de citrice din lume, însă din cauza lipsei cărbunilor, majoritatea pomilor fructiferi fuseseră tăiaţi, pentru a servi drept combustibil locomotivelor de tren.

Totuşi, deşi vedea toate astea cu ochii lui, Curt Prüfer părea decis să nu înţeleagă semnificaţia lor reală. Aşa cum raporta Ministerului de Externe de la Berlin, motivul pentru care visul lui şi al lui Max Oppenheim privind jihadul panislamic nu izbutise deocamdată să entuziasmeze masele de musulmani era în principal doar o chestiune de slabă comunicare. „Propaganda isterică, canalizată asupra atrocităţilor inamicului, este o pierdere de timp”, scria el. „Popoarele din imperiul turcesc nu sunt stupide, ştiu şi ele ce se întâmplă în jurul lor.”[491]

Chiar şi cu spiritul lui critic, Prüfer nu a fost capabil să detecteze fisurile care se adânceau de jur împrejurul lui. Scrisese adesea că arabii sirieni erau prea laşi ca să se ridice contra turcilor, iar nimic din ceea ce a văzut în această călătorie nu l-a făcut să îşi revizuiască părerea. În 3 iunie, în timp ce Prüfer era la Damasc, T. E. Lawrence era într-un sat la numai cinci kilometri depărtare, complotând

cu un şef naţionalist arab, despre cum să extindă Revolta Arabă în capitala Siriei. Prüfer îi tratase cu şi mai mult dispreţ pe coloniştii evrei din Palestina, considerându-i docili şi obedienţi. În 12 iunie, şeful serviciului de informaţii german era cazat la un mic hotel rudimentar din satul palestinian Zammarin, la doar un kilometru şi jumătate de colonia evreiască Zichron Yaakov, care era centrul vital al reţelei de spionaj NILI.

Vizita lui Sarah Aaronsohn la Cairo, la mijlocul lui aprilie, fusese programată să fie de scurtă durată, oferindu-i posibilitatea de a se întâlni cu fratele ei şi de a coordona împreună activitatea NILI pentru lunile următoare. La următorul voiaj al navei *Managem*, Sarah şi adjunctul ei în NILI, Joseph Lishansky, urmau să se strecoare înapoi pe ţărmul mării, la Athlit, şi să reia campania de spionaj. Dar, din cauza unui şir de întâmplări ghinioniste – două voiaje pe mare anulate, o criză de malarie, din cauza căreia Sarah fusese internată două săptămâni în spital –, se punea deja întrebarea dacă ea şi Lishansky aveau să se mai întoarcă vreodată acasă. La sfârşitul lui mai, cei doi erau încă în Egipt.

Dacă nemulţumirea lui Aaron Aaronsohn provocată de aceste amânări era lesne de înţeles – de la bun început, el nu dorise ca Joseph Lishansky să plece din Athlit, iar acum, în absenţa lui şi a lui Sarah, era de aşteptat ca reţeaua de spionaj să se prăbuşească –, în acelaşi timp, începea să îşi schimbe părerea. Deşi era un singuratic de felul lui, îi părea bine că sora lui era acum la Cairo, şi începea să conteze pe sfaturile ei raţionale în luptele lui cu birocraţia britanică. Astfel, a decis că ar fi o cruzime să o trimită înapoi la Athlit. „Nu văd ce rost ar avea,” mărturisea el în jurnalul lui, în 31 mai, „acum, când timpul cel mai preţios a trecut”.

Dar Sarah Aaronsohn, cu voinţa ei de fier, nu era uşor de convins. Când fratele ei a deschis subiectul, reacţia ei a fost promptă şi implacabilă: ea se întorcea în Palestina, orice-ar fi fost. Agronomul a încercat o altă tactică. În timpul sejurului ei la Cairo, Sarah devenise o figură cunoscută în cercurile frecventate de ofiţerii britanici cu care fratele ei colabora, fiind admirată pentru munca

extrem de periculoasă pe care o făcea. Totodată, unii dintre aceşti ofiţeri, tributari unui cavalerism de modă veche, îi sugeraseră lui Aaron Aaronsohn că era un pic cam indecent pentru o femeie să continue să înfrunte asemenea pericole „bărbăteşti”. Această concepţie a fost formulată foarte insistent de către fostul „îndrumător” al lui Aaronsohn, William Edmonds, aşa că Aaronsohn a aranjat ca, într-o seară când el şi Sarah şedeau în salonul hotelului Continental, căpitanul EMSIB să ridice din nou această problemă.

„Doamnă,” i s-a adresat Edmonds lui Sarah, pe un ton înţepat, „Înaltul Comandament m-a împuternicit să vă mulţumesc frumos pentru tot ce aţi făcut pentru noi. Sunteţi rugată insistent să nu vă întoarceţi în Palestina. Egiptul vă primeşte cu braţele deschise. Puteţi rămâne aici cât timp doriţi. Ceea ce aţi realizat până acum este de mare valoare, şi este îndeajuns.”

Mulţumindu-i căpitanului pentru invitaţie, Sarah Aaronsohn a sesizat imediat tertipul. Întorcându-se spre fratele ei, a zis: „Dacă mă cunoşti bine, dă-mi posibilitatea să mă întorc. Dacă tu nu mă ajuţi să fac asta, mă voi descurca singură pentru a mă duce înapoi.”[492]

În 15 iunie, nava de recunoaştere *Managem* a pornit din nou în cursă. De data asta a izbutit să ajungă la Athlit, unde Sarah Aaronsohn şi Joseph Lishansky au fost transportaţi pe ţărm. Când Aaron Aaronsohn a aflat de reuşita misiunii, în sufletul lui a simţit atât un sentiment de uşurare, cât şi de regret. Evenimentele ulterioare aveau să demonstreze că părerile lui de rău fuseseră îndreptăţite: niciodată nu avea să-i mai revadă pe sora lui şi pe Lishansky.

Călărind pe cămilele lor iuţi de picior, Auda şi Lawrence au pornit înaintea celorlalţi, ca să inspecteze puţurile de apă din Bair. În urma lor, venea o forţă combatantă care fusese adunată cu greu în Wadi Sirhan, pe parcursul celor trei săptămâni precedente: aproximativ cinci sute de războinici tribali, majoritatea din clanul Howeitat, gata să îi atace dur pe suzeranii lor turci. Cu toţii plecaseră din Wadi Sirhan, cu două zile în urmă, în 18 iunie, plini de înflăcărare.

Dar ceea ce Auda şi Lawrence au descoperit la Bair a fost profund demoralizator. Toate cele trei puţuri principale ale oazei fuseseră dinamitate de turci, nemairămânând din ele decât mormane de pietre sfărâmate şi lemne fumegânde. Din fericire, amestecul detonant pe care îl montaseră la un al patrulea puţ, situat un pic mai departe, nu mai explodase, ceea ce le asigura rebelilor exact apa necesară pentru ei şi cămilele lor, însă mesajul general era sumbru: turcii le dăduseră de urmă.

Deşi intuitiv s-ar putea crede contrariul, în realitate într-un deşert este foarte dificil să ai o prezenţă discretă. Călătorii sunt nevoiţi să se deplaseze între sursele de apă existente, iar într-un peisaj unde şi ceilalţi sunt constant în mişcare, a străbate un deşert nu diferă prea mult de înaintarea pe o autostradă fără prea multe drumuri colaterale. Printre triburile din sud-estul Siriei, mulţi auziseră de forţa armată a rebelilor, care se concentraseră în Wadi Sirhan prin a treia săptămână a lui iunie, şi în mod inevitabil turcii aşijderea. Aruncând în aer puţurile din Bair, principala sursă de apă la vest de Wadi Sirhan, turcii sperau să blocheze înaintarea inamicului, dinainte chiar să fi început.

Deşi acţiunea lor eşuase parţial, permiţându-le rebelilor şi animalelor lor să rămână în viaţă la Bair, apăreau mari semne de întrebare în privinţa următorului tronson al marşului lor. La circa o sută zece kilometri la sud-vest de Bair, se afla oraşul Maan, situat la răscruce de drumuri, chiar pe Calea Ferată Hejaz, nucleul strategic al întregii regiuni. Planul lui Lawrence era să ocolească, pe la sud, acest oraş păzit de o garnizoană puternică şi să continue spre Aqaba, însă această tactică depindea de posibilitatea de a găsi apă la Jefer, o altă serie de puţuri din deşert, situate la doar patruzeci de kilometri în nord-est de Maan. Riscul era, dacă cei din Maan îşi dădeau seama că rebelii intenţionau să ajungă la Aqaba – iar în acea fază, chiar şi cea „mai civilă cucuvea nu ar fi avut cum să nu vadă asta” –, ca turcii să trimită o echipă de pirotehnicieni care să distrugă puţurile din Jefer cu mult timp înainte ca rebelii să ajungă acolo.

Cheia, atunci, era de a născoci un paravan menit să-i inducă în eroare pe turci, atât în privinţa locului unde se aflau rebelii într-un moment sau altul, cât şi în privinţa direcţiei lor de deplasare. Din Bair, au fost trimişi emisari la triburile din zonă, care aveau rolul să lanseze zvonul că forţele rebelilor erau încă în Wadi Sirhan, unde se organizau; cu siguranţă, cel puţin unul dintre aceste triburi avea să paseze turcilor acea „informaţie secretă”, cu gândul de a le intra în graţii. Simultan, mici unităţi de războinici erau trimise în raiduri de hărţuire prin toată regiunea.

Lawrence pusese cumva bazele acestei operaţiuni de ecranare în timpul incursiunii lui anterioare în nord. La începutul lui iunie, conducând un mic grup de recruţi locali, aruncase în aer un mic pod al Căii Ferate Hejaz, la nord de Damasc; acel raid, având loc la sute de kilometri depărtare de orice atac anterior al rebelilor, alarmase într-atât de mult autorităţile turce, încât pentru scurt timp acestea trăiseră cu spaima că se declanşase o insurecţie locală. Pentru mai ampla operaţiune de ecranare pornind din Bair, Lawrence a optat să conducă personal cel mai ambiţios asalt. În 21 iunie, el şi circa o sută de războinici au plecat din oază şi s-au îndreptat spre oraşul-cap de linie de cale ferată, Amman, la aproximativ două sute patruzeci de kilometri în nord.

Avea să fie un exerciţiu ciudat, în care, permanent, talentul de persuasiune al lui Lawrence a fost pus la încercare. De nenumărate ori, a trebuit să îi ţină în frâu pe arabi, care îşi doreau cu disperare să se lanseze în lupte, reamintindu-le că rolul lor era să facă o demonstraţie de forţă, un fel de cacealma în care distrugerea unei conducte de apă de sub terasamentul căii ferate transmitea inamicului un mesaj la fel de puternic ca aruncarea în aer a unui tren. Membrii triburilor arabe, care îl însoţeau, îşi imaginau altceva despre cum ar fi trebuit să lupte în acel război, însă, fiind puţin numeroşi şi depinzând de mobilitate, Lawrence era ferm decis să evite schimburile de foc prelungite sau orice alte ciocniri, care ar fi putut să întârzie revenirea lor rapidă în Bair. Acest imperativ al vitezei avea totuşi şi un efect neplăcut; mai simplu spus,

micul detaşament de luptă nu avea timpul şi nici capacitatea de a se ocupa de nişte eventuali prizonieri.

În timp ce pregăteau ambuscada asupra garnizoanei turceşti de la Aba el Naam, în urmă cu trei luni, Lawrence şi tovarăşii lui făcuseră greşeala de a se lăsa descoperiţi de un păstor care rătăcea întâmplător pe-acolo. Temându-se că, dacă-i dădeau drumul să plece, flăcăul ar fi putut să-i înştiinţeze pe turci de prezenţa lor, dar văzând totodată cât de disperat era băiatul ca turma să nu se piardă prin deşert, grupul de atacatori optase în final pentru o soluţie cumva comică: l-au legat pe băiat de un copac, pe durata bătăliei, după care l-au dezlegat, când ei s-au retras în fugă. În aceste operaţiuni fulger în jurul Ammanului, atacatorii nu îşi permiteau luxul de a se purta frumos.

În altă ocazie, s-au întâlnit cu un negustor cerchez nomad. Neavând posibilitatea de a-l lua cu ei ca prizonier, dar neîncumetându-se să-l lase să plece mai departe – majoritatea cerchezilor erau simpatizanţi ai turcilor –, mulţi din grupul de atacatori au propus să fie executat imediat. Până la urmă, ca un compromis, l-au lăsat în pielea goală şi i-au spintecat tălpile cu un pumnal. „Oricât de ciudată ar fi părut fapta lor”, nota Lawrence cu indulgenţă, „era o măsură eficientă şi mai milostivă, decât moartea. Din cauza rănilor, omul va trebui să ajungă la calea ferată târându-se pe brânci, ceea ce ar dura cam un ceas, iar din cauza goliciunii va trebui să stea ascuns la umbra stâncilor, până apunea soarele.” Deşi nu se ştie care a fost până la urmă soarta acelui negustor, este îndoielnic dacă „milostivă” se poate numi decizia de a lăsa un om în pielea goală şi mutilat, în deşertul sirian, în luna iulie.

Când grupul de atacatori s-a întors la Bair, Lawrence avea toate motivele să fie încrezător. Ca reacţie la eforturile lor de dezinformare, turcii tocmai trimiseseră o unitate de cavalerie de patru sute de oameni pe urmele fantomaticei forţe armate din Wadi Sirhan. Pe parcursul săptămânii precedente, arabii efectuaseră o serie de raiduri de tipul „loveşte-şi-fugi”, în lungul părţii sudice a Siriei, fără vreo logică aparentă a atacurilor. De-acum, cu siguranţă turcii se aşteptau ca următorul raid să vină aproape de oriunde, fără să le treacă prin minte să se mai gândească la

ţinta încă îndepărtată care era Aqaba. Plini de încredere, războinicii rebeli au pornit spre puţurile de apă de la Jefer.

Cum era de aşteptat, turcii distruseseră şi puţurile de la Jefer, dar doar cu un pic mai multă eficienţă decât dăduseră dovadă la Bair. Unul dintre puţuri era numai parţial prăbuşit, iar după o zi, în care s-au muncit să îl repare, au putut să îl folosească. În timp ce se desfăşurau aceste lucrări, Lawrence a primit o veste extraordinară.

Cu câteva zile în urmă, o unitate armată mobilă fusese trimisă să mobilizeze triburile care locuiau la poalele dealurilor, la sud-vest de Maan în direcţia Aqabei. Împreună, atacaseră cazemata turcească de la Fuweila, ocupând un punct strategic pe drumul Maan-Aqaba. Iniţial, atacul respectiv nu realizase mare lucru, oamenii din triburi fiind puşi pe fugă de soldaţii baricadaţi în tranşee, dar apoi turcii din Fuweila lansaseră un raid de represalii. Tăbărând pe o aşezare a howeitaţilor, situată în apropiere, tăiaseră gâtul tuturor locuitorilor pe care îi găsiseră: un bătrân, vreo zece femei şi copii. Turbaţi de furie, războinicii arabi reluaseră asaltul asupra cazematei Fuweila, o cuceriseră şi îi măcelăriseră pe soldaţii dinăuntru. Ca urmare, una dintre principalele fortăreţe turceşti de pe drumul spre Aqaba dispăruse subit, cărarea peste munţi fiind practic liberă. Intrând rapid în acţiune, războinicii rebeli din Jefer au pornit în goană spre Fuweila.

Dar entuziasmul lor a fost de scurtă durată. În timp ce ocoleau pe la sud oraşul Maan, în după-amiaza de 1 iulie, s-a aflat că o unitate de circa 550 de soldaţi turci fusese trimisă în ajutorul cazematei din Fuweila, în acea dimineaţă. Iar acea unitate armată era acum undeva pe drum, în faţa lor.

Lawrence se afla în faţa unei profunde dileme. Fiind extrem de mobili, arabii ar putea să treacă în faţa coloanei militare şi să continue mai departe spre Aqaba, însă asta ar însemna să lase în spatele lor o forţă armată turcească destul de numeroasă, aflată deja în mişcare şi foarte aproape de ei pe cărarea Wadi Itm – de fapt, exact scenariul despre care Lawrence avertizase cu insistenţă că ar fi fost rezultatul unei debarcări amfibii. Nu exista, de

fapt, decât o singură opţiune: să găsească acea unitate armată turcă şi să o distrugă.

*

Trecuseră aproape patru ani de când William Yale se îmbarcase din portul New York, pe vasul SS *Imperator*, în rolul de „playboy” care pleca într-un circuit prin Ţara Sfântă, dacă vreunul dintre pasageri l-ar fi întrebat. Acum, la mijlocul lunii iunie 1917, se întorcea într-un oraş care trăia o mare frenezie patriotică.[493] Pretutindeni în Manhattan, vedeai clădiri festonate cu enorme drapele americane şi ferestre încadrate de ghirlande din steguleţe cu roşu-alb-şi-albastru, iar în aer plutea încă un entuziasm înflăcărat, chiar şi după două luni de când preşedintele Wilson anunţase intrarea ţării în război.

Entuziasmul general avea toate motivele să continue atâta vreme cât aspectele urâte ale războiului – mai exact, soldaţii morţi şi mutilaţi – nu interveniseră deocamdată peste atmosfera festivă din ţară. Încă din 1914, Wilson avusese grijă intenţionat ca armata americană să se menţină la nivelul simbolic din vremurile de pace, ca o metodă indirectă de a-i învinge pe intervenţionişti; în fond, cu o armată regulată de doar 120000 de soldaţi, altfel spus o capacitate de aproximativ douăzeci la sută din forţele armate ale statelor europene mari, cum ar fi putut Statele Unite să contribuie, de fapt, la efortul de război? Potrivit majorităţii estimărilor, avea să treacă un an poate până ca o armată americană – programată acum să crească la peste un milion de soldaţi – ar putea avea o contribuţie semnificativă pe câmpul de luptă european.

Dar lucrurile se mişcau greoi din moment ce, dincolo de drapelele pe care le fluturau cu fervoare, americanii ezitau vizibil să semneze cererea de încorporare pentru a fi trimişi la luptă şi la moarte. Wilson trăise cu impresia că discursul său înflăcărat va avea efectul de a aduce un şuvoi de voluntari la centrele de recrutare ale armatei, însă se părea că majoritatea compatrioţilor săi se rătăceau undeva între vechea lui fanfaronadă că Statele Unite erau „prea mândre ca să lupte” şi noua lui exortaţie că „lumea trebuie să fie făcută sigură pentru democraţie”. Până la mijlocul lui

mai 1917, nici măcar 100000 de tineri nu se înrolaseră pentru această cruciadă, ceea ce a dus la punerea în aplicare a unei legi de încorporare, pentru prima oară de la Războiul Civil american. Drept urmare, când Yale a coborât de pe navă în portul New York, în iunie, unul dintre primele lui drumuri a fost să se înregistreze, conform dispoziţiilor legale, la comisia de evidenţă a celor apţi pentru serviciul militar.

Petrolistul nu putea să-şi facă mari iluzii despre ceea ce îl aştepta în continuare – fiind un burlac de douăzeci şi nouă de ani, fără persoane în întreţinere, încadrarea lui William Yale în clasa I îl făcea automat un recrut în armată –, iar perspectiva viitorului îl umplea de groază. Reacţia lui venea parţial din faptul că, spre deosebire de majoritatea compatrioţilor săi, el văzuse deja faţa hidoasă a războiului modern – nu măcelul din tranşeele din Franţa, dar spectacolul la fel de grotesc al civililor murind în masă, de inaniţie şi boli, în Siria. Avusese ocazia să observe faţetele mai subtile ale războiului în lunga şi lenta lui călătorie prin sudul Europei pentru a ajunge acasă: cozile la pâine care se întindeau pe străzi întregi la Viena, expresia de resemnare zdrobitoare de pe chipurile unei companii de soldaţi francezi aşteptând trenul pe un peron, pentru a fi transportaţi pe front. În plus, vedea negreşit unde îl putea duce înrolarea în armată. Situându-se în marja de sus a vârstei de încorporare (treizeci de ani în mai 1917, ridicată la patruzeci şi cinci de ani, doar trei luni mai târziu), în combinaţie cu studiile lui universitare şi pedigriul aristocratic, aproape în mod sigur avea să fie deviat în vreo şcoală superioară de război. Odată repartizat acolo, ţinând seama de experienţa lui în afaceri şi în domeniul tehnic, aproape la fel de sigur avea să fie mutat mai departe în departamentul de aprovizionare şi logistică al serviciului de intendenţă. Şi, întrucât Statele Unite declaraseră război doar Germaniei, ceea ce însemna că practic toţi urmau să fie trimişi pe frontul de vest, era foarte probabil ca, în final, „cariera” de război a lui Yale să constea în bifarea articolelor de pe diverse liste la vreun depozit de aprovizionare situat mult în spatele frontului, în zona rurală a Franţei.

Dar nu acesta era viitorul pe care ambiţiosul petrolist şi-l imagina pentru el, mai ales că avea suficient tupeu încât să creadă că cei patru ani pe care tocmai îi petrecuse în Imperiul Otoman îl puteau recomanda drept un candidat interesant pentru o funcţie mai însemnată undeva în ierarhia militară sau guvernamentală. După ce a rămas doar un weekend la casa familiei Yale din nordul statului New York, împreună cu părinţii şi fraţii cu care nu se mai văzuse din 1913, William Yale s-a întors în New York City şi s-a apucat de politică.

Rezultatul a fost demoralizant. Deşi a apelat la toate cunoştinţele lui din facultate şi din lumea afacerilor, care i-au venit în minte, aproape nimeni nu a avut nicio sugestie cam unde ar fi putut un „specialist în Orient" să-şi găsească un loc de muncă în contextul larg al unei naţiuni în război. S-a dus la sediul central Socony, pe Broadway 26, gândindu-se că, şi dacă exploatările lor în Orientul Mijlociu aveau să fie suspendate probabil pe durata războiului, ar putea eventual să găsească altceva pentru un angajat care îi servise atât de leal şi în împrejurări atât de dificile. Dar planul s-a dus de râpă când, întâlnindu-se cu unul dintre directorii de la Socony, bătăiosul Yale a criticat vehement recenta decizie a companiei de a opri plata salariilor pentru angajaţii indigeni din Orientul Mijlociu, subliniind că banii respectivi erau un fleac pentru o corporaţie ca Socony, dar constituiau mijlocul de subzistenţă esenţial pentru oamenii aceia prinşi în zona de război. Din păcate, Yale a descoperit după ce a fost dat afară din birou, că interlocutorul lui fusese chiar autorul acelei directive.

Disperat că nu găsea nimic de lucru în New York, s-a dus în Washington D. C., cu speranţa că acolo unde era sediul puterii nu se putea ca, până la urmă, cineva să nu aprecieze favorabil ceea ce avea el de oferit. În loc de carte de vizită, Yale a redactat un raport detaliat despre tot ce văzuse şi auzise în Siria. „Trei ani de război", scria el, „aduseseră Palestina într-o situaţie deplorabilă; satele rămăseseră aproape nepopulate din cauza recrutărilor în armată, dar şi a devastărilor provocate de holeră, tifos şi fierbinţeli recurente, doar febra tifoidă reducând populaţia cu probabil peste 25 la sută." Situaţia este chiar şi mai

gravă în Liban, relata el, unde, potrivit unuia dintre informatorii lui din armata turcă, cel puţin 30000 de civili muriseră deja de inaniţie, iar unele zvonuri neconfirmate situau această cifră la peste 100000 de oameni.[494]

Probabil, mai interesante pentru viitorii săi cititori erau observaţiile petrolistului în domeniul militar. Yale profitase din plin de lunga lui călătorie cu trenul de la Ierusalim la Constantinopol, notând cu atenţie podurile critice şi rambleurile din lungul căii ferate care, dacă ar fi bombardate, ar face aproape imposibil transportul de provizii şi trupe turceşti din Anatolia în Siria sau Irak. De asemenea, a indicat amplasarea unor instalaţii militare germane de pe acea rută, inclusiv o staţie de telegrafie fără fir în Munţii Amanus, uşor de remarcat prin barăcile germane construite ca nişte cabane elveţiene în lungul ei. „Am văzut, de asemenea, aeroplane nemţeşti şi unităţi spitaliceşti mergând spre sud. O divizie de aviaţie germană cuprinzând treizeci şi trei de aparate de zbor, m-a informat căpitanul german care se ocupa de acea misiune, era în drum spre Beersheba." A putut chiar să raporteze că între 150 şi 200 de camioane germane transportau acum provizii pentru forţele turceşti din sudul Palestinei, „pe o nouă şosea pentru armată care leagă Ierusalimul, Hebronul şi Beersheba", dar cu tact a omis să menţioneze că era vorba despre aceeaşi arteră rutieră la care el supervizase lucrările de construcţie pentru Standard Oil în 1914.

În ultimele săptămâni, guvernele Aliaţilor începuseră să întrevadă câte ceva din condiţiile existente în interiorul Imperiului Otoman din declaraţiile date de funcţionarii consulari americani care fuseseră evacuaţi, dar toate informaţiile la un loc erau nimic în comparaţie cu raportul lui William Yale. Deşi datele erau din urmă cu trei luni, era vorba despre una dintre cele mai amănunţite şi mai sigure analize ale situaţiei din Siria care apăruseră de la începutul războiului. În 27 iunie, Yale a păşit în ceea ce era pe atunci „State, War and Navy Building" (acum „Old Executive Office Building"), de lângă Casa Albă, unde a lăsat raportul său la biroul secretarului de stat, Robert Lansing. Peste trei zile, i-a adresat personal o scrisoare lui Lansing.

După ce nota că „soarta Palestinei va fi probabil una dintre marile chestiuni ce vor trebui decise” în orice conferinţă de pace de după război, Yale sugera secretarului de stat că „dacă Statele Unite ale Americii vor să joace un rol în soluţionarea unei probleme atât de complicate şi importante, demnitarii ei trebuie să aibă la dispoziţie rapoarte din partea unor oameni imparţiali, care să deţină cunoştinţe la prima mână despre ţară şi oamenii ei. Pentru un asemenea serviciu, fie în diplomaţie sau în munca de informaţii secrete, sau de ajutorare în Palestina, eu sunt pregătit să demisionez din funcţia mea actuală la Standard Oil Company din New York şi să îmi ofer serviciile Guvernului Statelor Unite”.[495]

Poate că după patru ani în străinătate, Yale era complet nepregătit pentru complexitatea – în mintea unora, ipocrizia – noii doctrine a lui Wilson. Da, preşedintele american intenţiona pe deplin să impună conceptul său de „pace durabilă” lumii sfâşiate de război – acesta fusese preţul lui pentru intrarea în conflict –, dar, atent la esenţa izolaţionistă a naţiunii lui, lucrul acesta urma să fie făcut implicând Statele Unite în cât mai puţine complicaţii externe pe termen lung. Ca o consecinţă, însuşi elementul despre care Yale îşi imagina că era atuul lui suprem, experienţa dobândită graţie căreia putea ajuta Statele Unite să „joace un rol” în Orientul Mijlociu, era exact genul de lucru pe care administraţia Wilson spera să îl evite. Nici nu era de mirare atunci că propunerea făcută lui Lansing a fost întâmpinată cu o mare tăcere. Consternat, petrolistul a apelat la o veche cunoştinţă de la Yale University, pentru a-şi putea transmite raportul în atenţia şefului Departamentului de Informaţii al Armatei SUA, unde însă a întâmpinat aceeaşi reacţie.

Disperat de-a dreptul, Yale a jucat ceea ce probabil rămăsese ultima lui carte. În timpul călătoriei prin Europa în acea primăvară, făcuse cunoştinţă cu ataşatul militar britanic în Elveţia, pe care îl întrebase despre posibilitatea de a se alătura serviciului de informaţii al Marii Britanii. Diplomatul nu se arătase nicidecum prea încurajator dar, impresionat de vastele informaţii pe care Yale le avea despre Orientul Mijlociu, i-a sugerat că, în cazul în care nu

se iveau alte opţiuni după ce ajungea acasă, Yale ar putea lua legătura cu ambasadorul Marii Britanii la Washington, Cecil Spring-Rice. Având în mână scrisoarea de recomandare din partea ataşatului militar, Yale a procedat întocmai în dimineaţa de 9 iulie.

Nu era prima oară când hazardul unor coincidenţe intervenea în momente cruciale din viaţa lui William Yale, dar niciodată atât de incredibil ca în data de 9 iulie. Venind în vizită la ambasadorul britanic, Yale se aştepta să i se spună că ambasadorul era plecat sau prins într-o şedinţă, veşnicele refuzuri voalate pe care le primise în ultima lună de la nenumăraţi oameni, mult mai puţin ocupaţi sau influenţi. În schimb, a fost poftit imediat în biroul lui Spring-Rice.

„De unde vine numele dumitale?” l-a întrebat uluit ambasadorul, în loc de orice salut. „Prima mea soţie era născută Yale, unul dintre ultimii membri ai familiei din Ţara Galilor!”

Nu a fost atât o bătălie, cât un masacru. Când s-a crăpat de ziuă în 2 iulie, războinicii arabi au făcut un ocol pe dealurile din jurul pasului de la Fuweila, căutând cu precauţie batalionul turcesc. L-au găsit într-o vâlcea între munţi, exact mai jos de Fuweila, numită Aba el Lissan. Soldaţii dormeau în corturile de pe malurile firului de apă. Părea incredibil, dar comandantul militar al turcilor nu luase măsurile de prevedere de a plasa soldaţi în posturi de observaţie pe culmile muntoase din jur, ceea ce le-a permis arabilor să se furişeze răsfirându-se pe stâncile de deasupra şi să împresoare inamicul adormit. După aceea, au început să tragă cu armele de foc în oamenii prinşi în cursă dedesubt.

Peste zi, s-a făcut cumplit de cald, o arşiţă cum Lawrence nu-şi amintea să mai fi întâlnit în Arabia, iar lucrul acesta a avut o mare contribuţie la caracterul neregulat al luptei. În ciuda covârşitorului lor avantaj oferit de înălţimile din jur, atacatorii arabi au constatat că nu puteau să stea lungiţi pe stânci ca să împuşte inamicul de dedesubt, mai mult de câteva momente; a zăbovi mai mult, însemna să se ardă prin robele lor subţiri, ba chiar să li se jupoaie bucăţi

de piele pe alocuri. După-amiaza, lupta haotică a continuat, turcii de jos adăpostindu-se prin firide de stânci în lungul apei, iar arabii de sus sărind de pe o stâncă la următoarea în căutarea unui loc bun de unde să-i împuşte.

După cum povesteşte Lawrence, o remarcă mai caustică din partea lui a schimbat până la urmă mersul bătăliei. Doborât de caniculă, se refugiase la umbră, într-o ravină strâmtă unde curgea şi un pârâiaş subţire. Acolo, l-a găsit Auda abu Tayi.

— Eh, cum e cu howeitaţii? l-a tachinat Auda, amintindu-şi cum Lawrence îi luase în zeflemea pe oamenii din tribul lui. Doar dau din gură şi nu muncesc?

Lawrence l-a tachinat şi el, spunând că howeitaţii „împuşcă mult şi nimeresc puţin”.

Remarca l-a înfuriat cumplit pe Auda, din moment ce, dând de pământ cu acoperământul pe care şi l-a smuls nervos de pe creştet, s-a repezit în sus pe deal, zbierând spre oamenii lui să se retragă din poziţiile de luptă şi să se ducă să-şi ia caii, pe care îi lăsaseră dedesubt. Temându-se că, prin vorbele lui, îl jignise atât de rău pe Auda, încât howeitaţii se pregăteau acum să abandoneze lupta, Lawrence a urcat panta vâlcelei ca să încerce să-l îmbuneze. L-a găsit pe Auda stând în picioare singur şi uitându-se fioros în jos la inamic. „Du-te şi ia-ţi cămila dacă vrei să vezi cum munceşte bătrânul”, i-a zis Auda.

Coborând în grabă până în văgăuna adăpostită unde forţele principale ale arabilor călărind pe cămile aşteptaseră toată ziua să lanseze atacul în Aba el Lissan, Lawrence s-a suit pe preţioasa lui cămilă, Naama, şi a urcat pe o culme stâncoasă din apropiere. A ajuns exact la ţanc ca să îl vadă pe Auda cu cei cincizeci de călăreţi howeitaţi ai lui năpustindu-se în vale, în plin galop, de pe o creastă muntoasă din apropierea.

„Sub privirile noastre”, îşi amintea Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „doi sau trei războinici [howeitaţi] au fost doborâţi, dar ceilalţi au continuat să dea năvală gonind formidabil, în timp ce infanteria turcă, ghemuită laolaltă sub stâncă, gata să o rupă la fugă spre Maan în faptul serii, a început să oscileze, ba înăuntru, ba

afară, până când a luat-o din loc înainte de asaltul nimicitor.”

Cei 350 de arabi pe cămile au primit imediat ordin să se repeadă la atac. Soldaţii turci, prinşi în capcană, epuizaţi şi de-acum atacaţi de un inamic călare care venea din două direcţii, au renunţat rapid la orice simulacru de apărare. Dintr-odată, fiecare om încerca să-şi salveze propria-i piele, iar în Aba el Lissan în acea zi lucrul acesta a însemnat doar că moartea venea mai repede.

Potrivit relatărilor lui, Lawrence a ratat cea mai mare parte a luptei. Din cauza vitezei cu care alerga Naama şi a poziţiei lui în fruntea războinicilor călări pe cămile, Lawrence s-a trezit mult în faţa celorlalţi camarazi ai lui lansaţi în atac; Lawrence reuşise să tragă doar câteva gloanţe, înainte ca Naama să fie împuşcată mortal sub el, azvârlindu-l pe jos printre nişte bolovani. Când s-a dezmeticit din căzătură în cele urmă, bătălia aproape se încheiase. Spre marea lui amărăciune, a descoperit de asemenea că Naama nu fusese ucisă de turci; judecând după rana care îi fusese fatală, o împuşcătură de la mică distanţă în spatele capului, Lawrence şi-a dat seama că o împuşcase chiar el, din greşeală.

Carnajul din Aba el Lissan a fost cu atât mai oribil, poate, cu cât a lovit doar unilateral. Doar doi luptători arabi au fost ucişi în atac, iar câţiva au fost răniţi. În contrast cu această cifră, din cei 550 de soldaţi turci prinşi în ambuscada din vale, poate 100 au izbutit să fugă înspre Maan, în timp ce 160 au fost făcuţi prizonieri, iar alţi 300 erau morţi sau muribunzi. Aşa cum Lawrence avea să lase de înţeles în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii,* unele dintre aceste decese nu au fost rezultatul luptei, ci al setei de răzbunare a arabilor pentru uciderea civililor howeitaţi, cu câteva zile înainte.

A urmat acum o nouă probă pentru arta de conducător a lui Lawrence. Din interogatoriul unuia dintre prizonieri, a aflat că oraşul Maan avea o garnizoană foarte firavă – iar acum cu atât mai mult, dată fiind soarta coloanei armate care trebuia să-i vină în ajutor, dar care fusese înfrântă în Aba el Lissan. Când zvonul acesta s-a răspândit printre luptătorii arabi, oamenii au început să vocifereze cerând să

se întoarcă din drum şi să atace acel oraş; Maan oferea o ocazie de aur pentru jefuiri substanţiale, în timp ce Aqaba, un mic port prăpădit, nu oferea nimic.

Era un moment absolut decisiv, iar Lawrence simţea că obiectivul care îl motivase în ultimele două luni îi aluneca printre degete. Chiar dacă arabii reuşeau să cucerească Maan, ar fi doar o victorie temporară; turcii ar contraataca în forţă, iar asta ar însemna ca drumul spre Aqaba, acum liber, să li se închidă pentru totdeauna. Mai mult chiar, ar însemna efectiv sfârşitul forţei combatante pe care el, Auda şi alte căpetenii tribale se căzniseră cu atâta migală să o încropească. În 2 iulie, arabii „nu aveau arme de foc, nu aveau nicio bază militară mai apropiată decât Wejh, nu aveau mijloace de comunicaţii, nu aveau nici chiar bani, fiindcă aurul nostru se epuizase, iar noi emiteam «bancnote» proprii, promisiuni de plată «când Aqaba va fi cucerită» pentru cheltuielile lor zilnice”. Cucerirea Aqabei era acum o chestiune de supravieţuire.[496]

Cu ajutorul lui Auda, Lawrence a izbutit până la urmă să-i facă pe războinici să renunţe la prada uşoară care i-ar fi aşteptat în Maan. Atât pentru a-i ţine pe oamenii lor cât mai departe de acea ispită, cât şi de teama unui atac al turcilor sau a vreunui raid duşmănos din partea triburilor rivale, au decis să pornească spre Aqaba chiar în acea seară. Însă această hotărâre ridica altă problemă dificilă: ce rămânea de făcut cu răniţii din tabăra inamică? S-a stabilit ca soldaţii care erau în stare să meargă pe picioarele lor să se alăture celorlalţi prizonieri şi, supravegheaţi de o mică ariergardă, să fie mânaţi în direcţia Aqabei. Cât despre cei aproximativ douăzeci de turci, prea grav răniţi ca să se poată deplasa, aceştia au fost lăsaţi acolo, fiind mutaţi lângă pârâu, ca măcar moartea lor iminentă să nu fie din cauza setei.

În timp ce războinicii arabi au început să ridice tabăra pregătindu-se pentru marşul de noapte, Lawrence s-a dus neînsoţit în valea unde avusese loc măcelul din acea zi. Se gândea să adune haine şi pături de pe cadavrele turcilor, ca să le facă mai uşoară agonia răniţilor abandonaţi pe malul apei, dar a constatat că tâlharii fuseseră mai iuţi, descoperind morţii şi jefuindu-i de toate hainele. Acel tablou şi reacţia lui Lawrence în faţa acelor imagini aveau

să se concretizeze în unul dintre cele mai stranii pasaje din autobiografia sa:

> *Morţii păreau de o magnifică frumuseţe. Noaptea strălucea blând asupra pământului, estompându-i aidoma fildeşului neînceput. Turcii aveau pielea albă pe părţile îndeobşte îmbrăcate, mult mai albă decât arabii, iar aceşti soldaţi fuseseră foarte tineri. Strâns înconjurându-i în poala lor erau tufe de pelin întunecoase, acum grele de rouă, unde capetele razelor de lună scânteiau ca aburul mării. Cadavrele păreau azvârlite atât de jalnic pe jos, trântite alandala în mici mormane. Neîndoielnic că, aşezaţi drept, morţii şi-ar găsi liniştea în cele din urmă. Aşa că i-am înşirat ordonat, unul câte unul, foarte istovit eu însumi şi tânjind să fiu printre aceşti tăcuţi răposaţi, nu în mijlocul gloatei agitate, gălăgioase şi nesăţioase din capătul văii, certându-se pe pradă, grozăvindu-se cu viteza şi tăria lor de a îndura Dumnezeu ştie câte trude şi dureri de acest fel.*

Lăsându-i apoi pe morţi, Lawrence s-a reîntors la grupul războinicilor, pentru marşul spre Aqaba, până unde mai erau acum doar şaizeci de kilometri peste munţi.

În cele două luni de la plecarea lui Lawrence, campania militară anglo-arabă în Hejaz continuase în ritmul ei neregulat uzual. Pe parcursul lunii mai şi iunie, echipe de pirotehnicieni britanici, de obicei însoţite de cete de războinici arabi, făceau incursiuni periodice în adâncul ţării pentru a avaria Calea Ferată Hejaz. Rapoartele lor notau succese ocazionale – ici un pod aruncat în aer, colo un tren distrus –, dar cel mai frecvent să plângeau de neseriozitatea şi lipsa de disciplină ale colaboratorilor lor arabi.[497] La eşaloanele superioare de comandă, ofiţerii britanici continuau eforturile de a-i mobiliza pe rebeli să pună în aplicare, în cele din urmă, operaţiunea de blocare în regiunea El Ula, la nord-vest de Medina, însă caracterul imperativ al acestui plan pălea treptat în faţa faptului evident că turcii nu aveau nicio intenţie de a părăsi Medina. Faysal, bucurându-se acum de titlul de Comandant al Forţelor Arabe, era preocupat de ideea marşului său în Siria. Ofiţerii britanici care erau la curent cu proiectul

fantastic de ambiţios al lui Faysal pentru această ofensivă – mai ales, venind din partea unui om care aproape nu se clintise din Wejh de patru luni de zile – nu se arătau prea entuziasmaţi. „Este oarecum dificil să examinezi în detaliu planul Şerifului Faysal”, raporta unul dintre aceşti ofiţeri, la sfârşitul lunii mai, „fiind caracterizat de la un capăt la altul de o remarcabilă ignorare a restricţiilor convenţionale legate de timp, spaţiu, măsuri de aprovizionare sau amplasarea şi posibilele acţiuni ale inamicului.”[498]

Pornind de la rapoartele venite de pe teren, Gilbert Clayton, trimitea din Cairo un raport săptămânal al situaţiei din Hejaz, adresat directorului Serviciului de informaţii al armatei, la Londra. Pe tot parcursul lunilor mai şi iunie, aceste note de serviciu erau de obicei prefaţate de comentariul că foarte puţin se schimbase de la nota precedentă. Dar dacă totul rămânea static în Hejaz – „satisfăcător” era cuvântul pe care îl prefera Clayton –, spre sfârşitul lui iunie, spionii lui din interiorul Siriei au început să raporteze o intensificare accentuată a activităţii rebelilor arabi. Când Clayton şi-a redactat informarea din 5 iulie, asemenea rapoarte soseau din toată partea sudică a Siriei: „activitate ostilă” a tribului Howeitat lângă Maan; un atac asupra garnizoanei turceşti de la Fuweila; un raid împotriva unui grup de turci păscând cămile lângă Shobek; o operaţiune de sabotaj pe calea ferată la ieşirea din Bir el Shedia.[499]

„Nu se ştie pe unde se află în prezent căpitanul Lawrence, care a plecat spre zona Maan sau zona Jebel Druze, cu ceva timp în urmă,” nota Clayton în acelaşi raport, „dar în ultima vreme zvonuri de la arabi au ajuns la Wejh, despre faptul că el şi micul lui grup ar fi aruncat în aer un mare pod de fier, la sud de Maan. Aceste activităţi în zona Maan sunt probabil rezultatul sosirii căpitanului Lawrence în acea regiune.”

Gilbert Clayton avea doar parţial dreptate. Şi asta fiindcă nu avea de unde să fi ştiut că Lawrence şi colaboratorii lui arabi erau, de fapt, autorii majorităţii acţiunilor din sudul Siriei, pe care el le raporta în acea zi, la fel cum tot ei fuseseră autorii majorităţii celorlalte atacuri de pe cuprinsul Siriei, unele dintre ele la peste cinci sute de

kilometri în spatele liniilor inamice, care avuseseră loc în luna precedentă. De asemenea, nu avea de unde să fi ştiut că în 5 iulie Lawrence nu era în apropiere de Maan, ci cam la o sută de kilometri spre sud-vest, negociind capitularea garnizoanei turceşti din Aqaba.

După masacrul de la Aba el Lissan, Lawrence şi războinicii arabi goniseră spre mare. Pe măsură ce au urcat munţii şi au coborât prin defileul Wadi Itm spre Aqaba, luptătorii au trecut pe lângă diverse cazemate şi tranşee turceşti unde nu exista niciun soldat, o dovadă finală a genialităţii planului lui Lawrence, complet diferit de opinia majorităţii. „Inamicul nu-şi imaginase niciodată un atac dinspre interior”, nota el, „şi niciuna dintre fortificaţiile lor măreţe nu era îndreptată cu faţa spre adâncul teritoriului.”[500]

Spre deosebire de dramatismul cu care David Lean a redat acele momente în film, căderea Aqabei nu a fost nicidecum spectaculară. După două zile tensionate în care s-a bătut pasul pe loc, ambele tabere ajungând cu disperare să nu mai aibă aproape nimic de mâncare, comandantul turc a acceptat într-un final că situaţia lui era deznădăjduită şi a capitulat, cedând portul în 6 iulie, fără nici măcar un foc de armă. Ţinând sus flamura albă, rebelii au dat buzna în Aqaba pe cămilele lor şi s-au repezit direct în mare, sărbătorindu-şi temerara victorie.

Dar pentru Lawrence lungul calvar nu se terminase, şi nici triumful nu era garantat. Existau acum aproape o mie două sute de oameni îngrămădiţi în Aqaba, aproximativ şase sute de luptători arabi şi un număr egal de prizonieri turci, însă extrem de puţine alimente. Lawrence ştia, de asemenea, că nu era decât o chestiune de timp – şi, probabil, foarte puţin timp –, până ce turcii din interiorul Siriei aveau să adune suficiente forţe armate pe care să le trimită peste munţi, ca să recucerească Aqaba. O asemenea ofensivă ar putea fi încetinită prin plasarea de unităţi ale rebelilor în cazematele din munţi, însă aşa cum Lawrence ştia din experienţele neplăcute anterioare, a te bizui pe triburile de arabi pentru a apăra puncte strategice, fie ei cei mai formidabili războinici, nu era niciodată o opţiune sigură. La fel de vitală cum fusese cucerirea

Aqabei, era acum găsirea unei modalităţi de a-i anunţa pe britanici despre acest lucru, ca să poată trimite urgent provizii şi întăriri.

A doua zi, însoţit doar de opt războinici, Lawrence a pornit spre Egipt, sperând să poată traversa deşertul de aproximativ două sute cincizeci de kilometri, care se aşternea între Aqaba şi liniile britanice de la Suez, până nu era prea târziu.

---

[463] Conform relatării făcute de Wilson lui Clayton, 24 mai 1917: PRO-FO 882/16, f. 113.

[464] Wingate către Wilson, 20 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 35.

[465] Relatarea lui Lawrence despre călătoria lui şi capturarea Aqabei este luată din *Seven Pillars*, Cartea 4, Capitolele 39–44, pp.227–312.

[466] Sykes către Wingate, 23 mai 1917; MSP-41b, p. 3; o versiune uşor diferită în PRO-FO 371/3054, f. 329.

[467] Sykes către Wingate, 23 mai 1917; MSP-41b, p. 5; o versiune uşor diferită în PRO-FO 371/3054, f. 330.

[468] Tanenbaum, *France and the Arab Middle East, 1914–1920,* pp. 17–18.

[469] Wilson către Clayton, 25 mai 1917; PRO-FO 882/16, p. 5.

[470] Newcombe, Notă despre întâlnirea Sykes-Picot cu regele Hussein, 20 mai 1917; GLLD 9/9.

[471] Deşi Sykes a afirmat în mod repetat contrariul, există ample dovezi că nu i-a dezvăluit regelui Hussein termenii Acordului Sykes-Picot la întâlnirile lor din mai 1917. În 1918, Cyril Wilson şi alţi ofiţeri britanici care discutau cu Hussein, au raportat consecvent că regele nu cunoştea nimic despre împărţirile „naţiunii” arabe prevăzute în acel document, ci continua să creadă că rămânea în vigoare cadrul mult mai generos stabilit în Corespondenţa McMahon-Hussein. Pentru a cita doar exemplul discutat aici, este extrem de dificil să ne imaginăm că Hussein ar fi putut să accepte formula ecuaţiei Bagdad-Liban, dacă ar fi ştiut dinainte care era propunerea din Sykes-Picot privind administrarea provinciei Bagdad. Aşa cum subliniază Tanenbaum (*France and the Arab Middle East*, p. 17): „Era absurd pentru conducătorul unei rebeliuni să ceară unei puteri statale din afară să anexeze teritoriul pentru care el se lupta şi pe care spera să îl cârmuiască”.

[472] McMahon către Hussein, 24 octombrie 1915, după cum citează Antonius, *The Arab Awakening*, p. 420.

[473] Raport al Political Intelligence Department, Foreign Office, „Memorandum on British Commitments to King Husein [*sic*]”, decembrie 1918; PRO-FO 882/13, p. 7, f. 225.

[474] „Note by Sheikh Fuad Ek Khatib taken down by Lt Col Newcombe”, nedatată, dar din mai 1917, p. 3; PRO-FO 882/16, f. 133.
[475] Wilson către Clayton, 24 mai 1917; PRO-FO 882/16, f. 111.
[476] Faysal Hussein, „To All Our Brethren – the Syrian Arab”, trans. 28 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/89.
[477] Clayton către Sykes, 30 iulie 1917; SADD Clayton Papers, 693/12/30.
[478] Wilson către Symes, 20 iunie 1917; PRO-FO 882/16, f. 127. Mulţi istorici susţin că regele Hussein împreună cu Faysal, şi nu Mark Sykes, au fost cei care au ascuns adevărul despre conţinutul întâlnirilor lor din mai 1917. În *The Question of Palestine*, Isaiah Friedman acceptă necondiţionat versiunea lui Sykes, afirmând (p. 206) că la întâlnirea lor preliminară, de la începutul lui mai, „temerile lui Feisal au fost risipite când Sykes i-a explicat Acordul anglo-francez... Întrevederea cu Hussein, în 5 mai, a decurs la fel de bine”. Singura greşeală a lui Sykes, în opinia lui Friedman, a fost că nu a consemnat în scris discuţiile ulterioare pe care el şi Picot le-au avut cu Hussein. „Pentru această omisiune”, scrie el, „Sykes a trebuit să suporte consecinţele când, peste un an, spre surprinderea lui, Hussein s-a prefăcut că nu cunoaşte Acordul anglo-francez şi a pretins că aflase despre el prima oară din discursul de la Damasc al lui Djemal Paşa...”

Nu numai obiecţiile lui Hussein, ci şi acţiunile lui Sykes contrazic această teorie. În 12 mai 1917, exact la o săptămână după prima lui întâlnire cu Hussein, Sykes a participat la o reuniune la nivel înalt, pe teme de strategie, în biroul din Cairo al lui Reginald Wingate. La acea reuniune, Sykes a descris amănunţit acordul la care el şi Picot ajunseseră cu „delegaţii” sirieni stabiliţi la Cairo, în urmă cu aproape trei săptămâni, dar nu a pomenit nimic despre acordul mult mai important pe care se presupunea că îl încheiase cu Hussein, în urmă doar cu câteva zile. Unul dintre motive putea fi faptul că la această conferinţă din 12 mai participa şi colonelul Cyril Wilson, ofiţerul britanic de legătură pentru Hussein, şi de aceea o persoană absolut îndreptăţită să respingă o asemenea afirmaţie.

Cât despre întâlnirile ulterioare pe care Sykes şi Picot le-au avut cu Hussein, este greu de desluşit vreun posibil motiv pentru care doi ofiţeri de carieră din armata britanică, Stewart Newcombe şi Cyril Wilson, să le fi negat cu atâta vehemenţă, din moment ce misiunile lor în Hejaz ar fi devenit considerabil mai uşoare, dacă relatările lui Sykes despre acele întâlniri ar fi fost adevărate.

[479] Symes to Wilson, 26 iunie 1917; PRO-FO 882/16, f. 129–30.
[480] Wilson către Clayton, 20 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/36.
[481] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 25–26.
[482] Lawrence aşa cum îl citează Wilson, *Lawrence*, p. 410 n. 40.
[483] Ibid., p. 410 n. 41.
[484] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 51.
[485] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 546.
[486] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 51.
[487] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 26.

[488] În chestionarul la care a răspuns în 6 iulie 1917, la Londra, Samuel Edelman, consulul SUA în Damasc, raporta că procentul dezertărilor în rândul soldaţilor turci aduşi din Anatolia în Siria era de 25%, o cotă cu siguranţă mult mai mare în cazul unor elemente mai puţin leale ale imperiului; PRO-FO 371/3050.

[489] A se vedea PRO-FO 371/3050, Dosar 47710.

[490] Prüfer, *Diary*, 21 mai-18 iulie 1917; HO.

[491] Prüfer către Mittwoch, 12 aprilie 1917; NARA T149, Rola 365, Cadrul 399.

[492] Engle, *The Nili Spies,* p. 129.

[493] Relatarea despre întoarcerea lui William Yale în Statele Unite provine din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 7.

[494] Yale, „Palestine-Syria Situation”, către Departamentul de Stat al SUA, 27 iunie 1917; NARA 763.72/13450.

[495] Yale către Secretarul de Stat Lansing, 30 iunie 1917; YU Box 2/Fişier 48.

[496] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 306. Pentru o relatare a bătăliei de la Aba el Lissan, a se vedea şi Lawrence, „The Occupation of Akaba”, nedatat; PRO-FO 882/7, f. 63–68.

[497] A se vedea rapoartele de pe teren ale lui Herbert Garland, mai 1917; PRO-FO 686/6.

[498] Dawnay, „Notes on Faysal’s Proposed Advance Northward”, 29 mai 1917; PRO-WO 158/606, f. 43A.

[499] Clayton către directorul Serviciului de informaţii al armatei britanice (Londra), 5 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 1.

[500] Lawrence, *Seven Pillars,* p. 310.

PARTEA A TREIA

14

Trufie

Nu încercaţi să faceţi prea mult cu mâna voastră. Mai bine să facă arabii treaba tolerabil decât să o faceţi voi perfect. Acesta este felul lor, iar voi trebuie să îi ajutaţi, nu să cuceriţi în locul lor. De fapt, de asemenea, date fiind condiţiile foarte ciudate din Arabia, munca voastră concretă nu va fi, poate, chiar atât de bună pe cât credeţi voi.[501]

T. E. Lawrence, sfaturi către ofiţerii britanici în *Douăzeci şi şapte de articole*, august 1917

În dimineaţa de 10 iulie 1917, Gilbert Clayton se ocupa de una dintre cele mai anoste sarcini de serviciu, întocmind raportul de situaţie săptămânal despre teatrul de război din Arabia, destinat directorului Serviciului de informaţii al armatei, din Londra. Aşa cum făcuse de nenumărate ori în ultimele luni cu doar mici variaţii, a prefaţat nota de informare cu comentariul că „nimic nu s-a petrecut de mare importanţă în Hejaz de când am scris ultima oară”, înainte de a trece în revistă rapid planurile de bătălie nepuse încă în aplicare, mici reuşite care ar fi trebuit să fie mai mari, oportunităţi irosite.[502]

La scurt timp după ce raportul a ieşit pe uşă spre camera telegrafului, o siluetă măruntă în veşminte arăbeşti murdare a intrat în biroul lui Clayton. Crezând că era vorba despre un localnic venit să-i ceară vreo favoare sau poate un cerşetor curajos, generalul, cu gândurile aiurea, tocmai se pregătea să-l uşuiască afară, când a observat bine-cunoscutul rânjet în colţul gurii, ochii albaştrii pătrunzători. Era T. E. Lawrence.

Văzându-l uscăţiv şi sfrijit cum era, Clayton l-a pus pe subalternul lui să stea jos şi, nerăbdător, l-a întrebat detalii despre informaţiile trunchiate care îi parveniseră în cele

două luni de când Lawrence plecase spre interiorul peninsulei şi dispăruse din peisaj. Apoi, emoţionat, generalul s-a grăbit să adauge un post-scriptum la raportul său săptămânal: „După ce am scris rândurile de mai sus şi exact când expediam această corespondenţă, a venit căpitanul Lawrence, după o călătorie prin teritoriul inamic, care s-a dovedit de-a dreptul miraculoasă”. Urma o scurtă prezentare a cuceririi Aqabei, precum şi a misiunii de culegere de informaţii, efectuată de Lawrence pe cuprinsul Siriei. „Nu am avut încă posibilitatea să discut cu Lawrence despre călătoria lui, întrucât abia a ajuns şi este cumva extenuat după peste două mii de kilometri pe o cămilă în ultimele 30 de zile... Cred totuşi că veţi fi interesat de această extraordinară performanţă prezentată mai sus, pentru care a fost nevoie de curaj, resurse interioare şi putere de rezistenţă, care ies în evidenţă chiar şi în aceste momente când faptele de vitejie sunt la ordinea zilei.”

În mod ironic, Lawrence întâmpinase cele mai mari dificultăţi de a ajunge la Cairo, atunci când a încercat să treacă de liniile britanice.[503] În după-amiaza precedentă, el şi micul grup care îl însoţea sosiseră pe malul estic al canalului Suez, după ce străbătuseră cei aproximativ două sute cincizeci de kilometri prin Arabia într-un interval de doar patruzeci şi nouă de ore, dar constataseră că posturile de pază britanice de acolo erau pustii (din cauza unei epidemii de holeră, avea să afle Lawrence mai târziu). Găsind un telefon de campanie care funcţiona, a sunat în mod repetat la biroul armatei pentru transporturile cu feribotul, de pe ţărmul de vizavi, ca să ceară o ambarcaţiune, dar de fiecare dată i se închidea. În cele din urmă, l-a prins la telefon pe un ofiţer de logistică, pe care îl cunoştea din Wejh, şi care a trimis o şalupă.

În momentul când s-a simţit în siguranţă, după două luni de când plecase din Wejh, pe Lawrence l-au lăsat puterile, încât abia a mai reuşit să-şi târască picioarele până la hotelul Sinai, unde erau cazaţi ofiţerii din Port Suez. „După ce a depăşit prima impresie ostilă creată de persoana şi vestimentaţia mea”, scria el „[hotelul] a pus la dispoziţie băia fierbinte, băuturile reci (şase de toate), cina şi patul din visurile mele.”

Supliciul lui a continuat şi în ziua următoare. Desculţ şi purtând încă robele lui arăbeşti zdrenţuite, Lawrence a fost oprit şi chestionat în mod repetat de către poliţia militară, în timpul călătoriei lui cu trenul la Cairo. Norocul i-a surâs până la urmă, pe peronul gării din Ismailia unde l-a zărit pe un ofiţer britanic din marină, care l-a recunoscut din timpul traversărilor frecvente pe Marea Roşie. Graţie acestei întâlniri providenţiale, înaltul comandament militar din Cairo a putut afla imediat ceea ce se întâmplase la Aqaba, iar în acea după-amiază deja primele provizii şi trupe au fost expediate de urgenţă în portul controlat de rebeli.

Tot pe peronul din Ismailia, Lawrence a mai aflat despre o altă schimbare majoră care intervenise în absenţa lui. Ca urmare a înfrângerii suferite în cea de-a doua bătălie din Gaza, Archibald Murray fusese îndepărtat de la comanda Forţei Expediţionare Egiptene. Înlocuitorul său, un general de cavalerie pe nume Edmund Allenby, sosise la Cairo în urmă cu nici două săptămâni. Iniţial, Lawrence a fost îngrozit de această veste. Fusese nevoie de luni întregi de intervenţii şi rugăminţi pe care el, Clayton şi toţi ceilalţi din Biroul Arab le făcuseră încercând să îl convingă, măcar parţial, pe iritabilul Murray să accepte ideea de a sprijini Revolta Arabă. Acum, însemna să o pornească de la zero, iar Lawrence îşi imagina alte numeroase luni irosite în încercarea de a-l da pe brazdă pe Edmund Allenby.

Dar ajungând în Cairo, Lawrence avea să descopere altceva. Deja, vestea despre faptele lui eroice se răspândise printre ofiţerii armatei britanice, iar efectul era electrizant. Venind imediat după înfrângerea din Gaza, după stagnarea din Hejaz şi după necontenitele ştiri sumbre din Europa – încă o ofensivă a Aliaţilor pe frontul de vest eşuase, armata franceză era în pragul rebeliunii, guvernul rus se prăbuşea –, iată, aici, erau nişte veşti cu adevărat îmbucurătoare, un exemplu autentic de dârzenie şi bravură britanică. Dincolo de modul fantastic în care fusese obţinută victoria de la Aqaba, cucerirea acestui port însemna că efortul de război în Arabia făcuse brusc un formidabil salt de 400 kilometri spre nord, uşurând enorm sarcina de a împinge mai departe acel efort de război în interiorul Siriei.

În mod ciudat totuşi, faptele colaterale ale lui Lawrence, lunga şi periculoasa lui incursiune prin regiunea centrală a Siriei, păreau să capteze cel mai mult imaginaţia şi aclamaţiile compatrioţilor săi. Parţial, acest lucru se explica, desigur, prin imaginea romantică pe care o evoca, regăsindu-şi nenumărate antecedente în tradiţia ostăşească britanică: aventurierul singuratic (nu contează că Lawrence fusese însoţit, de fapt, de două călăuze), furişându-se în spatele liniilor inamice, deghizat şi în condiţiile în care exista o recompensă oferită pentru prinderea lui, întâlnirile lui clandestine cu posibili uneltitori, riscând la tot pasul să fie trădat şi schingiuit până la moarte. Cu siguranţă, în primul rând acest aspect l-a determinat pe Reginald Wingate să îl recomande pe Lawrence pentru a-i fi decernată Victoria Cross, cea mai înaltă decoraţie militară a Marii Britanii. Aşa cum sublinia Wingate, ceea ce „sporea considerabil vitejia” realizărilor lui Lawrence era faptul că avuseseră loc în mijlocul „unei populaţii extrem de venale”, chiar şi cu o recompensă de 5000 de lire, oferită de turci pentru capturarea lui.[504]

Lawrence, după cum s-a menţionat, a minimalizat importanţa acelei aventuri. Într-adevăr, puţinele detalii pe care le-a furnizat vreodată despre acel episod au fost formulate indirect într-un raport de patru pagini, pe care l-a scris imediat după ce a sosit la Cairo. Având stofă de strateg prin excelenţă, şi-a dat seama, desigur, că reacţia oficială la expediţia lui din Siria constituia un instrument puternic pentru promovarea scopurilor lui. S-a folosit cu abilitate de acel instrument, atunci când s-a prezentat în faţa noului comandant al Forţei Expediţionare Egiptene, generalul Edmund Allenby.

Având în vedere protocolul sofisticat care prevala în cadrul armatei britanice în 1917, este greu de imaginat o întâlnire mai incompatibilă decât cea care a avut loc în cartierul general din Cairo, în după-amiaza de 12 iulie. Poreclit „taurul sângeros” pentru temperamentul lui exploziv, Edmund Allenby era un bărbat voinic, cu un fizic de boxer puţin delăsat, o prezenţă impunătoare chiar şi când nu purta uniforma de general. De cealaltă parte a biroului său, şedea fantomaticul căpitan T. E. Lawrence,

cântărind poate cel mult 60 de kilograme când era sănătos, dar redus acum la nici 45 de kilograme poate, din cauza anevoinţelor întâmpinate în timpul incursiunilor sale în deşert, îmbrăcat cu o robă albă arăbească şi un turban şi, din câte spunea el (deşi pare improbabil), fără încălţăminte în picioare; uniforma lui Lawrence fusese mâncată de molii în timpul lungii lui absenţe din Cairo, susţinea el, şi nu avusese timp deocamdată să o înlocuiască.[505]

Lawrence cunoştea, desigur, câte ceva despre palmaresul de război al lui Allenby, inclusiv faptul că trecutul lui era cumva controversat. În timpul retragerii englezilor în bătălia de la Mons în august 1914, Allenby dăduse ordin regimentului său de cavalerie să rămână pe poziţii în faţa unei forţe ofensive germane mult mai numeroase, permiţând astfel restului armatei atacate să se retragă ordonat. Ca o coincidenţă, în timpul aceleiaşi bătălii, Archibald Murray, pe atunci şef al Statului-Major General Imperial şi monitorizând retragerea englezilor de la un post de comandă central, leşinase din cauza încordării prea mari. Mult mai recent însă, steaua lui Allenby începuse să apună la bătălia de la Arras, unde a fost criticat pentru faptul că nu a profitat mai rapid de breşele din frontul german pentru a-şi conduce oamenii la atac – un aspect discutabil, poate, într-o încleştare armată în care englezii au înaintat pe o distanţă de doar trei kilometri, cu preţul a 150000 de pierderi de vieţi omeneşti.

La fel ca în cazul lui Murray, la vremea respectivă, transferul lui Allenby în Egipt a fost un fel de retrogradare, dar dacă la Murray efectul fusese un soi de precauţie mutilantă, Lawrence intuia că efectul asupra lui Allenby putea fi foarte diferit. În biroul generalului, în acea după-amiază, Lawrence s-a apucat să prezinte un tablou miraculos de ambiţios despre ceea ce rebelii arabi erau hotărâţi acum să înfăptuiască. Atâta vreme cât Aqaba primea rapid întăriri devenind punctul central al operaţiunilor, a explicat el, arabii vor putea în sfârşit să continue lupta lor până în centrul vital al Siriei. Şi nu erau vorbe goale; din ceea ce povestea Lawrence, exista acum ocazia de a aprinde flacăra revoltei în toată regiunea.

Pentru a completa raportul lui subţire despre misiunea de spionaj întreprinsă în Siria, Lawrence desenase de mână o mică hartă, menită să ilustreze planul său în faţa generalului. În schiţă, apăreau nu mai puţin de şapte posibile forţe armate arabe pregătite să-i atace pe turci pe toată lungimea Siriei, în vest până la coasta libaneză şi în nord până la localităţile Homs şi Hama, situate la circa o sută şaizeci de kilometri mai sus de Damasc. Deşi avertiza în nota însoţitoare că „există puţine speranţe ca lucrurile să iasă conform planului”[506], chiar şi dacă doar unele dintre aspectele proiectului lui Lawrence s-ar materializa, grosul forţelor turceşti desfăşurate de-a lungul nordului şi estului Siriei ar rămâne izolate, incapabile să înainteze sau măcar să se retragă cu uşurinţă.

Exista un clenci totuşi. Pentru ca această măreaţă răscoală a arabilor să izbândească, i-a spus Lawrence lui Allenby, era nevoie de un atac simultan al armatei britanice în sudul Palestinei. Odată realizat acest lucru, cele două forţe puteau înainta spre nord într-un tandem letal, trupele neregulate ale arabilor închizând definitiv traficul pe Calea Ferată Hejaz şi izolându-i pe turci în oraşele-garnizoană din estul Siriei, în timp ce armata britanică, având flancul dinspre interiorul ţării protejat de acţiunile arabilor, continua să avanseze pe latura coastei de vest. În viziunea lui Lawrence, chiar şi cucerirea rapidă a Damascului şi a Ierusalimului erau de domeniul posibilului.

Dar mai exista încă o mică dificultate. Luptătorii care aveau să servească drept nucleul crucial al acestei forţe arabe de atac, beduinii din estul Siriei, în mod tradiţional toamna se deplasau mult spre răsărit, în căutare de furaj mai bun pentru cămilele lor, părăsind efectiv teatrul de război. Pentru a-i folosi pe aceşti războinici indispensabili, a explicat Lawrence, acţiunea ar trebui să înceapă nu mai târziu de mijlocul lui septembrie, altfel spus peste circa două luni.[507]

Nu este întru totul limpede cât de mult credea Lawrence însuşi în această viziune extravagantă. Chiar dacă era înflăcărat de recentul său triumf de la Aqaba, pragmatismul care îl caracteriza îl împiedica, probabil, să îşi imagineze că toată acea inerţie şi ciondăneală dintre

triburi, care afectau permanent Revolta Arabă, ar putea cumva să se evapore acum ca printr-o minune. De asemenea, căpătase suficientă experienţă în armata britanică, încât să ştie că graba nu era punctul ei forte. Cel mai probabil, atunci, expunând acest proiect grandios, Lawrence vedea şansa de a câştiga adeziunea noului comandant suprem al forţelor britanice – un om neînvăţat cu ritmul de melc în care se mişcau evenimentele în regiune şi dornic să îşi reabiliteze reputaţia de ostaş, după eşecul de la Arras – pentru viziunea lui de eliberare a Siriei cu o forţă armată unită arabă şi britanică. Era o viziune pe care Allenby va trebui să o adopte sau să o respingă repede, bineînţeles, din moment ce Lawrence pornise deja cronometrul final.

Dar chiar dacă era un element de cacealma în tot acest eşafodaj, cine l-ar fi putut prinde pe Lawrence? Devenit acum o celebritate în Cairo, T. E. Lawrence era magicianul care mişca triburile arabe, fiind totodată şi singurul ofiţer britanic care luase personal pulsul unei potenţiale coloane a cincea în interiorul Siriei. Chiar dacă ştia că acei posibili colaboratori nu erau nicidecum pregătiţi să se răscoale într-un interval de două luni, nimeni altcineva totuşi, în afară de el, nu ştia acest lucru. În schimb, atâta timp cât întârzierea aproape inevitabilă avea să încurce orarul britanicilor, secretul ştiut doar de el despre nepregătirea arabilor pentru luptă rămânea în siguranţă, iar între timp va fi reuşit să cimenteze o alianţă – şi o dependenţă mutuală –, care nu putea fi ruptă.

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence recunoştea cumva acest joc pe care îl făcea: „Allenby nu putea să îşi dea seama în ce măsură eu eram deopotrivă un actor autentic şi un şarlatan. Problema se derula în spatele ochilor lui, iar eu nu l-am ajutat să o rezolve”.

Şi Lawrence şi-a jucat rolul în mod strălucit. La sfârşitul întâlnirii lor, generalul a săltat bărbia şi a anunţat: „Bun, voi face pentru dumneata ceea ce pot”.

Dacă în prezenţa lui Lawrence a păstrat un ton rezervat, Allenby şi-a arătat entuziasmul faţă de superiorii săi în armată, inclusiv faţă de generalul William Robertson, şeful Statului-Major General Imperial şi coordonatorul

întregului efort de război al Marii Britanii. „Avantajele oferite de cooperarea arabă pe coordonatele propuse de căpitanul Lawrence”, i-a telegrafiat el lui Robertson în 19 iulie, „sunt, în opinia mea, de o asemenea importanţă, încât niciun efort nu trebuie precupeţit pentru a culege toate roadele... Dacă va fi dusă la îndeplinire cu succes o asemenea acţiune, conjugată cu operaţiunile ofensive [britanice] în Palestina, ar putea provoca prăbuşirea campaniilor turceşti în Hejaz şi în Siria, producând rezultate ample, atât pe plan politic, cât şi militar”. Atât de vitală i se părea lui Allenby această schemă strategică, încât a transmis chiar şi îngrijorarea lui Lawrence de a nu pierde sprijinul beduinilor din est, care ar pleca toamna spre terenuri cu păşuni, dacă operaţiunea ar întârzia să demareze. „Prin urmare, eu trebuie să fiu pregătit de acţiune, aşa cum se poate, cu forţele pe care le am la dispoziţie, deja spre mijlocul lui septembrie.”[508]

Până şi Robertson, un „occidental” convins, care detesta să promoveze planuri ambiţioase în Orient, a adoptat rapid ideea; într-un schimb năvalnic de telegrame între Cairo şi Londra în luna iulie, a ajuns chiar să promită că îi va trimite imediat lui Allenby încă cincizeci de mii de soldaţi pentru viitoarea lui ofensivă în Palestina. Toate astea marcau o spectaculoasă răsturnare de situaţie în destinul Revoltei Arabe. Doar cu două luni în urmă, rebelii arabi fuseseră consideraţi un fel de pacoste colaterală, în viziunea lui Archibald Murray; acum, ei fixau orarul pentru următoarea ofensivă britanică în Palestina.

Dar această alianţă dintre arabi şi britanici, recent consolidată, semnala de asemenea o schimbare pe plan politic, pe care generalul Allenby nu o sesiza poate, sau nu o lua în seamă, dar care pe T. E. Lawrence îl interesa negreşit. Până de curând, tacticienii britanicii cumpăniseră strategii menite să minimalizeze rolul rebelilor arabi în Siria din respect faţă de aliaţii lor francezi. Acum, aderând la planul lui Allenby – ceea ce însemna, de fapt, planul lui Lawrence –, armata britanică se angaja pe un traseu care ignora complet dorinţele francezilor şi care, într-un final, va pune sub semnul întrebării întregul cadru al Acordului Sykes-Picot.

Dar toate acestea erau un pic în viitor, iar între timp, laudele pentru faptele eroice ale lui Lawrence au continuat să vină din toate părţile. Deşi s-a considerat că nu era eligibil pentru a primi Victoria Cross (una dintre stipulaţii este ca fapta de vitejie să fi fost observată de către un camarad britanic), Lawrence a fost avansat la gradul de maior şi, totodată, a fost numit „Companion of the Order of the Bath”, unul dintre cele mai înalte niveluri în sistemul cavaleresc britanic, accesibil unor ofiţeri la începutul carierei lor în armată.

În plină celebritate, în primele zile ale lunii august Lawrence a fost rugat să aştearnă pe hârtie învăţăturile lui despre colaborarea cu arabii, spre folosul ofiţerilor britanici care erau trimişi la post în Hejaz, împărtăşind astfel din secretele succesului său într-un domeniu unde alţii se lăsaseră doborâţi de disperare. Rezultatul a fost un scurt tratat intitulat *Douăzeci şi şapte de articole*. Unele dintre recomandările lui erau de bun simţ, în timp ce altele li s-au părut destul de exotice probabil discipolilor săi. „Un sclav crescut în Hejaz este cel mai bun servitor”, sfătuia el, „însă există reguli ce interzic cetăţenilor britanici să deţină sclavi, aşa că va trebui să îi luaţi cu împrumut. În orice caz, să aveţi cu voi un om sau doi din tribul Ageyli când mergeţi spre nord. Sunt cei mai eficienţi curieri în Arabia şi se pricep la cămile.”[509]

Mai presus de toate, Lawrence îi povăţuia pe cititorii lui să renunţe la obiceiurile lor de englezi, să se afunde atât de complet în mediul local, încât să cunoască „familiile, clanurile şi triburile, prietenii şi duşmanii, puţurile, colinele şi drumurile” de acolo.

În interiorul culturii sectoriale a armatei britanice din anul 1917, lucrarea *Douăzeci şi şapte de articole* a avut forţa unei revelaţii – şi, într-adevăr, micul tratat continuă să aibă o influenţă profundă şi astăzi. În timpul „năvalei” armatei americane în Irak în 2006, comandantul suprem al trupelor SUA, generalul David Petraeus, le-a ordonat ofiţerilor superiori să citească *Douăzeci şi şapte de articole*, astfel încât să poată afla idei despre cum să cucerească inimile şi cugetele poporului irakian. Probabil, fusese omisă avertizarea făcută de Lawrence la începutul textului, în care

menţiona că sfaturile lui se aplicau strict beduinilor – aproximativ 2 la sută din populaţia Irakului – şi că relaţiile cu arabii din oraşe „necesită un tratament complet diferit”.

Aaron Aaronsohn şi căpitanul Ian Smith nu au fost niciodată apropiaţi. De la prima lor întâlnire, Smith, ofiţer de legătură al EMSIB (Eastern Mediterranean Special Intelligence Bureau) cu navele de recunoaştere care operau din Port Said, nu a făcut mari eforturi să îşi ascundă desconsideraţia faţă de reţeaua de spioni evrei din Palestina. De la acel prim contact de rău augur, Smith – „întotdeauna un idiot”, în opinia agronomului – păruse să facă tot posibilul ca să îi denigreze pe Aaronsohn şi pe asociaţii lui, în toate felurile cu putinţă, ca şi cum britanicii erau cei care le făceau o mare favoare spionilor evrei, şi nu invers, de fapt.

Oricum, toate insultele precedente nu fuseseră nimic pe lângă ce i-a fost dat lui Aaronsohn să audă în 1 iulie. Neîndoielnic iritat de faptul că Aaronsohn i se plânsese unui ofiţer din Biroul Arab de felul mizerabil în care era tratat, Smith i-a spus caustic şefului NILI că spionii lui din Palestina „nu sunt buni de nimic. Munca poate fi făcută mult mai bine de alţii”.[510]

Incidentul părea cu atât mai revoltător cu cât venea într-un moment când britanicii puneau în sarcina NILI diverse misiuni, multe dintre ele neavând nimic de-a face cu culegerea propriu-zisă de informaţii speciale. Ca urmare a răspândirii poveştii despre persecuţiile din Jaffa în luna mai, o asociaţie filantropică internaţională depusese eforturi pentru strângerea de fonduri necesare ajutorării victimelor din rândul populaţiei evreieşti. La întrebarea în ce mod ar putea ajunge aceste fonduri la oamenii care aveau nevoie de ele în interiorul Palestinei, cineva din ierarhia de stat britanică găsise răspunsul evident: prin reţeaua NILI. Şi dacă agenţii operativi ai NILI împărţeau fonduri de ajutorare în toată Palestina, de ce să nu răspândească în acelaşi timp şi materiale de propagandă? Şi ce-ar fi ca în timpul lor liber să întreprindă şi nişte acţiuni de sabotaj? La începutul lunii iunie, existau planuri de a aduce clandestin la ţărm, în Athlit, materiale explozive,

astfel încât o echipă NILI să poată arunca în aer un pod feroviar important din valea Iordanului; în vederea acestei misiuni, adjunctul lui Aaronsohn în Egipt, Liova Schneersohn, urma acum un curs de pregătire în tehnica demolărilor pirotehnice la o bază de experimente a armatei britanice de la marginea oraşului Cairo.

Aaronsohn acceptase, fără tragere de inimă, toate aceste noi cereri impuse organizaţiei sale, considerând că erau o modalitate de a răsplăti favorurile britanicilor, însă insulta aruncată de Ian Smith era, pur şi simplu, intolerabilă. Aşa cum i-a informat pe partenerii săi din Biroul Arab, a doua zi după acea înfruntare, din moment ce EMSIB părea să aibă acum alţi agenţi mai buni în Palestina, „eu nu mai am dreptul să pun în pericol viaţa oamenilor mei continuând munca noastră”.[511] De aceea, intenţiona să închidă NILI.

Desigur, în acea vară, Aaronsohn avea şi alte motive să se simtă subapreciat pe nedrept. În primul rând, era misterul care continua să planeze asupra statutului său la Cairo, incertitudinea privind poziţia sa şi a organizaţiei sale în schema generală a lucrurilor. Din întâlnirile lui cu Mark Sykes în aprilie şi mai, Aaronsohn aflase că politicianul britanic conlucra îndeaproape cu doi lideri ai Federaţiei Sioniste Engleze, Chaim Weizmann şi Nahum Sokolow, din Londra. De fapt, în timpul şederii lui în Cairo, Sykes insistase ca Weizmann să vină în Egipt pentru a da un imbold mişcării sioniste de acolo sau, dacă nu, să îl numească pe Aaronsohn drept „reprezentantul” lui local.[512] Aaronsohn marşase la planul lui Sykes, din respect pentru acesta, chiar dacă el, personal, nu era de acord cu sionismul de orientare moderată promovat de Weizmann şi Sokolow – însă oricum nu primise absolut niciun mesaj de la cei doi. Atât de neclar rămăsese statutul lui şi atât de zadarnice se dovediseră strădaniile lui de a primi îndrumări din partea Federaţiei Sioniste, încât, exact cu câteva zile înainte de ciocnirea lui cu Smith, îl rugase pe Gilbert Clayton să discute problema cu Mark Sykes.[513] Chiar şi aşa însă, nu se obţinuse nimic.

Fiind atât de marginalizat, Aaronsohn nu ştia nici măcar că, de fapt, cauza sionistă la care el ţinea atât de

mult, progresa cu paşi mari la Londra – şi, în mare parte, prin eforturile acelui neobosit, deşi necomunicativ, Chaim Weizmann.

Campania pentru a impulsiona guvernul britanic să dea o declaraţie publică în sprijinul unei patrii a evreilor înregistrase recent un salt înainte major. La un moment dat, Weizmann pusese accentul pe impactul pe care o asemenea declaraţie l-ar avea asupra influenţilor sionişti americani, determinându-i să se alăture celor care cereau să se pună capăt neutralităţii ţării, prin intrarea SUA în război; desigur, acest argument îşi pierduse actualitatea, după ce SUA se alăturase Antantei în conflagraţia mondială. Tot sortită desuetudinii în acea vară părea şi cealaltă teorie, potrivit căreia o asemenea declaraţie i-ar putea mobiliza pe evreii ruşi să se ralieze guvernului lui Aleksandr Kerenski, care susţinea războiul; dar, în condiţiile în care haosul din Rusia se adâncea de la o zi la alta, problemele lui Kerenski depăşiseră faza în care sprijinul din partea evreilor ar mai fi putut schimba ceva. La începutul lui iunie însă, Weizmann a găsit un nou argument puternic, mulţumită Puterilor Centrale.

După cum Weizmann a explicat într-o întâlnire din 12 iunie cu Robert Cecil, adjunct al ministrului de externe britanic, de multe luni auzise zvonuri că guvernul german încerca să coopteze lideri ai comunităţii de evrei germani, care să acţioneze ca intermediari pentru un viitor tratat de pace. Multă vreme, Weizmann nu dăduse importanţă acestor zvonuri, însă recent deveniseră tot mai credibile; de fapt, i-a spus el lui Cecil, auzise că liderii evrei germani luau serios în considerare acum un asemenea rol, cu condiţia ca regimul kaizerului să le îndeplinească solicitarea pentru un stat evreiesc în Palestina. Lucrul acesta, guvernul german îl avea în vedere, în mod evident, ţinând seama de recenta şi incomparabila recrudescenţă a articolelor din presa germană, care susţineau o patrie a evreilor.[514]

În măsura în care exista un adevăr incontestabil în toate aceste ipoteze, mesajul era clar – dacă britanicii nu jucau repede cartea patria-evreilor, germanii aveau s-o facă negreşit –, iar Robert Cecil era un discipol perspicace. A doua zi după întâlnirea lui cu Weizmann, a trimis un

memoriu confidenţial şefului său, lordul Charles Hardinge. „Nu poate exista nicio îndoială că o schimbare completă de orientare s-a produs din partea guvernului german”, scria Cecil, „şi că s-a dat ordinul ca sionismul să fie tratat drept un factor politic important în strategia Puterilor Centrale.” Ţelul acestei schimbări, în opinia lui, era să influenţeze opinia evreimii internaţionale şi „să o utilizeze în interesul propagandei germane contra Antantei”.[515]

În speranţa evitării acestei posibile consecinţe catastrofale, explica în continuare Cecil, vizitatorul său îi făcuse o sugestie utilă. „Dr. Weizmann a încheiat, insistând cu tărie că era de dorit, din toate punctele de vedere, ca Guvernul Majestăţii Sale să îşi exprime deschis simpatia şi sprijinul faţă de ţelurile sioniste, recunoscând public justeţea revendicărilor evreilor asupra Palestinei.”

Cum semnalul de alarmă privind un posibil stat evreiesc sponsorizat de Germania răsuna deja prin Ministerul de Externe în acel iunie, aceasta era o sugestie pe care tot mai mulţi demnitari britanici erau dispuşi să o ia în seamă.

Dar toate astea rămâneau o necunoscută nu numai pentru Aaron Aaronsohn, ci şi pentru mulţi funcţionari din Biroul Arab, care nu ştiau cum să stingă mai repede focul declanşat de comentariile căpitanului Smith în 1 iulie. De fapt, ei încercau doar să oprească închiderea celei mai importante reţele de spionaj a Marii Britanii în Palestina.

În tentativa de a-i arăta lui Aaronsohn că se bucura de respect, Smith a fost constrâns să îşi ceară scuze pentru remarcile lui, iar agronomul a fost primit curând în audienţă la noul comandant suprem al Forţei Expediţionare Egiptene, Edmund Allenby. Întâlnirea lor a avut loc în dimineaţa de 17 iulie, la exact cinci zile după discuţiile lui Allenby cu T. E. Lawrence. Într-o conversaţie lejeră, Aaronsohn l-a pus la curent pe general cu diverse subiecte legate de Palestina, pornind de la condiţiile agriculturii de acolo până la capacităţile de luptă ale garnizoanei turceşti, furnizând chiar şi schiţe de caracter despre Djemal Paşa – „foarte dornic să uneltească, dar şi priceput să o facă” – şi comandantul german din Siria. „[Comandantul-şef] m-a

ascultat cu interes”, nota Aaronsohn, „şi mi-a pus întrebări inteligente, «la obiect». Mi-a făcut o impresie excelentă.”[516]

În lumina favorabilă a acelei întâlniri cu Allenby, e posibil ca Aaronsohn să fi simţit că în sfârşit „reuşise” cu englezii în Cairo. Dar, pe de altă parte, avusese aceeaşi senzaţie de nenumărate ori în ultimele şapte luni. Însă, întrucât britanicii se căzneau mereu să menţină deschise toate posibilităţile, neîncumetându-se să dea vreodată cuiva un răspuns care să fie răspicat afirmativ sau negativ, era imposibil să spui că „ai reuşit” să obţii ceva clar de la ei, din moment ce preferau cu prudenţă să te bată amical pe umăr decât să te îmbrăţişeze din tot sufletul. Lucrul acesta era cu atât mai delicat în cazul lui Aaronsohn, ţinând seama de noile maşinaţii de la Londra pentru o posibilă declaraţie de susţinere a unei patrii evreieşti, dar şi de temerea generalizată în mare parte din guvern cu privire la consecinţele unui asemenea gest. Drept urmare, atunci, scopul era de a-i lăsa impresia lui Aaronsohn că avea toate motivele să fie mulţumit, menţinând un fin echilibru între încurajarea eforturilor lui şi circumspecţia privind recompensa lor finală.

Din fericire, britanicii se puteau bizui pe un om extrem de iscusit la asemenea lucruri, Reginald Wingate. „Înţeleg”, îi scria Wingate unui diplomat cu o poziţie importantă din Ministerul de Externe, în 23 iulie, când a aflat de cea mai recentă propunere ezitantă a guvernului făcută sioniştilor din Marea Britanie, „că lucrurile nu sunt nicidecum hotărâte şi că vreţi de la mine să-l ţin mulţumit pe Aaronsohn, fără să-i spun nimic foarte clar. Acest lucru a fost făcut.”[517]

În 16 iulie, căpitanul navei britanice militare HMS *Dufferin* a primit ordin să stea pregătit de plecare în Port Suez, pentru a transporta un important personaj oficial în lungul ţărmului Mării Roşii până la Jiddah. A doua zi dimineaţă, echipajul vasului l-a zărit prima oară pe distinsul lor oaspete, când T. E. Lawrence, în vârstă de douăzeci şi opt de ani, a păşit sprinten pe pasarelă. Ce departe părea ziua, în urmă cu opt luni, când Lawrence păşise pe pasarela altei nave de război, în portul Yenbo, fiind imediat

muştruluit sever pentru uniforma neîngrijită şi atitudinea lui insolentă.

O dovadă a înaltei preţuiri de care ajunsese să se bucure după cucerirea Aqabei era şi această misiune pe care o întreprindea acum la Jiddah. În discuţiile lui cu generalii Allenby şi Clayton, Lawrence le povestise emfatic – şi poate cam exagerat – despre stima neştirbită pe care o aveau sirienii faţă de Faysal ibn Hussein; vedeau în el comandantul militar suprem al tuturor arabilor, le explicase Lawrence, şi sub stindardul lui erau gata să se ridice la luptă.[518] La fel ca în majoritatea celorlalte lucruri pe care Lawrence le-a declarat în Cairo în acel iulie, superiorii lui nu prea aveau cum să confirme sau să infirme această afirmaţie, care pur şi simplu se integra în posibilul scenariu al desfăşurării evenimentelor după ce începea bătălia pentru Siria.

De aici, Lawrence a întrezărit şansa de a obţine un rezultat şi mai bun: pentru a coordona pe deplin ofensiva reunită a arabilor şi britanicilor în Siria – şi, nicidecum în mod coincident, pentru a suda permanent destinul cauzei arabe de cel al armatei britanice –, de ce să nu îl plaseze pe Faysal cu forţele lui armate direct sub comanda militară a lui Allenby? Lawrence obţinuse rapid aprobarea acestei idei în Cairo, însă rămânea un uriaş obstacol: regele Hussein. Renumit pentru irascibilitatea lui, dar şi pentru dorinţa de a controla în exclusivitate mişcarea rebelilor, părea foarte plauzibil ca regele din Hejaz să respingă automat sugestia. Dar, pe de altă parte, se putea foarte bine să asculte recomandările celui mai de încredere sfătuitor britanic al lui Faysal, „eroul de la Aqaba”. Pe scurt, Lawrence a ajuns la bordul navei *Dufferin*, pornind spre întâlnirea lui cu Hussein.

Dar misiunea lui în Jiddah era doar cel mai vizibil semn al noii şi profundei influenţe pe care tânărul căpitan o avea asupra politicii britanice în regiune. În culise, Lawrence pusese deja bazele unei restructurări fundamentale a prezenţei militare britanice în Arabia, croită acum după specificaţiile lui. Aşa cum explica destul de lipsit de modestie în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, îşi susţinuse argumentul în faţa lui Gilbert Clayton astfel: „Aqaba fusese

cucerită pe baza planului meu, prin efortul meu. Existau multe alte lucruri pe care mă simţeam înclinat să le fac – şi capabil să le fac –, dacă el considera că îmi câştigasem dreptul de a fi propriul meu stăpân”.[519]

În săptămâna în care fuseseră împreună la Cairo, Clayton se arătase de acord cu majoritatea sugestiilor făcute de subalternul lui. În situaţia în care războiul în Hejaz se încheiase de fapt – deşi controlau încă Medina, turcii pierduseră acum orice capacitate ofensivă –, lunga şi inutila campanie de blocare a Căii Ferate Hejaz, la El Ula, putea fi terminată definitiv. Din acelaşi motiv, principala bază a forţelor rebele la Wejh urma acum să se închidă, iar forţele arabe şi ofiţerii britanici de logistică aveau să fie aduşi mai sus pe coastă, la Aqaba. Asumându-şi rolul unui general de facto, Lawrence a stabilit următoarele mişcări ale unităţilor armate arabe care aveau să rămână în Hejaz şi a întocmit o listă cu personalul militar britanic care urma să fie menţinut pe loc, redistribuit pentru alte misiuni sau lăsat să plece. Clayton trăsese linia totuşi, când Lawrence făcuse propunerea îndrăzneaţă de a i se încredinţa comanda asupra tuturor operaţiunilor din Aqaba, atrăgându-i atenţia că nu era stilul britanic de a îngădui unui căpitan de armată să le dea ordin unor ofiţeri cu grade superioare. În schimb, au convenit amândoi să îl aleagă pentru postul de comandant la Aqaba pe unul dintre locţiitorii lui Cyril Wilson, maiorul Pierce Joyce, un militar cumsecade şi neambiţios, care nu ar fi avut cum să-i pună beţe-n roate lui Lawrence.

Nimic însă nu putea ilustra mai bine cât de mult se schimbase statutul lui Lawrence decât reîntâlnirea lui cu colonelul Wilson la Jiddah. După prima vizită a lui Lawrence în Arabia, cu opt luni în urmă, Wilson comentase furios, adresându-se lui Clayton, că arogantul ofiţeraş „are nevoie să fie bătut, dar bătut *zdravăn*”, şi încercase să împiedice revenirea lui în Arabia, fie chiar şi pe un post temporar. În iulie 1917, colonelul ajunsese să îl considere pe Lawrence, care urma acum să fie avansat la gradul de maior, atât drept un aliat, cât şi, probabil, drept cel mai important ofiţer superior britanic acţionând în Hejaz.

Exact înainte de sosirea lui Lawrence în Jiddah, Wilson primise un memoriu de la Clayton, în care erau prezentate în mare schimbările radicale de personal avute în vedere pentru regiune, subliniind emfatic că el ajunsese la aceste idei consultându-se cu căpitanul Lawrence. Acest detaliu scotea şi mai mult în evidenţă un anumit aspect al acelui memoriu: în noua schemă, dat la o parte era Stewart Newcombe, încă şeful oficial desemnat al misiunii militare britanice în Hejaz.

Stewart Newcombe era omul căruia Lawrence îi datora cel mai mult poziţia pe care o avea acum în Orientul Mijlociu. Însă, în viziunea lucidă şi rece a lui Lawrence, războiul era război, şi, oricât de mare ar fi fost recunoştinţa pe care i-o purta mentorului său, nu îşi permitea acum să se împiedice în asemenea considerente. Newcombe nu se împăcase prea bine cu sarcinile postului său în Hejaz, nereuşind să se adapteze la metodele misterioase ale arabilor de a purta un război, iar în nenumărate rapoarte se lamentase cu amărăciune de lipsa de disciplină şi neseriozitatea lor. Aşa cum i-a explicat Lawrence lui Cyril Wilson[520], când a sosit în Jiddah, se luase decizia ca Newcombe să fie mutat acum de pe front şi trimis într-un post în spatele liniilor de luptă, altfel spus retrogradat. Deşi surprins, Wilson a consimţit imediat.[521]

În aceeaşi seară, Lawrence şi Wilson s-au întâlnit cu regele Hussein. Era prima audienţă a lui Lawrence la rege, care i s-a părut un om fermecător şi amabil. La această impresie a contribuit, probabil, şi faptul că Hussein a acceptat prompt propunerea de a-l plasa pe Faysal cu armata sa direct sub comanda lui Allenby.

O chestiune complet diferită a intervenit în dimineaţa următoare, când Hussein l-a convocat pe Lawrence la palatul lui din Jiddah, pentru o întrevedere între patru ochi. Cu o francheţe necaracteristică, regele a abordat imediat un subiect care ajunsese pentru el un fel de obsesie personală: întâlnirile lui din luna mai cu Mark Sykes şi François Georges-Picot.

Deşi controversa legată de ceea ce se convenise sau nu la acele întâlniri continua să aibă un mic ecou în anumite sectoare ale guvernului britanic, importanţa

subiectului pălise mult, având în vedere ritmul şi urgenţa altor evenimente. Desigur, un rol important în acest sens l-a avut tonul politicos adoptat de unii martori oculari care erau de altă opinie, ca bunăoară Cyril Wilson, cu limbajul său voalat făcând aluzie la „posibile confuzii”. Nu acesta a fost însă tonul pe care avea să-l adopte Lawrence, iar dacă lui Wilson îi trebuiseră nenumărate pagini pentru a povesti ce se întâmplase atunci, el a exprimat ideile în mai puţin de o pagină: „Principalele puncte”, i-a telegrafiat el lui Clayton după a doua întâlnire cu Hussein, „sunt că el a refuzat categoric să permită orice anexare de către francezi a Beirutului şi Libanului... Este extrem de încântat că l-a păcălit pe domnul Picot să admită că Franţa va fi mulţumită în Siria cu [aceeaşi] poziţie pe care Marea Britanie o doreşte în Irak... În încheiere, Şeriful a subliniat că au fost discuţii scurte şi neoficiale, că nu au existat documente scrise şi că singura schimbare a situaţiei cauzată de acea întâlnire a fost renunţarea francezilor la ideile de anexare, ocupare permanentă sau suzeranitate asupra vreunei părţi din Siria”.[522]

Fie datorită stilului concis al acestui raport ori graţie noii celebrităţi a autorului lui, în câteva zile documentul a ajuns pe masa de lucru a celor mai importanţi demnitari din guvernul britanic. A avut efectul de a resuscita instantaneu disputa asupra păienjenişului de promisiuni contradictorii făcute de Marea Britanie în Orientul Mijlociu, precum şi asupra rolului ciudat al lui Mark Sykes în a ţese acel păienjeniş.

Dar misiunea lui Lawrence în Arabia nu se încheiase încă. În timp ce se afla încă în Jiddah, a primit un mesaj din Cairo că, potrivit unui informator de nădejde, principalul partener al lui Lawrence în campania de cucerire a Aqabei, Auda abu Tayi, negocia acum în secret cu turcii pentru a trece de partea lor.[523] Reacţia imediată a lui Lawrence a fost să-i ia apărarea – a sugerat că, poate, era de fapt un tertip din partea lui Auda, pentru a adormi vigilenţa turcilor –, însă, evident, în sinea lui nu era atât de sigur pe această teorie. În câteva ceasuri, era la bordul unui vas, cu destinaţia Aqaba, pentru o confruntare faţă în faţă cu Auda.

Gonind spre interiorul peninsulei pe o cămilă rapidă, Lawrence a găsit căpetenia tribului Howeitat, împreună cu cei doi locotenenţi ai săi, ambii numiţi de către informator ca posibili trădători, într-un cort, lângă satul Guweira. Timp de mai multe ceasuri s-au bucurat de revedere ca nişte prieteni, până când Lawrence l-a invitat pe Auda cu unul dintre ceilalţi complotişti să vină cu el la o plimbare. Odată rămaşi singuri, i-a luat la întrebări pe cei doi, în legătură cu ceea ce i se spusese. „Au fost curioşi să ştie cum de aflasem despre tratativele lor secrete”, a relatat Lawrence, „şi ce altceva mai ştiam. Eram cu toţii pe marginea unei stânci alunecoase.”[524]

Într-adevăr, o stâncă alunecoasă, ce ar fi putut să-i fie fatală lui Lawrence. În schimb, având o extraordinară abilitate de a şti cum să discute cu arabii chiar şi într-o asemenea situaţie de adevărat câmp minat, Lawrence a interpretat un rol extraordinar de sofisticat – exprimând înţelegere, linguşire şi zeflemea, toate contopite la un loc –, întâi pentru a-i dezarma şi apoi pentru a-i recâştiga pe cei doi arabi de partea rebelilor. Când s-a întors la Aqaba, Lawrence a telegrafiat la Cairo, anunţând că problema cu Auda nu fusese altceva decât o înţelegere greşită a lucrurilor şi că acum totul era „absolut satisfăcător”.[525]

Aşa cum Lawrence a recunoscut mai târziu, se întâmpla frecvent să cosmetizeze informaţiile pe care le transmitea la Cairo despre Revolta Arabă şi căpeteniile ei, însă sugera că făcea asta efectiv spre binele tuturor.

„Întrucât Egiptul [britanic] ne ţinea pe noi în viaţă rupându-şi sieşi de la gură, noi aveam obligaţia să reducem adevărul problematic pentru a le păstra lor încrederea şi nouă imaginea legendară. Mulţimea dorea eroi ca-n cărţi.”[526]

Şi ca orice bun actor, Lawrence dădea mulţumii ceea ce ea îşi dorea.

Odată lămurită chestiunea descendenţei lui galeze, William Yale şi ambasadorul britanic în Statele Unite au trecut la afaceri.

După toate probabilităţile, Yale nu avea mari aşteptări de la ceea ce Cecil Spring-Rice i-ar fi putut oferi ca loc de

muncă sau funcţie. În fond, englezii aveau deja un vast aparat de informaţii speciale dedicat Orientului Mijlociu. Însă William Yale era suficient de perspicace, încât să-şi dea seama că el avea de oferit ceva cu totul special: cunoştinţe în domeniul petrolier. Pe parcursul ultimilor patru ani, străbătuse Palestina în lung şi-n lat căutând posibile zăcăminte de ţiţei pentru firma Standard Oil din New York. Din documentele de la firmă, ştia, de asemenea, în ce alte locuri de pe cuprinsul Imperiului Otoman compania lui căutase sau obţinuse concesiuni. În lumea de după război, cine mai putea şti dacă puterea ocupantă a acestor regiuni va mai recunoaşte concesiunile obţinute de Socony? În mod cert, dacă acea putere ocupantă declara deja public că viitoarele exploatări şi extracţii de ţiţei urmau să fie considerate o chestiune de siguranţă naţională – o putere statală ca Marea Britanie, bunăoară –, părea întru totul posibil să se renunţe la pretenţiile Socony, în favoarea uneia dintre propriile companii naţionale. În acest caz, a avea în consiliul de administraţie un om care văzuse hărţile şi cercetările geologice preexistente acelei etape putea însemna o economie de timp şi resurse.

Indiferent de motiv, ambasadorul Spring-Rice a fost suficient de intrigat de vizita tânărului, încât l-a rugat pe Yale să lase la ambasadă o copie a raportului său despre condiţiile din Siria. Yale a făcut asta chiar a doua zi, adăugând şi o completare de două pagini, în care nota amplasarea principalelor instalaţii militare germane în Ierusalim, marcate clar pe o hartă.[527]

Dacă raportul lui Yale despre Siria nu prezentase interes pentru autorităţile americane, reacţia englezilor a fost complet diferită. Ambasadorul a avut prezenţa de spirit de a trimite urgent o copie a documentului direct ministrului de externe Balfour, care a obţinut la fel de rapid un răspuns oficial din partea guvernului de la Londra; dacă William Yale reuşea să facă rost de o negaţie de încorporare din partea Departamentului de Război al SUA, indica depeşa secretă, Spring-Rice urma să îi propună petrolistului de douăzeci şi nouă de ani gradul de locotenent în armata Marii Britanii, „în vederea repartizării ulterioare ca ofiţer de informaţii în Egipt. Cunoştinţele lui

sunt negreşit de valoare. Rog acţionează în conformitate şi telegrafiază rezultatul”[528].

Negaţia care trebuia obţinută de la Departamentul de Război ar fi trebuit să fie o simplă formalitate, acum când Statele Unite şi Marea Britanie erau aliate în război. Dar, după cum s-a dovedit, nu a fost o simplă formalitate în cazul lui William Yale. Şi asta din cauză că, după ce raportul lui despre Siria zăcuse necitit prin Departamentul de Stat timp de peste o lună, aterizase în sfârşit pe biroul unui individ căruia conţinutul documentului îi trezise interesul. Acel individ era Leland Harrison, asistentul special al secretarului de stat, deşi titlul funcţiei nu putea sugera nici pe departe adevărata putere pe care acesta o avea.

La cei treizeci şi patru de ani ai lui, Harrison se bucura de un trecut de yankeu cu sânge albastru, asemănător cu al lui Yale. După ce studiase la Eton şi Harvard, intrase în corpul diplomatic al SUA şi ocupase o serie de posturi la unele dintre cele mai importante misiuni americane de peste mări şi ţări. Ascensiunea lui rapidă fusese cimentată când secretarul de stat Robert Lansing îl adusese la Washington în 1915, unde Harrison dobândise rapid reputaţia de a fi mâna dreaptă a lui Lansing.

Amândoi anglofili îndârjiţi, Lansing şi Harrison fuseseră profund dezamăgiţi de atitudinea lui Woodrow Wilson, care dorea ca SUA să păstreze neutralitatea în război. Un alt motiv al simpatiei pe care Lansing o avea pentru Harrison era, negreşit, atitudinea profund discretă a subalternului său. Un angajat al Departamentului de Stat avea să spună despre Leland Harrison că „era într-adevăr cel mai misterios şi ascuns om pe care l-am cunoscut vreodată... Era aproape ca un sfinx uman, iar când se întâmpla să vorbească, avea o voce atât de joasă, încât trebuia să ciulesc bine urechile ca să prind cuvintele”.[529]

Semnificativ în toate astea era faptul că, anterior intrării americanilor în război, Lansing acţionase ca lider al unui virtual guvern din umbră în cadrul administraţiei Wilson, o cabală secretă care a uneltit pe ascuns pentru intervenţia armată de partea Antantei. Caracterul secret al acestei organizaţii i-a permis lui Lansing să înfiinţeze un aşa-numit Birou de Informaţii Secrete, în 1916. În speranţa

de a descoperi dovezi de trădare din partea germanilor, ceea ce ar fi făcut ca argumentul pentru intervenirea în război să fie imbatabil, agenţii speciali ai biroului spionau diplomaţi şi oameni de afaceri din Puterile Centrale, cu reşedinţa în Statele Unite, o activitate care contravenea flagrant cu angajamentul public de imparţialitate al lui Wilson şi care ar fi provocat furia celorlalte ministere, dacă li s-ar fi spus. Dar nu li s-a spus. În schimb, Lansing folosise fondurile discreţionare ale Departamentului de Stat pentru a înfiinţa biroul, dându-i puterea de a acţiona fără aprobarea sau măcar înştiinţarea Congresului sau a restului administraţiei Wilson. Retrăgându-l pe Harrison de la postul său în America Latină, Lansing îl plasase pe tânărul său protejat la conducerea acestui nou birou „extra-legal”, cu sarcina de a superviza „culegerea şi examinarea tuturor informaţiilor de factură secretă”.[530]

Deşi acest element de conspiraţie din cadrul Departamentului de Stat devenise cumva pur teoretic odată cu intrarea americanilor în război, i-a oferit totuşi un precedent lui Harrison când, citind raportul lui William Yale despre Siria, şi-a dat seama că ar putea fi util pentru Statele Unite să aibă propria-i sursă de informaţii secrete în Orientul Mijlociu. Hiba era că o asemenea măsură ieşea din competenţa agenţiilor de informaţii interne existente şi, întrucât Statele Unite nu erau în război cu Turcia, nu intra nici în raza de acţiune a diviziei de informaţii a armatei. Soluţia era să-l aducă pe Yale sub umbrela Biroului de Informaţii Secrete; în acest scop, Yale a fost convocat la Departamentul de Stat, la începutul lunii august.

La acea întâlnire, Harrison i-a făcut o propunere remarcabilă: Yale urma să se întoarcă în Orientul Mijlociu ca „agent special” pentru Departamentul de Stat. Cu un salariu de 2000 de dolari pe an, plus cheltuieli, misiunea lui era să monitorizeze şi să raporteze tot ceea ce se întâmpla şi putea prezenta interes pentru guvernul american – sau, poate mai exact, pentru Leland Harrison. De la baza sa din Cairo, Yale urma să trimită rapoarte săptămânale, prin curierul diplomatic al ambasadei americane, care odată ajunse la Washington urmau să fie redirecţionate exclusiv în atenţia lui Harrison. În mod deloc surprinzător, Yale a

acceptat rapid oferta. În 14 august şi sub semnătura secretarului de stat Lansing, a fost numit ca agent special al Departamentului de Stat pentru Orientul Mijlociu.

După un scurt drum acasă, ca să îşi vadă familia în Alder Creek, în 29 august, Yale s-a îmbarcat pe USS *New York* în portul New York, pentru o nouă traversare transatlantică. În drum spre Cairo, urma să se oprească la Londra şi la Paris, pentru a lua contact cu oficialităţile britanice şi franceze care erau implicate direct în treburile Orientului Mijlociu. După cum Harrison i-a telegrafiat ambasadorului american la Londra, „[Yale] urmează să ne ţină la curent cu situaţia din Orientul Apropiat şi, dacă ocazia se va ivi, poate fi trimis în deplasări pentru investigaţii speciale. Este bine apreciat de autorităţile britanice, care i-au oferit un post în armată. Te rog, fă tot ce poţi ca să îl pui în legătură cu autorităţile competente”.[531]

În al doilea deceniu al secolului al XXI-lea, este dificil să înţelegem pe deplin provincialismul efectiv al Statelor Unite când au intrat în Primul Război Mondial în 1917. Armata lor regulată, care reprezenta ca mărime doar douăzeci la sută din armata Germaniei, era mai puţin numeroasă chiar şi decât armatele celor mai mici actori europeni din teatrul de război, incluzând România, Bulgaria şi Portugalia. În 1917, întregul personal din sediul principal al Departamentului de Stat încăpea într-o singură aripă a unei clădiri de şase etaje, lipită de Casa Albă, o construcţie unde îşi aveau de asemenea birourile Departamentul Marinei şi cel al Armatei.

În ciuda acestor exemple, poate cel mai remarcabil lucru este următorul: aproape pentru tot restul războiului, pentru SUA misiunea de furnizare a informaţiilor secrete din Orientul Mijlociu – o misiune ce avea să includă analiza strategiilor pe câmpul de luptă şi a curentelor politice din regiune, întrevederi cu viitori şefi de state şi culegerea de date secrete privind alte guverne, atât prietene, cât şi ostile – avea să fie efectuată de către un singur tânăr de douăzeci şi nouă de ani, fără niciun fel de pregătire militară, diplomatică sau de spionaj. Pe lângă aceste deficienţe, William Yale îşi descoperise şi altele: „Îmi lipseau noţiunile

de istorie pentru a plasa în context problemele pe care le studiam. Nu aveam noţiuni de filosofie a istoriei, nici o metodă de interpretare, şi înţelegeam foarte puţin din natura fundamentală şi funcţia sistemului social şi economic [regional]”.[532]

Dar nu însemna că îşi făcea prea multe scrupule din aceste motive. Fiind un prototip al americanului capabil să întreprindă orice, William Yale avea, de asemenea, convingerea, larg răspândită printre compatrioţii săi, că ignoranţa şi lipsa de experienţă pot constitui de fapt un avantaj, servind drept un adevărat izvor de „originalitate şi cutezanţă”. De aceea, William Yale promitea să fie o formidabilă forţă în Orientul Mijlociu.

Aaron Aaronsohn şi T. E. Lawrence îşi intersectaseră paşii prima oară în 1 februarie 1917. Întâlnirea de atunci nu l-a impresionat în mod special pe niciunul, în afară de o însemnare făcută la repezeală de Aaronsohn în jurnalul său, menţionând că, după părerea lui, căpitanul „Laurens” era foarte bine documentat, dar cam înfumurat. Cei doi s-au revăzut apoi în 12 august 1917, iar acea întâlnire aveau s-o ţină minte amândoi mult timp după aceea. Între timp, fiecare devenise o personalitate în cercurile britanice din Cairo, Lawrence pentru faptele lui de vitejie în Arabia, iar Aaronsohn pentru contribuţia sa la efortul de război britanic, prin reţeaua de spionaj NILI. Bineînţeles, ambii deveniseră faimoşi pentru francheţea şi vehemenţa cu care îşi făceau cunoscute opiniile despre viitorul Orientului Mijlociu. Conversaţia lor la sediul Biroului Arab a degenerat repede într-o ostilitate reciprocă.

Poate că Lawrence se aşteptase la tonul pe care discuţia lor putea să îl ia, cunoscând teza incendiară pe care Aaronsohn o redactase în urmă cu câteva săptămâni. Prin august 1917, când posibilitatea unui sprijin oficial al Marii Britanii în favoarea patriei pentru evrei era tot mai aproape de a se adeveri, până şi liderii cei mai radicali ai sionismului internaţional adoptaseră un limbaj amabil şi împăciuitor: indiferent care va fi structura politică viitoare în Palestina, accentuau ei, evreii vor trăi în coexistenţă

paşnică cu vecinii lor arabi şi creştini, împărtăşind cu toţii cauza luptei contra asupririi turcilor.

Dar nu asemenea cuvinte liniştitoare ieşiseră şi de sub condeiul lui Aaron Aaronsohn. În acel document de poziţie, din care extrase urmau să apară curând în *Arab Bulletin*, agronomul se dezlănţuia violent contra şerbilor palestinieni „mizerabili, superstiţioşi şi ignoranţi”, numiţi felahi, recunoscând dezinvolt că uneori fuseseră îndepărtaţi cu forţa de pe pământurile unde trăiau de către coloniştii evrei – ceea ce s-ar întâmpla din nou, dacă ar fi după el. Cât despre acuzaţia că evreii se ţineau deoparte de vecinii lor arabi, Aaronsohn confirma acest lucru şi, mai mult chiar, adăuga: „Nouă ne pare bine că este aşa. Din punct de vedere naţional, cultural, educaţional, tehnic şi, spus simplu, igienic, a fost necesară respectarea cu stricteţe a acestei politici; altminteri, întreaga mişcare de renaştere a evreilor ar eşua”. Ca o pildă moralizatoare, invoca neajunsuri educaţionale raportate în colonia evreiască asimilaţionistă Rosh Pinah, pe care el le punea pe seama „inevitabilului efect degradant pe care contactul continuu cu felahii îl avea asupra tineretului evreu”.[533]

Cu siguranţă, lucrul cel mai supărător pentru liderii sionişti recunoscuţi şi adepţii lor britanici, îl constituiau totuşi comentariile lui despre Revolta Arabă. Pregătind calea pentru o susţinere oficială a unei patrii pentru evrei şi anticipând o rezistenţă din partea arabilor la această idee, oficialităţile britanice, de la Mark Sykes în jos, îi curtaseră insistent pe sionişti pentru a-şi declara public solidaritatea lor cu cauza arabă. Chaim Weizmann dirijase acest cor din Londra, însă la Cairo, nimeni nu-i dăduse lui Aaronsohn „partitura”.

„[Evreii palestinieni] nu au niciun interes şi cu atât mai puţin încredere în Revolta Arabă”, scria el. „Ei nu sunt în poziţia de a se ridica împotriva turcilor şi ar ezita să li se alăture arabilor, chiar dacă ar fi în măsură să o facă. Din câte îi cunoaştem noi pe arabi, la ei nu s-a născut încă omul care să refuze o mită... Pentru a ajuta la înfrângerea turcilor, [evreii] se vor alătura bucuroşi forţelor britanice, însă este îndoielnic dacă se vor încrede vreodată în arabi.”

Asemenea vorbe nu puteau fi pe placul lui T. E. Lawrence, omul care se autoproclamase apărătorul Revoltei Arabe în ochii Occidentului, însă la acea întâlnire Aaronsohn a căutat parcă dinadins să îl provoace şi mai mult pe Lawrence. În ultimă instanţă, a explicat el, viitorul Palestinei nu era un protectorat britanic, în care minoritatea evreiască să fie protejată, ci un stat evreiesc de facto. Acest lucru putea fi realizat, atât politic, cât şi economic, prin cumpărarea de către sionişti a întregului teritoriu dintre Gaza şi Haifa, împingându-i afară pe felahi. Reacţia lui Lawrence a fost la fel de tăioasă. Evreii din Palestina aveau două opţiuni, i-a spus el agronomului: să coexiste cu arabii majoritari, sau să li se taie beregata.

„A fost o întrevedere fără vreo dovadă de prietenie”, nota Aaronsohn în jurnalul lui, cu un eufemism considerabil. „Lawrence a avut prea mult succes la o vârstă prea timpurie. Are o părere foarte bună despre el însuşi. Îmi ţine mie lecţii despre coloniile noastre, despre spiritul poporului nostru, despre sentimentele arabilor, spunând că ne-ar merge bine dacă am fi asimilaţi de ei etc. Ascultându-l aşa, puteam aproape să-mi imaginez că asistam la o prelegere ţinută de vreun prusac savant antisemit exprimându-se în engleză… Este făţiş împotriva noastră. Are, pesemne, stofă de misionar.”[534]

Dar Lawrence nu era decât cel mai recent nume adăugat pe lista persoanelor care îl enervau pe Aaron Aaronsohn în acel moment. În ciuda eforturilor de împăcare depuse de diferiţi ofiţeri britanici, lupta, care data de trei luni, cu Comitetul Evreiesc antisionist din Alexandria se ducea cu aceeaşi vehemenţă, iar agronomul era practic în continuare ignorat de către Federaţia Sionistă a lui Chaim Weizmann de la Londra. Atât de mult îl înfuria pe Aaronsohn lipsa de respect care i se arăta din partea Londrei, încât la doar câteva zile după întâlnirea lui cu Lawrence i-a scris două lungi scrisori lui Weizmann, plângându-se de felul cum era tratat şi, din nou, ameninţând să desfiinţeze NILI. Când a repetat această ameninţare în faţa lui Reginald Wingate, a dat imboldul unei noi depeşe pline de îngrijorare, trimisă la Foreign Office.

„Situaţia s-ar putea îmbunătăţi eventual, dacă domnul Aaronsohn ar primi fără zăbavă sprijinul pe care l-a cerut", îi scria Wingate ministrului de externe Balfour, în 20 august. „Un motiv suplimentar pentru a nu-l îndepărta, şi care s-ar putea să vă intereseze, este faptul că autorităţile militare consideră că este important să poată folosi în continuare organizaţia creată de el în Palestina. Este în poziţia să distrugă această organizaţie, iar în actuala lui stare de spirit, este foarte posibil să fie tentat de a proceda astfel, doar dacă nu i se fac unele concesii în privinţa opiniilor lui. În ce măsură neînţelegerea lui cu sioniştii din Anglia se datorează unor chestiuni de principiu sau, poate, unor susceptibilităţi rănite, eu n-aş putea spune."[535]

La scurt timp după aceea, în timp ce se plimba cu bicicleta prin Cairo într-o seară, lui Aaronsohn i-a venit o nouă idee: dacă sioniştii britanici nu voiau să clarifice lucrurile cu el, atunci se va duce el în Marea Britanie şi îi va forţa să o facă. Când le-a prezentat acest plan colaboratorilor lui britanici, aceştia au acceptat imediat, răsuflând uşuraţi probabil la gândul de a lăsa o distanţă cât mai mare între reţeaua NILI şi fondatorul ei, care putea să o distrugă. În 13 septembrie, Aaronsohn a plecat din Egipt, îndreptându-se spre Marsilia.

Dar frământat de nenumăratele lui ranchiune, precum şi de nevoia de a i se recunoaşte meritele, se pare că savantului i-a scăpat din vedere că, de fapt, ceea ce făcea el acum era extrem de riscant pentru o persoană care conducea o reţea de spionaj clandestină. Părea să fi uitat, de asemenea, care era scenariul de acoperire menit să îi ferească de pericole pe cei din familia lui, precum şi pe ceilalţi conspiratori din Palestina, şi anume că, în evidenţele autorităţilor otomane, el ar fi fost arestat de pe o navă care se îndrepta spre Statele Unite, pentru a fi apoi trimis într-un lagăr britanic de prizonieri. În realitate, numele lui Aaronsohn apăruse acum într-o serie de rapoarte oficiale care circulaseră între Cairo, Londra şi Paris. Mai grav, atât prin legăturile lui cu funcţionarii britanici din Cairo, cât şi din cauza permanentei discordii cu Comitetul Evreiesc din Alexandria, un cerc tot mai mare de oameni din Egipt aveau cunoştinţă de existenţa NILI. Chiar dacă nimeni

dintre ei nu ar urmări intenţionat să facă rău reţelei de spioni, exista riscul ca, dintr-un moment în altul, ştirea să ajungă la Berlin sau la Constantinopol.

Desigur, nici familia lui Aaron Aaronsohn nu contribuise la liniştirea apelor. În timpul exilului său la New York, fratele lui mai mic, Alex, scrisese despre fuga lui din Turcia într-un articol pentru revista *Atlantic Monthly*; în august 1917, articolul acela fusese transformat într-o carte, *Cu turcii în Palestina*, care se găsea acum în librăriile din Cairo. În coloniile de evrei din Palestina, nu mai exista nicio taină în privinţa existenţei unei reţele de informaţii secrete, care opera din Athlit – iar călătoriile foarte vizibile ale lui Sarah Aaronsohn prin regiune îi făceau pe mulţi să înţeleagă exact cine era în spatele acelei reţele. De fapt, în iulie o delegaţie de fruntaşi evrei palestinieni venise la Sarah ca să îi ceară să înceteze imediat „activităţile” ei, un ultimatum pe care ea l-a respins furioasă.[536]

Dar, deşi se presupunea că funcţionarii britanici care aveau sarcina să se ocupe de reţeaua de spioni erau nişte profesionişti în domeniu, lor le revenea totuşi cea mai mare vină pentru situaţia la care se ajunsese. Nesăbuinţa de care dădeau dovadă era aproape criminală.[537] Ei fuseseră cei care veniseră cu ideea de a folosi reţeaua NILI pentru a distribui atât materialele de propagandă britanice, cât şi fondurile de ajutorare pentru refugiaţii evrei, şi chiar dacă în final Aaronsohn respinsese prima propunere, cedase totuşi în privinţa celei de-a doua. Drept urmare, când prima tranşă de ajutoare au ajuns pe ţărm la Athlit, la mijlocul lui iulie, sub forma de monede de aur, agenţii NILI nu mai erau doar exportatori de informaţii speciale, ci deveniseră acum importatori de aur de contrabandă, dublându-şi riscul de a fi prinşi. De-a dreptul uluitor era şi faptul că, în repetate rânduri, britanicii nesocotiseră cea mai elementară regulă în coordonarea spionilor, care prevede ca între celulele operaţionale să nu existe niciun fel de contact. Prin august 1917, mica flotă de nave de recunoaştere care operase iniţial din Port Said se diminuase constant, ajungând să se reducă la un singur vas, *Managem*, care efectua acum toate misiunile. Din necesitate, aşadar, însemna că *Managem* transporta acum agenţi ai diverselor reţele de

informaţii ale Marii Britanii în Palestina, în cadrul aceloraşi curse, ceea ce garanta practic că, dacă unul dintre spioni era prins sau dezerta, ajungea automat în poziţia de a-i demasca pe toţi ceilalţi.

În ultimă instanţă, toate acestea denotau acelaşi defect de caracter care, de la bun început, îi afectase negativ pe britanici în războiul lor contra turcilor, şi care în cazul de faţă era vizibil şi la familia Aaronsohn: trufia, dispreţul faţă de inamic. Şi exact aşa cum se întâmplase de atâtea ori din 1914, cu toţii aveau în curând să aibă motive să regrete acest lucru. În 13 septembrie, exact în ziua când Aaronsohn s-a îmbarcat spre Europa, autorităţile turce din Palestina au prins primul lor spion NILI.

Era o muncă de gestionar care pe Lawrence nu-l aranja deloc. Spre sfârşitul lui august, procesul de transformare a Aqabei dintr-un port de pescari, unde nu se întâmpla nimic, în baza de pregătire a ofensivei Revoltei Arabe era destul de avansat, cu un şuvoi zilnic de vase britanice descărcând munţi de provizii. Aceste vase aduceau, de asemenea, mii de luptători la Aqaba – recruţi musulmani din Egipt, războinici arabi din vechea tabără a lui Faysal la Wejh –, unde li se alăturau noi detaşamente de membri ai triburilor din munţii aflaţi în apropiere. De când se întorsese de la Cairo în 17 august, Lawrence se ocupase zilnic de îndreptarea inevitabilelor gafe de logistică, în încercarea de a aduce o oarecare ordine în noua bază militară. Dar poate că asemenea îndeletniciri banale făceau să cadă un con de umbră asupra chestiunilor mai importante, din moment ce deja optimismul ameţitor şi planurile de acţiune rapidă apărute după cucerirea Aqabei în urmă cu şase săptămâni deveniseră de domeniul trecutului.

După cum era de prevăzut, ţelul ambiţios al generalului Allenby de a lansa o ofensivă în Palestina la mijlocul lunii septembrie fusese decalat, din cauza nenumăratelor întârzieri intervenite în reînzestrarea completă a armatei lui; tacticienii din Cairo vorbeau acum despre o dată de lansare a operaţiunii cel mai devreme la sfârşitul lui octombrie. Ceea ce probabil era foarte bine şi

din perspectiva lui Lawrence, din moment ce, din păcate, nici arabii nu erau deloc pregătiţi.

În acelaşi timp, Lawrence trăia pe pielea lui vechiul proverb care spune că succesul are mulţi părinţi. Din cauza apropierii de Cairo, Aqaba era năpăstuită acum de cel mai nociv dintre birocraţi, consilierul, fiecare având ambiţia să îşi arate valoarea venind cu propria-i listă de recomandări dubioase. La sfârşitul lui august, un ofiţer de informaţii nou-sosit la faţa locului, luat prin surprindere de lipsa de profesionalism în rândul trupelor arabe, a cerut insistent la Cairo să fie trimisă o brigadă imperială de cavalerie pe cămile, considerată o forţă de elită a cavaleriei britanice. Lawrence a fost nevoit să-şi rupă din timpul consacrat altor îndatoriri, pentru a submina planul. „O singură gâlceavă între un soldat [din brigada de cavalerie pe cămile] şi un arab”, îi scria el lui Clayton în 27 august, „sau vreun incident cu femeile beduinilor, ar declanşa ostilităţi generale”. Suficient de abil, încât să consimtă la alte puncte ridicate de ofiţerul de informaţii, Lawrence încheia pe un ton blazat: „Nu cred că un raport al situaţiei arabilor vă poate fi de mare folos decât dacă autorul lui poate vedea nemijlocit diferenţa dintre o răscoală naţională şi o campanie [militară]”.[538]

Ca o coincidenţă, când Clayton a primit această notă, se gândea deja să facă personal nişte investigaţii pe teren. În data de 1 septembrie, a sosit la Aqaba de la Cairo, marcând prima lui vizită pe frontul războiului care îi consumase energiile timp de peste un an.

Ca de obicei, se părea că generalul avusese şi nişte motive ascunse în efectuarea acestei vizite. În urmă cu peste o lună, primise o scrisoare ciudată de la Mark Sykes, din Londra. Clayton nu considerase necesar să îi împărtăşească lui Lawrence conţinutul acestei scrisori în timpul recentei şederi a subalternului său la Cairo – cei doi se văzuseră zilnic la Biroul Arab în cea de-a doua săptămână din august –, însă din raţiuni ştiute doar de el, adusese înadins acea scrisoare la Aqaba.

Când Sykes se întorsese la Londra după sejurul lui din acea vară în Orientul Mijlociu, găsise un climat politic schimbat radical. Aşa cum conducătorii Antantei aflau

şocaţi şi înspăimântaţi, discursul preşedintelui Woodrow Wilson despre a face ca „lumea să fie sigură pentru democraţie” fusese mai mult decât doar o retorică moralizatoare; preţul pentru intrarea americanilor în război trebuia să fie autodeterminarea pentru popoarele asuprite şi anularea labirintului de pacte secrete dintre guverne – de fapt, începutul sfârşitului epocii imperiale. Ca o dovadă a disperării care pusese stăpânire pe Marea Britanie şi Franţa – împreună, cele două puteri suferiseră aproximativ cinci milioane de pierderi de vieţi omeneşti în cei trei ani de război – era felul cum diverşi politicieni din ambele capitale, până atunci de o aviditate vorace, se înghesuiau acum să înveţe straniul vocabular al „neanexării” şi „autonomiei”.

Puţini au fost mai abili la executarea acestei întoarceri de o sută optzeci de grade decât Mark Sykes. Cu o uluitoare viteză, politicianul s-a reinventat în postura demnitarului postimperial luminat, un campion al autodeterminării popoarelor. Cel mai bun demers în Orientul Mijlociu, susţinea acum Sykes, era ca atât Marea Britanie, cât şi Franţa să renunţe la orice pretenţii imperialiste, din moment ce era limpede că, aşa cum îl informa el pe Gilbert Clayton în scrisoarea lui din 22 iulie, „colonialismul este o demenţă”.[539] În locul lui, Sykes vedea un fel de şcoală de perfecţionare politică administrată de puterile occidentale, o perioadă în care rasele ignorante din Orientul Mijlociu ar putea primi o educaţie în materie de sisteme şi valori apusene, ca apoi să fie trimise într-o veselie pe drumul lor. Şi ca nu cumva o asemenea propunere să pară şocantă, venind din partea coautorului celui mai scandalos pact imperial din istoria modernă, Sykes avea o soluţie practică; aşa cum recomandase Cabinetului de Război la mijlocul lui iulie, de atunci înainte în loc de „Acordul Sykes-Picot” se va folosi denumirea „Acordul anglo-francez-arab”.[540]

Dar nu toţi erau impresionaţi de noua încarnare a lui Sykes. De-a lungul timpului, la nivelul conducerii Ministerului de Externe britanic se crease un consens din ce în ce mai amplu în privinţa faptului că Sykes-Picot fusese o mare greşeală, iar vina căzuse în mod firesc asupra coautorului, care fusese lăsat nesupravegheat; aşa cum comenta George Curzon, membru al Cabinetului de Război,

„[Sykes] are impresia că modalitatea de a scăpa de suspiciuni este să recunoască întotdeauna pretenţiile celeilalte părţi şi să renunţe, atunci când i se cere, la pretenţiile noastre”.[541] Încrederea în Sykes a continuat să se erodeze din cauza controversei nestinse privind presupusul acord încheiat de el şi Picot cu regele Hussein în mai, precum şi din cauza rolului esenţial pe care îl jucase în promovarea poveştii despre persecuţiile din Jaffa, în care mulţi vedeau acum un complot de culise pentru a îndemna guvernul să susţină total tabăra sionistă. Situaţia a atins punctul critic la începutul lunii iulie, când Arthur Nicolson, ministrul adjunct al afacerilor externe, a încercat să aducă la lumină pentru Cabinetul de Război toate celelalte angajamente pe care guvernul le făcuse în Orientul Mijlociu în ultimii doi ani, precum şi în ce măsură acestea ar putea să se alinieze cu promisiunile făcute regelui Hussein. Puţin lipsind să nu-l facă pe Sykes mincinos – „este un pic dificil să fim siguri că documentele din Departament reprezintă în totalitate ceea ce s-a petrecut de fapt” –, Nicolson insista ca „Sir Mark Sykes să fie invitat să-şi spună opinia, înainte ca lucrurile să meargă mai departe, întrucât el singur va fi în stare să declare categoric în ce măsură vreo eludare sau modificare a angajamentelor noastre faţă de Hussein ar putea indigna partea arabă”.[542]

În faţa unor asemenea critici, Sykes, a adoptat atitudinea defensivă a omului jignit şi nedreptăţit. În mod ciudat, şi-a canalizat reproşurile asupra unui anumit tânăr ofiţer britanic, ca una dintre sursele neplăcerilor lui: căpitanul T. E. Lawrence. Într-o notă plină de autocompătimire, adresată secretarului lui Balfour, în 20 iulie, îşi prezenta cei doi ani de trudă în Orientul Mijlociu ca pe un exerciţiu de sacrificiu de sine, tratat cu nerecunoştinţă. „Până acum munca a fost încununată de succese, însă a trebuit să fac faţă, aşa cum ştiţi, multor dificultăţi: prejudecăţile trecutului atât la britanici, cât şi la francezi, suspiciunile reciproce şi susceptibilităţile unor mentalităţi învechite, politica antibritanică a lui Brémond, atitudinea antifranceză a lui Lawrence.”[543]

Dar poate că aceste reproşuri nu erau atât de ciudate, în fond. Doar câţiva oameni înţelegeau pe deplin toată

trama de contradicţii şi jumătăţi de adevăr pe care Sykes o urzise în Orientul Mijlociu, dar cei mai mulţi dintre aceştia – bunăoară, Gilbert Clayton şi Reginald Wingate – erau prea aserviţi sistemului pentru a-l înfrunta vreodată cu adevărat; dacă lucrurile explodau până la urmă, ei aveau să bombănească în surdină şi să caute modalităţi de a se fofila prin haosul general. Dar, pe urmă, mai era Lawrence, care nu făcea parte din tagma lor şi care nu ar fi pregetat să-l facă de ruşine pe Sykes, dacă i s-ar fi dat cuvântul – iar graţie triumfului său la Aqaba, avea din ce în ce mai mult ocazia să ia cuvântul.

În plus, Lawrence avea acum capacitatea de a deteriora grav eşafodajul diplomatic pe care Sykes îl construise timp de doi ani. Aşa imperfect cum era, acesta proteja interesele Marii Britanii în regiune, dând totodată câte puţin din ceva aproape tuturor celorlalţi. Acum, prin alianţa militară de facto a lui Lawrence cu Allenby, în combinaţie cu vechea lui determinare de a smulge Siria din mâinile Franţei, dintr-odată micul căpitan urca de la stadiul de pacoste la acela de formidabilă ameninţare. Probabil, în speranţa de a neutraliza această ameninţare, atât prin măguliri, cât şi printr-o condescendenţă vag voalată, Sykes rezerva în acest scop o porţiune a scrisorii lui din 22 iulie, adresată lui Clayton. Era aceeaşi scrisoare pe care Clayton o aducea cu el la Aqaba ca să i-o arate lui Lawrence.

„Acţiunea lui Lawrence este splendidă şi vreau să fie ridicat la rangul de cavaler”, scrisese Sykes, referindu-se la cucerirea Aqabei. „Spune-i că acum când a ajuns un mare om trebuie să se comporte ca atare şi să aibă vederi largi. Zece ani de tutelă a Antantei, şi arabii vor fi o naţiune. Completa independenţă [acum] înseamnă Persia, sărăcie şi haos. Îndeamnă-l să reflecteze la asta, din moment ce are speranţe pentru poporul în numele căruia luptă.”[544]

În combinaţie cu tot ceea ce ştia despre maşinaţiile din trecut ale lui Sykes şi venind atât de repede după înfruntarea lui cu Aaronsohn la Cairo, Lawrence nu a suportat tonul superior al scrisorii. Poate, i-a atins şi o coardă sensibilă a eului său; chiar dacă nu ajunsese un „mare om”, Lawrence era acum cu siguranţă un om sigur de sine şi nu concepea să primească ordine de la un Mark

Sykes. Într-o scrisoare caustică, pe şapte pagini, adresată politicianului, prezentată abil sub forma unei rugăminţi de a fi îndrumat, Lawrence a analizat metodic fiecare din punctele argumentate de Sykes, înainte de a da în vileag enormele lor hibe: „Ce le-ai promis dumneata sioniştilor şi care este programul lor? M-am văzut cu Aaronsohn la Cairo, şi mi-a spus imediat că evreii intenţionează să dobândească drepturi de proprietate asupra întregii Palestine, de la Gaza la Haifa, şi să aibă practic autonomie acolo. Această achiziţie de teritoriu urmează să se facă prin cumpărare corectă sau prin vânzări şi exproprieri forţate?… Îşi propun evreii expulzarea completă a ţărănimii arabe, sau transformarea lor într-o pătură de zilieri?”

Apoi, a trecut la chestiunea „ajutorului” dat arabilor de către francezi pentru dezvoltarea Siriei, o minciună pe care Sykes încercase să i-o bage pe gât lui Hussein, în Jiddah. „Arabii pot să îşi ducă la bun sfârşit revolta fără ajutorul francezilor, şi de aceea nu le convine să plătească un preţ, doar ca să le fie reamintit în viitor… Şeriful va izbândi, cu condiţia să aibă timpul necesar şi ajutorul nostru în continuare, [şi] va cuceri prin eforturile lui (nu vă arogaţi merite pentru catârii şi cartuşele pe care noi i le furnizăm; mâinile şi capetele sunt ale lui) acea sferă pe care noi am alocat-o «Siriei [noastre] independente» consiliate de străini, şi va vrea să o păstreze fără consilieri străini impuşi din afară. Aşa cum îşi va lua această sferă a lui, va lua şi părţi din alte sfere nealocate cu adevărat unui stat arab [conform Sykes-Picot]. Dreptul lui asupra lor va fi destul de puternic – justificat prin cucerirea făcută cu locuitorii de-acolo – şi ce vor putea să mai facă atunci cele două Puteri?”

Înainte de a încheia scrisoarea, Lawrence a adoptat un ton cumva mai conciliant, recunoscând că, ţinând seama de aspectele practice ale politicii, „s-ar putea să trebuiască să ne vindem prietenii mici ca plată pentru prietenii noştri mari”, dar a subliniat că, spre deosebire de veşnicile enunţuri optimiste ale lui Sykes, „noi suntem de fapt într-o mare încurcătură. Spune-mi te rog care, în opinia dumitale, sunt măsurile reale prin care vom găsi o cale de ieşire?”[545]

Scrisoarea era, poate, cea mai virulentă condamnare scrisă vreodată despre acţiunile lui Sykes în Orientul

Mijlociu, dar politicianul nu avea să vadă niciodată acele rânduri. În 7 septembrie, când Clayton se întorsese la Cairo după vizita lui la Aqaba, Lawrence a trimis scrisoarea prin biroul acestuia, pentru a fi expediată mai departe la Londra; citind însă conţinutul, Clayton a fost de altă părere. După cum i-a explicat lui Lawrence într-o notă, nu voia să-i ofere lui Sykes vreun motiv care „să-l împingă la acţiune”, mai ales acum când Acordul Sykes-Picot, din ce în ce mai discreditat, urma să fie dat uitării. „[Acordul] este de fapt mort”, scria Clayton, „şi dacă aşteptăm cuminţi, lucrul acesta va fi în curând înţeles de toţi. Nu a fost niciodată un instrument prea uşor de folosit şi acum aproape a devenit un monument lipsit de viaţă.”[546]

În această privinţă, Gilbert Clayton nu putea să se fi înşelat mai mult, însă Lawrence nu era în poziţia de a-l contrazice. Aşa cum se mai întâmplase deja cu ei doi, când Clayton a trimis această notă, Lawrence pornise deja spre interiorul peninsulei şi spre un nou atac contra turcilor.

*

William Yale a simţit prima oară că ceva nu era în regulă când, cazându-se la Savoy Hotel din Londra, în 7 septembrie, a observat nenumărate „dame zugrăvite” circulând prin hol. Aşa cum nota cu amărăciune în jurnalul său, în ziua următoare, se părea că acel vechi hotel, cândva grandios, devenise „practic vorbind o casă de randevu”.[547]

Dar puritanul Yale nu avea timp să reflecteze la atmosfera sordidă din jurul lui, fiindcă avea foarte multă treabă la Londra. Depeşa trimisă de Leland Harrison ambasadorului american s-a dovedit utilă, înlesnindu-i noului agent special intrarea la mulţi dintre demnitarii britanici care se ocupau de problemele Orientului Apropiat. Cu prilejul acestor întâlniri, Yale a fost măgulit când a descoperit că raportul lui despre Siria fusese salutat drept unul dintre cele mai incisive documente provenite din acel colţ vital al teritoriului inamic şi că fusese distribuit şi studiat la cele mai înalte niveluri ale ierarhiei militare şi politice britanice; a fost bucuros să se poată întâlni cu specialişti de la diverse unităţi de informaţii speciale şi,

răspunzându-le la întrebări, să le furnizeze, în măsura posibilului, orice alte detalii suplimentare.

Relativ repede însă, Yale a renunţat la încercarea de a-şi face o imagine cât mai cuprinzătoare despre situaţia din Orientul Mijlociu – din experienţa lui în regiune, ştia că orice noţiuni cu adevărat pertinente puteau fi obţinute direct în Cairo – şi şi-a îndreptat atenţia spre un aspect ciudat pe care îl remarcase: flirtul tot mai vizibil al guvernului britanic cu comunitatea de evrei sionişti.

Curiozitatea i-a fost stârnită de o relatare ciudată, publicată în ziarele britanice, despre un chimist evreu nenumit care, se părea, oferise guvernului „anumite secrete” legate de fabricarea explozivilor. „Acest chimist evreu”, scria Yale în jurnalul său, în 12 septembrie, „când a fost întrebat ce recompensă dorea, a răspuns că personal nu voia nimic, dar că el era evreu şi că dorea ca, într-o viitoare Conferinţă de pace, Aliaţii să acorde o consideraţie specială chestiunii evreilor din Palestina.”[548] Potrivit articolului din ziar, guvernul britanic îi promisese în secret omului de ştiinţă să procedeze aşa.

Chiar dacă Yale nu avea încă numele chimistului – era Chaim Weizmann, bineînţeles –, ceea ce l-a intrigat era faptul că guvernul nu încercase să dezmintă public sau să minimalizeze relatarea, ceea ce sugera pregnant că era adevărată. Pe parcursul următoarei săptămâni petrecute la Londra, noul agent de informaţii american a încercat să afle ce opinie aveau diverşi oficiali despre tendinţele politicii Marii Britanii în privinţa evreilor din Palestina, dar răspunsurile primite au fost contradictorii.

Poate unul dintre motivele acestei conjuncturi, a conchis Yale, venea din faptul că evreii britanici nu căzuseră de acord între ei ce aranjament doreau pentru viitor. Unii membri ai comunităţii sioniste pretindeau nici mai mult nici mai puţin decât un stat evreiesc în Palestina, alţii cereau doar garanţia unei creşteri a imigraţiei, în timp ce unii lideri antisionişti denunţau cu încrâncenare acel curent, pe care îl socoteau un nou instrument periculos de marginalizare a evreilor, o armă convenabilă pentru antisemiţii dornici să pună sub semnul întrebării lealitatea evreilor faţă de statele în care se născuseră. Încercând să

rezolve această controversă, lui Yale i se părea limpede că guvernul britanic avea în vedere o propunere în legătură cu evreii şi Palestina, dar că nu se stabilise deocamdată în ce va consta acea propunere.

După două săptămâni, Yale considera că aflase tot ce se putea la Londra şi era nerăbdător să îşi continue călătoria spre Cairo. Întâi însă, îşi dorea foarte mult să discute la Paris cu un lider sionist, al cărui nume fusese menţionat adesea în ultimele zile şi care tocmai sosise în Franţa, din Egipt: Aaron Aaronsohn.

Există un mit nepieritor despre bătălia pentru Arabia: fantezia „războiului curat”, a războinicilor arabi, deşteptându-se la strigătul de libertate, după veacuri de subjugare zdrobitoare; imaginea fabuloasă a acelor războinici năpustindu-se vitejeşte la atac, de pe dunele lor de nisip, pentru a tăbărî asupra cruzilor lor asupritori, sortiţi pieirii.

În ciuda acuzaţiilor lansate de detractorii săi, T. E. Lawrence a avut un rol minor în făurirea acestui mit. Mai degrabă, legenda a izvorât din nevoia resimţită de lumea postbelică, zdruncinată de ororile conflagraţiei, de a descoperi măcar o undă de grandoare într-un război prin excelenţă grotesc. Nu se găseau motive de inspiraţie în ceea ce fusese frontul de vest, unde mii şi mii de oameni pieriseră spulberaţi, pur şi simplu, de artilerie, sau fuseseră îngropaţi pe veci sub noroiul frontului. Prin contrast, Arabia sugera în mintea oamenilor imagini cu războinici înveşmântaţi în robele lor tradiţionale, cămile mânate în goană la atac, stindarde fluturând în vânt, o tentă de spectaculos medieval printre măcelurile infame. Acele imagini şi nevoia pentru ele au pălit sub povara unui al Doilea Război Mondial, şi mai oribil chiar, dar apoi, în 1962, filmul lui David Lean le-a reînviat pentru o nouă generaţie.

Marea contribuţie a lui Lawrence la literatura despre război se explică prin faptul că, în ciuda pledoariei lui făţişe pentru cauza arabilor, fidelitatea faţă de adevăr l-a constrâns să încerce să transmită ceea ce se întâmplase de fapt. Aşa cum menţionează clar în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, în timp ce mulţi arabi au intrat în luptă din

dorinţa sinceră de a scăpa de turci, sinceritatea le-a fost „ajutată” pe parcurs de aurul englezilor şi de perspectiva prăzilor bogate. Pe câmpul de luptă, duşmanii rebelilor nu erau doar turcii, ci şi alţi arabi, războinici din triburi care nu apucaseră nimic din aurul englezilor sau înhăţaseră aurul turcilor, clanuri cu care aveau vechi răfuieli de familie sau care erau aventurieri pe cont propriu, în căutare de jafuri şi prădăciuni.

Nici câmpul de luptă nu semăna prea mult cu scenele din imaginaţia populară. În loc de dune de nisip pe mari întinderi pitoreşti, asociate adesea cu acea regiune, o bună parte din deşerturile existente în Arabia şi Siria constau din şesuri anoste cu pietriş şi munţi stâncoşi golaşi, semănând în multe privinţe cu unele zone mai puţin pitoreşti din Utah sau Arizona. Străbătând aceste terenuri, Lawrence şi asociaţii lui arabi, supravieţuiau mâncând carne de oaie, carne de cămilă şi pâine în vremurile bune, sau făină simplă în momentele mai puţin bune. Şi ca aceste alimente să alunece mai uşor pe gât, beau apă din izvoare sălcii sau iazuri acoperite cu alge, ori din puţuri infestate de turci cu hoituri de animale în putrefacţie. Când, în văpaia dogoritoare a amiezii, încercau să se adăpostească undeva la umbră, dădeau peste un alt fenomen straniu şi crunt, specific deşerturilor din toată lumea: roiurile imense de muşte negre care ciupesc.

Dar dintre toate componentele acestui mit, poate cea mai eronată era ideea de „război curat”. În acel peisaj extrem de dur, cei grav răniţi, în ambele tabere, erau abandonaţi în ghearele unei morţi sigure, iar cei norocoşi erau lichidaţi cu un glonţ în cap. Subzistând din resturile azvârlite de cei care îi capturaseră, prizonierii mureau pe capete, de sete şi foame – când cuceritorii se sinchiseau să mai ia şi prizonieri. Şi, spre deosebire de zonele morţii clar delimitate pe frontul de vest, pe câmpul de luptă de aici combatanţi şi civili erau amestecaţi, iar cei complet nevinovaţi riscau să se trezească subit atacaţi de gloanţe şi pumnale.

Era după-amiaza devreme, în 19 septembrie, când trenul cu zece vagoane a apărut din curbă, venind din sud. Lawrence a aşteptat ca a doua locomotivă a trenului să

intre pe scurtul pod de cale ferată, iar în acel moment a detonat cele peste douăzeci de kilograme de dinamită din bomba pe care o avea pregătită. Instantaneu, un panaş imens de fum negru a ţâşnit la treizeci de metri în aer şi s-a răsfirat de o parte şi de cealaltă pe o distanţă cel puţin la fel de mare. Când zgomotul exploziei şi scrâşnetul metalului sfârtecat s-au stins complet, s-a aşternut o scurtă, dar ireală linişte. Apoi, omorurile s-au dezlănţuit cu adevărat.

Pentru a completa capacitatea de luptă a războinicilor arabi pe care intenţiona să-i recruteze pe parcurs, Lawrence adusese de la Aqaba doi colegi ofiţeri occidentali – un englez poreclit „Stokes”, de la mortierul de tranşee Stokes pe care îl căra cu el, şi un australian poreclit „Lewis”, de la cele două mitraliere Lewis pe care le avea în grijă –, iar aceştia se instalaseră înainte de atac, împreună cu armele lor, pe o ieşitură stâncoasă la doar trei sute de metri de pod. Când fumul s-a mai limpezit, s-a putut vedea că doar locomotivele trenului şi primul vagon căzuseră în canalul de sub podul prăbuşit, celelalte şapte vagoane rămânând în picioare şi imobile pe şine. Şiruri întregi de soldaţi turci şedeau pe acoperişul acestor vagoane, iar acum erau seceraţi de mitralierele Lewis, „spulberaţi de deasupra ca nişte baloturi de bumbac”.[549]

Începând să-şi revină după primul şoc, câţiva turci s-au îngrămădit să se adăpostească în canalul de sub pod. Primul proiectil de mortier pe care Stokes l-a ţintit spre ei a avut o rază prea largă. După ce a reglat curbura traiectoriei, al doilea obuz a nimerit direct în ei. Măcelul provocat acolo, nota Lawrence în raportul său oficial, a băgat panica în supravieţuitori, care au rupt-o la fugă „spre un teren accidentat, la vreo 200 metri NE de linie. Până să ajungă acolo, mitralierele Lewis i-au omorât pe toţi, în afară de vreo douăzeci”.[550]

Când rezistenţa turcilor s-a prăbuşit rapid, luptătorii arabi – nu mai mulţi de vreo sută la număr – au dat năvală ca să înceapă jefuirile. Vrând să verifice avariile suferite de locomotive, Lawrence a coborât în grabă de pe înălţimea unde stătuse, alăturându-se lor.

Când a ajuns la tren, a descoperit că, pe lângă soldaţi, în câteva vagoane erau civili. Unii dintre ei erau membri ai familiilor ofiţerilor turci care se întorceau la Damasc, alţii simpli refugiaţi. „Într-o parte, stăteau vreo treizeci sau patruzeci de femei isterice”, povestea Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „fără văl, smulgându-şi hainele şi părul, ţipând ca apucatele. Arabii, fără să le bage în seamă, au continuat să le distrugă lucrurile din bagaje, prădând totul pe săturate.” Zărindu-l pe Lawrence, femeile au tăbărât pe el, cerându-i îndurare. Curând, au venit şi soţii lor, care „m-au prins de picioare, terorizaţi şi speriaţi de moarte. A vedea un turc atât de înfrânt şi distrus era un spectacol urât; i-am zvârlit la o parte, cât am putut mai bine cu tălpile goale, şi până la urmă am reuşit să mă eliberez”[551].

Îndreptându-se spre locomotive, Lawrence a verificat şi vagonul care se răsturnase în râpă. A constatat că era un vagon spitalicesc, unde răniţii şi bolnavii întinşi pe tărgi pentru durata călătoriei, zăceau acum claie peste grămadă şi plini de sânge, în partea de jos a vagonului înclinat. „Unul dintre cei încă în viaţă a strigat în delir cuvântul «tifos». Aşa că am închis bine uşa la loc şi i-am lăsat acolo, singuri.”

Nu s-a arătat cu mult mai înţelegător nici faţă de un grup de consilieri militari austrieci care fuseseră în tren şi „care mi-au cerut îndurare, vorbind încet în turcă”. Dornic să termine munca de demolare, Lawrence i-a lăsat în paza unor arabi; peste câteva momente, austriecii au fost ucişi, „toţi în afară de doi sau trei”, din cauza unei altercaţii.

În raportul său oficial despre luptele care au avut loc la sud de Mudowarra, Lawrence estima numărul turcilor morţi la aproximativ şaptezeci, cu preţul vieţii unui singur luptător arab. Se lamenta că, în haosul general, fusese nevoit să expedieze cam de mântuială distrugerea primei locomotive a trenului şi se temea, de aceea, că ar mai putea fi reparată. „Condiţiile nu erau propice pentru a lucra temeinic.”[552] Nu pomenea de civili morţi în raportul său, deşi ţinând seama de rafalele de gloanţe care ciuruiseră trenul neblindat în primele minute ale luptei, numărul lor a fost pesemne considerabil. Tot la fel, nu explica în niciun fel discrepanţa dintre cei nouăzeci de soldaţi turci luaţi

prizonieri şi cei numai şaizeci şi opt cu care au ajuns în final la Aqaba.

În cazul celor care au trăit experienţa unor lupte pe viaţă şi pe moarte, persistă două tipuri de reacţii mereu conflictuale: groaza faţă de aspectul lor macabru, exaltarea faţă de extraordinara înflăcărare a lor. A împăca aceste reacţii contradictorii este, probabil, mai dificil pentru un soldat decât pentru un civil, dată fiind doza de fanfaronadă care există în militărie, dar totodată soldatul poate fi mai sincer în privinţa sentimentelor lui complexe – în măsura în care acea sinceritate este totuşi posibilă – decât un necombatant.

Când s-a întors la Aqaba, de la Mudowarra, Lawrence i-a scris unui coleg militar, Walter Stirling. În scrisoare, i-a povestit cu detalii nostime atacul trenului, remarcând „frumuseţea de lovituri" trase de mortierul Stokes, care omorâseră pe loc doisprezece turci, şi cum prada lui constase dintr-un „superb covor de rugăciune roşu Baluch". Apoi, continua: „Sper că ţi-ai putut da seama cât de amuzant este. Singura neplăcere este că asuzi din greu ca să-i pui pe arabi la treabă şi, pe urmă, trebuie să faci faţă haosului, atâta timp cât îi ţine elanul. Este un spectacol de amatori, cu un montaj *à la* Buffalo Bill, iar singurii oameni care îl interpretează bine sunt beduinii".[553]

În ziua precedentă, 24 septembrie, Lawrence, într-o stare de spirit complet diferită, îi scrisese vechiului său prieten Edward Leeds, de la Muzeul Ashmolean din Oxford: „Sper ca, atunci când coşmarul se va sfârşi, să mă trezesc şi să reîncep să trăiesc. A ucide şi a ucide turci este oribil. Când dai buzna la final şi îi găseşti presăraţi în bucăţele peste tot, mulţi dintre ei încă vii, şi când ştii că ai făcut la fel cu sute [de turci] înaintea lor, şi că trebuie să mai faci cu alte sute la fel dacă vei putea".[554]

Lawrence părea să sufere deja de această diviziune a psihicului, care avea să se agraveze pe viitor.

[501] Lawrence, *Twenty-Seven Articles*, august 1917; PRO-FO 882/7, f. 93–97.
[502] Clayton către directorul Serviciului de informaţii al armatei britanice (Londra), 11 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 18–23.
[503] Relatarea lui Lawrence despre întoarcerea la Cairo şi prima lui întâlnire cu Allenby se găseşte în *Seven Pillars,* Cartea 4, Capitolele 55 şi 56, pp. 317–22.
[504] Wingate către Robertson, 14 iulie 1917; PRO-WO 374/41077.
[505] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 422.
[506] Lawrence către Clayton, 10 iulie 1917; PRO-FO 882/16, f. 249.
[507] Allenby către Robertson, 16 iulie 1917; PRO-WO 158/634, f. 4A.
[508] Allenby către Robertson, 19 iulie 1917; PRO-WO 158/634, f.10A.
[509] Lawrence, *Twenty-Seven Articles*, august 1917; PRO-FO 882/7, f. 93–97.
[510] Aaronsohn, *Diary*, 1 iulie 1917; ZY.
[511] Ibid., 2 iulie 1917.
[512] Sykes către Graham, 5 mai 1917; MSP-41a.
[513] Clayton către Sykes, 22 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 156.
[514] Cecil către Hardinge, 13 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 145.
[515] Cecil către Hardinge, 13 iunie 1917; PRO-FO 371/3058, f. 146–48.
[516] Aaronsohn, *Diary*, 17 iulie 1917; ZY.
[517] Wingate către Graham, 23 iulie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 55.
[518] Aşa cum Clayton îi scria lui Sykes, după ce discutase cu Lawrence în Cairo, „numele lui Faysal este de luat în calcul... Deja este acceptat în practic toate provinciile [siriene] prin care Lawrence a trecut”. Clayton, 22 iulie 1917; PRO-FO 882/16, f. 145.
[519] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 323.
[520] Wilson către Clayton, 29 iulie 1917; PRO-FO 882/7, f. 48.
[521] Newcombe s-a plictisit repede de îndatoririle lui din spatele frontului şi a fost transferat înapoi la Cairo. A fost capturat de turci la începutul lui noiembrie 1917, în timpul ofensivei Forţei Expediţionare Egiptene în sudul Palestinei.
[522] Lawrence, „Report on meeting King Hussein”, 30 iulie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 372–73.
[523] Macindoe pentru Clayton către directorul Serviciului de informaţii al armatei, 28 iulie 1917; PRO-WO 141/668, p. 5.
[524] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 326.
[525] Wilson către Biroul Arab (Cairo), 6 august 1917; PRO-WO 158/634, f. 25A.
[526] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 327.
[527] Yale, „Palestine-Syrian Situation”, cu addendum, 10 iulie 1917; PRO-FO 371/3050.
[528] Foreign Office către Spring-Rice, 25 iulie 1917; PRO-FO 371/3057.
[529] Yardley, *American Black Chamber*, p. 172.
[530] Departamentul de Stat, „History of the Bureau of Diplomatic Security of the United States Department of State”, 2011. www.state.gov/documents/oranizations/176705.pdf.

[531] Harrison către Gunther (Ambasada SUA, Londra), 30 august 1917; NARA RG59, Cutie 1047.
[532] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, pp. 10–11.
[533] Aaronsohn, „The Jewish Colonies”, *Arab Bulletin* no. 64 (27 septembrie 1917): 389–91.
[534] Aaronsohn, *Diary*, 12 august 1917; ZY.
[535] Wingate către Balfour, 20 august 1917; PRO-FO 371/3053, f. 384.
[536] Engle, *The NILI Spies*, pp. 152–54.
[537] Atitudinea nesăbuită manifestată de britanici faţă de siguranţa reţelelor lor de informare a fost amplu reflectată în *Hard Lying*, memoriile căpitanului vasului *Managem*, Lewen Weldon. Aşa cum Weldon nota la p. 195: „Am avut, pe ansamblu, un noroc extraordinar cu «agenţii» noştri. Nu cred că mai mulţi de şapte au fost, de fapt, capturaţi. Şase dintre aceştia au fost spânzuraţi, iar unuia i s-a tăiat capul”.
[538] Lawrence către Clayton, 27 august 1917; PRO-FO 882/7, f. 88–92.
[539] Sykes către Clayton, 22 iulie 1917; MSP-69.
[540] Memoriul lui Sykes, „On Mr. Nicholson’s [*sic*] Note Regarding Our Commitments”, 18 iulie 1917; MSP-66.
[541] Curzon către Hardinge, 23 august 1917; PRO-FO 371/3044, f. 299.
[542] Rezumat întocmit de Nicolson pentru Balfour, 11 iulie 1917; PRO-FO 371/3044, f. 286–93.
[543] Sykes către Drummond, 20 iulie 1917; MSP-68.
[544] Sykes către Clayton, 22 iulie 1917; MSP-69.
[545] Lawrence către Sykes, 7 septembrie 1917; SADD Clayton Papers, 693/11/3–8.
[546] Clayton către Lawrence, 20 septembrie 1917; SADD Clayton Papers, 693/11/9–12.
[547] Yale, *Diary*, 8 septembrie 1917; YU Cutie 2, Fişier 2.
[548] Ibid., 12 septembrie 1917; YU Cutie 2, Fişier 2.
[549] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 367.
[550] Lawrence către Clayton, 23 septembrie 1917; PRO-FO 882/4, f. 71.
[551] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 369.
[552] Lawrence către Clayton, 23 septembrie 1917; PRO-FO 882/4, f. 71.
[553] Lawrence către Stirling, 25 septembrie 1917; UT, Fişier 6, Dosar 7.
[554] Lawrence către Leeds, 24 septembrie 1917, în Garnett, *The Letters of T. E, Lawrence*, p. 238.

15

În flăcări

Sper doar şi mă rog ca TEL să vină teafăr înapoi. Este dezlănţuit şi de neoprit împotriva lor în acest moment. Dacă izbândeşte, va fi o V[ictoria] C[ross] – dacă nu – în fine, nici nu vreau să mă gândesc![555]

David Hogarth către soţia lui, 11 noiembrie 1917

Se mai întâlniseră de câteva ori înainte în Palestina. Pe atunci, Aaron Aaronsohn fusese un savant eminent, un pionier în domeniul agronomiei, iar William Yale – reprezentantul regional al Standard Oil Company din New York. Acum, la sfârşitul lui septembrie 1917, amândoi îşi îmbogăţiseră considerabil palmaresul, Aaronsohn fiind un lider al mişcări sioniste internaţionale, iar Yale un agent special al Departamentului de Stat al SUA. Dar ceea ce Yale nu ştia despre Aaron Aaronsohn – cel puţin nu încă – era că acesta era, de asemenea, creierul din spatele uneia dintre cele mai extinse reţele de spionaj din Orientul Mijlociu. Iar ceea ce Aaronsohn nu ştia despre William Yale era că, lăsând la o parte titulara vagă a slujbei lui, şi el era, de fapt, un spion. Aşa cum era de aşteptat, toate aceste aspecte au conferit întâlnirii lor din Paris, în 25 septembrie, o anumită tentă de circumspecţie.

De când sosise în capitala Franţei în urmă cu patru zile, Aaronsohn încercase să se lămurească oarecum care era situaţia cu cauza sionistă acolo, înainte de a-şi continua drumul la Londra. În acest scop, se dusese întâi la vechiul lui binefăcător, baronul Edmond de Rothschild, despre care ştia că, din culise, juca un rol-cheie în discuţiile care aveau loc cu guvernul francez şi britanic. Întâlnirea îl dezamăgise însă.

„A ascultat foarte interesat tot timpul cât i-am vorbit”, avea să-l informeze Aaronsohn pe fratele său Alex, într-o scrisoare, „şi mi-a pus întrebări la care am răspuns, dar nu m-a lăsat să abordez anumite subiecte, nu voia să discute despre ele, astfel încât mi-a fost imposibil să aflu de la el ceea ce doream să ştiu... Consideră, la fel ca noi, că dacă Marea Britanie ar guverna peste pământul nostru, noi am putea obţine lucruri măreţe, însă cum nimic cert nu se ştie [deocamdată], nu îşi poate permite să vorbească.”[556]

Avusese mult mai mult noroc când Mark Sykes apăruse în oraş. Cei doi au avut o lungă întrevedere în 23 septembrie, urmată de o alta, a doua zi dimineaţă. „Mi-a povestit totul”, îi relata Aaronsohn fratelui său, „şi mi-a arătat câţi duşmani avem. Majoritatea opozanţilor [sunt] din rândul poporului nostru, iar lucrul acesta este periculos pentru organizaţia noastră.”

În mod evident, unul dintre motivele pentru care Sykes îl căutase pe Aaronsohn la Paris era acela de a-l potoli. În Marea Britanie, Cabinetul de Război relua din nou dezbaterea privind un eventual sprijin pentru o patrie a evreilor în Palestina, iar în aceste momente era vital ca sioniştii de frunte să vorbească într-un glas. Lucrul acesta însemna să se pună capăt fricţiunilor existente între Aaronsohn şi Federaţia Sionistă Engleză condusă de Chaim Weizmann; aşa cum i-a explicat Sykes, scrisorile furioase pe care Aaronsohn i le trimisese lui Weizmann la mijlocul lui septembrie fuseseră pentru acesta „ca un ghimpe” în ochi.

Ceea ce lui Aaronsohn îi convenea de minune. Aşa cum îi povestea cu trufie fratelui său, „Mark Sykes mă imploră să mă împac cu ei şi vrea să-i promit că nu o să mă cert. Zice că trebuie să ascult de Weizmann şi de Sokolow. Eu i-am spus că nu mă duc la Londra ca să mă cert, ci doar ca să le spun greşelile lor şi să le arăt calea de a proceda cum trebuie. Dacă vor accepta, toate bune şi frumoase; dacă nu, eu voi merge pe drumul meu”.

E posibil ca William Yale să fi înţeles câte ceva despre această ruptură din tabăra sionistă în timpul discuţiilor lui la Londra, dar cel mai probabil doar sub forma unui zgomot de fundal al luptei făţişe dintre sionişti şi antisionişti britanici, şi dintre taberele rivale din cadrul guvernului britanic.

Căutându-l pe Aaronsohn la Paris, Yale spera să se lămurească asupra acestor chestiuni, dar până la urmă nu a aflat nimic. Aşa cum nota în jurnalul său în acea seară – şi cum avea să îi raporteze în cele din urmă lui Leland Harrison la Washington –, Aaronsohn „nu doreşte să obţină o autonomie a evreilor sau un stat al evreilor în acest moment, spunând că nimic nu ar putea fi mai dăunător sioniştilor, decât asta. [Mai degrabă], vrea să obţină un control guvernamental englez, american sau internaţional în Palestina”.[557] Mai mult chiar, raporta Yale, după ce îşi vedea de treburi la Londra, Aaronsohn intenţiona să meargă în continuare în Statele Unite, unde avea relaţii printre diverşi evrei americani influenţi, pe care voia să-i convingă de valabilitatea ideilor lui. Destul de ciudat în toată această chestiune era faptul că, în timp ce fusese la Londra, Yale se întâlnise cu unul dintre cei mai apropiaţi adepţi ai lui Aaronsohn, un om de afaceri pe nume Jack Mosseri. Lăudându-l pe Aaronsohn pentru viziunea lucidă asupra lucrurilor, Mosseri pleda însă pentru instituirea propriu-zisă a unui guvern evreiesc în Palestina şi adoptarea ebraicei ca limbă oficială. După întâlnirile avute la Paris, Yale a plecat la Cairo, fiind negreşit şi mai derutat decât înainte, în privinţa chestiunii sioniste.

Dar la plecare a mai luat ceva cu el. Ori fiindcă nu luase în considerare responsabilităţile de serviciu ale lui Yale, ori fiindcă era din fire mai credul, cert este că Aaronsohn îi încredinţase americanului o scrisoarea pentru fratele său Alex, care se întorsese acum la Cairo. În afară de rudimentara precauţie de a fi scrisă în ebraică, scrisoarea nu era nicidecum cifrată în vreun fel, iar textul mesajului, atât de imprudent trimis, relata în detaliu întâlnirile lui Aaronsohn, cu Edmond de Rothschild şi Mark Sykes, şi prezenta tot ce aflase el despre stadiul curent al negocierilor dintre britanici şi sionişti la Londra.

Şeful spionilor mai adăugase şi alte lucruri în scrisoare. Pe lângă o listă cu numele „prietenilor noştri” din ierarhia militară britanică de la Cairo, care trebuiau ţinuţi la curent cu ultimele evoluţii, Aaronsohn îl instruia pe fratele lui mai mic să îl pună sub supraveghere pe Georges-Picot, reprezentantul politic al Franţei la Cairo, care era în drum

spre Egipt. „Pascal”, scria el, referindu-se la asistentul lui principal din Cairo, „îţi va spune cum putem să îl urmărim.”[558] Aaronsohn îi dăduse chiar şi câteva sfaturi fratelui său în privinţa lui William Yale: „Împrieteneşte-te cât poţi cu el şi urmăreşte-l, fiindcă vei putea obţine informaţii de la el care ne sunt necesare, în special despre ceea ce se întâmplă în Egipt”.

Toate astea puteau fi extrem de interesante atât pentru Yale, cât şi pentru agenţia pe care o reprezenta acum. Deşi guvernul american luase cunoştinţă de deliberările Marii Britanii în chestiunea unei patrii a evreilor, nimeni de la preşedintele Wilson în jos nu ştia de divergenţele pe care subiectul le creasе acolo – şi cu atât mai puţin despre rolul jucat din culise de Mark Sykes. Chiar dacă dăduse dovadă de o neglijenţă şocantă înmânându-i un asemenea document lui William Yale, Aaron Aaronsohn a avut până la urmă noroc. Ca agent de informaţii, Yale intenţiona, fireşte, să deschidă şi să traducă scrisoarea înainte de a i-o da lui Alex Aaronsohn, însă, novice în jocul spionajului, nu şi-a dat seama probabil că aceste chestiuni au o vulnerabilitate temporală. Până putea el să obţină traducerea scrisorii lui Aaronsohn şi să o trimită Departamentului de Stat, se făcea deja mijlocul lui decembrie. Iar până atunci, cea mai mare parte a informaţiilor explozive, care fuseseră în posesia lui timp de aproape trei luni, deveneau desuete.

În condiţiile în care avionul era încă o raritate în Orientul Mijlociu în 1917, cel care a fost trimis pentru a-l lua pe maiorul Lawrence de la Aqaba în dimineaţa de 12 octombrie era un indiciu al importanţei cu care era tratată misiunea lui. Un alt indiciu era identitatea celor care îl aşteptau la cartierul general de campanie al armatei lângă El Arish: generalii Allenby şi Clayton, precum şi fostul mentor al lui Lawrence de la Oxford, David Hogarth, acum şeful titular al Biroului Arab. Nici nu a apucat să coboare bine din avion, după zborul de nouăzeci de minute – în 1917, viteza de croazieră a unui aparat de zbor depăşea cu puţin o sută şaizeci de kilometri la oră –, când Lawrence a şi aflat de ce fusese convocat.

Într-un final, fusese stabilită o dată pentru ofensiva lui Allenby contra frontului turcesc: 28 octombrie, altfel spus un pic mai mult de două săptămâni până atunci. Operaţiunea avea să îmbrace o formă complet diferită de cele două încercări eşuate ale lui Archibald Murray. În speranţa de a-i convinge pe turci că lucrurile nu stăteau aşa, britanicii urmau să efectueze un bombardament preliminar de trei zile în Gaza – clasicul preludiu la un asalt frontal în Primul Război Mondial –, ca apoi să atace oraşul Beersheba, mult mai slab apărat, la circa cincizeci de kilometri spre est. Odată ce cucereau Beersheba şi luau în stăpânire puţurile de apă vitale de aici, britanicii urmau să continue spre nord şi vest, tăind liniile de aprovizionare din Gaza spre interiorul Palestinei. Dacă totul mergea conform planului, armata turcă fortificată în Gaza avea ori să se predea, ori să se vadă nevoită să se retragă, pentru a nu ajunge în imposibilitatea de a se mai mişca. Întrebarea pentru Lawrence era cum ar putea rebelii arabi să contribuie la acest imens efort de luptă.

Nu era uşor de răspuns la o asemenea întrebare, din cauză că ingeniozitatea planului cu Beersheba deriva din însăşi simplitatea lui. Într-un colţ de lume unde accesul la apă era cel dintâi considerent tactic al unui general, unul dintre principalele motive ale asalturilor frontale neinspirate ale lui Murray în Gaza fusese necesitatea de a-şi duce rapid armata la sursele de apă care se aflau în spatele liniilor turceşti. Desigur, acest imperativ făcuse de asemenea ca eforturile lui Murray să fie un pariu de genul totul ori nimic – nu lâncezeşti pe un câmp de luptă din deşert în speranţa că lucrurile se vor schimba în bine –, pe care el l-a pierdut. Prin contrast, odată câştigat controlul asupra puţurilor de apă din Beersheba, armata lui Allenby îşi putea permite luxul de a înainta spre Gaza într-un ritm metodic; planurile operaţionale necesitau o ofensivă lungită timp de cel puţin o săptămână. Dezavantajul – şi aici intervenea aspectul simplităţii – era că această metodă ponderată de înaintare a britanicilor le dădea turcilor răgazul de a se regrupa. Allenby spera evident la mai mult, însă după toate probabilităţile o ofensivă reuşită însemna să câştige un punct de sprijin în sud-vestul Palestinei, şi nimic altceva; nu

o năvală în sus de-a lungul coastei, nu un asalt năprasnic spre Ierusalim.

În consecinţă, era foarte dificil de stabilit ce rol puteau să joace arabii. În cazul în care contribuţia lor era să închidă complet linia de aprovizionare a turcilor înspre Palestina, locul logic unde ei ar fi trebuit să lovească era nodul de cale ferată din oraşul Deraa, în centrul Siriei; de acolo, un tronson de linie ferată se ramifica spre vest, din Calea Ferată Hejaz, şi servea drept linie vitală principală a turcilor înspre şi dinspre zona frontului. Mai mult, din incursiunile lui de culegere de informaţii pe cuprinsul Siriei, Lawrence ştia că existau mii de membri de triburi în regiunea Deraa, dispuşi să se alăture revoltei. Pe de altă parte, orice operaţiune pe scară largă la Deraa ar însemna să conducă la măcelărirea triburilor, dacă armata britanică nu reuşea să înainteze mai departe decât punctul ei de sprijin, aflat la aproximativ două sute de kilometri în sud-vest, în Palestina.

Nici rebelii arabi adunaţi în număr mare la Aqaba nu puteau face mare lucru. Sincer vorbind – deşi probabil nu a dat dovadă de prea mare francheţe cu superiorii săi de la El Arish în această privinţă –, situaţia acolo era dezastruoasă. De peste două luni, forţele strânse în Aqaba aşteptaseră să afle când armata britanică avea să atace totuşi în sudul Palestinei, ceea ce ar fi fost semnalul, pentru propria lor incursiune în inima Siriei, iar această aşteptare dusese la un coşmar logistic, care se agravase într-un ritm uluitor. Cu mii de războinici pierzând vremea prin port, fusese nevoie să se aducă o cantitate din ce în ce mai mare de provizii din Egipt, pentru a-i înzestra şi a-i hrăni – precum şi tot mai mult aur britanic pentru a-i plăti –, ceea ce în timp atrăsese şi mai mulţi recruţi. Situaţia se înrăutăţise atât de mult, încât la începutul lui octombrie, navele de transport ajunseseră să aducă furaje din Egipt pentru a hrăni cămilele şi caii, întrucât pe colinele din jurul Aqabei nu mai rămăsese nimic de păscut. Şi, ca şi cum atmosfera nu ar fi fost suficient de lugubră, o recentă epidemie de holeră făcuse să încremenească acum întregul sistem de aprovizionare, din cauza măsurilor de carantină introduse.

Dar, probabil, şi mai nociv era efectul pe care această existenţă pasivă îl avea asupra moralului celor din Aqaba,

întrucât rebelii începeau să fie tot mai abătuţi. Şi la nimeni lucrul acesta nu era mai evident decât la Faysal. Pe măsură ce înaintarea lor spre nord se tot amâna, Faysal era din ce în ce mai deprimat, având senzaţia că şansa de a obţine Siria pentru cauza arabă se irosea. În momentele lui de mare amărăciune, Faysal ajunsese chiar să îi acuze pe britanici pentru impunerea deliberată a acestei stări de inactivitate, ca o manevră de a le da francezilor Siria, şi dacă maiorul Joyce, stresat de întreaga situaţie, era cel care îndura toate lamentaţiile lui Faysal, Lawrence, la rândul lui, trebuise frecvent să îşi exercite influenţa liniştitoare în întâlnirile lui cu emirul.[559] Pentru a păstra impresia că se făceau *unele* progrese şi, poate, de asemenea, pentru a evada măcar temporar din atmosfera de marasm a oraşului, Lawrence îşi continuase raidurile peste munţi – tocmai se întorsese de la un alt atac asupra unui tren, când fusese convocat la El Arish –, dar toate acţiunile acestea păreau neînsemnate, în comparaţie cu viziunea grandioasă pe care el o prezentase la Cairo în urmă cu trei luni.

Totuşi, din raţiuni politice – şi, poate, totodată personale –, Lawrence considera că era vital ca arabii să contribuie în vreun fel la ofensiva viitoare. Şi astfel în El Arish a venit cu un nou plan.

Dacă nu printr-un atac lansat chiar la Deraa, exista oricum un alt loc unde linia ferată care ducea în Palestina putea, teoretic, să fie retezată. Locul acela se afla la circa douăzeci şi cinci de kilometri la vest de Deraa, unde şina de tren trecea peste o serie de poduri înalte prin defileul stâncos Yarmuk; dacă măcar unul dintre acele poduri putea fi distrus, efectul ar fi acelaşi. Un avantaj în plus al unei asemenea operaţiuni era faptul că putea fi efectuată conform tipicului unui atac de tren „convenţional”, adică o misiune de genul „loveşte-şi-fugi”, cu o unitate armată arabă mică şi extrem de mobilă.

Dar cu asta similarităţile încetau. Defileul Yarmuk se afla la peste trei sute douăzeci de kilometri de Aqaba şi, prin comparaţie, într-o regiune dens populată. Într-o asemenea misiune, orice unitate armată venind din Aqaba ar trebui să străbată un teritoriu străin, unde exista la tot

pasul riscul de a da peste vreo patrulă a armatei turce sau peste triburi locale aliate cu turcii. Aceste primejdii s-ar înmulţi, de fapt, dacă misiunea lor ar reuşi. Încercând să fugă după lansarea atacului, atacatorii s-ar trezi complet pe cont propriu într-un loc suficient de îndepărtat, încât să nu le poată veni în ajutor nici britanicii şi nici camarazii lor din forţele rebele.

Dar acestor îngrijorări, Lawrence le aducea o corecţie: el, personal, va conduce această misiune. Exact cum procedase pentru cucerirea Aqabei, va porni la atac cu un detaşament mic, oameni aleşi pe sprânceană, abili şi discreţi încât să nu poată fi detectaţi, şi va recruta alţi luptători, în funcţie de necesităţi, pe parcurs. După operaţiune, recruţii locali puteau să se întoarcă pe furiş înapoi în satele lor, la fel cum şi luptătorii din detaşamentul lui Lawrence urmau să se împrăştie în căutarea unui liman sigur.[560]

Pentru majoritatea celor care l-au auzit pe Lawrence atunci, la El Arish, propunerea lui nu părea neapărat un plan de luptă cât mai degrabă o misiune sinucigaşă. Mai mult, pentru toţi oamenii aceia Lawrence nu era un soldat oarecare, ci un prieten, un protejat, un tânăr pe care îl admirau. Atârnând însă în balanţă erau, pe de altă parte, exigenţele războiului.

Spre mijlocul lunii octombrie 1917, efortul de război al Antantei era spulberat pretutindeni. Pe timpul verii, armata franceză fusese scuturată de răscoale, când regimente întregi au refuzat să intre în ţarcurile de măcelărire în care se transformaseră toate tranşeele de pe front; în timp ce criza aceasta trecuse, armata Franţei rămânea profund traumatizată şi zdruncinată. Pe frontul de est, germanii zdrobiseră încă o ofensivă rusească, o ultimă tentativă disperată a regimului muribund al lui Kerenski; înainte de sfârşitul lunii octombrie, bolşevicii aveau să preia puterea şi să încheie pace cu Germania. Pe frontul de sud, italienii eşuaseră recent în cea de-a zecea şi cea de-a unsprezecea lor ofensivă împotriva austriecilor, în valea Isonzo, şi urmau să sufere o înfrângere colosală în bătălia de la Caporetto. Începând din 31 iulie, comandantul britanic pe frontul de vest, Douglas Haig, devenise tot mai faimos pentru măcelul

brutal pe care îl crea, perseverând cu o ofensivă şi mai absurdă chiar decât precedenta lui ieşire de la Somme. Când în bătălia de la Passchendaele s-a dat în sfârşit semnalul de retragere, la începutul lui noiembrie, cei şaptezeci de mii de ostaşi britanici care pieriseră pe câmpurile noroioase ale frontului puteau echivala cu un mort la fiecare cinci centimetri de teren câştigat.

În această conjunctură generală, cât de mult să mai conteze încă o viaţă de om – chiar şi un om „aproape indispensabil”[561], aşa cum îl descrisese Gilbert Clayton pe Lawrence cu un an în urmă –, dacă acel om ar putea în vreun fel să mişte mai departe efortul de război? Dacă Lawrence era atât de brav sau nesăbuit sau fantast, încât să se încumete la atacul din Yarmuk, cu siguranţă niciun om din cartierul general al armatei nu avea de gând să-l disuadeze. Când a fost informat despre plan, generalul Allenby a dat ordin ca misiunea să fie îndeplinită în noaptea de 5, 6 sau 7 noiembrie.

*

Din câte se povesteşte, agentul distrugerii lor a fost un porumbel.

Încă de la începutul războiului, englezii folosiseră porumbei călători pentru a transmite mesaje pe frontul de vest, iar în vara anului 1917 cuiva în Cairo i-a venit aceeaşi idee ca o modalitate de a păstra legătura cu spionii NILI din Palestina. Pe hârtie, soluţia prezenta multe avantaje. În primul rând, putea elimina necesitatea curselor periculoase şi problematice, pe care navele de recunoaştere le făceau din Egipt – cu o regularitate aproape stranie, aceste călătorii coincideau cu dezlănţuirea unor furtuni puternice –, precum şi riscul inerent pe care contactul nemijlocit dintre spioni şi colaboratorii lor îl putea avea asupra siguranţei operaţiunilor. Folosirea porumbeilor călători putea face, de asemenea, ca informaţiile esenţiale să ajungă mult mai repede la liniile britanice. Din cauza dificultăţii de a aduce rapoartele informatorilor la Athlit, urmată de timpul de aşteptare până la venirea navei, informaţiile pe care Cairo le primea de la NILI datau adesea de cinci sau şase săptămâni.

Lucrul cu porumbeii se dovedise însă destul de ineficient. La un test de probă efectuat în iulie, doar una dintre cele şase păsări expediate a reuşit să străbată în zbor distanţa de aproximativ o sută şaizeci de kilometri până la cartierul general al armatei britanice din Sinai. Cu toate acestea, din disperare, în 30 august Sarah Aaronsohn recursese la această metodă. În acea dată, se împlinea aproape o lună de când *Managem* nu mai ajunsese la Athlit[562] (deşi Sarah Aaronsohn nu avea de unde să ştie că, din câte se părea, motivul principal al acestei inactivităţi era refuzul englezilor de a mări solda omului care înota de la vas până la ţărm, la suma de 30 de lire pe lună); nerăbdătoare să restabilească un contact cu Cairo, a inserat mesajele ei încifrate în mici capsule metalice, legate de picioarele câtorva porumbei, cărora le-a dat drumul în zbor. Pentru orice eventualitate, a mai expediat încă doi porumbei, peste patru zile.

Sarah fusese tot timpul mefientă în privinţa acestui sistem, iar când a coborât pe plajă, ca să înoate în mare în dimineaţa de 4 septembrie, dubiile ei s-au confirmat; cocoţat pe un rezervor de apă din apropiere, era unul dintre porumbeii pe care îi expediase în ziua precedentă, având legată de picior capsula care îl dădea de gol. Cum era de aşteptat, au apărut curând zvonuri că un comandant turc din Jaffa interceptase un porumbel călător purtând un mesaj, şi chiar dacă se părea că autorităţile turceşti nu reuşiseră de spargă codul sau să identifice originea păsării, aveau acum certitudinea că o reţea de spioni opera undeva pe coasta Palestinei.[563]

Apoi, la mijlocul lui septembrie, s-a aflat despre arestarea lui Naamman Belkind în Sinai. Şef al operaţiunilor de spionaj din sudul Palestinei, Belkind fusese prins când încerca să treacă spre liniile britanice. Sub bănuiala că era spion, pentru a scoate informaţii de la el a fost întâi torturat în Beersheba, iar apoi transferat la Damasc, pentru alte interogatorii mai sofisticate. Odată cu prinderea lui Belkind, Sarah Aaronsohn şi alţi agenţi NILI se temeau că era acum doar o chestiune de timp, până când reţeaua lor avea să fie dată în vileag, urmând ca turcii să vină să-i aresteze. La fel gândeau şi unii locuitori din Zichron Yaakov, care priveau

cu suspiciune tot ce se întâmplase de atâta vreme în oraş şi în apropiere, la Athlit. În 18 septembrie, comitetul de conducere a coloniei a convocat-o pe Sarah Aaronsohn la o şedinţă, unde i s-a cerut socoteală pentru activitatea ei care nu era „cuşer”.

„Astăzi, nu vrem să mai auzim nicio explicaţie de la tine”, se povesteşte că i-ar fi spus membrii comitetului. „Doar un singur cuvânt, răspunsul just: promisiunea ta de a înceta această activitate, care a depăşit orice limite... Dacă vrei să faci muncă de spionaj, pleacă de pe teritoriul şi pământurile evreilor şi du-te să activezi pe alte tărâmuri îndepărtate.”[564]

În această conjunctură extrem de periculoasă, *Managem* a revenit, în cele din urmă, în 22 septembrie. Aflând care era situaţia la Athlit, autorităţile britanice au aranjat rapid ca o navă comercială britanică ancorată în Cipru, suficient de spaţioasă pentru a îmbarca un număr mare de locuitori din Zichron Yaakov care ar fi dorit să părăsească locul, să pornească spre Palestina. Acest vas comercial a apărut în largul coastei coloniei evreieşti în noaptea de 25 septembrie.

Între timp însă, Sarah Aaronsohn şi asociaţii ei îşi recăpătaseră fermitatea şi curajul. Motivul acestei reveniri fusese, printre altele, şi convingerea că Belkind nu va trăda – în fond, trecuseră aproape două săptămâni de când fusese prins, iar turcii nu veniseră încă să-i aresteze –, însă mult mai mult cumpănise pentru ei grija pentru soarta agenţilor NILI plasaţi în puncte îndepărtate, în cazul în care cei de la centru ar fi dispărut subit. De aceea, doar două persoane, o mamă şi băieţelul ei, au plecat cu acea navă venită să îi evacueze. La sugestia adjuncţilor ei, care o îndemnau să plece şi ea, Aaronsohn a fost implacabilă: „Eu vreau să fiu ultima, nu prima, care să plece”[565]. Prin urmare, Sarah a hotărât să aştepte până la viitoarea cursă a navei *Managem*, stabilită pentru 12 octombrie, urmând ca între timp să evalueze exact situaţia.

Dar se părea că agenţii NILI nu luaseră în considerare şi o altă explicaţie posibilă pentru dezinteresul autorităţilor turceşti, ceea ce în situaţia dată era cumva o ironie. Atât turcii, cât şi aliaţii lor germani au fost deranjaţi de

extraordinara victorie propagandistică pe care Aliaţii o obţinuseră cu articolele lor despre „epurarea” evreilor în Jaffa, în luna mai. Germanii ştiau, de asemenea, că guvernul Marii Britanii avea în vedere posibilitatea de a anunţa susţinerea creării unei patrii a evreilor în Palestina, ca o modalitate de a câştiga de partea englezilor comunitatea sionistă internaţională; într-adevăr, nemţii căutau acum cu disperare o metodă de a contracara mişcarea britanicilor şi de a-i momi pe sionişti. În consecinţă şi chiar dacă informaţii despre reţeaua de spioni evrei din Palestina circulau în Constantinopol şi Berlin – fiindcă, de fapt, Naaman Belkind *vorbise* –, germanii îi avertizau insistent pe aliaţii lor turci să fie absolut siguri că îi identificaseră pe răufăcători, înainte de a trece la acţiune.[566] Toate bune şi frumoase când venea vorba de a aresta, la grămadă, arabi sau turci şi de a-i tortura cu bătaia la tălpi, însă în toamna anului 1917, recomandau nemţii, evreii din Palestina trebuiau să fie trataţi cu un pic mai multă fineţe.

Apoi, la sfârşitul lui septembrie, turcii au primit şi ultima piesă care le lipsea din puzzle – iar responsabilitatea pentru acest lucru nu cădea asupra unui porumbel călător sau asupra lui Naaman Belkind, ci asupra britanicilor care coordonau relaţia cu spionii. Conform relatărilor făcute după război de un şef al serviciului de informaţii turc din Siria, lucrul acesta s-a întâmplat când doi spioni arabi au fost prinşi pe coasta Palestinei. Sub tortură, cei doi au divulgat că fuseseră aduşi la ţărm pe o navă de recunoaştere britanică, împreună cu nişte spioni evrei. Aceşti spioni fuseseră lăsaţi pe mal primii, în apropierea Staţiunii de Cercetări Agricole de la Athlit.[567]

Pentru mai multă siguranţă, Sarah Aaronsohn şi adjunctul ei, Joseph Lishansky, se mutaseră de curând în Zichron Yaakov, la circa doisprezece kilometri depărtare de Athlit. Acolo se aflau când, noaptea târziu în 2 octombrie, colonia a fost înconjurată de soldaţi turci. Arestările au început în dimineaţa următoare, după ce soldaţii şi poliţia secretă organizaseră o percheziţie în Athlit, în baza unei liste pe care figurau zeci de nume. Printre primii, au fost reţinuţi Sarah Aaronsohn, împreună cu tatăl ei, Ephraim, şi

fratele ei Zvi. Reuşise să scape totuşi „şeful spionilor” pe care turcii doreau cel mai mult să pună mână, Joseph Lishansky; cu mentalitatea discriminatorie care îi caracteriza în 1917, nu le trecuse prin minte că adevăratul şef al spionilor putea fi o femeie.

Paradoxul de a fi nevoiţi să fie foarte precauţi cu membrii comunităţii evreieşti, ca nu cumva să-şi atragă mânia nemţilor, avea să transforme operaţiunea turcilor în Zichron Yaakov într-un fel de film de groază derulat la ralanti. În acea primă zi de „chestionări”, tatăl şi fratele lui Sarah Aaronsohn au fost crunt bătuţi în faţa ei, dar ea a fost lăsată în pace. Lucrurile au luat o întorsătură mult mai urâtă a doua zi dimineaţă, când Ephraim şi Zvi Aaronsohn, împreună cu alţi bărbaţi care fuseseră reţinuţi, au fost duşi în piaţa centrală, unde au fost legaţi şi biciuiţi în mod repetat, pentru a-i determina pe cei care încă se ascundeau să vină să se predea. Frapaţi de sfidarea ei glacială din ziua precedentă, turcii au selectat-o pe Sarah pentru un tratament deosebit de brutal. Legată de stâlpul porţii casei familiei lor, pe strada principală din Zichron, a fost biciuită şi bătută cu bastoane de cauciuc. Degeaba însă, Sarah nu a divulgat nimic, sfidându-şi călăii, până când a căzut jos, pierzându-şi cunoştinţa.

Unul câte unul, cei de pe lista celor căutaţi de poliţie, care se ascunseseră până atunci, au început să se predea, nemaisuportând urletele rudelor lor. Sau au fost trădaţi de alţii, căci, pe măsură ce teroarea se extindea, un fel de psihoză de grup a pus stăpânire pe Zichron Yaakov. „Pentru aceia care se împotriviseră de multă vreme activităţilor NILI”, scria un istoric, „era un prilej să îşi dovedească lealitatea faţă de turci şi să regleze vechi conturi. Când turcii au adunat tot mai mulţi bărbaţi pentru a-i supune bătăilor, patru scorpii isterice au început să alerge pe străzi, bucurându-se zgomotos de fiecare dată când o nouă victimă cădea sub loviturile de bici ale turcilor, ba chiar năpustindu-se la bărbaţii arestaţi, cu lovituri şi ocări.”[568]

Văzând că Lishansky era în continuare de negăsit, autorităţile au ridicat ştacheta şi mai sus. Convocându-i pe membrii comitetului de conducere a coloniei, comandantul turc a ameninţat că va nimici tot satul, dacă nu puneau

mâna pe Lishansky. Şi ca să arate că nu glumea, a anunţat că a doua zi dimineaţă toţi cei reţinuţi – circa şaptezeci în total – urmau să fie transportaţi la secţia de poliţie din Nazareth, pentru noi „chestionări”. Împreună cu ei, vor fi duşi şi şaptesprezece bătrâni din Zichron, aleşi la întâmplare, care urmau să fie eliberaţi, dacă Lishansky se preda, iar în caz contrar urmau să aibă parte de aceleaşi neplăceri generale. În acea după-amiază, locuitorii din Zichron răscoleau de zor toată colonia în căutarea lui Lishansky, în timp ce comitetul de conducere a pus afişe anunţând o recompensă pentru capturarea lui.[569]

Calvarul a ajuns la un sinistru deznodământ în ziua următoare, vineri, 5 octombrie. În timp ce prizonierii erau încărcaţi în vehicule pentru a fi transportaţi la Nazareth, Sarah Aaronsohn, plină de sânge şi maltratată, a cerut permisiunea să îşi pună haine curate pentru drum. Condusă la casa familiei ei, i s-a permis să intre în camera de baie fără să fie însoţită; acolo, a scris în fugă o ultimă notă cu instrucţiuni pentru agenţii NILI care mai rămâneau. Apoi, a scos un revolver pe care îl dosise într-o ascunzătoare, special pentru o situaţie de acest fel, şi s-a împuşcat în gură.

Dar nici măcar acest gest nu a pus capăt chinurilor pentru Sarah Aaronsohn. Glonţul i-a distrus gura şi i-a secţionat măduva spinării, dar nu i-a atins creierul. Timp de patru zile, s-a zbătut în agonie, vegheată de nişte călugăriţe catolice germane, dându-şi duhul abia în dimineaţa de 9 octombrie.[570]

În noaptea de 12 octombrie, la trei zile după moartea lui Sarah, *Managem* a reapărut în largul coastei, la Athlit, cum era programat. La bord, se afla Alex Aaronsohn, care coordona biroul din Cairo pe durata cât Aaron era în Europa. Aducea cu el un mesaj primit de la fratele lui.

În 1 octombrie, Aaron Aaronsohn sosise la Londra, venind de la Paris. Acolo, se întâlnise într-un final cu Chaim Weizmann şi în scurt timp ajunsese la o înţelegere, măcar temporară, cu liderul Federaţiei Sioniste. Esenţială în această punere de acord era recunoaşterea de către Weizmann a rolului vital pe care NILI îl juca pentru cauza sionistă, o apreciere pe care o exprimase într-o telegramă

ce urma să fie distribuită agenţilor NILI: „Noi facem tot posibilul pentru a ne asigura că Palestina [va fi] a evreilor, sub protecţie britanică. Rezistenţa voastră eroică încurajează eforturile noastre susţinute. Speranţele noastre sunt măreţe. Fiţi puternici şi viteji, până la izbăvirea Israelului”.[571]

Acesta era mesajul pe care Alex Aaronsohn îl aducea pe ţărm cu el în acea noapte la Athlit, dar acolo nu mai era nimeni.

O schimbare se produsese în atitudinea lui Lawrence, ca un fel deznădejde mută. David Hogarth, vechiul lui mentor, remarcase acest lucru la cartierul general din El Arish, la mijlocul lui octombrie. „[Lawrence] nu se simte bine”, îi scria Hogarth unui coleg de la Biroul Arab după aceea, „şi vorbeşte destul de pesimist despre viitorul arabilor, în care credea cândva.”[572]

Alţii detectaseră schimbarea şi mai dinainte chiar, incluzându-l aici chiar pe Lawrence. „Nu cred să mai rezist mult în jocul ăsta”, i se destăinuise el prietenului său Edward Leeds, după atacul asupra trenului de la Mudowarra, în septembrie. „Nervii mă lasă şi răbdarea îmi piere, or ai nevoie de cantităţi nelimitate din ambele.”[573]

Acest nou element de fragilitate emoţională s-a accelerat în zilele de după întâlnirile lui la El Arish. Cel care avea să vadă cu ochii lui această transformare era George Lloyd. Fiind şi el unul dintre „amatorii” aristocraţi care se treziseră în Orientul Mijlociu în timpul războiului, Lloyd era un baronet chipeş, cu studii la Cambridge, membru al Parlamentului din partea conservatorilor, şi care fusese recrutat la sfârşitul anului 1914 în unitatea de informaţii a armatei la Cairo, coordonată de Stewart Newcombe. Lloyd nu suportase conducerea austeră a lui Newcombe şi, în scurt timp, aranjase să se transfere, dar nu înainte de a se fi împrietenit cu un coleg, cu nouă ani mai tânăr decât el, T. E. Lawrence.

Aidoma multor altor aristocraţi britanici pe timpul războiului, Lloyd navigase între diverse funcţii şi însărcinări cu o regularitate ameţitoare – perioadele de încadrare în personalul de comandă al armatei pe teren alternaseră cu

activităţi de birou în comitete parlamentare –, dar cel puţin câteva dintre aceste însărcinări îl făcuseră să revină periodic în Orientul Mijlociu. Având experienţă în domeniul bancar, în toamna anului 1916 fusese adus pentru a studia situaţia financiară a regimului regelui Hussein, ca urmare a declanşării Revoltei Arabe. Raportul său comprehensiv despre economia din Hejaz – care se remarca prin inexistenţa ei – inclusese o analiză fatală a schemei lui Édouard Brémond de a crea banca franceză otomană, fiind instrumentul decisiv pentru îngroparea proiectului.[574]

Prin toamna anului 1917 însă, Lloyd era trecut pe linie moartă într-o bază din spatele frontului, unde muta hârtii pe birou şi ardea de nerăbdare să revină în mijlocul acţiunii. La sfârşitul lui septembrie, îi scrisese lui Gilbert Clayton, înşirându-i domeniile unde considera el că ar putea să se facă util. În particular, şi-a amintit de fostul lui coleg din biroul de informaţii al armatei de la Cairo, care devenise acum un fel de legendă vie. „Cred că aş putea chiar să fiu mai de folos pentru Lawrence, pe un plan personal”, scria Lloyd. „Este extenuat de muncă şi pesemne suprasolicitat. Ca să îşi poată continua misiunile pline de răspundere pe front, eu am convingerea că îi trebuie cu adevărat compania şi sprijinul unui om alb, care să îl simpatizeze. N-aş putea niciodată în niciun fel să preiau conducerea în acele misiuni. Nu sunt nici pe departe făcut pentru asta. Şi, în felul lui ciudat, [Lawrence] are o atracţie pentru mine, iar dacă i-ar plăcea să mă aibă lângă el pentru a-l însoţi în «cascadoriile» lui, cred că prezenţa mea l-ar putea ajuta să reziste în continuare.”[575]

Lăsând deoparte nota rasială, rugămintea era destul de extraordinară, venind din partea unui aristocrat şi membru al Parlamentului, care cerea să facă pe Sancho Panza pentru un Don Quijote întruchipat de Lawrence. Dar Clayton a profitat de ofertă şi a aranjat imediat rechemarea lui Lloyd. Acesta aştepta la Aqaba, când Lawrence s-a întors de la El Arish, în 15 octombrie.

Timp de câteva zile, cei doi prieteni şi-au povestit ce se mai întâmplase de când nu se văzuseră, în timp ce Lawrence făcea deja planurile pentru iminenta lui incursiune în Yarmuk. Aşa cum a remarcat Lloyd, aceste

planuri aveau un caracter ad-hoc pronunţat. Împreună cu un foarte mic nucleu de războinici arabi, Lawrence urma să plece din Aqaba cu o unitate armată de mitraliori indieni şi un ofiţer britanic, un expert în demolări pirotehnice, locotenentul Wood, care avea statutul de semi-invalid, după ce fusese împuşcat în cap pe frontul de vest. Evitând zonele populate în lunga lor călătorie spre nord, Lawrence avea să recruteze apoi luptători locali din rândul clanurilor presărate în estul Siriei, ca apoi să le alăture adepţilor lui Abd el Kader, un exilat algerian care participase la Revolta Arabă de la bun început şi ale cărui rude trăiau în zona Yarmuk. După atac, recruţii locali aveau să se retragă discret, în timp ce luptătorii din Aqaba trebuiau să se risipească şi ei înainte de inevitabila năvală a următorilor turci. S-a mai stabilit, de asemenea, ca Lloyd să îl însoţească pe Lawrence cel puţin în primele zile ale călătoriei, când pericolele erau mai mici.

În 20 octombrie, Lloyd i-a trimis o telegramă lui Clayton în care prezenta aceste planuri, precum şi primele lui impresii despre situaţia din Aqaba. Tonul lui jovial s-a schimbat brusc într-un post scriptum marcat „strict personal”: „Lawrence este apt, dar foarte copleşit de riscul şi de amploarea misiunii care îl aşteaptă. Şi-a deschis sufletul faţă de mine aseară şi mi-a spus că simte că mai are încă atâtea lucruri de făcut pe lumea asta, locuri unde să facă săpături arheologice, oameni pe care să-i ajute, încât i se pare oribil ca totul să i se reteze brusc, cum intuieşte că va fi, fiindcă simte că, deşi va fi capabil să facă misiunea [din Yarmuk], şanse există puţine sau deloc ca el să poată scăpa de-acolo. Am încercat să-l înveselesc, dar bineînţeles că are dreptate.”[576]

Părea ciudat ca un asemenea mesaj emoţionant să circule între doi bărbaţi în acele vremuri, darămite să mai fie şi inclus într-o depeşă militară, însă e posibil ca George Lloyd să fi sperat ca în felul acesta să îl determine pe Clayton să anuleze operaţiunea. Ceea ce, desigur, nu s-a întâmplat. Recunoscând că şi el era „foarte neliniştit” pentru subalternul său, Clayton a răspuns că era de aşteptat ca Lawrence să simtă o asemenea apăsare sufletească în faţa misiunii care îl aştepta. „Are o inimă de

leu, dar chiar şi aşa, această încordare trebuie că este foarte grea”, admitea Clayton. „În fine, [Lawrence] face acum un lucru măreţ şi, imediat ce se va putea, trebuie să îl retragem şi să nu îl punem să-şi mai rişte viaţa pe viitor – însă nu a venit timpul deocamdată, fiindcă este nevoie de el chiar acum.”[577]

*

Cu pompa şi ceremonia de care mai putea fi capabil un stat devastat de război, regimul Junilor Turci a organizat o primire somptuoasă pentru Abbas Hilmi al II-lea, khedivul de odinioară al Egiptului. Pe lângă pavoazările cu stegulețe sărbătoreşti şi o gardă de onoare, nenumăraţi demnitari veniseră să îl salute pe suveranul otoman titular al Egiptului, când trenul său a tras în gara Sirkeci din Constantinopol, într-o după-amiază de la sfârşitul lui octombrie. Printre cei de faţă se afla un vechi prieten şi acolit al lui Abbas, dr. Curt Prüfer. Reînnodând firul de-acolo unde relaţia lor se întrerupsese, maestrul spionajului german şi pretendentul la tronul Egiptului se pregăteau să-şi împletească din nou destinele în păienjenişul intrigilor.

Când turcii au intrat în război de partea Puterilor Centrale, britanicii l-au detronat pe Abbas – „afurisitul ăsta de khediv”, cum îl numise Kitchener într-o expresie memorabilă – şi l-au trimis să rătăcească în exil, unde într-un final a nimerit în Elveţia. Dar Abbas era un uneltitor înnăscut, iar în Elveţia avea o grămadă de timp liber la dispoziţie. Pe parcursul următorilor trei ani, negociase neobosit cu ambele părţi angajate în conflict, cu speranţa de a-şi recăpăta tronul în epoca postbelică, şi ca o dovadă a metodei lipsite de prejudecăţi, pe care o aplica în uneltirile lui era faptul că fiecare parte cunoştea perfect ce negocia el cu cealaltă parte. Conducerea Junilor Turci de la Constantinopol nu se preocupase de Abbas nici în vremurile lui de glorie, iar îndeletnicirile lui inabile din Elveţia nu aveau darul de a-i apropia de cauza lui; de fapt, respinseseră toate avansurile lui.

Totuşi, prin 1916, nemţii ajunseseră la o opinie complet diferită în privinţa lui Abbas Hilmi. Fie din dorinţa de a rămâne alături de un vechi prieten, ori – mult mai plauzibil

– acţionând sub iluzia că Abbas ar reprezenta, de fapt, şi alte grupuri de oameni, decât doar persoana lui, germanii ajunseseră să vadă în khedivul detronat un fel de puternic traficant de influenţă acţionând în favoarea lor în Egipt, după obţinerea victoriei. După ce insistaseră cu perseverenţă pentru o reconciliere între Abbas şi regimul de la Constantinopol, eforturile lor dăduseră roade odată cu sosirea lui Abbas în capitala Imperiului Otoman, în octombrie 1917.

În următoarele luni, Prüfer şi fostul khediv s-au văzut de foarte multe ori şi, împreună, au întocmit planuri pentru viitorul Egiptului, unde Abbas ar fi urmat să îşi redobândească splendoarea de odinioară, cu ajutorul prietenului său german. Atât de apropiaţi erau cei doi şi atât de important era pentru autorităţile de la Berlin viitorul lor mandatar egiptean, încât Prüfer avea să ajungă în curând îndrumătorul personal al lui Abbas. Alianţa lor va dobândi pe parcursul anului următor o tentă bizară, în care doi oameni plăsmuiau un castel eteric fantezist, în timp ce lumea reală se mistuia în flăcări în jurul lor.

Au pornit la drum în seara de 24 octombrie, şi foarte repede George Lloyd a înţeles ce îl fascina pe Lawrence atât de mult în aceste călătorii spre interiorul deşertului, senzaţia de a trece pe un tărâm din alte lumi, unde timpul încremenea. „Priveliştea în sus, prin trecătoare, era magnifică”, scria Lloyd în jurnalul său în acea seară, „120 de metri de pereţi înalţi şi colţuroşi, din stânci de granit şi bazalt, de o parte şi de cealaltă, şi luna strălucind pe chipul fiecăruia dintre noi”. Şeicul arab care îi însoţea, nota el, „călărea în faţa noastră, cu doi sau trei sclavi *biasha* şi arăta ca un Saladin modern mergând în întâmpinarea unei cruciade”.[578]

În primele zile, călătoria spre nord a fost uşoară şi, în timp ce îşi croiau drum prin peisajul spectacular al munţilor din Wadi Rumm, cei doi prieteni discutau despre strategii pentru Orientul Mijlociu şi concepeau planuri fanteziste pentru un mare circuit prin Arabia după război. „Vom sfida opiniile victoriene şi vom avem un alai de sclavi”, relata Lloyd, „şi o cămilă care să care doar cărţi, şi vom merge la

Jauf şi Boreida şi vom discuta despre politica din deşert toată ziua”. Lawrence se simţea atât de în largul lui, încât a vorbit un pic despre familia sa şi educaţia la Oxford, despre zilele fericite pe care le petrecuse în Karkemiş. Pe Lloyd, învăţat cu firea taciturnă a prietenului său, faptul că Lawrence „vorbeşte foarte bine” l-a luat cumva prin surprindere.

Deja însă călătoria începea să capete aspecte neliniştitoare. Unul dintre ele a apărut sub forma lui Abd el Kader, exilatul algerian care promisese să îl conducă pe Lawrence la rudele lui din regiunea Yarmuk, dar care frecvent se lua la harţă cu alţi membri ai grupului lor. Apoi, era specialistul britanic în demolări, locotenentul Wood, care după ce se rătăcise pe întuneric în prima noapte în deşert, stătuse mereu posac şi retras, nevorbind aproape deloc cu compatrioţii lui sau, eventual, ca să se lamenteze din cauza călătoriei anevoioase. Lucrul acesta i se părea îngrijorător lui Lloyd fiindcă, din cauza uneia dintre obişnuitele avarii din sistemul de aprovizionare din Egipt, Lawrence avea să fie nevoit să recurgă la nişte improvizaţii extrem de riscante la locul atacului, ceea ce însemna că trebuia să se bizuie pe intervenţia lui Wood, în eventualitatea în care ar apărea probleme.

La întâlnirile avute în El Arish, Lawrence îi ceruse lui Clayton să îi pună la dispoziţie o mie de metri de cablu electric dublu, un material uşor, de fabricaţie recentă, pe care să îl poată folosi pentru a conecta bomba cu dinamită, pe care urma să o prindă de podul din Yarmuk, la detonatorul electric aferent; un cablu de o asemenea lungime dădea posibilitatea ca echipa de pirotehnicieni să poată sta departe de pod, atunci când îl aruncau în aer, şi totodată să aibă o rezervă pentru eventualitatea în care ar apărea noi incidente ulterioare. În schimb, la Aqaba fusese livrat un cablu simplu, de doar cinci sute de metri. Întrucât acest fir trebuia pus în două, rămâneau doar maximum 250 de metri între Lawrence şi locul exploziei. Mai grav, era foarte posibil ca, în timp ce el monta explozibilul, să se tragă în el. Deşi Lawrence spera să poate lega bombele sub structura podului, fără să fie observat de soldaţii turci de deasupra, planul de susţinere a operaţiunii prevedea ca

luptători din detaşamentul de atac să le distragă atenţia turcilor, cu focuri de gloanţe de pe dealurile din jur. Dacă Lawrence era rănit sau ucis în timpul acestei acţiuni – ceea ce nu era deloc neverosimil –, Wood trebuia să asigure continuarea operaţiunii de detonare a podului.[579]

Dar toate acestea presupuneau existenţa unei forţe de atac suficient de numeroase, ceea ce devenea destul de problematic, deoarece Lawrence descoperea deja că posibilii recruţi nu aveau nicio tragere de inimă să li se alăture. Lloyd îi scria ulterior lui Clayton că „orice om care poate să oprească un tren şi să le dea arabilor posibilitatea să îl prade se bucură temporar de vasalitatea lor", iar aceasta era una dintre cheile succesului pe care îl avea prietenul lui. „Pentru ei, el este Lawrence, arhi-jefuitorul, super-cotropitorul, adevăratul conducător al singurului *ghazzu* [război] just, iar el nu uită că în asta constă o mare parte din suveranitatea pe care o exercită asupra lor."[580] În cazul celor pe care Lawrence încerca să-i convingă acum să se alăture misiunii din Yarmuk, interesul le pierea repede, când aflau că ţinta lui nu era un tren, ci un pod.

Mai era încă un aspect. Printre colegii săi ofiţeri din armata britanică, Lawrence căpătase renumele de a fi un adevărat „cercetaş indian", având o stranie abilitate de a se orienta prin deşert. Aşa cum George Lloyd descoperea însă, lucrul acesta nu era tocmai adevărat. În două rânduri, se rătăciseră pe timp de noapte, iar insistenţele lui Lawrence în timpul celui de-al doilea incident, spunând că trebuiau neapărat să urmărească pe cer constelaţia Orion pentru a găsi drumul bun, îi conduseseră în schimb direct spre un bivuac turcesc. Ţinând seama de toţi aceşti factori, îi scria Lloyd lui Clayton, „sper ca şansele lui să fie efectiv cu mult mai bune, decât ar părea la prima vedere".

De fapt, perspectivele erau cu mult mai sumbre decât îşi imaginase Lloyd. Cu puţin timp înainte de a pleca din Aqaba, Lawrence fusese avertizat că Abd el Kader era un trădător şi că se afla acum în solda turcilor. Lawrence nu se gândise să îi comunice acest lucru lui Lloyd, poate din cauză că sursa acestei informaţii era vechiul adversar al lui Lawrence în Hejaz, Édouard Brémond.

În realitate, colonelul francez trecuse printr-o profundă transformare în ultimele luni, în special în concepţiile sale despre Revolta Arabă. Motivul fusese poate faptul că aflase şi el în cele din urmă despre existenţa pactului Sykes-Picot, care le garanta francezilor controlul asupra Siriei, ori îşi dăduse seama că lucrurile pe care nu le putea împiedica era preferabil să le susţină. Indiferent de cauză, cert este că prin toamna anului 1917 imperialistul Brémond renunţase să mai obstrucţioneze iniţiativele englezilor în regiune şi încerca energic să le dea arabilor armament francez şi ajutoare financiare. Lawrence cunoştea, desigur, noua atitudine a vechiului său inamic, însă, fie tributar în continuare ideii că francezii erau trădători sau hotărât să ducă planul de atac până la capăt, indiferent de pericolele care păreau să îl ameninţe, optase să ignore avertizarea lui Brémond în privinţa lui Abd el Kader.[581] Dar Brémond nu greşise, poate, decât în privinţa momentului de când data trădarea algerianului; încă din noiembrie 1914, Curt Prüfer îl întâlnise pe Abd el Kader şi raportase că acesta era fidel cauzei germano-turce.[582]

A ignora o asemenea înşiruire de semne de rău augur sugera un fel de resemnare fatalistă din partea lui Lawrence, ca şi când acum se vedea într-o misiune în care viaţa lui, pur şi simplu, nu mai conta prea mult. Lloyd a sesizat indicii ale acestui lucru în timpul călătoriei lor spre nord. La un moment dat, Lawrence i-a spus că, din moment ce arabii nu ştiuseră niciodată de existenţa acordului Sykes-Picot, nu aveau cum să fie obligaţi să-l respecte; în schimb, cucerind Siria, ar putea să îşi făurească propriul destin. Pentru această cauză, i-a mărturisit Lawrence, îşi risca el acum viaţa – sau, aşa cum nota la iuţeală Lloyd acea remarcabilă conversaţie: „L nu lucrează pentru HMG [His Majesty’s Government – guvernul majestăţii sale], ci pentru Şerif[ul Hussein]”[583].

În seara de 28 octombrie, după patru zile de când plecaseră din Aqaba, cei doi prieteni s-au aşezat să discute ce urma să se întâmple în continuare. Se apropiau cu rapiditate de zona cu adevărat periculoasă, punctul de unde nu mai exista întoarcere, iar temerile lui Lloyd legate de „cascadoria” lui Lawrence nu făcuseră decât să se

adâncească. Aşa cum mai procedase de câteva ori, Lloyd s-a oferit să rămână cu el. Lawrence i-a mulţumit, dar i-a explicat că „în opinia lui orice individ în plus, care nu era specialist în tehnica demolărilor, nu ar face decât să agraveze riscul la care el se expunea”. Apoi, i-a mai dat un motiv emoţionant pentru care prefera ca Lloyd să se ducă înapoi, o dorinţă înrădăcinată în recunoaşterea faptului că el putea să moară curând: „Ar vrea ca eu să mă duc acasă în Anglia”, nota Lloyd în jurnalul său, „fiindcă simţea că exista pericolul ca toată munca lui să fie distrusă politic în Whitehall, iar el considera că eu aş putea preîntâmpina asta”.[584]

În după-amiaza următoare, cei doi prieteni s-au despărţit, Lloyd pornind înapoi spre Aqaba, iar Lawrence continuându-şi drumul către Yarmuk.

Când în cele din urmă a ajuns la Cairo, spre sfârşitul lui octombrie 1917, William Yale a luat legătura cu diplomatul american care urma să acţioneze drept omul lui de legătură. Acesta s-a dovedit a fi un tinerel destul de şters, pe nume Charles Knabenshue, care deţinea titulara ambiguă de însărcinat oficial pe lângă Agenţia Diplomatică a Statelor Unite. Ţinând seama că la Cairo reţeaua serviciilor de informaţii britanice era omniprezentă, cei doi au concluzionat rapid că Yale trebuia să se prezinte autorităţilor britanice, de o manieră mai mult sau mai puţin făţişă: „altminteri”, informa Knabenshue Departamentul de Stat, „activităţile lui independente ar ajunge inevitabil la urechile lor prin intermediul agenţilor britanici, suscitând astfel suspiciuni nefavorabile”[585]. În consecinţă, cei doi americani au solicitat o audienţă la înaltul comisar britanic în Egipt, Reginald Wingate, cât de curând era convenabil pentru acesta. Cel mai convenabil, după cum s-a dovedit, a fost chiar în ziua următoare. Puşi la patru ace, în costume de vară elegante, Yale şi Knabenshue s-au îndreptat spre clădirea somptuoasă din piatră albă, de pe malul Nilului, unde se afla reşedinţa reprezentantului oficial al Marii Britanii.

Pentru Reginald Wingate, ideea ca încă un funcţionar al Departamentului de Stat să mişune prin Cairo deschidea

perspective eterogene. Pe de o parte, acum când Statele Unite se alăturaseră Aliaţilor în efortul de război, autorităţile britanice aveau obligaţia de a consolida relaţii de încredere şi solidaritate chiar şi în acele zone, cum era Orientul Mijlociu, unde americanii nu intenţionau să se implice din punct de vedere militar. În plus, înaltul comisar avea şi un motiv ascuns de a se purta frumos cu americanii. Contemplând situaţia din ce în ce mai încurcată în care Marea Britanie se afunda în regiune, acordurilor secrete cu francezii şi arabii urmând acum să li se adauge un angajament faţă de sionişti, Wingate vedea în Statele Unite un posibil salvator din acea babilonie. De fapt, cu doar câteva zile înainte ca Yale să sosească în Cairo, Wingate afirmase, spre stupoarea lui Knabenshue, că în principiu era posibil ca pachetul de cărţi de joc numit Palestina să mai fie amestecat o dată şi că, în loc de un control postbelic în regiune exercitat de arabi, sau de francezi, sau de o coaliţie internaţională, sau sionişti ori britanici, poate că americanilor le-ar conveni să iasă în faţă şi să aibă un cuvânt de spus.[586] Wingate putea conta pe Knabenshue că avea să transmită asemenea tatonări către Departamentul de Stat într-o lumină pozitivă – diplomatul era însurat cu o englezoaică şi era un anglofil înfocat –, însă eventual Yale putea servi şi el drept o utilă voce a doua.

Pe de altă parte, dacă tot erau nevoiţi să aibă de-a face cu încă un funcţionar al Departamentului de Stat, Wingate şi oricare alt englez din Cairo, cunoscând trecutul acelui om, şi-ar fi dorit negreşit să *nu* fie vorba despre William Yale. Parţial, lucrul acesta izvora din antipatia pe care funcţionarii britanici de la toate nivelurile o nutreau faţă de fostul patron al lui Yale, firma Standard Oil din New York. În repetate rânduri, la începutul războiului, tancurile petroliere ale firmei Socony fuseseră prinse când încercau să eludeze blocada navală impusă de Marea Britanie împotriva furnizării de ţiţei germanilor, o practică curmată până la urmă nu prin somări diplomatice, ci prin confiscarea navelor firmei Socony de către britanici. Dar numai curmată; exact în acea vară, când Statele Unite erau deja oficial în război cu Germania, reprezentantul Socony în Brazilia fusese prins vânzând petrol companiilor germane

de pe front. Încercând să îşi justifice acţiunile, omul explicase nonşalant că afacerile erau afaceri, şi că dacă el nu vindea inamicului, competitorii lui cu siguranţă ar face-o.[587] Ideea că William Yale era produsul unei asemenea culturi corporatiste flegmatice nu avea cum să le inspire încredere britanicilor.

La fel cum, bineînţeles, nici serviciile efectuate de Yale în cadrul acelei corporaţii nu prezentau motive de încredere. Aşa cum britanicii din Cairo ştiau prea bine, fostul reprezentant Socony locuise până de curând, timp de peste doi ani, în calitate de cetăţean străin neutru protejat, exact în centrul vital al teritoriului inamic, şi chiar dacă Londra îi era recunoscătoare lui Yale pentru informaţiile pe care le furnizase ca urmare a şederii lui la post în acea regiune, pe frontul propriu-zis al războiului acea recunoştinţă era mult mai atenuată. Mai exact, strategii militari britanici din Cairo nu aveau cum să uite că o mare porţiune din cea mai bună şosea a inamicului în Palestina, drumul de la Ierusalim la Beersheba, care constituia principala linie de aprovizionare a turcilor pentru frontul din Gaza, unde forţele britanice eşuaseră de două ori, fusese construită de fapt în 1914 de către Standard Oil, iar William Yale avusese funcţia de coordonator al proiectului.

Ţinând seama de toate acestea, Wingate s-a trezit cumva într-o dilemă când, la scurt timp după prima lor întâlnire amiabilă, Yale a venit înapoi la el cu o rugăminte îndrăzneaţă. De undeva, agentul Departamentului de Stat aflase de existenţa publicaţiei cu circuit închis, *Arab Bulletin*, o culegere săptămânală a informaţiilor brute strict secrete obţinute de Biroul Arab de pe tot cuprinsul Orientului Mijlociu. Atât de confidenţiale erau datele din *Bulletin*, încât publicaţia era distribuită doar unui număr de nici treizeci de înalte oficialităţi militare şi politice din Imperiul Britanic, la care se adăugau numai trei reprezentanţi ai guvernelor statelor aliate. William Yale cerea acum să aibă şi el acces la publicaţia Biroului Arab.

După ce a cumpănit bine, Wingate a consimţit să dea curs solicitării, dar doar după ce a impus o condiţie prealabilă, în stil tipic britanic. Yale avea voie să consulte *Buletinul* pentru propria-i edificare, dar trebuia să îşi dea

cuvântul de onoare că nu va cita niciodată direct din el în niciunul dintre rapoartele pe care le trimitea Departamentului de Stat.

Fără îndoială, o asemenea înţelegere tacită funcţiona perfect în rândul diplomaţilor rafinaţi din Europa, dar privind retrospectiv, înaltul comisar a regretat poate că nu acordase mai multă importanţă ideilor lui preconcepute despre trecutul lui William Yale; tocmai oferise acces la cele mai stringente secrete ale Marii Britanii în Orientul Mijlociu, în folosul unui fost angajat al uneia dintre cele mai rapace corporaţii din istoria omenirii, iar William Yale nu intenţiona neapărat să citeze din *Bulletin*, cât mai ales să extragă cu totul din el.

În memoriile sale, Yale justifica acea intenţie, folosind abil un argument circular: „Informaţiile pe care britanicii mi le dădeau nu mi le dădeau mie ca persoană, fiindcă eu nu eram decât un agent al guvernului Statelor Unite, iar dacă îmi îndeplineam funcţia pentru care eram angajat de guvern, trebuia să transmit Departamentului de Stat ştirile pe care le obţineam… Oficialităţile altor guverne trebuiau să înţeleagă că aceasta era situaţia, de unde rezulta că orice condiţie impusă de ele nu avea nicio valabilitate. În consecinţă, nu aveam nicio ezitare în a cita acele informaţii din *Arab Bulletin*, pe care eu le consideram necesare”.[588]

Acceptând că ar fi existat posibilitatea unei rupturi într-o asemenea logică – în fond, pentru ca oficialii altor guverne să poată „înţelege” situaţia lui, ar fi însemnat să fie informaţi în acest sens –, Yale avea o scuză comodă şi pentru asta; dacă busola eticii lui americane fin calibrate se mai dereglase oarecum, acest lucru se datora negreşit faptului că „trăisem şi avusesem de-a face cu oficialităţi din Orient şi Europa timp de patru ani”.

Dar mai exista încă un aspect legat de tânărul agent special american, pe care Reginald Wingate nu îl cunoştea. William Yale nu era, de fapt, un *fost* angajat al Socony. Mai degrabă, era în mod oficial „în concediu” de la acea corporaţie, un statut care îi permitea să obţină în continuare jumătate din salariul avut înainte de război. Şi chiar dacă funcţionarii britanici din Cairo ar fi ajuns vreodată să aibă bănuieli în această privinţă, nu aveau

nicio şansă să se edifice, întrucât Yale aranjase ca toate cecurile de la Socony să fie emise pe numele mamei lui şi depuse într-o bancă la New York.[589] În lunile care au urmat, în timp ce parcurgea *Arab Bulletin* şi orice alte informaţii clasificate britanice care îi ajungeau pe birou, Yale era mereu atent la orice posibile referiri despre ţiţei.

În după-amiaza de 31 octombrie 1917, Aaron Aaronsohn şi Chaim Weizmann aşteptau în anticamera sălii de conferinţe a cabinetului britanic în Whitehall. Fuseseră invitaţi acolo de către Mark Sykes pentru onoarea de a fi primii care să afle rezultatul ultimelor deliberări ale conducerii Marii Britanii în „chestiunea sionistă”.

În cele din urmă, uşile de la sanctuarul interior s-au deschis larg şi dinăuntru a ieşit Mark Sykes, zâmbind radios. „Dr. Weizmann”, a anunţat el, „e băiat.”[590]

Cei doi lideri sionişti au fost aduşi apoi în sala de conferinţe a cabinetului, unde i-au cunoscut pe premierul David Lloyd George, ministrul de externe Arthur Balfour şi pe ceilalţi membri ai guvernului care, după şase luni de deliberări, tocmai aprobaseră textul unei declaraţii despre viitorul statut al colonizării evreilor în Palestina. O dovadă atât a procesului de elaborare întortocheat, cât şi a profundei reticenţe pe care mulţi demnitari britanici o nutreau încă în această privinţă, era maniera ciudată în care declaraţia avea să fie prezentată: o notă scrisă parcă pe marginea mesei, la repezeală, conţinând doar trei enunţuri şi adresată de către ministrul Balfour financiarului Walter Rothschild.

„Guvernul Majestăţii Sale priveşte favorabil”, se afirma în enunţul esenţial al declaraţiei, „stabilirea în Palestina a unui cămin naţional pentru poporul evreu şi îşi va folosi bunele oficii pentru a înlesni atingerea acestui obiectiv.”[591]

Acea notă scrisă de mână va deveni curând cunoscută drept „Declaraţia Balfour”, iar din ea se va dezvolta o controversă care continuă să preocupe lumea până în ziua de azi. Pentru Aaron Aaronsohn însă, era un prim pas spre visul său de a reface Israelul, cauza pentru care el şi atâţia compatrioţi de-ai lui din Palestina se sacrificaseră atât de mult. Aarosohn nu aflase deocamdată toată amploarea

acelor sacrificii. În acea zi de sărbătoare la Whitehall, nici el şi nici altcineva din afara Palestinei nu aflaseră încă despre oribilele incidente care se petrecuseră la Zichron Yaakov în urmă cu trei săptămâni.

Pentru Gilbert Clayton, David Hogarth şi alţi câţiva ofiţeri britanici din Egipt, în acel început de noiembrie apăruse o îngrijorare agasantă care le strica exuberanţa de până atunci: unde era Lawrence?

Ofensiva generalului Allenby se desfăşurase cu o precizie de ceasornic. Luând prin surprindere forţele turceşti din jurul Beershebei, cavaleria britanică năvălise în acel oraş din deşert în dimineaţa de 31 octombrie, iar apoi continuase înaintarea. Până în 7 noiembrie, garnizoana turcă din Gaza, fără posibilităţi de a primi întăriri şi confruntată cu iminenţa unei încercuiri fatale, îşi abandonase fortificaţiile din tranşee şi începuse să se retragă în pripă pe o distanţă de circa treizeci de kilometri în sus, pe coastă. Vremea proastă i-a împiedicat pe englezi să profite de avantajul câştigat în luptă, însă reuşiseră acum să străpungă în cele din urmă primul şi cel mai puternic zid de apărare al Palestinei.

Totuşi, pe măsură ce zilele treceau şi euforia acelei victorii a început să pălească, cei care la El Arish luaseră parte la planurile strategice stabilite împreună cu Lawrence au început să fie tot mai neliniştiţi din cauza tăcerii persistente de la Yarmuk. Aşa cum Gilbert Clayton îi mărturisea lui George Lloyd, întors acum la Aqaba, în 12 noiembrie, „sunt foarte îngrijorat că nu am veşti de la Lawrence”.[592]

În acea zi, Lawrence şi grupul lui de războinici se aflau, de fapt, la circa o sută treizeci de kilometri la est de Yarmuk, sperând să salveze măcar o mică realizare dintr-o misiune în care totul ieşise prost.

Ajungând, după câteva zile de când se despărţise de Lloyd, la Azraq, un sat din jurul unei fortăreţe în deşert, Lawrence descoperise că oamenii din tribul Serahin, pe care sperase să-i coopteze pentru Yarmuk, nu voiau să i se alăture; principalul motiv era profunda lor neîncredere în Abd el Kader, pe care şi ei îl bănuiau a fi un trădător.

Influenţaţi de un discurs înflăcărat ţinut de Lawrence, oamenii din tribul Serahin au fost de acord să participe la misiune, dar pe urmă Abd el Kader dispăruse brusc în drum spre Yarmuk, fugind spre un oraş controlat de turci. Şi totuşi, Lawrence refuza să se întoarcă.

În ciuda tuturor neajunsurilor, a fost foarte aproape de a reuşi. Ajungând la podul de cale ferată de la Tell al Shehab în seara de 7 noiembrie, Lawrence şi demolatorii lui izbutiseră să care dinamita în defileu, chiar pe sub nasul unei santinele turce, când cineva a scăpat din mână o puşcă pe pietre. Alertaţi de zgomot, cei şase soldaţi turci au ieşit valvârtej din postul de pază şi au început să tragă nebuneşte în toate direcţiile. Amintindu-şi, pesemne, îngroziţi că dinamita explodează dacă e lovită de un glonţ, oamenii lui Lawrence au aruncat la repezeală pachetele în ravină şi au fugit să se adăpostească. Neavând de ales, Lawrence s-a dus după ei.

În război, bărbaţii devin foarte superstiţioşi, dar chiar şi un individ raţional prin excelenţă tot ar fi decis probabil că era timpul acum de a declara anulată orice acţiune a atacatorilor la Yarmuk şi, socotindu-se norocoşi că scăpaseră cu viaţă atâta vreme, să pornească spre limanuri mai sigure. Lawrence însă părea posedat de o încăpăţânare aproape diabolică, fiind ferm hotărât să obţină măcar o fărâmă de succes în toată acea misiune. A decis, de aceea, să lanseze un nou atac asupra unui tren.

A face asta însemna totuşi să îşi asume riscuri şi mai teribile. În condiţiile în care lipsa mâncării devenea acută, Lawrence a dat ordin ca o parte din oameni să plece. Din acest grup făceau parte şi mitraliorii indieni, ceea ce însemna că, dacă atacul asupra trenului reuşea, luptătorii nu ar avea armament greu care să îi protejeze. Mai mult chiar, din cauza cantităţii de cablu electric care se pierduse la podul din Yarmuk, persoana care declanşa detonarea trebuia să fie plasată la doar cincizeci de metri de locul exploziei. Persoana aceea avea să fie Lawrence.

Locul pe care l-a ales era un tronson izolat al şinei lângă satul Minifir, pe linia principală a Căii Ferate Hejaz, mai jos de Amman. Ghemuit în spatele unui tufiş pentru a ţine ascuns detonatorul, dar perfect vizibil de pe şine,

Lawrence a încercat întâi să arunce în aer un tren cu multe vagoane pline de soldaţi. Spre marele lui noroc, dar şi al celor şaizeci de oameni din grupul lui ascunşi prin râpele din apropiere, legătura electrică nu a funcţionat – altminteri, cu siguranţă ar fi fost masacraţi de nenumăraţii turci din tren –, iar timp de câteva minute sinistre, Lawrence a îndurat privirile holbate ale soldaţilor turci din vagoanele care se perindau lent, din când în când forţându-se să fluture din mână prieteneşte spre ei.[593]

Nu însemna neapărat că şansele de a scăpa cu viaţă erau cu mult mai bune în cazul unui alt tren cu soldaţi, ceva mai mic însă, pe care Lawrence a reuşit să îl dinamiteze în ziua următoare. Se plasase atât de aproape de punctul detonaţiei, încât a fost zburat din loc de suflul exploziei – ceea ce a fost un mare noroc pentru el, întrucât o bucată mare din locomotiva distrusă a aterizat direct pe mecanismul de detonare, care până în urmă cu câteva clipe fusese între genunchii lui. Năucit, Lawrence s-a ridicat împleticindu-se pe picioare şi a observat că avea cămaşa sfâşiată şi că îi curgea sânge din braţul stâng. Când praful şi fumul s-au mai împrăştiat, a văzut exact în faţa lui, „jumătatea de sus din trupul unui om, jupuit de viu şi fumegând”, sfârtecat în două de explozie; acea porţiune din corpul omului zburase prin aer la cincizeci de metri de locul detonaţiei.

„Am simţit fireşte că era timpul să plec de-acolo”, relata Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „dar când m-am mişcat, am sesizat o durere cumplită în piciorul drept, din cauza căreia nu puteam decât să mă mişc şchiopătând, în timp ce capul mi se învârtea din cauza şocului. Mişcarea a început să limpezească această confuzie, în timp ce m-am dus şchiopătând în susul văii, de unde arabii trăgeau acum tare în vagoanele ticsite de oameni.”

În timp ce Lawrence îşi târa paşii poticnit spre un adăpost, soldaţii turci din tren au tras în el – dar n-au ţintit prea bine; din câte povestea el, l-au atins razant cel puţin cinci sau şase gloanţe, „unele dintre ele neplăcut de adânc”. În timp ce mergea aşa, încă într-o stare de şoc, îşi

făcea curaj să se mişte mai departe, îngânându-şi încet un straniu refren: „Oh, ce n-aş da să nu se fi întâmplat”.

În timpul cuceririi oraşului Wejh în urmă cu zece luni, Lawrence îl înfierase aspru pe un ofiţer britanic, care condusese un detaşament de asalt la ţărm, o acţiune care s-a soldat cu uciderea a douăzeci de arabi, în loc, pur şi simplu, să fi aşteptat până când garnizoana turcă împresurată avea să se predea. „Pentru mine”, scria el despre acea ciocnire armată, „o acţiune inutilă, cu împuşcături sau victime, nu însemna doar pierderi, ci un păcat... Rebelii noştri nu erau materiale de război, ca soldaţii, ci prieteni de-ai noştri, încrezători în capacitatea noastră de a-i conduce. Noi nu preluasem comanda ca membri ai naţiunii lor, ci prin invitaţie, iar oamenii noştri erau voluntari – indivizi separaţi, localnici, rude –, astfel încât moartea cuiva era o amărăciune personală pentru mulţi din armată.”[594]

La Minifir, Lawrence ajunsese să se lupte cu o forţă armată turcă formată din aproximativ patru sute de soldaţi, contra celor şaizeci de oameni ai lui; în mod incredibil, unii dintre aceştia nici măcar nu aveau arme, fiind nevoiţi să arunce cu pietre în trenul avariat. Aproximativ douăzeci dintre ei au fost împuşcaţi imediat, inclusiv cel puţin şapte din grupul trimis pe şine ca să îl salveze pe Lawrence. Exista, aşadar, o contradicţie între reacţia lui faţă de faptele ofiţerului britanic la Wejh şi faptele lui la Minifir, însă Lawrence părea să nu o remarce – ori, poate, în intervalul acelor zece luni brutale, pur şi simplu ajunsese să nu-i mai pese.

„A doua zi”, scria el despre ce a urmat după atacul de la Minifir, „am intrat în Azrak, fiind întâmpinaţi glorios şi fălindu-ne – Dumnezeu să ne ierte – că eram victorioşi.”

---

[555] După cum citează Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 455.

[556] Aaronsohn către Alex Aaronsohn, octombrie 1917: YU, Cutia 2, Fişier 11.

[557] Yale, *Diary*, 25 septembrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 2.

[558] Aaronsohn către Alex Aaronsohn, octombrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 11.
[559] Clayton către Joyce, 24 octombrie 1917; PRO-FO 882/7, f. 175; raportul lui Joyce, nedatat; PRO-WO 158/634. A se vedea, de asemenea, Wilson, *Lawrence of Arabia*, pp. 447–48.
[560] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 387–89.
[561] Clayton către Wingate, 13 noiembrie 1916; SADD Wingate Papers, 143/2/190.
[562] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, pp. 298–99.
[563] Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign,* p. 162; Engle, *The Nili Spies*, pp. 167–68.
[564] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 303.
[565] Engle, *The Nili Spies*, pp. 186–87.
[566] Avertizările germanilor date turcilor în privinţa tratamentului evreilor au continuat şi după ce reţeaua de spionaj NILI a fost spartă; ambasadorul Germaniei, Bernstorff, îl sfătuia pe Talaat Paşa să aibă grijă ca nu cumva „vreun caz izolat de spionaj evreiesc să ia amploarea unei persecuţii în toată regula a evreilor”. Bernstorff către Ministerul de Externe, pentru Warburg, 26 octombrie 1917; NARA T120, Rola 4334, Cadrul K179639.
[567] A se vedea Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign*, p. 162, nn. 77 şi 78.
[568] Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 326.
[569] Engle, *The Nili Spies*, p. 202. Vânat atât de autorităţile turce cât şi de detaşamentele de justiţiari evrei, Joseph Lishansky a avut ghinionul de a fi prins în 20 octombrie, lângă Ierusalim. Împreună cu Naaman Belkind, a fost condamnat pentru trădare, iar în decembrie 1917 amândoi au fost spânzuraţi în piaţa publică, la Damasc.
[570] Există mari discrepanţe între relatările publicate despre durata raziei împotriva NILI la Zichron Yaakov, precum şi despre cât timp a mai supravieţuit, de fapt, Sarah Aaronsohn, după ce s-a împuşcat. Răspunsul la cea de-a doua întrebare pare să fie lămurit prin mărturia doctorului chemat după împuşcătură, care a declarat că era 5 octombrie, şi declaraţia celor două călugăriţe germane care au vegheat-o pe Sarah până când a murit, în 9 octombrie.
[571] Engle, *The Nili Spies*, p. 191.
[572] Hogarth către Ormsby-Gore, 26 octombrie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 388.
[573] Lawrence către Leeds, 24 septembrie 1917, în Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 238.
[574] A se vedea diverse rapoarte ale lui George Lloyd despre economia şi situaţia politică din Hejaz, toamna 1916, în GLLD 9/8.
[575] Lloyd către Clayton, 30 septembrie 1917; GLLD 9/13.
[576] Lloyd către Clayton, 20 octombrie 1917; GLLD 9/13.
[577] Clayton către Lloyd, 25 octombrie 1917; GLLD 9/10.
[578] Lloyd, „Diary of Journey with T.E.L to El Jaffer”, 24 octombrie 1917; GLLD 9/11.
[579] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 421–23.

[580] Lloyd către Clayton, 5 noiembrie 1917; GLLD 9/10.
[581] Liddell Hart, *Colonel Lawrence*, pp. 193–94.
[582] Prüfer către Oppenheim, 3 noiembrie 1914; NARA T137, Rola 23, Cadrul 213.
[583] Lloyd, note din călătorii, nedatat, dar sfârşitul lui octombrie 1917; GLLD 9/10. În biografia lui autorizată despre Lawrence, Jeremy Wilson a transcris incorect un element esenţial din însemnările lui George Lloyd, redând „HMG”, cum scrisese în original Lloyd, prin „Aliaţi”. Drept urmare, citatul lui din Lloyd se citeşte inexact: „Lawrence nu lucra pentru Aliaţi, ci pentru Şerif”. Desigur, această eroare transmite un sens foarte diferit de ceea ce a intenţionat Lloyd – şi, se presupune, foarte diferit de ceea ce a spus Lawrence –, însă este o eroare care a fost repetată de mulţi dintre biografii lui Lawrence care au urmărit, de câte ori a fost posibil, să atribuie actele de nesupunere oficială a lui Lawrence unor acţiuni îndreptate contra Aliaţilor (recte contra francezilor), şi nu contra guvernului britanic.
[584] Lloyd, „Diary of Journey with T.E.L to El Jaffer”, 28 octombrie 1917; GLLD 9/11.
[585] Knabenshue către Secretarul de Stat al SUA, 23 octombrie 1917; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y1/3.
[586] Ibid., 4 noiembrie 1917; NARA M353, Cutia 6, Cadrul 0827.
[587] Hoover (Consul SUA, São Paolo, Brazilia) către Secretarul de Stat al SUA, 21 august 1917; NARA M367, Rola 217, document 763.72112.5321.
[588] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, pp. 18–19.
[589] Yale, *It Takes So Long*, notă marginală, Capitolul 7, p. 21.
[590] Weizmann, *Trial and Error*, p. 208.
[591] Aşa cum apare pe frontispiciu, în Stein, *The Balfour Declaration*.
[592] Clayton către Lloyd, 12 noiembrie 1917; GLLD 9/10.
[593] Relatarea lui Lawrence despre atacul asupra trenului de la Minifir este în *Seven Pillars*, Cartea 6, Capitolele 77 şi 78, pp. 425–34.
[594] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 163.

16

O furie clocotitoare

Referitor la recenta publicare a declaraţiei Excelenţei voastre adresate Lordului Rothschild cu privire la evreii din Palestina, noi cu respect ne luăm libertatea de a îndruma atenţia Excelenţei voastre asupra faptului că Palestina formează o parte vitală din Siria – ca inima în trup –, neadmiţând niciun fel de separare pe plan politic sau sociologic.[595]

Comitetul Sirian din Egipt către ministrul britanic de externe Balfour, 14 noiembrie 1917

Autorităţile britanice au răspuns Comitetului Sirian... că telegrama către domnul Balfour nu a putut fi transmisă în acest moment, dar că Autorităţile britanice sunt mulţumite că sirienii din Egipt şi-au făcut cunoscute sentimentele cu privire la chestiunea sionistă.[596]

William Yale către Departamentul de Stat, 17 decembrie 1917

Călătorul care se aventurează la est de capitala Iordaniei, Amman, nu prea are cu ce să-şi clătească privirile. După circa un kilometru şi jumătate, relieful de coline al Ammanului rămâne în urmă, iar în faţa ochilor se aşterne un şes vălurit, cu pietriş şi nisip gros. Drept urmare, prima reacţie când ajungi la zidurile de piatră înalte ale cetăţii Azraq, după aproximativ optzeci de kilometri de asemenea pustietăţi anoste, este să te minunezi de acea apariţie improbabilă. În acest vast şi sterp peisaj, cum a fost posibil ca o asemenea fortăreaţă masivă, cu ziduri de nouă metri,

încoronate cu turnuri de pază şi mai înalte în cele patru colţuri ale ei, să fi fost clădită vreodată?

Răspunsul este apa, desigur, o oază care în Antichitate oferea singura sursă de subzistenţă pentru o suprafaţă înconjurătoare de aproximativ 13000 km^2. Romanii au fost cei care au sesizat primii importanţa strategică a Azraqului, ridicând un mic fort lângă oază în secolul al II-lea d. Hr., însă Imperiul Ayyubid, al lui Saladin, avea să creeze, peste o mie de ani, impresionantul monolit care există şi acum. Chiar şi azi, cetatea domină oraşul cu acelaşi nume, însă în noiembrie 1917, când Lawrence şi mica lui bandă de tâlhari au fugit la Azraq după atacul trenului de la Minifir, acea aşezare consta din câteva colibe de piatră, iar fortăreaţa părea că se ridică din deşert, în faţa lor, ca o nălucă.

La Azraq îl cunoscuse Lawrence pe Nuri Shalaan, emirul tribului Rualla, în luna iunie, şi la vremea aceea notase că locul putea fi o ascunzătoare perfectă. Pe lângă apă şi adăpost, fortăreaţa oferea o vedere panoramică a deşertului în toate direcţiile. În consecinţă, Lawrence îi trimisese pe mitraliorii indieni acolo, exact înainte de atacul de la Minifir, astfel încât atunci când el şi restul luptătorilor au sosit în 12 noiembrie, armele respective erau deja montate în turnurile de pază ale cetăţii, făcând-o de necucerit. De fapt, atât de ideală era oaza aceea, încât Lawrence a decis rapid să facă acolo baza de înaintare pentru aducerea Revoltei Arabe în inima Siriei; la câteva zile după ce a ajuns, a trimis un curier, pe distanţa de aproximativ trei sute douăzeci de kilometri până la Aqaba, cu instrucţiuni pentru Faysal să înceapă să îşi deplaseze avangarda armatei spre nord.

Ideea de a se instala cu arme şi bagaje în Azraq urmărea şi un scop mai subtil. Aşezarea marca limita dinspre nord-vest a fiefului lui Nuri Shalaan. În ciuda repetatelor rugăminţi formulate de Faysal şi Lawrence în luna iunie, Shalaan continua să oscileze pe linia de centru a războiului, ba sprijinindu-i pe furiş pe rebelii arabi, ba făcând negoţ pe faţă cu turcii. În Azraq, rebelii s-ar plasa de-a dreptul între fieful Rualla şi târgurile siriene controlate de turci. „Ezita să se declare [de partea rebelilor arabi], doar din cauza averii lui din Siria”, scria Lawrence despre

Shalaan, „şi de asemenea fiindcă nu voia să le facă rău oamenilor din tribul său, lăsându-i fără pieţele lor de desfacere fireşti. Noi, locuind în unul dintre castelele lui importante, îl vom face să-i fie ruşine să se mai ducă la inamic.”[597]

În Azraq, micul grup de războinici condus de Lawrence s-a transformat rapid într-o echipă de constructori improvizaţi, care s-au apucat să pregătească fortăreaţa pentru a servi drept adăpost trupelor mult mai numeroase ce urmau să sosească în curând. Au reparat zidurile de piatră dărăpănate şi acoperişurile prăbuşite, au reamenajat chiar şi mica moschee din curte, care fusese folosită până foarte recent drept ţarc pentru oi. Când lumea din jur a început să afle de prezenţa rebelilor acolo, adesea erau nevoiţi să oprească lucrul pentru a primi vizita diverselor delegaţii de triburi, ceea ce invariabil conducea la ospeţe şi la o atmosferă de veselie generală. Lawrence reuşea să se retragă din zarva petrecerilor în camera de pază, care fusese reparată special pentru el, în turnul sudic.

Chiar şi pentru o carte saturată cu detalii – unii ar putea spune înecată în detalii –, povestirea lui Lawrence despre Azraq, în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii,* este absolut remarcabilă. Sunt cinci pagini cuprinzând poate unele dintre cele mai emoţionante rânduri din memoriile aşternute de el pe hârtie, unde zăboveşte cu nostalgie asupra vremurilor idilice trăite acolo, evocând minunata camaraderie care exista între grupul lui de luptători şi musafirii lor, descriind misterioşii lupi sau şacali care urlau în afara zidurilor cetăţii pe timpul nopţii, dar pe care nu i-au văzut niciodată. Chiar şi când au început ploile de iarnă, iar fortăreaţa s-a preschimbat într-un fel de închisoare umedă, unde apa picura înăuntru, iar singurul remediu era să te ghemuieşti la căldură sub blănuri de oaie, mizeria îmbrăca o distinctă conotaţie heraldică. „Era un ger teribil, când stăteam ascunşi acolo, nemişcaţi, din zorii cenuşii ai zilei până în bezna târzie, şi minţile noastre păreau suspendate înăuntrul acestor ziduri masive unde, prin fiecare deschizătură de muschetă, negura pătrunzătoare se alungea în interior ca o flamură albă. Trecutul şi viitorul curgeau peste noi aidoma unui râu fără meandre. Ne visam

în spiritul locului; asedii şi festinuri, raiduri, omoruri, serenade de dragoste în miez de noapte.”[598]

Ceea ce face şi mai remarcabile aceste pagini este faptul că Lawrence a stat în Azraq, în acest popas din noiembrie, cel mult şase zile, dar posibil doar trei.

Poate că locul acesta a căpătat în mintea lui acele atribute idilice, din cauza suferinţelor pe care le îndurase. Toată luna precedentă, de când propusese planul de a ataca podul din Yarmuk, Lawrence trăise permanent cu spectrul morţii în gând, temându-se că nu va supravieţui acelei misiuni. În Azraq, acea spaimă s-a risipit brusc.

Sau poate era ideea despre ceea ce avea să urmeze imediat. La doar câteva zile după ce a ajuns la Azraq, Lawrence a pornit din nou în deşert, însoţit de trei oameni. Destinaţia lor era nodul de cale ferată din oraşul Deraa, situat la circa o sută zece kilometri spre nord-vest. Acolo, Lawrence va îndura cel mai îngrozitor – şi conform diverşilor lui biografi din ultima jumătate de secol, cel mai crâncen controversat – calvar din tot ce i-a fost dat să pătimească în timpul războiului.

Trădarea, căci cu siguranţă aşa a considerat-o Aaron Aaronsohn, i s-a dezvăluit în după-amiaza de 16 noiembrie, exact în ajunul plecării sale din Londra. Atunci a primit scrisoarea lui Chaim Weizmann, conţinând instrucţiunile pentru misiunea lui în Statele Unite. Cei doi discutaseră atât de amănunţit acea misiune, în ultimele zile, încât Aaronsohn a fost la un pas de a renunţa să mai citească scrisoarea – dar a citit-o.

Nota lui Weizmann îl instruia, în esenţă, să-şi ţină gura. „Pentru îndeplinirea unor îndatoriri aşa de complicate”, scria el, „este de dorit să eviţi de a vorbi în public şi de a da interviuri în presă, şi pentru a preîntâmpina posibilitatea ca dumneata să fii presat de a face asemenea lucruri noi, în conformitate cu dorinţa dumitale, te rugăm solemn să te limitezi la îndatoririle deja specificate.”[599] Pentru eventualitatea în care nu fusese suficient de clar, Weizmann îi ordona în continuare lui Aaronsohn să se abţină de la orice „acţiune directă, fie verbală sau în scris,

exprimându-se doar prin intermediul domnului Brandeis”, liderul sioniştilor americani.

Pe Aaronsohn l-a înfuriat scrisoarea, mai ales felul cum Weizamann lăsa să se înţeleagă că el, personal, solicitase să i se pună botniţă. „Bătrânul nu e prost”, nota el mânios în jurnalul său, în acea seară, „dar nici eu nu sunt atât de naiv... Efectiv, fiecare nouă zi îmi aduce o nouă dovadă a ipocriziei lui Weizmann.”[600]

De când sosise la Londra în urmă cu şase săptămâni, Aaronsohn stătuse mult timp de vorbă cu liderul sioniştilor britanici. Relaţia lor era complicată, implicând deopotrivă un respect reciproc, dar şi o neîncredere reciprocă, şi ajunseseră la un fel de tipic în întâlnirile lor, ba înţelegându-se perfect într-o zi, ba ciondănindu-se teribil a doua zi. Exact înainte de acea scrisoare înjositoare trimisă de Weizmann, cu instrucţiuni pentru călătoria în SUA, se înţeleseseră destul de bine, dintr-un motiv foarte simplu: în câteva zile, sub ochii lor se petrecuseră cele mai răsunătoare şi influente evenimente din istoria sionismului.

În primul rând, fusese Declaraţia Balfour, desigur, dar simultan veniseră şi ştirile despre rapida ofensivă a armatei britanice în Palestina. După ce străpunseseră liniile de apărare de la Beersheba, forţele lui Allenby continuaseră năvalnic spre nord, făcându-i pe turci să se împrăştie în derută din calea lor. Deşi Aaronsohn nu ştia deocamdată, chiar în acea zi de 16 noiembrie o avangardă britanică intra fără să întâmpine rezistenţă în oraşul de coastă Jaffa, la circa optzeci de kilometri de locul din care porniseră, în timp ce alte unităţi armate se apropiau de colinele situate mai jos de Ierusalim. Cu o viteză uluitoare, ceea ce păruse un vis îndepărtat, chiar teoretic, timp de 1900 de ani – revenirea diasporei evreieşti în patria străveche – părea în curând să se adeverească.

În mod firesc, această combinaţie de evenimente avea un efect electrizant asupra comunităţii sioniste internaţionale. Din enclavele evreieşti de pretutindeni, soseau la Foreign Office nenumărate mesaje de recunoştinţă pentru Declaraţia Balfour. Această revărsare de simpatie părea să confirme pe loc argumentul pe care Chaim Weizmann şi colaboratorii lui din guvernul britanic îl

susţinuseră cu tărie luni de zile, şi anume că declarând sprijinul pentru o patrie a evreilor şi acţionând în acest sens, Aliaţii vor constata că întreaga comunitate sionistă din lume va trece de partea lor.

Totuşi, această reacţie nu avea un caracter universal, iar fervoarea manifestată în unele părţi din lume nu făcea decât să scoată şi mai mult în evidenţă muţenia din rândul sioniştilor americani. Spre mijlocul lui noiembrie, foarte puţine ziare americane consideraseră oportun să menţioneze declaraţia – *New York Times* o expedia în trei paragrafe foarte scurte –, în timp ce mulţi lideri americani importanţi nu făcuseră deocamdată niciun fel de comentariu public. Absolut flagrantă era tăcerea administraţiei Wilson, ceea ce Weizmann şi guvernul britanic considerau deosebit de jignitor, ţinând seama că declaraţia fusese rescrisă – şi mult amânată – special pentru a obţine aprobarea preşedintelui american.

De fapt, cel mai apropiat consilier al lui Woodrow Wilson, colonelul Edward House, îi informase pe britanici încă din septembrie, când propunerea le-a fost prezentată prima oară în mod explicit americanilor, că preşedintele era dispus să facă doar o vagă declaraţie de „simpatie” pentru planul anglo-sionist, şi asta „numai cu condiţia de a nu fi nevoit să anunţe niciun fel de adeziune reală”[601] din partea sa. Temperând ulterior limbajul iniţial al declaraţiei propuse, englezii izbutiseră să îl determine pe Wilson să accepte ideea, dar cu un avertisment major încă menţinut; aşa cum House a comunicat Londrei la mijlocul lui octombrie, preşedintele „cere să nu se menţioneze în niciun fel aprobarea sa atunci când Guvernul Majestăţii Sale va face publică proclamaţia întrucât a aranjat ca evreii americani să îi ceară atunci aprobarea, pe care el o va da în mod public aici”[602].

Doar că tăcerea lui Wilson îi făcuse pe sioniştii americani mai ezitanţi în această privinţă, ceea ce ulterior îl determinase pe preşedinte să îşi menţină tăcerea. În speranţa contracarării acestui impas, se stabilise ca Aaron Aaronsohn, o figură cunoscută multora dintre acei sionişti, să fie trimis acum în Statele Unite.

Scopurile misiunii lui fuseseră stabilite într-o şedinţă la nivel înalt, la Ministerul de Externe, în urmă cu câteva zile, unde participaseră atât Weizmann, cât şi Mark Sykes. Era vorba despre nişte obiective extrem de ambiţioase. Fiind desemnat în mod oficial drept om de legătură între Federaţia Sionistă Engleză şi structura ei omoloagă americană, Aaronsohn trebuia să „ajute Organizaţia noastră din Statele Unite în a aprecia semnificaţia reală a diferitelor evenimente militare şi politice” din Orientul Mijlociu, precum şi să contribuie „la trezirea entuziasmului sionist, la stimularea propagandei pro-Antanta” şi, susţinând ideea fantezistă a lui Sykes privind un consorţiu evreiesc-arab-armean în Orientul Mijlociu, „la consolidarea şi alianţa forţelor sioniste cu forţele arabilor şi ale armenilor”.[603] În plus, Aaronsohn urma să funcţioneze drept canalul oficial de comunicare între Weizmann şi liderul comunităţii sioniste americane, judecătorul Curţii Supreme a SUA, Louis Brandeis.

Deşi părea o agendă de lucru extrem de dificilă, Aaronsohn acceptase bucuros misiunile încredinţate şi îşi anunţase contactele sioniste din Statele Unite că urma să vină acolo. De aceea, scrisoarea cu instrucţiuni de la Weizmann, primită în 16 noiembrie, i se părea cu atât mai umilitoare.

Dar mulţi oameni încercaseră de-a lungul anilor să-l reducă la tăcere pe Aaron Aaronsohn fără să reuşească. Convingându-se rapid că era preferabil să vadă mai degrabă o provocare în restricţiile impuse de Weizamann, a doua zi dimineaţă agronomul s-a suit în tren, în gara Euston din Londra, îndreptându-se spre Liverpool, unde s-a îmbarcat pe nava SS *St. Paul*, cu destinaţia New York.

În apărarea lui Weizmann, trebuie spus că nu era doar firea lui autoritară care îl determinase să îi pună botniţă la gură lui Aaronsohn. Deşi aprecia pozitiv nenumăratele contacte pe care savantul le avea în comunitatea sionistă americană, Weizmann stătuse suficient de mult în preajma lui Aaronsohn în ultimele şase săptămâni, încât să devină prevăzător, ştiind cât putea fi de impulsiv acesta când se enerva. Ceea ce era cu atât mai îngrijorător, cu cât existau şi puncte secrete pe agenda lui de lucru în Statele Unite.

Anticipând un control complet al Marii Britanii asupra Palestinei într-un viitor apropiat, precum şi pentru a risipi temerile exprimate de comunităţile musulmane şi creştine din Palestina cu privire la Declaraţia Balfour, Sykes şi Weizmann stabiliseră că în regiune trebuia trimis, cât mai curând posibil, un comitet sionist care să evalueze situaţia. Sykes, mai ales, ţinea neapărat ca din acest comitet să facă parte şi o delegaţie americană, imaginându-şi că prezenţa acesteia ar fi văzută drept o acceptare tacită de către preşedintele Wilson atât a Declaraţiei Balfour, cât şi a viitorului control britanic în Palestina. Dar un obstacol oarecum insurmontabil stătea în calea acestui proiect. Statele Unite declaraseră război doar Germaniei, iar Wilson afirmase răspicat că nu avea nicio intenţie de a se amesteca în treburi legate de Imperiul Otoman; astfel, era extrem de îndoielnic ca administraţia sa să avizeze favorabil o asemenea delegaţie americană. Această situaţie a dat naştere misiunii clandestine a lui Aaronsohn în Statele Unite: să îi determine pe liderii sionişti americani să exercite presiuni asupra guvernului Wilson, nu numai pentru a accepta în mod public Declaraţia Balfour, ci şi pentru a-şi schimba radical poziţia, declarând război Turciei.

Dar când a ajuns în Statele Unite, Aaronsohn a aflat o veste cutremurătoare. La biroul Federaţiei Sioniste din New York, în 1 decembrie, i-a fost înmânată o telegramă de la fratele său mai mic, Sam, care ajunsese de curând la Cairo. După aproape două luni de la acele evenimente, Aaronsohn afla în sfârşit despre distrugerea de către turci a reţelei lui de spionaj NILI. Din telegrama fratelui său, a aflat, de asemenea, despre moartea surorii lui, Sarah, a tatălui lor, Ephraim, precum şi despre execuţia lui Naaman Belkind.[604]

„Jertfa s-a săvârşit”, scria Aaronsohn în jurnalul său, în acea seară. „Ştiam că ne aştepta o mare nenorocire, dar una este să te temi, şi alta să ştii că orice speranţă s-a spulberat. Bietul tata, biata Sarati… Pierderea ei este cea mai crudă.”[605]

Veştile primite i-au dat un nou motiv de aversiune faţă de Weizmann şi ceilalţi lideri sionişti din Europa, care urmăreau să îi restrângă influenţa. Timp de doi ani,

Aaronsohn şi asociaţii lui cei mai apropiaţi îşi riscaseră viaţa pentru cauza sionistă – iar mulţi plătiseră acum preţul suprem –, în timp ce cei de la Londra şi Paris îşi vedeau de întâlnirile lor şi de propagandismul lor politic. Acest contrast a fost pus în evidenţă, impecabil, în 2 decembrie. Exact la o zi după ce Aaronsohn a primit veştile triste de la Athlit, membrii fruntaşi ai Federaţiei Sioniste Engleze s-au adunat în Albert Hall, la Londra, pentru o gală de celebrare marcând o lună de la Declaraţia Balfour.

Este puţin probabil ca vreun scriitor să îşi fi povestit propria tortură atât de amănunţit şi chiar sentimental.[606]

Conform povestirii lui Lawrence, totul a început în dimineaţa de 20 noiembrie. Cu câteva zile în urmă, plecase din Azraq, împreună cu trei însoţitori, pentru a inspecta terenul din jurul oraşului Deraa, un nod de cale ferată vital. Voia acum să vadă efectiv întregul complex feroviar de la Deraa. Singura modalitate de a face acest lucru era cu insolenţă, în văzul tuturor, aşa că în acea dimineaţă Lawrence şi unul dintre tovarăşii lui plecaseră spre un tronson izolat al liniei ferate, situat la câţiva kilometri în nordul oraşului, unde descălecaseră de pe cămile; de acolo, pe jos şi în veşminte arăbeşti, o luaseră pur şi simplu în lungul şinelor, intrând în Deraa.

Totul a decurs bine până când, trecând prin dreptul unei tabere militare turceşti, cei doi au trezit bănuielile unui sergent. Acesta l-a înşfăcat pe Lawrence, anunţând că „Beiul te vrea”, dar, nu se ştie de ce, l-a lăsat pe tovarăşul lui să îşi vadă de drum.

În ziua aceea, Lawrence a fost ţinut într-o încăpere păzită, aşteptând să fie primit în audienţă de bei şi dezminţind suspiciunile că ar fi fost un dezertor din armata turcă. A făcut acest lucru, pretinzând că era cerchez, o populaţie de munteni din nordul Caucazului care erau scutiţi de încorporare şi erau cunoscuţi pentru pielea lor albă şi ochii în nuanţe deschise. Seara, soldaţii din corpul de gardă au venit să-l ducă în apartamentul beiului, un individ pe care Lawrence avea să-l numească „Nahi” în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, dar pe care în realitate îl chema Hajim Muhittin, guvernatorul districtului Deraa.

A devenit limpede că întâlnirea avea să capete o turnură sexuală, atunci când Hajim a dat ordin gărzilor să plece şi l-a trântit pe Lawrence pe pat. Când acesta a reuşit să scape, guvernatorul a chemat gărzile, care l-au imobilizat pe Lawrence pe pat şi au început să smulgă hainele de pe el. Hajim s-a apucat să-l pipăie din nou, până când Lawrence i-a tras un genunchi în vintre.

Ţintuit din nou pe pat de gărzile beiului, Lawrence, acum dezbrăcat, a devenit victima lui Hajim, care a tăbărât furios pe el, într-o frenezie de patimă şi mânie, sărutându-l şi scuipându-l, muşcându-l de gât până i-a dat sângele, într-un final ridicându-i un pliu din pielea de pe piept ca să-l împungă cu vârful baionetei. Aşa cum avea să povestească Lawrence, beiul a poruncit apoi soldaţilor „să mă scoată afară şi să mă înveţe minte”.

A urmat calvarul unor schingiuri oribile. Târât într-o încăpere alăturată, Lawrence a fost întins pe o bancă, unde doi soldaţi „s-au aşezat cu genunchii pe gleznele mele, apăsându-se cu toată greutatea pe partea din spate a genunchilor mei, în timp ce alţi doi îmi răsuceau încheieturile mâinilor până au pârâit, apoi le-au strivit şi mi-au zdrobit ceafa, presându-mi gâtul pe scândură”. Au scos pe urmă o biciuşcă, cu care, pe rând, cei patru soldaţi l-au plesnit pe Lawrence peste spinare şi fese, de zeci, dacă nu de sute de ori. „În final, când eram complet distrus, s-au arătat mulţumiţi”, îşi amintea el în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*. „Cumva, m-am trezit că nu mai eram pe bancă, ci zăceam pe spate pe podeaua murdară, unde m-am cuibărit, năucit, gâfâind greoi, dar oarecum confortabil.”

Dar caznele lui nu se încheiaseră, iar, în relatarea lui Lawrence, totul a început să semene cu o halucinaţie. Izbit violent cu picioarele în coaste de către ofiţerul de serviciu, care i-a ordonat apoi să se ridice în picioare, Lawrence nu s-a clintit, zâmbindu-i în schimb indolent. La această neobrăzare, ofiţerul „a zvârlit din braţ în sus, luându-şi elan ca să mă plesnească puternic cu biciul peste vintre. M-am coşcovit urlând, sau mai bine zis, încercând neputincios să urlu, doar icnind scremut cu gura deschisă. Unul [dintre soldaţi] se hlizea amuzat. Un glas a strigat: «Păcat, l-ai

omorât.» A mai urmat o plesnitură. Un răcnet, şi mi s-a făcut negru în faţa ochilor”.

Poate deloc surprinzător, când Lawrence a fost târât înapoi în odaia lui Hajim, „[acesta] m-a respins în grabă, ca pe un lucru prea sfâşiat şi plin de sânge pentru patul lui”. Acum, când supliciul său se terminase definitiv, Lawrence a fost cărat afară în curte şi aruncat într-o baracă, unde un „bolnicer” armean, a fost chemat să îl spele şi să îl bandajeze. Apoi, călăii lui, pur şi simplu, au plecat.

În felul acesta, a început derularea unor întâmplări extraordinare – unii ar spune neverosimile –, prin care Lawrence a scăpat în final de cumplitele lui tribulaţii. Potrivit povestirii lui, înainte de revărsatul zorilor şi-a adunat puterile, s-a ridicat în picioare şi a explorat încăperea sordidă în care se afla. Într-o cameră alăturată, a găsit apoi „nişte haine grosolane” atârnate de uşă. Reuşind cumva să se îmbrace, s-a căţărat apoi pe fereastră şi a sărit afară, pe o uliţă pustie. Clătinându-se pe picioare, a început să străbată oraşul, care era încă pe jumătate adormit, mergând aşa până când casele şi străzile au rămas undeva în urmă. Rugându-se de un negustor care trecea pe drum, ca să îl ia şi pe el pe cămilă, a ajuns într-un final în cătunul unde stabilise întâlnirea cu tovarăşii lui din Azraq. I-a găsit acolo, uimiţi să-l vadă teafăr, după ce îşi făcuseră atâtea griji când fusese prins.

„Le-am spus o poveste năstruşnică, despre mituiri şi şmecherii”, relata Lawrence, „pe care au promis s-o păstreze pentru ei, râzând în hohote de prostia turcilor.” În aceeaşi după-amiază, grupul a pornit înapoi, călare pe cai, pe drumul de circa o sută zece kilometri până la Azraq.

Aceasta a fost, pe scurt, relatarea lui Lawrence despre acea zi îngrozitoare – pe scurt, fiindcă în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* povestea despre maltratările la care a fost supus în Deraa se întinde pe cinci pagini, cu detalii macabre şi atroce de citit. Totuşi, acumularea propriu-zisă a unor amănunte atât de sinistre are rolul de a înceţoşa naraţiunea, de a face neclar ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Când Lawrence spunea că încheieturile mâinilor i-au fost răsucite până au „pârâit”, însemna că i-au frânt mâinile? Şi a fost într-adevăr siluit? Există câteva indicii

eufemistice care sugerează asta, dar la fel de multe indicii care sugerează contrariul. Şi mai deconcertante sunt acele descrieri trenante ale torturilor, care capătă o conotaţie vag voyeuristă, chiar lascivă. Când a fost înţepat cu baioneta, bunăoară, Lawrence nota că „sângele s-a prelins pe corp în jos şi mi-a picurat pe partea din faţă a coapsei. [Hajim] părea încântat şi, cu vârful degetelor, m-a mânjit cu sânge pe burtă”. Mai târziu, în timp ce era lovit cu picioarele în coaste, după ce fusese flagelat, avea să îşi aducă aminte cum „o căldură încântătoare, probabil sexuală, m-a năpădit prin tot corpul”.

Sub greutatea unor detalii atât de precise şi covârşitoare, mulţi biografi de-ai lui Lawrence – majoritatea, de fapt – au concluzionat că, pur şi simplu, incidentul din Deraa nu putea să se fi petrecut aşa cum l-a descris el, ba chiar că nici nu a avut loc, de fapt. Altfel spus, cum e posibil ca un om supus cruzimilor, pe care Lawrence susţine că le-ar fi pătimit la Deraa, să mai fie capabil să evadeze? Chiar acceptând că ar fi avut fantasticul noroc de a ajunge în acea fază, cum să poată un om căruia îi „pârâiseră” încheieturile mâinilor sub tortură, cu puţin timp înainte, să reuşească să sară afară pe fereastră? Biciuirile produc vătămări atât de grave la nivelul sistemului nervos central, încât multe victime au dificultăţi să se ţină pe picioare, la multe ore chiar după ce au primit treizeci de lovituri, să zicem; biciuit de nenumărate ori mai mult, cum a putut Lawrence atunci să meargă pe jos câţiva kilometri printr-un oraş inamic, în halul în care era, fără să atragă atenţia nimănui, iar imediat după aceea să pornească la un drum de peste o sută de kilometri călare pe un cal?

Caracterul neverosimil al acestor relatări sporeşte în lumina faptelor ulterioare ale lui Lawrence. Exact la două zile după ce s-a întors la Azraq, s-a lansat într-o expediţie frenetică de patru zile, călărind pe o cămilă până la Aqaba. Când a ajuns acolo, nu le-a pomenit nimic camarazilor lui britanici despre supliciul lui din Deraa. Întrebaţi peste ani, câţiva aveau să-şi aducă aminte că Lawrence li se păruse preocupat când se întorsese, unul dintre ei spunând chiar că era „palid şi vizibil bulversat”[607], dar niciunul nu a raportat că ar fi văzut tăieturi sau vânătăi la colegul lor, sau

că acesta ar fi vădit vreo suferinţă fizică. De fapt, când s-a întâlnit cu protejatul său după nici trei săptămâni de la incidentul din Deraa, David Hogarth avea să îi scrie soţiei lui că Lawrence arăta „mai apt şi mai bine decât ultima oară când l-am văzut”.[608]

Povestea despre Deraa, aşa cum a fost redată în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, pare şi mai îndoielnică, atunci când este coroborată cu prima versiune, radical diferită, pe care Lawrence a oferit-o la nouăsprezece luni după eveniment. Este vorba despre o scrisoare din iunie 1919, adresată prietenului său din armată, colonelul Walter Stirling, în care Lawrence ajunge să-i povestească despre Deraa, pornind de la înşiruirea diverselor trădări săvârşite de algerianul perfid, Abd el Kader. Algerianul, pe lângă sabotarea operaţiunii de la podul din Yarmuk, i-a explicat Lawrence lui Sterling, purta şi vina că Hajim Muhittin, guvernatorul din Deraa, „[mă recunoscuse] în virtutea descrierii făcute de Abd el Kader despre mine. (Am aflat totul despre trădarea lui din conversaţia cu Hajim şi de la gărzile care m-au supravegheat.) Hajim era un pederast înfocat şi i-am căzut cu tronc. Aşa că m-a ţinut sub pază până seara, iar apoi a încercat să mă aibă. Eu n-am vrut, şi am reuşit să scap după unele dificultăţi. Hajim m-a trimis la spital şi am evadat înainte să se crape de ziuă, nefiind atât de vătămat cum credea el. I-a fost atât de ruşine de mizeria pe care o crease, încât a muşamalizat toată treaba, neraportând niciodată capturarea şi fuga mea. M-am întors la Azraq foarte supărat din cauza lui Abd el Kader”.[609]

Prin comparaţie cu descrierea din *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, această relatare are caracteristica unică de a fi simultan atât mai plauzibilă, cât şi mai puţin plauzibilă. Lipsind cruzimile de roman gotic descrise în carte, poate că, „nefiind atât de vătămat cum credea el”, Lawrence ar fi fost capabil, fizic vorbind, să evadeze. Pe de altă parte, dacă Hajim îl recunoscuse cu adevărat – şi asta într-o perioadă când exista o recompensă de 20000 de lire turceşti pentru prinderea lui Lawrence –, pare de-a dreptul absurd să fi lăsat nepăzită o asemenea pradă într-un spital, pe timpul nopţii. De asemenea, e cam greu de imaginat că un subiect principal de conversaţie între călăii lui Lawrence,

în timp ce se pregăteau să îl schingiuiască, ar fi putut să fie rolul jucat de Abd el Kader în demascarea lui.

Cu toate acestea, există indicii puternice că la Deraa s-a întâmplat *ceva*. Mulţi dintre cei care îl cunoşteau cel mai bine pe Lawrence aveau să vorbească despre o schimbare survenită în felul lui de a fi, o reţinere şi mai mare chiar, datând cam din acea perioadă. De asemenea, la scurt timp după aceea, Lawrence a început să îşi organizeze o gardă de corp personală, un mic detaşament format din cincizeci sau şaizeci de războinici de elită, care de atunci înainte aveau să fie aproape permanent în jurul lui.

Şi, după cum se dovedeşte, Lawrence a mai oferit o a treia relatare despre ceea ce se întâmplase la Deraa, din care reiese că experienţa trăită de el acolo a fost foarte diferită – şi, în unele privinţe, cu mult mai rea –, decât ceea ce i-a povestit lui Stirling sau ceea ce a prezentat în carte. Această relatare apare într-o scrisoare adresată lui Charlotte Shaw, soţia scriitorului George Bernard Shaw, în 1924.

Lawrence s-a împrietenit cu familia Shaw după război, Charlotte Shaw asumându-şi cumva rolul de mamă-duhovnic în viaţa lui, sau, cum se exprima Lawrence, „femeia solitară care mă lasă să mă simt în largul meu cu ea, în ciuda tuturor lucrurilor”. Probabil ca răspuns la o întrebare pusă de Charlotte Shaw, Lawrence scria: „Despre acea noapte. Nu s-ar cădea să îţi povestesc, fiindcă bărbaţii decenţi nu vorbesc despre asemenea lucruri. Am vrut să spun totul pe şleau în carte şi m-am luptat zile în şir cu demnitatea mea, care nu mă lăsa, nu mi-a dat voie să fac asta. De teamă să nu sufăr, sau mai degrabă ca să câştig cinci minute de respiro într-o durere care mă înnebunea, am renunţat la singurul lucru cu care ne naştem în lumea asta: integritatea noastră corporală. Este o chestiune impardonabilă, o situaţie irevocabilă, şi este ceea ce m-a făcut să renunţ la un trai decent... Poţi spune că e morbid, dar gândeşte-te la ofensă şi la intensitatea frământărilor pe care mi le-a provocat în toţi aceşti ani”.[610]

Deşi este redată în stilul evaziv care îl caracteriza, această relatare sugerează un tablou complet diferit despre ceea ce s-a întâmplat la Deraa: faptul că Lawrence ar fi

cedat avansurilor agresorului său, pentru a evita să fie torturat – sau cel puţin pentru a pune capăt torturii. În această variantă, se poate explica nu numai faptul că a fost în stare să evadeze – tortura fizică fiind minimă –, ci şi de ce le-ar fi spus tovarăşilor lui de la Azraq „o poveste năstruşnică”, punându-i să jure că aveau să păstreze secretul, de ce nu le-ar fi pomenit nimic despre acest episod camarazilor săi britanici din Aqaba şi de ce va continua să ascundă adevărul despre acest lucru, pentru totdeauna după aceea.

Dar faptul că a scăpat de cele mai cumplite torturi fizice a fost cu preţul unei complexe panoplii de cazne psihologice ulterioare. Aşa cum poate atesta orice victimă supusă unui viol sau unor suplicii, aspectul poate cel mai dificil al traumei propriu-zise nu este durerea şi nici teama experienţei în sine, ci o profundă umilinţă, absolut nemeritată. Din câte se pare, Lawrence a fost violat *şi* torturat, de asemenea. O astfel de încercare, devastatoare probabil pentru oricine, în cazul lui Lawrence a avut şi un efect nociv asupra imaginii despre propria-i persoană. Încă din copilărie, Lawrence cultivase în el crezul unui stoicism solid, convingerea fundamentală că el avea capacitatea de a îndura aproape orice suferinţă sau rigoare, însă acum această credinţă îl părăsise în cel mai vulnerabil şi disperat moment. Contribuind poate la acest sentiment – în special, dacă e să dăm crezare teoriei că Lawrence era un homosexual refulat cu stricteţe – era şi o aversiune sexuală faţă de propria-i persoană, pe care i-o inspira probabil acel supliciu. Cedase oare de frica durerii sau a morţii, s-a întrebat el pesemne după aceea, sau fiindcă în sinea lui era atras de actul respectiv? Nu-i de mirare, atunci, dacă un om care a îndurat o asemenea traumă poate să-şi dorească ulterior să îşi orneze memoria cu scene de o violenţă cutremurătoare, care pot absolvi orice vinovăţie, făcând să pară fără obiect orice chestiuni legate de voinţă sau împotrivire.

Mai există un motiv precumpănitor de a crede că la Deraa lui Lawrence i s-a întâmplat ceva înspăimântător, mai degrabă în sensul celor descrise în scrisoarea adresată lui Charlotte Shaw, decât aşa cum îi scria lui Walter Stirling

sau aşa cum povestea în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*. Peste zece luni, Lawrence va reveni în acel oraş feroviar din Siria, unde va comite unele dintre cele mai brutale fapte de arme, purtând izul puternic al răzbunării.

În seara de 4 decembrie 1917, protipendada Beirutului s-a reunit pentru un banchet în onoarea lui Djemal Paşa. „De fiecare dată când vin la Beirut”, şi-a început Djemal discursul, „observ că locuitorii sunt foarte leali. Acest lucru m-a umplut de afecţiune pentru ei. Profit de acest prilej ca să le ofer mulţumirile mele pentru amabilitatea lor faţă de mine.”[611]

Guvernatorul Siriei adopta astfel un demers îndrăzneţ, ştiut fiind că relaţia lui cu acel oraş fusese dintotdeauna conflictuală. Întrucât Beirutul fusese considerat de multă vreme drept un creuzet al naţionalismului arab, Djemal poruncise exilarea a sute de cetăţeni ai oraşului sub bănuiala de nelealitate, iar regiunea Libanului avusese de suferit enorm – mulţi cred că dinadins – în perioadele de foamete care făcuseră ravagii în Siria pe timpul războiului. Apoi, mai era problema celor douăzeci şi cinci de presupuşi conspiratori antiturci, divulgaţi în documentele procurate de la consulatul francez închis, şi pe care Djemal îi condamnase să fie spânzuraţi în Place des Canons, din Beirut, în două execuţii în masă, separate. Până la acel banchet din decembrie 1917, Place des Canons fusese deja poreclită „Piaţa Martirilor” de către locuitorii Beirutului, o denumire pe care o poartă oficial şi astăzi.

Oricum, notabilităţile adunate acolo nu aveau nicio intenţie să comenteze maliţios vorbele rostite cu generozitate de Djemal, ştiut fiind că reuniunea din acea seară era de rămas-bun. După trei ani tumultuoşi, militarul versatil originar din insula Lesbos îşi părăsea postul din Siria şi, chiar dacă plecarea lui era descrisă oficial drept temporară, toată lumea din sala de ceremonii, inclusiv Djemal, ştia că acest lucru era ficţiune.

În cadrul unei reorganizări puse la cale recent de către Enver Paşa, controlul asupra armatelor otomane din Siria fusese predat unui nou comandant german, generalul Erich von Falkenhayn. În chip de consolare, Djemal fusese numit

comandant suprem al Siriei şi Arabiei de Vest – un post care suna excelent, desigur, şi ar fi fost de-a dreptul impresionant, dacă ar fi existat şi o armată reală pe care să o conducă. „Un fel de comandant suprem de categoria a doua”, remarca Falik Rifki, secretarul personal al lui Djemal. „Artileria, mitralierele, puştile şi săbiile erau puse sub ordinele neamţului, în timp ce lui Djemal Paşa îi revenea titulatura aceea grandioasă pe care să o pună deasupra semnăturii lui... Era ca un rang onorific de paşă, pe care noi obişnuiam să îl dăm şeicilor beduini în deşertul pustiu.”[612]

Dacă intenţia fusese de a leza onoarea lui Djemal, mişcarea reuşise; dându-şi demisia din diferitele funcţii, Djemal anunţase că urma să se întoarcă la Constantinopol. Iar dacă îl blama în sinea lui pe Enver pentru această detronare, Djemal nu a ratat ocazia de a se răzbuna un pic în discursul său de la Beirut, când a ajuns să amintească de execuţiile din Place des Canons, care în mod evident aveau încă un ecou neplăcut în sufletul unor membri ai publicului din acea seară: „Este adevărat că acum câtva timp am spânzurat anumiţi arabi”, a recunoscut el. „Nu am făcut asta din proprie iniţiativă, ci la insistenţele lui Enver Paşa.”[613]

Djemal lăsa în urmă un palmares la fel de contradictoriu ca persoana sa. Deşi jurământul public de a cuceri Egiptul se soldase cu un fiasco în Sinai, se putea lăuda cu cele două acţiuni reuşite ale armatei lui împotriva britanicilor în Gaza. Supervizase o serie de eforturi de modernizare ambiţioase pe tot cuprinsul Siriei – oraşe cu străzi largi şi pavate, electrificare, noi parcuri, moschei şi clădiri municipale –, chiar dacă sute de mii de supuşi ai săi, dacă nu chiar un milion, pieriseră de inaniţie şi boli. Încercase să amelioreze suferinţa armenilor, în timp ce dobândea reputaţia de prigonitor al evreilor din regiune. Şi dacă măsurile lui dure domoliseră orice ardoare revoluţionară în rândul naţionaliştilor arabi din Siria – în niciuna dintre provinciile Siriei nu se produsese o răzvrătire semnificativă în timpul mandatului său –, atitudinea lui mai blândă şi înţelegătoare faţă de regele Hussein din Hejaz se întorsese urât contra lui.

În orice caz, pleca din Siria într-un moment foarte bun. În acea toamnă, Falkenhayn se căznise să aducă la sud o nouă forţă turcească de elită, grupul armatelor de la Yildirim, pentru un asalt preventiv asupra britanicilor care se adunau în Sinai, însă fusese bătut grav de Allenby, când trupele britanice rupseseră frontul turcesc la sfârşitul lui octombrie. În luna următoare, în timp ce unităţile din Yildirim continuau să fie împrăştiate pe toată lăţimea Siriei, britanicii cuceriseră o mare parte din sudul Palestinei, iar acum se aflau pregătite de atac la porţile Ierusalimului. În toate astea, Djemal rămânea absolut fără nicio vină.

Dar asta nu însemna că efortul de război al Turciei şi al lui Djemal personal în Siria se încheiaseră. În schimb, aşa cum se întâmplase de atâtea ori de-a lungul veacurilor când totul păruse pierdut pentru Imperiul Otoman, exact în acest moment sumbru şansa a făcut ca evenimentele să ia o întorsătură şocantă, care a schimbat totul.

În 7 noiembrie, exact ziua când armata turcă abandona Gaza, Vladimir Lenin şi bolşevicii lui au răsturnat guvernul rus condus de Aleksandr Kerenski.[614] În dimineaţa următoare, bolşevicii au emis Decretul pentru Pace, anunţând astfel intenţia lor de a se retrage imediat din război. Pe toată lungimea frontului, forţele ruseşti au depus armele, într-o unilaterală încetare a focului. Şi aşa Imperiul Otoman văzuse cum cel mai neînduplecat vrăjmaş al său din ultimele două veacuri dispărea pur şi simplu, făcând ca una dintre cele trei armate inamice care îi hărţuiau hotarele să amuţească subit.

Curând, au urmat şi ale ştiri extraordinare. Scotocind prin documentele guvernului izgonit, bolşevicii au găsit o copie a Acordului Sykes-Picot, încă ţinut secret. Niciun alt document nu ar fi putut confirma mai bine acuzaţia bolşevicilor care susţineau că măcelurile care devastaseră lumea pe parcursul ultimilor trei ani serviseră expansiunii imperialismului, iar la mijlocul lui noiembrie au dat publicităţii textul documentului. Bineînţeles, conţinutul acelui acord dădea apă la moară şi acuzaţiilor mai vechi lansate de Djemal Paşa – şi anume, că lozincile Marii Britanii şi ale Franţei lăudându-se că susţineau independenţa arabilor erau doar un tertip pentru a înşfăca

teritoriile arabilor pentru propriile lor imperii coloniale –, ceea ce i-a permis să profite de ocazia discursului său la Beirut, pentru a reitera această idee spre edificarea întregii lumi musulmane şi arabe.

„Acordul [Sykes-Picot] a fost un mijloc de a declanşa o revoltă arabă, în interesul britanicilor care, având nevoie de instrumente şi slugi pentru a-şi atinge scopurile, i-au instigat pe anumiţi arabi să se răscoale, dându-le promisiuni mincinoase şi amăgindu-i cu speranţe false”, a spus Djemal. Multă vreme, a declarat el în faţa asistenţei, se tot întrebase nedumerit de ce regele Hussein le întorsese spatele fraţilor lui musulmani; acum, răspunsul era dezvăluit. „În cele din urmă, nefericitul Şerif Hussein a căzut în capcana întinsă de britanici, lăsându-se îmbrobodit de linguşelile lor, şi a săvârşit o impietate împotriva unităţii şi măreţiei Islamului.”[615]

Dar acum, când uneltirile imperialiste ale Occidentului fuseseră date în vileag, sugera Djemal, timpul nu era pierdut pentru a le dejuca. Hussein putea să îşi ispăşească păcatele trecutului, renunţând la alianţa lui nefirească. Arabii de pretutindeni, văzând adevărata faţă a inamicului viclean, puteau să se unească pentru a-l înfrânge. „Eu plec la Constantinopol, însă voi veni înapoi curând”, făgăduia Djemal la sfârşitul discursului său. „Îi rog insistent pe locuitorii de vază ai oraşului să nu dea atenţie zvonurilor false şi să fie răbdători pe timpul puţinelor zile care au mai rămas din război, astfel încât să ne putem atinge ţelul.”[616]

A doua zi, discursul său de la Beirut, în care era înfierat pactul Sykes-Picot, a fost publicat pe prima pagină a ziarelor din Siria şi Turcia.

Dar Djemal nu-şi limitase eforturile doar la oratorie. Exact înainte de cuvântarea lui din Beirut, compusese scrisori adresate lui Faysal ibn Hussein şi comandantului şef al armatei rebelilor, aranjând să fie predate la Aqaba prin intermediul unui emisar confidenţial. În scrisoarea către Faysal, Djemal admitea cu magnanimitate că Revolta Arabă s-ar putea justifica, dacă ar conduce la un guvernământ arab cu adevărat independent, în care „demnitatea şi splendoarea Islamului” să fie garantate. „Dar ce fel de independenţă se mai poate concepe... după ce Palestina a

devenit o ţară internaţională, aşa cum au declarat deschis şi oficial guvernele Aliaţilor, [şi] cu Siria aflată complet sub dominaţia Franţei, iar Irakul şi toată Mesopotamia făcând parte integrantă din posesiunile Marii Britanii? Şi cum va putea un asemenea guvernământ să îşi asume, cu independenţă şi maiestuozitate, sarcina de a modela destinele Islamului? Poate voi nu aţi prevăzut aceste rezultate de la bun început, însă eu sper ca, asistând acum la cucerirea Palestinei de către Marea Britanie, să percepeţi acest adevăr în toată goliciunea lui.” Scrisoarea nu se voia doar o aspră dojană. „Dacă veţi admite acest adevăr”, încheia Djemal, „nimic nu este mai simplu decât să anunţaţi o amnistiere generală pentru răsculaţii arabi şi să reluaţi tratativele cu scopul de a rezolva problema în favoarea Islamului.”[617]

Djemal avusese mult tact când îşi alesese destinatarul acestei propuneri. Aşa cum ştia din perioada petrecută împreună la Damasc, Faysal era, în acelaşi timp, cel mai credincios, dar şi cel mai modern dintre cei patru fii ai lui Hussein. De asemenea, Djemal îşi alesese cu grijă cuvintele, revenind mereu la două noţiuni: „Islam” şi „independenţă”. Dacă intenţia fusese de a semăna îndoiala în sufletul lui Faysal, intuise corect cu cine avea de-a face.

*

Pentru vizita sa oficială la Ierusalim în 1899, kaizerul Wilhelm ceruse ca o intrare specială să fie săpată în zidurile străvechi ale oraşului. Călărind pe un armăsar negru şi îmbrăcat într-o uniformă împănată cu medalii, conducătorul german a folosit această poartă pentru a pătrunde în Oraşul Vechi, pământ sacru pentru evreii, creştinii şi musulmanii din lume, aidoma unui cruciat cuceritor din vremurile moderne.

Ideea se dovedise a fi un fel de pată neagră în materie de relaţii publice pentru Germania, aşa că pentru propria lor intrare sărbătorească în Ierusalim, în decembrie 1917, britanicii s-au străduit să păstreze o alură mai discretă. Respectând sfaturile de la distanţă date de Mark Sykes, echivalentul unui director de producţie în politica Marii Britanii în Primul Război Mondial, s-a decis ca generalul

Allenby să intre pe una dintre porţile tradiţionale ale oraşului, mergând pe jos, şi ca niciun drapel britanic să nu fluture în vânt. Prin cucerirea Ierusalimului, Aliaţii dobândiseră o formidabilă victorie propagandistică, sublinia Sykes, or tot ceea ce mirosea a triumfalism creştin sau britanic nu putea decât să o submineze.

Cumva din întâmplare, unul dintre cei care au participat la procesiunea istorică în Oraşul Vechi în acea dimineaţă de 11 decembrie a fost T. E. Lawrence. După supliciul traumatizant de la Deraa, Lawrence se întorsese la Aqaba, de unde fusese chemat să se prezinte la cartierul general de campanie al lui Allenby, în sudul Palestinei. Făcuse acea călătorie, aşteptându-se efectiv să fie mustrat, poate chiar retrogradat, pentru eşecul de la Yarmuk, dar în schimb l-a găsit pe Allenby foarte bine dispus ca urmare a şirului neîntrerupt de victorii obţinute pe câmpul de luptă. Se afla încă la cartierul general al armatei în 9 decembrie, când s-a primit vestea că turcii şi germanii se retrăgeau din Ierusalim. Împrumutând o uniformă militară şi „fireturile” de ofiţer aferente, a renunţat la veşmintele arăbeşti uzate pe care le purta şi, pozând în rolul unui ofiţer din statul-major al generalului Clayton, s-a alăturat coloanei care a intrat sărbătoreşte în oraş. Chiar şi pentru un om a cărui credinţă creştină era acum muribundă, Lawrence a fost impresionat de însemnătatea copleşitoare a acelei zile; pentru prima oară, în peste şase sute de ani, o armată europeană se întorsese în leagănul religiei apusene, iar Orientul Mijlociu nu avea să mai fie niciodată la fel. „Pentru mine”, scria el mai târziu, „[acesta] a fost momentul suprem al războiului.”[618]

Dar Lawrence avea negreşit şi alte motive de a se simţi impresionat. Abia când, la sfârşitul lui noiembrie, intrase şchiopătând în Aqaba, chinuit de boli şi încă slăbit după maltratările de la Deraa, aflase şi el de amploarea victoriilor lui Allenby în Palestina. Tot atunci a auzit prima oară şi de Declaraţia Balfour, precum şi de revoluţia rusă care îi adusese la putere pe bolşevici. Un pic mai aproape de patrie, afla acum de dizgraţia în care căzuse până la urmă vechiul lui duşman, Édouard Brémond.

Diverşi demnitari britanici îi purtau sâmbetele lui Brémond încă din primăvară; de fapt, antipatia pentru el părea să fie unul dintre puţinele puncte asupra cărora Lawrence şi Mark Sykes erau întru totul de acord. „Sunt convins că, îndepărtând cât mai curând cu putinţă misiunea militară franceză din Hejaz, va fi cu atât mai bine”, scrisese Sykes încă din mai, într-un document către Ministerul de Externe britanic. „Ofiţerii francezi sunt, fără nicio excepţie, antiarabi, şi nu fac decât să instige la disensiuni şi intrigi.”[619] În opinia lui Sykes, tonul ostil era dat de şeful misiunii franceze, prin „atitudinea şi politica intenţionat perversă promovată de colonelul Brémond”.

E posibil ca vehemenţa condamnării exprimate de Sykes să fi servit, în realitate, la prelungirea menţinerii la post a colonelului francez. Dornici să nu lase impresia că le-ar da dreptate aliaţilor lor, când au aflat de nemulţumirile britanicilor legate de Brémond, guvernanţii de la Paris replicaseră că, printr-o coincidenţă, se gândeau şi ei deja să diminueze radical misiunea lui la Jiddah.[620] Lăsând un „interval decent” menit să salveze aparenţele că ideea ar fi venit de la francezi, nu s-a făcut nimic timp de încă şase luni. Jucându-şi rolul în această înscenare, oficialităţile britanice au tot dezbătut, între timp, ce titlu de onoare să îi confere acestui personaj agasant. „The Most Distinguished Order of St. Michael and St. George” a fost ales, în cele din urmă, iar Reginald Wingate a profitat de prilejul decernării pentru a-i transmite lui Brémond „sincerele [lui] complimente şi felicitări pentru acţiunea valoroasă efectuată recent de Detaşamentul francez sub comanda dumneavoastră în Hejaz”.[621]

Deşi Édouard Brémond era acum deţinătorul uneia dintre cele mai înalte decoraţii militare ale Marii Britanii, în ultimă instanţă tot francez rămânea. Când colonelul demis s-a îmbarcat spre Franţa – pentru a salva onorabil aparenţele, îşi lua oficial un concediu de şase săptămâni –, Wingate a trimis imediat o depeşă unui înalt funcţionar din Ministerul de Externe. „Antecedentele lui Brémond vă sunt cunoscute”, scria el, „iar eu cred că e foarte posibil ca principalul obiectiv al călătoriei lui să fie de ordin politic,

pentru a influenţa opinia celor de la Paris contra politicii lui Picot şi Sykes. Cel de-al doilea ar trebui prevenit.”[622]

Plecarea lui Brémond nu a însemnat însă şi sfârşitul uneltirilor Franţei în Orientul Mijlociu. Ba dimpotrivă chiar. Odată cu succesele lui Allenby în Palestina, ceea ce fusese anterior doar o ipotetică împărţire a prăzilor de război din Orientul Mijlociu între puterile Antantei devenise brusc o realitate. Existând acum mize tangibile în joc, intrigile politice urmau să se intensifice substanţial.

Lawrence a avut prilejul de a întrezări o mostră a acestor jocuri de culise în 11 decembrie, când după intrarea sărbătorească în Ierusalim, ofiţerii superiori ai statului-major al armatei britanice s-au retras pentru dejun într-o sală de festivităţi. În calitate de diplomat francez ataşat oficial pe lângă armata lui Allenby, Georges-Picot s-a bucurat de un loc de onoare în timpul ceremoniei, ceea ce el a interpretat, în mod evident, drept o confirmare a faptului că planul elaborat în urmă cu doi ani, de către el şi Mark Sykes, privind o administrare internaţională a Ierusalimului, rămânea în vigoare. În sala de festivităţi, Picot i s-a adresat lui Allenby, anunţându-l: „Şi mâine, stimate domn general, voi lua măsurile necesare pentru a organiza guvernarea civilă în oraş”.

Conform relatării lui Lawrence, remarca a provocat o tăcere jenantă în toată sala. „Salata, maioneza cu pui şi sandviciurile cu pate de ficat au rămas nemestecate în gurile noastre umede, în timp ce toţi am întors capul, holbându-ne la Allenby. Chiar şi el a părut pe moment descumpănit.” Dar asta doar un moment. Întorcându-se spre reprezentantul politic francez, Allenby a explicat că, întrucât Ierusalimul cădea în interiorul zonei militare britanice, singura autoritate reală acolo era comandantul suprem al armatei, adică el.[623]

Dar dacă situaţia militară schimbată provoca noi presiuni din partea francezilor, aceasta nu era decât o mică faţetă a tulburărilor politice care îi aşteptau acum pe britanici. Lawrence a văzut asta cu ochii lui când, după ceremonia de la Ierusalim, s-a dus la Cairo. Întregul oraş spumega de furie.

Mark Sykes, revizuindu-şi, din câte se părea, mai vechea lui opinie potrivit căreia arabii nu ar avea nicio obiecţie la o intensificare a colonizării evreilor în Palestina, se străduise ca Declaraţia Balfour să fie cât mai puţin cunoscută în lumea arabă. Dar efortul lui eşuase lamentabil, iar pe măsură ce ştirea despre acea declaraţie s-a răspândit în rândul populaţiei egiptene în noiembrie, stupoarea s-a preschimbat rapid în furie. Chiar în timp ce autorităţile britanice încercau să domolească acele proteste, a venit discursul lui Djemal Paşa la Beirut, prin care denunţa termenii Acordului Sykes-Picot. Cu o viteză uluitoare şi implicând posibile consecinţe ce riscau să arunce în derizoriu victoriile lui Allenby în Palestina, lunga campanie a Marii Britanii pentru a câştiga şi a păstra de partea ei lumea arabă primea în acest fel o gravă dublă lovitură.

Studiind situaţia din Cairo, Lawrence prevedea zile sumbre pe viitor; dacă dezvăluirile despre documentele Balfour şi Sykes-Picot reuşiseră să incite aproape la revoltă o populaţie în mod normal liniştită şi strict supravegheată de forţele poliţieneşti, aşa cum erau locuitorii Egiptului, ce efect ar putea să aibă atunci printre rebelii arabi adunaţi în Aqaba şi printre posibilii lor aliaţi de pe cuprinsul Siriei? Chiar dacă se felicita în sinea lui pentru că avusese inspiraţia de a-l informa pe Faysal despre Acordul Sykes-Picot în urmă cu nouă luni deja – dacă ştirea despre acest document ar fi venit abia acum, atât de imprudent combinată cu cea despre Declaraţia Balfour, era greu de imaginat că Faysal ar mai fi putut avea vreodată încredere în Lawrence sau în oricare alt englez de fapt –, vestea avea cu certitudine să-i înfurie pe războinicii pe care conducătorul arab îi câştigase de partea lui. Indiferent cât de devotaţi îi erau lui Faysal sau luptei pentru independenţa arabilor, niciodată aceşti oameni nu scăpaseră de gândul că, de fapt, conducătorii haşemiţi ai revoltei ar putea fi traşi pe sfoară, conştient sau nu, de către sponsorii lor britanici şi francezi. Aceasta fusese teoria susţinută tot timpul de autorităţile de la Constantinopol, iar acum aceeaşi acuzaţie căpăta amploare

şi credibilitate prin dezvăluirile făcute de Djemal Paşa la Beirut.

La Cairo, Lawrence a primit curând confirmarea situaţiei dificile în care se afla Faysal şi, de asemenea, a aflat de posibila trapă de salvare, oferită de Djemal.

După ce a primit, la sfârşitul lui noiembrie, scrisoarea lui Djemal conţinând tatonările de împăcare, Faysal i-a trimis o copie şi tatălui său. La mijlocul lui decembrie, Hussein, la rândul lui, îi transmisese un exemplar lui Cyril Wilson la Jiddah. Poate Hussein a procedat aşa pentru a arăta că, chiar şi acum, el încă avea deplină încredere în britanici, sau poate făcuse asta pentru a transmite avertismentul că, având în vedere jocul dublu al englezilor, existau alte opţiuni şi pentru el. Bineînţeles, e posibil şi să se fi gândit, pur şi simplu, că britanicii oricum vor afla în curând, din moment ce Djemal enunţase propunerile de pace pentru rebelii arabi chiar în discursul său de la Beirut.

Indiferent de motiv, faptul că Hussein alesese să le prezinte scrisoarea de la Djemal a declanşat un semnal de alarmă în rândul oficialităţilor britanice din Cairo. Cu câteva zile înainte, Clayton îl avertizase pe Sykes că, în condiţiile în care vestea despre pactul Sykes-Picot şi Declaraţia Balfour se răspândea în lumea arabă, nu mai era decât o chestiune de timp până când turcii aveau să le facă rebelilor o contraofertă;[624] scrisoarea lui Djemal era dovada că acest lucru se întâmplase deja. Din fericire, în viziunea lui Clayton, Faysal şi Hussein nu reacţionaseră la propunere – procedaseră cum se cuvenea şi anunţaseră autorităţile britanice –, dar cine putea şti ce se va întâmpla când va veni următoarea ofertă din partea turcilor?

Lawrence vedea lucrurile complet diferit. De fapt, în scrisoarea lui Djemal Paşa, el vedea o şansă unică pentru cauza arabă.

Aşa cum îi mărturisise lui George Lloyd în octombrie, Lawrence nu mai considera că lupta pentru Marea Britanie, ci pentru independenţa arabilor. În rândul eşaloanelor superioare ale ierarhiei politice şi militare britanice din Cairo, se ştia că trimişi ai Marii Britanii se întâlniseră în ultimele luni cu omologi turci în vederea întocmirii unui tratat de pace, or dacă Marea Britanie nu avea nici un

scrupul de a negocia în secret cu inamicul, de ce ar avea atunci arabii?! Dimpotrivă, jucând cartea turcească şi putând astfel să obţină de la ei condiţii speciale de reglementare, arabii ar putea apoi să facă o întoarcere de o sută optzeci de grade şi să smulgă concesii concrete de la britanici şi francezi. În ultimă instanţă, jucând abil fiecare carte, arabii ar putea dobândi independenţa, indiferent cine va câştiga războiul până la urmă.

Nu însemna că Lawrence se gândise cumva să împărtăşească aceste calcule superiorilor săi de la Cairo. De fapt, le-a sugerat că ar putea fi spre binele Marii Britanii să afle ce erau dispuşi turcii să le ofere arabilor, astfel încât britanicii să poate reacţiona preventiv. Oricât de improbabil părea, această sugestie a fost privită favorabil de către Reginald Wingate. „I-am recomandat Regelui Hussein să nu trimită [turcilor] niciun răspuns oficial”, a telegrafiat Wingate Cabinetului de Război, „însă maiorul Lawrence se va consulta cu Faysal pentru a stabili dacă nu s-ar putea obţine alte informaţii despre noua tactică a turcilor, printr-un schimb de mesaje verbale [*sic*] între el şi Djemal.”[625]

Cabinetul de Război s-a mişcat rapid pentru a pune capăt acestei propuneri, dar nu suficient de repede;[626] Lawrence, după cum s-a dovedit, plecase din Cairo în aceeaşi zi, Ajunul Crăciunului, în care Wingate trimisese acea telegramă, astfel încât până când Cabinetul de Război a cumpănit totul, el era deja înapoi la Aqaba cu Faysal. Exact cum procedase şi în alte conjuncturi critice, Lawrence avea să folosească întârzierea în primirea ordinelor drept o scuză pentru a acţiona conform ideilor sale. Asta însemna să îl încurajeze pe Faysal să înceapă un dialog cu inamicii lui turci. Pe parcursul lunilor următoare, Faysal şi Lawrence vor stabili şi vor întreţine un asemenea dialog cu principalul general turc, care acţiona pe frontul sudic sirian.[627]

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence s-a lansat în raţionamente laborioase pentru a justifica aceste tratative cu inamicul, argumentând că, în condiţiile în care regimul otoman era din ce în ce mai scindat între islamişti, ca Djemal Paşa, şi naţionalişti turci, ca generalul din sudul Siriei, Faysal ar putea semăna discordia între ei. „Folosind fraze prudent ticluite”, scria Lawrence, „am putea arunca

oprobriul pentru Revolta [Arabă] asupra partidei clericale [a lui Djemal], iar apoi poate militariştii s-ar putea certa cu ei.”[628] În ultimă instanţă, continua acel raţionament, o asemenea ceartă ar fi profitabilă atât pentru arabi, cât şi pentru naţionaliştii turci: primii şi-ar dobândi independenţa, iar ceilalţi ar scăpa de griji, putând să se concentreze cum să-şi păstreze patria lor, Anatolia.

Recunoscând poate inconsistenţa acestui argument, Lawrence a căutat să se distanţeze de rolul lui în această chestiune. Astfel, relatarea din 1922, în aşa-numita „ediţie Oxford” a *Celor şapte stâlpi ai înţelepciunii* – „Faysal, având toată asistenţa mea, i-a trimis înapoi răspunsuri tendenţioase lui Djemal” – a devenit, în 1926, Faysal acţionând complet pe cont propriu.[629]

Peste trei ani, Lawrence a oferit o explicaţie mult mai simplă – şi mai blazată – pentru acţiunile lui şi ale lui Faysal. Aceasta a venit ca răspuns la o întrebare despre acele contacte din timpul războiului, pe care i-a pus-o nimeni altul decât William Yale. „Totul e permis în dragoste, război şi alianţe”, îi scria Lawrence lui Yale, în 1929. „Pfuuu!”[630]

Faptul că încălcase flagrant ordinul lui Chaim Weizmann de a-şi pune căluş în gură pe durata şederii în Statele Unite nu l-a mulţumit îndeajuns pe Aaron Aaronsohn. Mai trebuia şi ca Weizmann să afle amănunţit acest lucru, ceea ce Aaronsohn s-a apucat să facă printr-un lung raport adresat liderului sionist britanic în 13 decembrie 1917. Pe lângă o serie de întâlniri cu oficialităţi de la Washington, povestea el, fusese alocuţiunea sa la City Club din Boston, „la care au fost invitaţi toţi evreii de vază din oraş”. După aceea, a urmat luarea lui de cuvânt la Colegiul Uniunii Ebraice, o organizaţie puternic antisionistă din Cincinnati, exact genul de bastion al opoziţiei pe care Weizmann dorea să îl evite, dar unde, potrivit lui Aaronsohn, fusese primit cu căldură. „Am încercat să fiu scurt – nu am vorbit mai mult de patruzeci de minute – şi toată ostilitatea din sală a încetat.”[631]

Primirea călduroasă de care s-a bucurat Aaronsohn în Statele Unite a fost determinată şi de vestea cuceririi Ierusalimului de către britanici în 9 decembrie. De la

începutul războiului, puţine evenimente electrizaseră atât de mult opinia publică americană, incluzându-i deopotrivă pe evrei şi creştini şi conducând rapid la o dezbatere naţională însufleţită despre viitorul statut al Ţării Sfinte. Nicăieri această dezbatere nu era însă mai intensă decât în cadrul comunităţii evreieşti, iar ezitarea iniţială a sioniştilor americani de a accepta Declaraţia Balfour se risipea rapid.

Totuşi, campania lui Aaronsohn de câştigare a bunăvoinţei nu a fost nici pe departe la fel de reuşită cu omul pe care Chaim Weizmann şi colaboratorii lui britanici îl considerau esenţial pentru contribuţia americanilor la cauza lor, Louis Brandeis. A avut câteva întâlniri cordiale la Washington cu judecătorul Curţii Supreme, însă Brandeis a rămas ferm rezervat faţă de ideea ca o delegaţie americană să se alăture Comisiei Sioniste, care urma să plece curând spre Palestina; lucrul acesta, a subliniat Brandeis, ar da impresia unei susţineri oficiale americane pentru eforturile Marii Britanii în Palestina – ceea ce, desigur, era exact scopul englezilor.

Celălalt obiectiv, mult mai sensibil, al sioniştilor britanici – o declaraţie de război a Statelor Unite împotriva Turciei – a fost expus destul de explicit într-o scrisoare adresată de Weizmann lui Brandeis la mijlocul lui ianuarie. „Trebuie să fie absolut clar”, scria Weizmann, „că există o coincidenţă completă a intereselor americano-britanico-iudaice contra intereselor pruso-turce... Din acest motiv, eu cred că o Palestină a evreilor trebuie să devină un scop în război pentru America, exact în acelaşi fel ca Alsacia Lorena [ocupate de Germania] şi o Polonie independentă.”[632]

Asta i-a pus capac lui Brandeis. Încă din aprilie 1917, Weizmann îl cooptase pe Brandeis pentru a obţine sprijinul lui Woodrow Wilson faţă de ideea patriei pentru evrei, iar judecătorul Curţii Supreme făcuse acest efort, în măsura în care nu contravenea simţului său etic. Acum, Weizamnn îi cerea nu numai să îl convingă pe preşedinte să extindă dramatic efortul de război al americanilor, ci pretindea că sintagma vagă „cămin naţional pentru poporul evreu” din Declaraţia Balfour era o „Palestină a evreilor”. Până la urmă, Brandeis i-a trimis o depeşă laconică lui Weizmann, afirmând că participarea americană în Comisia Sionistă era

„acum imposibilă”.[633] Acesta a fost începutul unei rupturi între doi dintre cei mai importanţi lideri sionişti din lume, care nu se va repara niciodată pe deplin.

Pe coama colinei, Lawrence a strunit cămila, oprind pentru a inspecta oraşul adumbrit Tafileh, din ravina de dedesubt. Locul era neîmbietor şi, aşa cum Lawrence avea să descopere curând, prezentând o situaţie cu totul diferită de tot ceea ce întâlnise el în cele şaisprezece luni de când era în teatrul de război din Arabia.

Era în dimineaţa zilei de 20 ianuarie 1918. Cu cinci zile în urmă, o forţă mixtă formată din războinici beduini şi o unitate de cinci sute de oameni din Liga Arabă care fuseseră pregătiţi în Aqaba, dăduse năvală în Tafileh, amplasat într-o vale muntoasă din sudul Siriei, şi pusese pe fugă mica garnizoană turcă a oraşului. Spre nord, se aflau următoarele obiective ale arabilor, localităţile mai mari Kerak şi Madeba. Lawrence venise să susţină operaţiunile contra acestor oraşe, iar apoi să continue înaintarea spre ţărmul nordic al Mării Moarte; dacă totul decurgea conform planului, acela era punctul unde, în vecinătatea oraşului antic Ierihon, rebelii arabi urmau să stabilească în sfârşit o legătură terestră directă cu armata generalului Allenby din Ierusalim.

Dar aşa cum luptătorii de gherilă au descoperit de-a lungul istoriei, una este să efectuezi raiduri fulgerătoare contra inamicului, ca apoi să dispari, şi alta să cucereşti centre urbane populate şi să îţi menţii puterea asupra lor. Deşi experţii moderni în arta insurecţională au găsit o expresie pentru acest proces – „inimi-şi-cugete” –, adevărul crud este că nu există inimi sau cugete pe care să le „câştigi”. De fapt, preocuparea esenţială a civililor prinşi într-o zonă a războiului de gherilă este, pur şi simplu, să rămână în viaţă, iar pentru asta sunt gata să „voteze” cu cei care le garantează cel mai bine acest lucru – până când, dacă observă că situaţia s-a schimbat, civilii trec de partea celorlalţi, care pot să le asigure mai bine aceste deziderate. În genul acesta de înfruntare primară, apelul la naţionalism sau ideologie nu are nicio valoare; „lealitatea” se

dobândeşte oferind siguranţă sau insuflând teroare, ori printr-o combinaţie din amândouă.

Pe străzile Tafilehului „eliberat”, Lawrence a întâlnit o ilustrare perfectă în miniatură a acestui sofism inimi-şi-cugete. Nu existaseră manifestări sărbătoreşti de bucurie din partea localnicilor, pentru faptul că fuseseră eliberaţi de sub jugul turcesc sau la gândul că va apărea o naţiune arabă unită; mai degrabă, cei din Tafileh – negustori, mici fermieri, păstori – se simţeau prinşi între două alegeri proaste. Îi priveau pe războinicii beduini tâlhari cu frică şi ură în acelaşi timp, ca pe un fel de bandiţi călărind pe cămile. Chiar dacă nu se temeau la fel de mult de membrii disciplinaţi ai Legiunii Arabe, din cauza numărului lor mare vedeau în ei, cum era şi firesc, o ameninţare catastrofală pentru firavele lor rezerve de hrană, aşa că ascunseseră repede tot ce putuseră. Dincolo de toate astea, persista o spaimă colectivă provocată de ceea ce s-ar putea întâmpla dacă turcii ar recuceri valea, represaliile care ar urma probabil, or cum se întâmplă de obicei în asemenea situaţii lucrul acesta a condus la o acută divergenţă de opinii despre ce era cel mai prudent de făcut.

„Treburile sunt într-o fază destul de ciudată aici”, îi raporta Lawrence lui Gilbert Clayton în 22 ianuarie. „Localnicii sunt împărţiţi în două facţiuni opuse foarte încrâncenate, ceea ce le face să fie îngrozite una de cealaltă şi ambele faţă de noi. Se trag focuri de armă în sus şi în jos pe străzi în fiecare seară, iar atmosfera generală este încordată. Luăm măsuri în privinţa poliţiei etc., ceea ce va mai domoli această stare de nervi, şi sper să apară provizii suficiente cât să ne putem descurca în continuare.”[634]

Zădărnicind orice eforturi însă, erau apucăturile hrăpăreţe ale sătenilor, ceea ce provoca deja o penurie de alimente în vale şi o creştere enormă a preţurilor la tot ce se mai găsea de cumpărat. Lucrul acesta avea, la rândul lui, efectul de a spori resentimentele populaţiei, dar şi furia războinicilor. „Regret că nu îţi pot trimite cifre exacte ale cantităţilor de provizii de aici”, încheia Lawrence raportul său din 22 ianuarie, „dar am fost foarte ocupat de când am ajuns, încercând să descopăr care oameni sunt cu noi şi

unde sunt ei. Conflictele de idei, răfuielile locale şi interesele partinice sunt atât de crâncene (acesta fiind momentul de anarhie la care întregul district a jinduit de ani de zile), încât cu greu le-ar putea descâlci careva la repezeală.”

Dar situaţia avea să se înrăutăţească şi mai mult. A doua zi după ce i-a scris lui Clayton, Lawrence a aflat că o importantă forţă armată turcă venea să recucerească Tafilehul.

Până să ajungă la Tafileh, Lawrence petrecuse în Arabia o lună întreagă după şederea lui la Ierusalim şi Cairo. În acest răstimp, evaluase stadiul Revoltei Arabe, se consultase cu Faysal la Aqaba, pregătindu-se pentru ce avea să urmeze în continuare. La scurt timp după întoarcerea sa, participase la o incursiune contra Căii Ferate Hejaz, la bordul uneia dintre cele mai noi arme britanice ce aveau să fie introduse pe frontul din Arabia, maşina blindată Rolls-Royce. Deşi cele două maşini blindate produseseră doar daune minore asupra postului de pază turcesc în care ţintiseră, a fost evident imediat pentru toţi că această nouă armă schimba fundamental războiul din deşert. Acum, cu o investiţie absolut minimă de oameni şi materiale de război, britanicii puteau domina categoric calea ferată, atacând garnizoanele ei izolate şi avariind şinele, aproape după bunul lor plac. Odată cu acest gen de supremaţie armată, a venit în sfârşit şi acceptarea, la nivelul conducerii militare britanice, că argumentul pe care Lawrence încercase să îl impună de aproape un an era just: nu avea niciun rost de a forţa căderea Medinei; mai bine să lase miile de soldaţi turci eşuaţi exact acolo unde se aflau.

Pregătirile lui fuseseră şi de ordin personal. Ca urmare a supliciului de la Deraa, Lawrence s-a apucat să îşi organizeze o armată privată, sau gardă de corp. „Am început să îmi adun tot mai mulţi oameni, ca să formez un detaşament”, scria el, „strângând diverşii nelegiuiţi pe care îi găseam, indivizi care prin nimicniciile lor dăduseră de bucluc altundeva.”[635] Recrutarea unor „nelegiuiţi” a fost deliberată şi ingenioasă. Derbedei în triburile lor, poate chiar proscrişi de-a dreptul, aceşti oameni aveau să-i fie leali, în ultimă instanţă, doar lui Lawrence, un criteriu care

explica, de asemenea, includerea printre ei şi a celor două puşlamale din tabără, Farraj şi Daud. Era o legătură de lealitate personală, pentru care gărzile de corp aveau să plătească însă scump; potrivit estimărilor lui Lawrence, aproape şaizeci dintre ei aveau să moară până la sfârşitul războiului.

Cu acest cortegiu mărit, Lawrence pornise la drum în 10 ianuarie pentru a participa la operaţiunea aflată în derulare la Tafileh. Aşa cum fusese informat de către statul-major al generalului Allenby de la Ierusalim, armata britanică din Palestina nu avea să fie suficient de odihnită şi reînzestrată pentru următoarea ofensivă, decât abia la mijlocul lui februarie, probabil. Ţinând seama de această decalare, Lawrence şi tacticienii militari puseseră la cale un plan relativ modest, pe care rebelii arabi să îl execute între timp. Evitând şirul marilor centre populate din interiorul Siriei – aflate încă sub controlul turcilor şi situate prea departe pentru ca forţele britanice din Palestina să poată interveni operativ –, armata rebelilor urma să cureţe terenul intermediar, munţii din Platoul Moab, exact la est de Marea Moartă, ca apoi să stabilească joncţiunea cu britanicii, lângă Ierusalim. Cucerirea localităţii Tafileh fusese primul obiectiv în această campanie, urmând apoi oraşele mai mari Kerak şi Madeba, însă totul a fost pus subit sub semnul întrebării, când s-a aflat că turcii veneau să atace Tafileh.

Dacă ar fi fost să aplice vechile lor tactici, arabii ar fi profitat de ocazie ca să-şi facă bagajele şi să îşi ia tălpăşiţa. Lawrence studiase suficient de bine însă rebeliunile de gherilă, încât să îşi dea seama că regulile războiului se schimbaseră acum brusc. Exact ca în Tafileh, locuitorii din Kerak şi Madeba se ţineau deoparte, aşteptând să treacă de partea învingătorilor. Asta însemna că soarta celor trei oraşe era acum indisolubil legată şi că, dacă Tafileh era abandonat, se pierdea de asemenea şi orice şansă de a mai cuceri Karek sau Madeba. Pe scurt, rebelii nu aveau altă soluţie decât să rămână pe poziţii şi să lupte.

Bătălia a debutat foarte ezitant. În după-amiaza de 24 ianuarie, avangarda de circa o mie de soldaţi a forţelor turceşti, trimisă de la Kerak, a intrat în valea Tafileh venind

din defileul Wadi Hesa, la câţiva kilometri în nordul localităţii. Foarte rapid, au respins micul detaşament de pază al rebelilor, forţându-l să se retragă până la marginea oraşului. Din fericire pentru rebeli, s-a înnoptat înainte ca turcii să fi exploatat pe deplin avantajul dobândit; profitând de întuneric, comandantul Legiunii Arabe şi-a retras în pripă forţele tocmai în capătul sudic al văii. „Toată lumea a crezut că fugeam [de turci]”, avea să îi raporteze Lawrence lui Clayton. „Cred că asta şi făceam.”[636]

Înainte de revărsatul zorilor, Lawrence s-a aventurat în oraş şi a văzut cu ochii lui efectul pe care retragerea Legiunii îl avusese asupra locuitorilor. „Toţi urlau de groază, bunurile erau scoase din case şi îngrămădite pe străzile ticsite de femei şi bărbaţi. Arabi călări galopau pe străzi în sus şi în jos, trăgând ca apucaţii în aer, iar scânteierile ţâşnite din puştile turcilor desenau conturul stâncilor din defileul Tafileh.”

Observând că o mică subunitate de pază rezista încă eroic pe un dâmb abrupt la nord de oraş, Lawrence a trimis urgent vorbă comandantului Legiunii Arabe să ducă sus întăriri şi mitraliere, după care s-a grăbit şi el spre dâmb. Când s-a luminat de ziuă, situaţia firavei forţe armate de acolo – poate treizeci de războinici arabi şi un număr egal de locuitori din Tafileh – a devenit „destul de dificilă”.

„Turcii îşi croiau drum prin trecătoare, în lungul coamei care delimita şesul spre est”, raporta Lawrence, „trăgând cu aproximativ cincisprezece mitraliere în partea din faţă şi în flancul micii ridicături de pământ pe care noi o apăram, în bătaia tirului lor. Între timp, au reglat explozia şrapnelurilor, care iniţial trecuseră razant peste vârful colinei şi peste şes, iar [acum] începeau să ciuruiască dealul în plin, pe creastă şi pe părţile laterale. Oamenii noştri nu aveau muniţii suficiente, iar pierderea acestei înălţimi era, în mod evident, doar o chestiune de minute.”

Dar acţiunea de apărare a dâmbului s-a dovedit capitală. Când această poziţie a fost abandonată, forţa arabă principală venise deja în zonă, cu mitralierele şi tunurile lor de munte, pentru a forma o nouă linie a frontului pe o culme de deal paralelă, la circa doi kilometri şi jumătate în spate. În acest răstimp, s-a petrecut o faptă

aparent nesemnificativă, dar care, aşa cum s-a întâmplat adesea în multe bătălii, a fost decisivă pentru rezultatul final. În timp ce fugea înapoi ca să se adăpostească, Lawrence avusese prezenţa de spirit să îşi numere paşii, aşa că a putut calcula că distanţa dintre dâmbul abandonat – pe care turcii aveau să-l ocupe în curând – şi noua linie defensivă a arabilor era cam de trei mii o sută de metri. Când principala forţă turcească s-a instalat pe dâmb şi şi-a desfăşurat armamentul greu, s-a trezit lovită furtunos de obuzele trase din tunurile de munte ale arabilor.

Turcii erau acum imobilizaţi în centru, ceea ce l-a făcut pe Lawrence, folosindu-şi cunoştinţele de istorie militară, să lanseze un atac în cleşte cum scria la carte, trimiţând câteva mici unităţi de luptători să ocolească pe un arc larg prin spatele inamicului, care nu bănuia că era împresurat. La scurt timp după ora trei după-amiază, capcana s-a declanşat, mitraliorii arabi de pe flanc trimiţând o ploaie de proiectile în turcii care rămăseseră complet expuşi pe dâmb. Când mitraliorii şi tunarii lor au fost rapid seceraţi, soldaţii turci s-au speriat, iar apoi au început o fugă dezorganizată, încercând să se adăpostească în defileul Wadi Hesa. Dar nici acolo nu au putut găsi vreun adăpost. Într-o derută totală, turcii au fost atacaţi toată seara şi până noaptea târziu de cavaleria arabă şi beduinii rapace, chiar şi de muntenii din sate, puşi pe răzbunare şi jefuit. Din cei o mie de soldaţi turci care lansaseră atacul în Tafileh, Lawrence a estimat pierderile lor la circa cinci sute de morţi şi răniţi, cu alte două sute făcuţi prizonieri, dar chiar şi aşa cifrele erau probabil prea mici; ulterior, a auzit că nu mai mult de cincizeci de soldaţi au mai ajuns înapoi în Kerak, ceilalţi fiind răpuşi, unul câte unul, în defileu. Preţul plătit fusese de circa douăzeci şi cinci de arabi ucişi şi, poate, de trei ori mai mulţi răniţi.[637]

Înfrângerea turcilor la Tafileh a fost o capcană clasică în stil napoleonian, pentru care Lawrence avea să fie decorat în scurt timp cu medalia „Distinguished Service Order”. Cu toate astea, era o acţiune pe care el, personal, avea să o descrie drept „mârşavă”, un exerciţiu absurd de samavolnicie. „[Noi] puteam să fi câştigat refuzând lupta, să le fi venit de hac exploatând direct avantajul nostru, la

fel ca în alte douăzeci de situaţii asemănătoare înainte şi după aceea.” În schimb, atacând inamicul într-o bătălie convenţională, arabii suferiseră pierderi omeneşti reprezentând o şesime din efectivul lor, ceea ce făcea ca o înaintare ofensivă spre Madeba sau Kerak să fie aproape imposibilă într-un viitor apropiat. „În seara aceea”, scria el, „nu mai rămânea nicio glorie, doar teroarea trupurilor frânte, care fuseseră oamenii noştri, purtaţi acum prin dreptul nostru spre casele lor.”

Dar la Tafileh, Lawrence a manifestat o nouă trăsătură de caracter, care dădea de gândit: ura faţă de inamic, un fel de furie că turcii fuseseră atât de stupizi încât să-l atace. Chiar dacă a deplâns, poate, soarta tristă a „celor o mie de turci” care veniseră să atace Tafilehul, îi lipsea acum compasiunea care îl caracterizase altădată. Când a aflat că turcii erau în continuare masacraţi în defileu, deşi bătălia fusese câştigată deja de mult timp, Lawrence nu a făcut nimic. „Ar fi trebuit să cer îndurare pentru inamic”, povestea el în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „dar după nervii şi eforturile luptei, spiritul meu era prea vlăguit ca să-mi mai fi păsat să cobor în locul acela oribil şi să îmi petrec noaptea salvându-i.”

Cu şase luni în urmă, după o bătălie similară la Aba el Lissan şi la fel de unilaterală, Lawrence avusese grijă ca răniţii muribunzi să fie plasaţi pe malul unui pârâu, ca măcar apă să poată avea până îşi dădeau duhul. La Tafileh, chiar şi turcii răniţi uşor au fost abandonaţi fără vreun ajutor, când un viscol crâncen s-a pornit în acea noapte; până dimineaţă, toţi erau morţi. „Era nejustificabil, aşa cum era întreaga teorie a războiului, dar nu aveam de ce să ne facem reproşuri pentru asta. Ne-am riscat viaţa în vifor... ca să salvăm oamenii noştri, iar dacă regula noastră era să nu pierdem arabi ca să ucidem mulţi turci, cu atât mai puţin nu trebuia să-i pierdem ca să salvăm turci.”

---

[595] Comitetul sirian din Egipt, 14 noiembrie 1917; YU, Cutia 3, Fişier 8.
[596] Yale către Harrison, 17 decembrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 11.

[597] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 435.
[598] Ibid., p. 439.
[599] Weizmann către Aaronsohn, 16 noiembrie 1917, reprodus în Friedman, *Zionist Commission*, pp. 19–20.
[600] Aaronsohn, *Diary*, 16 noiembrie 1917; ZY.
[601] House către Drummond, 11 septembrie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 107.
[602] Wiseman către Drummond, 16 octombrie 1917; PRO-FO 371/3083, f. 106.
[603] Weizmann către Aaronsohn, 16 noiembrie 1917, reprodus în Friedmann, *Zionist Commission*, pp. 19–20.
[604] Verrier, ed., *Agents of Empire*, p. 295. Deşi informaţiile erau corecte în privinţa sorţii lui Sarah Aaronsohn, telegrama conţinea şi unele erori. Bătrânul Ephraim Aaronsohn a supravieţuit întemniţării sale în Damasc şi, ulterior, a fost eliberat, în timp ce Belkind nu a fost executat decât în data de 14 decembrie.
[605] Aaronsohn, *Diary*, 1 decembrie 1917; ZY.
[606] Relatarea lui Lawrence despre cum a fost torturat la Deraa se găseşte în *Seven Pillars*, cartea 6, capitolul 80, pp. 441–47.
[607] Mack, *A Prince of Our Disorder*, p. 233.
[608] După cum citează James, *The Golden Warrior*, p. 214 n. 17.
[609] Lawrence către Stirling, 29 iunie 1919; UT (copie) Fişier 6, Dosar 7.
[610] După cum citează Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, pp. 261–62.
[611] Agent 92C, „Syrian Politics”, 9 decembrie 1917; PRO-WO 106/1420.
[612] Lewis, „An Ottoman Officer”, în Kushner, *Palestine in the Late Ottoman Period*, p. 413.
[613] Agent 92C, „Syrian Politics”, 9 decembrie 1917; PRO-WO 106/1420.
[614] Întrucât la acea vreme Rusia folosea calendarul iulian, în loc de cel gregorian, data rămâne în istoria Rusiei drept 25 octombrie, de unde şi denumirea de „Revoluţia din Octombrie”.
[615] După cum citează Antonius, *The Arab Awakening*, p. 255.
[616] Agent 92C, „Syrian Politics”, 9 decembrie 1917, PRO-WO 106/1420.
[617] Ahmed Djemal Paşa către Faysal (text nedatat), traducere trimisă de Wingate lui Balfour, 25 decembrie 1917; PRO-PRO 30/30/10 f. 67.
[618] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 453.
[619] Sykes către Graham, 5 mai 1917; MSP-41d.
[620] Foreign Office către Wingate, 29 mai 1917; SADD Wingate Papers, 145/7/114–15.
[621] Wilson către Brémond, 21 septembrie 1917; PRO-FO 371/3051.
[622] Wingate către Graham, 10 decembrie 1917; PRO-FO 371/3051.
[623] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 455.
[624] Clayton către Sykes, 28 noiembrie 1917; PRO-FO 371/3054, f. 393.
[625] Wingate către Cabinetul de Război, 24 decembrie 1917; PRO-FO 371/3062.
[626] Minuta „Turkish Intrigues in Arabia”, 26 decembrie 1917; PRO-FO 371/ 3062, Dosar 243033.
[627] O mare confuzie istorică s-a născut din cauza faptului că existau doi conducători turci în Siria, desemnaţi onorific drept Djemal Paşa.

Aceştia erau Ahmed Djemal Paşa (numit uneori şi „Marele” Djemal), guvernatorul general al Siriei, şi Mehmed Djemal Paşa (numit uneori *Kűçűk* sau „Micul” Djemal). Sporind şi mai mult confuzia, Mehmed Djemal a adoptat titlul onorific de Djemal Paşa când a preluat comanda Armatei a Patra turce, la începutul anului 1918, în locul lui Ahmed Djemal, care se retrăsese. T. E. Lawrence a accentuat şi el această confuzie, referindu-se frecvent la „Djemal Paşa” în *Seven Pillars*, fără să specifice dacă vorbea despre Ahmed sau Mehmed.

Drept urmare, majoritatea istoriilor despre acea perioadă au făcut greşeala de a-i contopi pe cei doi într-o singură persoană, afirmând astfel că Faysal Hussein a purtat o corespondenţă secretă cu Ahmed Djemal până în vara anului 1918. În realitate, deşi Ahmed Djemal a iniţiat propunerea turcă făcută lui Faysal în noiembrie 1917, orice comunicare între ei se pare că a încetat când Ahmed a fost rechemat la Constantinopol în luna următoare; corespondenţa ulterioară a lui Faysal a fost cu Mehmed Djemal.

De asemenea, atât în *Seven Pillars*, cât şi în declaraţiile pe care le-a făcut biografilor contemporani cu el, Lawrence a susţinut că Faysal a întreţinut şi o corespondenţă de negocieri secrete cu generalul turc Mustafa Kemal, viitorul Kemal Atatürk. Chiar dacă este posibil să fi fost aşa, eu nu am găsit nicio dovadă documentară în sprijinul acestei afirmaţii.

[628] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 115.

[629] Lawrence, *Seven Pillars* (Oxford), Capitolul 115, şi Lawrence, *Seven Pillars* (1926), p. 554.

[630] Lawrence către Yale, 22 octombrie 1929; YU, Cutia 1, Fişier 4. În mod ciudat, Lawrence i-a declarat lui Yale că el nu jucase niciun rol auctorial în corespondenţa lui Faysal cu Mehmed Djemal, pretinzând că aflase despre ea şi citise diferitele scrisori „fără ştirea” lui Faysal. Lucrul acesta este contrazis atât de declaraţiile făcute de Lawrence altor persoane, cât şi prin propria lui relatare din *Seven Pillars*.

[631] Aaronsohn către Weizmann, 13 decembrie 1917; ZY.

[632] Weizmann către Brandeis, 14 ianuarie 1918; PRO-FO 371/3394, f. 423.

[633] Cartea albă a guvernului britanic, „Nots on Zionism”, Partea a 2-a. Comunicări ale Organizaţiei Sioniste II, ianuarie-martie 1918; 19 aprilie 1918; p. 11; PRO-FO 371/4171, f. 99.

[634] Lawrence către Clayton, 22 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 251–53.

[635] Lawrence, *Seven Pillars,*, p. 462.

[636] Lawrence către Clayton, 26 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 254–58.

[637] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 482.

17

Îndeletniciri solitare

Poate a fost o impostură sau poate a fost farsă, (dar) nimeni să nu spună că n-am ştiut s-o fac.[638]

T. E. Lawrence despre rolul său în Revolta Arabă, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*

Încăpăţânarea şi setea de aventură îl purtaseră pe William Yale departe de originile lui aristocratice. În 1908, aceste trăsături îl duseseră în junglele înăbuşitoare din zona canalului Panama şi, la scurt timp după aceea, pe câmpurile petrolifere din Oklahoma şi în târgurile lâncede ale Imperiului Otoman. În toamna anului 1917, îl aduseseră la Cairo, centrul vital al efortului de război al Aliaţilor în estul Mediteranei; purta acum titlul ambiguu de agent special al Departamentului de Stat al SUA. Această misiune îl arunca, de asemenea, într-un nou tip de junglă, un labirint de interese diverse rivalizând pentru putere în viitorul Orient Mijlociu.

„Aceste interese se intersectau şi se reintersectau unele cu altele”, avea să scrie Yale, „formând o încâlceală confuză de intrigi şi politici care erau aproape imposibil de descâlcit, iar în spatele acestor politici şi intrigi erau grupurile interesate din Franţa şi Marea Britanie: capitaliste, religioase, culturale. Adăugându-se acestor complicaţii, veneau dorinţele evreilor şi problema sionismului. Nu exista sarcină mai interesantă şi mai fascinantă pentru un om decât aceea de a căuta să înţeleagă şi să raporteze despre acest extraordinar complex de probleme.”[639]

Suficient de inteligent, încât să-şi dea seama că era complet nepregătit pentru o asemenea activitate – Yale era textual singurul ofiţer de informaţii american de pe teren, pentru întreaga regiune –, s-a apucat imediat să caute prin librăriile de limbă engleză din Cairo cărţi despre istoria

Orientului Mijlociu. A cultivat relaţii cu nenumăraţi lideri egipteni şi personalităţi din comunitatea de emigranţi, iar adesea trecea pe la sediul Biroului Arab de la hotelul Savoy, unde stătea la taclale cu ofiţerii de informaţii de-acolo. În buna tradiţie nedezminţită a jurnaliştilor şi a spionilor de pretutindeni, şedea conştiincios multe ceasuri prin locurile de predilecţie unde îşi petreceau timpul diplomaţii şi ofiţerii superiori din armată; în Cairo, în 1917, asta însemna cel mai ades saloanele plăcut decorate din Turf Club, pe insula Gezira de pe Nil.

Aşa cum Yale a descoperit curând, graţie înfrăţirii de interese pe care o implica misiunea sa, nu era nevoie de mari eforturi din partea lui. Şi asta deoarece aproape toţi jucătorii prinşi în vârtejul politic din Cairo erau dornici să îşi prezinte cazul în faţa unui funcţionar al Statelor Unite, membrul cel mai nou şi, dacă Woodrow Wilson obţinea ce voia, cel mai influent al parteneriatului militar al Aliaţilor. Exista totuşi o singură excepţie importantă. „Francezii nu făceau niciun efort să mă contacteze”, îşi amintea Yale. „Formalismul şi exclusivismul oficialilor lor îmi repugnau, iar o anumită delăsare inerentă mă oprea să fac avansuri suplimentare.”

Dar dacă toate aceste aspecte erau pe măsura spiritului său tenace, postul de la Cairo, cel puţin iniţial, nu i-a oferit mari satisfacţii în materie de aventuri. După cucerirea Ierusalimului de către generalul Allenby în decembrie, Yale a cerut permisiunea autorităţilor britanice de a vizita câmpul de luptă din Palestina, dar a fost refuzat pe motiv că doar ofiţerii de legătură militari acreditaţi aveau voie să meargă acolo. În realitate, a dedus Yale în cele din urmă, britanicii se gândeau că, acordând această permisiune unui american ar avea obligaţia să procedeze la fel şi în cazul aliaţilor lor mai băgăreţi – italienii şi grecii cereau permanent acest lucru –, şi asta într-un moment când ei nu-şi vedeau capul de treabă în Palestina încercând să le pună beţe-n roate francezilor.

Pe Yale îl mai enerva de asemenea stilul ciudat al englezilor de a evita orice înfruntare, oficialii britanici fiind gata să cedeze teren când era necesar, dar devenind, cu graţie, inerţi atunci când nu mai era nevoie. Agentul special

american a avut prilejul să constate în mod direct acest lucru când, la scurt timp după căderea Ierusalimului, a aflat că britanicii îl băgaseră la închisoare pe Zaki Bey, fostul guvernator militar otoman al oraşului, omul care jucase rolul esenţial în fuga lui Yale din Palestina. Plin de indignare, Yale a dat buzna în biroul funcţionarilor britanici care se ocupau de caz şi le-a povestit despre nenumăratele servicii pe care Zaki Bey le adusese comunităţii de expatriaţi din Ierusalim. Le-a mai spus, de asemenea, că Zaki Bey era un prieten apropiat al fostului consul SUA în Palestina, Otis Glazebrook, care la rândul lui era bun prieten cu Woodrow Wilson. „Le-am zis că dacă Zaki Bey nu va fi eliberat condiţionat, eu voi transmite această problemă la Washington şi voi cere să fie supusă atenţiei Preşedintelui."

În faţa unei asemenea ameninţări făţişe, funcţionarii majorităţii statelor ar fi încuviinţat umili sau, dimpotrivă, s-ar fi zbârlit rău, dar britanicii au întrecut orice aşteptări. Peste câteva zile, Yale a primit documentele de eliberare a lui Zaki Bey şi a fost „rugat frumos" să i le ducă personal la închisoarea unde era deţinut, prilejuindu-le astfel celor doi prieteni o revedere emoţionantă la poarta închisorii. „Când britanicii decid să facă ceva", remarca Yale cumva înciudat, „o fac fără să crâcnească şi cu atâta amabilitate, încât ajungi efectiv să te simţi obligat faţă de ei."

Pierzând vremea prin capitala egipteană, tânărul Yale, în vârstă acum de treizeci de ani, se străduia să înţeleagă câte ceva din bătălia multilaterală pentru întâietate în regiune. Una dintre lupte data de multă vreme – hăţişul de revendicări privind viitorul statut al Siriei mari –, însă acum, mulţumită Declaraţiei Balfour, i se adăugase şi disputa la fel de acerbă centrată asupra Palestinei.

Dar toate aceste controverse, la fel ca şi seriozitatea cu care Yale reflecta la ele, căpătau un anumit aer de irealitate în contextul în care, spre sfârşitul anului 1917, efortul de război al Aliaţilor nu păruse niciodată atât de lipsit de speranţă. În oraşul Brest-Litovsk, din vestul Rusiei, negociatorii germani şi bolşevicii ruşi băteau în cuie detaliile finale ale retragerii oficiale a Rusiei din război, iar deja sute de mii de soldaţi germani fuseseră transferaţi de

pe frontul de est pe frontul de vest. Pentru comandanţii militari britanici şi francezi care urmăreau această masare de forţe ale inamicului în Franţa, era un semn sigur că germanii plănuiau o puternică ofensivă de primăvară împotriva armatelor lor vlăguite, cu intenţia de a da o lovitură fatală Aliaţilor înainte ca armatele americane, care nu se grăbeau să vină, să poată intra în luptă de o manieră semnificativă. Prăbuşirea frontului rusesc le dăduse curaj chiar şi turcilor, iar ministrul de război Enver plănuia acum nu numai să ia înapoi acea porţiune din nord-estul Turciei ocupată până atunci de armatele ţariste, ci şi, profitând de avantajul obţinut pe câmpul de luptă, să intre în regiunile turcice din Caucaz, cucerite de Rusia în veacul al XIX-lea. În lumina acestor evoluţii, ciondăneala permanentă de la Cairo pentru viitoarele prăzi de război părea un pic cam prematură.

Cu toate acestea, Yale îşi vedea conştiincios de sarcinile lui de serviciu. În fiecare din „rapoartele de luni" pe care i le trimitea lui Leland Harrison la Departamentul de Stat, se căznea să aducă lămuriri despre câte o faţetă a situaţiei complicate din Orientul Mijlociu, prezentând opiniile unor funcţionari de stat, figuri religioase sau activişti, cu care se întâlnise în săptămâna precedentă, şi forând prin *Arab Bulletin* după informaţii generale pertinente. Aşa cum era de aşteptat însă, în loc de lămuriri, aceste voluminoase rapoarte, cu talmeş-balmeşul lor de opinii contradictorii, aveau efectul de a face şi mai de neînţeles întreaga situaţie – sau, cel puţin, aşa s-ar părea, ţinând seama de tăcerea desăvârşită emanând de la Leland Harrison.

Se pare însă că această căutare zeloasă a unor sensuri profunde l-a făcut pe agentul special să nu descopere decât într-un târziu un adevăr flagrant în tot acest hăţiş: nimeni nu ştia ce se întâmpla, de fapt, acolo. Yale a ajuns să se prindă de acest lucru abia la sfârşitul lui decembrie, după o întâlnire dintre generalul Clayton şi un grup de fruntaşi sirieni exilaţi la Cairo. Când sirienii şi-au exprimat temerile profunde că Declaraţia Balfour trimitea la impunerea cu forţa a unui stat evreiesc în Palestina, Clayton a insistat cu tărie că nu era aşa, că expresia de „casă naţională" din

textul declaraţiei însemna doar ca evreii să aibă voie să emigreze şi să participe politic şi economic la viitorul regiunii, în aceeaşi măsură ca toţi ceilalţi. Această asigurare venită din partea unuia dintre cei mai importanţi demnitari britanici din Egipt a avut un profund efect de liniştire asupra delegaţiei siriene. „Bizuindu-se pe ceea ce le-a spus generalul Clayton”, raporta Yale Departamentului de Stat, „sirienii iau în considerare posibilitatea de a renunţa deocamdată la opoziţia lor faţă de evrei, gândindu-se chiar să coopereze cu sioniştii.”[640]

Doar că imediat după acea întâlnire, Yale a intrat în vorbă cu adjunctul principal al lui Clayton la Biroul Arab, care i-a mărturisit că nici el, şi nici generalul nu au habar ce însemna de fapt expresia „casă naţională”.

Încercând să descopere misterul situaţiei din Orientul Mijlociu, William Yale nu era nici primul, şi nici ultimul observator care să conchidă că evaluarea lui cea mai corectă fusese probabil cea bazată pe prima impresie, înainte ca „toată acea documentare” să îi afecteze puterea de discernământ. Aşa cum îi raportase lui Harrison în cel de-al treilea „raport de luni”, trimis în noiembrie, „adevărul pare a fi că Downing Street nu are niciun fel de politică definită şi că nu le-a dat agenţilor [britanici] niciun program clar în baza căruia să lucreze”.[641] Drept urmare, aceşti agenţi adoptau „o atitudine mai mult sau mai puţin înţelegătoare faţă de diversele interese”, sau, pur şi simplu, spuneau fiecăruia ceea ce dorea să audă.

Dar, în cele din urmă, agentul de informaţii a dat din întâmplare peste ceva ce părea să limpezească mult din nebulozitate. Asta a fost la sfârşitul lui februarie 1918 când, citind un număr mai vechi din *Arab Bulletin*, a găsit un articol intitulat „Siria: materialul brut”.

Într-un text de numai opt pagini, foarte concis şi bine argumentat, autorul prezenta metodic nenumăratele fisuri care divizează şi subdivizează acea ţară, şi care se extindeau dincolo de liniile divergenţelor religioase, etnice şi tribale, mergând până la rivalităţi între localităţi şi oraşe. Lipsit de orice nuanţă iluzorie, pe care, din păcate, o întâlnim în textele birocraţilor de pretutindeni, autorul zugrăvea în schimb un tablou realist al problemelor la care

trebuie să se aştepte orice străin venit din afară, care ar încerca să îşi impună voinţa acolo. De mare interes pentru Yale, în lumina dezbaterilor care făceau vâlvă în acel moment la Cairo, era modul în care autorul „în câteva cuvinte sugerează resentimentele care există în sudul Palestinei contra sioniştilor. Acelaşi tip de resentimente se regăseşte şi la musulmani şi creştini, iar recentele evoluţii nu fac decât să agraveze ura naturală a palestinienilor faţă de evreii care vin în Palestina, declarând că ţara trebuie să fie a lor”.[642]

Articolul era cu atât mai interesant cu cât data de publicare în *Arab Bulletin* era martie 1917, practic cu opt luni înainte de Declaraţia Balfour şi, conform notiţei introductive, fusese scris de fapt cu doi ani înainte. Şi încă un lucru i-a mai atras atenţia lui William Yale: numele autorului îi era cunoscut. Era vorba despre omul care îl umilise la Beersheba în ianuarie 1914 şi care îl chestionase în Cairo, la izbucnirea războiului: maiorul din armata britanică, T. E. Lawrence.

De fapt, fără să-şi fi dat seama, Yale raportase deja Departamentului de Stat despre T. E. Lawrence şi faptele lui de vitejie. Încă din noiembrie 1917, în timp ce redacta un raport despre istoricul Revoltei Arabe, Yale aflase suficiente poveşti care circulau la acea vreme prin Cairo, încât să scrie şi el despre „un tânăr ofiţer britanic care, împreună cu beduinii, organizează raiduri contra CF [Căii Ferate] Hejaz şi se căzneşte să-i câştige pe beduini de partea Şerifului şi a britanicilor”[643]. În februarie 1918, după ce a dat din întâmplare peste raportul mai vechi al lui Lawrence, agentul de informaţii american a făcut gestul, fără precedent, de a-i cere permisiunea lui Reginald Wingate de a copia întregul articol, pentru a-l transmite Departamentului de Stat. De asemenea, şi-a propus să se întâlnească negreşit cu Lawrence când acesta avea să treacă dată viitoare prin Cairo.

*

În aceeaşi săptămână în care William Yale transmitea Departamentului de Stat vechiul raport al lui Lawrence despre Siria, Lawrence făcea eforturi să plece definitiv din

teatrul de război din Siria. Cauza era o foarte costisitoare eroare de judecată, pentru care Lawrence putea fi blamat direct – sau aşa spera el cumva să fie.

Sămânţa fusese sădită în urmă cu o lună. În ajunul bătăliei de la Tafileh, Lawrence îi ceruse de urgenţă lui Gilbert Clayton să-i trimită aur în valoare de 30000 de lire (circa 6 milioane dolari în ziua de azi) pentru forţa arabă adunată pe platoul Moab sub conducerea fratelui mai mic al lui Faysal, Zeid. Fără acele fonduri[644], avertizase Lawrence, oamenii lui Zeid ar începe repede să se împrăştie; cu ei, rebelii ar putea porni la atac spre nord contra fortăreţelor din munţi, Kerak şi Madeba, ca apoi să coboare la şes pentru a se întâlni cu avangarda armatei britanice în valea Iordanului. Într-un singur asalt năvalnic, rebelii vor putea stabili în final joncţiunea cu consilierii şi intendenţa armatei britanice în Palestina, asigurând totodată flancul estic al trupelor generalului Allenby contra unui posibil atac al turcilor.

Ca o dovadă atât a importanţei acordate campaniei din platoul Moab, cât şi a reputaţiei de scrupulozitate de care se bucura Lawrence în chestiunile financiare – arareori, exagera sumele de care avea nevoie –, Clayton s-a ocupat imediat să adune aurul în Egipt şi să îl expedieze urgent la Aqaba. La câteva zile după ce asaltul turcilor contra oraşului Tafileh a fost respins, Lawrence venise personal în întâmpinarea caravanei cu aur, la tabăra care servea drept bază militară în Guweira, la circa şaizeci de kilometri în nord-est de Aqaba. Nerăbdător să ajungă cât mai repede cu putinţă înapoi, pe frontul de la Tafileh, luase o parte din aur, atât cât puteau el şi cei doi însoţitori ai lui să care pe cămilele lor rapide – echivalentul a circa 6000 de lire – şi porniseră la drum, lăsând în urmă caravana care se mişca mai greoi.

Pe drum, au nimerit direct într-un viscol năprasnic, din cauza căruia distanţa Tafileh-Guweira, parcursă în mod normal cu uşurinţă într-o zi şi jumătate, s-a preschimbat într-un calvar de trei zile. Mânat de o nerăbdare oarbă, Lawrence i-a abandonat după două zile pe tovarăşii lui care se mişcau prea lent şi, luând el şi aurul lor, a gonit înainte de unul singur. Această impulsivitate s-a dovedit a fi o

greşeală aproape fatală, când el şi cămila lui au rămas înzăpeziţi în troiene până la brâu, încât a fost nevoie să sape cu palmele ore în şir pentru a se deszăpezi. Bineînţeles, inconvenientele pe care Lawrence le întâmpina pe cămila lui rapidă aveau să fie resimţise şi mai acut de către cei care veneau din spate, mărind şi mai mult distanţa dintre el şi restul caravanei cu aur.

Ajungând în cele din urmă la Tafileh în 11 februarie, Lawrence a descoperit scârbit că Zeid nu făcuse nimic în lipsa lui, pentru a pregăti ofensiva spre nord. În schimb, aşa cum îi scria lui Clayton în ziua următoare, fiul cel mai mic al lui Hussein „se codise şi se socotise, până pierduse orice şansă... Aceşti arabi sunt groaznici, dacă e să te bizui pe ei pentru a face ceva”.[645]

În lumina acestei constatări dezamăgitoare, faptele ulterioare ale lui Lawrence sunt aproape inexplicabile. Curios să investigheze terenul pe care rebelii urmau să înainteze la atac, a decis să întreprindă personal o acţiune extinsă de recunoaştere a teritoriului situat la nord, în timp ce caravana cu aur rămânea blocată pe drumul dintre Guweira şi Tafileh. Mai mult chiar, a ales să-l ia cu el pe singurul ofiţer occidental care mai era în Tafileh, un tânăr locotenent britanic pe nume Alec Kirkbride. La plecare, i-a încredinţat lui Zeid, care avea doar douăzeci şi unu de ani, misiunea de a păzi aurul care urma să sosească, cu instrucţiuni de a „cheltui cât era necesar pentru costurile curente până la întoarcerea mea”.[646]

Timp de şase zile, Lawrence şi Kirkbride cercetaseră meleagurile din nord şi din vest, mergând până la pantele estice ale văii Iordanului, deasupra Ierihonului. Când s-au întors la Tafileh în 18 februarie, Lawrence era foarte bine dispus. Acum, când aurul sosise la destinaţie, campania menită să alunge inamicul de pe platoul Moab şi să facă joncţiunea cu britanicii la Marea Moartă părea o perspectivă uşoară, care din estimările lui putea fi realizată în decurs de o lună. Când a început să îi prezinte acest plan lui Zeid, a observat o stânjeneală ciudată în alura tânărului.

— Dar pentru asta va fi nevoie de mulţi bani, a intervenit în cele din urmă Zeid.

— Nicidecum, a replicat Lawrence. Fondurile pe care le avem aici vor acoperi totul, şi o să mai şi rămână.

Atunci, fiul cel mai mic al regelui Hussein a recunoscut jenat că el cheltuise deja toţi banii.

Iniţial, Lawrence a crezut că Zeid glumea, dar în scurt timp şi-a dat seama de adevăr. Când caravana cu aur de la Guweira începuse să ajungă în oraş, pe parcursul zilelor precedente, locotenenţii lui Zeid şi aliaţii lui tribali, toţi cu soldele neachitate de câtva timp, tăbărâseră pe aur, de parcă ar fi fost un sac fără fund. Mai rău chiar, cea mai mare parte din aur fusese distribuită unor unităţi care, din motive tribale, nu aveau să participe la ofensiva spre nord, în timp ce detaşamentele pe care Lawrence conta să le folosească drept avangardă rămâneau neplătite. „Eram stupefiat”, povestea el, „fiindcă asta însemna năruirea totală a planurilor şi a speranţelor mele, prăbuşirea eforturilor noastre de a ne ţine de cuvânt faţă de Allenby.”

Totodată, nici nu-l credea întru totul pe Zeid. Aşa cum Lawrence a aflat repede, ultimii membri rătăciţi ai caravanei ajunseseră în Tafileh doar în ziua precedentă, ceea ce însemna că nu existase timpul suficient pentru a număra aurul, darămite pentru a-l distribui. Turbat de furie, Lawrence s-a dus valvârtej în cortul lui. „Toată noaptea m-am frământat gândindu-mă ce s-ar fi putut face”, scria el, „dar în mintea mea era un mare gol, iar când s-a luminat de ziuă n-am fost în stare decât să-i trimit vorbă lui Zeid că, dacă nu returna banii, eu unul voi pleca.”

Dar Zeid nu a fost capabil decât să îi dea o „aşa-zisă” socoteală, mâzgălită la repezeală, explicând chipurile ce făcuse cu aurul. Ţinându-se de cuvânt, în acea după-amiază Lawrence s-a suit pe cămilă şi, însoţit doar de patru oameni, a pornit spre statul-major al generalului Allenby în sudul Palestinei, cam la o sută şaizeci de kilometri spre vest. Odată ajuns acolo, intenţiona să ceară să fie eliberat din funcţie, „rugându-l pe Allenby să-mi găsească un post mai mic în altă parte”.

Chiar dacă acest incident a fost prezentat ca o chestiune de onoare personală, mai exista în mod clar şi un alt impuls care îl determina pe Lawrence să procedeze aşa. În incompetenţa [sau necinstea] lui Zeid, tânărul maior

britanic a identificat subit oportunitatea unei descătuşări personale, eliberarea de responsabilitatea rolului de conducător, care apăsa atât de greu asupra lui.

Dar nu era nicidecum o povară pe care o resimţea atunci prima oară. Cu cinci luni în urmă, Lawrence îi mărturisise prietenului său Edward Leeds că începeau să-l lase nervii şi că „nu cred să mai rezist mult în jocul ăsta” – iar asta fusese înainte de misiunea lui aproape sinucigaşă din Yarmuk, înainte de caznele sinistre de la Deraa şi înainte de hidosul măcel de la Tafileh. Extenuarea lui tot mai accentuată fusese evidentă şi în cea mai recentă scrisoare trimisă lui Gilbert Clayton în ajunul episodului cu aurul dispărut. „Încep să mă cam feresc de aventuri”, îi scrisese el şefului său în 12 februarie. „Sunt într-o poziţie extraordinară chiar acum vizavi de şerifi şi de triburi, şi mai devreme sau mai târziu o să mă duc la fund. Îmi dau toată silinţa să rămân în fundal dar nu pot, iar într-o bună zi toţi se vor combina şi mă vor da jos. Este imposibil pentru un străin să conducă un alt popor după cum vrea el pe timp nelimitat, iar eu am avut puterea destul de mult timp.”[647]

Aşa cum avea să menţioneze mai târziu în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, pe lângă toate astea erau efectiv rigorile şi pericolele îndatoririlor lui. „Timp de un an şi jumătate, fusesem în mişcare, străbătând câte o mie şase sute de kilometri pe lună călare pe o cămilă, plus ceasuri de tensiune în aeroplane smintite sau gonind prin ţară în maşini puternice. În ultimele cinci acţiuni, fusesem rănit, iar corpului meu îi era atât de groază de durere, încât acum trebuia să mă forţez să stau în bătaia gloanţelor.”

Şi existau prea puţine indicii că acest calvar s-ar putea termina curând; dimpotrivă, de fapt. Când Lawrence plecase din Oxford la război, fratele lui, Arnold, era un şcolar de paisprezece ani. În ultimele luni, Lawrence începuse să îi dea sfaturi fratelui său în privinţa dexterităţilor de care va avea nevoie – cunoştinţe de limba arabă, abilitatea de a conduce o serie de vehicule cu motor –, dacă Arnold spera să fie repartizat în Orientul Mijlociu pentru a-şi face serviciul militar.[648]

Dar dincolo de toate aceste poveri era tributul psihic de a trăi permanent în minciună, „impostura odioasă care

trebuia să fie deprinderea minţii mele: acea prefăcătorie de a conduce răscoala naţională a altei rase, poza mea zilnică în veşminte străine, propovăduind în cuvinte străine”, menţinând o promisiune, deşi Lawrence simţea din ce în ce mai acut că, aproape sigur, nu va fi respectată. Iar măcelul de la Tafileh îl vindecase de „ultima poleială” a iluziei amăgitoare. „Pentru trufia mea, purtam vina morţii inepte şi zadarnice a celor douăzeci de arabi şi a celor şapte sute de turci în Wadi Hesa. Mă lăsase voinţa, şi m-am temut mai mult timp să fiu singur.”[649]

Doar că nimic din toate astea nu a contat. Când a ajuns la cartierul general al lui Allenby, la Ramleh, în 22 februarie, Lawrence a descoperit că nici nu se punea problema de a fi eliberat din funcţie, ba, mai mult chiar, i se pregătise deja o nouă misiune. De fapt, atât de vitală era contribuţia lui Lawrence la această nouă strategie, încât timp de aproape o săptămână un aeroplan făcuse repetate incursiuni deasupra văii Tafileh, pentru a arunca fluturaşi, în care lui Lawrence i se ordona să se prezinte imediat la comandamentul militar. (S-a constatat însă ulterior că pilotul greşise valea când aruncase din avion fluturaşii.)

Ca de obicei, hazardul făcuse ca şi de această dată evenimente dramatice să se petreacă pe scena internaţională exact pe durata recentei absenţe a lui Lawrence. Făcându-şi curaj pentru viitoarea ofensivă a germanilor pe frontul de vest, tacticienii militari ai Aliaţilor studiaseră cu disperare hărţile lumii în căutarea unui loc pe câmpul de luptă global, unde un asalt preventiv ar fi putut să distragă atenţia sau să dilueze efortul colosului militar german care se consolida în Franţa. La mijlocul lui februarie, generalul Allenby fusese informat că acea sarcină cădea asupra lui. Cât de curând cu putinţă, trebuia să lanseze un atac total în inima Siriei, având drept obiectiv suprem Damascul. Rebelii arabi trebuiau să joace un rol crucial în această ofensivă, acesta fiind motivul pentru care comandamentul armatei britanice dorise cu atâta insistenţă să stea de vorbă cu principalul ofiţer de legătură cu arabii, maiorul Lawrence.

Dar pe urmă ştacheta a fost ridicată şi mai sus. În oraşul Brest-Litovsk, negociatorii de pace germani le

prezentaseră omologilor lor ruşi nişte condiţii atât de cutremurător de punitive, încât delegaţia bolşevică, condusă de Lev Troţki, şi-a făcut bagajele şi a plecat acasă. Dar e posibil ca Berlinul să fi urmărit exact o asemenea întrerupere a convorbirilor; în 18 februarie, exact cu patru zile înainte ca Lawrence să sosească la Ramleh, armatele germane începuseră să se deplaseze în forţă prin vestul Rusiei, călcând totul în picioare, înaintarea lor fiind limitată doar de distanţa pe care trupele o puteau parcurge pe zi. Atât de totală era năruirea Rusiei, încât în 25 februarie conducătorii ţării au consimţit rapid la termenii impuşi de germani, care erau acum şi mai represivi decât ceea ce respinseseră cu o săptămână mai devreme. Pentru comandanţii armatelor aliate care aşteptau timoraţi pe frontul de vest, lucrul acesta însemna că Germania era liberă acum să aducă mai mulţi soldaţi şi mai mult armament în Franţa, altfel spus, cel din urmă mic obstacol în calea iminentei ofensive germane fusese şi el înlăturat.

În aceste circumstanţe, ideea ca lui Lawrence să i se permită să se retragă din postul lui crucial, pentru o chestiune de onoare, era atât de rizibilă, încât după toate aparenţele Lawrence nici nu a mai deschis subiectul cu Allenby. „Nu exista nicio scăpare pentru mine”, povestea el. „Trebuia să îmi iau din nou mantia de impostură în Orient. Cu dispreţul meu categoric faţă de jumătăţile de măsură, am îmbrăcat repede acea mantie şi m-am înfăşurat complet în ea.”[650]

După o scurtă vizită la Ierusalim, pentru a-l vedea pe vechiul lui prieten Ronald Storrs, numit de curând guvernator militar al oraşului, Lawrence şi-a continuat drumul la Cairo. Acolo, în 8 martie, a compus o scrisoare scurtă pentru cei de-acasă.

De multe luni, Lawrence le spusese membrilor familiei lui, la Oxford, că spera ca în curând să poată folosi zilele de permisie care i se tot acumulaseră din 1914, pentru a aranja o vizită acasă. Această speranţă era acum mai îndepărtată ca oricând. „Trebuie să mă duc înapoi [pe frontul de război] până în iunie cel puţin”, scria el. „Trebuia să mă fi aşteptat la asta, din păcate.” În continuare, le povestea flegmatic despre ultima lui promovare în grad şi

decoraţia militară pe care o primise ca recompensă pentru rolul lui de comandant într-o acţiune care ajunsese deja să îl obsedeze negativ, masacrul de la Tafileh. „Mi-au dat acum o DSO [medalia Distinguished Service Order]. Este păcat că toate chestiile astea valoroase nu sunt trimise cuiva care să le poată folosi! De asemenea, se pare că m-au făcut şi un fel de colonel.”[651]

În timpul scurtei lui opriri la Cairo, Lawrence a ajuns, de asemenea, să se întâlnească şi cu un tânăr ofiţer de informaţii american, care era dornic să stea de vorbă cu el.

„Opiniile maiorului Lawrence trebuie tratate cu cea mai mare atenţie”, îi scria William Yale lui Leland Harrison în 11 martie, „din cauza cunoştinţelor lui profunde despre arabi şi a importanţei activităţii în care este angajat... Vorbind fluent araba, călătorind, trăind şi muncind printre beduini, cunoaşte mentalităţile şi sentimentele triburilor arabe mai bine, probabil, decât oricare alt occidental. Este de aşteptat, de aceea, ca informaţiile lui despre adevărata stare de lucruri din lumea arabă în momentul de faţă să fie mai exacte decât în cazul oricărei alte persoane.”[652]

Era a treia oară când paşii lui Yale şi Lawrence se intersectau. La ultima lor întâlnire din toamna anului 1914, noul ofiţer de informaţii britanic îl descususe pe Yale pentru a obţine cât mai multe detalii despre deplasările de trupe turceşti şi liniile de aprovizionare din sudul Palestinei. Acum, Yale era agentul de informaţii care chestiona, iar Lawrence era ţinta unui tir de întrebări despre starea de lucruri din Siria.

Învăţat de multă vreme cu lipsa de transparenţă a funcţionarilor britanici, Yale a rămas uimit de francheţea lui Lawrence. Agentul special a putut astfel să raporteze Departamentului de Stat că „forţele britanice din Palestina vor începe curând o ofensivă, de la care se aşteaptă rezultate excelente”. Şi mai surprinzător chiar, Lawrence i-a furnizat lui Yale detalii aproape exacte despre obiectivele militare ale rebelilor arabi în viitoarea ofensivă, indicând şi punctul de pe teritoriul Siriei unde el spera să facă o joncţiune între arabi şi forţele armate ale lui Allenby.

Când conversaţia a virat spre politică, Lawrence s-a arătat la fel de deschis. După cum raporta Yale, „Lawrence susţine că arabii nu au niciun fel de încredere în cuvântul Angliei şi al Franţei, iar convingerea lor era că doar teritoriile pe care ei reuşesc să le obţină prin forţa [propriilor] arme, le vor aparţine”. În opinia lui Lawrence, neîncrederea inerentă a arabilor în aliaţii lor occidentali dobândise o nouă profunzime odată cu Declaraţia Balfour. „[Lawrence] socoteşte că [documentul] constituie o politică periculoasă şi consideră că activităţile permise sioniştilor în Egipt şi Palestina sunt nechibzuite şi riscante.” Dacă britanicii ar merge mai departe cu sprijinul lor acordat sioniştilor, avertiza Lawrence, s-ar putea ajunge rapid la distrugerea mişcării naţionaliste arabe – sau cel puţin la sfârşitul ei în ceea ce priveşte beneficiile pentru Aliaţi. Cu lunga sa experienţă în regiune, Lawrence a respins viziunea senină a unui om ca Mark Sykes şi fanteziile lui despre un stat evreiesc care s-ar forma treptat pe fondul unei acceptări duşmănoase a arabilor; în unul dintre cele mai premonitorii comentarii ale lui, Lawrence a admis că „dacă va fi ca un stat evreiesc să fie creat în Palestina, va trebui să se facă prin forţa armelor şi să se menţină prin forţa armelor, în mijlocul unei populaţii covârşitor ostile”.

Ca un ofiţer al armatei britanice să denigreze atât de făţiş politica guvernului său era un lucru de neconceput în 1918, şi cu atât mai mult în faţa unui agent de informaţii străin, însă această atitudine reflecta, totodată, cât de puternic devenise Lawrence: el era legătura vitală a naţiunii sale cu rebelii arabi din teritoriu, nimeni altcineva nu putea îndeplini acel rol şi, din această cauză, putea să spună sau să facă aproape tot ce dorea. Totuşi, exact ca la prima lor întâlnire din Beersheba, se părea că Lawrence avea un scop ascuns şi la această întrevedere cu Yale, dar masca totul prin francheţea lui dezarmantă. Fără să îşi arate mâna călăuzitoare, spera să îl dirijeze pe Yale – iar prin acesta, Departamentul de Stat al SUA – spre o politică dorită de el.

Lawrence conştientiza acum acut cât de puţină libertate de mişcare aveau, de fapt, rebelii arabi, deoarece, legând efortul lor de război în mod direct de cel al britanicilor, soarta Revoltei Arabe şi a dinastiei haşemite a

lui Hussein deveniseră dependente de ordinele şi capriciile aliatului lor mult mai puternic. Deşi acest lucru fusese valabil dintotdeauna într-o oarecare măsură – negreşit, acordul Sykes-Picot scotea clar în evidenţă statutul de subordonare al arabilor în schema largă a lucrurilor –, ceea ce se petrecea la începutul anului 1918 avea o cu totul altă dimensiune.

Lucrul acesta a fost ilustrat în mod pregnant printr-o vizită pe care Lawrence o făcuse la Aqaba, doar cu câteva zile înainte de întâlnirea cu Yale. Micul sat portuar adormit de odinioară se transformase atât de radical în ultimele luni, încât era de nerecunoscut, cu vaste aşezări din corturi, presărate în lungul coastei, dincolo de portul înţesat de nave, cu stive de provizii şi materiale de război vizibile pretutindeni. Dacă prezenţa britanicilor constase cândva dintr-o mână de ofiţeri, acum erau acolo sute de soldaţi ai Coroanei, ocupându-se de logistică, făcând instrucţie militară cu recruţii rebeli, rezolvând nenumăratele necesităţi ale unei forţe de luptă de mii de războinici adunaţi în bivuacuri. Aqaba avea acum chiar şi propria unitate de aviaţie militară, o flotilă de avioane cu piloţi de la Royal Flying Corps (RFC), care periodic efectuau misiuni de bombardare a Căii Ferate Hejaz şi a instalaţiilor militare turceşti din interiorul peninsulei.

Faptul că împrejurările se schimbaseră semnificativ fusese evident şi în felul în care se desfăşurase vizita lui. Trimis să îl informeze pe Faysal despre planurile lui Allenby pentru viitoarea ofensivă din Siria, Lawrence nu se dusese la Aqaba la bordul vreuneia dintre navele de transport care se deplasau lent prin Marea Roşie, ci ca pasager al unui biplan RFC trimis special de comandamentul militar pentru acest scop. Iar discuţiile lui cu Faysal nu mai semănau cu acele lungi taifasuri de altădată, când beau ceai în cortul prinţului, vorbind despre tactici sau politică; nici nu au petrecut prea mult timp analizând ce ar putea face rebelii în viitoarea ofensivă, ci Lawrence îi comunicase lui Faysal ce *urmau* să facă rebelii. Apoi, după aproximativ douăzeci şi patru de ore petrecute la sol în Aqaba, Lawrence se suise din nou în aeroplanul care i se pusese la dispoziţie şi zburase înapoi la Cairo.

Toate astea ilustrau unul dintre paradoxurile puterii, şi anume faptul că importanţa pe care Revolta Arabă o dobândise în ochii supraveghetorilor ei britanici adusese cu sine o pierdere corespunzătoare a autonomiei. Cel mai mare pericol, în viziunea lui Lawrence, venea acum din faptul că britanicii îi conduceau pe aliaţii lor arabi dependenţi de ei pe o cale care risca să ducă la distrugerea lor.

De la bun început, ideea lui Hussein privind o revoltă panarabă sponsorizată de britanici, avându-l pe el drept conducător, fusese clădită pe un teren nesigur, fiind văzută cu scepticism atât de conservatorii, cât şi de progresiştii arabi. Pentru ibn Saud, principalul rival al lui Hussein în peninsula Arabia şi conducătorul mişcării wahhabiste fundamentaliste, alianţa regelui cu britanicii făcea din acesta o slugă a Occidentului creştin (nemaicontând că şi Saud era în solda britanicilor). În acelaşi timp, arabii mai cosmopoliţi din Siria nu consideraseră că ar avea ceva în comun cu „primitivii" beduini care veneau călări din Hejaz. Toate aceste probleme trebuiau rezolvate pe parcurs, după ce se încheia războiului, dar odată cu Declaraţia Balfour timpul începea să nu mai aibă răbdare cu Hussein.

Luaţi prin surprindere de reacţia furioasă a arabilor la acea declaraţie, britanicii exercitaseră presiuni asupra principalului lor aliat arab pentru a-şi arăta sprijinul faţă de ei. Hussein făcuse acest lucru, fără entuziasm, dar în loc să calmeze apele arabe, gestul avusese efectul de a accentua opoziţia arabilor contra lui Hussein. La începutul lui ianuarie, David Hogarth, vechiul mentor al lui Lawrence şi acum „director în exerciţiu" al Biroului Arab – titlul era mai mult onorific, adevărata autoritate aflându-se altundeva – se dusese la Hussein în speranţa de a clarifica într-un final hotarele unui stat arab postbelic. În schimb, găsise un rege care nu voia să discute decât despre ameninţarea crescândă cu care se confrunta acum din partea lui ibn Saud şi a wahhabiţilor lui.[653] În mod simultan, naţionaliştii arabi din Egipt şi Siria adoptaseră limbajul denigrator al lui ibn Saud, luând în derâdere colaborarea lui Hussein cu sioniştii. Toată această schemă a britanicilor se întorsese urât împotriva lui Hussein, aşa cum reieşea pregnant dintr-

o scrisoare alarmantă pe care Reginald Wingate a primit-o de la Hussein la începutul lui februarie. După cum raporta Wingate, „[Hussein] se referă la eventualitatea suicidului ca [o] alternativă la falimentul politic... Frazeologia este vagă, însă Şeriful de la Mecca pare să sufere de temeri cauzate de declaraţiile pro-sioniste ale Aliaţilor”.[654]

Acesta a fost momentul critic când Lawrence a început să se împotmolească. La sfârşitul lui ianuarie, întocmise un studiu pentru o versiune mai secretă a *Buletinului Arab*, destinată doar câtorva demnitari, în care lăudase puternic baza de susţinere a lui Faysal în Siria, în timp ce îi defăima pe opozanţii lor de acolo drept victime credule ale propagandei germane şi franceze.[655] Deşi era un mijloc destul de transparent de a da credibilitate pretenţiilor de autoritate la care aspira Faysal în Siria, articolul a avut totodată rolul de a le atrage atenţia acelor oficialităţi britanice, care nu ştiau cum să rezolve problema reticenţei arabilor din cauza textului Balfour, că poate Faysal, şi nu Hussein era persoana la care trebuiau să apeleze pentru ajutor – şi, desigur, a-l curta pe Faysal însemna să treacă întâi pe la Lawrence. La începutul lui februarie, la doar câteva zile după publicarea articolului lui Lawrence, Gilbert Clayton îl informase pe Mark Sykes că „l-am îndemnat pe Lawrence să îl facă pe Faysal să înţeleagă necesitatea unei înţelegeri cu evreii”.[656]

Ironia de a se trezi cooptat pentru a-l convinge pe Faysal de o politică, pe care el însuşi o dezaproba cu vehemenţă, nu i-a scăpat lui Lawrence, care a acceptat să facă acest lucru fără nicio tragere de inimă. „Cât despre evrei”, îi răspunsese el lui Clayton, de la Tafileh, „când o să mă văd data viitoare cu Faysal voi discuta cu el, iar atitudinea arabilor va fi favorabilă – pe durata războiului, cel puţin.”[657] Exista o limită totuşi, până unde Lawrence era dispus să meargă; după cum l-a informat pe Clayton, dacă se spera ca Faysal să dea o declaraţie publică, „asta nu mai este de resortul meu”.

Dar, oricât de mult se opunea acestei tactici, Lawrence era îndeajuns de versat în politica reală pentru a-şi da seama că nu prea avea loc de întors; Declaraţia Balfour era un fapt împlinit, rebelii arabi nu erau nicidecum în poziţia

de a renunţa la alianţa lor cu britanicii din această cauză, aşa că scopul principal acum trebuia să fie limitarea efectelor negative ale documentului sau un demers pentru a obţine avantaje altundeva. În această ultimă categorie, obiectivul evident era Siria mare. Lawrence putea vedea un calcul prin care, în schimbul deciziei arabilor de a ceda în faţa Declaraţiei Balfour, Marea Britanie recunoscătoare ar susţine apoi revendicarea rebelilor asupra restului Siriei, împotriva francezilor. Dar Lawrence, care ajunsese să nu mai aibă prea multă încredere în guvernul său, îşi dădea seama că o asemenea soluţie reprezenta un pariu foarte riscant.

Şi atunci ce alte cărţi rămâneau de jucat? Desigur, cea mai radicală – şi cea mai periculoasă – variantă era să negocieze cu turcii. La începutul lui februarie, Faysal primise încă o tatonare secretă de pace de la generalul Mehmed Djemal, noul comandant al Armatei a Patra turce. Această misivă fusese mult mai explicită şi mai amabilă decât scrisoarea anterioară de la Djemal Paşa, iar Faysal îi trimisese un răspuns la fel de explicit, chiar dacă circumspect.[658] Respingând făţiş propunerea, lăsa totuşi o uşă deschisă pentru o posibilă soluţionare, dacă turcii îşi retrăgeau trupele din Arabia şi sudul Siriei, ceea ce nu era un ultimatum categoric, aşa cum putea părea la prima vedere; prin februarie 1918, Junii Turci se gândeau deja cum să îşi concentreze eforturile militare pentru a lua înapoi teritoriile turcice care erau evacuate acum de ruşi, şi ar fi putut să fie de-a dreptul fericiţi să abandoneze regiunile arabe sărăcite şi bătăioase, pentru a face acest lucru.

Dar înainte de a se ajunge la măsura atât de drastică de a cădea la învoială cu turcii, mai exista un posibil actor care putea ajuta cauza arabă: americanii. Acesta a fost, aproape cu certitudine, motivul pentru care Lawrence şi-a găsit timp ca să se întâlnească la Cairo cu William Yale.

De când Statele Unite intraseră în război în aprilie 1917, preşedintele Wilson subliniase în mod repetat că epoca imperialismului s-a încheiat, că acea cruciadă a sa pentru a face ca „lumea să fie sigură pentru democraţie” însemna, de asemenea, autodeterminare şi independenţă

pentru popoarele asuprite şi „naţiunile mici” de pretutindeni. Aliaţii lui europeni avuseseră nevoie de timp pentru a accepta că preşedintele american susţinea cu adevărat o asemenea idee originală, însă orice dubiu s-a risipit odată cu proclamaţia celor „Paisprezece Puncte pentru Pace”, prezentată de Wilson în ianuarie 1918.

Poate mai mult decât oricare alt document individual din secolul al XX-lea, Cele „Paisprezece Puncte” ale lui Wilson au avut un răsunet global. În contextul nesfârşitelor distrugeri provocate de Primul Război Mondial, preşedintele american schiţase o viziune semiutopică despre cum trebuia să funcţioneze pământul pe viitor, înlăturând radical structurile imperiilor care subjugaseră de milenii omenirea, pentru ca toate popoarele să se poată bucura de dreptul la autodeterminare, o lume în care negocierile răbdătoare la „Liga Naţiunilor” ar putea face ca războiul să devină desuet. Prin profunzimea ideilor revoluţionare promovate, acest document a trimis unde de şoc prin *toate* puterile imperiale, cetăţenii Berlinului şi ai Vienei, zdruncinaţi de război, văzând în aceste idealuri o posibilă cale de a scăpa de suferinţe, la fel cum vedeau fraţii lor din Londra, Paris, Roma. Atracţia proclamaţiei venea şi din limbajul simplu, lipsit de echivoc, prin care Wilson prezenta un traseu – în Paisprezece Puncte – a felului cum acest proces putea să îşi urmeze paşii.

Punctul al doisprezecelea al acestei declaraţii se referea la dezmembrarea Imperiului Otoman. Declarând că porţiunea turcă a acestui imperiu trebuia să rămână un stat turc suveran, preşedintele american afirma că tuturor „celorlalte naţionalităţi, care se află acum sub dominaţie turcă, trebuie să li se garanteze o siguranţă neştirbită a vieţii şi o oportunitate absolut neatinsă de dezvoltare autonomă”. Pentru Lawrence, la fel ca pentru majoritatea celorlalţi cititori obiectivi, toate astea nu sunau nicidecum ca Acordul Sykes-Picot, şi nici, de fapt, ca Declaraţia Balfour, impusă din exterior.

În conversaţia lui cu William Yale, Lawrence a pus accentul pe stima enormă pe care arabii de toate orientările o aveau faţă de Statele Unite. De fapt, cu atâta tărie a susţinut Lawrence acest aspect, încât în rezumatul

conversaţiei lor, prezentat lui Leland Harrison, Yale nota că punctele principale „asupra cărora nu există îndoieli sunt neîncrederea arabilor în onestitatea Angliei şi a Franţei; opoziţia faţă de sionism; şi completa încredere a arabilor în Statele Unite”.[659]

Măgulirile deşarte nu fuseseră niciodată apanajul lui Lawrence şi cu siguranţă nu au fost nici motivul din spatele mesajului său adresat agentului american. Dimpotrivă, scria Yale, „[Lawrence] declară că mai târziu, dacă lucrurile nu vor ieşi aşa de bine cum este de aşteptat şi dacă s-ar întâmpla să existe un pericol iminent de nemulţumire în rândul arabilor, o declaraţie din partea Statelor Unite privind viitorul arabilor şi ţara lor s-ar dovedi un «atu» pe care să-l joace contra propagandei turco-germane, iar el consideră că o asemenea declaraţie ar avea un imens efect asupra arabilor”.

Amăgit poate de francheţea lui Lawrence în alte chestiuni, Yale pare să fi acceptat acest argument aşa cum suna – sau oricum fără să cumpănească prea mult. Dacă ar fi reflectat cât de cât, ar fi putut să-şi dea seama că o astfel de declaraţie din partea americanilor nu ar fi fost neapărat un instrument prea eficient contra „propagandei turco-germane” – în fond, Statele Unite erau în război cu Germania, ceea ce însemna că motivele lor ar fi, fireşte, suspecte –, cât mai ales împotriva aspiraţiilor hrăpăreţe ale aliaţilor Americii, Marea Britanie şi Franţa. În esenţă, şi în mod evident cu nişte consecinţe subversive mult mai mici decât ar avea o negociere cu turcii, Lawrence vedea în acest guvern străin un mijloc prin care să poată submina politicile propriului său guvern.

În acest sens, intervalul de timp pe care Lawrence l-a rezervat din programul încărcat pe care îl avea la Cairo, pentru a se întâlni cu William Yale, nu părea să fi fost irosit în van. În următoarele luni, agentul special al Departamentului de Stat va sugera insistent guvernului său să adopte un rol mai activ în treburile din Orientul Mijlociu şi să se plaseze de partea arabilor, contra celor care voiau să-i subordoneze.

În timpul aceleiaşi săptămâni în care Yale şi Lawrence se întâlneau la Cairo, în seara de 14 martie vreo doisprezece bărbaţi erau adunaţi într-o cabină de lux de pe SS *Canberra*, ancorată la chei în portul italian Taranto. Nouă dintre ei erau membri ai unui grup numit Comisia Sionistă, în timp ce alţi doi erau funcţionari guvernamentali de legătură britanici, sau „supraveghetori”, cu sarcina de a înlesni şi a monitoriza activitatea grupului. Reuniunea avea rolul unei şedinţe strategice convocată în ultimul moment, căci dimineaţa *Canberra*, un vapor australian modificat, urma să navigheze spre Egipt, punctul de pornire al misiunii istorice întreprinse de Comisia Sionistă în Orientul Mijlociu.

Cel care le prezenta liniile directoare ale sarcinii lor era William Ormsby-Gore, membrul conservator al Parlamentului britanic, care devenise un sionist înfocat şi care acum lucra împreună cu Mark Sykes în Comitetul pentru Orientul Apropiat, din cadrul Cabinetului de Război. În cele patru luni de când Declaraţia Balfour fusese dată publicităţii, opoziţia arabă devenise tot mai vehementă. Scopul primordial al comisiei, le-a explicat Ormsby-Gore, era să îi asigure pe liderii comunităţilor arabe musulmane şi creştine că nu aveau niciun motiv să se teamă de o „casă naţională” a evreilor în Palestina.

Chaim Weizmann, şeful acestei delegaţii care se îmbarca spre Egipt, a prezentat apoi tăios „unicul principiu călăuzitor” pentru misiunea lor, „care era că, până la sfârşitul războiului, arabii erau un avantaj militar pentru guvernul britanic. După război, ar putea deveni un handicap”.[660] Pe scurt, acum nu era momentul de a fi agresivi cu cei care li se împotriveau. Mai degrabă, scopul era de a-i îmbuna şi a-i calma, pentru a câştiga timp şi a afla un profit în viitor.

Inutil de spus, dar în niciun caz nu aceasta era viziunea lui Aaron Aaronsohn despre misiunea lor – însă oricum el era doar tangenţial un membru al misiunii. La Londra, existase o împotrivire atât de încrâncenată din partea altor membri ai comitetului, privind includerea lui în delegaţie, încât statutul lui oficial acum era doar de „expert agronom”, şi asta doar la insistenţele unor lideri sionişti americani ca Louis Brandeis.

Parţial, această atitudine îşi afla originea în dezvăluirile despre reţeaua lui de spionaj NILI. Din această cauză, izbucnise o crâncenă dispută atât în sânul comunităţii sioniste, cât şi a evreimii internaţionale pe ansamblu, mulţi acuzându-l pe coordonatorul spionilor că, prin acţiunile lui, pusese în pericol însăşi existenţa unei *yeshuv* în Palestina. La fel de îngrijorătoare era însă reputaţia de veşnic contestatar pe care o avea agronomul, ceea ce putea periclita reuşita unei misiuni diplomatice atât de delicate ca aceea la care se angajaseră pasagerii de pe *Canberra*.

Simultan cu încercarea de a tempera temerile arabilor în privinţa unei dominaţii a evreilor, comisia trebuia să unească, sub stindardul sionismului, comunitatea evreiască profund scindată din Palestina. Modalitatea cea mai bună, poate singura de fapt, de a face acest lucru era convingându-i că în Palestina aveau să se producă schimbări dramatice ca urmare a Declaraţiei Balfour – cu alte cuvinte, aproape exact contrariul decât ceea ce urmau să le spună arabilor. Pe lângă aceste facţiuni, mai erau funcţionarii politici şi militari britanici din regiune. Chiar şi cei care nu aveau nimic împotriva Declaraţiei Balfour vedeau în ea o extraordinară complicaţie, un nou angajament al Marii Britanii, rivalizând cu angajamentele deja făcute faţă de arabi şi francezi.

În cabina de lux de pe *Canberra*, Weizmann a prezentat în linii mari cum urma să se desfăşoare această complexă iniţiativă. În mod evident, pentru a câştiga adeziunea oficialităţilor britanice trebuia, în primul rând, ca sioniştii să nu le facă viaţa dificilă în regiune, ceea ce însemna că prima sarcină a comisiei era să îi îmbuneze pe arabi. În acest scop, comisia va declara în mod public şi repetat – iar prin „comisie" în acest context Chaim Weizmann se referea în mod special la Chaim Weizmann – că sioniştii nu aveau nicio intenţie de a încerca să întemeieze un stat evreiesc în Palestina la sfârşitul războiului, şi nici nu intenţionau să înceapă să cumpere terenuri. Dimpotrivă, sioniştii sprijineau pe deplin recentul moratoriu impus de autorităţile britanice privind vânzările de pământ în Palestina, şi nu urmăreau decât ca evreii, dacă doreau, să aibă posibilitatea să se întoarcă pe

pământul strămoşilor lor, să se angajeze în dezvoltarea economică şi politică a teritoriului, mână în mână cu celelalte comunităţi etnice şi religioase din regiune.

Acesta urma să fie mesajul proclamat public, până una alta. Aşa cum Weizmann a continuat să explice, organizaţiile sioniste trebuiau să încurajeze activ imigraţia evreilor în Palestina pe scară largă şi să adune fonduri pentru a cumpăra pământ, atunci când moratoriul asupra vânzărilor avea să fie ridicat. În niciun caz nu era o renunţare la ţelul suprem – crearea unui stat evreiesc –, însă nici nu era nimic de câştigat recunoscând public acest deziderat.[661]

Cel puţin iniţial, acest complicat balet a fost interpretat cu mare efect. După o primire extatică de către comunitatea evreiască din Alexandria – cu sute de copii aliniaţi pe chei pentru a cânta imnul ebraic „Hatikvah” („Speranţa”) –, Comisia Sionistă s-a bucurat de o primire şi mai entuziastă la Cairo. Atât faţă de oficialităţile britanice, cât şi faţă de membrii comunităţii de sirieni exilaţi în Egipt, Weizmann a subliniat de nenumărate ori intenţiile cordiale ale cauzei sioniste. Aşa cum raporta în 20 aprilie Kincaid Cornwallis, adjunctul lui Gilbert Clayton la Biroul Arab, liderul sionist a spus delegaţiei de arabi cunoscuţi drept Comitetul Sirian că „ambiţia lui era să vadă Palestina cârmuită de un Guvernământ stabil, ca acela al Marii Britanii, că un Guvernământ evreu ar fi fatal pentru planurile lui şi că dorinţa lui era doar să ofere un cămin pentru evrei în Ţara Sfântă, unde să îşi poată trăi existenţa lor naţională, având drepturi egale cu ceilalţi locuitori”.[662] În continuare, Weizmann i-a asigurat pe interlocutorii lui arabi că statutul locurilor sfinte musulmane va rămâne inviolabil, a vorbit cu multă simpatie despre Revolta Arabă contra turcilor şi chiar a sugerat că el fusese cel care insistase pe lângă britanici să se instituie un moratoriu asupra cumpărării de pământ. „Suspiciuni rămân încă în mintea unora,” îşi încheia Cornwallis raportul, „însă sunt temperate de considerentele de mai sus, şi este foarte posibil să dispară treptat, dacă această Comisie va continua să aibă aceeaşi atitudine de conciliere ca în prezent.”

Printre cei care erau la curent cu detaliile acestei campanii de câştigare a bunăvoinţei se număra şi agentul special al Departamentului de Stat al SUA, William Yale. Unul dintre liderii Comitetului Sirian cu care Weizmann s-a întâlnit în mod repetat la Cairo era Suleiman Bey Nassif, care era, de asemenea, unul dintre cei trei oameni de afaceri din Ierusalim, care deţinuseră concesiunile de ţiţei cumpărate de Standard Oil în 1914. Yale păstrase legătura cu Nassif, de când venise la Cairo, aşa că de la acest om de afaceri a putut afla o relatare amănunţită a convorbirilor cu Weizmann. „Pe ansamblu”, raporta Yale Departamentului de Stat, „aceste întrevederi au fost o reuşită, fruntaşii sirieni plecând cu impresia că sioniştii nu doresc să impună un guvernământ evreiesc în Palestina, şi că evreii veneau în Palestina respectând condiţii şi idei pe care ei le puteau accepta.”[663]

Dar dacă sirienii fuseseră convinşi, Yale în schimb avea îndoieli. În primul rând, i se părea ciudat ca în curând Comisia Sionistă să plece în Palestina, călătoria fiind înlesnită de către guvernul britanic, în timp ce Nassif şi colegii lui din Comitetul Sirian rămâneau expulzaţi din regiune. Suspiciunile lui Yale s-au adâncit şi mai mult când a avut o discuţie cu Louis Meyer, unicul delegat „observator” american în acea comisie.

Probabil că Meyer făcea parte şi el din categoria celor care nu înţelegeau prea bine care erau îndatoririle unui agent special al Departamentului de Stat sau poate, pur şi simplu, s-a lăsat amăgit de posibilitatea de a vorbi cu un compatriot de-al său, însă cert este că în întâlnirea cu William Yale s-a abătut categoric de la scenariul oficial. Aşa cum Yale avea să-şi amintească, „Meyer mi-a spus foarte direct că, dacă Weizmann dezavuează în prezent orice intenţie de creare a unui stat evreiesc în Palestina, nu înseamnă că era obligat să menţină acea dezavuare şi pe viitor. În schimb, ţelul suprem este un stat evreiesc sub protecţie britanică sau americană”.

Pistonând în continuare, Yale şi-a dat seama că planurile pentru acel stat evreiesc erau, de fapt, foarte avansate. În cadrul Comisiei Sioniste, se discuta în contradictoriu despre ce trebuia să se întâmple cu

populaţia arabă din Palestina, odată ce se va fi instituit entitatea statală, unii argumentând că „mâna de lucru ieftină, pe care o reprezentau arabii” era esenţială „pentru propăşirea şi izbânda sionismului, în timp ce alţii, dimpotrivă, vedeau deja ziua când neevreii vor trebui să fie expulzaţi.[664] În final, opina Meyer, totul se reducea la cifre, spunând că „la fel ca în sud[ul american] unde populaţia albă nu se va lăsa niciodată dominată de negri, aşa şi o minoritate evreiască în Palestina nu se va lăsa niciodată dominată de o majoritate arabă”.[665]

Pentru agentul de informaţii american, comisia semăna din ce în ce mai mult cu un fel de potemkinadă politică, iar, când faţada pe care o prezenta lumii a suferit prima mică fisură, Yale nu a putut să nu aibă o oarecare satisfacţie. Aşa cum s-ar putea prezice, fisura a fost opera lui Aaron Aaronsohn.

Zi după zi la Cairo, Aaronsohn a îndurat în tăcere interminabilele întâlniri şi discursuri la care îl supunea comisia, enervându-se în egală măsură din cauza delegaţiilor de evrei prolicşi şi arţăgoşi, ca şi din cauza arabilor. O şedinţă prelungită cu un grup important de evrei religioşi, când Weizmann fusese nevoit să le explice răbdător de ce sionismul nu era antireligios, i-a pus rău nervii la încercare, încât mai târziu Aaronsohn avea să noteze scârbit în jurnal: „Din nou, s-au aruncat mărgăritare la porcii din comunitate”.[666]

Din păcate, agronomul a răbufnit cu vehemenţă în cel mai nepotrivit moment cu putinţă, în timpul unei întâlniri cu Comitetul Sirian al lui Suleiman Nassif. Când unul dintre arabi a afirmat că evreii colonişti manifestau o mentalitate de clan şi făceau comerţ în exclusivitate cu ai lor, în detrimentul arabilor, Aaronsohn s-a ridicat furios, denunţând acuzaţia drept o minciună. Weizmann a încercat imediat să dezamorseze situaţia, admiţând că, poate, în trecut existaseră şi asemenea cazuri regretabile, însă acum se vor lua măsuri pentru a garanta că aşa ceva nu se va mai repeta pe viitor. Dar, cum era de aşteptat, izbucnirea publică a lui Aaronsohn a înnegurat atmosfera reuniunii. „Este de aşteptat”, nota sec Yale în raportul către Departamentul de Stat, „ca Dr. Weizmann să-l ţină departe

pe domnul Aaronsohn de toate [viitoarele] tratative ale Comisiei cu arabii.”[667]

Weizmann a gândit, desigur, exact aşa. La următoarele convorbiri cu acelaşi Comitet Sirian, peste câteva zile, Aaronsohn nu avea să mai apară.

În dimineaţa de 2 aprilie, Lawrence şi o mică escortă de gărzi de corp au plecat din Guweira înspre interiorul Siriei. Trecuse peste o lună de când Lawrence nu mai călărise pe o cămilă, iar călătoria i-a ridicat repede moralul. „Imaginea abstractă a peisajului din deşert m-a purificat”, scria el, „şi mi-a golit mintea de grandoarea ei superfluă, o grandoare atinsă nu prin adăugarea gândului la golul dinăuntru, ci prin scăderea lui. În slăbiciunea vieţii de pe pământ se oglindea tăria cerului, atât de vast, atât de frumos, atât de puternic.”[668]

Lăsând deoparte splendoarea pastorală, această incursiune devenise necesară din cauza unei particularităţi îngrijorătoare pe harta Siriei, care punea sub semnul întrebării marşul generalului Allenby asupra Damascului. Deşi armata britanică deţinea un front puternic şi ordonat de-a latul centrului Palestinei, pe un interval de aproximativ cincizeci de kilometri întinzându-se de la ţărmul Mediteranei, deasupra oraşului Jaffa, tocmai până în valea Iordanului, întregul teritoriu din estul Iordanului se afla încă în mâinile turcilor. De aceea, cu cât britanicii ar înainta mai mult în nord spre Damasc, cu atât s-ar expune mai mult unui contraatac turcesc pe flancul lor estic, care se alungea şi el corespunzător. Acest pericol ar fi fost aproape eliminat, dacă s-ar fi reuşit cucerirea platoului Moab, însă, din cauză că Zeid sabotase acea operaţiune, tacticienii britanici găsiseră un nou plan, o ofensivă preliminară pentru a deschide calea asaltului principal asupra Damascului.

În consultările cu Lawrence la acele întâlniri de la comandamentul armatei, la sfârşitul lunii februarie, se stabilise ca armata arabă, formată din cei trei mii de oameni încartiruiţi la Aqaba, să ia cu asalt oraşul Maan, un nod de cale ferată important, situat la aproximativ şaizeci de kilometri în nord-est faţă de avangarda arabilor instalată în corturi la Guweira. Atât pentru a masca atacul, cât şi

pentru a-i împiedica pe turci să trimită de urgenţă întăriri la Maan, o unitate a cavaleriei britanice urma să lanseze atacuri rapide în partea de sus a Mării Moarte, la circa două sute de kilometri deasupra oraşului Mann, pentru a distruge o serie de ramificaţii importante ale Căii Ferate Hejaz, în apropierea oraşului Amman. Odată ce Maan avea să fie în mâinile arabilor, toate trupele turceşti aflate în sud, inclusiv cele care ocupau încă Medina, rămâneau permanent izolate. Îndreptându-şi deja atenţia spre nord, armata arabă şi forţele auxiliare britanice puteau să elimine rapid toate celelalte mici posturi de pază turceşti de sub Amman. Dacă totul mergea conform planului, britanicii şi aliaţii lor arabi ar avea atunci un front de luptă est-vest unificat aproape pe toată lungimea Siriei mari, permiţând astfel demararea asaltului final asupra Damascului.

Rolul ales pentru Lawrence în această operaţiune de anvergură era oarecum limitat, însă el era singurul ofiţer competent pentru acea misiune. În timp ce alţi experţi militari britanici urmau să supervizeze acţiunea principală, asaltul asupra oraşului Maan, el trebuia să conducă un mic grup de rebeli pe o distanţă de aproximativ o sută şaizeci de kilometri în nord, în valea Atatir. Acolo, alăturându-se altor forţe tribale, urma să lanseze raiduri „de hărţuire” contra turcilor în jurul Ammanului, simultan cu raidul cavaleriei britanice venind dinspre vest. Întrucât aceste acţiuni erau prevăzute, în principiu, pentru începutul lui aprilie, Lawrence a plecat din Guweira cu câteva zile înainte de termen, pentru a ajunge din timp la faţa locului.

În 6 aprilie, grupul lui se instalase în valea Atatir. În descrierea lui Lawrence, locul acela era ca un Eden înveşmântat în prospeţimea primăverii, unde o explozie de ierburi înalte şi flori de câmp umpluseră colinele şi malurile apei. „Toată vegetaţia creştea”, scria el, „şi zilnic tabloul naturii se împlinea şi strălucea tot mai mult, până când deşertul s-a preschimbat într-o adevărată luncă. Rafale de vânt jucăuşe se rostogoleau, luându-se parcă la trântă, printre firele mlădioase ale ierbii, culcându-le fugitiv în snopi de umbră şi lumină satinată, aidoma grâului tânăr unduindu-se sub adieri.”

Dar buna dispoziţie şi fascinaţia pentru frumuseţea naturii din jurul lui păreau inadecvate nu numai prin faptul că Lawrence se pregătea să plece la luptă, ci şi prin prisma unui alt detaliu. Exact înainte de a porni spre Atatir, aflase că doi dintre oamenii pe care îi lăsase să păzească fortăreaţa de la Azraq muriseră de frig în condiţiile acelei ierni atât de aspre. Unul era Daud, unul dintre cei doi drăcuşori adolescentini din tabăra rebelilor, pe care Lawrence îi acceptase ca asistenţi personali în urmă cu şase luni. Cel care îi adusese acea veste fusese Farraj, prietenul nedespărţit al lui Daud.

„Cei doi fuseseră prieteni din copilărie”, nota Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „mereu veseli, muncind împreună, dormind împreună, împărţind fiecare necaz şi bucurie cu acea francheţe şi onestitate a dragostei perfecte. Nu m-am mirat, aşadar, văzându-l pe Farraj întunecat la faţă şi încruntat, cu ochii grei şi îmbătrânit, când a venit să-mi spună că prietenul lui murise, iar din acea zi, atâta timp cât a mai fost în slujba mea, nu ne-a mai amuzat niciodată cu giumbuşlucuri... Ceilalţi s-au oferit să-l aline, însă el nu-şi găsea astâmpărul, rătăcind de colo colo, cernit, tăcut şi atât de însingurat.” În ciuda amărăciunii lui sau poate tocmai din această cauză, Farraj i se alăturase lui Lawrence în această incursiune spre nord.

La Atatir, Lawrence a primit veşti de la armata britanică, dar nu erau nicidecum informaţiile pe care se aşteptase să le audă. Conform planului pus la punct la cartierul general, o forţă armată mixtă formată din cavalerie şi infanterie, numărând în total aproximativ doisprezece mii de oameni, urma să atace venind din valea Iordanului pentru a cuceri oraşul Salt, situat printre coline, la circa şaisprezece kilometri la vest de Amman. De acolo, o unitate de asalt urma să continue raidul pentru a distruge cele mai vulnerabile puncte de pe Calea Ferată Hejaz – două poduri înalte şi un tunel –, lângă Amman. Însă, întrucât se părea că inamicul aflase de planurile lor, forţa de atac a fost întâmpinată la Salt de unităţi de soldaţi turci şi germani, fortificaţi în tranşee, aşa că, din ceea ce se credea că avea să fie o aventură sprintenă, se ajunsese la o luptă sângeroasă de două zile. Când în cele din urmă

situaţia la Salt s-a stabilizat, iar grupul de atac a pornit spre calea ferată de lângă Amman, inamicul îi aştepta şi acolo, forţându-i pe britanici să se întoarcă, fără să fi realizat niciunul dintre obiectivele lor principale. Pe urmă, însă, veştile s-au înrăutăţit şi mai mult: suferind circa două mii de pierderi de vieţi omeneşti, britanicii fuseseră împinşi afară din Salt şi acum traversau înapoi Iordanul în fugă, cu turcii pe urmele lor.[669]

„Se credea că Ierusalimul avea să fie recucerit [de către turci]”, scria Lawrence despre cea mai sinistră dintre informaţiile primite în Atatir. „Îi cunoşteam prea bine pe compatrioţii mei pentru a respinge acea posibilitate, însă în mod limpede situaţia era foarte gravă.” Mai rău decât înfrângerea fizică totuşi era efectul psihologic pe care putea să îl aibă asupra arabilor. „Planul lui Allenby păruse modest, or ideea ca noi [britanicii] să eşuam astfel în faţa arabilor era deplorabilă. Nu avuseseră niciodată încredere în noi că vom putea face lucrurile măreţe pe care eu le prezisesem.” Odată cu dezastrul suferit la Salt, acele îndoieli riscau categoric să se adâncească.

Nemaiavând nimic de făcut pe lângă Amman, Lawrence a pornit spre sud, cu cincisprezece dintre războinicii din garda lui de corp, pentru a participa la ofensiva de la Maan – însă piaza rea a acelei operaţiuni nu se risipise încă. A doua zi, în deşert, pe lângă cătunul Faraifra, au zărit o patrulă pedestră turcească, opt soldaţi care înaintau anevoios în lungul şinelor. După misiunea lor neprofitabilă în nord, oamenii lui Lawrence s-au rugat de el să le dea voie să atace patrula inamică, fiind inferioară numeric şi atât de expusă. „Mi s-a părut prea banal”, îşi amintea el, „dar când s-au bosumflat, am fost de acord.”

Când turcii au luat-o la fugă ca să se adăpostească într-un canal de apă de sub linia ferată, Lawrence şi-a trimis oamenii pe cele două laturi, ca să-i împresoare. Prea târziu însă l-a văzut pe Farraj; absolut de capul lui, tânărul aghiotant dăduse pinteni cămilei şi înainta năvalnic direct spre inamic. Sub ochii lui Lawrence, Farraj a strunit brusc cămila, sus, lângă canalul de apă de sub calea ferată; s-a auzit o împuşcătură, iar pe urmă Farraj nu s-a mai văzut. „Cămila lui stătea în picioare nevătămată pe pod, singură”,

scria Lawrence. „Nu-mi venea să cred că se dusese dinadins spre ei, fără nicio acoperire, şi se oprise în bătaia puştilor lor, dar aşa a fost.”

Când Lawrence şi ceilalţi au ajuns într-un final la canalul de apă, au găsit un soldat turc mort şi pe Farraj rănit oribil, împuşcat în şale. Încercând zadarnic să-i oprească sângerarea, camarazii lui Farraj au încercat apoi să-l ridice pe o cămilă, deşi tânărul îi implora să fie lăsat să moară. Lucrurile s-au rezolvat cumva de la sine, când s-a dat alarma că o patrulă turcească de circa cincizeci de soldaţi se deplasa spre ei, în lungul şinelor.

Ştiind ce sfârşit odios le rezervau îndeobşte turcii inamicilor care cădeau prizonieri, Lawrence şi gărzile lui de corp aveau o înţelegere tacită de a-i lichida pe aceia dintre ei care erau prea grav răniţi pentru a mai putea să se deplaseze. În cazul lui Farraj, această lovitură de graţie i-a revenit lui Lawrence. „Am îngenuncheat jos lângă el, ţinând pistolul aproape de sol, lângă capul lui, astfel încât să nu poată vedea ce voiam să fac, însă el a ghicit probabil, fiindcă a deschis ochii şi m-a strâns cu mâna lui aspră şi cojită, mâna micuţă a acestor băieţi necopţi din Nejd. Am aşteptat un moment, iar el a zis, «Daud o să se supere pe tine», vechiul zâmbet arătând atât de straniu pe faţa lui pământie şi boţită. Am replicat: «Salută-l din partea mea». El mi-a dat răspunsul convenţional «Dumnezeu să te aibă în pace» şi, în cele din urmă, vlăguit a închis ochii.”

După ce l-a împuşcat pe Farraj, Lawrence a încălecat pe cămilă, iar el şi războinicii lui au fugit, când primele gloanţe ale turcilor au început să zboare spre ei.

Dar o nouă ilustrare a caracterului necruţător al războiului şi, implicit, a insensibilităţii tot mai accentuate pe care Lawrence o vădea faţă de ororile frontului, avea să mai apară înainte ca acea zi să se încheie. Seara, au poposit la câţiva kilometri de Faraifra, unde războinicii au început să se certe pe cămila de preţ rămasă de la Farraj. Lawrence a rezolvat disputa, scoţând pistolul din nou şi împuşcând animalul în cap. La cină, în acea seară, au mâncat orez şi carne din cadavrul măcelărit al cămilei. „După aceea”, nota Lawrence, „ne-am culcat.”

Spre mijlocul lui aprilie 1918, Djemal Paşa se simţea, probabil, foarte încrezător în privinţa viitorului. Infirmând zvonurile care circulaseră în urmă cu doar câteva luni despre înlăturarea lui de la putere, Djemal Paşa şi-a păstrat rolul important în cadrul conducerii CUP (Comitetul Unităţii şi Progresului), care lucra din umbră, fiind la fel de respectat şi temut ca înainte. Veneau, de asemenea, şi ştiri îmbucurătoare de pe câmpul de luptă. În 21 martie, Germania lansase o ofensivă masivă în Franţa, făcând prăpăd în rândurile armatelor Aliaţilor, în ceea ce putea fi considerată drept cea mai importantă cucerire teritorială pe frontul de vest de când începuse războiul. De fapt, primul val al acestei ofensive, cu numele de cod Michael, fusese strunit, doar fiindcă forţele germane depăşiseră cu mult liniile lor de aprovizionare. În 13 aprilie, o a doua ofensivă, Georgette, presa coasta Franţei şi porturile maritime vitale de acolo. Dintr-odată, s-ar fi zis că Germania ar putea cu adevărat să înfrângă Marea Britanie şi Franţa înainte ca americanii să vină în ajutorul lor.

Şi, dacă Germania repurta în prezent mari succese pe câmpul de luptă al frontului de vest, Turcia nu se descurca nici ea prea rău pe frontul de est. Revendicându-şi întâi provinciile din nord-est care fuseseră ocupate de Rusia, la începutul lui februarie trupele turceşti profitaseră de vidul de putere creat prin înfrângerea Rusiei şi cotropiseră Armenia. La mijlocul lui aprilie, aceste trupe se pregăteau pentru următoarea fază a operaţiunilor, un atac până pe ţărmurile Mării Caspice şi câmpurile petrolifere fantastic de bogate de la Baku. Aidoma lui Djemal Paşa, Imperiul Otoman semăna acum cu un straniu organism trecând printr-o prefacere permanentă, privat de influenţă şi autoritate într-o parte, dar dobândindu-le negreşit în altă parte.

Privind către sud, se putea argumenta că atrăgându-şi resentimentele sionismului internaţional, în mod surprinzător Turcia avusese de câştigat, de fapt. Prin Declaraţia Balfour, britanicii îi atrăseseră pe sionişti de partea lor, dar preţul fusese nemulţumirea şi furia lumii arabe. Profitând de situaţie, Djemal şi alţi conducători otomani contactaseră în Siria o serie de lideri creştini şi

musulmani dezamăgiţi, adresându-se chiar şi trădătorului principal însuşi, regele Hussein din Hejaz. Spre mijlocul lui aprilie, existau semne că această ultimă şi extrem de importantă ofertă începea să dea roade. Aşa cum Djemal putuse să afle de la intermediarii lui din Siria, Faysal, fiul lui Hussein, răspunsese recent unei propuneri de pace din partea turcilor prin enumerarea unor cerinţe clare. Cele două părţi erau încă departe de a ajunge la o înţelegere, însă dacă se putea trage vreo învăţătură din acest joc al scaunelor muzicale, cum devenise Primul Război Mondial, era faptul că totul părea fluid şi că ceea ce se pierduse ieri avea şanse să fie redobândit mâine. Tot ceea ce conta de fapt era cine câştiga până la urmă, or prin aprilie 1918 nu exista nicio îndoială că avantajul era de partea Puterilor Centrale.

Aceasta, negreşit, era şi estimarea lui Curt Prüfer, care se afla de asemenea la Constantinopol în acea primăvară. În mod ciudat, situaţia îmbunătăţită a Germaniei îi dădea posibilitatea să revină la acea primă mare conspiraţie în care fusese implicat şi care, multă vreme, păruse moartă, dar acum căpăta subit o nouă viaţă.

În ultimele şase luni, Abbas Hilmi al II-lea, khedivul detronat al Egiptului, locuise într-un apartament la etajul de sus al hotelului Pera Palace din oraş. Acolo, frecventase acele cercuri aristocratice speciale, pe care le puteai întâlni în aproape orice capitală europeană în timpul Primului Război Mondial, prinţişori, marchize, nababi ţinuţi ca rezervă de imperiile lor pentru eventualitatea vagă în care s-ar fi putut dovedi utili la un moment dat în viitor. În acel răstimp, sarcina de a-l distra pe khediv şi de a-l face să se simtă important îi revenise cu precădere lui Curt Prüfer. Spre deosebire de îndatoririle mult mai sobre pe care le avea în calitate de director al biroului de informaţii german, sarcina de a se ocupa de Abbas şi de anturajul său eclectic semăna mai mult cu ceea ce face îndeobşte o dădacă. Potrivit lui Donald McKale, biograful lui Prüfer, „îi ţinea sub supraveghere pe consilierii lui Abbas Hilmi, care se ciondăneau tot timpul acuzându-se reciproc că erau «spioni englezi», şi îl povăţuia pe fostul khediv care avea dificultăţi cu fiul său, cele trei foste soţii şi o amantă franţuzoaică”.[670]

Este limpede totuşi că şeful serviciului german de informaţii vedea în Abbas Hilmi şi un fel de cutie de rezonanţă foarte utilă. Abbas lua în derâdere negocierile secrete cu Faysal Hussein, considerându-le fără sens; clica de la Constantinopol nu va consimţi niciodată la ceea ce pretindea Faysal, iar Faysal ştia cu siguranţă acest lucru. O soluţie mult mai bună, opina fostul khediv, era ca el să devină cârmuitorul Egiptului, iar apoi să aranjeze un stat arab cvasi-independent cu Hussein şi Faysal – şi care să fie în termeni de mare prietenie cu Turcia şi Germania, s-a grăbit neîndoielnic Hilmi să adauge.[671]

Existaseră atât de multe discuţii deşarte în toamna anului 1917, însă la începutul anului 1918 ceea ce păruse o ipoteză îndepărtată, chiar iluzorie, a căpătat luciul posibilului. Deja de-acum primele relatări autentice despre tulburările sociale din Egipt începeau să ajungă în lumea exterioară, populaţia de-acolo, îndeobşte liniştită, revoltându-se împotriva dictaturii militare draconice impuse de Maria Britanie, precum şi contra Declaraţiei Balfour şi Acordului Sykes-Picot. Apoi, bineînţeles, veniseră prăbuşirea definitivă a Rusiei, nenumăratele succese pe câmpul de luptă obţinute de Germania şi Turcia, semnalele tot mai evidente că rebelii arabi din Arabia şi Siria ar intenţiona să iasă din alianţa lor cu britanicii duplicitari. Ţinând seama de toate aceste motive, în luna aprilie 1918, ideea ca Abbas Hilmi al II-lea să ajungă cumva pe tronul Egiptului nu mai părea deloc atât de nebunească, iar dacă acest lucru s-ar întâmpla, solicitudinea răbdătoare de care dăduse dovadă Prüfer la Pera Palace putea aduce Germaniei recompense spectaculare.

Abbas simţea şi el, în mod limpede, că acţiunile lui creşteau, astfel încât a considerat oportun să reînvie un scop la care visa de mult, pe care i-l expusese prima oară lui Max von Oppenheim în urmă cu trei ani, dar care îi fusese refuzat cu consecvenţă. Aşa cum l-a informat pe Curt Prüfer, înainte de a se lua vreo decizie în privinţa Egiptului, el trebuia să aibă o întâlnire cu kaizerul.[672] Cumva perplex, Prüfer i-a spus că va încerca să vadă ce putea face.

Când Lawrence s-a întâlnit cu generalul Allenby la ceaiul de după-amiază, în 15 mai, amândoi erau demoralizaţi.

După incursiunea lui infructuoasă la Atatir, Lawrence pornise în grabă să se alăture asaltului lansat de arabi asupra oraşului Maan, care era un important nod de cale ferată. Până să ajungă el acolo, în 13 aprilie, operaţiunile erau deja în curs de desfăşurare.

Ordinele fuseseră ca bătălia să înceapă prin atacarea posturilor de gardă din jurul oraşului Maan, cu scopul de a determina garnizoana turcă să iasă din poziţiile fortificate din jurul gării. Iniţial, operaţiunea decursese conform planului, posturile turceşti de pe inelul exterior căzând rând pe rând în mâinile rebelilor. Totuşi, în 17 aprilie, comandantul irakian al armatei arabe, sătul de tergiversările impuse, trecuse peste recomandarea consilierilor lui britanici şi ordonase un asalt frontal asupra depoului feroviar. Manevra s-a dovedit, la Maan, la fel de ineficientă cum fusese pe alte nenumărate câmpuri de luptă din Primul Război Mondial. „Nu mai era nimic de făcut”, scria Lawrence, „decât să ne uităm cum oamenii noştri erau din nou scoşi din gară în rafale de proiectile. Trupuri în kaki, prăvălite pe jos, înţesau tot drumul.”[673]

Lawrence mai rămăsese în zona oraşului Maan câteva zile, ajutându-i pe ceilalţi ofiţeri britanici în operaţiunile de distrugere a căii ferate spre sud, însă bătălia pentru acel important oraş feroviar fusese deja decisă prin asaltul frontal eşuat. Deşi comunicatele militare britanice făceau mare caz de avariile provocate la Calea Ferată Hejaz mai jos de Maan – cu circa o sută de kilometri de şine smulse din terasamente, garnizoana turcă din Medina era acum imobilizată de-a binelea –, raportată la obiectivele ofensivei, realizarea părea anemică.[674]

Dar veşti şi mai descurajante chiar îl aşteptaseră pe Lawrence când a ajuns la comandamentul militar al generalului Allenby, la Ramleh, în 2 mai. Pe parcursul ultimelor şase săptămâni, pe frontul de vest forţele armate ale Aliaţilor rezistaseră cu greu celor două mari ofensive germane. În aşteptarea celei de-a treia ofensive, lui Allenby i se ordonase să contribuie la efortul de apărare şi să

deplaseze zeci de mii de ostaşi, din trupele lui de atac cele mai bune, pentru a servi pe câmpurile de luptă din Franţa. Ceea ce însemna că nu avea să mai aibă loc nicio înaintare spre Damasc, toate pierderile din luna precedentă – raidul cavaleriei britanice eşuat la Salt, dezastruosul asalt frontal de la Maan, moartea lui Farraj în deşert – fuseseră în zadar. Şi, pentru a agrava şi mai mult situaţia, exact înainte de sosirea lui Lawrence în Ramleh, acelaşi comandant al cavaleriei britanice care fusese pus pe fugă din Salt prima oară decisese să mai facă o încercare; în 2 mai, după alte o mie cinci sute de pierderi de vieţi omeneşti, ultimii ostaşi rătăciţi în urma acestei noi înfrângeri britanice traversau înapoi liniile frontului.

Toate acestea explicau de ce, când Lawrence a ajuns să ia ceaiul cu generalul Allenby în 15 mai, amândoi fuseseră nevoiţi să admită că perspectivele unei străpungeri a frontului din Siria erau acum mai îndepărtate decât oricând – mai ales că, în intervalul care trecuse de la ultima vizită a lui Lawrence la cartierul general, armata lui Allenby fusese pentru a doua oară supusă actelor de spoliere din partea generalilor de pe frontul de vest. Altfel spus, Forţa Expediţionară Egipteană era sortită acum să piardă circa şaizeci de mii de ostaşi, care urmau să fie trimişi să lupte în Franţa, adică jumătate din efectivul de atac, şi chiar dacă Londra se angajase să compenseze aceste pierderi prin trupe aduse din Irak şi India, asta însemna ca frontul din Siria să rămână inactiv multe luni de-atunci încolo.

Dar în timpul acelui ceai din 15 mai, descriindu-i masiva reorganizare prin care trecea în acel moment armata sa, Allenby a pomenit şi de Imperial Camel Corps (Brigada Imperială de Cavalerie pe Cămile – ICC). Aceasta era o unitate de elită, care staţionase fără nicio activitate în Sinai, în ultimele şase luni, iar generalul plănuia acum să o transforme într-o cavalerie convenţională, aducând cai şi renunţând la cămile.

Încă de la începutul campaniei din Siria, cel mai mare obstacol logistic întâmpinat de rebelii arabi fusese lipsa cămilelor de călărie şi de transport, o problemă care se agravase odată cu amploarea şi anvergura operaţiunilor.

Din cauza acestui inconvenient, liniile de aprovizionare erau întotdeauna excesiv de întinse, acţiunile plănuite trebuiau să fie reduse sau anulate de-a dreptul, neexistând cămile suficiente. Mai mult chiar, frecventele achiziţii de cămile, pe care le făcuseră Lawrence şi ceilalţi ofiţeri britanici, diminuaseră dramatic numărul lor în regiune, ceea ce condusese la practicarea unor preţuri exorbitante pentru puţinele animale de calitate rămase. Acum, când generalul Allenby pomenise de posibila dezmembrare a ICC, aceasta însemna ca aproximativ două mii dintre cele mai bune cămile de călărie din întregul Orient Mijlociu să devină dintr-odată disponibile.[675]

Pentru Lawrence, întrebarea era evidentă:

— Şi ce-aveţi de când să faceţi cu cămilele lor?” l-a chestionat el pe Allenby.

— Întreabă Intendenţa, i-a răspuns Allenby râzând.

„Intendenţa”, prin persoana generalului acelui corp de armată, a explicat că toate cămilele fuseseră promise unei divizii armate indiene, care intenţiona să le folosească la transport. Generalul de intendenţă a respins sec rugăminţile lui Lawrence, însă Allenby a reţinut că a folosi aceste animale de preţ pentru corvezi de transport însemna o colosală irosire. La cină, în acea seară, comandantul suprem s-a interesat cum îşi propunea Lawrence să folosească acele cămile de la ICC, în eventualitatea în care i-ar fi repartizate lui.

Bineînţeles, Lawrence anticipase întrebarea. În plus, intuia şi un aspect mai luminos dincolo de dezastrul celui de-al doilea atac al cavaleriei britanice la Salt. Ca urmare a acelei înfrângeri, turcii aveau să creadă acum că orice viitor atac lansat de englezi va avea loc, probabil, exact în acelaşi loc – în fond, marile ofensive îndreptate împotriva celor mai puternice puncte ale inamicului deveniseră deja o specialitate britanică în Primul Război Mondial –, aliniindu-şi astfel trupele potrivit acestei strategii. În condiţiile în care turcii îşi concentrau, aşadar, forţele în regiunea Salt-Amman, Lawrence avea posibilitatea ca, utilizând noile cămile ICC, cu pornire din Azraq, ascunzătoarea lui în deşert, să lovească în spatele liniilor inamicului asupra unui larg evantai de ţinte. Acestea includeau punctul vital

suprem din toată partea de jos a Siriei: oraşul Deraa, situat pe calea ferată ce asigura joncţiunea cu principala linie de aprovizionare a forţelor turceşti care se luptau cu britanicii în Palestina. La cina de la comandamentul militar, Lawrence i-a dat răspunsul crucial lui Allenby: „[Voi folosi cămilele] pentru a aduce o mie de oameni în Deraa, în oricare zi veţi dori”.

Chiar dacă acei oameni nu vor avea capacitatea de a controla definitiv Deraa, a explicat Lawrence, cu siguranţă vor avea timpul necesar pentru a arunca în aer podurile de cale ferată din Yarmuk, ceea ce ar însemna ca forţele turceşti din Palestina să fie practic în imposibilitatea de a mai primi provizii sau întăriri. Acestea fiind zise, Allenby s-a întors spre generalul de intendenţă şi, scuturând din cap, chipurile cu tristeţe, i-a spus „«Intendenţa» a pierdut”.

Cu promisiunea de a primi cămilele de la ICC, Lawrence s-a dus valvârtej la cartierul general al lui Faysal. Vestea a avut un efect electrizant asupra căpeteniilor de război de-acolo, căci primind în „dar” două mii de cămile de rasă arabii aveau, în sfârşit, posibilitatea de a înainta mult spre nord, de o manieră eficientă. Nu mai trebuiau acum să se limiteze la ambuscade şi atacuri fulger; aducând un număr mare de războinici călări pe câmpul de luptă, puteau să ia cu asalt şi să cucerească centre urbane cu populaţie numeroasă.

Însemna de asemenea – iar lucrul acesta era esenţial în viziunea lui Lawrence – că arabii ar putea acum să se desprindă de tutela britanică. Avea să mai treacă o bucată de timp până soseau cămilele de la ICC, iar apoi trebuiau să fie aclimatizate cu păşunile mai inaccesibile din Siria, însă în două sau trei luni rebelii arabi nu vor mai trebui să depindă de acţiunile britanicilor, care acum stagnau în Palestina. În schimb, puteau să poarte război în inima Siriei, în mod independent, iar odată cu acea independenţă putea veni şi şansa de a obţine Siria doar pentru ei. Era, cum scria Lawrence, „un dar regesc, darul mobilităţii nelimitate. Arabii puteau acum să câştige războiul când şi unde voiau ei”.[676]

De când sosise la Cairo, Aaron Aaronsohn fusese mereu abătut şi posomorât. Parţial, indispoziţia era provocată de rolul marginal care i se rezervase în Comisia Sionistă şi modalitatea necuviincioasă în care fusese dat la o parte, însă şi întoarcerea propriu-zisă în regiune, după o absenţă de şapte luni, făcuse ca tragedia care lovise organizaţia NILI să pară şi mai dureroasă. La Cairo, s-a întâlnit cu doi dintre fraţii lui, Alex şi Sam, de la care a aflat mai multe detalii despre moartea cumplită a surorii lor. Deosebit de revoltător i se părea modul cum Sarah şi ceilalţi membri NILI fuseseră practic vânduţi de cei de-un neam cu ei, Comitetul din Zichron Yaakov ajungând chiar să pună o recompensă pe prinderea fugarului NILI Joseph Lishansky. Zichron se afla încă mult în spatele liniilor turceşti în primăvara anului 1918, dar reflectând dacă să se întoarcă acolo, Aaronsohn nota în jurnalul său că „dacă ar fi să mă răzbun pe toţi laşii şi nemernicii, nu ştiu dacă aş mai găsi şase oameni cu care să merite să dau mâna”.[677]

Mai mult decât furia însă, imaginea lui Sarah sau Sarati şi cea a celui mai bun prieten al său, acum mort, Absalom Feinberg, păreau să îl obsedeze continuu pe savant, invadându-i mereu gândurile. La un moment dat, de exemplu, rămăsese uluit văzându-l pe William Ormsby-Gore că telefona la Ierusalim. „Să vorbeşti la telefon din Cairo cu cineva din Ierusalim!” se minuna el în jurnalul lui. „Ce păcat că Sarati şi Absa n-au trăit să vadă şi ei aşa ceva!”

Obsesia celor două fiinţe dragi dispărute a devenit şi mai accentuată când Comisia Sionistă a plecat din Egipt în Palestina, la începutul lui aprilie. Călătorind cu trenul, noaptea prin Gaza, Aaronsohn aşezat singur lângă o fereastră privea peisajul care i se perinda prin faţa ochilor. Ca agronom, a remarcat automat starea jalnică a culturilor de pe câmp – „foarte puţine cereale pentru iarnă, şi de slabă calitate” –, observând totodată că nimic nu părea să se fi schimbat de fapt în cei doi ani de când plecase de-acolo. „Totuşi”, nota el, „călătorim cu trenul – şi suntem cu englezii! Absa, Absa, unde eşti? Sarati?”[678]

În Palestina însă, statutul său de paria s-a agravat şi mai mult. La un banchet în onoarea comisiei, un grup de vârstnici evrei au refuzat să stea la masă cu omul care

„pusese în pericol yeshuvul”, prin acţiunile lui de spionaj. La alte câteva întâlniri cu delegaţii de evrei, Aaronsohn a fost aspru criticat pentru presupusele tactici de intimidare şi violenţă pe care le folosise în distribuirea fondurilor internaţionale de ajutorare în primele zile ale războiului. Una dintre puţinele dăţi când a avut parte de manifestări de recunoştinţă a fost în timpul unei ceremonii de bun venit în enclava evreiască Tel Aviv din Jaffa; exact în legătură cu această comunitate, Aaronsohn făcuse publice presupusele persecuţii declanşate în urma ordinului de evacuare dat de Djemal Paşa. În timp ce sute de tineri, membri ai Societăţii Macabeilor, o organizaţie civică a evreilor, interpretau cântece în onoarea membrilor comisiei, Chaim Weizmann s-a aplecat spre Aaronsohn: „Ei, bine, Aaron, ai şi tu o mare contribuţie aici – dar ai plătit scump pentru asta”[679].

Acel moment a fost totuşi o anomalie. Misiunea lui Weizmann în Palestina era mult prea delicată pentru a tolera disensiuni, or Aaronsohn nu era omul care să întoarcă umil şi celălalt obraz. După ce un membru al comisiei l-a luat deoparte pe Aaronsohn ca să-l îndemne insistent să facă primul pas pentru a crea o punte de înţelegere în disputa pe care o avea cu una dintre delegaţiile de evrei din colonie, savantul a replicat semeţ că „a crea o punte ar însemna să stabilesc nişte relaţii sociale care îmi repugnă. Dacă atitudinea mea nu este prudentă, asta e.”[680]

Când Aaronsohn a început să aibă conflicte şi cu alţi membri ai comisiei, Weizmann l-a marginalizat şi mai mult. Uneori, lucrul acesta e efectiv vizibil; în fotografiile de grup făcute cu comisia în timpul vizitei în Palestina, Aaronsohn figurează de obicei stând lateral – şi asta dacă se întâmplă să apară în imagine. Spre sfârşitul lui aprilie, se despărţise de comisie şi lucra la propriul proiect.

În mod ironic, exact acel plan avea să producă poate cel mai tangibil efect al călătoriei comisiei, căci spre sfârşitul lunii mai 1918 Aaronsohn elaborase un remarcabil program pentru dezvoltarea agriculturii în sudul Palestinei.[681] În documentele şi hărţile pe care i le-a predat lui Windham Deedes la Biroul Arab apărea propunerea de a începe rapid lucrările de arat pe o suprafaţă de aproximativ

un sfert de milion de acri de teren necultivat al „Coroanei” (deţinut de guvernul turc), pentru a contribui la ameliorarea permanentei crize alimentare din timpul războiului. În viziunea lui Aaronsohn, proiectul urma să fie plasat sub controlul armatei britanice, dar muncile agricole aveau să fie efectuate de colonişti evrei, cu fonduri furnizate de băncile sioniste; Comisia Sionistă s-a angajat să pună la dispoziţie cel puţin o jumătate de milion de lire sterline. Prin punerea în aplicare a acestui plan, toată lumea avea numai de câştigat: oamenii nevoiaşi vor primi alimente, astfel încât arabii vor putea vedea avantajul material al unui număr mai mare de evrei în Palestina, iar perspectiva unui trai decent va atrage şi mai mulţi evrei.

Bineînţeles, odată ce perioada administraţiei militare lua sfârşit, adică peste patru sau cinci ani, dreptul de proprietate pentru sfertul de milion de acri avea să le revină sioniştilor. Dar, aşa cum Gilbert Clayton opina optimist, susţinând planul lui Aaronsohn în mesajul către Foreign Office, „o mică favoare acordată unei comunităţi poate fi uşor contrabalansată prin privilegii oferite celorlalţi şi astfel, pe parcursul administrării, progresele treptate vor veni de la sine, fără a cauza fricţiuni şi nemulţumiri”.[682]

Chiar şi cu această contribuţie în domeniul agriculturii, Aaronsohn a continuat să rămână un proscris pentru Comisia Sionistă, or ceea ce era valabil pentru acea grupare se extindea, în mod firesc, şi în cazul binefăcătorilor ei britanici. La sfârşitul lunii mai, când generalul Allenby a oferit un dineu oficial la Ierusalim în onoarea comisiei care urma în curând să plece, singurul asociat neinvitat a fost Aaron Aaronsohn.

Pentru a eluda ordinele cu care el nu era de acord, Lawrence recurgea frecvent la un vechi expedient din literatura victoriană: mesajul care se pierde sau nu este livrat la timp. Acest tertip nu i-a fost de folos însă atunci când a venit vorba despre efortul britanic de a impune forţat o concordie între conducătorii rebelilor arabi şi sionişti; în această sferă, Lawrence nu putea încerca decât tergiversări sau şicanări colaterale. În februarie 1918, când Gilbert Clayton îi ordonase lui Lawrence să exercite presiuni

asupra lui Faysal în această chestiune, subalternul său replicase că spera să aranjeze o vizită a lui Faysal la Ierusalim în viitorul apropiat, şi că „toţi evreii de-acolo vor vorbi frumos despre el. Asta vă va rezolva probabil tot ce aveţi nevoie, fără vreun angajament public, ceea ce depăşeşte deja competenţele mele”.[683]

În 1918, ca şi în ziua de azi, nu era permis ca un maior din armată să îi spună unui general de brigadă care erau necesităţile momentului şi până unde era dispus el să acţioneze pentru a le obţine, însă după toate aparenţele Clayton a acceptat răspunsul lui Lawrence cu destulă seninătate; cu siguranţă, îşi făcea socoteala că acea respectare parţială a ordinului său era mai bună decât nimic, din moment ce, pur şi simplu, nu exista nimeni altcineva în comandamentul britanic care să aibă influenţa de care Lawrence se bucura asupra lui Faysal.

Lawrence a schimbat tactica oarecum, când Clayton a reluat subiectul în luna mai. Ţinând seama de atitudinea suspicioasă cu care Chaim Weizmann şi comisia lui erau întâmpinaţi de populaţia arabă din Palestina, Weizmann propusese o întâlnire între el şi Faysal. Conducerea britanică din Palestina salutase cu căldură ideea şi, în 22 mai, Clayton i-a trimis o telegramă lui Lawrence la Aqaba, cerându-i sfatul. „Ce pregătiri sugerezi?” întreba generalul. „Eu sunt de opinie că ar trebui să fii prezent la întrevedere... Fă-mi cunoscute din timp, te rog, părerile dumitale privind cele de mai sus.”[684]

Lawrence a primit în mod cert mesajul – se afla la Aqaba în ziua următoare –, dar nu s-a consemnat nicăieri că ar fi dat vreun răspuns. În 24 mai, când programul pentru vizita lui Weizmann era deja bătut în cuie – urma să se îmbarce spre Aqaba, exact peste cinci zile –, s-a mai primit o telegramă, de data asta de la cartierul general al armatei lui Allenby în atenţia comandantului bazei militare de la Aqaba. „Întrevederea va avea loc la cartierul general al armatei arabe, spre care delegaţia urmează să pornească. Telegrafiază dacă aranjamentul este convenabil pentru Şeriful Faysal şi Lawrence. Este important ca acesta să fie prezent la întâlnire. Rog răspuns urgent.”[685]

Din nou, în mod cert Lawrence a fost informat despre această depeşă, însă tot nu a răspuns. În schimb, în 27 mai, când sosirea lui Weizmann era iminentă, a găsit motiv să plece într-o nouă misiune de recunoaştere spre nord, ceea ce, foarte convenabil pentru el, însemna ca, până Weizmann venea şi pleca din Aqaba, să nu poată fi contactat.

În absenţa lui, întrevederea dintre Faysal şi liderul sionist a avut loc în după-amiaza de 4 iunie. A fost o întâlnire amiabilă şi relativ plăcută, pentru care Weizmann în mod ostentativ şi-a pus pe cap un acoperământ arăbesc, şi asta chiar dacă Faysal a evitat să facă vreun angajament substanţial, susţinând că decizia supremă îi aparţinea tatălui său, la Mecca, şi că, oricum, situaţia din Siria continua să fie mult prea agitată, pentru a putea trece la particularităţi. În orice caz, Weizmann a fost foarte satisfăcut de convorbiri, la fel cum au fost şi autorităţile britanice. Clayton avea să raporteze la Foreign Office după ce a primit un raportat detaliat al întâlnirii: „În opinia mea, întrevederea a avut rezultate excelente în promovarea simpatiei şi înţelegerii reciproce dintre Weizmann şi Faysal. Amândoi sunt sinceri şi deschişi în tratativele lor, iar o întrevedere personală, asemenea celei care tocmai a avut loc, nu poate fi decât spre binele tuturor”[686].

Era puţin probabil ca Lawrence să fie de aceeaşi părere, când s-a întors la Aqaba din misiunea lui de recunoaştere, în 8 iunie, la patru zile după întâlnirea dintre Faysal şi Weizmann. Pentru el, această armonie impusă de britanici nu putea decât să le ofere muniţii suplimentare rivalilor lui Faysal – şi, implicit, ai lui Hussein – în lumea arabă.

Dar, pe de altă parte, nici nu se putea face mare lucru acum. Britanicii nu erau dispuşi să se dezică de Declaraţia Balfour. Orice presiune pe care americanii ar putea să o exercite ca urmare a Proclamaţiei în Paisprezece Puncte a lui Wilson nu putea interveni înainte de o conferinţă pentru pace, între timp influenţa lor în treburile din Orientul Mijlociu rămânând între nulă şi inexistentă. Cât despre ideea ca arabii să pornească la luptă pe cont propriu, cămilele cavaleriei imperiale nu fuseseră încă livrate şi,

chiar după ce aveau să intre în posesia rebelilor arabi, trebuia să mai treacă un timp până să se acomodeze suficient cu relieful sirian pentru a putea participa la operaţiunii pe scară largă. Desigur, mai exista o posibilitate: o reapropiere de turci. Coincidenţa făcuse ca Faysal să fi primit încă un mesaj secret de la generalul Mehmed Djemal exact cu două zile înainte ca Weizmann să vină la Aqaba.

De fapt, înalţii funcţionari britanici erau la curent cu contactele clandestine dintre Faysal şi generalul turc. Încă de la sfârşitul lui martie, un spion îi dăduse lui Reginald Wingate o copie a scrisorii lui Faysal către Mehmed Djemal, în care prezenta condiţiile lui pentru negocieri. „Este greu de spus câtă importanţă merită să acordăm acestei corespondenţe”, opina Wingate într-un mesaj către Foreign Office, „şi nu ar fi recomandabil să îl întrebăm direct pe Emirul Faysal care sunt motivele lui... [Dar] se confirmă astfel bănuiala mea că Şerifii arabi, nemulţumiţi de situaţia militară generală şi îndoindu-se de politica Aliaţilor în Palestina şi Siria, fac tatonări pentru a-şi clarifica poziţia oficială a Turciei privind viitorul ţărilor arabe.”[687]

Spre meritul lor, funcţionarii din Ministerul de Externe la care au ajuns aceste informaţii au reacţionat cu o înviorătoare lipsă de ipocrizie. În fond, au subliniat câţiva, Marea Britanie negocia în mod neoficial cu circa şase emisari turci în Elveţia, aşa că ar fi un pic indecent ca tocmai ei să se supere că alţii procedau la fel. În schimb, şi la sugestia venită iniţial de la Mark Sykes, s-au apucat să lucreze la neutralizarea ameninţării de o manieră cavalerească: decernându-i o medalie lui Faysal. În următoarele luni, o sumedenie de funcţionari britanici au discutat şi au dezbătut cam ce decoraţie britanică l-ar putea impresiona într-atât de mult pe conducătorul rebelilor arabi, încât să obţină lealitatea lui.[688]

În mod ciudat, unul dintre cei mai tenace apărători ai lui Faysal fusese Gilbert Clayton, care nu a pregetat să informeze Foreign Office, la începutul lui aprilie, că acuzaţia de trădare împotriva lui Faysal părea să provină dintr-o confuzie, că scopul propunerii făcute de Faysal lui Mehmed Djemal viza, de fapt, o reconciliere turco-arabă în perioada

postbelică. Cu toate acestea, insistase Clayton, Londra trebuia să profite de ocazie „pentru a cimenta Alianţa arabilor cu Marea Britanie, prin toate mijloacele posibile”.[689] Aceste mijloace includeau recunoaşterea autorităţii lui Faysal în toate teritoriile situate la est de fluviul Iordan şi constrângerea francezilor „de a da o declaraţie oficială” prin care renunţau la pretenţiile lor asupra Siriei mari. Dar poate că opinia generoasă a lui Clayton în privinţa faptelor lui Faysal nu era chiar aşa de ciudată, ţinând seama de sursele lui; după cum Clayton menţiona în adresa lui către Ministerul de Externe, această interpretare – şi probabil lista cu recomandări, de asemenea – îi fusese pusă la dispoziţie de către maiorul T. E. Lawrence.

Exact ce rol a jucat Lawrence în tratativele secrete dintre Faysal şi turci nu s-a spus niciodată clar; la fel ca în cazul momentului ales pentru a-i divulga lui Faysal conţinutul Acordului Sykes-Picot, Lawrence ştia probabil că se afla pe un teren legal delicat, iar de aceea le-a dat primilor săi biografi doar răspunsuri vagi şi contradictorii despre această chestiune. Cert este însă faptul că Lawrence vedea în aceste tratative o puternică armă potenţială împotriva guvernului său, o avertizare că, în cazul în care ar fi trădaţi, arabii ar avea unde să apeleze.

„În ziua de azi”, începea noua scrisoare a lui Mehmed Djemal din 2 iunie, „guvernul otoman, cel mai puternic reprezentant al Islamului, a obţinut supremaţia asupra celor mai mari duşmani ai religiei mahomedane. Am convingerea că fac cinste numelui Profetului invitându-l pe cel mai nobil şi ales descendent al său [Faysal] să participe la apărarea Islamului căci, garantând supremaţia armatei turce, un trai proteguit şi fericit va fi obţinut pentru toţi credincioşii adevăraţi.”[690] Generalul încheiase propunând o întâlnire cu Faysal, peste patru zile, în care „sunt sigur că noi vom putea împlini dorinţele tuturor arabilor”.

Faysal nu a acceptat invitaţia unei întâlniri faţă în faţă, însă a trimis un răspuns. În acea scrisoare nesemnată, a propus din nou ca toate trupele turceşti aflate mai jos de Amman să fie retrase, şi a sugerat în continuare ca relaţia viitoare a Siriei cu Turcia să fie concepută după modelul federaţiei laxe existente între Austria şi Ungaria. Şi, pentru

a elimina orice neclarităţi, Faysal a enunţat şi alte condiţii preliminare: toţi soldaţii arabi din armata turcă să fie eliberaţi pentru a servi în armata arabă, şi „dacă armata arabă şi armata turcă luptau cot la cot contra inamicului, armata arabă trebuia să îşi aibă propriul Comandant”.[691] Nu mai era vorba doar de o simplă reapropiere – şi în niciun caz pentru perioada postbelică –, ci mai degrabă se discuta despre o alianţă militară arabo-turcă împotriva Aliaţilor. Din mărturiile existente, Faysal i-a trimis lui Mehmed Djemal această ofertă, din Aqaba, nu mai târziu de 10 iunie. În cele două zile precedente fusese la Aqaba şi T. E. Lawrence.[692] Acesta s-a îmbarcat pe SS *Arethusa,* din portul Aqaba, în aceeaşi zi de 10 iunie, cu destinaţia Cairo, pentru noi consultări cu ofiţeri superiori din armata britanică.

Trăsătura distinctivă a unui mare strateg este capacitatea absolută de a se adapta împrejurărilor, urmărind fără sentimente doar obţinerea avantajului dorit. Indiferent dacă Lawrence a avut sau nu o contribuţie la compunerea acelei scrisori adresate de Faysal lui Mehmed Djemal, cert este că, doar peste câteva zile, a început discuţiile cu omul pe care reuşise să îl evite în Aqaba: Chaim Weizmann.

Din câte se povesteşte, convorbirile au fost foarte cordiale. Weizmann cunoştea, desigur, faptul că reuşita sau eşecul intervenţiei lui pentru câştigarea bunăvoinţei conducătorilor Revoltei Arabe depindea în mare măsură de acest ofiţer britanic de rang mediu. Şi, la rândul lui, Lawrence era cu siguranţă impresionat de agilitatea liderului sionist de a se strecura prin câmpul minat al politicii din Palestina, observând cum, folosind o platformă de idei, reuşise destul de bine să potolească temerile arabilor, în timp ce uzând de o altă platformă de idei obţinuse adeziunea entuziastă a populaţiei evreieşti la cauza sionismului. Cum era de aşteptat, poate, cei doi mari strategi au găsit repede calea spre un teren comun.

Era un teren comun ancorat într-o dependenţă mutuală. Pentru ca evreii să obţină un „cămin naţional” în Palestina, britanicii trebuiau să câştige războiul, ceea ce însemna de asemenea că evreii trebuiau să susţină Revolta Arabă. În întâlnirea lui cu Faysal, Weizmann se oferise să

folosească mişcarea sionistă internaţională pentru a promova cauza independenţei arabe, iar acum, cu Lawrence în Ramleh, Weizmann a furnizat detalii: acea promovare putea fi extinsă, de asemenea, la fonduri şi pregătire militară pentru arabi, ca să se lupte cu turcii. În ceea ce îl privea, Lawrence vedea un posibil rol crucial pe care sioniştii l-ar putea juca în Siria postbelică. Aşa cum menţiona într-un raport secret din 16 iunie, referitor la întâlnirea lui cu Weizmann, „imediat ce Faysal va fi în posesia [Siriei mari], clasa boierimii turce, clasa celor educaţi, creştinii şi elementele străine se vor întoarce contra lui... Dacă evreii britanici şi americani, bine instalaţi sub drapelul britanic în Palestina, ar alege acest moment pentru a oferi ajutor statului arab din Siria... Şeriful Faysal ar fi constrâns să accepte”.[693] Beneficiind de acest ajutor, Faysal putea „să se descotorosească” de opozanţii lui interni. Mai bine chiar, având în vedere suspiciunile adânc înrădăcinate ale sioniştilor faţă de francezi, Faysal va avea un aliat solid în a-i neutraliza şi pe aceştia.

Toate astea erau însă în viitor. Între timp, recomanda Lawrence Ministerului de Externe, arabii nu trebuiau nici să ceară, şi nici să accepte ajutor din partea sioniştilor, dar nici lui Weizmann nu trebuia să i se acorde ceea ce cerea atât de insistent – o audienţă la regele Hussein.

Această aparentă convertire a lui Lawrence la soluţiile sioniste i-a înveselit pe superiorii lui, chiar dacă existau limite accentuate la acea convertire. Poate din naivitate sau fiindcă le făcea bine să creadă aşa, majoritatea funcţionarilor britanici din regiune, care avuseseră de-a face cu Chaim Weizmann în ultimele trei luni, interpretaseră textual viziunea lui liniştitoare despre o comunitate de evrei în Palestina trăind într-o armonie politică şi economică cu majoritatea populaţiei de etnie arabă. Lawrence, ştiind cu cine avea de-a face, a intuit însă imediat ce se ascundea dincolo de acele cuvinte frumoase. Aşa cum nota în raportul lui din 16 iunie, „Dr. Weizmann speră într-o Palestină complet evreiască peste cincizeci de ani, şi într-o Palestină evreiască sub o faţadă britanică, pentru moment”.

Lawrence se înşela doar în privinţa orarului propriu-zis; urmau să treacă doar treizeci de ani până când faţada britanică avea să cadă şi statul Israel avea să fie creat, cu Chaim Weizmann instalat drept primul preşedinte al ţării.

Pe măsură ce misiunea lui în Cairo se prelungea, pe William Yale începeau să-l irite tot mai mult două lucruri. Prima lui frustrare venea din faptul că nu primea niciun semnal că guvernul lui dădea atenţie efectiv evenimentelor din Orientul Mijlociu. În fiecare luni, începând de la sfârşitul lui octombrie 1917, Yale îi trimisese lungi rapoarte lui Leland Harrison la Departamentul de Stat, dar nu avusese nicio reacţie, în afară de câteva depeşe seci. Chiar şi rugăminţile lui de a fi îndrumat – erau cumva rapoartele lui prea plictisitoare pentru cei care le citeau? Dorea secretarul ca Yale să abordeze alte teme în investigaţiile lui? – au fost întâmpinate cu aceeaşi tăcere.

A doua frustrare a lui Yale era mai personală, fiind legată de faptul că nu reuşise să obţină permisiunea britanicilor de a vizita frontul de război. În întâlnirea lor de la începutul lui martie, T. E. Lawrence îl invitase să viziteze baza militară a rebelilor de la Aqaba, însă solicitarea lui Yale se evaporase undeva în eterul birocraţiei britanice. Când Comisia Sionistă se pregătea să plece în misiunea ei de documentare în Siria, Yale ceruse să îi însoţească pe delegaţi, dar Gilbert Clayton îi spusese că „ar putea exista unele dificultăţi”[694] cu acel plan. Abordase chiar şi posibilitatea de a acompania o delegaţie a Comisiei Crucii Roşii Americane; din păcate, acea organizaţie neguvernamentală nu agrease ideea de a oferi acoperire unui agent de informaţii american. Efectiv, singura modalitate de a ajunge în Palestina, a explicat răbdător Reginald Wingate ambasadei americane, era ca Yale să fie declarat drept ofiţer de legătură militar şi să fie acreditat pe lângă statul-major al generalului Allenby[695] – ceea ce, întrucât Yale nu era în armată şi nici nu fusese vreodată, era un mod diplomatic de a-l ţine exact acolo unde era, adică la un birou în Cairo.

Neavând de ales, aşadar, Yale şi-a canalizat energiile spre ceea ce constituia, probabil, cea mai importantă

sarcină a lui: să facă astfel încât administraţia Wilson să îşi dea seama care era miza în regiune. Uşor de zis, dar mai greu de făcut, căci în ciuda principiilor nobile din Proclamaţia în Paisprezece Puncte a preşedintelui Wilson, din câte putea observa Yale, „guvernul nostru nu avea nicio politică. Conta [doar] să lupte pentru idealuri evident nebuloase, fără să-şi dea seama că evenimentele nu se stabilesc la conferinţele pentru pace, ci prin acţiuni în timpul unor ostilităţi precedente procesului de încheiere a păcii… Acel «deus ex machina» al afacerilor internaţionale nu este cel care aşteaptă să acţioneze într-o criză dramatică, ci acela care acţionează consecvent în moduri ce determină constant mersul evenimentelor. Preşedintele Wilson şi consilierii lui nu păreau să înţeleagă acest simplu truism”.[696]

Paradoxul amar în această situaţie – şi sursa frustrării lui Yale – era că spre sfârşitul primăverii anului 1918, majoritatea părţilor interesate din Orientul Mijlociu cereau ca americanii să decidă mersul evenimentelor. Încă din octombrie 1917, Reginald Wingate lansase unui diplomat american propunerea ca Statele Unite să preia „mandatul” guvernării palestiniene în lumea postbelică, o idee care continuase să câştige adepţi în Ministerul de Externe britanic. Chiar dacă pentru nişte finalităţi complet diferite, speranţa de a incita implicarea americanilor fusese, în mod limpede, şi subtextul accentului pe care Lawrence îl pusese asupra deosebitei stime a arabilor pentru Statele Unite, în timpul întâlnirii lui cu Yale. Chaim Weizmann şi sioniştii nu făceau niciun secret din faptul că, exceptând un mandat britanic, ei ar fi foarte fericiţi cu un mandat al americanilor în Palestina. Chiar şi politicienii cu mentalităţi mai imperialiste din Marea Britanie, Franţa şi Italia păreau tot mai dispuşi să accepte un rol mai amplu al americanilor în regiune din moment ce, în afară de ideea de a câştiga noi teritorii, cel mai dezirabil deznodământ era ca „prietenii” lor europeni să nu câştige nici ei vreun teritoriu.

Pentru Yale însă, factorul cu adevărat decisiv erau sentimentele incipiente proamericane sesizate în rândul arabilor. Fiind, negreşit, stimulată de promisiunile conţinute în cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson, această atitudine

era, de asemenea, un rezultat oarecum logic al hăţişului de revendicări pândind să împresoare regiunea în perioada postbelică. Bunul prieten al lui Yale, Suleiman Bey Nassif, întruchipa foarte sugestiv aceste nelinişti. Fiind un creştin arab cu viziuni moderate, Nassif, chiar dacă se resemnase la ideea unei prezenţe mai mari a evreilor în Siria, rămânea profund suspicios vizavi de intenţiile britanicilor, neîncrezător în statul panarab al regelui Hussein şi opus cu intransigenţă planurilor Franţei. Cea mai bună cale, poate şi singura, de a ieşi din acest haos, îi explica Nassif lui Yale, era ca americanii – nonimperialişti, idealişti, plasaţi suficient de departe, încât să nu deranjeze prea mult – să preia conducerea situaţiei.

Yale îi dădea dreptate din tot sufletul, însă a găsi butonul corect pe care să apese pentru a trezi atenţia administraţiei Wilson era o sarcină anevoioasă; la un moment dat, a încercat chiar să recurgă la argumentul propriilor interese economice materialiste, semnalându-i lui Harrison „faptul binecunoscut că anumite companii petroliere americane au obţinut recent de la guvernul otoman proprietăţi vaste în Palestina”[697], unul dintre rarele cazuri, probabil, când un agent de informaţii a ajuns să divulge date despre activităţile sale anterioare.

În cele din urmă, la sfârşitul lui aprilie, după luni întregi în care ridicase în slăvi statutul Americii în regiune, în rapoartele sale către Departamentul de Stat, Yale a decis să treacă la fapte. Asta s-a întâmplat după ce l-a cunoscut pe Faris Nimr, un lider al comunităţii de exilaţi sirieni de la Cairo şi redactorul-şef al extrem de influentului ziar egiptean *al-Mokattam*. După cum i-a explicat Yale lui Leland Harrison, încă de când Statele Unite intraseră în război, Nimr şi un mic grup de exilaţi sirieni animaţi de aceleaşi idei văzuseră în America un posibil salvator al patriei lor. „Cu discreţie, aceşti câţiva oameni au răspândit în rândul sirienilor din Egipt ideea unui protectorat al Statelor Unite asupra Siriei, străduindu-se să facă acest lucru cât mai în secret cu putinţă, astfel încât britanicii şi francezii să nu afle nimic. Este o idee agreată atât de creştini, cât şi de musulmani... Aceşti înfocaţi partizani ai Americii susţin că toate facţiunile şi toate partidele siriene ar putea nu numai

să se unească în jurul ideii unui sprijin din partea Statelor Unite, ci şi să se bucure, dacă aşa ceva ar fi posibil."[698]

În timp ce aştepta o reacţie de la Harrison la acest mesaj, Yale a primit o informaţie îmbucurătoare de la Washington, despre o altă chestiune. Se luase hotărârea să fie trimis un al doilea agent special în Orientul Mijlociu, iar când acesta sosea în Egipt, Yale urma să fie transferat în Palestina. Numele înlocuitorului său la Cairo, William Brewster, îi era foarte cunoscut lui Yale; Brewster fusese reprezentantul companiei Standard Oil în Alep, în aceeaşi perioadă în care Yale lucra pentru firmă în Ierusalim. Astfel, dublându-şi reţeaua agenţilor de informaţii din Orientul Mijlociu, guvernul american avusese grijă să folosească pentru recrutare acelaşi personal al companiei Standard Oil.

Acum, când Brewster era pe drum, Yale a fost numit în pripă căpitan în „armata naţională"; nevrând, poate, să pară grosolani după atâtea luni de obstrucţionare, funcţionarii britanici au refuzat să se intereseze ce putea însemna acea entitate ciudată – numele oficial al armatei americane care pornise spre Europa era Forţa Expediţionară Americană –, aşa că, în schimb, l-au felicitat pe agentul american pentru noua sa funcţie militară.

„De îndată ce croitorii din Cairo au putut să-mi confecţioneze uniforme", povestea Yale, „am început să mă pregătesc să fiu un soldat printre soldaţi. Aveam foarte puţină pregătire militară (de fapt, deloc) şi nu cunoşteam nimic despre eticheta şi chestiunile militare. Zile de-a rândul, am umblat pe străzile lăturalnice din Cairo îmbrăcat cu noua mea uniformă, exersând salutul ostăşesc cu soldaţii britanici care treceau pe lângă mine. Când au început să mă salute automat, fără zâmbete afectate în colţul gurii, am ştiut că eram pe cale de a deveni soldat."

Toate astea erau în pregătirea unui eveniment de care proaspăt unsului căpitan îi era cam groază: prezentarea lui oficială în faţa generalului Allenby. La mijlocul lui iulie, Yale şi noul consul american în Egipt, Hampson Gary, au profitat de o scurtă vizită a lui Allenby acasă, pentru a se deplasa la sediul acestuia din Alexandria. „Când am intrat în biroul lui Allenby", îşi amintea Yale, „nu ştiam dacă să-l salut pe

General, sau nu. Mă întrebam dacă trebuia să stau în poziţie de drepţi sau să mă aşez pe scaun. Frământarea a fost inutilă, căci Generalul Allenby m-a tratat de parcă nici n-aş fi fost acolo.”

Momentul culminat a venit când Allenby s-a întors brusc spre Yale şi, cu glasul lui de stentor, a tunat cum avea obiceiul:

— Eh, bine, căpitane Yale, ce ai de gând dumneata să faci la cartierul general al armatei mele?

— Am de gând să-mi continui munca politică, domnule general Allenby.

Răspuns greşit.

— Căpitane Yale, s-a răstit generalul, dacă guvernul Statelor Unite doreşte să trimită un măcelar la comandamentul meu, este treaba lor, [dar] dumneata să ţii minte, când eşti ataşat pe lângă forţele mele armate, eşti un soldat!

Puşi la punct, musafirii americani au bătut în retragere foarte curând, Yale fiind convins că „Allenby mă categorisise, ca fost angajat de la Standard Oil, drept una dintre formele inferioare de viaţă care se ocupă de negoţ”.

A doua zi, Yale s-a suit într-un tren pentru transportul trupelor, pornind spre Palestina şi noua sa încartiruire la comandamentul armatei britanice de la Bir-es-Salem, la circa şaisprezece kilometri la est de Jaffa. Acolo, a găsit rezervat pentru el un cort, un pat de campanie, o masă de scris, plus un lighean şi o cadă din prelată groasă. Aşteptându-l acolo era şi o ordonanţă, acel valet personal care stătea la dispoziţia ofiţerilor din armatele europene în 1918. Printre ofiţerii britanici, cele mai căutate ordonanţe erau soldaţii din armata indiană, proveniţi din unităţi special pregătite pentru această sarcină, dar poate ca o răzbunare pentru răspunsul inoportun pe care i-l dăduse lui Allenby, ordonanţa lui Yale era un scoţian bătrân şi ursuz.

În ciuda atmosferei rustice din jurul lui, Yale era încântat, probabil, că scăpase de Cairo şi de slujba de-acolo, care i se păruse din ce în ce mai inutilă. Cu puţin timp înainte de a pleca spre front, primise în sfârşit un semnal de la Departamentul de Stat, referitor la mesajul pe care îl trimisese în urmă cu două luni despre Faris Nimr şi

celula lui de conspiratori sirieni proamericani. Chiar dacă nu se considerase că merita un răspuns prompt, mesajul lui fusese totuşi socotit suficient de important pentru a ajunge pe masa de lucru a secretarului de stat. „Referitor la mesajul nr. 28”, scria în depeşa din 9 iulie a secretarului de stat Lansing, „continuă atitudinea rezervată privind atitudinea americană faţă de Siria.”[699]

Vestea l-a uimit pe Lawrence, dar extrem de plăcut. În 18 iunie, el şi locotenent-colonelul Alan Dawnay, noul coordonator general al operaţiunilor din nordul Arabiei, s-au dus la cartierul general al armatei ca să stabilească planul pentru înaintarea independentă a arabilor în Siria. S-au întâlnit acolo cu generalul William Bartholomew, unul dintre principalii locţiitori ai lui Allenby. Bartholomew a ascultat câteva minute expunerea lor, înainte de a scutura din cap, zâmbind; apoi le-a spus vizitatorilor săi că veniseră la Ramleh cu trei zile prea târziu.

După cum Dawnay şi Lawrence au aflat curând, ceea ce se petrecuse în Palestina pe parcursul lunii precedente constituia unul dintre cazurile foarte rare din Primul Război Mondial, când o armată fusese gata pentru operaţiuni de luptă *înainte* de termenul prevăzut. În ultimele săptămâni, un flux constant de soldaţi indieni şi britanici sosiseră din Irak şi de pe subcontinent, luând locul celor pe care Allenby fusese nevoit să îi trimită în Europa, fiind întreprinse eforturi extraordinare pentru a aduce aceste trupe pe linia frontului şi a le integra rapid în restul Forţei Expediţionare Egiptene (FEE). Manevra se desfăşurase cu succes, încât la o şedinţă a statului-major al comandamentului, în 15 iunie, s-a concluzionat că armata avea să fie „aptă pentru o ofensivă generală şi susţinută” în inima Siriei, încă de la începutul lunii septembrie.[700]

Lawrence a înţeles că nu mai exista niciun motiv ca arabii să rişte o înaintare pe cont propriu în Siria. În schimb, întrucât graficul operaţiunilor lui Allenby se potrivea destul de bine cu planul conceput de Lawrence şi Dawnay pentru arabi, rebelii puteau, pur şi simplu, să îşi coordoneze acţiunile cu cele ale FEE. Desigur, în Orientul Mijlociu orarele nu prea erau, în general, respectate, aşa că

Lawrence a răsuflat totuşi uşurat când, cu prilejul unei vizite ulterioare la comandamentul armatei britanice, în 11 iulie, a aflat că fusese fixată o dată fermă pentru lansarea ofensivei FEE: 19 septembrie.

Între timp, un eveniment politic făcuse ca ideea realăturării arabilor la efortul britanic să pară şi mai atrăgătoare. La începutul lunii mai, un grup de şapte lideri ai sirienilor exilaţi, susţinând că ar reprezenta un evantai larg al societăţii siriene, trimisese o scrisoare deschisă, cerând să afle, într-un limbaj clar şi neechivoc, ce plănuiau Marea Britanie şi Franţa pentru viitorul naţiunii lor. Londra şi Parisul încercaseră să ignore, cât mai mult timp cu putinţă, aşa-zisa Scrisoare a celor Şapte Sirieni, dar de data asta opinia publică internaţională nu permitea o asemenea atitudine; chestiunea a ajuns în final pe mâinile celor doi oameni care purtau cea mai mare răspundere pentru perpetuarea controversei, Mark Sykes şi François Georges-Picot. După multe discuţii, la mijlocul lunii iunie, Sykes şi Picot le răspunseseră celor Şapte Sirieni că în teritoriile „emancipate de sub dominaţia turcă prin acţiunile arabilor înşişi în timpul actualului război”, Marea Britanie şi Franţa vor „recunoaşte independenţa totală şi suverană a arabilor care locuiau în acele zone şi îi vor susţine în lupta lor pentru libertate”.[701]

Pentru Lawrence, aici, în sfârşit, apărea reafirmarea promisiunii de independenţă pe care el şi rebelii arabi o aşteptaseră de atâta timp. Însă formularea reafirma, de asemenea, avertismentul implicit pe care Lawrence îl bănuise mereu dincolo de aparenţa cuvintelor: independenţa arabilor era garantată doar în acele teritorii pe care arabii le eliberau ei înşişi. Ţinând seama de acest aspect, rebelii aveau toate motivele să se alăture viitoarei ofensive britanice. După consultările avute la comandamentul armatei în 11 iulie, Lawrence s-a întors repede la Cairo, iar de acolo mai departe la Aqaba, pentru a începe planificarea mult amânatei înaintări a arabilor spre nord.

Una dintre primele lui sarcini în acest scop era să pună definitiv capăt lungului şi periculosului flirt al lui Faysal cu generalul turc Mehmed Djemal. La sfârşitul lui iulie,

Lawrence i-a transmis lui David Hogarth o copie a scrisorii conţinând oferta de pace pe care Faysal o expediase lui Djemal în 10 iunie. Povestea născocită de Lawrence ca o explicaţie a faptului că ajunsese să intre în posesia unui asemenea document exploziv – a pretins că obţinuse scrisoarea, pe furiş, de la scribul lui Faysal – era absurdă în sine, dar din câte se părea amintea suficient de bine de poveştile din „O mie şi una de nopţi”, pentru a avea trecere pe lângă superiorii lui.[702]

În mod ciudat, la Londra, efectul imediat al acestei proaspete dezvăluire a perfidiei lui Faysal a fost reactivarea dezbaterii, începute în urmă cu câteva luni, dar cumva blocate, despre ce titlu onorific ar trebui să i se acorde acestuia. Episodul scotea în evidenţă un aspect cu adevărat bizar al Marii Britanii la începutul secolului al XX-lea: în timpul celui mai sângeros război din istoria omenirii şi concomitent cu o perioadă atât de sumbră, încât însăşi supravieţuirea Imperiului Britanic era în joc, cel puţin zece dintre cei mai importanţi demnitari ai acelui imperiu îşi găseau timp, în programul lor, pentru a-şi enunţa opiniile, adesea repetitiv, despre ce decoraţie ar trebui să i se decerneze unui prinţ de treizeci şi trei de ani din deşert. Procedând astfel, toţi ignoraseră sfatul singurului englez care îl cunoştea cel mai bine pe acel prinţ, T. E. Lawrence, şi care le sugerase că pe Faysal nu-l prea interesau medaliile.[703]

În dimineaţa de 7 august 1918, Lawrence şi-a adunat garda de corp formată din şaizeci de oameni, pe ţărmul mării la Aqaba. Săptămânile precedente trecuseră pentru el într-un iureş de pregătiri frenetice, şi rămâneau încă enorm de multe lucruri de făcut înainte ca arabii să fie apţi să îşi lanseze atacul în septembrie, în inima teritoriului sirian. Pentru Lawrence, munca dificilă din spatele frontului – organizarea convoaielor de aprovizionare, planificarea deplasării oamenilor şi a armamentului urmărind atent hărţile – luase sfârşit; în acea zi, el şi oamenii lui porneau spre interiorul ţării şi nu aveau să revină, decât după ce forţele arabe se vor fi alăturat marii bătălii, iar deznodământul va fi fost decis.

Pornind în acea călătorie, Lawrence se gândea negreşit la dilema care îl obsedase de atâta timp: ce s-ar fi întâmplat dacă lucrurile ar fi avut o altă evoluţie. În octombrie 1917, în ajunul primei ofensive a armatei britanice în Palestina, generalul Allenby îl întrebase pe Lawrence cum ar putea rebelii arabi să contribuie la operaţiune. Temându-se că rebelii ar fi putut să fie măcelăriţi în luptă, Lawrence insistase ca intervenţia arabilor să fie cât mai redusă, propunând în schimb fatalul atac împotriva podului din Yarmuk. Cât de diferită ar fi fost situaţia, dacă el nu ar fi ezitat în acele momente. Dacă arabii ar fi participat în totalitate la operaţiunea armatei britanice, s-ar fi putut evita starea de inerţie zdrobitoare din ultimul an, iar războiul ar fi fost încheiat acum; de asemenea, s-ar fi evitat toate celelalte nenorociri: Deraa, Tafileh, moartea lui Daud şi a lui Farraj.

Dar acum era momentul de a ispăşi toate acele greşeli. În acea dimineaţă, la Aqaba, le-a spus războinicilor înveşmântaţi în robe colorate, care îl însoţeau, să se pregătească pentru victorie, le-a promis sirienilor care erau printre ei că aveau să ajungă curând acasă. „Şi aşa pentru ultima oară ne-am adunat pe plaja vântoasă de la marginea mării, unde razele soarelui sclipeau pe valurile ei strălucitoare la concurenţă cu oamenii mei scânteietori şi schimbători.”[704]

Cartierul general al armatei germane pe frontul de vest se afla într-o reţea de castele frumoase şi hoteluri elegante din mica staţiune balneară belgiană Spa. Acolo, în dimineaţa de 31 iulie 1918, Curt Prüfer şi Abbas Hilmi al II-lea au fost poftiţi într-o sală de conferinţe pentru a-l întâlni pe kaizerul Wilhelm al II-lea. După cum nota Prüfer în jurnalul său, Wilhelm şi-a făcut o „impresie foarte bună” despre khedivul detronat al Egiptului şi a fost vizibil impresionat de planurile grandioase ale acestuia pentru recucerirea patriei sale de sub ocupaţia britanică. La sfârşitul întrevederii, kaizerul s-a întors spre Prüfer şi a spus: „Îţi cer să te vezi cu mine data viitoare într-un Egipt liber”.[705]

Dar dacă vizita aceasta îi ridicase moralul împăratului german, nu acelaşi lucru se putea spune despre cei doi oaspeţi ai săi. Kaizerul îmbătrânise enorm în timpul războiului, iar acum părea împuţinat la trup, chiar un pic confuz. Pentru Prüfer, familiarizat cu fastul şi protocolul vieţii militare, era limpede că împăratul german nu mai comanda aproape nimic, că, în ciuda medaliilor lui ostentative şi a alurii marţiale, era acum şi el tot un fel de om de paie, asemenea lui Abbas Hilmi.

Totul era foarte diferit de ceea ce se aşteptaseră ei să găsească atunci când plecaseră din Constantinopol în 23 iulie. Ca o mărturie a speranţelor înalte atribuite misiunii lor, fuseseră conduşi la gară de o delegaţie guvernamentală oficială turcă, din care făcea parte şi ministrul de interne, Talaat. Dar apoi a urmat lunga şi lânceda călătorie prin ţările Puterilor Centrale, cu imagini de sărăcie şi declin pretutindeni. Amândurora, locurile şi oamenii li se păreau la limita vlăguirii totale, situaţia fiind mult mai rea decât în urmă cu doar câteva luni, şi tot ceea ce li se perinda prin faţa ochilor contrazicea declaraţiile optimiste, care continuau să emane cu efervescenţă de la înaltul comandament german, anunţând apropierea victoriei finale.

Dacă nu dinainte, cu siguranţă însă când au ajuns la Spa şi-au dat seama cât de false erau acele declaraţii. În 17 iulie, ultima dintre cele cinci ofensive germane, cunoscute sub denumirea de *Kaiserschlacht* (*Bătălia Kaiserului*), care fusese lansată pe frontul de vest începând din martie, fusese sistată. Cu efectivele de luptă reduse acum prin alte 700000 de pierderi de vieţi omeneşti, rămăşiţele armatelor germane se retrăgeau spre Linia Hindenburg, un zid de fortificaţii defensive, fantastic de elaborat, care se întindea pe toată lungimea nordului Franţei şi pe care nemţii începuseră să îl construiască în 1917. La orizont, nu se întrevedea niciun fel de „victorie finală” a germanilor şi, mai grav, nici vreun sfârşit previzibil al războiului; din spatele Liniei Hindenburg, Germania ar fi putut să reziste la infinit, bătălia continuând nimicitor fără armate victorioase sau învinse, pentru multă vreme de-atunci înainte.

Aceasta era, în mod cert, estimarea generalilor şi a tacticienilor militari din cealaltă parte a frontului. Chiar şi cu fluxul de soldaţi americani care începeau în sfârşit să ajungă în Franţa, cei mai optimişti strategi ai Aliaţilor vorbeau despre o rupere a frontului în vara anului 1919, în timp ce alţi colegi de-ai lor, mai conservatori, prevedeau că lupta va continua mult după acea dată; unele analize susţineau că războiul se putea prelungi până la mijlocul anilor 1920.

Totuşi, la fel cum s-a întâmplat cu aproape toate celelalte evaluări ale înţelepţilor Antantei, şi aceste estimări s-au dovedit a fi greşite. După ce pe tot globul pământesc muriseră aproximativ şaisprezece milioane de oameni, finalul se apropia, şi cu o viteză pe care puţini o puteau înţelege. Cu totul improbabil, colapsul definitiv avea să înceapă în unul dintre cele mai îndepărtate şi aparent insignifiante colţuri ale câmpului de luptă mondial: deşerturile din Siria.

---

638 Lawrence, *Seven Pillars*, p. 503.

639 Relatarea făcută de William Yale despre munca lui ca agent de informaţii la Cairo în 1917–18 este luată din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8.

640 Yale către Harrison, 24 decembrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 12.

641 Yale către Harrison, 12 noiembrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 6.

642 Yale către Harrison, 25 februarie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 19.

643 Yale către Harrison, 4 noiembrie 1917; YU, Cutia 2, Fişier 5.

644 Lawrence către Clayton, 22 ianuarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 251–52.

645 Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 267.

646 Relatarea lui Lawrence despre disputa lui cu Zeid în Tafileh şi acţiunile lui ulterioare provine din *Seven Pillars*, Cartea 7, Capitolul 90, pp. 499–502.

647 Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 268.

648 Lawrence, *The Home Letters*, p. 341.

649 Lawrence, *Seven Pillars*, p. 502.

650 Ibid., p. 503.

651 Lawrence, *The Home Letters*, p. 348.

652 Yale către Harrison, 11 martie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 21.

653 David Hogarth, „Report on Mission to Jeddah”, 15 ianuarie 1918; PRO-FO 882/13 f. 35–40.

[654] Wingate către Foreign Office, 19 februarie 1918; PRO-FO 3713380, f. 473.
[655] Lawrence, „Syrian Cross Currents”, *Arab Bulletin Supplementary Papers*, 1 februarie 1918; PRO-FO 882/14.
[656] Clayton către Sykes, 4 februarie 1918; PRO-FO 371/ 3398.
[657] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7.
[658] Wingate către Foreign Office, 8 aprilie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 372.
[659] Yale către Harrison, 11 martie 1918; YU, Cutie 2, Fişier 21.
[660] Cartea albă a guvernului britanic, „Notes on Zionism”, Partea 3. Comisia Sionistă în Palestina; 6 februarie 1919, pp. 16–17; PRO-FO 371/4171, f. 102.
[661] Cartea albă a guvernului britanic, „Notes on Zionism”, Partea 3. Comisia Sionistă în Palestina: 6 februarie 1919, pp. 14–21; PRO-FO 371/4171, f. 100–104.
[662] Cornwallis către Symes, 20 aprilie 1918; PRO-FO 882/14, f. 358–59.
[663] Yale către Harrison, 8 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 25.
[664] Yale către Harrison, 25 martie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 23.
[665] Yale către Harrison, 10 iunie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 34.
[666] Aaronsohn, *Diary*, 1 aprilie 1918; ZY.
[667] Yale către Harrison, 8 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 25.
[668] Relatarea lui Lawrence despre expediţia la Atatir şi despre moartea lui „Daud” şi a lui „Farraj” (Ali şi Othman) sunt preluate din *Seven Pillars*, Cartea 8, Capitolele 112–113, pp. 507–17.
[669] Wavell, *The Palestine Campaigns*, pp. 173–84.
[670] McKale, *Curt Prüfer*, p. 54.
[671] Bernstorff către von Hertling, 19 iulie 1918; PAAA, Rola 22348, Tűrkei 47, Banda 7.
[672] Oppenheim către Jagow, 23 februarie 1915; PAAA, Roll 21129, Der Weltkrieg no.11g, Banda 7.
[673] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 520.
[674] Dawnay către cartierul general al Forţei Expediţionare Egiptene, 1 mai 1918; PRO-FO 882/7, f. 277–86.
[675] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 526–27.
[676] Ibid., p. 527.
[677] Aaronsohn, *Diary*, 21 martie 1918; ZY.
[678] Ibid., 4 aprilie 1918.
[679] Ibid., 6 aprilie 1918.
[680] Ibid., 20 aprilie 1918.
[681] Clayton către Secretarul de Stat britanic pentru afaceri externe, 16 iunie 1918; PRO-FO 371/803, pp. 5–7.
[682] Ibid., pp. 4–5.
[683] Lawrence către Clayton, 12 februarie 1918; PRO-FO 882/7, f. 268.
[684] Clayton către Lawrence, 22 mai 1918; PRO-FO 141/688.
[685] Cartierul General al armatei britanice către Comandamentul din Aqaba, 24 mai 1918; PRO-WO 95/4370, App A.
[686] Clayton către Foreign Office, 12 iunie 1918; PRO-FO 141/688.

[687] Wingate către Foreign Office, 23 martie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 359.

[688] Pentru lungile dezbateri din cadrul Foreign Office despre ce medalie să i se decerneze lui Faysal Hussein, a se vedea PRO-FO 371/3403, Dosar 53608.

[689] Clayton către Foreign Office, 2 aprilie 1918; PRO-FO 371/3403, f. 364–66.

[690] Mehmed Djemal către Faysal (traducător necunoscut), 2 iunie 1918; PRO-WO 158/ 634, f. 137.

[691] Hogarth, memoriu anexat „The Arab Question", 9 august 1918; PRO-FO 371/3381, f. 113.

[692] Lawrence, *Seven Pillars*, Anexa II.

[693] Lawrence, „Note", 16 iunie 1916; PRO-FO 141/688.

[694] Yale către Harrison, 25 martie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 23.

[695] Gary către Secretarul de Stat al SUA, 30 mai 1918; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y.

[696] Relatările lui William Yale despre activitatea lui de culegere de informaţii la Cairo în primăvara şi vara anului 1918 sunt preluate din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8.

[697] Yale către Harrison, 1 iulie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 35.

[698] Yale către Harrison, 29 aprilie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 38, pp. 10–11.

[699] Lansing, Secretarul de Stat al SUA, către Yale, 9 iulie 1918; NARA RG59, Cutia 1047, 111.70Y.

[700] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 534.

[701] Foreign Office către Wingate, 11 iunie 1918; PRO-FO 371/3381, f. 35–36. De fapt, acesta a fost unul dintre puţinele cazuri când cinismul, tipic lui Lawrence, a dat greş. La Conferinţa de Pace de la Paris, s-a dovedit că Mark Sykes frazase cu multă grijă scrisoarea lui către cei „Şapte Sirieni", în aşa fel încât promisiunea de independenţă pentru teritoriile „emancipate de sub dominaţia turcă prin acţiunile arabilor înşişi în timpul actualului război" să fie interpretată ca aplicându-se doar acelor teritorii eliberate în momentul redactării mesajului. Prin această sintagmă abil construită, Siria mare putea fi exclusă, aproape în întregime.

[702] Hogarth, memoriu anexat „The Arab Question", 9 august 1918; PRO-FO 371/3381, f. 113. Fie acest lucru nu a pus capăt propunerilor făcute de Faysal guvernului otoman, ori germanii nu erau la curent cu întreruperea tratativelor; chiar şi la începutul lui septembrie 1918, înalţi diplomaţi germani şi ofiţeri superiori din armata Germaniei scriau despre necesitatea urgentă de a încheia pacea cu Faysal.

[703] Clayton către Foreign Office, 3 mai 1918; PRO-FO 371/3403, f. 384.

[704] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 544.

[705] Prüfer, *Diary*, 31 iulie 1918; HO.

18

Damasc

Noi am ordonat «fără prizonieri», şi oamenii au ascultat.[706]

T. E. Lawrence, Raport oficial asupra evenimentelor din Tafas, octombrie 1918

Era 12 septembrie 1918. Războiul mondial intrase acum în cea de-a cincizecea lună. Contemplând diferitele fronturi de luptă în acea zi, conducătorii politici şi militari ai Aliaţilor păreau cumva uluiţi, convingerea lor crescândă că inamicul se apropia de colaps fiind temperată doar de amintirea atâtor dăţi din trecut când greşiseră în această privinţă. Pe frontul de vest, nemţii cedaseră acum şi ultimele câştiguri teritoriale din ofensiva de primăvară, regrupându-se în spatele Liniei Hindenburg. Primul test al Aliaţilor contra acelui zid de apărare, cea mai formidabilă reţea de fortificaţii care se construise vreodată, urma să fie o operaţiune comună franco-americană lângă râul Meuse, programată pentru sfârşitul lunii. Pe frontul de sud, comandanţii armatei italiene, cuminţiţi în sfârşit după ce pierduseră peste 1,5 milioane de vieţi în trei ani de război, fără niciun câştig, puneau la cale planuri modeste pentru a porni împotriva unei armate austro-ungare care staţionase pe celălalt mal al râului Piave, de aproape un an. În Balcani, o armată comună formată din francezi, sârbi, greci şi englezi se pregătea să atace o armată bulgară în Macedonia. Având proaspătă în minte memoria milioanelor de morţi, Aliaţii vedeau aceste intenţii de ofensive ca pe un fel de a încerca marea cu degetul, o şansă de a obţine nişte câştiguri pas cu pas, înainte ca iarna să oprească toate operaţiunile ofensive până în primăvară, poate chiar pe o perioadă mai lungă de timp. Premierul britanic Lloyd George vehiculase recent propunerea de a amâna orice înaintare masivă contra Germaniei până în 1920, când armata americană avea să ajungă în totalitate pe ţărmurile

Franţei, iar forţa Aliaţilor putea deveni cu adevărat covârşitoare.[707]

În acest climat, oamenii îşi vedeau de viaţa lor, cu un sentiment de optimism prudent sau teamă înăbuşită, depinzând de ce parte a liniilor de luptă locuiau, o convingere incipientă că, în sfârşit, cel mai oribil război din istoria omenirii se îndrepta spre un deznodământ, chiar dacă detaliile şi orarul pentru acel deznodământ rămâneau la fel de neclare ca întotdeauna.

În aceeaşi zi de 12 septembrie, Aaron Aaronsohn se afla pe o navă de pasageri, care plecase de cinci zile din Southampton, cu destinaţia New York. După ce se întorsese în Anglia din Orientul Mijlociu, în august, câteva săptămâni făcuse naveta între Paris şi Londra, încercând zadarnic să obţină un sprijin pentru planul lui de cumpărare a unor terenuri în Palestina. Eforturile lui se complicaseră şi din cauza uzualelor ciondăneli cu Chaim Weizmann şi ceilalţi lideri sionişti britanici, până când Weizmann şi Mark Sykes găsiseră o soluţie pentru a se descotorosi temporar de agronomul enervant şi, în acelaşi timp, pentru a-l pune la treabă, propunându-i să se îmbarce într-o nouă misiune de racolare de adepţi din rândul comunităţii de evrei americani. Odată ajuns în portul New York, Aaronsohn avea stabilite o sumedenie de întâlniri şi convorbiri, cât să-l ţină ocupat în Statele Unite luni de zile de-atunci înainte.

Pentru Curt Prüfer, vara devenise treptat din stranie de-a dreptul ireală. După ce aranjase audienţa lui Abbas Hilmi la kaizer, la sfârşitul lui iulie, săptămâni întregi îl plimbase apoi pe pretendentul la tronul Egiptului pe meleagurile rurale ale Germaniei, cu întâlniri şi banchete oficiale în onoarea khedivului, alternând cu sejururi la moşiile unor prinţi şi contese. În staţiunea de munte Garmisch-Partenkirchen, la mijlocul lunii august, cei doi se întâlniseră cu sora kaizerului, prinţesa Viktoria von Schaumburg-Lippe, şi alaiul ei eclectic de paraziţi, şi petrecuseră zece zile veselindu-se şi desfrăbălându-se, chiar dacă veştile de pe frontul războiului erau tot mai sumbre.

„Intimitate crescândă cu prinţesa, plus Gräfin Montgelas şi Seline von Schlotheim”, nota Prüfer în jurnalul

lui, în 30 august, referindu-se la sora kaizerului şi la două curtezane din anturajul ei. „Serile, cu pileli, dansuri şi flirturi, petreceri palpitante în camere şi alte lucruri de acest fel.”[708]

Dar nu se reducea totul doar la serbări galante. În persoana lui Abbas Hilmi, Prüfer se afla în compania unuia dintre cei mai neobosiţi complotişti din lume, şi în condiţiile în care perspectivele pentru Puterile Centrale păleau tot mai mult, şeful spionilor germani părea să se agaţe de uneltirile grandioase ale egiptenilor cu un fel de fervoare anxioasă. Una dintre manevre viza încercarea de a-l ademeni afară din Elveţia pe fiul şi moştenitorul lui Abbas, Abdel Moneim. După cum explica fostul khediv, fiul lui era un tânăr labil mintal şi nevolnic, cu înclinaţii spre sadism – ceea ce putea explica oarecum faptul că în prezent cocheta cu britanicii –, însă dacă Prüfer reuşea cumva să îl momească pe Abdel Moneim în Germania, tatăl lui putea apoi să aranjeze căsătoria acestuia cu fiica noului sultan otoman, pecetluind astfel pretenţiile lui Abbas la tronul Egiptului. Neîndoielnic, toate acestea demonstrau cât de rupt de realitate începea să fie Prüfer, dacă asemenea scheme puteau să i se pară minunate şi atât de importante, încât să fie transmise până la cele mai înalte niveluri ale Ministerului de Externe.[709]

Dar dacă maestrul spionajului german trăia din ce în ce mai mult într-un univers paralel iluzoriu, nu însemna că nu-şi găsea acolo nenumăraţi companioni. Bunăoară, erau înalţii funcţionari ai Ministerului de Externe care l-au îndemnat pe Prüfer să continue cu propunerea lui pentru Abdel Moneim, ba chiar i-au cerut ajutorul şi într-o altă chestiune. Aflând de scrisoarea împăciuitoare pe care Faysal Hussein i-o trimisese generalului Mehmed Djemal, diplomaţilor germani de la Externe le-a venit ideea să ticluiască un acord de pace cu rebelii arabi, ca o soluţie de ultimă clipă în Orientul Mijlociu – o soluţie care putea eventual să-i includă şi pe scumpii lor prietenii din conducerea Junilor Turci, dar putea la fel de bine şi să-i ignore. Întrebat de ministrul de externe despre nişte posibili intermediari care să pună în aplicare, în numele Germaniei,

o iniţiativă secretă de pace cu Faysal, Prüfer i-a dat numele unui contact, pe care i-l furnizase binevoitor Abbas Hilmi.

Deşi mai puţin colorată, vara târzie a lui William Yale s-a dovedit la fel de dezamăgitoare. Până în 12 septembrie, stătuse mai mult de o lună în cortul lui din cartierul general al armatei britanice de la Bir-es-Salem, la poalele colinelor din sudul Ierusalimului. În acel răstimp, agentul special al Departamentului de Stat – acum reîntruchipat ca ataşat militar american pe lângă Forţa Expediţionară Egipteană – nu aflase practic nimic de la comandamentul militar britanic despre mult-zvonita ofensivă viitoare a lui Allenby. Şi asta nu fiindcă nu s-ar fi străduit suficient; Yale participase la nenumărate briefinguri în care oficialii britanici păreau într-o competiţie tacită unii cu alţii de a nu furniza nimic substanţial, şi îndurase o sumedenie de dineuri anoste cu membrii statului-major, şi mai puţin edificatoare. Rugăminţile lui repetate de a vizita liniile frontului britanic erau respinse sub un pretext sau altul. În cele din urmă, a primit cumva o explicaţie de la căpitanul Hodgson, un ofiţer britanic care avea sarcina de a-i supraveghea pe străinii ataşaţi pe lângă armata britanică. „Uite ce e, Yale,” i-a dezvăluit Hodgson, „mie mi s-a spus să îţi arăt cât mai puţin cu putinţă, fiindcă ai lucrat la Standard Oil.”[710]

Totuşi, fără să vrea, britanicii îi oferiseră lui Yale o şansă. Ca o dovadă a desconsideraţiei cu care îi tratau pe ataşaţii militari străini în general, şi pe el în mod special, britanicii îi izolaseră în acelaşi colţ din Bir-es-Salem unde eşuase şi un alt grup de însoţitori detestabili: corpul de presă. De la acest amalgam pestriţ de corespondenţi ai ziarelor britanice şi australiene, mult mai puţin restricţionaţi în mişcările lor decât ataşaţii militari, Yale a putut afla câte ceva despre ceea ce se plănuia, suficient oricum încât să ştie deja, în 12 septembrie, că „marele spectacol” urma să înceapă curând. Nu ştia când, darămite unde, însă în atmosfera tot mai presantă care se simţea în cartierul general al armatei, în manevrele de trupe şi materiale de război pe care jurnaliştii povesteau că le văzuseră în deplasările lor, existau indicii inconfundabile că ofensiva lui Allenby devenise iminentă.

Dar dincolo de temerile privind legăturile lui Yale cu Standard Oil, comandamentul armatei britanice avea toate motivele să păstreze secretul asupra viitoarei operaţiuni: ceea ce plănuiau ofiţerii britanici în Palestina constituia o stratagemă foarte complicată. În ultimele săptămâni, o serie de unităţi ale armatei britanice fuseseră aduse de pe şesurile din apropierea coastei Palestinei, pentru a se instala pe poziţii în jurul Ierusalimul, noul lor campament din corturi fiind răsfirat pe dealurile Iudeii. În cadrul acestei redesfăşurări de forţe, Allenby îşi mutase centrul de comandă al avangardei la Ierusalim. Simultan, agenţi comerciali locali fuseseră trimişi la diferite triburi din regiunea Amman, cu ordinul de a cumpăra cantităţi enorme de furaje, cât să poată hrăni caii şi cămilele unei mari armate, când venea sfârşitul lunii septembrie. Pentru turcii care pândeau din umbră, concluzia era inevitabilă: ofensiva britanică avea să urmeze curând, iar ţinta ei avea să fie aceeaşi regiune Salt-Amman, unde atacurile britanice eşuaseră de două ori înainte. În realitate, acele imense bivuacuri erau pustii, mutarea lui Allenby la Ierusalim fusese un simulacru, iar cumpărarea de furaje era o pistă falsă. De fapt, planul britanicilor era de a ataca exact în capătul opus al liniei, să înainteze la nord pe coasta Palestinei şi pe urmă să vireze spre interior, astfel încât să-i învăluie pe turci din trei părţi.

Acesta era doar un aspect al stratagemei; un altul era pus în scenă de cealaltă parte a fluviului Iordan. De o bucată de timp, o forţă mixtă formată din câteva mii de luptători aliaţi – arabi din triburi, soldaţi din Armata Arabă de Nord, consilieri militari britanici şi francezi, împreună cu unităţi specializate de artilerie şi vehicule blindate – înaintaseră prin deşertul sirian pentru a se aduna la străvechea cetate de la Azraq. Dacă erau detectaţi de turci – şi era greu de presupus că o forţă armată atât de mare ar fi putut trece neobservată la nesfârşit –, avea să fie încă o confirmare a faptului că atacul Aliaţilor viza Ammanul, la doar optzeci de kilometri la vest de Azraq. În realitate, adevărata ţintă a unităţii de la Azraq se afla la circa o sută zece kilometri în nord-vest, nodul de cale ferată crucial de la Deraa. Mai mult, această unitate urma să acţioneze drept

prima trupă de şoc capitală pentru întreaga ofensivă, obiectivul ei fiind să închidă complet accesul pe Calea Ferată Hejaz şi pe linia colaterală spre Palestina în ajunul atacului lui Allenby, pentru a paraliza armata turcă, dinspre spatele frontului. În 12 septembrie, ultima dintre aceste trupe de şoc sosise la Azraq, unde soldaţii au fost întâmpinaţi de doi locotenenţi-colonei britanici, care răspundeau de coordonarea operaţiunii: Pierce Joyce şi T. E. Lawrence.

Până la acea dată, Lawrence venise deja de aproape o săptămână la Azraq şi putuse să evalueze diversele unităţi de luptă pe măsură ce soseau: războinici din vreo zece triburi arabe; experţi britanici şi francezi în domeniul transporturilor şi al artileriei; un detaşament de cavalerie al armatei indiene; chiar şi o mică unitate de *gurkha*, faimoşii soldaţi nepalezi cu pumnalele lor *kukri,* cu lama curbată în jos. În aceeaşi dimineaţă de 12 septembrie, componenta finală şi-a preluat locul odată cu sosirea la Azraq a marilor comandanţi ai rebelilor arabi: Faysal Hussein, cel mai important dintre ei, dar, de asemenea, Nuri Shalaan, Auda abu Tayi şi o sumedenie de alţi conducători de triburi, pe care şi Lawrence, în ultimii doi ani, îi convinsese să se alăture cauzei independenţei arabe. Întrucât avangarda forţei de atac urma să intre în acţiune a doua zi dimineaţă, planul era ca toţi aceşti comandanţi să se întrunească într-un conclav în acea după-amiază, când Lawrence şi Joyce aveau să le explice diversele lor obiective.

Totuşi, exact în acel moment, în ajunul campaniei pe care el se căznise atât de mult să o impună, Lawrence a fost cuprins subit de o amărăciune paralizantă. La scurt timp după ce Hussein şi ceilalţi comandanţi arabi au ajuns la Azraq, Lawrence s-a furişat afară din cetate şi s-a dus spre o despicătură stâncoasă din munţi, numită Ain el Essad, la aproximativ doisprezece kilometri distanţă. „Am zăcut acolo toată ziua în vechiul meu bârlog, lângă arbuştii de tamariscă, unde vântul foşnea printre crengile verzi şi prăfuite cum făcea şi prin frunzişul copacilor englezeşti. Mi-am spus atunci că mă săturasem ca de moarte de aceşti arabi.”[711]

Existaseră, de fapt, semnale de avertizare de câtva timp, care indicau că Lawrence se îndrepta cumva spre o asemenea cădere psihică. La mijlocul lunii iulie, la doar câteva zile după ce primise confirmarea datei de lansare a ofensivei lui Allenby – un eveniment care *ar fi trebuit* să îi creeze o stare de efervescenţă –, Lawrence trimisese o scrisoare melancolică prietenului şi confidentului său Vyvyan Richards. „Am fost într-atât de violent dezrădăcinat şi afundat atât de adânc într-o slujbă prea mare pentru mine, încât totul pare ireal”, îi spunea el lui Richards. „Am renunţat la tot ce am făcut eu vreodată, şi trăiesc doar ca un hoţ de oportunităţi, înşfăcând şanse de moment când şi unde le văd... Este ca un fel de scenă străină pe care joci zi şi noapte, în costum de bal mascat, într-o limbă străină, cu preţul eşecului pe capul tău, dacă rolul nu este bine interpretat.”[712]

Continuase apoi, descriind admiraţia lui faţă de arabi, deşi recunoştea acum că era în mod fundamental diferit de ei, un etern străin. Scria despre cuvintele pe care le purta în minte – pace, linişte, odihnă – „ca o fereastră luminată în întuneric”, dar apoi se îndoia de spusele lui, întrebându-se ce rost avea de fapt o fereastră luminată. Aşa cum se întâmpla adesea când scria din tot sufletul, Lawrence încheia denigrând rândurile aşternute pe hârtie, spunând că era „o scrisoare cretină” născută din firea lui contradictorie. „[Eu] încă rămân mereu nemulţumit. Urăsc să fiu în faţă şi urăsc să fiu în spate, şi nu îmi place răspunderea, şi nu mă supun ordinelor. Pe ansamblu, nimic bun în momentul acesta. O lungă tihnă, ca o purificare, şi apoi o contemplaţie şi decizia unor drumuri viitoare, asta este ceea ce trebuie să aştept.”

Dar starea de extenuare fizică şi psihică, despre care vorbea în scrisoarea lui către Richards, era agravată şi de sentimentul de vinovăţie că îi „amăgise profitabil” pe camarazii lui arabi timp de doi ani – iar recent această culpabilitate se înrăutăţise în sufletul lui. La începutul lui august, în timp ce punea la cale operaţiunea din Azraq, Lawrence se întâlnise din nou cu Nuri Shalaan, conducătorul războinic al puternicului trib Rualla, pe care încercase să îl ademenească de partea rebelilor în urmă cu

an, sugerându-i lui Shalaan că merita să creadă promisiunile pe care Marea Britanie le făcuse de curând arabilor. La întâlnirea lor din august, Shalaan acceptase în cele din urmă să vină cu tribul său de partea rebelilor, deşi din dezvăluirile apărute de la întâlnirea lor anterioară – Declaraţia Balfour, Acordul Sykes-Picot – dedusese cu siguranţă că britanicul care îl curtase nu fusese nicidecum sincer cu el. Chiar dacă rămâne neclar de ce, este limpede, atât din memoriile lui Lawrence, cât şi din comentariile pe care le-a făcut pentru primii lui biografi, că înşelăciunea pe care o săvârşise faţă de Shalaan îi cauza cele mai mari mustrări de conştiinţă.[713]

Apoi, exact înainte de a porni spre Azraq, apăruse un incident care îl făcuse pe Lawrence să pună la îndoială însuşi scopul „cruciadei” lui pentru arabi. La sfârşitul lui august, exact când armata arabă principală se pregătea să părăsească regiunea Aqaba îndreptându-se spre nord, regele Hussein se apucase să se certe urât şi destul de public cu Faysal, pe care îl acuza de nelealitate. Timp de aproape o săptămână, existase un schimb de depeşe furioase între tată şi fiu, pe durata căruia înaintarea rebelilor fusese blocată, întreaga ofensivă în Siria devenind problematică, pe măsură ce timpul curgea în defavoarea Revoltei Arabe. În cele din urmă, Lawrence ticluise o împăcare între cei doi – interceptând una dintre telegramele lui Hussein, tăiase cu foarfeca a doua jumătate a textului, unde tatăl îşi exprima furia, şi îi dăduse lui Faysal doar prima jumătate, unde tonul părea mai conciliant –, însă amărăciunea de a fi văzut cum toate planurile lui fuseseră aproape subminate de către omul pentru care el lupta în mod atât de evident nu avea să-i dispară niciodată pe deplin.[714]

Însă se pare că mai exista un motiv de tristeţe pentru Lawrence în acea zi la Ain el Essad, o lovitură personală devastatoare şi foarte recentă. După toate mărturiile, în timpul şederii la Azraq, Lawrence a aflat de moartea lui Dahoum, tânărul lui companion de la Karkemiş, victimă acum a unei epidemii de tifos care făcuse ravagii în nordul Siriei, cu ceva timp în urmă. Într-o mare măsură – şi cu o intensitate pe care nici Lawrence poate nu o înţelegea pe

deplin –, Dahoum pentru el ajunsese să personifice războiul; în numele acestui tânăr sirian şi al viitorului lui, arabii trebuiau să fie liberi. Acum, Dahoum murise, iar odată cu el dispăruse însăşi raţiunea care îl însufleţise pe Lawrence în luptă. Deşi nu va dezvălui niciodată identitatea misterioaselor iniţiale „S.A." cărora le este dedicată cartea *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* – numele adevărat al lui Dahoum era Salim Ali –, primele strofe ale poemului din preambulul cărţii sugerează puternic atât momentul când Lawrence a aflat de moartea lui Dahoum, cât şi efectul pe care l-a avut asupra lui:

Te-am iubit, şi talazuri de oameni în mâinile mele am strâns
Iar vrerea mea pe cer în stele am scris-o
Ca Libertate ţie să-ţi aduc, casă în şapte stâlpi învrednicită,
Pentru ca ochii tăi mie să-mi fie strălucire când aveam să venim.
Moartea părea sluga mea pe drum, până când ne-am apropiat
Şi te-am văzut aşteptând
Când ai zâmbit, şi în jalnică pizmuire [moartea] m-a-ntrecut
Şi departe te-a luat: în chietudinea ei.

În ciuda mâhnirii lui, Lawrence investise prea mult sufleteşte şi pretinsese prea mult de la arabi, încât să se mai poată retrage acum, în punctul culminant al campaniei lor. Despre dispoziţia lui din 12 septembrie, avea să scrie că „astăzi mi-am dat seama categoric că răbdarea mea în privinţa falsei poziţii în care mă lăsasem condus se terminase. [Încă] o săptămână, două săptămâni, trei, şi voi insista să fiu eliberat. Spiritul meu era frânt, şi aş fi avut noroc dacă puteam să ascund această năruire atâta timp".[715] Acestea fiind zise, s-a ridicat din „bârlogul" lui de la Ain el Essad şi s-a dus înapoi la războinicii adunaţi la Azraq, care mai aveau acum doar câteva ceasuri până la primele lor atacuri contra inamicului.

Printr-o coincidenţă, exact în aceeaşi zi, un raport strict secret era trimis la biroul de informaţii al armatei SUA din Londra, descriind colapsul moralului în rândurile rebelilor

arabi care luptau alături de englezi. „Se relatează că sirienii care sunt cu Emirul Faysal în regiunea Aqaba”, scria în raportul din 12 septembrie, „sunt complet decepţionaţi şi că există nenumărate disensiuni.” Unul dintre motive, din câte se părea, era jalnica incompetenţă a rebelilor pe câmpul de luptă. „În ciuda sprijinului acordat de britanici, arabii din Arabia şi-au dovedit incapacitatea de a organiza sau de a purta un război... Întreaga situaţie a arabilor pare să fie într-o mare confuzie.”[716]

Autorul raportului era principalul corespondent al biroului de informaţii al armatei în Orientul Mijlociu, ataşatul militar William Yale. Prin această înştiinţare, Yale instituia tradiţia interpretărilor fundamental eronate asupra situaţiei din Orientul Mijlociu, pe care succesorii lui din comunitatea agenţilor de informaţii americani aveau să o păstreze cu rigurozitate pentru următorii nouăzeci şi cinci de ani.

Semăna cumva cu o joacă de-a hoţii şi vardiştii, o escapadă destul de comună în război, când toate avantajele şi puţine dintre riscuri sunt de partea ta. Plecând de la Azraq în dimineaţa de 14 septembrie, Lawrence şi-a petrecut aproape o săptămână hurducăindu-se prin deşert în jurul localităţii Deraa într-un vehicul blindat Rolls-Royce, aruncând în aer poduri şi smulgând şine de cale ferată din terasamente, evitând ineficiente atacuri aeriene ale inamicului, încăierându-se cu câte vreo nefericită patrulă pedestră de soldaţi turci.

Uşurinţa cu care a putut face toate astea se datora în mare parte succesului stratagemei puse la cale la comandamentul armatei lui Allenby. Cu turcii adunaţi în număr mare în jurul Ammanului, în aşteptarea presupusului asalt acolo, forţa de atac din Azraq avea aproape frâu liber să îşi realizeze scopurile: retezarea Căii Ferate Hejaz la nord şi la sud de Deraa, precum şi a liniei colaterale vestice, vitală pentru legătura cu Palestina. Scopul suprem, desigur, era să îndeplinească toate aceste misiuni înainte ca ofensiva lui Allenby să fie lansată pe 19 septembrie.

Totuşi, când a prins din urmă grupul principal de atac, Lawrence a aflat că o primă tentativă pe tronsonul sudic de

cale ferată avusese ghinionul de a nu reuşi. Convins de-acum de eficacitatea războiului mecanizat în deşert, a decis să se ocupe personal de acel obiectiv, pornind astfel spre sud, cu doar două vehicule blindate şi două „tendere”, sau berline mari. A găsit ţinta în dimineaţa de 16 septembrie, sub forma unui pod în pustietate, slab apărat, „o drăgălăşenie de construcţie, lung de douăzeci şi patru de metri şi înalt de patru metri şi jumătate”. Lawrence era foarte mândru de noua tehnică pe care el şi colegii lui o foloseau în plasarea explozivelor, astfel încât podul rămânea „în mod ştiinţific zdruncinat”, dar încă în picioare; pentru a-l repara, echipele de muncitori turci trebuiau acum să irosească timp preţios ca să demoleze ruinele, înainte de a putea să înceapă să refacă podul.[717]

Odată încheiată acea misiune, Lawrence s-a alăturat din nou principalei forţe arabe, când aceasta a atacat calea ferată la nord de Deraa, în dimineaţa următoare. Întâmpinând puţină rezistenţă, cei circa o mie de războinici au preluat rapid controlul unei fâşii de aproape şaisprezece kilometri de linie ferată, permiţând astfel echipelor de demolare să înceapă plasarea minelor. Acţiunea a avut efectul de a-l scoate pe Lawrence din dispoziţia sumbră care îl apăsase în Azraq; ordinele lui primordiale de la comandamentul armatei fuseseră să izoleze Deraa, iar acum „aproape că nu-mi venea să cred ce noroc aveam, nu-mi venea să cred că angajamentul nostru faţă de Allenby era împlinit atât de uşor şi atât de repede”.

În felul acesta, rămânea doar tronsonul vestic de cale ferată spre Palestina, aşa că în aceeaşi după-amiază de 17 septembrie, o forţă arabă lua cu asalt o gară situată la câţiva kilometri la vest de Deraa; foarte rapid, au jefuit terminalul feroviar şi au dat foc la tot ceea ce nu au putut lua cu ei. Dar Lawrence avea planuri mai grandioase. Pornind cu un mic detaşament mai departe spre vest, spera să poată arunca în aer podurile din defileul Yarmuk, pe care nu reuşise să le distrugă în urmă cu un an. Din nou însă avea să fie împiedicat, de data asta prin prezenţa unui tren plin cu trupe germane şi turceşti, care venea din Palestina.

Oricum, în timp ce se întorcea înapoi pentru a face joncţiunea cu forţa principală a rebelilor în ziua următoare,

Lawrence avea toate motivele să fie mulţumit de „treaba” pe care o făcuse: principala legătură de telegraf a turcilor cu Palestina era acum tăiată, toate cele trei tronsoane de cale ferată suficient de distruse, încât să necesite reparaţii de câteva zile, dacă nu chiar săptămâni. Mai existau câteva distrugeri de produs – în exact aceeaşi după-amiază de 18 septembrie, avea să se ocupe de aruncarea în aer a altui pod, cel de-al şaptezeci şi nouălea din cariera lui –, însă avangarda de la Azraq realizase aproape toate sarcinile pe care le avusese ca preludiu al ofensivei lui Allenby, până la care mai rămâneau acum doar câteva ore.

Printr-un aranjament prealabil, un avion al Royal Flying Corps era programat să aterizeze la Azraq, în dimineaţa de 21 septembrie, aducând rapoarte despre cum decurgea ofensiva din Palestina. Nerăbdător să afle veştile, Lawrence a gonit înapoi spre fortăreaţa din deşert în ziua precedentă. Fiind aproape într-o stare de prăbuşire fizică – de-abia dacă dormise de când plecase din Azraq în urmă cu şase zile –, a găsit un pat gol în spitalul de campanie al taberei şi s-a cufundat, epuizat, într-un somn profund.

Yale a avut primul indiciu când a intrat în popotă, la cină, în 18 septembrie: jurnaliştii dispăruseră. Următorul indiciu l-a avut când s-a dus spre parcul auto: toate vehiculele dispăruseră, de asemenea. Un ofiţer britanic de rang mic i-a explicat mândru că toate vehiculele fuseseră trimise în diferite părţi ale frontului, în pregătirea viitoarei ofensive; din câte se părea, niciun vehicul nu fusese repartizat pentru Yale sau pentru celălalt ataşat militar rămas pe loc, un maior italian pe nume Sambouy.

„Eram iritat şi stupefiat”[718], scria Yale. „Ce îi rămânea de făcut unui ataşat militar? Se cuvenea oare să cer un mijloc de transport pentru a ajunge pe front, sau trebuia să accept scuzele stângace care ni se dădeau? De ce să nu facă şi Sambuoy ceva? Doar era ofiţer de carieră şi fusese în război încă din 1915. M-am dus la culcare supărat pe mine şi pe britanici.”

Somnul avea să-i fie întrerupt însă: la ora patru şi patruzeci şi cinci în zorii zilei de 19 septembrie, Yale s-a trezit brusc când de afară s-a auzit „un bubuit

înspăimântător care părea să zgâlţâie întreaga lume”. La unison, aproape cinci sute de tunuri ale artileriei britanice începuseră să bombardeze liniile turceşti pe toată lungimea frontului palestinian.

Până s-a sculat şi s-a îmbrăcat, Yale decisese deja ce avea de făcut. Intrând hotărât în biroul unui general, a anunţat că el se ducea la micul dejun şi că, dacă până ieşea din popotă, nu găsea o maşină afară, avea să trimită o telegramă la Washington, declarând că era ţinut prizonier de către britanici. Omologul său italian era uluit de temeritatea lui, dar când cei doi au ieşit de la micul dejun, la scurt timp după aceea, au găsit un Ford T aşteptându-i, cu un fost şofer de taxi londonez la volan.

Au ajuns în acea dimineaţă pe o movilă, deasupra câmpiei Şaron, iar de-acolo, li s-a spus, puteau vedea un sector al câmpului de luptă. Găsind un grup de ofiţeri britanici deja instalaţi în ruinele unui vechi castel al cruciaţilor, cei doi ataşaţi militari s-au aşezat lângă ei, uitându-se prin binocluri spre acţiunile armate care aveau loc la patru sau cinci kilometri spre nord. Pentru Yale, era prima oară când avea ocazia să observe o bătălie, şi totul i s-a părut categoric dezamăgitor. „Explozii răzleţe ale unor obuze [de artilerie] venind din spatele nostru de pe platou, pufnituri albicioase de la împuşcăturile de pe dealurile din faţa noastră, păcăniturile intermitente ale mitralierelor şi, din când în când, şiruri de oameni pe care de-abia îi desluşeai pe cenuşiul pustiu al colinelor de calcar din fundal. Nu era nici pe departe măcar la fel de palpitant ca bătăliile fictive pe care le urmăream în copilărie puse în scenă în Van Cortland Park. Pentru noi, a fost o zi lungă şi monotonă. Nimeni nu părea să ştie ce se întâmpla; desigur, habar n-aveam cine câştiga, britanicii sau turcii.”

Neavând nicio experienţă în materie de război, ataşatul militar american nu putea să îşi dea seama că, de fapt, ceea ce vedea el în acea zi era însăşi esenţa câmpului de luptă tradiţional, unde, îndeobşte, în mijlocul haosului general chiar comandanţii superiori de la faţa locului aveau doar o vagă idee de ceea ce se întâmpla – şi, în general, doar în privinţa terenului aflat direct în faţa lor. Însă, mereu ingenios, Yale a găsit o modalitate de a rezolva şi acest

neajuns. Întorcându-se la cartierul general în acea seară, s-a folosit de statutul său de ataşat militar pentru a obţine accesul în camera telegrafului principal. Acolo, a descoperit stive de depeşe sosind din fiecare colţ al frontului şi, coroborându-le cu o hartă, a putut să-şi formeze o idee de ansamblu asupra campaniei militare, cum doar Allenby şi principalii lui consilieri aveau posibilitatea să facă. Aceste informaţii i-au fost de folos în ziua următoare când, îndreptându-se spre o altă parte a frontului, Yale a avut ocazia să îl pună la curent pe un general de brigadă britanic cu ceea ce se petrecea în alte părţi.

„Lucrul acesta m-a ajutat să nu mă mai simt atât de stingher printre militari”, îşi amintea el, „şi am început chiar să îmi recapăt încrederea în mine însumi, care îmi fusese grav zdruncinată când m-am trezit prima oară singur printre atâţia ofiţeri profesionişti.”

În primele două zile ale ofensivei, Yale avusese privilegiul de a observa războiul dintr-o poziţie retrasă confortabilă, de unde combatanţii arătau ca nişte furnici mişunând în depărtare. Situaţia s-a schimbat în 21 septembrie, când el şi tovarăşii lui din Fordul T au urcat pe un drum de munte care ducea în oraşul Nablus, la poalele dealurilor din Samaria. În ziua precedentă, o formaţie turcă de luptă, fugind de inamic, urcase spre Nablus pe acelaşi drum, unde fuseseră ciuruiţi de bombele şi mitralierele unui roi de avioane de vânătoare britanice.

„Turcii nu avuseseră nicio posibilitate de a se apăra”, povestea Yale. „Nu exista niciun adăpost unde să fugă, nicio modalitate de a se preda. Rezultatele erau tragice... Pe o porţiune de câţiva kilometri, drumul era presărat cu cadavre puhăvite, umflate şi gata să plesnească sub razele dogoritoare ale soarelui.”

O imagine în mod special i-a rămas lui Yale în memorie, o fâşie de drum unde un apeduct roman din Antichitate traversa o vale. Aici, zeci de soldaţi turci îmbrăţişaseră zidurile de piatră ale apeductului, ca să se ferească de tirul mitralierelor din avioanele de vânătoare britanice – însă căzuseră victime, atunci când aparatele de zbor ocoliseră prin spate ca să atace din cealaltă direcţie. Morţii zăceau înşiraţi unul câte unul pe toată lungimea

apeductului, arătând, „puteai să juri”, avea să-şi aducă aminte Yale, „ca un rând de soldăţei de plumb răsturnaţi pe jos”.

Veştile erau uluitoare. Când avionul RFC a aterizat la Azraq în dimineaţa de 21 septembrie, pilotul a povestit despre înaintarea năvalnică a armatei britanice pe coasta palestiniană, ca un tăvălug care a anihilat orice urmă de rezistenţă a armatei turce ce îi stătea în cale. În urmă cu câteva săptămâni, comandamentul militar întrevedea o înaintare a trupelor până în oraşul Nablus, la circa şaizeci şi cinci de kilometri la nord de Ierusalim; acum, în numai două zile, avangarda armatei britanice trecuse deja mult de Nablus, iar mii de soldaţi inamici aruncaseră jos armele, predându-se. Tonul triumfător era evident în scrisoarea pe care generalul Allenby o trimisese la Azraq pentru Faysal. „Deja armata turcă din Siria a suferit o înfrângere din care e puţin probabil să-şi mai revină”, scria generalul Allenby. „Ne revine nouă acum, prin energia de două ori mai mare a atacurilor noastre reunite, să transformăm înfrângerea [lor] în nimicire.”[719]

Mai multe detalii erau furnizate într-o scrisoare pe care Alan Dawnay i-o trimisese locotenent-colonelului Joyce. Deja din seara precedentă, cavaleria britanică începuse să se îndrepte spre interiorul ţării, după atacul în lungul coastei, ceea ce însemna că unităţile inamice din Palestina erau în pericolul iminent de a fi încercuite. „Întreaga armată turcă este în năvod”, jubila Dawnay, „şi orice poartă de scăpare este închisă cu excepţia, probabil, a celei situate la est de Iordan, prin valea Yarmuk. Dacă arabii pot închide şi această ieşire – şi s-o închidă la timp –, atunci n-ar trebui să mai aibă scăpare niciun om, niciun tun, niciun convoi măcar. Ce victorie extraordinară!”[720]

Aşa cum spunea simplu Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „faţa războiului nostru era schimbată”.

Schimbate, de asemenea, erau fireşte şi planurile de luptă iniţiale stabilite pentru forţa armată din Azraq, depăşită de-acum de ritmul evenimentelor. În acea după-amiază, Lawrence s-a urcat la bordul avionului RFC, pornind

înapoi spre Palestina şi o întâlnire urgentă cu statul-major al generalului Allenby.

Aşa cum Lawrence a aflat la comandamentul militar şi exact cum Allenby sugerase în scrisoarea lui către Faysal, ţinta acum era nu să învingă armata turcă – lucrul acesta fusese realizat deja –, ci să o distrugă complet. În acest scop, în timp ce flancul stâng al armatei britanice continua înaintarea spre nord, alte trei coloane urmau să vireze spre est, peste fluviul Iordan, pentru a se deplasa în sus, pe lângă oraşele siriene din lungul Căii Ferate Hejaz şi, în final, să se apropie de Damasc. Punctul-cheie era, ca întotdeauna, Deraa, singurul loc unde toate unităţile armate turce, fugind spre est din Palestina, şi toate cele care se aflau încă în sud ar putea să se adune şi, eventual, să se regrupeze suficient, cât să formeze o apărare. Pentru a preîntâmpina aşa ceva, a insistat statul-major, Lawrence trebuia să înţeleagă că exista un lucru pe care arabii trebuiau să îl facă neapărat – să reteze definitiv şinele de cale ferată aflate la sud de Deraa – şi un lucru pe care în niciun caz *nu* trebuiau să-l facă: să dea năvală spre Damasc.[721]

Acest ultim punct fusese deja subliniat în scrisoarea adresată de Alan Dawnay lui Joyce, la Azraq (şi cum Joyce era plecat temporar, Lawrence o deschisese şi o citise). „Foloseşte-ţi toată puterea de convingere”, îi ordonase Dawnay lui Joyce, „şi pune-l pe Lawrence să facă la fel, pentru a-l împiedica pe Faysal să facă vreo acţiune pripită în nord... Situaţia este acum în mâinile noastre, noi decidem totul, aşa că Faysal nu trebuie să se teamă că ar putea fi scos din joc, cu condiţia să aibă încredere în noi şi multă răbdare. Doar să nu-l lăsaţi sub nicio formă să se deplaseze spre nord, fără a-l consulta înainte pe generalul Allenby – asta ar fi greşeala fatală.”

Îngrijorarea britanicilor era lesne de înţeles. Timp de aproape doi ani, Lawrence îl sfătuise pe Faysal că singura modalitate sigură pentru arabi de a revendica Damascul era să ajungă primii acolo; această aserţiune părea să fie confirmată în plus prin recenta scrisoare deschisă adresată de Mark Sykes celor „Şapte Sirieni”. Drept urmare, nu era exclus ca Faysal să fie tentat acum să lase baltă

operaţiunile de la Deraa şi să dea năvală spre Damasc. În timpul scurtei şederi a lui Lawrence la cartierul general al armatei, consilierii lui Allenby au accentuat în mod repetat că lealitatea arabilor în acest moment crucial va fi bine recompensată – aparent, sugerând chiar că lui Faysal i se va permite să instituie un guvernământ în Damasc.[722]

Înarmat cu aceste asigurări verbale şi având în mână noile ordine de luptă pentru arabi, Lawrence a zburat înapoi la Azraq în dimineaţa următoare. În următoarele două zile, o sumedenie de bande arabe, împreună cu unităţi de vehicule blindate britanice, au tăbărât pe Calea Ferată Hejaz, mai jos de Deraa, ca să o facă praf şi imposibil de reparat într-un viitor previzibil. Deja, totuşi, teama că armatele turceşti în retragere ar putea să-şi revină suficient, încât să formeze o apărare în Deraa, părea depăşită; inamicul era acum într-o derută şi o panică totală, soldaţii fiind atât de stupefiaţi de rapiditatea evenimentelor, încât nu se mai gândeau decât cum să scape cu viaţă fiecare cum putea. De fapt, atât de rapidă a fost dezintegrarea turcilor, încât prin 25 septembrie Lawrence a putut raporta la comandamentul armatei că mai rămăseseră, probabil, doar patru mii de soldaţi turci în toate garnizoanele din oraşele aflate la sud de Deraa, majoritatea celorlalţi trecând deja prin Deraa şi continuând în direcţia Damascului.[723]

Dar însuşindu-şi ţelul mai larg de distrugere totală a armatei turce, Lawrence a văzut un bun prilej; dacă Deraa nu avea să mai fie un punct de întâlnire a soldaţilor turci, putea acum, în schimb, să fie transformat într-un câmp de masacru. În raportul său din 25 septembrie, descriind cum unităţile inamicului încercau să ajungă la Damasc, comenta apoi succint: „Vreau să opresc chestia asta”.

În acest scop, în data de 26 septembrie, a dat ordin unor războinici arabi să se îndrepte spre un sătuc de la poalele colinelor, situat la doar circa douăzeci de kilometri la nord-vest de Deraa, numit Sheikh Saad. De acolo, rebelii puteau avea o vedere de ansamblu, cuprinzând tot ceea ce se petrecea atât în Deraa, cât şi pe drumul spre Damasc, având totodată posibilitatea de a observa orice unităţi

turceşti în retragere, care ieşeau din defileul Yarmuk, venind din Palestina.

În scurt timp, Lawrence a avut motive să se felicite pentru manevra lui. În aceeaşi după-amiază, cercetaşii au identificat un mic detaşament de soldaţi germani şi turci venind pe drumul dinspre Yarmuk, „deznădăjduiţi, dar dezinvolţi, mergând nonşalanţi, crezându-se la optzeci de kilometri de orice război”. Păşind fără să ştie într-o ambuscadă pregătită în pripă de arabi, unitatea a fost rapid învinsă. Aşa cum remarca Lawrence, „*Şeicul* Saad plătea repede, şi bine”.[724]

Dar acesta fusese doar un „aperitiv”. În dimineaţa următoare, când o armată britanică venea acum dinspre Yarmuk, turcii rămaşi în Deraa şi în jurul oraşului se pregăteau să-şi abandoneze şi ei poziţiile. La urechile lui Lawrence, a ajuns ştirea că aproximativ patru mii de soldaţi inamici erau pe punctul de a ieşi din Deraa pornind pe drumul principal spre Damasc, în timp ce alţi două mii se retrăgeau dintr-un oraş din apropiere. Această coloană urma să o ia pe o scurtătură, pentru a ajunge în satul Tafas, la doar zece kilometri sub Sheikh Saad. Aşa cum Lawrence comenta sec în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „aceşti două mii păreau mai pe măsura noastră”.

În după-amiaza de 23 septembrie, oraşul Haifa, de pe ţărmul Mediteranei, a fost cucerit de sub ocupaţia turcă, de către o unitate de cavalerie a armatei indiene. Sosind în acea seară, William Yale s-a cazat într-o locuinţă privată, apoi s-a decis să facă o plimbare prin cartierul vechi al oraşului, acum pustiu.

La începutul Primului Război Mondial, aproape toate statele beligerante aveau unităţi de cavalerie, care purtau încă lăncii, ca parte a armamentului lor auxiliar. În 1918 însă, aproape toate aceste cavalerii renunţaseră la lance, devenită anacronică în era mitralierelor şi a avioanelor de vânătoare, nu însă şi armata indiană. În acea după-amiază, soldaţii acelei unităţi de cavalerie îşi folosiseră lăncile pe străduţele dosnice din cartierul vechi al oraşului Haifa, prinzând şi împungând mortal soldaţi turci îngroziţi, care

încercau să fugă. Pretutindeni pe unde Yale trecea zăceau morţi.

„Pe străzile lăturalnice şi tăcute,” îşi amintea el, „sub luna strălucitoare, cadavrele acestor soldaţi turci păreau în mod straniu nelalocul lor, în tihna şi calmul nopţii orientale care acoperea această parte a oraşului.”

Dar e nevoie de foarte puţin timp ca un om obişnuit să devină insensibil la ororile războiului, iar în această privinţă William Yale nu avea să fie o excepţie de la regulă. În ziua următoare, doar a şasea pentru el pe câmpul de luptă, mergea cu maşina împreună cu maiorul Sambouy pe drumul de coastă al Palestinei, iar la un moment dat au început să treacă pe lângă nenumărate coloane de prizonieri turci, care erau conduşi spre lagăre de concentrare. În urma lor, rămâneau zeci de prizonieri care se prăbuşiseră pe jos, prea epuizaţi sau prea bolnavi ca să mai poată continua. De aceşti oameni abandonaţi pe drum, lăsaţi să moară în arşiţa soarelui, nu îi păsa nimănui; nici camarazii lor, nici indienii care îi capturaseră, nici chiar Yale sau tovarăşul lui de drum nu le-au dat nicio atenţie. „Nu era treaba noastră şi ne aştepta un drum lung în acea zi”, avea să scrie el. „Nu mi-a trecut prin minte niciodată că eram necruţător de duri şi nepăsători. Nici măcar nu ne-am gândit să oprim şi să mai luăm pe cineva cu noi în maşină.”

I-au găsit pe primii supravieţuitori ascunşi în iarba înaltă de pe o pajişte din afara localităţii Tafas. Traumatizaţi şi vorbind în şoaptă, sătenii au povestit despre atrocităţile pe care soldaţii turci începuseră să le săvârşească imediat după ce intraseră în sat, exact cu o oră înainte. Mergând mai departe, Lawrence şi avangarda războinicilor arabi au descoperit repede dovezi ale acelor fapte; ici şi colo, prin iarba de pe pajişte zăceau trupuri „îmbrăţişând pământul, strâns de tot, cum fac cadavrele”.

Dintr-odată, o fetiţă de trei sau patru ani le-a ieşit în cale, cu rochiţa îmbibată de sânge dintr-o tăietură de la gât. „Copila a alergat câţiva paşi”, îşi amintea Lawrence, „apoi a stat şi a strigat la noi pe un ton uimitor de puternic (totul în jur fiind foarte tăcut), «Nu mă lovi, Baba»„. În clipa următoare, fetiţa s-a prăvălit, probabil moartă.

Nimic din toate astea nu i-a pregătit pentru scena de pe străzile din Tafas. Peste tot erau cadavre, multe dintre ele hidos mutilate, fete şi femei siluite oribil înainte de a fi fost ucise. În special, Lawrence avea să ţină minte imaginea unei femei însărcinate, dezbrăcată complet, aplecată peste un zid scund şi grotesc străpunsă de o baionetă cu dinţi de fierăstrău; în jurul ei, zăceau alte douăzeci de femei, „omorâte în mod variat, dar aranjate în conformitate cu un gust obscen”.

Printr-o cumplită coincidenţă, unul dintre şeicii tribali care îl însoţiseră pe Lawrence pe parcursul ultimelor două săptămâni şi care călărea acum alături de el era Talal el Hareidhin, căpetenia tribului din Tafas. Lawrence avea să povestească în raportul său oficial despre acel incident cum, văzându-şi satul nimicit, Talal „a scos un ţipăt groaznic, şi-a înfăşurat pânza de pe cap în jurul feţei, a dat pinteni calului şi, legănându-se în şa, s-a dus în galop mare drept în mijlocul coloanei de turci în retragere şi a fost doborât, el şi iapa lui, ciuruiţi de gloanţe de mitraliere printre vârfurile lăncilor lor.”[725]

Consultându-se cu Auda abu Tayi, care venise şi el călare în Tafas în acea dimineaţă, Lawrence le-a comandat locotenenţilor lui să nu fie luat niciun prizonier – sau, cum s-a exprimat el mai elocvent în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „cel mai bun dintre voi va fi cel care mi-aduce cei mai mulţi turci morţi”.

Ceea ce a urmat în acea lungă zi de 27 septembrie a fost un măcel necruţător şi unilateral. Extrem de repede, războinicii arabi au separat coloana celor două mii de turci în trei secţiuni izolate, după care s-au apucat să-i anihileze unul câte unul; orice soldat turc sau german care cădea pe jos rănit sau încerca să se predea era rapid lichidat. În scurt timp, luptătorilor arabi li s-au alăturat săteni nerăbdători să lovească în asupritorii lor din ultimii patru ani – şi poate la fel de nerăbdători să le jecmănească trupurile de orice bunuri de preţ. A fost un masacru cu aspecte de-a dreptul macabre. „Ne apucase pe toţi o nebunie”, povestea Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, „născută din ororile de la Tafas sau din povestirile lor, aşa că toţi am ucis, am ucis, trăgând chiar şi în capetele celor căzuţi şi ale

animalelor, ca şi cum moartea lor şi sângele curgând puteau domoli agonia din minţile noastre.”

Situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult. Din întâmplare, unul dintre detaşamentele de arabi păstraţi în rezervă nu auzise ordinul „fără cruţare”, iar când Lawrence, întorcându-se de pe câmpul de luptă a dat peste acest detaşament exact înainte de lăsarea serii, a descoperit că oamenii luaseră prizonieri aproximativ 250 de soldaţi turci şi germani. Conform relatării lui din *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence nu a fost „împotrivă” să lase în viaţă acest grup, până când a fost condus spre un războinic arab muribund, ţintuit sinistru la pământ cu baionete germane, „ca o insectă pentru colecţie”. Aşa cum Lawrence avea să declare în raportul lui oficial, scris doar la câteva zile după incident, „atunci ne-am întors mitralierele Hotchkiss asupra prizonierilor şi am terminat cu ei, ei nespunând nimic”.[726]

Toată noaptea şi în zilele următoare, măcelul a continuat, prada epuizată şi panicată fiind împărţită în grupuri mai mici şi mai mici, până când inamicii au ajuns neputincioşi împotriva atacatorilor lor, câţiva norocoşi luaţi prizonieri, mult mai mulţi lichidaţi rapid. Când ultimii soldaţi răzleţi s-au apropiat de periferia Damascului peste două zile, din cifra estimată la şase mii de soldaţi turci şi germani, care plecaseră din zona Deraa în 27 septembrie, nu mai rămăseseră nici două mii.

Lawrence nu a participat în continuare la acest masacru. În schimb, târziu în acea noapte, s-a întors la postul lui de comandă din Sheikh Saad şi apoi, în zori, a pornit spre oraşul chinurilor lui din trecut: Deraa. Potrivit relatării din *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, perioada de timp cât a stat acolo a fost destul de banală, în special în comparaţie cu evenimentele oribile de la Tafas. O forţă armată arabă dăduse năvală în Deraa în acea după-amiază şi, după ce i-a arestat pe puţinii soldaţi turci care mai rămăseseră, şi-a petrecut timpul îndeletnicindu-se cu jefuirile şi prădările lor tradiţionale. Foarte rapid, Lawrence a reuşit să stăvilească anarhia, plasând gărzi înarmate la ceea ce mai rămăsese din depourile de cale ferată şi atelierele feroviare, ocupându-se de numirea unui guvernator şi a unei forţe de poliţie. De fapt, din relatările

lui, reiese că problemele cele mai mari cu care s-a confruntat în acea zi la Deraa au vizat eludarea ambiţiilor belicoase ale generalului George Barrow, comandantul armatei britanice care tocmai ieşise din defileul Yarmuk.

În *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Barrow apare ca o figură ridicolă, care şi-a primit corecţia meritată încă din momentul când Lawrence a venit din Deraa pe drumul dinspre vest ca să-l întâmpine. Când generalul a vrut să impună calmul în oraş postând pichete peste tot, Lawrence i-a „explicat frumos” că, de fapt, calmul fusese deja stabilit de către guvernatorul arab, care fusese recent numit. Când Barrow a insistat apoi ca oamenii lui să ia în stăpânire gara feroviară, Lawrence a consimţit, dar cu rugămintea, destul de arogant formulată, ca britanicii să nu se amestece în funcţionarea căii ferate, întrucât arabii curăţaseră deja şinele şi pregăteau un tren pentru călătorie. „Barrow”, scria Lawrence, „care venise în oraş cu ideea că [arabii] erau un popor cucerit, deşi uluit de calma mea presupunere că el era oaspetele meu, nu a avut încotro decât să se conformeze în faţa unei atitudini atât de sigure.” După ce generalul s-a potolit suficient, relata Lawrence, „curând ne-am înţeles amândoi bine”.

Dar nu în acest fel avea să-şi amintească George Barrow situaţia din Deraa în acea zi. Aşa cum avea să relateze în memoriile sale, „toată localitatea era indescriptibil de împuţită, profanată şi înţesată de resturi fumegânde şi rămăşiţe murdare de la tot ce se jefuise. Turci, unii morţi şi alţii pe moarte, zăceau prin gară sau rezemaţi de case. Cei care trăiau încă se uitau la noi cu ochi care implorau o fărâmă de milă, pe care degeaba ar fi cerut-o de la arabi”.[727]

Dar asta era un fleac în comparaţie cu ceea ce oamenii lui Barrow au descoperit când au intrat în trenul-spital turcesc, care rămăsese eşuat în gara Deraa, o scenă pe care o va descrie, cu o considerabilă hiperbolă, ca „depăşind cu mult prin sălbăticia ei tot ceea ce s-a întâmplat vreodată în conflictele dintre naţii în ultimii 120 de ani”. Potrivit lui Barrow, „soldaţi arabi treceau prin tren, smulgând hainele de pe turcii care gemeau îngroziţi, indiferent ce răni grave aveau sau mădulare frânte, şi

tăindu-le beregata victimelor lor… Era un spectacol la care nicio fiinţă umană cât de cât civilizată nu ar putea rămâne insensibilă”. Conform spuselor lui Barrow, când, furios, i-a ordonat lui Lawrence să-i scoată pe arabi din tren, a primit un refuz şi explicaţia că aceasta era „ideea de război” a arabilor.

„Nu este şi ideea noastră de război”, a ripostat Barrow, „iar dacă dumneata nu-i poţi scoate, eu o voi face.” La care, Lawrence, potrivit unor surse, s-ar fi spălat pe mâini de toată problema, spunându-i generalului că el nu îşi asumă nicio responsabilitate pentru ceea ce s-ar putea întâmpla în continuare. Chemându-şi oamenii, Barrow a eliberat trenul-ambulanţă şi a pus capăt omorurilor.

Luate împreună, evenimentele din Tafas şi Deraa demonstrează cât de dificil este să putem afla adevărul complet despre „mitul Lawrence” – sau chiar să izolăm care dintre faţetele acelui mit este cea mai credibilă. Din descrierea întâmplărilor de la Tafas, pe care Lawrence o include în *Cei Şapte stâlpi ai înţelepciunii,* un cititor sceptic ar putea considera că unele episoade sunt prea cinematografice pentru a fi verosimile – bunăoară, răscolitorul strigăt de luptă al lui Talal, în mijlocul turcilor, înainte de a fi răpus de gloanţe; privirea acuzatoare pe care războinicul arab ţintuit în baionete o aruncă spre călăii lui germani şi turci, înainte de a-şi da duhul –, mai ales ţinând seama că asemenea episoade lipsesc din raportul oficial al lui Lawrence. Mai sunt, de asemenea, toate acele detalii oribile, cumplit de şocante, amintind de pasajul în care descria torturile îndurate de el în Deraa în anul precedent, toate imaginile frizând scabrosul şi o pornografie a războiului. Şi, pentru a spori cumva nedumerirea, după război, câţiva dintre camarazii britanici ai lui Lawrence în ofensiva din septembrie 1918 aveau să susţină cu tărie că Lawrence nu a emis niciodată ordinul „fără cruţare”, darămite să mai fi şi ordonat execuţia prizonierilor odată capturaţi, chiar dacă Lawrence a afirmat clar aceste lucruri atât în memoriile lui, cât şi în raportul oficial.[728]

Povestea despre trenul-ambulanţă din Deraa scoate în evidenţă această dificultate, dar în sens invers. În ciuda francheţei şocante cu care Lawrence a descris faptele sale

de la Tafas, despre incidentul cu trenul din gara Deraa nu a pomenit nimic nici în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, şi nici în raportul său oficial – deşi este greu de imaginat cum George Barrow, un ofiţer de carieră foarte „corect”, ar fi putut să născocească o asemenea întâmplare. Dacă incidentul a avut loc într-adevăr, cea mai simplă explicaţie pentru omiterea lui este că Lawrence nu a vrut să-i pună într-o lumină proastă pe rebelii arabi – doar că se găsesc multe alte pagini în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* şi în rapoartele sale din timpul războiului unde comportamentul lor este prezentat într-o lumină la fel de proastă. Şi dacă, indiferent din ce motiv, Lawrence a optat intenţionat să nu povestească acel lucru, atunci de ce să se mai fi străduit atât, în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, să denigreze reputaţia lui Barrow, adică a omului cel mai în măsură să facă public incidentul? Bineînţeles, pentru toate acestea poate exista şi o explicaţie mai simplă, deşi cumva mai tulburătoare: ca în mijlocul măcelului malefic din acele zile de sfârşit de septembrie, incidentul cu trenul-ambulanţă să i se fi părut lui Lawrence prea banal, pentru a merita să fie menţionat.

Lawrence a rămas la Deraa, ca să se poată întâlni cu Faysal, care a venit de la Azraq în ziua următoare. De-acum deja interdicţia lui Allenby ca arabii să pornească spre Damasc fusese ridicată, ţinând seama de colapsul total al armatei turce – de fapt, generalul ordonase tuturor unităţilor FEE să nu se apropie de capitala siriană, pentru ca aliaţii lor arabi să poată avea onoarea de a intra primii –, iar Lawrence şi Faysal au făcut planuri pentru instituirea unui guvern provizoriu acolo. Apoi, în primele ore ale dimineţii de 30 septembrie, Lawrence şi şoferul lui ocazional din ultimele zile, maiorul Walter Stirling, au pornit spre nord într-o berlină Rolls-Royce pe care o porecliseră „Ceaţa bleu”. Au străbătut un ţinut înţesat cu cadavre de oameni şi animale, o parte dintre cei care pieriseră în fuga disperată a turcilor. Seara, ajunseseră deja pe o creastă cu vedere spre Damasc, un promontoriu deja aglomerat cu unităţi FEE şi arabe, pregătite să intre în oraş de cum se lumina de ziuă.

În timpul acelei nopţi de aşteptare, Stirling l-a văzut pe Lawrence afundându-se tot mai mult într-o stare de deznădejde. Pentru tânărul ofiţer, lucrul aceasta părea de neînţeles – „ne aflam în ajunul intrării noastre în Damasc”, scria Stirling, „şi înainte de actul final ce avea să încununeze cu succes toate eforturile [lui Lawrence]” – şi până la urmă l-a întrebat pe tovarăşul lui ce păţise. „De când am cucerit Deraa”, a răspuns Lawrence, „sfârşitul a fost inevitabil. Acum, elanul s-a dus, şi interesul la fel.”[729]

Undeva în lungul acelei platforme înalte de lângă Damasc, William Yale şi ataşatul militar italian erau şi ei acolo în acea seară, înfăşuraţi în pături, pe pământ, lângă Fordul lor, încercând să doarmă câteva ceasuri. La scurt timp după miezul nopţii, au fost zgâlţâiţi din somn de o teribilă explozie; spre nord, un nor imens de fum şi flăcări se ridica deasupra Damascului, iluminând meleagurile din jur pe o distanţă de câţiva kilometri. „Doamne Sfinte”, a zis Yale, „turcii au aruncat în aer Damascul”. Acea primă mare explozie a fost urmată de multe altele, mai mici, pe toată durata nopţii, gheizere de vâlvătăi şi şrapnele bubuind ca focurile de artificii pe cer.

În zori, Yale a văzut că spaimele lui fuseseră deplasate, Damascul era încă în picioare; doar că turcii şi nemţii îşi aruncaseră în aer depozitele de muniţii şi combustibil, înainte de a fugi din oraş.

Absolut întâmplător, Yale şi Sambouy campaseră în acea noapte lângă aceeaşi bandă de jurnalişti care dispăruseră pe şest din cartierul general în ajunul ofensivei, fără să le spună nimic, iar o bucată de timp în acea dimineaţă ataşaţii militari şi ziariştii reuniţi au discutat dacă nu era poate prea riscant să se aventureze jos, în Damasc. Problema s-a soluţionat cumva de la sine, când Yale s-a dus să caute nişte apă pentru cafea, constatând la întoarcere că jurnaliştii le trăseseră clapa din nou. „Acolo unde poate să meargă corespondentul de război”, i-a spus el lui Sambuoy, „poate să meargă şi ataşatul militar”. Urcându-se la iuţeală în Fordul T, au pornit şi ei spre oraş.

Au nimerit direct în plină serbare gălăgioasă. Pe străzi, mulţimi vesele de locuitori ai Damascului cântau, dănţuiau

şi băteau din tobe, războinici arabi, pe cai şi cămile, trăgeau cu puştile în aer, iar de la balcoane femeile aruncau peste ei o ploaie din petale de trandafiri. Cu cât ataşaţii militari înaintau mai adânc în oraş, cu atât scenele deveneau mai delirante. „Era un adevărat pandemoniu”, îşi amintea Yale. „Eu, care trăisem aproape trei ani în Palestina sub ameninţarea şi frica de turci, puteam înţelege nebunia arabilor şi euforia suplimentară de a fi unul dintre nenumăraţii eliberatori... Eram poftiţi în casele oamenilor, unde eram serviţi cu vin şi dulciuri. A fost o zi de frenezie dezlănţuită, cum nu ai parte decât o dată într-o viaţă de om.”

Şi Lawrence a trăit toată nebunia Damascului din acea zi, chiar dacă el a resimţit-o mai apăsător. Cu mult mai devreme decât jurnaliştii sau ataşaţii militari, el şi Stirling porniseră spre oraş în automobilul lor „Ceaţa bleu”, dar fuseseră reţinuţi câteva ceasuri de către o gardă a armatei indiene, căreia acoperămintele arăbeşti pe care cei doi le purtau pe cap le-au trezit suspiciuni. Întârzierea era să se dovedească aproape dezastruoasă, fiindcă atunci când Lawrence a ajuns într-un final la primăria din Damasc, locul de întrunire pentru conducătorii rebelilor arabi care veneau în oraş, a descoperit că începuse deja un fel de puci militar.

Când, la primărie, locotenenţii lui Faysal se apucaseră în acea dimineaţă să instituie un guvern provizoriu, apăruseră doi oameni care pretindeau că ei luaseră deja această măsură încă din seara precedentă; mai mult chiar, susţineau aceşti intruşi, ei erau reprezentanţii legitimi ai regelui Hussein la Damasc. Lawrence îi cunoştea bine pe cei doi bărbaţi: erau Abd el Kader, trădătorul algerian din cauza căruia el fusese la un pas de moarte în Yarmuk, şi fratele lui, Mohammed Said. În câteva minute, fraţii şi acoliţii lor au părăsit primăria, dar privind retrospectiv, poate şi-au regretat plecarea. După aceea, Lawrence a anulat rapid pretenţiile lor de legitimitate şi a numit un alt om, Shukri Paşa el-Ayubi, în funcţia de guvernator militar interimar al Damascului.

Momentul ales de Lawrence pentru clarificarea situaţiei a fost impecabil, fiindcă doar peste câteva minute, generalul Henry Chauvel, comandantul australian al

corpului de cavalerie uşoară din deşert, din cadrul FEE, şi-a făcut apariţia la primărie. Fiind primul comandant superior al FEE care intrase în Damasc, Chauvel avea instrucţiuni de la Allenby să-l găsească pe *wali*, guvernatorul numit de turci, şi să îi ceară ca temporar să conducă în continuare treburile oraşului. În schimb, la primărie Chauvel a fost întâmpinat de Lawrence, care l-a condus imediat la Shukri Paşa. „Eu am înţeles că acest funcţionar era *acel* Wali", i-a raportat ulterior Chauvel lui Allenby, „şi i-am dat instrucţiuni prin lt.-col. Lawrence să se ocupe mai departe de administraţia civilă a oraşului, informându-l totodată că eu îi voi găsi orice gărzi militare şi forţe de poliţie ar avea nevoie."[730] Şi, desăvârşind acest număr de prestidigitaţie, Chauvel l-a rugat apoi pe Lawrence „să îşi dea concursul în aceste chestiuni, deoarece eu nu aveam momentan un ofiţer politic la dispoziţie".

Asta însemna că, dintr-o singură mişcare abilă, Lawrence stabilise, în ochii autorităţilor militare ale FEE, legitimitatea „guvernământului" arab ales de el personal. Mai însemna, de asemenea, că în următoarele zile cruciale, el avea să fie de facto cârmuitorul Damascului, având capacitatea de a apela la trupele FEE dacă era nevoie şi putând să îi dirijeze pe arabi prin intermediul guvernatorului militar, aşa cum se voia.

Cea dintâi prioritate pentru el era să neutralizeze continua ameninţare pe care o prezentau Abd el Kader şi Mohammed Said. Chemându-i pe cei doi fraţi la primărie, i-a informat că guvernul lor fusese abolit, iar, în locul lui, o serie de persoane leale lui Faysal fuseseră numite în funcţii de conducere. După o ciocnire încordată, la care s-a ajuns aproape la lovituri de pumnal, relata Lawrence, „Mohammed Said şi Abd el Kader au plecat, jurând răzbunare împotriva creştinului care eram eu". La scurt timp după aceea, Lawrence a solicitat intervenţia trupelor FEE pentru a pune capăt jafurilor care aveau loc în câteva părţi ale oraşului.

Mai târziu, în acea după-amiază, când calmul s-a reinstalat cumva în oraş, iar oamenii lui Faysal erau acum la conducere, Lawrence a trecut pe la biroul lui Chauvel ca să admită că se produsese poate o oarecare neînţelegere

cu prilejul întâlnirii lor anterioare, fiindcă Shukri Paşa nu era de fapt *acel* wali al Damascului, ci omul numit foarte recent de către Lawrence în funcţia de *wali*. Dar, chiar dacă această recunoaştere se voia a fi o clarificare, Lawrence îi lansa implicit o provocare lui Chauvel; în situaţia în care în Damasc spiritele erau încă încinse, generalul putea fie să accepte aranjamentul existent, fie să îşi impună ideea cu care venise şi să rişte consecinţele. Henry Chauvel îl detesta deja pe Lawrence, dar, din câte se părea, detesta şi mai mult perspectiva unei insurecţii urbane; în acea seară, Lawrence a putut să-şi trimită şi el telegrama la cartierul general al armatei generalului Allenby, anunţând că Chauvel „este de acord ca eu să mă ocup în continuare de administraţia oraşului până la noi instrucţiuni”.[731]

Este ceea ce a continuat să facă în următoarele două zile, adoptând o îmbinare ciudată de mărinimie şi severitate. Chiar dacă jafurile persistau în unele cartiere, echipele municipale de muncitori s-au apucat să repare reţeaua de electricitate şi sistemul de apă şi canalizare al oraşului. Gunoiul a fost colectat, s-a organizat o brigadă de pompieri, au fost distribuite alimente celor nevoiaşi, în timp ce noi tulburări în centrul oraşului – se presupunea ca rezultat al unei noi încercări de acaparare a puterii de către Abd el Kader şi fratele lui – au necesitat o intervenţie mai fermă. „Am chemat trupele arabe”, nota plat Lawrence în raportul său oficial, „am pus mitralierele Hotchkiss în jurul pieţei centrale şi am făcut ordine în trei ceasuri, cu circa douăzeci de victime din partea adversă.”[732]

Ţinând seama de rolurile lor foarte diferite, nu este de mirare că paşii lui T. E. Lawrence şi William Yale nu s-au intersectat decât o dată în timpul acelor zile tumultuoase la Damasc. Este de înţeles, de asemenea, având în vedere însemnătatea chestiunilor de care se ocupa, de ce Lawrence nu-şi aminteşte de întâlnirea lor; Yale l-a căutat la un moment dat, pentru a se plânge de devastarea unor prăvălii deţinute de cetăţeni americani. Şi totuşi, îi va apropia implicit o experienţă trăită în Damasc. Era un loc de o grozăvie atât de incredibilă, încât îi va marca pe amândoi pentru totdeauna, un loc cunoscut, pur şi simplu, drept „spitalul turcesc”.

*

În dimineaţa de 2 octombrie, un ofiţer australian a venit la William Yale, în holul hotelului din Damasc unde era cazat, şi l-a întrebat dacă văzuse „spitalul turcesc”. Necunoscând locul, Yale a fost îndrumat spre o construcţie din apropierea gării, iar el şi maiorul Sambuoy au pornit curând într-acolo.

Era, de fapt, o cazarmă a armatei turce, având în faţă un vast teren de paradă. După ce au trecut de cele două santinele australiene de la poartă, îşi amintea Yale, „am traversat terenul de paradă pustiu, fără să vedem ţipenie de om, am urcat treptele şi am intrat în ceea ce era un adevărat osuar”.

Turcii transformaseră cazarma într-un spital militar improvizat, dar îl abandonaseră în 29 septembrie, în timpul exodului general din oraş, lăsând în urmă circa opt sute de răniţi şi bolnavi. În cele trei zile care trecuseră de atunci, oamenii aceia fuseseră atacaţi de tâlhari arabi, care furaseră de-acolo toate alimentele şi medicamentele, azvârlindu-i pe mulţi dintre invalizi pe podea, în căutare de lucruri de preţ ascunse sub ei. În afară de a posta santinele la poarta din faţă, detaşamentul australian care se instalase într-un bivuac din apropiere nu făcuse nimic pentru pacienţii disperaţi şi muribunzi din bolniţă, neglijând până şi să le aducă apă.

„Podelele erau o mâzgă de măruntaie omeneşti”, îşi amintea Yale, „peste tot sute de oameni zăceau în priciuri de spital împuţite. Morţii, răniţii, bolnavii zăcând unii lângă alţii în propriile lor spurcăciuni, în afară de cadavrele de pe jos şi cei care, zvârcolindu-se în agonie, căzuseră din paturi… Majoritatea sufereau în tăcere; unii gemeau, alţii strigau jalnic la noi, ochii lor tragici plini de teroare, urmărindu-ne în timp ce păşeam prin cameră.”

Sporind cumva oroarea din jur, într-o mică nişă deasupra palierului principal Yale şi Sambuoy au găsit trei infirmieri, şezând amuţiţi în jurul unei mese şi bând cafea. „Impresia mea a fost că erau foarte înspăimântaţi, nişte bieţi oameni deznădăjduiţi care, în faţa unei situaţii oribile şi imposibile, îşi pierduseră capacitatea de a mai acţiona.

Stăteau şi beau cafea, într-un iad dincolo de orice închipuire a minţii omeneşti.” Şocaţi de ceea ce văzuseră, ataşaţii militari au fugit din clădirea cazărmii în căutarea unei persoane învestite cu autoritate – deşi ce putea constitui de fapt „autoritate” în acea perioadă în Damasc nu era deloc clar.

T. E. Lawrence a aflat de spitalul turcesc în aceeaşi după-amiază şi, la fel, s-a dus acolo. A găsit o scenă foarte asemănătoare cu ceea ce descria Yale, deşi, cu talentul lui literar, detaliile macabre aveau să fie redate mult mai plastic: şobolanii roseseră „galerii roşii şi umede” în trupurile morţilor, dintre care mulţi „se umflaseră deja de două sau de trei ori mai mult decât dimensiunile naturale, capetele lor groase rânjind cu buze negre... Altora, ţesuturile moi le căzuseră înăuntru. Câţiva plesniseră, despicându-se, şi se lichefiau în puroaie de putrefacţie vâscoasă.”[733]

Încumetându-se să pătrundă mai adânc în încăpere, Lawrence şi-a croit drum printre morţi şi muribunzi, „suflecându-mi poalele robei albe ca să nu mă afund cu picioarele goale în scârnăvia ce băltea din ei, când dintr-odată am auzit un oftat”. Întorcându-se, a întâlnit privirea unui om încă în viaţă, care şoptea „*Aman, aman* (milă)”. Acestui strigăt li s-au alăturat repede alte glasuri, urmând apoi „un tremur cafeniu”, când câţiva dintre oameni au încercat să ridice mâini rugătoare – „un firav pâlpâit ca de frunze veştede” – înainte de a lăsa braţele la loc neputincioşi. „Niciunul nu avea putere să vorbească”, îşi amintea Lawrence, „dar mi-a venit să râd auzindu-i cum şopteau la unison, parcă la comandă.”

Din spusele lui, Lawrence a preluat imediat comanda acelei situaţii hidoase. Găsind un grup de medici turci care stăteau degeaba într-o încăpere de la etaj, le-a dat ordin să coboare în salonul bolnavilor. Când tabăra detaşamentului australian de alături a refuzat să ofere ajutor, Lawrence a pus trupele arabe să aducă mâncare şi apă, apoi a constrâns un grup de prizonieri turci să sape o groapă comună pentru cei morţi. Chiar şi aici însă, Lawrence nu s-a putut abţine de la detaliile sinistre. „Şanţul era prea mic pentru ei”, nota el despre oamenii care erau îngropaţi,

„însă atât de fluidă era masa aceea de cadavre, încât fiecare nou-venit, când era răsturnat înăuntru, cădea moale, pleoştind un pic marginile grămezii sub greutatea lui.”

Căznindu-se şi el să rezolve tragedia din spitalul turcesc, Yale a reuşit să dea de urma lui Gilbert Clayton, sosit de curând în oraş. Din câte avuseseră de-a face unul cu celălalt la Cairo, Yale ajunsese să îl deteste intens pe generalul de brigadă, care i se părea un individ dur şi rece, or nimic din atitudinea lui Clayton la întâlnirea lor din seara de 2 octombrie nu i-a schimbat acea impresie. După ce a ascultat pledoaria înfocată a ataşatului militar care insista să se facă ceva pentru acei oameni, Clayton i-a spus calm: „Yale, dumneata nu eşti militar”. Sesizând furia din privirea lui Yale, a mai adăugat: „Nu trebuie să te simţi ofensat; nici eu nu sunt soldat”.

Atât de profund i-a afectat pe Lawrence şi Yale incidentul cu spitalul turcesc, încât subiectul avea să domine unicul dialog pe care cei doi aveau să-l poarte în epoca postbelică, într-un schimb de scrisori din 1929. Deşi prima scrisoare a lui Yale, care iniţia discuţia, s-a pierdut, în mod limpede americanul insista ca Lawrence să-i dea amănunte despre acest lucru, din moment ce o treime din răspunsul scris de mână de Lawrence – aproximativ patru sute de cuvinte – prezenta acţiunile lui la spital. Episodul avea să ocupe, de asemenea, un loc proeminent în memoriile ambilor bărbaţi şi, prin asta, va oferi o imagine fascinantă despre personalităţile lor atât de diferite.

Pentru William Yale, vinovăţia pe care o simţea din cauza spitalului turcesc avea să-şi găsească expresia în ceea ce poate fi considerat drept pasajul cel mai angoasat şi compătimitor din tot manuscrisul său. „Nimic nu regret atât de profund şi cu o asemenea ruşine, din tot ce-am făcut pe parcursul întregului război decât faptul că nu am fost în stare să mă folosesc de poziţia mea, cu înţelepciune şi calm, pentru a alina cruntele suferinţe ale acelor opt sute de oameni. Merit ca blestemele lor să mă bântuie mereu.” Însă autoflagelarea nu a fost niciodată unul dintre apanajele lui Yale, aşa că după încă două fraze, îşi găsise un nou vinovat pe care să îl blameze. „Dar culpa pentru

această oroare revine imperialismului european, adăugându-se astfel multitudinii de crime săvârşite deja în numele lui.”

Aşa cum ne-am fi putut aştepta, descrierea făcută de Lawrence în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, pe lângă faptul că era mult mai viscerală, era de asemenea – poate involuntar – mult mai revelatoare în ceea ce îl privea. Potrivit acelei povestiri, când s-a întors la spital a doua zi, Lawrence a constatat că situaţia se ameliorase mult, ca urmare a eforturilor lui, dar a fost luat la rost de un maior australian furios. Înveşmântat în robele lui arabe, Lawrence nu s-a obosit să se prezinte ca locotenent-colonel, nici chiar când ofiţerul australian a cerut să afle cine avea responsabilitatea să se ocupe de spitalul acela sinistru. Când Lawrence a recunoscut că el răspundea de acel sector, maiorul australian a sâsâit printre dinţi „brută nemernică [ce eşti]”, l-a plesnit pe Lawrence peste faţă şi a ieşit furios.

Este destul de bizar ca un asemenea pasaj să apară pe penultima pagină a unei cărţi de 660 de pagini, care are drept subtitlu „Un triumf”, însă în acelaşi timp ceva în tot acel episod sună cumva fals; la fel ca în unele detalii de la Tafas, simţi că pare prea aranjat totul, ca un final dramatic bine întors din condei. Totuşi, indiferent dacă fictivă sau nu, palma pe care i-a tras-o maiorul peste obraz a avut un mare rol, fiindcă după aceea Lawrence s-a simţit „mai degrabă ruşinat, decât furios, căci în sufletul meu mi-am dat seama că avea dreptate şi că, după ce împingi cu tot dinadinsul spre reuşită o rebeliune a celor slabi împotriva stăpânilor lor, nu poţi ieşi decât atât de întinat ca reputaţie încât, ulterior, nimic pe lume nu te va mai face să te simţi curat din nou”.

Pentru tot restul vieţii, Lawrence avea să se simtă întinat de ceea ce văzuse şi făcuse în timpul războiului, iar în lupta lui de a mai putea vreodată „să se simtă curat” din nou, în mod repetat a folosit abnegaţia de sine şi violenţa împotriva lui însuşi – o violenţă cu mult mai gravă decât palma trasă peste obraz de un maior –, în contrapartidă pentru păcatele lui.

Întâlnirea a avut loc într-o sală de conferinţă de la al doilea etaj al celui mai elegant hotel din Damasc, Victoria, în după-amiaza de 3 octombrie. Doar opt bărbaţi erau prezenţi: de partea britanică, generalii Allenby şi Chauvel, împreună cu şefii lor de stat-major; de partea arabă, Faysal ibn Hussein, şeful lui de stat-major, Nuri Said, şi şeriful Nasir din Medina. Având rolul de intermediar şi interpret, era acolo şi T. E. Lawrence. În ciuda profundei însemnătăţi a întâlnirii – în acea sală de conferinţe, avea să fie pusă în mişcare o mare parte din istoria, dar şi tragedia viitorului din Orientul Mijlociu –, nu s-a păstrat nicio consemnare oficială.

Generalul Allenby sosise în capitala Siriei doar cu câteva ceasuri în urmă. Nefiind nicidecum un om răbdător din fire, în acea zi era într-o dispoziţie deosebit de ţâfnoasă. Ofensiva lui continua încă – avangarda armatei îi urmărea necruţător pe turcii care fugeau spre nord –, iar el fusese nevoit să-şi rupă din timpul preţios consacrat îndatoririlor lui marţiale, pentru a rezolva situaţia politică tot mai agasantă din Damasc. Drept urmare, când a fost informat că Faysal, sosind la ora trei cu un tren de la Deraa, avea să ajungă mai târziu la hotelul Victoria, fiindcă programul era să-şi facă o intrare triumfală în oraş, călare pe un cal, Allenby explodase furios: „Intrare triumfală, pe naiba”[734], şi dăduse ordin ca Faysal să fie adus la hotel numaidecât.

Deşi generalul nu era întru totul la curent cu ultimele ştiri – sau mai degrabă era prea preocupat ca să le dea atenţie –, uluitorul succes iniţial al ofensivei lui palestiniene făcuse ca la Paris guvernul francez să îşi reafirme cu frenezie revendicările asupra Siriei, conform încifrărilor din Acordul Sykes-Picot; în 23 septembrie, guvernul britanic fusese de acord, în cea mai mare parte, cu cererile lor. Rezultatul a fost că peste două zile Allenby a primit o serie de instrucţiuni de la Foreign Office, atât de obtuze, încât erau aproape absurde.[735] După ce afirmau că „guvernul britanic va adera la politica declarată în privinţa Siriei, şi anume că în eventualitatea în care ar cădea în sfera de influenţă a unei puteri europene, acea putere trebuie să fie Franţa”, instrucţiunile din 25 septembrie îi reaminteau lui Allenby că, în conformitate cu clauzele textului Sykes-Picot,

„veţi nota că Franţa şi Marea Britanie se angajează să susţină împreună independenţa oricărui stat arab care ar putea fi înfiinţat în Zonă (Z)” – însemnând Siria. Din aceste două clauze vizibil opuse, reieşea o instrucţiune suficient de bălmăjită, potrivit căreia „dacă generalul Allenby va înainta spre Damasc, va fi extrem de dezirabil ca, în conformitate cu Acordul anglo-francez din 1916, să instituie dacă va fi posibil o administraţie arabă prin intermediul unui ofiţer de legătură francez”.

Întrucât Londra s-a gândit, pesemne, că aceste instrucţiuni nu erau îndeajuns de derutante, în 1 octombrie a mai trimis un al doilea set de instrucţiuni, care lămureau cumva lucrurile. Acum, lui Allenby i se spunea că din moment ce „statutul beligerant al arabilor luptând pentru eliberarea teritoriilor lor de sub dominaţia turcă” fusese recunoscut de către Aliaţi, „regiunile astfel eliberate [de către arabi] se cuvine să fie tratate drept teritoriu al Aliaţilor, bucurându-se de statutul de stat independent [sau confederaţie de state] al arabilor prieteni”.[736] O subită explozie de claritate, poate, doar că această afirmaţie era urmată de ciudata anexă că în cazul în care „autorităţile arabe [din Siria] ar cere asistenţă sau sfaturi de la oficiali europeni, noi suntem obligaţi conform Acordului anglo-francez să lăsăm ca aceştia să fie francezi”. În esenţă, se părea că Sykes-Picot era invocat pentru a anula şi a păstra acordul în mod simultan, intenţia schimbându-se de la o frază la alta.

Când a auzit prima oară acest ghiveci de fraze la hotelul Victoria, Lawrence s-a alarmat probabil. Din câte ştia el, textul Sykes-Picot era literă moartă, şi aşa fusese de o bucată de timp; faptul că revenea acum în conversaţie, nu conta din ce motiv, părea periculos. Ca un aspect pozitiv însă, instrucţiunile primite de Allenby recunoşteau în mod explicit pretenţiile arabilor la independenţa Siriei şi, întrucât Faysal nu avea nici o intenţie de a cere asistenţa sau sfaturile europenilor – acesta şi fusese tot rostul instituirii unui guvernământ interimar –, însemna indiscutabil că anexa despre ofiţerul de legătură francez era fără obiect.

Dar lucrurile aveau să ia o întorsătură foarte urâtă – sau, mai degrabă, o serie de întorsături foarte urâte. După

cum povestea generalul Chauvel, Allenby a anunţat că Faysal nu avea de fapt de ales în această situaţie, că Franţa urma să fie „puterea statală protectoare” a Siriei. În plus, chiar dacă Faysal, în calitate de reprezentant al tatălui său, „ar urma să primească administrarea Siriei” – deşi „sub îndrumarea şi sprijinul financiar al Franţei” –, acea administrare nu se extindea la Palestina, şi nici la Liban, ci „va include doar hinterlandul Siriei”. „Hinterland” era efectiv cuvântul relevant deoarece, aşa cum Faysal a fost informat în continuare, hotarele Libanului fuseseră acum delimitate drept întreaga coastă mediteraneeană de la Palestina la Golful Alexandretta, făcând din Siria un stat fără ieşire la mare. Ca o insultă finală, Allenby i-a spus lui Faysal că i se va repartiza imediat un ofiţer de legătură francez, „care va lucra deocamdată cu Lawrence, de la care se aşteaptă să îi acorde [acestuia] toată asistenţa.”[737]

Atât Faysal, cât şi Lawrence erau stupefiaţi. După cum povesteşte Chauvel, Faysal a argumentat cu vehemenţă că el înţelesese „de la consilierul pe care Allenby i-l trimisese” – referindu-se la Lawrence – că, în schimbul renunţării la Palestina, „arabii urmau să primească toată Siria, inclusiv Libanul”. Mai mult, Faysal refuza categoric să aibă un ofiţer de legătură ataşat pe lângă el, „sau să recunoască în vreun fel îndrumarea din partea Franţei”.

În acest impas încordat, Allenby s-a întors spre Lawrence:

— Dar dumneata nu i-ai spus că francezii urmau să aibă Protectoratul asupra Siriei?

— Nu, domnule, i-a răspuns Lawrence, potrivit lui Chauvel. Eu nu ştiu nimic despre asta.

— Dar ştiai clar că el, Faysal, urma să nu aibă nimic de-a face cu Libanul? a perseverat Allenby.

— Nu, domnule, a replicat Lawrence. Nu ştiam.

Allenby a încercat să dezamorseze situaţia, opinând că acestea erau doar nişte măsuri temporare, că totul se va rezolva la conferinţa de pace de după război, dar Faysal nici n-a vrut să audă; ştia el prea bine că măsurile temporare în asemenea împrejurări aveau tendinţa să devină permanente. Comandantului armatei britanice nu i-a mai rămas atunci decât să invoce ierarhia militară. Allenby i-a

reamintit lui Faysal că, din punct de vedere tehnic, atât el, cât şi Armata Arabă de Nord rămâneau sub comanda lui; drept urmare, conducătorul rebelilor nu avea încotro decât să se supună ordinelor.

După poate un ceas, Faysal Hussein a părăsit tulburat hotelul Victoria şi, culmea ironiei, a fost ovaţionat afară de o mulţime enormă de adepţi. Lawrence nu l-a însoţit. A preferat să rămână în sala de conferinţe a hotelului, ca să îi facă o rugăminte generalului Allenby.

Zăgazurile se rupseseră. Pe toată durata lunii octombrie, unităţile Forţei Expediţionare Egiptene şi aliaţii lor arabi au urmărit rămăşiţele armatelor turce spre nord, învingând rapid orice rezistenţă armată a ariergardei inamicului. Abia spre sfârşitul lunii, generalul turc Musafa Kemal, viitorul Kemal Atatürk, a izbutit într-un final să formeze o linie de apărare exact la marginea ţinutului central al Turciei, Anatolia. Dar deja toată Siria fusese pierdută, iar regimul de la Constantinopol cerea pacea. Totul a culminat cu Armistiţiul de la Mudros, din 31 octombrie; exact în acelaşi timp, cei trei Juni Turci – Djemal Paşa, Enver Paşa şi Talaat Paşa – s-au furişat la bordul unui torpilor german şi au fugit pe Marea Neagră.

Dar nu doar zăgazurile apărării turce se rupseseră atunci. În una dintre ciudatele reacţii în lanţ din istorie, ştiut fiind că eforturile lor militare fuseseră în mare parte autonome, toate Puterile Centrale ajunseseră la punctul de colaps exact în acelaşi moment, iar atunci s-au prăbuşit împreună – Bulgaria la sfârşitul lui septembrie, iar Turcia şi Austro-Ungaria într-un interval de numai şase zile. Aşa cum era de aşteptat, Germania a rezistat cel mai mult, dar doar cu circa o săptămână în plus. Când mult lăudata lor Linie Hinderburg a fost străpunsă în cel puţin cinci locuri, iar soldaţii s-au predat în masă, în primele ore ale zilei de 11 noiembrie, nişte negociatori germani s-au întâlnit cu omologi de-ai lor din tabăra Aliaţilor într-un vagon de tren dintr-o pădure din Franţa, pentru a semna documentele unui armistiţiu programat să intre în vigoare la ora unsprezece dimineaţa în aceeaşi zi. Într-un epilog şocant, adecvat parcă pentru cel mai absurd dintre războaie, o

serie de unităţi armate de pe frontul de vest au continuat să lupte până înainte de acel al unsprezecelea ceas anunţat, cu rezultatul că aproximativ alţi patru mii de soldaţi au murit în ultima dimineaţă de război.

Curt Prüfer observase o mare parte a acestei uluitoare cascade de evenimente din poziţia privilegiată pe care i-o oferea sejurul său în Elveţia, unde venise la sfârşitul lunii septembrie. Chiar dacă totul se prăbuşea în jurul lui, maestrul spionajului german îşi continuase stratagema de a încerca să-l ademenească pe imprevizibilul fiu mai mare al lui Abbas Hilmi înapoi, în sânul Puterilor Centrale, ca o cheie de boltă, într-o misterioasă viziune, spre formarea unei alianţe germano-turco-egiptene, care ar mai fi putut încă să triumfe în Orientul Mijlociu. O fi fost, poate, Abdel Moneim un sadic labil mintal, însă atâta minte încă mai avea în octombrie 1918, încât să-şi dea seama că stratagema neamţului era ridicolă. La sfârşitul acelei luni, fără să fi obţinut nimic Prüfer s-a dus înapoi în Germania, exact la timp pentru a asista la prăbuşirea finală a preaiubitei lui patrii.

Pentru un timp, şi Aaron Aaronsohn fusese un observator de la distanţă al evenimentelor din acea toamnă – în cazul lui, tocmai din îndepărtatele State Unite ale Americii. La mijlocul lui octombrie totuşi, când căderea Puterilor Centrale era iminentă, s-a îmbarcat în pripă la bordul unei nave de pasageri în New York, pentru a se întoarce în Anglia. După ce Turcia şi Germania capitulau, Aaronsohn ştia că atenţia tuturor se va îndrepta către conferinţa internaţională de pace care se plănuia la Paris, iar el era ferm decis să fie prezent acolo, pentru a insista ca promisiunile făcute sioniştilor prin Declaraţia Balfour să fie respectate.

Spre deosebire de ei, William Yale a trăit punctul culminat al războiului, direct la faţa locului. Toată luna octombrie, a însoţit armata britanică victorioasă în nord, prin Siria, şi s-a aflat la Alep, când s-a primit vestea armistiţiului cu Germania. După aceea, a pornit înapoi spre Cairo, fără a şti prea bine ce îi rezerva viitorul. Neavând nicio tragere de inimă să se ducă acasă, dar nici mare lucru de făcut în Egipt, i-a intrat în cap să încerce să se alăture,

sub un pretext sau altul, delegaţiei americane la viitoarea Conferinţă de Pace de la Paris. „Scriam cu fervoare raport după raport”, povestea el, „sperând ca prin ele să pot convinge pe careva să îmi dea ordinul de a merge la Paris. Rapoartele mele deveneau din ce în ce mai proaste.”[738]

După toate aparenţele, acea scădere a calităţii şi-a făcut efectul, căci la sfârşitul lunii decembrie Yale a primit o telegramă în care i se ordona să meargă în capitala Franţei. Acolo, urma să se prezinte la Comisia Americană de Negociere a Păcii, în calitate de „expert în problemele Arabiei”. Aşa cum Yale avea să scrie într-un moment de rară modestie, „titlul m-a lăsat mască”.

În mod paradoxal, dintre diferiţii spioni şi agenţi de informaţii care se duelaseră unii cu alţii prin Orientul Mijlociu în anii precedenţi, cel care s-a rupt de evenimente complet la încheierea războiului a fost T. E. Lawrence. Obţinuse acest lucru în după-amiaza de 3 octombrie, în sala de conferinţe de la etajul doi al hotelului Victoria din Damasc.

Când Faysal ieşise din încăpere după întâlnirea lui cu Allenby, Lawrence se întorsese spre general şi ceruse să i se acorde o permisie. Probabil, Allenby a presupus iniţial că era vorba despre o învoire de câteva zile pentru odihnă – ceea ce era uşor de aranjat şi, desigur, un lucru binemeritat –, însă Lawrence i-a explicat că el dorea o permisie definitivă, fiindcă voia să se ducă acasă în Anglia. La început, Allenby a refuzat categoric; campania din Siria era încă foarte activă, se bizuia în mare parte pe ofiţeri britanici în care arabii aveau încredere, or în nimeni nu aveau mai multă încredere, decât în locotenent-colonelul Lawrence.

Potrivit spuselor lui Henry Chauvel, Lawrence a ridicat miza considerabil, spunându-i lui Allenby „că el nu concepea să colaboreze cu un ofiţer de legătură francez, şi că oricum trebuia de mult să fi avut un concediu, aşa că se gândea mai bine să-l ia acum şi să plece în Anglia”. Fie de supărare din cauza insubordonării lui Lawrence, fie din respect faţă de simţul onoarei al acestuia – relatările lui Chauvel şi Lawrence diferă sub acest aspect –, Allenby până la urmă a cedat. „Da”, i-a spus el lui Lawrence. „Cred că e mai bine aşa.”[739]

Încă de la sfârşitul anului 1916, Lawrence purtase un război discret contra propriului său guvern, iar acum pierduse. Ceea ce avea să se clarifice curând totuşi era faptul că intenţiona să continue lupta în afara câmpurilor de bătălie, în sălile de conferinţă şi dezbateri, pe timp de pace, la Paris. A solicitat să părăsească Damascul din cauza extenuării, probabil, dar şi fiindcă dorea să se pregătească pentru următoarea rundă în lupta pentru independenţa arabilor.

A doua zi după-amiază, Lawrence a plecat din Damasc. Lăsa în urmă oraşul pe care îl invocase drept strigăt de luptă timp de doi ani. La aproximativ două sute patruzeci de kilometri în nord-est faţă de Damasc se afla Jerablus, locul unde petrecuse cele mai fericite zile din viaţa lui. La Damasc şi Jerablus, Lawrence nu avea să se mai întoarcă niciodată.

---

[706] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army", octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 360.

[707] Gilbert, *First World War*, p. 452.

[708] Prüfer, *Diary*, 30 august 1918; HO.

[709] Prüfer către AA, 3 septembrie 1918; NARA T137, Rola 138, Cadrele 329–30.

[710] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 8, p. 30.

[711] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 586.

[712] Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 244.

[713] La fel ca în *Seven Pillars,* Lawrence a fost deosebit de circumspect atât cu Robert Graves, cât şi cu Basil Liddell Hart în privinţa întâlnirii lui cu Nuri Shalaan, din august 1918, recunoscând doar că îl frământa enorm. Când Graves a insistat asupra ideii, Lawrence a replicat: „A existat un motiv special şi foarte oribil (nepublicat) pentru disperarea mea în acest moment" (Graves şi Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt. 1, p. 103). Tot la fel, când Liddell Hart a întrebat care era natura făgăduinţei pe care se părea că Lawrence i-o făcuse lui Shalaan, Lawrence a replicat: „Prefer să nu dezvălui". (UT Fişier 1, Dosar 1.)

[714] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 579.

[715] Ibid., p. 586.

[716] Yale către Directorul Serviciului de Informaţii al Armatei SUA, 12 septembrie 1918; YU, Cutia 2, Fişier 39.

[717] Relatarea lui Lawrence despre ofensiva din septembrie 1918 în Siria este preluată din *Seven Pillars*, Cartea 10, Capitolele 107–12, pp. 581–660.
[718] Amintirile lui William Yale despre ofensiva britanică din Siria, din septembrie 1918, sunt preluate din Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 9.
[719] Citat preluat din Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 549.
[720] Ibid.
[721] Bartholomew către Joyce, 21 septembrie 1918; PRO-WO 157/738.
[722] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 555.
[723] Lawrence către Dawnay, 25 septembrie 1918; PRO-WO 157/738.
[724] Lawrence, *Seven Pillars*, pp. 628–29.
[725] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army”, octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 360.
[726] Ibid.
[727] Barrow, *The Fire of Life*, pp. 209–12.
[728] O discuţie interesantă despre incidentul de la Tafas şi despre încercarea câtorva colegi de armată de-ai lui Lawrence de a-i apăra renumele, în ciuda spuselor lui, poate fi găsită în Mack, *A Prince of Our Disorder*, pp. 234–40.
[729] Stirling, *Safety Last,* pp. 93–94.
[730] Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 563.
[731] Lawrence către Cartierul General, 1 octombrie 1918; PRO-WO 157/738.
[732] Lawrence, „The Destruction of the 4-th Army”, octombrie 1918; PRO-WO 882/7, f. 364.
[733] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 656.
[734] Chauvel, „Notes”, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 184.
[735] CIGS către Allenby, 25 septembrie 1918; PRO-FO 371/3383, f. 489–92.
[736] War Office către Cartierul General, Egipt, 1 octombrie 1918; PRO-FO 371/3383, f. 498–99.
[737] Chauvel, „Notes”, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 184.
[738] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 10, p. 3.
[739] Chauvel, „Notes”, după cum citează Hill, *Chauvel of the Light Horse*, p. 185.

EPILOG

Paris

La naiba cu felul lui Lawrence de a vedea lucrurile. A fost un nemernic pe care l-am ucis.[740]

T. E. Shaw, pseudonim al lui T. E. Lawrence, către H. C. Armstrong, 6 octombrie 1924

Toate idealurile pentru care T. E. Lawrence luptase, uneltise şi, indiscutabil, îşi trădase chiar ţara, s-au prefăcut în cenuşă într-o singură conversaţie de cinci minute dintre premierul Marii Britanii şi, respectiv, al Franţei. La Londra, în dimineaţa de 1 decembrie 1918, David Lloyd George l-a luat deoparte pe Georges Clemenceau, aflat în vizită, şi i-a spus pe şleau ce dorea Marea Britanie în Orientul Mijlociu: Irakul şi Palestina. Printr-un troc tacit, deşi Lloyd George avea să nege mereu acest lucru, Franţa urma să aibă mână liberă în Siria. Era o „soluţie” propusă pentru controversa asupra prăzilor de război care încordase relaţiile dintre britanici şi francezi încă de când începuseră să jinduiască la Orientul Mijlociu, iar acum problema devenea foarte presantă; Marele Război se încheiase în cele din urmă, iar la Paris urma să înceapă Conferinţa de Pace, unde era vital ca Marea Britanie şi Franţa să prezinte un front unit contra preşedintelui american, Woodrow Wilson, cu discursul lui principial despre o „pace fără victorie” şi dreptul popoarelor asuprite la autodeterminare. În faţa iminentei ameninţări a viziunii americane, Clemenceau a consimţit rapid la propunerea lui Lloyd George.

În esenţă, cele două imperii victorioase reafirmaseră structura de bază a Acordului Sykes-Picot şi, trecând dincolo de clauzele textului, îşi adjudecaseră lor o parte mai mare, iar arabilor le lăsaseră şi mai puţin chiar. Dar în vechea tradiţie a tranzacţiilor secrete europene, nimeni, în afara cercurilor foarte apropiate ale premierului britanic şi, respectiv, francez, nu avea să afle decât mult mai târziu

despre acest acord extraordinar. În mod cert, T. E. Lawrence nu avea nicio idee despre acest lucru.

Ceea ce a urmat la Paris, pe parcursul următorului an, a fost un teatru de umbre, care întâi a trezit speranţe într-o nouă eră a relaţiilor dintre naţiuni, „noua ordine mondială” elogiată de Woodrow Wilson, ca apoi să degenereze în tocmeli de culise, tratate revanşarde şi hotare arbitrare. S-au scris multe cărţi, cea mai însemnată dintre ele fiind lucrarea esenţială a lui Margaret MacMillan, *Paris 1919,* despre Conferinţa de Pace de la Paris şi extrem de complicatele manipulări ale marilor puteri şi ale petiţionarilor cu revendicări naţionaliste. În ceea ce privea Orientul Mijlociu, maşinaţiile bizantine nu au însemnat, în final, practic nimic. „Marea Pradă”, îmbucătăţirea cadavrului Imperiului Otoman, avea să se producă oricum.

Nu se poate spune că Lawrence nu s-ar fi străduit din răsputeri să susţină cauza arabilor. Acţionând drept consilierul lui Faysal în timpul convorbirilor de la Paris, lansa permanent stratageme pentru a obţine controlul arabilor în teritoriile pentru care se bătuseră atât de crâncen, făcând lobby totodată pe lângă importanţi demnitari britanici şi scriind editoriale înfocate în apărarea arabilor. Dar utilitatea lui Lawrence pentru guvernul britanic se încheiase. Ironia făcea ca, exact în momentul când numele lui începea să fie pe buzele tuturor în Marea Britanie – se estimează că aproximativ un milion de englezi, inclusiv regele şi regina, s-au îmbulzit să vadă spectacolul-lectură pus în scenă de Lowell Thomas „Cu Allenby în Palestina, şi Lawrence în Arabia” –, diverşi funcţionari guvernamentali întocmeau note de serviciu, spunând despre Lawrence că era „o influenţă nocivă”[741] şi că „într-o mare măsură el purta răspunderea pentru necazurile noastre cu francezii pe tema Siriei”[742]. În cele din urmă, i s-a ridicat acreditarea pentru lucrările Conferinţei de la Paris şi i s-a interzis să-l mai asiste pe Faysal în convorbiri. Lawrence pierduse pacea.

Dar cel puţin unul dintre eforturile diplomatice ale lui Lawrence merită subliniat cu precădere, prin aspectul extraordinar pe care l-a avut. Ştiind de multă vreme că arabii nu aveau cum să obţină controlul asupra porţiunii

palestiniene din Siria, Lawrence şi Faysal au căutat un aliat, pentru a-şi reafirma aspiraţiile naţionaliste în privinţa restului teritoriului. Au găsit un asemenea aliat în Chaim Weizmann. Spre sfârşitul anului 1918, sioniştii aveau protectori puternici atât în guvernul britanic, cât şi în cel american, însă ceea ce crea nelinişte în sânul acestor guverne era continua – de fapt, crescânda – ostilitatea a populaţiei arabe palestiniene faţă de ţelurile sioniştilor. Cum ar fi atunci dacă în schimbul unei susţineri haşemite pentru programul sionist din Palestina s-ar obţine un sprijin sionist pentru o Sirie arabă independentă? Pe parcursul lunii decembrie 1918, Lawrence, Faysal şi Weizmann au elaborat detaliile pentru o asemenea relaţie reciproc avantajoasă, culminând printr-o proclamaţie comună în ajunul Conferinţei de Pace de la Paris.

Prin acea proclamaţie, Faysal şi Weizmann îşi anunţau intenţia de a conlucra la Paris, recunoscând fiecare pretenţiile celuilalt. Dintre cele nouă articole ale Acordului Faysal-Weizmann cel mai controversat era punctul patru: „Toate măsurile necesare vor fi luate pentru a încuraja şi stimula imigraţia evreilor în Palestina pe o scară largă”.[743] La acest document, Faysal – sau, mai degrabă, Lawrence – inserase în încheiere o clauză-cheie. Acordul nu era valid, decât cu condiţia obţinerii independenţei Siriei; în caz contrar, devenea nul şi neavenit.

Totuşi, dorind cu disperare să îşi găsească un partener care să îi susţină la conferinţa de pace, Lawrence şi Faysal aleseseră să ignore câteva detalii capitale. Deşi Acordul Faysal-Weizmann prezenta destul de amănunţit planul pentru administrarea Palestinei, nicăieri în textul propriu-zis nu se preciza în ce consta, de fapt, Palestina. Mai mult, încheind acel acord cu Weizmann, Faysal nesocotise flagrant doctrina autodeterminării pentru Palestina, ceea ce îl punea într-o poziţie şubredă – unii ar spune ipocrită – vizavi de invocarea aceleiaşi doctrine pentru restul Siriei. În acest sens, deosebit de îngrijorător era faptul că, recent, Chaim Weizmann anunţase public cum vedeau el şi alţi sionişti viitorul statut al Palestinei. „[Prin] înfiinţarea unui Cămin Naţional pentru poporul evreu”, anunţase el la mijlocul lui noiembrie, „se înţelege ca în ţara Palestinei să

fie create condiţii politice, economice şi morale de natură să favorizeze creşterea populaţiei evreieşti, astfel încât, în conformitate cu principiul democraţiei, să ducă în final la dezvoltarea unui stat autonom al evreilor.”[744]

Intrând într-un parteneriat cu sioniştii în asemenea circumstanţe, Faysal tocmai le oferise rivalilor săi musulmani şi arabi mai conservatori o armă puternică, de care să uzeze împotriva lui. Cel care avea să se prevaleze curând de acea armă, cu un efect devastator, era principalul rival al regelui Hussein în Arabia, ibn Saud, împreună cu adepţii lui wahhabişti fundamentalişti.

În ultima frază a memoriilor lui, William Yale numea Conferinţa de Pace de la Paris drept „prologul tragediei secolului al XX-lea”. Yale a lucrat ca expert pentru problemele Orientului Mijlociu în cadrul delegaţiei americane la Paris şi, asemenea lui Lawrence, a depus mari eforturi pentru a promova o pace durabilă în regiune. La fel ca în cazul omologului său britanic, cu care s-a aliniat uneori pe aceleaşi poziţii, aceste eforturi au fost zădărnicite la fiecare pas.

Yale blama cu precădere propriul său guvern. În opinia lui, grandioasa iniţiativă de la Paris părea o reflectare aproape perfectă a acelui amestec de idealism şi aroganţă, tipic lui Woodrow Wilson. Pasiunea aproape comică a preşedintelui american pentru liste cu enumerări ordonate – cele „Paisprezece Puncte” fuseseră urmate de cele „Patru Principii”, cele „Patru Finalităţi” şi, în sfârşit, cele „Cinci Particularităţi” – denota o mentalitate simplistă, ca şi cum soluţionarea nenumăratelor probleme complicate ale lumii însemna doar să le desfaci în părţile lor componente şi să aplici nişte principii cvasimatematice. Nicicând nu devenea mai problematică această metodă decât atunci când venea vorba despre conceptul de „autodeterminare”, la care Wilson ţinea atât de mult şi pe care îl cita mereu. Deşi principiul suna, desigur, bine, te puteai întreba totuşi, în acel mişmaş cultural specific Europei şi Orientului Mijlociu la începutul secolului al XX-lea, unde religia, etnicitatea şi naţionalismul exercitau forţe extraordinare şi adesea opuse, pretenţia *cui* la autodeterminare avea să se impună

asupra celorlalţi? Londra şi Parisul îl avertizaseră în mod repetat pe Wilson în privinţa pericolelor de a deschide această cutie a Pandorei, însă nu existase niciun indiciu că preşedintele ar fi ascultat.

În opinia lui William Yale, toată această situaţie era, de fapt, simptomatică pentru cel mai mare paradox care definea rolul SUA la Conferinţa de Pace de la Paris: grandioasa viziune a lui Woodrow Wilson despre o nouă ordine mondială se bizuia pe un fundament de o profundă ignoranţă. Lucrul acesta s-a văzut limpede chiar din ziua în care Yale a ajuns la Paris şi s-a întâlnit cu noul său coordonator, William Westermann, precum şi cu ceilalţi membri ai secţiei de cercetare pentru Orientul Mijlociu din cadrul delegaţiei americane. De acord, Orientul Mijlociu nu constituia o preocupare majoră pentru partea americană la conferinţa de pace, din moment ce Statele Unite nu fuseseră în război cu Turcia, însă Yale nu a putut să nu remarce că Westermann, un profesor de limbi clasice de la Universitatea Wisconsin, ar fi putut să îşi formeze o echipă care să aibă cât de cât cunoştinţe despre acea regiune geografică. În realitate, era vorba despre un specialist în studii latino-americane, un istoric amerindian, un expert în Cruciade şi doi profesori de lingvistică persană.[745]

Tabloul s-a completat când lui Yale i s-a înmânat o carte documentară despre Siria[746], o culegere de date politice, economice şi istorice, care avea să servească drept principalul îndreptar în formularea politicii americane pentru acea regiune. *Raportul despre dorinţele sirienilor* nu necesita un studiu prea aprofundat din partea lui Yale; aproape toate citatele din capitolele care se ocupau de evenimentele desfăşurate începând cu 1914 proveneau de la o singură sursă, un agent special al Departamentului de Stat la Cairo, pe nume William Yale.

De câteva ori, Yale a avut prilejul să susţină cauza autodeterminării arabilor, dar de fiecare dată ocazia s-a pierdut în inactivitatea sistematică a americanilor. La o întâlnire cu Faysal, de la mijlocul lui februarie 1919, Yale a fost luat pe nepregătite, când conducătorul Revoltei Arabe a propus pe faţă un mandat american în Siria, preferându-i în locul francezilor pe americanii, probabil, dezinteresaţi.

De-acum, Yale stătuse însă suficient de mult cu delegaţia americană de la Paris, încât să îşi dea seama că, lăsând deoparte principiile virtuoase, administraţia Wilson era mai degrabă interesată să dicteze soluţii pentru restul lumii decât să îşi asume direct vreo responsabilitate. Şi mai era o problemă pe care poate ne-americanii nu puteau să o sesizeze prea uşor. În ciuda scurtului avânt de implicare internaţională, Statele Unite ale Americii vădeau deja semnele unei retrageri în vechea mentalitate izolaţionistă, Wilson şi opozanţii lui republicani, care dominau în Congres, fiind într-un dezacord din ce în ce mai acut. Pentru toţi cei care, la Paris, aşteptau ca Statele Unite să preia conducerea situaţiei însemna, de fapt, că timpul nu ţinea cu ei, deoarece, cu cât lucrurile trenau mai mult, cu atât capacitatea sau interesul Statelor Unite de a face ceva se diminuau corespunzător. Foarte repede, pentru Yale şi alţi membri din secţia americană pentru Orientul Mijlociu, a apărut sentimentul profund demoralizant că situaţia scăpa de sub control. „Ne băteam pentru linii de hotar, ca şi cum soarta omenirii ar fi depins de ele”, îşi amintea Yale despre acea perioadă. „Clocoteam şi spumegam de furie, fiindcă Wilson şi [principalul lui consilier Edward] House păreau să nu dea nicio atenţie la ce făceam noi. Totul mi se părea straniu de arid şi inutil.”[747]

Pe măsură ce lucrările conferinţei de pace s-au prelungit, misiunea ce îi revenea lui Yale avea să devină din ce în ce mai absurdă. La sfârşitul primăverii, în 1919, a fost numit într-un comitet american de documentare la faţa locului, Comisia King-Crane, care, în virtutea principiului autodeterminării promovat de Wilson, a fost trimisă să determine dorinţele foştilor cetăţeni ai colosului otoman, „să facă un plebiscit”, remarca sceptic Yale, „al unui vast imperiu cu 30000000 de locuitori”. În mod nesurprinzător, după un circuit de două luni şi zeci de întâlniri în Turcia, Siria, Liban şi Palestina, mesajul pe care comisia l-a auzit peste tot era neechivoc: marea majoritate a oamenilor doreau ori independenţa, ori să vină americanii. În lumina acestor constatări, comisia a elaborat un set decisiv de recomandări, prin care Statelor Unite le revenea rolul principal în aplicarea unei soluţii pentru acel puzzle numit

Orientul Mijlociu. Soluţia respectivă nu semăna însă deloc cu ceea ce stabiliseră deja în secret britanicii şi francezii, şi nici cu ceea ce era dispusă să îşi asume administraţia Wilson. Măcar aici, administraţia era pregătită să acţioneze cu mare promptitudine: rapoartele King-Crane au fost încuiate rapid într-un seif, fără să mai fie văzute sau citite de lumea exterioară timp de trei ani de-atunci înainte.

Întorcându-se în Europa din acea misiune în toamna anului 1919, Yale avea să mai facă o ultimă tentativă de a salva situaţia din Siria, apelând la sprijinul lui Lawrence, pentru ceea ce avea să devină cunoscut drept Planul Yale. Începând să atragă sprijinul unor înalţi demnitari britanici, s-a crezut pentru scurt timp că existau poate şanse ca viitoarea ciocnire dintre arabi şi francezi în Siria să poată fi evitată. Dar Yale acţiona pe cont propriu, iar când autorităţile americane au aflat despre intervenţiile lui, planul a fost repede mătrăşit. În 1 noiembrie 1919, trupele britanice care ocupaseră Siria, până se ajungea la o reglementare finală, au început să se retragă. În aceeaşi zi, trupele franceze au început să intre în ţară. Peste câteva zile, dezgustat, Yale şi-a dat demisia din delegaţia americană de pace şi s-a îmbarcat înapoi spre New York.

T. E. Lawrence a pierdut speranţa cam în acelaşi timp. Aşa cum mama sa avea să-i relateze unui biograf, fiul ei a alunecat într-o stare de „depresie şi epuizare nervoasă extremă” în acea toamnă, iar în timpul vizitelor acasă „se întâmpla uneori să rămână toată dimineaţa, de la micul dejun până la prânz, în aceeaşi poziţie, fără să se mişte, şi cu aceeaşi expresie pe faţă”.[748]

Persistenta fascinaţie pe care o exercită povestea lui T. E. Lawrence este în strânsă corelaţie cu o serie de dureroase întrebări de genul „ce-ar fi fost dacă?” pe care le implică o reflecţie la ceea ce omenirea a pierdut când el a pierdut. Ce-ar fi fost dacă, în 1918, arabii ar fi putut să creeze marele stat arab pe care mulţi îl doreau cu atâta disperare şi despre care credeau că le fusese promis? Cât de diferit ar arăta Orientul Mijlociu astăzi, dacă primii sionişti din Palestina postbelică ar fi putut să negocieze cu un om ca Faysal Hussein, care vorbise despre „seminţii

înrudite şi legături străvechi”[749] ce existau între evrei şi arabi? Şi cum ar fi fost cu americanii? Astăzi, pare aproape incredibil că a existat o vreme când lumea musulmană şi arabă *cerea* vehement o intervenţie americană pe teritoriile lor; cum ar fi fost dacă Statele Unite ar fi dat curs oportunităţii apărute la sfârşitul Primului Război Mondial?

După toate probabilităţile, nu neapărat o eră de aur, cum şi-ar putea imagina unii. Aşa cum Lawrence a afirmat frecvent, ideea unui adevărat stat panarab a fost întotdeauna un fel de miraj, diferenţele dintre culturile extrem de variate fiind mai mari decât ceea ce le unea. Poate că o astfel de entitate statală atât de vastă şi fragmentată ar fi putut rezista un timp, doar prin lipsa unei conduceri centralizate puternice, cumva ca în vremea vechiului regim al otomanilor, însă progresele în tehnologie şi comunicaţii ar fi adus curând aceste popoare şi culturi disparate la o stare de conflict. În mod similar, nu aveau să existe niciodată relaţii cu adevărat armonioase între evrei şi arabi în Palestina, ştiut fiind că împotrivirea arabilor faţă de o prezenţă extinsă a evreilor existase cu mult înainte de Declaraţia Balfour şi nu ţinea seama aproape deloc de atitudinea moderată a lui Faysal; de fapt, singurul conducător arab postbelic care va încerca să ajungă la o înţelegere cu Israelul, fratele lui Faysal, Abdullah, va fi asasinat de un pistolar palestinian pentru eforturile lui. Cât despre ideea ca trupele de ocupaţie americane să fie salutate drept eliberatoare, şi acest lucru ar fi fost de scurtă durată, încetând atunci când acele trupe ar fi fost nevoite să soluţioneze conflicte interne pe care le înţelegeau prea puţin, cu inevitabila părtinire care decurge de aici. Şi chiar dacă ar fi izbutit cumva să evite acele capcane, oricum Statele Unite şi-ar fi pierdut imaginea de „parte dezinteresată”, pe măsură ce deveneau o putere imperială în toată regula.

Având toate acestea în vedere, e greu de imaginat că vreuna dintre ipotezele de mai sus ar fi putut produce o istorie mai tristă decât ceea ce s-a întâmplat efectiv pe parcursul ultimului secol, un registru de războaie, lupte religioase şi dictaturi brutale, care au împovărat nu doar Orientul Mijlociu, ci şi întreaga lume. Această tristă istorie a

început aproape din momentul când negociatorii de la Paris şi-au făcut bagajele şi au declarat că misiunea lor se încheiase, lăsând în urma lor „o pace de porţelan”.

Refuzându-i-se asistenţa lui Lawrence în toamna anului 1919, un Faysal disperat a fost nevoit să accepte firimiturile de compromis pe care francezii erau dispuşi să i le arunce în Siria. Iar când s-a întors la Damasc, Faysal a fost acuzat de trădare fiindcă vânduse ţara imperialiştilor europeni. Purtat de această furie populară, Faysal a renunţat la târgul cu francezii şi în martie 1920 a regizat un fel de lovitură de palat, declarându-se rege al Siriei. Acest act, în combinaţie cu conferinţa de la San Remo din luna următoare, unde Marea Britanie şi Franţa şi-au oficializat partajarea regiunii – Marea Britanie luând Irakul şi Palestina „mai mare”, care includea şi o fâşie lată de teritoriu la est de fluviul Iordan, sau Transiordania, Franţa luând restul Siriei –, a creat premisele unei ciocniri armate dintre Faysal şi francezi. Ciocnirea armată a avut loc în iulie; după o scurtă bătălie, mai mult unilaterală ca pondere, de la periferia Damascului, francezii l-au detronat pe Faysal şi l-au izgonit în exil. Spre sfârşitul anului 1920, francezii aveau în sfârşit o *Syrie intégrale* (cu excepţia mandatului britanic în Palestina şi Transiordania), dar aveau de înfruntat acum o populaţie care spumega de furie. De asemenea, aveau de-a face acum şi cu un pericol extern; în deşerturile Transiordaniei, Abdullah, fratele lui Faysal, îşi strângea luptătorii, cu intenţia de a porni să cucerească Damascul.

Dar problemele pe care le aveau francezii în regiune la sfârşitul anului 1920 păreau minore în comparaţie cu dificultăţile britanicilor. În Palestina, tensiunile dintre imigranţii sionişti şi populaţia arabă locală ajunseseră la vărsări de sânge. În Arabia, ibn Saud încerca din nou să îl detroneze pe regele Hussein. Dar criza cea mai gravă era în Irak. În anul precedent, Lawrence prezisese o răscoală generalizată contra dominaţiei britanice de-acolo prin martie 1920, „dacă nu ne schimbăm apucăturile”, dar pronosticul lui fusese depăşit cu două luni; când rebeliunea din mai în Irak a fost înăbuşită, muriseră circa o mie de britanici şi nouă mii de indigeni. Aşa cum Lawrence avea să explice în scrisoarea sa din 1929 adresată lui Yale, Marea

Britanie şi Franţa, discreditaseră la Paris Acordul Sykes-Picot, dar concepuseră ceva cu mult mai rău, aşa cum se putea constata din nenumăratele focare de conflict care izbucniseră în întreaga regiune aproape imediat.

Pentru a combate aceste crize, în decembrie 1920, Lloyd George a apelat la un om care devenise un fel de paria în cercurile clasei conducătoare britanice, fostul prim lord al amiralităţii, Winston Churchill. Una dintre primele măsuri adoptate de Churchill, după preluarea funcţiei de secretar de stat pentru Colonii, a fost să ceară concursul unui alt proscris de dată recentă, fostul locotenent-colonel T. E. Lawrence.

Cel puţin iniţial, Lawrence nu s-a arătat interesat să revină în tumultul vieţii publice. Preocupat de scrierea memoriilor şi, negreşit, încă ofuscat de tratamentul mizerabil pe care i-l aplicase guvernul lui Lloyd George în anul precedent, i-a spus lui Churchill că era prea prins şi că renunţase la politică. Nu a cedat decât atunci când noul secretar colonial l-a asigurat că va avea practic mână liberă în a contribui în mod fundamental la remodelarea porţiunii britanice de pe eşichierul Orientului Mijlociu la viitoarea Conferinţă de la Cairo. Drept urmare, deliberările de la Cairo au fost aproape doar o formalitate, întrucât Lawrence şi Churchill elaboraseră în prealabil, după cum Lawrence i-a povestit unui biograf, „nu doar chestiunile pe care participanţii la Conferinţă le vor lua în discuţie, ci şi deciziile la care aveau să ajungă”.[750]

Irakul avea acum să fie consolidat şi recunoscut drept un regat arab, cu Faysal înscăunat rege. În Arabia, britanicii susţineau dreptul lui Hussein de a guverna în Hejaz, dar simultan susţineau şi autoritatea lui ibn Saud în interiorul peninsulei Arabia. Desigur, cea mai novatoare idee elaborată la Cairo era planul menit să-l facă pe Abdullah să nu-i mai atace pe francezii din Siria. La încheierea conferinţei, Lawrence a călătorit până la tabăra lui Abdullah, în Amman, şi l-a convins pe bătăiosul conducător arab să încerce întâi să instituie un guvernământ în regiunea Transiordania a Palestinei aflată sub mandatul Marii Britanii. Spre marea surprindere a lui Lawrence – şi poate a lui Abdullah deopotrivă –, acesta, considerat cel

mai indolent dintre cei patru fii ai lui Hussein, s-a dovedit a fi, de fapt, un foarte bun administrator; în viitorul apropiat, Transiordania se va desprinde oficial de restul Palestinei şi va deveni un regat arab independent – Iordania de astăzi –, cu Abdullah ca rege. Până la întoarcerea sa în Anglia, în toamna anului 1921, când serviciul său de un an, în cadrul Biroului pentru Colonii, era aproape încheiat, Lawrence devenise efectiv omul care din umbră ridica regi în Orientul Mijlociu.

Dar dacă prin aceste măsuri s-a ajuns la o oarecare stabilitate în centrul vechii hărţi a Imperiului Otoman, nu acelaşi lucru se putea spune despre starea de lucruri din nord şi din sud. Acolo, situaţia a rămas în continuare incertă şi sângeroasă pentru o perioadă de timp.

În Anatolia, fostul general turc Mustafa Kemal, eroul de la Gallipoli, refuzase să accepte dezmembrarea Turciei, aşa cum dictaseră Aliaţii. Timp de patru ani, a condus în luptă armata sa de naţionalişti turci împotriva tuturor celor care încercau să smulgă vreo bucată din pământul turcesc, pentru ca în final, în 1923, să stabilească graniţele Turciei din ziua de azi. Rândul Franţei în acest război prin rotaţie a venit în toamna anului 1921, când Kemal, care curând avea să fie cunoscut mai bine drept Atatürk, şi-a îndreptat atenţia spre trupele franceze care ocupau regiunea Cilicia. Învinse rapid, armatele franceze din Cilicia s-au retras repede în Siria, sub conducerea comandantului lor, ghinionistul Édouard Brémond.

În acelaşi timp, războiul continua pe un arc uimitor de lung, care se întindea din Caucaz tocmai până în Afghanistan, unde diverse grupări naţionaliste, ruşi roşii şi albi, precum şi ce mai rămăsese din Junii Turci se băteau pentru întâietate, legând şi dezlegând alianţe cu o regularitate atât de ameţitoare, încât sfidau orice raţiune, şi orice putere de înţelegere. Printre aspiranţii importanţi din acest creuzet erau atât Enver Paşa, cât şi Djemal Paşa, or nu era deloc surprinzător, în contextul evenimentelor generale din regiune, dacă Djemal Paşa avea să apară în Kabul, în iarna anului 1921, în calitate de consilier militar al regelui Afghanistanului.

Şi apoi, mult la sud, a venit rândul regelui Hussein. Întrucât britanicii se săturaseră de mult de guvernarea lui versatilă şi de refuzul de a accepta realităţile politice din Orientul Mijlociu – în 1921, timp de două luni, la Jiddah, Lawrence se căznise cu disperare să îl facă pe Hussein să accepte acordurile Conferinţei de la Cairo –, Hussein s-a trezit practic lipsit de apărare, când ibn Saud şi războinicii lui wahhabişti au atacat în cele din urmă Mecca, la sfârşitul anului 1924. Nevoit să fugă pe coastă şi, apoi, pe un distrugător britanic, Hussein a plecat întâi în exil în Cipru, înainte de a se duce în cele din urmă la fiul său Abdullah, la Amman, capitala noului său stat, Iordania. Regele detronat, care visase odinioară la un stat panarab întinzându-se de la Mecca până la Bagdad, a murit acolo în 1931, la vârsta de şaptezeci şi şase de ani.

De acolo, lucrurile pur şi simplu s-au înrăutăţit pentru Occident. În anii 1930, britanicii au trecut printr-o situaţie dificilă în mandatul lor din Palestina, pe care uneltiseră din greu să-l obţină, întâi o revoltă arabă de mare amploare, alimentată de imigraţia crescândă a evreilor în regiune, urmând după al Doilea Război Mondial atacuri din partea gherilelor evreieşti care vedeau în ocupanţii britanici un ultim obstacol spre crearea Israelului. În 1946, vlăguiţi de război, francezii au fost nevoiţi să renunţe la preaiubita lor *Syrie intégrale*, dar nu înainte de a rupe din teritoriul ei un nou stat, Liban; în decurs de trei ani, guvernul democratic pro-occidental al Siriei avea să fie înlăturat printr-un puci militar, iar structura de guvernare alambicată impusă de francezi în Liban va împinge ţara într-un război civil. În 1952, controlul britanic asupra Egiptului a luat sfârşit, când regele lor marionetă a fost răsturnat de Gamal Abdel Nasser şi mişcarea lui naţionalistă „Ofiţerii Liberi”; peste şase ani a urmat un puci militar în Irak, organizat de ofiţeri tineri mânaţi de aceleaşi idei, ceea ce a pus capăt monarhiei pro-occidentale instituite de Faysal. Prin anii 1960, când epoca imperialismului european se apropia de un final neceremonios, Orientul Mijlociu amintea de haosul pe care puterile coloniale îl lăsau în urmă în alte părţi ale globului, dar cu o singură diferenţă esenţială: din cauza petrolului, regiunea devenise acum teritoriul cel mai vital

din punct de vedere strategic, iar Occidentul nu putea părăsi dezastrul pe care contribuise să îl creeze acolo, chiar dacă ar fi vrut. Ceea ce s-a petrecut acolo pe parcursul ultimei jumătăţi de secol este, desigur, cunoscut tuturor: patru războaie între arabi şi israelieni; un război civil, timp de zece ani, în Liban, şi altul, timp de douăzeci de ani, în Yemen; uciderea minorităţilor etnice din Siria şi Irak; patru decenii de terorism sponsorizat de stat; convulsii de extremism religios; patru intervenţii militare americane majore şi o sumedenie de alte intervenţii mai mici; iar pentru poporul arab, până foarte de curând, un şir neîntrerupt de regimuri dictatoriale crude şi/sau cleptocratice, din Tunisia până în Irak, lăsând în sărăcie şi fără drepturi cetăţeneşti cea mai mare parte a populaţiei.

Desigur, vinovăţia pentru toate acestea nu rezidă doar în cumplitele decizii care au fost luate la sfârşitul Primului Război Mondial, însă atunci a fost sădită o sământă deosebit de toxică. Începând de atunci, societatea arabă a avut tendinţa de a se defini nu atât prin ceea ce aspiră să devină, cât mai ales prin lucrurile împotriva cărora se ridică: colonialism, sionism, imperialism occidental sub nenumăratele lui forme. Această cultură a antagonismului a fost manipulată – de fapt, a fost cu înfocare alimentată – de către generaţii de dictatori arabi urmărind să abată furia poporului de la propria lor cârmuire samavolnică spre pericolul exterior, fie el „Marele Satan” sau „entitatea sionistă nelegitimă” ori muzica occidentală răsunând pe străzile din Cairo. De aceea, astăzi, mişcarea „Primăverii Arabe” constituie un fenomen atât de reformator în istoria Orientului Mijlociu. Pentru prima oară din 1918, „strada arabă” are un cuvânt de spus în privinţa viitorului ei şi, oricât de multe obstacole i s-ar arunca în cale, se naşte un fenomen de participare fizică şi o conştiinţă a libertăţii personale ce probabil nu vor mai putea fi anihilate din nou. În măsura în care democraţia autentică şi principiul autodeterminării prind rădăcini – iar într-o regiune care a fost atâta vreme oprimată politic şi intelectual, e uşor să te concentrezi doar asupra haosului pe termen scurt –, e posibil ca lumea arabă să poată, în sfârşit, să se înscrie pe

calea imaginată pentru ea de Lawrence şi alţi câţiva visători, acum un veac.

Mark Sykes, omul al cărui nume a devenit sinonim cu politicile dezastruoase pe care Occidentul le-a urmat în Orientul Mijlociu după Primul Război Mondial, nu a mai trăit ca să poată vedea efectul lor. Trecând rapid din ipostaza depanatorului politic indispensabil în aceea de ţap ispăşitor, în ochii Ministerului de Externe britanic, din cauza statutului său de coautor al detestatului Acord Sykes-Picot, în toamna anului 1918 Sykes a pornit într-un mare circuit prin Orientul Mijlociu postbelic. Totuşi, diminuarea prestanţei nu avusese efectul de a-i crea vreo criză de modestie; aşa cum a comunicat Ministerului de Externe, în propunerea călătoriei sale, pe lângă potolirea tensiunilor dintre arabi şi evrei în Palestina, intenţiona să ajute la reorganizarea infrastructurii militare şi politice a Aliaţilor în Siria, să convingă regimul indian britanic din Irak că merita să adopte o poziţie postimperială mai progresivă, şi să „contribuie la promovarea unor bune relaţii între arabi şi francezi”.[751]

Timp de două luni, Sykes şi micul său anturaj au străbătut regiunea, fiecare zi fiind ocupată cu un program de evenimente epuizant. Dar chiar şi un om cu o vanitate exagerată ca a lui a observat, probabil, că în Orientul Mijlociu, la fel ca la Londra, influenţa lui scăzuse enorm. La Damasc, Sykes l-a vizitat pe Gilbert Clayton, cândva un ascultător atent la diferitele lui iniţiative, însă s-a lovit de o recalcitranţă pronunţată. Sykes nu avea de unde să ştie că, de fapt, Clayton primise recent recomandări de la un oficial din Londra despre cum să-l trateze pe musafirul său. „Nu-l lua pe Mark la valoarea pe care şi-o atribuie”, îl avertizase oficialul. „Acţiunile lui au ajuns invandabile aici şi a fost trimis în delegaţie [la cererea lui] ca să poată fi îndepărtat.”[752]

Totuşi, aşa umilitoare cum a fost această călătorie, părea să fi declanşat în Sykes o reevaluare sinceră a opiniilor lui despre Orientul Mijlociu. În ianuarie 1919, când redacta o „apreciere” a călătoriei pe care tocmai o încheiase, a recunoscut că atât Marea Britanie, cât şi Franţa greşiseră în felul cum procedaseră în regiune. Într-o frază

pe care ar fi putut să o scoată din cele *Douăzeci şi şapte de articole* ale lui Lawrence, Sykes sugera acum că „indiferent cine va prelua Siria trebuie să îşi dea seama că a avea o administraţie pur indigenă care să conducă lucrurile prost, dar cu perspective de ameliorare, reprezintă un progres mai real, decât a avea un personal european care să facă lucrurile adecvat, dar fără ca indigenii să înveţe ceva”.[753] Era o evoluţie remarcabilă în gândirea omului care, cu trei ani în urmă, fusese coautorul unui document ce avea să se dovedească a fi ultimul mare acord în slujba imperialismului european.

Dar era prea târziu. Când Sykes a apărut la Conferinţa de Pace de la Paris, la începutul lui februarie, pe colegii lui britanici îi interesa prea puţin noua evoluţie a gândirii lui, preocuparea lor în acel moment fiind să se spele pe mâini de acordul care purta numele lui. În cercul închis al diplomaţilor adunaţi la Paris, dispreţul cu care îl priveau pe Sykes a căpătat tente de agresivitate. „I-am spus ceva despre acord”, avea să-şi amintească Lloyd George în memoriile lui, „şi imediat am văzut cât l-a durut. Îmi pare rău. Mai bine nu-i spuneam nimic. Mă blamez pentru asta. El şi-a dat toată silinţa.”[754]

Dar poate că remuşcările premierului britanic decurgeau din ceea ce a urmat în scurt timp. În seara de 10 februarie, Sykes s-a băgat în pat devreme, plângându-se că se simţea dărâmat. Până a doua zi dimineaţă, nu putea să se mai ţină pe picioare. Doctorii i-au pus rapid diagnosticul de gripă spaniolă, iar în următoarele cinci zile a zăcut cu dureri mari în camera de hotel, îngrijit de soţia lui, Edith, atinsă şi ea de aceeaşi boală. Sykes s-a prăpădit în seara de 16 februarie, când nu mai rămăsese decât o lună până ar fi împlinit vârsta de patruzeci de ani.

Nici Aaron Aaronsohn nu a mai trăit pentru a putea vedea cum planurile lui se adevereau. Şi el era la Paris, şi la fel ca în cazul Comisiei Sioniste din 1918, fusese lăsat să creadă că avea să aibă o poziţie de conducere în delegaţia sionistă la Conferinţa de Pace, dar în ultimul moment se trezise dat la o parte şi marginalizat. Aşa cum nota furios în jurnalul său, în 16 ianuarie 1919, după ce a aflat că

membrii conducerii de vârf a mişcării sioniste urmau să se întâlnească la Londra pentru o şedinţă de strategie, „Chaim (Weizmann) mi-a spus, ca din întâmplare: «Vii şi tu la Londra, nu-i aşa?!» «Pentru ce?» am ripostat eu. «Ca să primesc noi insulte? Multe mulţumiri.» Am scris că eram scârbit şi mă săturasem să rămân în falsa poziţie a unei amante care este iubită în intimitatea budoarului, dar nerecunoscută în faţa lumii”.[755]

Exact la fel cum ameninţase să facă de nenumărate ori cu Comisia Sionistă, Aaronsohn s-a decis să plece de tot de la Paris, dar a rămas până la urmă când conducerea sioniştilor, care îl tratase cu dispreţ până nu de mult, s-a rugat spăsită să îi ajute în trasarea unei hărţi cu hotarele propuse pentru Palestina. „Urăsc modul lor de lucru”, nota Aaronsohn după aceea în jurnalul lui, cu o notă de triumf ranchiunos. „Încredinţezi misiuni importante unor indivizi şi în ultimul minut îţi dai seama că nu s-a făcut nimic, fiindcă experţii n-au fost lăsaţi să intervină.”[756] Harta întocmită de Aaronsohn era aşa cum ar fi visat orice sionist, iar, dacă ar fi fost adoptată, ar fi extins graniţele Palestinei până la periferia Damascului, astfel încât Palestina nu ar fi fost neapărat o enclavă pe lângă o Sirie mare, ci Siria ar fi fost transformată practic într-un stat format din resturile unei Palestine mari.

În dimineaţa de 15 mai 1919, Aaronsohn se pregătea să se întoarcă la Paris şi la Conferinţa de Pace, după o scurtă vizită la Londra. La aerodromul Kenley, din sudul Londrei, a aflat însă că zborul său fusese decalat din cauza unei ceţi dense la sol. La unsprezece şi jumătate, tocmai când voia să renunţe şi să plece înapoi la Londra, cerul s-a limpezit parţial, iar pilotul unui mic aeroplan de Havilland cu două locuri, care asigura un serviciu poştal până la Paris, s-a oferit să-l ia şi pe el. În jurul orei unu la amiază, căpitanul unei ambarcaţiuni de pescuit franceze, care se deplasa în largul coastei portului Calais, a auzit un avion zburând deasupra, la mică altitudine, fără să-l poată distinge însă din cauza ceţii groase, iar apoi zgomotul unei prăbuşiri. Căutând prin negura deasă, pescarul a găsit plicuri cu scrisori plutind pe marea calmă, dar nimic altceva. Trupurile celor doi oameni din avionul de Havilland,

pilotul şi Aaron Aaronsohn, nu au fost niciodată recuperate. Întrucât, conform legii rabinice, o înmormântare nu poate fi oficiată fără să existe corpul defunctului, în seara de 17 mai prietenii şi colegii lui Aaronsohn s-au adunat la Paris, pentru a aduce un ultim omagiu vieţii şi contribuţiei lui la mişcarea sionistă.

Cât despre colegul şi, uneori, adversarul lui Aaronsohn în mişcarea sionistă, Chaim Weizmann, acesta a avut parte să vadă crearea statului Israel şi să fie primul preşedinte al noi entităţi statale, până când s-a stins din viaţă în 1952. În Palestina postbelică, i s-a alăturat şi sora lui mai mică, rebela Minna. Pentru serviciile aduse efortului de război al Puterilor Centrale, Minna a fost inclusă într-un schimb de prizonieri între Germania şi Rusia, în ultimele zile ale Primului Război Mondial. Reuşind o nouă evadare, de data asta din haosul care domnea după război în Germania, s-a întors la Ierusalim, unde a lucrat pentru serviciul medical al organizaţiei femeilor sioniste, Hadassah.

Djemal Paşa şi-a continuat viaţa aventuroasă şi în epoca postbelică, dar doar pentru scurt timp. După ce a fugit din Constantinopol împreună cu ceilalţi doi Juni Turci cu titlul de paşă, Talaat şi Enver, la bordul unui torpilor german în ultimele zile de război, Djemal a umblat pe câmpurile de luptă din Asia Centrală, legând şi dezlegând alianţe cu uimitor de multe facţiuni. Norocul l-a părăsit în cele din urmă în iulie 1922, când el şi aghiotantul lui au fost ciuruiţi de gloanţe pe străzile din Tbilisi, Georgia. Asasinatul a fost revendicat de o organizaţie naţionalistă armeană clandestină, care jurase să îi lichideze pe toţi cei care se făceau vinovaţi de masacrarea armenilor în 1915–16, şi care anterior îl asasinaseră pe Talaat Paşa în Berlin. În luna următoare, Enver Paşa, ultimul din triumviratul Junilor Turci şi aventurier alături de Djemal în Caucaz, a ieşit şi el din scenă, împuşcat într-o ambuscadă a Armatei Roşii ruseşti în Tadjikistan.

În rolul său de expert al Americii în problemele Orientului Mijlociu la Conferinţa de Pace de la Paris, William Yale nu s-a preocupat doar de chestiunea păcii în regiune. În acelaşi timp şi, probabil, ştiind că într-o bună zi va trebui

să îşi găsească o nouă slujbă, a urmărit să promoveze pe ascuns interesele fostului său patron, Standard Oil din New York, prin intermediul delegaţiei americane. Ţinând seama de tenacitatea cu care preşedintele Wilson apăra politica comerţului liber a „uşii deschise”, dar şi având în vedere o serie de evenimente care se petrecuseră în Palestina în vara anului 1918, Yale avea un bun pretext de a proceda astfel.

În timp ce servea drept ofiţer de legătură american pe lângă comandamentul militar al lui Allenby în vara 1918, Yale fusese convocat de către generalul Arthur Money, administratorul principal al Palestinei, care i-a cerut să îi predea hărţile zăcămintelor petrolifere din Palestina ale firmei Socony. Când Yale a refuzat, obiectând că Money trebuia să discute acea problemă cu conducerea de la Standard Oil, generalul a optat pentru metoda mai simplă de a intra prin efracţie în fostul sediu Socony din Ierusalim, luând hărţile direct de-acolo. Într-o serie de memorandumuri adresate delegaţilor americani la Conferinţa de Pace, Yale avertiza sumbru împotriva pericolului pe care îl prezentau pentru viitor aceste tactici de forţă, în special dacă britanicilor, avizi de petrol, li se lăsa mână liberă în teritoriile aflate sub mandatul lor în Palestina şi Irak.[757] Cum era de aşteptat, delegaţii americani s-au alarmat; în mare parte la instigarea lui Yale, campania americană menită să constrângă Marea Britanie să onoreze concesiunile Socony din Palestina avea să devină o sursă majoră de fricţiuni între cele două ţări, în următorii ani.

Doar că, din câte se părea, Socony juca un fel de alba-neagra în Palestina, zbătându-se cu încrâncenare să îşi protejeze „marele zăcământ” de la Kornub, pentru a putea stabili un precedent de a pretinde un acces similar şi la celelalte câmpuri petrolifere cunoscute din Irakul controlat de britanici. Când acest acces a fost în cele din urmă cedat în 1924, Standard Oil a renunţat brusc la toate concesiunile din Palestina. Grăbindu-se să ocupe locul lăsat liber, o companie petrolieră britanică a efectuat rapid testări la Kornub, unde nu a găsit decât ceea ce geologul din echipa lui Yale, Rudolf McGovern, descoperise în 1914: resturi de minereu de fier.[758] În ciuda unor rapoarte optimiste, date

publicităţii periodic, prin care se susţinea contrariul, niciun zăcământ petrolifer valabil din punct de vedere comercial nu a fost găsit vreodată la Kornub.

După ce s-a retras dezgustat de la Conferinţa de Pace de la Paris, la sfârşitul anului 1919, Yale s-a întors în Statele Unite, cu speranţa de a se reangaja la Socony. Fie din cauza remarcilor lipsite de tact pe care le făcuse mai demult pe holurile sediului de pe Broadway 26, ori fiindcă devenise o figură prea cunoscută în conflictele cu Marea Britanie pe tema zăcămintelor petrolifere, eforturile lui în acea direcţie au dat greş. În condiţiile în care familia lui pierduse toată averea încă dinainte de război, iar locurile de muncă erau puţine în recesiunea tot mai gravă din America postbelică, Yale a semnat un contract ca reprezentant al unei firme de comerţ americane şi a plecat înapoi la Cairo. În drum, s-a oprit în Anglia şi s-a însurat cu Edith Hanna, o asistentă medicală britanică, pe care o cunoscuse la Ierusalim, înainte de război.

Timp de câţiva ani, Yale a schimbat o serie de slujbe cu jumătate de normă la Cairo, continuând în acelaşi timp să facă prospecţiuni pentru ţiţei, pe cont propriu. Prin mai 1922, era sigur că descoperise un mare zăcământ pe insula Farasan din largul Yemenului, controlată de britanici. Aşa cum i-a spus unui director de la Socony, britanicii ţineau secretă descoperirea ţiţeiului pe insulă, dar dacă Socony trimitea acolo un geolog, Yale cunoştea o modalitate de a-l introduce clandestin.[759] Când acestei propuneri nu i s-a dat curs, Yale s-a întors în Statele Unite, unde, oricât de neverosimil ar putea părea, şi-a luat o fermă de găini într-o zonă rurală din New Hampshire, făcând în acelaşi timp un masterat în educaţie. Prin 1928, fusese angajat de Universitatea din New Hampshire, ca profesor asistent la catedra de istorie.

Fiind un scriitor prodigios, chiar dacă nu foarte talentat, Yale şi-a completat venitul de profesor prin articole şi eseuri despre Orientul Mijlociu. Aceste eforturi i-au adus treptat o recunoaştere tot mai amplă – publica atât în *Atlantic Monthly,* cât şi în *Christian Science Monitor* –, graţie căreia era invitat frecvent să ţină conferinţe şi să participe la diferite simpozioane universitare. Exact ca

atunci când trăise în regiune, opiniile lui Yale despre Orientul Mijlociu au oscilat enorm pe parcursul anilor, astfel încât chemarea lui din 1923 la o campanie pentru „a zdrobi odioasa tiranie a islamului, care de secole a corupt mintea, sufletul şi trupul atâtor milioane de orientali”[760], a fost clar contrabalansată de o tiradă ulterioară împotriva „caracterului exploatator al imperialismului naţionalist evreiesc”, pe care el îl acuza că era modelat după „tiparul fascist german”[761].

În ciuda acestei retorici, Yale era suficient de bine văzut ca expert în domeniu, pentru a fi numit în Serviciul de Planificare Postbelică al Departamentului de Stat, ca specialist în Orientul Mijlociu, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Această funcţie, la rândul ei, a condus la numirea lui ca secretar asistent în Comitetul de Tutelă la prima conferinţă postbelică a Naţiunilor Unite, la San Francisco, în 1945. Sarcina lui Yale era să se ocupe cu precădere de propunerea privind realinierea politică a lumii arabe prin dezmembrarea sistemului discreditat al mandatelor coloniale, în favoarea unei tutele a Organizaţiei Naţiunilor Unite. Yale, probabil, a avut un sentiment de *déjà vu*, căci, la fel ca în cazul Comisiei King-Crane din urmă cu douăzeci şi şase de ani, niciuna dintre recomandările Comitetului pentru Orientul Mijlociu nu avea să fie pusă în aplicare.

Revenind la viaţa civilă, Yale şi-a reluat postul de profesor de istorie la Universitatea din New Hampshire, şi apoi la Universitatea din Boston, până când s-a pensionat în 1967. A murit la un sanatoriu din Derry, New Hampshire, în februarie 1975, la vârsta de optzeci şi şapte de ani.

Din cealaltă parte a câmpului de luptă între serviciile de informaţii din Orientul Mijlociu, Curt Prüfer a avut o carieră postbelică mult mai interesantă. Chiar dacă se spune că nu există niciun individ care să poată întruchipa cu adevărat istoria unei naţiuni, cu greu s-ar putea găsi un exemplar mai remarcabil, care să oglindească atât de bine ca el evenimentele din Germania în perioada interbelică.

În 1919, Prüfer a fost atras rapid de unul dintre cele mai înveninate mituri ce aveau să prindă rădăcini în

Germania învinsă, aşa-zisa conspiraţie a înjunghierii pe la spate. Potrivit acestui mit, Germania nu pierduse războiul pe câmpul de luptă, ci fusese trădată din interior. Printre principalii trădători interni figurau partidele politice liberale din Germania – printr-o coincidenţă uluitor de nefericită, o coaliţie de partide de stânga a preluat controlul guvernului exact cu două zile înainte de armistiţiu – şi evreimea internaţională care, lăsându-se sedusă de promisiunile din Declaraţia Balfour, susţinuse cauza Aliaţilor. Era un mit de care, în ultimă instanţă, Adolf Hitler s-a folosit în mod devastator, însă îşi găsise un adept, mult mai devreme, în persoana lui Curt Prüfer; conform biografului Donald McKale, Prüfer, ajuns la sărăcie, a acceptat un sprijin financiar din partea unui ministru de externe evreu în primii ani de austeritate de după război, în acelaşi timp însă îi critica pe evrei în jurnalul său cu tot mai multă vehemenţă.[762]

În realitate însă, din cauza treburilor lăsate neterminate la Conferinţa de Pace de la Paris, se putea argumenta cu tărie că, de fapt, Germania nu fusese nicidecum învinsă; în schimb, Aliaţii pregătiseră probabil cea mai bună pepinieră cu putinţă pentru viitoarele conflicte, prin împovărarea fostului lor inamic cu datorii zdrobitoare în contul reparaţiilor de război, dar lăsând totodată aproape intact aparatul de conducere a ţării. Lucrul acesta le-a permis oficialilor germani, printre care şi Curt Prüfer, să treacă rapid la refacerea alianţelor şi a reţelelor de influenţă care contribuiseră la declanşarea războiului. Una dintre primele sarcini ale lui Prüfer pentru Ministerul de Externe în epoca postbelică a fost să îi ajute pe diverşi foşti parteneri ai Germaniei din Orientul Mijlociu – naţionalişti egipteni, conducători ai mişcării Junilor Turci, arabi progermani – să scape de represalii şi să se refacă în cadrul fostelor Puteri Centrale. Bineînţeles, asta însemna că Germania avea acum de unde să recruteze elemente nemulţumite pentru a incita la tulburări în viitor.

Chiar dinainte ca războiul să se termine, Prüfer găsise o nouă modalitate de a duce mai departe acea campanie, cu condiţia ca Germania să înveţe din greşelile trecutului. „Propaganda noastră a avut de suferit”, îi scria el

ministrului de externe, în 2 noiembrie 1918, „din cauză că în timpul războiului am vrut să reparăm de urgenţă ceea ce neglijasem pe timp de pace... Cu acuzaţii plângăcioase contra inamicilor noştri, cu recitaluri interminabile slăvind succesele noastre şi declaraţii de prietenie pentru Islam, dar nesincere în interior, am încercat să câştigăm simpatia unor popoare care se situau departe de noi pe plan spiritual.” Data viitoare, îndemna Prüfer, Germania „trebuie să încerce mai puţin să educe, cât mai ales să se facă plăcută”.[763]

În politica scaunelor muzicale care prevala în Orientul Mijlociu postbelic, Prüfer a avut curând ocazia să îşi reia vechile deprinderi de a se ţine de rele. În toamna anului 1921, era amestecat într-o nouă uneltire pusă la cale de veşnic-ambiţiosul Abbas Hilmi, pentru a răsturna regimul britanic din Egipt. Peste câteva luni, Prüfer se afla la Roma, pentru a-i face o vizită lui Chaim Weizmann. Chiar dacă era la curent cu faptul că musafirul său o convinsese cândva pe sora lui mai mică să facă spionaj pentru Germania, Weizmann avea în minte, probabil, lucruri mult mai importante; aşa cum i-a împărtăşit lui Prüfer, întrucât în mod limpede francezii erau de blamat pentru reticenţa britanicilor de a mai susţine ideea unui stat al evreilor în Palestina, sioniştii şi germanii trebuiau să conlucreze acum contra Franţei. Era o idee la care Prüfer, un virulent antisemit, dar şi un mare oportunist, a marşat negreşit din tot sufletul. Pentru aceste lucruri şi alte activităţi, guvernul britanic l-a pus pe Prüfer pe o listă neagră a persoanelor socotite inamice, agenţia de securitate MI5 menţinând un dosar de cercetări vizându-l direct, care nu avea să fie închis niciodată.[764]

Spre sfârşitul anilor 1920 totuşi, un anumit echilibru s-a stabilit în viaţa lui Prüfer. După ce a divorţat de prima lui soţie, americanca Frances Pinkham, de care se despărţise de multă vreme, s-a însurat cu o femeie mult mai tânără, de etnie germană, cu care a avut un băiat, în 1930. A continuat, de asemenea, să urce în ierarhia Ministerului de Externe, ajungând în cele din urmă director adjunct la *Abteilung III*, un departament extrem de important, care se ocupa de treburile anglo-americane şi ale Orientului

Mijlociu. Se afla încă în acea funcţie, când Adolf Hitler a venit la putere în iulie 1933.

Chiar dacă împărtăşea visul lui Hitler de a vedea Germania renăscând la o nouă viaţă, Prüfer, asemenea multor conservatori germani, i-a considerat iniţial pe naziştii parveniţi drept nişte bufoni utili, nişte huligani cu mici imperfecţiuni, care puteau fi folosiţi, însă ţinuţi sub control de către o administraţie mai respectabilă. În 1936, Prüfer îşi revizuise deja această impresie greşită şi depăşise faza de dezgust iniţial, încât putuse să devină director de personal în Ministerul de Externe hitlerist, ca peste un an să intre oficial în Partidul Nazist. În septembrie 1939, când Germania tocmai declanşase cel de-al Doilea Război Mondial, prin cotropirea Poloniei, Prüfer a plecat în America Latină pentru a servi drept ambasador al lui Hitler în Brazilia.

Cei trei ani cât a rămas în Brazilia au marcat pentru el un fel de apogeu personal. În sfârşit, Prüfer ajunsese, în cadrul diplomaţiei germane, la statutul pe care îl vizase încă din 1911. Mai mult chiar, împrietenindu-se bine cu dictatorul Braziliei, a avut o contribuţie în a împiedica această ţară, imens de bogată, de a intra în război de partea Aliaţilor, în ciuda unui tratat bilateral cu SUA, prin care ar fi fost obligată să procedeze aşa. Dar, din păcate, vechile năravuri dispar greu. În vara anului 1942, a fost descoperită legătura directă a lui Prüfer cu o reţea de spionaj german care opera în Brazilia, ceea ce a dus la expulzarea lui din ţară. Chiar dacă regreta această întorsătură pe care o luaseră evenimentele, ambasadorul avea măcar motive să fie mulţumit că totul survenise la momentul oportun; exact la cinci zile după ce el şi familia lui au pornit spre casă, Brazilia a intrat în război de partea Aliaţilor, iar pe numele lui a fost emis un mandat de arestare (în cele din urmă, a fost condamnat în contumacie la douăzeci şi cinci de ani de închisoare, sub învinuirea de spionaj).

Neobişnuit de încrezător pentru un expert în arta propagandei, se părea că Prüfer acceptase fără vreo umbră de îndoială toate declaraţiile naziştilor privind o victorie iminentă, aşa că a avut toate motivele să fie şocat când,

revenind în Europa, a constatat că războiul se întorcea inexorabil contra Germaniei. Timp de un an, a suportat situaţia dificilă din Berlin, chiar dacă şi-a mutat nevasta şi copilul la o casă pe care o cumpărase într-un oraş mai mic, pentru a scăpa de necontenitele raiduri aeriene ale Aliaţilor. „Este teribil pentru mine să fiu martor la toate astea”, scria el în iulie 1943, „nu numai fiindcă am fost întotdeauna un om care este foarte ataşat de patria lui, cum voi rămâne mereu, dar şi fiindcă am ajuns să cred sincer în unele dintre frumoasele idei ale naţional-socialismului.”[765]

Lăsând deoparte ideile frumoase, acest supravieţuitor înnăscut avea totodată şi instinctul de a găsi o cale de scăpare. În septembrie 1943, Prüfer, împreună cu familia, au trecut graniţa în Elveţia, ţară neutră, unde, la fel ca în 1918, a rămas până la capitularea Germaniei. Diferenţa dintre revenirea lui în 1918 şi revenirea din 1945 a fost că de data asta Aliaţii nu aveau să-i mai lase pe militariştii germani să o ia de la capăt. Casa pe care Prüfer o cumpărase în Baden Baden s-a dovedit că fusese confiscată de la o familie de evrei, aşa că i-a fost luată. Fostul ambasador a fost supus, de asemenea, procesului de „denazificare”, efectuat de americani, în urma căruia nu a fost găsit vinovat de crime de război, în timp ce mulţi dintre şefii lui direcţi din Ministerul de Externe au fost trimişi la Nürnberg. Britanicilor le-ar fi convenit, probabil, să pună mâna pe omul care fusese duşmanul lor neîmpăcat timp de trei decenii, dar până la urmă şi-au pierdut interesul şi ei când, în octombrie 1945, s-a aflat că Prüfer, întotdeauna cu o constituţie şubredă, murise sau era pe moarte, suferind de tuberculoză.

Dar poate nu, totuşi. Peste trei ani, un ofiţer de informaţii britanic, foarte perspicace, din New Delhi a observat o mică notă ciudată în ziarul *Daily Telegraph* din India, despre cursurile de pregătire pentru viitorii diplomaţi indieni la Universitatea din Delhi. „Studenţii se vor instrui cu dr. Pruffer”, menţiona articolul din ziar, „un fost diplomat german care a părăsit ţara când regimul nazist a venit la putere.”[766]

Cu un pic de muncă de detectiv, s-a stabilit în cele din urmă că antinazistul „Pruffer” şi pro-nazistul Prüfer erau

una şi aceeaşi persoană. Exact cum se întâmplase la Cairo cu aproape patruzeci de ani în urmă, britanicii au luat măsuri pentru a-i interzice lui Prüfer funcţia universitară râvnită, ceea ce l-a determinat în final să revină în Germania. Într-un final, a murit acolo – de-adevăratelea de data asta – la începutul anului 1959, la vârsta de şaptezeci şi şapte de ani. În mod paradoxal, singurul lui copil, Olaf, cu care orientalistul ratat nu mai păstrase de mult legătura, avea să emigreze până la urmă în Statele Unite, devenind un arheolog renumit.

Dintre toţi spionii şi agenţii de informaţii care s-au duelat unii cu alţii în Orientul Mijlociu în timpul Primului Război Mondial, cel mai ferm decis să se rupă complet de acea regiune, după conflagraţie, a fost T. E. Lawrence. Aşa cum îi scria unui prieten în 1921, când a lucrat pentru Winston Churchill, la Biroul pentru Colonii, „arabii sunt ca o pagină pe care eu am întors-o definitiv, iar orice urmare este mizerabilă”[767].

La începutul anului 1922, când acea slujbă a luat sfârşit, Lawrence a făcut o cerere către comandantul Royal Air Force pentru a i se permite să intre în corpul de aviaţie militară. Solicitarea lui avea câteva detalii ciudate. Ţinând seama de celebritatea lui, dar şi de fostul lui grad în armată, Lawrence ar fi putut cu uşurinţă în intre în RAF ca ofiţer superior, dar în schimb el a cerut în mod expres să fie primit „ca soldat de rând”. De asemenea, nu se mai numea T. E. Lawrence; aşa cum l-a informat pe comandantul RAF, noul său nume era John Hume Ross.

Faptul că Lawrence manifestase întotdeauna un dispreţ făţiş faţă de cultura cazonă făcea ca această cerere să pară cu atât mai bizară. Aşa cum avea să scrie în *Cei Şapte Stâlpi ai Înţelepciunii*, uniforma militară „forma un zid între cei care o îmbrăcau şi viaţa obişnuită, era semnul că îşi vânduseră voinţa şi corpul în folosul Statului şi se angajaseră într-un serviciu care, deşi pornise benevol, nu era mai puţin abject... Soldatul îi oferea proprietarului său folosinţa timp de douăzeci şi patru de ore a corpului său, precum şi unica dirijare a minţii şi sentimentelor lui”.[768]

Dar poate că ideea lui nu era atât de bizară, de fapt. În Arabia, Lawrence exercitase o putere totală, pe viaţă şi pe moarte, asupra unor mii de oameni, reuşise să plăsmuiască o cauză şi să făurească o armată, prin forţe proprii. În tot acest răstimp, îl chinuise sentimentul că era un impostor, ideea că oamenii care luptau şi mureau lângă el aveau să fie trădaţi, aproape cu certitudine, în final. Aşa cum avea să sugereze în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, şi aşa cum avea să afirme destul de explicit în diversele scrisori adresate prietenilor săi, după Arabia nu şi-a mai dorit niciodată să aibă din nou o funcţie de răspundere.

Pe lângă asta, exista o dorinţă de anonimitate, de a lăsa în urmă cine şi ce fusese el. Lawrence a manifestat această dorinţă cel mai deschis în decizia de a-şi schimba numele – întâi în John Hume Ross şi, apoi, în Thomas Edward Shaw –, dar fenomenul a îmbrăcat şi o formă mai subtilă, ca un fel de spălare pe mâini psihologică. În singura menţionare, foarte scurtă de altfel, a Conferinţei de la Cairo, în *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, Lawrence a scris că Churchill „a îndreptat toată încâlceala” din Orientul Mijlociu, îndeplinind promisiunile Marii Britanii faţă de arabi „în literă şi spirit (acolo unde a fost omeneşte posibil), fără a sacrifica vreun interes al Imperiului nostru sau vreun interes al popoarelor în cauză”.[769] Cunoscând pe deplin conţinutul acelor promisiuni şi scriind într-o perioadă când Siria, atât de dragă lui, rămânea sub controlul Franţei, este imposibil ca Lawrence să fi crezut în veridicitatea afirmaţiei lui. De asemenea, ţinând seama de tot ceea ce conţin paginile cărţii, este foarte greu să interpretăm subtitlul *Celor şapte stâlpi ai înţelepciunii* – „Un triumf” –, drept altceva decât o luare în zeflemea a propriei persoane.

Totuşi, a pune punct tuturor lucrurilor care se întâmplaseră, astfel încât să nu trebuiască să se mai gândească la ele, a fost poate şi o chestiune de supravieţuire personală. Din păcate, este evident, în multe dintre scrisorile trimise de Lawrence după război prietenilor lui, precum şi în comentariile pe care le-a făcut pentru biografii săi contemporani, că Lawrence prezenta multe dintre simptomele „nevrozei de război” (*shell shock*), cum era cunoscută afecţiunea în acea vremea, sau stres

posttraumatic, cum apare în terminologia de specialitate astăzi. Pentru tot restul vieţii, Lawrence a suferit de coşmaruri recurente, a trecut prin crize de gravă depresie psihică – uneori, gândindu-se chiar la sinucidere – şi, treptat, s-a rupt de mulţi dintre prietenii lui de dinainte, în dorinţa de a fi tot mai mult singur.

E posibil ca Lawrence să fi fost predestinat pentru aceste chinuri sufleteşti continue determinate de faptele lui pe câmpul de luptă. Copil fiind, fusese obsedat de povestirile de la Curtea Regelui Arthur şi de codul cavaleresc, visase să ducă o viaţă eroică. În realitatea războiului însă, Lawrence văzuse oameni spulberaţi în fărâme, adesea prin propriile lui acţiuni, lăsase în urma lui răniţi în ghearele morţii şi ordonase uciderea unor prizonieri. Exact ca orice om inteligent, înaintea lui sau după el, ceea ce Lawrence descoperise pe câmpul de luptă era că, în ciuda unor momente de eroism, care apar cu adevărat, pe ansamblu experienţa acumulată în război, acea abrutizare neîncetată, zi de zi, era complet în antiteză cu conceptul unei vieţi eroice.

De asemenea, edificatoare pentru dorinţa lui Lawrence de anonimitate au fost şi împrejurările publicării cărţii *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*. În 1922, a publicat doar opt exemplare ale memoriilor lui de război pentru prietenii apropiaţi, dar când zvonul despre apariţia cărţii s-a răspândit, Lawrence a fost îndemnat insistent să o publice într-un tiraj mare. Compromisul lui a fost să editeze un număr de două sute de exemplare, cu textul cumva prescurtat, al celor *Şapte stâlpi ai înţelepciunii* în 1926, împreună cu o variantă mult mai scurtă, într-un tiraj de masă, intitulată *Revolta în deşert*. Din aceste cărţi, Lawrence ar fi putut să se îmbogăţească, dar el a donat toate câştigurile din drepturile de autor de la *Revolta în deşert*, care a avut un succes imens, unei societăţi de caritate a RAF şi a refuzat să mai publice, pe timpul vieţii, vreo altă ediţie a cărţii integrale *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*.

Deşi, în mod public, îşi denigra opera tratând-o drept un fleac, Lawrence a mărturisit unui prieten că spera în sinea lui ca aceste memorii să îşi găsească un binemeritat

loc printre cele mai bune cărţi ale literaturii engleze. Sub acest aspect, avea să fie decepţionat. În realitate, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* reprezintă o carte fabulos de inegală, episoadele ocazionale de lirism înălţător şi uimitoarele reflecţii psihologice fiind prea adesea înghiţite de lungi disertaţii despre topografie, o sumedenie de toponime locale şi personaje trecătoare, care riscă să-l pună în încurcătură pe cititor. În ciuda elogiilor strălucite şi insistente ale multora – în mod cert, Lawrence are marele merit de a fi unul dintre primii scriitori moderni care au redat cu stoicism realităţile groteşti ale războiului –, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* reprezintă una dintre acele cărţi care, aşa cum recunoaşte chiar şi un critic elogios, „este mai adesea lăudată decât citită”[770].

După ce prima lui tentativă de a dispărea în RAF, sub numele de „aviatorul Ross”, a eşuat – a fost repede demascat de către presa britanică –, Lawrence s-a înrolat în Royal Tank Corps, sub numele de T. E. Shaw, după care s-a transferat înapoi la RAF, în 1925. În următorul deceniu, a ocupat o serie de funcţii neînsemnate în cadrul aviaţiei militare – timp de aproape un an a lucrat ca simplu funcţionar la o bază izolată a RAF în India –, dar totodată şi-a folosit pasiunea pentru mecanică în proiectarea unei noi generaţii de ambarcaţiuni de salvare militare de mare viteză. În 1929, şi-a cumpărat o căsuţă în zona rurală a Dorsetului, Clouds Hill, situată doar la un kilometru şi jumătate de Bovington Camp unde servise în unitatea de tancuri a Royal Tank Corps, iar acest loc a devenit refugiul lui în faţa presei şi a publicului, care continuau să îl asalteze. Deşi a continuat să scrie – în 1928, Lawrence a redactat o povestire a serviciului său militar de după război, *The Mint* (*Matricea*), urmată de o traducere din *Odiseea* de Homer –, cea mai mare parte a timpului era consacrată îndatoririlor lui militare categoric prozaice, cu ore de răgaz în care se plimba cu o motocicletă Brough, la care ţinea enorm, pe meleagurile de ţară englezeşti sau în care citea cu aviditate la Clouds Hill. Deşi unii biografi susţin că această perioadă din viaţa lui Lawrence a fost deosebit de productivă şi de interesantă, este greu să faci abstracţie de imaginea unui om trist şi retras, cu un cerc de prieteni şi

cunoştinţe diminuându-se constant până n-au mai rămas decât câţiva apropiaţi, iar cu mulţi dintre aceştia nemaipăstrând legătura decât prin mesaje ocazionale din partea lui Lawrence, explicând de ce nu putea să se vadă cu ei. „Te rog prezintă umilele mele scuze doamnei S. F. (Newcombe)”, îi scria el lui Stewart Newcombe în februarie 1929, după ce nu dăduse curs promisiunii de a le face o vizită, cum fusese stabilit. „S-a întâmplat ceva rău cu lucrările, şi nu mă simt în stare să mă mobilizez ca să mă arăt în lume.”[771]

Cu tot dinadinsul, Faysal Hussein a insistat să aibă o întâlnire faţă în faţă cu Lawrence. În timpul unei vizite de stat în Anglia în 1925, Faysal, de-acum rege al Irakului, şi Lawrence au participat la un dejun la reşedinţa unui politician. S-a dovedit o revedere destul de stângace, cei doi vechi camarazi de arme nemaiavând, se pare, ce să-şi spună unul celuilalt, iar Lawrence fiind indispus de felul cum gazda lor invoca mereu „vremurile frumoase de odinioară”. „M-am schimbat”, i-a scris Lawrence confidentei lui, Charlotte Shaw, după aceea, „iar acel Lawrence care obişnuia să iasă în lume şi să fie prietenos şi familiar cu acest gen de oameni a murit. E chiar mai rău decât dacă ar fi mort. E un străin pe care l-am cunoscut cândva.”[772]

În timpul unei alte vizite oficiale, în 1933, regele Faysal a trebuit să se bizuie pe relaţiile lui din armata britanică, pentru a-i ordona, cum s-ar spune, „soldatului Shaw” să vină la o întâlnire cu el.

La începutul anului 1935, Lawrence a decis să se retragă din RAF, chiar dacă se gândea cu groază la zilele lungi şi anoste care se aşterneau în faţa lui. Temerile lui s-au dovedit corecte. Aşa cum îi scria din Clouds Hill unui prieten, în 6 mai, la doar două luni de la pensionare, „în prezent, sentimentul este de totală stupoare. Îmi imaginez că frunzele se simt probabil la fel, după ce au căzut din copacul lor şi până mor. Să sperăm că nu aceasta va fi starea mea în permanenţă”.[773]

Şi nu avea să fie. Exact peste o săptămână, în dimineaţa de 13 mai, Lawrence s-a dus cu motocicleta la Bovington Camp ca să trimită o telegramă. La întoarcere, la doar câteva sute de metri de Clouds Hill, a cotit brusc ca să

evite doi băieţi care mergeau cu bicicleta pe drumul îngust. Agăţând roata din spate a uneia dintre biciclete, a pierdut controlul motocicletei şi s-a răsturnat, lovindu-se cu capul de asfalt. Suferind răni grave la creier, Lawrence a zăcut în comă la spitalul din Bovington Camp timp de şase zile, înainte de a muri, devreme în dimineaţa de 19 mai 1935. Avea patruzeci şi şase de ani.

Printre cei care au purtat coşciugul pe umeri la înmormântare, au fost vechii lui prieteni Ronald Storrs şi Stewart Newcombe, în timp ce în rândurile asistenţei îndoliate s-au numărat Winston Churchill şi poetul Siegfried Sassoon. Cu acel prilej, regele George al V-lea i-a trimis un mesaj fratelui mai mic al lui Lawrence, care mai era în viaţă, Arnold. „Numele fratelui dumitale va dăinui în istorie, iar Regele cu gratitudine recunoaşte deosebitele servicii aduse de el în slujba ţării sale.”[774]

Elogiul funebru rostit de Churchill a fost mai expansiv: „Eu îl consider drept unul dintre cei mai mari oameni din timpul nostru. Nu văd egalul lui altundeva. Teamă mi-e că, oricât de mult vom avea nevoie, niciodată nu vom mai vedea un altul ca el pe lume.”[775]

Este uşor de desluşit în ultima frază a lui Churchill o aluzie la noul pericol care, în 1935, se profila deja în Europa: ascensiunea Germaniei naziste. Dacă Churchill îşi imagina totuşi că Lawrence, presupunând că ar mai fi trăit, ar fi putut juca un rol esenţial în înfruntarea acelui pericol, cu siguranţă greşea. Aşa cum Lawrence însuşi încercase de atâţia ani să spună tuturor, omul cu ochi albaştri, care fusese „războinicul din deşert”, dispăruse de pe scenă de multă vreme deja, pierdut în primul mare cataclism din secolul al XX-lea.

---

[740] Lawrence către Armstrong, 6 octombrie 1914; UT, Fişier 2, Dosar 6.

[741] Arthur Hirtzel către Curzon, 19 iunie 1919; PRO-FO 371/4149, f. 149A.

[742] Clark-Kerr, citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 617.

[743] Acordul Weizmann-Faysal, 3 ianuarie 1919; aşa cum este reprodus în Friedman, *Tension in Palestine*, pp. 157–61.

[744] Weizmann, „Proposals Relating to the Establishment of a Jewish National Home in Palestine”, 19 noiembrie 1918; PRO-FO 371/3385.

[745] Gelfand, *The Inquiry*, pp. 60–62.
[746] E. H. Byrne, *Report on the Desires of the Syrians*, 7 octombrie 1918; YU Cutia 4, Fişier 23.
[747] Yale, *It Takes So Long*, Capitolul 10, p. 6.
[748] Garnett, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 294.
[749] Acordul Weizmann-Faysal, 3 ianuarie 1919, aşa cum este reprodus în Friedman, *Tension in Palestine*, pp. 157–61.
[750] Lawrence către Liddell Hart, Graves and Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt.2, p. 143.
[751] Sykes, memoriu, 15 octombrie 1918; PRO-FO 371/3413.
[752] Hogarth către Clayton, citat în Adelson, *Mark Sykes*, p. 281.
[753] Sykes, aşa cum este citat în Adelson, Ibid., p. 289.
[754] Lloyd George, aşa cum este citat în Wilson, *Lawrence of Arabia*, p. 609.
[755] Aaronsohn, *Diary*, 16 ianuarie 1919; ZY.
[756] Aaronsohn, aşa cum citează Florence, *Lawrence and Aaronsohn*, p. 406.
[757] Pentru detalii despre divergenţele SUA-Marea Britanie din 1919–1924, privind concesiunile petrolifere, a se vedea DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East*, pp. 167–209; Fanning, *Foreign Oil and the Free World,* Capitolul 5; Shwadran, *The Middle East, Oil and the Great Powers*, pp. 403–9; şi PRO-FO 141/456, Dosar 6522.
[758] Suleiman Nassif către Yale, 24 martie 1924: BU Cutia 15, Fişier 6.
[759] Yale către Birch Helms (Socony), 5 mai 1922; BU Cutia 15, Fişier 5.
[760] Yale, „Islam Versus Christianity”, *North American Review*, februarie 1923; BU Cutia 11.
[761] Yale, scrisoare către *Free World*, august 1942; BU Cutia 1, Fişier 9.
[762] McKale, *Curt Prüfer*, p 59.
[763] Prüfer către Otto Günther von Wesendonck, ministrul de Externe german, 2 noiembrie 1918; NARA T136, Rola 94, Cadrul 21.
[764] PRO-KV 2/3114.
[765] Prüfer, aşa cum este citat în McKale, *Curt Prüfer*, p. 177.
[766] Din dosarul lui Prüfer de la MI5 Security Service, PRO-KV 2/3114.
[767] Lawrence către Graves, 21 mai 1912; Graves and Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Pt 1, p. 15.
[768] Lawrence, *Seven Pillars*, p. 641.
[769] Ibid., p. 276.
[770] Meyers, *The Wounded Spirit*, p. 11.
[771] Lawrence către Newcombe, 28 februarie 1929; UT Fişier 5, Dosar 2.
[772] Lawrence către Charlotte Shaw, aşa cum este citat în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 290.
[773] Lawrence către Rogers, aşa cum este citat în Brown, *The Letters of T. E. Lawrence*, p. 536.
[774] Regele George al V-lea către A. W. Lawrence, *Times* (Londra), 21 mai 1935.
[775] Churchill, citat în A. W. Lawrence, *T. E. Lawrence by His Friends* (ediţia din 1954), p. 202.

Cuvinte de mulţumire

Tematica vastă a acestei cărţi a impus cercetări în aproximativ douăzeci de arhive guvernamentale şi colecţii private de pe trei continente. Ar fi fost o sarcină absolut insurmontabilă, fără grupul foarte competent de istorici şi cercetători, care m-au asistat în diferite moduri. Printre aceştia, se numără Tara Fitzgerald, Claire Flack, Lars Luedicke, Frederic Maxwell, Andrea Minarcek, Kevin Morrow, Eamonn O'Neill şi Anna Van Lenten. Dintre ei, trebuie să îi mulţumesc în mod deosebit lui Kevin Morrow, care, pe lângă călătoriile de documentare pe care le-a întreprins pentru mine în California şi Israel, a coordonat, de asemenea, activitatea de colectare, organizare şi traducere a materialelor de arhivă din limba franceză şi germană; sunt sigur că, fără ajutorul lui, aş fi încă împotmolit în acest proiect.

Aş vrea, de asemenea, să le mulţumesc curatorilor şi administratorilor diverselor arhive şi colecţii private, cărora le-am solicitat asistenţa pe parcursul acestui proiect, toţi dovedindu-se, fără excepţie, îndatoritori şi generoşi cu timpul şi sfaturile lor. Deşi voi menţiona doar pe câţiva dintre cei care m-au ajutat, aş vrea să le mulţumesc în mod special următoarelor persoane: Debbie Usher de la Middle East Centre, St. Antony's College, Oxford; Liz Gray, David Pfeiffer şi Eric Van Slander de la National Archives and Records Administration, Washington, D.C.; Marion Freudenthal şi Ilonit Levy de la NILI Museum, Zichron Yaakov; Alex Rankin de la Boston University; Carol Leadenham de la Hoover Institution, Stanford Universiy; şi Lynsey Robertson de la Churchill Archives Centre, Cambridge University. Se cuvine, de asemenea, să îl amintesc pe Howard Diamond împreună cu angajaţii de la National Climatic Data Center din cadrul National Oceanic and Atmospheric Administration, care s-au dedicat misiunii de a descoperi când ar fi fost cel mai probabil ca o furtună de nisip să fi lovit Beersheba la începutul lunii ianuarie 1914.

Deşi intenţia mea în această carte a fost să consult cât mai multe surse documentare originale cu putinţă, există doi autori cărora le rămân în mod special îndatorat. Cercetările mele în privinţa lui Curt Prüfer ar fi durat infinit mai mult timp – şi, de fapt, ar fi rămas oricum incomplete –, fără munca de pionierat a profesorului Donald McKale de la Clemson University şi cele două lucrări capitale ale sale: *Curt Prüfer* şi *War by Revolution*. Doresc, de asemenea, să îi mulţumesc profesorului McKale pentru amabilitatea de a-şi fi rezervat timp să citească o versiune mai veche a cărţii şi pentru comentariile sale foarte utile. În al doilea rând, autorul oricărei cărţi în care T. E. Lawrence este o prezenţă semnificativă se cuvine să recunoască meritele de deschizător de drumuri pe care le-a avut Jeremy Wilson cu biografia sa autorizată, *Lawrence of Arabia*. Deşi, cu respectul de rigoare îmi exprim dezacordul cu domnul Wilson în privinţa câtorva aspecte ale acţiunilor lui Lawrence în Arabia, rămân profund îndatorat extraordinarei activităţi de cercetare ştiinţifică pe care a efectuat-o referitor la Lawrence şi care ne-a fost de un imens ajutor nouă, celor care am păşit pe urmele lui.

Am beneficiat, de asemenea, pentru acest proiect de un mic grup de specialişti şi referenţi care au citit manuscrisul, unii urmărind acurateţea istorică, iar alţii mai degrabă aspectele de ordin stilistic. În prima categorie, pe lângă Donald McKale, vreau să le mulţumesc sincer lui Roberto Mazza de la Northern Illinois University şi lui Thomas Goltz de la Montana State University, ambii fiind extrem de generoşi cu timpul lor şi profund pertinenţi cu sugestiile lor. În cea de-a doua categorie, vreau să le mulţumesc prietenilor mei Michael Fields, Wilson Van Law şi Seth McDowell, care s-au luptat vitejeşte cu o ciornă iniţială problematică a cărţii, şi în mod cu totul special lui Frances Shaw, care, fără să se plângă, a mai îndurat alte câteva bruioane. De asemenea, în această categorie trebuie să îl includ pe minunatul meu agent şi prieten drag, Sloan Harris, de la International Creative Management Partners, un om care ştie întotdeauna cum să îmbine dificila sarcină de a încuraja şi de a fi exigent în acelaşi timp.

În sfârşit, deşi nu ţin minte să se mai fi întâmplat aşa ceva cu niciuna dintre cărţile pe care le-am scris, îmi amintesc încă exact momentul când s-a produs geneza acestei lucrări: în timpul unei conversaţii la cină cu bunul meu prieten şi editor, Bill Thomas, în iarna anului 2008. Cred că amândoi ne-am dat seama imediat că aceasta era cartea pe care aveam nevoie să o scriu – de fapt, mă pregătisem cumva să o scriu pe parcursul carierei mele de jurnalist – şi chiar dacă de atunci, l-am mai bodogănit uneori pe Bill, când aveam dificultăţi în redactare sau documentare, îi sunt pe veci recunoscător pentru entuziasmul, răbdarea şi diligenţa pe care mi le-a arătat în ultimii ani, în vederea fructificării depline a proiectului. Aş vrea, de asemenea, să le mulţumesc tuturor membrilor personalului de la Doubleday, pentru că au tolerat prezenţa mea semipermanentă în birourile lor timp de câteva luni, până s-a încheiat procesul de verificare a datelor, redactare şi corectură a cărţii, în special Melissei Danaczko şi Coraliei Hunter pentru solicitudinea lor generoasă cu care au acceptat atât ciudăţeniile mele privind munca de cercetare, cât şi nepriceperea mea în lucrul cu computerul.

Şi, la sfârşit, vreau să le mulţumesc tuturor prietenilor şi rudelor mele care au dat dovadă de atâta îngăduinţă când am anulat întâlniri, nu am sunat la telefon şi, în general, am lipsit din preajma lor în ultimii cinci ani. Acum, când am terminat cartea, îmi propun să fiu pe viitor mult mai atent ca prieten şi membru al familiei mele.

Note

Deşi am folosit în această carte o foarte mare varietate de materiale de arhivă şi surse secundare, câteva dintre aceste documente, legate în mod special de personajele principale ale cărţii s-au dovedit extrem de valoroase. În ceea ce priveşte materialele de arhivă, acestea sunt jurnalele lui Aaron Aaronsohn (NILI Museum and Archives, Israel); jurnalele lui Curt Prüfer (Hoover Institution, Stanford University); memoriile nepublicate ale lui William Yale (Boston University); şi documentele din perioada Primului Război Mondial ale Ministerului de Externe britanic şi ale Cabinetului de Război (National Archives, Kew, England). Întrucât unele dintre aceste documente au fost desecretizate pe parcursul ultimului deceniu, pentru anumite aspecte ale cărţii am avut ocazia de a folosi materiale care nu fuseseră disponibile anterior.

În plus, îi sunt îndatorat lui Donald McKale pentru biografia sa *Curt Prüfer: German Diplomat from the Kaiser to Hitler* (*Curt Prüfer: diplomat german, de la Kaiser la Hitler*), care reprezintă una dintre puţinele surse de informare pentru prima parte a vieţii lui Curt Prüfer. În ceea ce îl priveşte pe T. E. Lawrence, cartea lui John Mack, *A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence* (*Un prinţ al neliniştii noastre: Viaţa lui T. E. Lawrence*), constituie cel mai incisiv portret psihologic care i s-a făcut vreodată lui Lawrence. Mai presus de toate, îi sunt recunoscător cu precădere lui Jeremy Wilson, pentru biografia sa autorizată, *Lawrence of Arabia* (*Lawrence al Arabiei*); graţie cercetării exhaustive întreprinse de Wilson, lucrarea sa rămâne punctul de pornire pentru orice studiu academic despre Lawrence.

M-am bazat, de asemenea, pe o serie de alte materiale primare şi secundare pentru fundalul istoric privind anumite aspecte din carte – bunăoară, Germania dinainte de război – şi am menţionat, în notele corespunzătoare de la sfârşitul cărţii, sursele pe care le-am considerat deosebit de utile.

ABREVIERI FOLOSITE ÎN NOTE

BU------------	William Yale Papers, Boston University
GLLD	George Lloyd Papers, Churchill College
HO	Hoover Institution, Stanford University
MSP	Mark Sykes Papers, Middle East Centre, St. Anthony's College
NARA	National Archives (SUA)
PAAA	Arhivele Politice ale Ministerului de Externe German, Berlin (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes)
PRO	National Archives (anterior Public Records Office), Marea Britanie
PRO-ADM	Admirality Records
PRO-CAB	British Cabinet Records
PRO-KV	Security Service Records
PRO-FO	Foreign Office Records
PRO-WO	War Office Records
SADD	Sudan Archives, University of Durham
UNH	William Yale Collection, University of New Hampshire
UT	T. E. Lawrence Collection, University of Texas
YU	William Yale Collection, Yale University
ZY	NILI Museum and Archives, Zichron Ya'aqov, Israel

Bibliografie

Cărţi şi articole

Aaronsohn, Alex, *With the Turks in Palestine,* Boston: Houghton Mifflin, 1916.

Abbas, Hilmi, *The Last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Himli II*, traducere şi editare de Amira Sonbol, Reading, UK: Ithaca Press, 1998.

Abdullah, King, *Memoirs of King Abdullah of Transjordan*, Ediţie de Philip Graves. Londra: Jonathan Cape, 1950.

Adelson, Roger, *Mark Sykes: Portrait of an Amateur,* Londra: Jonathan Cape, 1975.

Ahmad, Feroz, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1969.

—— „Great Britain's Relations with the Young Turks, 1908–1914", *Middle Eastern Studies* 2 (1966): 302–29.

Aksakal, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Aldington, Richard, *Lawrence of Arabia: A Biographical Inquiry*, Chicago: Henry Regnery Company, 1955.

Allen, Malcolm Dennis, „The Medievalism of T. E. Lawrence", teză de doctorat, Pennsylvania State University, 1983.

Allen, Richard, *Imperialism and Nationalism in the Fertile Crescent*, Boulder, CO: Westview Press, 1984.

Andelman, David, *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, Hoboken, NJ: Wiley, 2008.

Antonius, George, *The Arab Awakening*, New York: J. B. Lippincott, 1939.

Asher, Michael, *Lawrence: The Uncrowned King of Arabia*, Woodstock, NY: Overlook Press, 1999.

Baker, Leonard, *Brandeis and Frankfurter: A Dual Biography*, New York: Harper & Row, 1984.

Baker, Randall, *King Husain and the Kingdom of Hejaz*, New York: Oleander Press, 1979.

Ballobar, Antonio de la Cierva, *Jerusalem in World War I: The Palestine Diary of a European Diplomat*, Traducere şi editare de Roberto Mazza, New York: Tauris, 2011.

Barker, A. J., *The Neglected War: Mesopotamia, 1914–1918*, Londra: Faber, 1967.

—— *Townshend of Kut: A Biography of Major-General Sir Charles Townshend*, Londra: Cassell, 1967.

Barnard, Harry, *The Forging of an American Jew: The Life and Times of Judge Julian W. Mack*, New York: Herzl Press, 1974.
Barr, James, *Setting the Desert on Fire: T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia, 1916–1918*, New York: W. W. Norton, 2009.
Barrow, George, *The Fire of Life*, Londra: Hutchinson, 1943.
Bayliss, Gwyn, *Chronology of the Great War*, Londra: Greenhill Books, 1988.
Beraud-Villars, Jean, *T. E. Lawrence, or the Search for the Absolute*, Londra: Sidgwick & Jackson, 1958.
Berghahn, Volker R., *Germany and the Approach of War, 1914*, New York: St. Martin's Press, 1973.
Bernstorff, Johann Heinrich von, *Memoirs of Count Bernstorff*, New York: Random House, 1936.
Bertrand-Cadi, Jean-Yves, *Le Colonel Cherif Cadi: Serviteur de l'Islam et de la République*, Paris: Maisonneuve & Larose, 2005.
Birdwood, William Riddell, *Nuri as-Said: A Study in Arab Leadership*, Londra: Cassell & Company, 1959.
Bond, Brian, *The First World War and British Military History*, Oxford: Clarendon Press, 1991.
Bonsal, Stephen, *Suitors and Supplicants: The Little Nations at Versailles*, New York: Prentice Hall, 1946.
Boyle, William, *My Naval Life*, Londra: Hutchinson, 1942.
Bray, Norman, *Shifting Sands*, Londra: Unicorn Press, 1934.
Brémond, Édouard, *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale*, Paris: Payot, 1931.
Brent, Peter, *T. E. Lawrence*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1975.
Brown, Malcolm, *Lawrence of Arabia: The Life, the Legend*, New York: Thames & Hudson, 2005.
—— *The Letters of T. E. Lawrence*, Londra: Oxford University Press, 1991.
—— ed., *T. E. Lawrence in War and Peace: An Anthology of the Military Writings of Lawrence of Arabia*, Londra: Greenhill Books, 2005.
Bruner, Robert şi Sean Carr, *The Panic of 1907: Lessons Learned form the Market's Perfect Storm*, New York: John Wiley & Sons, 2007.
Bullock, David, *Allenby's War*, Londra: Blandford Press, 1988.
Carter, Miranda, *George, Nicholas and Wilhelm: Three Royal Cousins and the Road to World War I*, New York: Alfred A. Knopf, 2010.

Cecil, Lamar, *The German Diplomatic Service, 1871–1914*, Princeton: Princeton University Press, 1976.
—— *Wilhelm II*. Vol.1, *Prince and Emperor, 1859–1900*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1989.
Chaliand, Gerard şi Yves Ternon, *The Armenians: From Genocide to Resistance*, Londra: Zed Press, 1983.
Chernow, Ron, *Titan: The Life of John D. Rockefeller*, New York: Vintage, 2004.
Churchill, Winston, *Great Contemporaries*, New York: Norton, 1991.
Clayton, Gilbert, *An Arabian Diary*, Berkeley: University of California Press, 1969.
Crowley, Patrick, *Kut 1916: Courage and Failure in Iraq*, Stroud, UK: History Press, 2009.
Crutwell, C. R., *A History of the Great War*, Oxford: Clarendon Press, 1934.
Dadrian, Vahakn, *The Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification*, Toronto: Zoryan Institute, 1999.
Davidson, Lawrence, *America's Palestine: Popular and Official Perceptions from Balfour to Israeli Statehood*, Gainesville: University Press of Florida, 2001.
Davis, Moshe, *With Eyes Toward Zion*, vol. 2, New York: Praeger, 1986.
Dawn, C. Ernest, *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*, Urbana: University of Illinois Press, 1973.
DeNovo, John, *American Interests and Policies in the Middle East, 1900–1939*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1963.
—— „The Movement for an Aggresive American Oil Policy Abroad, 1918–1920", *American Historical Review* 61, no. 4 (iulie 1956).
Divine, Donna Robinson, *Politics and Society in Ottoman Palestine: The Arab Struggle for Survival and Power*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1994.
Djemal Pasha, Ahmet, *Memories of a Turkish Statesman, 1913–1919*, New York: Doran, 1922.
Earle, Edward Mead, *Turkey, the Great Powers and the Baghdad Railway: A Study in Imperialism*, New York: Russell & Russell, 1966.
Emin, Ahmed, *Turkey in the World War*, New Haven, CT: Yale University Press, 1930.

Engle, Anita, *The Nili Spies*, Londra: Hogarth Press, 1959.
Erickson, Edward, *Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War.* Westport, CT: Greenwood Press, 2001.
Evans, Laurence, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914–1924*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965.
Fanning, Leonard, *Foreign Oil and the Free World*, New York: McGraw-Hill, 1954.
Fischer, Fritz, *Germany's Aims in the First World War*, New York: W. W. Norton, 1967.
—— *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914*, Londra: Chatto & Windus, 1975.
Fischer, Louis, *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum*, New York: International, 1926.
Florence, Ronald, *Lawrence and Aaronsohn: T. E. Lawrence, Aaron Aaronsohn and the Seeds of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Viking, 2007.
Frankfurter, Felix, *Felix Frankfurter Reminisces*, New York; Reynal, 1960.
Friedman, Isaiah, *The Question of Palestine, 1914–1918*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1973.
—— *Palestine: A Twice-Promised Land?*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2000.
—— ed., *Germany, Turkey and Zionism, 1897–1918*. The Rise of Israel, vol. 4, New York: Garland Publishing, 1987.
—— ed., *The Zionist Commission in Palestine*. The Rise of Israel, vol. 9, New York: Garland Publishing, 1987.
—— ed., *Tension in Palestine: Peacemaking in Paris, 1919*. The Rise of Israel, vol. 10, New York: Garland Publishing, 1987.
Fromkin, David, *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East, 1914–1922*, New York: Holt, 1989.
Gardner, Brian, *Allenby*. Londra: Cassell, 1965.
Garnett, David, *The Essential T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1951.
—— ed., *The Letters of T. E. Lawrence*, New York: Doubleday Doran, 1939.
Gelfand, Lawrence, *The Inquiry: American Preparations for Peace, 1917–1919*, New Haven, CT: Yale University Press, 1963.
Gelvin, James, *Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire*, Berkeley: University of California Press, 1998.

Gershoni, Israel, *Middle East Historiographies: Narrating the Twentieth Century*, Seattle: University of Washington Press, 2006.
Gilbert, Martin, *Exile and Return: The Struggle for a Jewish Homeland*, Philadelphia: Lippincott, 1978.
—— *The First World War: A Complete History*, New York: Holt, 1994.
—— *The Somme*, New York: Holt, 2006.
Gokay, Bulent, *A Clash of Empires: Turkey Between Russian Bolshevism and British Imperialism*, Londra: Tauris, 1997.
Goldstone, Patricia, *Aaronsohn's Maps*, Orlando, FL: Harcourt, 2007.
Gooch, G. P. şi Temperley, ed., *British Documents on the Origins of the War, 1898–1914*, Londra: His Majesty's Stationery Office, 1926.
Gorni, Yosef, *Zionism and the Arabs, 1882–1948: A Study of Ideology*, New York: Oxford University Press, 1987.
Gottlieb, W. W., *Studies in Secret Diplomacy During the First World War*, Londra: George Allen & Unwin, 1957.
Grainger, John D., *The Battle for Palestine, 1917*, Woodbridge, UK: Boydell, 2006.
Graves, Robert, *Lawrence and the Arabs*. New York: Paragon House, 1991.
Graves, Robert şi Basil Liddell Hart, *T. E. Lawrence: Letters to His Biographers*, Londra: Cassell, 1963.
Greaves, Adrian, *Lawrence of Arabia: Mirage of a Desert War*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2007.
Guinn, Paul, *British Strategy and Politics, 1914–1918*, Oxford: Clarendon Press, 1965.
Hass, Jacob de, *Louis D. Brandeis*, New York: Bloch, 1929.
Halkin, Hillel, *A Strange Death: A Story Originating in Espionage, Betrayal and Vengeance in a Village in Old Palestine*, New York: PublicAffairs, 2005.
Halpern, Ben, *A Clash of Heroes: Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, New York: Oxford University Press, 1987.
Hanioglu, Sukru, *A Brief History of the Late Ottoman Period*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2008.
—— *Young Turks in Opposition*, New York: Oxford University Press, 1995.
Hart, Peter, *Gallipoli*, New York: Oxford University Press, 2011.
Heller, Joseph, *British Policy Towards the Ottoman Empire, 1908–1914*, Londra: Frank Cass, 1983.
Herbert, Aubrey, *Mons, Kut and Anzac*, Londra: E. Arnold, 1919.

Hickey, Michael, *Gallipoli*, Londra: John Murray, 1995.
Hill, A. J., *Chauvel of the Light Horse*, Melbourne, AU: Melbourne University Press, 1978.
Hillgruber, Andreas, *Germany and the Two World Wars*, traducere (în limba engleză) de William C. Kriby. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
Holt, P. M., *Egypt and the Fertile Crescent*, 1516–1922, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1966.
Hopkirk, Peter, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York: Kodansha, 1994.
Hopwood, Derek, *Tales of Empire: The British in the Middle East, 1880–1952*, Londra: Tauris, 1989.
Hourani, Albert, *The Emergence of the Modern Middle East*, Oxford, UK: Macmillan, 1981.
Howard, Harry N., *The King-Crane Commission: An American Inquiry in the Middle East*, Beirut: Khayat, 1963.
Hughes, Matthew, *Allenby and British Strategy in the Middle East, 1917–1919*, Londra: Frank Cass, 1999.
Hyde, Montgomery, *Solitary in the Ranks*, Londra: Constable, 1977.
James, Lawrence, *The Golden Warrior: The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, New York: Marlow & Company, 1994.
Karsh, Efraim, *Empires of the Sand: The Struggle for Mastery in the Middle East, 1789–1923*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
Katz, Shmuel, *The Aaronsohn Saga*, Jerusalem: Gefen, 2007.
Kayali, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism ad Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918*, Berkeley: University of California Press, 1997.
Kedourie, Elie, *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914–1921*, Londra: Mansell, 1987.
Keegan, John, *The First World War*, New York: Vintage, 2000.
Kent, Marian, *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra: George Allen & Unwin, 1984.
Keogh, E. G., *Suez to Aleppo*, Melbourne, AU: Wilke & Company, 1955.
Khalidi, Rashid, ed., *The Origins of Arab Nationalism*, New York: Columbia University Press, 1991.
Kinross, John, *Ataturk*, New York: William Morrow and Co., 1965.
—— *The Ottoman Centuries*, New York: Morrow, 1977.
Kirkbride, Alec, *An Awakening: The Arab Campaign, 1917–1918*, Saudi Arabia: University Press of Arabia, 1971.

Knee, Stewart, „The King-Crane Commission of 1919: The Articulation of Political Anti-Zionism”, *American Jewish Archives* 29, no. 1 (1977): 22–53.
Knightley, Phillip şi Colin Simpson, *The Secret Lives of Lawrence of Arabia*, Londra: Literary Guild, 1969.
Knowlton, Evelyn şi George Gibb, *History of Standard Oil Company: Resurgent Years, 1911–1927*, New York: Harper & Row, 1956.
Kushner, David, ed., *Palestine in the Late Ottoman Period*, Ierusalim: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.
Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, New York: Schocken, 2003.
Lares, J. M., *T. E. Lawrennce, la France et les Français*, Paris: Sorbonne, 1980.
Lawrence, A. W., ed., *T. E. Lawrence by His Friends*, Londra: Jonathan Cape, 1937.
Lawrence, A. W., ed., *T. E. Lawrence by His Friends*, Londra: Jonathan Cape, 1954.
—— ed., *Letters to T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1962.
Lawrence, T. E., *Crusader Castles*, Oxford: Clarendon, 1988.
—— *The Home Letters of T. E. Lawrence and His Brothers*, New York: Macmillan, 1954.
—— *Secret Despatches from Arabia*, Londra: Bellew, 1991.
—— *The Mint*, Londra: Jonathan Cape, 1973.
—— *Oriental Assembly*, editat de Arnold Lawrence, Londra: Williams & Norgate, 1939.
—— *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph* (1922, textul „Oxford”), Blacksburg, VA: Wilder Press, 2011.
—— *Seven Pillars of Wisdom: A Triumph*, New York: Anchor, 1991.
—— *Revolt in the Desert*, Ware, UK: Wordsworth, 1997.
LeClerc, Christophe, *Avec T. E. Lawrence en Arabie*, Paris: L’Harmattan, 1998.
Lewis, Geoffrey, „An Ottoman Officer in Palestine, 1914–1916” în David Kushner, ed., *Palestine in the Late Ottoman Period*, Ierusalim: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.
Lewy, Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey*, Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 2005.
Liddell Hart, Basil H., *Colonel Lawrence: The Man Behind the Legend*, New York: Halcyon House, 1937.
—— *The Real War, 1914–1918*, Boston: Little, Brown, 1930.
Link, Arthur S., ed., *The Papers of Woodrow Wilson*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1980.

Lloyd George, David, *Memoirs of the Peace Conference*, New Haven, CT: Yale University Press, 1939.
Lockman, J. N., *Scattered Tracks on the Lawrence Trail: Twelve Essays on T. E. Lawrence*, Whitmore Lake, MI: Falcon Books, 1996.
Longrigg, Stephen, *Oil in the Middle East: Its Discovery and Development*, Londra: Oxford University Press, 1955.
Macdonogh, Giles, *The Last Kaiser: The Life of Wilhelm II*, New York: St. Martin’s Press, 2001.
Mack, John E., *A Prince of Our Disorder: The Life of T. E. Lawrence*, Boston: Little, Brown, 1976.
Magnus, Philip, *Kitchener: Portrait of an Imperialist*, New York: Dutton, 1959.
Mango, Andrew, *Ataturk*, Londra: John Murray, 1999.
McKale, Donald, *Curt Prüfer: German Diplomat from the Kaiser to Hitler*, Kent, OH: Kent State University Press, 1987.
—— *War by Revolution: Germany and Great Britain in the Middle East in the Era of World War I*, Kent, OH: Kent State University Press, 1998.
McMeekin, Sean, *The Berlin-Baghdad Express*, Cambridge MA: Harvard University Press, 2010.
MacMillan, Margaret, *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, New York: Random House, 2002.
MacMunn, George şi Cyril Falls, *Military Operations in Egypt and Palestine; History of the Great War*, Londra: His Majesty’s Stationery Office, 1928.
Mandel, Neville, *The Arabs and the Zionism Before World War I*, Berkeley: University of California Press, 1976.
Manuel, Frank Edward, *The Realities of American-Palestine Relations*, Washington, DC: PublicAffairs Press, 1949.
Massey, W. T., *Allenby’s Final Triumph*, Londra: Constable, 1920.
Meinertzhagen, Richard, *Middle East Diary, 1917–1956*, Londra: Cresset Press, 1960.
Melka, R. L., „Max Freiherr von Oppenheim: Sixty Years of Scholarship and Political Intrigue in the Middle East”, *Middle Eastern Studies* 9, no. 1 (ianuarie 1973): 81–93.
Meyers, Jeffrey, *T. E. Lawrence: A Bibliography*, New York: Garland, 1974.
—— *The Wounded Spirit: A Study of „Seven Pillars of Wisdom”*, Londra: Macmillan, 1989.
Millar, Ronald, *Death of an Army: The Siege of Kut, 1915–1916*, New York: Houghton Mifflin, 1970.

Monroe, Elizabeth, *Britain's Moment in the Middle East, 1914–1956*, Londra: Chatto & Windus, 1981.
Moore, Briscoe, *The Mounted Riflemen in Sinai and Palestine: The Story of New Zealand's Crusaders*, Auckland. Whitcombe & Tombs, 1920.
Moorehead, Alan, *Gallipoli*, New York: Perennial Classics, 2002.
Morgenthau, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York: Doubleday, Page & Co., 1918.
Morris, Benny, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–1999*, Londra: John Murray, 2000.
Morris, James, *The Hashemite Kings*. New York: Pantheon, 1959.
Moscrop, John James, *Measuring Jerusalem: The Palestine Exploration Fund and British Interests in the Holy Land*, New York: Leicester University Press, 2000.
Mousa, Suleiman, *T. E. Lawrence: An Arab View*, traducere de Albert Boutros, Londra: Oxford University Press, 1966.
Murphy, David, *The Arab Revolt, 1916–1918: Lawrence Sets Arabia Ablaze*, Londra: Osprey, 2008.
Nash, N. S., *Chitral Charlie: The Life and Times of a Victorian Soldier*, Barnsley, UK: Pen & Sword Books, 2010.
Nevakivi, Jukka, *Britain, France and the Arab Middle East, 1914–1920*, Londra: Athlone Press, 1969.
Nogales, Rafael de, *Four Years Beneath the Crescent*, New York: Charles Scribner's Sons, 1926.
Nutting, Anthony, *Lawrence of Arabia: The Man and the Motive*, Londra: Hollis & Carter, 1961.
O'Brien, Conor Cruise, *The Siege: The Saga of Israel and Zionism*, New York: Simon & Schuster, 1986.
O'Brien, Philip M., *T. E. Lawrence: A Bibliography*, New Castle, DE: Oak Knoll Press, 2000.
Ocampo, Victoria, *338171 T. E. (Lawrence of Arabia)*, New York: Dutton, 1963.
Orlans, Harold, *T. E. Lawrence: Biography of a Broken Hero*, Jefferson, NC: McFarland & Co., 2002.
Palmer, Alan, *The Kaiser: Warlord of the Second Reich*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1978.
Philips, Harlan B., *Felix Frankfurter Reminisces*, New York: Reynal & Co., 1960.
Renton, James, *The Zionist Masquerade: The Birth of the Anglo-Zionist Alliance, 1914–1918*, Londra: Palgrave Macmillan, 2007.
Richards, Vyvyan, *Portrait of T. E. Lawrence: The Lawrence of „Seven Pillars of Wisdom"*, Londra: Jonathan Cape, 1936.

Rohl, John, *The Kaiser and His Court*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
Rose, Norman, *Chaim Weizmann: A Biography*, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1987.
Sachar, Howard Morley, *A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time*, New York: Alfred A. Knopf, 2007.
Sanders, Liman von, *Five Years in Turkey*, Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927.
Sanders, Ronald, *The High Walls of Jerusalem: A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1983.
Satia, Priya, *Spies in Arabia: The Great War and the Cultural Foundations of Britain's Covert Empire in the Middle East*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
Schama, Simon, *Two Rothschilds and the Land of Israel*, New York: Alfred A. Knopf, 1978.
Schilcher, L. Schatkowki, „The Famine of 1915–1918 in Greater Syria", în *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective*, ed. John Spagnolo, pp. 229–58, Reading, UK: Itaca Press, 1992.
Schneer, Jonathan, *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Random House, 2012.
Seidt, Hans-Ulrich, „From Palestine to the Caucasus: Oskar Niedermayer and Germany's Middle Eastern Strategy in 1918", *German Studies Review* 24, no. 1 (februarie 2001): 1–18.
Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, volumele 1 şi 2, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
Sheffy, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign*, Londra: Frank Cass, 1998.
Shotwell, James Thomas, *At the Paris Peace Conference*, New York: Macmillan, 1937.
Shwadran, Benjamin. *The Middle East, Oil, and the Great Powers*, New York: Praeger, 1955.
Spagnolo, J. P., „French Influence in Syria Prior to World War I: The Functional Weakness of Imperialism", *Middle East Journal* 23, no. 1 (1969): 44–62.
Steed, Wickham, *Through Thirty Years, 1892–1922: A Personal Narrative*, New York: Doubleday, 1925.
Stein, Leonard, *The Balfour Declaration*, Londra: Valentine, Mitchell & Co., 1961.

Stevenson, David, *1914–1918: The History of the First World War*, New York: Penguin, 2004.
Stewart, Desmond, *T. E. Lawrence*, Londra: Paladin, 1979.
Stirling, W. F., *Safety Last*, Londra: Hollis & Carter, 1953.
Stitt, George, *A Prince of Arabia: The Emir Shereef Ali Haider*, Londra: George Allen & Unwin, 1948.
Storrs, Ronald, *Orientations: The Memoirs of Sir Ronald Storrs.* New York: G. P. Putnam's Sons, 1937.
Sutherland, James Kay, *The Adventures of an Armenian Boy*, Ann Arbor, MI: Ann Arbor Press, 1964.
Symes, Stewart, *Tour of Duty*, Londra: Collins, 1946.
Tabachnik, Stephen. *T. E. Lawrence: An Encyclopedia*, Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
—— *The T. E. Lawrence Puzzle*, Athens: University of Georgia Press, 2012.
Tabachnik, Stephen şi Christopfer Matheson, *Images of T. E. Lawrence*, Londra: Jonathan Cape, 1988.
Tanenbaum, Jan Karl, *France and the Arab Middle East, 1914–1920*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1978.
Tauber, Eliezer, *The Arab Movements in World War I*, Londra: Frank Cass, 1993.
Taylor, A. J. P., *Bismarck: The Man and the Statesman*, New York: Vintage, 1967.
—— *The Struggle for the Mastery of Europa, 1848–1918*, Oxford: Clarendon Press, 1954.
Teichmann, Gabriele şi Gisela Volger, *Faszination: Max von Oppenheim*, Köln: Dumont, 2001.
Thomas, Lowell, *With Lawrence in Arabia*, New York: Century, 1924.
Thomson, Basil, *My Experiences at Scotland Yard*, New York: A. L. Burt, 1926.
—— *Queer People*, Londra: Hodder & Stoughton, 1922.
—— *The Scene Changes*, New York: Doubleday, Doran & Co., 1937.
Tibawi, Abdul Latif, *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine, 1914–1921*, Londra: Luzac, 1978.
Townshend, Charles, *When God Made Hell: The British Invasion of Mesopotamia and the Creation of Iraq*, New York: Faber & Faber, 2010.
Toynbee, Arnold, *Acquaintances*, Londra: Oxford University Press, 1967.
Trumpener, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire, 1914–1918*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.

Tuchman, Barbara, *The Guns of August*, New York: Ballantine, 2004.
Tuohy, Ferdinand, *The Secret Corps: A Tale of „Intelligence” on All Fronts*, New York: Seltzer, 1920.
Turfan, M. Naim, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and the Ottoman Collapse*, New York: Tauris, 2000.
Urofsky, Melvin, *Louis D. Brandeis*, New York: Pantheon, 2009.
Verrier, Anthony, ed., *Agents of Empire: Brigadier Walter Gribbon, Aaron Aaronsohn and the NILI Ring*, Washington: Brassey's 1995.
Vester, Bertha Spafford, *Our Jerusalem: An American Family in the Holy City, 1881–1949*, New York: Doubleday, 1950.
Wavel, Archibald, *Allenby: A Study in Greatness*, Londra: Harrap & Co., 1941.
—— *The Palestine Campaigns*, Londra: Constable, 1968.
Weber, Frank, *Eagles on the Crescent: Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970.
Weintraub, Stanley şi Rodelle Weintraub, *Private Shaw and Public Shaw*, Londra: Jonathan Cape, 1963.
Weizmann, Chaim, *Trial and Error: The Autobiography of Chaim Weizmann*, New York: Harper, 1949.
Weldon, Lewen, *Hard Lying*, Londra: Jenkins, 1925.
Westrate, Bruce, *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916–1920*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1992.
Wilson, Arnold, *Loyalties: Mesopotamia, 1914–1917*, Oxford: Oxford University Press, 1930.
—— *Loyalties: Mesopotamia, 1917–1920*, Londra: Humphrey Milford, 1931.
Wilson, Jeremy, *Lawrence of Arabia: The Authorized Biography of T. E. Lawrence*, New York: Atheneum, 1990.
Wilson, Mary C., *King Abdullah, Britain and the Making of Jordan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
Winstone, H. V. F., *The Illicit Adventure: The Story of Political and Military Intelligence in the Middle East from 1898 to 1926*, Londra: Jonathan Cape, 1982.
—— *Woolley of Ur: The Life of Sir Leonard Wolley*, Londra: Secker & Warburg, 1990.
Woolley, C. Leonard, *Dead Towns and Living Men*, Londra: Lutterworth Press, 1954.
Woolley, C. Leonard şi T. E. Lawrence, *The Wilderness of Zin*, New York: Charles Scribner's Sons, 1936.

Wrench, Evelyn, *Struggle, 1914–1920*, Londra: Nicholson & Watson, 1935.
Yale, William, *The Near East: A Modern History*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1958.
—— *It Takes So Long*, Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University, Cutia 7, Fişier 7.
—— *The Reminiscences of William Yale*, New York: Oral History Research Office, Columbia University.
—— „T. E. Lawrence: Scholar, Soldier, Statesman, Diplomat”, articol nedatat, probabil din 1935, Boston: Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University, Cutia 6, Fişier 1.
Yapp, M. E., *The Making of the Modern Near East, 1792–1923*, New York: Longman, 1987.
Yardley, Herbert D., *The American Black Chamber*, Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1931.
Yardley, Michael, *T. E. Lawrence: A Biography*, New York: Stein & Day, 1987.
Yergin, Daniel. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York: Free Press, 2008.
Zeine, Zeine N., *The Emergence of Arab Nationalism*, Delmar, NY: Caravan, 1973.

Arhive şi colecţii

Aaron Aaronsohn Papers, NILI Museum and Archives, Zichron Ya’aqov, Israel.
Gilbert Clayton & Reginald Wingate Papers, Sudan Archives, University of Durham, Durham, Anglia.
T. E. Lawrence Collection, Harry Ransom Humanities Research Center, University of Texas, Austin.
T. E. Lawrence Papers, Bodleian Library, Oxford, Anglia.
George Lloyd Papers, Churchill College, Cambridge, Anglia.
National Archives (Marea Britanie, fost Public Record Office), Kew, Anglia.
National Archives (SUA), Washington, DC.
Oral History Research Office, Columbia University, New York, NY.
Arhivele Politice ale Ministerului de Externe German, Berlin, Germania.
Curt Max Prüfer Papers, Hoover Institution, Stanford University, Palo Alto, CA.
Mark Sykes Papers, Middle East Centre. St. Anthony’s College, Oxford, Anglia.

William Yale Collection, Howard Gotlieb Archival Research Center, Boston University.
William Yale Collection, Milne Special Collections, University of New Hampshire, Durham.
William Yale Paper, House Collection (M658), Yale University Library, New Haven, CT.

Indice

A

B

C

D

E

F

G

H

I, Î

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S, Ş

T, Ţ

U

V

W

Y

Z